

સ્વ. વિનોદકુમાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શ્રી. શામળ વેલ્લ વીરાણી

સ્વ. પૂ. માતૃશ્રી

શ્રી. કડવીભાઈ વીરાણી

શ્રી દંડકાપભાંધ ગ્રંથ

છપાવી પ્રસિધ્ધ કરનાર
શ્રી. શામળ વેલ્લ વીરાણી
શ્રી. કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ
 ૬, દિવાન પરા, રાજકોટ

વસ્ત્રા ભટ.

કર્તા - પ્રજાચીવ
મહારાજ શ્રી માણેકચ દ્રણ સ્વામી

સુબ્રાહ્મણ્ય

આઠકોટી શ્રીમદા પદ્મના પૂજ્ય ગાથાચાર્યશ્રી કમંસિંહજી
સ્વામીના શિષ્ય મહારાજ શ્રી રામચ દ્રણ સ્વામી.

સુદેવ : ૧ મુદ્રણસ્થાન
જ્યોતિષાલય રોડ નં. ૪ મહેતા
જી. જી. ભટ્ટાચાર્ય શ્રી ૧૪
સાથે આજેકે પાસે-સાથેકેકે.

વીર	સંવત	૨૪૮૫
વિક્રમ	સંવત	૨૦૧૫
પ્રત	૪૦૦	ચારસો.

પદ્મવર કિંમત
રૂ. ૩-૦-૦

અર્પણ કિંમત
રૂ. ૧-૮-૦

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	પૃષ્ઠ
૧ નામ દ્વાર	૧-૬
૨ છવના સામાન્ય અને વિશેષ લેદ	૭-૮
૩ આહાર દ્વાર	૯-૧૨
૪ શરીર દ્વાર	૧૨-૧૬
૫ ઇન્દ્રિય દ્વાર	૧૬-૨૮
૬ શ્વાસોશ્વાસ દ્વાર	૨૮
૭ ભાષા દ્વાર	૨૯
૮ મન દ્વાર	૩૦
૯ પર્યાપ્તિ દ્વાર	૩૧-૩૪
૧૦ કર્મ દ્વાર	૩૪-૫૬
૧૧ કષાય દ્વાર	૫૬-૬૨
૧૨ વેદ દ્વાર	૬૨-૬૩
૧૩ યોગ દ્વાર	૬૪-૬૮
૧૪ લેશ્યા દ્વાર	૬૮-૭૨
૧૫ શુણ્ઘુસ્થાન દ્વાર	૭૨-૮૧
૧૬ સમકિત દ્વાર	૮૧-૮૩
૧૭ મિથ્યાત દ્વાર	૮૩
૧૮ દષ્ટિ દ્વાર	૮૪
૧૯ જ્ઞાન દ્વાર	૮૫
૨૦ અજ્ઞાન દ્વાર	૮૬
૨૧ ઠર્શન દ્વાર	૮૭
૨૨ ઉપયોગ દ્વાર	૮૭-૬૧
૨૩ આરિત્ર દ્વાર	૬૧

૨૪ નિયંત્રક દ્વારા	૬૭
૨૫ સંજ્ઞાદિ દ્વારા	૬૭
૨૬ વિરતિ અવિરતિ દ્વારા	૬૭
૨૭ સંયુક્તાદિ દ્વારા	૬૮
૨૮ પદ્મવિદ્યાદિ દ્વારા	૬૮
૨૯ પંક્તિદિ દ્વારા	૬૮
૩૦ ભાગ્યદિ દ્વારા	૬૮
૩૧ ધર્મવિદ્યાદિ દ્વારા	૬૬
૩૨ આચાર દ્વારા	૬૬-૧૦૧
૩૩ સમિતિ ગુપ્તિ દ્વારા	૧૦૧
૩૪ સરાગ નીતરાગ દ્વારા	૧૦૨
૩૫ પ્રલિપ્ત દ્વારા	૧૦૨
૩૬ ત્રણ પ્રકારના કંઠ દ્વારા	૧૦૩
૩૭ કંઠ દ્વારા	૧૦૩
૩૮ ભાવ દ્વારા	૧૦૩-૧૦૪
૩૯ તત્ત્વ દ્વારા	૧૦૪-૧૦૭
૪૦ ધ્યેય દ્વારા	૧૦૭-૧૧૪
૪૧ લક્ષ્ય દ્વારા	૧૧૪
૪૨ અદ્વિત દ્વારા	૧૧૭
૪૩ વેદના દ્વારા	૧૧૮-૧૨૦
૪૪ અભ્ય અભ્ય દ્વારા	૧૨૦
૪૫ પદ દ્વારા	૧૨૦-૧૨૭
૪૬ પરિણામ દ્વારા	૧૨૭
૪૭ ચરમા ચરમ દ્વારા	૧૨૮
૪૮ સર્ગ અસર્ગ દ્વારા	૧૨૮
૪૯ સુષમ બાહ્ય દ્વારા	૧૨૬
૫૦ ત્રણ સ્થાન દ્વારા	૧૨૬

પ્રસ્તાવના.

આત્મા અનાદિ કાળથી સસાર રૂપી જેલમાં નાના વિધ કર્મેનાં ગુન્હારૂપ બંધન-શિક્ષાઓને, 'સસાર જેલમાં' પરિભ્રમણ રૂપે ભોગવ્યા કરે છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-અધ્યયન ૩-ગાથા ૩-૪ અર્થાત્-
આત્મા એક વખત દેવ થાય તો એ જ આત્મા કોઈ વખતે નારકી પણ પામે કોઈ વખતે તે અશુરપણું પામે તો કોઈ વખતે ઇતર ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય એમ જે જે પ્રકારના કર્મ બંધનો હોય તે પ્રકારે ગતાનુ ગતિપણું કર્યા કરે. વળી મનુષ્યપણામાં કોઈ વખતે ક્ષત્રીય કુળમાં, તો કોઈ વખતે ચડાળ અથવા બકુશ (વહુશંકર) કુળમાં ઉત્પન્ન થયો વળી કોઈ વખતે કીડા પછે તો કોઈ વખતે પતંગીઆ પછે તો કોઈ વખતે કુચુઆ પછે કે કોઈ વખતે કીડી પછે, એમ અનેકાનેક જન્મ જન્માતરો કરતા સ્થૂલ સુખ હ બનેા અનુભવ કરે છે અને અનેક પ્રકારનાં દંડ ભોગવે છે-માર ખાય છે.

એ મારખાવો-ચાર ગતિમા રખડપટી કરવી તેનું નામ જ દડાવું. અને તે દડાવાના સ્થાનો-ચાર ગતિમા ૨૪ છે, તેને ચોવીસ દંડક કહે છે તે દડકનું જ્ઞાન કરવું એ સ્થાનની ઓળખાણ જેનાથી ધ્રાવ, એનું નામ દડકાવખોધ.

દડકાવ ખોધની શરૂઆતમા જ વિદ્વાન લેખક કહે છે કે:-

દંડયતે जीवा चास्मिन् सदंडकः

અર્થાત્-જ્યા છવ-આત્મા અનેક પ્રકારના સુખદુઃખથી દંડાય છે. તે દડક

આત્માને દડાવાનું કારણ કર્મના બંધનો જ્યા સુધી આત્મા કર્મમેલ સહિત છે કર્મના બંધનોથી બંધાયેલ છે, ત્યાંસુધી તેને સસાર પરિભ્રમણ ચોકસ છે એ પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મ બંધનના ખીજ તો શ્રી વીતરાગ પ્રભુએ બે-બે કહેલ છે. અને તે:-

૭૮ વામ તેજુ દાર	૧૮૮
૭૯ કરજુ દાર	૧૯૬-૨૦૦
૮૦ નિવિંત દાર	૨૦૧-૨૦૩
૮૧ ઘન દાર	૨૦૩
૮૨ કિયા દાર	૨૦૩
૮૩ પરિશદ દાર	૨૦૪
૮૪ સમોમ્મરજુ દાર	૨૦૪
૮૫ અમરેશી અમરેશી દાર	૨૦૪
૮૬ સોપચ્ચાદિ દાર	૨૦૫-૨૦૮
૮૭ માર્જીલા દાર	૨૦૮-૨૧૧
૮૮ અપ્પાલદુલ્લ દાર	૨૧૧
૮૯ રજર દાર મત્ર દેખા	૨૨૫-૨૪૦

પ્રેક્ષ :

- ૧ મી શામજી વેલ્ડી બીરાણી
- ૨ મી કડબીબાઇ બીરાણી
- ૩ શ્રી વિનોદમુનિ 'સસારી ભવનમાં શાસ્ત્ર અધ્યયન
- ૪ સમજવાંતિ.

પ્રસ્તાવના.

આત્મા અનાદિ કાળથી સંસાર રૂપી જેલમાં નાના વિધ કર્મોના ગુન્હારૂપ બંધન-શિક્ષાઓને, સંસાર જેલમાં પરિભ્રમણ રૂપે લોગવ્યા કરે છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-અધ્યયન ૩-ગાથા ૩-૪ અર્થાત્. આત્મા એક વખત હેવ થાય તો એ જ આત્મા કોઈ વખતે નારદી પણ પામે કોઈ વખતે તે અશુરપણું પામે તો કોઈ વખતે ઈતર ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય એમ જે જે પ્રકારના કર્મ બંધનો હોય તે પ્રકારે ગતાનુ ગતિપણું કર્યા કરે. વળી મનુષ્યપણુંમા કોઈ વખતે ક્ષત્રીય કુળમાં, તો કોઈ વખતે ચડાળ અથવા બકુશ (વર્ણશંકર) કુળમાં ઉત્પન્ન થયો વળી કોઈ વખતે ક્ષીડા પછે તો કોઈ વખતે પતંગીઆ પછે તો કોઈ વખતે કુચુઆ પછે કે કોઈ વખતે ક્ષીડી પછે, એમ અનેકાનેક જન્મ જન્માતરો કરતા સ્થૂલ સુખ હુ બનેા અનુભવ કરે છે અને અનેક પ્રકારનાં હડ લોગવે છે-માર ખાય છે

એ મારખાવો-આર ગતિમાં રખડપટ્ટી કરવી તેનું નામ જ દંડાણું. અને તે દંડાવાના સ્થાનો-આર ગતિમાં ૨૪ છે, તેને ચોવીસ દંડક કહે છે તે દંડકનું જ્ઞાન કરવું એ સ્થાનની ઓળખાણ જેનાથી થાય, એનું નામ દંડકાવબોધ.

દંડકાવ બોધની શરૂઆતમાં જ વિદ્વાન લેખક કહે છે કે:-

દંડયતે जीवा चास्मिन् सदंडकः

અર્થાત્-જ્યાં જીવ-આત્મા અનેક પ્રકારના સુખદુઃખથી દંડાય છે તે દંડક

આત્માને દંડાવાનું કારણ કર્મના બંધનો જ્યાં સુધી આત્મા કર્મમલ સહિત છે કર્મના બંધનોથી બંધાયેલ છે, ત્યાંસુધી તેને સંસાર પરિભ્રમણ ચોકસ છે એ પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મ બંધનના ખીજ તો શ્રી વીતરાગ પ્રભુએ બે-જ કહેલ છે. અને તે :-

હવનને આવરી લેતો જય ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં જુદા જુદા
 પ્રથ રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે “શ્રી હડકાવબોધ ગ્રંથ” નામનો
 ગ્રંથ જ્યાં શ્રી જૈન ધર્મ પ્રેમી યુગધુઓ સમક્ષ મૂકીએ છીએ
 એમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ધર્મ પાઠ હામ્યુ છે

આવા ગ્રંથો સરસી કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ
 સૌ કોઈ વધારે પ્રમાણમાં લીધે અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રવાર વધે એ
 હારણને જાણે અને અમારા સ્વ. પૂ. પિનાશીની જે ખરા અત્ય
 કરણની ધજરા અને આકાશ હવી તેમજ તેઓશ્રીની સૂચના હવી
 તે પ્રમાણે આ ગ્રંથ “શ્રી હડકાવબોધ ગ્રંથ” તેમજ
 શ્રી જૈન વત્ત્વ પ્રકાશ, શ્રી સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન, મહામત્ર
 આરાધના કુવજ્ઞાન પ્રશોત્તરી અને વત્ત્વ સમક્ષ, શ્રી ધર્મધ્યાન અને
 સમ્બાધમાળા, શ્રી જૈન જ્ઞાન સાગર, શ્રી જુહુ જૈન યોગ સમક્ષ
 અતિમુક્ત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદચુનિનું હવન ચરિત્ર (ગુજરાતી)
 તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિના શોપણ, શ્રી નવવત્ત્વ અને હવ વિચાર,
 ભાવના ચલક તથા કર્મ અને અપ્રત્યક્ષ સયોગ, શ્રી પ્રતિક્રમક
 સૂત્ર, શ્રી સામાયિક સૂત્ર, જેવા ધાર્મિક ગ્રંથો અને ધાર્મિક
 ઉપકરણો પાત્ર કિંમત કરવા અર્ધી કિંમતે આપીને તેઓશ્રીની
 ઈચ્છા અને ભાવનાને માન આપ્યાનો અમોને સપૂર્ણ અનંદ થાય
 છે તે સાથે આ ગ્રંથ જૈન ધર્મ પ્રેમી સમાજ સમક્ષ સાદર રજૂ
 કરવાનું અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી બદલે
 કૃતજ્ઞતા માનીએ છીએ.

સિ. આનંદજી

દુર્ભાલ રામજી વીરાણી

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર

✽

આ પુસ્તક બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિના સ્મૃતિર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃતાત છાપવામાં આવેલ છે અને તેમને આ ગ્રંથ અપર્ણ કરવામાં આવે છે

આ પરમ વૈરાગી પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૯૨ માં પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે ત્યાં થયો હતો

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હર્ષભાઈ શામભાઈ વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ જેન મણિજેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ સૌરાષ્ટ્ર છે જેન મણિજેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ ભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોન-મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારીક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, ગેલ્લયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, તેમજ ઇટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ સને ૧૯૫૩ માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ હુનીઆના રમણીય સ્થળો જેવા કે કાશ્મીર, ઇંગ્લેન્ડ અને યુરોપના સુંદર સ્થળોની

મુલાકાત લીધી હોવા છતાંયે તેઓને રમણીય મ્થળો કે રમણીય
 મુંવડીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં એ એના પૂર્વજાતના ધાર્મિક
 મન્દિરોનો રજ હોતો અને એ રજે જ તેમને તે બધું ન અમ્મુ
 અને તુસ્ત વતન પાછા ફર્યા અને આધુ આધીનના દર્શન કરવાને
 ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વેશસ્થમં
 જ મન લાગ્યું હું જ ચોવીસીના પાત્રમાં આતનું વિચિત્ર વાતાવરણ
 ભેદ તેમને કંઈક ભ્રમ થતો કે તુસ્ત જ તેનો ખુલાસો મેળવી
 લેતા અને ત્યાજ બાવમાં ચિર રહેતા. દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક,
 પ્રતિકંભલ્ય ચોવીસીના આદિ પચ્ચક્ષણ તેઓ ચૂક્યા નહીં ઉઝી
 કોટની શીયાનો ત્યાજ કરી તેઓ મુવા માટે માત્ર એક ચેતરલ,
 એક ઓસીક અને એકવા માટે એક ચાદર ફેકત વાપરતા અને
 પહેલ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા
 માટે એક ખાદીનો લેવો અને એવો વાપરતા કોઈ વખતે કબજે
 પહેરતા અહીં ઠંડી હોય તો વખતે સારો ગરમ કોટ પહેરી લેતા
 અને મુકપતિ, પાથણ, રજોકરણ અને બે વાર ધાર્મિક પુસ્તકની
 ઝેળી સાથે રાખતા સહનુમા નહીં પણ જ અલભ્ય એકાત અભ્યાસ
 ધણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા કતા કાલવા ચાલવા, સર્જક
 અને પેશાબ નબળીમાં લગ્નકથાની બરાબર જતન કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં ક્યારે તેમને કોઈના સાથે મળવાનું
 થતું ત્યારે તેમના સાથે અહિંસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રગટ થઈ
 વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જરૂરી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમજ
 કહેતા કે લગ્નનો કોઈ ભરોસો નથી. ‘જસખમ લવિમ મી
 પમામમે’ આમુખ તુટતાં વાર લાગતી નથી લવન તુટ્યું સધાતું
 નથી માટે ધર્મ કરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાણ ન કરવો બેધબેધ.”

૧૦ બૌદ્ધ સમ્માજના મહાવિર પૂ મુનિવરો અને પૂ મહાસતીલ
 બોનો તથા બૌદ્ધ સમ્માજના પૂ આચાર્યશ્રી માલેકચ દલ મહારાજ

અને દરિયાપુરી સપ્રદાયના લાલચદળ મહારાજ, શ્રમણ સધના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્માગમજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ મુખર્ધમા સા. ૨૦૧૧ની સાલમા શ્રી ધર્મસિંહજી સપ્રદાયના શ્રી લાલચદળ મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચદળ મહારાજ પોતે, સસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલકે આખા કુટુંબે સયમ અગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ લાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલા તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણિક્યદળ-મહારાજના દર્શને ખોટાઢ ગયેલા ત્યારે તેમની ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અસર પહેલી હતી અર્થે ખીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચદળ મહારાજના 'સહકુટુંબની દીક્ષા' છે. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્ણલવની બાકી રહેલી આરાધનાનો પુરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પક્ષે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, જે હજુ વાર છે. સમય પાકવા દીધો જ્ઞાન અભ્યાસ વધારો.

સા ૨૦૧૨ ના અષાઢ શુદ્ધ ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ આતુર્ભાસ દરમ્યાન ખાસ નિયમીત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સસાર પક્ષના કુટુંબીક દીક્ષાના લાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી પહેલા વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ. દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષા તિથી પૂ. શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સા ૨૦૧૩ ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માગરોલ મુકામે નક્કી કરી. શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બળવી માગરોલ સ્થાના કર્યા અને

પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતામીની એકને એક વાણી સાબળીને તેમને મનમાં આધાત થયો અને દીક્ષા લેવા માટેનો તેમણે ખીન્ને રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્ય શ્રી લાલચંદ્રભાઈ મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય સુખમમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ કોઈ વખત પત્ર વહેવાર પણ થતો હતો. છેવટે પત્રથી તેમને બંનેલ હતું જે પૂ. શ્રી લાલચંદ્રભાઈ મહારાજ ખીજન પૂ. આત્માર્ય શ્રી સમર્થમહાલ મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતામીની આજ્ઞા દીક્ષા માટે મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિશ્રવ દીક્ષા આપશે નહિ અને સ્વયંમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આવ્યાં શ્રી પુરુષોત્તમભાઈ મહારાજ પાસે જવામાં થયું. વિદ્યન થાયે, એમ ખારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં વ્યાખ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સા ૨૦૧૩ ના વચાખ વર ૧૦ ને શુક્રવાસ્તા રોજ સાંજના માત્રાથી સાથે છેલ્લું જમણ કર્યું. લોચન કરી, માત્રાથી સામાજિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને બધું કર્યો વગર દીક્ષાના વિદ્યામાથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને બોહલ સપ્તાકનો ત્યાગ કરી તેઓ ખીજન તરફ રવાના થયા.

આ વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી મહામ પદમુ કે તા. ૨૪-૫-૫૭ ના રોજ રાત્રે આઠ વાગ્યે લેસ્લી નીકળી રાજકોટ જ કરાને જોધપુરની ટીક્રિટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં ખાલી કલાઈ આવી પડી રહે છે તે હસ્ત્યાન ગામમાં જઈને લોચન કરવા માટેના વાળ રાખીને બાહીના કલાવી નાંખ્યા અને બાહીમાં બેસી ગયા, મારવાઠ જ કરાન તથા જોધપુર જ કરાન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૪૫ વાગ્યે ફોલોઈ પહોંચ્યા ત્યાંથી પળે બાહીને ખીજન ઉપાસ્રમમાં પહોંચ્યા અને ઉપાસ્રમમાં બિરાજતા મુનિવરના હથેલ કર્યા વહણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી બહાર

નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડા પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી સંતોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા. તેમા “જાવ નિયમ પળ્લુવાસામિ હિવિહ” ના બંદે “જાવ જાવ પળ્લુવાસામિ તિવિહ” તિવિહ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓ શ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણ વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ બેડીને બોલ્યાં કે “સાહેબ ! એતો બની ચૂક્યું” અને મેં જવચ મેવ દીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમાં કાઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી આ સિંચાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી હુબ થાય અને તેથી મારી સમતિ છે કે રબોહરણની ડાહી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સંમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એકજ ઉત્તર આપેલો કે, “જે થયું તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમા પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કેઈપિણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામા આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સઘ સમક્ષ અગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે. —

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે

તેમ ન હતું અને “જનસખાલ વિષ મા પમાયજો” ને આધારે
 જોકે ક્ષણ પછી દીક્ષાથી વચિત રહી શકુ તેમ નથી, એમ અને સાચું
 શ્રી લાલચ દી મહારાજ સાહેબ-વજેરજો અને મારી દીક્ષા માટે વિચારી
 પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ અને સમજ માત્રના પ્રમાણ કરવો ઠીકો ન
 લાગ્યો, તેથી શ્રી અચ્છિત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ
 મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનના પાઠ ભણીને, મારા અંદમાના
 કર્મણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી શ્રી સમાજને જોગો જમાલ ન જાણે
 કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જુસ્સાથી અગર જેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા
 સમાજમાં જેન શાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારે વૃત્તવ
 પ્રગટ કરવો ઉચિત છે

ઉત્તરાધ્યયનનું સૂત્રના ૧૬ મા અધ્યયન પરથી અને લાગુ
 કે મનુષ્ય જીવનનું ગુરુ કર્તવ્ય મોક્ષકાળ આપનારી દીક્ષા જ છે

જેવટ કુખી શ્રી મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માર્ગી
 અને તે વખતે પણ પહેલાના જેમ વાત ઉઠાવી હીંમી અને અંતર
 ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કહક લાપમા પૂર્ણ
 કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબતથી મને થયું કે આધુનિક
 અશાંત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ
 કરવો ઉચિત નથી, તેથી શ્રી વિચારને બા પગલું ભર્યું છે અને અને
 પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સ્વકળ સંધ
 મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ તથાસ્તુ”

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી અગર પછી
 કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માટે ગામમાં
 કથાય પતો ન લાગ્યો. એટલે બહાણગામ તારો કર્યા, કથાવળી પણ
 સંતેષકરક સમાચાર આ રહ્યા નહીં અર્થાત્ પત્તા મળ્યો જ નહીં આમ
 વિમાસજનના પરિવારો પિતામાને બે મહિના પહેલાની જોકે વાતની માત્રી
 બાવી તે બે હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માટેલી
 “બાપુજી! આપની આજ્ઞા દેાય તો આ આતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન)

જાઉં કારણ કે ખીચનમા પૂ શુભમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મુનિ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં ખિરાજમાન છે કે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે તો મારી પ્રાર્થના પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી ડકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી પડિતજીનું પણ આ વાતને સમર્થન મળ્યું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે “ થોડા સમય પૂર્વે શ્રી વિનોદકુમારે મારી પાસે જણાવ્યા મળ્યું હતું કે, ખીચનમા કેવા પ્રકારની સગવડ છે ?” આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો જન્મેનો આ પ્રમાણે એકમત થતા પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા ૨૬-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માણુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમા સ્વયંમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવળહાદુર શ્રી એમ પી સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી ડક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઈ તા ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફ્લોહી સ્ટેશને પહોંચ્યા બેળગાડીમા તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થિતિ મુનિશ્રી શીરામલજી મહારાજ તથા પૂજ્ય પડિત રત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વીજી મહારાજ શ્રી લાલચદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ ખિરાજતા હતા કુદલ સાધુ સાધ્વીની સખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી

પૂછપરછના જવાબમા શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “ મેં તો દીક્ષા અગીકાર કરી લીધી છે, તેમા કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો

અને એ સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ જા અને
 અવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડી
 અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “ સચિ જીવ કરૂં ચાચન ર
 શાવનામ્મ અને આજ દિવસ સુખીના મારી ઉપરના ઉપકારના
 લાભ આજમને અનુલક્ષીને મારી શાવના એ હોય જ અને છે કે,
 મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત અને અને મારા માતા-પિતા
 મદગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનેદકુમારને
 પાછા લઈ જવાની શાવનાને નિષ્ફળતા સાપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ની
 રાત્રિના જવાના અર્ધ તા. ૧-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીવહરૂપ
 ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી અને શ્રી વિનેદકુમારના પિતાશ્રીને વમામ વાતથી
 નારેક થયાં.

ઘોડા વખતમાં કલોદીના શ્રી સયે પૂ શ્રી લાલચદાસ મહા
 રાજને કલોદીના યોગાચાર્ય કવ્વાની વિનની કરી તેના અસ્વીકાર થવાથી
 સ્થલ બમળીત બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના
 રોજ ખીચનથી વિહાર કરી કલોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી જડી મહિનાને આતરે કલોદી યોમાસા હરમ્મલ
 શ્રી વિનેદકુમારને હાજરે જવાની સજા અર્ધ અને તે માટે જવા તૈયાર
 થયા એટલે તેમના શુરુએ કશું કે બહુ ગરમી છે જરાનાર મોળી
 આવ એટલે શ્રી વિનેદકુમારને રોજેકવળુ વહેવની પ્રતિલેખના કરી તે
 હરમ્મલ ન રાહી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી કરી આજ્ઞા માગતા
 જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી બાઉ છુ, જમ્મી પાછો
 ફરીશ. હાજની બહન ગતિને દુ ખદ રજના રચવી હતી. આજે જ
 હાજતે એકલા જવાનો જનાવ હતો હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે
 મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા ત્યાં ફેરવે લાઈન ઉપર જે
 ગામો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેક્ટર પણ આવી રહી હતી

તેની બ્હીસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રમેહરણ લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને ખચાવવા ગયા ગાયોને તો ખચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રમેહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્લે લાઈન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એ-જીનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહત .. અરિહત . એવા શબ્દો મુખથી નીકળ્યાં અને શરીર તુટી પડ્યું. રક્ત પ્રવાહ છુટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણોત્થ થઈ ગયો બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં. અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરાપર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફ્લોઈદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્લે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્લે સત્તાવાળાઓએ કાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઠોરો રેલ્લેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફ્લોઈદી સુધે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો, તે વખતે પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક પ્રતિક્રમણમાં બેઠા હતા માત્ર એક નોકર ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો. પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યાં. રુચિસ્વલ પ્લેઇનથી ફ્લોઈદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસ્ફંકર થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અર્ધી કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પણ ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત, પરંતુ અંતરાય કંઈ તેમ બન્યું નહીં.

आदर्श घटाकर चले गये

ॐ

मोह विनोद मुनि भाये भाये चले

प्रेम-घात से पड़े हुए थे,
सुख बेमख में डूबे हुए थे
कुल गुलाबी मिले हुए थे,

मोह जब दीक्षित ईसा सजा कर चले गये

जीम प्राप्त कर सूत्र सार तुम,
मोह माया का तोड़ तार तुम,
जब दीक्षा सोझास धार तुम,

मोह त्यागी वीर सौर फेला कर चले गये तुम ।

केसा था वैराग्य तुम्हारा,
केसा था चरित्र तुम्हारा ।
केसा था सौभाग्य तुम्हारा,

मोह आदर्श मुनि आदर्श घटाकर चले गये तुम ॥

“अलम्ब्यं जीविष्य मा पमायण”

श्री विनोदकुमार वीराणी

(टीक्षा वीधा पहेलां शास्त्रावय)

जन्म पोर्टेयुदान सां.

टीक्षा

जी स न - (राजस्थान)

सा २०१३ वैशाख वर १२

ता २६-५-५५ वि वा २

आदर्श घसाकर चले गये तुम

ॐ

आद यिनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-घार से चले हुए थे,
सुख बेमच में बसे हुए थे।
फूल गुलाबी बिछे हुए थे,

ओह नव दीक्षित ईसा स्नान कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर स्रष्टा मार तुम,
मोह माया का तोड़ तार तुम,
स्पष्ट दीक्षा मोहनाश घार तुम,

ओह त्यागी पीर मोर फैला कर चले गये तुम ॥

प्रेमा था वैराग्य तुम्हारा,
प्रेमा था जगिन्नु तुम्हारा।
प्रेमा था मौभाग्य तुम्हारा,

ओह आदर्श मुनि आदर्श बनाकर चले गये तुम ॥

“असंख्यं जीविय मा पमायए”

श्री विनोदकुमार वीराणी.

(दीक्षा लीधा पहेलां साक्षात्काश करता)

जन्म . पोर्टमुडान सा. १९६२

दीक्षा

जी य न - (राजस्थान)

मा २०१३ वैशाख वद १२

ता २६-५-५७ र वि वा २

निर्वाण

ई लो दी - (राजस्थान)

सा २०१३ आषाढ शुद्ध १२

ता ७-८-५७ पु ध वा २

મહાનુભાવો,

નીચેના ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવે છે તો જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે જતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગત્ય પોસ્ટથી મંગાવી લેવા (પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત

પડતર કિંમત અર્ધી કિંમત

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦-૦	૩-૦-૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦-૦	૨-૦-૦
મહામત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦-૦	૨-૦-૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાણા	૩-૮-૦	૧-૧૨-૦
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૦-૦	૧-૮-૦
શ્રી બૃહદ્ જૈન થોકે સંગ્રહ	૩-૦-૦	૧-૮-૦
શ્રી દંડકાવ બોધ ગ્રંથ	૩-૦-૦	૧-૮-૦
અતિસુકત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદસુનિવું		
જીવન ચરિત્ર (બીજી આવૃત્તિ) ગુજરાતી	૨-૮-૦	૧-૪-૦
અતિસુકત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદસુનિવું		
જીવન ચરિત્ર - હિન્દી	૨-૮-૦	૧-૪-૦
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર	૦-૮-૦	૦-૪-૦
ભાવના શતક તથા કર્મ અને		
આત્માનો સંયોગ	૦-૮-૦	૦-૪-૦
શ્રી પ્રતિકભણુ સૂત્ર	૦-૬-૦	૦-૩-૦
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧-૬	૦-૦-૬
ગુરુજી ઉનના	૩-૪-૦	૧-૧૦-૦
કેટાસણુ ઉનનુ	૨-૮-૦	૧-૪-૦
માણા (નવકારવાળી) સુખદેવી	૧-૦-૦	૦-૮-૦
પુસ્તકો સુકવા માટે લાકડાના સાપકા	૧-૦-૦	૦-૮-૦

૧ સ્થળ

સ્થાન પરા ચેરી નં ૧

રા જ કો ૬

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને
શ્રી કંકવીબાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ.

સ્વયંસ્થાની તિથિઓ,

પૂ. પિતાશી,

શ્રી રામજીવેજી વીરાણી

[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨ તા. ૨૮-૨]

પૂ. માતૃશી,

શ્રી હરજીવજી વીરાણી

[સં. ૨૦૧૦ આશ્વા સુદ ૧૪ તા. ૧૧-૬-૫૪]

બા. પ્ર. વિનોદસુનિશી,

[સં. ૨૦૧૩ આવળ સુદ ૧૨ તા. ૭-૮-૫૭]

ઉપરોક્ત તિથિઓએ

કુટુંબીજનો તથા સ્નેહીઓ

પોતાના આત્માની ઉન્નતિને માટે જન્મ્યાત્માઓના
જીવનમાથી અનુકરણીય મત-નિયમ જેવાં કે સામાજિક
પ્રતિક્રમણ, સવર, શોધિકાર, ઉપવાસ, બોધાસણ આશંખિલ,
ઉલ્લાસી આદિ તથા પોતાના જાત પ્રમાણે કરી તેઓની
વાસ્તવિક જીવન-સ્થિતિ પોતાના જીવનમાં ઉતારે.
એવી નમ્ર વિનંતી.

"આપણી જાગૃતિ એજ જીમની સ્થિતિ બને"

આ મળ્યું

સમરપાજી

“અસંસ્વયં જીવિય મા પમાયે”

પોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી
ધર્મ જ્ઞાન-જ્યોતે

અમારા જીવનમો પાણી ધર્મના તેજ પાથરનાર

સ્વ. યુ. પિતાશ્રી

શામજી પેલજી વીરાણી

સ્વ. યુ. માતૃશ્રી

કડવીજાઘ વીરાણી

જન્મથીજ ધર્મના રંગે રંગાયેલા

સ્વ. બા.બ્ર. વિનોદમુનિશ્રીને

શ્રી દંડકાપ જોધ ગ્રંથ સમર્પણ

વિ. દુલાભજી શામજી વીરાણી
ના વંદન

આત્મ સાધના

(રાગ :- ધૌળ સદ્ગુરનાં વચન વિચારતાં)

માનવભવ સાર્થક કરવા તણી, જિસાસા જવલંત સદાય....

વદન એ વિનોદ વીરને.

સ્વપ્ન સમ જગ મિથ્યા બાણીયુ, વૈભવમા ન રાચે સદાય...વંદન.

જેણે સદ્ગુરુ શાસ્ત્રના યોગથી, બાણ્યા હુ ખકર વિષય સંલોગ...વંદન.

બાણ્યા છવ, અછવ આશ્રવ સવરને, વળી નિર્જરા બધ ને મોક્ષ...વંદન.

જેની વિવેકદષ્ટિ બાળ્ય સદા, બાણે તત્ત્વ પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ...વંદન.

એમ મુક્ત થયા દર્શન મોહથી, સમ્યગ્ દર્શન પામી પ્રકાશ....વંદન.

લક્ષ છવનતુ જેણે બાણીઈ, ત્યાગે ઐહિક મુખની આશ....વંદન.

જેહનુ સયમ છવન મત્ર છે, નિસ્પૃહતા શ્વાસોચ્છવાસ...વંદન.

જેણે ચારે કપાયો ઉપશમ કર્યા, અહંભાવનો જ્યાં નહીં વાસ...વંદન.

રિદ્ધિ સિદ્ધિ કીર્તિ એના કુળની, જેણે બાણ્યા છે તૃણ સમાન...વંદન.

આત્મભાવે અપ્રમત્ત થઈ રહ્યા, નહીં પાચે પ્રમાદને સ્થાન...વંદન.

બાણે નિજ સમ જગતના છવને, પ્રેમ સરિતા વહે નિરપેક્ષ...વંદન.

જેહની આત્મસ્થિરતા અટોલ છે, અચલતા નહીં ભવલેશ...વંદન.

સર્વભાવ પ્રત્યે ઉદાસીનતા, રહે તન્મય નિજ સ્વરૂપ...વંદન.

છવન મુક્ત દશા છે એહની, તેહ છે ત્રણ ભુવનનો ભૂપ...

વદન એ વિનોદ વીરને.

“ આચાર્ય દેવો મવ ”

મારા પરમ ઉપકાઠી ધર્મદેતુભૂત
પરમ પૂજ્ય ગામન ભૂપત્યુ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાણજીવાચારી પદ્મિતરત્ન,
મહા પ્રભાવશાળી પ્રખર તરવત્તાની કોબરુવી
મહાન આત્મા,

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અતારકરણના શુદ્ધ ભાવથી
કોટિ કોટિ વદન ફોલો

ૐ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

શુદ્ધાનુગમી
દુલ્લભજી સામજી વીરાટ્ટી

સર્વ જિનાય નમ

શ્રી નિમિત્થ શુરુભ્યો નમ

શ્રી દંડકાવ બોધ ગ્રંથ

મંગલાચરણમ્ અનુબુદ્યવૃત્તમ્

શ્રી વીરં નત્વાહં, સ્મૃત્વા ચ જિનવાણી તતઃ નિગ્રંથશુરુમ્
પ્રણમ્ય જૈન હિતાર્થે; ચિતન્વે દંડક - ધ્વારાણિ.

અર્થ - શ્રી મહાવીર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને, જિનવાણીનું સ્મરણ
કરીને તથા નિમિત્થ શુરુભવના ચરણકમળમા નમીને દંડકાવ
બોધ નામનો ગ્રંથ રચ્યું છું

૧ નામદ્વાર

દંડયતે જીવાયસ્મિન્ સ દંડક :

જીવો જીવે વિષે દડાય છે તે દડક કહેવાય છે દડાવાના
ત્રણ મુખ્ય કારણ છે, તિર્હિ દંડેર્હિ, મન દંડેર્હિ, વચ્ચ દંડેર્હિ,
કાય દંડેર્હિ. જીવો મન, વચ્ચ અને કાયાના ત્રણ યોગથી દડાય
છે, તે યોગો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના ભાવોથી રગાએલા
હોવાથી જીવ નવા કર્મો બાધે છે અને તે કર્મો ફળ આપવા લાયક
તૈયાર થાય છે, ત્યારે જીવો કર્મફળ અનુસાર આરગતિ અને ચોવીસ
દડકમા સુખદુઃખનો અનુભવ કરે છે જીવોની સંખ્યા મધ્યમ અનંત

અનત પ્રમાણ છે, તેઓને પ્રત્યક્ષ ૬૪ શરીર ઉપર પડે છે તેવા સ્થાનો અસંખ્યાત અસંખ્યાત છે ખૂણ તે સર્વ સ્થાનોનું ૬૭૫વાની અપેક્ષાએ વર્ગીકરણ કરતાં તે સર્વ સ્થાનો મુખ્યતાથી ધોવીસ ૬૭૫મા સમાઈ જાય છે કેવળી ભગવાને કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથી જો બાંધ્યું અને દેખ્યું તેવું કહ્યું છે

પહેલો '૬૭૫ નારીનો' ગણાય છે કારણકે 'નારીને સર્વથી વધારે પ્રત્યક્ષ ૬૭૫ સોગવવું પડે છે તેમજ તેઓ મુખ્ય ભતિ, પચેન્દ્રિય ભતિના છે નિએદના લેવાને તેથી ત્રધારે ૬૭૫ છે પણ તે અવ્યક્ત છે તેમજ સૌથી નીચી ભતિ બેકેન્દ્રિય ભતિના છે તેથી તેઓ સ્થાવરકાયના ૬૭૫મા આવે છે નરકનન્નન્નન્નન્ન પ્રકાશ નહિ. ત્યાં સૂર્ય, અગ્નિ કે દેહીઅમાન પદાર્થો નથી, સર્વ જગ્યાએ અધકાર છે, વળી નેરનન્નન્ન નથી એટલે નારીના લેવાને બીલકુલ રતિ નથી તેઓ પરમાધર્મી દેવોથી અને અરસપરસ અનેક પ્રકારે ૬૭૫ છે વળી દસ પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદના સોગવે છે તેથી નારીને જરા પણ ક્ષેત્ર પડે નથી, બહુ અકળાય છે વ્યાકુળ વ્યાકુળ થાય છે

સાતે નરકનો કોઈ ૬૭૫ થાય છે કારણ કે કોઈપણ બે નરકની વચ્ચે કોઈ પચેન્દ્રિય લેવ રહેતા નથી તેમજ પ્રકાશનો અભાવ અને રતિનો અભાવ બે સામાન્ય ૬૭૫ સર્વ નારી સોગવે ॥

નરક સાત છે :- તેનાં નામ - (૧) ભમા, (૨) વેશા (૩) સિલા (૪) અજણા, (૫) રિદ્ધા, (૬) મધા, (૭) માધમતિ તે સાતના ગોત્ર કહે છે - (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરપ્રભા, (૩) વાણ પ્રભા, (૪) પદપ્રભા, (૫) ધુમપ્રભા, (૬) તમપ્રભા, (૭) તમ તમા પ્રભા બે સાતેનો કોઈ ૬૭૫ થયે.

દશ જીવનપતિનાં દશ ૬૭૫ છે, કારણ કે પહેલી નરકના ૧૩ પાયા વચ્ચેના બાર આતશમાંથી પહેલો અને છેલ્લો આતશ

છોડીને વચ્ચેના ૧૦ જુદા જુદા આંતરામાં તેઓ રહે છે. તેમના રહેવાના સ્થાનોની ઉપર અને નીચે નારકીના જીવો રહે છે, તેથી ૧૦ વિભાગ પડે છે. વળી તેઓનાં નામ, ચિન્હ અને રિદ્ધિમા ૧૦ પ્રકારની ભિન્નતા છે તેઓના ભુવન (વર) શાશ્વતા છે, તેઓ અધો-લોકમાં રહે છે તેમના નામ - ૧ અસુરકુમાર નિકાય, ૨ નાગ-કુમાર નિકાય, ૩ સુવર્ણકુમાર નિકાય, ૪ વિદ્યુતકુમાર નિકાય, ૫ અગ્નિકુમાર નિકાય, ૬ ક્ષીપકુમાર નિકાય, ૭ ઉદધિકુમાર નિકાય, ૮ દિશાકુમાર નિકાય, ૯ વાયુકુમાર નિકાય, ૧૦ સ્તનિતકુમાર નિકાય.

ભવનપતિ દેવના અસુરકુમારના પેટા ભેદમાં ૧૫ પરમાધર્મી દેવો આવે છે તેઓ પોતાના નામના અર્થ પ્રમાણે શસ્ત્રો આદિ વિકારાવીને નારકી જીવોને, છેદન, ભેદન વગેરે અનેક ક્રિયાથી ભય કરે હું ખ આપે છે તેવું હું ખ ભોગવવાને નારકીના જીવો સિવાય, કોઈ સમર્થ નથી, વળી તે દેવો, નારકીના પૂર્વભવોત્તુ પાપ કૃત્ય સભળાવીને તે પ્રમાણે હું ખ આપે છે તેથી તે દેવો પરમ અધર્મી દેવો ગણાય છે, તે અસુરકુમાર ભવનપતિમાં ભળ્યા. તેમના નામ - અખ, અખરિસ, સામ, સખલ, રુદ્ર વૈરુદ્ર, કાલ મહાકાલ, અસિપત્ર, ધનુષ્ય, કુભ, વાહુ, વૈતરણી, ખરસ્વર, મહાધોષ એ ૫૬૨ પરમાધર્મી

પાત્ર સ્થાવરના પાત્ર ૬૩૬ તેના નામ - ૧ ઈદિ થાવર-કાય - ઈન્દ્રિ, થાવર-સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયવાળા, કાય= પૃથ્વીરૂપ કાયાનો સમુહ, પૃથ્વીનો અધિપતિ ઇન્દ્ર છે માટે ઇન્દ્રના નામ ઉપરથી ઈદિ થાવરકાય ૨ જળી થાવરકાય :- તેની કાંધો પાણીના ઝિંદુઓના સમુહરૂપ છે, નીચે ઢળવાનો સ્વભાવ છે, તેનો અધિપતિ જળી નામનો દેવ છે ૩ સપિ 'થાવરકાય' - તે અગ્નિનો ફેલાવાનો સ્વભાવ છે અને સપિ દેવ તેના 'અધિપતિ' છે ૪ સુમતિ થાવરકાય - સારા પવનથી સારી મતિ થાય છે અને સુમતિ દેવ પવનનો અધિપતિ છે, પથાવત્થ થાવરકાય - પથ=

દ્રુધ, વનસ્પતિ દ્રુધાદિ રસ ઉત્પન્ન કરે છે અને પચાવધ દેવ તેમનો અધિપતિ છે એવી રીતે શુષ્ક નિષ્પત્ત તથા અધિપતિ સૂચક નામ છે

હવે તેના બોત્ર કહે છે - ૧ પૃથ્વીકાય, તે પૃથક પૃથક અનેક સ્વભાવવાળી છે ૨ અપકાય તે શિત અને નરમ સ્વભાવનું છે ૩ તેજકાય-અગ્નિનો તેજ (પ્રકાશ) અને ગરમી આપવાનો સ્વભાવ છે ૪ વાઉકાય-વાયરો એકસિજન આપીને જીવોના શ્વાસોશ્વાસમાં ઉપયોગી છે ૫ વનસ્પતિ, તે ત્રસ જીવોના જીવન માટે આહાર રૂપે ઉપયોગી બોવધી છે

વિજલેન્દ્રિયના ત્રણ દેહક તેનાં નામ - (૧) જે ઇન્દ્રિય-તેજોને સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસેન્દ્રિય બે બે ઇન્દ્રિયો-છે (૨) તે ઇન્દ્રિય તેજોને શ્રાવેન્દ્રિય સહિત ત્રણ ઇન્દ્રિયો છે (૪) ધૌરીન્દ્રિય-તેજોને ચક્ષુ ઇન્દ્રિય સહિત ચાર ઇન્દ્રિયો છે તે ત્રણેને પોતપોતાની ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગ સ્પષ્ટ નથી તેથી વિજલેન્દ્રિય કહેવાય છે તેજો ત્રસ નામ કમના ઉદ્ભવવાળા છે

૨૦ મો તિર્થંક પચેન્દ્રિયનો એક દેહક તેજો ત્રીજા વર્ષે અને વાકા ચાલે અને સુખ્યત્વે ત્રીજા લેહકમાં રહે છે તેથી તિર્થંક કહેવાય છે તેજોને પાંચ ઇન્દ્રિયો છે તેના પાંચ ભેદ છે-(૧) જળ ભર, તેજો પાણીમાં હરે હરે અને રહે છે જેમકે માછલા વગેરે. (૨) સ્થળભર, તેજો પૃથ્વીપર પાલે છે જેમકે ગાય, બેસ ઘોડા કુતરા, સિંહ વગેરે. (૩) ઉશ્પર, તેજો પેટ પર પાલે જેમકે સુખ અન્નજર વગેરે. (૪) શૂળપર, તેજો હાથ પર પાલે જેમકે નોળિયા, કાપીઠા વગેરે. (૫) ખેલપર, તે આકાશમાં ઉડનારા પક્ષીઓ જે પાંચ જાતના સમુદ્ધિમ અને ગર્ભાંશ તિર્થંક પચેન્દ્રિયનો ૨ મો દેહક થયો.

૨૧મો મનુષ્ય પચેન્દ્રિયનો એક દંડક-તેઓ મનને વશ કરી શકે અને ઉત્કૃષ્ટ મનોયોગની સહાયથી પોતાની સિદ્ધિ મેળવી શકે છે માટે મનુષ્ય કહેવાય છે તેના ચાર ભેદ છે-(૧) પદ્મ કર્મ-ભૂમિના મનુષ્ય (૨) ત્રીસ અકર્મભૂમિના મનુષ્ય. (૩) છપન અતર દ્વીપના મનુષ્ય. એ ૧૦૧ ગર્ભજ મનુષ્ય તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એવા બે ભેદ એટલે ૨૦૨ ભેદ થયા (૪) સમુદ્વિષ્મ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય, તે ૧૦૧ ક્ષેત્રના મનુષ્યોની ૧૪ પ્રકારની અશુચિમા ઉપજે એ સર્વે મળી ૩૦૩ ભેદ મનુષ્યોના થયા, તેના એક દંડક

૨૨મો વ્યતર દેવનો એક દંડક તેઓનું લક્ષણ - તેઓ વિવિધ પ્રકારના વારવાર રૂપ કરે, વન અને પહાડોમાં રહે, પૃથ્વી પીડના આતરામાં રહે, તેમની રાજધાની ત્રીણ લોકમાં છે તેના ૧૬ પ્રકાર છે આઠ પ્રકારના વ્યતરના નામ-૧ પિશાચ, ૨ ભૂત, ૩ યક્ષ, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિન્નર, ૬ કિપુરુષ, ૭ મહોરગ, ૮ ગાધર્વ. આઠ પ્રકારના વાણવ્યતરના નામ-૧ આણુપન્નિ, ૨ પાણુપન્નિ, ૩ ઇંસીવાઇ, ૪ ભૂયવાઈ, ૫ કદીય, ૬ મહાકદીય, ૭ કોહંડ, ૮ પચગ-દેવ, કુલ ૧૬ વ્યતરના ભેદ થયા દસ પ્રકારના જૂલકા, પાણુ વાણુ વ્યતરના અતર્ગત થાય છે તેના નામ-૧ આણુ જૂલકા, ૨ પાણુ જૂલકા, ૩ લયણુ જૂલકા, ૪ સયણુજૂલકા, ૫ વચ્ચજૂલકા, ૬ પુષ્પ જૂલકા, ૭ ફૂલ જૂલકા, ૮ ખીયજૂલકા, ૯ હરિય જૂલકા, ૧૦ વિજુ જૂલકા

૨૩મો જ્યોતિષિનો એક દંડક, તેઓના વિમાન પ્રકાશમાન છે, તેના પાંચ ભેદ છે-(૧) ચંદ્ર, (૨) સૂર્ય, (૩) ચંદ્ર, (૪) નક્ષત્ર, (૫) તારા અદીદીપમા જ્યોતિષિ રૂરતા રહે છે સૂર્યની ગતિથી દિવસ રાત્રિનું માપ થાય છે, તે ઉપરથી બધા વ્યવહારીક કાર્યોની ગણતરી થઈ શકે છે અદીદીપ બહાર જ્યોતિષીના વિમાનો સ્થિર છે.

૨૪મો દંડક વૈમાનિક દેવનો એક દંડક જે છવે શુભ લેશ્યા સહિત તપ જપ વગેરે ક્રિયા કરે છે અને વિશિષ્ટ પ્રકારના

૧ નવ ઐવેયક, ચૌદરાજસૌક દ્વપુરુષાકારની શ્રીવા (ગણા)ને
 ક્ષ્યાને રહેલ છે તેના નામ-૧ બરે, ૨ સુબારે ૩ સુબારે, ૪ સુ
 પુષ્ય દ્વપે શુભ-પુદ્ગળો મેળવે છે અને શુભ લેશ્યામા મરણ પામે
 છે તે જીવો પોતાના પુણ્યનું ફળ લોગવવા, ઉર્ધ્વલોકમા વિમાનોમા
 ઉપજે છે તે વૈમાનિક દેવ છે તેના બે લોક છે, કક્ષપોત્પન્ન અને
 કક્ષપાવીત. કક્ષપે તે ૧૨ દેવલોક છે ત્યાં ચાકર, ઠાકર આદિ રાજ
 નિતિ જેવી વ્યવસ્થા છે તે દેવોને, તીર્થ કરના કલ્યાણિકાદિ પ્રસન્ને
 મનુષ્ય લોકમા આવવાને જીવ વ્યવહાર છે, કેઈ દેવો તીર્થ કર,
 દેવળી અને જ્ઞાની આચાર્યના હર્ષન કરવા અને પ્રસો પૂજવા પશુ
 આવે છે બાર દેવલોકના નામ-૧ સૌધર્મ ૨ ઇશાન, ૩ સનતકુમાર,
 ૪ માહેદ્ર ૫ પ્રજ્ઞલોક ૬ લાલક, ૭ મહાશુક ૮ સહસાર, ૯
 આલુત, ૧૦ પ્રાલુત, ૧૧ આરણ, ૧૨ અપ્યુત.

ત્રણ કિલ્લિયા-૧ ત્રણ પલિયા, ૨ ત્રણ સાગરીયા, ૩ તેર
 સાગરીયા, તેઓ દેવલોક અંતર નિવાસી છે તેથી વૈમાનિકમા
 જન્મા સજ્જમ માળવા છતાં જે જીવો અસ્થિત, આચાર્ય ગુરુ
 અને સધની નિહા કરે છે તેઓ ત્યાં ઉપજે છે બીજા દેવતાઓ
 તેમના પ્રત્યે ઉત્તરવી કેટીને વ્યવહાર રાખે છે

નવ લોકાંતિક-૧ સાસ્ત્રવત, ૨ આદિત્ય, ૩ વન્દિક, ૪ વરુણ,
 ૫ વર્હતિયા, ૬ તુસિયા ૭ અવ્યાબાધ, ૮ અગ્નીઆ, ૯ રિકા
 તેઓ પાંચમાં પ્રજ્ઞલોક દેવલોકમા પોતાના ખાસ વિમાનોમા રહે છે
 તથા વૈમાનિકમા જન્મા તીર્થ કરાને દીક્ષા લેવાનો વખત આવે તે
 પહેલા તેઓ જાવ્ય ફાવ્ય તીર્થ કરાને વિનયપૂર્વક યાદી આપે છે કે
 હે પ્રભુ તમે શાસન પ્રવર્તાવો અને જીવોને સસાર સમુદ્રમાથી તારો
 આ તેમનો જીવવ્યવહાર છે તેઓ વ્યવહારથી સમકિતી હોય છે
 કક્ષપાવીત દેવોમા ચાકર ઠાકર કે કેઈ જાતની રાજનીતિ હોતી
 નથી. તેઓ મનુષ્ય લોકમા આવતા નથી, બધા અહમીન્દ્ર છે
 કક્ષપાવીતના બે પ્રકાર છે-(૧) નવ ઐવેયક, (૨) પાંચ અનુત્તર વિમાન,

માણસે, ૫ પ્રિય દસણે, ૬ સુદસણે, ૭ આમોહે, ૮ સુપડી બાંહે
૯ થયોધરે

પાત્ર અનુત્તર વિમાનો સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, તેના નામ - ૧ વિજય
૨ વિજયત ૩ જયંત, ૪ અષગજિત, ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ પહેલા આર
વિમાનના દેવો ૧-૨ કે સખ્યાતા ભવમાં મોક્ષ જાય છે તેઓને નરક
કે તિર્થંત્રમાં જવાનું નથી અને પાત્રમાં વિમાનના દેવો એકાવતારી
હોય છે પાત્ર વિમાનના દેવો સમક્રિતીજ હોય છે

૨ જીવ ભેદ દ્વારા (વ્યવહાર નયથી જીવના ભેદો)

(૧) જીવના સામાન્ય ભેદ :

સામાન્યથી જીવના ભેદ ૧૪ છે તે આ પ્રમાણે - (૧) સૂક્ષ્મ
એકેદ્રિય (૨) બાહરએકેદ્રિય (૩) બેધદ્રિય (૪) તેધદ્રિય (૫)
ચૌરિદ્રિય (૬) અસંસીપચેદ્રિય (૭) સંસીપચેદ્રિય એ ૭ ના
અપર્યાપ્તો ને પર્યાપ્તો મળી ૧૪ ભેદ થયા

૧ નારકી, ૧૦ ભવનપતિ, ૧૨ વાણુવ્યતર, ૧૩ મનુષ્ય - એ
૧૩ દંડકમાં જીવના ભેદ ૩ લાભે તે સંસીના ૨ અને અસંસીનો
અપર્યાપ્તો એમ ૩ લાભે

૧ જ્યોતિષિ ૨ વૈમાનિક એ ૨ દંડકમાં જીવના ભેદ ૨
લાભે તે સંસીનાં ૨ બાણુવા

તિર્થંત્ર પચેદ્રિયના દંડકમાં જીવના ભેદ ૪ લાભે તે
સંસીના ૨ અને અસંસીના ૨ મળી ૪ ભેદ બાણુવા

પાત્ર ચાવરના પાત્રે દંડકમાં જીવના ભેદ ૪ લાભે તે ૧
સૂક્ષ્મ એકેદ્રિયના ૨ તથા બાહર એકેદ્રિયના ૨ એમ ૪ ભેદ બાણુવા

ત્રણ વિગલે દ્રિયના ૭ દંડકમાં પોતપોતાના બે બે ભેદ બાણુવા

(૨) જીવના નિશેષ લેહ :

વિશેષથી જીવના લેહ ૫૬૩ છે, ૩૦૩ ભેદ મનુષ્યના, ૧૯૮ જ્યોત્સ્ના આકાશ લેહ દેવતાના, ૪૮ અઠતાલીશ લેહ તિર્થ સના અને ૧૪ ચૌદ લેહ નારહીના એ સર્વ મળીને ૫૬૩ લેહ થયા. નારહીના ૬૬૪મા ૧૪ લેહ નારહીના બાણવા.

૬૬૪ જીવનપતિના ૧૦ ૬૬૪મા ૫૦ લેહ લાભે તે ૧૦ જીવનપતિ અને ૧૫ પરમાધામી એ રખા અપર્વાસા ને પર્વાસા એમ ૫૦ લેહ બાણવા.

પૃથ્વી આદિ પાંચ સ્થાવરના પાંચ ૬૬૪મા જ્યોત્સ્નાના ૨૨ લેહ બાણવા.

ત્રણ વિગતોદ્રિયના ત્રણ ૬૬૪મા વિગતોદ્રિયના ૬ લેહ બાણવા.

તિર્થ ૫ પથેન્દ્રિયના ૬૬૪મા ૨૦ લેહ બાણવા તે પાંચ ગજ જ અને પાંચ સમુદ્રિય એ ૧૦ ના અપર્વાસા ને પર્વાસા એમ ૨૦ લેહ બાણવા.

મનુષ્યના ૬૬૪મા ૩૦૩ લેહ મનુષ્યના બાણવા.

વાયુચ્ચતરના ૬૬૪મા જીવના ભેદ ૫૬, લાભે તે ૧૬ જીવના વાયુચ્ચતર અને ૧૦ જીવના જુલહા એમ ૨૬ ના અપર્વાસા અને પર્વાસા મળી ૫૬, લેહ બાણવા.

જ્યોતિષિમા જીવના લેહ ૨૦ લાભે તે ૧૦ જીવના જ્યોતિષિના અપર્વાસા ને પર્વાસા મળી ૨૦ લેહ બાણવા.

વૈમાનિકના ૬૬૪મા જીવના લેહ ૭૬ લાભે તે ૧૨ દેવલોક, ૨ કિષિકિ, ૬ લોકાલોક ૬ જૈવલોક ૫ અનુચર વિમાન એ ૩૮ જીવના દેવતાના અપર્વાસા ને પર્વાસા મળી ૭૬ લેહ બાણવા.

૩ આહાર દ્વાર

(૧) અપર્યાપ્તા આહારિક તેમજ અણુહારિક હોય છે પરંતુ જતા વિગ્રહ ગતિએ જીવ એક સમયથી માડી વધારેમા વધારે ત્રણ સમય સુધી અણુહારિક હોય તેને આહાર અપર્યાપ્તા કહે છે એટલે અણુહારિક કહે છે ઇદ્રિયાન્કિ પર્યાપ્તિએ પૂર્ણ નથી કરી એ અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તો પણ ઉક્ત પર્યાપ્તિએ પાંધતી વખતે આહાર કરે છે તે અપેક્ષાએ આહારિક જાણવે એટલે અપર્યાપ્તામા આહારિક અણુહારિક જાણે લેઈ લાભે તે ચોવીસે દડક આશ્રી સમજવું

(૨) પર્યાપ્ત આહારિક તેમજ અણુહારિક હોય આહારાન્કિ છ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરે છે તેને પર્યાપ્તિ કહે છે ત્રેવીશ દડકમાં પર્યાપ્તામા એકલા આહારિક છે અને મનુષ્યના દડકમાં જાણે લેઈ હોય તેમા અણુહારિક પણ, કેવળ સમુદ્ધાતના ૩, ૪, ૫ એ ત્રણ સમય તથા ચઉદમા ગુણુઠાણુ આશ્રી સમજવું

આલોગ અણુલોગ આહાર

(૩) આલોગ આહાર તે આહાર કરવાની ઇચ્છાથી જે આહારનું મહણું કરવું તે

(૪) અણુલોગ આહાર તે આહારની ઇચ્છા વિના આહાર લેવો તે એ જે જાતના આહારમાના એક દડકે કેટલા લાભે તે આ પ્રમાણે - પાચ થાવરના પાચ દડકમાં એક અણુલોગ આહાર છે શેષ ૧૯ દડકમાં જાણે જાતના આહાર જાણવા

કેટલી દિશાના પુદ્ગળોનો આહાર લેવાય

(૫) આહાર જઘન્ય ત્રણ દિશાનો અને ઉત્કૃષ્ટ છ દિશાનો લીએ, ત્રણ દિશા તે ઉચી નીચી ને ત્રીછી છ દિશા તે પૂર્વ પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉચી, નીચી એ છ દિશા જાણવી

ચોવીસે ઢાકના છવો છએ દિશાનો આહાર લીએ છે પણ એમા એનું વિશેષ છે કે એકે દિશાના પાચ ઢાકના છવો (સુવમ પૃથ્વી-અપ-તેઉ-વાઉ-નિજોદ અને બાહર વાયુ એનું) તેા ત્રણ ચાર પાચ અને છ દિશાનો આહાર મહણુ કરે છે તેનું કારણ એ છે કે અલોકેથી વ્યાપાત થાય તે જેમ કે (સવથી નીચે) અધા હોકના નિષ્કુટના (ગવાણાકાર હોકા તના) અગ્નિકોણમા રહેલ એકેન્દ્રિય છવને પૂવ, દક્ષિણ અને અધા એ ત્રણ દિશાએ અલોક હોવાથી એ ત્રણ દિશાઓનો આહાર પ્રાપ્ત થાય નહીં અને એમ ત્રણ દિશાઓનો આહાર પ્રાપ્ત થાય.

નેધિ- હોકનો છેડા સર્વત્ર એક સરખો નથી પણ હજુ સરખો છે, તે હજુરાકાર ભાગને નિષ્કુટ કહેવાય છે અલોકમાં આહારના પુદ્ગળો નથી રૂકત આગમ્ય છે, તેથી અમુક દિશામા અલોકનો વ્યાપાત થાય ત્યાંથી આહાર ન મળે.

ચાર દિશાના આહાર આથી એટલો ફેર છે કે પૂણામા ચાર માનથી નહકના ભાગમાં ઉપજે તેને ૫ જાની બે દિશાઓ બધ રહી, એ ૪ દિશાનો આહાર લીએ અને પાચ દિશાવાલો ઉર્ધ્વ હોકમાં ચરમતિ ઉપજે તેને એક ઉર્ધ્વશિષા બધ થઈ, એ ૫ પાચ દિશાનો આહાર લીએ હોકના મધ્યમા રહેલા છવો છએ દિશાનો આહાર લીએ.

(૬) આહારેઆ-નમા ઢાકમાં કેટલે કાલે આહારની ઇચ્છા ઉપજે તે કહે છે પૃથ્વી કાયાદિક સર્વ એકેન્દ્રિયને આહાર અભિ લાવા સદા મવદા નિરતર હોય છે ત્રણ વિગલે દ્વિય અને નારકીના છવોને એકવ આહાર લીધા પછી વધારેમા વધારે અતર્મુદ્ધતને આતરે રી - દારની ઇચ્છા થાય. પથેદિય તિર્થથ ગર્ભાને વધારેમા વધારે એ અહોરાત્રિએ આહારની ઇચ્છા થાય તં દેવકુર ઉત્તરકુટના નિચ થ પુગલિયા આદ્યા મમજવું બુઝલિયા મિવાયના નિચ થોન અતમુ ડગકાગ બાજવો.

મનુષ્યમા ઉત્કૃષ્ટ અઠસ લકટે આહારની ઇચ્છા ઉપજે તે દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂના યુગલિયા તથા ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રને વિષે અવસર્પિણીના પહેલા આરાના મનુષ્ય આશ્રી સમજવું. બાકીના મનુષ્યોને જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત કાળ બાણવો ભુવનપતિ। વ્યતર જ્યોતિષિ અને વૈમાનિકના દડકે આયુષ્યના કાળ માનની અપેક્ષાએ આહારની ઇચ્છાનો કાળમાન કહ્યો છે દશહજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા દેવતાને એક અહોરાત્રીના આતરે આહારની ઇચ્છા થાય દશ હજાર વર્ષથી સમયાધિકથી માડીને એક સાગરોપમથી એછા આયુષ્યવાળા દેવોને બે દિવસથી અગ્યાતા દિવસો કે વર્ષોને આતરે આયુષ્યના ધોરણ પ્રમાણે આહારની ઇચ્છાનું કાલમાન બાણવું એક સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોને એક હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉપજે એમ જોટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય તેટલા હજાર વર્ષે દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય તે છેવટ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને તેત્રીશ સાગરોપમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે તે દેવોને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છાનો કાળમાન બાણવો એમ 'સર્વ' દેવોને આયુષ્ય પ્રમાણની અપેક્ષાએ આહારની ઇચ્છાનો કાળમાન કહ્યો છે

(૭) આહારના પ્રકાર

આહાર ત્રણ પ્રકારનો છે (૧) ભવસહિત જે આહાર તેને સચિત્ત કહે છે (૨) ભવ સહિત જે આહાર તેને અચિત્ત કહે છે (૩) કાર્ષક સચિત્ત અને કાર્ષક અચિત્ત એવા આહારને મિશ્ર કહે છે

પાચ થાવર, ત્રણ વિગલેદ્રિય અને તિર્યચ પચેન્દ્રિય તથા મનુષ્ય એ ૧૦ દડકવાળા જીવોને ત્રણે જાતનો આહાર હોય અને નારકી તથા દેવતાના ૧૩ દડક એમ ૧૪ દડકવાળા જીવોને ફક્ત અચિત્ત પુદ્ગળોનો આહાર હોય

ખીજી રીતે આહાર ત્રણ પ્રકારનો છે - ઓળ, લોમ અને કવળ

(૧) જ્યોત્ આહાર કાર્મણુકાય યોગથી અને મિશ્રકાય યોગથી થાય છે જીવ પરભવગા જતા ઉત્પત્તિમ્થાને, પ્રથમ સમયે તેજસ અને કાર્મણુ શરીર વડે ઉદારીક બનવા વૈદ્યિય શરીર યોગ્ય પુફ્ફગળોનો આહાર કરે તે સવળધ આહાર એક જ સમયનો છે અને બીજા સમયથી શરીર અપર્માપ્તિ અવસ્થા સુધી ભવધાશ્લીય હેઠ સહિત તેજસ કાર્મણુ સાથે મિશ્રકાય યોગ વડે આહાર કરે તે રેશ આહાર છે શરીર પર્માપ્તિ પૂરી થાય એટલે જ્યોત્ આહાર બધ થાય અને લોભ આહાર શરૂ થાય, એટલે જ્યોત્ આહારમા કાર્મણુકાય યોગ અને મિશ્રકાય યોગ છે

(૨) લોભ આહાર તે ત્વચાથી આહાર લેવાય છે સ્પર્શેન્દ્રિયથી જીવ ને આહારના પુફ્ફગળો મળેલું કરે તે લોભ આહાર જેમકે તેલપ્રિક શરીરે ઘોળવાથી તેલના પરમાણુઓ આમલી દ્વારા શરીરમા ફાળવ થાય છે તે લોભ આહાર

(૩) ક્ષણ આહાર (અણેય આહાર) ને આહાર કોળીઅણે કરીને પેન્મા નખાય અથવા હાથથી મોઢામા નાખીને ને આહાર થાય તે ક્ષણ આહાર કહેવાય.

એકેન્દ્રિયના પાચ, દેવતાના તેર, અને નારસીનો એક, એ જોગણીય હકકમા બે આહાર હાલે-જ્યોત્ ને લોભ અને બાહીના પાચ હકકમા ત્રણે આહાર બાણવા.

શરીર પર્માપ્તિ પૂરી કરે ત્યા સુધી પ્રવં અપર્માપ્તિ અવ સ્થામા જીવોને જ્યોત્આહાર હોય છે અને શરીર પર્માપ્તિ પૂરી થયા પછી લોભાહાર હોય તે લોભાહાર અમુરણે અબલજુતા અને સફીને બાણતા અબલજુતા તથા દેવતાને મનોરૂપણે અને નારસીને અમનોરૂપણે પરિણમે છે.

૪ શરીર દ્વાર

(૧) શરીરની ઉત્પત્તિ કાર્મણુકાય થાય છે તે કમબધ

બે કારણથી થાય છે—(૧) રાગથી (૨) દ્વેષથી નારકી આદિ ચાવીશે દ્વારમાં ઉપર બતાવેલ કારણે શરીરની ઉત્પત્તિ સમજવી

રાગના પેટામાં — માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રી વેદ, પુરુષ વેદ, નપુસક વેદ, એમ ૭ છે

દ્વેષના પેટામાં — ક્રોધ, માન, અરતિ, ભય, શોક, દુઃખેષા એમ ૬ છે

(૨) પાંચ શરીર

શરીર—શીર્યતે તચ્છરીરં પ્રતિદક્ષણે પુદ્ગળના ઉપચય અપચયે કરીને વધે ઘટે તે શરીર તે શરીર પાંચ છે (૧) ઔદારિક (૨) વૈક્રિય (૩) આહારક (૪) તૈજસ (૫) કાર્મણુ

ઔદારિક :- ઉદાર પ્રધાન તીર્થ કર ગણધર્મિક પદ્ધતિની અપેક્ષાએ સર્વ શરીરોમાં ઉત્તમ, વળી સ્થુલ પુદ્ગળોનું બનેલું, ઉત્પન્ન થયા પછી તરત વધે ઘટે પરિણમે અને છેદન લેદન બ્રહ્મચુદિ થઈ શકે એવું ઔદારિક નામ કર્મના ઉદયે ઔદારિક શરીર યોગ્ય પુદ્ગળ બ્રહ્મ કરી જીવ પોતાના પ્રદેશ સાથે મેળવી શરીર પછે નીપજાવે તેને ઔદારિક શરીર કહેવાય છે

વૈક્રિય :- વિવિધ પ્રકારની વિક્રિયા કરે જેમકે નાનાનું મોટું, મોટાનું નાનું, સૂરૂપનું કૂરૂપ, કૂરૂપનું સૂરૂપ, દ્રશ્યનું અદ્રશ્ય, અદ્રશ્યનું દ્રશ્ય, એકનું અનેક, અનેકનું એક, અપ્રતિઘાતીનું પ્રતિઘાતી, પ્રતિઘાતીનું અપ્રતિઘાતી, ભૂચરનું ખેચર, ખેચરનું ભૂચર, ઇત્યાદિ ઘણા પ્રકારનું થઈ શકે એવું વૈક્રિય નામ કર્મના ઉદયથી વૈક્રિય શરીર યોગ્ય પુદ્ગળ બ્રહ્મ કરી જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેળવી શરીરપછે નીપજાવે તે વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે તે વૈક્રિય શરીરના બે ભેદ છે—(૧) ભવ પ્રત્યયિક તે નારકી દેવતાને હોય (૨) લબ્ધિ પ્રત્યયિક લબ્ધીધર મનુષ્યો, અને તિર્યંચો (ગર્ભજ પચેન્દ્રિય) બાહર વાયરો અને દેવતા તથા નારકી ઉત્તર વૈક્રિય શરીર કરી શકે.

આહારક અવ્યકાળને માટે થોડ પૂર ધર લબ્ધિવત સંધિ સદેહ ગળવ નિમિત્તે અથવા તીર્થ કરની રિદ્ધિ એવાને અર્થ સ્ફોટિકના જેવું અતિ ઉચ્ચગ્રા મુઠા હાથ પ્રમાણ, અતર્મુર્તની સ્થિતિવાળું, આહારક નામ કર્મોદયે, આહારક શરીર થોડા શુભ વિમુદ્ધ પુદ્ગલ બ્રહ્મ કરી હવપ્રદેશ સાથે મેળવી શરીરપણે નિપજાવે તે આહારક શરીર કહેવાય છે

તૈજસ-તેજોમય પુદ્ગલોનું બનેલું તથા કરેલા લોચનને પચાવનાર અને લબ્ધીધરને તલ્લેહરયાથી આપ કે ચિતગલેશ્યાથી અનુબ્રહ્મા પ્રયોજનવાલું તૈજસ નામ કર્મના ઉદયથી તૈજસ શરીર થોડા પુદ્ગલ બ્રહ્મ કરી હવ પેતાના પ્રદેશની સાથે મેળવી શરીરપણે નીપજાવે તે તૈજસ શરીર કહેવાય છે તેજુલેશ્યા મૂર્ધવામા સમુદ્ભૂત કરવી પડે છે ચીતગ લેશ્યામા સમુદ્ભૂત નથી

કાર્મણુ-કર્મ પુદ્ગલોને રહેવાનું બાજન, કર્મમય, કર્મ સ્વરૂપ, સવ શરીરોનું બીજ એવું ક્ષીર નીરની પેઠે હવપ્રદેશની સાથે જે કર્મદળ મળી રહ્યા છે તે કાર્મણુ શરીર કહેવાય છે કાર્મણુ શરીર નામ કર્મ તે આ કાર્મણુ પિંડનો વર્તમાન પર્વામ રૂપે છે પ્રકૃતિઓ આવે અને જાય પણ જે પિંડ રહ્યા કરે છે તે કાર્મણુ ચર્ચ કર્મણુ અને તૈજસ નિયમા સાથે રહે છે

નારકાનો એક હઠક ભુવનપતિનાં કથા હઠક અંતરને એક હઠક જ્યોતિષીનો એક હઠક, અને વૈમાનિકનો એક હઠક-૧ થોડ હઠકમાં વૈદ્યિ, તૈજસ અને કાર્મણુ એમ ત્રણ શરીર હોય છે

ત્રણ વિગલેદ્રિયના ત્રણ હઠક વાયરો વર્તિને શેષ સ્થાવરના ચાર હઠક એમ સાત હઠકમાં તથા સમુચ્છિત તિર્થંચ પચોદ્રિય અને સમુચ્છિત મનુષ્ય તથા ત્રીસ અકર્મણુમિ અને છપ્પન અંતર દ્વીપના મુગલિયા મનુષ્ય તથા મુગલિયા તિર્થંચ, જોટલાઓને જોડે રિંક, તૈજસ અને કાર્મણુ એમ ત્રણ શરીર હોય છે

વાયુકાય અને ગર્ભજ તિર્થંથ પચે દ્રિયનાં દ હકમા ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એમ ચાર શરીર લાભે અને ગર્ભજ મનુષ્યના દ હકમા પાંચે શરીર લાભે મનુષ્યભૂતિને આહારક સિવાયના ચાર શરીર લાભે

(૩) શરીર પર્યાપ્તિ નીપજાવવાનો કાળ જ્યન્ય ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તનો ભણવો તે અતર્મુહૂર્ત અસખ્યાતા સમયનો નાનો સમજવો. નારકી આદિ ચોવીશે દ હકમા શરીર પર્યાપ્તિ નીપજાવવાનો કાળ અતર્મુહૂર્ત ભણવો

(૪) સ્થુલ અને સૂક્ષ્મ શરીર

સ્થુલ શરીર-જે શરીરથી જીવો હલન આદિ ક્રિયા કરે છે અથવા લોભ અથવા કવળ આહાર કરે છે તેવા શરીર ત્રણ છે- (૧) ઔદારિક, (૨) વૈક્રિય, (૩) આહારક

૧ નારકીનો એક દ હક તથા દેવતાના તેર દ હક એ ઔદ દ હકમા એક વૈક્રિય શરીર હોય છે વાયરો વળને શેષ ધાવરના ચાર દ હક અને વિગલે દ્રિયના ત્રણ દ હક એ સાત દ હકમા એક ઔદારિક શરીર હોય છે વાયગનો એક દ હક તથા તિર્થંથ પચેન્દ્રિયનો એક દ હક એમ એ બે દ હકમા ઔદારિક તથા વૈક્રિય એ બે શરીર હોય છે મનુષ્યના દ હકમા ઔદારિક વૈક્રિય ને આહારક એ ત્રણ શરીર હોય છે

સૂક્ષ્મ અથવા અભ્યંતર એટલે ચર્મચક્ષુ વડે જોઈ ન શકે પણ વિશેષ જ્ઞાનીઓ દેખી શકે તેવા શરીર બે છે તે તૈજસ અને કાર્મણ નારકી આદિ ચોવીશે દ હકમા એ બે શરીર હોય છે કાર્મણ શરીર સર્વ કર્મ પુદ્ગળોના આધારરૂપ છે અને સ્થુલ શરીરો ધારણ ન કર્યા હોય અથવા તેમા પ્રવૃત્તિ ન હોય એવા સમયોમા કાર્મણ શરીરથી યોગ પ્રવૃત્તિ થાય છે.

(૫) ઔદારિક શરીર બધેલગા

બધેલગા એટલે ઔદારિક શરીરપણે વતમાનકાળે બાપેલા પુરૂષોના અનતા છે તે બધેલગા સમજવા એટલે એક જીવને બધેલગાના પુરૂષોના અનતા હોય, બધેલક ઔદારિક શરીરે અસખ્યાતા છે ઔદારિક પ્રયોગ વડે જીવ, એક સમયે અનતા સ્કધી અહણ કરે છે તે સ્કધી અનતા પરમાણુ પુરૂષોના બનેલા છે હરેક સ્કધમા પુરૂષલની સખ્યા અબલ્યથી અનત ગુણી અને સિદ્ધને અનતમી બાજે છે એક સમયના સ્કધીની સખ્યા પણ તેની જ છે.

નારહીનો એક હઠક દેવતાના તેર હઠક એ ચૌદ હઠકમાં વતમાન કાળે ઔદારિક શરીરના બધેલગા નથી. શેષ પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિગહેન્દ્રિય, તિર્થંચ પચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય પચેન્દ્રિય એ હથ હઠકમાં વતમાન કાળે ઔદારિક શરીરના બધેલગા છે અને તે પણ એક જીવને અનતા છે.

(૬) ઔદારિક શરીર મુકેલગા

મુકેલગા એટલે જે જીવોએ ભૂતકાળમાં ઔદારિક શરીરથી અહણ કરેલા પુરૂષોને અહણ કરી છેડી લીધા તે પુરૂષોના ઔદારિક પણે એટલા કાળ સુધી રહે તેવા કાળ સુધી ઔદારિકના મુકેલગા સમજવા. પણ તે પુરૂષોના ન્યારે ઔદારિક પણ છેડીને અન્ય પુરૂષના સ્કધ પણે પરિણમી ત્યારે બીલ્લ રૂપે થયા સમજવા. એટલે ઔદારિકના મુકેલગા પણ એક જીવને અનતા સમજવા.

નારહી આદિ ચોવીશ હઠકમાં ભૂતકાળ આમી જીવોને ઔદારિકના મુકેલગા અનતા બલવા.

(૭) વૈકિય શરીર બધેલગા

વતમાન કાળે વૈકિય શરીરે અસખ્યાતા છે પણ હરેક વૈકિય શરીરમાં બાપેલા પુરૂષોના અનતા છે તે વૈકિય બધેલગા

સમજવા એટલે વૈકિય દેહધારી દરેક જીવને વૈકિય બધેલગા પુદ્ગળો અનતા હોય

નારકીનો એક દડક તથા દેવતાના તેર દડક એ ચઉદ દડકમાં વર્તમાન કાળે વૈકિયના બધેલગા છે કેમકે એ ચઉદ દડકના જીવોને ગતિસ્વભાવથી વૈકિય શરીર છે વાયરાના દડકના તથા તિર્યચ પચેદ્રિય અને મનુષ્ય પચેદ્રિય એ ત્રણ દડકમાં જે જીવોને વૈકિય લગ્નિધિ ઉત્પન્ન થઈ હોય તે જીવોને વર્તમાન કાળે વૈકિયના બધેલગા છે બાકીનાને વૈકિય બધેલગા નથી પૃથ્વી પાણી તેઉ વનસ્પતિ બેઇદ્રિય, તેઇદ્રિય, ચઉરિદ્રિય એ સાત દડકના જીવોને વર્તમાન કાળે વૈકિય શરીર બધેલગા નથી

(૮) વૈકિય શરીર મુકેલગા

વૈકિય મુકેલગાનુ સ્વરૂપ ઔનારિક મુકેલગાની પેઠે સમજવું નારકી આદિ ઓવીશ દડકમાં ભૂતકાળ આશ્રી જીવોને વૈકિયના મુકેલગા અનતા બાજીવા

(૯) આહારક શરીર બધેલગા.

આહારક શરીરપણે વર્તમાન કાળે બાધેલા પુદ્ગળો અનતા છે તે આહારક બધેલગા સમજવા એટલે એક જીવને આહારક બધેલગા અનતા હોય

મનુષ્ય વજીને' ત્રેવીશ દડકમાં વર્તમાન કાળે આહારકના બધેલગા નથી અને મનુષ્યના દડકમાં જે જીવોને આહારક લગ્નિધિ ઉત્પન્ન થયેલ હોય તે જીવોને આહારક બધેલગા વર્તમાન કાળે હોય છે બાકીનાને આહારક બધેલગા નથી મનુષ્યમાં પણ એક સમયે આહારક લગ્નિધિવાળા જીવ જન્મન્ય એક, બે, ત્રણ ઉતકૃષ્ટ બેથી નવ (અત્યેક) હબ્દર હોય છે

(૧૦) આહારક શરીર મૂકેલગા.

આહારક મૂકેલગાનું સ્વરૂપ ઔદારિક મૂકેલગાની પેઠે સમજવું નારહી આદિ ધોવીશ ૬૬૩મા જૂતકાળ આમી છવેને આહારકના મૂકેલગા પુદ્ગલો અનતા બાજુવા, પણ એટલું વિશેષ કે મર્વ છવેને આ બોલ લાગુ થતો નથી, જેણે જૂતકાળમા બાધીને મૂકમા હોય તેનેજ આ બોલ લાગુ થાય. અનતા પછીવાઈ છે તે આમી આબોલ છે ૧૪ પૂર્વાધારી પઠે તો ઉત્કૃષ્ટ અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તન (રિફેલેક્ષ) કરે, તે આમી આ બોલ છે

(૧૧) તૈજસ શરીર બંધેલગા

તૈજસ શરીર પછે વર્તમાનકાલે બંધેલગા પુદ્ગલો અનતા છે તે તૈજસ બંધેલગા સમજવા. એટલે એક છવેને તૈજસ બંધેલગા અનતા હોય.

ધોવીશ ૬૬૩મા વર્તમાનકાલે અનતા તૈજસ બંધેલગા છે

(૧૨) તૈજસ શરીર મૂકેલગા

તૈજસ મૂકેલગાનું સ્વરૂપ ઔદારિક મૂકેલગાની પેઠે સમજવું નારહી આદિ ધોવીશ ૬૬૩મા જૂતકાલ આમી છવેને તૈજસના મૂકેલગા અનતા બાજુવા.

(૧૩) કાર્મણ શરીર બંધેલગા

કાર્મણ શરીરથી વર્તમાનકાલે બંધેલગા પુદ્ગલો અનતા છે તે કાર્મણ બંધેલગા સમજવા. એટલે એક છવેને કાર્મણ બંધેલગા અનતા હોય.

ધોવીશ ૬૬૩મા વર્તમાનકાલે કાર્મણ બંધેલગા અનતા છે

(૧૪) કાર્મણુ શરીર મૂકેલગા

કાર્મણુ મૂકેલગાનુ સ્વરૂપ ઔદારિક મૂકેલગાની પેઠે સમજવું, નારકી આદિ ચોવીસ દંડકમા ભૂતકાલ આશ્રી જીવેને કાર્મણના મૂકેલગા અનંતા બાણુવા

બ ઘેલગા મૂકેલગાનું વિશેષ સ્વરૂપ પન્નવણુજી તથા અનુ-યોગદ્વાર સૂત્રોથી બાણુવું.

ઇન્દ્રિય દ્વાર

(૧) ઇદ્રિયોની લખિંધ એટલે ઇદ્રિયોની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી તે

નારકીનો ૧ દંડક, દેવતાના ૧૩ દંડક, તિથ્યંચ પચે દ્રિયનો ૧ દંડક, મનુષ્યનો ૧ દંડક એ સોળ દંડકમા પાચે ઇદ્રિયોની લખિંધ પ્રાપ્ત કરે પાચ થાવરના પાચ દંડકમા એક સ્પર્શેન્દ્રિયની લખિંધ પ્રાપ્ત કરે બે ઇદ્રિયના દંડકમા રસે દ્રિયના તથા સ્પર્શેન્દ્રિય, એ બે ઇદ્રિયોની લખિંધ પ્રાપ્ત કરે તે ઇન્દ્રિયના દંડકમા રસે દ્રિય, ધ્રાણુ દ્રિય તથા સ્પર્શે દ્રિય એ ત્રણ ઇદ્રિયોની લખિંધ પ્રાપ્ત કરે ચતુર્થ દ્રિયના દંડકમા રસે દ્રિય, ચક્ષુઇદ્રિય, ધ્રાણુ દ્રિય, અને સ્પર્શેન્દ્રિય એ ચાર ઇદ્રિયોની લખિંધ પ્રાપ્ત કરે

(૨) ઇદ્રિય નિષ્પન્ન કાળ પાચે ઇદ્રિયોની શક્તિ નિષ્પન્ન-વવાનો કાળ અતર્મુહૂર્તનો સમજવો તે અતર્મુહૂર્ત અસંખ્યાતા અમયનુ સમજવું

નારકી આદિ ચોવીસ દંડકમા જે જે દંડકમા જેટલી જેટલી ઇદ્રિયો છે તે તે ઇદ્રિયોનો નિષ્પન્નકાળ અતર્મુહૂર્તનો બદલવો, એટલે સર્વે દંડકમા ઇન્દ્રિય શક્તિ નિષ્પન્ન કાળ અતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ બાણુવો.

કલ્પ ઇદિય

ભાષ્ય ઇદિય

નિવૃત્તિ

ઉપાસવ્ય

કલ્પથી

ઉપરોક્ત

અભ્યસર

ભાષ્યા

અભ્યસર

ભાષ્યા

કલ્પથી

નીર્ધારના સદ્ભાષીન

ઉપરોક્ત અપરુદ્ધના અભ્યસર મદેશનાં

તેનો ધામ્યો

તેનો ધામ્યો

સંખ્યાસરોપીય

પ્રણામના સ્થાન

અસંચાલના ભાષ્ય નામ કલ્પોદયથી

આભ્યાસ કાળાધિના

આભ્યાસ સમય આગે

કર્મનાં કલ્પોન

ઉદ્દેશ્ય પોતાના

મમાણ્ય (અસંચાલના ઇદિય રૂપે

વગેરે મદેશો પિ તે

પ્રાપ્ત્ય, પ્રાપ્ત્ય

કર્મથી ઇદિયેનાં

વિષયમાં કામ

પાદકલ્પે)

પરિણમેષ

કામને અભ્યસર

અભ્યસર પિ તે ભાષીની

મત્તર વગેરે

આવં કલ્પે

શુદ્ધ અભ્યસર મદેશો

પ્રકરણો તેની

નળી વગેરે નામના

ઇદિયો જે ભાષીથી

શક્તિ

ઇદિયેનાં વિષય

ઇદિયેનાં અભ્યસર

જાડાં અભ્યસર

અભ્યસર વિષયો

અર્થ કાળા રૂપે

કલ્પે

મમા ઉપરોક્ત

રૂપે વ્યક્તિ રૂદ્ધ તે

જેટલી સમજાવી

રસોદિય અને

કલ્પે

ભાષ્યા નિવૃત્તિ અને ઉપાસવ્ય ઇદિયો નામ

પાદકલ્પ (વિસ્તારથી) અભ્યસર અને

અભ્યસર

આભ્યાસના અભ્યસર

કલ્પે

કલ્પોદિય ઉપરોક્ત - નિવૃત્તિ ઇદિયેનાં અભ્યસર -

ભાષ્યા નિવૃત્તિ ઇદિયેનાં મત્તર અપરુદ્ધ

અભ્યસર

આભ્યાસના અભ્યસર

કલ્પે

કલ્પોદિય ઉપરોક્ત - નિવૃત્તિ ઇદિયેનાં અભ્યસર -

અને અપરુદ્ધ અપરુદ્ધ અપરુદ્ધ

અભ્યસર

આભ્યાસના અભ્યસર

કલ્પે

કલ્પોદિય ઉપરોક્ત - નિવૃત્તિ ઇદિયેનાં અભ્યસર -

નારકી આદિ ચોવીસ દંડકમાં જે જે દંડકમાં જેટલી જેટલી દ્રવ્યે દ્રિય છે તેટલી તેટલી દ્રવ્યે દ્રિયના નિવૃત્તિ દ્રવ્યે દ્રિય અને ઉપકરણ દ્રવ્યે દ્રિય એવા જે જે લેઈ કરવા એટલે પચે દ્રિયના સોળ દંડકમાં દ્રવ્યે દ્રિય નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ મળી ૧૦ છે, ચૌરિંદ્રિયના દંડકમાં આઠ છે, તેઈ દ્રિયના દંડકમાં છ છે, બેઈ દ્રિયના દંડકમાં ચાર છે અને પાચ થાવરના પાચ દંડકમાં દ્રવ્યે દ્રિય બે છે

નારકી આદિ પચે દ્રિયના સોળ દંડકમાં લાવે દ્રિય લખિય અને ઉપયોગ મળી દશ લાલે ચૌરિંદ્રિયના દંડકમાં આઠ લાલે તેઈ દ્રિયના દંડકમાં છ છે. બેઈ દ્રિયના દંડકમાં ચાર છે. પાચ થાવરના પાચ દંડકમાં બે લાલે

ઈંદ્રિયોના નામ—(૧) અનમની, (૨) ચરચરી, (૩) ખેચરી, (૪) ગોચરી, (૫) અગોચરી, એ પાચના ગોત્ર—(૧) શ્રોતે દ્રિય, (૨) ચક્ષુઈ દ્રિય (૩) શ્રાણુ દ્રિય, (૪) રસે દ્રિય, (૫) સ્પર્શે દ્રિય.

નારકી આદિ પચે દ્રિયના સોળ દંડકમાં પાચે ઈંદ્રિયો છે. ચૌરિંદ્રિયના દંડકમાં ચાર છે, તેમાં ૧ શ્રોતે દ્રિય વર્જવી તેઈ દ્રિયના દંડકમાં ત્રણ છે તેમાં શ્રોત અને ચક્ષુઈ દ્રિય એ બે વર્જવી બેઈ દ્રિયના દંડકમાં રસે દ્રિય ને સ્પર્શે દ્રિય એ બે લાલે. શેષ ત્રણ વર્જવી પાચ થાવરના પાચ દંડકમાં એક સ્પર્શેન્દ્રિય લાલે.

૫ અવગાહના.— પાચે ઈંદ્રિયોની અવગાહના ચોવીસે દંડકમાં પાચે ઈંદ્રિયોનું જડપણું અશુલના અસખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ છે વિસ્તારમાં (પાહતણું) રસે દ્રિયની અવગાહના પ્રત્યેક અશુલની પદ્મવણાણમાં પચે દ્રિય આશ્રી કહેલ છે, અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિસ્તાર શરીર પ્રમાણ છે, બાકીની ત્રણનો વિસ્તાર અશુલના અસખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ છે.

૬) ઈંદ્રિય વિષય પાચે ઈંદ્રિયોનો જઘન્ય વિષય ચોવીસે દંડકમાં અશુલના અસખ્યાતમાં ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટો વિષય

૧ બાહ્યલેણ (જડપણામાં)

જૂદો જૂદો નીચે પ્રમાણે છે - નારહી આદિ પચ્ચેદ્રિયના સેળા
૬૮૬માં શ્રોતેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય આત્માજીવ પ્રમાણે બાર ભેજન
અણુદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો જોક લાખ યોજન અભેશનો, પ્રાણેદ્રિય
૨સેદ્રિય તથા સ્પર્શેન્દ્રિય જો ત્રણેનો ઉત્કૃષ્ટો નવ નવ યોજનનો
છે તે સગી પચ્ચેદ્રિય આશયી બાણવું

ઔઠારીક શરીર આશયી કાગ પ્રમાણે શક્તિ અનુસાર વધ
ઘટ સભવે છે પાચ બ્યાવરના પાચ ૬૮૬માં સ્પર્શેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો
વિષય ૪૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે બેઈદ્રિયના ૬૮૬માં ૨સેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો
૬૪ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૮૦૦
ધનુષ્ય પ્રમાણે છે

તેઈદ્રિયમા ૨સેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૧૨૮ ધનુષ્ય પ્રમાણે
છે પ્રાણેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૧૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે અને ૨૧
શેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૧૧૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે

બૌદ્ધિદ્રિયના ૨સેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૨૫૬ ધનુષ્ય પ્રમાણે
છે પ્રાણેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૨૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે અણુદ્રિયનો
ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૨૬૫૪ ભેજન પ્રમાણે છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો
વિષય ૩૨૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે

અસગી પચ્ચેદ્રિયનો શ્રોતેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૧ યોજન
પ્રમાણે છે અણુદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૫૬૦૮ ધનુષ્ય પ્રમાણે
છે પ્રાણેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૪૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે, ૨સેદ્રિયનો
ઉત્કૃષ્ટો વિષય ૫૧૨ ધનુષ્ય પ્રમાણે છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટો
વિષય ૬૪ = ધનુષ્ય પ્રમાણે છે

(૭) કામી ઇન્દ્રિયો- પાચ ઇન્દ્રિયોના ૧ શ્રોતેન્દ્રિય અને ૨
અણુદ્રિયને બેઈદ્રિય કામી છે પાચ બ્યાવરના પાચ ૬૮૬ તથા બેઈદ્રિય
અને તેઈદ્રિયનો જોક ૬૬૬ જેવો ૭ ૬૮૬માં કામી ઇન્દ્રિયો નથી.

ચૌરિદ્રિયના દડકમા એક ચક્ષુષદ્રિય કામી છે શેષ નારકી આદિ પચેદ્રિયના સોળ દડકમા શ્રોત અને ચક્ષુષદ્રિય એ બન્ને કામી ઇદ્રિયો છે

(૮) ભોગી ઇદ્રિયો—પાચે ઇદ્રિયોમા પ્રાણુદ્રિય, રસેદ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય એ ત્રણ ઇદ્રિયો ભોગી છે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દડકમા એક સ્પર્શેન્દ્રિય ભોગી ઇદ્રિય છે બે ઇદ્રિયના દડકમા સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસેદ્રિય એ બે ભોગી ઇદ્રિયો છે શેષ નારકી આદિ ૧૮ અઠાર દડકમા ભોગી ઇદ્રિયો ત્રણ છે

(૯) ઇદ્રિય ઉપયોગ કાળ—પાંચે ઇદ્રિયોમા દરેક ઇદ્રિયોનો ઉપયોગ કાળ અંતર્મુહૂર્તનો છે શ્રોતેદ્રિયના ઉપયોગકાળમાં શેષ ચાર ઇદ્રિયોનો ઉપયોગ ન હોય એમ દરેક ઇદ્રિયોનો ઉપયોગ-કાળ જાણવો

ચોવીસ દડકમા જે જે દડકે જેટલી જેટલી ઇદ્રિયો હોય તેનો ઉપયોગકાળ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવો.

(૧) ઇદ્રિયોનો અવગ્રહ કાળ.

અવગ્રહના બે ભેદ —(૧) વ્યવજન અવગ્રહ, (૨) અર્થ અવગ્રહ.
વ્યવજન અવગ્રહ — અહીં પુદ્ગળો ઇદ્રિયોમા સામા આવીને પડે, ઇદ્રિયોને સ્પર્શે ત્યારે જ ઇદ્રિયો તેને ગ્રહણ કરે. જેમ કે કાનમા શબ્દના પુદ્ગળો ભરાય, નાકને ગંધના પુદ્ગળો અડે, જીભને રસના પુદ્ગળો મળે, શરીર ને સ્પર્શના પુદ્ગળો સ્પર્શે ત્યારે જ આ ચાર ઇદ્રિયો પોતાના વિષય શબ્દ, ગંધ, રસ, સ્પર્શને ગ્રહણ કરી શકે છે વ્યવજન અવગ્રહ એટલે ઇદ્રિયોથી પોતાના વિષયના પુદ્ગળોનું ગ્રહણ, ચક્ષુ (આખ) ને વ્યવજન અવગ્રહ ન હોય કારણ કે દૂર રહેલી વસ્તુનું આખમા પ્રતિબિંબ પડે છે ત્યારે તેના

ભાવ બ્રહ્મણ ધામ છે આખને અડેલી વસ્તુને જોઈ શકાતી નથી, તેમજ જોવા માટે અગ્નિનો સ્પર્શ કરે તો આખ બળી બાક વ્યજન અવશરૂનો કાળ જઘન્ય આવલિકાનો અસખ્યાતમે ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રથક્ત્વ શાસોઽવાસ કાળ પ્રમાણ હોય, કારણ કે અસખ્યાતા સમયના પ્રવેશ્યા (અડેલા) પુદ્ગળોને જ બ્રહ્મણ કરી શકાય, અને તે પણ અત્યંત એક દેશ બ્રહ્મણ ધામ. ચોવીસે ટકના છવોને વ્યજન અવશરૂ હોવાનો સંભવ છે કારણ કે સર્વ છવોને અક્ષરનો અનંતમે ભાગ ઉધાઠો છે અને મતિઅજ્ઞાન અને મૃત અજ્ઞાન પણ અસજ્ઞાને હોય છે, જો વ્યજન અવશરૂ ન હોય તો અસજ્ઞાને પોતાની ઇદ્રિયો સ્થાપના રૂપે જ રહે અને મતિમૃત અજ્ઞાનનો પણ અભાવ ધામ.

અથ અવશરૂ — જહીં ઇદ્રિયો પોતાના વિષય (શબ્દ રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ) ના અર્થને સામાન્ય પ્રકારે બ્રહ્મણ કરે પણ જાણે નહીં કે કોનો શબ્દ અથવા રૂપ, કે ગંધ છે, પાણિ ઇદ્રિયોને અર્થ અવશરૂ હોય છે અથ અવશરૂનો કાળ એક સમયનો છે એટલે અસખ્યાત સમયના વ્યજન અવશરૂ પછી એક સમયમા અથ અવશરૂ ધામ છે વ્યજન અવશરૂમા શબ્દ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પુદ્ગળોનું બ્રહ્મણ ધામ છે અને અથ અવશરૂમા શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શનું બ્રહ્મણ ધામ છે પણ તે જાણે નહીં કે આ શબ્દ વગેરે કોના છે ૨૪ ટકના છવોને પણ અર્થ અવશરૂનો સંભવ છે તેનું કારણ વ્યજન અવશરૂમા બતાવ્યું છે તે સમજવું કેટલાકને જોવો અભિપ્રાય છે કે અનુજી છવોને અવશરૂ ન હોય, તો પછી તેમના મતિઅજ્ઞાન અને મૃત અજ્ઞાનનો અભાવ ધામ તત્ત્વ કેવળી અમ્ય.

નોંધ — અર્થ અવશરૂને અર્થ પદાર્થોના ભાવ જાણવા જોવો અર્થ લઈએ તો તેમા ઇદ્રિય, અપાપ્ત અને ખારણા પણ અતર્નત ધામ, તો તે અપેક્ષાએ તો ક્રકત અજ્ઞાના ૧૬ ટકને અધાવશરૂ હોય જેમ કે વસ્તુબ્રહ્મણ તેના પર વિચાર વળી કરી જલણ

ફરી વિચાર આવા પ્રકારનું જે અર્થગ્રહણ છે તે નો ફક્ત સહીને જ હોય

(૨) ઇદ્રિયોના ઇહાકાળ.

ઇહા એટલે અવ્યક્તપણે ગ્રહણ કરેલા પાચેય ઇદ્રિયોના અર્થોનો નિર્ણય કરવા માટે વિચાર કરે કે આ શું છે તેને ઇહા કહે છે તે મનનો વિષયો એટલે ફક્ત સહીનો વિષય છે

ચોવીસ હકમાં સહીના ૧૬ હકમાં ઇહા હોય છે. શેષ હકમાં ન હોય એનો કાળ અતર્મુહૂર્તનો છે. તે અતર્મુહૂર્ત જથ્થા એટલે નાનો અસખ્યાતા સમયનો જાણવો

(૩) ઇદ્રિય અવાયકાળ.

અવાય એટલે પાચેય ઇદ્રિયોના અર્થોનો વિચાર કરીને નિશ્ચય કરે કે એતો એજ છે એવું જે પૂર્ણ નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન તેને અવાય કહે છે. તેનો પણ કાળ અતર્મુહૂર્તનો છે અવાય ચોવીસ હકમાં સહીના ૧૬ હકમાં હોય શેષ અસહીના હકોમાં ન હોય.

(૪) ઇદ્રિય ધારણાકાળ.

ધારણા એટલે નિશ્ચય કરેલા ઇદ્રિયોના અર્થોને વાસના અને સન્કારપૂર્વક ઘણા કાળ સુધી ધારી રાખે, વળી પૂર્વે જોએલ વસ્તુ જેવી વસ્તુ જોઈને અથવા સાક્ષીને પૂર્વેની વસ્તુનું જ્ઞાન થઈ આવે તેને ધારણા કહે છે તેનો કાળ સખ્યાતા અથવા અસખ્યાતા વર્ષ સુધી ધારી રાખે ધારણા ચોવીસ હકમાં મંત્રીના ૧૬ હકમાં હોય છે શેષ અસંત્રીના હકમાં ન હોય

તતિસ્મરણ જ્ઞાન પણ ધારણાના પેટામાં સમાય છે તતિસ્મરણ જ્ઞાનથી લગોલગ કરેલા મંત્રી પચ્ચંદ્રિયના નવચો ભવ સુધી દેખે પણ વચમાં અસહીનો ભવ કયો હોય તે 'અસહીનો' ભવ

અને તેની પૂર્વે કરેલા ભવા રૂપી શકે નહીં સચી સચી વરીકે
શકે તો એટલે સચીની કાયસ્થિતિ જનન્ય અતર્મુદ્ધત અને ઉત્કૃષ્ટ
મત્યેક સો સાગર છ કે જેમા આરે ગતિના સચીભવો આવી વ્યવ.
આ બધા ભવો અતિસ્મરણુ જ્ઞાનથી અણી શકાય

(૧૦) નોઈન્દ્રિય અર્થાવચ્છેદકાળ—નોઈન્દ્રિય એન્દ્રે મનનો
અર્થાવચ્છેદ ઈન્દ્રિયોની પેઠે સમજવેલ મનનો વિષય વિચાર કરવાનો
અણવેલ મનનો અર્થાવચ્છેદ સચીના ૧૬ સોળ હઠકમા જ હોય
અસચીના હઠકોમાં ન હોય.

મનને અણુની જેમ વ્યવનાવચ્છેદ નથી કેમકે મન અને
અણુ ઈન્દ્રિય એ બેને પદાર્થો અડતા નથી તેથી અપ્રાપ્યકારી છે
તેથી મનને વ્યવનાવચ્છેદ હોય નહિ.

(૧૧) ઈન્દ્રિયોના બધેલગા, અુકેલગા દ્વાર

(૧) ઓર્નેન્દ્રિય બધેલગા બધેલગા એટલે ઓર્નેન્દ્રિયપણે
વર્તમાનકાળે બાધેલા પુદ્ગલો અનતા છે તે ઓર્નેન્દ્રિયના બધેલગા
સમજવા. તે એક છવને ઓર્નેન્દ્રિય બધેલગા અનતા હોય

૨૪ ઓર્નેન્દ્રિય હઠકમા પાંચ સ્થાવર ને ત્રણ વિગલેન્દ્રિય એ
આક હઠકમા વર્તમાનકાળે ઓર્નેન્દ્રિયના બધેલગા નથી અને નારહી
આકિ પલેન્દ્રિયના ૧૬ સોળ હઠકમા ઓર્નેન્દ્રિયના બધેલગા અનતા
છે એક છવ આશયી અનતા તેમ સવ છવ આશયી ત્રણ
અનતા સમજવા.

આર્નેન્દ્રિય અુકેલગા—અુકેલગા એન્દ્રે ભૂતકાળના આર્નેન્દ્રિય
પણુ મહણુ કરેલા પુદ્ગલો મૂઝી દીધા તે ઓર્નેન્દ્રિય અુકેલગા સમજવા.
તે પણ એક છવને અનતા હોય તેમ નવ છવેમાં વ્યવણુ
આર્નેન્દ્રિયના અુકેલગા ઓર્નેન્દ્રિય હઠકના અનતા સમજવા.

(૨) ચક્ષુ ઇન્દ્રિય બધેલગા—ચક્ષુઇન્દ્રિયના બધેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિય બધેલગાની જેમ સમજવું

૨૪ ચોવીસ હંડકમા પાચ સ્થાવર, બેઘદ્રિ, તેઘદ્રિ એ સાત હંડકમા વર્તમાનકાળે ચક્ષુઇન્દ્રિયના બધેલગા નથી. શેષ ૧૭ હંડકમા છે તે પણ અનતા સમજવા

ચક્ષુઇન્દ્રિય મુકેલગા—ચક્ષુઇન્દ્રિયના મુકેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના મુકેલગાની જેમ સમજવું ચક્ષુઇન્દ્રિયના મુકેલગા ચોવીસે હંડકના અનતા છે

(૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય બધેલગા—ઘ્રાણેન્દ્રિયના બધેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના બધેલગાની જેમ સમજવું

ચોવીસ હંડકમાં પાચ સ્થાવર અને બેઘદ્રિ એ છ હંડકમા વર્તમાનકાળે ઘ્રાણેન્દ્રિયના બધેલગા નથી શેષ ૧૮ હંડકમા છે તે પણ અનતા સમજવા

ઘ્રાણેન્દ્રિયના મુકેલગા—ઘ્રાણેન્દ્રિયના મુકેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના મુકેલગાની જેમ જાણવું ઘ્રાણેન્દ્રિયના મુકેલગા ચોવીસે હંડકના અનતા છે

(૪) રસેન્દ્રિયના બધેલગા રસેન્દ્રિયના બધેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના બધેલગાની પેઠે જાણવું

ચોવીસ હંડકમા પાચ સ્થાવરના પાચ હંડકમા વર્તમાનકાળે રસેન્દ્રિયના બધેલગા નથી શેષ ૧૯ હંડકમા છે તે પણ અનતા સમજવા

રસેન્દ્રિય મુકેલગા રસેન્દ્રિયના મુકેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના મુકેલગાની જેમ જાણવું રસેન્દ્રિયના મુકેલગા ચોવીસે હંડકના અનતા સમજવા

(૫) સ્પર્શેન્દ્રિય બધેલગા સ્પર્શેન્દ્રિયના બધેલગાનુ સ્વરૂપ શ્રોતેન્દ્રિયના બધેલગાની પેઠે જાણવું સ્પર્શેન્દ્રિયના બધેલગા વર્તમાનકાળે ચોવીસે હંડકમા છે તે અનતા સમજવા

સ્પર્શે^૧ દ્રિયના મુકેલગા સ્પર્શે^૧ન્દ્રિયના મુકેલગાનું સ્વરૂપ
શ્રોતે દ્રિયના મુકેલગાની જેમ સમજવું સ્પર્શે^૧ દ્રિયના મુકેલગા યોવીએ
હઠકના અનતા છે

૬ આસોઆસ દ્વાર

(૧) આસોઆસ નીપજાવવાનો કાળ નારકી આદિ
યોવીએ હઠકમાં આસોઆસ પર્ચાય અસખ્ખાતા સમયે નીપજાવે તે
નાને અતર્મુદ્ધર્ત સમજવો.

(૨) આસોઆસ લેવાનો કાળ આસોઆસ જમ
ન્યમાં જમન્ય નારકીની અપેક્ષાએ નિરતર લીએ અને ઉત્કૃષ્ટમાં
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીશ પખવાડીએ લીએ તે સ્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનના
દેવતાની અપેક્ષાએ છે

નારકીના હઠકમાં જમન્ય ઉત્કૃષ્ટો નિરતર આસોઆસ લીએ.
પાવ સ્થાવર, તણુ વિગલે દ્રિય, તિર્થંથ પથે દ્રિય અને મનુષ્ય
પથે દ્રિય એ હશ હઠકમાં પ્રમાણસહિત આસોઆસ લીએ.

અમુરકુમારના હઠકમાં જમન્ય સ્થિતિવાળા અમુરકુમારે
હરેક હવે આસોઆસ લીએ, શેષ નાગકુમારાદિક જાવનપતિના
નવ હઠક અને વાણુવ્યતરનો એક હઠક એ હશ હઠકવાળા જમન્ય
સ્થિતિના દેવોના આસોઆસ લેવાનો કાળ અમુરકુમારની પેઠે
જાણવો. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના અમુરકુમારે એક પખવાડીએ આસોઆસ
લીએ. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નાગકુમારાદિક નવ જાવનપતિ તથા વાણુ
વ્યતર એ હશ હઠકમાં પૃથક્ મુદ્ધર્ત આસોઆસ લીએ. પૃથક્
એન્દ્રે અહીં બેલી નવ સુખી લેવા.

બોલિયીના હઠકમાં જમન્ય ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ મુદ્ધર્ત આસો
આસ લીએ. વૈમાનીકના હઠકમાં પહેલા ણીજા દેવલોકમાં જમન્ય
સ્થિતિવાળા દેવો મુદ્ધર્ત પૃથક્ત્વે (બે થી નવ મુદ્ધર્તે) આસોઆસ

હીએ અને ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ જે જે દેવલોકે જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેટલા તેટલા પખવાડીયે શ્વાસોશ્વાસ હીએ

દાખલા તરીકે પ્રથમ દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે સાગરોપમની છે તે તે સ્થિતિવાળા દેવો બે પખવાડીયે શ્વાસોશ્વાસ હીએ અને મૂકે અને સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમા રહેલા દેવોની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે તેથી તે દેવતાઓ તેત્રીશ પખવાડીયે શ્વાસોશ્વાસ હીએ એમ સર્વ સ્થાનકે સ્થિતિના હિસાબે શ્વાસોશ્વાસ લેવાનો કાળ જાણી લેવો.

૭ ભાષાદ્વાર.

(૧) ભાષા પર્યાપ્તિ કાળ - ચોવીસ હડકમા પાંચ સ્થાવરના પાંચ હડક વર્જિને શેષ ૧૯ હડકમા વર્તતા જીવોને ભાષા પર્યાપ્તિ છે તે જીવો ભાષા પર્યાપ્તિ અતર્હુત નીપજાવે તે અતર્હુત અસંખ્યાતા સમયનું નાનું સમંજસુ

(૨) ભાષણ - એટલે ભાષા બોલનારા ચોવીસ હડકમા પાંચ સ્થાવરના પાંચ હડક વર્જિને શેષ ૧૯ હડકમા પર્યાપ્ત ભાષા બોલનારા હોય છે

(૩) અભાષણ - એટલે ભાષા નહીં બોલનારા તે ચોવીસે હડકના અપર્યાપ્ત તથા પાંચ સ્થાવરના પર્યાપ્ત અને મનુષ્યના પર્યાપ્ત તે પણ તેરમે ગુણકાણે વર્તતા કેવલી ભગવતો કેવળ સમુદ્ઘાત કરનારા લેવા કેમકે કેવલસમુદ્ઘાત વખતે તેઓ ભાષા બોલતા નથી કેમકે સમુદ્ઘાત કરવાનો કાળ ફક્ત આઠ સમયનો અતિસૂક્ષ્મ છે અને ભાષા બોલવાનો કાળ અસંખ્યાતા સમયનો અતિ સ્થૂળ છે માટે કેવળસમુદ્ઘાતમા વર્તતા કેવળીઓ અભાષણ કહેલ છે તેમજ ચૌદમા ગુણકાણામા વર્તતા અયોગી કેવળીઓ પણ અભાષણ કહેલ છે કેમકે ચઉદમે ગુણકાણે વચનયોગનું રૂઢન થયેલ હોય છે તે અપેક્ષાએ ચઉદમા ગુણકાણાવાળાને અભાષણ કહેલા છે.

(૪) સાપગઠાણ—જોવીસ ૬૬૬૧૫ પાંચ સ્થાવર વર્તિને શેષ ૧૬ ૬૬૬૧૫ પર્વાસા સાપગનો કાલ જ્યન્ય બે સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટો અતમુદ્ધતનો છે સાપા પછે પુદ્ગળને મહુજ કસ્વાનો કાળ એક સમય અને કાલવાનો એક સમય મળી જ્યન્ય બે સમય સમજવા

(૫) અસાપગ કાળ—જોવીસે ૬૬૬૧૫ અસાપગનો કાળ જ્યન્ય અતમુદ્ધતનો ઉત્કૃષ્ટો અતોકાળ તે વનસ્પતિ જાગથી બાણવેલ

(૬) સાપાના પ્રકાર—સાપાના ચાર પ્રકારની છે—(૧) સત્ય સાપા, (૨) અસત્ય સાપા (૩) મિશ્ર સાપા, (૪) વ્યવહાર સાપા

પાંચ સ્થાવરના પાંચ ૬૬૬૧૫ એકે સાપા નથી કેમકે સ્થાવરને વચનયોગ અને સાપા પદાય નથી તેમજ સમુદ્ધિમ મનુષ્યમા પણ સ્થાવર જેમ સમજવું ત્રણ વિગલે દ્રિય અને સમુદ્ધિમ તિર્થ્ય પચેન્દ્રિયમા એક વ્યવહાર સાપા છે કેમકે તેઓને વચનયોગ અને સાપા પ્રર્વાસિ છે માટે અસરી હોવાથી એક વ્યવહાર વચન છે શેષ સર્જીના ૧૬ ૬૬૬૧૫ ચારે સાપાઓ છે

૮ મનદ્વાર

(૧) મનપર્વાપ્તિ નીપજ્જવવાનો કાળ—પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિગલે દ્રિ, સમુદ્ધિમ તિર્થ્ય પચેન્દ્રિય, અને સમુદ્ધિમ મનુષ્ય પચેન્દ્રિય એવાઓને મનપર્વાસિ નથી માટે તેઓને મનપર્વાસિ નીપજ્જવવાનો કાળ પણ નથી શેષ સર્જીના ૧૬ ૬૬૬૧૫ મનપર્વાસિ છે તેનો નિષ્પજ્જકાળ અતમુદ્ધત બાણવેલ

(૨) મનયોગકાળ - સર્જીના ૧૬ ૬૬૬૧૫ મનયોગનો જ્યન્ય કાળ એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટો અતમુદ્ધતનો પછી અવશ્ય બીજી પ્રર્વાસિ પછે ઉપયોગ પ્રવર્તે શેષ અસર્જીના ૬૬૬૧૫ મનપર્વાપ્તિ નથી

(૩) મન ચાર પ્રકારના છે—(૧) સત્ય મન, (૨) અસત્ય મન, (૩) મિશ્ર મન, (૪) વ્યવહાર મન

પાગ સ્થાવર, ત્રણ વિગલે દ્રિય અને અસત્તી તિય અપચે દ્રિય તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્ય એટલાઓને મન પર્યાપ્તિ નથી માટે એકેય જાતનુ મન નથી સજીનાં ૧૬ દહકમા ચારે પ્રકારના મનના યોગ છે

૬ પર્યાપ્તિ દ્વાર

(૧) પર્યાપ્તિ-પુદ્ગલોચચયજઃ પુદ્ગલ ગ્રહણ પરિણમન હેતુઃ શક્તિ વિશેષઃ — નામ કર્મના ઉદયથી પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ અને અથ ઉપચય થાય છે અને વીર્યાતગય કર્મના ક્ષયોપશમથી તે પુદ્ગલોને પરિણુમાવવાની જીવની શક્તિ વિશેષ તેને પર્યાપ્તિ કહે છે

જીવ એક ગતિમાથી જઈને બીજી ગતિમા ઉપજતા કાર્મણ્ય કાયયોગ વડે થથાયોગ્ય આહાર ગ્રહણ કરે છે ને પછી એ આહાર દ્વારા ચાર પાચ કે છ વિભાગે જીવ વીર્ય પ્રવૃત્તિ કરે એટલે શક્તિ દેરવે છે, કેમકે સ્વયોગ્ય સર્વપર્યાપ્તિ જીવ સાથેજ ચારલે ને અનુક્રમે પૂરી કરે છે

પર્યાપ્તિ ૬ છે (૧) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) સ્વાસોસ્વાસ પર્યાપ્તિ, (૫) ભાષા પર્યાપ્તિ, (૬) મન પર્યાપ્તિ

પ્રથમ આહારને ગ્રહણ કરી પરિણુમાવી રસખલાદિ બુદ્ધા કરવાની શક્તિ વિશેષ તેને આહાર પર્યાપ્તિ કહે છે

રસખણે પરિણુમને પાગેલ આહારને રસ, રૂધિર, માસ, લેદ, અસ્થિ (હાડકા) મજ્જા, તથા વીર્ય એ સાત ધાતુખણે પરિણુમાવીને શરીર નીપજાવવાની શક્તિ વિશેષ તેને બીજી શરીર પર્યાપ્તિ કહે છે.

સાત ધાતુપણે પરિણામને પામેલ જે ૧૨ તેમાંથી જેની દ્રવ્યઈદ્રિયો જોઈએ તેટલા પુદ્ગલો બ્રહ્મણ કરી તેની ઈદ્રિયપણે પરિણામવાની જે શક્તિ વિશેષ તેને ઈદ્રિય પર્યાપ્તિ કહે છે

જે વડે આસોઆસ યોગ્ય પુદ્ગલ બ્રહ્મણ કરીને આસોઆસ પણે પરિણામી આસોઆસ હોવા મૂકવાની શક્તિ વિશેષ ને આસો આસ પર્યાપ્તિ કહે છે

ભાષા વર્ગજ્ઞા યોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યબ્રહ્મી વચનપણે પરિણામી અવલબી મૂકવાની જે શક્તિ વિશેષ તેને ભાષા પર્યાપ્તિ કહે છે

મનોવર્ગજ્ઞા યોગ્ય પુદ્ગલ બ્રહ્મણ કરી તને મનપણે પરિણામી અવલબી મૂકવાની શક્તિ વિશેષ તેને મન પર્યાપ્તિ કહે છે

ઔદાત્મિક શરીરવાલો પહેલી આહાર પર્યાપ્તિ જોઈ સમયમા અને બાહ્યની બીજી સવે પર્યાપ્તિઓ અનુક્રમે અવમુદ્ભૂતના જોઈ પછી જોઈ પૂર્ણ કરે છે

ઔદાત્મિક શરીરવાલો આહાર પર્યાપ્તિ પહેલે સમયે પૂરી કરે, શરીરપર્યાપ્તિ-અવમુદ્ભૂતે પૂરી કરે અને ત્યારબાદ ચાર પર્યાપ્તિઓ જોઈ જોઈ સમયમા અનુક્રમે જોઈ પછી જોઈ પૂરી કરે છે પણ દેવોને વચન અને મન પર્યાપ્તિ જોઈ બે ને જોઈ સાથે પૂરી થાય છે આહાર, શરીર અને ઈદ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા સિવાય કોઈ જીવ નરણ પામે નહિ

પાચ વ્યાવર અને સમુર્જિત મનુષ્યને ચાર પર્યાપ્તિ છે તે છે માથી ભાષા ને મન જોઈ વળ ને, સમુર્જિત મનુષ્ય અપર્યાપ્તા થકા મરે છે માટે એને ચાર પર્યાપ્તિ છે ત્રણ વિગલોદ્રિય અને અસરી તિર્થંચ પચે દ્રિયમા મન વળ ને પાચ પર્યાપ્તિ છે મરીના ૧૬ ૬૩૩મા છબો પર્યાપ્તિ છે

(૨) પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા - સ્વયોગ્ય-સર્વપર્યાપ્તિ, પૂરી કરે તેને પર્યાપ્તો કહે છે અને સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરી નથી ત્યાં સુધી તેને અપર્યાપ્તા કહેવાય છે. પર્યાપ્તાના બે ભેદ છે. એક લઙ્ગિપર્યાપ્તો ને બીજો કરણપર્યાપ્તો. સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરી નથી પણ કરશે તેને લઙ્ગિ પર્યાપ્તો કહેવાય છે અને સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરી લીધી છે તેને કરણપર્યાપ્ત કહે છે.

અપર્યાપ્તાના પણ બે ભેદ છે-(૧) લઙ્ગિ, અપર્યાપ્તો ને (૨) કરણ અપર્યાપ્તો સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરશે જ નહિ તેને લઙ્ગિ અપર્યાપ્તો કહેવાય છે અને સ્વયોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરી નથી પણ કરશે તેને કરણ અપર્યાપ્તો કહેવાય છે. પર્યાપ્તા નામકર્મના ઉદયથી લઙ્ગિ પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તા નામકર્મના ઉદયથી લઙ્ગિ-અપર્યાપ્તો પ્રાપ્ત થાય છે પણ કરણ પર્યાપ્તો અને કરણ અપર્યાપ્તો એ બે નામ માત્ર છે. એ, કર્મના ઉદયથી કાઈ જીવને પ્રાપ્ત થતા નથી.

હાખલા તરીકે જેમ દેવતા પર્યાપ્તિ પૂરી કરે જ પણ જ્યાં સુધી પૂરી કરી નથી ત્યાં સુધી તેનું કાઈક નામ આપણે જ જોઈએ માટે તેને કરણ અપર્યાપ્તા કહે છે અને સર્વ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કરી લીધી છે એમ જણાવવાને માટે તેને કરણ પર્યાપ્તા કહે છે એવીસે દ હકમા પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બને છે

(૩) શાશ્વતા અશાશ્વતા પર્યાપ્તા - એવીસે દ હકમા શાશ્વતા એટલે સદા સર્વદા કાળે સાચીયા ભાવે હોવા આશ્રી સમજવા તે પણ ઘણાં જીવો આશ્રી લેવા અને અશાશ્વતા એટલે સદા સર્વદા કાળે અસાચીયા ભાવે હોવા આશ્રી સમજવા તે પણ ઘણાં જીવો આશ્રી સમજવા,

સસારી સમુદાય જીવો આત્મી ધોવીસે ૬૬૩ના પર્માપ્તા સંક્રાંતિ વર્તે છે

(૫) શાશ્વતા અશાશ્વતા અપર્માપ્તા : પાંચ ક્રમોવર અવિચ્છેદીયા છે માટે તેમાં અપર્માપ્તા હમેશા લાભે બાકીના ૬૬૩માં વિરુદ્ધ કાળ વખતે અપર્માપ્તા ન હોય.

(૫) સર્વીર્ અર્વીર્ ધોવીસે ૬૬૩માં લગ્નિય શક્તિ આત્મી પર્માપ્તા અપર્માપ્તા બને સર્વીર્ છે શક્તિનો ઉપયોગ કરવા આત્મી ૨૩ ૬૬૩ના પર્માપ્તા સર્વીર્ છે અને મનુષ્યમાં ૧૪મા શુદ્ધસ્થાન સિવાય બધા સર્વીર્ છે શક્તિ દેશવી ન શકે તે આત્મી ૨૪ ૬૬૩ના અપર્માપ્તા અર્વીર્ છે

૧૦ કર્મ દ્વાર

(૧) કર્મોત્પત્તિ ધોવીસે ૬૬૩માં આઠ કર્મની ઉત્પત્તિ (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા, (૪) લોભ એ ચાર કાર્યોથી મેળના સહચારીપણમાં થાય છે

(૨) મૂળ પ્રવૃત્તિઓ : કર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિ આઠ છે—(૧) જ્ઞાનાવર્ણિય, (૨) કર્શનાવર્ણિય, (૩) વેદનિય, (૪) મોહનિય, (૫) આયુષ્ય, (૬) નામ, (૭) જોત્ર, (૮) અતશય.

મનુષ્ય વર્ગને ત્રેવીસ ૬૬૩માં આઠેય બાંધે અને બે ૭ બાંધે તો આયુષ્યજંધ વર્ગો ક્રેમકે આયુષ્ય જોકે જાવમાં જોકે જ વાર જંધાય છે મનુષ્યના ૬૬૩માં ૮-૭-૬-૧ બાંધે આઠ સાતનો બંધ તો ૨૩ ૬૬૩ની પેઠે સમજવો ૩ કર્મનો બંધ ૧૦મે શુદ્ધસ્થાને છે તેમાં આઠમાથી (૧) મોહનીય (૨) આયુષ્ય એ બે વર્ગ વા ૧૧-૧૨-૧૩ એ ત્રણ શુદ્ધસ્થાનાવાળાને જોકે સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ છે ચૌદમે શુદ્ધસ્થાને કેટલાં કર્મનો બંધ નથી.

ત્રીજે શુભકાળે ૭ કર્મ બાધે તે આઠમાથી આયુષ્ય વર્જીવે કેમકે ત્રીજા શુભકાળાવાળા મિશ્રદષ્ટિ હોવા છે મિશ્રદષ્ટિનો કાળ અત-સુંદરતોનો છે ને તે પર્યાપ્તાને જ હોય આયુષ્યનો બંધ એકલી મિથ્યા-દષ્ટિમાં અને એકલી સમકિત દષ્ટિમાં પડે પણ જ્યાં બંને દષ્ટિઓ સાથે હોય એટલે મિશ્ર અવસ્થામાં બંધ ન પડે. વળી મિશ્રશુભ સ્થાનના કાળ કરતા આયુષ્ય બંધ કાળ વધારે છે. તેમજ આઠમાં શુભસ્થાનથી આગળ આયુષ્યનો બંધ પડે નહિ શેષ શુભકાળે આઠ તથા સાત બાધે.

(૩) મૂલ પ્રકૃતિ ઉદય - મનુષ્ય વર્જિને રૂંડે દંડકમાં આઠ કર્મનો ઉદય છે અને મનુષ્યના દંડકમાં ૮-૭-૪ કર્મનો ઉદય છે તે પેલા શુભકાળાથી ૧૦મા શુભકાળા સુધી આઠ કર્મનો ઉદય છે. ૧૧-૧૨મે શુભકાળે ૭ કર્મનો ઉદય છે તે આઠમાથી મોહનિય કર્મ વર્જીવે ૧૩મે ૧૪મે શુભકાળે ૪ કર્મનો ઉદય છે તે વેદનીય (૨) આયુષ્ય (૩) નામ (૪) ગોત્ર એ ચારનો ઉદય છે

(૪) મૂલ પ્રકૃતિ વેદન - વેદનનું વિવેચન ઉદયવત્ થાવીસે દંડકમાં સમજવું વેદન એટલે આઠ કર્મનું વેદન-લોગવદન.

(૫) મૂલપ્રકૃતિ ઉદીરણ - મનુષ્ય વર્જિને રૂંડે દંડકમાં આઠ કર્મની ઉદીરણ છે અને મનુષ્યના દંડકમાં ૮-૭-૬-૫ અને ૨ કર્મની ઉદીરણ કરે છે તે પહેલા શુભકાળાથી ૭મા શુભકાળા સુધી આઠ કર્મની ઉદીરણ કરે અને ૭ની કરે તો આયુષ્ય વર્જીને ૮મે ૬મે શુભકાળે આયુષ્ય વર્જિને ૭ની ઉદીરણ કરે, અને ૬ની કરે તો મોહની અને આયુષ્ય એ બે વર્જીવા ૧૦મે શુભકાળે મોહનીય અને આયુષ્ય એ બે વર્જીને છ કર્મની ઉદીરણ કરે અને પાચની કરે તો (૧) વેદનીય (૨) મોહનીય (૩) આયુષ્ય એ ત્રણ વર્જીવી ૧૧મે ૧૨મે શુભકાળે પાચ કર્મની ઉદીરણ કરે છે (૧) વેદનીય (૨) મોહનીય (૩) આયુષ્ય એ ૩ વર્જીવા અને બેની કરે તો નામ ગોત્રની ૧૩મે શુભકાળે બે કર્મની ઉદીરણ

કરે તે નામ અને ગોત્ર ૧૪મે શુભકાલે કોઈ કર્મની ઉદીચ્છા કરે નહિ.

(૬) મૂળ પ્રકૃતિ નિર્વંશ :- મનુષ્ય વર્ષિને ૨૩ હકમા આઠ કર્મની નિર્વંશ છે. મનુષ્યના હકમા ૮-૭-૪ કર્મની નિર્વંશ છે. પેલા શુભકાલાથી હસમા શુભસ્થાન સુધી આઠ કર્મની નિર્વંશ ૧૧મે અને બારમે શુભસ્થાને મોકનિષ કર્મ વર્ષિને ૭ કર્મની નિર્વંશ ક્રોધ ૧૪મે ૧૪મે શુભકાલે ૪ કર્મની નિર્વંશ તે ૧ વેદનીય ૨ આયુષ્ય ૩ નામ ૪ ગોત્ર એ ૪ની નિર્વંશ છે.

(૭) મૂળ પ્રકૃતિ સત્તા - સત્તા એટલે કર્મજાનો છપ સાથે સબંધ. જ્યાં સુધી બાંધેલા કર્મના જળ છપ પ્રદેશથી ખરે નહિ ત્યાં જ્યાં જીલ પ્રકૃતિ પહે સક્રમે નહિ ત્યાં સુધી તેની સત્તા બાલુવી. ધોળીસે હકમા સત્તાનું સ્વરૂપ નિર્વંશની પેઠે બાલુવું પણ એટલું વિશેષ કે ૧૧મે શુભસ્થાને આઠ કર્મની સત્તા છે.

નોંધ - બધે એટલે શુદ્ધ આત્માની અપ્તમહાનુભૂતિ રૂપ લક્ષ્મીને સર્વ પ્રકારે જે આવરી આશ્રયી દેનારી અપ્તકર્મ પ્રકૃતિ રૂપ મુદ્ગલકામોનું જે આત્મ પ્રદેશ સાથે ખીર નીરની પેઠે લેખીભૂત થઈ બધાનું તેને બધે કહે છે તે બધું વિશેષ સ્વરૂપ પવસમહાદિકે બધેથી બાણી લેવું.

ઉદય - એટલે બાંધેલા કર્મોના અબાધાકાળ પરિપૂર્ણ થઈ રહેવાથી તે કર્મોના ત્રીજા મહા બાલીઆ અબાલીઆ કડું મિષ્ટ ઇન્દ્રિયિક નિપાકરૂપ જે પ્રભાવ આત્માને પ્રત્યક્ષ થાય તેને આત્મા વેદ-લોગવે અનુભવે તેને ઉદય કહે છે.

ઉદીચ્છા - એટલે જે કર્મો હજીસુધી ઉદય અવસ્થા રૂપ જળ આવવાને સમર્થ નથી પણ ઉદય સન્નુબ થયા છે ઉદય આવવાને યોગ્ય થયા છે પણ ઉદય આવવિકામાં આવ્યા નથી એવા કર્મોની છપ પોતાના કરણ વીર્ચની વિશેષતાથી આકર્ષી-એવીને જગમગીમાં લાવી અપ્તમહાકાળમાં તે કર્મોને લોગવે તેને ઉદીચ્છા કહે છે.

નિર્જરા - એટલે કર્મ દેખીને આત્માના પ્રદેશોથી ખરીને દૂર થવું અથવા કર્મરૂપે અભાવ થવું.

(૯) ઉત્તર પ્રકૃતિબંધ - આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ છે. તેમાં ૫ જ્ઞાનાવરણીયની, ૯ દર્શનાવરણીયની, બે વેદનિયની, ૨૮ મોહનિયની, ૪ આયુષ્યની, ૬૩ નામની, બે ગોત્રની અને ૫ અંતરાયની. એ ૧૪૮ પ્રકૃતિમાંથી બંધ પ્રકૃતિ ૧૨૦ એકસોને વીસ છે તેની વિગત-જ્ઞાનાવરણીયની ૫, દર્શનાવરણીયની ૯, વેદનીયની ૨, મોહનિયની ૨૬, તેમાં ચારિત્ર મોહની ૨૫ અને મિથ્યાત્વમોહની એક એમ ૨૬ બંધસ્થાને છે, ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય એટલે મોહનિયની ૨૮ માંથી ૨૬ પ્રકૃતિનો બંધ છે કારણ કે સમકિત મોહનિય અને મિશ્રમોહનિય મિથ્યાત્વના પર્યાય રૂપે ફક્ત ઉદય લાવમાં છે, બંધસ્થાને નથી. આયુષ્યની ત્રણ અને નામની ૬૭ પ્રકૃતિનો બંધ છે (સામાન્ય પછે નામ કર્મની ૬૩ પ્રકૃતિ છે તેમાંથી ૫ શરીરના બંધન અને ૫ સંઘાતન એ ૧૦ પ્રકૃતિ પાંચ શરીર પ્રકૃતિના બંધમાં સમાઈ જાય છે અને વર્ણાદિ ૨૦ પ્રકૃતિઓ વર્ણાદિ ૪ બંધ પ્રકૃતિઓમાં સમાઈ જાય છે એટલે વર્ણાદિ ૧૬ પ્રકૃતિ અને ૫ બંધન ૫ સંઘાતન એ ૧૦ પ્રકૃતિની સાથે ઉમેરતાં ૨૬ થઈ તે ૬૩માંથી ૨૬ બાદ કરતાં શેષ ૬૭ નામ કર્મની બંધ પ્રકૃતિ છે) ગોત્રની ૨, અંતરાયની ૫, કુલ ૧૨૦ બંધ પ્રકૃતિ છે.

નારકીનાદંડકમા રત્નપ્રભાદિક પહેલી ૩ નરકમાં ૧૦૧ પ્રકૃતિનો બંધ છે તે ૧૨૦ બંધ પ્રકૃતિમાંથી દેવત્રીક (૧. દેવગતિ, ૨. દેવાનુપૂર્વિ, ૩ દેવાયુ) વૈકિયધ્વિક (૧. વૈકિયશરીર, ૨. વૈકિયના અંગોપાંગ) નરક ત્રીક (૧ નરકગતિ, ૨ નરકાનુપૂર્વિ, ૩. નરકાયુ) સૂક્ષ્મત્રીક (૧ સૂક્ષ્મનામ, ૨ અપર્યાપ્તનામ, ૩. સાધારણનામ) ૧૨ એકેદ્રિય જાતિ, ૧૩ સ્થાવર નામ, ૧૪ આતાપનામ, ૧૫ બેધદ્રિય જાતિ, ૧૬ તેષદ્રિય જાતિ, ૧૭ અઉર્દિદ્રિય જાતિ એ વિગલેન્દ્રિયત્રીક

૧૮ આહારક, શરીર, ૧૯ આહારકના અભિપ્રાય એ આહારકશ્વિક એમ ૧૯ પ્રકૃતિ વર્ણવી. શેષ ૧૦૧નો બધ છે

૪ થી ૬ સુધીની ૭ નરકમા ૧૦૦સો પ્રકૃતિનો બધ છે તે ૧૦૧માંથી જિનનામ વર્ણવી ૭મી નરકે ૬૬ પ્રકૃતિનો બધ છે તે પાછળ કહેલી સોમાથી મનુષ્યાયુવર્ણવી એટલે ૬૬ પ્રકૃતિનો બધ છે

૧૦ ભવનપતિના ૧૦ ઠંઠક, વાણવ્યતરનો ૧ ઠંઠક, અને જ્યોતિષિનો ૧ ઠંઠક એ ૧૨ ઠંઠકમા ૧૦૩ પ્રકૃતિનો બધ છે. તે ૧૨૦ બધ પ્રકૃતિમાંથી દેવત્રીક ૩ નરકત્રીક ૩ વૈકિયશ્વિક આહારકશ્વિક ૨ સૂક્ષ્મત્રીક ૩ વિજલેન્દ્રિયત્રીક ૩ અને જિનનામ એ ૧૭ પ્રકૃતિ, વર્ણવી શેષ ૧૦૩ પ્રકૃતિનો બધ છે

૧ પૃથ્વી ૧ પાણી ૨ વનસ્પતિ ૩ વિજલેન્દ્રિય એ ૬ ઠંઠકમા ૧૦૬ પ્રકૃતિનો બધ છે તે ૧૨૦ બધ પ્રકૃતિમાંથી દેવત્રીક નરકત્રીક વૈકિયશ્વિક આહારકશ્વિક અને જિનનામ કર્મ એ ૧૧ વર્ણવી શેષ ૧૦૬ પ્રકૃતિનો બધ છે

તેક ૧, વાહ ૨, એ બે ઠંઠકમાં ૧૦૫ પ્રકૃતિનો બધ છે તે ૧૨૦ બધ પ્રકૃતિમાંથી પૃથ્વીના ઠંઠકમા વર્ણવાની ૧૧ દેવી તેમાં મનુષ્યત્રીક (૧ મનુષ્યગતિ ૨ મનુષ્યાનુપૂર્વિ ૩ મનુષ્યાયુ) અને ઉચ્ચોત્તર એકને પૂર્વોક્ત ૧૧મા ભોગવતાં ૧૫ થઈ તે ૧૫ પ્રકૃતિ વર્ણવી શેષ ૧૦૫ પ્રકૃતિનો બધ છે

તિર્થંબપથે દ્રિયના ઠંઠકમા ૧૧૭ પ્રકૃતિનો બધ છે તે ૧૨૦ માંથી આહારકશ્વિક અને તીર્થંકર નામકર્મ એ ૩ પ્રકૃતિ વર્ણવી શેષ ૧૧૭ પ્રકૃતિનો બધ છે અને તિર્થંચના અપર્ણાસામા ૧૦૬ પ્રકૃતિનો બધ પૃથ્વીવત્ સમજવો.

મનુષ્યના ઠંઠકમા ૧૨૦ પ્રકૃતિનો બધ છે અને મનુષ્ય અપર્ણાસામાં પૃથ્વીવત્ ૧૦૬ પ્રકૃતિનો બધ છે.

વૈમાનિકના હંડકમાં પહેલા બીજા દેવલોકમાં ૧૦૪ પ્રકૃતિનો ખંધ છે તે ૧૦૩ તો ભવનપતિના હંડકની લેવી તેમાં જિનનામ ભેળવતાં ૧૦૪ પ્રકૃતિનો ખંધ છે. ત્રીજાથી આઠમાં સુધીના ૬ દેવલોકમાં નરકના હંડકની પેઠે ૧૦૧ પ્રકૃતિનો ખંધ છે, નવમાં દેવલોકથી નવઐવેચક સુધીમાં ૯૭ પ્રકૃતિનો ખંધ છે. તે ૧૨૦માંથી ૧૯ પ્રકૃતિ રત્નપ્રભામા વર્જેલી લેવી તેમાં ૧ ઉદ્યોતનામ તથા તિર્યચગતિ, તિર્યચાનુપૂર્વિ, તિર્યચાચુ) એ ૪ ભેળવતાં ૨૩ પ્રકૃતિ વર્જવી, શેષ ૯૭ પ્રકૃતિનો ખંધ છે.

નવમા દેવલોકથી ઉપરના તમામ દેવોને ઉદ્યોત નામ કર્મનો ખંધ નથી કેમકે ઉદ્યોત નામનો ખંધ તિર્યચાતિ પ્રાપ્તોગ્ય છે માટે વર્જેલ છે.

ચોથે ગુણઠાણે ચોથથી (એકંદર સમુચ્ચયથી) ૭૭ પ્રકૃતિનો ખંધ છે તે ૫ જ્ઞાનાવણીય, ૬ દર્શનાવણીયની (તે ૬માંથી નિદ્રાનિદ્રા ૨ પ્રચલાપ્રચલા ૩ ચિણ્વિનિદ્રા એ ૩ વર્ણ શેષ ૬નો ખંધ છે) વેદનીયની ૨ મોહનીયની ૧૯ (તે ૨૬ ખંધ પ્રકૃતિમાંથી અનંતાનુ ખંધીની ચોકડી મિથ્યાત્વ મોહનીય સ્ત્રી વેદ અને નપુંસક વેદ એ ૭ વર્જવી શેષ ૧૯ નો ખંધ છે) આયુધ્યની ૨ (દેવાસુ અને મનુષ્યાસુ) નામની ૩૭ (ઔદારિકધ્વિક તે ૧ ઔદારીક શરીર ૨ ઔદારિકના અગોપાગ ૪ વૈક્રિયધ્વિક ૫ તૈજસશરીર ૬ કાર્મણુશરીર ૧૦ વર્ણુચતુષ્ક તે ૧ વર્ણુ ૨ ખંધ ૩ રસ ૪ સ્પર્શ ૧૧ પ્રથમ સધયણુ ૧૨ પ્રથમ સસ્થાન ૧૩ પચેદ્રિયબતિ ૧૫ મનુષ્યધ્વિક ૧૭ દેવધ્વિક ૧૮ શુભવિહાયગતિ ૧૯ અશુભલઘુનામ ૨૦ નિર્માણુ નામ ૨૧ ઉપધાતનામ ૨૨ પરાધાતનામ ૨૩ ઉચ્ચાસનામ ૨૪ તીર્થ કરનામ ૨૪ ત્રસદશક તે ૧ ત્રસનામ ૨ ખાદરનામ ૩ પર્યાપ્તનામ ૪ પ્રત્યેકનામ, ૫ સ્થિરનામ ૬ શુભનામ ૭ સૌભાગ્ય નામ ૮ સુસ્વરનામ ૯ આદેયનામ ૧૦ પ્રયોગિકિર્તિનામ ૩૫ અસ્થિરનામ ૩૬ અશુભનામ ૩૭ અચ્ચોક્તિર્તિનામ એમ ૩૭ નામ ની) અને ગોત્રની ૧ તે ઉચ્ચગોત્ર, અતરાયની ૫ એમ એ ૭૭ પ્રકૃતિનો આવે એટલે ૪ ગતિના ભવોને ચોથે ગુણઠાણે ખંધ છે.

પાચ અનુત્તર વિમાનમા ૭૨ પ્રકૃતિનો બધ છે કેમકે અનુત્તર વિમાનવર્ત્તિ દેવો એકાત બ્રમહિત દષ્ટિ છે તે દેવોને ૧ બોધુ શુભકાલુ છે તેથી દેવગતિમા કોષે ૪ થે શુભકાલુ અને અનુત્તર વિમાનમા ૭૨ પ્રકૃતિનો બધ છે તેમાં ૪ થે શુભકાલુ જે ૭૭ બધ પ્રકૃતિ છે તેમાંથી દેવગ્રીક તથા વૈકિચ્વિક એ ૫ પ્રકૃતિ દેવગતિ બધ પ્રાપ્તોએ છે તે દેવગતિમા વર્તતા છવો ન બાધે માટે ૭૭ માથી પાચ વર્તિ શેષ ૭૨ પ્રકૃતિનો અનુત્તર વિમાનમા દેવોને બધ છે.

(૬) ઉત્તર પ્રકૃતિ ઉદય :- બધ પ્રકૃતિ ૧૨૦મા સમક્ષિત મોહનિય તથા મિશ્રમોહનિય એ ૧ બે પ્રકૃતિઓ મેળવીએ એટલે ૧૨૨ ઉદય પ્રકૃતિ માય છે. (દર્શન મોહનીયની ૩ પ્રકૃતિમાંથી એક મિશ્રાત્વ મોહનિયનો બધ છે પણ પાછલી બે પ્રકૃતિનો બધ નથી પરંતુ ઉદય તો માય છે માટે બધમાં ન લેતા ઉદયમા લીધી છે)

નારકીના હાકમા સાતે નરકમા ઉદયપ્રકૃતિ, ૧૨૨માંથી ૮૦ નો ઉદય છે તે ૫ જ્ઞાનાવર્ણીય, ૬ દર્શનાવર્ણીયની, ૨ વેદનીય, ૨૬ મોહનિયની, તે ૨૮માંથી ૧ સ્ત્રી વેદ, ૨ પુરુષ વેદ એ બે પ્રકૃતિનો નારકીને બધ છે પણ ઉદય નથી વેદ ત્રણમાંથી નરકના હાકમાં ૧ નપુસક વેદનો ઉદય છે માટેજે વેદનો ઉદય વળેલો છે શેષ ૨૬ પ્રકૃતિનો ઉદય છે, આયુષ્યની ૧ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે નર્કામુનો શેષ ૩ આયુષ્યનો ઉદય નથી. ૧ મનુષ્યાયુ ૨ તિર્યંગાયુ એ બેનો બધ છે અને નર્કાયુ દેવાયુ એ બે આયુષ્યનો બધ ગતિ સ્વભાવે જ નથી માટે નરકના હાકમાં એક નર્કામુનો જ ઉદય છે અને નામ કર્મની ૬૭ બધ પ્રકૃતિમાંથી ૩૦ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૪ નર્કામુનિક ૩ પચ્ચેદિયની જાતિ ૪ ત્રણનામ, ૫ બાહ્યનામ, ૬ પર્માસિનામ, ૭ પ્રત્યેકનામ, ૮ દુર્જાબ્યનામ ૬ દુસ્વરનામ, ૧૦ અનાદેશનામ, ૧૧ અમશોકીર્તિનામ, ૧૨ કુલસકાલુ, ૧૪ વૈકિચ્વિક, ૧૫ ઉપધાતનામ, ૧૬, પરાધાતનામ, ૧૭ ઉપાસનામ, ૧૮ અશુભવિકાચેગતિ અને નામની ૧૨ મુવોદથી તે ૧ તેજઃ શરીર ૨ કાર્મણુ શરીર ૩ અનુરુ-

લઘુનામ ૪ સ્થિરનામ ૫ અસ્થિરનામ ૬ શુભનામ ૭ અશુભનામ
૧૧ વર્ણચતુષ્ક ૧૨ નિર્માણનામ એ ૧૨ ધ્રુવોદયી ભેગવતા ૩૦
નામકર્મની ઉદય પ્રકૃતિ અને ગોત્રની ૨ અતરાયની ૫ એમ સર્વે
મળીને ૮૦ પ્રકૃતિનો ઉદય નારકીના ૬૩૬માં છે) શેષ ૪૨ વર્ણ
તે નામ નીચે પ્રમાણે છે જાતિચતુષ્કને ૧ એકેદ્રિયની જાતિ ૨
બેધન્દ્રિયની જાતિ ૩ તેધદ્રિયની જાતિ ૪ ચઉર્ધ્વદ્રિયની જાતિ સંધ
યણુષટ્કતે ૧ વજ્રઋષભનારાચસઘયણુ, ૨ ઋષભનારાચમંઘયણુ,
૩ નારાયણસઘયણુ, ૪ અર્ધનારાચસઘયણુ, ૫ કિલકુસઘયણુ, ૬
છેવદુસઘયણુ. સઠાણુ, પાંચ પહેલા, દેવત્રીક, મનુષ્યત્રીક, તિર્યંચ-
ત્રીક, ઔદારીકધ્વિક, આહારકધ્વિક, શુભવિહાયોગતિ, સુસ્વરનામ,
યશોકીર્તિનામ, સુભગનામ, આદેયનામ સૂક્ષ્મત્રીક, સ્થાવરનામ, આ-
તાપનામ, ઉદ્યોતનામ, જિનનામ, અને વેદયુગલ, એમ એ ૪૨
પ્રકૃતિનો ઉદય નારકના ૬૩૬માં નથી)

દશ ભવનપતિના ૧૦ હંક, વાણુબ્યંતરનો ૧ હંક, જ્યોતિ-
ષિનો ૧ હંક એ ૧૨ હંકમાં ૮૫ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે જ્ઞાના-
વર્ણીયની ૫, દર્શનાવર્ણીયની ૬, વેદનિયની ૨, મોહનીયની ૨૭
(તે ૨૮માંથી નપુસક વેદ વળેલો દેવગતિમાં નપુસક વેદનો
બધ છે પણ ઉદય નથી) આયુષ્યની એક (તે દેવાયુનો ઉદય છે
દેવગતિમાં મનુષ્યાયુ અને તિર્યંગાયુનો બધ છે અને ગતિસ્વભાવે
દેવાયુ તથા નરકાયુનો બધ નથી માટે ત્રણ આયુનો ઉદય વળેલો
કેમકે આયુષ્ય કર્મની આરે પ્રકૃતિ ઉદય વિરોધીની છે તેથી તેને
હંકમાં અથવા તે તે ગતિમાં તેના જ આયુનો ઉદય લેવો ખાંડીના
આયુનો ઉદય ન લેવો એમ સર્વત્ર ભાવના કરવી) નામની ૬૭
માંથી ૩૪ લેવી (તે ૨ દેવધ્વિક ૩ પચેદ્રિયની જાતિ ૪ ત્રશનામ
૫ આદરનામ ૬ પર્યાસનામ ૭ પ્રત્યેકનામ ૮ સૌભાગ્યનામ ૯
દુર્ભાગ્યનામ ૧૦ સુસ્વરનામ ૧૧ દુસ્વરનામ ૧૨ આદેયનામ ૧૩
અનાદેયનામ ૧૪ યશોકીર્તિનામ ૧૫ અયશોકીર્તિનામ ૧૬ ઉપધાત-
નામ ૧૭ પરાધાતનામ ૧૮ ઉશ્વાસનામ ૨૦ વૈકિંચધ્વિક ૨૧ શુભ-

વિદ્યાયોગતિ ૨૨ ઉદ્યોતનામ જો ૨૨ માં ૧૨ મુવેદથી પ્રકૃતિ જોળ
જતા ૩૪ નામ કર્મની) અને ગોત્ર કર્મની ૨ તથા અતરાયની ૫
જોમ ૮૫ પ્રકૃતિનો ઉદય છે

૧૨૨ ઉદય પ્રકૃતિમાથી ૩૭ પ્રકૃતિનો ઉદય વળીવો કેમકે
૮૫ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૧૨૨માથી બાહ્ય કર્તા શેષ રહેલી ૩૭ નો
ઉદય વળીવો.

દેવગતિને સ્વભાવે જ ૧ દુસ્વર નામ અને ૨ અશુભવિદ્યાયો-
ગતિ જો જો પ્રકૃતિનો ઉદય ન હોય.

પિશાચાદિ તથા કિંચિદિ આદિ દેવોને અવશોષીતિ'નો ઉદય છે
માટે દેવગતિમા અવશોષીતિ'નો ઉદય અહણુ કરેલ છે તેમજ દેવ
તાઓ ઉત્તરસૈદ્ધિય કરે છે ત્યારે ઉદ્યોત કરી શકે છે જો અપેક્ષાએ
દેવોને ઉદ્યોત નામનો ઉદય છે માટે ઉદ્યોતનામનો ઉદય દેવગતિમાં
અહણુ કરેલ છે અન્યથા ઉદ્યોતનામનો ઉદય નથી, ઉદ્યોતનામનો
ઉદયતો તિર્થંગતિ પ્રાપ્તોએ છે તે આગળ કહેવામા આવશે.

પૃથ્વીકાયના ૬૬૬મા ૧૨૨ ઉદય પ્રકૃતિમાથી ૮૧ પ્રકૃતિનો
ઉદય છે તે જ્ઞાનાવધી'યની ૫, ઈર્ષ્યાવધી'યની ૬, વેદનીયની ૨,
મોહનીયની ૨૪ (તે ૨૮માથી ૧ સમકિત મોહનીય, ૨. મિશ્ર
મોહનીય, ૩ જી વેદ, ૪ પુરુષ વેદ જો ૪ વળી શેષ ૨૪)
આયુષ્યની ૧ તિર્થંગાયુ, નામની ૬૭માંથી ૩૩ પ્રકૃતિનો ઉદય છે
(તે ૧૨ મુવેદથી ૧૩ જોડેદ્રિયની જાતિ ૧૪ ઔદારીક ચરી ૧૫
ઉપધાતનામ ૧૬ પરાધાતનામ ૧૮ તિર્થઅધિક ૧૯ સ્થાવરનામ
૨૦ સૂક્ષ્મનામ ૨૧ બાહ્યનામ ૨૨ પર્યાપ્તનામ ૨૩ અપર્યાપ્તનામ
૨૪ પ્રત્યેકનામ ૨૫ દુલાબ્યનામ ૨૬ અનાદેયનામ ૨૭ યશોક્ષિતિ'
નામ ૨૮ અવશોષીતિ'નામ ૨૯ હુંડસહણુ ૩૦ છેવડું સમયલુ ૩૧
ઉદ્યાસનામ ૩૨ આતાપનામ ૩૩ ઉદ્યોતનામ જો ૩૩ નામની) ૨
ગોત્રની અને ૫ અતરાયની જોમ ૮૧ પ્રકૃતિનો ઉદય છે

પાંચ સ્થાવર અને ત્રણ વિગલેદ્રિય એ ૮ દંડકમાં એક નપુસક વેદનો ઉદય છે શેષ બે વેદનો ઉદય નથી માટે વજ્ર્યા અને સમકિત મોહનીયનો ઉદય ચોથાથી તે ૭મા ગુણકાણુ સુધી છે અને મિશ્રમોહનીયનો ઉદય ત્રીજે ગુણકાણુ છે તેથી એ બે પ્રકૃતિનો ઉદય ઉપરોક્ત આઠ દંડકમાં ન હોય

પાંચ સ્થાવરમાં ૧ પેલુ ગુણકાણુ છે અને ત્રણ વિગલેદ્રિયમાં પેલા બે ગુણકાણુ છે એટલે પેલા બે ગુણકાણુ ઉપરોક્ત પ્રકૃતિનો ઉદય નથી માટે એ ૮ દંડકમાં એ બે પ્રકૃતિનો પણ ઉદય વર્જવો.

અપકાયના દંડકમાં ૧૨૨ ઉદય પ્રકૃતિમાંથી, ૭૬ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે પૃથ્વીકાયના દંડકમાં કહેલ ૮૧ ઉદય પ્રકૃતિમાંથી ૧ ઉદ્યોતનામ ૨ આતાપનામ એ બે બાદ કરતાં શેષ ૭૬ પ્રકૃતિનો ઉદય અપકાયના દંડકમાં છે.

તેઉકાયના દંડકમાં અપકાયની પેઠે ૭૬ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તેઉને આતાપ નામનો ઉદય નથી કેમકે અગ્નિમાં જે ઉષ્ણ સ્પર્શ રહેલ છે તેનો અનુભવ અગ્નિની નજીક જતાં થાય છે પણ સૂર્યની જેમ દૂરથી અનુભવ થતો નથી માટે તેઉના જીવોને આતાપનામનો ઉદય નથી તેમ વળી ઉદ્યોતનામનો પણ ઉદય નથી કેમકે જેનો સ્પર્શ શીત હોય અને પ્રકાશ કરે તેને ઉદ્યોત નામ કહે છે અદ્રમલાવત્ અને અગ્નિને તો ઉષ્ણ સ્પર્શ છે માટે ઉદ્યોતનામ પણ નથી

તેઉમાં ૭૮ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ત્યારે ૭૬ના ઉદયમાંથી ઉચગોત્ર વર્જવો કેમકે તેઉ વાયુમાં ઉચગોત્ર ઉવેદ્યા એટલે સત્તામાંથી ટાળ્યા પછી બીજી મતિમાં જ્યાં સુધી ઉચગોત્ર ન બાધે ત્યાં સુધી તે જીવોને ઉચગોત્રનો ઉદય ન હોય, ઘણેભાગે તેઉ વાયુમાં નીચગોત્રનો જ ઉદય છે.

વાયુકાયના દંડકમાં ૮૦ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૭૬ તો અપકાયવત્ તેમાં એક વૈકિંચશરીર લેખવતા ૮૦નો ઉદય છે અને

જેના ઉદયે એક ઉચ્ચગોત્ર વર્ણવો અને ૭૮ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય તેા જહમાથી ચરોક્ષીતિનામ વર્ણવો કેમકે વાયુને ઉચ્ચગોત્ર, આતાપ, ઉદ્યોત અને ચરોક્ષીતિ પશુ વર્ણેલ છે.

વનસ્પતિના દહકામાં ૮૧ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે પૃથ્વીના દહકામાં ૮૧ પ્રકૃતિનો ઉદય કહેલ છે તેમાથી એક આતાપનામ બાક કરતાં ૮૦ પ્રકૃતિ રહે તેમા એક સાધારણ નામ ઉમેરતા એકમાત્રી પ્રકૃતિનો ઉદય વનસ્પતિના દહકામાં છે, વનસ્પતિમાં કેટલીક ઔષધીઓ પ્રકાશ કરે છે તેથી વનસ્પતિમાં ઉદ્યોત નામનો ઉદય છે.

ભેદદ્વિયના દહકામાં ૮૩ પ્રકૃતિઓનો ઉદય છે તે રાના વર્ણીયની ૫, ઇર્ષનાવર્ણીયની ૬, વેદનીયની ૨, મોહનીયની ૨૪ પૃથ્વીવત્, આયુષ્યની ૧, (તે તિર્થંગલુ), નામની ૩૫ (તે ૧૨ તેા મુવેાદ્યીલેવી ૧૪ તિર્થંગલુ ૧૫ ભેદદ્વિયની બતિ ૧૭ ઔદ્યગિકલુ ૧૮ ઉવદુસપ્રયલુ ૧૬ હુંડસલુ ૨૦ ત્રયનામ ૨૧ બાહસ્નામ ૨૨ ખર્ચાસનામ ૨૩ પ્રત્યેકનામ ૨૪ ઉપધાતનામ ૨૫ પરાધાતનામ ૨૬ અપર્ચાસનામ ૨૭ દુર્લાભનામ ૨૮ અનાદેવનામ ૨૬ ચરોક્ષીતિનામ ૩૦ અચરોક્ષીતિનામ ૩૧ ઉચ્ચાસનામ ૩૨ ઉદ્યોતનામ ૩૩ સુન્દરનામ ૩૪ દુસ્વસ્નામ ૩૫ અશુભવિદ્યાયોગતિ એ ૩૫ નામની), ગોત્રની ૨ જાતશક્તિની ૫ એમ ૮૩ પ્રકૃતિનો ઉદય ભેદદ્વિયના દહકામાં છે.

એમ જ તેઈચિ ચરિદ્વિયમા પશુ ભેદદ્વિયવત્ ૮૩ પ્રકૃતિનો ઉદય છે ફક્ત બતિમાં પોતપોતાની બતિ લેવી જલોત્થાનના ઉદવાથી ઉદ્યોત થાય છે માટે વિગલેદ્વિયમાં પશુ ઉદ્યોત નામનો ઉદય છે.

તિર્થંગ પર્ણદ્વિયના દહકામાં ૧૦૨ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે રાનાવર્ણીયની ૫, ઇર્ષનાવર્ણીયની ૬, વેદનીયની ૨ મોહનીયની ૨૮, આયુષ્ય ૧ તિર્થંગામુ, નામની ૫૦ (તે ૧૨ મુવેાદ્યી લેવી

૧૪ તિર્થંચરિયક ૧૫ પંચેન્દ્રિય જાતિ ૧૬ ત્રશનામ ૧૭ બાહરનામ
૧૮ પર્યાસિનામ ૧૯ અપર્યાસિનામ ૨૦ પ્રત્યેકનામ ૨૧ સુલગનામ
૨૨ હુર્લગનામ ૨૩ સુસ્વરનામ ૨૪ હુસ્વરનામ ૨૫ આદેયનામ ૨૬
અનાદેયનામ ૨૭ યશોકીર્તિનામ ૨૮ અયશોકીર્તિનામ ૩૦ ઔદારીક-
ધ્વિક ૩૬ સઘયણપદક ૪૨ સંઠાણપદક ૪૪ વૈકિયધ્વિક ૪૬ વિહાયો-
ગતિધ્વિક ૪૭ શ્વાસોશ્વાસ ૪૮ ઉપધાતનામ ૪૯ પરાધાતનામ ૫૦
ઉદ્યોતનામ), ગોત્રની ૨ અંતરાયની ૫ એમ ૧૦૨ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય
તિર્થંચ. પંચેન્દ્રિયના દહકમાં છે

તિર્થંચને વૈકિયરૂપ બનાવતાં ઉદ્યોત થાય તેથી તિર્થંચના
દહકમાં ઉદ્યોત નામનો ઉદ્ય છે

મનુષ્યના દહકમાં ૧૦૫ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય છે તે ૧૦૨ તો
તિર્થંચના દહકની લેવી તેમાં વળી આહારકધ્વિક અને જિનનામ
એ ત્રણ મેળવતાં ૧૦૫ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય મનુષ્યના દહકમાં છે

વૈમાનિકના દહકમાં એણે તથા ખહેલા બીજા દેવલોકમાં
ભવનપતિવત્ ૮૫ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય છે. ત્રીજાથી બારમાં દેવલોક
સુધીમાં ૮૪ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય છે તે ૮૫માંથી શ્રી વેદનો ઉદ્ય વળી
કેમકે ત્રીજા દેવલોકથી માંડીને ઉપરના દેવલોકોમાં દેવીઓનું ઉપજવું
નથી માટે ત્યાં શ્રી વેદનો ઉદ્ય વળ્યો છે

નવઐવેયકમાં ૮૩ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય છે તે એણે ૮૫ ના
ઉદ્યમાંથી ૧ શ્રી વેદ ૨ ઉદ્યોતનામ એ બે વળી શેષ ૮૩ પ્રકૃતિનો
ઉદ્ય છે ઉદ્યોતનામકર્મનો ઉદ્ય દેવોને ઉત્તરવૈકિય કરતી વખતે
હોય છે અને નવઐવેયકના દેવો ઉત્તરવૈકિય રૂપ કરતા નથી. કેમકે
ઐવેયકમાં વૈકિય સમુદ્ધાતનો અભાવ છે. (સાક્ષીસૂત્ર પદ્મવણી પ્રદ
૩૬માની) એ ન્યાયથી ઉદ્યોતનામનો ઉદ્ય સંભવતો નથી, તત્ત્વ
કેવળી ગમ્ય,

અનુત્તર વિમાનમા ૭૦ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે જ્ઞાનાવર્ણિયની ૫, દર્શનાવર્ણિયની ૬ (તે હમાથી ઉપરની નિદ્રા ત્રણનો ઉદય વર્ણ્યો) મોહનીયની ૨૦ (તે ૨૮માથી અનતાનુભવીની થાકડી, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, સ્ત્રી વેદ, નપુસક વેદ, જો ૮નો ઉદય વર્ણ્યો શેષ ૨૦ પ્રકૃતિનો ઉદય છે) વેદનીયની ૨, આયુષ્યની જોકે (તે દેવાયુ) નામની ૩૦ (તે ૧૨ ધ્રુવોદથી લેવી ૧૩ પશ્ચિન્નિયત્વિ ૧૪ સમચ્છેદસસઠાણુ ૧૬ દેવધ્વિક ૧૮ વૈદ્યધ્વિક ૧૯ ત્રસનામ ૨૦ બાહસ્તામ ૨૧ પર્વાસનામ ૨૨ પ્રત્યેકનામ ૨૩ કુન્વરનામ ૨૪ સૌભાગ્યનામ ૨૫ યથોક્તિનામ ૨૬ આદેયનામ ૨૭ ઉશ્વાસનામ ૨૮ ઉપધાતનામ ૨૯ પશ્વધાતનામ ૩૦ શુભ વિદ્યાયોગતિ જો નામની ત્રીસ પ્રકૃતિનો ઉદય છે), ગોત્રકર્મની જોકે (ઉદય ગોત્રની), અતશયની ૫ જોમ ૭૦ પ્રકૃતિનો ઉદય અનુત્તરવાસીયોને છે

ઉત્તર પ્રકૃતિ ઉદીરણ - ઉદીરણાનું વિવેચન ઉદયદ્વાર પ્રમાણે બાણતું કેમકે જે જે હકમા જેટલી જેટલી પ્રકૃતિનો ઉદય છે તેજ પ્રકૃતિની ઉદીરણા માય પણ અન્ય પ્રકૃતિની ઉદીરણા થઇ શકે નહીં માટે ઉદય પ્રમાણે વિસ્તાર બાણવેલ.

ઉત્તર પ્રકૃતિ સત્તા - આઠે કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ છે તેના નામ જ્ઞાનાવર્ણિયની ૫ (તે ૧ અતિજ્ઞાનાવર્ણિય ૨ કુલ જ્ઞાનાવર્ણિય ૩ અવધીજ્ઞાનાવર્ણિય ૪ મનપર્મવજ્ઞાનાવર્ણિય ૫ કેવળજ્ઞાનાવર્ણિય) દર્શનાવર્ણિયની ૬ (તે ૧ ચક્ષુદર્શનાવર્ણિય ૨ અચક્ષુદર્શનાવર્ણિય ૩ અવધિદર્શનાવર્ણિય ૪ કેવલદર્શનાવર્ણિય ૫ નિદ્રા ૬ નિદ્રાનિદ્રા ૭ પ્રચલા / પ્રચલપ્રચલા ૮ વિલુહિનિદ્રા), વેદનીયની ૨ (તે ૧ સાતાવેદનીય ૨ અસાતાવેદનીય) મોહનીયની ૨૮ (તે ૧ સમ્યક્ત્વમોહનીય ૨ મિશ્રમોહનીય ૩ મિથ્યાત્વમોહનીય ૪ અનતાનુભવી ક્રોધ ૫ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ ૬ પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ ૭ સંવપદન ક્રોધ / અનતાનુભવીમાન ૮ અપ્રત્યાખ્યાનમાન ૯

પ્રત્યાખ્યાનમાન ૧૧ સંવલનમાન ૧૨ અનંતાનુબંધી માયા ૧૩
 અપ્રત્યાખ્યાનમાયા ૧૪ પ્રત્યાખ્યાનમાયા ૧૫ સંવલનમાયા ૧૬
 અનંતાનુબંધીલોભ ૧૭ અપ્રત્યાખ્યાનલોભ ૧૮ પ્રત્યાખ્યાનલોભ ૧૯
 સંવલનલોભ ૨૦ હાસ્ય ૨૧ રતિ અને ૨૨ અરતિ ૨૩ શોક
 ૨૪ ભય ૨૫ ભુશુષ્ણ ૨૬ પુરુષવેદ ૨૭ સ્ત્રીવેદ ૨૮ નપુસકવેદ),
 આયુષ્યની ૪ (તે ૧ દેવાયુ ૨ મનુષ્યાયુ ૩ તિર્યગાયુ ૪ નરકાયુ),
 નામની ૧૦૩ (તે ૧ નરકગતિનામકર્મ ૨ તિર્યગતિ ૩ મનુષ્ય-
 ગતિ ૪ દેવગતિ ૫ એકેદ્રિયજાતિ ૬ બેદ્રિયજાતિ ૭ તેદ્રિય-
 જાતિ ૮ ચતુર્દ્રિયજાતિ ૯ પચેન્દ્રિયજાતિ ૧૦ ઔદારિકશરીર ૧૧
 વૈકિયશરીર ૧૨ આહારકશરીર ૧૩ તૈજસશરીર ૧૪ કાર્મણશરીર
 ૧૫ ઔદારિક અગોપાંગ ૧૬ વૈકિય અગોપાંગ ૧૭ આહારકઅગોપાંગ
 ૧૮ ઔદારિક ઔદારિક બંધન ૧૯ ઔદારિક તૈજસ બંધન ૨૦
 ઔદારિક કાર્મણ બંધન ૨૧ ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૨૨
 વૈકિય વૈકિય બંધન ૨૩ વૈકિય તૈજસ બંધન ૨૪ વૈકિય કાર્મણ
 બંધન ૨૫ વૈકિય તૈજસ કાર્મણ બંધન ૨૬ આહારક આહારક
 બંધન ૨૭ આહારક તૈજસ બંધન ૨૮ આહારક કાર્મણબંધન
 ૨૯ આહારક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૩૦ તૈજસ તૈજસ બંધન ૩૧
 તૈજસ કાર્મણ બંધન ૩૨ કાર્મણ કાર્મણ બંધન ૩૩ ઔદારિક
 સંઘાતન ૩૪ વૈકિય સંઘાતન ૩૫ આહારક સંઘાતન ૩૬
 તૈજસ સંઘાતન ૩૭ કાર્મણ સંઘાતન ૩૮ વજ્રપલનારાયસઘયણ
 ૩૯ રૂપલનારાયસઘયણ ૪૦ નારાયસઘયણ ૪૧ અર્ધ નારાય
 સઘયણ ૪૨ કીલિકા સઘયણ ૪૩ છેવટુ સઘયણ ૪૪ સમચરિત્રસ
 સઠાણ ૪૫ ન્યઓપસઠાણ ૪૬ સાદિ સઠાણ ૪૭ વામન સઠાણ
 ૪૮ કુખ્જ સઠાણ ૪૯ હુંડ સઠાણ ૫૦ કૃષ્ણવર્ણ ૫૧ નીલવર્ણ
 ૫૨ લોહિતવર્ણ ૫૩ હારિદ્રવર્ણ ૫૪ શ્વેતવર્ણ ૫૫ સુરભિગધ ૫૬
 દુરભિગધ ૫૭ તિગ્રતરસ ૫૮ કટુરસ ૫૯ કષાયરસ ૬૦ આમ્લરસ ૬૧
 મધુરરસ ૬૨ કર્કશસ્પર્શ ૬૩ મૃદુસ્પર્શ ૬૪ ગુરુસ્પર્શ ૬૫ લઘુસ્પર્શ

શીતસ્પર્શ ૬૭ ઉષ્ણસ્પર્શ ૬૮ સ્નિગ્ધસ્પર્શ ૬૯ રૂક્ષસ્પર્શ ૭૦
 નરકાનુપૂર્વી ૭૧ તિર્યગાનુપૂર્વી ૭૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી ૭૩ દેવાનુપૂર્વી
 ૭૪ શુભવિહ્વાયોગતિ ૭૫ અશુભવિહ્વાયોગતિ ૭૬ પરાધાતનામ ૭૭
 ઉધાસનામ ૭૮ આતાપનામ ૭૯ ઉદ્યોતનામ ૮૦ અનુરુદ્ધપુનામ ૮૧
 વીર્ધ કરનામ ૮૨ નિર્માણનામ ૮૩ ઉપધાતનામ ૮૪ ત્રસનામ ૮૫
 બાહરનામ ૮૬ પર્માસનામ ૮૭ પ્રત્યેકનામ ૮૮ સ્થિરનામ ૮૯
 શુભનામ ૯૦ સૌભાગ્યનામ ૯૧ સુસ્વરનામ ૯૨ આદેવનામ ૯૩
 ચચાકીર્તિનામ ૯૪ સ્થાવરનામ ૯૫ સૂક્ષ્મનામ ૯૬ અપર્યાસનામ
 ૯૭ સાધારણનામ ૯૮ અસ્થિરનામ ૯૯ અશુભનામ ૧૦૦ દુર્ભાજ
 નામ ૧૦૧ દુસ્વરનામ ૧૦૨ અનાદેવનામ ૧૦૩ અચચાકીર્તિનામ
 કર્મ), તમા બંધન નામકર્મની ૧૫ પ્રકૃતિનો સમાવેશ ફક્ત પાંચ
 બંધનમાં કરવાથી નામકર્મની ૬૩ પ્રકૃતિ ધાય છે ગોત્રની ૨
 (તે ૧ ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૨ નાચૈર્ગોત્ર), અતરાયની ૫ (તે ૧ જ્ઞાતાવશ્ય
 લાભાંતરાય ૩ સોમાતરાય ૪ ઉપસોમાતરાય ૫ વીર્ધાંતરાય) એમ
 ૮ કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિ બાબતી.

પ્રથમ નરકના ૬૪૬મા બોધે તથા પહેલી ત્રણ નરકમાં
 ૧૪૮ પ્રકૃતિની સત્તા છે તે જ્ઞાતાવર્ણિયની ૫, દર્શનાવર્ણિયની ૬,
 વેદનીયની ૨ મોહનીયની ૨૮ નામની ૬૩, ગોત્રની ૨ અતરાયની
 ૫, એ પ્રમાણે ૧૪૮ ની સત્તા છે એમ સર્વે ૬૪૬મા ૧૪૮
 પ્રકૃતિની સત્તા છે સર્વે ૬૪૬મા બોધે અને ઉદ્યવર્તિ પ્રકૃતિઓ
 વિચિત્ર પ્રકારે સંભવે છે પણ કર્મજનનું જીવ પ્રદેશ સાથે રહેવું એ
 આશ્ચર્ય ફરક ૬૪૬મા ૧૪૮ પ્રકૃતિની સત્તા છે.

(૧૧) મુખબોધી ઉત્તર પ્રકૃતિ - એકસોવીસ બંધ પ્રકૃતિ-
 માથી મુખબોધીની ૪૭ પ્રકૃતિ છે તેમાં પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિનો વિશાળ
 આગવો નથી. વિષ્ણુદેવે ઉપશમન ધાય ત્યાં સુધી નિરંતર બંધાય છે.
 તેના નામ-જ્ઞાતાવર્ણિયની ૫ દર્શનાવર્ણિયની ૬ મોહનીયની ૧૬,
 (તે જ્ઞાતાનુબંધાદિક ૧૬ કપાય ૧૭ મિશ્ર્યાત્વ મોહનીય

ભય ૧૬ હુગ છા), નામની ૬ (તે ૪ વર્ણ ચતુષ્ક ૫ તૈજસ શરીર ૬ કાર્મણ શરીર ૭ અશુરુલધુનામ ૮ નિર્માણુનામ ૯ ઉપધાતનામ) અને અતરાતની ૫ એ પ્રમાણે ૪૭ ધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ જાણવી.

ચોવીસે ૬ હકમા દરેક ૬ હકે ૪૭ ધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ છે. ફક્ત વૈમાનીકતા ૬ હકમા પાચ અનુત્તર વિમાનવાસીઓને ધ્રુવળ ધીની ૩૬ પ્રકૃતિ છે (તે જ્ઞાનાવર્ણીયની ૫, દર્શનાવર્ણીયની ૬ તે હમાંથી યિજુદ્ધીત્રીક વર્જવી, મોહનીયની ૧૪ તે ૧૬માંથી અનતાનુળ ધીની ચોકડી તથા મિથ્યાત્વમોહનીય એ ૫ વર્જવી, શેષ ૧૪, નામની ૬, અતરાયની ૫ એમ ૩૬ ધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ પાચ અનુત્તર વિમાનમા છે.

(૧૨) અધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ એકસોવીસ બંધ પ્રકૃતિ- માથી અધ્રુવળ ધ્રુવળ પ્રકૃતિ ૭૩ છે તેના નામ વેદનીયની ૨, મોહનીયની ૭, (તે ૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ શોક, ૭ વેદત્રીક) આયુષ્યની ૪, નામની ૫૮ (તે ૬૭ બંધ પ્રકૃતિમાંથી ૬ ધ્રુવળ ધીની ૫૯ શેષ ૫૮ નામની) ગોત્રની ૨ એમ ૭૩ પ્રકૃતિ અધ્રુવળ ધીની જાણવી વિરોધી પ્રકૃતિ સાથે તેમનો બંધ ન થાય જેમકે હાસ્ય સાથે શોક નહિ, રતિ સાથે અરતિ નહિ, અમુક એક આયુષ્ય અને તેને અનુકુળ પ્રકૃતિ બંધાય

નાસ્કીના ૬ હકમા ઓઘે (એકદર) તથા પહેલી ત્રણ નરકમા અધ્રુવળ ધીની ૫૪ પ્રકૃતિ છે તે નાસ્કીના ૬ હકમા ૧૦૧ બંધ પ્રકૃતિ છે તેમાંથી ૪૭ ધ્રુવળ ધીની બાદ કરતા બાકી ૫૪ અધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ છે ચોથીથી છઠ્ઠી સુધી ત્રણ નરકમા ૫૩ અધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ છે પૂર્વે કહેલ ચોપનમાંથી જિનનામની બાદ કરવી

જ્ઞાતમી નરકમા ૫૨ અધ્રુવળ ધીની પ્રકૃતિ છે તે પૂર્વોક્ત ૫૩માંથી ૧ મનુષ્યાયુનો બંધ વર્જવો દશ ભવનપતિના દસદ હક, પાણ્ડ્ય તરનો ૧ ૬ હક જ્યોતિષીનો ૧ ૬ હક એ ૧૨ ૬ હકમા અધ્રુવ

બ'ખીની ૫૬ પ્રકૃતિ છે તે ૧૦૩ બ'ખપ્રકૃતિમાંથી ૪૭ મુવબ'ખીની વળ' શેષ ૫૬ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે

પૃથ્વી પાણી વનસ્પતિ અને ત્રણવિગસે દ્રિય એ ૬ હરકમા અમુવબ'ખીની ૬૨ પ્રકૃતિ છે તે ૧૦૬ બ'ખપ્રકૃતિમાંથી ૪૭ મુવ બ'ખીની વળ' શેષ ૬૨ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે

તેજ વાયુ એ બે હરકમા અમુવબ'ખીની ૫૮ પ્રકૃતિ છે તે ૧૦૫ બ'ખપ્રકૃતિમાંથી ૪૭ મુવબ'ખીની વળ' શેષ ૫૮ પ્રકૃતિ અમુવ બ'ખીની છે તિથ'ચ પથોદ્રિયના હરકમા અમુવબ'ખીની ૭૦ પ્રકૃતિ છે તે ૧૧૭ બ'ખપ્રકૃતિમાંથી ૪૭ મુવબ'ખીની વળ' શેષ ૭૦ અમુવ બ'ખીની પ્રકૃતિ છે તિથ'ચના અપર્માસામાં પૃથ્વીવત્ ૬૨ અમુવ બ'ખીની પ્રકૃતિ છે

મનુષ્યના હરકમા ૭૩ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે તે ૧૨૦ બ'ખ પ્રકૃતિમાંથી ૪૭ મુવ બ'ખીની વળ' શેષ ૭૩ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે મનુષ્ય અપર્માસામાં પૃથ્વીવત્ ૬૨ અમુવ બ'ખીની પ્રકૃતિ છે વૈમાનિકના હરકમા એકદર તથા પહેલા બે દેવલોકમા ૫૭ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે તે ૫૬ ભવનપતિવત્ તેમાં જિન નામ ઉર્મસ્તા ૫૭ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે ત્રીજા દેવલોકથી આઠમા દેવ લોક સુધી રત્નપ્રભાવત અમુવબ'ખીની ૫૪ પ્રકૃતિ છે નવમાં દેવ લોકથી તે નવઐવેયક સુધીમા અમુવબ'ખીની ૫૦ પ્રકૃતિ છે તે બ'ખ પ્રકૃતિ ૬૭માંથી ૪૭ મુવબ'ખીની વળ'વી શેષ ૫૦ અમુવબ'ખીની પ્રકૃતિ છે પાંચ અનુત્તર વિમાનમા અમુવબ'ખીની ૩૩ પ્રકૃતિ છે તે બ'ખ પ્રકૃતિ ૭૦માંથી ૩૬ મુવબ'ખીની વળ'વી શેષ ૩૩ અમુવ બ'ખી પ્રકૃતિ છે

(૧૩) દુર્વાદથી પ્રકૃતિ-એકસોને બાવીસ ઉદય પ્રકૃતિમાંથી દુર્વાદથી સત્યાવીસ પ્રકૃતિ છે તેના નામ જ્ઞાનાવર્ણિયની ૫, હર્શના વર્ણિયની ૪ (તે આર હર્શન લેવા), આહુનીયની ૧ (તે મિધ્યાત્મ

મોહનીય), નામની ૧૨ (તે ૪ વર્ણચતુષ્ક પં તૈજસ શરીર ૬ કાર્મણ ૭ નિર્માણનામ ૮ અગ્નિ લઘુનામ ૯ સ્થિરનામ ૧૦ અસ્થિર નામ ૧૧ શુભનામ ૧૨ અશુભનામ) અને અંતરાય ૫ કુલ ૨૭ નિરંતર ઉદયવર્તિ પ્રકૃતિ બાણવી

ચોવીસે ૬૬કમા ધ્વજોદયી ૨૭ પ્રકૃતિ છે ફક્ત વમાનીકના ૬૬કમા પાચ અનુત્તરવાસીઓને ૨૬ પ્રકૃતિનો ધ્વજોદય છે તે ૨૭ ધ્વજોદયી પ્રકૃતિમાંથી ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય વર્જવો અનુત્તરવાસીઓ એકાત સમકિત દષ્ટિ છે માટે ત્યા મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય નથી.

(૧૪) અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ - સામાન્યપણે ઉદય પ્રકૃતિ ૧૨૨ છે તેમાંથી ધ્વજોદયી ૨૭ બાદ કરતા શેષ ૯૫ પ્રકૃતિ અધ્વજોદયી છે

પ્રથમ નરકના ૬૬કમા અધ્વજોદયી ૫૩ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૮૦માંથી ધ્વજોદયી ૨૭ પ્રકૃતિ વર્જતા શેષ ૫૩ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ નરકના ૬૬કમા બાણવી

દશ લવનપતિના ૧૦ દંડક વાણવ્યતરનો ૧ દંડક જ્યોતિષિનો ૧ દંડક એ ૧૨ દંડકમા અધ્વજોદયી ૫૮ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૮૫માંથી ધ્વજોદયી ૨૭ પ્રકૃતિ વર્જતા શેષ ૫૮ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ છે જુથવીકાયના ૬૬કમા અધ્વજોદયી ૫૪ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૮૧માંથી ધ્વજોદયી ૨૭ વર્જતા શેષ ૫૪ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ છે

અપકાયના ૬૬કમા અધ્વજોદયી ૫૨ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૭૯માંથી ધ્વજોદયી ૨૭ વર્જતા શેષ ૫૨ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ છે તેઉકાયના ૬૬કમા અપકાયવત્ ૫૨ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ છે અને અધ્વજોદયી ૫૧ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ત્યારે ૫૨માંથી ઉચગોત્રનો ઉદય વર્જવો એટલે તેઉના ૬૬કમા ૫૧ અધ્વજોદયી પ્રકૃતિ છે.

વાયુના ૬ હકમા અધ્વોદયથી ૫૩ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૮૦માથી ધ્વોદયથી ૨૭ વર્જતા રોષ ૫૩ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિ છે અને અધ્વોદયથી ૫૨ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ત્યારે ૫૩માથી યશો દ્વિતિનામ વર્જવો અને અધ્વોદય ૫૧નો ઉદય હોય ત્યારે ૫૨ માંથી ઉચ્ચે ગોત્ર વર્જવો એટલે વાયુના ૬ હકમા ૫૩-૫૨-૫૧ એ ત્રણ પ્રકારની અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે

વનસ્પતિના ૬ હકમા અધ્વોદયથી ૫૪ પ્રકૃતિ છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૮૧માથી ધ્વોદયથી ૨૭ વર્જતા રોષ ૫૪ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિ છે બેષદ્રિયના ૬ હકમાં અધ્વોદયથી ૫૬ પ્રકૃતિ છે તે ૮૩ ઉદય પ્રકૃતિમાંથી ૨૭ ધ્વોદયથી વર્જતા રોષ ૫૬ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે તેષદ્રિય અને ચૈષદ્રિયના ૬ હકમા બેષદ્રિયવત્ ૫૬ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે

તિયં ચ પચ્ચેદ્રિયના ૬ હકમા ૭૫ પ્રકૃતિ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૧૦૨માથી ૨૭ ધ્વોદયથી પ્રકૃતિ વર્જતા રોષ ૭૫ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિ છે અસચ્ચી તિયં ચ પચ્ચેદ્રિયમા અધ્વોદયથી ૫૬ પ્રકૃતિનો ઉદય બેષદ્રિયવત્ બાલુવેલ મનુષ્યના ૬ હકમાં અધ્વોદયથી ૭૮ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ઉદય પ્રકૃતિ ૧૦૫માથી ૨૭ ધ્વોદયથી વર્જતા રોષ ૭૮ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિ છે

વૈમાનીકમાં એકદર તથા ખેલેલા બે દેવલોકમાં ભવનપતિ વત્ ૫૮ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે ત્રીજા દેવલોકથી બારમા દેવલોક સુધી અધ્વોદયથી ૫૭ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૫૮માથી ૧ સ્ત્રીવેદ વર્જવેલ નવમ્યેવેદકમા ૫૮ અધ્વોદયથી પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૫૮માથી ૧ સ્ત્રીવેદ ૨ ઉદ્યોતનામ એ બેનો ઉદય વર્જવેલ પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં અધ્વોદયથી ૪૪ પ્રકૃતિનો ઉદય છે તે ૭૦ ઉદય પ્રકૃતિમાંથી ૨૬ ધ્વોદયથી વર્જતા રોષ ૪૪ અધ્વોદયથીનો ઉદય છે.

ધ્રુવ સત્તા આડ હકમાંની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ છે તેમાંથી દ્વિમેયા સત્તામા ૧૨૬ પ્રકૃતિ રહે છે તેને ધ્રુવ નત્તા કહે છે, તે ધ્રુવસત્તા પ્રકૃતિના

નામ જ્ઞાનાવર્ણીયની ૫, દર્શનાવર્ણીયની ૯, વેદનીયની ૨, મોહનીયની ૨૬, (તે પચીસ કપાય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એમ ૨૬) નામની ૭૮ (તે તિર્થચ્છિન્ન, જાતિ પચ્ચક, શરીર ત્રણ તે ૧ ઔદારિક ૨ તૈજસ ૩ કાર્મણુ, બધન ત્રણ, સઘાતન ત્રણ, અગોપાગ ૧ તે ઔદારિકના જાણવા, સઘયણુ છ, સંઠાણુ છ, વર્ણાદિ વીસ, વિહાયોગતિ એ, ત્રસ દસક, સ્થાવરદસક, પરાધાતનામ, ઉદ્યોતનામ, આતાપનામ, ઉશ્વાસનામ, અગુરુલધુનામ, ઉપધાતનામ, નિર્માણુનામ, એવ ૭૮ નામની જાણવી) ગોત્રની ૧ (તે નીચૈર્ગોત્ર) અને અંતરાયની ૫ એમ ૧૨૬ અંશસત્તા પ્રકૃતિ જાણવી

એવીસે ૬૭૬મા દરેકે દરેક ૬૭૬ અંશસત્તાની ૧૨૬ પ્રકૃતિની સત્તા છે.

(૧૬) અંશુવ સત્તા પ્રકૃતિ-આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ છે તેમાથી ક્યારેક સત્તામા હોય અને ક્યારેક સત્તામા ન હોય તેને અંશુવસત્તા કહે છે, તેવી અંશુવસત્તાની ૧૪૮માથી ૨૨ પ્રકૃતિ છે તેના નામ મોહનીયની ૨, (તે ૧ સમક્ષિત મોહનીય ૨ મિશ્રમોહનીય) આયુષ્યની ચાર, નામની ૧૫, (તે દેવધ્વિક, નરકધ્વિક, મનુષ્યધ્વિક, આહારક ચતુષ્ક, તે ૧ આહારક ૨ આહારકના અગોપાગ ૩ આહારક બધન ૪ આહારક સઘાતન, વૈકિંચ ચતુષ્ક તે ૧ વૈકિંચ ૨ વૈકિંચના અગોપાગ ૩ વૈકિંચ બધન ૪ વૈકિંચ સઘાતન, તીર્થ'કર નામ કર્મ એમ ૧૫) અને ગોત્રની ૧ તે ઉચ્ચ ગોત્ર એમ ૨૨ અંશુવ સત્તાની પ્રકૃતિ જાણવી

એવીસ ૬૭૬મા દરેકે દરેક ૬૭૬ અંશુવ સત્તાની ૨૨ પ્રકૃતિની સત્તા છે

ઘાતિકર્મ. દ્વાર

એકસોને વીસ બધપ્રકૃતિમાથી ઘાતિપ્રકૃતિ ૪૫ છે તેં ૫ જ્ઞાનાવરણીય ૯ દર્શનાવરણીય ૨૬ મોહનીયની ને ૫ અંતરાયની એ ૪૫ ઘાતિ પ્રકૃતિ છે ઘાતિપ્રકૃતિ એટલે જે કર્મપ્રકૃતિ આત્માના

સુષુને આવરે તે ઘાતિ પ્રકૃતિ જાણવી ઘાતિસે ૬૬૪મા પિપ્તાઘીસે
ઘાતિ પ્રકૃતિ છે

(૧૭) સર્વઘાતિ પ્રકૃતિ- એકસોને વીસ પ્રકૃતિમાંથી
સર્વઘાતિ ૨૦ પ્રકૃતિ છે તેના નામ - (૧) કેવલજ્ઞાનાવસ્થીય, (૨)
કેવલ દર્શનાવસ્થીય અને નિદ્રા પચ્ચક તથા અનતાનુબધીની
ઘાતિ, અપ્રત્યાખ્યાની ને પ્રત્યાખ્યાનિયની ઘાતિને^૧ મિશ્યાત્વમેહ-
નિય એ ૨૦ પ્રકૃતિ સર્વઘાતિની છે તે સવે ૬૬૪મા છે

સર્વઘાતિની પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ સર્વઘાતિની પ્રકૃતિના
રસરૂપદર્શક રસનો જાણે તે તામ્રપત્રની માફક નિષ્કિન્ન તથા
સ્ત્રીકે અહના જેમ નિર્મલ, દ્રાક્ષીની પેઠે સૂક્ષ્મ સાર પ્રદેશે બહુલ
રસ હોય તેથી સર્વઘાતિની પ્રકૃતિ પ્રદેશે અદ્ય હોય તે પણ
શક્તિથી અધિક જાણવી.

કેવલજ્ઞાનાવસ્થીય ને કેવલદર્શનાવસ્થીય એ એ પ્રકૃતિ,
અવનો મૂળગુણ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન તેને સર્વાંશે આવરે
જેમ સૂર્યપ્રભા મેષે કરી સર્વ આવરી કહેવાય તથાપિ અખી
પ્રભાના અંશે આવર્તો વિના રહે છે તેથી કરી રાત્રી દિવસનો
વિભાજ જણાય છે તેમ અવના પણ સપૂર્ણ જ્ઞાનદર્શન સુલ્લે સર્વ
ઘાતિની પ્રકૃતિએ કરી સર્વ અવરાએલા છે તે પણ જેલે કરી
જઠ ચૈતન્યનો વિભાજ હોય એટલે ચૈતન્યાંશ ઉઘાટે રહ્યો છે

અને પાચ નિદ્રાએ કરી પણ જે ઉઘાટે રહેવા પામ્યો છે
એવો દર્શનાંશ, તે પણ સર્વાંશે હકાય એ નિદ્રાપચ્ચક
સર્વ ઉદ્વિષના અવબોધને આવરે માટે સર્વઘાતિ કહીએ. અહીં
પણ મેમ દ્વિત ભાવવો કાણુ કે નિદ્રામાં પણ સખદાદિક સામળી
ભાગે જ નિદ્રા વખતે કોઈપણ બોધ ન થાય તેથી નિદ્રા પણ સર્વ
ઘાતિની જાણવી તથા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના આવરણ પણ

સર્વથા દ્રવ્યા વિના કેવળજ્ઞાન ઉપર નહીં માત્ર સર્વધાતી ક્રીડાએ
એ માત્ર સર્વધાતિના પ્રકૃતિ કહી

એમજ આત્માનાર કથાય સર્વધાતક જાણવા તેમા અત નાનુબ ધી
ક્રાધ માન માયા અને લોભ એ ચાર તો સમ્યક્ત્વ ગુણને સર્વથી
આવરે છે તેથી સર્વધાતિ કહ્યા અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધાદિક
ચાર પણ દેશવિરતિ ગુણને સર્વથા આવરે છે તથા પ્રત્યાખ્યા-
નાવરણ ક્રોધાદિક ચારે સર્વવિરતિ ગુણને આવરે છે માટે તે
પ્રકૃતિએ સર્વધાતિ જાણવી

અહીંઆ પણ મેઘનો દષ્ટાત લેવો, તેથી મિથ્યાત્વીને પણ
કોઈ એક તપશ્ચર્યાદિકની પ્રતિપતિ જન વચનથી અવિરૂદ્ધ હોય
તથા અવિરતિને પણ માસાહારાદિકની નિવૃત્તિ હોય તથા દેશવિરતિને
પણ ભાવચારિત્ર હોય એમ એ બાર કથાયની પ્રકૃતિ પણ સર્વ-
ધાતિની છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય પણ શ્રી જિન ભાષિત છવા
છવાદિક અનત ધર્માત્મક તેત્વ શ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણને સર્વથી
હણે છે તેથી એ પણ સર્વધાતિ પ્રકૃતિ કહીએ. જોકે એના કેટલા-
એક બે ઠાણીયા તથા એક ઠાણીયા રસરૂપધર્મ દેશધાતીઆ છે તો
પણ અહીંઆ શુભાશુભ પરિણામે બંધની અપેક્ષા નથી લીધી
એટલે એક કેવળજ્ઞાનાવરણીય, એક કેવળદર્શનાવરણીય, પાત્ર નિદ્રા,
બાર કથાય અને એક મિથ્યાત્વમોહનીય એમ વીસ પ્રકૃતિ સર્વધાતિની છે
સર્વધાતિના રસરૂપધર્મ અંકઠાણીઆ, ત્રીઠાણીઆ અને દ્વીઠાણીઆ એ બધા
સર્વધાતિ છે ઘાતિકર્મ ૨૪ દડકમા છે પણ મનુષ્યમા ૧૩મે અને
૧૪ મે ગુણઠાણે એકે ન હોય.

(૧૮) પચીસ દેશધાતિની પ્રકૃતિ - દેશધાતિની પ્રકૃતિના
રસરૂપધર્મ સૂક્ષ્મચિદ્ર સાદીનીપરે, મધ્યમચિદ્ર કાળલાનીપરે, અને
સૂક્ષ્મ ચિદ્ર વચનીપરે સમજવા સૂક્ષ્મદેશ નીરસ અસાર બહુપ્રદેશ
અરૂપ શક્તિવાળા છે અને ૧ મતિ ૨ શ્વત ૩ અવધિ ૪ મન:

પર્યાય કો થાર જ્ઞાન અને અહુ અઅહુ અવધિ કો તણુ દર્શનને આવરે કોટલે કો સાત પ્રકૃતિ દેશધાતિની બાણવી.

જે ભણી કેવળજ્ઞાનાવરણીય કેવળદર્શનાવરણુ કો જે પ્રકૃતિએ અણુ આવધુ જે જ્ઞાન અને દર્શનનો અનતમે અશ તેને દેશથી હણે તેથી દેશધાતિ કહીએ. એકે અવધિજ્ઞાનાવરણુ અને અવધિદર્શનાવરણુ તથા મન પર્યાય જ્ઞાનાવરણુના કેટલા એક રસરૂપધર્મ સર્વધાતિપણુ છે જેણે કરી પોતાના અવધિજ્ઞાન પ્રમુખનો અશ માત્ર નથી દેખાતો તોપણુ કોનો રસોદય ક્ષયોપશમ અવિરોધી છે તેથી એને દેશધાતિની કહીએ.

સજ્વલના કાષાદિક ચાર કષાય દેશધાતિયા છે જેથી કો સર્વવિકલિપ લવના સુણેમા હોય લગાડે છે કેમકે એના ઉદયથી સાધુને સાતિચાર જત થાય તેથી એને દેશધાતી કહી છે.

નવ નેષ્ઠમાય મોહનીય પ્રકૃતિ પણ દેશધાતિની છે જેથી કો પ્રકૃતિ ચારિત્રને વિષે પણ અતિચાર માત્ર ઉપજાવે પણ એકથી અનાચાર જનક ન હોય માટે દેશધાતિની કહી.

અતશય કર્મની પાચ પ્રકૃતિ કો પણ દેશધાતિની હોય જેથી પુદ્ગલ દ્રવ્યનો અનતમે ભાગ જ્ઞાન લાભ લોગાદિકને વિષે હોય છે જેથી શ્રદ્ધણુ ધારણુ મોઝા જે પુદ્ગલ છે તે પુદ્ગલ દ્રવ્યને અનતમે જાણે છે તેમા પણ સર્વનું જ્ઞાન લાભ, લોગ અને ઉપલોગાદિક કરી ન શકે કર્મ નેષ્ઠમાદિક તથા આહારાદિકનું જ્ઞાન લાભ લોગાદિક સર્વ લવને હોય તેથી દેશધાતિની કહી.

સજ્વલને કોનો ક્ષયોપશમ હોય જ તથા વીર્યાવરામનો પણ જે સર્વધાતિ રસ હોય તો લવનું સર્વ વીય આવરે તો લવ કાષ્ટની પેર નિઃશ્ચેષ્ટાવત ઘાય તેથી આહારાદિકને શ્રદ્ધી પરિણુમાવી પણ ન શકે તેથી કો પ્રકૃતિ પણ દેશધાતિની બાણવી. તેથી સજ્વલને

વીર્યાતરાય ક્ષયોપશમ તારતમ્યે વીર્ય તારતમ્ય હોય જ છે એમ પચીસ પ્રકૃતિ દેશધાતિની કહી.

ચોવીસે દહકમા એ ૨૫ પ્રકૃતિ છે અને એ ઉદ્યાપેક્ષાએ ગણીએ તો મિશ્રમોહનીય અને સમ્યક્તમોહનીય એ બે પ્રકૃતિ પણ દેશધાતિની ગણતા સત્તાવીશ પ્રકૃતિ થાય તેની સાથે પૂર્વોક્ત સર્વ-સર્વધાતિની ૨૦ પ્રકૃતિ મેલવીએ તો ૪૭ પ્રકૃતિ ધાતિની થાય.

દેશધાતિના રસ સ્પર્શક કેટલાક ચઉઠાણીઆ કેટલાક ત્રિઠાણીઆ કેટલાક દ્વિઠાણીઆ અને કેટલાક એકઠાણીઆ છે તેના દેશ ધાતિના ચઉઠાણીઆ તથા ત્રિઠાણીઆ રસ સ્પર્શક સર્વધાતિ જ છે અને દ્વિઠાણીઆ તથા એકઠાણીઆ કેટલાક દેશધાતિના રસસ્પર્શકે દેશધાતિ જ છે

સર્વધાતિની કેટલીક પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થતો નથી પરંતુ ક્ષય થાય જેમકે કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનાવશ્યુનો ક્ષય થાય પણ ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ ન થાય દેશધાતિની સર્વ તથા સર્વધાતિની-માથી પણ કેટલીક પ્રતિઓનો ક્ષયોપશમ થાય છે

દાખલા તરીકે એક પ્રકૃતિ લઈને તેના ઉપર ક્ષયોપશમની યોજના કરીએ જેમકે અવધિજ્ઞાનાવશ્યુરૂપ દેશધાતિ પ્રકૃતિના સર્વધાતિ અને દેશધાતિ બન્ને પ્રકારના રસસ્પર્શકનો ઉદય છે ત્યાં અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિથી સર્વધાતિ ચઉઠાણીઆ અને ત્રિઠાણીઆ રસને વિખેરી સર્વધાતિ ને દેશધાતિ પણે પરિણમાવે એટલે ચઉઠાણીઆ કે ત્રિઠાણીઆ રસને દ્વિઠાણીઆ કે એકઠાણીઆની સ્થિતિમા લાવી મૂકે અને દેશધાતિના દ્વિઠાણીઆ એકઠાણીઆ રસને તુચ્છ નિર્ગળ બનાવી તેનો જે લાગ ઉદ્યા પલીમા આવેલ છે તેનો ક્ષય કરે અને ઉદ્યાવલીમા નથી આવ્યો તેને એવી રીતે ઘટકાવે કે તેનો વિચારોદય એવો રસોદયન થઈ શકે

આવી સ્થિતિમા અવધિજ્ઞાનાવરણનો સર્વમાત્રિ રસ જે પ્રમાણે સર્વથા અટકાવતો હતો તે પ્રતિબદ્ધ દૂર થવાથી એટલે સર્વ માત્રિપક્ષુ છેડી દઇ, દેશમાત્રિ બની જવાથી પ્રભા બહાર આવે છે ત્યારે તેને અવધિજ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ થયો. આ અવધિજ્ઞાના વરણ થયું એમ આપણે કહી શકીએ.

જેવી રીતે અવધિજ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ કહ્યો તેવી જ રીતે સર્વે દેશમાત્રિ પ્રકૃતિમા ક્ષયોપશમની યોજના કરવી. પ્રકૃતિના બધા જોમા રહેલ જે સ્પર્શક (રસનો જન્મ) ગ્રામના વાસણની પેઠે છિદ્ર બગરનો મૂતની માફક અતિ ચીકણો અને દ્વાકની પેઠે સૂક્ષ્મ પ્રદેશોપચિત હોય તે રસ સર્વમાત્રિ સમજવો તે રસ અધ્યવસાયની તીવ્ર, વીવ્રતમતા પ્રમાણે ચઠઠાણીઓ ત્રીઠાણીઓ આ દુઠાણીઓ બધા.

તેનું દ્રશ્ય. એક વાસણમા એક ચોર કરીઆતુ યંયુ છે તેમા કોઈએ ચારચોર પાણી નાખી ઉઠાળવા માંડ્યું એક ચોર પાણી બાકી રહ્યું ત્યાં સુધી ઉઠાળ્યું ત્યારે તેમા રસનું સ્તવ બધાણુ તેને આપણે ચઠઠાણીયા રસની ઉપમા આપી શકીએ. જ્યોર પાણી રહે ત્યારે ત્રીઠાણીઆ રસની અને ત્રણ ચોર પાણી રહે ત્યારે દ્વાઠાણીયા રસની અને ચારચોર પાણી પડેલ છે ત વખતે કરીઆતાની જે સ્વા ભાવિકે કન્વાસ છે તેને એકઠાણીયા રસની ઉપમા આપી શકાય. તેવી રીતે કર્મ બધાવી વખતે અધ્યવસાયોની જેવી વીવ્રતમ, મહત્તા, હોય તે પ્રમાણે કર્મપુદ્ગલની અદર રસનો જન્મ એકઠો થાય તે રસ ચઠઠાણીઓ ત્રીઠાણીઓ દ્વાઠાણીઓ એક ઠાણીઓ એવા નામથી જોગળાય છે. દેશમાત્રિ પ્રકૃતિઓ ધાવીસે ૬૪૩મા હોય.

(૧૬) અધ્યાત્મ પ્રકૃતિ દ્વાર

એકસો વીસ બધ પ્રકૃતિમાંથી ૪૫ માત્રિ પ્રકૃતિ બાદ કરતા ૭૫ રહી તને અધ્યાત્મ કહે છે જે પ્રકૃતિ જીવના રાનાદિક શુણને

તો કાઈ પણ હલે નહીં પણ ચોરની સંગત કરતાં સાધુ પણ ચોર કહેવાય એમ ધાતિની પ્રકૃતિની સાથે વેદતાં. જીવેને ચાર ગતિ અને ઉચ્ચ નીચ ગોત્રમા આયુષ્ય આપી સુખદુઃખ આપે છે તેમા નામની ૬૭, આયુષ્યની ૪, વેદનીયની ૨, અને ગોત્રની ૨, કુલ ૭૫ છે અધાતિ પ્રકૃતિ ૨૪ દંડકમા છે.

૧૧. કપાય દ્વાર

(૧) આયપદ્મીયાદિ ક્રોધ આદિ કપાય આયપદ્મીયે એટલે પોતાથી ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધ પરવદ્મીયે. એટલે પરથી ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધ તદુભયપદ્મીયે એટલે આત્મા અને પર બન્નેથી ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધ અપદ્મીયે એટલે ભયાદિ સજ્જાના કારણથી ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધ સ્વભાવિક એ ૪ પ્રકારના ક્રોધની સત્તા ચોવીસે દંડકમા છે

આયપદ્મીયાદિ માન, આયપદ્મીયાદિ માયા અને આયપદ્મીયાદિ લોભ એ ત્રણુ વર્ણુન આયપદ્મીયાદિ ક્રોધ પ્રમાણે સત્તા આશ્રયી ચોવીસે દંડકમા જાણુ

(૨) આલોગ, અણુલોગ નિવર્તિ આદિ કપાય આલોગ નિવર્ત્યાદિ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ.

આલોગ : તે સ્વેચ્છાએ પોતે અધિકરણ (પાપના સાધન, હથીઆર) ઉત્પન્ન કરે અને તે અધિકરણ પોતાને હુ ખદાયી થાય તેથી ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધ તેને આલોગનિવર્તિ ક્રોધ કહે છે.

અનાલોગ નિવર્તિ તે પોતાની ઇચ્છા વિના પરના અધિકરણ વડે હુ ખ ઉત્પન્ન થવાથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેને અનાલોગ નિવર્તિ ક્રોધ કહે છે

ઉપશાંત ક્રોધ તે ઉદય આવેલા અને ઉદય નહીં આવેલા એવા બન્ને જાતના ક્રોધને દબાવવા ઢાકેલા અશિવત્ તે સમક્રીત દષ્ટિને જાણુવો

અનુપશ્યાત ક્રોધ તે રેદીખ્યમાન અગ્નિની પેઠે ક્રોધ માટે
નીચ કર્મનું વેદવું તે ગિજ્ઞાત્વી આશ્ચર્યી બલુવે.

નારદી આદિ સુત્રીના ૧૬ ૬૬૬૧૫ નામે ભતનો ક્રોધ છે
અને વિગદેદ્રિયના ત્રણ ૬૬૬૧૫ ૧ અનાસોગ નિર્વર્તિ ૨ અને
અનુપશ્યાત ૩ આસોગનિર્વર્તિ એ ત્રણ ભતના ક્રોધ છે પાચસ્થાવશમા
૧ અનાસોગનિર્વર્તિ તથા ૨ અનુપશ્યાત એ બે ભતના ક્રોધ છે
એમ માન, માયા ને લોભ પણ ક્રોધવત બલુવે.

નેધિ આમુખ્યનો બધ પડે ત્યારે વર્તમાન આમુ ને
બદલાય એ બે સત્તામાં હોય અન્યથા એક આમુ સત્તામાં હોય
માટે આમુખ્યની પ્રકૃતિ અદ્વૈત છે મનુષ્યદ્વીકની સત્તા તેથી વાઈમા
ધણેકાળ રહે તેથીવેલે માટે ન હોય. વૈશ્વિય ચતુષ્ક તથા રેવદ્વીક
નરક દ્વીકની સત્તા અનાદિ નિજોદ્ધિમાને ન હોય તમા એ પ્રકૃતિ
ઉવેલે તેને પશુસત્તા ન હોય તથા ઉચ્ચગોત્રની સત્તા તેથીવાઈમા
ઉચ્ચગોત્ર ઉવેલનારને ન હોય.

(૩) ક્રોધ, માન, માયા, લોભની કોચાદિ ઉત્પત્તિ

ક્ષેત્ર આશ્રી તે પોતપોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનકો સારા માઠા
બેધને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તે.

વસ્તુ આશ્રી તે પોતાના ઉપકરણો અન્ય કામ બલુવું કરે
ધારી કરે ત્યારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તે.

મીઠીર આશ્રી તે પોતાના શરીરનો ખરાબ સ્થાન બેધ
ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તે.

ઉપધી આશ્રી તે કર્મરૂપ ઉપધીના ઉદ્ભવથી ક્રોધનું ઉપજવું તે.
એ ૪ પ્રકારના ક્રોધ સુત્રીના સોળે ૬૬૬૧૫ છે વિગદેદ્રિયમા વસ્તુ

આશ્રી અને ૨ ઉપધી આશ્રી એ બે જાતના કોષ છે. પાચસ્થાવરને વિગલે દ્રિયવત માન, માયા અને લોભ, કોષવત જાણવા

(૪) મૂળ કષાય - કષાય = કષ + આય × કષ = સંસાર અને આય = લાભ, એટલે જેનાથી સંસારનો લાભ થાય સંસારની પરપરા વધે તેનું નામ કષાય તેના મૂળ ચાર ભેદ છે (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા, (૪) લોભ, એ ૪ કષાયો ચોવીસે ઢંડકમાં છે.

(૫) ઉત્તર કષાય - ઉત્તર કષાય સોળ છે અનતાનુબધી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સજવલનનો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ પ્રમાણે ૧૬ કષાય થયા

અનતાનુબધી - અનત સંસારને વધારનાર અથવા અનત છે, અનુબંધ કહેતા રસના સ્થાનો તે અનતાનુબધી કષાય જાણવો અનતાનુબધી ક્રોધ પર્વતની ફાડ જેવો, માન પાષાણના થાલલા જેવું, માયા વાસના મૂળ જેવી, લોભ કિરમણ રગ જેવો એ ૪ કષાયની ગતિ નરકની, સ્થિતિ જાવ જીવની અને સમ કિતનો ઘાત કરે

અપ્રત્યાખ્યાની તે કોઈ પણ પચ્ચક્ષુખાણુને પ્રાપ્ત થવા દીએ નહિ થોડા પણ પચ્ચક્ષુખાણુની પ્રાપ્તિ ન થાય તે અપ્રત્યાખ્યાની કષાય જાણવો અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ સૂકેલા તળાવની તડ સરખો, માન હાડકાના સ્તંભ સરખો, માયા મેઢાના શિંગડા સરખો, અને લોભ ગાડાના ફીલ (ખજન, ખજન) સરખો એ ચારની ગતિ તિર્યચની, સ્થિતિ એક વર્ષની અને દેશ-વિરતિનો ઘાત કરે

પ્રત્યાખ્યાની તે સર્વવિરતિરૂપ પચ્ચક્ષુખાણુને આવરે આવવા ન દે તે પ્રત્યાખ્યાની કષાય જાણવો પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ રેતીની રેખાં સરખો, માન કાષ્ટના સ્તંભ સરખો, માયા ગોમુત્રીકા સરખો અને લોભ ઠાજળના રગ સરખો એ ચારની ગતિ મનુષ્યની, સ્થિતિ ચાર માસની અને સર્વ વિરતિનો ઘાત કરે.

સજવણન તે ચારિત્રીયાને પણ સમારેક ઉદય આવે તે સજવણન કપાય બાણવે. સજવણન ક્રોધ તે પાણીની રેખા ઝરખો, માન નેતરના આભ ઝરખો, માયા વાગુની છોલ ઝરખી અને લોભ હાગરના રંગ ઝરખો બાણવો. એ ચારેની ગતિ દેવની, સ્થિતિ પદર દિવસની અને યથાખ્યાત ચારિત્રનો ધાન કરે.

એ સોગે કપાયો ચોવીસે ૬૮ક્રમા છે નારહીમા ક્રોધ ધણે. તિર્થંધમાં માયા ધણી, મનુષ્યમા માન ધણે, દેવામા લોભ ધણે.

નોઠપાય - નોઠપાય એટલે કપાય નહિ પણ જેનાથી કપાયો ઉપજે, ઉદય થાય અથવા કપાયોના ઉદય ઘવામા મદદ કરનાર તેને નોઠપાય કહે છે તેના નવ લેહ છે - (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) ભય, (૫) શોક, (૬) ભુગ્ધમા, (૭) પુરુષ વેદ, (૮) શ્રીવેદ, (૯) નપુસકવેદ. એ નવ નોઠપાય ચોવીસે ૬૮ક્રમા છે

૧૨ વેદદ્વાર

વેદ એટલે મૈથુનનો અભિલાષ કરવો તે વેદ ત્રણ પ્રકારે છે - (૧) પુરુષવેદ (૨) શ્રીવેદ (૩) નપુસકવેદ, તે દરેકના વળી બે બેદ છે - (૧) દ્રવ્યવેદ (૨) ભાવવેદ. દ્વાદશી મુછાદિક મુખ પુરુષાકાર, પુરુષચિન્હ, વીર્યપતન, દહવા અને પિંચારિ લખલે મુક્ત તે દ્રવ્ય પુરુષવેદ તે અભોધામ નામકર્મના ઉદયથી થાય છે તથા જેમ શ્વેતમને બેરે ખટાશની છંછા થાય જગાશભાવે તેમ જે કર્મના ઉ વળી શ્રીનું રશન આગિગન મૈથુનાદિકની વેદભોદનીયકમના ઉદયથી છંછાયાય તે ભાવપુરુષવેદ

ત વેદનો ચિતાર ધામના ભડકા જેવા બાણવા જેમ ધામની બ્લાલા એકદમ ઉઠે પણ પાની તરન સમાડ બાય તમ પુરુષવેદી વેદના ઉદય બ્લાકુજ થાય પણ કાપમિદ થયે તરન ચાન થાય તે પુરુષ વેદ બાણવો જ્ઞાન ચોની પ્રમુખ અવયવ સદિન અને દ્વાદશી મુછાદિક ગદિન તે દ્રવ્યશ્રીવેદ તથા ૧૪ પિત્તના એ

મિદાનની ધમ્મ થાય, મિદ્ધાવે તેમ જે કર્મના ઉદયથી પુરુષ સુહામણો લાગે, આલિંગન મૈથુનાદિક અભિલાષ ઉપજે તે ભાવ સ્ત્રીવેદ. તે વેદ બકરીની લીડીના અગ્નિ સરખો જાણવો.

જેમ લીડીઓની અગ્નિ જેમ જેમ ખોરીએ તેમ તેમ વિશેષ હીપે ઘણીવાર પ્રજવલે તેમ સ્ત્રીવેદી વેદના ઉદયે ઘણી પ્રજવલે, પુરુષના કર સ્પર્શાદિકે વધારે હીપે, ઘણું કષ્ટે શાંતિ થાય તે સ્ત્રીવેદ જાણવો.

સ્તનાદિક સ્ત્રીના અવયવો અને દાદી મુછાદિક પુરુષના ચિન્હ એ બંને જેને હોય અથવા કોઈના અવયવો સ્પર્ષ કે પ્રમાણસર ન હોય અથવા કાઈકે સ્ત્રીને મલતી કાઈક પુરુષને મલતી ભાષા બોલે, સ્ત્રીની પર ચાળા ચેષ્ટા કરે અને સ્ત્રીની જેમ ક્રોધગતા નિર્ભંજતાદિ સહિત હોય તે દ્રવ્ય નપુસકવેદ જાણવો તથા જેમ પિત્તશ્લેષ્મના જોરે ખારા ખાટાની ધમ્મ થયા કરે ખાઈ ખાટું ભાવે એમ જે કર્મના ઉદયથી સ્ત્રી અને પુરુષ એ બંને સખધી વિષયાભિલાષ ઉપજે તે ભાવ નપુસક વેદ જાણવો તે વેદોદય નગર દાહ સરખો છે જેમ નગર બળતુ હોય તેમાં રહેલા ઉકર-ડાદિક ઘણા કાળ સુધી બળે, તરત ઓલવાય નહીં તેમ નપુસક વેદી મોહાગ્નિ જ્વાળાએ બળવલ્લભાન ઘણાકાળે પણ શાંતિને પામે નહીં અતરંગ વેદરૂપ અગ્નિ ધુધવાતો રહે તે નપુસકવેદ જાણવો.

પાય સ્થાવર, ત્રણ વિગલે દ્રિય અને નારકી એ ૬ દડકમા તથા સમુર્જિતિર્યય અને સમુર્જિતમ મનુષ્ય એટલાઓને એક નપુસક વેદ હોય અને દેવતાઓના તેર દડકમા નપુસક વિના ખાકીના બે વેદ છે સંસીતિર્યય અને સંસી મનુષ્યના દડકમા ત્રણ વેદ છે, યુગલીયાતિર્યય અને યુગલીયા મનુષ્યમા બે વેદ છે-પુરુષ વેદ અને સ્ત્રી વેદ, એમા નપુસક વેદ ન હોય.

(૧૩) યોગદ્વાર

(૧) મૂળયોગ-યોગ જોડે બ્યાપાર, તે મન, વચન અને કાયાથી થાય માટે ત્રણ મૂળયોગ, મનયોગ, વચનયોગ અને કાચયોગ. (૧) મનોયોગ-અહીં મનોવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગળ પરમાણુઓને પ્રહણ કરવાની ક્રિયા કાચયોગથી થાય. પણ તે મનોવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગળોને મનરૂપે પરિણામી (ચિંતવનના ઉપયોગમા લઈ) અપ્યત્ન વિશેષ કરી અવલબન કરી વિસર્જન કરવા રૂપ આત્મવ્યાપાર તે મનોયોગ છે.

(૨) વચન યોગ-કાચ યોગવડે કાયા વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગળોને પ્રહણ કરી, બાવાપણે પરિણામી અવલબીને વિસર્જન કરવારૂપ આત્મરૂપ વ્યાપાર તે વચનયોગ કહેવાય.

(૩) કાચયોગ-ઔદારિક વગેરે શરીર દ્વારા ઝમન, ઉઠવું, બેસવું વગેરે કાચવ્યાપાર જે આત્મ વ્યાપાર તે કાચયોગ. અહીં જે આત્માનો વ્યાપાર કહ્યો તે જીવના ઉત્થાન, ઠમ્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષકાર, પરાક્રમ રૂપ જીવના વીર્યની સ્ફુરણાથી થાય, ત્યારે આત્મ પ્રદેશોનું કપ્પ થાય અને પ્રહણ પરિણમન, અવલબન અને વિસર્જન તે પરમાણુ પુદ્ગળોની વર્ગજ્ઞાનું થાય છે.

સરિના ૧૯ ૬૬કમા એ ત્રણે યોગ છે ત્રણ વિમલેન્દ્રિયના ૩ ૬૬કમા તથા સમુદ્ધિમ તિર્યંકમા મનયોગ વળીને બાકીના બે યોગ. ૬ પાત્ર સ્થાવરના ૫ ૬૬કમા તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્યમા એક કાચ યોગ.

(૪) ઉત્તર યોગ - ત્રણ મૂળ યોગના ઉત્તર લેઈ ૫૬૨ થાય છે-મનયોગ જોડે મનનો વ્યાપાર તે આ પ્રકારનો છે-(૧) સત્ય મનયોગ (૨) અસત્ય મનયોગ (૩) અત્યા મત્ય જોડે ત્રિમ મનયોગ, (૪) અસત્યા મૃષા જોડે અવહાર મનયોગ. વચનયોગ જોડે કાયાનો વ્યાપાર તે ચાર પ્રકારે છે-(૧) સત્ય વચનયોગ, (૨) અસત્ય વચનયોગ, (૩) અત્યા મત્ય વચનયોગ,

(૪) અસત્ય મૃષા વચનયોગ, કાયયોગ એટલે કાયનો વ્યાપાર તે ૭ પ્રકારે છે—(૧) ઔદારિક કાયયોગ, (૨) ઔદારિક મિશ્રકાયયોગ, (૩) વૈક્રિયકાય યોગ, (૪) વૈક્રિયમિશ્રકાય યોગ, (૫) આહારકાય યોગ, (૬) આહારકમિશ્રકાય યોગ, (૭) કાર્મણ્યકાયયોગ. એ પ્રમાણે બધા મલીને ઉત્તરયોગ ૧૫ કહ્યા છે.

સત્ય મનયોગ એટલે વસ્તુને વસ્તુરૂપે ચિંતવવી જેમકે જીવાદિક પદાર્થ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય, પર્યાયરૂપે અનિત્ય. એમ અનેકાતપણે ચિંતવવું તે સત્ય મનયોગ અને તેથી વિપરીત તે અસત્યમન યોગ. જેમ જીવાદિક પદાર્થ એકાતપણે નિત્ય, વિશ્વવ્યાપિ ઇત્યાદિક ચિંતવવું તેનું નામ અસત્યમન યોગ

સત્યાસત્ય મનોયોગ એટલે કાંઈક સાચું, કાંઈક જુઠું એમ મિશ્રભાવે ચિંતવવું જેમકે આજે ગામમા દસ જનમ્યા; દસ મરણ પામ્યા એમ અનુમાને કાંઈક સાચું—જુઠું ચિંતવવું

અસત્ય અમૃષા મનયોગ એટલે આનું અમુક નામ છે, આ અમુક જાત છે, આ વસ્તુ લાવ, આ વસ્તુ લે ઇત્યાદિક ચિંતવવું તેથી જિનવચનની વિરાધના થતી નથી માટે જુઠું પણ નહિ અને સાચું પણ નહિ એવું વ્યવહારિક ચિંતવવું

સાચા વચનને આત્માની સાથે જોડવો તે સત્ય વચનયોગ. અસત્ય વચનની સાથે આત્માને જોડવો તે અસત્ય વચનયોગ. કાંઈક સત્ય અને કાંઈક અસત્ય એમ મિશ્ર ભાષા બોલે તે સત્યાસત્ય વચનયોગ હે દેવદત્ત, પુસ્તક લાવ ચંદ્રદત્ત, અમુક ગામ ગયો, એમ બોલવું અર્થાત્ આમ ત્રણ, ચાચના વિગેરે કરવું તે અસત્ય અમૃષા વચનયોગ જાણવો

ઔદારિક શરીરને યોગે જે જીવનો વ્યાપાર તે ઔદારિક કાયયોગ અને અપર્યાપ્તિવસ્થાએ મનુષ્ય અને તિર્યચને કાર્મણ્ય

પાંચ એકેદિયના પાંચ દશક

૬

૧ શરીર

પાંચ એકેદિયના વામુકામ વિના બાકીના ચાર એકેદિયના શરીર ત્રણ છે,
૧ બોધારિક, ૨ તેજસ ૩ કાર્મણ.

વામુકામના શરીર માટે ૧ બોધારિક ૨ વૈદિક, ૩ તેજસ, ૪ કાર્મણ

૨ અવગાહના દ્વાર

પૃથ્વીઆદિ ચાર એકેદિયની અવગાહના, નયન, અભિષેકના જ્ઞાન
ખ્યાતના આત્મા ઉપર પણ અગ્રિયના જ્ઞાનખ્યાતના આત્મા

વનસ્પતિની અવગાહના, નયન અભિષેકના જ્ઞાનખ્યાતના આત્મા
ઉપર હવે જોઈએ કમલ પોષણ આપી નક્કી.

૩ સહનન દ્વાર પાંચ એકેદિયના સેવાર્ત જાહેર.

૪ સંસ્થાન દ્વાર પાંચ એકેદિયના દ્વંસ સંસ્થાન

૫ કથાસ દ્વાર પાંચ એકેદિયના કથાસ ચાર

૬ સંસ્થા દ્વાર પાંચ એકેદિયના સંસ્થા ચાર

૭ સેવક દ્વાર

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ એ ત્રણ એકેદિયના અર્પણમાં ભેરવા ચાર છે ૧
પૃથ્વી ૨ પાણી, ૩ કાપેલ, ૪ તેજસ પર્ણમાં જ્ઞાન તેજસ વાયુ એ બેમાં જ
સેવક, ૧ પૃથ્વી ૨ પાણી, ૩ કાપેલ

૮ હૃદય દ્વાર

પાંચ એકેદિયના એક હૃદય તે એક સ્પર્શદિવ

૯ સમુદ્ધવાત દ્વાર

પાંચ એકેદિયના વામુકામ વિના બાકીના ચાર એકેદિયના ત્રણ સમુદ્ધવાત
તે ૧ વેદનીય, કથાસ ૩ મારણદિક

વામુકામના ચાર સમુદ્ધવાત, ૧ વેદનીય ૨ કથાસ ૩ મારણદિક ૪ વૈદિક

૧૦ સંજી દ્વાર પાંચ એકેદિય જાહેર.

૧૧ વેદ દ્વાર પાંચ એકેદિયના નયસક વે

૧૨ પર્ણાસિ દ્વાર પાંચ એકેદિયના પર્ણાસિ ચાર, અર્પણાસિ પહેલી ચાર

૧૩ દિવ દ્વાર પાંચ એકેદિયના દિવ એક તે ૧ મિથ્યાત્વ દિવ

૧૪ દર્શન દ્વાર. પાત્ર એકેદ્રિયમા એક અવસ્થા દર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. પાત્ર એકેદ્રિયમા બે અજ્ઞાન, તે ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન

૧૬ યોગ દ્વાર.

પાત્ર એકેદ્રિયમા વાયુકાય વિના બાકીની ચાર એકેદ્રિયમાં યોગ ત્રણ, તે ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૩ કાર્મણ શરીર કાયયોગ વાયુકાયમાં યોગ પાત્ર ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૩ દૈનિક શરીર કાયયોગ, ૪ દૈનિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૫ કાર્મણ શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

પાત્ર એકેદ્રિયમા ઉપયોગ ત્રણ ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ જ્ઞાન અજ્ઞાન, ૩ અવસ્થાદર્શન.

૧૮ આહાર દ્વાર.

પાત્ર એકેદ્રિયમા ત્રણ દિશિનો, ચાર દિશિનો, પાત્ર દિશિનો આહાર લે, તે વ્યાધાન ન પડે તો ૭ દિશિનો આહાર લે. બે પ્રકારનો આહાર, તે ૧ ઓગસ ૨ શામ, તે ૧ સચિત, ૨ અચિત, ૩ મિત્ર

૧૯ ઉપજવાનાં, ૨૨ થવવાનાં દ્વાર.

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિકાય એ ત્રણ એકેદ્રિયમાં ત્રીશ હંકડો આવે, તે એક નારકી વસ્તુને; જાપ દસ હંકડા તે પાત્ર એકેદ્રિય, ત્રણ વિકલેદ્રિય, એ આઠ ને મનુષ્ય ને તિર્યચ એ બે મળી દસ હંકડા જાપ

તેજસ્કાય ને વાયુકાય એ બે એકેદ્રિયમા દસ હંકડો આવે તે પાત્ર એકેદ્રિય ત્રણ વિકલેદ્રિય, એક મનુષ્ય ને એક તિર્યચ એ દસ હંકડો આવે તે નવ હંકડા જાપ, તે પાત્ર એકેદ્રિય ત્રણ વિકલેદ્રિય ને તિર્યચ પંચેદ્રિય એ નવમા જાપ

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

પૃથ્વીકાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્ક્યહર્તની, ક્રિડુષ્ટ, બાવીશ હજાર વર્ષની
અપ્કાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્ક્યહર્તની, ક્રિડુષ્ટ, સાત હજાર વર્ષની
તેજસ્કાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્ક્યહર્તની, ક્રિડુષ્ટ, ત્રણ અહોરાત્રિની

કાંઈ થયું નથી, તો બાવી સ્થિતિમાં તમે મીમતી છો કહેશો કે તને ધરતી કાંઈ ચિંતા છે કે નહીં ?

ધરતી ચિંતા રાખવી જરૂરી છે ગૃહિણીને જો ધરતી કાળજી (ચિંતા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ અવ્યવસ્થિત બની જશે તમને તમારી બોઈસની ચિંતા રહ્યા કરતી હોય છે પોણાદશ ઉપર બ્રહ્માજીને કમિ બાવ્યો કે તમારા મનમાં ખલખલો મચી જાય છે પુરુષવર્ગ દુકાનના કામમાં જો બાળક કરે બજાર વાગ્યે દુકાને જવો સમય હોય ત્યારે જમીને થોડું કમ્પાઈ નિદર ખેંચે અને સાંજ બારે છીંકે દુકાને જાય તો તેવા વખતે દેવીજી (મીમતીજી) જ કાન લાગેશો કે તમને દુકાનની ચિંતા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે ચિંતા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સાડા બાઈ વાગ્યો છે મોતાબો બાવી પહેલ્યા છે અને હું જો નવ વાગ્યા સુધી ઉપર ૮ બેઠો રહું તો તમે જ બોલી કહેશો કે મહારાજશ્રીને બધારા સમયની કિંમત જ નથી, બા મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાડા બાઈને બેઠો નવ વાગ્યે આવો તો શું ગેરલાજ નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે પાટ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને ચિંતા જ નથી, બધારો સમય જમડે છે તો મારે ખબર તમારી ચિંતા રાખવી રહી.

તમારો ડોક્ટર બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાડ્યું એવું મેલ્યું હવામાં ખસ્યું બાપી, એ ડોક્ટર સમયસર હવા જ લેતો ન હોય ચરી પાળતો ન હોય તે તમે જ કહેશો કે તને તાગ સરીતની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજાને એવું શું કરે ? હવે જો ડોક્ટર જ ડોક્ટર સમય ઉપર ઇન્જેક્શન દેવા આવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? અને જો ટ્યુશન-શિક્ષક સમય પર આવે નહીં અને બાળક અભ્યાસમાં નબળો હોય તો તમે જો માસ્તરને કહેશો કે તમને પૈસાથી જ મતલબ છે બધારા બાળકની કાંઈ ચિંતા જ નથી.

ડોક્ટરે ચિંતા ૪ ન રાખી તો રાત્રીના પ્રાણુ લાડી અના, માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ ગયો, કાંઈ કંઈક જો સમયસર બોઈસે પહોંચતો નથી તો તમે જો નોકરી પરથી કાઢી મૂકશો, બારોપ મૂકશો કે તમને તો સમયની કાંઈ ખબર ૪ નથી.

મહારાણી વિક્ટોરીયાનો સેક્રેટરી એકવાર એના સચિવાલયમાં ત્રણ મિનિટ મોડો પહોંચ્યો. મહારાણી બહુ વ્યગ્ર હતી. સેક્રેટરી આવ્યો તો એણી 'તમારી ધડિયાળ જુઓ' એણે કહ્યું 'ક્ષમા કરજો, મારું ધડિયાળ જરા સુસ્ત છે' વિક્ટોરીયાએ કહ્યું 'કા તો તમે તમારું ધડિયાળ બદલો અથવા તો મારે મારા સેક્રેટરીને બદલવા પડશે કારણ કે તમને સમય પર આવવાની ચિંતા નથી' મંત્રીને પોતાના કામની ચિંતા ન સેવે તો સારાચે દેશની સુરક્ષા ભયમાં મૂકાઈ જાય મંત્રી જ શા માટે, પચોતેર રૂપિયા મેળવતો સિગ્નલમેન જે પોતાના સમયની ચિંતા ન રાખે તો કેટલું નુકસાન થાય ? જે ટૂંકો અથડાઈ જાય, સેક્રેટરીના પ્રાણ જાય, હજારોનું શરીર અને સૌ દુર્ગ નષ્ટબ્રષ્ટ થઈ જાય.

હા, તો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ચિંતા સેવવી જરૂરી છે. ધોખી તમારા કપડા આપી ગયો તમે એની કાળજી રાખી નહાં આડા-ગવળા મૂકી દીધા રાત્રે ઉદરને લાગ મળ્યો અને બધા કપડા રાત્રે કાતરો ખાધા એમાં શ્રીમતીજીની રેશમી સાડી પણ હતી સવારે તમે જોયું તો તમે ઉદર પર બળો કાઢ્યા શ્રીમતીજી પોતાની દોઢસો રૂપિયાની રેશમી સાડીની દુર્દશા જોયે તો એમનું મગજ પણ ગરમ થયા વિના રહેશે નહીં લગભગ સારાચે ધરતું વાતાવરણ ગરમ થઈ જશે પછી બલેને એ ગરમ વાતાવરણમાં ચૂલો પણ ઠગી જાય એટલે કપડાની ચિંતા ન કરી, તેથી સાડુ ચે ધર ગરમી અનુભવી શકે છે અને ધરતું મોટેરું ધરતી સુરક્ષાની ખેવના જ ન રાખે તો કહેવાશે મોટા તો થઈ ગયા પણ ધરતી ચિંતા જ નથી હા, તો તમે હવે સમજી ગયા હશે કે ચિંતા એકદમ છોડવાની વસ્તુ નથી તેમ ચિંતાને વળગી રહેવું પણ ઠીક નથી, કામની ચિંતા તો જરૂરી છે પણ વગર કામની ચિંતા બિનજરૂરી છે, કારણ કે એ માણસનું લોહી બાળવાનું કામ કરે છે.

ચિંતાનું બિનજરૂરી રૂપ :

કાંઈ જે પ્રકારના હોય છે એક તો પદાર્થને ઉપરથી દોરી ખાય છે તો બીજું અદરથી ચિંતા એ બીજા પ્રકારનો કાંડો છે. ઉધઈ જે વૃક્ષને લાગી જાય છે તે વૃક્ષને તે ખાઈ જાય છે ઉપરથી તો વૃક્ષની રચના કાપા બરાબર દેખાશે પણ અદરથી તે પોણું બની જાય છે ચિંતા પણ એક પ્રકારની ઉધઈ છે જે છૂપી રીતે માણસની શક્તિને ફાલી ખાય છે એ

કાંઈ થયું નથી તો આવી સ્થિતિમાં તમે યામનીડને કહેશો કે તને ધરની કાંઈ ચિંતા છે કે નહીં ?

ધરની ચિંતા રાખવી જરૂરી છે મૃદિણીને જો ધરની કાળજી (ચિંતા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ અન્યવચિત જતી જશે. તમને તમારી ઓફિસની ચિંતા રહ્યા કરતી હોય છે પેન્શન ઉપર મર્યાદાને કારણે આખો કે તમારા મનમાં ખસખસી મચી નય છે પુરુષવર્ત્ત દુકાનના કામમાં જો આજસુધી અનિવાર વાગ્યે દુકાને જવાનો સમય હોય ત્યારે જમીને ઘેટ કસાકસી નિદ્રા એવે જાને સાગ બારે જીડીને દુકાને જાય તો તેવા વખતે દેવીજી (શ્રીમતીજી) જ કાન લાગેશે કે તમને દુકાનની ચિંતા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે ચિંતા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સાચા આઠ વાગ્યાનો છે કોતાઓ આવી પહોંચ્યા છે અને હું જો નવ વાગ્યા સુધી ઉપર જ બેઠો રહ્યો તો તમે જ જોશી જીદો કે મહારાજશ્રીને જમારા સમયની કિંમત જ નથી. આ મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાચા આઠને બદલે નવ વાગ્યે આવો તો શું એરલાઈ નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે ખાટ ઉપર આવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને ચિંતા જ નથી જમારા સમય બગડે છે તો મારે પણ તમારી ચિંતા રાખવી રહી.

તમારો ડોક્ટરો બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાડ્યું એવું રોગ લગ્યો પણ આપી એ ઠીક સમયસર હવા જ લેતો ન હોય ચરી પાળતો ન હોય તે તમે જ કહેશો કે તને તારા ચરીસની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું શું કરે ? હવે જો ડોક્ટર જ ઠીક સમય ઉપર ઇન્જેક્શન દેવા આવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? જાને જો ટ્યુશન-સિક્કક સમય પર આવે નહીં જાને બાળક અભ્યાસમાં નજરો હોય તો તમે જો માસ્તરને કહેશો કે તમને પેસાથી જ મતલબ છે જમારા બાળકની કાંઈ ચિંતા જ નથી.

ડોક્ટરે ચિંતા જ ન રાખી તો રોગીના માણુ જીદી મવા માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ મરે. કાંઈ કસાક ને સમયસર ઓફિસે પહોંચતો નથી તો તમે જોને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશો. મારો પ મૂક્યો કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી જ નથી.

વખતે અભયકુમાર ત્યા આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે -
એ ત્યા આવ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન બેઠાંને પૂછ્યું
પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના
દાગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉકેલવી રહી” તેમ છતાં
અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી
એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે
કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર શુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની
શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમા લખો જ છો ને? એ તો
તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની
લખિંદ્ર હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો,
અને દેવન્તાણનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શુ રાખ્યું ?
આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી.
ગૌતમ સ્વામીની લખિંદ્ર એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂંઠો મૂકતાની
સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિબ્બેરીમા અગૂંઠો મૂકતાની
સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છે.
કોઈ વાધો નથી તમે શુદ્ધિશાળી બનેા તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ અગમ્ય
પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો
ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશે કે મુક્તને ફસાવવામા ? કારણ
કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો
છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની
પ્રામાણિકતા જાળવી, ખીજનું શોષણ ન કરતા કોઈ અર્ધાંશમા કંઈક સ પત્તિ
મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના
અકારોથી રણકી જશે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત
એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશે કે પોતાના અહ કારને પોષવામા
કરશે ? સ પત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો
સ્વ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

સારીગિક જ નહીં પરંતુ માનસિક શક્તિને પણ રુધિ છે તમે ચાહે તેટલું
રોનિક પદાર્થ હોય ચાહે તેટલા પૌષ્ટિક પદાર્થ ખાઓ પણ સારી શક્તિને
મિત્તા ઠારી ખાશે તમે જમવા બેઠા તમારી સામે મિઠાઈ ઝાંતો માન
ખાઓ તમે હજી એક માસ પણ લીધો નહીં કે પાછળથી બિઠાડી કપડો
મારી બધી મિઠાઈ સાફ કરી ગઈ ખાવા બંધવસર તમે હોરાન ગઈ જાઓ
તમે નથી ઈચ્છતા કે તમારું જમણુ એક બિઠાડી ખાશો જી જા, તો
તે બિઠાડી છે મિત્તા જે તમારામાંના જ્યાં જ વિટામિનોને ખાઈ જાય
છે ખાઓ છો તમે પણ ખાધેલું જામ છે એના પેટમાં.

એક વખતની વાત છે સમ્રાટ મેલિકે એક જહઝુ નદીમાં મેળવ્યું
એની નેડે એક સ દેશો પણ હતો આ સમ્રાટનું પાલેસુ જહઝુ છે એને
દરરોજ લીધું માસ ખવડાવવામાં આવે અને સારી બંધવસર કરાય ખરું
એની સાથે એક બીજી પણ જાણા છે એનું વજન વધુ નેઈએ નહીં
નદીમાંની મામ પચાવત એકડી થઈ મામ પચાવત એ તો સારતની જૂની
પરપરા છે આ ધણી સુદર પરપરા કહેવાય ગામના નાના મોટા બધા
પ્રજો મામ પચાવત દારા જ હોમવામાં આવે છે બધારથી મામ પચાવતના
અધિકાર અને વિશ્વાસ ઝોળા થવા ત્યારથી ગામના કસહો સહેરોની
કોટીમાં જવા લાગ્યા છે ત્યાં અધિકારી સમય અને અમતો ધણે દુરુબોધ
થાય છે વધીવેળું થાકવા સામે છે નિશાંશો બોલ્યા એકવ વધીમતી મીઠી
વાતોમાં હસાઈ પોતાની અભેદાનિત કમાણી નકામી વેચી નાખે છે

જેન દશન કહે છે પહેલાં તો કપાવતી અરુચિથી દૂર રહે. અમલ
અમવાન મદાવીર દરખાવે છે સંકલિતસહર ઠાણ શૂરમો વચિવચર ॥
કપાવતા વાતાવચ્છથી બચે. કપાય અરુચિ થઈ ગઈ હોમ ને એ જાગતે
તરત દારો નાખે. ગામના કોઈ પચતી સામે તમારી સમસ્થ રજૂ કરી દો
તે જુદિમતાપૂર્વક જાણતું રજૂ કરતાં જે દેશમો ખાપે એનો પ્રેમ સામે
સ્વીકાર કરી મો. જેથી સમય અને સપત્તિ બચેનો જાણવ મારા.

પેલા નદીમાંમાં મામ-પચાવત બેઠી છે વિકટ સમસ્થા તેની સામે
ખાવી હતી બકરાને ખવડાવવા-પીવડાવવાની જવાબદારી તો સૌ કોઈ લેવા
તેનાર દુર પરતુ ખવડાવ્યા પછી વાળ ગઈ જ નહીં એની જવાબદારી
કોણ લે? આ સમસ્થાનો ઉદ્ધાર ને આવશે નહીં તો સમ્રાટ મેલિકેના
કાખા બોમ જાણુ પછી સમસ્થ પચાવત નિચારમાં દુબેલી હતી તે જ

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમાં જ પોતાની માતા સાથે - એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું. પણ સરપચે કહ્યું “હાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના દાગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉકેલવી રહી” તેમ છતાં અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીચે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર શુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમાં લખો જ છો ને? એ તો તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમાં લખો છો ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો, અને દેવન્નાજીતુ સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમાં બાકી જ શું રાખ્યું? આમાં તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી. ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિલ્લેરીમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છે. કોઈ વાધો નથી તમે શુદ્ધિશાળી બનો તમારામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ અગમગે પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામાં કરશે કે મુક્તને ફસાવવામાં? કારણ કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમાં કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની પ્રામાણિકતા બાળવી, બીજાનું શોષણ ન કરતાં કોઈ ભર્મોદામાં કંઈક સંપત્તિ મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના ઝંકારોથી રહુકા જોડે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશે કે પોતાના અહ કારને પોપવામાં કરશે? સંપત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો અપ-વિલાસ તરફ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

પચાવનની સમજાને, હકીકત મોઢી બાપ્તો. પચાવનને એમણે કહ્યું સમ્રાટ તરફથી આવેલા સદેશવાદકને સ્વર્ગ વિદાય કરે. એને કહેને કે સમ્રાટની આજ્ઞાનુ કબાવત પાસન થયે આવતા ૭ મહિનામાં સ્વયં સમ્રાટ જાણીને નેઈ શકે છે. બધા ચક્રિત થઈ ગયા. કુમાર બાપુ કહી રહ્યા છે એમણે મોટું પાંજરું મગાવ્યું જેમાં બે ખર્ચાં કરી પાંજરામાં એક બાપુ મકરાને મોઢી દીધા અને બીજામાં એક સિંહને પૂચાં

મકરાને મધ્ય ખચાવવામાં આવતું લીધું ઘાસ પાંદડાં ભરપૂર દેવાઈ પશુ સામે સિંહને નેતાં જ નળે એને મોત જ દેખાતું એ ખાતો પશુ એનું લોહી જ ખનતું નહીં સિંહથી લાગતા ભયની ચિંતા એનું લોહી જ બાળી નાખતી ૭ મહિના માઠ સમ્રાટ એણિકને બનુચર પાડો બાપો. તોળીને નેધું તો મકરાનું તેટલું વળન હતું કે તેટલું ૭ મહિના પહેલાં મકરાનું લોહી પેલી ચિંતા ખાઈ જતી. તેથી જ રીતે તમારાં બધાં જિજ્ઞાસેને પશુ ચિંતા ચરી નમ્ય છે મારે તમે એનાથી સાવધાન રહેજો.

સુતી વખતે ચિંતા રાખવી સારી નથી કાઠની જેમ ચિંતાને પશુ ખીલીએ ટાંચીને પચાડીમા જળે, નહીં તર ચિંતાનો ભાર તમારી પીઠ ઉપર પચ્ચર-સમ ભાર બની જાયો જે એક પળ મારે પશુ તમને જપ્ત નહીં દે.

સહેલાયાં જેતરમાં જેમ ઓળા પડે છે ત્યારે ભોલો પાક કરમાઈ નમ્ય ૭ જેતરની હસતી હરિશ્ચંદ્રી સમાપ્ત થઈ નમ્ય છે એડૂતોના હસતાં મોઢાં પશુ કરમાઈ નમ્ય છે વચ્ચે તેવી જ રીતે ચિંતાના ઓળા પ્રચ્છન્નતાને લઈ લે છે એ હૂપા ઓળા ૭ ચિંતાના ઓળામાં વળન તો કાઢી જ નથી પરંતુ પેલા બીજા ઓળા કરતાં બાનામાં અખર સહારક સજિત છે પેલા ઓળાથી તો ફક્ત એક જ વર્ષ જમરે છે પશુ ચિંતાના ઓળા જેના છવન ઉપર પડી નમ્ય છે એનું ચિંત સહાને મારે સમાપ્ત થઈ નમ્ય છે શિખર જ નહીં હજારો બનતી જિંદગીઓ પશુ બચી નમ્ય છે એ નુવાનિત પ્રાપ્તમાં ફેરવી નામે છે

ચિંતા અને ચિંતા સ હોવાના બા એ સમ્પ્રદાય સમ્ય છે ચિંતા ઉપર મીઠી સમાધાન છે અને ચિંતા ઉપર નહીં કારણ કે ચિંતા તો પેતાના સ્થાને રહી જળજીવી સહાયતા વડે મદદને બાળે છે પશુ બા. ચિંતાની સજિત સવિશેષ છે એના ઉપર સ્થાનનો પ્રતિબંધ નથી. જળજીવી

એને જરૂર નથી અને એ મડદાને નહીં પણ જીવતાને જ બાળે છે. એની આ શક્તિને કારણે જ એના માથે તિલક બિંદુ લગાડાય છે

એક વિચારકના શબ્દોમાં કહ્યું તો ચિંતા ફરતી ખુરશી છે, જે તમને ઉપર-નીચે ફેરવશે પણ કયાય પહોંચાડશે નહીં એનું કામ ફેરવવાનું છે, કોઈ લક્ષ્ય તરફ પહોંચાડવાનું નહીં એટલા માટે જ એ વિપત્તિઓનું વ્યાજ છે મૂળ અદ્ધ કરતી વખતે તો તે પોતે જ અદ્ધ થઈ જાય છે, અથવા તો માણસને જ સમાપ્ત કરી દે છે

ભારતીય વિચારકોએ તો ચિંતાને અમર વેલ કહી છે કહેવાય છે કે જે વૃક્ષ ઉપર અમર વેલ ચઢે છે, એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ વૃક્ષનો બધો જ રસ ચૂસી લે છે તેવી જ રીતે જે માણસના મન ઉપર ચિંતાની અમર વેલ છવાઈ જાય છે એનું જીવન-માધુર્ય સુકાઈ જાય છે. કામ કરવાથી શરીર થાકે નિ આ સિદ્ધાન્ત ખોટો છે ધ્રુમ તો શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે શરીર કામથી નહીં પણ કામના ભારથી થાકે છે, કામથી તો એ હલકું રહે છે પરંતુ કામનો ભાર જ્યારે મન ઉપર લાગે છે તે જ વસ્તુ શરીરને થકવી નાખે છે મશીનને ચલાવવાથી જેમ મશીન ખરાબ થતું નથી પણ સ્ક્રૂ અટકી જવાથી જ મશીન કામ હેતુ બંધ થઈ જાય છે તેવી રીતે મનમાં જ્યારે ચિંતાનો સ્ક્રૂ અટકી જાય છે, ત્યારે જ એ માણસનું મશીન બગડે છે

કેટલાક માણસોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ નકામી ચિંતાઓનો પોટલો બાંધી ફર્યા કરે છે એક લાઈ જરા લોભી હતા એક પૈસો ખર્ચ કરતા દસ વાર વિચારતા

પ્રશનસીખી કહો કે એમના ઘેર પુત્રજન્મ થયો, પરંતુ શેઠે પુત્ર જન્મને પ્રશનસીખી માની નહીં એમના મન ઉપર ચિંતાનો ભાર વધ્યો. ચિંતાએ એમના મો પરની લાલાશ જૂસી નાખી, પ્રતિદિન ચિંતામાં જ ચકરાવા લાગ્યા એમનો ફીકા પડતો ચહેરો જોઈ શ્રીમતીબાએ પૂછ્યું; “તમારા મો પરની રોનક કયા ચાલી ગઈ? તમે તો રોજ રોજ સુકાતા જ જાઓ છો!”

એમણે કહ્યું “મારું દુઃખ મારું હૃદય જ જાણે છે તમને સ્ત્રીઓને એનો શો અનુભવ? આ જુઓ, પુત્ર જન્મ્યો છે, કાલે એ મોટો ઘરે, એના સારું કપડાં જોઈશે કદી એ બીચકીટ માગશે તો કદી ચોકલેટ. એ એને દેવું પડશે કદી રમકડાં પણ લાવી આપવા પડશે એના દિવસો વિતશે

કે પછી એને અણગવાનો પ્રભાવ કરવો પડ્યો. હી અને પુસ્તકોનો માર પશુ મારા પર જ બાવશે. અણતર પૂરું થતાં એના લગ્નનો ખર્ચો તિમેરીમાંથી કરવો પડ્યો. તમે તો માર રાહલા પછી બળજબી થઈ જાઓ છો. પશુ નથી બંધનશાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. આ હું અને કાશુ સમજાશે ?" શેડના મનનું હૈં શેડાણી સમજી જ્યાં એણે કળી લીધું કે નકામી ચિતા એણે બામને ધેરી લીધા છે આની જવા પશુ શું હોઈ રહી ? બામરે એણે એક ઉપામ શોધી કાઢ્યો સર્જો રસોઈ બનાવી નહી શકે છ વાગે ધેર બામ્યા અને જોયુ તો ચૂસો કંઠે પડ્યો છે ધરમાં જઈ શ્રીમતીજીને પૂછ્યું. આને ચૂસાએ એકાદથી કેમ પાળી છે ? ચોતાના બવાળને જરા ભારે કરતાં એણે કહ્યું તમે મારાં મનની ચિતા શું જાણો ? રાહો બાધા ને દુકાને બામ્યા શેડ તાકુક્યા. તે શું બાધા વગર જ દુકાને જઈ ? જો બાવી જ ઈચ્છા હોય તો પશુ કીક છે !

શ્રીમતીજીએ કહ્યું હું જોમ નથી કહેની. વાત એ છે કે બામરે બપોરે જ્યોતિષિ બામ્યા હતા. મારી હસ્તરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉંમર પૂરા સાઠ વનની છે.

શેડજી બોલ્યા. તો એમાં જોડું શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ વાની ઈચ્છા છે ?" શ્રીમતીજીએ કહ્યું ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી ઉંમર ત્રીસ વધની છે ત્રણ શેર થઈ મારે રાજ હજારા પડે છે બામરે વાસણુ રા / સાફ કરવા પડે છે તો મહિનાના દેરલા થશે અને ત્રીસ વર્ષમાં દેરલાં વાસણો મારે સાફ કરવા પડશે. સાત મેડાં પાણી કારણ પડે છે તો ત્રીસ વર્ષમાં દેરલાં મેડાં પાણી એણે પડશે. જલ્લ, હું તો આ જ ચિતામાં મરી રહી છું.

બાહ્યના અને ચિતા

હા તો ચિતા એ જીવનશૈલીનો કીક છે જે બહારથી પેશુ બનાવે છે. મારે ચિતાથી દૂર રહે. પરંતુ જ્યાં સુધી ચાહના ટળની નથી ચિતા પશુ નહીં રહે. જનેલુ જોડું છે મનની એક ચાહના. હજારો ચિતાઓ સર્જને આવે છે ચાહનાની જન્મમૃતિ છે મન પશુ એ પડે છે ચિતાના જોડે. મહાશ્વરના પાનાં ઉપધાવો હ નરો માનવીઓના લોહીની શાશ્વિત નદીઓ કેમ વહી ? શા સાડુ હ નરો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય નૂસાયા ? શા સાડુ હ નરો પુષ્પ પિપ્પલિદીન જન્યા. જે મહાયુદ્ધની જવાબદારી એક મિનિટારી કામ કરી રહી હતી. તે છે એક વ્યક્તિના મનની ચાહના-વાહના. શ્રીજીકની

ધ્મિજા-વાહનાઓ એક કરોડ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્ગેધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્ગે-ધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યાં પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને ંહોરી લીધી

પેલા પદ્મોગરને પૂછો કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આઠ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ ચે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ ખચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછો, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ધ્મિજાએ જ એના પ્રાણ લીધા. રથૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછો તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલનલ્લી ઉઠશે સુખ અને દુખ અંગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અદી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“અપ્પા કત્તા ચિકત્તાય, સુદાણય દુદાણય।”

પોતાના સુખ અને દુખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે ખીજે એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકેતો નથી તેમ દુખના તાપમા એને ઊરો કરી શકેતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

કે પછી એને સજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડ્યો. ફી જાને પુસ્તકોનો સાર ખજી
મારા પર જ આવશે. બહુતર પૂરુ થતાં એના જાનનો ખર્ચો વિજેરીમાંથી
કરવો પડ્યો. તમે તો ચાર રાજા થઈ જાજા થઈ જાઓ છો, પણ મરી
બરજાની જવાબારી મારા પર જ રહેશે. આ હું ખને કેમ સમજશે ?
શેડના મનનુ હું શેડાણી સમજી ગયાં. એણે કળા લીધુ કે નકામી ચિત્ર
એણે આમને ધેરી લીધા છે જાની દવા પણ શું દોઈ શકે ? જાખરે
એણે એક ઉપાસ શોધી કાઢ્યો સુનને ગ્યોઈ જતાવી નહી શકે છ વાગે
ધેર જાખર અને નેમુ તો ચૂમો હશે પગો છે ધરમાં જઈ શીમતીજીને
પૂજ્યુ જાખરે ચૂમાએ એકાદસી કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જરા
ભારે કરતાં એણે કશું તમે મારાં મનની ચિત્રા શું જાણો ? શેડવો
આધી ને કુકાને આજ્ઞા છે તાકુજ્ઞા તો શું આધા વગર જ કુકાને
જાણે ? ને આવી જ ઈચ્છા હોય તો પણ રીક છે !”

શીમતીજીએ કશું હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે જાખરે
જ્યોરે જ્યોતિરિ આજ્ઞા દેતા માટે દસરૂપા જોઈને કશું કે તમારી ઉમર
પૂરા સફ વડી છે

શેડજી જોજ્ઞા તો એમ જોડે શું છે ? શું તારી સાકાઈ વધુ જાન
વાની ઈચ્છા છે ? શીમતીજીએ કશું તો, તમે સમજ્યા નહીં દલુ મારી
ઉમર ત્રીસ વડી છે તજુ માર પછે મારે રાજા દળવા પડે છે જાખર
વાલસુ રાજા સાર કરવા પડે છે તો મદિતાના કેલસા થશે અને ત્રીસ વડમાં
કેલસા વાજતો મારે ગ્રાહ કરવા પડશે ! સાન જેડાં પાળી જરુ પડે છે તો
ત્રીસ વડમાં કેલસા જેડાં પાળી ખેમણ પડશે ! જસ હું તો આ જ ચિત્રમાં
મરી રહી છું

આદેશ અને ચિત્રા

હા તો ચિત્રા એ છવતજીને કીધા છે ને જાલગી પોતુ જાખરે
છે મારે ચિત્રાથી દૂર રહેલ પરંતુ જ્યાં સુધી આદેશ દળતી નથી ચિત્રા
જન નહીં દળે જાનેનુ ને, છે મનની એક ચા ના દ નરો ચિત્રાએ
સર્જિત જાવે છે આદેશની જાનમુતિ છે મન પણ એ પડે છે ચિત્રાના
જોડે મનામરવાના પાનાં ઉચલાવે દ નરો માનવીએના મોટીની મોજિત
નહીએ કેમ વડી ? શા આરુ દળશે સીએનાં શીમાજ બૂસામાં ? શા આરુ
દળતા પુમે પિયવિદીન જાનાં ? એ મદ્યુકની જાનામાં એક ચિત્રારી
જાન કરા મદ દના તે છે એક જાનિત મનની માનના-વાંજા. કોજીકની

ધ્વિજા-વાહનાઓ એક કરેલ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમગ્રતા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા જિભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો શ્રેષ્ઠ નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ. પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હળરો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હળરો વિપત્તિઓને વહેારી લીધી

પેલા પદ્મોગરને પૂછો કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીતુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીતુ અપહરણ કરી ભાગતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો. પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ થે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછો, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ધ્વિજાએ જ એના પ્રાણ લીધા. રથૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછો તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલબલી ઉઠશે સુખ અને દુખ અંગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અદી હળર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ સપ્તા કક્ષા વિકક્ષાય, સુદાણય દુદાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુખના તાપમા એને જીભે કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

અવધાર દરિની સાથા છે નિશ્ચય દરિએ તેા કીચો જ પોતાને મારો છે કીચકી વાંછનાએ જ એના મોતને નિમત્રણ આપ્યું હતું નહીં તર એક બીમ જ શુ-કનર જીમો ખસુ એને મારવામાં સમર્થ નહોત્યા હા તેા નાની ઇચ્છા એની આદના એના હૃદયમાં પેલા થઈ એની સાથે તે જ કાલે ચિતા ખસુ પેલા થઈ થઈ

આરે હૃદયમાં કોઈ વસ્તુ માટે આદના પેલા થાય છે તે એની પ્રાપ્તિ સારુ ચિતા ખસુ આવે છે હૃદયના કરો કે એક ધર્મિણી સેવા માટે તમને ઇચ્છા થઈ તેા એની સાથે જ એ માટે પૈસા જુટાવવાની ચિતા ખસુ થશે જ પૈસાના અભાવે તમારી આદના પૂરી નહીં થઈ શકે હવે તમે પૈસા જુટાવવાની ચિતામાં પડ્યા. પૈસા જુટાવવાની મુશ્કેલીઓ તેા મારા કરતાં તમે અનુભવીઓ વધુ જાણો છો. બ નરના આવેાની ઉચ્ચ-પાશ્વરી સાથે તમારા મનમાં ખસુ ઉચ્ચ-પાશ્વરી મચી જાય છે કેટલાકને કીક રીતે બિંધ ખસુ આવતી નહીં સ્વપ્નોમાં ખસુ બ નરના કાલ-હવાસ આશતા હોય છે

દિવસ રાતની દોઢ-ધામ પછી યોગાક પૈસા કમચા. એમાં જ નાજી-જાજાની સાર-સલાળના ખર્ચમાં કરકસર કરી ધર્મિણી ખરીદી. મનની મુશ્કેલ મર આવી. ધર્મિણીને હાથમાં બધાએથી જોઈ તમારી હૃદય-કળી ખીલી જીકી પરતુ એની સાથે એક વધુ ચિતા આવી. તે એ કે કોઈ એને ચોરી ન જાય પહેલાં ધર્મિણી સેવાની ચિતા હતી અને હવે એના સરકણની ચિતા છે ઘેર આપ્યા. કહિ ધર્મિણી બાધી છે નાના બાળાએ એ જોઈ તેા સેવા માટે રડવા લાગ્યા. હવે આ નવી આશ્ત આવી. બન્ને રીતે મુશ્કેલી છે નહીં હેતુ તેા બાળો આશળ કરે છે આખરે તમારુ હૃદય પીચળે છે વક્તવ્ય બિમરાય છે અને જાળ-રૂઠા વિજય પામે છે ધર્મિણી બાળાને અપાય છે એ જોઈએ એનાથી રમવા લાગે છે

આ તરફ તમે શીમતીજને ધર્મિણીની ઇતિહાસ સમજાવવા બેઠા પેલી બાજુ બાળાએ ધર્મિણીને રમકડું સમજી એની મજાજીની પરીક્ષા માટે જમીન ઉપર પહોંચ્યું કાચ ફૂટવાના અવાજથી તમે ચોકચા. બાળો તેા ધર્મિણી સીધુ અને આ ૭ જ એની આવી કુદૃશા તેઈ તમે ઓળખા અને એ માં બાળના આજ ઉપર બિતરી. એ તેા રાડે પાગને રવા લાગ્યા. આખરે શીમતીજ વચ્ચે પડ્યા અને એને બચાવ્યા. તમે ધર્મિણી સીધે રીપેર કરનારને બાપી બાળા. બે દિવસમાં એ તૈયાર થઈને પાછી આવી

રૂપિયા દસ થયા પણ તમે પ્રસન્નતા અનુભવી હવું એક અપવાદિયું પણ વીત્યું નહીં હોય તમે બાથઝમમા ગયા ઘડિયાળ ટેબલ ઉપર મૂકી જેવા તમે અદર ગયા કે આ બાપુ તમારા નોકરે તક જોઈ ઘડિયાળ પર હાથ માર્યો. બહાર નીકળ્યા અને જોયું તો ઘડિયાળ ગૂમ હતો, ચિંતા પાંતી ધર કરી ગઈ

હવે તમેજ નિર્ણય કરો, આ ઘડિયાળનો ઇતિહાસ છે કે ચાહનાનો? હું તો કહીશ આ ચિંતાનો ઇતિહાસ છે, ચિંતા તો વાહના-ચાહનાની સાથે જાયની જેમ વળગેલી છે

- ૧ ગ્રંથો વિનાનું ધર એ આત્મા વિનાના શરીર જેવું છે
- ૨ જ્ઞાનશક્તિના સચિત ઓધનું નામ સાહિત્ય છે
- ૩ વિચારોના સુદૃઢ પુસ્તક એક અસ્ત્ર સમાન છે
- ૪ ડપડા ભલે જૂના પહેરો, પરંતુ પુસ્તકો નવા નવા ખરીદો

“આસ્ટીન ફીક્શન”

૫ મને કોઈ મોટો રાજ્ય થવાનું વચન આપે પરંતુ સાથે સાથે એ શક્તિ રાખે, કે પુસ્તકો વાચવા છોડી દેવા તો હું રાજ્યને તિલાંજલિ આપીને એવો ગરીબ બનવાનું પસંદ કરીશ, કે જેની પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હોય

“લોર્ડ મેકાલે”

મિત્ર સન્નતો,

પશુની પરીક્ષા બહારથી થાય છે બ્યારે માનવીની જ તરફી તમારે એક માત્ર અરીન્વી હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ જોશો, શીખા જોશો, દુઃખ જોશો અને ખૂબ જ અરીન્વી થોડો અરીન્વી હોય છે ત્યારે એની તીજ કે મદ અતિને જોશો પરંતુ કેઈ વ્યક્તિને તમારે નેહથીમાં રાખવી હશે તો તે કુવાન છે કે નહીં તે જોશો. સૌન્દર્ય એના મુખ પર કીમ કરી રહી હશે તો ખજુ જો એ હાથચાલી કરનારો ને અંતર્યામી હશે તો તમે એને કદી નોકર તરફ નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરીસૌન્દર્ય વડે નહોતો અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરમાય છે.

ધમની બુદ્ધિ હૃદય છે ધમનુ જી એ જ બુદ્ધિમાં પ્રદર્શિત થાય છે ક્રિયા-સમાનતા હોવા છતાં ખજુ જો બાવના ત્યાં જુદી જુદી ક્રિયાને કાર્ય કરી રહી હશે તો એનું પ્રવિરૂપ ખજુ જુદું જ હશે. યંત્રર આપેલું કરે છે ત્યારે સજ્જ વડે સરોને ચીરે છે તેમ ચોર ખજુ કરી જોડે છે જ્ઞાન ક્રિયા નતેની એક સમાન છે ખજુ બાવનાએના વિભેદન હૃદય કાર્યમાં ખજુ વિભેદ છે યંત્રરના વિચાર કરુણાની બાવના વહી રહી છે ત્યારે ચોર કરતાને માટે કરી રહ્યો છે પરિણામે એકની સજ્જતા પર મુખ માળા એના ગળાને સુરોલિન કરે છે ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે બ્યારે પેસા ચોરને હાથકીઆ (સાક્ષ) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર ખજુ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સજ્જ વ્યક્તિ તેમ દિશમા કરુણાનો મિત્ર વહી રહ્યો છે જ્ઞાની સરિતાનો ત્યાં દિશમા પ્રવાહ ખસી રહ્યો છે તે પખીઓ સાડુ માન નખાને છે નાખે છે બ્યારે બીજી બાજુ સિકારી ખજુ પખીઓને હસાવવા સાડુ

ધાન તાજે છે કિયામા સ્વાસ્થ્ય છે કિન્તુ હૃદયનું વૈપવ્ય પશ્ચિમમાં એક મોટો ફેર (વિભેદ) લાવે છે આવો, આપણે માનવવલ્લભના ધડકતા હૃદયને નોંધીએ અને પરખીએ

હૃદયના ચાર પ્રકાર છે

(૧) સક્રિય હૃદય

(૨) અનુદાર હૃદય

(૩) ઉદાર હૃદય

(૪) વિગાળ હૃદય

પ્રત્યેકને આપણે જાણીથી સ્પર્શીતું પહેવો છે સક્રિય હૃદય જે પોતે પણ ખાતો નથી અને બીજાને પણ ખાતો દેતો નથી સપત્તિનો ન તો પોતે ઉપભોગ કરે છે તેમ બીજાને પણ કરવા દેતો નથી જેનું અપર નામ છે કૃપાળુ દિલ સાહિત્યમાં કૃષ્ણેનું પોતાનું મ્યાન છે કવિઓ અને કળાકારોએ કૃષ્ણેથી જ કહેવતો લીધી છે વ્યગના તીખા બાણ કસાયા છે પરંતુ પ્રાચીન સંતોએ પોતાની સીધી લાપામાં કૃષ્ણની તુલના 'અડવા'થી કરી છે રાજગથાન અને મધ્ય ભાગમાં 'અડવા' એને કહે છે, જે ખેડૂતો ધાન્યની ગદા કાળે ખેતરમાં એક પુતળુ ઊભુ કરે છે એક લાખા વાસ ઉપર એક કાળી કાડકી, અને વચ્ચે વાસની જ નાની ખપાટો આડી મૂકે છે, જે હાથનું કામ સારું છે સફેદ ખડીથી એને પોતી દે છે, એને 'અડવા' કહેવાય છે. એને નોંધીને પદ્મીઓ વિચારતા હોય છે કે આ કોઈ આદમી હોશે છે તે બિચારા ડરીને દૂર ભાગી જાય છે એ જ કણ એમના પેટમાં પડી શકતું નથી તેમ ન પોતે પણ ધાનનો એક કણ પણ ખાઈ શકે છે જુઓ, કેવું માર્મિક નોંધકણ છે આ !

માટલામાં પાણી લઈ છે તરસથી હોઠ મુકાઈ ગયા છે તો પણ જે પાણી પીતો નથી, એને તમે શું કહેશો ? મૂરખ તો જેને આવશ્યકતા પણ છે અને સપત્તિ પણ પાસે છે, તેમ છતાં એનો ઉપભોગ ન કરે એને આપ શું કહેશો ?

શરીર પર પ્રેમ કરનાર પ્રતિ મૃત્યુ હસે છે એ કહે છે આખરે આ સૌંદર્ય ગમ્ય બની જશે ધન પર પ્રેમ કરનાર પ્રત્યે પૃથ્વી હસે છે કારણ કે એ જાણે છે કે આ મારા બોળામાં સમાવાનું છે કજુસ કરે પણ શું છે એ (પૃથ્વી) કહે છે, એટલું કડતા જાઓ, આખરે તારે પણ મારા પેટમાં જ આવવાનું છે ને. એક ગામડે અમે એક લોભી (કૃપાળુ) માણસને જોયો ત્રણ ત્રણ દિવસની વાસી દાળ એ ખાતો અને ઘેર એ જ શાક કરતા

મિત્ર સમજાવે।

પણી પરીક્ષા બહારથી થાય છે ત્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર ખરીલી હોય છે ત્યારે તમે એના વર્ણ જેટલા સીંચાં જેટલા થયો છો અને પછી જ ખરીલી શો છો ખરુંદરે હોય છે ત્યારે એની વાત કે મન મનિને જોશો પરંતુ કોઈ બાહ્યને તમારે નોકરીમાં રાખવી હશે તો તે મુલાકાત છે કે નહીં તે જોશો। સૌન્દર્ય એના મુખ પર કિંમત કરી શકે હશે તો પણ જો એ કામચલાણી કરનારો ને અપ્રમાદિત હશે તો તમે એને કંઈ નોકર તરીકે નહીં રાખો। કારણ કે માનવી શરીરસૌન્દર્ય વડે નહીં અધિષ્ઠિત હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે

ધનની શ્રુતિકા હૃદય છે ધનનુ જી એ જ શ્રુતિમાં પસંદગિત થયું છે દિવ્ય-સમાનતા હોવા છતાં પણ જો ભાવના ત્યાં જુદી જુદી સ્થિતિએ કાળ કરી રહી હશે તો એનું પ્રતિફળ પણ જુદું જ હશે। ડૉક્ટર આપેરન કરે છે ત્યારે શસ્ત્ર વડે શરીરને ચીરે છે તેમ ચોર પણ છરી બોલે છે જાત દિવ્ય બનેલી એક સમાન છે પણ જાણનાઓના વિભેદને લીધે કાળમાં પણ વિભેદ છે। ડૉક્ટરના દિશમાં કરુણાની ભાવના વહી રહી છે ત્યારે ચોર કરવાને માટે કરી રહ્યો છે પરિણામે એકની સહનતા પર પ્રખ્યાત માણ એના ચળાને ધુસાંભિત કરે છે ધન અને જીવહાર સાંપડે છે ત્યારે પેશા એવને દામકડીઓ (સાંકળ) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો જીવહાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે

એક સ્વહૃદય ભક્તિ એના દિશમાં કરુણાનો પ્રિય વહી રહ્યો છે જ્યાંથી શરિતાનો જેના દિશમાં પ્રવાહ પસી રહ્યો છે તે પખીઓ સાડુ માન નખાવે છે નાખે છે ત્યારે બીજી જાડુ સિંકારી પણ પખીઓને કસવના સાડુ

દશની ઝાળી ખાલી છે, તમારી તિલોરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથર છે જે એક દિવસ કુખાડશે” બીજા માટે કરવામાં આવેલો ખર્ચ ફિરંગી (દિવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમાં કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-શ્યામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમાં સરગતી અને લક્ષ્મીના લોહ પ્રસિદ્ધ વૈમનઝ્ય (કાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અધારૂઠ બની રાજા ભોજ ઉદ્યાન ભણ્ણી ગઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી ન્યારે એનો અથ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક ભિક્ષુક ધૂળમાં પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમાં આવેા ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામાં થતા રહેલા ઉમેરા (શુદ્ધિ) તરફ ગઈ એ જોલ્યો

“જનની પેસો મત જળો, મોંય પઢયા વળ જાય”

(જનની એવો ના જણ્યુ, ભોમ પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી ભાષામાં એણે માતૃ-મૃતિને સમોષી કહ્યું - માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ ભિક્ષુકના કાને અથડાય છે એક કાણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમાં ઉન્નત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમાં પડેલો એ શું જાણે કે પેટની ખીણ કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કસો મો ભેળા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતુ નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા શકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને હોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમાં એક બીજી કડી ઉમેરી

બીજી સાક જનાવ્યું તો કાઢાકાર મળી જતો. તે સ્વયં એનથી ખાલે નથી તેમ પરિવારને પણ ખાવા દેતો નહીં કુટુંબના લોકો એને જમ્યાંને કુકાને રવાના કરી દેતા પછે જ જો ખાવાની ઈચ્છા હોય તે જતાવી જાયો લેતા. હાથી એ જાકાર જતો ત્યારે તો ઘેર દરીયા-દિવાળી જ જાયું આવી જતાં. (હસાહસ)

એક તત્ત્વવેત્તાએ તો બહી સુધી કહ્યું છે કે લોભી આત્મભક્તિ મર્યાદાથી ત્યારે ઝેર પણ બીજા પસેથી લાવી ખાશે. સકુચિત દિલવાળો તો મધમાખી સમાન છે મધમાખી પુરુષ પરાજનો સમય કરતી રહે છે પરંતુ એની મધુરતાનો ન તો તે પોતે જાનક લઈ શકે છે અને બીજને કાઈ પસે આવશે તો એને ડસશે. લોભી (સકુચિત) હૃદય પણ સમયમાં જ મુજબ માનતો હોય છે.

૨ અનુદાર હૃદય

આ પહેલાં કરતા કઈક જુદું છે પહેલાં (કૃષ્ણ) ન તો પોતે ખાય છે તેમ ન બીજને ખાવા દે છે પરંતુ આ પોતે ખાય છે અને બીજને અવગણતો નથી પોતાનું જ પેટ ભરવું એ જ એનું લક્ષ્ય છે એને પોતાનું પેટની ચિંતા છે દૂરનો પાકેલી તા દૂર રજા-પણ પરિવારના લોકો પણ જો ભૂખે મરતા હોય તો એની એને ચિંતા નહીં હોય. સાંજેનાએ જમરે નીકળ્યા બીવડવાળાની કુકાને જોઈ તો બેઝાર જાનાનાં બીવડ ખાઈ લીધાં રસગુસ્તાવાળાને જોયો તો આઠ જાનાનાં એ લીધાં અને એ પણ નાખ્યા દીરીન-બોક્ષમાં (પેટમાં) પછી બસેને બાળકો ઘેર ભૂખ્યાં ટળવડો રજા હોય. પોતાનું પેટ ભરાયું કે બર્ધાનું ભરાઈ ગયું.

આ પશુશક્તિ છે હૃતરાની આજ્ઞા છે કે એની સામે રાહલો જાવો તે એ ખાઈ લેશે જાતબાઈને જોશે તે એ કુરકશે. દસ ગાયો સાથે જાય એથી છે એકની સામે ચારો આવશે તો એ ગોંધાલી ચરવા લાગશે પણ એ જોવાની એટલ નહીં કરે કે મારી જાહેનોની સામે એ જાવો છે કે નહીં. તમે મહેમાન બનીને ગયા તમારી સામે જમણું તો ઘાળ આવ્યો. સાથે બેસેલાઓને દંજુ આવ્યો નથી તો તમારો કાથ કેળીઓ લેતાં અચકાશે. તમે બીજની પ્રતીક્ષા કરીશ. જો કાઈ જન્ય નવની ચિંતા ન કરે અને પોતે એકનો જ આરોગવા લાગે તો એને શું કહેશે સમય કે અસમય? જરૂરી તો તમે નિયમ આપી ન દેશો કે એ તદ્દન અચક્ય છે કિન્તુ સમાજમાં

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિબ્બેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુઢા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતેજ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમેજ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ કુખાડશે” બીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરસ્તા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમા કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-સ્થામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ બોળ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમા સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમનન્ય (કાટકૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વઝડક બની રાજા બોળ ઉઘાન બણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી ન્યારે એનો અશ્વ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જુએ છે કે એક ભિક્ષુક ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિ-દ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા બોળ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેરા (ટુકડે) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

“જનની પેસો મત જળો, મોંય પડયા કળ સાય”

(જનની એવો ના જલુ, ભોય પડયા કળ ખાય)

માળવાની મીઠી બાષામા એણે માતૃ-જાતિને સખેાધી કહ્યું-માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાખૂ ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ માળવા સારુ થઈને ભો પડેલા કળ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ ભિક્ષુકના કાને અચડાય છે એક લાલુ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, અશ્વર્થના મદમા ઉન્મત બનેલો રાજા દરિ ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈલવના પડેલો એ શું જાણે કે પેટની ખીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વતે છે એ તો અમેજ જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેગા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતુ નથી પોતે શ્રદ્ધ, પીશ્તા ચાગ્યા કરે છે અને ચણા કાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ. દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક બીજી કહી ઉમેરી -

જોતે યોગકુલ ના હરે પેસો ના જાનિયો માય "

(જાતો જોતે કુળ ના હરે એવો ના જાનિયો માય)

માતા એવા પુત્રને પણ પેદા કરવાની બૃથ ન કરતી કે જે સપતિ હોવા છતાં પણ જન્મતાના કુળને હરવાની-હર કરવાની-કાચિય ન કરે. સપતિ સમા ત્યા કામમાં ન જાવી તો એની ધૂળથી વધુ કોઈ કિંમત નહીં હોય. ધૂળ તો બરીજ-અમીર સોને મારે છે. શક્તિ હોવા છતાં જ્યારે બલિને મદદ ન કરી તો સપતિ સા કામની? નાનું માળક નહીંમાં પછી ત્યુ છે કોઈ કુલક એ જોયો જોયો જુએ છે. એને તરતા આવડે છે ક્ષિત્ર તે એક જ્ઞાતિમાં / પેલા રૂબતા માળકને જગ્યાથી લઈ તેમ છે પરંતુ તેમ ન કરતાં પેસો જોયો જોયો જોયો જ રહે તો તમે એને શુ કહેશો? કર / તે? સમી પાસે છે એટલો પેશવ છે કે જ્ઞાત પેટ બરી રહ્યા. બીજી તરફ પાણીની જાળથી જૂબથી બાકુળ છે અને તમે નૂપ્ત્યાપ જોતા જોયા રહે તમને શુ કહેવા જોઈએ વારુ? અહીં તમે નહીં જોયા પણ કુ તો જરૂર કહાલ કે એ અનુદાર દેવ છે

ઉદાર હૃદય

ઉદાર હૃદય આ જાને કરતાં મંદ્ર છે એ પોતે ખાવ છે તો બીજાને ખવડાવવાનું ત્યુ ત્યે છે એ પોતાના પેત્રી સાથે સાથે બીજાના પેત્રી પણ મિત્રા કરે છે જાત ધાસ ચરે છે પણ એ ઉપર ઉપરથી આવ છે અને બાકીનો કામ બીજા મારે રહેવા કે છે અને મરેડો એ તો એને જડમળથી ઉપેદી ખાઈ જમે એને બીજા માટે થોડું પણ હોવાની આજ્ઞા જ નથી તમારે શુ બનવું છે આ નેમથી એકની પસંદગી કરી શ્યે. સિદ્ધ પણ અધિ સિદ્ધ આગરે છે અધિ પાતો મહે છે દાથી પોતાની સુદ વડે થોડક ધાસ ખાત છે અને થોડક સુદ વડે જ ચારે બાજુ પસારો-વિખરો હોય છે એ જાણે સફળ બારે છે કે બધા ખાશે. આ છે પત્રી સમા / > ખાવાથી સાથે ખવડાવવાનું પણ પસંદ કરે છે અને માનવી દક્ષ પોતાનું જ પેટ ભરવાનું જાણે છે

ઈન્દિરાના સર શેઠ દુહમીચલ્લને એકે પૂજ્ય બ્રાહ્મી સર્જિતો છેડા (બારો) મળતા નથી આપ સ્વામીપૂત્ર છે. જન્મતા અનુમાન પર અનુમાન ન કરે છે કોઈ કંઈ છે હસ કશેડ હજી તો કોઈ કંઈ છે વીસ કરોડ. શેઠ રિમલ સાથે બોલ્યા. મારી પાસે બહુ થોડી સર્જિત છે.

તમને આશ્ચર્ય નહીં લાગે પણ ફક્ત રજા લાખ” અશ્વકર્તાને વિશ્વાસ ન એકો. બોલ્યો “શા માટે ફાસલાવો છો તમે! આપનો એકલો શીશમહેલ જ ૫૦ લાખનો હશે બીજા મકાનો મીલ વગેરે તો જુદા જ હશે”

શેઠ બોલ્યા “તમે સમજ્યા નહીં, હજી સુધી આ હાથોમાથી રજા લાખ નીકળી ચૂક્યા છે અને જનતાના કામમા લાખ્યા છે એ જ ફક્ત મારા છે કેટલી નાની મૂડી છે મારી?” આ છે ઉદાર હૃદયનું નાનું-શુ ચિત્ર. જીવનની વિશાળતા સમાજ સુવ્યવસ્થાની અનિવાર્ય ગરજ છે જે સમાજની વ્યક્તિઓના દિલ ઉદાર નથી જ્યાં ફક્ત પોતાના જ પેટની ચિંતા છે, ત્યાં તે સમાજમા ગરીબી-દરિદ્રતાની જ ખોલખાલા છે

સરોવર જ્યારે સૂકાવા લાગે છે ત્યારે હસો જીડીને અન્ય સરોવર પર ચાલ્યા જશે પખીઓ બંને આવાસ શોધી લેશે પરંતુ સરોવરની જળ-રાશિમા વસતી ને ક્રીડા કરતી બિચારી માછલીઓ ક્યા જશે? એ તો ત્યાં જ તરફડીને પ્રાણાન્ત પામશે સત હસ સમાન છે સધ સરોવરનું રનેહ-જળ સૂકાતું લાગશે તો અન્ય ધ્યાન ભણી ચાલ્યા જશે, આ ક્ષેત્ર નહોં તો બીજું પરુ કિન્તુ સમાજની વિધવાઓ ને અનાથ વિદ્યાર્થીઓ ક્યા જશે? એ સરોવરની માછલીઓ ઉદારતાથી જળ-રાશિના અભાવે તરફડી રહી છે, એમની તરફ જુઓ એમના દુઃખ-દર્દની કહાણી સાંભળો અને એમનાં અમૃ-ખિંદુ લૂછો

‘વિશાળ હૃદય’

વ્યાખ્યાન લાખુ થતુ ગય છે, ધડિયાળ કહે છે હવે બસ કરો. તમને પણ ખૂબ સતાવી રહી હશે જલ્દી જ મારા રિપયને સકેલુ છું વિશાળ હૃદયની વાત કહેવી છે પોતે ન આરોગતા બીજાને ખવડાવી દેવું એ વિશાળ હૃદયની નાનીસી પરિભાષા છે. આ વનસ્પતિ-સસાર એની તરફ ઈશારો કરે છે આ જુદો સ્વયં ફળ ખાતા નથી, તમને ખવડાવે છે નદીઓ પોતાની જળરાશિમાથી એક ટીપુ પણ પીતી નથી પણ બીજાને સારુ જુટાવે છે.

મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રીરામના જીવનનું નાનું એવું એક ચિત્રક યાદ આવે છે રાજા દશરથના સચિવાલયમા મહકિશલ-સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી માટે શ્રીરામનું નામ નિર્વાચિત થઈ ચૂક્યું છે રામના મિત્રોને ખબર પડતા, એને વધામણી દેવા ચાલી નીકળ્યા. એમના મોં પરની પ્રત્યેક રેખા પર પ્રસન્નતા છવાયેલી છે. રામના નિવાસસ્થાને જઈ મધુર-મીઠા હાસ્ય સાથે વધામણીનો

સદેશ આપે છે કહે છે જામને મીઠાઈ વહેવો રામ એક કાલુ ખોરે
વિચાર-સાવરમાં દૂળી ભાષે છે ઉદ્યાસને સ્થાને વિચારાવસ્થા ભેઈ મિત્રો
બોલ્યા 'અધારથી જ આટલા બોલી જતી જ્યાં તે શુ મીઠાઈ અવધાવવું
મન નથી ? એટલે જ તો તમે સ્મિત મુઠ્ઠા કરતા નથી. રામ બોલ્યા :
મને એક વસ્તુ ચમી નથી." પૂછ્યું એ કઈ છે ?

વિમલ ધંધ યદ્ય અનુચિત પદ્ય,
અષ્ટુ વિદાય ઘટેડ અમિયેદ્ય ॥

સ્મુજની ઉદ્ભવણ કીર્તિમાં એક જ જૂરાઈ છે એના તમામ રીત
રિવાજો, નીતિ-નિયમો અને પદ્ધતિ છે પરંતુ એક ચીજ અને ખટકે છે કે
બીજા બધા નાના ભાઈઓને છેડી આ રાજ્યનો તાજ અને જ શા માટે
પહેરાવવામાં આવે છે ?

વિચરેલી ઉદારતા હૃદયની વિરાટતા ક્યાં દેખા દે છે એ તમે જ
વિચારી શો બીજા બાદ યોગિનિય અવતાર અજવાલ મહાવીર પોતાના રાજ્યની
વેલવેને પશુ ઠોકર મારી એ ત્યાજ એમના વિચારણ હૃદયનું પ્રતીક છે

આરેમ હોનાં મિત્ર તમારી સમક્ષ છે ક્યાં મિત્ર બેસવું છે ? હું તે
ઓરુ સ્થળ જ જણાવીશ. એ પશુ આજ્ઞા નાખીશ કે હૃદય વિચારણ બને,
એ જ હૃદય હોવું ભેઈ એ નરિતર ઓળખાં ઓળું ઉદારહૃદયી તો મનો
એ જ શુભ કામના સાથે હું વિરમું છું

દિર્ઘાંક

૧૩ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉગમ્ય

૩૧૮ મુંબઈ ૧

પ્રેમ શું છે ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે એ જીવનપુષ્પ છે પ્રેમ એનું મધુ-શહદ છે સાચું છે કે 'પ્રેમ' એ શબ્દ તો બહુ નાનો છે પણ એમાં અજન્મ આકર્ષણ છે તે શરીર અને હૃદયને એક સાથે બાંધી લે છે. પોતાના સુખને ખીજના સુખમા ભેળવી દેવું એ જ પ્રેમ છે ધૃણા-તિરસ્કાર એ તો રાક્ષસોની સપત્તિ છે કારણ ધૃણા એ સ્વયમેવ રાક્ષસી વૃત્તિ છે એ માણસને રાક્ષસ બનાવે છે જ્યારે ક્ષમા એ માનવતાનું લક્ષણ છે કારણ કે અપરાધીને ક્ષમા આપીને માણસ પારકાને પોતાનો બનાવી શકે છે અને અપરાધોની ક્ષમા ચાચીને તમે એના બની શકો છો. આ બંને માનવતાના મારગ, એ માનવતાનો પ્રકાશ આપણને ક્ષમામા મળે છે. એટલે પ્રેમ એ તો દેવોની સપત્તિ છે

ઉપર કહ્યું તેમ પ્રેમમા અજન્મ આકર્ષણ છે એ અધકારમય હૃદયને પ્રકાશનું કિરણ આપે છે એમા હૃદય-પરિવર્તનની શક્તિ છે એ પ્રેમની જ તો શક્તિ હતી કે મહામુનિ કેશીકુમાર પ્રદેશી સમા કૂર સંપ્રાપ્તના જીવનને બદલી શક્યા. જ્યાં ફક્ત દ્વેષ અને ઘૃણાનું જ રાજ હતું, જેના હૃદયમા પ્રેમ માટે એ ઇચ્છા જોડલી પણ જગ્યા નહોતી, એના શુષ્ક રેગીસ્ટાન સમા હૃદયમા કયાય લીલાશના નવા અકુર પણ દેખાતા નહોતા, પણ મહામુનિ કેશીકુમાર અગાધ પ્રેમ-સાગર લઈને એની પાસે પહોંચ્યા પ્રદેશીની ઘૃણા ઉપર એના પ્રેમે વિજય મેળવ્યો એના હૃદયની પાશવતાને મહામુનિની ક્ષમાએ દેવતામા બદલી નાખી જેના હાથ ગાતદિવસ લોહીમા બીજાયેલા રહેતા, એ જ પ્રદેશીને જ્યારે ઘાતક વિપ આપનાર ઉપર પણ ક્ષમાનું અમૃત વરસાવાતા જુએ છે તો સહેજે વિશ્વાસ બેસતો નથી કે શું એ ખરેખર એ જ પ્રદેશી છે ? હોઈ શકે છે ? જે સાકલાઈની જેમ માણસોને

કાપીને પણ એના હરવના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વહુટો નહોતો. એ પોતાની કરતા કિંપર થણા થતી નથી પણ બાળે એની જ પ્રિય પત્ની સુવિધાવાળી. એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુદાં ત્યોભવર કરવા તૈયાર હતી તે જ સ્થાને પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મેહુ કપડું રમી જાય છે. સારીયે જિંદગી જેની એકે પસાર કરી. એના હાથે અને આંસુ પોતાના હૃદયનાં બન્યાં તે જ જીવનની આખર પ્રતિભામાં હોવા દેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણમાત્રક પ્રકાર. આ બધું જાણુવા છતાં પણ પ્રેમથીના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિનજારી સુદાં પ્રગટી નહીં. પ્રેમની આ નાની-સી ત્યોતિ કેશીકુમારે જાણી હતી. આજે એ મશ્વરો રૂપે હતી અને એ જ પ્રકારપદ પર આજળ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આસિંગન કર્યું અને મૃત્યુના આણુનાર સાથે પણ પ્રેમસ્થાવ જ દાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રેમની જ્યોત જાળવી ત્યારે જાતવાળ મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-સ્વે હતો. એમણે પોતાના મૃત્યુનો તરફ પણ પ્રેમામૃત જ વરસાવ્યો. પ્રેમની મૃતિ એ વળી એક જમણ આજળ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ આનવસસ્યાર પૂરતો ન રાખતાં પણ સસાર સુધી પણ પ્રવાહિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અડકોશિક સમા વિધરતે પણ એ જ સહી સહ્યા જેની હૃદય મધ્યોદાતીત હતી મૃતી હતી જેણે હળારોને ડરવા હળારો માથુસાં પશુ-પખીના પ્રજા સીધાં, એમને તરફાવ્યા અને એમની તરફાટમાં એણે જાત માંચે. એણે દુનિયા પ્રત્યે મહા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે થણા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતરણ રવામીએ પોતાનું લોહી વહાવીને પણ અડકોશિકની પસુને પ્રેમમાં રૂપરત કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછળી હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે પસુને પ્રેમમાં જાણી શકાય છે પણ કેટલું જ રક્ષણીય સમિતિ આવે એની પસની ઘનતીયજિત પણ પ્રય છે પણ પ્રેમની શક્તિ-સાક્ષાત્ એના કરતાં પણ મજબૂત છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આશી સહ્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના રિપુઓ વચ્ચે નિહાળતી ધમ્મી કરી સહ્યા કરતું કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ દનવી દર્શિતર વગેરે મુસલમાન ન હોય પણ કામાનુ અસ્ત્ર એને પણ પમાલિત કરી સહે છે. ધનવન દેવલ સાથે સહા નમતુ પણ છે. ગિધ

દામાની સામે હમેશા પરાજિત થયો છે આજ વિશ્વાસના પરિબળે તેઓ ફરતાને કામળનામા ફેરવી નાખવા ચાલી નીકળ્યા, કારણ તેઓ હૃદય-પરિવર્તનના સિદ્ધાંતમાં અખૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા.

આજ આપણે પ્રેમનાં ગીતો ગાઈએ છીએ એની મુતિ અર્થે કલાકો સુધી ભાષણો આપી શકીએ છીએ એજ ઉપર હમરો-લાખોની મેદની સામે વિશ્વ-પ્રેમના ગીત ગાઈ શકાય છે એના ઉપર મોટું કાવ્ય રચી શકીએ છીએ, તેમ છતાંય પ્રેમ ઉપર આપણને ભરોમો નથી આપણને પ્રેમની અપેક્ષા બહુક પ્રત્યે વધુ વિશ્વાસ છે પ્રેમની અપેક્ષા મિલીટરી ઉપર વધુ ભરોસો છે આપણે પ્રેમ કરતા પૈસાના બળને વધુ માન આપ્યું છે એટલા જ માટે તો આપણે પ્રેમને ગુમાવી પોલિસરાજ બનાવ્યું છે.

શસ્ત્રની શેતાનિયત આપણે જાણીએ છીએ એ આપણા દુશ્મનોની સાથે આપણને પણ મારી શકે છે દૂર ન જતા, આપણુ, પાડોશી રાજ્ય પાકિસ્તાનની ખીનાઓ તમારી નજર સામે જ છે ભારતની સાથે લડવા સારુ એણે અમેરિકા કનેદી સૈનિક સામગ્રી ખરીદી છે અને તે પણ એટલા મોટા જથ્થામાં કે દેશની આવકનો ૬૦ કે ૭૦ મો ભાગ એણે શસ્ત્રોની આ દોડધામ પાછળ વેડફી નાખ્યો છે. પણ એ વધતી જતી શસ્ત્ર-સહાયતા ખુદ પાકિસ્તાની રાજનીતિનો માટે ભરમાસુરતું વરદાન બની છે સૈનિક તાકાતને લઈને બળવાન સેનાએ એક જ રાતમાં રાજનીતિને ઉઠાવી મૂક્યા અને સેનાપતિ શાસક બની બેઠો.

શસ્ત્ર આમ શેતાન છે, જે વિપરીત ચાલતા આપણને પોતાને જ હરામ કરી શકે છે પણ આપણે એના પર એવો અને એટલો વિશ્વાસ બાધી લીધો છે કે એના કાટાળા પગથી માર ખાવા છતાં પણ એના માટે દેશનો પૈસો ખરબાદ કરતા જઈએ છીએ કારણ કે આપણને ભરોસો છે કે શસ્ત્ર જ આપણને બચાવી શકે તેમ છે, શસ્ત્ર-બળે આપણે દુશ્મનો પર વિજય મેળવી શકીએ છીએ પણ તમારા રાષ્ટ્રનેતાને એ શસ્ત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો, એટલા જ માટે તો એ એક લગોટી ધારણ કરી હાથમાં ટેકા સારુ લાકડી લઈ દુશ્મનોની વચ્ચે નોઆખલી જઈ પહોંચ્યા હા, એક લાકડી વૃદ્ધત્વને સહારારૂપ હતી, એ ભારતનું શસ્ત્ર નહોતું. તમે એને બૂલશો મા, તેઓ એવા આદમીઓ વચ્ચે જઈ પહોંચ્યા જ્યાં માનવ-માનવ પ્રત્યે પણ નફરત હતી હિંદુ નામને તો ધાસની જેમ વાલી ઉખેડી ફેંકવા ચાહતા હતા પણ એ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી ખુલ્લા હાથે દુશ્મનોના

કાપીને પણ એના હૃદયના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વણદોતો નહોતો. જે પોતાની કૃત્ય ઉપર ધણી મતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિતતા જે એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુકા જોખવર કરવા તૈયાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ સેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રમી જાય છે. સારીમે જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી જેના દર્પ અને આંસુ પોતાના દર્પ-અણુ બનાવે તે જ જીવનની આખર મહિમામાં હશે. દેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણુમાંતક પ્રકાર. આ જલુ નાજુવા ખર્તા પણ પ્રદેશીના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રત્યે કોમળી એક ચિનચારી સુકાં પ્રગટી નહીં. પ્રેમની આ નાની-થી જ્યોતિ કેથીકુમારે આપી હતી, આજે એ મશ્વર રૂપે હતી અને એ જ નકારપથ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આસિંગન કર્યું અને મૃત્યુના આણુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ જાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેથીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે ભગવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-રેવ હતા. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમમય જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક અણુ આગળ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસાચર પૂરતો ન રાખતાં પણ સંસાર સુધી પણ પ્રવાહિત કર્યો. અને એટલા જ કારણસર તે અકોટિ સમા વિવહરને પણ એ બહારી રાજ્યા જેની કૃત્ય મર્મોકાતિન બની ચૂકી હતી, તેણે હ નરોન ડસ્થા હ નરો માણસો પણ-પણીના પ્રાણ લીધાં. એમને તરસાળ્યા અને એમની ત હાટમાં એણે અહ કાર માન્યો. એણે દુનિયા પ્રત્યે ધણી દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે ધણી દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળકાર વીતરણ સ્વામીએ પોતાનું ભાદી વહાવીને પણ અકોટિની ધણીને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમને પ્રેમ-શક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે મૃત્યુને પ્રેમના બહારી રાજ્યા છે ધણી કેટલું મ તાસરીપણુ લઈને આવે એની ખસતી દાનવીશક્તિ પણ પ્રગટ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-તાકાત એના કરતાં પણ મધાન છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી રાજ્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યોના વચ્ચે નિમ્ન બની ઘમી રી રાજ્યા. કારણ કે તેઓ નજીના દત્તા કે કોમ કેટલો પણ દાનવી દધિવાર વડે મુસજન કેમ ન દોય પણ કામાનુ અન્ન એને પણ પરાંતિત કરી રોકે છે દાનને દેવત્વ સાથે સદા નમ્બુ પમ્બુ છે કોમ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે બુદ્ધિને લક્ષ્યાર્થમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિફ્ટમાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સંસારમાં સબ્યતા અને સરકૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને ફેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સગ્ન રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે છંદોડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સગ્ન કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રાબટ પીલર નામનો એક વિચારક છંદોડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાબળ્યો, અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધીનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધીની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સગ્ન આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધીની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રંગતો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલે તો થઈ જશે.

આખરે એની વિરૂદ્ધિ-અપીલ ઉપર બ્રિટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સગ્ન રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને દોમળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચક્રતા હતા અને જ્યારે સ્વપ્નસેવકોએ એમાં રાત્રી સાથે જઈ આવવાનો આમ્રક કર્યો તો આપણે કહ્યું સુષોમા એમની કાટકણી ધરી

શું તમને મારા પ્રેમની સજિત કે તારા પક્ષે આ રિવેલેશન અને મહાકાવ્ય સજિત ઉપર વધુ બહેનસો છે ? મિસિટરીની વાત હું રહી નિ.રામ સ્વપ્ન સેવકોને પણ એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

અને એ પ્રેમના દેવસ્થાપન સમયના મહાવીરે તે તથાપણ સુકાંતો તાલ્ય કર્યો હતો સંજ્ઞાના પર એમણે વિશ્વાસ ન કર્યો કર્યો ! ને એમ હોત તો પિતાનું રાજ ઓડવાની એમને શી જરૂર હતી ? એમણે તે સમયના કરતાં પ્રેમ-ભાવને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સુકાંતોને પણ પ્રેમ-ભાવ ધારણ કરી અનામત દેશી બચ્ચી ચાલી નીકળ્યા.

પણ આજે મહાવીર અને આધીના પ્રેમને ભારત વિસરી મુકુ છે તેથી જ તે સૈનિક-સમૂહમાં મુખ મુકવાની વાત સૌને ખૂબ છે પ્રભા પોદરના જન્મજન્મમાં સમ-સમયનો પ્રયોગ સાથે છે આપણે ગીત ગાઈએ છીએ પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ સમય ઉપર, કારણ કે આપણી નિઃશ્વાસ પર તે પ્રેમ સમય છે પણ હવેમાં સમયનો ધર રહેતો છે તે એટલા માટે કે આપણે પોતે સમયથી દૂરીએ છીએ અને સમય-દર ન તે આપણને સમય-નિર્ધાર ગમે પ્રેરણા આપતો રહે છે આપણે ખાનીએ છીએ કે જેમ આપણે સમયથી દૂરીએ છીએ, તેમ આપણાં સમયથી દુરમનો પણ દૂરી નથી. એટલે વિશ્વાસ આપણને પોસ્ટ-ટપાલ ઉપર છે તેટલો પણ આપણને પ્રેમ ઉપર નથી. ટપાલના સ્થામાં ટપાલ નાખતી વખતે આપણને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર નિમત્ત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા માટે આપણે પોસ્ટ વિભાગની સવચ્ચ જોવા પણ જતાં નથી તેમ જ આપણે પોસ્ટમેનને અને પોસ્ટમાસ્ટરને માફ કરતા દૂરીએ છીએ આમ હોવા છતાં જ અપરિચિતના હાથમાં પત્ર તો શું હળસે રૂપિયા પણ આપીએ છીએ અને એમની જ પામેથી મેળવીએ પણ છીએ પણ આપણે પણ વિશ્વાસ આપણે પ્રેમ પ્રત્યે ધારવા નથી. પ્રેમ વડે આપણે કાઈ ચોર-ઘડુને સત્ત બનાવી સજીએ છીએ. પણ એની સજિત પ્રત્યે આપણે સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સમયનો પ્રયોગ અને એનાં પરિણામો પણ આપણે ન તો નિનજ્યાં છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિણામોની તો ફક્ત વાતોએ / સાબળી છે તેમ જ આપણામાં એટલો આત્મવિશ્વાસ ન જાયત ધરો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી જોઈએ. થોડા આત્મવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે પુરાઈને લક્ષ્યાર્થમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિલામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડુંક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સમ્યક્તા અને સરકૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શકિત પ્રત્યેની આસ્થા-અદ્વા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે છંદેડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ્ચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રૉબર્ટ પીક્કર નામનો એક વિચારક છંદેડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી એના બાવો ઉપર થોડોડ પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિનંતિ-અપીલ ઉપર ઓટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને દોમળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

માનવતા ઉપર લગાયો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કંઠેર અને થોડીક કામળ ગુણો રહેલી છે. આપે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભરાઈ આવે ત્યારે એમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ બિલકુલ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે જેમ સૂર્યના અખર પ્રકાશમાં તારકાનો હલકો પ્રકાશ, કિરણો વિદ્યુત્ત જળી જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચંડ તોફાનમાં મનુષ્યની કામળ વૃત્તિઓ ક્યારેક જાય છે પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંભવિત બને છે. અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કંઠેરતા વલે ક્યાંકેથી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે. આ કામ કામળ હાથે વડે જ બની શકે છે. કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય પછી તે વખતે ચકિત થઈ જશે અને જોશે કે જ્યાં જીવણું તોફાન હતું ત્યાં શાંત શીતળ વાયુ સહેરાતો થઈ જશે. આમ દેખાણુ પણ છે એક યક્ષ પૈતાના જીવનની સંખ્યા વેળાએ એવો તે બહુધાર્થ જાય છે કે એનામાં કરુણા અને દયાના ઝરણાં ફરી પડે છે એનીએ વખતની ઉત્તજવળતા સત કરતાં પણ આમળ વધી જાય છે. આજનો યક્ષ કાલે સત બની જાય છે એ એનું જ રહસ્ય છે.

ઉદ્યેગી વાન છે કોમરનેન નામનો એક વિચારક પુરુષ. થઈ ગયો એને પ્રેમ-સન્નિત ઉપર આગ્રાહ મદા હતી. એ માનતો હતો કે પ્રેમ કંઠેરતાને કામળતામાં બદલી શકે છે. આપે પણ એ કાઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતો તે એના પર થણા લાવવા કરતાં એને ક્ષમા આપતો. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છુટી શકાય તેમ છે અને એ કામળ હૃદયને થણુ જાડી મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આમમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ આદત ધરાવતાં બાળકને રાખતો અને મનોવૈજ્ઞાનિક હોને એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને શોધી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્ત વૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાચરણના સરકાર સી મનામાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક પ્રાણીમાં કાઈ ને કાઈ રૂપે-આરી કામળતા વિદ્યમાન છે. / દૂરમાં દૂર સિંહણમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટા છે. માથેથી લઈને પગ સુધી એ દૂર જ દોત તે એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત નથી અથવા તે જ મ થઈ જીવતી / ન રહી શકી દોત તેમ ન પોતાનાં જગ્યાને દૂધ આપી શકત સિંહણ તમારા અને આમારા માટે દૂર જાગિત દોઈ શકે છે પણ શું પોતાનાં જગ્યાઓ માટે પણ તેની જ દૂર દોઈ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમા એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમા મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ જાણતી હોય છે કે શિકારીના હાથમા રહેલી તે લાખી-શી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ ક્યાં વગર જ એ ઝપાટા મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામા એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તજે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાષાણુ પથ્થર તજે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર શક્તિમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમા કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમા રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામા કામળ સંસ્કારોનું સિચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાનું વૃક્ષ સુકાઈ જતું અને કામળતાના નવા અકુરો એનું સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામા ક્રાટ્મા પોલાસે એવો છાકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ પખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જજે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ ક્રાટ્મા જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમા ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જજે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમા લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની શક્તિને કારણે થોડક જ દિવસોમા આશ્રમના બીજા છાકરોઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરેશન એની સે કડો ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે બહારથી આશ્રમમા આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોનું રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બિભા રહેતા બીજા બાળુ આશ્રમની કીમતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકો પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ મિસ્ટર હોમર આ આકત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ બગડી જજે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે રિલય આપો ”

હોમરસને આનો જવાબ વાળ્યો. ભાર્ગવે જોડાજી માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ દયા આ ઊઠગ તરફ આપે છે. બાળપણમાં જ આઠસો રીતપાન છે તે મોટો થતાં તે એ માત્ર જ બની જશે. એનું જીવન કમ્પિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સહિત છે. જે એક દિવસે એના આ કુદ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે હું એને સુધારવા તેમજ બન્યો છું. જો તમે સૌ એને આશ્રમમાં રાખવા તેમજ ન હો. તે હું એને મારે ધેર લઈ જઈ રાખીશ ત્યાં એના કુષ્ઠ સ્વભાવનું કોઈપણ નિરીક્ષણ કરવાની તક પસંદ મને મળશે. અને મિ. હોમર એને પાતાને ધેર લઈ આવ્યા એ રીવાજ ઊઠગનું નામ હતું એનું મોજન વખતે હોમરે જોતને કહ્યું. તમારા બાણની આ પોદ જરા પેલા ટેમસ ઉપર લઈને જાઓ તે. જોને મારાં સંક્રાંતિ કમ્પિત હું મારાં ગુલામનો મોટો છું જે તમારી ગુલામી કરતો હશે. હોમરે એ જ કામ સ્વરમાં કમ્પિત. જામ્સ ત્યારે આજે આપણે ઉઠવી લઈ જઈશું કદાચી તે તમે ઉઠવી લઈ જશોને? જોને કમ્પિત. એ તો નોકરનું કામ છે. આજથી તમે જામ્સ નોકર છો. પોદ ઉઠવી લઈ જવાના તમને જામે પ રૂપિયા આપશું. ” આવા અવિવેકવાળો જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોંઈ ભરાયો નહિ. એણે સાંતિથી જવાબ આપ્યો. તમે તે સારા કુળમાં જ મ્યા છો. કામે કુળને ઉ નળેશ પછી તો તમારે ત્યાં દસ નોકરો પણ રહી શકશે. પણ આ માટે સૌંધે રસ્તે આવવું પડશે. ”

હોમરે જોતની જોડે ખાણ લીધી. એ જીતને જામર ગયો. આ બાજુ જોત મોટો પચ્ચર લઈ બધી પોદો કોડવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને જોતે તે એણે પોતાની બાંધાણ પણ જોતની સામે ધરી દીધી અને કમ્પિત. એક મા આવા પર પણ કરી દે. આ સાંભળ્યા જોત લલિતાર બની ગયો. જસ જાહી જ જોતમાં પરિવર્તન થવું શરૂ થવું. હોમરસેની પ્રેમસહિતે કુષ્ઠ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોતનું જીવન એ કુ મુદર અને સૌમ્ય બન્યું. હું એને રિપબ્લિકન આશ્રમમાં આપવા પડ્યો. પ્રોફેસર નીમવામાં આવ્યો. આજે પણ આ આશ્રમ છાત્રેમાં માત્ર છે. આ પ્રેમસહિતનો પ્રભાવ એના વડે દરેક બાબુથી વિરક્ત જોત જેવો કુષ્ઠ વિદ્યાર્થી સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શક્યા. હા તે આ છે પ્રેમ-સહિત જે પ્રશ્નને આલુસ જતાં સૌ છે. જાનવને દેવ જતાવવાની કળા પણ પ્રેમ પાસે છે.

ત્યાં પ્રેમ-જગ વહે છે. જે લલિતાર પ્રેમ-ધારા વહે છે ત્યાં રાત્રિ

સુમન ખીચે છે આગમોના પાના ખોલો કે ન્યા બે વિલિનત પરપરાના
મદામુનિ એકત્ર થાય છે પરપરાનો મોહ તત્ત્વ એકની ધારા વહાવતા
આવશ્યતાના ઉદ્ધાનમા મદામુનિ ગૌતમ અને મહાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે.
વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ રનેક સુરલિત
દમ્યતે જોયા માટે ફક્ત શ્રાવણીના નાગરિક જ દોડ્યા નહીં પણ એની
સુગંધ દેવ અને ગર્ધર્ભ ભૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પાતુ દિવ્ય ભૂમિના
મધુર મુખે બે ગોતે છોડી એ પ્રેમ ગગાગા ફૂંપડી મારવા ચાલી નીકળ્યા.
આગમકાર એ મધુર દમ્યતે ગાથામા અંકિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ચ મહાયસે,
ઉમ્મઓ નિક્કણ્ણા સોદ્ધંતિ સ્વન્દસૂર સત્તપ્પન્ના ॥
દેવ દાણવ ગચ્છવા જસ્સ રક્ષસ્સ કિન્નરા ।
અદિસ્સાણં ચ મૂચાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ ગા ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યગસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યા એક
સાથે બેઠા છે, એમના શાત-ઘાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું
છે બન્ને મહાપુરુષો ચદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય
આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને ગર્ધર્ભનું શુભાગમન થાય છે,
સાચું છે કે ન્યા પ્રેમની મધુરતા વરમે છે ત્યા દેવતા સ્વયમેવ આત્મા આવે
તો એમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દેવી ગુણુ છે
શીશીમા ઈત્રિ હોય તો એમાથી મુગંધ આવશે જ ફૂલમા બે સૌરભ-
સુગંધ હશે તો એને શ્રમરને આમ ત્રવાની જરૂર નહીં રહે શ્રમર પોતે જ
દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ લઈું હોય તો એમા સુગંધ
આવરો ક્યાથી ? જેના જીવનમા પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યા દેવોનું આનંદપણું પણ
હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને
માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવા જ ગીતે હૃદયમા
પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ બિંદિતને મળે છે
અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે
જેના હૃદયમા પ્રેમધારા વહે છે એનામા એવો પ્રભાવ હાય છે કે
વિરોધી સ્વભાવનું પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી જાય છે કારણ કે હૃદયમા
પ્રવેશેલા વેરને પ્રેમ જ ધોઈ શકે છે લગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જાકરી જન્મે સાથે મેસતાં હતાં. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા ઘૂસી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ કાવ નથી આવતો કે જાકરીને ખાઈ નાહી અને જાકરીને એ કમ નથી રહેતો કે સિદ્ધ અને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાગનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે આણીઓના જન્મમત યૈરને પણ ઘાઇ નાખે છે.

પ્રેમનુ આકર્ષણ ફક્ત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃષ્ટિ પણ પ્રેમને પોતાને છે.

તમે જો પ્રેમમયો કાથ એની પોઠ પર ફેરવશો તો એ પણ પૂછી પટપટાવશો. રૂપેનની એક વાત છે એક ગ્રામીણીએ દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. કોઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો મોઢેએ કે ત્યાં પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ નાણે છે એની સાથે ન્યારે કે વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સમગ્ર દૂધ બાપી દે છે માટે એને પ્રેમમાં ત મમ બનાવવા માટે જ હું વાણ વગાડુ છું. સાચી વાત તો એ છે કે ત્યાં પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના હૃદય એક કાચમાં દૂધનું નિર્મીલ સાથ છે પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉત્સારોતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે પણ પોતાના વત્સ માટે. મનુષ્ય તો એનો માત્ર ન માત્ર હું તારો મહેમાન” બની દૂધનો હકદાર બની નાથ છે મદાસ તરફ વિશ્વાસ પિપાસુ માણતો દૂધ લેવા પાછળ કદી-કદી પોતાની માનવતાને ધૂસી નાથ છે માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક મધુર પેસો મેસી નાથ છે ત્યારે એ પ્રેમને ખાઈ નાખે છે ત્યારે પેસો વિશ્વાસ બનીને માનવ ને હાનવ બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી કેમળાના અક્ષરો ભૂસાઈ નાથ છે.

હા તો હું તમને એક બીના જાણે કદી રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ગ્રામીણીએ ત્યાં પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા બાદે છે ત્યાંનું જન્મ દૂધ પી નાથ છે એટલું ગુકશાન પણ તેઓ જરૂરસત કરવા ઇચ્છતા નથી. તેથી એમણે પેદા નાનકડા જન્માને મારી નાખ્યું પણ સાંજ લેણાએ દૂધ દોડવા મોકા ત્યારે એક રીપુષ દૂધ બાંધ્યું નહીં કારણ કે ત્યાંનું ખાડુ ગાળાં બાળે એની બાળિા સાથે નહોતું એણે વિચાર્યું આ તો બહુ ખોટું થયું આ તો તે જ હૃદયનું ધર્ષ કે આવી છોડ બાપો કો ધાવે સો પુત્રી આધિ દુ નહિ ધાવે પૂરો લા વો લેવા ગયા તો અપાધી પણ હાથ ધીના પડ્યા પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણ મોટું જળ છે એના

થકી તો એ સૃષ્ટિ સમગ્રના પ્રાણીઓનો રાજા બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તલવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો બીજાના વિનાશ માટે કરી લેવામાં આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ કર્યું એ વત્સના શબ્દને ચીરી એમાં ઘાસ ભરી દીધું સાજો ગાય સામે ઘાસ ભરેલું મૃત બચ્ચુ બિંજું કરી દીધું એ માતાની મમતા તો બુજ્યો એ પોતાની જીભ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસસારની વાત, જે પ્રેમના ભૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનું નાનું શું પણ ફિરળું છે અને એમાં જો સજીવતા છે તો એમાં આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ રૂપિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હીરા-મેતી પડ્યા હોય પણ એમાં જો નાની-થી દીપ-શીખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાંઈ આકર્ષણ નહીં રહે. બીજી બાજુ પેલું મારીનું કાઠિયું છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમાં તેજ નથી અને દીપશિખા જને છે તો પતંગિયું ત્યાં તરત દોડી આવશે. એને નિમત્રણ આપવાની જરૂર નહીં આજ વાત મહેલોમાં વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સંગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી કીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પહોંચી ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક ઝૂપડું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું ખેડૂત પરિવાર એમાં વમે છે, ત્યાં નથી આરસ પથર તેમ નથી ફરનીયર કે રેડિયાનું મધુર સંગીત તેમ જાણ્ય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો ઝગમગે છે. પરિવારમાં પ્રેમના છાટણા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાથ વડે તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભલે લૂખો ગરો પણ એમાં એકની એવી ચિકાશ હશે જે તમારા હૃદયને જીતી લેશે તમે ઝૂપડામાંથી વિદાય લેશો ત્યાં તમારું હૃદય એકથી લઈ લઈ દશે પ્રેમમાં એવો બદલો છે કે તમે બીજાને કંઈ ન આપીને પણ એને પોતાનો ટ્રી શંકા છે

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાંઈ આપી છો, પણ એમાં સ્નેહની ભેટ નહીં હોય તો સર્વ કાંઈ દેવા જના તમે એને પોતાનો જવાબી શક્યો નહીં.

માટે સત્તા દ્વારા ડાઈની પાસેથી વધુ કામ થઈ શકતું નથી. પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જમ લેવાયો હો તો ખુબ એ દસતો જ મળશે. સાચું વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં જતાવી શકે અને જ્યારે હૃદયમાં સ્થાન નહીં હોય તો ખજી નાનું સરખું કામ ખુબ બાર જની જશે. સાચું વડુમાં પોતાપણ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ આપે તો કું માનું છું કે વડુ એને પોતાની માતા જ સમજશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે. જેટલી કે જ્યારે જાનાની કરે છે. બાદમાં પરિવારમાં જે સાચું-વડુની ટકાર આપે છે અને સંપર્કની બહીમાં સાથે જ પરિવાર કુલસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંપર્કની આવો કરવો જ્યારે આવે છે કે સાચું કુળ કલકિત થઈ જાય છે પરિવારમાં જે પ્રેમજા વહી જાય તે બધાં જ સંપર્કોના યુગ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્યારે કન્યા પિતાના ઘેરથી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનો ચીતમાં ચાલી એ કહી નય છે કે “તું જે ઘરમાં જઈ રહી છે એ ઘરની રાણી થઈને રહેજે” આ ચીત માતાએ પુત્રીને ઘર ઉપર શાસન કરવાની ડગવણી આપે છે પરંતુ શાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ યાજવા પડે છે જેણે ખુબ જોડે ખુબ માતાએ બેરીને આ સાધનો ક્યારે આપ્યાં? જ્યાં ખુબ એણે રાણી બનવું છે ક્યા બજે શાસન કરશે? એ તે પ્રેમજા વડે જ શાસન કરા શકે છે વડુ બનીને જાતી બહેનને કું કહીશ કે એ જે ઘરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વધાવે, એને એક કરવાનું કામ કરે. બુદ્ધિ અને કાંઈ બે હૃદયને મેળવે તો આ હૃદયને પ્રેમસૂત્રમાં આપે તો જાતું દુનિયા જાણે છે ખુબ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાધનાગત-જોડવાને ૮ પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોય બન્નેને જાણે છે. બને સોયમાંથી બનેલી છે કાતર એકનું બે કરવાનું જાણે છે તેથી ૮ તો એ દુનિયાની ડાઁડા જાય છે આ તરફ તમે સોયને ખુબ જાણો છો. એમાં કાતર કરતાં લોડું એક વાગ્યું છે અને વળત ખુબ જોડું છે તેમ એની કોમન ખુબ જોડી છે પરંતુ એનું કામ તો આને સાધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સ માન મળે છે ત્યારે સોયનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે ડાઈ એને જાતીનું ઉપર થકના નથી જાય એને કોપી જમવા પાપડીમાં બેસવી દે છે ખુબ કું તમે કાતરને કહી કોપીમાં રજાની નેઈ છે.

હા તો તમારે દુનિયાની નાજોમાં સ માન મેળવવું છે તો તો આને જોડવાનું કામ કરો. હૃદયમાં સ્નેહ-પ્રેમ જાળીને આપો તમે પરિવારમાં રહો

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોડવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ બનીને રહેશે નહીં સમાજના ભાઈઓમાં અગર વૈમનસ્ય ઇર્ષ્યા-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘુણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની સ્નેહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ઘુણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દો એને ઘાઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી મૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, એરી કીટાણું પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-પ્રેમ, ભાષા પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા ભીડી જશે આ શરીર કેટલું સુદર છે પણ એના જે દુકડા કરી નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદાય થયા બાદ એમાં એરી કીટાણું પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જે દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણું પેદા થઈ જશે ઘુણા આવવા લાગશે અને પછી મડદુ પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘુણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગનું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખંડિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, પ્રાત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરબોળ બન્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખડ માનવતામાં વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કોઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘુણા ઢરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની ખીજ કોઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ઘુણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિચકુલ મ્યાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગવે છે પરંતુ ખીજના ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો દક્ષત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ કવાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ ખીજના માલને ઉપાડી લેતા માટે દાઝ ફેલાવવાની

પ્રેમી આપે છે એક દલારો છે એને પોતાના પ્રાણ બદલા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો કરી લે છે રાજા પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે મુદ્દ કરી એનું શાસ્ત્ર કરે છે ત્રીસ જેમ પોતાના ધર ધર પ્રેમ રાને છે એમ બધા જ ધરો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દલારો પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણનું રક્ષણ કરતો થાય રાજા પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ અન્ય રાષ્ટ્રોની જાનતા પ્રત્યે રક્ષક અને સદાનુયતિ રાખતો થાય તે અન્ય સ્વર્ગ શામલ જ્વાલી જરૂર રહેશે નહીં આ સંસાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

સકુચિત પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઈચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બતાવવા ઈચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એ વખતની વાત છે એક રાજા સિંહાર રમવા જમણમાં નીકળી પાપો. થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિંહારની કંઈપણઓમાં ફોંફે હતું સિંહાર પણ એક જાતનું બચ્ચન છે મનુષ્યમાં ત્યારે રક્ષક અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડિતો અને તડપડતો બને એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ કુદ્દ હૃદયની ઇચ્છા છે ને વડે મનુષ્ય બીજાને શેવડાવી પોતે હસે છે

મૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી એ પણ મનુષ્યને હડ દેવા માટે ત્રપ્ત બને છે અને આવી જ બીજા એ રાજાની સાથે બને છે ત્યારે એ બાણ આવી એક સૂચકાતી પાછળ દોડી રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળું વાદળ છવાઈ ગયું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળું બની ગયું વીજળીનો કલ્કાટ સર થયો વાવટોળ કુદરતે. મચક તોફાન વરસાદ ખેંચી લાવ્યું વરસાદમાં મોટા મોટા ઝેળા પણ પડ્યા લાગ્યા રાજાએ જુદાનો આભય લઈ ઠાઈ રહી પોતાનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ વરસાદના શીતળા કારણે અને ઝેળાના પ્રહારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાઠ કલાક બાદ તોફાન કાંઈક સમુ સંતોષેલા થઈ ગઈ હતી. રાજા પ્રાણો ઘાકી ગયો હતો સુદર મોડાના આવી જવાથી એને કુખ તો થયું હતું ત્યાં વડી-બીની હાથે હવા એના કરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાબુ જુખ સતાવી રહી હતી બાપરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા ગામડે પહોંચ્યો. અધારુ થઈ ગયું હતું મામમાં જઈ એણે ખેંદ્યો ખાને રાત પસાર કરવા માટે રથાનની માગણી કરી પણ ઠાઈ જ નવધાને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તૈયાર ન થયું કારણ કે બાળે મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અનન્ય-અનન્ય પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોચા ખાતી રસ્તો ભૂલેલી ગાય કોઈને જો મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાંધી, દેશે એ અનન્ય-અનન્ય પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અનન્ય મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પણ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશો પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ શેટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સુવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ ન્યારે સવારે ઊઠીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેલો પ્રાણી ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેલા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિસ્સું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો ભવ લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણો જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણ પર પણ ઊડે છે. તેથી બીજાનો શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણને પણ ભોગવવો પડે છે રાજ પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણ કોઈએ ઠંડી રાત્રે ઠંડુરતા માણસના રક્ષણ કાળે દાર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જૂદી હતી, છેવટે ગામનું બીજું નાકું પણ આવી ગયું રાજ હતાશ બની કોઈ વૃક્ષનું શરણ લેવા માગતો હતો ત્યાંજ કોઈ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજ ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે ઊઠીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયામ મુસાફરખાનું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત બોલ્યો “આ ધરજ ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કોઈ સાથે બાંધીને લાવ્યું છે ?” અને જતી વેળા છાતીએ બાંધીને સુ લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજ માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજ ખાટલા પર બેઠો તો ખરો પણ હલુમ એના દાત ઠંડીને લીધે કચકચ થતા હતા ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કાઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાથી આવો છો, ભાઈ, અને ખાટલી રાતે કયા જાઓ છો ?” રાજએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

પ્રેમી આપે છે એક દસાશ છે એને પોતાના
બીજાના પ્રાણો દરી લે છે રાજા પોતાના દેશથી
સાથે મુક કરી એનું શાપણ કરે છે ચોર જેમ
છે એમ બધા જ ધરા પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો
જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય, ગ
રાષ્ટ્રોની જનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સદ્દાનુભૂતિ
રોપવા જવાની જરૂર રહેતી નહીં આ

સમુચિત પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુ
મુખી મનુષ્યવા ઈચ્છે છે સૌના સુ
વખતની વાત છે એક રાજા સિંહ
પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રા
હુ સિંહાર પશુ એક જાતનું
હિસાનું તત્ત્વ ઝાણુ થાય છે
એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે
બીજાને શવશાવી પોતે હસે

પ્રકૃતિ (કુદરત)

નથી એ પશુ મનુષ્યને
રાજાની સાથે બને છે
રહ્યો હતો ત્યારે જ
જ વારમાં સમગ્ર
વાવડિયો દુઃખો
મોટા ઝોળા
પોતાનું રક્ષ
પ્રકારે મોડા
સાંભળેલા
સાલી
શરીર
જેમ
દર

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” જેડૂતે કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો સુલતી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આરા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” જેડૂતે કહ્યું, “હીક ત્યારે જે જે જેડૂતોના ખેતરોમાં કૃષા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો જિભો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક કૂવો ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ જેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે. એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” જેડૂતે બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે બેઠની દીવાલ ઊભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વારો પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વત્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા ત્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ ભણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (ત્રેમ) મગજપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે જૂખ લાગી હતી !” એણે જાન્યારીનો શેટમેં અને જાસ એની આગળ ધર્મી રાજાએ એ લૂખા શેટલાને એટલા જાનની સાથે આશાએ કે રાજામહેલના રસશાલા પહોંચે એને ફિર્કા લાગવા મળ્યા કારણ એ સવારથી જૂખો હતો શાક અને કઠોળ લીધે એનું પેટ પહોંચે કઠિ માગતું હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને લૂખો શેટમેં આપો તોય એમાં એને સ્વાદ આવતો. પણ પેટ ભરેલું હોય તો પચાન ધરણ તોય એ ફિસ્સ લાગતો. આ ? તો પેટ કચરાપૂરિતો કચર-ગોડાઉન બની મરુ છે. જે આવે તે એમાં કાચું ન લઈવનો વિવેક છે કે ન અભણનો ન સમજનો ખ્યાલ છે ન અસમજનો પેટ માગતું નથી છતાં તમે એમાં પૂરે જાઓ છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય મગડા હોય છે આમ ખાવાનો કશો ઉભોય પહોં નથી નિયત સમયે મયોદામાં રહી ખાઈ તો એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનતો અને સાચી જૂખ હતી તો નિષ્કાન્ત પણ યાદ આવશે નહીં આનો તો જાનને સોંકાને જાનુઆર છે જ્યારે હસ માર્કિસનો વિચાર કરી લઈએ છીએ, શાક લાગે છે અને પેટ પહોંચે કઠિ શાક માગે છે તે દાણે ખેડૂતના શેટલામાં એ જાનક આવે છે જે તમારા મોહનશાળમાં પણ જાનને આવતો નથી.

હા તો રાજાએ શેટમેં અને જાસ આમાં એનું હૃદય ખેડૂતને સો-સો આશીર્વાદ દેવા લાગ્યું જામ્યા પછી શાકો સરીખ આટમે-વિશ્રામ માગે છે અને ખેડૂતે રાજાને આટમે અને ધાબળે આવી દોષ રાજાએ આરામથી એના ઉપર લાગ્યા અને ઘોડીક જ વારમાં એ સ્વપ્નસૌકમાં લાગતા લઈ ગયા.

સવારે જાગ્યા ખૂલી તો રાજા શાક વગર પોતાને સ્વસ્થ જાનુઆર કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ ખૂલી અને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે જાનુઆરનો એકરો જોયો તો એ પોતાના જાતિયિને પિંજની ગયો કે જરે જા તો આપણા રાજા છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માફ કરજો તમારું પડે સ્વામત હું કરી શક્યો નથી.” રાજાએ કહ્યું ના ના ખેડૂતદેવ, તમારું જાન્યારી શેટલા જાન જાતને તો હું કહી જૂમી શકોશ નહીં અને તમે માલુસ લાગીને જ મારો આટમે આદર કરી લેથી હું માનુ છું કે તમે ઈશ્વરની કદર કરવાનું જાણો છો તમારા સ્વામતના બદલામાં મારું મન

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે ” ખેડૂતે કહ્યું, “ તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે ખસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુલતી નખો, કારણ કે અતિષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે ” ગમગે કહ્યું “ આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજી કંઈક માગો ” ખેડૂતે કહ્યું: “ હીક ત્યારે જો જો ખેડૂતોના ખેતરમાં કંઈ નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હાલો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાત્રી વતી એક-એક દૂધો ખોદાવી આપો ” રાજાએ કહ્યું “ આ પણ મને મનર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો ” ખેડૂત બોલ્યો “ આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો માગે વારો પણ એમાં આવશે જ ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની હલખતા જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમાગ પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ લાણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્નપ્રદ બની ગઈ છે

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર યોગ્ય છે સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે માનવ-મનમાં સુગંધ-સુગંધ તરફ જીકે આકર્ષણ છે ગુલાબમાં કાંટા છે છતાં પણ એની લોકપ્રિયતા જન્મ-જાહેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુગંધ ■ એટલા માટે જ તે દુનિયા કાંટામાં રસાઈને પણ ગુલાબને સેવા દોરી ગય છે દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે રૂંધમાં પણ સેટ જાય છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ બદલાઈ ગય છે તેથી તમે એનું નામ પણ બદલી નાખ્યું છે તમે એને રૂંધ નહીં પણ રૂંધ-કોઈક કહો છો. સુગંધ જ તે આ નામ ને કિંમત બને બદલી નાખ્યા આ સુગંધ બ્યારે મિલ્કતમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી ગય છે

સ્વાગત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક સૂક્ષ્મ પોતાને ત્યાંથી મજા પ્રસંગમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ઘેર નિમત્રે છે અને ઈત્ર-પાન કરે છે બહીની તે અને જનર નથી જનુશવ પણ નથી પણ મધ્ય-ભારતમાં આ પરપરા ધણી વખતથી પ્રચલિત હતી અતિથિઓનું સ્વાગત ઈત્ર અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તે કુચ પથારીમાં છે પોષાક પણ બદલાયો છે તેમ સભ્યતા અને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તે સ્વાગતમાં સર્વ પ્રથમ સહાનુ આલા આવે છે મહેમાનોને બીજા દસ ચીજો અવગણવામાં આવે પણ સ્વાગતમાં સહા ન આવી તે એ સ્વાગત અધૂરું જ લેખારો તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા જનુશવથી તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તે જરૂર કહેવાના જ રહ્યાણને ત્યાં ગયા પણ એણે તે સહાનો એક પાસો મ પાસો નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામ બોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ ધ્યાન હતું ઠારણ કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દંધમાં એક પ્રદાનનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમા શું આશ્ચર્ય ? આલે તો માનવ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ધણો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા અને સમૃદ્ધિઓ દુઃખસતો પેવો એરીલો ભય કર-કાળ સાપ પણ સુવાસ પ્રિય હોય છે એટલે જ તો એ ચંદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી પણ ત્યારે મુગધને આટલો ખ્યાર કંઈ છે ત્યારે માનવ કંઈ તો એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

કટપના દરો, એક આદમી બે શીશીઓ લઈ તમારી પામે આબો. એકમા અત્તર લઈ છે અને ણીનમાં ગટગુ ગદુ પાણી આગલુક વ્યક્તિ એ બંને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી લેશો ? કહેવાની જરૂર નથી ઠારણ કે તમારો હાથ તો પેવી અત્તરની શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને સુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન મુગધમય છે, એને હજારો, લાખો વર્ષો પીતી ગયા પછી પણ લોકો જૂઠી ચંકતા નથી શ્રીરામનું જીવન સુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને મર્પીદાની મુગધ ભરી પોઠી હતી ત્યારે રાવણનું જીવન ગદકીથી ભરાયેલું હતું અસદાચારની દુર્ગંધ એના જીવનને ઈતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દરેકા ઉપર મરે છે. એટલે એ ઓછામાં ઓછા ચોથાંમાં લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના જીવનની છુરાઈ-ગદકી છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના મૃદૂળ દેહનો અગ્નિ હતો એનો આત્મા તો ક્યારનોય મરી ચૂક્યો હતો. સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો હતો એની દુર્વાસના અને મનમાંની ગદકીએ જ એને મૃત્યુને બેઠાવ્યો હતો રાવણનો આત્મા બે મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યેતિ ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શું પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદબૂ લોકિયા મગજમાંથી જૂસી ચકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદ્ગદી ઊઠીને દુર્યોધન પણ સચ્ચરણી વિદાય પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ વાઈઓ અનતકાળ માટે સર્જ થયા હતા. દુર્યોધનનો સાચળ બીમની ગદાથી વાંઘી ચૂક્યો હતો. જીવનની છેલ્લી પળમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ જમા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જી હી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય સર્જને દુનિયાથી વિદાય સર્જ રજો હતો. તે જ વખતે એના શેઠ સાથીઓએ અનુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવ્ય છે. વિરામ પામી રજો છે અને તમારા જતાની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી રાત્રિએ તમારી કાંઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સહાઈની છેલ્લી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અને અમારા મનને સંતોષ આપી રહીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માઠીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ વાઈઓ મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારું વિશાળ સૈનિકદળ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-જા વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોય બાકી રહી ગઈ હશે? પણ આ મનમાં એક કામના જરૂર લાગી રહી છે. જે દુઃખનોએ સાચા કૌરવ-કુળને ઘાસની જેમ વાલી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માર્ગ આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને કુ રાત્રિથી છેલ્લો શ્વાસ લેત. પણ આ તો હવે કોરું સ્વપ્ન જ છે. જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણોમાં શું પૂરું કરી શકીશ? અને ત્યારે જ અથ ત્યામા અગળ આંખો. દુર્યોધનને કહ્યું. કુ તમાર છુ કમણું જ પાંડવ-પગાવમાં કુ ભઈ છુ અને મારી આ તથવાર વડે હાથ જ પાંડવોના માર્ગ કાઢી તમારી સાથે રહ કરીશ. મુદ્દના મેલોનેથી પ્રાણ સર્જને નાંહેલો બાએ. વીર અથત્યામા હવે કાચરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મોડી રાત સુધી ચિન્ત્યોક્તિ મનાવી પાંડવ-જા ગદ્ગદ નિદ્રામાં ચૂલે છે. જેની દ્રોપદી પણ પોતાના પાંચેય લાલોને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે. કાચર અથત્યામા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રશ્નમાં એણે દ્રોપદીના પાંચેય બેટાઓની ઈલેલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણો બીજી કોઈ ત્યાર પહેલાં તો અથત્યામા પાંચેય મતોએ સર્જ વાગી છૂટ્યો અને કૌરવ-જા પદાવમાં, આ દુર્યોધન છેલ્લી ધડીએ ગણી રજો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અથત્યામા ચિન્ત્યોક્તિમાં બોલી ઊઠ્યો. શ્વે સમાદ

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડાયેલી આંખો ખૂલી પાંડવોની જેની આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મે મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાં જોતું અગ્નિતત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ બનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફેકતું ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચ્યા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો. આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ. ન્યારે એના પાંચેય બેટાના ગળે છરી લોકાણી, ત્યારે એમની કરુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતાં જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું પોતાના વહાલસોયા પુત્રના શરીર-માથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કંઈ માતાનું ફિલ નહીં રાઈ જો ? કાઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ રાઈ-રાઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા બા લાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડવ-દળમાં તોફાન-હાહાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને બીમનો ક્રોધ જીભરાઈ આવ્યો. કયા કયારે માશૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ હોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઝોથે છુપાયેલા અશ્વત્થામાને પકડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી ગ્રાણીને બચાવવા સારું સો છુપાવી નાસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાર્થ બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું- “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડા દેશે”

દ્રૌપદી પાસે ન્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યારા

સુધી આ દુષ્ટનુ માથુ વિખૂડુ પાડી જોની રક્તધારા વડે હુ મારા વાળેનું
સિંચન નહીં કરી શકે ત્યાં સુધી મારો અમ્મમા સુખ નહીં પામી શકે.
જીમની ગદા અમ્મમામા ઉપર પડવાની જ હતી કે જોટલામાં દ્રોપદીની વિ
ચારધારાએ પસંદ આધા અને જીમની ઉપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રાક્ષસ એ
જોલી આ અમ્મમાને જોડી મૂકવામાં આવે. જોટાનુ મૃત્યુ માને જોટા પીડે
છે એ આ પુત્ર-વિચેત્રિની દ્રોપદીનુ હૃદય સહી ચૂક્યુ છે આ પણ કઈ
માવાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે
જોટા રડશે જોનુ દિશ ? મહાભારતની રણજ્વાલામાં પતિ-વિચેત્ર તો એ
પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે વૃદ્ધવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં જોનુ દિશ
જોટા રડશે ? માન્ય દિશનુ હુ અ જોક મા જ જાણું છે મારે જોને જોડી
મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રોપદીના જીવનની સૌરભ-સુગન્ધ, જે હુ ખતી અસીમ-જ્વા
લામાં પણ જીએલા દુઃખનને ક્ષમા કરી શકી. જીવનની આ સુગન્ધે મહાવિ
વ્યાસની કલમે મહાભારતના પાને જોને અમર કરી દીધી.

સત્કર્મન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપણ શલ્યોમાં પણ પોતાની સત્કર્મનતાને
પરિભ્રમ કરતો નથી ગરબને તમે જાણો છે. શીતનુ એ પિડ ભયકર
ગરમીનુ આક્રમણ થતાં એ પોતે પીચળા જાય છે અને પાણીમાં સ્પર્શિત
કઈ જશે પણ પોતામાં ગરમીને પ્રવેશવા દેશે નહીં. બસ, સત્કર્મન પ્રકૃતિના
પુરુષોનો આવો જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપણ પ્રસંગોમાં સામાન્ય
માનવી કોષમાં જ્વાલાગુપ્તીની જેમ ફાટી પડે છે પણ સત્કર્મન મહાપુરુષ
પોતે ફટી જશે પણ ગરમી એમના દિશમાં પ્રવેશી શકશે નહીં.

પણ દુર્જન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-પ્રકૃતિવાદો માણસ પોતાના
પ્રાણધાતી પર પણ ક્ષમાનો શીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે દુર્જન વ્યક્તિ
પોતાના પ્રાણ-રક્ત પર પણ વખત આલે અગ્નિ જ વરસાવવાની ક્ષતિય
કરશે. પ્રાકૃતના જોકે પ્રાચીન કવિએ દુષ્ટ પ્રકૃતિનુ ચિત્ર જતાવતાં
કહ્યું છે કે-

રંકંતિ જાલ કમ્પં કય કમ્પા વુગ્ગજ્જલ્લ વુમ્મતિ
લે લે કારિમ મેહા હા હા નિધિયા પુરિસા ॥

માનસી દુષ્ટ પ્રકૃતિનુ ચિત્રણ ઉપરની વાકામાં અપવામાં આપ્યું
છે દુર્જન વ્યક્તિનો જ્યાં સુધી સ્વાધ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારો

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બંધ થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તળે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી શ્રુતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિઃશ્વાસ ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે લગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ એવો જેવો હોય છે જે ઉપરથી ટામળ હોય છે પણ અંદરથી કઠોર કોઈએ વ્યગ્રમાં બતાવ્યું છે કે ‘ખલ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘ખર’નો પ્રથમ અક્ષર ‘ખ’ અને બાલનો છેલ્લો અક્ષર ‘લ’ મળીને ‘ખલ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘ખલ’માં ગરિમાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બેળથતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડું વૃક્ષોની જડો મૂળાયાઓને જ ઉખેડવાનું બાણ છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાણનું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કઈકે આવી જ જાતનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ગાળા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ જોઈને જે હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હવે દુષ્ટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉલ્લાસ આનંદ પ્રગટે છે એ સ્થાવરસ્થૂિ મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકૃલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ઘણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટ દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ધડે છે અને

એમાં એ પાર જિતારે છે એના દામે બીજાનું અદિત ઘઈ જાય ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંજાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમકે ગર્વ કરતી નથી ત્યુ દોષે કદવત્કર્મો ગદ્ય પાણીના એ રીપાં પી લેશે તો ટૂંક ટૂંકા ધ્વનિમાં ગગન ભેદી કીડમોય કરવા લાગે છે જાણે કે એ પોતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વાસ્થ્ય વિષયે સંભળાવતો ન હોય. કુતુહલથી વ્યક્તિ એ સબ્દ પણ જો લાગી લેશે તો એ પોતાને અધ્યાપિત ગણવા લાગશે સરસ્વતી સુધે પણ ગચ્છી કરવા દેતી જશે. એની પાસે નો કસ પૈસા પણ એકદમ ઘઈ જશે તો એ ધનકુમેરને પણ પરાજિત કરવાની કાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સંપત્તિના મોઢા દુકામ મળી નય છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વાસ્થ્ય વિષયની સંપત્તિ એની જ તિજોરીઓમાં સમેટાઈ ગઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સંમાન કરવું એટલે તાવના ફરદીને તેજ યશસ્વ (નરો) પાન કરાવવા જેવું છે. કુતુહલથી વ્યક્તિને સંપત્તિ તેમ જ સન્માન મળે છે તે એના અત્યાચારો મટવાને બદલે વધતા જ જાય છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સંપત્તિ પામીને પણ નમે છે તે ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કંઈ કાય ઉપખન કરનારી હોય છે કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુનો પ્રકાર કરે છે સર્પ ત્યારે ઢરો છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિષ્ઠાદી પણ અચરે અપદ્ધ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ ચિહારને પકડે છે. દુર્ગામની નમ્રતા પણ દુષ્કામક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાથેથી એટલે કાઢવમાં પચ્ચર દેકવો જાને પોતાનાં જ વસ્તો ગદ્ય-અચાનક-કરવા જેવું લેખાશે. જેમ જીવનમાં ગદી-મેલ કામી છે એની પાસેથી શુ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય.

તમે એના દિતની જ કેઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પોતાનું અપમાન સમજી જાને એનો બદલો વાળવા એ કંઈ શયે જાને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કંઈ નિશ્ચિત હોતુ નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વગન-પર તમારે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ એમની જીમ છે તે જ એમના હલકમાં પણ છે એમ માની શકાય નહીં જાને જો અન્ય ૮૬ માં છે એવું ૮ એવું વગન પણ દરી એ પણ કદી શકાય નહીં સરફતના એક કવિએ કુપ્ત પ્રકૃતિ સ્વભાવના આણુસનું સબ્દચિત્ર દર્શાવતાં કયું છે

મુખ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીના જ દુર્જન વ્યક્તિના અભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ બોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે કૂલ જ વરની રણા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શાંતજતા ચદન અને ચદ્રની શીતજતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સાબળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને દહીંને જેઈ એનું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જેશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કંઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃષ્ણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કંઈ આવ્યું કે ખસ, એક ભણ્ણમાં જ એ એના બે દુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડખ રહેલું એ તેમની નજરે હંધમ્ હોય છે. ધડિયાળનો કટિ પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણ આવી જશે ને । એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે ખઠ્ઠાની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો રાવનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દરમિયાન દેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા અભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરવી પડે

જીવનમાં સુચાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સંજ્ઞાનવાને સ્થાન દેવું તથા એ માટે આપણે સુવાસિત જીવન વીતાવતા વ્યક્તિઓની સાથે હરિદ્રાર્થ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધાંતી ઉપરથી હર્ષાન મારી નીકળી જવું એ બહાદુરીનું કામ ગણાયો. પણ મધેડા પર સવારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખારો. જાસ, તેવી જ રીતે સંજ્ઞાનોની સાથે હરિદ્રાર્થ કરવામાં પણ મેધતા રહેલી છે જ્યારે મૂંઝો સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અશ્વિનરહર છે.

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૂકુ-કોમળ બનવાનો ઉપદેશ સંભળવા બાળ્યા છે પણ હુ હુ હુ કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામની વસ્તુ છે જેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા શીખીએ. સમય બાળ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ જ્યારેક નમ્રતા બને કોમળતા પણ દુઃખ બની જાય છે.

તમે કુખ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ વસતના આગમન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રદર્શક છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંદડાથી નવપલ્લવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને ધારી વૃક્ષ જેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા-મૃદુતા છવાઈ જાય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીડણુ શ્રીખ કાળની જોડે ગ્રહમણ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે.

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શરણમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ દુખાકું એક ધસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન જાય વિપત્તિના ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ તમે હસી શકો એ પણ જાણો તો બસદુજ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શરણમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંયથી દસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જશે કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના બાળની કુણ કમની તમારી સમક્ષ રૂઢ કરશે તો પણ એ હાલનો એક બાણ પણ પીગળશે નહીં અને દુશ્મનોની આંધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ દુઃખ જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમાં એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાંયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાલીના દુઃખાઓ પાછળ લાંબામાં શ્રેષ્ઠ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે.

સપત્તિમાં તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામાં મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં ખોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર લણી જોયું સુધા નહીં' પણ આ જ સંજ્ઞાનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય દોષી બીમાર હતું ત્યારે તમે એની ઈટલીયાર ખબર કાઢવા ગયાં તો ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કંઠાર બને છે અને વિપત્તિમાં કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધનો એક સમય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંડિપાશ્રમાં બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી જાંઘા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમાં જાણે સત્તાનો નશો ખોલી રહ્યો હતો.

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમાં નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમાં લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર બાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામાં વિપ્ત સાર સાડુ પેદા કરશે ? અચ્ચુ-જવા દો આ વાતોને બાઈ !

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમાં પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગંઢેના હતા પણ એ દિવસોમાં સમયના ગંઢેલુ સાથે એમનામાં પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

ત્રણે વખત સમાયિક પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની જ્ઞાન માધી
અર્થ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવ્યા અર્થાં છે

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા
શીખજો. એક પ્રકાર પૂછું તમે આભો-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાળિયેર ?
જુઓ તો ખરા આભો-પાકી કેરીને જરા દબાવશો કે એનો રસ બહાર
નીકળી પડશે જ્યારે નાળિયેરને એમ દબાવવાથી એનો રસ બહાર નહીં
નીકળે. હું તો ઇચ્છીશ કે તમે આભો નહીં પણ નારિયેળ જ જાઓ. જીવ-
નમાં કમરત્વ હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવહૃદયથી
વિજિત રસ ટાકી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશય
કેમ ન લાગે પણ વિષ' કહી ખૂટશે નહીં

હજારે તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પડ્યાઈને પણ ઉપર
ઉછળશે ત્યારે મારીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશો તો એ ત્યાં જ પડી
રહેશે તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પણ આજળ વધે
છે અને કાચર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમણે થઈને પડ્યો રહેશે. વિપત્તિઓ સામે
અકુમવાની એવામાં તાકાત નથી હોવાની વાતને તમે કાપી જ્યો તોય કપાચ
છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપતિ-કાળમાં પ્રકારે જમીને પણ સવ
પુરો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જૂલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારકોનો સહ વિગ્રહ કરતી રહી છે જ્યાં સુધી
તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને આપમાનના કાચા ધૂટકા પીવા પડે છે
જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકાજીવ માર્ગ પર
તેઓ તરફે ફૂંતે પર આવી રહ્યા હોય તેમ આત્મા પગમાં કાંટા વાળ્યા પણ
મનમાં એક કટિય વાળ્યો નહિ. તેથી જ સુશીની વચ્ચે પણ એમનો મજાક
સ્થળ જાઓ નથી. કાંટા વાળ્યાનું હા હા પણ કાંટા વચાન્યાર અત્યે ડુકાઈ
નહોતો સરૂતના એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું ચિત્ર આપ્યાં કહ્યું છે કે

પૂષ્પ પૂષ્પ પુનરપિ પુનર્દર્શનમ્ ચારુ ગન્ધમ્

છિન્ન છિન્ન પુનરપિ પુનર્યાતુ ચયેશુ લક્ષમ્ ।

લગ્ન લગ્ન પુનરપિ પુનર્ યાંચનં કાંત લગ્નમ્

ન માન્નાસ્તેઝાંય પ્રકાંત વિદિતિ જાંવત સઝનનામામ્ ॥

માનને તમે જમર સામે ધડો પણ ડેલથીવાર એ પડ્યો એ દેલથીવાર
એ પોતાની મધુર સુખખેડાતો જ ર દંગે પોતાને ધસનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચદનને કાપો પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તબતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામાં આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલમાં પીલવામાં આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમાં તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભેડે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમાં શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધ્રુણું કે દોષ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાંથી ભેડે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી હલોહલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ જાનવતા છે અને એમાં જીરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતત્વરિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમાં જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાચે છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિષના બદલામાં આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમાં પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હમણે વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ જોવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાન્યમાં કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સામે જ ગળ્ય-ત્યક્ત્યાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈ એ પ્રાન્તે યથાયોગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાયે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાન્યમાં અપરાધ, ગુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર જાણતો આમ જ કરું એવું બપ-
રાધનાં મૂળને જ નાનૂદ કરી તેથી એના ન્યાયાલયનાં દ્વારો સુધી જ
રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર ઓ સુધી ખાસી રહે છે કે
બાકેડો મીટી જામેથી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ બપ-
રાધો પણ બમણા જ વેગથી વધતાં ગયા છે વહીયો વખા પણ અધ-
-ક કાસો ઓળ ન થયા ડેક્ટરે વખા ગલી-ગલીમાં ડોક્ટરો ઈન્જેક્ટનો
લઈને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેઓ બપો છે કે વખા? બનુ
ભર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વખા તેમ શેઓ પણ
વખા જ છે તો વધારાં જિજિસ્યા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેઓને
ઓર્ડર કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે આરે સમાજમાં
કમળ-કલક કાસો ઓછા થાય કુમાર જાણતો આપ જ આદર્શનું
બનુંકરણ કરો

એક વાર કુમાર જાણતો રજમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ જ
રસ્તેથી ડોક્ટર-નરેસનો રથ પણ આવી રહ્યો હતો. એ રજમાં પોતે નરેસ
મસ્તિક બેઠો હતો રત્નો સાંકડો હતો બને બાલુએ બેસેલા વિશાળ પર્વ
તોને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો રસ્તે એટલો
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો બને રથ આ જ
રસ્તે લટકાઈ પડ્યા. બનેને પોતપોતાની દિશામાં આગળ વધવું હતું
એટલે પ્રથમ એ હતો કે બનેમાંથી કોણ આગળ વધે? બનુ જ નીર ધડી હતી.
આપા બવસરોમાં બે હોવાના બનેલા ક્ષત્રિયો આગળ બની ગયા તો ફક્ત
તલવાર જ એને આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બને રથના સારથીએ
કુશળ હતાં એમને તલવારનો ફેસલો મ દૂર નહોતો વાતોલાપ વાટાઘાટ
દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તલવારને માદ કરવી એમાં એમને
આકારનું કિંદરન જવાનો કામ હતો

હા તો ડોક્ટરના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં ડોક્ટર-નરેસ મસ્તિક બેઠેલા છે તે જ
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રથ તમારે પાછો વાળવો જોઈએ મારણ
કે મારા રથમાં કાશીનરેસ કુમાર જાણતો બિરાડેલા છે કુમારના સાર-
થીએ વિચાર્યું હીંક બને જ નરેસ છે તો પછી આપ-સમર વડે એને

દેસડો કંપો લેઈએ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ
જમે એવો પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાણુ કે એનો નરેશ પણ આ
જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો દેમડો કંપામા મદદરૂપ બની શકી
નહી પછી એણે રાત્ર્ય-વિગ્તાના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો.
પણ ભાગ્યવશાત્ જ નેનો ગત્યવિગ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી
તેના ધન, યગ, કુળ અને જોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી
કરી લેવાઈ પણ જ ને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા જ નેમા સમાન બળ
હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે
તમારા રાજાની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ
પોતાના રાજાની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

દલદ્દ દલદ્દસ્સ ચિપતિ, મલ્લિકો મૃદુના મૃદું ।

સાધંપિ સાધુના જેતિ અસાધું પિ અસાધુના ॥૧॥

પેતાદિસો અથ રાજા ભગ્ગ ડચ્ચાદિ સારથિ । ।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્જનતા સજ્જનતા બતાવે છે
“નરેશ મલ્લિક કઠોર માથુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને ક્રોમળ
વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા ક્રોમળ મૃદુ રહ્યા છે “ **વજ્રાદપિ
કઠોરાણિ મૃદુનિ કુસુમાદપિ ।** ” આરા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર
કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ ક્રોમળ બની
જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે
જીત્યા છે અને કુબેદને એમણે કુબેદતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે
લક્ષાર્ષની સામે લક્ષાર્ષ વાપરી છે અને છે અને જુરાર્ષને જુરાર્ષથી દબાવી
છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં
સર્વત્ર શાન્તિની શરણાર્થીઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે
અમારા રથને આગળ જવા ધો ”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની
નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રગ્તો નહી મળી શકે, કારણુ કે
તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે ” તો કોશલ નરેશનાસારથીએ પૂછ્યું :
“વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો ”

સારથીએ કહ્યું

અન્નકોષેન જિને કોથં મસાણુ સાધુનામિમે ।

જિમે કદરિય વામેન સખ્યેનાલિક વાલિનમ્ ॥

પતાવિસો અથ રાક્ષા હમગા લમ્યાદિ સારથિ ।

કુમાર અક્ષરહતનો સ્થરથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અક્રોધ વડે છોટે છે અને અસાધુ પર આક્રુતા વડે વિનય મેળવે છે. કોધને ક્રોધ કદી છતી શકતો જ નથી. અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે સમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરે? વેરથી વેર કદી શાન્ત થઈ શકતું નથી એનું સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે ॥

અસાધુ સ્વભાવને છતવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું નોંધ્યો? છુરાઈને છતવા માટે શુ સલાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો સલાઈ સલાઈ રૂપે જ છુરાઈને છતી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ ખરાબ છે? પણ આખું જ જો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી સલાઈ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે. કૂતરો માણસને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચુ તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ સલાઈથી છતવી નોંધ્યો.

હા તો કુમારની સ્થરથિ કદી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સંબંધતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની કુપ્રતા ઉપર વિનય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સકુચિત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની ઘનવૃત્તિ વડે છત્યા છે. અધીર એમની ઉદારતાએ દીનતાને છતી લીધી છે અને એમના સ્વને મિથ્યા-ભાષીઓને છત્યા છે. મારા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યા છે. અસત્યથી સમર્થ કરવા માટે આપણે મથા અને ત્યારે જ અગર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આશય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિનય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્ત્રવ કેમ કરી શકીએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની સુગંધ છે. ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ સુવાસિત ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામાં પડવા છતાં તમે દોરમવા રહો એજ કામના છે.

દિનાક

૨૧-૬-૫૮

જોન વાલમ્

૩૯ મુબઈ

આજનું પ્રવચન માનવશ્રી સમઘ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાંભળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ જ્ઞાન કાને આપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા બેસે તો તે વસ્તુનો ખાણ સૌન્દર્ય, અમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્ત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતાં પણ મહાન છે એની ખાણ એક રહ્યું છે

તમે આરસ-પથ્થરની ફર્શ પર બેઠા છો આ ચીકાસવાળી ફર્શ તમને પસંદ છે પણ ખેતરની ખાટી ખત્ત નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીમા ધાન વગાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હંગર દાણા બિગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની ફર્શ ઉપર ધાન વાવજો તો કેટલા દાણા મળશે ? જસ, આ જ રહ્યું માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાસવાળી નથી જ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કળી ગટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના મી વાવરો તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ-નરસુ મી પણ તમે આ માટીમાં ત્યમી શકશો. મનુષ્ય અને વિશુદ્ધિ બાણી આજળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર જીતી શકે છે કે સ્વર્ગની ઉંચાઈ પણ એ પર કરી લે છે. કારણ કે ધર્મની ઉદ્દૃષ્ટિ આરાધના માનવજીવનમાં જ સમાવિત છે નારકી વેદના-સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થમાં અધિકાર છે ખરું જીવનની કઈકે પરધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવ્રતોને અપનાવવાથી રોકે છે પણ પાપ-ફળને પ્રતિક્ષણ ભોગવી રહ્યાં છે. આજપણમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરસને લીધે તેઓ સ્વપ્ન દુષ્કળ રહે છે.

શક્તિ-સામર્થ્યથી વધુ ભાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમાં કમળ નસીરના નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો મોઢા લગભગ સભર બનતો નથી. દેવસંપત્તિ પ્રુક્ષ્ણ ભોગમાં રાએ છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવાને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ જોવાનો કુરસદ જ છે ? એક ખત માનવ જ એવું ગ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આજમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિગાનના ખારક હોય છે. જતાં મોઢા ગુણસ્થાનથી આજળ જઈ શકતા નથી. તિર્થજ એમનાથી આજળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આજળ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય નસે જ એટલું આક્રમણ છે કે મોઢા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સ્વાર્થસિદ્ધિના અનુષ્ઠર વિમાનવસી દેવ તેવીસ સાગરને વિસ્મય આગુધ્ય પામે છે મહુર સ્વરની સમીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વજ્ઞ દ્વારા અગ્રવેશા માનસિક જગ્યાએ પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ શક રાખવું જોઈએ કે આટલી વિસિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેવીસ સાગર સુધી યજ્ઞ ને દેવજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રયત્ન કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રયત્નમાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સંપૂર્ણ શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી એ પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ દ્રવિત કરે તો એક અત્યુદ્ધતમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની મિતિ જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે અર્ગાથ સુપામાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ દેવા પેહેજ્જા

માણુમ્સ મવં આત્વિય સેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્વાર્નાંગ સૂત્ર ઠા ૩

અર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસના દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને એક સદાચારી માતાની કૃપે જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાહળ થતી આ ઉપાસનાનું ફાયદા શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને બીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે । સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઈચ્છિ પણ આગળ વધી શકતો નથી હંમણાં જ તમે એ સાબળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈ ઝા ઝેમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાહળ જ રાખી દીધો છે ને । હા, આ તર્ક કંઈક હલ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યના પ્રભાવશાળી પ્રકાર દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના હ ખડુ વિશાળ સામાન્ય અને ચોંદ રતો આપીને ખુ
ચાલવી દેવુ એક મલિ ખુ ખરીદી શક્યામાં આસમર્થ છે

આ તર્ક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રભાવ દેવ
સુધિમાં વિશ્વમાત્ર છે પણ ના તમે કઈક ઘાપ ખાવ છો તમારો
આ તર્ક કઈક અધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તે
દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્થ છે
કે દેવો અને દેવરાજ હિં પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વચ્છી મુક્તિ-
કર્તા આત્મા આવે છે

દેવાની સભામાં સિદ્ધી જેમ મળવા કરનાર હિં તીર્થંકરની સામે
જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક હરણી કરતાં પણ વધુ નમ
બની એક આસન ઉપર એ વીનરામની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર
દેવનો પ્રભાવ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રમ છે કે દેવસંહિતે મૂકાવી દેવાની
શક્તિ તે તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિદ્યસમાં છે એમના અનંત
જ્ઞાન અને અનંત દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચર-
ણમાં નમી પડે છે તે ખજી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શે કહી શકાય !

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આકર્ષણ દ્વારા
તીર્થંકર દેવની અનંત આત્મ-શક્તિ તે છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું
પ્રભાવ પુણ્ય મળે પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિના ચરમ વિકાસ તે એક
સામાન્ય ઈશ્વરમાં પણ તેટલો જ છે છતાં ય એ જરૂરી નથી કે દેવો
જેવળી પાસે દેવો આવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તે દેવરાજને આવડે
જ પડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રતિભુ સર્વો-
ત્તમ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે જ્યારે એ નિમિત્ત છે કે પુણ્યનો પ્રભાવ
પ્રકાશ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આધ્યાત્મિક સેવમાં તે ગાનવ જાણ કરતાં આમળ છે જ તીર્થં
કરો અને અવનારોની ઈતિદાસ એ જાનવે છે કે નોટલા પણ તીર્થંકર
પદપ્રજ્ઞને અને અવનારો શ્યા છે તે જાણ મનુષ્યસંહિતમાં કે પેદા થવા
છે કે કેવો પૈકી એક ખુ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અવસપિણ્ડી
કાળમાં હસ બાહેન શ્યા છે સેકડો અવસપિણ્ડી અને ઉત્સપિણ્ડીની વચ્ચે
આધારજી ગાંત ન ચનાર જાનાઆ જ્યારે અને છે તે એવા કોઈક / અને

કદાચિત યતો આશ્વર્થપ્રદ ખીનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ ખીનાઓ ખનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી ખીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સલાવિત બની છે પરંતુ શુ અનત-અનત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી ખીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? બન્યાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક વિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દુષ્પ્રાપ્તિ અંગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિશ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કયાં હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનમાં કયાં છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રસાપના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાણીસ રાજૂ ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાણીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-છન્દ્રિય, ત્રે-છન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસતી પચેન્દ્રિય અને સતી પચેન્દ્રિયા કૅટલાય થવો પચાર કરી પછી માનવજીવન મળે છે

॥

આમ જો માનવ કુલજા છે પણ આપણે અનુભવ કરે છે માનવથી સરતુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત બીની ચર્ચાએક હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જયો આદમીએની જરૂર હતી એને સારુ મે હજાર બાહિસઓની અરજીઓ આવી હતી એક દિવસ મારે ને તમારે સાધકિસ જોઈતી હશે તો આર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને મનુષ્ય જોઈએ તો આર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આદમીની અપેક્ષાએ સાધકિસની કીમત વધુ છે

કમળા કરો એક આદમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા હોસતી અને ને એ આજ કમે એ વરસ સુધી અવિરામ કામ કરેના રહે તો એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિચોડ જો આમ એક આદમીના જીવનની કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. આરે બીજા બાબુ એક હીરાની કિંમત એક લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ નની કિંમત અર્થ કે એક જડ હીરાની પરતુ આ પ્રજાના બી ન પાસાને પણ ચકાસો માની શો કે હીરાની કિંમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્ત દસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ આવા હ નરો હીરા ખરીદનાર મહુ માનવ જ છે અને એની કિંમત સુકવતાર પણ માનવ જ છે એટલે તમારે એ બૂઝવુ ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ છે અને ને માનવમાં માનવતાની સુઝ-સુઝ આવી જાય તો એ હીરાની અમકને પણ ઢિકસી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે આલે આપણે માનવતા અમે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી શકીએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે શો જ ફેર છે કે જોડોશ માટી અને માટીના પાણમાં માટી નર્મ સુધી પાણાનું રૂપ લેની નથી ત્યાં સુધી એ લોહાપવામી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીરી છે તો માટીમાં નથી પી શો પરતુ માટી આરે પાણાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમાં કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શુ દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ર ગણી વધુ છે સ પતિમાં પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમાં સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનું તત્ત્વ કાઢી લેવામાં આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણું) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમાં બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમાં જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઓર ગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામાં માણસો ફરતા જોવામાં આવે છે, શકલ સૂરત (મો) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને ખોળશે તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સહવ છે હજારમાં એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમાં દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામાં પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પોસ્તા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ ક્રિકકું જ રહેવાતું તેમ શરબતમાં બધી સામગ્રીઓ નાખાઈ છે પણ એમાં થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિન્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સહજજોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા છતાં પણ ને એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. બહુ પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે-અનુભવ કરશે.

વિ ખ્યાત્યની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો ઘોઘક વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દયામાં ડેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્બો પ્રકાશ મળતો હતો પ્રાચીન યુગમાં જાણતી કોનેને સમી ડેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી અધ્યાપની સિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વપુણ્યને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિકર્મમાં ભૌતિક દુઃખાત્મો કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય બણી વધુ મદસ્વ રાખતા હતા.

તે પ્રપિના આશ્રમમાં થોડીક જમીન હતી અને ઘોઘીક ગાયો પણ હતી વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ પ્રપિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્યનના પાઠ લાગતા. જાદીના સમયમાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુશી પસાર થયો આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તો રમ થોભેલ થોડે સમય વન-વિહાર કર્યા પછી જ્યાં જમવા સારું મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંથી પસાર થયા એક વાડીક મીઠાઈ હતીને રાજાએ પ્રપિ પુત્રને આપવા હાથ લગાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે આપના આચાર્યને આપજો, એનો ઈન્કાર કર્યો. આમ થેવું એ બનારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોશપણથી બહુ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં પાતા ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. થોડીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાળુ આવ્યા સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર લઈ લીધી અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. પુરુષેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે ક્યાં રાખીએ એને. પ્રપિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાલ્યો. ત્યાં ગયો જ્યાં છે ત્યાં એના ખીણે ટાંચી લીજો નેનો હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાષ્ટ્રીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો. હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ ગયો. ગભરાટમાં જ એણે રામને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રામએ રથને પાછો વાળ્યો. નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ગૂમ હતો. હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી. શોધતા-શોધતા રામ આશ્રમે પહોંચ્યો. ઋષિએ કહ્યું. “સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈદ ચીજ મળી તો છે એ જુઓ. ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈ લો.”

રામએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો. હારને પામી એનું મન પ્રકૃતિ બન્યું. તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા. હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતાં પણ. આજાળ જર્થે આ આશ્રમ ચાલી ગયો છે, છતાં બધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે નિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી. કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જેણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમાં પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે. હમણાં જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના લઘ્ય દર્શન કર્યો છે તેણે જીવનનો લઘ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે.

મધ્યભારતમાં સાકરટેલીનું પતીર બનાવે છે. પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમાં સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પતીર કહેવાય છે તેમ માનવમાં પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાદર ભરે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ અમૃત છે.

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિય છે પણ એમાં જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે. પરંતુ એમાં દયા, પ્રેમ, ધૃત્યુના સદ્ગુણો ભરતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે. પાશ્ચાત્ય વિચારકે જોર્જ કહે છે કે “મારી નજરમાં માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે.”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમાં માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે નિધનમાં સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજાવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જોવાનું એ છે કે આ

વાદ્યોએ માનવતાના વિકાસમાં ફેરફાર કર્યો. આથી જાણ્યો છે જાણે તે એવા માનવતા-વાદી નહીં જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દેરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપે જન્મે છે થોડાક નર-પિશાચ જન્મે છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. જાનો અર્થ એ થયો કે હશે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કોઈએ માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય જાતે પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે. પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સફાર ભણી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ જાણે તે પશુ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે ચક્ષુસી-શ્રુતિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા જાવા જાનવ તો તમને દર્શાવે મળશે. એમનામાં પશુતા ઘેલી રહી હોય છે. જેમાં કોઈની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી જાણે તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય. એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મવે છે જન્મમાં એટલા માટે જ જાવા ભોજન માટે ચર્ચિત ને મળક-ખૂટ જેવા સંજોગો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પણ કહેવાશે તો એ જાણશે. મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને સરમાવનારી વાત જાણે છે પરંતુ જામાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પણ માટે પણ સરમાવનારી વાત જાણે છે એક વિચારક કહે છે. માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની જ્યોત જાગે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે જીભના ડુબદરક નિકાળી એના મનમાં જુએ જ મનુષ્યતા થાય છે તો એ મનુષ્યને કે જે કહી શકે. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થને જોઈને માનવતાની કળા કરી છે જીભને કચરી પછી જેનું મોં મલકાય છે જીભને ડુબદરથી છટપટાતા નેઈ જેના હૃદયમાં જાનક મનુષ્યતા છે એવા માનવને કે પણ પણ કહી શકે નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જાતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પણ અસભ્ય-જાતમાં પડે છે એને વિદ્યાન-જ્યોત મળી નથી. એટલા માટે જ જાપણે પણ એને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામ. પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સંજાતિ પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સશક્તિનો જેવા સ્વરે જાણીય કરનાર માનવ પોતાના જ સંજાતિ માન-

વતો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્મતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અજ્ઞાન-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ જોલ્યા ‘શતાબ્દીઓ વીતી ગઈ’ પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા’ અજ્ઞાન-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખજર પડી કે કાઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્ન પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂંમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજો કહેવા લાગ્યા ‘આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી’

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મન કે નથી મજાલ કે નથી મદિર ન એમની કેળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમા વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની રાખ્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે ચિહ્ન સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે ફૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે ફૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા ભય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ ભય કર પ્રાણી છે એની ઘડમા ભય કર વિપ છે અને એ મનુષ્યના પ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા દશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

દતિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશો મનુષ્યોનો સદાર ક્યો છે તેટલો સદાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સામે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં એ માનવતા હોત તો કમવાન મદાવીરના કાનેમાં ખીણા શા માટે ડોકાત ? ચમને શા માટે વનવનગમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોઈ પર ચમવનગ માણસ જ હતો અને સોફેટીસને વિનનો ખાસો પાતાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શું જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-માદીથી નહીં પરંતુ ધનવ-માદીથી ધર્મ દત્તી-માદીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો ચાલુ પણ મનુષ્ય હોય અને રાત્રિ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે કેટલો ફેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તો બીજો જીવન સુખે દાગ માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચે)માં ધનવતનુ રૂપ કામેલું હતું તો બીજાના પિંચ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરો રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ જોવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જાડો રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અધ્યાત્મ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શૂરઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની તેમ છતાં સમ્રાટ પોષ્ટોવાલ, નતિચાંદનાં સૂત ભારતમાં હવાયેલાં પાંચાં છે આ જ જીવતાનમતા ધનવોએ અર્ધના દાંધે ભાઈ મરાવ્યો છે અને એ રીશીઓ વચ્ચે ખાડો ખોલ્યો છે નતિચાંદે આપણામાં લગ્નઈ જગતી છે પચવાહના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને મુસ્લિમો બોલીની હોળા રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ ખ્રીસ્તી છીએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા બાળુ અમે મદારાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાલી છીએ દક્ષિણી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પંજાબી છીએ સિંધી છીએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કદાચોમાં વહેચાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે / વિચારવાને રેવાઈ ગયા છીએ. આખડ માનવતા આપણા મનમાં પેસતી જ નથી

કોઈએ જે હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અંગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે ટુકડાઓમાં વહેચી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના ટુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ પબ્બલ ને સિંધના ટુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના ટુકડા, બંગાળ ને બિહારના ટુકડા કઈ દેશે ? અને એને એની પણ કયા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને એવું ગર્વ કરીશું ત્યારે જ બધા સંવર્ષો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે ટુકડાઓમાં વહેચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સંવર્ષ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ રૂપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કંગોડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીવું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળે એ સપ્રદાયવાદ અને પ્રાતવાદને લઈને થતા દુર્લસડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ન્યાય કાળે ચતુ મહાયુદ્ધ બધ વળે અને માનવ માનવતાની હયા તથે જાતિનો નાશ લઈ શકે.

દિનાં

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જોન ઉપાધ્યય

દોટ, મુબઈ-૧

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે જેને સ્થરી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે વાલી અને તેટલી લાંબી હોય એ કાંઈ જોઈ નથી પણ સ્વચ્છિન્નો રસિક તે એ જ જોતો હોય છે કે વાલીમાં જરૂરતા અને સજીવપણું દેટલું છે ! તેવી જ રીતે જીવનની વાલી દેટલી લાંબી છે એ પ્રમત્ત મહત્ત્વ નથી પરંતુ જિંદગી કવી રીતે વિતણી એ જ મહત્ત્વનું છે જિંદગીની સાચી કલા વર્ણોથી મપાતી નથી, પણ એટલે એના પ્રવૃત્તિથી જ મપાય છે

અનુક્રમણિકા કરતાં સોમિયે લાંબી જિંદગી બાળા, અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મથી લોહ જીવન બાળુ પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપ્તતાનું કંઈ મહત્ત્વ છે ! પેમો સુદર કુટુંબના અનુક્રમણિકા સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વર્ગ જાયુ પ્રેમ અને કૃપાની સુરાસ દેસાવી માસો ગયો એણે કોઈપણ વિધને મળ્યો કૃપાનું અમૃત બાળુ અમર સારે પ્રકાસ પ્રકટાવ્યો અને તે પ્રકાસનો દેવ પ્રકાસમાં જ વિલીન થઈ ગયો સોમિયનું જીવન અમરમય હતું એની પાસે માત્ર વિગ હતા એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે માન વિગ ન પ્રકાસતો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અમર પૂર્ણ નરકમાં પડેલો ગયો. આવી જ હકીકત અભિમન્યુની છે જન્મ નો એ સાસ જેના હોવાની સાક્ષીયા હતું જરાયે એણી માર્ગ ન હતી તેમ જોઈની સાક્ષાત્ત પણ પાવર્ષ ન હતી ત્યાં તે એ નીકળી પડ્યા જન્મના સામે અમૃતના ત્રાસવાદીઓના મહાપૂર્ણને બેઠા. એકલો અટકેલો તે તુલુ કુમાર દૂરી પાછો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણુ તેણે કપાથી મૂક્યા પરંતુ એ જન્મથી મુક્તિ જન્મલક્ષ્યા પાણુનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ જામે એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોડું જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ભરે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથેલી વડે એ પથ્થરને એક લઘુ મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બજારમા રખડતા લોહાના દુકાની એ પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તેજ લોહાનો દુકડો જ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સંગોવશાત્ તેજ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળનાં નાના નાના સચા-મશીન બન્યા, ત્યારે ખોલો, એજ લોખંડતા દુકડાના દામ કેટલા મોઢાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ મારીતુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા છુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ બીતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કલ કની વ્યાધી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો ફળદ્રીપક છે તેણે માત્ર ફળને જ નહિ પણ સારાંયે સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રજાસથી અલોકિત કર્યું છે’

સાધીજી સમા પુત્ર મેળવી માતા પુતળીજાઈનું જાને સિવાજીને મેળવી માતા જીજાઈનું દૈયુ ગજ ગજ ફેલતું હતું આવી જ સ્થિતિ સાસુ જાને વહુ વચ્ચે હોઈ રહે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ઝીરવ લઈ રહે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું લાગ્યું કે મને જ્યારી સુસીસ જાને શિક્ષિત વહુ મળ્યાં જાવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ઝીરવ લઈ રહે ત્યારે તે બંધાએ જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગયા.

જેવું જીવનની કળા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ જોઈ પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત અભ્યાસ કર્યો હોય-અભિમાન લે છે જ્યારે જ્યારે એતું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “જોઈ, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણનાજાઈના જ મને વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુસીસતાએ મારા મનને કરી લીધું હતું વગેરે”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે સરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીવન પર આવતાં જ ધરજનોતું કલ્પ કરી નાચી જોડે. જિંદગી જીવે તો એની જીવે કે જ્યારે તમે આ સસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાજો તમને ચાલ કરી રહી જોડે. જ્યારે દેહન જાગ્યાર તબ દાકવા માટે કહનિતો દુકોડે આપે ત્યારે તેની આખમાંથી આંસુના બે ટીપાં પણ તમારે માટે વરમે અચાનક જ્યારે શવચાત્ર પહેલે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાજો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની લઈ જાય, અને એના બેમાંથી શ દે સરી પડે કે જારે ગામને એક જમો આઘી જતો રહો.

એક ઉદુતો સાથર કહે છે

શ્રિદગી પસિ યમા જિન્દા રહે ત્રિલ સાવ રૂ

જય ન હો યુનિયા મેં હો યુનિયા કો યાદ આયે રૂ ।

આપણું જીવન પેશા મદનના કાકાના જીવન જેવું જતવું જોઈએ. મદન જ્યારે લીલાજીમ જશરેપે હતું ત્યારે પણ એણે દુનિયાને સુખ જ આપી અને કાઈએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે સુખ જ આપી અને શુ કહુ ન પોતાને કાપતી કુચાલીના મેનિ પણ એણે તે સુખથી ન જરી દીધું જ્યારે એ કહેડે સુકાઈગયો ત્યારે પણ પોતાની સૌરજને એણે ઉઘી નાંધી. અને ધસાતાં ધસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરજિ જ પ્રસારી. આવી જ વાત આપણા જીવન માટે જનની જોઈએ

જ્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈએ ત્યારે આપણે ખીંગને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને જ્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ઝાળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુઃખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુઃખની જાલ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા જ્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીંગઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુઃખને એમણે પોતાનું દુઃખ માન્યું અને એને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ્યારે તેઓ રાજ-વૈભવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અઠોશિક નામ જ્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર જ્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અપ્પટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને અત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું શત્રુ અને નિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો-એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ધણા મોટા સત થઈ ગયા એક દિવસ તેઓ વિઠોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનડણે ચણી રહ્યા હતા જાલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા આ દરમિયાન સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તત્ત્વો હજુ મારામાં કયાય ને કયાય છૂપાયેલા પડ્યા છે તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુઃખી જોઈ પોતે દુઃખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધથી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચઢવું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઈચ્છીએ છીએ સદુ ધૃતિ છે કે દુનિયાના લોકમાં પોતે જાણીતા થાય જ્યાં જ્યાં તે જાય ત્યાં ત્યાં તેના ગ્લાનિ માટે હજારોની સંખ્યામાં લોકોની મેદની જાલસાય પોતે

જે કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો સોઠા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે જાણ્યું આપતો હોય ત્યારે થોડા થોડા મિનિટ તાળીઓથી સમાખડ માંડ લેશે. અને જીને જ દિવસે એ આપુલ આપણુ દરેક દેનિક જાણમાં પહેલે પડે છે. પણ અને એ સાથે યાત્રે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ દોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં આપણે સોફિસ્ટિક મનવા ઈચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય મનવા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેદા થતા આંખાએ નેટલી લેક-ટ્રિપ્લિતા મેળવી છે. એટલી સોફિસ્ટિક આપણી છે કે કેમ ? એના જેવું મધુર્ગ આપણે મેળવ્યું છે ? પેણુ આંખાનું ફળ તે મરીને બોળે પાણુ છે. અચરે તું તે સોનાને પાસે છે. એને તે પેલાં આવરતું પોપણુ મળ્યું, પણ તે તે મીઠાં મધુર્ગ સરખતો પીધાં તે અધિકારમાં રહ્યું અને તું વીજળીના પ્રકાશમાં ત્યો પેણુ ચતા જ મલક્યાં રહ્યું, અને તું ચમકમલક્યાં સહેર માં ત્યો. પરંતુ કે માનવ તું એકાંતની કુલેખાં એસી વિચારને કે તે પેલા ફળ જેવી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આંખાનું ફળ અચરે ધેર આવે છે ત્યારે સોના મોં પર પ્રસન્નતા જ્વાલ નય છે. આળોત કૂદવા લાગે છે. પરંતુ અચરે તમે ધેર પહેલે એ ત્યારે સોના મોં પર પ્રસન્નતા જ્વાલ નય ખરી ? અથવા જ્વાલેલી પ્રસન્નતા પણ તમારા જર્તા ઊંડી નય એવું બને છે ? તમને નોઈને આજીત દોરીને નજીક આવે છે કે તમારો સન્ન સાંભળી ખૂણમાં સરાઈ નય છે. ધરમાં પલ મૂક્યાંની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજ્યું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છે. પરંતુ એને બદલે નો ધરમાં તમારો પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અમારા પલ ત્યા છે તે સમજ્યું નોઈએ કે જીવનની કળા હંજુ તમારાથી હ નરો ગાઉ દૂર છે.

પહેલાંના ચોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ! આત્માના સુદર કસાકાર પેરાગવાન જ જુકુમારના ધરની વાત છે. સુદર જુકુમાર જ જુકુમારે જુવાનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં. અચરે એણે આત્મા સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું. એઓમાં રામની અનુભૂતિ થવા લાગી. ક્રોધમાં કળા દેખાવા જ જુકુમારે

એક પ્રવચન સાંભળ્યું હતું. તમે કેટલા સાંભળ્યા છે ? સાંભળતા-સાંભળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રાટલો ગણો છો રાટલો પ્રતિદિન આવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાંભળવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રાટલી તો શુ બદામ-પિત્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-ક્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રાટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રાટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દરા પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભરમ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાંભળવું પણ એનો ચત્કારિક લાલ દેખાવો જોઈએ ઇર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જ જુએ એક પ્રવચન સાંભળ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહાણાં આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાળુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ઘા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા ફવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો ફવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કાઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારે સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ઘાણામા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વાડુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનગ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ લરાય તો પણ કાઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરગ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો ગ્રેષ્ઠકુમાર જ જુકુમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સ્થાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સ્થાગર છે આજે જ તે.

આઠ કરાળી બેઠ સઈને આગ્રો છ એગને તાંથી સઈશ્ચિ તે ન તાં ખાડે પાશે નહિ. પેલા ચોરમાં પણ ડેટમો વિવેક હતો કુ માનુ ધુ આગળ ચાકુકારોમાં પણ આટમો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુશને મઈ આદક આવ છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ હોય છે ? એ કે એ બહુ ચરીત છે મારે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહીં ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુશને આવેલા આદકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી લેવાય ?

તમે જો જીવનના કથાકાર બનવા ચાલતા હો તો તમારે જરૂરયાતું પડશે પોતાની ભાવનાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડશે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં પ્રભુ ખરુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવડાને ઉપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની કઝટ હતી, તે પછી ફાનસ બાળ્યુ પછી ગેસ-બત્તી (ગેઝમેક્સ) બાળી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુમથાઈટ બાળી નાનકડુ એવું બટન હાથયુ કે ચારેય બાળ્યુ પ્રકાર સઈ ભય

પહેલાં મહેનો કથાકો સુધી ચૂલા ફૂટી હતી. તેમજ વળી ધૂમાગને સઈને બાળ્યો બળતી હતી પણ હવે તો એલના ચૂલા બાળી મથા છે એને સઈને ચૂલાની આથાઈટ મરી અને ધૂમાગની તકલીફ પણ મઈ કેટમક કેમલે તો ફૂર પણ બાળી મથા છે જે એક કથાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સારુ હાથ પગ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી. હા પણ શેટલી આવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટલી મોઢામાં મૂકી કે બને હાથ-મોં પણ ઘાઈ આપે. (સવામાં હસાહસ)

શેટલી આવવાવાનુ તો નહીં પણ મોં ધાવાનુ મશીન બાળી મથુ છે હમણાં જ મેં ખપામાં બાળી અખર વાંચી હતી. અલ્લી સાથે બેટરી લગાવી દેવાથી અસ પોતે હાલ સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં કેવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે ! તમારી બોજાવિધિમાં પણ ડેટમું પરિવર્તન આવી મથુ છે પહેલાં પાટમે થાળી રાખી બોજન કરવામાં સમયતા ચલાવી હતી. ત્યારે હવે તો ટેમ્પ પુરથી પર મેસી હતી અને ચમચા વડે બોજન કરવામાં સમયતા ચલાવ છે રહેણી-કરણી જવન - નિમીણુ ઈ સર્વમાં પરિવર્તન આવ્યાં છે પણ આપણે એ જોઈએ છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યુ છે કે નહીં જ્યાં કોઈ કોનરીને જોશો તો ત્યારે કે બટન પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્ભીજાને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું થ પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તમુ પાણુ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્ભીજ રાષ્ટ્રોને હથાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો બૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને હથાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સર્વેય ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્ભીજાને સતાવવા માટે નહીં, તેમજ રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહુધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહુજીવસંપન્ન મકાપુરુષોના શુભ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખ મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે જોસાડ્યો છે એવું એક એક હાડકું પણ હીંગ જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન વ્હાવવા ગયા એક પ્રમુખ સાહિત્યકાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યારે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યારે એક આશ્રમવાસી હરિજન મેયંકે સાહિત્યકારને કહ્યું “ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડૉક્ટર કહ્યો, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેવો તો જલુ મોટા ઉપકાર થશે જાણુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાંચ ”

ગાંધીજી દસમને પહેલ્યા ડૉક્ટરે જોલા થઈ ગાંધીજીનું અભિનાદન

હ્યું અને બાપુને પૂછ્યું ‘અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરત્રી લીધી હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. આ દાંત પીગ દે છે તે કાવવે છે ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજને પીગ દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમેને ભારતવાસીઓને પીગ રહ્યાં છે તેથી તમે એમને કિ દુસ્તાનમાંથી દાંતી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુષ્કર્મમાં ઢોળ તો આ વૃદ્ધ શરીર એને સહન કરી શકતું નથી.” ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન સમાવ્યું મોંના પેદાને ચાલુ કર્યો અને પછી એમની હસતી દાંત ખેંચી કાઢી. દાંત કાઢી લીધા બાદ આંધીજી તો આશ્ચર્યમાં પાછાં થયાં.

પેલા સાહિત્યકાર હવે દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા આંધીજીના મનમાં પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું આંધીજીનો પેશા કારેમો દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છ નહીં આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે ઊભેલા કપાઉન્ડરના દિકરાં પણ ખજભજાટ થયાં કે બાપુનો દાંત હું જ સર્ષ સર્ષ અમારે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત સેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પણ પડતા જ હશે ત્યારે હું એ દાંત સેવા માઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી પણ ખાતાં ખાતાં કદાચિત તમારે દાંત ધાઈ તમારી ધરવણીને કહો કે આ દાંત પેલા ધરેણીની કાળીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવણી કહેશે કે તાર પેલી કચરપેટીમાં ફેંકી અપવે. બસ આ જ કિંમત છે એને તમારી !”

પરંતુ આંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતારે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જેમું કે દાંત હમણાં મને તેમ નથી. તેથી તે પાછાં ફર્યો અને સર્જનવેળાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો આંધીજી પોતે મજાતી રહ્યા છે આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી દીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના હેસ્તોને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના બદલામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બી નહોતે એ હજારની આશર મૂકાં ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તકરવા દાખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છ નહીં એ મની શકે તેમ નથી આંધીજી સાથે ખજ

કપટ કરવું એ ખગવ છે તે તેમના દાત આપે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તે એક હરિજન મેરુ મ ગાલ્યો હતો, તે તેને જ આપોશ અને બીજા દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન મેરુકને મોપાઈ ગયો. '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, જેના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે. તે વીતરાગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો બપોરે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જીવનના ભૌતિક દેહના સન્કાર માટે સ્વયં ઈન્દ્ર આજ્ઞાને આવે છે વિતરાગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તે જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની સાચી શાંતિ મેળવીએ '

જેન હિપાશ્રય,
કાલાવાદી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસમર્ગ ' થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલવેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસ્કિનેનું " અટ્ટ ધિસ લાર્ડ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જાઓ "

—મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડવાની મહાત્મા બનાવી દીધી! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા.

અધ્યાત્મનાદનું મધુરું સંગીત લઈને પાર્શ્વિયન જાવી પહોંચે છે. આ જીવનની લહેરો ત્યાંનો સંદેશ આપી રહી છે તે કહે છે. આજે આપણે ભેગાંને તો સામ ભણી પાઠ્યાં આપીએ. આપણે જાણીએ તો જાણીએ સરીરથી જાણ નીકળી આત્માના દયાન કરીએ. તમે પુણ્ય પૂર્વે જાણી રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યું છે જાણે? આ આત્મ-પ્રકાશના પવન દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે કું કું કું કું, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ૭ વિષયો ત્રણ જગત્તર મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂજ્યાર્થે આવે કે તમે સૌ જીવી તો રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિય જગત્તર છે કે તમારામાં જીવન ધરી છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ જાણી-પહેચા નથી. કોઈ જાણવતી મૂલ્યનો ચકન પ્રથમ નથી કે તમારે જાણત સામે જોતું પડે. તેમ જા પ્રથમ કોઈ સ્વચ્છ જાણવા પાતળની સાથે કોઈ સજામ પાવવો નથી સ્વચ્છ ને નરકના પ્રભો જે તમે જાણ નહોતો છો. અને એનું સમાધાન પણ કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વચ્છ જાણવાનો પ્રથમ પૂછતો નથી. તેમ નરકની જાણ માપવાનું પણ કે કહેતો નથી. તમારે તો જાણો એવો પ્રથમ છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ જા નાનકોટ પ્રથમ સાંભળીને મૂંઝા કેમ થઈ ગયા ? જાણે છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી. તમે કદી જા જાણત વિચાર્યું જ નથી કુદાન કઈ રીતે સારી જાણે, પહેલી કરતાં મારી કુદાને વધુ શ્રીશ્રી કેવી રીતે સ્થાપ કરે એ જાણત તમે જાણ વિચારી છે કીકરાને મોઝર-વજીર, મેરિસ્ટર કે એ જાણત જાણવો છે પણ તમે વિચારો છો અને જાણે

એને માટે કેટલા દુનિયાની ઘેરી લાવે એવી વધુ સાથે એના લગ્ન કર્યા છે એ પણ તમે વિચારો છો. ગ્રામપચાયતમાં સગપણ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કંઈ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડાખ્યામાં બેઠી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લખ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો શુધ્ધ છે એને લાન નથી કે એને ક્યા રેશને ઊતરવું છે ! તે તો શુધ્ધ જ થયો ને ! તો આ વાન એના જેવી ધર્મ સભા છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એ પણ આદમી તમને નહાં મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેઠી ચૂક્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો બોધ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમારામાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈ એ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરીંગની લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકડી કરવી હશે તો એણે કૉમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાંના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્મીપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા મરીન ડ્રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ્ય સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાતે જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં થયેલી ભૂલો જૂથ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં બેઠો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શો લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ હજારનો પગાર મળશે આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે હજાર મળવા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે હજાર માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ જો તમને પૂછું છું કે બે હજાર રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં પૂરું શાંતિ દરો ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ દુઃખ નહીં રહે? શું બે હજાર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? જારે બે હજાર તે શું હવે હવે હજાર મેળવનારા પક્ષ મળ્યા જ નર કરતાં પગાર અથા છે એના બધા એ થશે કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિ દુન આપણે વિચરી તથા છીએ.

જો માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની તથા છે વિશ્વાસ અપરે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને ખસી ત્યાં ફેરવી નાખે છે અને ઉપરે એનું બધું પતન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જામી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રાહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અખ્યાતના અનર્થથી વચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે નેટવે વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અખ્યાતનો નહીં જન્મે વચ્ચેની ખાઈ ભરી ને ભરી થતી જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તે બધું જાતર ખૂબ વેગ પૂરક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના લાગણી નેટવે ધાતક સમો આવ્યા છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની આરંભિક હજાર ગણી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનામાવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કારણ સુદર છે તેમ બહાવાળો આટ પેપર લીધો છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર સંબોધમાં થયું રમેશપૂર્વક એણે મિત્રીકાચો પત્ર લખ્યો છે એના સંબંધે

સાબું બેઠું વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો જાગે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમગ્રતામાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સંગ્રહ્યું છે હાથ ઉપર દોડસોનું ધરિયાળ બાખ્યું છે, તે પણ રસિયમ ધરાવતું ધરિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સંગ્રહ્યું છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમગ્રતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું ક્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ મેલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી જીતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુલાર ત્યારે પણ કળાશ ધ્યાનિદિ બતાવવા બેસે છે ત્યારે એના ધાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિજગતરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિલાસ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા કોષની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે કોષથી ઉન્નમુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, આક્રંકાર તણ આપણે પ્રિય તરફ જઈએ, માયા અને ઊગ્રપદ તણ સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તણ નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી અતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. તેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા બાંધે ફેરવો, એ સારી

પણ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોંઈ કલાની જે તમારી પ્રકૃતિ હોય તે એને સાતિના વાતાવરણમાં જાડવી નાંખો. તમે જો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તે માળા ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનન્ય-અનન્ય કાળથી આપણા જીવનમાં શૈતનિયતે સ્થાન મેળવ્યું છે તે હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો. તમે તમારા જીવનમાં કંઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ઝગીઆઈમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો ઠીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાસ દેવી ન હતી. બન્નાં બન્નાં એ ઠીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમ આવીને ઊભો રહેતો કે ઠીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? ક્યાને કાંઈ નેતું નથી શો કાંઈ જુએ છે કે તે કેટલી વજનદાર થઈ લઈને આવશે. આજના સમયે અને સમયો ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ મધ્ય છે. પહેલાં તે તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે હોકાશો તે હજુ બાકે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તે કાંઈ ઈચ્છે નથી આ મહાન આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે કે જે લઈને તે કહી નામે કે તે કેટલું નાણુ આપવા ઈચ્છે છે અથવા આપી શકશે? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશો તે તરત તમે કહી નેસશો કે લાઈસાહેબ હજુ હમણાં એક અડવાડીમાં પહેલાં જ અમુક માનેથી ફાસા સાહેબ આપ્યો હતા. તેઓ પણ અમ કહી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે ક્યાની સાથે શા આજ હજાર શક્ય નહીં આપીશ. વળી એણે ઊંડાં બાંધ્યાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તે નથી પણ તમે કહેશો તે હસ હજાર સુધી ભરી શકાશે પહેલાં પશુઓ મારે આવી બેસીઓ. થી પણ આજે તે હવે ક્યાઓ મારે પણ આવી બેસીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ જોડે સમય નહીં કરે. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ તુઓ લેવું કેવું કેવું તે તમારી ઈચ્છા પ્રમ જે છે આજનું ઘર મોટું છે આપ આપના ઘર પ્રમાણે અવરખા કરશો આ પણ એક કળા છે અને એને ચલાવી એનું ખિસ્સુ આવી કરવાની આ કળામાં તે તમે ખરેખર પાવત્યા હો (સક્ષમાં દસદસ)

તમે વળી મેલા પાસે સ્પષ્ટતા કરી શો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ઘર પણ મોટું છે નાનાં વધુ નવા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, તા, એ પ્રમાણે એકી પચાસે ટિપ્પિટ તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નહીં, પા, તા, નવીપાસે માટે વ્યવસ્થા સાધી રાખતે ક્રમ પોતાનાંએને દે, અને અવાધાઓને અપા, તેવી સાથે થોડા નામનો આપને બોલો બાગ પોતાનાંએને બાગ અને કાંઈ વગરની વ્યવસ્થા તો તમે ઝગે જા પચ થોડા દૂર પા, મ આવી લેને, કાગળ કે ગાંધી પેટની પડે છે દાનમ-ધેળીનો ઇનેનમ તો નેને જ. તો એકાદ બૂટ પોલીસ સાથેને પચુ થોળાથી ન, પાન

તા, તમે તો એવું જ છેડા છે કે કન્યાવાળો પોતાનું મકાન પીવામ કરી તમને બધું આપા દે. આ દિવાલની પ્રથમે તમને છેક કામ નાનીને પડકાર છે એક દિવસ કહે છે.

મારત લે અથ તો દેવ લો

ધર્મ રવાના દો ગયા ।

કિસ્કો જુનાકું, માદખોં ઘટરા નમાના દો ગયા ।

લફકે જા પાપ પૂછના કાયા કે સાથ કોમે જયા ।

મંદર વિના તો પ્યાલ મુદ્દિકલ રવાના દો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે જાગે જા બની ચકી છે તેમ જા તમે એમને જાગાનો દાર માની અને જાગીને જો છે તા, તો હું કહી રહો દનો કે તે બાઈની દોડરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ થેતી બનતી જતી હતી ને કાંઈ એને મળતું, તે જો મેં કહીને જ પાત કમ્તુ આપને જોએ એક ગરીબ છેડરાને એવા એને વાત કરી તેમ થોડામા જ સતોપ, ગાંધો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ઠ બની વાચ છે પણ અમીરની તો વાત જ કરી નહીં ।

પેલા ગરીબ છેડરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગ્ન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાકુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે જૂ કરી અને બારગો રૂપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિટ્ટી લખાવી એના ઉપર હસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગ્નસમારલ આદિઓ પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હેય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફાગો કરવો તે કેટલું અહિંતકર છે । સાથી અને સળધીએ લાગવા આઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કાંઈ નહીં આવે.

શેઠનો તકારો આવી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ રૂપિયા એકઠા કર્યા. પહેલાં માજ વૃહદ્ભુ અને પછી સો-સોની બાર નોટ સઘરેલ પાસે ગયો. એને જોઈ શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારો પણ કરનાર ન્યારે રૂપિયા સઘરેને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પણ ઘાઈ સ્વધર્મીને ધેર આવતો. જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! ખરા? એણે શેઠના હાથમાં રૂપિયા ધપાવી અને કહ્યું. ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો! સૌં રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા અંદર ગયો.

આનંદીનું મન આખી જેમુ છે કદી તો એ સુદર રૂપિયા પર જઈ એણે છે તે બીજી જ શણે ગણી પર પણ જઈ ચડે છે. કદી નવિકતા અને સ્વાચારથી સુવાચ છે તે કદી અનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શેઠ અંદર ગયા. આ બાજુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને એનામાંથી નિકતિની સુવાચ બહાર ગઈ અને અનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટો ઉપાડી ગળવામાં સેરવી દીધી. શેઠ આવ્યા. ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ અંદર ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેનો પહેલો મોટો વિજય થયો છે. કેવી ધૂળ ફેંકી શેઠની આંખોમાં. એમણે હાલોની આંખોમાં ધૂળ નાખી હશે પણ આજે તો એ પણ રૂપિયા ગણ્યા. એનું દિલ ખૂબ બેઠ્ઠી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ મોલી એ ઈસ્ટન ટુ ખુલ થઈ રહ્યો છે ત્યારે વિજય થયો છે. પરંતુ હું માનું છું કે આજે ત્યારે પહેલો મોટો પરાજય થયો છે તે એની આંખોમાં ધૂળ ફેંકી નથી પણ ત્યારે જ આંખોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્વપ્ન અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આગળ વધી રહ્યો હતો અને છતીએ હથપેલી નોટોમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. અને જ્યાં ત્યારે પાસે રહેવાના નથી ત્યાં માને છે કે તું જસો રૂપિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આજે ત્યારે ઈસ્ટન નિવન વેચી મારી છે. > લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે છતીએ હથપેલી નોટોનો અવજન હતો તો રહેલા દિગે સાંભળ્યો અને એ માણસ પાછો ફર્યો. તે શેઠની પાસે આવ્યો અને એ સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કરેલા લાખેલ ટું પહેલાં આપ્યો ત્યારે શેઠના જનીને આવ્યો હતો અને દરે રાત્રી ઈસ્ટન જનીને પાછો ફર્યો છું. આ બે નોટ સંભળ્યા મારી મન-બના મારા પર કેવી રહી છે આ નોટ મને ખોલ દઈ રહી છે. સૌં આ દરમિયાન તું ને એનું દિલ ખૂબ ગૂંચવેલ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જો અનીતિ તરફ જઈ રહ્યુ હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અમાનના અધારાથી ગાનતા અજવાળા લાણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ લાણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યુ હતુ કે

“અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઠવસપવજ્જામિ ।”

ન્યારે તમે એકાતમા બેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધિનાની આખો બનો, અને દુખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગગિઓ માટે સાન્ત્વના દેવામાં અમારી જીલતો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને રાગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે દોષનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જો ગતની જરૂર હોય તો તે વખતે માત્ર રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવુ જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્મન્ય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રાજ સામે અમૂલવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મૃદુ ભાવણુ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું—ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતુ રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલુ સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દેપ, લોભ, અને અન્યાયનો એમાં અકુર ન ફેરે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય લાણી દોરી લઈ ન્યય, મુરાર્થ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવો શકે, એવી રીતે આવુ શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય લાણી આગળ વધવુ જોઈએ

પહેલા તમે હૃદયને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમાં એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ જાળક પોતાની રમતમાં અને લોબી ધનમાં તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે બળીકાને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી યારોરુ બાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુ બાન. તેમને નથી લાગતી શૂન્ય, કે નથી લાગતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મગ્ન બની ગએા.

શું કહેા છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ગણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવતી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ તન્મયતા આવતી જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કામો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? બાકાતમાં હજારો નકુત્રો અને તારાઓ છે એ જામાં અધિકાધિક પ્રમત દેવ છે પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ કુવન્ય તારાને જ જુએ છે સાત સીતળાં ધિરણે વડે રજનીનો અમકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સપ્ત હિલો વડે વિશ્વને આમોક્ષિત કરનાર સૂર્ય પણ મનમાં દૂર છે પણ કુટુંબની સેવા એમના કાણી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રયોજનો આવે પણ તમે એમાં દુઝવાળો નહિ. કિંતુ તમારી જીવિષી કુટુંબની સેવા સદેવ લક્ષ્ય કાણી રહે તે લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશે.

જ — શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડ
તેરસ

જૈન ઉપાસક
કાંઠાવાડી મુખર્ષી

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ ગાનવસનાજમા મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના બે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમા અને મીઠાની ખારાશમા કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃદ્ધને પૂછશે તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ ત્રિપ લાગશે સુવક અને યાગક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો રફૂ દીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનંત-અનંત પ્રાણીઓ અનંત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનવીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં ક્યાં સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમા એને સફળતા ટેટથી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમા પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી બિજાના છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલાવાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થશે કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખર્ષિ નામ શાદ રહી જાણ અને રસ્તો પાકે આશ્વતો તે એ મુંખર્ષ પડેયિયો ક્યારે ?

એક બહેન સવારમાં વડોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન મુખર્ષી ઘરમાં આંખો પોતાના હાથે જ વડોવવાનું કામ કરતી હતી. એ ને શુદ્ધ બી મળતું વેછેતેનક નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કદી બગડતું નહોતું.

જ્યારથી મુદસસોનાં ચેતથી ગો-પાશન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ હાથે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેછેતેનકે ઘરમાં પત્ર-વેચારો થયાં છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ઘરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છ રોગો અને કોકરોને અપાવી દી.

હા તે એ બહેન સવારે વડોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને ને કયાકે ઘર્ષ થયા એનાં વાંકો પરસેવાથી બીજાઈ ગયાં. એનો પ્રતિ પાસે જ બેઠો હતો પરસેવાથી નીનરતી ખીનીને જોઈ એનું મન પણ ફરી જાય એવું પૂછ્યું આટલી મહેનત જીતીને માખણ ન લીક્યું ? એ કહીને ત્રણે અને હાથમાં જોયું તે એમાં દબી નહોતું પણ પાછી બહુ દબી એવું હતું. ફરી આ શુ કરો છો ? ખીની બેસી માખણ કાઢુ છું ” ખીનીએ હતું ત્યાર બાદત મુખે મુખી આમ વસોવતી રહીત તેમ માખણ આખાથી નવી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસોવતી રવાં હોયો. અતત મુખ ઘણા પણ દબી મુખી મુખનું માખણ મળ્યું નથી. ત્યારે વિચાર્યું જોઈએ કે આખો દો વસો મુ કે કાન પળી જ ? ફોનિ વસોનું જોત તો મુખ ક્યારનું વ મળ્યું હાન પરતું મુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચાર્યું પાછી કે ક્યાંક મુખ ઘર્ષ રહી છે કદી કદી જીવનમાં નાની થી મૂંઝવણ મળીર પરિણામ ત્યારી થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જરા સી જળરુ દુખ કે કિ
અનુભવીઓ જાન એમ કહે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તજખો
ભુવન ઘજાને બદલ કરે છે
એક વચન આવડું વાવાથી
જે પડી બહુ કાજ યે છે

કવિએ કે તે ખામિશ વાન કી છે મૂંઝવણ કદી નાની હોતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લહે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શ્રી ચિનગારી-
હજારે મનુ રૂને લક્ષ્મ કરી નાખશે

હા, તો આખો કયાય આવી બલ તો કરી રહ્યા નથી ને? અને
લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ બલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી ન્યાયે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર
પાસેથી વિદ્યાય લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળશ
દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા
હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો
અને સુખને વહેંચતો રહેજો” ન્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના
કાનોમાં ગૂંછ રહી હતી એણે સત્યને વહેંચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા
કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે ચરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેંચી રહ્યો છે.
આદીના થોડાક દુકાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે -
એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે આદીના દુકાઓમાં એણે-
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે.
ન્યા સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,
બીજું સપતિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપતિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપતિની
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની
પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો
શેઠલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ શેઠલો ન્યાય અને નીતિ
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-
સત્તુ લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો જીવો સૂતો લાગે અને માનવી આ
ચારેય સુખો મેળવવા અપ્રત્યક્ષ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ-
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

જની જરી કે એ પોતાને ભૂલી જરી અને ભગવાનને પણ ભૂલી જરી. કિન્તુ પુરુષોદયે આર્ય સુખ એક ખેડૂતને મળી જાય તે શુ એ સુખ હશે? નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે સુખ છે. આર્ય ભારતીય જમીન રાત્રી નજર જાગીરદાર બાણી હશે કે સુખ તે એની પાસે છે પણ એક જાગીરદારને પૂછો તે એ કહેશે. ભાઈ સુખ અમારા નસીને ક્યાં? એ રાજાઓના સિંહાસને વસે છે રાજાને પ્રજાના તે એ જીના અવાજે કહેશે સુખ તે સત્યાગ્રહ પાસે છે સત્યાગ્રહ કહેશે કુ ક્યાં સુખી છું? સાચુ સુખ તે સત્યતાના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને સત્યતા કહેશે નહીં સુખ ક્યાં છે? હજુ તે છે ખરું જ સાચા છે સાતમા પર વિશ્વ ન મહે ત્યાં સુધી યાત્રિ ક્યાં.

સુખની આટલી મરિત આપણે પસાર કરી આજ્ઞા એક ખેડૂતથી માંડીને સત્યતા સુધી ફરી આજ્ઞા પણ કોઈ સુખી નથી તે પછી કુ વખતે સુખ ક્યાં જવાય? જે પદાર્થોમાં આપણે સુખને જોઈ રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુઃખ જેને આપણે સુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં સુખનો અંશ પણ છે કે નહીં?

એક ભરવાડ હતો એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી આર્યે એ એની પાસે લીસું માસ પડે. વરસાદની ઋતુમાં લીસું માસ મળતુ રજી, રાત્રી સુધી પણ મળતુ પણ આર્યે જિનાળો આપ્યો ત્યારે જ ગાય પણ સુકાઈ ગયું પેલા ભરવાડ સામે એક સમસ્યા ઊભી થઈ લીસું માસ ન મહે તે ગાય દૂધ ન આપે. આખરે એની છુદિએ એક જાપાન બતાવ્યો. એણે ગાયની આંખો પર લીલા કાચવાળા ચશ્મા લગાવી દીધા, હવે ગાય જ ગાયમાં પહેંચી તે એને આજુ જ ગાય લીસું-લીસું જ દેખાવા લાગ્યું માસ પણ લીસુંજન દેખાતુ હવે એ સુકા માસને જાનકથી ખાતી અને સંખ્યાવાળું જાણુ દૂધ આપતી.

હા તે પાસ લીસું નથી પણ ચશ્મા લીલા કાચવાળા છે તેમ સુખ પદાર્થોમાં નથી અપિત માનવીના મનમાં છે સુખ દિશ્વથી સંબંધિતમાં છે કે કાનોમાં? જે રીઝોમાં સુખ હોય તે એક જાહેરાતે બેસારી દો એની સામે શુ જોઈ એને આનંદ મળશે? સુખ આંખોમાં છે કે સિનેમામાં? જે સિનેમામાં સુખ હોય તે એક અપ અકિતને પણ એથી આનંદનો અનુભવ થવો જોઈએ પણ તેમ જાતુ નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં સુખ છે તે આંખને કાઢી લઈને એને કિત જવાવડો તે શુ એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર જોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્ગેશ અન્ય સ્થળે જોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ શ્રમમાં પડી જાય છે, અને સુદૂર વસ્તુને પણ અસુદૂર માની ગેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો જોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝકારોમાં આપ્તુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેરે જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-બોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરેકેજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવક-બીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીજ-ગતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સાર શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યા લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અખોધ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક બીજાએ એક બીજા સામે જોયું અને બધા જ લાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, 'અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેરી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.' અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને કુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કસ નાથ અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો દૈનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રીડીંગ, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખોળામાં પણ એકસવાણપણુ જનુભવે છે એટલે એ પોતાની રમનાં જાળકાની ટોળીને મનમોહી રાગ બની જાય છે. મોઈ-ફાંખિયાની રમતમાં જૂબ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ જાણતી વખતે પુસ્તક એવું જીવનસ્વરૂપ જાતી જાય છે

હોસેન-જીવનના મન-રજાના રમકડાં પેલાં રખારનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. યુનિવર્સિટીની ડિગ્રીએ એના માનસ-સોજનુ ઈચ્છિત પુરુષ બને છે. સ્વપ્નેનાં રૂઝ સજતા સુરજના માનસને મજૂરી આપતી મુલાખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં બચતી પશ્ચિમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમતા, રૂઝના ફરતા જાળકામાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત જાતી જાય છે

જીવનના પરિભ્રમણ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ જાઠા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતવા મારે પણ એને સમય ફરકદ નથી. પણ એ ભેતે પાછો કે મોઠો પર ઘૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિત્તુ ક્યાં છે? યાજ્ઞ-પાંદ્યાં પાછળ દોડતાં આપણે મળિયાને બૂધી રાકીએ નહીં પ્રલવલિત જાળની ચક્રચોખને વણ એના પ્રભુષ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શોધવું જ પાશે.

આજે આપણું મન અમેઘાશ માળક ૭૫ મઈ જાય છે ને ફરતા-ફરતા જડ-પુતળાઓમાં રમી જાય છે એવનાના આકર્ષક ડોર બહુી લક્ષ્ય રેલુ એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની પરિભ્રમણમાં સમાવિષ્ટ મઈ જાય છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ ટિરલેખને આપણા માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમયી ટિરલેખના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયા છીએ —

मैं दिन की दृढ़ रही हूँ हगनू की लजिमाली में ।

मन मांग रहा है मेरा सिखा दीरक प्याली में ॥'

ભૌતિક મુખોની ચક્રચોખમાં ખરા સુખની કંપના ઠીક વેરવું / જ્યન્તિપણુ જાતી જોરમુ કે ચળકતા જૂઝવણોના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મધ્યપ્રકાશને ખોળવો. જાતે આ ઈન્દ્રિયનુત્પન્ન સપ્તરમી રંગો વડે આપણા મટેમટે રમવાની મેટા કરવી. આ હાસ્યારસ જ ભેખાવ. મારે આત્માની દિવ્ય-પોત દ્વારા ધારીરિક મુખોની ચાકના કરવી એ (બ) મુદિમચાલુ પ્રકરન / છે ને! દીરાજની જાળીમાં રેતી બરનારને જૂબ લેવી રાખ તો આખામિક સાધનો વડે ભૌતિક લાક્ષણ્ય ચાલવી એને મુ કહી રાકાશે થાયું !

કોમળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીદરમા સુતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નલોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષરો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતાં પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ જોળો, સમ્પત્તાને પાળનારાઓના ઇવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની આથે રક્તના ડાઘા પડ્યા હશે કોરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કે પાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો તસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. હાઈએ જ હાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના પ્લેટફોર્મ પરથી ઉગાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશ જ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કારો પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રામની વિશાળ સેનાને મુઠ્ઠા માટે ઊભેલી ગેઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું “ શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હનરે મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? ” હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો “ ના, આ ખાવા સારુ ભારતા નથી ” તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - “ કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હનરે માણસોનું નિક દન કાઢે છે ! લોકોની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતાં અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્પત્તાને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્પત્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્ધાર્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમગ્ન આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશના લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો ઘવાનળ જાયવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર બનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રહાર કરે છે અને

પ્રશ્નોવ તમારી નજર સામે આવી જિભા ઘર્ષ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
નેડે મુશ્કાત કરી શકો છો. જેના અખર વાપમાં વાતાનુસિત
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેસને મક્ષાગિરિ બનાવી દેશે. બારોજ માટે
તીખા ઈન્જકશનો લઈ જશી-જશીમાં ડ્રાક્ટરો ગિરાજમાન છે. નાથ મારે
શાન્તિ-પ્રસારક (૧) વધારેની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હવે પશુ સુખમાં
કમી-આમી છે ?

હા હોયની તમે કહ્યા છે દીવ તમે બાંધાડુ છો મદ્યોદવસી
નેતો કસો નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યુ છે પણ કાચ મહેસોમાં રહેવા બને
કારોમાં કરતા-કરતા શેઠ શાહુકારોના હલવને પૂછો હલેલો તેા જણાશે કે
ત્યાં પણ દુખની હોળી જ બાજુની રહી છે વેદનાના બનવ હાદાકારે કન
મહેવા કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ થાય છે કે સુખની પાછળ આવડ્યા અપલો
ક્યા છતાં પણ સુખ મળતુ કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનું કારણ શોધવું પડશે. સુખ મેળવતા શાડુ દુખને
બોળવું પડશે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનું મૂળ શોધવું ચતુર વેદનુ પ્રથમ કર્મ
છે સુખ માટે દુખનું કારણ નેવું નોઈએ બને એ મળી ક્યા ગાઠ
એને (દુખને) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઉખારી દેવી દેવું સરળ બનશે.
મહર્ષિઓએ દુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રાકૃતિક દુખ

૨ પર-પ્રાપ્તિકૃત દુખ

૩ સ્વકૃત દુખ

૧ પ્રાકૃતિક દુખ

આ ન હિલ્લવા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતુ દુખ છે વિવિધન યદુઓમાં
મતો પ્રકૃતિનો કોપ જામાં જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકાતી ઠંડી, જે
મહિનાનો અખર તાપ, બીયણ બાંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોડ રૂપાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મદો-મત બનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ બ્યારે પ્રથમકારી દશ રજૂ કરે છે ફત્તારતી સર્પિષ્ટીની જેમ
મર્જતી સહેરો બ્યારે માનવ-પ્રાણીને હલવા દોકે છે તે સમયે પ્રકૃતિ
બાજી પ્યાર-કારી ન ત્રે નેતુ માનવી-હલ કપી બાજ છે

મમમટના મળીર જવાજ સાથે મતો બીયણ પરતીકપ બ્યારે
ફપમુખી બળક સાથેના ધોડિયાને જુલ્યા પેટમાં ઉતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “હુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પ્રસત્વહીન શબ્દો તારા છે? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પ્રગપાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નથી તું. હુ ખોના અધકારમા શા માટે લામે છે? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં...”, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**दुष्खं ह्यं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વરા વ્યક્તિ પોતાની પાછળ હુ ખોની વિશાળ પરપરા બિભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સધર્મો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજને પાડીને પોતે બિઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ ન્યા સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અકકાર ગળી નહી જાય ત્યા સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વખલ્લત્વ, અનેહ અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે લગવાન મહાવીરના ‘**जीमो और जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કેટ, મુબઈ-૨.

એના દુઃખરિશ્વભોને ભોગત્વા માટે તત્તર બની તપ છે નાની જાળીમાં બેઠેલા ઉંદરનું સફાણ કરવા બિચારી ખૂબ મહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તે દે છે પણ જ છુદ્ધા મિલા જ વિસાલે સ્વપ્ન જેમ ઉંદર એક ખૂણમાં લપાઈ જાય છે તે દાઘ આવતો નથી અને બિચારીનું મોં એમાં ફાઈ તપ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ જાણો એની જવાબદારી કોના શિરે છે ?

એક જઠેન સાચું છે વલુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાંભીર્ય સંભળવે છે તણ તણ દિવસ યુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોને ખજા ખાતી નથી. શે ત્યાં કસક-કાસે એના ધરતું સુખ છીનવી લીધું છે કોઈની જવાબદારી એનું રમત જાળી શું છે દસવલનું તે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી. પણ વિચારવાનું એ છે કે આ દુઃખ માટે જવાબાર કોણ છે ? જામ કરતું તે પોતાના હાથે જ જીભ પર તણખો નાખવા જેવું છે તણખો જીભને પછી દગ્ગરી પણ પદમાં તે એને જ દાઘમાં ફોંપે પડે. આ દુઃખને કાળે નિમજી છે ?

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા મામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમના રાજથી ખૂબ જ દાંડી રવા હતા ખો-ખોની બાદે એની નીદરમી દયમ કરી મૂકી હતી જાણ મનમ એના હાથોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું આ રાજ મનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મદારા / આ તબાકુથી આ માંખું માગે સરીગ ખાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું ભાઈ તો આ મનમ દે કી કેમ દેતા નથી ? શા માટે પીએ છે ? એ બોલ્યો મરવા માટે જાણ પડ્યુંથી બાદન છે એના વિના એક કલાક જમ્યું એનું પડતું નથી " હવે કદો આ રાજીને દુઃખ કાળે મોંખું ? કહેવું જ પડી કે એ એના જ સત્યમે.

તેમ દયન લગભગ બધા દુઃખો માટે મરણ મનુષ્યને / જવાબદારી આપે છે ૧૫૭ -

મનસ કલ્પા વિકલ્પાય હુદાણ ચ હુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખવન સૂત્ર

દુઃખના અભાવ યુગ છે દુઃખનું કારણ સમ તઈ નામ મરી જાર રહે ૭ એનું ૧૦ મનથી ઉમેજાની ૨ બિના અમર દેવ અમરના મનથી મનુષ્યને સમોપી કરે છે — દે જોયે ખાનગ, દુઃખથી કાચર થયું એ

પડ્યા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના જે જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને ક્રાણિકના લયાનક યુદ્ધનું દશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણધિપ એટલે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે એટલે વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રૂજી જાતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમાં ક્રાણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં એટલના વ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર ક્રાણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં લાગ કેમ લીધો ? ” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વે ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ હતા ત્યારે ક્રાણિકને તે બંનેની સાથે ગાઠ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બંને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિનય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈગ ધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ધણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

સ સાદની માત્રામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાથી વિના માત્રા સુતી બની રહે છે એ માત્રામાં હમેશા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની આજણ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને હલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ આપણું રહે છે અને આપણો પણ આપણુ રહે છે આપણા હવે અને શોકમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે અનુભવે સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશ્રન છે જેનાથી કોઈ વાત છુપવાન નહિ. જાત કરણનો પ્રયત્ન રખાવ નહિ. જેની સામે હૃદય ખુલ્લુ કરી કંઈ શકાય એવા મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કંઈ પણ બેઠે રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પ્રલભ છે શરીરનું મિશ્રન તે કંઈ મિશ્રન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આત્માને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાનો નજીક આવ્યાં શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, હમેશા આપ હજારો માઈલ દૂર હો. તે પણ અતર જણાશે નહિ. કારણ કે સ્થળનું અતર આત્માના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શક્તી શક્ય નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાત્મિકતાની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા જતાં પણ મિત્રતા તે રહેશે જ. બીજાવતીજ સૂચના પાનાં ઉપાર્દાનિ જોશો. તે તેમાં આત્માને દેહાત્મિક મૈત્રીનું અવશ્યત ઈશ્વરજ્ઞ મજાશી વીતરામ મહાપુરુષ સ્વપાન મહાવીર અતુલ્યોની મહાગુનિ બી જીવમને કહે છે— જીવમ! તારો જાને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરતો જ અર્પાદિત નથી તે પાછળા કેટલાય જ મોથી જાતે રીતે અભ્યે આવે છે જીવન આત્મા અને ગમા જીવનનાટકના કંઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જમની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સદૃશરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો લગવતી સૂઝના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં મેઝા અને ક્રોણિકના લયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા મૂંઝાઈ ગયો હતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમાં ક્રોણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને ઝોશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમાં કાઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉઝાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર સકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર ક્રોણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “લગવત ! સકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વેશ લગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી સકેન્દ્ર પૂર્વે લવમાં કાર્તિક રોકેલો અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે ક્રોણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જોટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈપિય વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કામના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે બંધિત આ બંધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

નામ અમર રહ્યું છે ? આ જાણી ખોટો મોહ છે કાઢીને દત્તક લેવાનાં સુખ દેટકું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીકરો લાંબા હોય તેને પૂછે તેના અંતરમાં તો આમ બહુકલી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બદ્ધર પણ બાવે છે તેમના સંબંધો દેટલીક વખત કડવા પણ બને છે પરંતુ દત્તક કાઢી જેવા મિત્રના સંબંધમાં આમ બનતું નથી કે સંબંધમાં કડવાસ પણ આવતી નથી. શરત એટલી કે તેમાં બનાવડ સળવટ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય રીતે જીવનમાં સેકડે સાચીઓ આવે છે ને જાણ છે ને તમારી પાસે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પણ પડતું પણ એવાઓની મિત્રતા દેટલી ટકવાની ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આશુભાશુ એટલા કરનાર હશે કે ગાડનાં પાંદડાં બનીને ઊંચા કરશે એવા ધણા ભાગી રહેશે. પરંતુ બીજી જાનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંતરમાં વેડે મહામ એટલા પણ આગે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપત્તિનું સરોવર હજારો હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને ઊંડાં નહીં પરંતુ જ્યારે સપત્તિનું સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહીં એવા સરોવરનાં પાખીઓની મિત્રતા ન બાંધે. ને મિત્રતા બાંધવી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવો જેમનું જીવન અને મરણ બંને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પાણી સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રજા તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહીં. કદાચ તેની સામે હજી ધરવામાં આવશે તો પણ તેને દેહરે મારશે. માછલીને કદે વામાં આવે કે-અરે માછલી ! પાણીમાં તું આટલી લીન કેમ છે ? આજ તને હજીના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે કસે કિમત ની દષ્ટિએ હજી પાણી કરતાં વધારે કિમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પાખી સરોવર સુકાતાં બેસી જશે પણ ગરીબ માછલી જ્યાં પણ નહીં જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે બાંધો રૂપિયા ખર્ચો તો પણ તેમની મિત્રીની મજાતોએ તે જોણ પાડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહીં પણ ઉત્થાનનાં ગ્રામો જોશે તેમની આંખો તમારે વિદાય જોવા માંડશે વિનાશ નહીં. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મડતો જશે તો તે તુરત તમને શોધશે. એવા સાચીઓ હમેશાં મીઠી મીઠી વાતો નહીં કરે, ક્યારેક ક્યારેક કડવાં વેણ પણ સંભળાવશે, ને તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે જૂલ કરો છો હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લા તલવારની માનસ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરૂવલ્લુર, દક્ષિણના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુખના સમયમાં દુગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીખત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લા ધડી સુધી પણ જુલાતો નથી જેને ફૂલનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હું માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે કાષ્ઠક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો. અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

એ ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય બેમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કાણ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દૃષ્ટિએ સૂર્ય” વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિન્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા ખેતરોમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કયાગ્રેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ધોર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. અમારે ચદ્ર તો આપણે સાચો સાચો છે કે જે આપણને ધોર આધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. આધારમાં અજવાળું કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાચીની મિત્રતા સાચી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો જ્ઞયિષી કમીષા કણ્થી પુરા જ્ઞયિમતી જ પચ્ચાત્
દિવસ્ય પૂર્વાર્થ પર્યર્થ મિષા જાયેષ મેધી જાલસજ્જનાનામ્ ।

કુદ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની જાણ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાગી હોય છે અને ખામે ધામે ઘટતી નય છે. પર સજ્જનોની દોસ્તી એથી ઊંચડી હોય છે તે અપોરન્ય તમકાની આજ સરખાતમાં ઓછી જણાય છે. પણ ધામે ધામે વધતી નય છે. બીજા શ્લોકમાં તે કહે છે -

ईश्वारेऽप्रात् कमचा पर्यणि यथा दसविशेष
तद्वत् सज्जन मेघी विपरीतानां तु विपरीता ।

સૈરડીના ઉપરના ભાગમાં મિઠાશ ઓછી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે ખૂણ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિઠાશ વધતી નય છે. એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. > સરખાતમાં કંઈક ફીકા દેખાય છે. પણ જેમ જેમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે. કે જે પછી છેડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિખિલિયા ભવાનક આધારમાં પણ ઉઘડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક સુચીનત વખતે આપણ સાથે રહે છે.

સજ્જોગની બાવનાનો કિયામાં કિયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીરના રક્ષણને માટે જન્ને દાઘ કમેઠાં તૈયાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઘ થતી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી નય છે. જો નગરની સામે કંઈ ભય દેખાયો તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઘ આજળ આવી જરી. રામે સુમેર સાથે મિત્રતા ખાંધી. સવ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કપોં અને મિત્રનું કુળ દૂર કયુ. તે માટે તમને કપડીનું નિશીઘ્ય મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જયુ સદન કરવા તયાર દના બીજી બાજુ સુમીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને મુદના મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સવ કુ જો દસ્તાં દસતાં સદન કરવાની કળા જાણવી જોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાલવની છે. મિત્ર પર કટ આપ્યું. પાણી સુપ્રર્થ ગયુ તો કાલ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જાન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગવડ બીજી નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગવડની ક્ષા બાંધે છે. પુસ્તકોનો સગવડ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગવડ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની ખાસ વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—પ્રજ્ઞાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી શું કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુવશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ખીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ખીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટ્રાશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે. આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધોર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. આરે ચદ તો આપણે સાચો સાચો છે કે જે આપણને ધોર આધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. આધારમાં આજવાળું કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુમેધ સાચીની મિત્રતા સમધી સસ્ત્રીમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

મારંમ શુભો હયિષી કમેષ્ય હપ્પી પુરા હૃદયિમતી જ પચ્ચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથા હાયેષ મૈત્રી અહસજ્ઞાનામા ।

કુદ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હયા જેવી હેમ છે. સરખાતમાં તે ખૂબ હાળી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી નય છે પરંતુ સહજનોની દોસ્તી એથી જલદી હોય છે તે બપોરના તડકાની તરફ સરખાતમાં જોઈ જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી નય છે બીજા તરફમાં તે કહે છે -

इंदयारेऽप्रात् क्रमशः पर्यजि यथा रसविशेष
तद्वत् संगज्ज मेषी विपरीतातां तु विपरीता ।

દોસ્તીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ જોઈ હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે ખૂબ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી નય છે એવી જ વાત સહજન મિત્રની છે જે સરખાતમાં કાંઈક દીઠી દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ હિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે ? પછી હોડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રો વિષિતિના લક્ષણક આધારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુસીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો કિચમાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સદીરના રક્ષણને માટે જ ને હાથ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કોઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તો તરત જ હાથ લાં પહોંચી નય છે. જે નજરની સામે કોઈ લય દેખાશે તો આંખોની રક્ષા માટે જ ને હાથ આજળ આવી જશે. રામે સુમેધ સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકમ તેમજે વાલીનો વધ કયો અને મિત્રનું કુખ દર કયું તે માટે તેમને કપડીનું શિશુ અન્યુ પરતુ મિત્રને માટે તે બધું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બધું સુધીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાનો વાનરસંવાને મુકના મેઘાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સર્વ કુજો દસતા દસતા સહન કરવાનો કળા જાણુવી નેઈએ, અરી મિત્રતા તો પાણી અને કાદવની છે મિત્ર પર કષ્ટ આણ્યું. કણી સુકાઈ ગયું તો કાદવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ ગિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ થીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુખશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ધીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ધીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા કોશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ માત્ર હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખવું કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે. 'એટ્કોર્ન' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સારાયે વિશ્વને અહિંસાનો જ દેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સ દેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેએક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાબળવા પ્રભાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે નિશાળ કતલખાનાં બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે બાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હંદથી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શીતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણને પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ ઈચ્છી છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે.

એક પ્રકાર પૂછી શકી તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાતો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવું કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો હીવડો અમઘી રહ્યો છે. પરંતુ આજે બેઘડી મજા વધી રહી છે આજનો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કૃષ્ટિને જોઈને હૃદયમાં આનંદ ન થવો હોય તો સમજાવું કે હૃદયમાં સ્થિતિવત્તાનો વાલ છે. આ? બધી જાએ આ જ જીવિ કામ કરી રહી છે. માનવો કસ્ટર્ડ એ લક્ષ્યપિપતિ જાઓ તો તેના ચરણ સૂમચમાં આવે છે. પણ જો માનવો કસ્ટર્ડ સૂમચમાં સારી સ્થિતિએ પહોંચે તો કપારે એનું દેવાનું નીકળે તેને માટે પ્રયત્ન કરાય છે. કારણ કે કસ્ટર્ડ સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કસ્ટર્ડ નવા જુદામાન મુનિ આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજનૂતન જાણીતો સ્વર વધુ પસંદ કરે છે. એટલે દુની સ્થાપિત ગાદીઓ પરતીકાંથી ધરા મૂ? તેમ મજા બેઠે છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લીજિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. નવાન સેજિનીના નવા અકાશ ઉપર આખાં મેહાં કાઢી બેઠે છે અને પછી તે મહા અને આચારની દુષાઈ જોઈને સમાજમાં નવી રોશની પ્રયોગ વિરોધનો વરોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ બધું શું છે? જરા જોય જીવતીને જુઓ કે મહા અને આચારની રક્ષા કર્યાં અને જેવી તો થઈ રહી છે. મેહાં કર્યાં અને મહાની જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વય માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાને અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, ત્રિચારાની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા કેટલી ઉદાત્ત હોય છે તે માટે એક પંક્તિમાં કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહજ કિંતુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે—પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જોયો માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી જીભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમાં જિતરી દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં જિતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના દનગ્રામી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હમ્મરો માનવીઓની વચમાં, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્પણનો કાંઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં મે
 િમિદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમે ખુલ
 દ્યાણુતાનો જિ દ્યાણુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે અપારે નિર્લેપ
 હૃદય એ સુખી રેલી છે અર્થ રનેહ, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો
 અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાનુભૂતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય
 માંથી દયા અને રનેહની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહંસ્યે
 બની જશે જે દિવસે માનવના હૃદયમાંથી દયા પણ ખલાસ થઈ જશે તે
 દિવસે તેના નાનાં બળોની શી હાલત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી
 કરી છે કે કૃતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી
 રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગલુ પોતાના ઇંદનો અને કૂતરી
 પોતાનાં ચકુચિનિ કરે છે

કૃતા જીવનનું કલક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં
 વિદેશની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અધાર છે
 તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ રૂપે અનુકંપને
 આત્મિક ગુણમાં ગણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ મિલ્લોમાં અનુકંપા પણ એક
 છે કેટલાક મોઢા અનુકંપના પણ સાવલ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે
 પણ આ માત્ર જાણની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સક્ષવી જ
 સક્ષતા નથી કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી
 રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા
 તથા અહિંસા એ આત્માના ગુણ છે આ આત્માના નિજગુણ પણ આદેશ
 સાવલ હોઈ શકે છે આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જ્વલની છે અનંત
 અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં અપારે કરુણા જન્મત લાગ છે ત્યારે તો
 આદર્શ અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણ તરફ ખસ્યાં મળે છે

અપારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે
 જ્યોત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી જ્યોત સુકાઈ જાય છે તે
 દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાચિયું બણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન
 માનવી માટીના વિદ સરળો છે પીડિતાને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી
 બીજાનું નથી

પૂર્વ જ્ઞાનદેશના જામોદા જામની એક વાત છે એક દરિદ્ર સુલ્કરને
 પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્ય છે મિચ્છાનાં પશુઓને
 નિર્લેપતાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારે નાગરિકોને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે શુદ્ધતા જવાઈ જાય છે ભારતની મરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે 'એટકેમ' ઉપરથી અહિંસાના સત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેચોક થઈ ગયા છે મરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાક્ષણના પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સરકાર કંગોડો ઉપાધાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલાં કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચવે, હરિજનની રમીના બંધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુરેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂચવેને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કાણ છે ? બિચારું બંધનથી જકડાયેલું સૂચવે બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હંદથી હરિજન !

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા બ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમગ્ર લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની કામા ન ચાલીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના એ સહો પશુ જીવેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજતુ કે માનવતાની ત્રોતિથી આપણુ હ મ ઝગમગતુ નથી હયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જો હયા છે તો માનવતા છે જે હલકામાં હયા છે તે જ જીવિત હલક છે હલક આમ તો એક માસનો ઢુકડો છે પણ આપણુને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિશ્રમણુ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને ત્રિતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો હરણાના એ બિન્દુઓ ભળે તો તે સજીવ બની જાય છે કુરુણા વિના એ માસના ઢુકડાની કાંઈ કિમત નથી.

એક ઠવિ કહે છે

હવા હીન લાયરિયા હોરા જનમ ગણાંવ,
કિ પરધરસે વિલકો કયોં ન ફુલ જનાવ,
કોમલતાકા માલ ન મનમે,
ફિર કયા સુંદરતા તનમે જીવન હિય ઘરસાવ.

હવા વિના જીવન એ ઉચ્ચત્ત આપ છે ફૂલ છે પશુ તે એવુ કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. હવાના અભાવમાં જીવન શૂન્ય રીતીના રણુ જેવુ છે જેમાં જો નાનુ સરખુ હવાનુ ઝરણુ ફૂટે છે તો આપણુ જીવન ખીલી કોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુળે જવાઈ જાય છે

વૈદિક ઇતિહાસમાં એક નાનુ રૂપક છે ન્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનુ નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી જમા પશુ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિનો ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, પછી તેનો અપાનદ ઇચ્છુ માણસો ? ત્યારે વિશ્વના સર્વ સક્રિયતાન માનવીનુ નિર્માણ કરવેનો સહકાર કર્યો.

આ શુભ સહકારી ભણુ ન્યારે સ્વતંત્રે ઘડી ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પસે આવ્યુ અને બોલ્યુ ભગવનનાં આવી જુલ ન કરશો. એ પ્રાણી દલ અને બેઠમિની ફેલાણીને અસહ્યને જ મ આપશો અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરમે. ન્યામને પશુ ખમર પડી તેણે કહ્યું- ભગવનનાં માનવ નામનુ પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. ન્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીતો જણાયો ત્યારે તે પોતાનાં માતા પિતા બાઈ સુદાનિ મારી નાખશે. શાંતિએ ન્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાય ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બન્નેની

પાછળ તો લઠ્ઠ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું ક્યા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમાં એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો બે આપના બધા દુતો સુધારવામાં નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમાં અનુક્રાંતે સ્થાન છે, એ અનુક્રાંત જ પર્યુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

સાતા સુત્રમાં જુઓ પહેલા અધ્યયનમાં જ કરુણાની વાત સંભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરૂઆત્તોના સૂર હજી કાનમાં ગૂંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઊંઘ ન આવી ક્યા ફૂલોની સુકોમળ સૈથ્યા અને ક્યા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાનું ! આ સૈથ્યા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની ચતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમાં થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ હોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમાં ભગવાન મહાવીર પાસે હિંતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યા ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચક્ષિત થાઈ ગયા ! ભૂમિની સૈથ્યાએ તમને મહેલોની સુકોમળ સૈથ્યાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમાં સવારે મારી આપા લઈ, મહેલમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકક્ષ દાખીનો દેહ ધારણ કર્યો હતો તમે એક દાખીના ટોળના આગેવાન હતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મઠપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંદ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મઠપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાટો જતો હતો. પ્રચંદ પવનને લીધે આગ વધતી જતી હતી ત્યારે વનના બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મઠપમાં આવ્યા અને તમે પ્રેમથી સવનિ જગા આપી. આ આગને લીધે જ મજબૂત વેર પણ ભૂમાઈ ગયાં સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મઠપમાં એકબીજાની નજીક એકાં હતી ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને માત્ર બનાવે છે જેવી રીતે અધારામાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદલવા બૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર બૂલી જાય છે.

તમારા મઠપમાં વનનાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસસુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મઠપ બધાં પશુઓથી ચિકાર ભરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસસા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અનવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસસાએ ત્યાં જગા ખાલી નોંધી અને ત્યાં આવી બેસી ગયું તમે જોશું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેષકુમાર! એ વખતે જન્યેન્દ્રપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક કુણુ મારામાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કુણુથી ભરાઈ ગયું તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કુણુને કારણે તમે મનુષ્ય ગોત્ર બાંધ્યું.

આગમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે

સપ્તમ ક્રમ મેઘા સાપ પાણાણુકપિયાપ, સૂયાણુ કપિયાપ.
સીવાણુકપિયાપ સત્તાણુ કપિયાપ, સસાર પરીતિક્રમ માણુસ્તાકપિયાપે

—ગાના ધમ કથાંત્ર સુત ખ. ૧

મહાધમજી કમવાન મહાનીર મોહ્યા-માણુ શૂત જીવ અને સત્તની આ અનુકાપાથી જ તમે સસારને સીનિત કર્યો અને મનુષ્યનું આધુન્ય બાંધ્યું તમણે વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ શાંત થયો પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રુપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માગ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી એથી દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજા શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સમયમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી હેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શુ જુઓ છો ? ગુણ જુઓ કુળમા શુ જોવાનું છે ? શીક્ષને જુઓ અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો અમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શુ જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જુઓ ધર્મમા ક્યા જુઓ કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો બાહ્ય આખોને માટે છે, બ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત ભૂલ થવાનો સંભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જુઓ તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીદીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિડાથી ન કરો તમે એ જુઓ કે તમારા હૃદયમા ક્યા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને મિતગધતા આપી શકે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ જીલ્લેમમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હિરમા સદૈવ વહેતા ગ્રંથે અને જનગણમનના તાપને ધોતી રહે એ જ દયાણુની કામતા છે

મનની કામજતા જીવનની મિલ્લત છે. મનની મિલ્લત જ્યારે વાસ્તીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુદોની કામજતા જ્યારે હલમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાક્ષર થાય છે. આકાશ દેવતાને સેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા સેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે. જે જીવનને બે એ સર્વ જાય છે.

જીવનનો કંઈક એવો મિલમ છે કે માનવી નખીને જ આવળ વધી શકે છે. જે થડો પાણીમાં નમે છે તેજ અરાય છે. કૂવામાં થડો નાખીએ અને નોંઈએ તો જળાશય કે થડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તે ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક રીધું પણ પાણી અરાયું નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી અરાય છે. તેવી રીતે જો જીવનના ધમને જળથી અરવો હોય તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પછી કાંઈ બાપ કોઈ પણ સતની પાસે જાએ. કોઈ વિદ્વાનની પાસે કાંઈ જાએ. કોઈ દરનયાજનના ઓરિસર કે ઈતિહાસ ભૂગોળ કે સાજનજનના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જઈ બાપ બાપની જાતને વિદ્યાનના મધ્ય સાગરમાં નોંઈ શકશો. પરંતુ હલમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી જ્ઞાનનો પૂરું પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના વ્યભાવમાં વિરોધતા પણ તમારો સામે પોતાનું જિહા નથી પોણી શકો. અરજી કે સિખની એરજિલ અને કિદ અલ સેલ્ડ મનમાં મિલ્લત પેદા કરે છે અને આ મિલ્લત હલના યુક્તતા દરવાજાને ખાંધ કરી કે જે

આજના વિદ્યાર્થીયમાં જાતનું બિડલું જોવામાં આવતું નથી. તેમનું

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કાલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે. જ્યારે કોઈ મહત્ત્વ ધરાવતું કંઈક ત્યારે તે દિવાલ તરફ આંખો કરી બેસી જાય છે. તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહેસ પણ જાણીતું નથી કેમ ? આ જવાબનો વિચાર કરશે તો જાણીશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના જિહ્વામા પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને બીજાની શક્તિ નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે. માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે. પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલ્લવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને બીજાની, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફેડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકબાંધી હજાર બીજા બીજા શકે છે. પથ્થર પર પડેલા અનાજનો દાણા નાશ જ પામે છે. પથ્થર અને માટી બંને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ બીજાના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકબાંધી અનેક કણો સર્જાય છે. આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે.

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો. તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તરવેતાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશે તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશે. જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાંથી ભરશે ? જો કદાચ પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશે તો, અમૃત ઉપરથી દોળાઈ આવ્યું જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી જાશે. અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયંકર નીવડશે. પણ એવો પડિત 'અધૂરો થડો છત્રકાચ'ની કહેવત સાચી પાડશે.

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહંતા વિષને કાઢી નાખવું જોઈએ. તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિષમય બનાવી દેશે. ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય.

જ્યાં મુઠ્ઠી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં મુઠ્ઠી તેના ઘાટ ધડી શકતા.

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જતાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાતા જન્મવાન મહાવીર પાવાપુરમાં અંતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. હરુદ્યાવતાર મહાત્મા મુધે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાંજરા સિધ્ધેએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોઈ તે નમ્મુ પડી. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કોચી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્મુ પડી. જન્મવાનના સમવસરણમાં ઢેળાતાં આમરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કોચે ચડીએ છીએ.

નમ્મુ એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્મુ તે વિનય નથી. હાથકાંઠો માળે તે ધક્કીયે વાર ચૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કોઈ અર્થ નથી. એમ તે કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે. પણ કસરતનું નમન વહન નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર કુવક પિતાને સમાન આપવા પુરસીમાંથી મેઢે. પણ યવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે સરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્મુ જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચની પદેથી સરત છે. અહ કાગ્નુ મળી જવું. નર્મ મુધી મનનું અહ મળવું નથી. ત્યાં મુધી ગુણીજનોના ગુણે જોઈને નમન કરવાની જાતના મતી નથી. મનના અહ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીરનની સરળતાની નિશાની છે. નર્મ લઘુતા છે. ત્યાં ભોક્ષિયવા પણ છે.

આખ્યાત્મયોગી કવિશ્રી અમન દામનજી એક પદમાં લઘુતાના માર્ગનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજમ જ્ઞાન નિશાની.
સિદ્ધરાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિલ લાઝ લામવે.
મોઝ હોય તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિધ્ધ હટાવે.

આખ્યાત્મિક યોગીસત લઘુતાનું આત્મિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેહી મોઝ છે. નાનું બાળક દરેકને પ્રિય હોય છે. સત્તનું બાળક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો હીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાખના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કોઈ શંકા શકેતું નથી રાકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી જાઉં છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રંજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિત્તો શોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસા પછી બાળકમાંથી કિશોર અને કિશોરમાંથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કાણુ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવંતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂબે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખેંટી પર પરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે જિહ્વા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

લગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, લક્ષ્મી પ્રહલાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થરાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાંથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા જિહ્વા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ કોપના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપરાધીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રામળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો ઘર્ષ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા હિંમત રથાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના માટ ધડવા માટે હૃદયમાંથી સુવર્ણને નરમ બનાવવું જોઈએ. બાકી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ઘરના કરતાં સર્વપ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. હરુણવદાર મહાત્મા છુધ્ધિ આપેલ છપરેશોને તેમની પછેના સિધ્ધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યો છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કોમી છે પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવસરણમાં દેખણતાં આમરે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને કોમીએ બીજો બીજો.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ સરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંનો આધાર તે કણીએ વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે થત દિવસ મૂકીએ છીએ. બાકા મૂકવાનો કેઈ અર્થ નથી. એમ તે કસરત કરતી વખતે આપણ સરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વધત નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પછીના ઉત્થાનતર કુવક ખિયાત સ્થાન આપવા ખુરશીમાંથી બેઠો પણ થવાની તરફી લેતો નથી. ગુસ્સા ચરણે પડવામાં તે યત્ન જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મહુરત મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચની પહેલી યત્ન છે. અલગનું મળી જવું ત્યાં સુધી મનનું અલગ જણવું નથી ત્યાં સુધી મુશીજનોના ગુણે જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અલગ કરનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનનીએ. મનની લુપ્તતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. ત્યાં લુપ્ત છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોમાં કવિથી અનદમનજી એક પદમાં લુપ્તાના આધુન્ય વર્ણન કરે છે.

મનના મરે મન આની લઈ ગુરુમ જ્ઞાન નિશાની
તનુના ન ધારમે જાવે સખિયાં જિજિવિષ્ણુ લાલ લાવે
જોડે દેવ તે નન ન આવે તે જાવે તે સિત કરાવે.

આખામિક મોખીયત લુપ્તાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લુપ્ત પેટની માં ન હોય તો જીવનકે દરેકને દિવ દેવ છે. લુપ્ત જીવનકે પેટ.

ગુરુ આજ્યા છતાં જિભો પણ ચતો નથી આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું નેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજાને તારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી જન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોદાપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સજાના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાઈ મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિસાળી છે માટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ચૂકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાઈની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સત્તામેા કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગક ચૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહાડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

માથે છે. આપે તુ જીવે મોઢે, જાતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાદળ, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી જેવે છે. પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષાવે છે તો તમે સાગર નહિ વાદળ બને. સાગર પાસે જસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે. છતાં તે પૃથ્વીથી જીવે ચઢી શકતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો દોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આરુ જન્યવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર પેટ ધસાડનારા કીડા નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં શ્વાસ લેનાર વાદળ બનેા અને કપ્પાચને મિઠાણમાં પલટાવવાની કળા શીખે.

વિનમનુ બીજુ લક્ષણ છે કોઈના લગ્ન વખતે જાત રહેવું કોઈની સ્થાવતી વ્યવસ્થાઓમાં પેટ્રોલ જાંટવાનું કામ કાંઈ જુદામનનું કામ નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી નતને અચાવી અલગ થઈ જાવો.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડા દેતી વખતે પણ ચિત્ત કામળ રહેવું જોઈએ. કોઈ સાક્ષુના જીવનમાં દોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રત્યક્ષિત આપે છે તેમ જતાં આચાર્યના મનમાં સિખ પ્રત્યે દેટલી કામળ ભાવના હોય છે. માતા ધણી વખત બાળકને શિક્ષા કરતી હોય છે કહોર શિક્ષા કરતી વખતે તેમાં ક્રૂરતા દેખાતી હોય છે. જોનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે મુ બાળક પર જસીમ મમતા ચામતાર આ જ માતા છે ! કે જોની વાત્સલ્યની ધાર બીજકુલ સુકાઈ ગઈ છે અને આજ રેતી જ બાકો રહી હોય એમ લાગે છે. પણ અધારથી જોનારને શી ખબર પડે કે આ કહોર દેખાતા અપરાધ નીચે વાત્સલ્યનું કામળ ઝરણુ વહી રહ્યું છે. તેથી રીતે શિક્ષા કરતી વખતે હાથ લાંબે કહોર બને પણ મન કહોર ન બને તે જો જો એટલે જ ઠિજની જૂલ વખતે કહોર શિક્ષા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમેામાં તેમની વિનમતાની આશાએ અવાઈ છે. આ મોઢામાં માનવે વિનમી રહેવાનું છે પણ વિનમની પાછળ ભય અથવા સ્વાધ પણ કામ કરે છે.

તત્ત્વવેદાઓએ વિનમનાં પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોડકપચાર વિનમ આ જાતના વિનમમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર બહારનો દેખાવ હોય છે. મોટાઓ આત્મા અને સ્વાસ્ત્ય નહિ કંઈએ તે મોઢામાં ખરાબ દેખાશે. મોઢા કહેશે કે દેટલો અડકારી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં જિવો પણ ચતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જોટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીન્ન જોનારા પણ માની નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકપ્રિયાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સગા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સગા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : ક્લાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેદીના માલિકનું સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂદ છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બઢી જેવો બની જતો મેનેજર, ક્લાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીતે સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્રાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રભુત્વ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારેક કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહાડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુએ કે તે કોની સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે બધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી ધરી. બધી પણ વિનયનો માત્ર દેહ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યહસી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદરના ઉપર સંયમનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા મોટા સત મનુષ્ય જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુમુક્ષુ આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રત્યેક્ષ સામે ધુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સમુદ્ધેની સામે કે જ્યાં મોટી સુલુથીસ બાંધી દેખાય છે.

પણ તેને વેશનો મોહ કે પશ્ચાત્તો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આશ્રય નથી હોતો કે અનુક્રમણનો વેશ હશે તો જ હું નથીશ અમર અનુક્રમણના કિનારાં કે અનુક્રમણમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નથીશ. આવો મોટા આશ્રય તેના મનમાં નહિ હોય તે પણ જમર વેશને નહિ પણ સમુદ્ધેની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્દાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સાધના દેખાશે ત્યાં તેનું શુદ્ધપૂજન મનમાં નથી પડે.

આકતી પરપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મા દેખાશે. બાકી જી ન ચારમાં તો વિનયનો દેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર ખાસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા જ માટે મહાન વિનયવત ઐતમસ્વામી જેવા સતનુ નામ બધાની ઈશ ઉપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જન્મેલ એવી લાગ્યે જ મોટા બાંધી મળી આવશે કે જેને ઐતમસ્વામી શાશિવદ કે અબળકુમારના નામની જગર ન હોય. તમને તો જરૂર માદ દરી જ કેમ ન હોય? દિવાળીના દિવસે ચારદા પૂજન વખતે મગજ મુહૂર્તમાં આજ અદાપુરોના નામ તમારા ચોપડામાં સર્વપ્રથમ લખે છે. ઐતમસ્વામીને માટે તો એક દોદરા લેલોની છબે માદ દેવ છે. તે માદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વગે, લલિધ તણા લડાર,
જય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ છિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અ તે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ધણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેક રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ બે હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો રાખે છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લલિધ આવી જાય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગમે તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લલિધ જે મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા બોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અભય થઈ જાય

ગૌતમજ્ઞામીના સ્મરણનો બીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

બેમાથી તમને કંથો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે બીજો ? તમે ભલે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો બીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રજુના હૃદયમા કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રજુ મહાવીરે, ગૌતમજ્ઞામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગેયમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ યોગણુત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલણી લેશે બીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હજ તમારી નજરમા આવુ છું દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ ભર્યા છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ઔતમપ્રભુ, લગવાન મહાવીરના એક સંબંધને કેટલા આદરસહિત સંભળના હતા ! તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે ! પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને પ્રેરણા આપે છે પિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રભુના મારા જીવ અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રભુ અને જ સંબોધન કરે છે

એ વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે અને જ ક્યા કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધા કરે છે શું કે આખો વખત મુઠ્ઠિ જ રહુ છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શું કે હવે પણ અભોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે ત્યાર જ્ઞાન અને ઓઃ પૂર્વોના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સંબંધને કે અધિકારતા છું

પણ આ સંબંધે નીકળે શેના ! અહકાર તો તેમને અડધો પણ નહોતો. પણ અને સત્તાનો મોહ તો તેમનાથી દૂર લાગી ગયો હતો. તેમના પ્રવિત્ર આત્મામાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જલતી હતી. એથી જ અમને અહીં હજાર વર્ષ વીતવા છતાં જનતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુદી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૬

માદૃગ (મુળક)

ભારતનો ખ્વજ મીઘી લાકડી પર લહેગય છે વાકીચૂકી લાકડી ખ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ ખસદ કરતુ નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાતુ જ લખાયેતુ હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સફળુણે! રૂપી ખ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાતુ નામ જ માયા છે તમે કપાય વિનય ઉપર પ્રવચનો સાલળી રહ્યા છો તેમા માયાતુ સ્થાન ત્રીજુ છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મતુ બીજ ગહી જ દેમ શકે ! ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોદી વજ્જય મૂવસ્સ, ઘમ્મો સુખ્ધસ્સ વિહર્મી.

નિઘ્વાણ પરમ જાર્હ, ઘયસિસિ ષ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણુ જો તેમા મીઠુ ભરેલુ હોય તો દૂધ સારુ રહી શકતુ નથી દૂધ ભરવુ હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠુ કાઢી નાખી વાસણુ સાફ કરી નાખવુ જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની દ્વાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂકયો.

સમજે, કારણ કે ધમ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વોચુરૂપી પરમપદને પામી શકે છે.

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની સુવ્યાસ સર્વત્ર દેશાશે. જેવી રીતે ઘી રેત્તાથી બ્લિન્ડિ ધૂમાણ બિનાતો વાદકાળધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કર્તવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ હંસ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે.

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષતા ભોગ્યથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે.

કુખીને કોઈ સ્થાનથી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હંસ ફેરવે અને રતેકપૂવક બે મીઠાં વચનો કહી તેની કુરુણ કહાણી પૂછે તો કુરુણતાનો સ્પર્શ ચર્તા જ એમ વાળી વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મંડે છે કુખી બક્ષિત હમદર્દીની આગળ પોતાનું કુખ બક્ષત કરી હળવપણું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરધોના ભોગ્યથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાપ્તિ વડે શુદ્ધ પશુ બને છે.

આચરમાં દરમાન્યુ છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને રસ્કઝ અરિસ્ટા એવું હંસ રાખી આસોચના કરે છે તેને અરપ પ્રાપ્તિ આંવે છે ને તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાપ્તિ સાથે અચાર સર્વતુ પહેલું પાતું ઉખાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ બાબદાસ થશે. આચર્ય કહે છે કે -

શે મિશ્યુ માસિય પરિહાર ઠાળે પહિસેવિજા
આહોપના અપહિ રંધિય આહોપ માણસ
માસિય, પહિઠરિય આહોપમાણસલ લો માસિય ।

અવધાર સૂત્ર છ. ૧ સુ. ૧

તે સિમ્હ એક માસના પ્રાપ્તિને થોડા દોષતુ સેવન કરે છે પછી આચાર સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના ને નિષ્કપટ બાવે કરે તો એક માસનું પ્રાપ્તિ આંવે પશુ ને તે સકપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાપ્તિ આંવે છે.

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ૭ આનોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાનો આટલી સાખી પહેાળી વિચતમાં જાનરવાતો આ વિરમ નથી પણ ગદરે તેની વિચતેમાં જેટલા ગદરે દિતરવુ રાગુ ૭ તમે માધના કરને જાણખા શકો બે સાધુઓનો દોર એક સરખો છે જન્મે આસોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત બમણું થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદને તો કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી, તેને તો લાલ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ આમાણિક વૈદ એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વતીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિકલ્પણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને આવક કે સમ્પત્તી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયો મિચ્છા વિહ્વા, અમાયો સમ્મ વિહ્વો ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્પત્તિરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષપ્રાણ છે, ભલે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી લવપરપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર દરમાવે છે કે

જહ વિય નચિજ્જો દિસે સ્વરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતલો ।
જે દહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ મઠ્ઠાન્યણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પરિભ્રમણ કરી અંગેશક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જોયે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધ્ધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માણની મંચીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર ગર્ભમાં બાવલુ પડશે. સરળતાના અભાવના તેની અને તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ હલ યાથી રહો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે. બોળાં લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હલવતો મેલ છુપાઈ શકે છે. સાધુજીવન હોય કે ભાવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેલું અસહ્ય જીવ રહે છે. ડરેક પ્રપંચોમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ વાત બહાર ન બાવે એટલા માટે હલ અને માણના પાદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

સૂક્ષ્મવચ્ચ પણ માણના કોરમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની બાજે એ હાસન છે કે ઉપાશ્વર્ય આવર્તા ત્રણ વખત તિકખસો આશરિયુ કરશે. પરંતુ ઉપાશ્વર્ય સીધી કિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી થયે કરશે. આ શુ હલ નથી? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે? મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોડ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો. તે, તે જ મુનિની પાસે પહોંચતાં લગીલગીને વહા કરતો હતો. આથી વાત એ છે કે પાપપ્રિઓના આદા તો ગયા તેને ઠેકાણે યેપી આવી ગઈ પણ હલવના આદા જમણા વધી ગયા.

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નથ નાથિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બંધના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે. કાલાની વક્તા બાણની વક્તા, કાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ત્રણે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને નથ કરે છે તેનો વિપરીત અશુભ વણુ-મથ-રથ રપથ આદિમાં થાય છે.

એવી બહિષ્કૃત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાર્ષિ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે હાડી રહી હોય. તેની હિતકારેલી વાત પણ કાર્ષિને પ્રિય લાગતી નથી તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ક્રિંક છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ નથ કરે.

તમારે મધુર કહ નેઈએ છે. લોકોનાં દિલ હરી લે તેવી વાતો

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડાલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ર બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ર હોય છે તેમની ગળુના તિર્થંચ ચોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણ છે તિર્થંચ ચોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ર બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી ભવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ ચોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યમ્થોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકતું ખિન્ન બાંધી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાપડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શું જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે જળ અને ધોકાબાજથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી જાડે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શું કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની સોધી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સાંપ્રાન્ય છે, તે ખોલે છે ઘાઈ, ને ચાલે છે ઘાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ઘણો પ્રિય

તવને સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જોણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ મુક્તી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રશ્નને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર પણ માં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ યાદી રહ્યો છે બહાર એક અને આ ર બીજો જ રમ જણાય છે ભોળા લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની મેસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હૃદયનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આવકજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બંનેનું અસરપણું જાતું રહે છે ફરેક પ્રજાનોમાં જો જ વ્યવસ્થા કામ કરતી હોય છે કે તેની અસર વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે

મુક્ત્યવગ પણ માયાના એવમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાસન છે કે ઉપાશ્વરમાં આવતાં ત્રણ વખત નિઃશ્વસો આપાદિયું કરશે. પરંતુ ઉપાશ્વરની સીમી ભિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના પગમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક ભાઈ જે મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે તેજ મુનિની પાસે પહોંચતાં જીભીજીભીને વડના કરતો હતો સાચી વાત એ છે કે પાપદ્રિઓના આંટા તો ગયા તેને ડેકાણે ટોપી આવી ગઈ પણ હૃદયના આંટા બમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ બધે બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બળના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કાયાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો બધે કરે છે તેને વિપાકીલ અશુભ વશુ-ગમ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં આવે છે

એવી બક્ષિ કદાચ પ્રેમપૂરક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સદી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, હચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બંધ કરે.

તમારે મધુર કંઠ જોઈએ છે બોધાનાં દિલ દરી થે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ શ્રષ્ઠાચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસક્ત સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાલ્ય જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતા બીજું કાંઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઠાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનેતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક ત્રિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઠકાયેલી હોય છે જેનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જાણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું વ્યાગત કરશે

મોટું ગા,

તા. ૧૪-૮-૧૫૮

લાગે છે. પણ માફ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા સ્વભાવ વિષમર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી મણસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ અરેખર ફેટલી છે તે જો તે પોતે જ જાણે છે અથવા તે તેનો જોને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરનો સગદાર જોઈ બાળઈ જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો ક્યાંથી ખતો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત બાળવનો માણસ એવાઓની પ્રતિષ્ઠા પણ કદે છે તેની અખિલ કીર્તિનો બેઠ પામવા અટે બાલમર્મ હોય છે.

એક વાર મર્યાદા પુરોચન શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન-વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માત્રમાં એક સરોવર બાનુ. સરોવરમાં કિરેલી કમળો અને તેના ઉપર ભમરઓને યુગ્મતાં જોઈ તેમની અખિલ સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જગમો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાદિ સામ્રાજી ધોરેલી હોય તેવી સફેદ હતી. ખૂબ જ મદ અને એ તે ચાલી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યસમિતિ પાશન કરના ચાલી રહ્યા હોય. ગામ પોતીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું

પદ્ય હ્રદયમ્ પપાયાં ચક્ર પરમ ચાર્મિક

જનૈ જનૈ પદ્મ ઘણે જીવેષુ વય શંકયા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોગી જમો છે. જાણે કે પ્રખ્યાતનામાં હીન કોઈ બાળા! અને આશ્ચર્ય છે ત્યારે કેવી સ્વવ્યવસ્થાથી પણ ઉછરે છે. વિશેષ તે સ્વદેશ દેખાઈ રહી છે. તેને જાય છે કે કદાચ પણ તીવ્ર કોઈ દુઃખ અથવા જનમ સામેલાય કોઈ મોટું સત્કર્મ પણ પડી લાગે છે આશ્ચર્ય તેમ જોઈને નેત્ર ખંધિત કરાવે.

રામ આ પ્રમાણે જગમણી, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવેશ કરતાં મોટી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અચાજ બાળો રાખુ ખાન તે તરફ ગયું. અચાજ બાળીનો હતો. તે કદી રહી હતી કે—

ચક્રઃ કિં વર્જિતે રામ તેજાદે ત્રિપુસી છતા ।

સદ્વાસી વિશામલિ ચરિત્વં સદ્વાસિવામ્ ॥

૨ સગા તરફ રામ! તમારું દુઃખ જો સફેદ છે તેથી તમે જગમણાં, છતી મોટી બાળો છા. પણ તમે આ જગ કરો છો આ ઉત્તમસ્થાન માત્ર ઉપગતી જ છે અદરની રજા તમે ક્યાંથી તરો? ત તે ૨ સર્પ ૨૦ તે જ જાણી શકે આ તમારું પોતીએ તે સફેદ નેત્ર પડે છે અદર

આરતે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ આરિયન પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને બધું એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની ઘિડબણ છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત એકા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંકેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું વ્યાગત કરશે

માટુંગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સંભળી રહ્યા છો. જેનાથી ભવપર પરાને પેષણ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધ ઇલાઓને કથાય કહેવાય છે તમે નસ્ટી ચૂક્યા છો કે કથાના ચાર વિભાગ છે તેમાં બે રાવજન્ય અને બે દ્રેષજન્ય છે જરા આપણે બિણ્ણથી જોઈએ તો આપણામાં રહેલી રામવૃત્તિ જ દ્રેષને જ માવે છે જ્યારે કઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રામવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા નધા મનને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હેમ છે

ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરાયભૂત બને છે તેના ઉપર આપણી રામવૃત્તિ કુદેશ્યે માટે છે અને આ વિધો દાળવા માટે કામે લાગી નામ છે પેતાની તમામ વાકાત કામે લગાવી અતરાયને દૂર કરી ઈચ્છિત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અતરાયો પ્રકૃતિ ત્ય હેમ કે માનવસર્જિત હેમ, તેના પ્રત્યે મનમાં શેષ નમ્રૂત થાય છે જાજ દ્રેષની જન્મશ્રમિ છે

હવે તમે જોઈ શકો છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રામવૃત્તિ મેદ થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરક્ષણમાં આધારૂપ વિરોધી સંભિન્નો પ્રત્યે દ્રેષ થાય છે અર્થાત્ આત્માને વિભાવદશ તરફ ધીરનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાતમક છે

રામદ્રમક વૃત્તિનું કાપું છે સેવાનુ જેમને અમ્મુ તે જમે તેમ કરીને પણ સેવું પછી એ નથી જોવાતું કે તે બેચા માટે કેટલું ખર્ચું પડ્યો આ સેવાની વૃત્તિ તે જ સેવાની માતા છે તેના મનમાં આ સેવાની વૃત્તિ જળવધર છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનું કઈ મહત્વ નથી હોતું તે માત્ર સમ્રાટ કરવા જ ઈચ્છે છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે દર્યાલયાં ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આશુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કાઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરઆતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેચાળી જ કરી બાંધે છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાર્પિ સંગ્રહશીલ હૃદયનુ ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષા પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી સ્વલ્લ અર્યં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કાઈ વાત નજાણુતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અવ્યકારો નહિ જો કદાચ તેની નજાણુમા આવે કે અમુક માણસની ખોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ખોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, બ્રૂખ, તરસની પરવા ક્યાં વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને બ્રૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણુ-કારમા તેની બ્રૂખ અને તરસ મઢી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જમી હોય, સમય ચર્ષ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે “પાપુજી ચાલો, જમરાતુ હું ચર્ષ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાળ આપશો ?

અહીં હિપાશ્રયમા તો ઘડિયાળનો કટિ સાડાનવ ઉપર એ મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન સુબર્ષ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ દસનો ગાડી જતી રહેશે

તૃપ્ત્યાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સુતા જ ગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની સુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો જન્મ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો જન્મ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ ખાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા જાયતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢુ ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢુ ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા એથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઃખન ઉપર મરિયાળમાં અગિયારને બદલે ત્રણ ફક્ત વાગી ગયા હોય છતાં હાકરાને કહેશે કે— જા તું જાને તારી મા જાને જાની લો. અને હમણાં વખત નથી. પછી કસેને પેટમાં હિંદરમ કુકાકુક કરતા હોય. આક્રમણી બીડા આગળ, પેટમાં હિંદરમ મુ મુ કરતા હોય તેને અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખ છે આ ?

જૂન—તરસ માત્ર નહિ, ધણીયે વાર કોપને ફક્ત જાવવો પડે છે. માલ જતાવતાં આક્રમણે તે પસંદ જાવતો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકાત લાવી કમી કરી દો છો છતાં ન સે તો તમારી અભિમાન જરા તેજ ઝાઈ જાય છે. ફક્ત એ આક્રમણ તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માલ ખરીદનાર છે જાને એ બેચાર કડવી ચીઠી સંભળાવે ફક્ત છે છતાં તેની વાતે તમે પ્રિયથી સાંભળી લો છો. એક સપ્તક ફક્ત બોલતા નથી તમે કેટલા કામચલાઉ જાની જાણો છો. જાણે કે કમવાન મહાવીરની આંધ્રો કામ તમારે હાથમાં ધિતરી ઝાઈ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જાણીશું તો હમેશાં ધરાક વડી જશે.

સમઘર્ષિત માનવીમાં લોકની સાવના પેદા કરે છે જે સમઘર્ષિત પ્રાણ જરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની લે ડાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે મનવની જરિયાતોની હદ હોય છે ફક્ત કમિયો હમેશાં જનત છે તે તો ક્રોધની આંતરની આક્રમણ જનત હોય છે. દુઃસાસનના હાથ ધારી ગયા ફક્ત ક્રોધની સાક્ષીને છેડે ન આવ્યો. આ તો એક વાર્તા છે ફક્ત વાર્તાને આજુએ રાખી તેનો સ્વાર કાઢો તો જાણીશો કે દુઃસાસન એ ચેરસ્તે ચેરેશું મન છે જેની સવા કુપ છે ત્યારે આક્રમણ સાસન શુભ છે મનુ સાસન હમેશાં કુપ જ રહેવાનું કારણ કે તેની જાતિએ વિધારી છે એ જ દુઃસાસન, આંતર જાતિય ક્રોધની આંતર જેવે છે જનત વચ્ચેની સાક્ષી આ દુઃસાસન ધારી જાય ત્યાં શુધી જેવે જાય ફક્ત તેને છેડે આવવાનો નથી એ માટે જ આગમ કહે છે—

રજ્જાદુ આગાસ સમા ઘર્ષણિયા

ધર્મ આક્રમણની આક્રમણ જનત છે

આક્રમણ અસંખ્ય પક્ષોને કાઢે છે તે કાઢી જાતિ પૂર્ણ આવે છે પણ આક્રમણ છેડે ડાઈ કાઢી રાખ્યું નથી. કમિયો આક્રમણ પણ એવું / છે મનુષ્ય પાંચ રંગ તેમાં બેસ્યા કરે છે તેની પાંચ માંડો બાપ છે જાને તે પાંચુ આવે છે પણ તેને જાત રાખી રાખ્યું નથી.

તૃપ્તિની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામાં બેસા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બેઠવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આપોની ભ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આપોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે આવી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ આઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણુ કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદૂર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

હાણાગ સૂત્રમાં ચોથે ઠાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગયા-મરુના જેવી મધ્ય નદીઓ પ્રવેશ કરે તેમાં સામે દન પાણી રહે છે અને વર્ષ ધીની થયાં, તેમનો વલુગટકો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યાં છે પણ હળવો વર્ષમાં એક પણ દિવસ એવો નથી આવે કે જ્યારે સાગર એમ કહ્યું હોય કે હવે મારે જા પાણી નથી જોઈતું.

૨. ત્રીજું સ્થાન રમણનો ખાડો જ્યારે પણ પૂરાવાતો નથી, હળવો માળક સુધક પ્રોક દેહ, સી પુરુ, જળવાન કે નિમળ, સ્થાપિત કે સ્થાપિત, મહત્ત્વ કે વાસ્તવે જ્યાં જ્યાં જાયે રમણનામાં જઈ પહેલે છે હળવો-સામે વર્ષોથી જા કમ જાયે છે કઈ કશાં ને અમને માલુમે ત્યાં પહેલે જાને બે માર કલાકમાં રાખ થઈ જવા પણ રમણની જાળ જાળ સુધી વૃત્ત થઈ નથી.

૩ ત્રીજું પેટ જાણી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સવાર પૂરો ને જ્યારે ખાલી, પથારીમાંથી કોઈ જ જાણી માલુમ થાય છે મહત્ત્વ સ્થાને નાસ્તો પણ જોઈએ છે. બે પણ પેટમાં ત્યાં છે અજિયારેક વાસ્તવ સુધીમાં ફરી માટે છે રોટલી ઘણ, કાલ, રાત્રે કે મિષ્ટાન્ન બધી પણ બે વાસ્તવ તે પાણી ખાલી, જ્યાં પાણી થાય-વાસ્તવની માલુમ, સાંજનાં છે વાસ્તવ કે પાણી ખાલી ને ફરી જોઈએ. રાતના દુખનો આસ પણ ખરો જ આવે જા પેટનો ખાડો જ્યારે જાણતો નથી. અને તેટલી વાર જાય, બે કલાક થયા કે પાણી ખાલી.

૪ મેથી વાસ્તવ પણ વાસ્તવનો ખાડો તે જાણ કરતાં કોઈ છે.

પેટનો ખાડો જાણી સેર જાના જ્યાં કરાઈ ત્યાં. બે કલાક મારે તે પેટ જાણતો જાણ પેટ જાણતો પછી કહેને અને તેથી જાણતો વાસ્તવ મારે, તે પણ મન એક જાણતો તે જાણ મારે કંઈકાર કરશે. પણ મનનો ખાડો મેં જોયો છે કે તેને મેં પાત પણ પૂરી રાખ નહિ. જોઈએ જાણ જાણતો જાણ તેમજ જ તે પણ જાણી જોય જાણ.

એક વાર સિદ્ધર, કઈ પહેલેથી જોયી પાસે ગયો. જાણતો જાણતો પહેલેથી જાણ એવો થાય છે કે ને કઈ અમકાર જાણતો દોષ. જાણતો મન જાણતો મહત્ત્વમાં જાણતો જોયો થયી જાય છે અને કદાચ તેમાં જાણતો છે પણ મેં જાણતો જાણતો અમકાર જાણતો જોયો છે સત્તિની જાણે જાય તે પણ મન જાણતો મહત્ત્વ મન જાણતો દોષ છે.

તમે ચારિત્રને નમે ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આજીવર પણ જાણે છે જો તમે લેવાનું જાણતા હો કે લેવાનું ચાખતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારની હતી મનમાં મ્વાર્થ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાહીના દુકાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકાનનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી જો કદાચ સ્ત્રીને સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“તારી સેવા પણ ગળાળી છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે જોલ તારે શું માગવું છે ?”

સિક્કદરને આ જ જોઈતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું પ્રશ્ન ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીલક્ષ્યને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જોયું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા જોઈએ ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જોને એક ઘંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડકી પણ સતોપ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભગ્નુ સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઈશ્વાર સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ ખીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ જમું જાણુતા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સગ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવચરીરની સમગ્રતા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમગ્રતા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમગ્રતા કે ઈકે મુશ્કેલ છે.

હંદરો મન જાનાજી અને મણુમધી સેનુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઊઠી શકતી નથી

યોગીએ જોયું કે સિક્કાંદરનો કામરો તનનો નીકળે પશુ મનનો છે એટલે તેના ઊંચ પશુ બીજી રીતે જ કરવો પડે. યોગી જીવર ગયા પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની જોપરી કાઢી સિક્કાંદરને બાપી અને કહ્યું કે જાને જાનાજીયો કરી દે જે કહે તે જાનાજીયો કરાઈ જશે તે જ કહે જાપરી પૂણી ઉપર વારુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિક્કાંદરના જાનકની હાલ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જીવારના દાણાથી કરી દેવાશે અને સમગ્ર પૂણી ઊંચે સિક્કાંદર સામાન્ય થઈ જશે. સિક્કાંદર મહેલમાં ગયો. તેણે એક શેર-પૂરી એક શેર જીવાર જોપરીમાં નાખી પશુ જોયું તો જોપરી ખાલી. મુશ્કીઓની મુશ્કીઓ લાવી તેમાં નાખી પશુ જોપરી ખાલી જ રહી. સિક્કાંદરના જાનકની હાલ નથી. તે સમજી ગયો કે આ કાઈ ચમત્કારિક જોપરી છે.

પાછા પડે તે યોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી જીવરની હાલત હાલત યોગીએ કહ્યું- સિક્કાંદર ! જાણુતો નથી કે આ જાનકની જોપરી છે કે જાનકની મોટું રાજ્ય પશુ તેને ન કરી શક્યુ તો જીવારના દાણાથી તે કેમ કરાશે ! સિક્કાંદર સમજી ગયો. તને બધા પશુ સમજી ગયા હશે કે મનુષ્યની આ જોપરી કરવી એ કેટલું કષ્ટ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમગ્રમાં સતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે જો મને છે કે પૈસા આપવાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભૂલમાં છે તેઓ મનને સમજ્યા છે પણ મનને નીકળે. મનની સતિને સમજ્યાને જોઈ ભૂલ કહી ન શકે.

તમે સ્વારી રીતે જાણો છો કે વિદ્યાસ જાને દેશવર્ના જે સાધનો મળ મુનના સમ્રાટ આગર પાસે નહોતા તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય જ પરંતુ મનુષ્યના સાધારણ માનવીને જેટલી સતિ હતી તે જાણે મોટા મનુષ્યના નસીબે પણ નથી. સતિ વિદ્યાસના સાધનો કે સર્વજ્ઞ સમગ્રમાં નથી પણ મનના સતોપમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જયઘોષ પણ જોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આતુળાતુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! લગ્ને તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજના જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાર્મિક લે છે, તે સમાજને કાર્મિક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શું પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીખ વિના જીવી શકતા નથી એકલું કોઈ રહી શકતું નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિંમલયની ત્રિરિ-ક દરાઓમાં જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પ્રાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં જળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હો છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? હરેક પેતપેતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી. પિતા પુત્ર એવા સબંધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કંઈ સેવા કરે છે?

મા દેવલા સનેદથી પેતાનાં જન્મનિ પૂજે છે વાંદરી પેતાનાં જન્મનિ કંમેશાં જાતીએ વગાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— જો વાંદરી! તું જોને હવે પીવડાવે છે અને જાતીએ વગાડી રાખે છે તે મેટ્ટો જઈને તારું પેટ ભંરવાને છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જોડવા નથી પણ ના એક કણ જરા બિડા ઉતરીને વિચાર કર્યો તો તમને પછી જન્મતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે. તે એમ ને એમ નહિ જણાવ.

કોઈ વાંદરીનો પાસેથી તમે તેલુ જવ્યું ચૂટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વાનરોનું મોઢું ટોળું તમારી પાછળ પડી અને તમને તમારા માથું જમાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડી. તમને એવી રીતે ધેરી લેશે કે તેના જન્મને પાછું આપી જાને જ તમે તમારો જીવ જમાવી શકશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, માથો અને બેસોમાં પણ સહયોગની ભાવના છે ભયને અનુભવ થતાં જ તે ટોળામાં ભેગી થઈ જાય છે. અને શત્રુને સામનો કરે છે હરણાં જેવાં ધ્રમળ સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જંગલી બેસો અને જાડાં જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓમાં પણ ટોળાં ભેવામાં આવે છે ટોળાંમાં જો સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અજબાને લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક ટોળું કોઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિણામે તેમના શરીરમાં કાંટા પેસી ગયા. પસાર થયા પછે હરેક વાનરે પકમી ડાળી પર ચૂવા માંડ્યું એક સમૂહ જાય અને બીજા તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપન રોસેન્બરીએ અમેરિકાની એક ખારી ઝીલ (બે પરસિ વચ્ચેની જગા) માં એક ૧૬ અને આંધળી હવાઈ સીક્સને ભેઈકતી જોને તેના સાથીઓ ભોળાં કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પેતાને પરુ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરોની સેવા લઈએ છીએ. એક ધણીરો બન્યા ૮ જણામાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા લઈએ છીએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન બૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જમગૂત હોય અને પોતાની ફરજને અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો બીજાને સહયોગ આપવાની ફરજ છે—આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એવું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં ક્યે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના હાથડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ તો ખી રાખે.

એક નાતુ ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી કેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસુ છું નહિ તે તેના ઉપ-ધોગ શો ?

આવા કેટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેના બાપ મુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા બાંડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન ચર્ચ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કાંઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાંધીને ખભે ઉપાડી લઈ કાણુ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? લાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની બૂલવું લાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા...

સાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ દિવસ, કોઈ પણ ત્યાં થોડે મરીને નહિ જાઉં

રાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ સાઈ છે તેના બાપને બાકુલી માણસો ઉપરથી સર્ઈ જમ એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા થોડા ઉપરથી ઉતરી અને સહકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયોના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને જૂથવો જમ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે મીરામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જવા તૈયાર થઈ તે વખતે સાસુ કૌસલ્યાની આગ્રા મળતાં તે કહે છે

સેવા સમય થેલ જાન લીના મોર મનોરથ પૂરા ન લીના ।

હે મારી રોહમણ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેને અને વનનો મર્મ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છકુ આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં ઘરમ આને છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nipaika) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ક્યાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાના કપડાંનું ખાત રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન સર્ઈ જમ ! જેટલી કપડાંની ફિકર દૂરો તેટલી માણસની નહિ ।

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવતો આઠે બાવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં ાની કિમત વધારે છે સરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સદયોગ પછી.

ધેર અને જ્યાર બધે જ આ વાત છે જાગરમાં કરતાં કોઈ જુલથી જોનાંની ડાસ પત્ર નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડ દસી પડો ॥ આ ખડખડ દામ્ય તમરા તદ્દનમાં અજ્ઞેયમારને બાંધે સ્વાપ થવાનું સામાન્ય છે એ જાણવી આપે છે બી તને પાન્ય જોઈને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) નો વશજ છો, કે જે ગેમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બગવતો હતો.

શકિત હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાંના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાર્ષ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શકિત છે હજારો માણુ લાકડાંને તે જ્વેતજ્વેતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાર્ષ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાર્ષ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરસ્ત માણુસની આંખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવંતત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાંનું જીવંતત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણુસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણુસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીજઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલતું ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પત્નીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણુસ હોય તો દરેક વ્યક્તિને બે કાળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

સાઈએની ફૂં માફી માયુ ॥ અને હવે પછી ઠાઈ પણ દિવસ, ઠાઈને પણ ત્યાં પોડે ચડીને નહિ જાય ”

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જો તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ લઈ છે તેના આપને બાકીની માણસો ઉપડીને સર્ઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા ધો. ૧ ઉપરથી ઉતરી જઈને સ્કૂલમાં આવ્યા.

આજે મનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સ્ક્રિપ્ચર ધર્મને જૂસનો જાય છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરમને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગથે ચાલી, વનવાસ જવા ત્યારે ઘણાં તે વખતે સાસુ કોઈ સ્થાની બાધા માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય જેવ જન દીના મોર મનોરથ પૂરા ન કીના ।

હે મારી સ્નેહમય સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે અને વનનો મળ આપ્યો તમારા જ્ઞાતિવાંદથી વન ઉપવન જતી જતો પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો તમા જન્મજન્મના તમા રમે રાગેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં હરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને મોકલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવતી અને સાસુની સેવા કરવાનો જાર વડુને માથે જાયો પામે, તો વડુ મહેલાં તો પેતાનાં કપાંતુ ખાત રાખશે. વખત છે તે કપાં જરા ન સર્ઈ જાય ! એટલી કપાંની રીકર હશે તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચૈતન્યની જ્યોત જ્ઞાતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જન્મજન્મો માટે આવતાં કોય તો સમજવું પડતો કે તમને ચૈતન્ય કરતાં જન્મી કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સ્ક્રિપ્ચર પછી.

ધેર અને જાકાર, જુધે જ જા જ વાત છે જન્મરમાં કરતાં ઠાઈ જૂસથી જોડાની ઘણ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડાટ કરી પડો છો આ ખડખડાટ હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સ્ક્રિપ્ચરનાવને માથે સ્વામીનાવનું સામાન્ય છે એ બતાવી આપે છે બીજાને પક્ષ જોઈને ને

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યાં આનંદથી બસરી અનવતો હતો.

શકિત હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીખની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદથી છે તેવા માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉપવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શકિત છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુગ્ગત માણસની આંખો કાઢી ખીખ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવંતત્વ બાકી રહ્યું હોતું જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાં જીવંતત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી. આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીખ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંક (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીખને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ લાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીખજોની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ જેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની લાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જો દરેક વ્યક્તિ બે દાળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઝોઝા બે તો તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવંતી તપનો શાલ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે બાળક અને બીજા શેયે થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ બે ઘણાં જોગબંધ ઝોઝા કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ જોગબંધ કરવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રશ્ન હલકી જશે. એ જ રીતે એક બહેનથી બહેનમાં સહયોગની ભાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેસવામાં રહેતાં બાળકોને ભણાવે અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો ઘણાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સોંપી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોરી કરાય છે. લગભગ સમાજમાં જાનેશા બની જવાય છે. વરણશ્રમ અને જાનેશા લઈ જવાનો રિવાજ એટલા માટે હતા કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેશાએને સહયોગ આપવો પડે છે જાનેશાએ માટે ચાક, નાસ્તો સરખાત આઈડિયમ ઉપરાંત પૂન બીડી, સીજારેટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનેશા જાનેશાએને માટે પીણી, હળમ અને છુરપોચીક વાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે આ બધું કરવા ખર્ચા પણ જો જમવાનું કદાચ ઘાઈ વખત જરાક મેડુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઝોઝા વધુ પડે તો તેણે કહેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે જાનેશા તમે, આંધાર જાનેશાને જાણે છે કે શાર જાનેશા ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કામની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અર્થે સમાજમાં કરવો જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? દેશના કોઈ સમાજમાં તેની શરૂઆત કરવા ઇચ્છે છે તેણે સમાજની સેવા કરે છે સમાજિક કાર્યને માટે જાનેશા રાતે ઉપરમાંથી ઊઠીને ઘોડવા જશે. પણ ધેર જો જાણક નિમાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પત્ર દુન્યા માંડશે. બીજાઓને માટે ઘોડાદોડી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાં કરે છે બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે આવો વિચાર જો ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે પણ જાણે તો ઘાઈ છુટી જ જાવના કામ કરી રહી

હોય છે બીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી ગયાએ, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, બ્યારે ધરના બાળકની મેવા કરવામાં કાણુ કંઈ રહેવાનું છે !

દેશમાં બ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાડુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસફાઈ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણુ સાફ કરનારના ફોટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કાંઈ નામેય પૃછતું નથી બ્યાનો અર્થ એ થયો કે બ્યા જનની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે હુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાભાવનાનો મહત્વનો માર્ગ છે કારણુ કે તેનો સાથે તમારો ધણો ગાઢ સબ્બ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બન્ને સબ્બ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સબ્બ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણુ કે એ સબ્બ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણુ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સબ્બ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સબ્બ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે રોહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૃછુ છુ કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઈશારા ચાલુ થઈ જાય છે-“ આગળ પધારો ” તમે પણ ચોડાક

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કોઈ જરીય સ્વધર્મી આવે, અને કમલાગરે તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઈચ્છતો હોય તો તેને માટે શું દામન પંથાર મશે ? તેને માટે પણ આગળ પધારે " ના જવાબ મશે ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તસ્દી તમે લેશો ? ના ના એ જુલુ તેના ભાગમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આગળ ક્યાં જાય છે ? અહીં બેસી જા આગળ બેસવાનો શોખ હતો તો વહેલા આવ્યું હતું ને !

આટલું જાતર ચા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે આગળ પધારો ના જવાબને સાચું છે બીજા ભાઈને માટે એ જવાબને કેમ લક્ષ્યાઈ મળ્યા ? પહેલા માટેના જવાબને શું સ્વધર્મીને માટે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સન્માન હતું તો એ વાત તમારો પેલાને જ આત્મા કમુલ નથી કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને યાત્રા પહેલાની સરખામણીમાં બીજો કદાચ એ કચલાં આગળ દોરે પણ જવાબમાં પધારે. લાવનાર શક્તિ કોઈકે ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાંનું ભેર છે રૂપિયાનો રણધાર છે અને સરસ મળતી લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયાનું જાને તેની મોટરમાંનું સન્માન છે

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો ઝળમળતો હોય તે કદી પણ ચાંદીના ટુકડાઓની આગર નેઈનું પણ સન્માન ન કરે. તે તો સ્વચ્છ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મી બાંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઝલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા ઊભરાય છે ? તમે રેલ્વેમાં કુલ્લારી કરવા હો માફી મેઈ રોડને ખાલી ઊભી રહીને કોઈ તમારા જગ્યામાં ચઢવા માટે આવે જાને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પગ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? ને તમે પગ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં જાગવા છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા માટે જમણવાળા જતા હો જાને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે જાને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમણા ભાઈને મળવા માટે બોરીબદર નજીક છો એમ કહેશો ? થયું ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે કોણ જાણે તમને શો જર થાય છે ? કદાચ

એમ પણ થતું હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મ વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મ બધુએને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-ચકાલાને નોતપાં હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન બનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળાયો ગળામાં ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યાં એને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, 'પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ?' કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સંસ્કારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠ્ઠુ નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વજૂના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગજ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠ્ઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે--"જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રાજ મિષ્ટાન્ન ભડે છે એ તો મિહાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક ભીસમાં દળાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મો ઉઘાડી શકતા નથી ઉપરથી પોતાના કપડા જીજ્ઞા રાખે છે, પણ ધરમાં મહિનાઓ સુધી ગળપણના રંગને પણ ચના નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ધર કદાચ ભુવાઈ

આધ્યાપક બસો છે. પણ જો કોઈ યોગ્ય સ્વધર્મ આવે, અને કમલાએ તે ઓછું સંભળતો હોય અને વ્યાજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું કાવના ઇતારા થશે ? તેને મારે પણ વ્યાજળ પધારો " ના જવાબ થશે ! ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના શાસ્ત્રમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! વ્યાજળ ક્યાં જાય છે ! બધી બેસી જા. વ્યાજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા બાંધી દેતું ને !

આટલું બાતર શા મારે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) બાઈને મારે વ્યાજળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા બાઈને મારે એ આવેલો કેમ જણાઈ ગયો ? પહેલા મારેના આવવા ને શું સ્વધર્મને મારે હતો ? જો કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મનું સંપ્રદાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મ તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ચાતુર્ય પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ડગલાં વ્યાજળ હશે પણ જવાબમાં પસરો લાવનાર શક્તિ કોઈક ભુલો જ છે. પહેલા બાઈની પાસે નાણાંનું ભેર છે. રૂપિયાનો રણભાર છે અને સરસ મળની લીલી મેટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સંપ્રદાન એ સ્વધર્મનું સંપ્રદાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મેટરમાંથી સંપ્રદાન છે.

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો અગમ્યતો હોય તે કદી પણ ગાંઠાના ટુકડાઓની આગર કોઈનું પણ સંપ્રદાન ન કરે તે તો સ્વચ્છ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સંપ્રદાનમાં બાઈને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા જણાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મને જોઈને પ્રસન્નતા જણાય છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરતા હો. ગાંઠી કોઈ રેલને બાંધી બેઠી રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મ છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ ખેંચા કરશો ? જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રાહી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મ પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં જણાય છે કદાચ તમે કાપા ખરીદ કરવા મારે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મ અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જનાવશો કે પડી જમુક બાઈને મળવા મારે બોરીબર નજો છો એમ કહેશો ? પણ બાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું નહોતું તમને શા દર લાગે છે ? કદાચ

આવી શકે. તે સિવાય, કંઈ નિમ્નેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર અને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિન્નેરીના બધાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થર પણ રાખી મકાઈ છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે।

થેનીમાથી સોનામહેરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહેરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમન્ત્યા? અરે। તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયાલ કનારાઓની સ્તબજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાળોગ છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેગે પણ નહિ એવું આપણું પણ હીક નવી દારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનાગનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ દુડમાં નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફેટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે દીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે જિગટ મુજબ બધાના ઘેર લાકડું પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો લાણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા। લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય। તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કાંઈક કહ્યું વગતુ તેના દાતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ પોણું શું”

જામ તો મને મહુ ચિતા નથી પણ, દીકરા! જે કાંઈ જરીનું એક પણ ખર જીવનું જમુ તો મને એ સાચા મીઠા નહિ લાગે અને જરા ને, કમ્પટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજો તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં ફેટલી વિધવાઓ છે ફેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે ફેટલાં દુખી છે ફેટલાં ઘરોમાં ધનના ધમલા છે અને ફેટલાં ઘરમાં રાતના તે શું પણ દિવસના પણ શોકના છતાં કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ જે અવધવાનાં અસુખો સુધી નાખી મેંતો મલકાટ જાળવી રાખે છે જે દુખી સુધી રેલકી ખાઈને પણ જે સ્વપ્ન અને સીધને નિશાવે છે તેમજ સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઔરવને જાળવી રાખે છે તે પોતે પાપ અને વધોઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં જાળમિત્ર પોવણુ કરે છે પણ ફેટલી સામે લાચ લગા કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ તમે કાંઈ સિલ્ક કંઈ છે!

સામળોદ્દનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની યાદી કમ્પટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ આવી યાદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવી યાદી હોતે! મામમાં ફેટલાં લક્ષ્યાધિપતિ છે તેનું સિરક તો વગરની પાસે જરૂર હશે પણ જરીનું વિધવાઓનું સિલ્ક મેણુ રાખે છે! વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની આજીવણ છે તેને તમે કદી પણ જુલસો નહિ. સતે તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાવું તો પક્ષીને મારે બીજાં ધણું સરોવર છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે બિચારી આજીવણ ક્યાં જશે! તેમનું તો જીવન અને મરણ બધું જ એ સરોવરમાં છે

સપ સરોવર છે તેમાં ઉતરતાનું જાળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઔરવ જાળવાઈ રહે છે સામળોદ્દની પાસે સપત્તિનું સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સવયોગનો સાગર પણ જમલ્ય છે

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક ધર મારે માર માગ સાચા લઈને, અદરના ઝોરખામાં જાય છે તિ તેરી ઉધાડી અદરથી થેલી જાર કાઢે છે થેલીને મારે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જાણ થેનોવળાઓ / છે! (સમાર્પ દસ્તાવેજ.)

એ જ થેલીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિબેટીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિબેટીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સહુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેલીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે ! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉથલપાથલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ધરતી બહેનો કદી કોઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કોઈની પણ સામે હાથ લાખો નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કોઈ દુડમાં નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે જાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે સિન્ડ્ર મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો લાણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા ! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય ! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈક કંઈ વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું”

છે માએ કહ્યું— કાઈ! લાડુ ખાઈ જા અને એને ઘીઈને એક જાલુ મૂકી દે. જ્યાં એક એક કરતાં ચારે મહોરો જાદુર આવી. માએ દીકરાને કહ્યું— ‘કાઈ! તે’ સામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું— હા, મા! પેલી મોઢી હવેલી છે તે જ ને?’ માએ કહ્યું— હા બેટા ત્યાં જા અને જા ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સ્વભવ છે કે લાડવા વાળતી વખતે તેમના ખતિસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળ્યો આપી. દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસશેઠના દાઢમાં આપતાં મોઢો— મારી માએ આ મોઢાંકયું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ ગયા. ગરીબ પક્ષ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પામ લાખોની મૂકી છે એ પક્ષ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાહી નય છે તેમનું પક્ષ મન લોકાચ છે પક્ષ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને ભણાવે છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને આનંદ દિત કયું? તે જાળકને ખોળામાં લીધા અને કહ્યું— તું એવી માતો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પોતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું— ‘સે અને કહેજે કે આ જાળી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ હે. જાળકને ભણવામાં સ્વગત રહેશે.

આ એક સહયોગ ધનનું જીવંત ઉદાહરણ છે પોતાના મોજાઓ ખાટે ભગવાને કૃપાથી કરનારા આ હાખલા ઉપરથી કઈક શીખે. જ્યારે પક્ષ કોઈ સ્વધર્મની સેવાને પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકારની મુસીબતો યાદ કરો છો વેપાર થી ગયો છે ઘરમાં આડધી રહ્યા દીકરીઓ છે તેને પરજીવવાની છે પાંચ પાંચ હજારનો કમિયવર કરવો પડે. ખાજ નાર બે આંસુ પાડશે તો આખર હજાર આંસુ પાડતો જશે. પક્ષ જ્યારે મિત્ર દીકરાના સન્મનો પ્રસન્ન હશે અને કોઈ કહેશે કે જોતો નહાતું વધારે ખર્ચ ન કરશો. યોગમાં જ પતાવળે. ત્યારે જ્યાં આપ્તો કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમીઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતાં પાંચ હજાર મુસીબતોને યાદ કરી શા જી શનાર, એકમો ઉદાર કેમ જાની નય છે? હા જુ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને સ્વધર્મને પરાયે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસકારનો દિવાળ કરો છો.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામાં જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાંથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચ્યા અને સ્વધર્મીની સહાયતામાં કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લાવવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લાવવાવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સર્વ ભૂયસુ ”નો પાઠ ગોવંદનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઝોળગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમાં એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ જોડે રાખ્યો તો સસલા કરતાં તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી । તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જે હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે જોડે રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાં પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફેટોઆકરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે ફેટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સભાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખાલી જાડે છે કે ખાંભેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? ઝોળામાં ઝોણું તમે ફેટોઆકરની વાત જોઈશ તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માંડીને તેના ધધારાજગાર અને છોકરાના લણ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો જિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઝોળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રે ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જે તમારામાં શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુરુષ છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શ્રેષ્ઠ લાવથી કરવામાં આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમાં આ સપ્રમાયની દીવાલોને બંધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમાં તમે તમારું પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામાં આત્મીયતા પ્રસારે હું પ્રાણી માત્રનો અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજભય લાવના તમારી સહયોગલાવનાને જીવંત રાખશે

છે માએ કહ્યું- બાઈ! શકુ ખાઈ જા અને એને ધોઈને એક બાલુ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો પહાર બાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે' સામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને! દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને! માએ કહ્યું- હા બેટા! ત્યાં જા જા
ચારે મહોરો શેઠને બાપી આવ. સભવ છે કે લાડવા વાળતી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પરીક વાળીને
બાપી દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસશેઠના હાથમાં બાપાં મેસ્થો-
'મારી માએ બા મોકલ્યું છે શેઠ પરીકુ ખોલ્યું અને જોયું તો સ્મિત થઈ
ગયા. જરીજ પશુ દેહથી પ્રામાણિક છે! જેની પામ લાખોની મૂકી છે એ
પશુ બા પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાહી જાય છે તેમનું પશુ મન
લોભાય છે પશુ બા તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને ભણાવે
છે છતાં તેનું હૃદય ડેહનું પ્રામાણિક છે! બા પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
આનંદિત કર્યું તે બાળકને બોળામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તો પરીકામાં મૂકી અને કહ્યું-
જેને કહેજે કે બા જામી તમારી જ છે શકુ તે પછી નહિ દે. બાળકને
બલુવામાં સ્વચ્છ રહેશે.

બા એક સંકયોગ થયું જીવન ઉઘાડરણ છે પોતાનો મોજાસાજ
મોઠે દબારોને કુખડે કરનારા બા હાખલા ઉપરથી કઈક સીએ. જ્યારે
પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસન્ન ઉપરિષ્ઠ થાય ત્યારે તમે દુનિયાસભ્યો
મુસ્તીતો યાદ કરો છો. વેપાર ખટી ગયો છે ઘરમાં આંધો રહ્યો દીકરીઓ
જે તેને પરજીવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરશે પડશે. માવ
નાર એ બાલુ પાડી તો બાપાદાર હ નર આંધુ પાડતો જશે. પશુ બાઈ
ધેર દીકરાના લખનો પ્રસન્ન કરશે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નાકાનું વધારે
અચ ન કરસો. થોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ બાપી કે પેસા તો
હાથનો મેમ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા આપના પાચ દ નર મુસીખનોને યાદ કરી શેઠજી શેઠનાર, ઝટમો
ઉધાર કેમ જાની જાય છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો ધન છે અને
સ્વધર્મને પાપો.

રિવાજોને વિવેકે તમે દીવા કરો છો અને વરસજારનો વિસામ કરો છો.

સહઅસહનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતાં પણ બે શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? ખીજને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છે કે કાંઈને ફસામણુમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુ શાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામે ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાતી દષ્ટિએ બીજા છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સહઅયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાધર્મી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સંસ્કાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અગોકનુ જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હો તો રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખુબ કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોહપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂતની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ઢુકડાની ખાતર ધાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા જુદની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલે કામળ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પથ્થની હત્યા પણ તેને ગમતી નહોતી. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જાલા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રબળ પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો. એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના ત્રિપુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લઘુપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

હૈન ઈસ જાતનાથી ઘણું છે તે દરેક જાતની જનત સક્રિય માને છે કદીના આત્મામાં પણ એટલી જ સક્રિય છે એટલી હાથી અને સિંહના આત્મામાં છે આવશ્યકતા ફક્ત તેને જોળખવાની છે તમારું સક્રિય મોઝુ છે તમારી વાત તો સૌ પણ નાની જરાક હારખી કાઢી પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે ના જવા કેરી પ્રાણીના દેહને પણ તે કેરી નાખે છે પરંતુ વાત જ્યાં જાય છે ત્યાં સક્રિય મળી જવાથી કંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી. સક્રિય પ્રાપ્ત થય પછી, પ્રમે તેના ઉપયોગ કંઈ રીતે કરો એ એ પ્રશ્ન છે

એમ તો પૈસા ખેંચ કરવામાં પણ જુદીની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા ફરતા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને અર્થવામાં વધારે શુદ્ધિશીલ્પ લેઈએ છે તમે જાણ પામતા હશે કે અર્થ કરવામાં તે કંઈ જુદી લેઈતી હશે। પણ હા જરૂર ને અર્થ કરવાની કળા ન જાણવી તો તમે હંમરો ફાળા ખર્ચ કરતા છતાં એટલો જાનદ નહિ જામી શકો એટલે તે કળાને જ જુનાર માત્ર શોધ અર્થમાં જ મેળવી શકે છે બધા માણસો હંમરો ફાળા ખર્ચવા છતાં પણ લોકશિષ્ય બની શકતા નથી. કેમકે તે ફાળા તો જાણે છે પણ ને જાણવાની કળા નાખુના નથી. જ્યારે કેટલાક લોક જોઈને અર્થે બધા લોકશિષ્ય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ અર્થ કરવું તે જાણે છે

જ્યાં જ વાત સક્રિય માટે છે સક્રિય પ્રાપ્ત કરવા માટે બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે સક્રિય માટે કેટલાક સનિવારે કુખ્યાનને તેમ આપે છે, કેટલાક પીટામીનની વેળીઓ આપે છે તો કેટલાક વળી સક્રિય માટે ઈર્ષ અને મશ્કીયા તેમ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે સક્રિય પાણી પાવલ જનનારાઓને કે પછી છ કે જે સક્રિયને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલ્પમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાચ, મિદાશમા ફણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાદ્ય હોય છે પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારગીના વૃક્ષની કલ્પમ ભેડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સદ્વાસથી લીજીમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભણાઈ અને જીરાઈ, એ બંને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોત્તા સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરાગિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણાથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરણમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બતાને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોષ્ટી ટકી નહિ શકે કૃષ્ણની સાથે કૃષ્ણા અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની ચાસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક અનોખું નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બંધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરું, જો

સ્પેશ (Church)ના અધિષ્ઠાતા હતા આજ પણ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસાઈ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમજ જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક ક્ષિપ્ર તે મુશાખા ખૂબ જ મોટા મુશારો-ઘડુ હતા.

ભારતીય ઋષિ વાઘ્મીકિર્મા પણ સે દયોક્તિના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જૈન ઇતિહાસમાં અનૂન મળે રાજા પ્રદેસી જેવી અપ્રિતિએ પણ આવી જ જ્ઞાની છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાર્ય કુદ્યોધી ભરેલી હતાં પરંતુ, એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અખંડારૂર ચર્ચ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાનો સત્ત્વ સત્ત્વતા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રવાહ આનંદ તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉદ્યાનમાંથી આવતી હોય શુદ્ધાન્નાં ફૂલોને સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે તે શુદ્ધાન્નાં ફૂલોની મધુર સુવાસ લઈને જ આવશે, જાને જે તે ઘડી જટરનો સ્પર્શ કરીને આવતી હશે તે જાણે ફેલાવશે. જરાબર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સમજાતું પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીતતું હશે તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપ્તી જાને ત્યાંની સુવાસ આવશે. જે દુર્ગમ પ્રકૃતિવાળી વ્યક્તિઓની સમીપમાં તમે વસતા હોશો તે જીવનમાં કોઈની અસત્તાની જાને દુરાચારની જાણે પ્રવેશ કરશે.

કુલ્લ વૈભવ કાંઈ ચરેશુ વિષ પણ અમૃત બની જાય છે. નોકાને આધાર પામીને પગર પણ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિષનો સ્વભાવ આસ્વાદને જાને પચારનો સ્વભાવ કુળાસ્વાદને છે ખત્ત પશુ-સજ્જનતાના સ્પર્શને કારણે તેમ સ્વાપમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પણ એમ જ છે અશુભ શક્તિઓનું વિષ કુલ્લ વૈભવથી સતપુરુષના કાંઈમાં આવે તે તે સદૃષ્ટિપોષક થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી પારાને વાળાને શુભ તરફ અતિશીઘ્ર બનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં જાને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાંસમાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીને પ્રવાહ કાગરમાં મળીને પેતાની ગિહાસ ખેડ નામે છે કુલ્લ ઈન્જીનેર (Engineer) નહીં જાય જામી એ જ જળપ્રવાહનો કિલ્લ મળે ઉપયોગ કરે છે સત્તા પણ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની પારા જે વાસનામાં વિનંત ચર્ચ રહી છે તેને સજ્જમાં પસંદાવી શકે છે સત્તાકાર

જે શક્તિ પતનાલિખુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમાં પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાદ્ય હોય છે, પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે પણ તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સદ્વાસથી લીજીમાં મિદાશ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે લજાઈ અને જુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય શુભો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પણ વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાયા પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમાં ખાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પણ સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણીથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં જોડી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”, તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જે કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી બીકશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉલટું, જે

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉધાર હાથનો હોય તો તમારે થોડું પૈસું
તે ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી કામે તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પત્રી કમવાઈને કરો કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો જાણીએ માફ રાખો કે આપ જોની સાથે ચાલતા હો તો
જોના ચર્ચને જ ચાલવું પડશે. એક યુવક પોતાના સસરાની સાથે ચામે છે
તે જ યુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલવામાં અતર હોય છે કે
નહિ? તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને ફરક બાબતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાવો તો
પરખાઈ જઈશું. એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ કરો,
વાત કરવામાં પણ સજમ કરો અને ચાલવામાં પણ સજમ કરો. માનો
કે ઈર્મીપદની પૂરી મત્તાથી ચાલી રહો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સજમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સ્વસ્થ ગેટમે નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પક્ષ ઉપસ્થિત જ
થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછશે જ નહિ. પણ
કાંઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે જાણે કાંઈક બુદ્ધિ જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પણ જીવન તો ક્યાં મોન
રહે તેવી છે. તેને માટે તો હમેશાં પડરમી જોગણ (સ્વાત જ દિન) જ
છે હસવાનો આખાગટ કરી તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે વૃત્ત
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સથે ચાલવામાં ફરકો ફરક પામી શકો
જોની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ્ય તેમ જ એક વખત એક પુત્ર
ઉપરથી અને જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી યેરનિ પાણી પીવાનાય
નહી પામે જાણાં થે. પછી પીનાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી
પીવાની ઇમ્મત થઈ મેં જાણુ વાંચે વળી તે પણ પાણી પીરા મગ્ગે.
પછી મોં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીએ
રાં સાથેના મુનિઆને કયું કે કુખો જા સમનો રત્ન રાત-

દિવસ થેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ થેટાઓ જેવી જ શીખો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બન્ને કુટુંબોમા રનેહ અને સૌજન્ય હશે તો બન્નેના બાળકો સહેલાઈથી બન્ને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈરા, પિંગલા અને સુસુમણી માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિસાને જે કોઈ શંકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા યાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સૂરકારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સળવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ બે એક બીજાની નજીકમા રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક ત્રય તો એક બીજાનો ધન્યવભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સહઅવાસી ઉધર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજૂ તો ખચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઈચ્છી કરો કે અનિચ્છી કે પણ કમ્પાઈન કરો કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો ખાટલુ ચાક રાખો કે આપ જોની સાથે આશવા હો. તેના જોના યર્ધને જ આશવુ પડશે. એક યુવક પોતાના સસરાની સાથે સાથે છે તે જ યુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે આશવા તે કઈ દૂર રહીને આશવા નથી. છતાં તે ત્રણે આશવા બાતર હોય છે કે નહિ ! તમે તે બનુભવ પણ ક્યો કરો. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના આશવામાં જોશવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક રહેશે હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સવન કરો, વાત કરવામાં પણ સવન કરો, અને આશવામાં પણ સવન કરો. ખાતે કે કમીષનની ખૂંટી ચલાવી આશી રહો છે

પિતાની સાથે આશવામાં જો કે થોડા સવન તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરિશીનો પણ ઉપસ્થિત જ થાય નથી અને મિત્રની સાથે આશવામાં ! ત્યાં તો પૂછી જ નહિ. જ્યારે જીભે જ રસ્તો માપી રહ્યા દરો અપિ કોઈક ભુલુ જ જોઈ રહી દરો અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પણ જીભ તો ક્યાં જોઈ રહે તેવી છે ! તેને માટે તો કમમાં પદરખી ઓગસ્ટ (સ્વાત્ત્વ દિન) જ છે હસાતો અડખાટ દરો તો ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય (Dance) ની વાત આશી રહી દરો. (હસાહસ)

ત્રણ ભુલો ભુલો વ્યક્તિઓની સાથે આશવામાં ફેરો ફરક પડ્યો ! જોની સાથે રહીશો તેના ગુણોને જરૂર તમારામાં ખાતરી વિશ્વાસ કરતી વખતે એક વખત મેં મારી નહરે એક હસ્ય તેજુ છે એક વખત એક પુત્ર ઉપરથી જામે જઈ રહ્યા દતા. તે વખતે એક રજારી થે નિ પાણી પીવારાં નહી પાને બાજો થેગ પાણી પીતાં દતા. તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી પીવાની હાજર થઈ એક બાબુ વાંકો વળી તે પણ પાણી પીવા મળ્યો. પણ વાચના જોવામાં લઈને નહિ પણ મો પાણીને લગાડીને તે પાણી પીતો રહતો મેં મારા સાથેના મુનિઓને કહ્યું કે ભુલો આ સમયે રવ ! રાવ-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુધા પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી છુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લલાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી છુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જો બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જો ઉકરડા પામે બેસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે રહેશે તો બીજી પીતા શીખશે અને અદીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદીણ ખાતા પણ શીખશે

કબૂતરી સાથે રહેશો તો તમારામા કબુતરાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણુ આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરે અને પછી તેનો સંગ કરે

એક વખત લખનૌની બલરામ હોરિપટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડાતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીજમાં મળી નવ છે તો ખજી ચૈતન્યથીયે એ જ્ઞાતમાએ એખીજની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ યેથીઓ જાણુ જાણુમાં ટગિથી દતી એકમાંથી સસલુની મધ જાવતી દતી અને ખીજમાંથી ડસરની સુવાસ મહેકતી દતી. એક જમણે શુભરવ કરતો ત્યાં જા-એ. તેણે પહેલી યેથીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડમાંથી બનેલી છો. જ્યાં તમારી બંનેની વાસમાં જાટથો બધી ફેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : જ્યાં તો સમનો રજ છે એ સસલુનો સજ કયો દતો. ફેરમેક વખત મારામાં સસલુ કારેલુ દતુ બ્યારે મારી મહેને ફેસ નો સદવાસ કયો દતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં બિભના છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની મધ કોઈને જમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં ફરકો ફેરફાર થાય છે. જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડ્યાં વર્ષોનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની નવ છે ફેળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ જો છીપના સળખમાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે. માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપકમાં તેજ પણ છે વાટ પણ છે. પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રદીપનો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે નિઝાન છે પણ જ્યાં સુધી સત્યરુપનો સમાવેશ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્જ્ઞાન રૂપે પરિવૃત્ત નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારશ્વમણિના સ્પર્શથી મોડું મુવર્ણમાં પટ્ટાઈ જાય છે. તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્જ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રમાણે સમજ્જ્ઞાનમાં પરિવૃત્ત થાય છે.

સમજ્જ્ઞાન જ્ઞાનમાં રહી કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે. પણ પહેલાં એ જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ હોય છે. તેમાં સ્વરૂપને જ્ઞાનખવાની કે સમજ્જ્ઞાની સક્રિય નથી હોતી. તેમજ સસને સમજ્જ્ઞાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે જ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ બ્યારે કોઈ સ્પર્શક સત્યરુપની પાસે નહીં પહેચે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બન્ધાઈ જાય છે. દષ્ટિ બન્ધાતાં સર્પિ પણ બન્ધાય છે. મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્જ્ઞાન બની જાય છે. સમજ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સત્યરુપનો સમાવેશ એ પણ એક મહત્વનું કાણુ છે.

એક કલાકાર મારીના પિડને મુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે મુદર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કળાકાર છે તે મારી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયો જુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, સલાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયી જુરઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમા રહો. સારાની સાથે રહેજો તો સાગપાણુ આવશે અને નકારની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખગળીઓ આવશે, જો જાગીયામા એસજો તો મુગધ પામરો, પણ જો ઉદરગ પામે એસજો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડા વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ દબી ગયાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને મેળોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે ગહેરો તો બીડી પીના શીખરો અને અફીણ ખાનારની સાથે રહેજો તો અફીણ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કલુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણું આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ ચાલુ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરે અને પછી તેના સંગ કરે

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ઘૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ક્રોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના ૩૩ પર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામા

ધીમેધીમે મનુષ્યના પ્રયોગ ઇતરવા માંડ્યા તે ધીમે ધીમે રેડશી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો. ધૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. > રત્નમાં નાખે તે રત્ન ચઢી. પણ એટલું યાદ રાખજો કે તે એક વખત તેના ઉપર કોઈ રત્ન ચડી ગયો તો પછી જગતે પ્રવત્યે કામે કરે. પણ તેના ઉપર મુલાતી કે એવો કોઈ બીજો સારો રત્ન ચઢી શકે નહિ. એ પણ એક દલીલ છે કે માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું બનેલું છે કે તે કાલાઈને બાંધે છુટાઈને જાય જલ્દીથી પકડી લે છે. પછી તેની સલાહ કરવી બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હશો કે બાહરીને કુવામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળતો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બાવડાં કુખી જામ એટલું જોર કરવું પડે છે નળની નીચે બેસીને નહાવારને એવો અનુભવ ક્યાંથી હોય! જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જામ અને શક્તિ તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ખેટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું બહુ જલ્દી પતન લાગે છે તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. જાણકને કોઈ પણ નિરાશમાં જાતે દેતાં કે બીજા પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જામમાં કોઈ પ્રયોગ દેતાં કે બીજા પીનાં શીખીને જ રખું દોતું નથી, છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી કીખ્યો? કહેવું પડે કે આ બધા પ્રાસંગિક સરકાર છે. > ખેટાએ તરફથી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો કામે થાય હોય છતાં પણ તે થાય છે એમ માની તેની ઉપેક્ષા ન કરે. એક ચમત્કો હાલર, મધના આખા વાસણને બગાડી મૂકે છે. ધૂળ જ્યારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનથોઈને સારૂ કરતું નથી. પણ એથી કમરૂડું પાણી મડુ થાય છે. એ જ રીતે જીવનમાં ક્યાં સુધી કમરૂડું જોડે છે ત્યાં સુધી ખરાબ સરકારોની ખસર બહુ જલ્દી થાય છે. શરીર નળનું હોય તો જરાક હારી પડતાં શરીર થઈ જાય છે અને જરાક વરસો લાગતાં શરીરમાં ઉધ્ધુના વધી જાય છે.

ત્યારે શરીર સંપૂર્ણ તડુ રા દોષ છે ત્યારે શરીરને હારી કે ગરમીની કોઈ ખસર થતી નથી તેની રીતે કે આત્માસ્વસ્થ અને સચ્ચન હોય તો ખરાબ સરકારો આ દાન તેના પર પડી શકે નથી બીજાને દવા પછી ખાટી આ જાનો સંયોગ મળે પરંતુ, જે તે બીજા જીવન દેખ તેમાં અન્ય દોષ તો પાણી અને ખાટી તેને સમઘી શકે નહિ. તે ન તો ખાટીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોનું બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણાના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોસાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર લગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ લગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોસાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસંસ્કારો અને કુસંભવતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાભ ઉઠાવી તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે ફાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા સુસંસ્કારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કાયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે મુબઈના કુશળ નાગરિક સુસંસ્કાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યક્ષ, - માકુ ગા.

ଉପସ୍ଥାପନା

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આને આચાર-શુદ્ધિ બળધર્મના માટે બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહેળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કાઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે તેના પર વિચારસ્પર્શિમશ કરે છે મહી જ એના આધારે ચાલે છે; માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વંદાણ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વંદાણ બધું વળી ગયું અને તેમાના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા આવી ખીના તમે એનેક વાર સાંભળ્યા હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તથાવનાર છે તે જ વંદાણ વ્યારેક ડૂબાડનાર પણ બને છે. તો આ દુષ્ટનની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ વ્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબાડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કાણ ? નાવનો નાવિક'ને કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નોકા બંધી ધણી જાય છે તેમ આત્માને અસાવધાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નોકાને છોડી દીધા હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શું કરે છે ? આગમના પાના ઉથલાવે. તમને તેમાથી બાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કાઈ કાઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બંધી પળી જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે જાજ સુધી તમે સ્થાનિતા આવ્યા છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દ્વાર પહોંચ્યા છે ને આવે જા મહારાજ તુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન થયું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દ્વારે આવ્યા. એ ઇચ્છતો તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જનારી લેત. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને ધોઈ શકત. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને યુક્ત્યપમે જતાં રાક્ષસી એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહ્યો પદ્મમાં તો વેલ થઈ જાયે જ છે. તુ કાઈ વેલે કાઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું ક્રિયાતું ત્યાં આવ્યું હોય? જરૂર જાયે છે પણ તેથી તું તે નરકનો પશિક જની જોઈ મરો? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહવાય કાસે હોય પણ હૃદયમાં તો મીઠાસ જ હોય.

નામથી પાસે હૃદયની મીઠાસનો અભાવ હતો. એના અસુખે સતને સતારે પિત્રવ્યા નહી તે પોતાની શૂનને કુપાવ્યા ખાતર તેમનો ઉપયોગ કરવા ચાહતી હતી. તેણે વનગ્રાનુ સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાસે પણ બધો નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેકડુ હતું પણ સાક તેજાર થતાં તેણે ચાખ્યું તો જજાણ કે વનગ્રે તો કહ્યું છે જસ જા જ એની જૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેજાર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કદી જાતી જૂસ કરતા નથી ને? પહેલાં કાઈ જાને ખોટો અથવા મનમાં કસાવી લેવા જાને પછી એના આધારે મર્ચો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂસ છે પરિણામને પરીક્ષા વિના ઝાઝના જાને પૂર્વમ્હ જાથી લેવા તે પણ કુદિમત્તુ કામ નથી. પહેલાં ખોટી ધારણા જનાવી લેવી જાને પછી એ આધારે વર્ત કરવી તે અપોગ છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખોટી ધારણા જામિલી છે જાતી સિધ્ધિમાં કાઈ પણ વસ્તુનો સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોતું જાને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જ જીર જૂસ થઈ જજાઈ તેને જુ પરીવારના લોભ જમવા આપવાના છે આ સાક તેમના ભણાઈ જાયે તે સૌની સામે મારુ અજઘાનુ પ્રદાન કરી. તે જ સમયે પપાની તપસ્વી સાધક ધમરુચિ! જા? એમની એક મહિનાની તપશ્ચર્યાનું પારણ હતું નામથીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ જાતી ગયા છે જુ જ સાક એમના પાત્રમાં કહી નાખી ક્યાંક દેહી આવરી. સતને સતારે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની ડાબીએ એમનો ઉપયોગ કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ ભણી પંગણું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ઈબ્ની મરનારાઓની સંખ્યા પણ કઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત લાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સંકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે. આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણુમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે એમી શક્તિ હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ ફૂર લાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણુ તો તમારે માટે ખડું દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને ક્રોધ આવતો નથી તેમ તે શાવું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમાં તમને ખાત્રી પડે છે પરંતુ તમે જો ક્રોધે ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોખ્ખી રડી પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે ક્રોધે એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તને કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો ! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે દ્રિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની દ્રિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાને ?

એ વિચારોનું ઊતરાણ-ચઢાણ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજગીર્ષિ

ઘોડાકે મિનિટો પહેલાં સાતમા નરકના દ્વારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની ઘોડાકે જ મિનિટોમાં તેઓ સ્વર્ગને સાંધી મોક્ષ સુધી પહોંચી ગયા. વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રવિણોએ કહેલા ઉપર સ્ત્રી ગયા. ૧. ૧

મનુષ્યના વિચારોએ બધા કરી તે તે ઉપરજ સદૈશ. જેના વિચારો પતન થાય, એ તેની બક્ષિતુ મતન થતાં વાર લાગતી નથી. કોઈ બક્ષિતી મોટાપ અને નાનપણે કોઈ માપદંડ છે તમારી પાસે. કોઈ તમારી પાસે જે માપદંડ છે એ વડે તમે સર્વ બક્ષિતને, માથે છે-તે છે પોતે. સોનાના મળથી તમે બક્ષિતને માથે છે. જેની પાસે પીણ-પીણ સોનું છે, તેને વડે સ માન આપશો. ધાર્મિકતામાં પણ તેને આમજી આવવાની શ્રેણી મળે રહેશે. જ્યાં પણ એ માન છે એ સામાન્ય સ્થિતિના મૂલ્યો છે તેમજ રસ્તો બીજો છે તેમની હોળ પાછળ કરી અને જેઓ પૈસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખો છે કે તેઓ મોઢો આવવા, જ્યાં બાંજ બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણ-પીણ સોનું છે

કુશલિય કે આવી બ્યવસ્થા જ, ખોટી છે સોનાના મળ વડે કોઈને માપવો તે જાણી મૂળ છે કારણ કે સોનું તે આખરે જડ છે કોઈને માપવો હોય તે તેના સુધિવિચારોના મળ વડે માપો. જેના વિચારોના પરિચય છે જેના આચારમાં પવિત્રતા છે તેની બક્ષિતુ, તમારે સ્વાસ્થ્ય ક્ષેત્રે જોઈએ પછી બમેને તે કોઈ મનુષ્ય ક્રમમાં આવે, એના સ્વાસ્થ્ય સાડુ, તમારે બધા થઈ જવું જોઈએ.

કારત ચકવર્તીએ કાચ-ભવનમાં દેવળયાન મેળવ્યું હતું તમે જાણ કાચની સામે પ્રવિહિત જાઓ છો ત્યાં કરીરતી સમવદ પાછળ કહેલો કાચ વીટી જાય છે. જ્યાં કાચ તેમ રહત વળીને સરખા કરવામાં જ વીટી જાય છે. અને શુ કહી કોઈની વીટી જોવાઈતી લોક અને વીટી તેમ જ કાર સુધાનુમ થયા હશે પણ દેવળયાન કહેવાતે માપત થયું છે. પરંતુ કારત ચકવર્તીને તે કાચ-ભવનમાં દેવળયાન માપત થયું હતું તોય તમે કહેલકમાં બેસી ચલા પીતા-પીતા, દેવળયાન માપત કરશો. અને નમ્ર મરુદેવીએ કાચી ઉપર બેઠા - બેઠા, દેવળયાન મેળવ્યું હતું તે આખરે માતાઓ મેદરમાં બેસી ચોપાટીની કી લગા આપતાં દેવળયાન મેળવવાની પ્રેમ રાખતી હશે ખરું ને. (સભામાં હસાહસ).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વકોઈ બસબસ છે જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે એના કુચ-દરદ કુનિયાનાં કુચ દરદ બની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક
મંદીપુરુષ લગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા ઠોક્યા
તા એ વાતને, આજે સ્વદી હાર ૧૦ વર્ષ વીતી ગયેલ તેમ છતાં તે વાત
આજે હવિત છે અને જ્યારે તે સાલજવામાં આવે છે ત્યારે તે સહન
સ્વમાથીલ પ્રત્યે સાધકનું મન શ્રદ્ધાથી નગી મડે છે. સાલજનારનું કિલ દુઃખ
અને કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પ્રરતુ શુ, અઢી હજારના લાખા કાળ-
સ્રાદ્ધમાં આવી બીના ફરી ક્યારેય પની નહિ હોય ના, આઢી સ્મતેક
ખીનાઓ ખન્યા કરે છે રતલામમાં એક બહેન તે કોઈએ પ્રસ્તક પર ખીસા
ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને લગચાન મહાવીરને
જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા
લાલુક મનનાળી વ્યક્તિઓનો આજો બીની થઈ જાય છે ? એનો એક જ
જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કોઈ
રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે તેમારો પ્રશ્ન હીક છે "પણ તમે જાણો છો
વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતમાં
હોય પણ એ વિચારો જ્યારે મનમાં બિડે છે ત્યારે તો આપણું શરીરની તથા
બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ
કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમાં જ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે
છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ પ્રકારની ગધા ફેલાય છે. આપણે એને જાણી
શક્યાંએ નહિ કારણ કે, ધ્રાણુ-શક્તિ બિટલી સીધ નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-
ઓને તીવ્ર ધ્રાણુ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત 'અણુ' કરી લે છે.
જ્યારે આપણા મનમાં ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની
તીવ્ર ગધા નીકળે છે, જે પશુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ
છે કે જો ભયનીત બની કોઈ પશુની માંસે પહોંચે તો એ બહાર બેઠે છે
મે ક્યારેક તો મારવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જો નીડર બની
તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જાંજા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ
પ્રકારની હિંસચાલ નહિ દેખાય. તમે સાલજનું હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ
અચી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને ક્યાંક ને ક્યાંક સાચ વીછીનો એટો
થઈ જાય છે.

એ તો તમારા અનુભવની પાત છે કે, જ્યારે મનમાં ભયની ભાવના
તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

નમ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની શરીર પરની પ્રતિબિંબ. નો કાપની કાવના હશે તો પણ શરીરમાં વિકૃતિ આવી જાય છે. આંખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર બની જાય છે હેઠમાં કપડો છૂટે છે ઈર્ષ્યાની કાવના આગે ગોઠરાનું કહેવું છે કે ક્યારે આ કાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિત્તાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલ્લમાં થઈ જાય છે અને એ મચીમાંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિદિ વચ્ચે દ્વાર શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જીવન છે પરંતુ જીવનના અધિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે આત્મ અને નિદિધાસન વડે જીવનની કાવનાઓને નાણી લેતા હતા. અગ્રેદ્વા અધિઓએ જાણ્યું છે કે મનજનના ચિત્તમાં ક્યારે કાઈ કાવના જળવાન બને છે ત્યારે શરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે સોતને દેખતા જ કૂતરા બો-બો કરવા લાગે છે ધરતા જાગે એવી કાઈ કાચે એવે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કાઈ કિસનન કાવના છે. કાઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રતેલીનું પ્રાણસૂત્ર તમારું મનને આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વાત છે આજે તો પત્ર આવવા તાર આવવી જાય કે અચૂક તારીખે અચૂક દેશમાં દેશમાંથી સમાચારથી આવવાના છે તો મન કાંપી જાય છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ નો એપરેશન કરાવવા આવતા હોય તે બંને વિચારો છે કે લાલ લાખી નાખુ કે હાથમાં ઘડતુ સારી નથી, વરસે બહુ થાય છે ગોઠરા કહે છે કે હાથમાં એપરેશન કરવું હીક નથી જાતી સો-સા વાતો લાખી પણ નાખશે કે પેશા આવવાનું નામ જ ન મે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક નો ચમક લાંબણી મન એવી જાતું કે કાઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આવમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનુભવતું હતું પણ રતેલી લાંબે જાય છે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આજે છે તમે એ જાણો છો કે કાચકો પિતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વપ્ન કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રસાદ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાચકાને નો લાંબી હાથી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિહાવ બની જાય. કાચકાની રતેલી-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

કાંઈ સજામાં નો લી કાલાદલ મચી રહ્યો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખો. પણ એવો જવા ન પેશા કાલાદલમાં સમાઈ જાય છે એની કશી અસર થતી નથી. સ્વપ્નસેવક આવે છે અને

શાંતિ જાળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાબળે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સકેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે મોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે આધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથેલી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ એકદશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર સ્વાતુ ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણુ ઉટકો-માળે છો આપણી મુળ્કની માતાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રેતલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણુ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહાર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણુ એવા માળે છે કે બસ, મોહુ જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ ચોર, વાસણુ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગાંદુ થયું કે, સનહાઈટ સાથે ધસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

જવાબ વાળ્યો કે, 'જગલીઓમાં નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામાં મગકાન પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પોસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વકાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વકાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, 'જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણુની અને વકાદારી એ બન્ને જુદી જુદી સીએ છે વકાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે'

રાવણના સાચા વકાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કેયો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી બીજાનો રાટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાં રાટલો 'કાઈ' જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી, રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ બીજાનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે સ્થાન દર્શી હોય છે સત્તાના નુકામાં લાન બૂલેલો રાવણ પોતાના સમગ્ર સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદારની સલાહ અમાણે ચાહ્યું તો હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ'

'અને એ તો લકા પંર વિશાળ સેના સર્વ દિગ્વિજય કર્યા નિકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહભેરી સેના જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં ત્યાં એને વિજય મળ્યો સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી દુબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આયો રાવણની સેના સમી દુબેરની સેના દરેક શકી નહિ. એવાના સૈનિકોને હોતોત્સાહ જોઈ દુબેર પોતાના સેનાપતિને બેઠાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. દુબેરની પ્રાંતે અશાલિકા વિદ્યા હતી. એના વડે એણે અલકાની આરેય બાજુ અગ્નિને કિલ્લો બનેા કરી દીધો કાઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ પ્રધી શકે. પ્રરિણામે રાવણની સેનાએ હાર્યા હતા મૂક્યા

ગવણે એનાનો ઉત્સાહને મદ થતો જોયો ને એ ચિતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મેં સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે હરી વિચારુ છો ? કેટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિષેઃ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાહરમાં આવ્યા એન્દ્રિયથી બેન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી જસગી પચેન્દ્રિય પર બાકી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સગી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સગી પચેન્દ્રિયમાં ચરી-પરી-હા જમાં આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ કેટલીક એવી જાતિઓ છે જે ઉદરેણુ વ્યથાથી જન્યની ખાતી દેખ છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આકલ મેળવ્યું છે આવ જ્યાં પેર જવતથી છો હવે જો અહીં દારસી તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદ્ભુત નશે. જાગમ વાણી છે કે જાત્યા ત્રાસ રૂપે જે હાલ સમસ્તી વધુ રહેતો નથી બાકી સ્થિતિમાં જો તમે રિકારે ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો ખજી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જાવશો નહીં તર હરી રથાવરની ભૂમિ પર જવુ પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી
મરતમ બારંબાર જહો મિસલતા
તેરી જહાની મરમ મે ખુલાગી
ગુલ પિયુ માલ કો જાલ ન માગી
જાનની તોરિ તોરે ફિર ન જાગેગી ॥ અવ ન વની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવજાતના મૂલ જો તમે નહીં જાણો તો ખરેખરની હાર જશે. જીવનમાં જો સદ્ગુણોની સુવાસ જરી હશે તો જ્યાં ખાતી સોના કરતાં પણ મોંઘી જાવશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંધું સિવાય બીજું કશું જાણી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-કુદુ બી જાગવી પણ હવે પરાજન્યની રેણુ સામે આવી જશો છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના મન ઉપર કુ ખતે જ્યાં બાર કોણે ખર્ચો છે ? કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ જ્યાં કુ ખતે જ્યાં મત્રણુ જ્યાં છે નહીં તો શું એને લક્ષ્યા શોધવાનો તોરો હતો ? શોધવા તો શું એ જાગમ અને પોરતા પણ ખાતો દેલ તો ન કશી કમી નહેતી તત્તની જૂન તો જાન હતી તે કશું જાગની નહેતી પણ મન જૂનુ હતું મનની જૂન કઈક એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭મ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જે સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી જાહેશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઈ કમી ફેટલાની છે? નવસોની

હજાર જે મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી ફેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જે મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જોટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઈચ્છાનિરોધ ઈચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિગ્રહને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાજુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મ્નેહલાવ રાખતી હતી એણે શરમ તણ પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઈચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નને દરાવ લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી થકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કોઠર પરિસ્થિતિમા સમર્પ કરી રહ્યો છે જે આવે વખતે હુ એને સહાય કરુ તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હુ આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છુ કે મે આજ સુધી કોઈને ય કદી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'મારા બહાલા ગ્વામિની, જે વાત કોઈને કદી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાસી લણ્ણગણ્ણેની નહેનાં છનાં ક્યેાં સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જાણે તે જીવનની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા ક્યારે વાંચીને અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુત્સિયારો દેવતા હું મારી ખાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શું તને મારો કારોસો નથી ? આમ તેઓ અનેક રીતે વાત કદાવરી, જીવનની રહસ્યકરી વાતો જાણવાની આટલી ઉત્સુકતા થાય મારે આપણમાં કોણી જોઈએ ? અને સાંભળનારે વાત ઓછી કાઢી તે જીવનને પણ એ ક્યાં સુધી ખચે ? અને, માણસ બદામનો હાલો પચાવી લે છે, પૌષ્ટિક રસાયણો પચાવી લે છે પણ એનાથી જાણી વાળે પચાવી શકાતી નથી.

જાણીએ છીએ એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તે મારું કામ પણ શી રીતે થાય ? તારા મારું એક બાંધકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે જો કોરેની રાણી હોમાને તથાવી પત્ની, તરીકે સ્વીકારો તે હોમા તમને જાણાવિનું, જીવનનો મત્ર બતાવી દેશે.

કાસી જ્યાં સાંભળી પાપાણુ જેમ સાંભળે બની ગઈ તેને મધું અચર્ય રાણીને જાણી અપવિત્ર ભાવના ક્યાંથી નામી ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું 'મહારાણી મને મારું કરો પણ જ્યાં મરનાઈ ઈતિહાસ ઉત્તરવંશ છે પણ જાણા સપથી આપણું જીવન બતાવે મારું જીવન ને જ્યાં મરવી જાણી ઉત્તરવંશ વંશ આપણું પર ચાલી કોણઈ જાણે અને હું જો જાણા કામમાં સાથ જાણું તેમ મારી જીવનનો ઈતિહાસ પણ જાણી જાણે. કારણ કે આરિયક્ષીત વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈને, સચાનુભૂતિ હોતી, નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો સુએ, સુધી મધ્ય-તિરુકાનુ વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને કાસીની એક પણ વાત મળી મળે. કારણ કે મોહને લીધે એના વિવેક-દીવડે આશવાઈ ગયો હતો. એ વાત નિમિત્ત છે કે જ્યારે જીવનમાં મોહનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-બુદ્ધિનો દીવો આશવાઈ નામ છે મોહ જાણે દુરવાગેથી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછો ફરવાનોથી જાણી નામ છે એક દિવસ કવિ પણ કહે છે;

જાનુર ચોર ચોરી કરને ઘર મેં જલ જૂસ ખાતા હું
હોમલ પ્રકાશ ઘર મેં મિસસે તબ લીપક પ્રથમ જુલાતા હું.
પદ મોહ ચોર કે સજા હું; મરણ મોહ મેં જલ માતા હું
જાન લીપક કો પ્રથમ જુસા ફિર જનમાલ જુલાતા હું.

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ધરમા પ્રવેશે છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ચોલવવાનું, જેથી તે અધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. ત્યારે એ મન-મદિરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જાનદીપકને ચોલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ ચર્ધ ગયો હતો એણે ધર્મકાવીને દાસીને કહ્યું 'હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જે આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ બારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામાં વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ' સત્તા અને લયની સામે દારી નમી પડી, અને ગર્ધ રાવણ પાસે રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતાં કહ્યું 'આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છે ને?' રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દારી આગળ વધી 'એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામાં છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમાં લમાવી રહી છે હું ઇચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમાં મદદ કરું' એક ક્ષણમાં આ અગ્નિ કિલ્લો શાંત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમાં પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે''

રાવણને આ નારીની વાતમાં કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમાં શાસન જમાવી બેઠો હતો વિભીષણ સમા રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ બતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમાં વિશ્વાસ બેસતો ન હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું 'વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કાણ છે?' તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ ચર્ચા કર શું કુબેરરાજ વતી કાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?''

દાસીએ કહ્યું 'હું કુબેરરાજની ગણી હેમાની દાસી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમન્ત અલકાનગરી તમારી ચર્ધ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે જાણી જાણી કીધું એટલે કહ્યું બોળી ઘસી, રાવણની જોડે આવી વાત કરતાં તને સરખ નથી આવતી? શાદ રાખ, અલકા છે તું સહ્ય પશુ ચાલી જાય અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનમાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનુર કરશે પરંતુ મહાવિજો દ્વારા જાણેલી સદાચારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કદી તેમાર નહિ થાય. તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરજે

ઘસી નાનું-ચુ મોઢું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિશાદ દેવે વિભીષણ સામેથી આવી રહ્યો હતો. એ કળી મયો કે આ નારી જાતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજે સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ કર્યું હશે તે? તે પાસે આગ્યો અને ઘસીને પૂછ્યાં, ઘસીએ વિવેક સંભળાવ્યું વિભીષણે જોયું કે હું તો સત જની અહીં આગ્યો નથી. વિજય મેળાવે છે તે રાજાજિતિના આશ્રમ મેળા જ પડશે. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું રાવણ રાજનો ભાઈ વિભીષણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે આજ સુધી કદી ટાળી નથી. તું સિવા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેજે કે તમારું કામ જની ગણ છે વિભીષણ તમને આજની જ પોતાની કમી માનવા લાગ્યો છે. પશુ આ અસાધિકાના ઉપસમનનો મત તમારે જાતી વગે પડશે.

બોળી ઘસી વિભીષણના વાક્યાવર્ણને સમજ ન થઈ. કાવચિદિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં ચર્ચ અને રાણીને કહ્યું સ્વજનના મેળાને આવી છું વિભીષણ તમને બાળી માની ગેઠા છે રાણીનાં સ્વપ્નાં સ્વપ્નાં એણે દારીની સાથે અસાધિકાના ઉપસમનનો મત રાવણ પાસે મોકલાવી આપ્યો. બીજો જ ઘડે રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને ક્રૂરેરરાજને કેદ કર્યો અલકાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિજયપટાક લહેરાઈ. ક્રૂરેરના હૃદય પર વીજળીના કરટની ટેમ આ બીનાની અસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપસમનનો મત મારી રાણી સિવાય બીજું કંઈ જાણતું નથી. મારું ધર જ કદ્યુ તો દોષ આપવો જાને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને બિદ્યાની દેવા વધર જાય તો એની હરિમાલ માને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ લાય નથી, લાય છે તો પોતાના કહેવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને ખાજા કાશિપ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખંડી, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઝેરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને ભિટાવે છે ગામતો કસાઈ ને લાખોપતિ બની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે લગવાન, આતું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ બ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળાઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोडियाँ हैं.
मो रोगी को की जाती है ।
ये खाने में कड़वी लगती है,
पर सारा ही रोग मिटाती है ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી લાગે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આજે આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે બ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક યુનિ કાઈક લખવા બેઠો, એની કલમે કઈ બદ્ કર્યો કે પુગલું પચીઓની દુનિયામા બળે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેરાતા રક્ષણકારે એને નીચે ખાડવાની જ કાશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જાણવાયારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને ઈર્ષની પ્રવૃત્તિને જોઈ શકતી નથી.

સમય થયો થઈ ગયો છે ધર્મિયણ કહે છે હવે જસ કરો હા તો ફોર વિચારે છે એને મે પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુળાદી હવે કોને પોતાના કહેવાં ? આ જાણુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ થઈ ગયું છે હવે મારા કામમાં વિશ્વજ સા મારે ? વિભીષણે કહ્યું કેવી ને સલાહ કુ મારા દુરમનને નથી આપી શકે તે તમને શે આપી શકુ ? સલાચારની પ્રવૃત્તિ રેખાતુ સ્વલ્પ થઈ ગઈ જ્યુ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યુ નથી. વળી મીઠા વાત એ છે કે રાવણના અહેસામાં તમે તે સમાન જ્યુ નહિ પામે ને તમને અલક્ષમાં મન્યુ છે. માર નારીઓ વચ્ચે મેં છિદાવી વાત કરવા સામક જ્યુ તમે નહિ રહે મારે તમે ત્યાં જ રહે જ્યાં તમે હતા. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છે. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું કુ મારા વચન પર આજે જ્યુ મહામહુ મે તમને મારા સાક્ષી બનાવ્યાં છે ફોરને મારે ભાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા સાક્ષી બની શક્યાં છે.

વિભીષણ ફોર પાસે પહોંચ્યો. ફોર કારણારમાં લોખન્દી સાંકે બધાએસો હતો વિભીષણે કહ્યું ભાઈ ફોર કેમ છો ? ફોરે જવાબ આપ્યો. ભાઈની આંખિ ભાઈને જ્યારે કારણારમાં બધ જુએ છે ત્યારે આ કારણાર અને આ હાલસાંકેની એની આંખોને મે છે ને ? કેમ ભાઈ શબ્દની વિગતજા કરી રહ્યા છો ?

વિભીષણે કહ્યું "ફોરશન" વજુ શરમાવે નહિ એણે તે જ કહે ફોરની સાંકેથી છેડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હલ્લો વચ્ચે ને દવ જોયો થયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધી. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતજા કેમ જોઈ શકી ? એને જવાબ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી મીઠા જાડુ તમે જોશુ કે રાવણને વિ ત્વ સાંપડ્યો અને તે સરળતા મેળવી પાછો ફર્યો જ્યુ તે / રાવણ રામથી સા મારે પરાજય પામે હોય ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલક્ષમાં એની પાસે વિચારોની ને પ્રવૃત્તિ

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું.

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પરિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .
 “ પરિણામે ચન્દ્ર ” । જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે.
 આપકના અહિંસા-અણુનતમાના અતિચારમા “ ચન્દ્રે વહે ” પાઠ આવે છે.
 જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની
 બાળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર
 લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેવા પરિણામ હોતા
 નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ ચન્દ્રે વહે ” નો અતિચાર
 લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચાર-
 મા જિતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના
 દર્શન કરી શકશો.

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાધ્યય

હાદાવાડી, મુબઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સસારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે.
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જિનુ સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે.
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જાહજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે.

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પરુજન્મતથી છુટા પાડે છે. મનુષ્ય કે પરુજન્મની પાસે તેમના કોઈ સ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી. અથવા તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં ફક્ત નથી તે ચાલે છે માત્ર હાનિ આપે છે, પરુ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળે છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે —

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વ રહેલી છે. માનુષ્ય જેવો વિચાર કરે છે તેવો જાતે છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા જીવનને બનાવે પણ છે એક કુશાર ઘડે બનાવતાં પહેલાં ધ્યાને વિચાર કરે છે. પછી વિચાર અનુસાર વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછી કાચમાં સે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રચના આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રત્ન કાઢવા લાગે છે સ્પષ્ટ અધિને માટે હજી ચિત્ર જન્મુ હોવા નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જાતી ચૂકતું છે કે નો ધમિએ તેની રચના તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. “અહમ્માએ અસિય ના સિદ્ધાન્તનું આ જ રહ્યું છે.

ચિત્રકરના માનસમાં કુરુક્ષા જ્યાં કે ચોક્કસ નો ચિત્ર હતો તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછી અને રત્ન વડે સાકાર બન્યું. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું બનાવે છે તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ બને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના શરતની સલાઈ અને શુરાર્થ તેના વિચારની સલાઈ અને શુરાર્થ પર આધાર.

રાખે છે તમે સારા છો? એ બને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ધણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતાં કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અબ્બેડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાયદે પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા ધાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પહોંચે જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી ખીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળું કહ્યું નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્વારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને ક્ષીણી ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, ખીજ છે અને આચરણ ફળ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે ખીજ, અનુકૂળ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તેજ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્ત્વોના આધાર લઈ, આચરણના સ્વરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો જીવો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના જાળજીના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

ખતાં પણ તેમને દેહ વડે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સભવતઃ તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હશે. જનસેવામાં આંતરુ કુળમાં હશે પણ સેવા કરતી વખતે વિચારમાં વક્તા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વક્તાએ દેહની સરળતા ખોલી લીધી. કામચત્રે કહી મધુરતા મળી છે તેનો જવાબ મનને મોકલે પછડે તેવો હોય જ તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે. તે જીવની મીઠાશી તેને કદ જાણે હશે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં ભાવોનો વક્તા રહી હશે. તેથી જ તેને કાચા રંગ મળ્યો છે.

દુષિત વિચારો એનાં કાયાલુઓ સર્જીને આવે છે તે દેહના હલમાં પડેલો છે તેને એરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર શિરોણી મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં હાથે મળેલિત દેહ પણ તેની કમ્પલેક્ષિટી મળેલિત નથી હોતી. રૂપકની લાઘવમાં કદ તે ફિર્કિયાર ધારસ્થિત તેજ છે કે જેનાં બે દીપાં પણ બે અતરની શીશીમાં નાજવામાં આવે તો મુગધ, દુર્મતમાં પહોંચી જાય. સુવિચારના કણ સુલભતા એવેન્સ જેવાં છે જેનાં બે દીપાં દુધમાં નાખતાં દુધનો સ્વાદ સૌરભજને તેનું નામ પણ મહત્તી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને આપમાં પણ ફેર પડી જાય છે પણ આ મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પડેલી સૌરભજ છે.

વસ્તુ જામે નાની હોય, પ્રમાણ જામે ઓછું હોય પણ જો તેમાં પ્રેરિત વિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ હો રાજ હજારો એક પણ લખ્યો હો. માત્ર કે કદાચ પાંચ હજારનો એક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત ક્યાં છે? કમલ જાને શાહીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કોઈએ એક લખ્યો તેમાં આંકડો પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જશે? ના, તે કીમત માત્ર સહી માં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પ્રાણ રહેલા વિચારોમાં સમાવેલી છે.

એક કુવક પરદેશમાં લખુવા માટે ગયો. પહેલાંના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશીના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા નાહતા અને તમિલિસાના વિદ્યાર્થીઓમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી. વિદેશીઓ આવીને પૂરની વિદ્યાની સાથે આવીની સંસ્કૃતિનો પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમાં મોકલો છો. તેની પાછળ નમારુ ધ્યેય શું છે? વિદેશોમાં શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જન દર્શનના પ્રચાર કરશે? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે? એ તો વિચારે છે કે અમારા દીકરા અમેરિકાનું ધન સ્વર્ધ આવે, પણ ખ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં ભરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમાં તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હૈતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમાં પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાછ થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કષ્ટભ્રમિત આંસુઓ અની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શું? મિત્રે દસ પાનાં ભરીને લખ્યા છે તેમાં સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, લાખા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમાં કાતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામાં જડી જાય છે તેનું રહસ્ય શું છે? માની લખેલી ચાર લીટીઓમાં તેનું હૃદય ઘોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમાં તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાંથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી જાંચી હશે તેટલી જિયાઈ સુધી (નળ' મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમાં થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાંથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માતા હૃદયમાંથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે-ભાવે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે રાજકુળમાં જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે એસીને તેમણે જોળન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી જોળનમાં નહોતો આવ્યો કેટલી કિમતના આ તાદુલ હતા? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિમત, જે વેસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઢવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાંથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહેવા પક્ત. તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની કામે કાંઈ કિંમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓ તે કહેશે કે-તેની કિંમત તમે નહિ જાણી શકો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ જાણી શો. કેમકે તમારો હાથ એવું મિતનું હાથ નથી કે જે સુદામાની મિતલાને સમજી શકે.

કિમ્બની પાછળ સહવિચારનો યોગ્ય હોય તો તેમાં માણસ રહેશે. કિમ્બને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠું વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં દાળ બનતી હોય તેમાં મરચુ ધાણા ફળસ્ત્ર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીંબડાં જનુ જીરું નાંખી પચું મીઠું નાખવું જુદી ગથા હોઈએ અને તમે દાળજીરું ખાવા લાગો છો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કોઈ પર કાળું રાખનારા પણ ખાવા પ્રસન્ન છે કેટલીક વખત એવા બેકાળુ જની જન છે કે કાળી પાછાંડીને જીભા ચાઈ જાય છે તમારા જોયા કાંઈક કુટળી છે તો કાપરથી કાંઈ નહિ બોલે પણ મનમાં તો જરૂર થઈ કે ખાટીએ વખત થયો પણ રીંધણી ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના બધો સ્વાદ ફિલો પડી જાય છે એટલા તરે સુખચાલી કાવધમાં તેને મીઠું કહે છે જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને ચૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે કાપરનો જીરું જો અપકારથી ચુકવનારાઓને કાંઈ મરચાં-કરામ કે સાકર-કચમ કહેવું નથી પણ નીમકકચમ કહે છે કાંઈ ધિમાનદાર તોકરને કાંઈ ડુર્જન વ્યક્તિ તેના શરીર સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું નામક ખાધું છે." તો શું તેણે માત્ર મીઠું જ ખાધું છે? તેણે શું મીઠાના જ શાટલા ખાધા છે? કઈ કે બાતરીના નહિ? પણ મીઠું જ-જીરું, જો સરખતિનું પ્રતિક જની ગયું છે પછી લાગે છે કે-મીઠું જ હેવાઓએ સવથી કિમ્બ મધુર્વ છે સુનાનન્ય વાળીકે હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો. દિવ્યરસના રાખાનું તેને રામરસ કહે છે બીજો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજનમાં મીઠું જનિવાઈ છે તો સહચારમાં સહવિચાર આવસ્ય છે કામે કામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં ધન કે કાવચ લાગે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી કાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માણસ નહિ અનુભવે. ઉત્સાહ કરવા છતાં પણ તેનો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનદ તમને નહિ આવે. કાલ કિમ્બની જાણી તપ-સાધના કરી આશીસ કે પ્રયાસ જેટલા કાવચ સુધી પહેંન્ના,

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં-
મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમા તમારો
આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજો, અથવા તેને-
પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોના
વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામા આવતી તપશ્રયો તમારે
માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને
દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું
એ કોઈ છુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી
આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર
બીર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ
સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણુશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન
એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની
તકતોઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો,
ગળામા ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફાટાઓ છપાવી શકશો પણ
તેમા દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામા આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે
હિંદુઓ માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે
સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી
વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આમ હોય તો તે હુ ખતી
વાત છે મને એ વાતનું દુઃખ નથી કે તમારા ગળામા પુષ્પહાર પડેલાય
છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ
કબૂલ કરશે દુઃખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એળે જઈ
રહી છે એ સાધનાનું તેજ ઠી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની
પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે
ક્લાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે અણુમાથી સુમેરૂ
અને સુમેરૂમાથી અણુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે
અણુ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળીબદ્ધની વાત તો તમે સાલળા
છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુ જુ સુપાત્રને ખીર વહેરાવી હતી. ખીર તે તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વહેરાવી હતી. પણ યાજ્ઞીચંદ્રે બાણનો સુમેરૂ જન્મવી રીધો. તેની પાછળ સુદર બધવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે જિજ્ઞાસુ અત્યુત્તમ વહેતો હતો એ શુભ ભાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા મીઠાને વિસાળ રક્ષુ રૂપ બાણને અને યુવવનુ કમ્પ્યુટરની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પક્ષુ

સકૃત્સની માત્ર અનુભોક્તા પક્ષુ જીવનમાં નથી ચમકે સર્વ બાણે છે તમે જાણો છો કે જળજલ મુનિની સાથે ઠરણ પક્ષુ પાંચમા દેવસેકમાં ગયું તેણે ન તે ભાવકનાં કાંઈ મત (દેશવિરતિ)નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પક્ષુ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ બાણે બાણને સુમેરૂ જન્મવવાની કળા છે

દુષ્કૃત્સની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેરૂ જેટલાં પાપને બધુ જેટલાં જનાવી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી બળજબી નથી. કાણુ યાદી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અત્યુત્તમ કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ કેમકે તેને સુમેરૂને બાણમાં બદલવાની કળા સાખ હતી.

સકૃત્સની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધારા બાણનો સુમેરૂ જન્મને છે. પછી વસ્તુ મોજુ બની છે વ્યક્તિનું હલ્લ જોવાય છે

એક વખતની વાત છે મહાન કમાસ પાસા બ્યારે તુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જન્મતિ સમયે ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નામરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે લાખો રૂપિયા ધર્માં સારાને પાટનગરમાં ખમધમ્યાદ થઈ ગયો હતો. આર નારક ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત સરીરચળા જલ રાજ્યજીવનની નજીક આવ્યો. તે બહાર જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ફરમાવે રોક્યો. તેણે કહ્યું — સાહેબ, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ માટે જન્મકલિની કંઈક જેટ ધરવા આવ્યો છું

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત થઈ ગઈ છે! સમારભ તે ક્યારનો ૫ પૂરો થઈ ગયો. હવે તું ક્યાંથી આવ્યો!

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, મારે કર ને હું વીસ ખર્ચિ દૂરથી પડે ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું એટલે મોટું થઈ ગયું

પોલીસે કહ્યું — મારે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા ખર્ચિથી આવ્યો છે ના બહીષી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચમરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી. તેના મનથી કિંમત છે કાર (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય!

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાંથી ઊતરીને દુકાન તરફ આવે તો તમે જિભા ચઢી જશો અને હાથ લાપ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લપાવશો? નહિ કેમકે એ નકમું છે

આ વૃદ્ધ અણુ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમાં પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ ખારીમાં જિભા જિભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલણી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલણતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અંદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ રનેહથી તેને બેઠ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે?’

રાષ્ટ્રપતિના રનેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડકું આગળ ધ્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણું મંથ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાંથી એક આગળી બરીને જીભ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી બરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું પણ તેને પોતાની મોટરમાં બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મંથ કેટલું મીઠું હશે? પણ એ મીઠાશ, મંથની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મંથ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર લાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ લાવતું છે. ગોડાઉનમાં માલ ભર્યો હોય અને બજારમાં લાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રોનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને લાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું દુર જોડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમાં પણ લાવતું જ મૂલ્ય છે લાવસહિત કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલપ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોના સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકરશે?

દાનપિ ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ બાવ ઈન્કાર
ખર્તે છે તે હદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંધુ પૂછો તો ખર્ત
બળતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની યીજ છે અને અતરની
પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપનાની ભાવનાથી ન હોય તો તે
દાન નથી. એમ તો કહો પણ આપે છે તો ખરી તેને પણ નિર્જર જીવી
જોઈએ. પણ તેને હદી નિર્જર થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કહીને જાન જેવું છે દાનની સાથે
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે-તમને
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? બહુચલુ પાશન કર-
નારને પૂછો કે-તમને વિચાર વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિચાર
વાસ્તવનો દેરતમને માંથી રાખો અને તપસ્વીઆત્માને પૂછો કે જો, તપસ્વી!
છે ઉપરની તમારી આસક્તિ ખરી કે નહિ? પૌણસિક સુખોની રમણીયતા
તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ? તે વિચાર તપ માત્ર કાશ્યપ જની રહેશે.
કેહ ઉપરથી મમતાનો સંબંધ તોડી-છોડી દેહાતીત સાથે સમતાનો
સંબંધ લોડવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિચાર તપ તેજની બાજે.

સદ્યારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત ખુલ્લે એ સંસ્કૃતિ
એ આરિ મોહના ઉદ્ધને લીધે મોગેનો ત્યાગ દુષ્ટાચાર લાગે એ પણ
સંસ્કૃતિ છે. તે કુખ્ય વેદનીય સદ્ગુણ ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કોર
લાગે એ પણ સંસ્કૃતિ છે પણ જેવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું
માનસ શું રહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગતિ માનતો હોય
તો તે જૈનશાસ્ત્રમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનવા લી કે
તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જૈનશાસ્ત્રમાં તમને ક્યાં પણ સ્થાન
નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખર્ચ લગ્ય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની ભાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીશનો સુવાસિન
ભાવ લાક્ષ્યને બેઠી નાખે છે સ્વાદની શોધપતા તપના પ્રભાવને ખતમ
કરી નાખે છે કોઈ દુઃખો સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપ-
ત્તિની મમતા આડે આવી અને લાગના દાન શોધાઈ ગયા એમ બધારે,
વિચારનાં પુખ્ત કરમાઈ ગયાં પછી સત્કુલનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એમ થીવો સુખાઈ રહો દાન કોઈ વાડને માટે હોય કોઈ દેવને
માટે હોય તો કોઈ લીની વાટકો લઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલાં શકે, ફટી ગયું હતું તેમ જ્યારે લાવતું શકે, જ ફટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત ક્યાંથી ઝગમગે? જો લાવનાનું પાત્ર સાજું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાર પણ મળી જશે જોછામાં જોછું લાવનાનું પાત્ર તો ફેટવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કદપના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવસ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાખા જમણા દીચણ પણ જેમ જેમજે તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકકડ ખોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડરા દીધો—આ બધું હોવા છતાં ય જો તેમાં આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવસ્યક જ કહેવાશે, લાવાવસ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ લગ્ને પડે, પણ તે નિર્જરનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખુ જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જાળવી રાખ્યો સવત્સરનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

જે કલાકે સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડં” કેતા કેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, “પાપ પ્રત્યે વૃણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણા કયાં આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિલાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રાની ક્ષમા માગે ન્હો, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્રેપની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખર ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું ” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે ” આવી ક્ષમાપનાની શી કિંમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાંઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો લાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્રેપની ભઠ્ઠી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પાણીની ઠેરી ઢોલ પણ તેને જાણીને કાઢતાં એક તેણે પણ રસ ન નીકળ્યો તો તેની ઠેરીની કિમત શી ? ક્યારેક સુખી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા જેટલો સમભાવ—રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિમત શી ? એવી સાધના—બાવ વિનાની કિયાની એટલી જ કિમત છે જેટલી માંખણ કાઢી લીધેલા (Separated) ફૂલની છે. જો કે તે ફૂલ પણ સોંઠે તો છે જ પણ તેમાં સત્ત્વનો આભાવ છે. મધ્ય બાટલી ઉપર સુવર્ણ ભરતું ભેગમ ઘોંટાળ્યું ઢોલ, પણ અંદર કોડીની ભરમ ભરેલી ઢોલ તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિખાસ ભીડી જશે. આ જ વાત બાવ વચરની સાધનાની છે. તેનું બહારનું ભેગમ તો સુશોભિત છે પણ અંદરથી ખોલુ છે.

ફૂલ વાસુદેવ, પ્રભુ નેમનાથનાં વહન કરવા ગયા રાજાની મજા જાણે પણ તે ભગવાનનાં ફરજન કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના આદાર હબર સિધ્યો છે તે બધા વધ જાને ત્યાજની મૂર્તિઓ છે તેમને પણ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજા જ ખેલે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જનને વશાવિધિ વહન કરવા કહ્યા. તેમની સાથે તેમને ચેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વશાવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે વખારો પુરુષર્થ સંજો છે તે નિર્જાતો હોય છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષર્થ માત્ર કાયાકષ્ટ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પ્રજ્ઞુ પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમાં ત્યાજ પ્રત્યે અનુરાગ હતો, સવખી જીવન પ્રત્યે મદા ભિજાવતી હતી. પરંતુ બધારે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે-મારા માનિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. આથી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

બનેતો એક સરખો મગ હોવા છતાં આવબેઠને લીધે તેના રખખ ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ઝાળી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) આશાકિત સેવક કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. આવબે

ચમત્કાર જોવો હોય તો લાંબે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ધરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લાગે હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યું - ‘ પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું - ‘હા,’ વિચારોથી X-કિરણો (X-Ray) થી તમે આવતી દાસને જોઈ શકો ને આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તરફ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભને અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બંધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બંધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા

જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસવને સવરમાં અને સવરને આસવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દૃષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બંધ આવકના પહેલા મતના અતિચારમાં “ **બન્ધે વઢે** ” અતિચાર પણ છે જે આવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત્, આવક બાંધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો લાણુતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાંધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

જાઓ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે આવે કષ્ટ — એ તો એ સામાયિકનાં પચ્ચખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવક હલ કરે કે એ સામાયિક કરે ? નિયમ કહે છે કે તે એ સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન ગમે તેનાં કરાવ્યાં હોય પણ તેના મનમાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ, વાચાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારે કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વળાઈ છે ને તમે દસરો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે ને રડશે તો રુદ્ધનોજ પરમાણુઓ તમારી તરફ વળાઈશે એ જ પ્રકારે શુભ અખવસાય શુભ પુણ્યોને વળાઈશે છે અને અશુભ અખવસાય અશુભ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારેના જાડુને સમજે અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષેત્રનાં જાડુઓથી રહે છે મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

નેન ઉપાધ્યય માહુચ

૧. જેમ હી રિસજ નામનો માણસ એક ખૂંટિ
કેદમાં મળે એને તેને પૂછ્યું — શાઈ તારા જીવનમાં આવે
ધ ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલે — એ જયપુરમાં ખૂંટ બને એવાં જ
બાકર કાપોથી બારેમાં પુરનો વાંચ્યાં હતાં, એ વાચનના પ્રભાવથી
મને ખૂંટ કવ ની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિશ્ચય પોટર કહે છે જે જાડિન જેવું પુત્રાક વાંચે
છે તો જ જાડે છે વાંચનથી બીજી કશાનો એ બની શકતો નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે બહાઈએ, છુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદબો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ બૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સ બધા એ વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્ઝાદા પુરોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યુ હતુ ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી જેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ફજેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનુ પૂતળુ બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સજ્જત કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ કયા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યા રાવણનુ મોટુ પૂતળુ વિશાળ અને વિદ્યાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી બેઠેલુ હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ધૂસી જાય છે દરેક જણુ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ બોનો નહિ રહે પણ આ તો બિચારુ કાગળનુ પૂતળુ. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતુ ચુપચાપ બેલુ

જાઓ નોંધીને મહારાજે જાતાં પચ્ચાણુ કરાવ્યાં ત્યારે શરૂ કર્યું - મેં તે બે સામાયિકનાં પચ્ચાણુ માંમાં ઉર્તાં હવે આવક જાહેર કરે બે સામાયિક કરે ! નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં હોય, પરંતુ તેનાં ખર્ચાં આવક કરે હોય ! પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનુસારી નહિ, આવકનુસારી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષણ છે અને તમે હસ્યો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. બે રહ્યો તો દુઃખપોષ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાશે. એ જ પ્રકારે શુભ અભવસ્થા શુભ પુણ્યોને આકર્ષે છે અને અશુભ અભવસ્થા અશુભ પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારના નહુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો. એટલા ક્ષણનાં જાગૃત્યો રહો. એ ખર્ચાં શુભ વિચારોનાં સચાર કરે કે જે તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૯

જીન ઉપાધ્યક્ષ મહારાજ

૧. ગ્રંથ દી દિશજ નામનો માલુસ એક ખૂત્તિ કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવી પડતા કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જમણમાં ખૂત અને એવાં જ ભારત ધર્મોથી બરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી મને ખૂત કરાવતી પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિચર પોતર કહ છે કે અકિન જેવું પુસ્તક વાંચે છે તો જ અને છે વાંચનાથી કોઈ કદાનો એ બની શકતો નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર ભળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે ક્રાન્ધાકુમારી મળી આવશે પણ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેયી કે મયરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોપરા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોહુપ બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાનાં શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપડે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વીસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે આદીના થોડાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. બ્રૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પાછા ફરતા બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?” તો ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા જીવન વાસુદેવ લક્ષ્મણને તો રાવણનો સહાર કરતાં જ માસ લાગ્યા હતા અને અજાણ્યા બા નાના નાના બહાદુરો તો એ મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ જુદું શું છે ? આ મધ્ય જનપ્રતિનિધી ફરેલી છે એણે નીતિ મર્યાદાની બહાર કેમકે બહુ” તેની ફરેલી થોડાસાં જવાની જ છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની જામે તેવી દુર્ઘા કિપર એ આસુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. જો જીવનમાં ભલાઈ હશે તો હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે પણ જો ખરાબી હશે તો સગો ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની ક્ષત્રાનો પુરાવો છે. આપે તે સીધા સ્તે બાલકો અને સદાચારની મર્યાદામાં હોય, ત્યારે તેણે આપણા ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સેકેડે વાળઓના મુગટ, તેના ચરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા માગતા અને પગે લીધા રહેતા હતા તે વખતે તે ક્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે સ્વાગત કરતો.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ હારી ગયો ? તેણે ઉત્તર મહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર હતો. એટલા માટે તે ક્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જાતલા જ નહિ મેળા મેળા સમ્રાટો પણ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની સીમા બોળી તે દિવસે તેના દિવસે પચાઈ ગયા બીજા તો શું પણ તેના સામે ભાઈ વિન્દીશ્ય પણ તેને છોડી ગયો.

તેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માથાં કુદ કરતાં, તેને મળી રહેશે પરંતુ જેનું જીવન બહેલીઓની દુઃખ સંધી સંધી રહેશે તેનું નામ પણ કોઈ મેરી નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતવાન મહાવીરનું નામ હો તો સાંજનાર પણ ખુશી થશે રામનું નામ હોશે તો પણ ખુશી થશે. પણ જો રાવણનું નામ મેરીય તો સાંજનાર કહેશે-આભારના પહેરમાં તેનું ક્યાં નામ લીધું ? આખો દિવસ રોટલાય નહિ મળે. રોટલા તો ભાતમાં હશે તો મળવાના / જ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને જાનક નહિ થાય અને બાકનારને પણ એક મિનિટ પચાયા થશે.

જો કોઈ જાતવાન મનનીરની જગ્યા બોલશે તો તેના જાતવાનનાં તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતના

પીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર બળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ઝાલુ લયું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન, બાઈ કે કોલેક્ટરમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલાંકે મયરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સંતોષવા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુપ-બંધની જ્યાં ત્યાં લટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપડે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાંદીના ઘોડાક સિંકાઓને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. બૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક કહેવન છે કે “ગરીબાઈ સર્વ પાપોની જનની છે” દરિની પીડાથી વધે તેવી બીજી કાઈ પીડા ભાગ્યે જ હશે. તેવાથી પીડાનું મન ક્યારેક અપ્રમાણિકતાને આગતરી રીતે નોતરતું દેખ છે. આવા મુનાએ મારે મોટે ભાગે સમાજ જન્યજીવ છે.

પગાખરા કાખમ.આમાં તો મોટે ભાગે પેટનું જડાનું માત્ર દેખ છે. પેટ તો ખોડું જ જાનામ થાય છે. બે પેટ જ બધી સમસ્યાઓનું મૂળ દેખે છે. પેટ ભરવા પછી તો માનવી જનીતિને માર્ગ ન મેળે. પણ એવું જુલો જોવામાં આવ્યું છે કે જનીતિને માર્ગ એવાએ જ આચળ વધે છે કે જેમના પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા માટે એક વિચારકે કહ્યું છે કે પીડની આગાહી પૂરી કરતી વખતે હિંમત આપવા સખએ કે તે તમને ન ખાઈ જાય. વાન ખમ કાઈકે એવી જ જની છે. માનવી દળ-રોટલીની ફીકરમાં પડ્યો તે રોટલા ખાય છે. પણ રોટલા તેને હાડી પણ ખાવા નથી. પરંતુ પીડા પીડા સોનું જરૂર જેવી મનરતાનો જલ્દય કરે છે.

ભરન, મર્મિ-મુનિઓની જુમિ કહેવાય છે. આ ધરની ઉપર મધ્ય મોટા તીર્થ કરો અને સતિ. જ આ છે. તેમજ પોતાની વાણીથી જ નહિ પણ આચરણથી સત્તા સરસાર રેડવા છે. તેઓ સત્તને મારે જીવ્યા અને સત્તની ખાતર પોતાના જાણીદાર દીર્ઘા. પણ એ જ ભારતમાં જાતે સખી સૌથી વધુ દાગી ગાદી રહી છે. ભાવિમાં અને લેખોમાં સત્ત છે. પણ જીવનનું મરિર તે તેવા વિના સુનું જ છે. ત્યાં તે આ અપ્રમાણિકતા અને જનીતિ અડા. ભાતીને બોલેલાં છે. આ? જીવનમાં લેખો તે નિજીમાં મેળી ખાલી છે. નિજીનતો તેનું દશ જલ્દય મુખ મર્મ મધ્ય છે. આ? આખાં જાતે પણ પચરખાં અને હોએના મે સધા મુખ નાં. પીડા બીજી જાતેની તો વાન જ ક્યાં કરી.

વેદમાં તો અપ્રમાણિકતા એક આચરણ અને જની મર્મ છે. રોગના મનમાં અમ નથી મળું. હ કે અમ મોનીંગ તો અમિર શું? એવો મર્મ એ છે કે નમના સંતના અસત્યથી મો હ મમ પર તમને વિધામ નમ. મમરણનમાં સત્ત. મીનો મનમાં અતો પણ અચરણના છેવમાં પ્રેરણ ક્યાં કે મતને દેશ મરિરે કે ની મનમાં અતો. ફરજી તેનું જાતે મમ ના મમ મનામાં / મનમાં મારે છે તેને દુઃખ ના દુઃખ મનમાં જાતે જાતે તો તમને પામાં જેવડા કાગળ મનો દેખમાં જાતે જાતે જાતે મનો મ. આ મનમાં તો મને મોડે પણ મ.

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ટેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી જ્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, અહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક આહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો આહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો લોકો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી બળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વસ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશો. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિતું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જોવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લડન તેમાં તેમની લડનયાત્રાતું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ જ્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કાટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેને માળે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા આહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહેાચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા સુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બતાવનાર ક પનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કાટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લડન

યુરોપનું બજાર છે તો દિલ્લી બારતનું બજાર છે ખર્તા દિલ્લીમાં ફુવારા (Fountains)થી ફોન્ટેનથી સુધી આવતા આવતા માથાના ફુગવાની ગ્રાહીની કિંમત પણ એક માથાના ફુગવાન જેટલી જ થઈ જાય છે.

ખાતી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા જે આપણા લેખક અને આલિંગકારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દાખલો આપુ છતાં અને અમેરિકામાં ખર્પા વેચવાની પ્રકૃતિ કાર્મિક લુપ્ત પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફરીયાઓ ફરી ફરીને જુઓ નથી પાડતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કાર્મિક જગાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગાએ તે અખબારોનો દબલો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જો તે ઘડી ન જાય એક પાટીવા ઉપર તેની કિંમત લખેલી હોય છે પેપરવાળા સ્વારમાં બધું જાણીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને સુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીકળે નથી જો કદાચ બારતમાં આવે પ્રયેજ કરવામાં આવે તો પેપરો તો નર્મ જતાં રહેશે, પણ પૈસા ફેરસા રહેશે કે સાંજ સુધી જો ખાતી પેટી પણ રહે તે સારું બજાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સત્તર નવ પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તકદીર વેળ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સત્ય અને અધિભૂતિ આપે પોતાના યાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સત્યનો રાક્ષસ તત્વો છે જે ભૂમિ ઉપર સત્યની અખિપરીક્ષા માટે હરિશ્ચંદ્રે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર દેવદિતને છો થાં હતાં આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના સ્ત્રેવાસીઓ બે પૈસા ખાતર સત્ય અને પ્રમાણિકતાને છોડી કે એ ફેરસા ફુગવાની વાત છે. આનો જાણ એ નથી કે નું યુરોપમાં ગ્રીન ગ્રાસ અને ભારતને અખબારો હું ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકર્ષણને કારણે તિરસ્કારની એ ફેરસું કૃત્યનાકારેનું કાર્મ છે ?

પણ ભારતની નૈતિક નિષ્ઠા દૈવ્યમયી જતી જોઈને ક્યા ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? મુગેય પાસેથી તમે પણ લીધું છે હેત્તા દોરસો જાન્ય સદવાસથી તમે તેમની ધણી વસ્તુઓ શીખ્યા છો. કાટ-પાટનું પહેરતો, ટેનિસ બેસી જરી કાંટા અને ચમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દાંધે થળિયાળ અને જડી રાખનાં શીખ્યાં જોએ. ઉપાદે માથે ફરનાં શીખ્યાં ન શીખવા જેવું તો થવું શીખ્યાં પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું. એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે ક્યા જાઓ છો? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખનો એલચી અબ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો. તેણે પોતાના પુસ્તક “સુતાલુકા સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કાઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી.”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્કીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ આગળ ચાલતો સમક્ષ દંડતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સે કડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાજુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાજુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો. પરંતુ અમારા બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પહો ન છોડ્યો.

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે જાળના ભારતની સરખામણી કરે. અનૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કાઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ ક્યાં પાછા પડે તેમ છે? ત્યાં પણ લાય અને રુક્તતગોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડી હોય, તો બન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નકિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના ગેસા આપી આગળ વધશે, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને? એ કહેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો ઊઝી જશે મિચારે કાઈ રીધો સારો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે જુધ્ધુ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશે. તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી રિયાલિટ છે ? ત્યાં પણ બેટ ખરવી પડે. જાને તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પેસાનું દોર હોય તે અપીલમાં નઈ શકે છે તેની અપીલ આગળ પણ વધે છે ન્યાય પક્ષ પક્ષ કદાચ તેની તરફ ટળશે કે જે જાણુ વગળ વધારે હોય. ઠાકી દાંધે બનીર ગુને થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થયું હોય તો કેઈ હોશિયાર વકીલને શરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી ભુલે, કેવી સાહસી તે તમને બચાવે છે. કાણ કે કાણે તો તેના ખીસામાં જ હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડશે કે મેટમાં ગુનાની કમીલ ન કરશે.

જાને તો વકીલ બોલ્યો કે સજવાન બોલ્યો. તે બેટલા અક્ષર શીખવાડશે તેટલા જ બોલવાના એક અક્ષર આધેપાછો નહિ. કારણ કે બેટલા પૂરવો તો તે શરણ લેવાળ છે તે આશેપીને કહે છે કે સર્વાન્ પરિત્યજ્ય મામિકં શરણ વ્રજ અપરાધીની દૃષ્ટિમાં સજવાન તે સજવાન છે જ પણ વકીલ પણ સજવાનથી અસમાજ પણ છીતરતો નથી વૈદિક ઇસ્ટન જનુઅર કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પણ જો સજવાનના શરણે આત્મા જાય તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ જસ આ જ વાત છે વકીલના અનુબ્રૂથી સવ અપરાધવાળા કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ વરિ સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ચેકટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે પણ ત્યાં મુદ્દી તો બરબી કરવી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં વેપાર જ છે.

અહીં તો કેઈ વકીલ કે ચેકટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે જાને જાણુ વ્યાખ્યાન અમારા કોપર જ આપવા મંત્રિય છે (સલાહકર) પણ કે કેઈની મક્તિમત ટીકા કરતો નથી કે તેમાં કિતરવા મંત્રિતો નથી. પરંતુ જાને જે હિમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈ રહ્યો છે તેની જરૂર ખુબ થાય છે વકીલો જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા પ્રયત્ન હોય તો તેમણે અધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ. અધીજને સરખાવમાં વકીલાતને ધર્યાં ક્યોં દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોત જન્યા પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કાસે એક પેસો પણ ન મળે પણ કેઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ લખ્યા માટે મેટમાં જશે તકીલ. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - અધી ! તું ખોટો છે - છુટો છે તો તે વખતે કે કાસે પણ શૂંથી નઈલ. તેમના કબ્જે ત કાઈ

સત્ય પ્રત્યે કેટલી નિષ્ઠા લગેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને આશય શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચું મોનું છે, તેને જેટલું કાવે તેટલું તપાવે.

તિરસ્કુચર એ બહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ કેટલો વળત રહ્યો ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાંકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ રાખજો કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બહુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે વ્યક્તિનું નૈતિક જીવન સુદૂર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જગત પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીંચી કાઢે અને મદિરાના જાંઘને પ્રાર્થના કંઠે કે ઉપાસનામાં આવીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ ખાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મકાન છે, સાત માળની ભવ્ય હવેલી છે ફરસબધી ચળકતા છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દરિયાની ઠંડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? જ્યાં દસ હજાર તો એક બોલકની પાંધડી આપવી પડે છે ત્યાં આખું મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદૂર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શું પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાળક પર રહી પણ એવું ખાયા વિનાનું મકાન મક્કામાં જઈ આવે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ.

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જોમો કર્યો મત અને ઉપવાસની તેમા સજવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસબધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરંતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જોડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપડું ગદ્ડું હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને લાગ્યે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પણ આર પામી શકતો નથી મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન ઝાલવવામાં આત્મ દોષ જાતજાતનાં મિષ્ટાન્ના દોષ છતાં જે લોકમાં ગીઠુ ન દોષ તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ બનાવી! કાંઈ મગ ન આવી બરાબર એ જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ દ્વંધાનુષ કરી સામાયિક કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુલપતીની દોરીની રેખાઓ પડે ગઈ છતાં પણ જે નૈતિક જીવન ઉચ્ચગ્વણ ન દોષ તો લોકો કહેશે— જાણે જા ! પૂરો ખચભગત છે ! કારણ કે જનતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જનતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે ! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂકવા લાગે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં બેસે છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીભેથી જૂઓ પાણી સિદ્ધાંતોની વાતો કરવી એવી સી ક્ષિમત છે ! નિયમ કામે નાનો બનાવો પણ સંપૂર્ણ નિષ્ફાળો તેનું પજન કરો. તે સિવાય તમારું આવધારિક જીવન પણ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના કામે પણ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમો આનંદ થાય છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક ડગલું પણ આગળ કારવામાં દગલર દગલર વિધક્ષિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કાંઈક વખત શબ્દિક સ્વાધર્મને સતેવવા માટે માણસ જનતાના માંમે ડગલુ ભરે છે પણ એ ડગલુ ભરકર વિનાશનું સાધન બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તરશ્મી અક્ષરેર દવા શીધી કેવી રીતેનાં રીતે તેણે પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી પછી તેમણે તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢ્યાં તેની ક્ષિમત મોજ રૂપિયા હતી છતાં લોકોમાં તેની અપના વધી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં લોકો કાંઈ જતા દના. સોજ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોરા કાંઈ મોંપો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાતિ પ્રસરણ માંથી મોટા પ્રમાણમાં ઓડીંગ આવવા લાગ્યા ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેચરમા આવક (Income) જૂન છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી અડીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખલ પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમાં રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખલ તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શુ લથુ છે ? લેખલ તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમસાવનું તત્વ છે કે આલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શુ શુ નથી કરાવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમ્મત પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામાં મળતી હોય તો તેના સોળ ખર્ચવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમાં નામ નોંધાવા જેવું છે આની હરીફાઈ (Competition) મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામાં વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામાં કાર્પખરીદનાર નહોતું હોવડે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખલ જુઓ છે તમે પણ લેખલ જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્વ પણ જુઓ છો ? લેખલના ચળકાટમાં તમારી આંખો ભૂલાવામાં ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખલના નહિ, તત્વના આહુક બનો એ લેખલ અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કાઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શુ સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમાં ય દવાઓમાં આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમાં એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમાં દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખતો આરામ થાય ? આવી દગાખોરી તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી લોભો ન પશ્યતિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક બ્યકિતનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દોકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુલાન પડેલો હતો. તેને ત્રણ રૂબાઈ હતી. દુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આશા હતી કે હમણાં દોકરે આખું ઉપાડશે. પણ દોકરને હમેશને માટે આખો મીઠી દીધી દોકરને મરતો જોઈને મા પજો ખાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની દુરતની પરણેલી પત્ની પટકાર્ડ પડી. આ બાબુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. રીડના દોકરને જ કરુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિંમત દ્રવી પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખે કહ્યું— આપા! આ ધણી તો જુલુ ખોરો છે આ મૂકી દે આપણા જગ સરખા સ્વાથને લીધે કોઈના પ્રભુ જમ એ તો ભગ કર આપણા વચ્ચે. આપે કહ્યું દોકરા! તને હલુ ખખર નથી કે પેસેડેમ કમવાય છે અત્રી ધમની વાતો તુ ક્યાંથી શોખી આપ્યો? કાલથી ઉપાખખાં જઈને નહીં અને ધમ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધમ ક્યાં કરે તો જુલુ મરવાના હાલ આપશે.

આપની સાથે બેટાનું કાર્ડ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ દોકરા પેતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતા આસ્ટી વખતે તેના પગે કાર્ડ એ રૂબાઈ માર્યો. બેટરી (Battery) ખી જોયું તે કાળે ઝેરી સાપ હસ જઈને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા. આપે પેતાના એકના એક દોકરાની આ હાલ જોઈને તે બવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું—

સોળ રૂપિયા લેા અને મને એક ઈન્જેક્શન આપે. મારા દોકરાને સાપ કરડ્યો છે જૂની કપડીમાં માલિકે કહ્યું— બીજાના દોકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપે છે અને તમારા દોકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની લિફ્ટિંગ લીધે અમારો માલ આવી ન રહ્યો એટલે જામે બનાવવાનું જાય કહ્યું. "

સેટે કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લેા. પણ એક માટલી અને ગમે તેમ કરીને પણ આપે. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસસો આપે તો પણ કે આપી રહો તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીના માલિક પાછો આવ્યો. તેની દુકાનમાં સેકડે માટલીએ પડી હતી. પણ તે બીજાને માટે હતી કાલે દુનિયા ન જાણે પણ તે પેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રૂબાઈ નહીં / બરેકું છે તે જા કમની / ઉપર જ ક્યાંક તેના પુત્ર દેહ છાદી ગયો.

કુદરતે તેને જળરી લખડક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂએ સુઇ શકે ? ખીજને રડાવનાર, પોતે ક્યા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
અલ્લો ભલા ભુરાનો, અહી ને અહી મળે છે

કુંગળા ખાઈને કાઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી લગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોજો મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જોયે ચઢતો જાય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે જતરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રતે જવું છે

હાલ્લામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડછીથી નીકળવાનું છે બાબરના લોટ નાખી પછી લાત ફાડવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ભુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા લાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર સુદ્ધિગાળી નહિ દહેવાય તેવી જ રીતે, ખીજના લક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો બુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ધર્મિયાળ આગળ વધે છે જતા એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીહી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીહોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? અને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માદુગા.

પશુની તરફ શેઠશીનો ક્રોધ નાખેલા તો તે ખાઈને ચાલુ ન્હોતો પણ માનવીના સજામાં એમ નથી તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો ક્રોધ નાખેલા તો તે ભૂખે મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી લે શું પણ નિશ્ચિત્ત સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘણીમાં સારી રીતે પીરસાઈને અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તો જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જેનું ધર્મની પ્રભાવના કરે છે આગમ પણ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય અત્યંત સખાટ અભિક્ષિત્ય જીવનની અધારી ગુણમાં સત્ત્વનાં કિરણોને પ્રવેશ કરાવવામાં મીઠા કરણોની સાથે અનાથી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત છે જે શ્રેષ્ઠિતને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અવલમ્બક પેદા થઈ ગયો હોય જે સૌંદર્યની તેમણે માત્ર આશા જ નહિ, પરંતુ તેમ સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સકલ્પ (નિશાણ) સૂઝાં કર્યો હોય અને તેમ જ્ઞાન લાભ પેતાની અણુમેલ સાધનાઓને પણ આકર્ષક કરવા તેવાર થઈ ગયો હોય તે જ સખાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને ચકિત થઈ ગયો હોય. તેમ ક્રોધમાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ઘણો મહો રૂલ મહો મમ્મદસ સોમયા ।

મહો ખેલી મહો મુલિ મહો મોગે અસમયા ॥

— ભિષગમ્બન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫.

રાગ કહે છે કે—મહો ! આ મુનિનો કોયો વણ છે ૩૬ ૨૫ છે ૩૫.

સૌમ્યતા છે । તેમની ઠામા, નિર્વૈભતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસંગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપન્દીક અને પાવડરની ખનાવટી અમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુઝઈ ઘેલુ ચયુ છે કુદરતી સૌંદર્યને જો ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમેમા, આચાર્યપદ કોને આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે " ક્વ સંપન્ને " અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સઘના નિયામક છે બહારનું કાઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધો હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠાણે જો તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાગને પણ, મહામુનિ દેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાબળી ચૂક્યા છે, જ્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, છવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના છવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે જ્યારે રથમાથી જીતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ દેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણુ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે-“ કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે । તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના છવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, દેશીકુમારનો અલૌલિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે -

“ વિમૂસા વત્તિર્યં મિષ્ણુ કમ્મં વંચઈ ચિષ્ણકણં । ”

વસવે૦ છૂજ

અર્થાત્-વિશુદ્ધિ એકે સરીતની સાજસજવટમાં રહેનાર સર્વ વ્યક્તિ
કર્મ બધે છે-તેને કર્મનાં પ્રજાત બધાન થાય છે તેની સંજ્ઞાત સાધન
મનની દેહાસક્તિને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અનુરાગ હોય, તે
જ તેની સજ્જવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન કર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ
કરે. દાહકાના માળખા સાથે કપ્પામા આવતા પ્રેમ વિશુદ્ધ અને
સ્થાયી નથી હોતો. આ દેહ એક ક્ષિપ્ર સૌ શાશ્વત બનવાનો જ
છે પણ તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ પ્રેમવશ ? જો પ્રેમ કરે
હોય તે અદ્ભુતની સાથે કરે કે જેનો સાક્ષત આનંદ કપરે પણ મળ
વતો નથી.

ફેરન તો ક્યાં પણ ન ભેઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપદેશોની તે વાત
જ ક્યાં ? તે તો ત્યાં સારા અને સાદા હોવાં ભેઈએ. તેમાં પણ ફેર
દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જો મોટાથી ભયન થાય, મોટાથી
દેહ વેળા ત્યાગ કર્યો અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપદેશોને ધારી
મહારી, તેમાં મોઠા પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તો એવું થયું કે
ઉપવાસ માટે બનાવવાનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી
બીજી વ્યવસ્થા આવી !

આ વાત આપણી આત્માઓ અને બહેનને વધારે લાગુ પડે છે અને
પ્રેક્ષકમાં પણ બહેનો મુદપત્રી ઉપર જરીના વેશજીવા ભરે છે તેની ગરી
બાહ્ય ચળવટી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે તે એટલા માટે કે કુદરત
સીની સાથે સામાયિકમાં પણ ચળવટ આવે પ્રજાજનિત (પૂજણી)ને જ
વિવિધ રંગે વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી અમત થાય છે કે તેની
રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તો હવેની
રક્ષા માટે છે પણ હવે તો પૂજણીની રક્ષાની તેને ચિંતા થાય છે !

અત્યે અમ બે નથી કે ધાર્મિક ઉપદેશોને અર્ધરાખવાં. જેન કર્મ
એક માણસ સાધુને ફેરનથી ભયવાન કહે છે તે બીજી તરફ અધારી પણ
દૂર રહેવાનું કહે છે. જેન કર્મ ફેરનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે
કે તે અર્થ પણ નથી. આગમોના જાણકારો તે શું પણ દરેક પ્રતિક્રમ
કરનારને પણ આ તત્ત્વનો સારી રીતે પરિચય કરી, સમૃદ્ધિ મેળવેલી
ઉપદેશનાં મોઢાં સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોટે ભાગે એવા પદાર્થો છે કે ?
અર્થ દાય છે અને ઉપદેશો તો એક પદ આવે છે. સમ્યક માર્ગ ઠાણે
સુ ધા" એટલે કે નેટમાં પણ અધારનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપદેશો

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેસી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યના સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર ઝો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિંતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદગારમાંથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પશ્ચિન સામે, માત્ર અરિસ્સામા અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજો રસો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજો રસો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિંતામા પ્રવેશ કરી બળાને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે હોયોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સારકૃતિક ઈતિહાસના અનેક પાનાઓ, ભારતના સ્ત્રીરત્નોની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના ચતુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળખાટ હાથોને તો તિરકારની નજરે જ નેત્રા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈશીલની રક્ષા કરી

જૈન ઈતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, આહીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્માએ ઢોર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આકૃતિ

આપી. આને એ બાહ્યની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને સરેર સસુતારવામાં રાજ દોઢ કલાક ભેળંએ છે ।

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાત્સલ્યને ઉત્તમિત કરવાનું કામ કરે છે ચોખ્ખા સબ્બેમાં હજુ તો આ ભતનું પ્રદર્શન જ ગુચ્છી રીતે પ્રેત્યાકૃત આપે છે આને સહેરોમાં બનતા ગુચ્છીરીતના બનાવોને મોટે વિદ્યુત માનસ તો જાણનાર છે જ પણ ફેરન પણ તે માટે જોઈ જવા દાર નથી એક જાપામાં મે વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઢરી કોસેજમાં જાડી હતી. તેણે એકદમ મારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉર અને હેઠ લાંબી લગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમાલની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દોવા (Balls) લગાડ્યા હતા. તેના ખીસામાં એટલી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બદલ ચાલે અને થોડી વાર જુલ્મર્ષ થાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની હર્ષ લાવના કામ કરી રહી હશે ? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે ? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રિયસુઓને આ મુક-બામત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કલ્પનારો નથી માગતું એટલા મારે તે પ્રમાણમાં વધુ વખત ટકી રહે છે કૃત્રિમ સૌંદર્યનો કળકાટ બહુ જ ઓછું બાકુલ્ય લઈને જ મે છે તમે મુખમાં નામરિશ છે. મુખપર નામજ મોઢાંની છે તે ભારતનાં સુદરમાં સુદર નગરોમાંનું એક ગણાય છે પણ તેની સુદરતા સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી ? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદરતામાં કૃત્રિમતા જણાય છે જગલનું સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા મારે તે રવિવારે તમારી મોટરગાડીઓ નાસિક અને પુના તરફ દેખતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વતરાણનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ લઈ શકો, એટલું તો નહીં છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત મુધી બાંધી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને સૌંદર્ય છે.

સૌંદર્યની સાચી સહજતા એને સદ્ગુણ હોય તો તે હંમેશાં સ્વર્ગ બની જાય છે પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છી કાળે તે તે બાતમાન નહિ છે તો તમે સૌંદર્યના પ્રરખવાની દ્રષ્ટિ ફેળવો. સૌંદર્યની સાચી પ્રેમિક કાળાધાળા રમ ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમીનના રમને નથી ભેતો. હંમેશાં રમને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. ઉઠે ઉઠે મુધી જુએ છે માત્ર ઉપરજાડી રીતે ભેનાર, કાળાધાળા રમમાંજ બદલાઈ જાય છે.

પણ તે બૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, સિરની શોભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રજાળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરેા પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અહંત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડા. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ પ્રજા તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કાઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યતે।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ આગળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદરતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીક ચીકે પણ જે કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક વ્હાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર ચઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શલુગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ઢપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્ભવોને.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જુએ કે કયા

કુશળિનો કાળો રામ તો મારા સ્વરૂપને વિકૃત નથી કરતો. તેમ જોને સોજી શકે સદગુણો નથી મળ્યા તે બાકાતી છે તે જોણે સોજ્યાના બદલે ઝડપણે ભરી છે તે જોણે જાગૃતતાની નથી.

કાળો વસ્ત્ર એવો અરામ નથી, જેવો તમે માની નેહા છો ખોટું જો તે હું તેમ જીવીશ કે કાળા કરતાં ઝોરાવણે વધારે જીરાઈએ પેદા કરી છે. ઈતિહાસનાં પાનાં ઉપાડીને જુઓ કે ઝોરાવણે કેન્દ્રમાં આત્માચર્ય કરાવ્યું છે તેને માટે એ ચળવેલો સામસ્યાને ટકરાવ્યાં અને હળવેશ લાવેલો પડી સજીવતા હરજીની વાત થી તમે જીવી જશો કે એ ઝોરા રચે તો સીધાં જીવે નાખી હતી અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સજીવની વ્યાખ્યામાં કંઈકાવું થયું હતું.

આ રૂપની જગ્યામાં કાઈ જોનો લાતુલાવ પક્ષ સળમી ગયો. જે સમય કાઈ જોમની વચમાં નિર્મળ પ્રેમની ધારા વહેતી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચમાં આવી અને વાઈન પ્રાણ લીધા. અધિરમ અને કુન્દામણીની વાત તમે જીવી નહિ જશો કે કુનિવાના તમમ સમયોના મૂલ્યને કિતરોને જોશો તો તમને જાણશે કે બધા અધ્યક્ષો માત્ર એ જ ચીજોને લઈને ચલા છે રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પામક બનેલાઓએ કુન્દામણી છે તે રૂપની પાછળ દીવાના બનેલાઓએ પક્ષ કાઈકમ બનાવ્યો છે જ્યાં નથી સીધાં જીવનની કથાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપનો તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પક્ષ લાવ કર છે સિદ્ધ મિશ્ત્રારો સીધાં જોઈ જાય છે પક્ષ રીસને ખાતો નથી. પક્ષ આ સીધા કહેવાતો માનવી તો સીધાં અને રીવ બનેને લાગી જાય છે એટલે રૂપિયાની વજીરની સાથે સાથે તમે રૂપની વજીર પર પક્ષ નિયમન (Control) કરો.

સીધા જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. રૂપિયામાં એવી બાંધિતજી પક્ષ પૂનર્ક છે જે જાણથી નેહાળ હતી. પક્ષ તેની પાસે અતરું સીધાં હતું મહાકવિ કાલિદાસ, જેમણે સાહિત્ય કારતને માટે જીવ્ય લેવું જેવી વસ્તુ છે માત્ર કારતમાં જ નહિ પક્ષ વિદેશીમાં પણ જોવા સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠા છે જાણે જોનાં નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહ લેવાં કરવામાં આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સીધા ઉપર છે? રૂપ તો એમણે કયું હતું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિદ્યોતમાં એ જ તેમને તીવ્રે પાણી દીધા

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાચલની પાસે ક્યુ સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાડી છે? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઈની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં શ્યામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા શ્યામ હતો જ્યારે તે બીબા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉઘાવતા અને તે પણ ખોળાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હબ્બી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હુ ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાંભળુ છું, સંભળાવુ છું, કેઈને હુ મારુ છું તો કેઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બ્રાહ્મણામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પકોશની ઓદિસમાં ગૌર્વર્ણના લોકો છે જ્યારે હુ તેમની સામે જાઉ છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હુ કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાણુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી જીતરી જાય છે કાળા મરીની તેમજ જરૂર પડે જાણુ અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણુઓ પસંદ નથી! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુળા-વાળો રંગજેરગી કુળાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર જિમે હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુળાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુળામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ જાડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુળો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ જાડવા માડ્યો બાળુમાં જિમેલા તે કાળા

છોકરાએ પૂછ્યું— શું આ કાળા રંગનો ફુગ્યો પણ બીજા રંગના ફુગ્યોને જેટલો જ લાગે પડે? નરો?

ફુગ્યાવાળો દસીને કહે— કાળો શું ? પોતા છા, ઉપર ચઢાવી સકિત તે રંગમાં નથી પણ બેઠામાં છે જેમાં જસ બરવામાં આવશે તે ઉપર લાગી શકશે "

હવે તમે સમજી ગયા દસી કે બીજા આવવા માટે રંગ ? રંગ નહિ પણ સદગુણની આવસરકાળ છે જેન દર્શન થયે ચક્ર માટે જાતજાત વિકાસને મહત્ત્વ આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત જીતમસ્વામીએ સમવાન મહાવીરને પૂછ્યું— પ્રભુ! આ કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? સાબા સરીરવાળા જાણી શેકમાં જઈ જશે કે દૂધ સરીરવાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું— પાંચસો મનુષ્યની અવમાહન્યતા પણ મોક્ષમાં જઈ શકે છે અને જાડી હાથની કાપાવાળાને માટે પણ મોક્ષમાં હાર પુરાશ છે "

જ્ઞાતમહાશયને માટે સરીરના કદની પણ અપેક્ષા નથી પણ રંગ જો સીદ્ધ તે દૂરની વાત છે તે તે કુણના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે કુણેને કેટલો વિશ્વાસ સાધ્યો છે.

વાતવમાં સદગુણ જ સાચો ચક્ષુષાર છે તેના વિના તે માનવ મણિપર સાખ્યા ગેવે છે એક સાપને કોઈ મણિમય અથ કાશી ચણચરી જાણી લાવે અને તમારી વચમાં મૂકે તે તમે તેનું સ્વાગત કરશોને? કે પછી બીજા ઘઈને જાણી જશો? સાપ ભણે મણિજાણી ચણચારેનો દેખ તે પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. એ જ પ્રમાણે કુકુલ્લી માનવી ભણે સખન દોષ જ્યાં તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદ્ય કાવા લાગે તે મુગે છે કારણ કે તે કરી પણ નાથ પમળ નથી કુગળુ અમાળ્ય છે કારણ કે તેનો નાથ માથ છે જનુન મળી દિગમરતિનો માનવી કહે તેને સેકે માનવીઓના પ્રાણ લીધ પાઉ જ્યારે તે પ્રભુ મદાવીરના ચણે પડોયો ત્યારે કેટલો પડાર્થ ગમે? તેને ૮ ના એનો એ જ નો પણ મન બદલાઈ ગયું તેને કપાળને જ નહિ, શનિમને જુ જાણી નાખી દિગમરતિ નાથ મઈ મઈ કારણ કે તે અતલ દની તેમ રથન અદિમા અને કુણાએ લીધુ અને તે કવમને "

તેની સાથે મ્હી રાત્રિની ટાળોમાં અને અગાતિની જવાળાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન ઊઝાડો.

ઈસ્લામ મંત્રે છે પણ તેના સહગુણો મરના નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દશા છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની માટીમાં મારુ શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સહગુણ તુ મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સહગુણ મરા ગયા પછી તેનું બીજું મોત ક્યું હશે ! ફક્તમા ન્યા મુધી મુગધ હોને ત્યા મુધી તે ગળામાં ગોળાશે પરતુ જે ધરીએ તેની સૌરભ ખલાસ અર્ધ, પટ્ટી તેનું મ્હાન પણ કયા હોય છે ? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક નિબ્ધે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે ?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ટેંકું છે ન જાણે કયા અને કયારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈશુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે ? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાંથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા જીવે ચઢ્યા કે દેવત્વ પણ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જો કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણને પાઠ લખવે છે, તે તેમને માટે વંદનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ કયા ?

તમે કપડાંની પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ છલે તો જરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યા નમી પડ્યા ! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ ? બીજી તરફ બીજાકુલ લપકાળખ કપડામાં કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચોટા કરી કે કપડાં તો ઊજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવું કોઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સજ્જનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે લગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં ઢાંચે અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી ચીકામેની સાથે જ આત્મ્ય જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમેરિકાનાં વિચિત્ર લાજતો હતો તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પણ કરતા હતા. એક મહિલાએ પોતાની સાથેની વ્યક્તિને કહ્યું- જોયું ! કેવો અને ખો પોતાક છે ! સ્વામીજી આ વાત સાંભળી ગયા તેમણે ચીકાસથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપડો જ સજ્જનતાની કસોટી છે પણ ને દેશમાં કું રહે છે ત્યાં સજ્જનતાની કસોટી કપડાંથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પણ આજે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાણું તે મહેલે જોયું ! કપડાં તો સારાં હોવાં જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ઈજ્જત મળે છે કારણ કે ચારિત્રની કસોટી કપડાં છે પણ ચાલુને ટેલી ઈજ્જત મળી ! તેની પાસે કપડાં નહોતાં ! કપડાં છુ રાખવાની પોતાક તેના શરીર ઉપર રહેતો હતો. અને ગણમાં મોટીઓના હાર પણ હતા છતાં તેને ઈજ્જત ઈજ્જત મળી ! ઈજ્જત કપડાંથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ ભ્રષ્ટક છે દુનિયા તેનો ખાદર પણ કરે છે પણ તે કાચથી નથી. ધનવાનનો ખાદર તેજ કરશે, જેને તેજ પાસેથી કંઈક લાભ ઉઠાવે છે સત્તાપીશિનાં સ્વાગત પણ કંઈક ભવ અને કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે પણ સદ્ગુણનું સન્માન સર્વત્ર થાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી ભયની ભાવના. સદ્ગુણી પુરુષને દુનિયા ખરા હલનથી ચડે છે જ્યારે ભીખારીને ભવ ખાદર પ્રયોજાને કારણે

બાંધીજી જેલમાં ગયા હતા અને માનસિક મુકુ પણ ગયો હતો. પણ પ્રાધીકન્ય જેલ જવાના સમાચાર સંભળતાં જ જનતામાં એક તોશન મચી ગયું જ્યારે માનસિકને જેલમાં લઈ ગયા તે પ્રદર્શને પણ વિરોધ ન કર્યો. આ સદ્ગુણની પૂ નથી જ વાત છે સખતિથી પણ સદ્ગુણની પ્રતિષ્ઠા મધ્યન છે.

તમારે ૩૫, સત્તા અને સૌન્દર્ય બધું જોઈએ છે પણ કદી એમ વિચાર ક્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાભ નથી જોઈતો હલનમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સખતિ નથી જોઈતી જ્યાં સુધી જલનમાં સદનસીમતા ઉપદાતના અને કામચીકતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે જાણ નથી જોઈતું તેમ જ જ્યાં સુધી આંખમાં સખત ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આત્મા વિના, આ બધા પદાર્થો અને મળારો, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અડકાર, માન અને વિનિગિપા (વિભવેન્દ્ર) છુપાયેલ છે. જ્યારે ગુણમા, સેવા, દયા, દાનિય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કર્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, અગળ માણસો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે રાખે પણ ગોક્ષી રાકતા નથી, જ્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિંમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કયાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાતું છે. તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપતું દયણું છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીલે પણ કદી દૃઢ લાપણું નહિ, આચરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાંઈ ઈન્દ્રિયાથી વિરૂદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાણુ લચ્છ લાપણુ આપી દીધું પણ જ્યાં મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામતું ? એ લાપણુ શા કામતું ? જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણું નહિ તો ખીલું શું ?

અતઃ આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીમઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજીવનું પ્રવચન કરત્ય-પાલન સાથે સમય ખરાવે છે જીવનમાં તેજ વ્યક્તિ સફળતાને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પાળ્યું છે. આ તેજ માનવી ચક્રવીનો મારક આકાશમાં જીવ્યા શીખ્યો છે. મજબૂતી જેમ પૃથ્વીમાં તરતાં શીખ્યો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘાતાં શીખ્યો છે. ભગવાને (વિમાન) પહેલું જાને (ટૂંક) વડે એણે જળ, વદ અને નજને માપી લીધાં છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં બ્રહ્માની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં ? માનવીએ દુરની વસ્તુનું યાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિહાળી નવસ્યુએને ભૂલી ગયો છે એક વિદ્યાર્થી સામે નજરો ધરા અને પૂછે કે એમાં કિંમત્ત ક્યાં છે ? વિદ્યાર્થી બાગીની કાપાડી ૪૮ જતાવરી કે આ રહી કિંમત્ત તમે એને જગા સિંધુ નદી માટે પૂછો તો તે પણ નવાજે પણ ને એને પૂછો કે તારા સિંધુનું ધર ક્યાં છે તો એ આસપાસ નેજા સાજો જાય ત્ કિંમત્તને જગા જતાવર વિદ્યાર્થી પોતાના સિંધુનું ધર જતાવી સકશે નહીં સિંધુનું ધર નજરે છે કે કિંમત્ત ? પણ બાગી માનવીએ દુરની વસ્તુ નોઈ છે નજરની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછો કે સિંધુ દર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો ? તો એ તમને તારીખ અને વર્ષ પણ જતાવરી પણ તમે એને પૂછો કે તારા કાલ ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં જતાવી શકે. એના હાથને મથો વધુ સમય થયો કે સિંધુ દરને ? આપણે દુરચિત વસ્તુને નોઈએ જોએ પણ આપણી જ નજરની વસ્તુને ભૂલતાં નોઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-દ્રવ્ય-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની હિપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે હું ખતા દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચય કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે 'પતિ-પત્નીને તજી શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તજી આપણે છવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે લયકર ઝંઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સંકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમા રક્ષણની સ્નેહભરી સહકામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે। એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે છવી શકીએ નહીં છવનની ચમક-દમક તો એમા જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવ તર તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે દ્રવ્ય-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના છવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા વાપ ઓર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દહાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય ઢહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની છવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કલવ્યનુ જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ જતાં પશુ સમાન છે અને ને પશુએ કલવ્યને નાણી લીધું છે તે પશુ સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાણુ પક્ષી હોવા છતાં પશુ-રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્કન્ધ કાઢી પોતાના પ્રાણો અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને વ્યવહારુ સાડુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી સક્તિ સામે તે નિઃશસ્ત્ર પદ્ધતિ એક પક્ષી હતો. પશુ કલવ્યની પ્રેરણા એનામાં નેત્ર પૂરી રહી હતી. રાત્રિએ હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પશુ જીવનના કલવ્ય-લેખમાં એ સ્વર્ણ માટે અમર જ રહેશે. એટલે નેણે કલવ્યને જોળાવ્યું છે તે પશુ-જાતવમાં રહેવા છતાં પશુતાથી છાપર ભડપો છે અને નેણે જાન-જીવનમાં કલવ્યના ઇશન ક્યાં છે તે મહા-માનવ ■

વિશાળ-કામ પ્રથાને વાંચીને પશુ નેણે કલવ્યને પાક વાંચ્યો નથી તે જાતવા છતાં સુતેસો છે પગ હોવા છતાં પશુ છે કાન હોવા છતાં મહેર છે આંખો હોવા છતાં મુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કલવ્ય શું છે ? એમ તો કલવ્યની યોગ્ય વ્યાખ્યાએ છે માનવીનું પ્રત્યેક લેખિત-સાદુ-કામ કલવ્યની અદર જાણી જાય છે પશુ એ પરિભ્રામણમાં કલવ્યનું સાચું રૂપ શોધતું મુરદાસ છે એક નાની એવી પરિભ્રામણમાં સસ્કૃતના એક કવિએ બતાવી છે

“મારમન પ્રતિજ્ઞાનિ પરેર્વાજ સમાચરેત્” ■

ને વસ્તુ આપણુ મનને માટે પ્રતિજ્ઞા છે તે બીજાએ માટે પશુ આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કલવ્યની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા અને આજે આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કલવ્ય તે છે કે આપણે બીજાને સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ નેવો કે આપણે બીજાની પાસેથી અચેત્ રાખીએ છીએ. બીજાને પાસેથી નો આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અસર રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પશુ એ ફરજ છે કે આપણે પશુ તેવો જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની નેડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ છે તે બીજાએ માટે પશુ અનિષ્ટ છે તમે નો ત્રુ-અચાતુ પાણી પી શકો નથી તેમ બીજાને પશુ નહીં પી શકે કોઈ આપણને ગાળા અસોચ કરે તે એ આપણને કહી શકે છે તેમ ગાળી-અસોચ બીજાને માટે મીઠી શે કોઈ શકે !

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની ભૂતિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે ફરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે મૂર્ખ અથવા અદ્રોત કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેલું વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિત્ત પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહી જડે પછી જાણે તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોણુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આંખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણી સમાપ્ત થઈ નથી.

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સંસ્થાનાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ અને કેટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે બીજાઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ? વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનુ પૂતળ બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અચેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર ભ્યારે સામે આવે છે અને કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો દરિશ્વર કર્તવ્યની સજ્જત પ્રતિ છે. કસોટીના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિશાળ સામાન્યનો ત્યાગ કરી પ્રતિ તારાને તથા અને કૃષ્ણસમા નાનાકાળ જળજીને પણ તબ્બો. એક દિ એવો પણ સમય આવે છે કે ભ્યારે દરિશ્વરને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવ પડે છે.

કિશોર શેહિત ઉદ્યાનમાં કૃષ્ણ ચૂંટવા જાય છે અને કાલો નામ એ નામ જાણના પત્રને આજીએ ડસે છે એના જાણ-સાથીઓ દોડી જઈ એની જલ તારાને જા ખખર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ જાને છે એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના કબરને જોઈ આતાનુ હલ્લ રસી જોડે છે. આજીમાંથી ચોધાર પાણી વહી રવાં થો હલ્લ હજાર ધરાજોઈ રમુ પણ એ સખને ઢાંકવા માટે કસોટી એક ડુકડો પણ એની ધસે નહોતો. જાડી સાડીના ડુકડામાં પોતાના સાધને લઈ રમવાને જાય છે. તે સખની જન્યેષ્ઠિ કિયા માટે ભ્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાડવ્યો આવી મોઈએ એને રોહી. પહેલાં જાડીનો વેશ ચૂકવવો પડો પડો જ સરકાર કિયા કરી રાકો. તારાએ એક કણુ સામે જોસુ મધ્ય રાત્રી બન્યોર આમકારમાં એક પુરુષ સામે જોસો હવો. કશુ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક આતાનુ હલ્લ હોવ તો તમને મારી હલ્લ-બધાને જાનુસવ આવ, મારા કાળજનો આ ડુકડો જમીન પર પાચો છે એના સખને ઢાંકવા છાડુ પૂડુ કસોટી પણ નથી પણ એક હાડિ એના પણ જાગ ચમત્કૃત હતા. રાજમહેશમાં જાઓ, સોદાના મોડિયે ઝુમ્યો કે ભ્યારે એના પિતૃક જાગ સૂઈની જોમ ચમત્કૃત હો. પણ કસોટી ખખર હતી કે આ સૂઈ-જાગ રાજકુમારને કસોટી ડુકડે પણ જાગે નહીંજામાં નહી હોય." સામે જોસો વ્યક્તિએ પૂછ્યુ.

કશુ? તારુ નામ તારા છે.

અને તમે સ્વપચના સમાટ કરિશ્વર. તારાએ વળતો પ્રશ્ન કરી જાને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકો. જાનેએ એક મીઝને જોસો વચોથી વિખૂટા પડેલા એ પ્રણે મળ્યા પણ કવી કડુધ ધડીએ.

‘સામે પુત્ર તુ મહુ જોયુ ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્ર તું દિલ દ્રવી ગયુ. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો : “ દેવી મારુ હૃદય તૂટતુ જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે. હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી. ”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમાં પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમાં કુચુમ્બની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્ય તુ મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણો તુ નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે ‘બરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાં તું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની ‘આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણો તુ રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમાં નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમાં પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ ‘તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજૂર બાર આના તું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઓપધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાલ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યના શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામાં પ્રાર્ગટ બને છે ત્યારે એ આચાર્ય તુ મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમાં કુપતાને બચાવી લઈને તરવેયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બકાર શોધ્યો જરૂર નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામાં જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામાં જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।

‘વેસે તો પશુ-સમ જીવકર કે, લાઘો નર મર જાતે હૈ ॥

જીવનની સુરક્ષિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમાં છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાચી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમાં એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુણ્યનો ખ્યાનદ કાઈ લઈ રહ્યું છે કે નહીં કાઈ એની સ્તુતિનાં ગીતો લખી રહ્યું છે કે નહીં ? તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠા સાથે એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મક્કમતા કરતી હોય છે જેની કે દબાશે માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે. એ એની જિત્તા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની શુભપાળા એના મને પો કે નિહા કાંઈ જુદા એને ઉત્તરના પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે છે અને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ જુદા જાતિયતાથી ભરે, એની તમે કહ્યાં પણ નહીં કરી શકો તમે કાઈ પણ સ્થાને રહે કાંઈ હેતુ-પદ પર રહે તમે ઓછાસર અને બહુવા મિતિસ્તર-પ્રમાણ નહીં જિજ્ઞાસાં જિજ્ઞાસી પુરતીએ તમે એણે પણ તમે પોતાને તો ન જ જુદા તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુવ-તારાની જેમ તમારો પાલનદેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર જાણી લે અને પોતાની મનોધનુ જાન મેળવી લે તો જ માનુ હું કે નગરની ધર્મ-ખરી અસુવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી છે, તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને માદ રાખવું જોઈએ, માલક પ્રતેષી ઉપાનધારીને જોવી ગુમાવતી ન જોઈએ. નાણાના વટોળમાં મોકલવું જોઈએ ન કરવું જોઈએ, એનું ફળ તેઓ જરૂર આસ્વાદે પણ એના મૂલને તો ન જ ઉમેરે. વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ કે માલના લિખમાં એના પ્રતેષી વિશ્વાસ બીજી ન જાય. સાચું જ એ વિશ્વાસને લીધે વેપારીએ એના અનુચિત અવેગ સાથે પણ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-મોજા વિનિમય (લેવ-દેવ) ની જવાબદારી વેપારી-વર્ગ ઉપર છે સાચું જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય ખારોજની જવાબદારી પણ ખારી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મગજમાં જો વૃક્ષ પ્રવેશી જાય અને ખાલ પદાર્થોમાં અનુચિત મિશ્રણ-મિલાવટ કરે છે અને અખાલ વસ્તુઓને સારા-સુદર લેખમાં લગાવી વેચે છે તો સમ નું જોઈએ કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી અને પરિણામ એ ખારી કે જગડેલી વસ્તુ જાળના પેટમાં જરી અને સ્વાસ્થ્ય-ધન નષ્ટ થશે. આ જો જુ મોટી ઢિંસ છે જોડિયાના ઉપાસે આ ઢિંસ જણી પણ કાંઈ જુદા રી બરા ?

એક વ્યક્તિ ઝેંકટરના પદે છે રાગી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્કરમા-સોલમા ને એ રાગને લખાવે છે તો સમગ્રવું નોઈએ કે, એ ગાળી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહીં ન્યાયના ગદાજુની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ ચાદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્લા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન નોઈએ

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથોમા મોપ્યું છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેગ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણો જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એણે ઘર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું નોઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અપ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-ઠીક પાલન કરી શકશે

કોઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની ખૂરેપૂરો સલાખ અને સરહાણ રાખવું નોઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે ત્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કંઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા ને ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર ઊતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તો બાળક પણ વિશેષરૂપે દોષી જ નીકળે. માતાને કતલ છે કે બાળકને વીર જનાવે. એનામાં ઉદારતાના સંસ્કારો સહે પુત્રને કાષ્ટ જનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અસ્તિત્વ છે.

માતાનું કતલ થી ખૂબ દોષ તો મહાભયનો હાથથી દોષ છે જેને પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સંસ્કારો સીધા કે મોટા થતા હોય પુત્રો વિદ્ય તત્ત્વવેદી સત જન્મ આગળી માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન જનાવે તો તેની કશી ચિંતા નથી પણ ઓછામાં ઓછું એને વિશાળદર્શી જાનવ છે જરૂર જનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને નમ્મ મુખી છે. પુત્રની ફજવણીનો ભાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જે જવાબવાનું વિચારથી જો એ પુત્રને ફજવણીથી વચિત રાખે છે તે એને કર્તવ્ય-પાલક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તવ્ય છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાનોની પહેલી કરોળમાં મેલવા સાચક જનાવે. પિતાનું કર્તવ્ય શું? દોષ તો એણિકનો હાથમો દોષ છે જેણે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે દેશુ વાલ્મીકી રેશુ પોતાના નાના પુત્રના ખમ્મનું ઝેર વૂસી વૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરજનનું સાધન ન માને. મને ત્યારે જ્યારે કુળ દર છે કે જ્યારે માતા-પિતા મનોરજન જાતર પોતાના માસુમ નાનાં બાળકને હાનની વાત પૂછ્યાં કરે છે બાળક જ્યારે પોતાની તોતડી બાથમાં કોઈ બોલી નાખે છે ત્યારે મા ને ગાપ બને કસી પડે છે. પરંતુ આ ને કહી દેશી બાળકના અકલ્પનના પાયાને ધણો નબળો જનારી છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. એમાં પણ કઈક કતલો છે. પત્ની ફક્ત ધરમાં રાટલા થઈ શકે જ નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાળક રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વચ્છમાં ફેરવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વચ્છ ધરને નરકાગાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની જનવી નારી. એને છ કહીશ કે તમે જો જનાવી સહી તો ધરને સ્વચ્છ જનાવો, કેમકી એની ગમા વડાવો કે જેમાં મધો દેવ, ઈશ્વર અને કલક-ક કાસ પાયાઈ જાય.

ધરની સુખવચા સિવાય કશી મટે બીજી પણ કતલો છે. જો એ કાઈ વકાંતની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ જન જૂઠાં કેસે ના લાગે નથી ને! કોના સોભે ક્યાં જનાવું તો ખૂન કરે નથી ને! ચાંદીના હથોડીમાં કાઈ જાન તો સુખવચા-સુખવચા

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાબુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોયું જોઈ એ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જો જના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈ એ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ ખૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિપવત્ લેખાવું, જોઈ એ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કહી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારાયે દા'ડો સળગત પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈ એ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈ એ ધરતી ચાર દોવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સતાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લાણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકોની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કહીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી ખૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના દગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગ ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હંત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પગ ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ધરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ધર ચલાવવાની કળા પણ આવડવી જોઈ એ પતિની આવકને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈ એ નહીંતર વિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ધરમા

અસાધિત જ રહ્યાન લેશે. ધરની ધણી-ખરી ખાવક કીઓને ફેરનેમલ પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

મીનના ધણા મુવકો અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એક બ્રિટિશ
એમને એનું કારણ પૂછ્યું. એક મુવક બોલ્યો કે ખામારી ખસે એટલા પૈસા
નથી કે અમે પત્ની માટે એની ઈચ્છિત ફેરનેમલ સાધનો જુટાવી શકીએ.
આ ફેરનની બધાથી તમ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ માંડી
લાભો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રાજગરોજ થતા સંધર્મોથી મુક્ત
જાયા છીએ.

તો નારી જ્યારે ફેરનની શુભામી અને છે ત્યારે ડુરુપ માટે એ
એક પ્રમુદ્ધ બની જાય છે. ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સમાર જપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ સાક્ષી એક જમુ મોટા પશ્ચિત થઈ ગયા. ચરત્તર
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરન્તુ લક્ષ્મી રૂદ્ધ હતી. જીવનની જરૂરિ-
યાતના સાધનો પણ તેઓ સરળતાપૂર્વક જુટાવી શકતા નહોતા. નજીબ
જલાલે અરીસા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વસાવી શક્યા નહોતા.
એક દિવસ એમની પત્ની વાળ ઓળવા બેઠી સામે પડછી ભરેલી રૂદ્ધ
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પડતું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. સાક્ષીએ જોયું તો વિદુષી પત્નીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર વસ્તુ
થઈ ગયા. શું ખારી માતાઓ આ વાતથી કંઈ સીખશે? જ્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સમય છે. ફેરનનાં ખર્ચાણ સાધનોને તદ્દ વડે સાદાઈ અખડવડો લે
ધર મજાગમ બની શકે.

પત્નીના કર્તવ્યનું વિ ક્રેમલ કરતાં કું થયું કહી શકે. પત્નીનાં કર્તવ્યો
છે તેમ ખતિ માટે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની બધી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી. એમાં થોડો ભાગ તમારો પણ છે. પતિએ નિમ્ન
જોઈએ કે ખારી રૂચિ-ભાવનાથી પત્નીને આંસુમાં સારવાનો વખત લે જાયતો
નથી ને? એણે માથા ચારુ પોતાના પિતાનું ધર હોમ્સ છે માતાનો મનન
પોતા હોમ્સ છે. ભાઈનો પવિત્ર પ્રેમ માથા ખાતર હોમ્સ છે. માટે માથ
જીવનથી એના દિને કેસ પડોયવી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાજ ને સેવાની મૃતિ છે. દરિત ટરીર પ્રત્યે પ્રેમ
રાખનારી કીઓ તા સવત્ર મળશે પણ મુનુ પછી પણ પ્રેમની જ્વોત
જ્વળતી રાખનાર કીઓ દુનિયાના બી ન કોઈપણ ભાગમાં તમને જોઈ
નરી મળે. ભારતનો ઈતિહાસ બનાવે છે કે દાનશે કીઓ ખતિયા નમે
સતી થઈ ગઈ.

પણ એક વાત પૂછુ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણપાશ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ત્યાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરે કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજુ લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિજયાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડા કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું ઘ્નઘાય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિજયાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિજયા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજા લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં બૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો ‘તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણ અમર થઈ શકયું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી ઘ્નઘાયરિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?’ આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાધ્યય,

કોટ મુબઈ-૧.

પ્રકૃતિસુખ પાવન સ્વિચ્છે સદૈશ આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવને
 નેહાંએ બહારની દુનિયાને બંધો વાર આપણે નેહાં છે પરંતુ હવે આપણે
 આપણને પોતાને નેહાં બંધોએ બીજાની આમોચના આપણે, બંધોવાર સ્ત્રી
 છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આલોચના કરીએ અને જેવને
 પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ જઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દૈનિક ક્રિયાઓ
 શું છે ? આપણે નેહાંએ કે આપણે કરવા લાગ્યા છીએ કેટલાં કાંઈ કે,
 અને ન કરવા લાગ્યા કેટલાં કાંઈ છે ચતુષ્પદ કરવા લાગ્યા કામ કે જે
 તે સારુ જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યા મહુષ્ય, કરી નામ છે તે
 એક કાંઈ કે છે છે

રાત્રે શેષ વિચારો, આમ કમાવા શું બંધી રે
 કરવાનાં શું શું કાંઈ કાંઈ બંધુકરવાનાં શું તણ કાંઈ ?
 પ્રવન પ્રાપ્તિ વધેલ આજુ છે કઈ રે પ્ર રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! તમે કરશેજ સંપ્રદાયે દિશ્યન કરવ
 બેસો છો. આ ? વિવચકારમાં કેટલું કમાવા અને કેટલું ચતુષ્પદ ? પેલ
 મંદિતા કુદ્યાઓના દિશ્યન તો રાખો છો અને એવો દિશ્યન રાખવ
 મારે દેહસેના પ્રવારથી તમે મહેતાજ પણ રાખો છો પરંતુ તમે છાત્રો
 દિશ્યન પણ કદી રાખો છે ! રાત્રે તમે વિચારો. છવનની આ કોપી
 કેટલો લાભ મળે છે અને કેટલું નુકસાન !

તે જાઈને વેષર સારા ચાલતો નથી તો તે બંધે મારે ખૂન નિશ્ચ
 કરે છે કે કુદાન ચાલતી કેમ નથી ? કુદાન ગલીમાં પડે છે એટલે જ
 સારે મારે દેશ તો સારી આવે. આમ મારાંને મને તેવો નથી મારા

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કંભાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજીવનું છે” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિચાળામિ કર્ણં ઉચસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તરવનો પરિણાગ કરું છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુનો સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : આવકનો કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદૌષ વ્રતવત્, એને, કર્ણપતી નથી, જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સમયપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કાંઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેના એના આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુયોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જેઈ પ્રતિજ્ઞાને સૂક્ષ્મ જાય, તેવા સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની શકેતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃદ્ધિને ફળ, આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્ણ કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ, ખિંદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમખિંદુઓ વઢાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃદ્ધિ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડા-ધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વજ્ઞ પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારના હું તે કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
એ સાધનાનું ફળ માનશો તે હું કહીશ કે તમે અતિમાં છે. અનુભવીઓની
ચિરદી અને પ્રસાદનાં પુષ્પો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે હું કહીશ
કે તમારે એ જાણુ જ નોઈવું હોય તો તમે જેવની પસાનીમાં જઈ
આવી છે તમને સમર્થ કરતાં રાજનીતિમાં મણી જ સરળતાપૂર્વક આવી પસ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રસાદનાં ફોળ પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તે આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલ
મહાસુ અતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થર્થ
આ જ સાધનાનાં ખર્ચે ફળ છે સાધના ફળી જુદીની આ વાત આવી છે
ત્યારે મને મારા જીવન ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી સાની વાત આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તે તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સમુદાયને ચેતની નિ/જનીને
કરી ડગાપટ જાણ્યું નથી. એકને કઈ કહેવું અને બીજાને કઈ એ જા
અને ઈશની શક્તિ એમને સ્પર્શી પસુ શક્તિ નહોતી. પ્રપચ શુ છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું હું જાણુ છું ત્યાં સુધી એમણે ચેતના સમ
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અતર અને જાણની આવી એકતા
નહોતે કેમણે યોજવા કરતાં પસુ કવચિત જ નોંધ મળી.

કપાલની મહત્તા સરળતા અને અર્થતર-જાણની એકતા નવાં સુધી
જાણવામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના જાણવા રક્ષા પર ફળ આવતાં
નથી. પછી કહેને મેલાં વસ્તો પહેઓ ન હોય કે જલકિષ્કો. પ્રવી મે કરી
ન હોય. હોં તે હું મુનિયા કપની વાત કરી રહ્યો હતો. મુનિ ચેતના
જાતની અર્થદામાં રિચર રહે મહાવતોની એણે જ પ્રવિશા લીધી છે અને
દહ્યાપૂર્વક નહાવે. એક બીજા વાત પણ જાણી કહી દેવા ક્ષમિષ્ટ છું મુનિએ
કપ ઉતર અને મુજ ગુણેને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉતર ગુણ પસુ
મૂળ ગુણેનો પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં અમય થાય છે ત્યારે મૂળને પસુ
જાણવાત પહેચિ છે અને તમે નોંધો છો કે નાની એવી ખીલી પસુ વિરજા
કપ મતને જાટકાવી રે છે મારે સાધી ઉતર ગુણે અને પસુ સાચપ રહેશે
નોઈએ અને એ દહ્યાપૂર્વક ઉતર ગુણેને સપૂર્ણપણે નિભાવી ન શો તો
સરળતાપૂર્વક ચેતનાની દુગળાવનો રીકાર કરી શો. એની આ દુગળાવ
શમાને ધન જાની શો છે પરંતુ મૂળમાંની શૂન તો કહી શાય કઈ શો
નહી. મહાવતના જાતની ઉપેક્ષા કરતી નોઈએ નહી. આ જીવનની ઉમેશ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-
શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા
દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે.-
મુનિના કલ્પ સખધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ
સારી રીતે જાણો છો મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું
જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શક્તા
નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો
ઊભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે.-
એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જઈ જશે તમારા છોકરા-
છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આ-
ચારની જાણકારી છે કે નહિ ? શ્રાવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે
કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી
શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે શ્રાવક માટે પણ તેનો આચાર છે,
તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે
તે કરી શકે શ્રાવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્અન્યના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન
અને અમણુ નિર્અન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જાઉં-
બીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અદ્ધપાર લથી
ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અદ્ધ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે
શ્રાવકને કલ્પે નહિ બીજી બાજુ શ્રાવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ.
આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, સંત્રે બાર વાગે પણ જોતે
ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવા માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી,
સમો શ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

શ્રાવક અદ્ધપાર લથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે
શ્રાવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોડા-
બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા બ્યાકરણ અને
કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ બીજી જાણી લો, શીખી લો, તે
કોઈ લાજુ પહોંતું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણુ છું કે લાખો શાસ્ત્રો
શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો.
નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ધણી મોટી.

અમરના ઉપર વિજય મેળવી લીધી છે. વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે. પહેલેથી ના પાડી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાળી અને પછી ના પાડવી એક વિચારો તો અહીં સુધી કહ્યું છે કે અંગ્રેજી શીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં શીખી શો એક માણસ કોટમાં બેસે છે જજ એને પૂછે છે તેં આ અપરાધ કર્યો છે ? ને તે હા કહે છે તો જજ એને સજા આપે છે. પણ ને તે ઈશ્વર કહે તે જજ સજા ઈષ્ટ કરે તો નથી કોઈ વખતે કહે કે ઓપણમાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી લઈ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી બચી જશો ને ? આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મનુષ્ય છું કે જાની વાત તમારે ગમે જાણી જાણી જતરી જાય છે (સભામાં ખળભળાટ)

પરંતુ બાનો મત્ર નથી જગ્યાએ કામમાં ન લેવાય. સુલ કાશીમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે. મારે ત્યાં તે માલ નથી. પરંતુ જમુન અને પાપનાં કામોમાં ના ના મત્ર અવશ્ય લખવો જ નોંધવો આવશે સ્વપ્ન માટે ના કહી દેશે નોંધવો. આ એક ના તમને સેંકડો છુરડાંમાંથી બુધાચી મેરો. ઈશ્વરીએ ને મંચરાની સલાહ લેવા માટે ના કહી દીધી હોત તો એના મલ નિષર્ગ કામન માટે રહી જાત જ્યારે રાવણના મર્ગ સતી-સાધવી સીતાને મચ્છડીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહેલું એલું એ મારે ને ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતાં પણ ન થાત. આજે હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ ધોવાઈ શક્યો નથી. અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપનાં સ્થાપક મનના માટે મારુતોને મોકલાવે ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને ને દુસ્તાપૂર્વક એક જ સબ્દ ના કહી દીધો હોત તો એને ઉલ્લાસની વલ પણ કુનિયામાં કલમ માટે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે. ભારતમાં જ્યારે રાવણની આ વાર્તા કાણ જાણે રવી રીતે સંભવિત બની એના પ્રયે ક્યાં અને વિરરાગનુ વાતાવરણ એટલા માટે બેસુ ચપુ કે એણે ના ના મત્ર લખ્યો નહોતો.

નાની મત્ર તો જાણે હોતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રયોગો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર અમન રહી. નાની મત્ર જાણે હોતો સતી રામનીએ. રામમતીનું અપ્રતિમ

સૌ દર્ષ જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલા યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાંકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માંતો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાક દિવસો વિતાવે પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રંટ થયેલા સાધકને દિટકારતા કહે છે

વિરંથુ તે, ડજસો કામી, જોતું જીવિયું કારણા

વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝ સેયં સે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષલયી વિષયો માટે તુ તારા ઉજ્જવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે એકો કાઢેલી વસ્તુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી ? એથી સારુ તો એ છે કે તુ મૃત્યુને જ બેટી લે

નારીનો આ દિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલું વીરત્વ જગી લાકડું નારીને નાગણુ બનાવનારાઓ આ જવલ ત દબાવેલી કાંકરી શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાંણુ માનશો ?

હા, તો આ “ના” એ એ સાધકને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી ?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બેસે રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે ? રોકડા પૈસા ‘લાબ્યો છે’ને ? ત્યારે એના જવાબમાં બ્યારે એના મોએથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે ! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી ? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માત્રી લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” ભણી દીધી અને એના ભારે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ બ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બેળી થઈ કે નહિ ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મેડેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સજા તાપૂવડે દા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તો દુસ્મનપદ વધી જશે. એક વાઈ તમારી પાસે કંઈ લેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો. જોઈએ જેથી તે પોતા માટે ખીજી બ્યવસ્થા કરી લે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી દા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ ખસુ થઈ જશે ખસુ જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી છો તો તે તમારો ચતુ્ર મન્ય વ્યવર રહેશે અથવા દા” કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જ્ઞાપેર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જ પાડી છો તમે કાંઈ કિંમતી વસ્તુ અરીવા માગો છો ખસુ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી છો કાંઈક નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેલેથી શકો તેમ ન હો તો એને રજૂ રૂપે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સજ્જ ના તમને જાતેક ઉપાધિઓથી ઉચારી લેશે.

હું ખસુ તમને એ જ કહી રહ્યો છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું શીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારંભ પ્રાપ્તકાળની જોમ મમકદાર હોય છે પરંતુ એના અંત રાત્રીની જોમ અપકારપૂર્ણ હોય છે. લીમડાનાં ફૂલોમાં ખીંટી ફારમ આવે છે ખસુ એને આખરો તો તે કડવાં બાજશે. જલ્દ એવું જ પાપ ખસુ છે એના ફૂલોમાં સીરકા છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કાણુ થવા વિના રહેતું નથી.

કુશલર બાકી વડે આકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાડી લે છે પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાત્રા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિનિંદા સંસ્કારમાં પરિવ્રમણ કરતો રહે છે. પાપની પરિણતિ આત્માના સ્વભાવને વિસ્તાર ભરૂં થઈ નય છે જ્ઞાત્રાનો સ્વભાવ ઉપરજનિતિ કરવાનો છે આગમ કહે છે.

લગ્ન ગતિ ધર્માણો ભીલા ॥

ત્યારે પ્રથમ એ માથ ઉકે આત્માનો સ્વભાવ જનિતિ કરવાનો છે તે નરક તો અપોધાઈમાં છે ત્યારે પેમે ઉપરજનિ કન્યાર આત્મા અધોજનિ કેવી રીતે કરે છે એના જ્ઞાત્રામાં વીનરા નિંદા કાજવાન મદ્યવીર ચાતા પમકાયા સુત્રમાં એક મુંદ ૧૫૩ દેનાં ફરમાવે છે.

નદ મિતલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાર્યં કમ્મ ગુઠ જીવા વચ્ચન્તિ અદરગદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જ્ઞેમ તૂળાગ્નેઃ સ્વભવ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળાગ્ને જ્ઞે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂળી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણુતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગ્રંથક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

મદન — સમણ મગધં મહાવીર વન્દિષ્ઞા નમંસિત્તા પવં વયાલી
કદ્દણ્ણ મન્તે ! જીવા ગરુયન્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર — જયન્તિ ! પાણાદવાદ્ વાપ્પણં જાવ મિચ્છા વસજ સલ્લેણં
પવં ચ્છલુ જીવા ગુરુયન્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—

જ્યતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જ્ઞેમની સામે સ્વર્ગના ધંદ પશુ એક સસલાની જ્ઞેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જ્ઞેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓતુ તેજ પશુ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્યતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પશુ કેવી લણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પશુ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્યતી શ્રાવિકા પ્રશ્નને વક્તા કરી પૂછી રહી છે “ પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ? ” આ દેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નને જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘ હે જ્યતી, પ્રાણુતિપાત બંને મિથ્યાદર્શનના સ્વરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે ”

પાપની પરિણુતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણુતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હંમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પશુ અધોગતિ કરે છે જ્ઞેમ માત્ર એક સાપના ઢસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચાડના આટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પહોંત જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ બાવે છે તે વધુ પ્રમાણ ભક્ષન કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ કહ્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વનમનુ શાક વહેતાવ્યું હતું એ પાપે એને ઠેકઠી વાર નેરકના અગ્નિમાં સોડ્યું પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ કૃષ્ણ જ્યારે કામાં હોય છે ત્યારે ખાટો હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ બાવે છે પરંતુ પાપુ બા એક એવું ફળ છે કે જ્યાં મુખી એ કાત્યુ રહે છે ત્યાં મુખી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ બાવે છે એની કડવાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચ્યું નથી. એક ખાસી તોય ઝગડ દાઢી મળે છે અને જૂખારી સહતું નથી જીવનની જા તે કેવી વિઝળણ છે? પણ તમેજ અને જવાબો કે બા વિઝળણ કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે બા વિઝળણ તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એવુંજ આટે કુ કુ કુ કે વધારી પરિણતિ આટે તમે ઈશ્વર કરી દો એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્ભયુન્ય આર આજ છે પહેલે છે કમેલ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કાંચે સો પાસને ફાંટી રહે છે તેમ એક વ્યક્તિના શબ્દથી સમાજની સેકેડ વ્યક્તિઓની સાંતિને ભગ્ન થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડ માનુસો દાગર છે એક વક્તા બોલવા કોનો થાય છે શરીર સમા દસી-દસીને ભોધ-પોધ થઈ જાય છે બીજો માનુસ કોનો થાય છે શાપણની શરણાતમાં જ એ એક એવો સંકલ્પ્યાર છે કે સમાજમાં અસાંતિ ઇચ્છાઈ જાય છે આરેય માનુસો તેજાન શર થાય છે નર્ધાય અસાંતિ જતી જાય છે બા શું થયું? સાંતિની લહેરમાં બા અસાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એનું કાગળ એ જ કે ભોધતાં બાવડ્યું નહીં જાય શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નથી.

હાં તે પછે સૂત છે કમેલ થાય તેવું બોધો નહીં બીજું છે શોધ થાય તેવું બોધો નહીં જ બોધના સ્વારથ આટે છે પરંતુ બેબલ એવું કેવું છે કે જ્યાં પાપી તરન જ પધારીમાં પાડ્યું પડે ચરતોદાર પાપીને તેનાં મન દાવમાં રહે સહજ ના. પેની સીમાનું અનિકમન કહ્યું અને તર કરના વધારે ખાતુ તે સમજી ભેતુ કે આપને બોલ ખાતુ નથ પરંતુ બેબલ આપજીને આઈ ગયું છે મર્યા-મસ જાના તમનપરમરો.

મોહમાં આપણે તણાવું ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

શ્રવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ ચાય તેટલું ખર્ચ કરે નહીં.” “ઋણં કૃત્વા ધૂતં પિવેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચો તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં બ્યસન તે કોઠમાં દરાજ સમાન છે સમગ્રણુ લગનના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગનનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખર્ચ પડતી નથી એ સમયે કોઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેયો મનુષ્ય બોલી જાય છે ‘અરે સાહેબ, પૈસા તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કોઈ સ્વધર્મને કષ્ટિ આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે ? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને દુઃખતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે બ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરક્ત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

શ્રવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કદુષ્ટાશીલ મહાત્મા છુદ્દે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो समयं मग्ग अप्पसत्थो द्विजन्तो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिव्रज्जय ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભયો માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને ભૂતાઈ જવાનો ભય છે અને શ્રવણની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપતે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં જીવદુઃખને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પગઘર્ષ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગઈલતવા લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પૂર્ણ થતું છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ બંધન કરે છે. નારકીએ તે એક જ પાપ ક્યું? હવે એણે એક સતને કયા વખતે 'સાક વહેરવ્યું હવે' એ પાપે એને દેહથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પાડ્યું હતું.

કુનિયામાં પેદા થતાં તમામ દેવો જ્યારે 'કાયા' હોય છે ત્યારે આવી હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપુ 'આ એક એવું દેવ છે કે ત્યાં સુધી એ ક્યું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? આવા મળતુ નથી અને મળે છે તો પચતુ નથી. મેહુ આશી તેમ ક્રમ દાથી મળે છે અને જીવાં રડી શકતું નથી જીવનની જા તે કેવી વિગળણ છે? પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળણ કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળણ તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે જુ ક્યું જુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે કુદરતી રીતે એક વિચારે ક્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર આમ છે પહેલો કે-કમેલ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કલિયો સો બચતે ફાડી શકે છે તેમ એક વ્યક્તિના ચાન્દ્રી સમાગ્ની સેકેડ વ્યક્તિઓની સાવિત્રે બચ થઈ નહીં સમાગ્ની સેકેડ માણસો દ્વારા છે એક વક્તવ્ય બોલવા બોલે થાય છે દારીન સમાગ્ની-દારીને લોભ-પોષ થઈ જાય છે બીજો માણસ બોલે થાય છે ભાવણની ચરખાતમાં જ એ એક એવો ચન્દ્ર ઉગ્યારે છે કે સમાગ્ની અર્થે જીવન જાય છે ચારેય જાણુ લોકના ચર થાય છે બધાં જ અર્થે જીવન જાય છે આ થું થયું? સાંતિની લહેરમાં આ અર્થાતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં આવડતુ નહીં જયુ શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તે પહેલું ક્ષત્ર છે કમેલ થાય તેવું બોલે નહીં " બીજું છે રોષ થાય તેવું આગો નહીં બોલના સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોલના એવું કેવું છે કે જાતના પછી તમને જ પચારીમાં પડતુ પડે ચરહિયાર પચારીને તેના મન દાષમાં ગંદી શકતુ નહીં પેટની રીમાનું અનિકમળ ક્યું અને તર કરતા વધારે ખાધુ તો સમજી લેવું કે આપણે બોલના ખાધું નથી પરંતુ બોલના આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાના તમનખરમો

જેયને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બિપજ્યો નાકેદારે એને શેક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્ધાસની સાથે આગો દ્રુન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ચ મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા દિસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાત્રી નીકળ્યો ગેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણું ધણું સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાલવ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના લારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું કારેલી ડબ્બી એક બાણું જઈ પડી આ બાણું પોલીસના માણસો પશું ત્યાં જ ઊભા ઊભા નોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેસની કાઠડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાંઈ બિચૂપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વડવા છે, જેનાથી સરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કાંઈ પડો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા ૨૪ગં સમી જતી જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગમેશની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોડો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જીવિ પશુ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પેંડિયેરી વસે. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પેંડિયેરી રાષ્ટ્રના તાજામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ સરવું મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સૌ રૂપિયે તેનો મળતું હતું તે પેંડિયેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોસો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. હિતુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જેને કારણે માનનીયે હજારો પાપ થાય છે સેનું માનની સાથે પ્રેમ કરવું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનુંને પ્રેમ કરે છે અને એથી ૫ વ્યાખ્યાન કુ તો કહીય છે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડેસો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે.

સેનુંને સરવે ભાવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સખ્તા ભાવનું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીય તો કેટલી કમાણી થશે? એણે હસેકે તેણે સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ જાણી થઈ કે, નાકેદાની આંખોથી જાણી એને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું? મનુષ્યની પામે જીવિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીય છે આજકાલમાં જેમ ધૂવળી કાંબો સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીવિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ જીવિને કુરુખોત છે તમે સદૃશ્ય વેચી સેનું ખરીદવા ચાહે છે?

સદૃશ્ય વેચી મેનું ખરીદવાનો સોદો મેંધિ પડે. પરંતુ પેંડિયેરી ભારતીય આ મેંધિ સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જીવિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે યીખી લેતાં નહો (સખામાં દસદસ)

તે જાગરમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડમચી પાંચ મીનુ નાનના ડબી એમા મુટ્ટી દીધી અને પટ્ટી એની ઉપર પેરી કાપેલી જાણી મુટ્ટી દીધી. ખરે ૮ માનનીની જીવિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ રી કદા તો ૧૩ ૩ નમ આ તરજૂય સોખી સેશી નહો એક વચ્ચે જ્યાં પ્રચલન થાય છે ત્યાં તેમા તેમ જાણી છેડાવા લાગ્યા અને એવ જાણીય નજીક લાગ્યા અને ઉપદેશ આંદો મદમુ કરવા લાગ્યા એ સારનો ઉપદેશ કરે ૫ મનુ માન્ય મ જુ કરવા લાગ્યા કીય તે મ જુ કરે, તેવને ઠાંડે અને

એવને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે.

હા, તો એણે તરખૂચમા સોતુ છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રેશને બિપડ્યો નાકેદારે અને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ હિંસાસની સાથે આખો ટૂંક બતાવી દીધો. કપડાં સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરખૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો રેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડ લીધી તરખૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરખૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીડી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેહુ તરખૂચ મૂક્યું.

તરખૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરખૂચના લારને ખમી શક્યા નહીં અને તરખૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ડુકડા થઈ ગયા પેલી સોતુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કોટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ બિચૂપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડાં વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાંકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાંકી શકાય.

મનુષ્ય પાપના પ્રતિકૂળથી અને એ વડે ચતાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા અવગત સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં જાગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જાના દેવમાં ? માફ રાખો. નો ખપક દેવે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની જિલ્લો થઈ જશે. ગાદી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી જશે. છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને સંતિમાં વિષ જારે છે અને જીવન-રશ્મિ જામશે છે. એ સમજવું જોઈએ કે પાપને જીવ જશે છે.

૬ કંપની વાન કરી રહ્યો હતો. તમે જાણપને હોડી કંપ તરફ વળે. એમ તો આવજી કંપ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપ્યા સારુ જાણે સમય નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારો કંપ જતાવું તો તે. એટલે જ થઈ કે, પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પશુ અને જ્યારે પશુ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હુણ્ડને ખાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે જાનનાવળ છે. જીવજીવના જાનનાને એક ખૂણેથી થોડુંક લઈને ખાસી તો તે કંપુ અને બીજો ખૂણેથી ખાસી તો તે પશુ કંપુ જ લાગશે અને વળી કોઈ જાણેથી લઈને એનો સ્વાદ ભેજો તોય તે કંપુ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ જ્યારે જાણે જ્યાં પશુ કરામ થઈને નામે, જમાનને નામે જાણ રાખીને નામે જમે તે કારણે માથ તે તો સવત્ર જ ખરાબ જ છે. ૬ તો કહીશ કે નરકમાં પહેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા જીવે પશુ એવી જ રીતે નરકમાં જ્યાં માટે દેવાકલ્પ થઈ કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો આવક પરિત્યાગ કરે છે. મારો કહેવાનો અર્થ એવો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી જાગ્યા રહો. પાપમાં હસાર્થ જીવું તે માનવેન્નિત છે. કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને ખાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનું કામ છે. મહેલા પાપ માટે કુન્ન પ્રગટ કરવું તે સત જીવું કામ છે. કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધનામાં પાપને ધોઈ નાખવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા હોડી દેવું એ ઈશ્વરી સંક્રિત કામ છે. જે પાપની પરિણતિથી સર્વથા જાગ્યા રહી જાય છે તે જ સમયે તે સંપૂર્ણ કોર્સે

દલકું આદિત્ય

૧ ખરાય આપિત્ય સમાન બીન્ને ટ્રાઈ લટામે નથી

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા
હો, તો નમ્ર પુનર્જનને હાથ ન લગાડજો ! નહિતર એ ગદુ આદિત્ય
તમારા જીવનને ધૂળધાળી બનાવી દેશે !

પાપમાં જાનળ વધી રહી છુ કે નિર્જરાના ઘેરમાં ! શાક રાગો નો પ્રપન્ન
 ઘેરે જાનળ વખા તે પાપ તમારા માત્રમાં પથ્થર બની બેસુ થઈ જશે.
 આદી આલસ આલસતા બની જાય છે ત્યારે સમજવું કે મનમાં મોટે પથ્થર
 આવે બેસો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને સાર્થિકતા વિખ જાને
 છે અને જીવન-રમ ધમમને છે તે સમજવું નોઈએ કે પાપો જીવ
 મરે છે.

કે કંપની વાન કરી રહો હતો. તમે અકસ્મતે હોડી કંપ તરફ વળો
 એમ તે આવકવું કંપ વિસ્તૃત છે એવી પૂરી બાબતો બાપવા શરુ જાને
 સમય નથી પરંતુ દુકામાં તમારે કંપ જતાવું તો તે એટલો જ થશે કે
 પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી. જ્યાં પશુ અને બ્યારે પશુ પાપી
 પ્રવૃત્તિના પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવા. કારણ કે જુદાઈને
 પાપ કરવું તે કાચરતા છે તે ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમનવત્ત છે.
 બરીલના માંચાને એક ખૂલેથી થોડુંક લઈને ખાશો તો તે કંપુ અને
 બીજે ખૂલેથી ખાશો તો તે પશુ કંપુ જ લાગશે અને વળી મેઈક્સેથી
 લઈને એના સ્વાદ લેશો તો જ તે કંપુ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી
 પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પશુ કરામ ધર્મને નામે સમાજને નામે અથવા
 રાષ્ટ્રને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સ્વત્ર જ ખરામ જ છે. કે તે
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-લા કરે છે
 બ્યારે પાપમાં સદૈવ સિંધ રહેતા જીવો પશુ એવી જ રીતે નરકમાં જવ
 માટે કાલાકાલ કમી કરે છે.

આવક કદી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકવું કારણ બને
 નરકમાં કારણોનો આવક પરિવાળ કરે છે. મારો કહેવાનો આસન એટલો જ
 છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી જાનતા રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે અનવે-
 મિત છે. કારણ જીવનમાં સ્વામ અને લોકો એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે
 પરંતુ પાપમાં સિંધ રહેવું તે રીતાનવું કામ છે. ઘરેલા પાપ માટે કુખ
 પ્રગટ કરવું તે સત જેવું કામ છે. કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધ-
 નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય
 છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિયુ યુનિયુ પ્રગટ કરે છે.
 એટલે પાપને સર્વથા હોડી દેવું એ ઈશ્વરી સક્તિનું કામ છે જે પાપથી
 પરિવૃત્તિથી સર્વથા જાનતો રહી નવ છે તે જ સમયે તે સર્વથા કમીને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનંતગાન અને અનંતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે.

હા, તો તમે આવડ છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડશે. જાણ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તજી શુભ ભરી પ્રયાણ કરના આપણે શ્રીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે.

ભાઈરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
દાદાવાડી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

- ૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન ખીજે ફાઈ લટામે નથી.
- ૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નદિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પસંદ તો સાંભળવું છે પણ મને લાગે છે કે પુરુષાર્થનો વિષય હજી અપૂર્ણ છે તે હજી વધારે વિચાર માગે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જોન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે હસ ટકા આદ્યભરિણી જરૂર છે. મનમાં વિચાર હોય નહીં રહુરહ્યા હોય લખવાની કળા પણ હાથ કર્યા ને હાથ ન હાથે તો વિચાર કાપવાસોડકમાંથી કિત્તીને વાસ્તવિક કોઈમાં જાડી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે જનત જનત મુજ જેવા વીતી ગયા જેમાં એક કણ પણ જીવી નથી મર્યાદા કે અપાર આત્મ્યાએ પુરુષાર્થ ન કહી હોય. કારણ કે વીમોન્વચમનુ અપારે પણ પૂરું આવરણ આવડું નથી હોય તોને કમોપસમ રહે છે જ બસે આત્મ્યા અને તે મોતિમાં હોય તો તે મોતિમાં હોય એકલિય દિન્દિય નરક અને નિર્ગેહ બધી મોતિઓમાં આત્માની પુરુષાર્થની કિંમત ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રમત પછી પણ આત્મ્યા ચેતાની લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પાડે છે કે જે આ / સુધી ૭ પુરુષાર્થ કયો તે સ્વપુરુષાર્થ હોય કે અસ્વપુરુષાર્થ ? એક દીકરી સવારમાં બિડીને આત્મ્યા લઈમાંથી કમરો સાફ કરે છે પછી તે એક જગ્યાએ બેઠો કરી રાખે છે પછી તેની બહેન આવી તે ધૂળને હાથમાં લઈ પરમા વેરે છે આમ પુરુષાર્થ જાને બહેન કરે છે કમરો સાફ કરવો એ એક કામ છે તેમ કમરો વેરવો એ પણ એક કામ છે પરંતુ એક પુરુષાર્થ સાધક છે બીજાના નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (લાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાગમન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્યુપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચલાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સંત્રાપ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કડકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઇલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ જિતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખગર પડે કે તે ખોટો રસ્તો ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઇલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઇલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને ફેટલું દુઃખ થશે.

જો તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી એકો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ અને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈટાલી કરી-કર્યા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઈચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક લાઈ અમારી સાથે હતા તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી જિતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ ૭ માઇલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધા રસ્તો પડતો ચૂક્યો પહોંચીને ટેકરીને રસ્તે અમે જિતર્યો ખૂબ લય ઝર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુકાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ લાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું-લાઈ! સવાળી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ ૭ માઇલ પૂરા નથી થયા.

તેણે કહ્યું-મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

દિવ્ય ઔદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપજો એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેઠની પામે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઈચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બંને નદીઓના કિનારે ગોનાની ઇટોથી આગ બધાની ગરત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે કાફા મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ ઇપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમજી ગયા છો પછી આ તો તમારા લાભની વાત છે. (હસાહસ)

ઇપિયાને રગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને બીડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરું છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિરસામા સાચવીને રાખો છો. આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ? કાઠીનુર હીરા-જાંઘી ભારતમા અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-ઇલાહમા.

કહેવાય છે કે કાઠીનુર હીરા, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કાઠીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાબાને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાબા પણ કુલ થઈ ગયા એટલે કાઠીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળક્યો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી વૃત્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની પુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકોઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો. ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સે કડો જણાની આગળાઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીએ જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પણ તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લગનારે કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ ખીજને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય જમી હતી તેણે સાબળ્યું અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં માસ ખાધું, કાળ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એ દવાડ પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈએ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગ્યો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અંદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન ફાટી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાડ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગણી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેલી અનેલી દુનિયાએ પ્રભાશ્લિષ્ટતા અને ઈમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડવા ઇચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની જિંદગી હરામ થઈ જાય છે તેનો રગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઓળખી શકશે ? જોઈશ્મીય કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ વધવાથી મનુષ્યે વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાત પશુ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાગવડાનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

૬ પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તે સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં બાળક પણ જાણે છે કે આ નાના કામગળા કટકાઓથી મોટી મોટી યોજના મેળવી શકાય છે એટલે તે તે તોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના જલ્દલામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે અને હાથે છે કે તમારી આ તોટો પડીકાં બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદો કસ્વામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મશી પ્રકરે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરો. પદ્મશી તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પદ્મશી ઉપરની વાસના, અર્થ સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કાવો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ બ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા નાજો ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આશતી વખતે જેમ જમણા પત્ની સાથે ડામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોમની સાથે રોજ પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગત ચક્રવર્તિને પૂછો- સ્વાતસો વર્ષોના બોમોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાજરોપમની નહતી જાય !

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપ્રજ્યામાં પણ હોય છે પરંતુ, એ ફલ જરૂરનો સ્વાદ રોજને જમણે વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપ્રજ્યાની પ્રપંથને જમણી નહિ પણ હાનરજણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

ખિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રેળાઈ ગયો માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીજ--
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણુનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિભ્રમવ રણુ તુફલં,
સધ્વસ્ત્ર લોગસ્ત્ર સત્તેવગસ્ત્ર ।
લે કાહયં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાણો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૪૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોલુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર-
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહીં દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણુ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ જાતિજનક કલ્પનાના નિવારણુ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણુની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે બલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કેઈ પણ ગયી શકયુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સોલુ ન સમજશો જહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણુ
માનીને ગ્રહણુ કરે છે સફેદઈમા તો માખણુ જેના લાગે છે પણ તેને ગ્રહણુ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોઈ શકશે ? મેં દેશમાં કહે છે કે-જે દેશમાં શકમીનો સમૃદ્ધ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકલી જ હોય છે. પૈસાને સાગવધુનો નાશક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે મુખ્ય કાર છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને જલ્દી જ અવપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે જ્યાં નાનાં કાચબા કટકાઓથી મોટી મોટી ઓળે મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જમ્બરમાં તેના જલ્દીમાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે અને જાણે છે કે તમારી જાન તોડી પડીકાં આંખવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પહેલી પ્રત્યે મનમાં વાસના બાંધેલો હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમલ મૂકવા રહે છે એટલે વાસનાઓને અતમ કરે. પહેલી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પહેલી ઉપરની વાસના જ્યાં સુધી વળે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણે ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કડવો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડવાનો અનુભવ થાય છે. આશ્વતી વખતે જેમ જમ્બુ પાનની સાથે રાખે કાચ આગળ જાય છે તેમ જોગની સાથે રોજ પણ જાણે છે એ કાચ મારી વાત ઉપર વિચાર ન આવતો હોય તો અલગ અલગ વર્તન જોઈ શકાય તેવો વર્તન જોગેલો તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી રીતની નકલી આપ !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં જ હોય છે પરંતુ, એ કલ્પ કરતો સ્વાદ રોજને જાણે. વધારે જો એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ હું જોની ખરેખરને જાણી નહિ પણ કલ્પનથી વધારી મૂકે છે વાસનાનો એ

નખર જરૂર લગાડશે લાગે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિમા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે નગ્નુત ન થાય સ્વામી સમતીયે એક જગ્યાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાચું છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા ત-મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેદી અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે ખીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ ચા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમા પરોવાયેલલા જેતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો લગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિપરિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસતમાથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ ક્ષર્મ છે

કમી પડી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આખિયા સામે આવેલો વસ્તુને નોંઈ સકતો નથી, તેમ કાંઈ વ્યક્તિ સામે આવતાં દુષ્ટોને નોંઈ સકતી નથી આખિયા ગમે કરીને ન ચાલે વાચનના જીવનને સમજો. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરો.

વાચનામય પદ્યો સાથે અને તમે મને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે છેલ્લી જશે કે જેવી રીતે જાન વિનામય વક્ત્રને પછીના છેલ્લી તમ છે છેડવાનું તે જરૂર છે જ પણ ને તે તમને છેડી જશે કે તમારી આખ્યાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, ને તમે તેને છેડશો કે જનવ જ્ઞાનદ આવશે. જેવી રીતે રૂસ્સિય ચોરાઈ જતાં માનવી રાજા મેલ છે પણ જ્ઞાનમાં આપી દેતાં જ્ઞાનદ આવે છે સપતિ અને વૈભવ એમ ને જોય ચાલી જશે તો દુનિયા કહેશે કે નિઝારાનું જીવ જીવ રહી કદાચ મરણી વખતે મુખ સાફળી અને સપતિ છેલ્લી જવાની થશે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ મિત્રારો જીવ છેલ્લીને ચાલી ગયો પણ ને તમે વમણી જાતે જ જીવ છેલ્લી દેશ અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તમે મર્દ બાદશી હો. પોતાની જાતે જીવ ત્યાગીને નીકળ્યો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી દો કે તમારે શું જાનવું છે.

પરંતુ, આ ? વાચના છેડવાની વાત જ ક્યાં છે ? ત્યારનો ઉપદેશ છે માંખણમાં મણાવ છે જાણે તે દરેક વાતમાં વાચના ધૂરી થઈ છે જાણે કાંઈ પણ વસ્તુ કાંઈક કીનાં વિષ વિના વેચી શકતી નથી વાચનાકરી આખિયા મધ્યમાં સીધાં શાષે છે જાણે તે પુસ્તકો પણ એવાં જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂણ ઉપર કાંઈ કીનેટારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય. ૭૮૬૫ ચિત્ર જાણીશ હોય તેટલી જ તેની માજણી વધારે રહેશે. ક્યાં પણ જાણિનેજિઓના નામે જ આસે છે સાજુની જાહેરાત અને વારી ખર્ચાં (Calender) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે.

આજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને અનુરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નામિક (Heroine) જેવી શાદી પહેરે તેની સાડી ચાર મરની કીઓને પણ નોંઈ જોઈ આખ્યો વિદાનો ઉપાસક ગણાતો વિદાથીવર્ગ પણ જાણે સીધાં ઉપાસક ગતી ગયો છે !

સાક્ષીઓનાં ઘટન કરવા જવા માટે તમને સજાય નથી મળતો, કારણ કે સજુનરમે જા ? નહિ છે પણ જાણિનેતાઓનાં કપડાં ત્યાં અદિ તેને સમજનાં કમી નથી. નવી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં જોય (Show)માં તેને

નખર જરૂર લગાડશે લાગે પછી ટીકીટ લેવા માટે અહીં કલાક તડકામાં કેમ નથી બિડા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાઈ છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવતુ મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનરપતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે બાળ સુધી મને લગ્ન સખ ધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલતા જોતા અચાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ ઘઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસતમાથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ શ્રમ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

ધર્મ એને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી શકા છીએ. તેમાં સમય અને સંસ્કૃતિનો બંધ તેમ જ એ જ પક્ષ તેના પરિણામની જે સુદર કસબા આનંદીના મનજમાં રચાયેલી હોય છે તે કારારી નીવડે છે. કામ તેની પાછળ નથી તે બાવધારા શુદ્ધ કે નથી જાન્ય રહ્યું છાતુ. જન્મે જશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પક્ષ છાતુ નથી હોતું એથી જ એ જન્મેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું ઘરણું લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સહિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જન્મેને એટલા મારે સાથે મૂકવામાં આવેલ છે કે કેટલીક વખત બંધિતની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પક્ષ થાક રાખે કે નિષ્ફળની પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? આતા પોતાના જાળકને મલીપટી કરીને હસાવે છે. જગલમાં જ્યારે મનુષ્યને કોઈ વખત રીજ્યું મળી જાય છે. તે તે પક્ષ તેને પકડીને મલીપટી કરે છે અને હસાવે છે.

હવે જરા ઊગ્રજીવી વિચાર કરો કે જન્મેમાં કેટલું જાતર છે ? જેલું જાતર અધકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે. આ જાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજ્યું મનુષ્યને હસાવીને તેના જીવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તે શુભ પક્ષ નથી અને જશુભ પક્ષ નથી. તેની પાછળ ગેરેની ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે. કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તે ક્યારેક અશુભ વસ્તુને શુભ ભાવનાથી ઘેરો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે—આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ૬૩ થતુ હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજી જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સધની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી ઠીકરીના લગ્ન વખતે જાન આવશે તો ત્યાં બિતારી પણ સકારી, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારુ સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકતા સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મીપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાઈ અતરખડું કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે—આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

એ મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજી, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઝોળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને-કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના બેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય હિંદુશની અપવિત્રતા ધર્મને ખુલ્લું પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણ પાવત્ર જનવા માટે જ હોય ધર્મનું શરણ એટલા ઓ સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગદ્દીને હાવવા માટે ધર્મના ઉપયોગ કરશો તે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. જ્યાં તો દુષ્ટોના હમલાથી ગદ્દીને ઢાંચા બેંકુ હાથ મળી રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગદ્દીને તો સૌરભયુક્ત નહિ જનારી શકે. ન્યુ દુષ્ટ તો જરૂર ગદ્દી ચોરી જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને જાણ્યું કમી છે તેઓ જાણ્યુંથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ ઉપર તો નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ મિલ્લુ જીવનમાં ન આવતું. તો જીવન શું છે અને નિઃશ્વાસુ મની જાય.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતરે તેની આસર જીવનના શોભારોમાં જીવલોકમાં ખુલ્લું મળી જાય. ફરી જો પાકેલી હેથ તો તેની અંતરને ફેરવી રમ જકાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ કોઈથી છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેમ નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેમ હાથમાં ધર્મ હોય તેવું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તે એમ જ ક્રિયાશીલ પડશે કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ ભુલું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે ચણા સેવા એક દુકાને ગયો. ચાલતા વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા કયે વધારે હોય ખુલ્લું સાચા આપને માનવું મન સારી વસ્તુનું માલિક છે તમે ખુલ્લું જાણે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે કાંઈ. જામે પૈસા વધારે હોય ખુલ્લું માલિક સાચા આપને ખુલ્લું ફેરવાઈ વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સાચા (વધારે) મેં છે જ્યાં, ખુલ્લું સાચા નથી આપતા જ્યાં ફેરવી ખરાબ વાત છે.

સારી વસ્તુ જનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકાધર્મની વિષય છે. અમવાન મદ્યવીરે આવા કામોને જીવનના મદુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. આપણને તેનાથી જાણવા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિદેશ પણ કમી છે.

તેમણે કહ્યું છે કે—આપણે તુ તારા નૈતિક જીવનનો પાયો મુઠા નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા પ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ ક્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદખદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદખદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કકડામાં બાધી દીધા, ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી પ્રુથ્વયજ્ઞ મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુઠપત્તી બાધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો ઈર્ષ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી બક્ષિતઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબગામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યારે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબગામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનતા અચકાઈત પણ જો તમારો દુસ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા જાણી શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ પ્રિયની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને ખુલ્લું પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણુ પવિત્ર જનવા માટે જ મો. ધર્મનું શરણુ એટલા મો સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોકને ને પરલોકમાં ન મળે.

તો જીવનની ગદ્ગદને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરશો કે તે ધર્મની સાથે અભાવ થશે. આ તો કુદોના કમલથી ગદ્ગદને કાંચા બેનું કાપ બની રહેશે. અને તેમ કરનાર ગદ્ગદને તો સૌરભક્ત નહિ બનવી શકે. ત્યુ કૃષ્ણ તો જરૂર ગદ્ગદ થશે જ એવી જ રીતે મોઢાએ ધર્મને બદલાવ કર્યો છે તેઓ બદલાથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વર્ગ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ છોડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જિતવું તો જીવન શુષ્ક અને નિષ્પ્રાણ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જિતવે તેની આસર જીવનના શાનદાનના અવધારમાં પણ ઘની જોઈએ કેરી તો ખોટી હેય તો તેની અંતરે કેસરી રંગ અંધાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જિતવો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હલ્લામાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડે છે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ છુટું જ છે ?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોડા માટે ચણા લેવા એક કુકને ત્રણે શતનો વખત દતો. તેણે કુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભરી વધારે મે પત્રુ ચણા સારા આપ ? માનવતુ મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે પત્રુ ત્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો હા કે બાઈ ! બંને પૈસા વધારે સામે પત્રુ માલ સારો આપણે પત્રુ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનઃશક્તિ ટોચ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મે છે છતાં, અગ્ર સારો નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે ?

સારી વસ્તુ બનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી-એ આવકાધર્મની ત્રિદ છે અજવાન મધ્યથી આર્થ કાપીને જીવનના બહુ જ મોટા હેતુ તરીકે મળ્યાના છે આવીને તેનાથી અચ્છા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિદરા પણ થઈ છે.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવકાં તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાયો મુલ નથી

જ્ઞાનવત્તો આપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાબુ પાપ કરીને પૈસા ખેંચા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કાઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા એસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રત્યાગ્તોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટડા શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલત્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવો છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સત્ત્વ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હનુરગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે ત્રિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સત્ત્વ થાય છે પણ એટલું ન બૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ ખેંચા ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધે તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુમાનનો સમક્ષ કણ્ઠુ—સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર
જ સાચા જિન છે હું તો સ્વાર્થનો કણિ છું મેં મારા જલકારની જૂથ
માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચગુણ જીવન તરફ કાંત્વ દે કથનો પ્રજ્વલ કરો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્તુના મુખે તેવજ
પ્રત્યે મહાનિશિ દેવગ્રવી.

જાજ વાત ધર્મચાળની છે તેમના જાનીદુશ્મન દુર્યોધનના મનમાં પણ
તેમની સખ પ્રત્યેની મદા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાહાર છે કે જે સત્તુતાલમાં હલમમાં મિત્રતા સ્થપિત
કરે છે.

હા તો શાક ચાખજો કે ધર્મ એ મોદ્યસદાચક પુરુષાર્થ છે અને જર્ષ
કામસદાચક પુરુષાર્થ છે કેટલીક વખત એથી ઉચ્છદ્ધ પણ ભોગમાં જાને
છે ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાચક પણ જાની નથ છે જેના જીવનમાં ધર્મ
તર વ્યાપેયું છે જેણે પ્રાપ્તિશિલ્પને પોતાના જીવનનું સાધન જાણી છે
તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ જામળ વધી જાય છે બીજા જાણુ એમ જ
કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ઘર્ષ થકે છે.

કોઈ બ્યક્તિએ જામ રૂપિયામાંથી દસ દળર રૂપિયા ધનમાં જાખા
તો ધર્મ થયો કે નહિ ? કેમકે ધન પણ ધર્મના એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉપર એ પણ ખજારી કે ધર્મ એટલે સારતો નથી કે તે પિસાઈ
ખરીદ કરો સકાય કારણ કે તે આપનાનો ગુણ છે તેને જરૂરી કોઈ ખરીદી
સકાયતો નથી. ધર્મ પિસાઈ નહિ, પિસાઈ ત્યાજથી થઈ શકે છે. જેને નેપથું
દમ ધનમાં આપ્યું તેની તેરસા ઉપરથી જાસકિત મટી ઘર્ષ છે અને
જાસકિત મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજા વાન એ છે કે ધનથી ધર્મ તરફ નથી જર્ષ સકાય કેમકે તે
તમારું લખ પણ નથી. પિસા કમાની જખતે તમારો જાસક કોઈ બીજે જ
દેવ છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને
પરવ પણ જાવડો. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોજન તો શાક સેવન જ છે
પાંદડાં અને પરવ નહિ. એ સાથે જાને છે તે જુદી વાન છે એવી જ છે
જર્ષીપા જન સખને તમારું લખ જી ધન તરફ દેવ છે નહિ. તે જખને
તો નિ ૧ નર જગતની ધમનના જ કામ કરતો દેવ છે (સત્તુમાં દમન)

માય કોઈ અમ કાં કે હું ધર્મને મારે જખને સખક ૧૩ છે
તે તે પણ જાનુમિત છે જનદહન તે વાતને ધનકાર કરે છે. મારજ ૧

ગરમ લયિગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને દુઃખરૂપ થઈ પડશે હાડી ઝડતુમાં આપતું મન આકર્ષકીમ ઈચ્છતું નથી જે કદાચ કોઈ રકાણીમાં આપે તો તમને મુશ્કેલી થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે ખાસો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. બીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થયરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લોકોને ત્યાં જવા માટે મુબઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃપ્તા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ જો જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે લોકોનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં મુબઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લોકો તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

છે ત્યારે તેની સાથે હોતરાં પણ આવે છે. છતાં કાંઈ એવો તો કુદિવાયો નહિ નીકળે કે જે હોતરાંને માટે ફળાં કે નારગી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખલ મદત ન આપે. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મદત ન આપે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યને સચ્ચ દમેઈ દેત એવું કાંઈ નથી. કારણ કે કામા માઈવ આદિ દસ વિધિ જર્મ સવર છે સવર, શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યને પણ કમ સામ છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સબલ છે તે સિદ્ધાંત શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સચ્ચ માનશે તો મોક્ષનો સબર જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુધી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુધી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા જાણી વિભાવસ્થાને હોયને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કરે. સિદ્ધિધાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ આમ એમ તો આત્મા અનુસાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. જુની કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્્યા પણ છે પણ તે એકનિષાદિ છવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કમ જ અણધારી જાયેલા છે કમની જ છયાથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ જાણ મન, ઉપાસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ હું જરા પૂછી શકું ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતું નથી પીવાનું નથી સૂવાનું નથી. સવારમાં જાતાં જે તમને દમેઈ શકે આવે છે તે સિદ્ધાંતની આજ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ઓપારી પણ નથી એવી શુની નગરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તેવાર થઈ ગયા છો ? (દયાદય)

તો જાણ પણ છે માની લીધું કે દુનિયાની આ જાણી કોઈ કોઈ વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેની વસ્તુઓની કાંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાવ અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ થાય. પણ જરૂર ન દેવ અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુઃખરૂપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આકર્ષકીય ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને સુશીળત યશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે બીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાઈ છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લાગેને ત્યાં જવા માટે મુબઈ જેવી મોઢક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં એ મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે લાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુબઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવયોગિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લાંબે તેવીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો હક તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવશ નવને છે પણ મોક્ષ એ આત્માનું પોતાનું ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને ખાલી કરવાનું કદી સહે

પણ ત્યાં પહેંચિયા મારે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છોડવી પાડે ત્યારે જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે એવી વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે ધરની ? જો તમારી પોતાની હોય તો ખાલી થી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જતી એઈએ. જન્મ, જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત છે દરેકની પણ પરનોકમાં પણ તમે ખાલીની કાઈપણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈનેઈ શકો મુક્તિના સંભારમાં પહેંચિયા મારે તમારે માથાના સંભારની નથી જ વસ્તુઓ છોડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છોડવો પડે. કારણ કે તે પણ આ દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જ્યાં આશ્રય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા કે ધર્મ મોક્ષને સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે. એટલી વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષને સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ લે નહીં જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષનગરીમાંથી મોક્ષનગરીમાં પહેંચાડનાર ધર્મ છે ને હવે સુધી પહેંચાડનામાં સહાયક હોય તેને અત્યારના પહેંચા પછી છોડવું જ પડે છે

મોડો તમને જગતમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં આરણ્ય સુધી તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી નીચે ઊતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે ને સાધન અને દિગ્ગો મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં મદદગાર હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

બી ન સંદેશમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષને સમજાવવા અને શેરવીતે છે શેરવી જનવગ મટે તવો ગ્રામે જળાણુ બધું જરૂરું છે એ નથી થીને વગર શેરવી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં લે તેમાંની એક પણ વસ્તુ ખાલી શકતી નથી તેમજ મોક્ષ તમારે કરવો મારે અગ્નિ, આવશ્યક સાધન છે પણ મોક્ષ તમારે થઈ ગયા પછી અગ્નિ સગાવવાના પેતાની જાતે / જુઝારી નાખે છે પણ તેના અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગ્માવાનો જ છે, બોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂલામાં લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો ઓઢાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્ન પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલું જરૂરી છે, એટલું જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવું જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમ્ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમાં લાવો અને શુભ-માંથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારું આયુષ્ય એતર વર્ષનું છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોક્ષે જવાનો છું ” છતાં તેમણે શુ દરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી ? તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હું મોક્ષમાં તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામાં સમ્યક્ પુરુષાર્થ જન્મીત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે વિરમ્ય છું

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માહુંગા

મોહ અને પ્રેમને આજની દુનિયામાં સમસ્ત સમાન્યતા^૧ ઝડપ છે અને આરે આ શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તે શૃંગી મનનસ્થ^૨ થોડી જ કહેવા સાચા કે આ જાને તે એક જ છે એ કહ્યું. આ જાનેમાં કહે છે એટલે હેર છે એટલે કે જાણ અને આકાંક્ષા દુષ્ટમાં હેર હોય છે નામ અને રમતી દષ્ટિએ જાને એક જોવા છે પણ શું સ્વ-દષ્ટિમાં પણ એક જોવા છે ખરા નહીં જાનેમાં દિવસ-રાતનો હેર છે. પહેલું (ગર્ભ દૃષ્ટ) પ્રયુદ્ધત છે ત્યારે બીજું (આકાંક્ષા દૃષ્ટ) પ્રયુદ્ધત છે ગર્ભ દૃષ્ટ નાના જાણકારી લઈને સો વધના વૃદ્ધને પણ હૃદય સ્થાપ છે એટલા ખરે જ તે જાણો માતા કહી છે પણ જોઈતું દૃષ્ટ આટલું સ્વાસ્થ્યપદ નથી અને આકાંક્ષા દૃષ્ટ તે પ્રયુદ્ધ-માતા છે પ્રેમ એ ગર્ભ દૃષ્ટ છે તે એક એ આકાંક્ષા દૃષ્ટ છે.

જાતિમાં જ્યાં આવક-જીવન અંગેનું વધુન આવે છે ત્યાં એને પ્રેમાણુરાગ રક્ષા વિશેષ જાણાય છે સાથે જ “સમ્પ્રાણુરાગ રક્ષા” એ પણ જાણે છે પણ મોહાણુરાગ રક્ષા એવા પણ ક્યાં જાણતો નથી. કાણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તે મોહ અપ્રકાર છે પ્રેમ ઉચ્ચનો માન છે તે મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી ૮ મોહને કર્મ નાશનું મૂળ કારણ માન્ય છે.

રાગો ય લોલો વિચ કમ્મ લીય કમ્મંજ મોહવ્યમયે વર્ણતિ ।
કમ્મજ આહમરણસ્સ મૂલ્લ પુવ્વંજ જાહ મરણંવયાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ લાવ-પરપરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુઃખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્વાય જ તો છે

દુઃખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુઃખથી બચવા ચાહે છે પણ દુઃખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે ન્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુઃખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે આશી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુઃખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા પીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुष्कर्म ह्यं जस्स न होई मोहो ।।

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુઃખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા જિજ્ઞાસુ બની જુઓ તો ખરા કે દુઃખ એ શું છે? અને તે ક્યા છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણે એ દુઃખની ક્ષણે છે એ ક્ષણે ક્યારેક એટલી ઠરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુઃખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સપત્તિનો હોય કે સળધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ ઠરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળું હૃદય ઉપર પડે છે.

મુળથી તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુઃખ તમારા મનને પીડા પહોચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુઃખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુઃખ હેતુ નથી તો કાઈની પ્રિય વ્યક્તિ ન્યારે સસાર-માત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુઃખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુઃખ કાઈના જીવવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછું તો

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-
પૈસાનો સુધરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-
દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો
ઈતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ
તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમજી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા
હડી રહી હતી ખીજી સમજીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર
ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમજીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ-
પેલી સમજી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ
એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ
મો દાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ
શરૂ થઈ ગયો પણ સમજી હવે શાંત હતી આ વાત સસારના બધા જ
મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-
સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે બધું
-પ્રકાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા
છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો
એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સરકૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના
રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને
પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી
પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ,
મહિનાનો સૂર્ય તો હાર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને,
તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું
મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-
ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા હાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના
શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-
હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને હાર લઈને ચાલવું એ બની શકે
તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ
ચાલુ રહેશે અને હાર જોડો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સભવ છે કે-
આપણે અહીં જ ડગલો અઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મુલુથી તમને જરૂર ફુલ થાત. વચ્ચેથી તે એવું બન્યું નથી. ફુલ તો ચારાપટ્ટામાં વસે છે આપણું પોતાનું ઠાઈ ડિવલ્લન થતું જા તો જ એનો વિચાર આપણને ખટો છે પુત્ર થતુ પામે એવું ફુલ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે ફુલ થાય છે પાડેલીમાં ઠાઈ થરી પણ જમતા એનામાં પર એક ફુલની રેખા પણ દેરકતી નથી.

હાલના કાલે એક બાઢમીએ પચાસ હજાર રૂપિયા શાકી એ જમશે આપ્યો એના હાલમાં એ બજારા પ્રત્યે દેડસો મોઢ હશે ? એમાં ક્યાં પણ શિકુ-મલુ નુકસાન થાય તો એના હાલને કેસ પહેલે છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વલ્લ એને એ બજારો વેચી દેવા પાયો એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા બિલ્લા થાય દિવસ બાઢ એને સમાચાર મળે છે કે બજારાની પાસે આજ કામી બને તમારા ભવ્ય બજારાના સ્થાને હવે ફક્ત આધી-બગેલી દીવાસોના બડેરા દિવા છે શું આ સમાચારથી એ સજ્જનને કઈ ફુલ થશે ? નહિ. પ્રથમ એ થાય છે કે એવું શા માટે બને છે ? પહેલાં તો બજારાને થતું જરા સરખું નુકસાન એના હાલમાં આભાવ થયાવું પણ હવે બ્યારે બજારો રાખતો હશે બની મયો તેમ છતાંમ તેને ફુલ-આનુભૂતિ થતી નથી. એવું કારણ છે, પહેલાં બજારો પોતાનો હતો માટે ફુલ થતું હતું હવે એ બીજાની મારિ હતો છે એના રૂપિયા એ મલુ મૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ થામની સામે હવે ઠાઈ સળખ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ જયુ કે સામે જ ફુલ પણ જયું પરંતુ મોઢમથી આક્રમ આ વખતે સ્વિકાર કરતો નથી. ભજારાન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં કરમાવે છે

‘દય મેવ નાવ જુમ્મસિ થિ લખા મોહ લગ્ગા ॥

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાત્ત આક્રમ સત્તના પ્રકાર મેળવી શકતો નથી મોહની બાંધે બ્યારે હાલમાં પ્રયત્ન રૂપે પ્રવેશ છે ત્યારે એના પહેલો પ્રકાર વિવેકની કીપ-સિખા ઉપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાર છે પરંતુ મોહ બપકાર દેલાવે છે એ પોતાના કાવિ જીવન પ્રત્યે આવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મુજ ઉપર મોહિત થઈ ચાપાચણકળમાં બ્યારે એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહજ છુપાયેલો રજા છે. સૂરજી પૂજતો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિનચારી બનીતે રહ્યો છે એના પછી આવે છે ચંચલો સીતા-મોહ. બ્યાર પ્રવેક મુદ્દના મૂળમાં કમી ઉતરેલો

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લાલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પત્રિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની ખાજી જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઈતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમજી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા હડી રહી હતી બીજી સમજીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમજીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમજી જેથી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડે ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમજી હવે શાત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોહમા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ બેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો જાર જુવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરતી બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા જાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાળા આપી દીધી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને જાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કસ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને જાર ઓછા ક્યાં વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે આપણે અહીં જ દગલો ચઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય દ્રવી બોધ મનુરોની મનઃશક્તિને એ સમજતો હતો. સર્વ
આર્થની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તે એ મનુરોના કૃતે સમજ
શક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તેને વીતી હોય તે જાણે કે જાળવશે કંઈ ન જાણે ?
કરો ખરે ખર બેરહી કેરો દાગમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેમ.

જે જેમ ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં એટલેમાં કે
છે એને શું ખબર કે પોને આશય કેવું હોય છે જે હમેશાં સમગ્રતા જાળ
છે અને વિશાળ આરસ પથ્થરના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીઓની જિંદગી કેવી હોય છે કુટણ ઉપર સુપાનને કેવી વીતે છે ?
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે ફાગમથી પાણી જોડીને નહાવું કે
હોય છે ? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ જાય છે તે પોતાના
જેમ કુપ્રિયોના કુખને પિંજરી શકે છે

હા તો શું મનુરોની મનઃશક્તિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો ભાર ઉપરની આરામથી માલી શકે તે તેટલો જ ભાર ઉપર અને
બાકીમાં બધી જ કોટી દે અને એવું કોઈ કુખ નહીં લાગે. તમારું કૃત
તે માત્ર કૃત છે કારણ કે તમારા સૌથી કુ ખાસ જ આત્માના પ્રતિનિધ
જેટલું કુ ખા જડ કુખ કે તા તમારામાં અનકલા ચેતન્ય પ્રવેશ થાય
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શેઠનાં મનુર વચનોથી મનુરોને કંઈક આપના
સા મનુરો એમણે તો આર આર પેટીઓ ઉતારી દીધી.

હજા એક મનુર એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રસ વી તે જ
સમયે જમારી સામે આપો હતો. આપે અને શેઠને ધેર આ પેટીઓ પોતા
આપના વચન આપ્યું હતું હવે આને જે પેટીઓ દેશ કંઈકે તો શેઠને
કેટલું નુકસાન થશે ? આ જાણી અને જમારાં વચનોથી પાછાં ફરીને છોડે
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી માનતો રહ્યો. છેવટે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મનુર ભાર-વહનથી મુકા થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સાહ હતો તેઓ તેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે શેઠ બોલ્યા
કૃત સા મારે કો. હા. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પોતા
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. આ જમુ તમારે મારે જ છે " આ સાંભળી
જ મનુરોએ ધરતીકેળો આંચીઃ અનુભવ્યો. વિચારવા લાગ્યા : જામને
-એ ખબર હતી નહીંતર જમી પેટીઓ આપણે ઉપરથી લાવત.

તે પેટાઓ ફેંકીને મનુદોષે શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટાઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણુ ત્યારે તો પેટાઓ ગેરની હતી અને હવે એ પોતાની ઘઈ ઘઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર ભગેની પેટાઓ કે કામાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટાઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આવ્યુ એટલે ભાગથી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની જાતી પર લદઈ ઘઈ છે. માટે જ ભગવાન મદાવીર બતાવે છે બ્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, ત્યાં દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંશે ઘુ ધણુ મોડી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બદિરંગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે દીરા અને કાચમાં હોય છે. અમલ તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીગના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીગના મૂલ્યમાં ધજા મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસહીષણને જોણે પીજાની લીધુ છે તે બનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજાને ઉભડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજા માટે સ્વયં જાગ્યાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણુ કે મોહગીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના મુખમાં પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સયોગમાં પુષ્ટ બને છે પ્રેમ ક્ષિપ્રમાં વસે છે તો મોહ દક્ષા આખોમાં વસે છે. મોહ વિદારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ સ્થગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે મુરિકાતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ઘઈ હતી ચુલ્લક્ષ્મી પોતાના પુત્ર સ્વહાદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ઘઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાર યુવકો સીતેમાં-સસાં ગોળીન છે કિલ્લોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલથી ગીત એમની જીવન જીવન પર ચડેલા રહે છે. તે આ નવું પ્રેમ છે? નહીં. આ પ્રેમના નામે મોહની કાઢણી છે. જે પ્રેમમાં વાસ્તવ્યે રત્ન છે તે પ્રેમ નથી. ત્યાં તે પ્રેમની કોઈ મોહ મોલી રહે છે. કદાચ વસતો પ્રેમ પણ મોહનું જ એક રૂપાંતર છે. કારણ કે જે પ્રેમ સરીસાકાંક્ષી છે તે મુક્ત છે તે પોતાની પાછળ કુખની પરંપરા લઈ જાયતો હેમ છે. પરંતુ આત્માકાંક્ષી પ્રેમમાં હેમની વિમુક્તિઓ ભૂલી રહી નથી માટે તે મુક્ત છે અને અપેક્ષામૂલ સ્થાયી પણ છે.

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે. કારણ તે બીજાના કુખમાં હમણીં ધરાવે છે. ભારે મોહ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે. બીજાની એને મિત્ર નથી. પ્રેમ હશે છે.

બોરોં કે સુકકો સુક સમજુ સુકકા કરેં ઠપાવ
અપના કુલ સો સહસું કિમ્બુ પર-કુલ દેખા ન જાય.
હયામય વેસી મલિ હોમાય.

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનગીની જેમ અવન બગારે પણ બીજાને પ્રાપ્ત આપવા માગે છે. ભારે મોહ કંઈક જુદું જ મિત્ર બતાવે છે. કિસ કિસ કો ફિક કીમિષ, કિસ કિસકો રોહમે આતમ વફી લીમ હૈ મુંહ હક કે સોહમે ॥

કારણ કે મોહ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાર્થી છે. એટલે જ મોહ કદાચ પોતાના સાથ તથા હાથના પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે. મોહમાં અન અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી. ભારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અનમતો રહે છે. એક કિંતુ માનને અમાન્યપણેથી પણ મની એવી સેવા કરે છે. એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એની શક્તિ પણ કરે છે તે એટલું પ્રેમ છે. પણ જો આ મોહ બેઠેલ વેતરમાં જઈ કઈ નુકસાન કરી આવેલે પણ એટલું માથિલ એની કશી જરૂર ન કરે તો એ મોહ જ હોવાનું. કારણ કે મોહમાં બીજાને કદી હાનિ પ્રત્યે આંખો નખ કરી નાખે છે.

માટે કુ દરી બારપૂર્ક કીમ ૧ પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે. ભારે મોહ સારીરિક છે. ત્યાં આત્મિક તુલ્યે પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં તો પ્રેમનું આકર્ષણ છે. ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે તારે વિચારવું તેઈએ ૧ આ પ્રેમનું આકર્ષણ છે. ૨મ આપણે એક કુખને તેઈએ હીએ એવા મધુર સૌંદર્ય પર પ્રુખ થઈ જઈએ હીએ. આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે. પણ એને જુદી સેવા માટે ભારે આપણે હાથ આપવા વધે છે. અથવા એવા પર અપિહાર જમાવી એવી જઈએ અને

ખીન્ને લેવા માગે તો એની સાથે લઝાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેના આપણા મોહ છે.

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જન્યુત થાય છે પરંતુ મોહમાં સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની એટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે.

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લખવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “ભારતર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજે મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ લાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા લાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે.

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમાં વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બન્ને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે આપણુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમા આપણુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતીકો ગુથ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માળણ સફેદી બન્નેની એક જેવી છે પણ એક સ્વાસ્થ્યકારક છે તો ખીજે પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમાં ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમાં આગળ વધો. ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥જેના શાંતિ

દિનાડ

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ

આજે કંમે સૌ જીવનનાં બે રૂપો જોવા આવી છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની શ્વાસ ધારણ કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ રક્ત શ્વાસક્રિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે એમ તો શ્વાસ તો પેશી ધમણ પણ હો છે પણ જેના જીવનમાં કંઈક નિહાદિલી છે તે જ તો જીવિત છે એકની નિહાદિલી પોતા પૂરતી જ સીમિત રહે છે બીજી કંઈક એવી આત્મજ નથી છે એકની દિવાલને પાર કરી જેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર ક્યો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનથી છે અનરમતી પોતે બગીને શ્વાસપાસના વાતાવરણને શ્વાસિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિહાદિલી છે જે બીજા અર્થે પોતાનાં દિવોદ્ય નિહાદિલી આપે છે પણ એકેન્દ્રિય જણાય છે શ્રીષ્ઠ યજ્ઞના કલ્પ કરે તાપને એ સહી હો છે પણ એના સારણે આત્મનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. હીમાનના ઈશ્વર તમે જે બાહ્ય વધુ રહે છે તેનું સરીર સ્વસ્થ નથી બધ છે સુશામની પસે કંઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સ્વાસ્થ્ય જાય છે પણ હં માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી પસે આત્મનાર બોલે માત્રી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે ? તમારી પસેથી અનર કંઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પડે છે કે હજુ સુધી આપણે પેશા એકેન્દ્રિય નેટરો પણ જીવનવિકાસ સાધી શક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અમે જોઈ જશન બતાવે છે આ આત્મા જ્યારે નિરો-
ધથી નીકળી પ્રયોગમાં આવે ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો એકેન્દ્રિ-
યમાંથી બે-કેન્દ્રિય ત્રેકેન્દ્રિય ચતુરેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થવું એ આત્માને
વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસાચીથી સચીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી નેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિણામોમાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણુ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્રામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈશ્વરીની જરાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સધર્મ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ઘણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્મ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્મ થાય છે તે સધર્મ કરનારાઓ કરતા એક ગણાવેા જોઈએ છે બીજા બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો કેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન નેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના સ્તાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી નેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળસ્તાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણક્રિયા દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળસ્તાન મહોત્સવમાં પણ સદેવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે ? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બંને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે ? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલપ લઈને આવે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરજીવન મૂલના રહ્યા આ જાખાવમાં પ્રજોત્તરમાં
એવું સુદર નિર્ધણુ થયેલ છે

૫૦ વૈયાવલ્લભને પ્રશ્ને ! જોશે કિં કલ્પયહ !

જા૦ વૈયાવલ્લભને વિલ્લખરનામ ગૌત કમ્મ નિલચર્ચ ॥

મહામુનિ જીવન મહાજામણુ વ્યવસ્થા મહાતીર પાસે પ્રથમ રજૂ કરે છે
હે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે હર્ષ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે !

પ્રમુ જીવન આપે છે વૈયાવલ્લભ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર
પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધવના મનમાં શાંતિ અને
જ્ઞાન-ધારા વહાવવાની ખવિત્ર વિચારમેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિચાર
પદ પર હર્ષ જાય છે

હવેના ખવિત્ર સકલપો એક દિવસે સાકાર અને છે અને તીર્થંકરપદ
પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્યાણ પછી વ્યવસ્થાવ પ્રાણીએને કુલ્ય અને અર્થ-
તિના અધિકારમાંથી ઉચારવા માટે વાણીને પ્રકાશ પાથરે છે તેથી
સામાન્ય કેવળી કરતાં શાંત અને હૃદયની ન્યેતિ સમાન હોવા છતાં
પણ તીર્થંકર વધુ વહનીય અને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે
કેવળી મની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર મની શકતો નથી
કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછલા અનેક જ મોની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિર્ધિત છે કે તીર્થંકર નહ
કમનું બધ સમ્યક્ત્વ હયામાં જ થાય છે પરંતુ એ નિર્ધિત નથી કે બધાં
શામિક સમ્યક્ત્વોમાં તીર્થંકર ગ્રેતનુ ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોય-
શમિક અથવા ક્ષામોપશમિક સમ્યક્ત્વો તીર્થંકર ગ્રેતનુ ઉપજાન કરે એમ
પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્યક્ત્વથીયે આત્મા ન્યારે વિશિષ્ટ
લોકાવર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે સારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત
કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપાડી દોરી હર્ષ જાય છે

જીવન કાસે નાનુ-અનન હોય પણ એમાં ને સેવાની સુવાસ હોય તે
એ જાગળ વધી શકશે. એક ફળના પાન ઉપર એક આજળ-મિદુ પડેલું
હતુ સુરજનાં સોનેરી ફિરચો પાગી એ હીરાવત્ અજકી રશ્મી હોતુ એની જ
પાસે એક હીરો ન્યુ અજકી રશ્મી હોતો એક પછી હીરો તો આન્ય
અજકત્વ દ્વાર-મિદુ તરફ ઈશારો કરતાં એ મોત્યુ તો આ તમારું
સમજી છે ! એટલામાં હીરો કાંધે કારાઈ મોત્યો તો એક દ્વાર-
મિદુની સાથે મારી દુશના સહાર છે ! બસ તે જ વખતે એક મહત્તી
નાં આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર માથા મારી પણ એને તો હતા નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિદુ જોલ્યું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જે તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણુ બધુ કરી જાય છે લાંબે જીવનમાં તે મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે જીવી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરવાર પણ હોતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો જામગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછા તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં લખવાનું મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અત્યંત ઉપકાર છે પવનને જ હોય, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેલુદાર બંને ન માગે પણ પ્રમાણ-દાર શાકુદારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના ચિંતા જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોડું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? સારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રકૃતિનું જ દમ્ય ઉપચિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કોરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષસ્થળ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ફક્ત રોષ નથી, તમારા શરીર ઉપર નાની-થી કાઠી પૂરું કરતો તે એનું અમલ-કરવું તમને અમલ નહીં આપ્યું હોવા છતાં પૃથ્વી પોતાનું કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશો આપણે ? તમને યાદ હશે કે ક્યહાં પૃથ્વીએ એ મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની કરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તો લાખ રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી ? ધરતીકપના એ સેકડના ધક્કામાં મનુષ્ય-સૃષ્ટિ ક્યાં જોડે છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે એમ મનુષ્યને પ્રમુખ સંદેશ છે એના અભાવે કમનુ ધાન-અન્ન રચાયને જગાડશે અને પવન તો આપણું જીવન છે એટલે જ તો એનું જીવનું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી રહે છે જળ અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને ઘડણ કરે છે ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે એ સમર્થ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં સંપત્તિઓને દૂધ-પુરુષને અર્પે છે એ સુગંધમય ફૂલોનો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી એટલે ફક્ત ફક્ત એ અધ્યાત્મીને આમત્ર છે કહે છે જોતો પરાય લે અને મનુષ્ય માટે મધ તુ નિર્મીલ કરે જો પછી એ રસતત્ત્વ વડે ફોડી નિર્મીલ કરે છે તે પોતે ફક્ત જળ ન આતાં તમને જ એ અપણ કરે છે

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અમે તમે કહી વિચાર્યું હતું ખરું ? ધાનના એક ગ્રામની સાથે કૃષી વ્યવસ્થાઓને જમ આપણે એકી સાથે આપણા મળામાં ઉતારી જઈએ છીએ ? દરેક ગ્રામમાં એતરના રૂપમાં પૃથ્વીને જ આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એ ત પોતાના અમન-મિત્રોની નીતલાં છે તેથી જળદોનો એમાં પ્રવાહ રહ્યો છે સ્વરે જીવનું જસિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ સૂર્યને એમાં સંયોગ રહ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તે અસીમ છે મનુષ્યસમજ આત્મી ન અલ્પ કરે છે અને એના જાણમાં કાર્મોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે છે ફક્ત તમને ખબર છે કે એ કાર્મોસિક ગેસ લગભગ વળી ને સમસ્ત સંસારમાં ફેલાઈ નથી તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસ સમપત થઈ જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જગત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ જાણમાં આત્મી ન હોય છે મનુષ્ય પ્રાણવાયુ મંજ કરે છે જો વિવરાણ હોય છે પાત્ર વનસ્પતિ જગત મનુષ્યને દુધે રાખી વિવરાણ ન મંજ કરે છે અને પ્રણ વાયુ આપે છે

સાચે જ જીવનના અવિદ્યનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલું પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાંટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાંનું એક નાનું-સરખું ઘર હતું. ગરીબોને તો ઝૂપડું પણ એ મહેલ છે જ્યાં સાજાની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દાંડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ઝૂપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરતા લાગી સેડડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ લા જ ધુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે નિચાઈ અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાસનીની બચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે નિચાઈ આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણ છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વદ્દાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂંચો બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના નેડીદારોને ખોલાવ્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી.

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુખ્ત વાચ્યુ, ખીજાએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજાએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ઝૂપડી બચાવી લેવા તમે પેટી વૃદ્ધાને પૂછ્યો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા તણુના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા રતેહાલાવ છે તેઓ તો કંકત પોતાના સ્વાર્થમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર બઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો.

આ જીવનની ખુશી-સુગંધ-સૌરભજ બાકી રહેજે મનુષ્ય તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેય રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ઝઘક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

ચાક કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા જીત-પ્રતિજ્ઞા. થઈ ગયા. જેમાં મહેસો મનને રખડાઈ હતી, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી નૃત્ય કરતી હતી એ કહે નોકરો. જેમના કુકમળી મનિષી કરતા બિના રહેતા હતા પરંતુ જ્યાં શાંતિ તે ખરા કે દુનિયાના કયા ખૂણામાં એમનું સ્મૃતિચિહ્ન છે ? કાનઈ લઈને ફરી વળેલા તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે.

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનચત્રા પશુ સાચરની ચાત્રા સમન છે તેઓ જીવન જમના ગયા પશુ પાછળનાં એમનાં ચરણચિન્હો પશુ ભૂણામાં ગયાં જ્યાં પૂજની ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ બાવી ગયા. જેઓ ગર્વ કરતા કે મારુ એક જાણુ સાચ વ્યક્તિઓને મોતના ખોલે મુલકની શો છે જીવનના વાસુદેવ બાબા જે પોતાના સારા મનુષ્ય વડે પૃથ્વીને કાપી દેતા મોટા-મોટા જીવનના પોતા જાને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે મુજબ જીવતા જેમ પવનના ઝોકથી પીપળાના પાંદા કાપી છેડે છે પરંતુ તેઓ પોતે વેગે દુનિયાની સાથે જીવતા તેમ જ દુનિયા પશુ એમના જીવ જાને સચ્ચની સાથે જૂઠી પશુ મઈ પરંતુ એમની આંખો જમ થવાની સાથે જ દુનિયાએ પશુ એમના બહારથી આંખો મીચી લીધી.

ઈતિહાસકારો જાણે એમના ઇતિહાસની કદીઓ શાંતિવા હરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કદી ચાક કરતો નથી. જનતા તે એમને જ ચાક કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક ક્યું છે જાણી હ નર વર્ષ પહેલાં પૂર્વ મનમાં સમ્રાટ એલિઝા પશુ થઈ ગયા. તેની પાસે જીવનકારો કહે છે મનુષ્ય સામાન્ય હવે સોનાના નાવન મુગરા હતા હમણે નર-નારીઓ એના ચરણની પૂજા લેવા બિલા રહેતા ? જાણુથી એ નીકળતાં કે પત્તાર થતાં ત્યાં જન્મ-જમના સમ્રાટોથી રાજાદના અવતરે હજી જીવતા હતા.

બીજી જાણુ એ ૧ મનુષ્ય બુદ્ધિ પર જીવનના જન્મના મુલે જીવનના મહાવીર પશુ બાબા. એમણે રાજા-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પશુ મહારાજી રાજા હતા એમના મામા ચક્રવર્તીના નામક હતા. પશુ જી આપણે એમને એટલા માટે ચાક કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજાકુમાર હતા ? જે જાણી મુધી જ એમનો વિકાસ સંમિત રહ્યો હોત તે જાણના પેચા હમણે રાજાકુમારની જન્મ નાકુમાર વર્ષમાનને પશુ જૂઠી ચઈ હોત. પશુ ના એમણે જોમતો નહીં ત્યાંજ રાજા લીધો હતો. તેઓ સપના-પથે જીવન જમના જીવે એ પથ પર ચાલતી વખતે એમણે જરીન ભારતની જે

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચ્વગનો ઈન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઈન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના હુમરો હતા અને અશ્વ હજાર વર્ષ પછી પણ લગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ નૈનો એમની જયંતિ જીજવે છે પણ શુ કોઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ જીજરી છે ? અહિંસાના અવતાર લગવાન મહાવીરના મદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મદિર ખનાવો એમને કોઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાલ્પની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કોઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેધને બાજ સુધી કોઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગરબો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખાડુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (અહસ્થો) પાસેથી ચાર રાટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવ અને બદલામા કંઈ પણ ન લેતા હતા રહેવું એ દેવોની સ્પર્ધા છે અને લેવું અને બદલામા કંઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સપ્તિ છે માણસ તો લે અને જુની વચ્ચે છુવે છે એ કઈક દે છે તો કઈક લે જાય છે પણ જાગતો માણસ તો ફક્ત ભેગાઈ જાય છે. દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે જમણી પાસે છે ન શું ? જામે શું આપી શકીએ એમ છીએ ? જમણી પાસે જમણા આવે છે તો એ જાન્યે એ જાણુ શારે છે ત્યારે દેવારદાનર જાણુ શારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ ખચી વધી ગયા છે એનો કાર એટલો વધી ગયો છે કે જામે તો માણુ પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સ્વચ્છતા સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો પટ્ટી ભાગ અને ખચી વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ થઈ જાય, પણ નથી ફિલ્મ જાવી કે એમને તો પહેલી દીકરી નોંધીને પછી બહેને પાંચની મંત્રે કે દસની મેટર ફોર્સિવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખર્ચ જાયે ચડતો નથી પણ ફાઈ જરોજને પાંચ કૃપિયા જાયવા હોય તો છારી દુનિયાકારના ખર્ચો જાને ટેકા ચાડ જાવી જાય છે

મુસાફરી કરવી કરી તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જાયો અને જાડ રિલ્સ જમાઈ સીટ રિજન કાર્યશીલ શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં ભેગાઈ નથી ? જારે રાખ ફિલ્મ જાણુ કોમેસાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા જુ એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-જમાવવા પૈસા નહોતા એવારે પાંચીએ એમને પૂછ્યું 'જાણુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? જારતનો મેતાજ બાદશાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ જમાણ વાસ્તે શરમતી વાળ છે' જાણુએ શું જવાબ વાળ્યો 'જામર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું 'હું ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમણે વગ નથી જારતની જરોજ જમાતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બીજા-ત્રીજા જાણુ પડે છે હું તો એમને સેવક છું પછે ફરત અને સેવક ક્લાસમાં જામે ભેગી શકું ?

શા તો તમે ચાંચીજના ત્રીજા જામવા ચાહતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન ભેગાં થા ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી જામેસો પૈસા થઈ જરોજને જાણો તો કેવું શકું ? થાયી જાહેરના કારીદ કે તમે રેલમાં અને જોઈન્ટની સાડીઓ પહેગ છો. શરીર તો ચારાં કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેલમ પહેગે નિજી-જવાનુ ખાપ શા માટે ખરીદી છો ?

તમે સાડાં કપડાં પહેગતા છીએ તેથી જરોજ જારતના જામોજોને પ્રેસાડન ખજી. જામ કરવાથી તમે તમારી / જમાણ અને ત્રીજા જાહેરને રાખ અને રેલી મેજરવામાં સહાયક થઈ શકો છો અને તેથી જામતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને જમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાર્થ અને અપરિચ્છિન્ન આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્ષત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ ત્યો કે તમે પોતે બૂખ્યા છો અને તમારી સામે લાણુ આવ્યુ કે બરાબર તેજ વખતે ત્રણ દિવસનો બૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમાગ સામે આવીને બેઠો રહે તમારો આત્મા એના કરુણ-સ્વરને પીંજીને અને લાણુ આપુ તમે એ બૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાત્વિક આનંદ છે- ચોપાટીનો સ્વાદ માણુનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેજે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંધુ ઉલ્લાસ આવે તો હુ માનુ છુ કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ દિમ્ભતા હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવગ્રિમિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની ગહેનતુ નામ રાજકુમારી યુગ્મિની હતુ એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતી કે રાગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉલ્લાસ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુગ્મિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બંધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશુપાના સમગ્ર સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રાગીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનુ કામ તમારુ નહી, અમારુ છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિસ્થિતિમા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ બાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કાઠના રાગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બજાર પડી તો એ પોતે એ કાઠી માણસની પાસે પહોચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રાગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ બાબત જીભારીએ પર માથુ છે. બહેનજમાં પીઠ યાજ છે. લેલી અને પરુ કરે છે કાઈ પણ પાસે ફરકવા મનનુ નથી હવે તો જમવાન બોધારી લે તો જ સાચુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કહ્યું. કાઈ જલસાવ નહીં આ પવિત્ર કાચ કું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી અરમ ક્યું અને પોતાના હાથે રોગોના ધાવો ધોયા હતા જમાવી નવા પાટા જાંધી દીધા. નોકરની કસે થોડા ફળ મંગાવ્યાં અને રોગીને ખવડાવ્યાં સાત મહિના સુધી આ કમ આસ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી રોગીને નવજવતી, ધાવોને પોતાના હાથે ધોતી અને નવો પાટો બાધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સફળ થઈ અને રોગી સ્વસ્થ-સાને થઈ ગયો. જે નિવસે અને જવાતી ન આપી અને એ જગા લાગ્યો તારે રાજકુમારીને કહ્યું.

તમે મારી અપર માતા છે એક માતા પણ બાળકની આટલી સેવા નહીં કરે નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રાજ મટાડ્યો છે તમારી પરિચ્છીને આ માનવું હવે હવનની છકલી થીઓમાં પણ લઈ નહીં શકે” અને એવો અરણ્ય સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટા-મોટા નિડુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ જોઈ રાજકુમારી બોલી. કાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્મોલુમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આભુપણે આપ્યાં છે આજે તે મોતી બગી નીકળ્યાં છે તમારા નખેનાં મોતી પગી કું આ ૭ ધન જની ગઈ છું.”

સાચુ પૂછે તો આજ હવનની કળા છે આંસુઓનાં મોતીઓથી મણુસને તેજાવ છે જેમુ મૂલુ દુનિયાને ખાકે જેમુ નામ નિહવા પર આપતાં જ સંજીવનદારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ હવનનો સાચો કળાકાર છે નહીંતર જેના મૂલુ પર લોકો કહેવા લાગે: સારુ મૂલુ, આ ૭ સારાં જામનો રાજ ગયો. તો સમજવું જોઈએ કે એવું હવન દિવાળીના મેલું છે.

એક વખત એક શહેરે ત્યાં પુતળ-મ થયો શહેરુ પર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નગરશહેર રચા લોકો દુર-દુરથી વધમણી દેવા આવવા લાગ્યા. શહેરે તો આ વજાવ-માનું સત્તાન કદ એમના હાથમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ બાળક વધી-વધીને લોકોનું સ્વાગત કરી રચા હતા. સૌના મોં પર મધકાટ હતો પણ પેશું નવજાત બાળક રડી રહ્યું હતું એના દુહનનો બવા ન પડેલમાં રહેતા શેખસાદીહના અને પડખો તેઓ પણ બાળક અને સીધા બાળકની પાસે જઈને મોઝા આજે

રો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી-
વાળે કે ન્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને-
નિવા રોતી રહે” ખસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસતુ એ જ તો જિંદગીની જિદાદિલી, મદાનગી છે રડતા અને
ડહાની જેમ જીવતુ એ પણ શુ કોઈ જિંદગી છે? પણ યાદ રાખજો,
ખૂબના મહેસોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર-
થી પણ વિપત્તિની લથાનક ધડીઓમા ન્યારે દુ ખની-અધારી રાતમા
છોની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા-
પરનો મલકાટ જાય નહી-જવો જોઈએ નહી, એતુ તમે સદૈવ ધ્યાન-
ખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી-
કે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના-
કાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે
શા શુલાખની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવુ જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથ-
તાં પણ પોતાની સુગંધ આપતુ રહે

એક વાર થોડા શુલાખ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઇત્રિવાળો એમને
મરણમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શુ પણ એનો આછુએ આછુ-
મડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ
પુગધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર
ગયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારુ જીવન તો સુવાસિત જીવન છે,
શી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તો
પીસાઈ રહ્યો છે?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યા.

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યા
છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારી-
એ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે
પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુ ખીજોને-
જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઇર્ષ્યા કરવા
લાગે છે” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, આડી મળની
પીડાથી અમને તો કિચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ
અમે બાહ્યીએ છીએ કે અમારુ આ દુ ખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ
માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુ ખ થશે નહી અમારુ જીવન સૌરભ-
સુગંધ છુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પદ્ય વિગત વરણન બનશે.” આ વિશાળ હૃદયની પવિત્ર ધ્રુવો છે “પરકિતાયે” પેતાને પ્રિયની ને હસતા રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરતુ રહે છે એ જ તો હૃદયની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમના સ્વદેહ પછી પણ જનતાની હૃદય-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી ભલાઈ પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે. આને જો આપણે બીજાને કામ આવીશું કાલે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવશું છે અને તમારી પાસે અમર અભયથી પીડાયેલા કંઈક કાચ પસારે છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બને છે તો કાલે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો માલતી ફરતે હાંપણે છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કાઈ સકે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગરીબો બિખારી બની શકે અને આજનો ગરીબ બિખારી, ધેર-ધેર શેટલાના બે કકડા માટે કાચ સંધારવાનું પણ કામ ભરી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની એલુમીમાં આવી શકે છે આવા ધણા પ્રસંગે સાંજળ્યા છે એટલું જ નહીં નેનરે નેવામાં પણ આવી છે કે એક વિશે નેઓ જસ રૂપિયામાં નોકરી કરતા હતા તેઓ લાંબાના સોદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આશુ લજ્જા છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દીવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેતે કટયો ચતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એવામાં કંઈક સમ્મત બને અભાવ છે તેમ જતાં ગામડાવાળાઓએ સહેરો પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-મેવાનું છે સહેરની સહાઈ અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહેલતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહેતા ખેતની કુટુંબની વાત કરી રહ્યો હતો. એના પરમાં દસઠાળખ બનનાજ આવે છે બુમિ-પુત્ર બુમાતાની સેવા કરી જાણમાં પાનવતા દસઠા મેળવે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે નહીં એ ખાઈ ને નથી. એનો થોડો ભાગ પાડો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રદાણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્રિય છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઠ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અગ્નિ સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા બૂલેલા રાહદારીઓને સત્ય પથ લણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સાધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે, તમારી આ ધૂણીની લપેટોમાં સર્પ અને સર્પિણી શીકારી રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાષ્ઠ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દગ્ધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર જાણાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગબૂમિમાં જિપ્ન-થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિગ્ગે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે સુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રહ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠ પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રત્યક્ષકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે દેરી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની ઢંચી, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ બંધે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કોઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરાંપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે બળો છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા દગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું ચપટીલર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરોપકાર વચ્ચે બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ તમા જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતે શરૂ છે પરંતુ કામને કામ નહીં પણ હયાત અને છે એ તો સ્વાર્થ સર્જી જ દેખે છે. આજનો જર્મ રહ્યો છે પાકા ફળને જોઈ જોમ પડી રહે છે તેવી જ રીતે માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે. આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ ગુમાવી દીધી છે. પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે પરિવાર ક્યો છે એટલે આજનો મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

શરૂ થયેલો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈનો શત્રુ બનાવ્યો. ખીર ગમે એ પોતાના પ્રિય સાહેબોને કારણે આમાં ધક્કો ભાઈઓની હત્યા કરી એને તમે ખુલ્લે કે આવે જુલમ શા માટે રચ્યો? શુ તારી પાસે ખાવા-પીવાનું કંઈ આવડે હતું? એની પાસે આ ખરે હા નો જવાબ નહીં હોય. અને કદાચ એ કદી પણ કે તો ડુનિયા એના કબજામાં સ્વીકાર કરી રહ્યો નહીં એ સાહેબો હતો. એને સમસ્ત ચાલવી વેળાએ પ્રાપ્ત કરતાં ખાવા-પીવાની વાત તો શુ આશાના શાલી મહેમો પણ એને સારું ખુશ હશે, તેમ છતાં એની સ્વાસ્થ્યને વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારણે આટલી ધક્કા દીધો. શુભ અને દારા જેવાં વીર ભાઈઓને પણ-જનરેશનક માની કોઈ દહિને એમને મતાવી નામે છે. સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે કયો અત્યાચાર નથી કરતો? એક દિવસ કવિએ કહ્યું છે.

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

ઉપકાર કરના સ્વાર્થ બિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલું માર્ગિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે । સ્વાર્થે આપણા રતેહો-સબધીજનોમા વેર અને વિદ્વેષની ખાઈ જોવી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક બીજાનું મો જોવામાં પણ ખાપ માને છે આ સંસારના સબધો અને ભગપણે સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માર્ગસૂચના સ્વાર્થને પોપણ મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મંજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીલ્લો બનશે ત્યારે એની શી ગિચિતિ થાય છે ? પછી એને કોણ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂકડે ટૂકડા કરી ચૂસામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનું અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવું પણ બનતું નથી આપણને શક-કપડી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપડા પસંદ છે કારણ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનું ધન અપહરણ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અટપ-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોનકર-સ મળી કુતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવે માટે ચચાઈ-વિચારણા શરૂ થઈ એક સંજ્ઞાન કુતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો "આપણા સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝડૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખગમ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને આતુ-

શવનો મુઠા છે ગાનવસામાજ વિશ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. મળ પાછી ગયો છે કે હમે આપણે આપણું કલક પાઈ નાખીએ. વિશ-પ્રેમની વાન બધુ દૂરની છે પરંતુ એકાદા આજ જાતિ-પ્રેમને તો અપનાવીએ જ તેથી જામે એવો દરાવ કરીએ છીએ કે “કેવું પણ પ્રયોજતો સામે કેમ ન આવે પણ આપણે કદી હાર્ય નહીં” સૌએ એક સ્વરે દરાવને બહુ મોહન આપ્યું.

બહુમોહનનો સ્વર હલુ કુછ રજો વલે કે આઠાઠાઈ હાલી જામ્નીની ચાંચમાંથી દૂરીને ઢાઢાનો કાઢે નીચે જાયે કમ્પાને ખોતા જ સો એવા ઉપર કાઢી પંચા બને પતી તો એને જ મેળવવા માટે જઈને પરત્વે કાપડવા લાગ્યા. દરાવની મૂઠા હલુ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મોત્તો વંદ વાગી ગયો. એટલે સ્વાર્થના લેખમાં એક પણ દરાવ દાવિત ત્વી રાતે નથી દરાવની સાથી હલુ સુકાઈ નહીં હશે કે દરાવનિર્માણ હસપરને કાંઈ જ એનું મુલ્ય થઈ જશે.

એમ તે ગાનથી આખાતમી કીચી હાંચા માટે છે પણ અર્થ એવ નાનું-શા સ્વાર્થને હાનિ પહોંચી કે એ જાણી હોડે છે પોતાના નાનકડા સ્વાર્થના રક્ષણ કાળે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેમને થઈ જાય છે આ મનવગની મુદ્દ મુદ્દિ છે જે એને પોતાના દેહની સ્વાસ્થ્યથી ઉપર જાણ દેતી નથી પોતા માટે એ હનરો રૂપિયા ખર્ચ કરી રાકે છે પણ બીજા સાક એ રૂપિયા ખર્ચ કરવા માટે એનો દેહશુદ્ધિ આપ્યા આપતી નથી. પણ માફ રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ખર્ચ કરવામાં આવેલા હનરો રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે અમારે ગરીબનાં હિતાઈ ખર્ચેલા એ રૂપિયા બેતરમાં વીંધેરેલા-વાવેલા સંધાન છે જે એક દિવસે હનરમજી પ્રતિજ્ઞા થઈને આવશે.

એક મોટર કાર્પિર છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. જ્યં એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પસાર થનારાઓના પ્રણેની ચિંતા ન કરે તો શું બિની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા અકસ્માતો થશે? કેટલાના પ્રણે આપ્યા જશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સાથે-સાથે એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે આપણી આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પાંચો દોળ થઈ

‘કથાગ્રાંથ’ ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે. બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાષ્ઠિક ખ્યાલ રાખે છે. તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય. પરંતુ ‘બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ’ જ છે.

અથવા એમ પણ કંઈ શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે. જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે. તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે. અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ બાણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે. પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે. ફક્ત લેવાનું જ નહીં પણ બદલામાં કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીતે એ આલસ્યો નથી.

મોંઘુસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ બોલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે. બીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે. પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે. ભુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

કૌશિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થચિત્તિની વાતો ફંદી રેબા છે. અરૂપ એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે મીખેતા-ખરાડા પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિગોળ કરી છે.

‘ચિકાગો’માં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે. એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે. એ એક જ કસાઈખાનામાં અદારસો મંજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે. આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હતી. ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા મુદ્દ જેવા અહિસાના પેગંબરો અહીં ચંઈ ગયા. મહાત્મા ગાંધીજી અહિસાનો સંદેશ ચંદી આપ્યો. જે ભાગનીય સરકાર વિશાળ મન્ય ઉપરથી અહિસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સરકાર મુબઈ

મદ્રાસ કચ્છતા દિલ્હી જેવા ભારતના પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે શું આ પરમુખોના આગમ માટે છે ? ના નહીં વહેંચામાં વહેંચા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પરમુખોની કલ્યાણ એ આ નિર્માણ પાળતો ઉદ્દેશ છે

આદિસાની શુભિ ભારતમાં મલ્લખેલોગને પ્રોત્સાહન મળી રહ્યું છે કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે આપણી આદિસા દેરી નુપચાપ આસ વધારી રહી છે એના આશુમાં કાણુ લુગ્ગે ? ખાલ ઉપરાંત દેશનેએક વસ્તુએ માટે પણ ખર્ચી ચિતા થાય છે આ ચીકણા ચમકતા આશુનાં પટા અને મૂંડાં મધ્ય કિશ્મી જ તૈયાર થયેલાં છે એ નિશ્ચિત છે કે ચામડાની ને વસ્તુ જેટલી વધુ મુશ્કેલ અને ચમકીલી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ વધુ દિશા થઈ હશે

હ નર્મ જેવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પરમુખોનું આમડું વેચતું હતું એનો શું ઉપયોગ થયો હતો ખરે છે તમને ? એના વડે ચામડાની એનો મૂંડો ચપરો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં મને જાનક પછા નારી વસ્તુઓ માટે ૭ લાખ પરમુખોની ચિકાશે જેટલી મરવેધી જી હશે ? પરંતુ સ્વાર્થી મુખ્યો પાસે એ કરુણ ચિકાશે સાંભળવા કાન નથી હલકા મનેદ ન માટે ઘર્ષને અનેક પરમુખોના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે કપારેક એમની પૂછણી કાપી નાખવામાં આવે છે જેટલાક આદમીએને કાપેલી પૂછણીવાળાં પણ પસંદ હોય છે એટલા માટે ગાય ભજવા ફરતર પૂછક કાપી નાખવામાં આવે છે પૂછક કાપતાની સાથે જ લોહીની ખરા વધી નીકળે છે એમનો આત્મા જેટલો તણવો કરી ? પણ એ મુક પરમુખ તણવને કાણુ લુગ્ગે છે ? લોહીની ધારને જાય કરવા માટે લોહીને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્થળે ચોટાડી દેવામાં આવે છે એક તો થા અને ઉરથી પાડો ગરમ ચીપીએ લોહી તો જાય મઈ નય પણ એને જેટલી પીડા મળી હશે એની કાપવા પણ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછકવાળાં પ્રાણુને મગ્ગર પણ ખરે જાસ આવે છે કારણકે પૂછક બનાવે મગ્ગરને ઉત્તરવામાં પણ તેઓ અસમય જાની જાય છે

આ થ નાઓ કુદ મનોચિત્તી પ્રતિક છે પીડિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમગ્રતુ તેઈએ કે મનના શૂણે કપાંક કુણા નથી નેડી ૭ પણ કુદ ચિત્તી વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાથ એ મોટી ચીજ છે બીજાના પ્રાણુનું કાઈ મુશ્કેલ નથી આવો સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના અને સમાજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમાં તજી શકે છે કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજળડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થની બની જશે ત્યાં વિધ્વસ સિવાય બીજું શું નિર્માણ થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-ભુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમાં પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજળડ બની ગયું હતું કથાય સૌ દર્પ અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમાં ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ ખીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થત્રી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્પ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજળડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્પ અને સુખમાં હવે કદપનાવતું બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ તો પાડતા હસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ઈશારા કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થત્રી ઉજળડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ખસ જ ખસ આવે છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમાં વીધાયું. “પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો ખી-ગયું અને એસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-યુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કથા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમાં પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મનૂર કરવો પડશે ” ઓ પચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશ તો આ ઘૂવડ છે જો એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો કત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પચો કાંઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મૌન બેઠેલા જોઈ જલ-કાચ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ
મતિ આપો તો હું આ કેસમાં હાથ નાખુ પચો તો ખેડતા જ હતા કે
આ બધા કોઈ બીજાના સિરે જાય તો સ્વરુ એમણે તો સદર સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સંભાળ્યું પરંતુ ન્યાય
દેવતાની એક ક્ષણ પહેલાં પચોતે જ્ઞાનગીર્તા મંત્રણા માટે જુદા લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો જયોરના બળવાળાની જેમ સ્પષ્ટ છે કે હંસણી હંસી
ફળી છે પણ આ ઈન્સાફી દેશને પણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હંસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે જ હંસણીને સાથે લઈને
ભરી જશે. મહં પણ ઉપામે જે હંસણીને રોકી સેવામાં આવે તો ને પ્રદેશ
આને દૂરકેમી લાગે છે તે એક વિષે હંસોનો પ્રદેશ બની જશે. બધા
પચો ઠરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું કિન સર્વોપરી હતું

બધા બહાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને ચોક્કસ વાર પછી
એમણે ફેસરો આપ્યા હંસણી જૂવણી ફળી છે એ ઠીક છે કે એ
હંસ જાતિની છે પણ આજના પ્રતિષ્ઠિત યુગમાં આંતરજાતીય વિવાદ પણ
આવે છે ભારતીય વ્યક્તિ યુરોપીયન નારી સાથે શું લગ્ન નહીં કરે તો
અટે આંતરજાતીય લગ્ન કાયદા પ્રમાણે હંસણી જૂવણી ફળી હોવામાં કોઈ
જાતનું સંશય રહેતો નથી "

ફેસરો સાંભળતાં જ હંસના હાલ-હવાલ ગૂંમ થઈ ગયા ત્યુ અપીલ
માટે બીજું કોઈ ન્યાયાલય પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખને ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આમુર્ત સારી ખિન્ન મને હંસ પોતાના દેશ બધી ભરી મામ્નો
હંસણીની અખિભાં જાણ નીવરી રહ્યાં હતાં. હંસ હજુ થોડેક દૂર ગયો હશે
કે પેલા જૂવડે એને ઘણા થો અને બોલ્યો, હંસણીને મૂકી દુ ક્યાં જઈ
રહો છો? હંસણી શું કરી જૂવણી ફળી થઈ છે? મારે ને શિયની વચ્ચે
દિવાલ બનવું નથી. હંસનો મનકાદ પાછો મોં પર ફરી વળ્યો. એ મેમ્નો

તો ફળી આ નાનકે કેમ રચુતું? જૂવડે કહ્યું એ જુદા એટલા
માટે જ કે તો ગઈ કાલે કમું હતું ને કે આ જૂવડેના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનસ્પતી ઉત્તર ગની ગઈ મારે એ જ જાતાવવું હતું કે વનસ્પતી જૂવડેના
કારણે ઉત્તર ગની કે સંભવતા અને સ કૃતિયા રક્ષક તમારા સમા
સ્વાર્થીએને કારણે.

ત્યાં ગયાનું સામાન્ય છે ત્યાં સ્થળનું ગળુ દબાવી રાખાય છે ત્યારે
અદિસા વગેરેમાં જા કની ફરે છે વિવેક પોતાના બાળ ઉપર આંસુમાં સરે છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે ભારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષિના સુવિરા નાગરિકો પ્રચસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,
બગ્ગર ગેટ, મુખર્ષિ

કોઈ એક સુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો.
સાધુએ તેને પૂછ્યું —“કેટલું ભણ્યા છો ?”

હિતર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો —“હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું —“આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો —“મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો માગ જીવતમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—આવું મહુ સાંતિ જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેતે

આજથી પ્રવચન દૃષ્ટિ બંધાયે નહીં છે સાધક જીવનક્ષેત્રમાં આજળ વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દૃષ્ટિ રાખીને જ વધતું નોંધ્યે દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સુધિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પતિ એને પત્ની રૂપે જાણે છે તે પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને દુગ્ધાત્મક જાણે છે તે દિગ્ગજ એને નસુદ એને લાભી કહે છે સ્ત્રી એ એક જ છે પણ દૃષ્ટિમાં એક જવાણી એમાં રૂપ-રોડ પણ બાતી મરે છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દૃષ્ટિ તેવી સુધિ ને આકર્ષી ને દૃષ્ટિ લઈને આવે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ જન ત ધર્મોત્તમ છે યેટલાક ધર્મ બંધન રૂપે રહે છે તે યેટલાક જાણી જાણ્યે રૂપે ને મનુષ્ય ને દૃષ્ટિ બિંદુને સાથે ધરી એના પર ચિત્ત કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ બંધનિઓ જાણીયામાં નય છે જાણીયામાં કંટાળી મજામાં ગુલામ મહેકી રહ્યાં છે એક કહ્યું - ગુલામ જેવું મહેકી રહ્યું છે !” બીજાએ કહ્યું “ફૂંધની નીચે તે કંટા છે જા જ દૃષ્ટિમાં એ છે

એકની દૃષ્ટિ ગુલામની સુદરતા બણી છે તે બીજાની એની તલેબ કંટા બણી. અને તથ્યની દૃષ્ટિમાં કંટા પણ છે તેમ જુલ પણ પરતુ કંટાની દૃષ્ટિ લઈને-ધરીને ચાલીશ તો કંટા જ દેખાશે અને જુલોની દૃષ્ટિ રાખીને ચાલીશ તો જુલો જ દેખાશે. એકને માટે કંટામાં પણ જુલ છે તે બીજા માટે જુલમાં પણ કંટા છે

આ જ વાત તમારી અને જમારી છે હાઈ બંધિત પ્રત્યે જાણે સનુભાવ પગીએ હોય તે જાણે તરત જ એના અને વિપરીત જાણે જાણી લઈએ હોયે પણ જાણે એના સંજ્ઞામાં વિચારવા મેસીએ તે

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફક્ત બધા ઓળખ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફક્ત ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના કાટા આપણા મનમા એક ને સહવાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટાય દેખાશે નહીં કારણ કે એના ફક્ત તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, જ્યાં કાટા પણ ફક્ત બની જાય છે અને ફક્ત કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર જોડેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટડીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોશુ” હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કોંગ્રેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના આગ્રિયજન ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભારતમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ઘૂવડને કહ્યું “કેટલી લથાળક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધિકાર છવાઈ રહ્યા છે મને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ઘૂવડ ખોસ્ત્યું. “કાગડારાણ્યા, જુદું ન જોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજી હમણા તો સૂઈનો ઉદય થયો છે અને તમે બતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ઘૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂઈ નીકળના જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધિકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફક્ત ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર મદ્ય તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશું તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પામી રહીશું. આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશું તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કામદાની દષ્ટિએ જોઈશું તો ગાંધ અને એવું જ જોવા મળશે. હસી દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ પ્રકાર જોતાં જાણ્યું છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કામદા તો ધણિત બીજો વરદ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ ગાંધ ને એવી જ ચકાસીમાં ચાલ્યું મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવી? તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં દશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં છે ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને કાઢી જશે અને એથી મોં પર ભયંકર તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયંકર જ દેખાશે.

મેં પરતી ભયંકરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે જોને દોષિત બહુશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દેશો. તમે ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના કુદ્દા કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જોવા તમે દશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સોપેન હોવર નામનો બાલક પાશ્વર્ય જીવનનો એક મહા ભોરો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય જ્યારે પ્રવલ થયું ત્યારે એના આશોચ્છાદન બાજુએ એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચ્છાદનના બાજુએ સતે એને એક નાનો એવો જીવન આપ્યો. આરુ પુત્રક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિકારે જશે અને દેવદાસ દાસનામાં જેવી રીતે થઈ વારુ? અધિકાર પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો જોને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આવાસ, જનુબર ચાલ એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને તઈશું તેવું તેવું પ્રતિબિંબ દશે.

એક રોમતા યોગાનુ ચિત્ર દ્યુ ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને કાઈ એક સંજ્ઞા પસંદ પડ્યો પે. ૧૧ દશક સમજાવે એ ચિત્રને ઉત્કૃષ્ટ બિંદુ તો એમાં યોગાના પગ લાગતી વરદ દેખાતા તેથી તેઓ બરાબ

ઊઠ્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો આગેય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો થોડો ગધેડો રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે થોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાઈ એકના ઘેર રસોઈચણું કામ કરતી હતી પગાર કાઢી એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરતું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતાં. પેલું ઘર લક્ષ્મીસ પત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જામી લીધું પછી એ બહેન જમવા મેડી શીરાનો ઢાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો ઢાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડોક શીરો કાગળમાં બાંધી લીધા ધરતું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંઝરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂર્ષ રહ્યા હતાં દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેર પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “વુચ્ચક્ષિત કિં ન કરોતિ વાપમ્” જૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર શુભોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી બે ફક્ત પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારનાં કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેથી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના દીક્રીનો ભણાં પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીક્રીઓ લેવી પડે છે, એ જૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રદગ્યને સમજી શક્યા નથી

આ ચોર-ટુટિ નથી તેમ જરોબાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. આથી શીરો જન્મે. તે આ શીરો આશરે અને એનો બાળક પેર સુધી શેલકી આવે એ માનુ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે? કેળીશે એને બળે શું લેનરે? માની મમતાનું માપ આપણે કરી રહીએ નથી. "જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભરાઈ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની રાહોએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગર મેળની લે તો એ મહામાનવ જની જામ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે નેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ જોગ-દોહરો પ્રત્યે વરસાવી રહે તો એ કુલુહની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જની રહે છે. પ્રસવ-કાળમાં સ્વાગરનું વિશાળ પાણી-સમૂહ સુકાઈ રહે પણ માતાની હાથ-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુકાઈ રહી નથી.

શીરો લહેલું નાનું-એવું પાકું છે તણ બહેનો છે અને એમની જુદી-જુદી તણ દષ્ટિઓ છે. પહેલી એને ચોરની દષ્ટિએ લુએ છે. બીજી દષ્ટિમાં એ ચરીબ બી છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. આને જ કહેવાય છે જેની દષ્ટિ તેથી સૃષ્ટિ વિચારોએ દષ્ટિના અનેક ભેદ-અગ્રણે જવા વા છે. આપણે એ વિશે અભજનમાં પ્રવેશોમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સક્રિય દષ્ટિ

જેની દષ્ટિ હાલ નજીકની વસ્તુને જ ગેઈ રહે છે અને દૂરની દષ્ટિ (દૂરદક્ષિતા) નજીક હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ ગેઈ બે વધારની સાતમાં સક્રિય દષ્ટિની બાબત. પરંતુ અધ્યાત્મના ક્ષેત્રે સક્રિય દષ્ટિ (નિઃક દષ્ટિ)ની બાબત બીજી જ છે. જેણે હજા વર્તમાન અને વર્તમાનના મુખને જ તેમ જ વર્તમાનના બોલો ઉપર જ તેની નજર છે એના બીજા પાસાને જોવા જેઈકાર કરે છે તેને સક્રિય (નિઃક) દષ્ટિ કહેવાય છે. આ જે અપિઠાસિ આણ્યો સક્રિય દષ્ટિવાળા જ તેમ જ મને છે તેઓ વર્તમાનના બોલોને / જીવનનું ચરમ લક્ષ્ય માને છે અને બોલો પાછળ આખી મીચીને દોડવા નય છે. વળી આજે તે બોલોની જા રો મા જે તેમો આગળ વધી ગયો છે એને જીવનની દોડમાં એકસો જ આગળ રહીને માનવાનાં આવે છે.

બાળકને રમવા પ્રિય હોય છે. કેટલાક બાળકો રમવાં સારા રીતે

અને કમનસૂતી હોય છે રમકડામાં બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમાં હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેલો હાજરોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષના નવજુવાન જો આવે મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે છુદ્દિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામાં બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સંકુચિત (નિકટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના લાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાંઈ સંકલ્પ કરી નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની લાપામાં કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ બિડીને પાછી શરખતના પ્યાલામાં પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમાં પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેને કે કેમ એ અંગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધે સ્ત્રી છે ફક્ત પતમાન મુન
ચાલનાર માટે જાણે સ્થાપિત મૂલમાં મધુરામ બદલત-અપિ એક મુર ૧૫
માત્રે છે ૧ -

પાશ પરસ્સ કુચ્ચંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે ગચ્ચંતો વા ચિચિંચાતં ન પસ્સતિ ॥

ઈસિભા સિચાઈ મુન બ. ૧૫ મા. ૧૧

મોહ-નળમાં હસાયેલો બાદમાં બી ન પર બાલાચાર કરે છે પોતાના
મુદ સ્વાર્થ માતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુ બ દરમાં બદલતો
નોંધે એનું હલ બાનદ-મન બની નાથ છે મો પર મલકાદ જાય છે
પણ એનો બાનદ તો પેલી માજી નેવો છે જે લોટની ગોળી નોંધે એને
સેવા દેવી ના છે આજીમાર નેવે નદીને માજી પાગળ નાથ છે
ત્યારે જી કોટમાં લોટની ગોળી ખોરવી દે છે અને પછી કહી પાણીના વહે-
લમાં છોડી દે છે એ ગોળી માજી લોટની ગોળીની લાક્ષણે કાઢા પાસે જાય
છે અને એજીને માથ છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો મોજીની
બાદે-બાદે-રહેલો કહી એના બળાને વીધી માથે છે એક કણુને બાનદ
એના જીવનને જરખી લે છે

આ છે નિઠ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાણ સીનમતિ
જ જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંતાને નોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિઠ દષ્ટિનું સુર વિન એક
સ્થોકમાં બાધ્યું છે મારા ગુરુદેવ બી કિશનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવ-
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાલે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ણે સ્વલ્પે સિપતિ સરિઘા પાશ્વ શૌર્ભ વિમતે

પીયૂષેષ પ્રવર કરિણા વાહયસ્યેષ્ઠ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાશ્વ ચાપસોદ્ધાયનાયમ્,

પો કુષ્માપ્યમિર્લે ધર્મયતિ મુખા મેલ્યજમ્ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો શુ માટીની થળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સૂઝોએ મર્મ સજાદ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ગોળી બાધી
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ-ધેર પાગલ કરે છે ધેર આ-એ ને એનું તો
પર બાધુ ધૂળના વર્ણથી ભર્યું પણ એ મહિનાઓ પીતી વખતે 'સાર
જ કહું' ખેલતુ હવે જી કહું કાજમાં લે છે અને કથરા ભેગા કરે છે
વિચારે છે આ કથરા રેખા એ તે કામાં કાગી રેખા તે જ વખતે એને

સંપ્રાપ્તિ આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમાં કચેરા ભર્યો અને બાકાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજું કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. કહેવો ભાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમાં પાશર દૂધેય મળ્યું નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનું એક દીપ્ત પણ શરીરમાં નવજીવન 'અર્પે' છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તે કાણ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે યંત્ર ધોઈ નાખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહીં, તમારું મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહીં જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂણ્યકૃપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડો પંજુ નસીબમાં નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવું જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણના રાટલા જોઈશે આવું ખર્ચ શું થશે ? અને અર્ચની પૂર્તિ સારું એ જ ગલમાં જાય છે ત્યાંથી લાડડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમાં વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધા મળી ગયો એકી સથિ 'ધણું' બધું બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા જેની શ્રેણીમાં ખેસશે. ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના 'ધણી' કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યું એના ત્રણાવધી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાંપડ્યું એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે ખેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અને પેલા ભાઈ સાહિત્યમાં આરામમાં ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરો-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણ કરે ? એમને વિચાર મૂર્છો કે શા માટે આ 'ચિતામણીનો' જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો ભડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહીં કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં ખેસેને હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જાનિ કરાવેલ સંજમાં મધુરાપ અર્થત-ક્રમિ એક સુંદર રૂપક આપે છે કે -

પાવે વરસ્સ કુર્ચ્ચતો હસતિ મોહ મોહિતો ।
મય્સોગસે વસતો વા વિવિધાર્ત ન વસંસતિ ॥

ઈલિયા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ તા ૧૧

મોહ-ભગનાં કુર્ચ્ચતો આપ્યા બીજા પર અસ્થાયી કરે છે પોતાના સુદ સ્વામ આવર બીજાનું શોષણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં અપાતે નોંધી એવું હલ્લ આનંદ-મન બની જાય છે મોં પર મલકાટ જવાળ છે પણ એનો આનંદ તે પેલી માછલી જેવો છે એ મેલની જાણી નોંધી એને મેલ છેડી જાય છે. માછલીનાર અંધારે નદી-પે માછલી પકડવા જાય છે. ત્યારે એ કાંટામાં લોટની બોળા જોરવી દે છે અને પછી કાંટા પશુની પાંચે-લુખાં જોડી દે છે એ બોળા માછલી મોટની જોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે છે અને એનીને ખાઈ છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે જોળીની આંદ-આંધ-રહેલો કાંટા એના બળાને વીધી નાખે છે એક કણુને આનંદ એના જીવનને કારખી લે છે.

આ છે નિહટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) ને પદાર્થના જાણ સી-સ્તિ જ જુએ છે એની પાછળ પ્રુપાયેલા કાંટાને જોવાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિહટ દષ્ટિનું સુંદર ચિત્ર એક શ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા મુકેવે બી કિલનવાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મભાવે કહી કરતા હતા.

સ્વર્ગ દયાલે સિર્પતિ સરિસ પાદ છોંબે વિચલે
વીયુવેળ પ્રવર કરિયા સાહયરયેશ્વ મારમ્ ॥
ચિન્તા રત્ન વિંકરતિ કરાહુ ચંપસોદ્દાપમાર્ગમ્,
વો હુરપ્રાપ્તમિદં વર્મવતિ મુષા મર્ત્યવ્રમ્ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તે યુ ગાદીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદામાએ પ્રઈ સમ્રાટ પ્રસન્ન થઈ એને સોનાની થાળી આપી દે છે સિંખારી પ્રસન્ન થઈ ધેર પડ્યો ફરે છે ધેર આવ્યો તે એવું તે પર આપુ ફળના થઈથી લખું પામ્યું છે અદિનાઓ પત્તી બધા હોયે છાં જ મુકું નહેવું હવે એ ઝડકુ દરવાજા લે છે અને કપડાં મેળા કરે છે. વિચારે છે આ કપડો ફેરવો છે તે શર્મા કારી ફેરકાં તે જ વચનતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ઘરમાં કૂતરો આવ્યો માતાએ બેચો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહજુઓને સમાપ્ત કરવાના કરી રવા છીએ ચંદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હજારો દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણું રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તત્ત્વવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામાં-વાઢવામાં કરવામાં આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વાડુ!

હા, તો આ નિકટ-સક્રિય-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને ભેતી જ નથી

રાગ અને ક્ષેષ દષ્ટિ

એ જ રાગ દષ્ટિ છે, જેમાં દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી ખીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમાં નહીં આવે, જાણે ને તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવે. ખીડીથી લોહી સુઘાય છે, હલવામાં જલ્લન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પેસાનો દુર્ગંધ થાય છે પરંતુ જેને ખીડી પ્રત્યે અનુગાહ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો, પીકી, એકેએકને સ્વીકારવા તત્પર નહીં બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા ક્ષેત્રના મહાકા દાઢવા છતાં લોકો એને (ખીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે ખીડી છોડવાનું કહેવામાં આવે છે તો, તેઓ બોલી બોલે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અશ્વિનુ, અને મહાપાનના શોખીનો સામે તમે જે એ નશીલા પદાર્થોની ધુરાઈ-ફુગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહીં થાય નશા કરનાર નશાની ધુરાઈને જે ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્વત એનો તે સ્પર્શ પણ નહીં કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત ડ્રિય લાગે છે, આદતી અપ્રિય.

તે સેનાની યાળીમાં કચેરા બરીને ફેંકનાર મૂખે છે જામૂતથી પણ ધાનાર
જામુળા ૩૩ કાથી ઉપર જળનણુ વહેનાર ચતુર નથી બને ચિતામણી
રત્નથી કામગીરી ઉઠાનાર પણ મૂખે જ છે તો માનવ-જીવનને ભેગો
પાછળ ધુમ્રાવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે? વાસના ને ભોલ જેના જીવનના સ્વરૂપ
છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતનને ખેંચુ છે આત્મ-રાજ્ય સ્થાને
પદ્માર્થ-રાજ જેના જીવનમાં જ મ્યો છે એ નિકટ (સમુચિત) દર્શિવાદો
મનુષ્ય છે

ભોજને જ નો લક્ષ્ય મનાયુ હોય તો એ દર્શિએ માનવ કરતાં પણ
જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પશુ-જીવનમાં ભોજ
સ્વચ્છ-સુલભ છે મનુષ્યે નો ભોજોના સાધનો એક જ કરવા હોય તો એણે
નાણાં ખરચવાં પડે. જ્યારે પશુએને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા
પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ બીડી સ્થળે
કંદોઈની દુકાને પહોંચી જશે અને એક પૈસો પણ દેવો નથી પડે જ્ય
તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ બને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાને
ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાને
તમારા કાષમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ મારે તમારે પૈસા ખરચવાં પડે.

આદે તે-મો કોઈ માત્ર સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સદાજ પોલીસ
પહેરા બરી રહી હોય પણ જમર (જામરા)ને પ્રાપ્તી સુવચ્ચ સેવી હશે તો
વિના શંકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો ડર કે નથી જામુળી
પરવાલ અને તમારે ને એ સુરક્ષિત માત્રમાં પહોંચુ હોય તે પાસ
(ખરવાને) સેવો પડે. વગર પરવાને જ દરમિયાન કરવો જોખમભર્યું મજાસે.
મહેસોમાં રવચ્છક રૂપે ફરતી ચક્રવીજો અને કમૂતર જેવાં પખીઓ શણીના
રૂપને સ્વન જતાપૂરક પ્રતિબિંબ બોધ થઈ છે એમને કોઈ શંકો શક્ય નથી
પણ કોઈ મનુષ્ય ને આ હમે જેવાનો પ્રવલ્ન કરશે તો એને તો સાંકળ જ
પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોજને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ જ્યારી
રીપો હોય તો તમે જાવની ચૂદણી કરવામાં મોટી શૂલ્લ કરી મ્યા એ પછી
તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-જન જ ચૂદવો બોધ્યો. કેમકે ત્યાં
સ્વતંત્રતા છે

નિશ્ચારવાની એ રીત જ બોલી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્તિ
ખર્ચ / મનુષ્ય છે જીવનનું સ્વરૂપ છે આત્મે આખ્યત્તિમ પ્રવર્તિ સાધીએ.
જાતી ઉન્નતિ અને ભવેમાં અસકમ છે એવી ઉન્નતિ કરવા મારે આપણે

શોધતા ફરતા રહેશે. પણ જ્યારે કોઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કોઈ અંશે એ જોછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાસુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી.

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરજો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના ગ્રહપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરખવતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-બીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતાં એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે?” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે.

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી કોઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સંસ્થાપા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આખોમા બિઘ નહી હોય તેમ

આદતી રીતજ આદતી સારાપે આણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ બહુ ઉદ્યમથી ચોરસ મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધિકાર એના સ્થાવરિ પેસે છે સાચા આપે છે તેથી જ તે સ્થિત-ચિન્મય ગુપ્તી આદતી એને અપ્રિય થાય છે આમ જ ચોરનો એક ભાઈ ધૂલક છે જેને પણ પ્રકાશ દિવ નથી સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જો છે પ્રથમ કિરણોને સ્પર્શ પામી એ પ્રકૃષ્ટિત બની નય છે ચક્રસીમ્હા મગજ આશન ગાઈએલું સ્વાગત કરે છે માનવસમાજ સૂત્રના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સદૃશ મેળવે છે પરંતુ સૂર્યના એ જ ગુણ કિરણો ધૂલક માટે અદ્યયી બને છે કારણ કે સૂર્ય ઉદયની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની રક્તિ ખોઈ મેસે છે એટલા માટે જ એ અધિકાર પસંદ કરે છે

એના હવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધિકાર જવાયેલો છે એને વીતરવ દેવની પ્રતિતથાવન વાણી પણ બમતી નથી હવનભવતિનાં મુદ્રામાં-એકમાં-એને અધ પનનો બાસ થાય છે આધ્યાત્મિક વિકાસમાં વિનાશ લુએ છે અને વિનાશમાં વિકસ કરણ છે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રત્ન જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે અસુખ પરિણામ ભોગવીને પણ સરાજ દષ્ટિ-આક્રમ્ય પદ્ધતી-રાગમાં જ અનુરાગ-રસાયેલો રહે છે

અહીં મહેનો બેઠેલી છે કાઈ મહેનતુ બાળક પેશાન કરી દેશે તે પાસે બેઠેલી બીજી મહેન મોં મચોડાથી અને ભોલી ભટ્ટે રમે છેપરે છે આ અહીં જ પેશાન કરી નાખ્યો પરંતુ બીજે જ ઘડે એ જ મહેનતુ બાળક એના બોલામાં પેશાન કરી કે છે તે એ જ મોં મચોડાથી મહેન પોતાના બાળકને ખારથી ઉપાડે છે અને સાફ કરો લે છે લુએ-પાકેલી મહેનના ઊંઘરાએ પેશાન કર્યો તે મોં મચોડાથી પણ બનારે એના પોતાના જ ભળી એની કિમતી સ્થાવી મરી કરી નાખી ત્યારે એ પુલકારે છે કારણ કે માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું બાળક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ કાંઈ રાગક્રોધારથી ઝોઘા નથી, કસેને એનો અદેશ કાંઈ આક્રમ (વાંદરા) નેસે માં ન દેવે! અરે સ્વયં માત્રક પણ દયણીમાં બનારે પોતાનું પ્રતિબિંબ બુએ છે ત્યારે એનું હૃદય પણ પ્રસન્નતાથી નાચી ઉઠે છે આવી જ વાત કાંઈ એક સામુત્રી છે એની આંખોમાં એનો ક્રૂપ જમાઈ પણ સ્વયં સુદર છે ત્યાં સુધી દીકરીમાં જન્મ ન મળે ત્યાં સુધી ત્યાં સુધી તે તમે દેહધાન મુરતી

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીએ દોઢ ટાંગેનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અરો એ ઝોછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થણ અને નભ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો કુર્ચીઓ હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષુમા લગાવે તો પણ વાચી-ઠીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ?” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સૂક્ષ્મ કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા ભ્રમ નહી હોય તેમ

શાક પણ નહીં જણાય પણ દોષી બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભયી થઈ પડશે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખી રાત એને બોળામાં રાખી વીતાવી દેશે એની પાછળ હ નરો કરો સહને પણ એના મનમાં આનંદ ક્ષિપરાતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં ત્ય નિનિદ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી શકે જાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ દાક-નો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરોમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળાવધાવ છે દીકરી માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બિચા રહેશો છતાંય તમારા પૈસા હુ ખરી નહીં માફક નહીં બીજા દોષી રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખે બિચા બેરારા નહીં કેટલી સાધન્ય તમારી ! ! આઘી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા ફરો છો કેવો પ્રમાદનો પતિયાજ છે ! ફિલ્મ માણુ છે એક પછી એક ચિત્રા આવે છે તે જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખે મી ચાસે નહીં.

સમયં શોયમ મા પમાયય નો ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે છે કે આ રાતદષ્ટિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ ન થતી નથી.

રાતદષ્ટિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં શુણુ છે કે નહિ ! શુણની વાતને તો આત્મા જૂઠું તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહિ ! એ તો જસ વળગી જ જઈને સાંભળ્યું છે કે વાંદરીઆ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી ખતીથી ચોટાલવા રાખે છે એવી જ રીતે રાતદષ્ટિવાળો આત્મા પરપાને વળગેલો રહેશે. પછી-તે એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ! એ તો ફક્ત પરપરાનો પુનઃરી છે એ બેડું છે કે સાચું એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી પડેલાંથી ચાલુ આવે છે અમારા આપ-દાદ કરતાં આત્મા છે જસ આવા નવાઓ એની જીવન-માફીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખે મીચીને દોરે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા વહેસા છે કે સાત !

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નથી લીધાં છતાં પણ એને હોજ્યા એ તૈયાર થકે નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાતદષ્ટિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂમકારેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને જી નના વચાચ દોવા છતાં એના પર ચોકડી ફેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખલ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ઝાઘ પડી જશે તો શેઠજી બોલશે. “ ચરમાના નબર વધી ગયા હોય તો ચરમા બદલી નાખો ” પણ પોતે શેઠના દીકરાના ખમીસ ઠેગાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠજી બોલશે “ વાહ, આજે તો સારા ગુફત થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમાં બગડયું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેન પણ અમે તો મફતમાં જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્તી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ? ” બસ અહીં જ ફાયદો ને ફાયદો બહુ યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ લાલુ છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કંઈક થયું હોય તો લાલુ પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બહુ સારું લેખાય છે દેવપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગગ-દૃષ્ટિથી બિવકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દેવ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દેવ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં જે બાધક-રિખરૂપ અને છે તેના પ્રત્યે દેવ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાંથી વિચલિત કરે છે અને દેવ એને પર-ગુણમાં વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સક્રિય હોય છે તેટલા જ અશે દેવ વિચલિત અને છે અને જેટલા પ્રમાણમાં રાગ વિરમે છે તેટલા જ પ્રમાણમાં દેવ સક્રિય અને છે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના શબ્દોમાં સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દેવ બે અળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દેવ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમાં જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેથી જ રીને રાગ બેચે છે અને દેવ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ લગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિવ્ય કર્મ્યં ધીય,

કર્મ્યં ચ મોહપ્પમ્ભવં વયન્તિ ।

કરમ ચ જાઈ મરણસ્ત મૂલં

સુખમ ચ જાઈ મરણ લયમિત્ત ॥

ઉત્તરાધ્યાયન અ ૩૨ ચ ૮

વીતરાગ પદના પ્રદીપ સમવાન મદ્યવીર સાધકને સદૃશી આપે છે. વીતરાગ પદ પર તો વીતરાગ બનીને જ આવી શકાય છે. જ્યાં સુધી રાગ ને દેવ હસ્તિમાં કરી ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી અને સ્વપરપરા પક્ષ સમાપ્ત થઈ શકતો નથી. કારણ કે રાગ અને દેવ જ સ્વપરપરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં વ્યક્તિને જરૂર પસંધિત અને તે રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેદા થાય છે. જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને દુઃખના મૂળમાં ૧ મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે દુઃખ છે અને ચતુરથી તો માનવના પ્રાણ કપે છે.

જ મની જ્યાં જન્મ જોવાયેલું છે ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મોહ છે તે જરૂર મરશે જ પક્ષ ને મોહ છે તે જ મોહ જ એવું નિશ્ચિત કહી શકાય નથી. કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર મારે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પક્ષ જોયે સ્વ-પરપરાનાં બીજાથી કમોંતો કમ કરી દીધા છે તેવા વીતરાગી આત્મા જન્મ અને ચતુરની જન્મભાંધી છૂટી જાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાયે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણા ભેટ્યા હોય છે શ્રદ્ધા જ્ઞાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેવની જવાબા પ્રત્યક્ષ છે તે આત્મા પોતાના દેવ-જ્ઞાને સમાપ્ત કરીને જ જ્ઞાન હાનુકાવશે. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવને પછી વિચાર જ નથી કરે. જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ લલિત કપિલ સમા પુનિત સતને વિષ હાને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ ધરાવતા મનુષ્યને સતને સ્થાને અસત ગણે છે. મનુષ્યના મનમાં જ્યારે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત તેવા પુનિત આદ્યને પક્ષ અપ માનિત કરવાનું ચૂકતો નથી. એવાનાથી પક્ષ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે એણે સમવાન મદ્યવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રત્યે પક્ષ દેવમિત્ત પ્રાપ્ત્યે અને એમને ખરે જ વરમ કરી દેવા મારે તેને ભેટ્યાની જવાબા ઊંડી હતી એમના સ્વરૂપ, શાંત ને શિષ્યોને એમની આજ્ઞા સામે જ વરમ કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્રૃષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માયા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુકામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્રૃષ્ટિએ જ એવું જાન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્રૃષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી ખેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદેપની લાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટો આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા બિજાળા મારે છે એ દેપની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાકે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દેપ બંને દૃષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ ઠેલકાંક અર્થે 'પ્રેય' વરતું તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થે 'પ્રેય' તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. 'પ્રેય'નો સાધક 'બોગસામગ્રી'ના સગ્રહ કરવામા તત્પર બને છે, ત્યારે 'પ્રેય'નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હોતદષ્ટિ ધરાવેલ મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી ઇમેને શોધેલો છે એની નજર ગુણો ઉપર ચેતતી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શકેતા કાળા ઠામમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાઘ વેરાણ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સહગુણો તરફ જઈ જાય જાય છે. સુખ સરીરમાં આખી વાગેલા માને જ શોધે છે. સુ ર અવશ્યેને છાંયે એ ત્યાં જ એસશે કે ત્યાં થા વાગ્યો હશે અને પદ વહેતુ દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજાની તરફ જોશે ત્યારે અંતઃ સ્વાસ્થ્યુદ્ધાર્યોને છાંયેને એ જ્યાં નાની એવી પણ સુરાઈ હશે ત્યાં જ તઈને એ પોતાની આંતરણી ચીંતશે. યજ્ઞજ્ઞ પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હવેરા દમ એમાંથી પણ એક ગુણ મદ્ય કરી બેશે જ્યારે દુર્ગત કે નરો સ્વસ્થ એમાંથી એક દુર્ગુણ શોધી બેશે અને તેમ કરવા પાછળ વધા જ સહગુણોને અ છાંયે દેશે.

તેની દષ્ટિ શે મળ બની ચૂકી છે તે સતતની જાણે રહીને પણ એમના સહગુણોને પામી નહીં શકે જ્યાં અને ચાંચક (એક જાનના સોદાના ચૂસના) કીડા)ને અવશ્ય તમે જાણો છો આ જાણો દિવસ-રાત ચાવતાં અતન ધમ કે જ્યાં ફૂંની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે પણ તમે ફૂંની અમૃતના ત્યાંથી એક ટીપુય પીતાં નથી પરંતુ ચાવતાં સતતના પાલો ચૂસશો આવી જ રીતે આત્માના-પિતૃ વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ રહે તે પણ સહગુણોની દૂષ-અસામાથી એક ટીપુય બેશે નહીં પણ એમનાં શોધના ના-ધાન જ કરશે.

તાં દા. ૧ જોવાની દષ્ટિ છે એના ખાટે મુલ્ય પણ દેવાય જ નહીં

નય છે આલોચના-ટીકા-ત્રિય વ્યક્તિને કાઈનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણમા જીવતા જીવુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જીવુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગમની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી નય તો એમા આશ્ચર્ય જ શુ છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસવાનું ન્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂની લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુરુણ જોશે, એને જ ગ્રહણ કરશે.

કાગડાની સામે મુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઈ મદદના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેડલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કષ્ટકે આના સાથે હોય -મળે છે તે સદગુણોના સુદર ભોજનને છોડ દે છે અને છુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાથે જ આને આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ લક્ષના કૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે લસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાઈ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી નય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શક્તી નથી અને જો કાઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાઈ જુદીજ માન્યતામા લમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે સચળુના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા ભિતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

સમગ્રવચની સક્તિ સમાપ્ત થઈ તો પછી સમગ્રની સક્તિ જનમાવવામાં આવે. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરફના હબરો ઈનીંગ રણ મેદાનમાં અધી ગયા પછી મુદની ભવાણ સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુબાહરણ રણ મેદાનમાં આગળ આગા રાવણને પોતાના જાઈ કુબાહરણની સક્તિ પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પછી છૂટી રહ્યો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રલિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહ્યા સમગ્રની ખૂણ સક્તિ હોવા છતાં જ સહ્યાચારની સક્તિ આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહ્યાચારના વિરોધમાં તેઓ અસહ્યાર વતી હજારા આભ્યા હતા ને ! સાચું પૂછે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની સક્તિ પછી નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહ્યાચારના વીરોએ જાણેને જાણે વીરોને સહ્યા માટે જામિ હોયર સુવધાવી રીધા હતા.

જાને વીરોના ચતુરતા ખબર લેકામાં ખૂબ વેગથી પ્રવ્રી ગયા રાવણે જાણે તુરંબની સાથે આ સમાચાર સાંભળ્યા. મેધનાદના મૂલ્યની વાતથી તો રાવણનું દિલ કપો ભીડ્યું એના પછ તોની જામિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની આંધી સક્તિ તો આજે સમાપ્ત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) નિમાણું સીતાના ચરણ જ જમગળ છે આં એના પગલાં પડે છે ત્યાં સવનારા ગાય છે જાળના ઘેર જ તો ત્યારે નિચારા પિતાને વન-વનમાં ભટકવું પાડ્યું હતું જાદ આરોખ્યા આંધી તો ત્યાં હસ-રમના પ્રણ લીધા અને પતિને ચોદ વરસ સુધી જંગલોમાં ભટકવું પડ્યું હવે લક્ષ્મણ આવી છે આરથી એનાં પગલાં આ લક્ષ્મણ પગાં છે તે જ દિવસથી હમેશાં અશુભ સમાચારો જ સાંભળવા થયે છે કદી અરોહ વાટિકા ઉત્તર જાની વર્ષ છે તે કદી અક્ષયકુમાર મર્યો છે આના લીધે જ સીતાની લક્ષ્યા રાખતો હમયો જાની ગઈ છે આજે મારો વીર ભાઈ અને લારેયો પુત્ર મેધનાદ જાને અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં આં પગલાં થયા ત્યાં સવનારા સર્ગયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે સની સાચી સીતાના ચરણને સવનારા માની રહ્યો છે પણ આજે વિચારવું તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનારાના કારણ બન્યા છે કે એની-રાવણની-દુરાચારમાં બાન ગુમાવો મોટેલી જીવિ કે એટલે સાચું તો એ છે કે નિહક વ્યક્તિ પોતાના જીવો માટે પછી બીજાને જ જવાબદાર ઠરાવે છે આવી વ્યક્તિ બીજાના

દેખીતો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાલદી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ ફેરવવાની તૈયારી લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા આવી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો ફેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

पगतर जरत न जानत मूरख

परघर जाई बुझावे,

अचभो इन लोगन को आवे ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતો પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રતાપશુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે ! કે મનુષ્ય બીજાના ધરની આગ જુઝાવવા દોડી પડે છે, એ જૂમો પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતો આગને દેખતો નથી. જે એની જ ઝૂંપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ બીજાના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો જોજો છાડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડોય એન લઈ શકી નથી જીવ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કંઈને કંઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફેરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવડ આણુ રહે છે ? શા માટે રોજ-ગરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કંઈ દુઃખ છે, એની એને કાંઈ જ ચિંતા નથી ”

તોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

મિત્ર (પ્રતિજ્ઞા) આપવામાં આવતું નથી. આમ શાવણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારાં આળસી બાળાં મુઝે છે ન એમને પૂરતી ડૂબવણીની સમજણ છે કે નથી કંઈ બ્યવસ્થા. રહને પૂછીશો તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અપામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હડતાળોને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો દોષ બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કહું માર્ગસૂચક એવું મળ્યા છે કે પૂરું ભણાવવાનું બંધન નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક દરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે અનુચિત સિસ્તના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા તૈયાર નથી અને કહાચિત કંઈક કરી દેવામાં આવે તો એમનું પ્રપ-સપ્રપ-એ શિક્ષકની દેવળી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે-આજે શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે જનતાનું નનિક ધારણ બધું નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી શે /-અજાણ પડતી હડતાળો દેશની પ્રગતિમાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે સાચક વચમાં બ્રહ્માચાર વધી ગયો છે કર-વેરાનો ભાર એટલો હાથમાં આવ્યો છે કે માથા લઈ શકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો બેચેની મિનિ ટેરા-પ્રધારો મોજા ઉઘાડે છે.

હા તે આપણી આંખની દાણા કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-ભ્રુપને જાણી નીરખી લે છે બીજાની ભ્રુજાસને જોવામાં આપણને એ લીડ મિત્ર પણ નથી થતી ૭૮લી કે કાળાસ જોવામાં ધરાવીએ છીએ એટલે / તો પ્રતિદિન ભ્રુજા સુધને કંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂર્યમંથન થવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ૭૮લીક વખતે વિશેષ-આસ-તૈયારીઓ પણ કરે છે કામ કાપર કાળા રંગ કાપડી એને જોવાની કે સિદ્ધ કરે છે બેજાનું કંઈએ જોવું નહીં પણ કાળાસ જોવા સી રોડી પડ્યા.

ઉન્નતીના સમાદ બુદ્ધીએ પિંગળનાં પાપ પોતાની નાજે જોવાં એના મનમાં વચામ કીમયાઈ આવ્યો. ૭ પિંગળના હવન ઉપર એને

પૂરો વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિંગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! જર્તુહરી એની કટપના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય કોઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ બ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ ભેઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિંગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાજ્ય ન્યેજાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિંગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરકાર છે પિંગળાના પ્રેમ પાછળ થેલો બનેલો જર્તુહરી આજે તે જ પિંગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોસુ તે બધું જ ખેઈ ચૂક્યો છે તેથી જ જર્તુહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-વિભૂષાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રંગની કંકની કરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી લઈવા નીકળી એક બહેનની નજરે ભગવા રંગની કંકની પહેરેલા રાજ જર્તુહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ જર્તુહરી છે પિંગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજ આજે પાદડાની રૈયા પર આલોટ છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોઠીડણું છે ”

બીજી બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ ગુપ્તિ ના ગા રાજ્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવીલવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાજ્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી ચૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના રાખેલો યોગીના કોન સાથે અચડયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાજ્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોઠીડણું પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારુ બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઝોઠણું ” યોગી તો બિંહ્યા.

જાને પાંદડાં એક બાજુ ફેલી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો જાને ભૂમિ ઉપર જ દાખુ ઓઢીકણુ ઠરી સાર્થ ગયા.

પેલી બહેનો પાણી ભરીને પાછી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને બેસુ તે કહેવા લાગી. કેવો મનસ્વી યોગી છે ! જામણી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડુ ફેલી દીધુ જાને જુઓ કવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધુ છે જાજ તો સાધના છે ને ! જામણીએ એક જ વખત વાત સાંભળી જાને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન જાણી દીધુ ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાજો ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી અયો-કલી અયો ને વીતરાજ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોળુ. પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વારુ ! (સભામાં હિમ્મત હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી યોગી : રહેવા દે, મેન, શું યોગની વાતને તું જાણી રહી છે યોગી જન્મા પણ કંજુ દુનિયાના સન્દેહ સ્થાન કરવાની કળા તો સીખી જ નથી. જાપણે યોગી કંજુ જાને કોધે જાગઈ પાંદડે-પાંદડુ એક તરફ ફેલી દીધુ. પથ્થર પેલી બાજુ ફેલી દીધા. જાને તે યોગી કહેવાય ! "

બેની દષ્ટિ ફેલા દોષો તરફ જ કરી, એને સર્વત્ર દોષો જ લેવા મળી. પરંતુ માઠ રાખજો, ભાઈઓ, દોષો કાણી જ એ દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે જાને અજુલો કાણી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સ્વચ્છ બની રાહો.

બેન ઉપજાવ,
કેદ મુન્દર

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ સહી હોય તો પછી એવું કાર્ષ્ક કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમાં સદ્ગુણોને પ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ બેતો હોય છે પણ એ બધામાંથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાંથી સારું જ પ્રહણ કરે છે એમાંથી જે એ કદરૂપ જ પ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમાં તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ આકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમિયાન આપણી નજર સામે અનેક આકૃતિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમાં પણ આવે છે. આવે વખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામાં હોય અને એમાંથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારું જ પ્રહણ કરતા ચર્ચિત્ર તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાંથી પણ સોનું ખોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાંથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાંથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામાં પણ માટી લગેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેજે તો તમે વિશ્વની અત્યેક વસ્તુમાંથી એ

મેળની શક્યતા અને દુગુણ્ય ભેદની જ દૃષ્ટિ કરી તે સ્વચ્છ સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને હુણુ દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ ભેદના અભાવ છો. તમારી દુકાને ડાઈ આઈ આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ જતાવશો પણ દુગુણ્ય નથી ડાઈ અનાજનો વેપારી હેય અને માઉક જુવાર માટે એને પૂછી તે એ જતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોતી છે મોતી. મોતી હોય તે પછી એને ડાઈ ઝેરી પાસે લઈ જાઓ અને-પાંચ પાંચ કનરમાં વેચી નાખો. મનશબ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મહેલને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ જતાવશે. ડાઈ ફક્ત ઉપર તમે જાતે જાય તે ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણ સંજોગવા મળશે. મીઠાઈ કોણ તમે કહોઈને ત્યાં જયા ત્યાં તમે એ કહોઈનાં કપાં જોશો કે કેવાં જવાં કપાં છો ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન તેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તે મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કહોઈનાં વઝો પર નહીં હા તો તમે પણ જીજ્ઞાસા પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદગુણો રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દૃષ્ટિ રહેવી એઈએ વઝોની પચાવતમાં રહેશે તે મીઠાઈ જતી કરવી ધરી.

તમે તે મુખર્ષના નાગરિક છો પ્રતિદિન સે કડો વ્યક્તિઓના પ્રવિય થમાં તમે આવતા હો છો એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર્ય હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મનમાં તે ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તે એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો / તમારા કાતેમાં જૂજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુષ્ટાચેષ્ટું રહેશે તે ચારિત્ર્ય ને કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની છુટાઈએ વસાવમાં પણ પેસી નશે. પણ તમે તે ચારિત્ર્યથીય વ્યક્તિઓને / તમારા મનમાં કેન્દ્રિત કરશો તે એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાચિત જીવનની પ્રદેશ (સુખ) તમને પણ સાંડેશે. તમે તેટલું વિચારશો તમારી સ્થિતિમાં બિલજોશો મહાપુરુષ તેટલો જ તપુ વિચારોની ખૂસલુ તમને દેના રહેશે.

મુશળનાં ફૂલો કાટાળી ગળે ઉપર રિમન ઢાંચ વેરી રહ્યાં હતાં. વેરાની પવન કાગા ઉપર ડાંગેલાં ફૂલોના રિમન-ઢાંચને જોઈ ન શક્યાં. વાનુનો એક વેરીસો કાગો આપ્યો કે ફૂલો ચાળ પરથી જાળીન ઉપર પડી ચયાં આગ્રહ મારી તમે હાઈઈ જયાં અને મોઝાક મારી ઉપર જ દસી રહ્યાં હતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તમે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી રહ્યાં. રાત નીતી અહ. પ્રથમ વેળાએ નગરનો આકાશક દેશા નીકળે આજે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની મુગધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગલું જ ગુલાબનું ફૂલ ખોટલું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલું ગુલામ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સ્વપ્નમા આવે તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્ષલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના આદક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના દુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકેયને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા કોઈના કીટાણું હોય, અહ કાર લયો હોય અથવા અવિચારના આણું હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સહવિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે સુબક બનવું પડશે

આવું સુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ સુબકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો કે સ્વેચ્છ કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અંગ્રેજ સાથે મંડળમા ગાંધીજીનો પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અંગ્રેજ બાપુના હૃદયને પિછાની શક્યો નહીં એની ઠને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અંગ્રેજોના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા આર્થીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અખલિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

તથી જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે ભણુ-જીનું નેપું કયા કરતો. બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાળી કવિતા સખી જે પદ્ય પાનાંથી ભરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે મણા અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુએ જાણતા સમયમાં બાપુએ જે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાગળમાં લાગેલી પીન (દાંચણી) સારસે છાંટી લાંબી અને ચીનદાનીમાં ખેસતી દીધી અને ત્યારે કચરાની ટોપથીને હવાને ક્યો. પેલા બાપુએ કહ્યું જરા આશ્ચર્ય વાળો. હસનાં હસનાં બાપુ બોલ્યા. સાર તો મેં લઈ લીધા છે.”

વિશેષીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર છાંટી શકતા હતા. આ જ દૃષ્ટિએ તો એમને નેહપ્રિય બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા બાવવી નેહને જીર્ણીકરણથી પણ સા. જ મહત્વ કરતાં સીખીએ.

ગુણ કોય દષ્ટિ

આવી દૃષ્ટિ બ્યક્તિમાં દક્ષ દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે. કેટલીક બ્યક્તિઓમાં એવી બાહ્ય કોય છે કે પહેલાં તો તેઓ બહુ પ્રસન્ન (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પણ એમની હૃદય મુખી કે એનાં કોઈ મર્મોદય જ રહેતી નથી. ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો કુમુદિત બતાવે છે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત થઈ જાય.

ત્યારે આદમી કોઈની પ્રસન્નતા જુલ બાધવા એણે છે ત્યારે એ કેટલીક વખતે મર્મી કોણમાં જતો દોષ છે. બહુ સાદેજ એનું સૌ દેવ કેવું છે. ૧ જે પ્રકૃતિએ એને ધારીને તો દાસ ધાર્મિક બન્યા છે. બાંધો તે બધું દરજીની જ નેહને વધુ ગુણથી અને મોંએ હસમુખો દામતા બી જેવા તો દાંત છે પણ પતે જરા સમગમ છે.

પ્રત્યેકને દેવ કે પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પદ્મજી એક એવી વત હતી દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ચડુ કોઈની સ્વ જા અને પ્રસન્ન કરતો તો કહી એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કાંઈ તા નજે બચાવની પાંખો / નેહને એક પણ માખી એના ઉપર બસ. ની ધૂળ-માટીની એક ર / દેખારી નહીં કળા કામનું તો નામ નિશાંત ૫ નજ દાંત. રોજ બે વખત ન્દાય છે અને બન્ને વખત કપડાં બદલે ૮ નજ બાદથી બાદથી સ્વચ્છ રહેવા જતાંય પરમાં એ ત્રણ-ચાર

દિવસના વાસણોય સાક ડગ્ગો-એ કરાવતો નવી ઘરમા મુઝેલથી અહવાડિખા એક વખત ઝાકુ કાઢતો દશે ” લ્યો, લેઈ લ્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો તે ધનતળ ઉપર પડેલા સાગ શબ્દોમા અચ્છતાની વાત ગણગાવી અતે માર્યો ધડો તે સાગીયે પ્રગસા ધૂળમા લાળી મઈ

મને જાનઅનુભવ છે એક લાઈ આવ્યા અને ટાઈ એક ગેડ અગે વાલચીત દરમ્યાન ગોલયા “ શુ ગેડ છે, લક્ષ્મી તો એમના ઉપર પ્રભુદેવે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓવી એમે અપી જ વાત કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટો છે કલકતા, દિલ્લી, મુમઈ જેવા મહેનના મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાચ પુવરતો છે અને એ જાણાય કમાબૂતી ડાખામા નિપૂતુ છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગ છે ભરુ ઘર છે અને ધરમા કળી જ ખટપટ નથી જાધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મગી છૂટે છે રેમે ઘણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશુ તો દશ તો અચ્છર-ધડા ખવડાવશે અને અતે આદ ના મુલાવી દેશે પોતાના વિચારા પાછળ તો હજારો ફૂકી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપતિ અને સપતી પ્રશસા માર્જિતે ગેડ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગની હતી અને વ્યકેતવની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેગી નાખ્યુ જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મુતિ કહેશે “ અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ બીજ નથી; સસ્કૃત તો એકધારુ મોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો એકથ ખૂલ્લો ખાટી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે રપર્સ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ જિગા જિત્યો છે એમની પ્રતિભાને લેઈ દગ થઈ જવુ પડે છે જાણે કે સાક્ષાત્ સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે તણુ પૈસાનુ કાઈ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા કરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણુ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણુ ગાય છે પણ આજરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાયે ગુણુનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આની વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે . “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા જિલા થાય છે, વગર ગોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી જિલા થઈ જાય છે, સારાયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક દિશારએ કમરો આઢમીઓ જન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હાથો એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાયો ન્યાં કાઢીની ખાસા નહીં હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરખરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા હસ વકતા દતા. જવાબે એક-એકથી વધીને આવશે. ક્યાં પશુ કાઢીના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નથી આખરે આ મહાસભ્ય જિભા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો દુધિયા ખલખલતા બહાર નીકળી આવ્યા સીઓએ તો પોતાના દમીની ઉતારી-ઉતારીને કે કી દીધા સમાજ ઉપર તો એમને વધવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ધરમાં મિલ્કતી બની નય છે શ્રીમતીજી તો માથાનાં મળ્યાં. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર ચરખખરમ સભાજીવશે જસ ધોવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆમ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પશુ કાઢી નાખી.

આવા ગુલુ-રોય દરિ ધરાવતા કોઈ આઢમીને તમે કોઈ તપસ્વી સ ત જાણે પૂછીશ તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પશુ થતો નથી પશુ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ જેવો કાદે છે પાછી એમાં કોઈ જાનની ઉલ્લેખ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખખર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમે ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી રોગ્યા નહીં જડે. આ તો થયો એનો જિજ્ઞેષા પશુ, હવે જોઈ શ્યો એનો શીંગો પાસો.

આટલું તન તો કરે છે પશુ મન ઉપર પૂરો કાજૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પશુ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેજો લેસ્યા પશુ ઝોછી નથી. નાની એરી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મ શુ આવા તપથી પતિત થતો હશે ? તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો ગુલુ-રોય દરિ જોઓ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ પશુ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસસાથી પશુ સાવધાન રહેવું થો છે પહેલા તો પ્રસસાના પુષ્પો પાથરજ અને પાછળથી એક / પ્રધાર એવો કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાં જડી જતો અને આવેમો-જામેમો પ્રમાત એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દરિ

આત્મ દરિનું બીજું નામ અરોહ-દર્શન, આ દરિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતાં તો સારું થ જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ દ્યો બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોળ્યા પણ કદી પોતા લાજી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઈતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો લાજી પણ આખોને વાળી જુએ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો અનુબંધની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા લાજી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂજી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્કુષ્ણ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા ભજે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થ લાવી દો, એને પોતા લાજી વાળી (યો પછી મનને કહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું) ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એવું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ કહી બેસશે.

૨ ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઝિંચિતરે ૨ તૂ

નિર્મળ હૈય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતાર ૨ તૂ

જેમ તેમ કરવા શોભા આપણા, આ જગ માહે દિખાવે તૂ

પ્રગટ દેહાવે ધર્મનો ઘોરી અંતર લયોં વિકાર ૨ તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની લીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિદુઓથી ભીજઈ રહ્યું છે “ અરે, ચેતન, તુ પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તુ શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તુ પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આહે છે બદારની આબોધ તુ સત જની રતો છે પરતુ આદર તે વિકાર
જને વાચનાઓ કરી પડે છે

આ છે સાધકની આત્મ-આધોયનામરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક બીજાની નહીં પણ પોતાની જ આતોચના કરવાનું શીખતો હોય તે
આધોયના કરે. જૈન ઇશન એ માટે ના પ તુ નથી પણ આધોયના
કેની હોય પોતાની કે બીજાની? એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આધોય
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારે કે મોઝા જાને અધોયનાથી
જીવનનું પશિજન કરી શકો. જૈન ઇશન તે સ્વઆધોયનામાં વિશાલ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન—સાધોયનાર્ણ માટે 'જીવે કિં અવયદ?'

જવાબ—આધોયનાર્ણ માયા તિષાવ મિષ્ટા વસવસજ્જાર્ણ-મોજા-
મગ-વિષાવ વર્ણત સસાર વધવાળા રહ્યાર કરે. |
અરુમાય જ જાવયદ. | અરુમાય વર્ણિત્તે ય વં જીવે
અમાઈ રુધીનુંસવેય જ જ વયદ. | પુવ્વવર જ વ
નિરુવરે. |

ઉત્તરઆવન આ ૨૮ સ. ૧૫

આધોયના જીવનનું કમ્પક્ષ છે સિધ્ધ આધોયના આ પ્રમ કરે છે
પ્રમે આધોયના હાવ આ આત્મા કયા મોજાવર મુખને મેજાવે છે |
સિધ્ધના મનની તિષ્ઠાવનું સમાધાન કરતાં વીતરામ જે દરમિયાને છે આધો-
યના આત્મામાં હોય આવા તિષ્ઠાવ જને તિષ્ઠાવ રહન રહ્ય કરી રેડી
દે છે આ મોજામાર્ગમાં તિષ્ઠાવ છે આવા તિષ્ઠાવ જને તિષ્ઠાવ રહન
રહ્યથી રાં ત શુદ્ધ જાનિને આત્મા જનત સધારનાં જાનિનેથી વિમુક્ત
ર્થ નવ છે

હા તે સ્વ-આધોયના એ મેજાનું પશિષુ છે ત્યારે પર-આધોયના
નરકના આ | અપ્પી ધીમે છે આધોયના એવી થતી જોઈએ કે આપ્પે
આપ્પા જીવનની કાળાચને પ્રમ કરી ધીર્ સહીએ. એક કવિની નીચેની
લીલીઆના આધોયનાનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

૧ મતિદીન દીન વૃષ્ટિદીન પાપી કુટિલ છપારો ।

રેરી મતિ મતિ રહ્યો જાણ, દુમ જાવમો દિં ચિરદ વિચારો ॥
શરણ મે કીનો દુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ ફરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રતાનો મારામાં અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામાં લયો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય શુદ્ધિમાં પાપનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેળો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તળે છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘબર્ષા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની નેશીકી ગર્જના સાલણી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રંગ-ખેરગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રંગલયાં સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરના નથી, પરંતુ પોતાના પગની કુદરતના ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશ્ન સા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની છુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ અનવુ જોઈએ દોષસ એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો જાણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા ચર્ચએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું આરેય બાણુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઓઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

કસ-કસ નિવાસ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોષે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં અખ્યાત-યોગી જ્ઞાનદમનજી સ્થપનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમનો એક શિષ્ય બહાર બેઠો હતો. પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. જ્ઞાનદામને જ્ઞાનદામ એ બોલી બોલ્યો. ઝરણેવ, જલપ્રપાતો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે ખાતે ! સાધનારત જ્ઞાનદમનજીના કાને આ સબ્દો અચ્છાદ્યા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આયો જાને બાકીનું સૌન્દર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તે જાને વાર જોઈ શક્યા છીએ પણ હવે જરા અંદર ઝૂંઘડી મારે ત્યાં સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે અંદરનું સૌન્દર્ય જોતાં શીખો. તમે તમારી જાતને વધારે અને પરખ કરે પણ બહાર આમોમનના આ જાણ સબ્દો વધારા ઉપર કંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સકલો પ્રમાણે જ ચાલો છો જાને તમારી પોતાની કાંઈ જ દષ્ટિ નથી તે તમે તમારી સકલ ખોઈ બેસશો. આત્મચેતના સકલો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તે તમારી સ્થિતિ પેલા ધર્મિયજના પે રસ જેવા ઉપર નીચે જતી રહેશે એટલે કે તમે તમારી મનની રિધરતાને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રજા સિંહને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આમોમના અને આશયોને વાચતો જ રહું તો આ કમીલજમાં મારા મારે બીડું કાંઈ કામ જ નહીં રહે સિવાય કે હું એ બધાજના જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અંતર આત્મચેતિ કાવમ રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આમોમનાથી મજાગશો નહીં મુઝાશો નહીં તમે આત્મરસ જાને અને પોતા કહ્યું જ પોતાની દષ્ટિ તે વાળનાં શીખો તો આત્મ-શાન્તિનો લહેરાનો સમર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપદેશ,

૩૮ મુખર્ષી

માણસના મનમાં હજારો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી દહેરો આવતી જ નય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમાં મૂકાશે કલ્પના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામાં ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મહુ ગતિ બની જશે તેમણે સુબઈની તો વાત જ ન પૂછે અહીં તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામાં લાગેને પછી અડધો કલાક નીકળી નય અને પગે ચાલીને જવામાં તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, ચાજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી બાળી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ફાઈવર ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યાં જ પેલાએ કશું કે બાઈ, તમે ખુશીથી એની શેફા છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમાં પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મફતમાં લઈ નય તો પણ શું તમે જવા ઈચ્છશો ? નહીં તમે એની મોટરમાં બેસવાનો સ્વીકાર નહીં કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમાં બેસવું જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગ્રહ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થવા કરે છે સામાજિક અશાંતિનું મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાજુ ધાનના બગીચામાં ધાન સડે છે બ્યારે બીજી બાજુ એવા પક્ષ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરુ ખાવા પક્ષ મળતુ નથી. એક બાજુ ધોમક લોહા પાને વસ્ત્રોના ટૂંકા ભાગ પાયા છે બહેનો પામે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચિત્રતી રહે છે કે આ રમની સાડી પહેર કે તે રમની જ બ્યારે બીજી બાજુ ભરતમાં એવી પક્ષ ઓઓ છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પક્ષ પૂરતા વસ્ત્રો નથી. અરે એમની પાસે બધવા માટે બીજી સાડી કે વસ્ત્ર મુકા નથી. આ વિષમતા કેમ આવી જ બ્યારે માનવીની વૃષ્ટિ અસીમ બને છે અને એક બાજુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ આવે છે તો સરભારત. જ બીજી બાજુ તેટલો ખાડો પડે તો જ

દૂર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાજુ વિશાળકામ આકાશને સ્પર્શતા બેન્ચ-બેન્ચાં ભરોળની દારમણ બેળી છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોના અવાસ રહે છે જેમાં ભરનો રેડિયોના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંછ રચા છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પક્ષ માણસો છે જેમને મગ્ન નવા નામે વહેલુ ધાસતુ મૂંઝ પક્ષ નથી. મામાઓમાં જમીનદારો પાસે એ લી જમીન છે કે તેઓ એના પૂરા ઉપયોગ પક્ષ કરી શકતા નથી. પક્ષ હવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામશેષ કરી રહી છે તેમ છતાં જ એક બાજુ પાસે સેક્ટર વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠ પળવા સ્વાર ચાર વીધા જમીન પક્ષ નથી સાચુ કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ ગ્રી વ નદી પક્ષ કલક છે એક તરફ પોંકા શેડી માટે તલબી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઈંદો જમીનમાં ઘટી રચા છે

બ્યારે એક બાજુ અતિ સમૃદ્ધ હોય છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની જવાબા બચૂલી બેડે છે સમા / આખરે સમાજ છે બધી માણસોને એક જ કાનિમાં મૂકી રાખવા નથી થોડી બચૂલી વિષમતા તો કામગીર રહેવાની જ પક્ષ એ વિષમતા અમુક મધાદામાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંતરિકતામાં પક્ષ છે કાનિ નાની છે તો કાનિ મોટી છે પક્ષ જમતી વખતે બધી બેળી થઈ તપ છે કાનિની સમૃદ્ધ જમતમાં બાધક થતી નથી. પક્ષ કલકા કરો કે એક આંતરિક પ કમની થઈ જાય તો બોળના કારે થઈ પડશે. બોળનામાં તો બધા ભારત

વાગ્મીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ બૂખરું સુવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સમૃદ્ધતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુતો હવાનો સત્રક કરીને જ ઉપર જો છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોગ્મ આકાશમાં ઊડવન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સત્રક જો મર્યાદા ક્રમતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુતોની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમાં મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના શેટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમાં કાર્ષિ વ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો વ્વાદ જ બગાડી જાય છે, માટે અતિ સત્રક અશક્તિને જ નિમત્તે છે

તમે ટૂંક અથવા દૂરમાં મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો બિગતરો દેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડી પોતે એકલા જ બેસવું એ કલ્પદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોડલા ઉપર પોતે એકસો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસભત ગણાશે ?

ધમ્મિજા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધીતો કાર્ષિ ચિતા નથી, પણ માણસ ઉપર ન્યારે ધમ્મિજાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણ્યુ ન્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સગરની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ ન્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કેણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણ્યુએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ધણી હતી એ બિદ-ગીના સાહેબ વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પણ એની તૃણ્યુનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાગે પહોંચતો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણ્યુ વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધમ્મિજને વૃદ્ધાવસ્થા ઢી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્તર ધરિસુરદાસ ગ્રહે છે

તૃણા ત્વ મ ગઈ મેરે મન સે !

પાકે કેસ જન્મ કે સાચી જ્યોતિ મર નૈનન સે,

પગ થાકે, કદર કંપન છાગે છાજ ગદ્દ છોકનસે
રી તુષ્ણા ! તું જ ગદ્દ મેરે મમ સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા મરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યુત્ત લઈ રહી છે બળપ્રચુતા સાથી બાલ સ્વ પાકી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે મારે કાળી કેસવાળી કાળા અમરતી પેટે સિરખી
શાબમાં દરિ કરતી હતી આને આંદાની જેમ એ સ્વેત સ્પર્શ ગયા છે
આખોતી વ્યોતિ પશુ વિદ્યુત્ત લઈ રહી છે ને આખો વગે પહેલાં નાની
સોમ પશુ એક જ સંક્રાન્તમાં પડેલી રાહતો હતો આને સમગ્ર પુત્ર પશુ પાસે
આવે છે સારે પૂજ્ય પડે છે કે કાલુ છે ? ને પગ વડે હાથમાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી લેતો હતો આને ધન્ય દરવાજો પશુ ઓળખતો નથી. સોને
મડપશુ આવે છે પશુ રી તુષ્ણા તારો કેશ અનન્ય છે શરીર જરને
લીધે જરને જને છે સારે તને સુવાની આવી રહી છે

માથુસ પેસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે પશુ પેસા વડે તુષ્ણા
સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટોલ વડે આગ સુકાવવાનો. નિ-
યાન્ય ક્ષતિક્ષમાં આજ સુધી પેટોલથી આગે કદી છુટકો નથી તેમ પદ્મ
દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમાપ્ત થઈ નથી. એક વિચાર કે કહ્યું છે કે
તુષ્ણાનું માથુસની આખોને કાં તો સતેષ દારૂ જાન્ય તો પક્ષી મસા
શુની મારી.

સૂખ પેસા માગતું નથી કારણ કે પેસામાં સૂખ હોત તો તીર્થ
જને સ્વતંત્રી એવો ભાગ ન હતો આ તરફ તમે પેસા વડે કાંઈ પ્રયત્ન
વગર મેળવી શકતા નથી પેસા વડે ક્રાઉન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
પેસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો પેસાથી તમે અમર ખરીદી શકો
પશુ પેસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પેસા વડે તમે પગચાલુ-જૂટ ખરીદી
શકો છે પશુ પેસાથી પગ તો નહીં જ પેસા તમને શેટલે આપશે પશુ
એના વડે સૂખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ શા સારુ કામ
ધાઈને એની પાછળ પડ્યો છે ?

પેસા વડે માનવ પોતાની આબોધને પૂરી કરવા માગે છે પશુ તુષ્ણાની
પૂર્તિ પેસા કરી જ શકતો નથી. હા સતેષ તુષ્ણાને જરૂર શાંત કરી શકે
છે જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા આપ જ રહેશે. એક
ભાઈ મુશાય બધા દના લાગે અનુભવ સંભાળવર્તી કહ્યું કે એક અમર
સંપત્તિવંશ હતો. એ ભાઈ એને મળી આપ્યા નીને જ દિવસે એમણે

જાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને જોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિટ્ટી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણુ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે કંઈ બે કરેડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તમક પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરેડ પણ એછા હતા જ્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ કારણુ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજી કોઈ ગુલામી નથી ” એક બિખારી છે, બે રૂડી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકા રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈસો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે જ્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખ્ખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણુ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજી બાબુએ લાખો મઢી, કરેડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્મિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જો તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (બિખારીઓ)મા આત્મ-ગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ બિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે જો મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શું ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના વ્યર્જિત લાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી કણ્ઠીધર, જેને કાઈપણુ જ્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ દક્ષત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંજ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાષા ધરાવતો ગજરાજ કક્કા સુકુ પાસ જ આવ છે બહામ અને સિતાના દક્ષવા એને મળતા નથી પણ તમારા ધરમાં તો મહામ-પિતાના દક્ષવા બને છે ટેનિક પદ્ધતીનું પણ તમે મેસન કરો છો. શુ તમારામાં સક્રિય વધારે છે કે પેશા સુકુ પાસ ખાનાર દાથીમાં ? (સભ્યમાં દસાદસ)

એ નિમિત્ત છે કે દાથીની સક્રિય જોડે માનવ-સક્રિયની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની સક્રિય એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિગમીન પણ મે છે તમે વિચારો છો કે વિદ્યામીત્ર તો ખામાર આવ પદ્ધતીમાં વધુ છે પણ દાથીના ખોરાકમાં જે વિદ્યામીત્ર છે તે એ બી. મી.ના નથી પણ સતોત્રી વિદ્યામીત્ર છે તમે એ બી. વર્ગમાં વિદ્યામીત્ર તો લીધો છે પણ સતોત્રી વિદ્યામીત્ર તમારી પાસે નથી જે દાથીને તે જન્મમાં જ મળે છે. માટે સપ્તિની આદ્યજ્યે જ તે તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત અવસ્થ છે જ

ચિત્તથી છુવાનો ઉપાય

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોત્રી લાવવો કેવી રીતે ? પેતાની કમિશ્ન એ ઉપર એક મૂકવા માટે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે અવર આધિક રીતે પવિત્ર છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્ધાંશવની ચિત્ત નિરાત તમારો પેટો કરે છે તે તેવી રિશ્તિમાં તમે તમારી નજર એ સોફો બજી લઈ જાઓ કે જેમને મે દેક પૂરતુ પૂ. આવતું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તે સંખ્યા-દાહ્યાની ચિત્ત છે અને સાંજે આવતું મળતું છે તે આવતી કાલની શરીરો પ્રમ જેમની સાથે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે નવાવરણને જ્યાં મળિતાપૂર્વક જુઓ તે તમને જાણે વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક ચિત્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નમ્રગી છે તમે જેમને જોશો તે તમાર મન એક તનની ચદન જામરમાં રિત્તનાં વાદળાં દહી ના અને તમે પેતાને નિજમ સદમ તેઈ થાકે પણ તમે જો તમારી તુલના નિજમની સાથે કરવા બેસશો તે નિજમ જનની પુનઃ તમે સુક્રીને કહો જાતી તરીકે જો ખરી તે તમારા હિતિન સમ્મન પણ બની જશે. માટે ચિત્તપ્રો પિશ્ચિનીથી મુક્ત થવા માટે તમા તમા પો નીચે તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે રોખ શાદી બહુ બીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા રોખ શાદી કાગરીના પલ્લુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ રોખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દાગ કદી ખટખટાવ્યા નહોતા

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જોડલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં પડેને દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ રોખ શાદી કાગરીના તે શાયર, પોતાના હાથ ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉધમ્-પાયમ્માં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાળો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિનન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લુલા તરફ એમની નજર પડી એના જન્મે પણ દીક નહોતા અને એ લગડાતો ધણી મુરકેલીથી રન્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ રોખ શાદીની વિચારધાગએ ખટો ખાધો તેઓ ખુદનો લાખ લાખવાર આજાર માનવા લાગ્યા એમની ચિંતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે વિચાર્યું, લગે પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા જન્મે પણ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા વિચારોને દોઢ જ દાગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિંતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના ખતલખપો ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા ઢગ્ગા પણ વધુ નળળી ચિંતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર જણાઈ જાય છે જ્યારે બે દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરોકાઈ જામશે દુખી અગર દુખીવાને જોતો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના નવર નીડળો પણ મુખના વારણે ઝુલતો બે વ્યક્તિઓ વહી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતો નવા તેઓ ચાકકાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે ઝૂંપડ અગર મહેલ ભણી જોતો તો પીડા અને વ્યથામાં એ દુખી મરશે અને બીજા જ દોષ ઝૂંપડને જોશે તો હમદર્દીના બે મધુગ મેરુ દાંડશે

હા તો તમે આધિક આશાવની ચિતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિતામાં જળઈ રહ્યાં હોય છે. બેટો તો મળ્યો પણ તે તમારી આશાનું ફીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના પ્રત્યે વુજાથી-તિરસ્કાર થી ભરાઈ બિપ્તુ છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી બેઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું? આવી ચિતાના ઘેરા અધાર વખતે તમને દસરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે. રામ જેવા વિનથી પુત્રને ખમી દસરથ શા ન કમ બની મરે. હોતે. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સરુ અપોખ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. અમારે તમારો પુત્ર તમારી આજ્ઞા છતાં બે પૈસા ઊઘવા ત્રપર નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શ્વસ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દસરથના ધર પરથી ઊઘાવી થઈ ધૃતરાષ્ટ્રના ધર ઉપર થઈ જાઓ. કૌરવકુળના સહારક કુષોધનને માદ કરો. જેની પાછળ અમ રાજા ધૃતરાષ્ટ્રે સે વખત આસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માદ કરો, કૌશિક અને ઔરમએનના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પર પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાઓને કારામહાની અધારી ઘાટડીઓ મળી હતી.

અમારે આ કુળનિનો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી પુણ થઈ જશે કે કુષોધન કરતાં તો મારો પુત્ર માખમલો સારો છે. બંને એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ બેલે મને કારામહામાં તો કોમ્પો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રત્યે તમારો રોષ એટલો થઈ જશે ધુલાભાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કોઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉલ્લાસ વનને વળી પાછું લીધુંજમ કરી મૂકશે.

આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કડું સ્વભાવના લીધે રાજ કમ-કમસ થયા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકા થઈ મેરી સારી પણ આમ ઘેરથી નામી નઈ દીકાનો પ્રધિક અહીં પણ આધ્યાત્મિક આનંદ મેળવી શકતો નથી મરિચ તે વીરોને પચ-મારક છે. આમ્નેઓને નરે.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અપોખ્યાનઃ ઉપર. એમાં વનવાસ ત્યાં મળ્યો છે રામને, પણ સતી સુકુમારી સીતા પણ

વનની બીધણુ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કપોને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સગી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા જતી જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શકે છે વન-વગડાના અસીમ કપો સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજતુ કારણ છે તમે શૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભણે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કેકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યાં ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેઢી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કેકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ જતી પતિના પ્રાણની-પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અર્શાંત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી બાંધશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કેકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરની જે પ્રેમ મંગા સુકાર્મ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વાધિરાજ પશુપત્તના શિવસે ગ્રાપી રહ્યા છે. પશુપત્ત પર્વનો સ દેશો છે કે જતરનો દીપ પ્રગટાવે. જાતનો શિવ સદે છે તમારા હૃદયને મળે. મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવે. જા નષ્ટ થાડે યાનની મશ્વલ જગત્તવી પડે. કારણે એના વિના જીવનની જાધારી ચત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

જાણના જાણકાર છે જ્યારે જ્ઞાન પ્રસાર છે તે જોવા પ્રકાર છે કે
જોને તેજની આવરણકતા નથી તેમ નથી જરૂર વાદની. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન
છે જોને જ્ઞાન પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કું તો કહીય કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ
સૂર્યપ્રકાશ કરતાં પણ જોષ છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના આગમ્ય જ
આપણા પાંચે પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક
સરખા પણ જાગે છે. ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ
આગળવાળું જાગે છે જોય પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં
સહજ મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત થાય છે જ્યારે રાત્રિના રાત
વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં
આવ્યું છે કે —

“या निशा सर्व भूतानां तस्यां जाग्रति संयमी”

સો પ્રશ્નો આર ને જવાબી પાત છે તે જ જાનીએ આર પ્રકાશથી
અનલગની રાત છે જીજી બાજુ સુરતિ પ્રકાશ કેવળ આજવાજીએને જ
નહાં જાખ વચરનાને જખ પ્રકાશ જાપે છે

તાનના અભાવે આ આ અનત-અનત કાળથી અમને રતો છે દુ ખની
અપારી રાનમાં ફરો રો છે એને સુખમાં દેશન થતાં નથી તારક મદા
પુત્ર અમચન મહાવાર જ્ઞાનશાનિનો સાથે રતો જાવાનમાં છે છે.

જાવન્તિ જિવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેત્તે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના સાગમમાં સુખની રેખા નથી ઘોડો ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર ખેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ચાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રગ્વલિત નથી તો તે સત્યનું દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમાં ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવ્યા વીનરાગ દેવ દૂરમાવે છે “**પદ્મ નાભં તથો વ્યા**” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બદ્ધે વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમાં પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્ત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના લાવની ખજાર નથી તો તે વેપારમાં સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના સેદની ખજાર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધન્વિધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમાં વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો ઠર્યાં છે જ્યાં ઉદરોનું અચાલું બતાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકેડે એવી જાતિઓ છે જે કાંડાઓનું રાપડ બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની ફ્રેડ ધન્વિધન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બતાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમાં વધુમાં વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમાં પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જગલી જાતિ-ઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમાં જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન આહી સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમાં દફનાવવામાં આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિટબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય ॥

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાક્ષીશો તો કપી

જરો. જીભી ભતિમાં દર વર્ગે થોડાક નોકરોને ફેવળ એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૂત વાદસાકને પરસોડમાં નવા-નવા જનુઓ મળતા રહે. આ થોડો મનુષ્યોની ખોપરીઓ વડે પોતાનું ધર યજમારે છે અને એની ચોરી થતાં મુઠ મુઠાં કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે મે તે જાદી સુધી સાંભળ્યું છે કે પદ્માડી મુસોમની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે પ્રથમના કરે છે એમની પાસેથી કઈક માગના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને ભેગણીઓને મનાવે છે અને પ્રથમના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ લેત્ય, એને સારી નોકરી મળી જમ. પણ તમામ આપણા મનની નિર્ભળતા છે શુ દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારુ જાણવા જુરુ કરી રહે? જો એમનામાં ત્યાગત હોય તે સસારમાં કોઈ કુખી રહેત નથી પણ તે કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં

જેમ દસનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાથ પર ભરેલો નથી. એટલા જ મારે તે જાણ્યાં મનામણ્યાં કરવામાં આવે છે હાં તે કું કહી રહો હતો કે પદ્માડી મુસોમની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાથમના કરતાં માગે છે કે મારો દીકરો પહેલા ન જારનો ઘટ્ટ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન માગતાં પ્રથમ ન જારનો ઘટ્ટ જનાસ્વાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું અચાનકું જ કારણ છે

સામાજિક અધ્યાન કરતાં ધાર્મિક અધ્યાન વળી વધુ ભય કર હોય છે તે અધ્યાન બે-ચારની આલુતિ-બોજ મે છે બધારે ધાર્મિક અધ્યાન દળારો લાગેતુ બદલુ કરી મધુ છે પ્રાચીન મેક્ષિસીયા નરમેષનુ રમરણુ કરીને જોતે રોમાંચ પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તખા તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિ-વસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દળાર માણુમાનો સદાર થતો હતો. હેટલાક ઇતિવસકારો તો આ જ અધ્યાને પદ્મસ દળાર મુદ્દની માને છે આ જાણિ તેમને મન એટલે. આવસ્થા હતો કે ત્યાં નદિઓમાં એ મારે વિચિત સપ્તિઓ થતી હતી એક રમુયેત પસદ કરાતુ અને નિવત સમયે મુઠ મુઠુ એમાં ૭ ત્રિન જાણિત થતી એન્ડ સ્તિતા. ૮ કરી તરત અને નહેલોને દવાની સાથે જાહિમા દોમરમાં આવ્યા હતા.

આ શેમ શેમ જીભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત માની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જાણસ્સ સંઘસસ પમાસણાએ ।

અન્નાણ મોહસ્સ વિવજ્જણાએ ॥

અજાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સર્વજ્ઞ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પશુ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજી દઈએ છીએ. અજાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મનુષ્ય વશાજન એક પ્રકારનું અજન થાય છે જો એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને વાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેથી જ રીતે અજાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિજગુણ છે, અજાનની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. આમા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ નિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કાઈને જો સગ્રહણની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દબી અથવા ક્ષાય સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેથી જ રીતે અજાનમાં કુમેરો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને તુકસાન પહોંચાડનારો હોય. અજાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સૂર્ય અને અગ્નિ લાયકર લાગે છે અને સોનું અને સાદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સૂર્ય અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસલથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા ડ્રિમ લાગે છે ખરા ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાંટા, કાંકરા કે સપોહિના વિરિધ લાયેથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દેશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની મર્યાબાવે છે એ કેવળ સમ્મત્ત સમવૈત જ્ઞાન સાથે સજાધ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમ્મત્ત છે તે જ્ઞાન સમ્મત્ત હોય છે સમ્મત્તવના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેતે તે અવધિજ્ઞાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી શકી નય છે અને આત્માને નિઃશુલ્કના દેશન કરાવે છે તે સમ્મત્ત જ્ઞાન છે હુ કોણ છું ? અને મારું સ્વરૂપ શું છે ? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે કરી શકે ? આ સમસ્ત બોધ તે સમ્મત્ત સમવૈત જ્ઞાન છે મારે અને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજી શકે છે નિઃ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુરુષને પરથી આત્માની આસ્થિતિ જીતી નય છે કિંતુ આત્મા ઉપર અમારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક સાધનોને પ્રાપ્ત્ય છતાં એમનો ઉપયોગ ખેડી રીતે કરે છે

બૌદ્ધાધી એવું / કહ્યું હતું કમવાન મદ્યવીર જેવા પરમપરિવ્રત સતને મુર રૂપે પામવા છતાં એણે મ્યાનની પરિણતિમાં વધારો કર્યો હતો. આચર્યની બાંધમાં કહ્યું તે એણે કવચમણમાં વધારો કર્યો હતો.

જ્ઞાની બક્ષિત આચર્યના સ્થાને સવરનું ઉપજનન કરી શકે છે અમારે અજ્ઞાની સવરનું સ્થાને આચર્ય ઉપાગિત કરી શકે છે તેથી કમવાન મદ્યવીર આચાર્યનું મુત્રમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસાધ્યા તે પરિસાધ્યા

જે પરિસાધ્યા તે આસાધ્યા ॥

આવર્તી સમ્રાટ ભગત જીતેસ્યજીવનમાં ત્રણ દત્તા તે આમણું રક્ષણ છે પણ ત્યાં એમણે કેવો સવર કર્યો ? પર-પરિણતિએથી દૂર રહી સ્વ તરફ વળ્યો. ત્યાં દળતાં પત્તણથી તેઓ અમારે ધમી લઈ દત્ત ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ ભેદ મારે તીવ્રે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જે મારે તું નથી સ્વા છે તે શું તારી પાતાની વસ્તુ છે ? અને આ પર તે મારા કર્યો છે તે પણ શું તારું છે ? આ સીન્દર અને મુરુખ એ જાનું તારું નથી. પરંતુ તું પ્રેમ લાગી સ તરફ પાછળ રાખી શકે છે નિઃશુલ્કની આ મારા મુક્તમાંથી મુક્તિ મળી મર્મ થી નીકળે શક્તિમા તે દાસક કંઈ અને મુક્તિ આન મેળવી મુક્તિનય નથી નય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમને અજ્ઞાન કેરમની અંતિત વ જગમગી જો છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિજ્વાલા લવનમાં કેવળજ્વાળ મેળવ્યું પરંતુ તેવા જ લવનમાં એક ફતરીને પૂરી દેશો તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્વાળ તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્વાળ તેને દોને તે પણ જતું રહેશે અને બૂધી બૂધીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય દ્રવિએ કહ્યું છે

લીલા તાકુ સમજ ન અદ્ મૂવરા તે ડમર ગુમાઈ ।

રાગ દેષ ત્ કિન્નસે કરત હૈ પક્ષ વ્રહ્મ રહ્યો છાઈ ॥

જેસે દવાન જાંચ મુવન વીંચ, મુજ મુજ કે મર જાઈ ।

સબર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબણાઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

જાનાં અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવા કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન એ અને પર બનેને બાણ છે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુએ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક સુગ્રાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક ભાષા સ્તંભ કહેવાય છે કે, “સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે એ અને પરનો વિભેદ બાણતા શીખીએ એકલાવાયેલા હજારો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જગતા દીપકે હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ સુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો કાલે ને પગલે વિરોધ કરે છે, સમજવું નેહાએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારોનો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી હિંદો બમણા હિંસાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યકારમાં રહી શકેલો નથી પરંતુ અમાની મક્કિ પ્રતાના પ્રકારથી એવી તો જાણે કે નાણે પૂવઝ પ્રકારથી જાણી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સકેવ વેરાજ રૂપમાં આવરવા યોગ્ય ન રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસુ અક્ષિત માટે તે જાણવાહ્ય છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો કુવ સિદ્ધાંત છે આને આપણા સમાજમાં ઘટલાય શાંતિ-સ્થિતિને એવા છે જેને કારણે માણસને મલુ કષ્ટ વેલુ પડે છે તેમ જ્યાં શેવા કકળતા પલુ એ નિધ્રાણુ રિવાજોના સમને ખભે ઉપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમને છાતીએ વળગાડી રાખે છે તેમ આધ વિશ્વાસુ અક્ષિતઓ મૃત રીતિ-સ્થિતિને વળગી રહે છે

અર્થ સુધી જાળકને ઉત્તમો શાસ પલુ બાકી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની જાતીથી જુદું કરતી નથી. પરંતુ જે કહે એમાંથી જાનની જ્યોતિ વિદાય થઈ શકે છે તે જ કહે પોતાના એ લાડલા નેરાને તે આગવુંકેના લાખમાં આપે છે જેને પોતાનું દુધ પાશુ છે જેને જાને પ્રકારના લાખ ક્યાં છે જેને જસ એવો રસપાને ખરાજ સંભળી તે નર્ધે કામ હાડી દેશે આવે છે બાકી રાતે પોતાની જાંબ કરામ કરામ પલુ એને દાહરડાં બાઈ પારણે સુવડાણુ છે બાકી બાકી રાત સુધી એને જોનામાં સર્ધ મેસી રહી છે પોતે બીનામાં સુતી છે જાને એને સુખમાં સુવડાણુ છે એવા જાળકને આને તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બહારથી બાર માણસો આવે છે જાને માતા વિદાય કદરે તેમને પોતાનું જાળક સોંપે છે જેને પારણામાં સુવડાવવા નહી પરંતુ બાકે ખેલો તેમાં સુવડાવવા સોંપે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં જીવન છે જે સૌને માટે વર ધનનું કામ કરી રવાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે કાળે કશી કહેવાના આવે તો પલુ તે આપણે સહીએ જાને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે રિવાજોમાં જીવન જ નથી સમાજ જાને દેસ માટે જેમાં કશું વરધન નથી ઉઠતું એને જાણે તે અભિશાપનું કામ કરતા હોય છે એ તેમને વળગી રહેવું તેજીએ નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં જરૂરી પ્રસન્નતા માથ તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થિતિ ને ઉપાચારમાં પલુ મળી તેજીએ.

એક ધરમાં જીવનનો પ્રસન્ન દનો વર-તપ્ત ચોરીમાં બેઠાં દનાં બદે-

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહીં, આખો જ મહોલ્લો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ભીડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાળુ આવી. વરના પિતાની દૃષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને ઈર્ષ શરદીથી મિઝાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાળુ ધરતીકંપ જ થઈ જશે એમ માણુસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ હડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિઝાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાંકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી લીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું, અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના ફીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂણ રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શનને જવાનો પ્રેશામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકી રહ્યો છે તે બોલી” “ધરના રિવાજોને તમે પુરવો શું બાળુ? જાવ, એક મિંઘાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “બિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમા બિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કંઈ છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે સમ્રાટીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે બહે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂઝબ હતા! બાળુ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી જાશે”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય? આખરે આસપાસના પાડો-શીઓ પાસે ગયો અને પૂછ્યું, “બિલાડી છે?” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કાઈ આ સવાલ સાલળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે ક્યાંક લાટગતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પદ્મ્ય ત્રયો તો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ)
 મહાકુસુમને એ બિલાડીને મનાવી શક્યો. બિલાડી નહિ આવે તો ફેલી
 ચિલાસો. આખરે બિલાડી આવી અને એને એક રોપસા નીચે બાંધ કરી
 ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યાં હવે તો જ કદો આ રીતિરિતિમાં
 શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માયું કે નથી ધરા
 આ આખરી માતાઓ આખા સાંદેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
 પશુ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જુટમાને પૂજે છે જુટમા તે
 કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને રજુ એ
 પૂજે છે દેવ વધી સાતમના દિવસે ચૂકાને ઉપવાસ કરાવી તેઓ પોતે હજી
 જન્મે છે અને સવારે સાળમાં કુકુમ અને અન્ન સામગ્રીઓ સળવી દેવીને
 પૂજવા જાય છે અને એમની પામેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
 આગળ ડાહ્યા-દીકરીઓ હોય તે પશુ એક વધારે દીકરા માને છે
 આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવેને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનશ્ચિ
 સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂનો પાટી રતી છે નહેરુજી કહે છે બધી વસ્તુ
 એવું દેવપ્રાપ્ત કરી, પરંતુ સત્તાનશ્ચિ ન કરે (સભ્યમાં હસારમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારો શીતળા મા પાસે કેટલા
 દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ આવી શકે
 તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઇત્યાદિ સામગ્રી મોકલે છે અને
 એમની સામે જ જાન એ જાણુ મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માલ
 સામગ્રીને પશુ જાણવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
 આપશે? એ તો વિચારે, અને આ શીતળા માને પૂજવારી માતાઓને પૂછે
 તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તે તેઓ
 શું જાણુ જાણી? (હસારમ)

આ જાણુ શું છે? આ જાણુ માત્ર અધિવિશ્વાસ છે અને જેનો આખરી
 માતાઓએ પોતા કબો છે અધિવિશ્વાસ તે અધ્યતનનો પુત્ર છે જ્યાં અધ્યતન
 છે ત્યાં જ જાતી નિઝાતુ કદિઓ જળ્ય છે આખરા સમ ત્યાં પ્રચીનને
 નામે ~ રિવાજો આસી તા છે એમાં કેટલું જીવન રજુ છે તમે કરી કેઈએ
 વિચાર કર્યો છે?

એક કિશોરની જ વાત ત્રયો એની ચિત્તામાં પુરા વિચારો મરી
 રો દોષ છે ની દીકરી મટી કઈ દોષ અને જેની આધિકારિ ચિત્તિ
 નજીક જ વાતના ની રિચિત્તના અધ્યસ કરે એ સાહેબે ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતા કોઈનામાં એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા ફાંસા જેવી રીતે દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમાં કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, બ્યારે આવી રીતેએને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ બ્યારે એ જ બાબતને આચરણમાં મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જે આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું દંડેશે? સમાજમાં આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તત્વનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ઘરડો કેસો મરી જાય, તો એ બધાંયે રડવું જોઈએ જેમ જન્મ પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કોઈના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી લેણેને આમુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં બ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમાં બેસી ઉત્તરે નથી રૂઠિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વચ્ચે બદલા બાઈ આગળ ચલા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગભરાયો આટલી વારમાં આ શું થઈ ગયું? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો જી જી જી. નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આમુ તો એકેયની આંખોમાં નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાકે લાકુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાખને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમાં જળી ગઈ. અને પછી જી .. જી તું સગીત ગાણું કરી દીધું (સલામાં હસાહસ)

તમે હરયા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમાં કૃત્રિમતા રહેલી છે બ્યાર-બ્યાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને બ્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે જી જી તું સગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદંડમાં જન્મેલી વ્યક્તિને આ બધું નાટક રોલા આપવું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામાં પહેલું જ ડાંગલું ભર્યું હોય, અને તે જો ઘડાં બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરચૂગ થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની શાક ભેઈને એમનું રિશ દાટી પડે છે. કામ શોક એમનાં રિશમાં વસી નય છે અને જાતરનો આગિ આંધુ મની નીકળે છે પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું પિય જોઈ એસું ન ભેઈએ. શીશ્યા કામ અધારમાં બહુતા મન માટે શાનની મશાસ જાણતી રાખતાં સીધે દુખ અને શીશ્યાની અધારપૂણું ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવે, જરા કામ કિતરી વિચારો તમારો પુત્રાન પુત્ર મરે પરંતુ એનો નાનો શાક છે હજુ હવાત છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક વ પુત્ર નથી એવા કરતાં તો તમારી શાકી લીલીકમ છે ।

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કામપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા અપ્ત કરો કે પુત્ર મરે એ તે ખેડુ થયું પરંતુ સાડુ થઈ કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય માગ્યાં આપતાં હતાં, સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સમજાવી વાતને આપણે દેહવા રવા. એ સાડુ જ થયું નહીં તરત જો જાવિનું વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછા વળે મિચ્છારી વિધવા જાત. એની વૈધવા હજી ભેઈ ભેઈતે કેટલું દુખ થાત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન વડુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તો અંધ નથી થયા

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ધેર જાળવો છે અને જેણે વીતરાજનો ધમ મરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સમજાજ એટલો હતો. તે મારે ધેર જાળવો હતો પુત્રાનુ શાસુ સર્ધને જાળવો હતો તેથી તે એને આવકનું દુન મરું હતું પરંતુ તે જાણુ જ આપણું સર્ધને જાળવો હતો. જો એનું આશુખ વધારે હોત તો જિન-સાસનની પ્રજાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો પામપૂમથી એના લગ્ન લેતવત. જાનમાં દોકડો માણસો લઈ જાત વડુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીવટ ચોકર કે એન્જિનિયર બનત આવતા દુખનામાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હું ઘડપણમાં આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમાં જ્ઞાનનો દીપક ઝળમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માંથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમાં પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રગ્લ્ભિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમાં લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમાં જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રમ,
કાલાવાડી, મુબઈ

નાનો શેા દીપક સાગ ચે ઘડખા પ્રકાગ પાચરી
દે છે તેમ શરીર નાનું હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બસીને પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમાં
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનાની સાથે શીલસમાનના પણ હોવી
જોઈએ.

શીલ વિનાનું જીવન એટલે મધાઈ ગયેલી હાથ -

પુત્રની લાસ નોંધને એમણે દિશ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને બાતરનો બાંધ આંસુ જતી નીકળે છે. પરંતુ બાંધે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શીખ્યા બિડા બાંધારામાં જાટકત્યા મન માટે જ્ઞાનની મસાલ જસતી રાખતાં સીખો. દુખ અને શીખની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો. જરા બિડા કિતરી વિચારો તમારો મુદ્દાન પુત્ર ગમે. પરંતુ એનો નાતો ભાઈ તે હજુ હયાત છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તે તમારી વાડી લીલીજમ છે !

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની બા ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બિડાપૂવક વિચારવાની ટેવ પાડો. તે દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. જ્યારે દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રમત્ત કરો કે પુત્ર ગમે એ તે જોડું થયું. પરંતુ સાડુ થવું કે દીકરાનાં લગ્ન કરી નહોતાં, કેટલાંય માણાં બાવતાં હતાં સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ બાબાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સમજાવી વાતને બાબલે દેલવા રહ્યા. એ સાડુ જ થયું નહીં તરત જો બાવિતુ વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ મિથ્યારી વિધવા જાત. એની વૈષમ્ય દયા નોંધ નોંધને કેટલું દુખ થાત ! બ્યારે બ્યારે શોકમગ્ન વધુ પર બાપશ્રી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હજમને એવો બાબાત બામત કે નણે વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તે બંધ જાય ગયા.

તમે જો બા પ્રમાણે તમારા વિચારોને નાકરો. તે દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકો. જે બાવકને ઘેર જાન્યો છે અને જેણે વીતરાજતો ધમ બચ્ચ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી. એ તે એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર બાબો હતો પુત્રમનુ બાથુ લઈને બાબો હતો તેથી તે એને બાવકનું દુઃખ મળ્યું હતું. પરંતુ તે બાબુખ જોણું લઈ ને બાબો હતો. જો એનું બાબુખ વધારે હોત તો િત્ત-સત્કનની પ્રભાવન્ય કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું બામ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો પામજીમથી એવા લગ્ન ઉજવત. જાનમાં ટોક્સો માણ્યો લઈ જાત વધુ બાવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મોટો લઈને વહીવ જોકર કે એન્જિનિયર જાત બાવતો દુખનમાં

નથી જ્ઞાતાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચેતનનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ ઘણન્તમો માણો ણિચ્છુઘાદિયો !”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સંપ્રાપ્ત્ય રહ્યું છે તેમ જ્ઞાન સંપ્રાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવા સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદ્વંશને સંપ્રાપ્ત કરી વીતરાગદ્વંશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેની જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદ્વંશને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વરૂપમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખરેખર પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્વરૂપ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“इह भविष्य भन्ते ! नाणे ? परमविष्य भन्ते ! नाणे तदुभय भविर नाणे ?”
 “गोत्रमा ! इह भविर वि नाणे परमविष्य विनाणे तदुभय भविष्य विनाणे !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉત્કૃષ્ટ નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રી પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પશુપત્તુ પત્તુ પ્રકાશનું પત્તુ છે દીપાવધીમાં તમે વીળળીએ અને દીપાવધી વડે વધારા કરને સમગ્રો છે પશુ આ પત્તુ દરીરને નહીં આત્માને સમગ્રવાનું પત્તુ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં સ્વાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં સ્વાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આત્માની સ્વાર્થા કહું તો આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આત્મારૂપ સૂત્રમાં સમગ્રાન અદ્વાવીર કહે છે

‘ જ્ઞે જ્ઞાયા જ્ઞે વિજ્ઞાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નહીં થતું નથી પછી કહેને તે અસ્પર્શ રહે અજવા અશુદ્ધ રૂપે, પણ રહે છે અસ્પર્શ નિરોધમાં અજ્ઞાનનું મેડું અજ્ઞાન છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમે સદા પ્રુક્ષ્યો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમના અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મજિવિ કરી ભે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દક્ષિ સકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂય છાપ દળનો વાદળ આવી ભાગ એના પ્રકાશને દાંકવાની યેછા કરે તો પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દક્ષિ સકતા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી / કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દક્ષિ સકત નથી કે જેને કારણે એના મૈત્ર્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નવ નહીંતર સપૂર્ણ આવરણ આવી /માં આત્મા જડ બની જશે પરંતુ એનું કદી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ અણન્તમો માનો વિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઠ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વપ્ના આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય ત્યારે થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજશુદ્ધિ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“इह भविष भन्ते । नाणे ? परभविष भन्ते । नाणे तदुभय भविष नाणे ?” ગોવ્રમા ! इह भविष वि नाणे परभविष विनाणे तदुभय भविष विनाणे ।”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રજુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ હોવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉકુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાસુ નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા જન્મે ભવોમાં સાથે ગહે છે ?” વીતરાગ હોવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને જન્મે ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજશુદ્ધિ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મરિય મરે ! જરિતે પરમરિય મરે ! જરિતે
તરુમય મરિય મરે ! જરિતે !

જ્ઞાત—“ગોયમા ! હા મરિય જરિતે જો પરમરિય જરિતે
જો તરુમય મરિય જરિતે !

—જાગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવ

અણુધરેવ શ્રી શ્રીતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સળધે જાગવાન મહાવીરને
પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રશ્ન ચરિત્ર આત્માની સાથે જાગ જાગ રહે છે કે,
પરજાવ પણ સાથે જાગ છે અથવા જાગે જાગે રહે છે ! જેણે
જાગવાન કરતાં વીતરાજ દેવ જાગવાન મહાવીર પ્રશ્ન પૂછ્યો કે શ્રીતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ જાગ માટે રહે છે અને તે પણ
વર્તમાન જાગે જાગે

તેથી જ ચરિત્ર મહાણુ કરતી વખતે જાગે પાંચ મહાવતોની પ્રતિજ્ઞા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાન્તની જ આપ.મ છે કારણ
ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રશ્ન એ જાગે
જાગે છે કે જાગે આત્માનો ગુણ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી !
જે છે તે પછી તે જાગે સમાન આત્માની સાથે જીવન જાગે રહે
જાગે નથી ! જેનો જવાબ એ છે કે ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ
છે અને તે આત્માની સાથે જાગે પણ છે આત્મા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના મુખથી આત્મા ચરિત્રગુણ
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે ગુણ સમાપ્ત થતો નથી સમજાવવાનું અને સમજાવવાનું સાથે
સમજાવ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે આ જાગે મોક્ષના મુખ છે-
વાચક મુખ ઉપરવતિ પણ વસ્તુમાં જાગે છે

સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વસ્તુમાં સૂત્ર આ. ૧ સ્ત. ૧-

અણુધરેવ અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરજાવમાં પણ જાગ છે પરંતુ શ્રીમદ્ જાગવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરજાવમાં સાથે જાગ નથીની જે વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સળધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં જે ચરિત્ર કહેવામાં
છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના કાપ દ્વાગ મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાત્ર મહાવત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ બે છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને બાજો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ દેખાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ વૂટ્યો કે, “ “ હુવાળું ઢાલિયાળું ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે બાજો છો અંજન આપે અંજલ્ય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞા છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, શક્તિપણ અને પાત્રકપણ, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાત્રનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાત્રનું થતું નથી અને વગર પત્રેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાત્રનું થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પત્રેલું અન્ન શરીર માટે વિષ છે તેમ જ પત્ર્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિષનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાત્રનું આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાણ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિબ્રધક

જનની નથી તેવી જ રીતે યુક્તિ માટેની મુસાફરી માટે પણ સમગ્રજ્ઞાન, સમગ્રદશન અને સમગ્રઆરિજની અપેક્ષા રહે છે જો કે સાધના ॥ ૫ ॥ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરીશું. પ્રકાશના અભાવે શેષ કરમાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળનું સિંચન કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે હેઠળ વિકાસ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રજ્વલિત પથે વ્યાજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં જો તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિબેટીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાંકરા માની ફેંકી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રહે છે અને તે યુગાવી પણ શકે છે તે બે બાનાના ડેળને બદલે બે હજારનો હીરા પણ બાપી દે છે પરંતુ બાપુ કામ બાળક જ કરી શકે મોટાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અલુસમણુ કહી કાઢ્ય કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ આવી ઝઈ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો મરકરી જ થશે. બાળાની ભૌતિક દુકામ માટે અલ્પભૂલેને વેચી દે તો તે કામ્ય હોઈ શકે છે પરંતુ શ્રવણ અને જન્ય અદિષ્ટાળો એવું કરે તો તે ઇપાક્ષને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક સ્નેહી છે પત્નીથી જો તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવધાર થયા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને જોણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આમર્ષ આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ જો આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયત્ન જણાવશો નહીં પરંતુ જો કણે તમને જો યાત યઈ જસે કે જ્યાં તો તે સ્નેહી ૮ છે તો તે જ કણે તમારા હૃદયની કમીઓ ખીલી બાંધશે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જવાથી આ સ્મિત દાસ્ય-હિમળીય ક્યાંથી આવે. ૧ દહેનું પડો કે જો પ્રસન્નતા ત્વંક જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય અસ્તિ પ્રત્યં પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જોને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મમુલ્યની ઇપાક્ષતા તરફ દોરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જનવાન મહાવીર આજમર્મા કહે છે—

“જો જિવે થિ ન યાણદ્, અજીવે ચિ ન યાણદ્ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કહ સો નાદિદ્ સંજમં ॥

જે આત્માના ગ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના ગ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમમથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ઘર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ હૈસતરામજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આવે,
પરધર ફિરત વહુત દિન बीते ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ્ નિજ પદ્ માનિ મગન મયે
પરિણતિ સૌં લિપઠાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે—‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વધરની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ઘર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્યાસીધક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ઘર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમા તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ઘર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ઘર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચૈતન્યને હવે કહો કે, તારા ઘર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો મૂલ્યો રહી, તને તારા ઘર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછા ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ઘરનું પણ જ્ઞાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ઘર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સ્વચ્છની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છો એને સ્વરૂપે દેશીયા જાત બને છે ત્યારે બીજો માણસ તમારા દીકરાની દીકાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને દેશીયા જાત ખવડાવો છો ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ઘરનાં જિએ રહેવા દેતા નથી બા રાતની પૂન છે (સશામા હસાવસ)

ત્યાં સુધી જાતમાને પોતાના નિજરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે ખરખરિતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્વ એટલા માટે જ છે કે તે બાપજીને નિજ ઘર બનાવે છે

હમણા જ્ઞાન સમયે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિષનું વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન વિકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ કહીશ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂછી ગયા બહુ ? વાત અટપટી છે બીજી, પરંતુ જરા ઊંચ જીનરીને વિચાર કરો તો વાતની સમ્યક્ ખરિસા જોઈ શકા અને સ્પષ્ટ થઈ જશે જોન સિદ્ધાંત પ્રમાણે એન્દ્રિય બે-હન્દ્રિય ત્રેઈ હી ય ચતુરેન્દ્રિય અને અસદ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમાંનાં મતિ અને ભુતિ (જ્ઞાનનાં રૂપી) એ જ જ્ઞાન છે ત્યારે સદ્યો પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ત જ્ઞાનનો વિકાસ થયું હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનથી ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રનેહી છે તે વિદેશ ગયેલો છે ચાર વધ પછી બે પાછા ફરી રહ્યો છે તમારી પાસે એનો ત્યાંથી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી ગયો છે તમે હાનિવિત બની ગયા છો એને મળવા માટે હિત્સુકતા પૂરક ચાલ તેઈ રહ્યો છો. એક-એક પણ તમને જણે લાગે છે તમારું દિલ જ્ઞાન-જ્ઞાનથી જાય છે તેથી બાલુ તે જ વિમાન જેમાં પેલા ભાઈ સ્થર કરી રહ્યા હતા તે ઘેરે દૂર સુધી ઊડવા પછી એકાએક ડુખડનું મરત બની બુદ્ધિ પર પડી ગય છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતાં તેમાં બાજ શામે છે અને તેમાં બાઈલા માગીઓ અને પેનો તમારો મિત્ર સદ્યને માટે તમને હાની આપવા માય છે પરંતુ તમને જ્ઞાન કુખડનની ખબર નથી તમે ને પાઈલેટ તો જ્ઞાન-કુખનું જ્ઞાનુભવી રહ્યા છે પરંતુ તે બખરે એ-પોટા ? ખાતર જ્ઞાન કુખડનના સમાચાર બાપે છે ત્યારે તમારો સાથે બાઈલ તો બિનનવામાં બાઈલાઈ બાય છે કુખડનની બાઈમાં નેરોપન બાઈ અને વિપોગની બાઈમાં તમારું હલ જમવા લાગે છે

પરંતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મોં મલકાઈ રહ્યું હોતું પરંતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ વધે કે, જાને તમને દુઃખ આપ્યું હોવે તો તમે માનશે ને કે નાનદા દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળા એક બીજી વાત સાક્ષણો લા એક ગપ્પેકું કોઈ ગવર્નરના અગાધાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સજા પણ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વકીલે જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગણેશમાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીલમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દગ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લાચ પણ વધે છે માની લો કે તમારા હીકરાને તમે દસ સુધી ગણતરી શીખવો અને એને પૂછો કે, બોલો, બાપુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણતરી શીખવો હોય અને પૂછો તો તે કહેશે સો રૂપિયા આપો બોલો ગણતરીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધે

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લાચની વાત તમે જો ભર-નીદરમાં હો અને પ્રાંતેથી વિવધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો ભય લાગશે ખરો? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરંતુ અહીં હમણા જ જો કોઈ એક નાગ લાગી છોડી દેવામાં આવે તો સહામાં ખળભળાટ મચી જશે તો આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલગ્યુ છે કે એક નાના અણુસમણુ બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળુ બાળકની માના દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની પાથે રમતો જોયો તો તે ભયને લીધે એના હાથમાંની દૂધની વાડી પડી ગઈ તો માનને ભય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લાવતું ઝરણુ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લાચનું ઝરણુ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં ? જાણે સમાજમાં જેટલો ખાદ્ય સંપત્તિસંપન્નોતે મને છે તેટલો ચાન્ડિઓને નહીં જાણતી બીજો ઉપર કાંઈકું લેખ છે કે વિદ્યા મન જ સૌથી મોટું મન છે પરંતુ જ્યારે એ જ જાણતો હિસાબ સમારોક થાય છે ત્યારે એના માટે સક્ષમપતિ ગ્રાણી બને છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદિયા ધનજી ધનવાન ? પ્રશ્નપત્ર પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાળો છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે હાથ નોડી બેસે રહે છે

હા તો હું કહી લો છું કે જ્ઞાન કુખ્ય કારણ છે પરંતુ જરા એમો જાતી-જાતી કાંઈ નિર્ણય કરી ભેરીયા માં હમણાં-હમણાં ને કાંઈ કહેવાયું છે તે ઠીક નથી, તમે સાંભળ્યું કે ઓમિદિમાદિમાં જ્ઞાન અમલ છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી, આની સામે કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સદી પચેન્નિવ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ જ્ઞાન નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સાથે મજાસા મહારાજ અને મદ્ય પરિચય જ નરકમાં કારણ છે નિમ્મલ દષ્ટિએ તે જ્ઞાન નથી પરંતુ અજ્ઞાન છે પચેન્નિવ ને સમજ્યાનની સાથે સમજ પુરાણ કરે તો તે મોક્ષે પણ જઈ શકે છે

રતેદાને નરેશી કુષ્ટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ્ય થયું પરંતુ જરા કોઈ કૌતરને જોયા તો કુખ્ય કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના મોહને કારણે થયું નહીં તર કુષ્ટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી હતી, પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્ય કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી, આ કુખ્ય મોહના થરથી આપ્યું છે જ્ઞાનના થરથી નહીં

અધિગ્ર અને વહીવટની વાત પણ સમજાવે, આની સોંચે બચતરતા બચવાની પદ્ધતિ પેલાજ કરવાથી વહીવટ ચિરકાલર થાય, અધિગ્ર નહીં પરંતુ જાતની પદ્ધતિ વહીવટને જ પુરણી મજા છે અધિગ્રને નહીં ચિરકાલરીનું કારણ વહીવટ જ્ઞાન નહીં અવિરેક છે

હવે તમે જાણકની વાત સમજાવે, અણગ્રીના જ્ઞાનની સાથે એનો મોહ વધે, જો ઉરથી તપાસના આ વાત સાચી છે પરંતુ આપ્યું જોવાય તો લોક અને આપ્યું ચિહ્ન જાણકમાં રહેતું છે વજાના બીજા વિદ્યાજ વજા સમાવના દાંષ, બીજા વજા નહીં દેવ તો તે આવશે ક્યાંથી ? જાણકના તપ અને વજાના સરકાર રજા છે તેથી જ મોટા મર્ત્ય તે પદ્ધતિ બને છે

હવે તો તમારો મનનો સસય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આજળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચળુમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું બર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ હીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જાણ્યો કે, જાણ્યારી થયી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાન્યા દુકાને તે કદી ખરીદશે નહીં

હું તમને પૂછવા માગું છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોંઘી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ જગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, જાણ્યું તે જાણ્યું છે કે, ધડિયાળ જગડે જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના જગડે જવાથી રડવા જેમ છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા એસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવમાં આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

બીજી બાજુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ બૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને ત્રેરી રહી છે તે શુંના કારણે છે, સમજી જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને સાચો રસ્તાનું લાન નથી, તેમ હું બૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જોઈને જોઈને જોઈને માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે

નાનું બાળક હજારો આધ્યાત્મિક રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારમાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્ર્યનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગરિમાન બનો એ જ કામના છે

ભાદરવા શુદ્ધ

બીજી

જૈન ઉપાશ્રય

કાલ્યાણી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સુભક્તો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ ભક્તરામેસો જનસમૂહ કહી શકે છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીને કંઈક છે આજે અષાઢી પૂનમ છે બીજી પૂર્ણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિસ્તૃપતા પણ છે આજે અતુભીસનો પ્રારભ દિવસ છે આજના દિવસે જો વિચરતારા સતે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે મુનિને વિદ્યાર પ્રિય હોય છે અને પિદ્યારમાં એના સુખમની સુચક્ષ્ણ પણ છે ત્યારે આવીકા મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માટે છે

મુનિ જો બિરાજતા હોય તો આવક સવારે સુવદન પ્રાપ્ત કરી શકે છે માનસિક સાંભળી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ સર્વ શકે છે સાથે-સાથે તે ગદરમાં પ્રતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચરણમાં જ લાભ છે વહેતી સગિતા જેમ નિકટવર્તી વૃદ્ધોને વાજની ફેલી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બ્યા-બ્યા વૂને છે ત્યાં-ત્યાં નમ-રિશતા સદ્મુજોને તા જી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રમુતી આગામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં શ્રવણી નિરોધ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રમુખે નિમ્ન થોને અતુભીસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો ખારેય આપ્યો છે

તબ આતુભીસિક દારો છે ધીન આતુભીસિક દાર ઉચ્ચ આતુભીસિક દાર અને ત્રીજું છે વધે આતુભીસિક દાર. પરંતુ સર્વાધિક મહત્ત્વપૂર્ણ હોય ના તે છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તો તેથી માનવને કંઈ નુકસાન થતું નથી તરી રીતે અરખી પણ વધુ ન પડે તો એથી માનવને પ્રત્યક્ષપે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાહ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ મુપમાવિહીન બની જશે

આમના વાદળોને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉન્નતિ બની જાય છે તેવી રીતે આતુર્ભાસ સન્નિવૃત્ત આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગણ્ય વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય મુપમા નાચી જોડે છે. આતુર્ભાસના દિવસોમાં પ્રવચન સાલળ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવું જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવું જોઈએ વરસાદના રીમ-ડ્રીમ ઝાપટા જોઈની તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનું એ છે કે શાત—મુઘા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામાં એક શાંતિનું નાનકું વાદળ ઊડ્યું નથી અને એક હલકો ઝાપો પણ થયો નહીં અને કપાયતી જ્યાળામાં મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવું પડે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તું પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જ્યાં દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાંસનાની ગટરોમાં દીડા ખદખદી રચા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો. મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો. કડવો—મીઠો છૂટકો મળે તો પણ મન સમ-સ્થિતિમાં રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેંદૂતની આખો ઉપર ચડે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુમર્છનિવામીઓ, તમે પેલા આમીણુ પાસેથી પણ થોડુંક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારું મનકું મધૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમરા પર ગરજ-જોડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારું

મન વિચારેની પાખો હેલાવીને નાચી બોલ્યું નેઈએ અને વિચારું નેઈએ
કે ખરે જુ કું ખખકારમાં હોયે મારી બૂલ અને સમજતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જરૂરી બતાવે કે તમારી બૂઝ બતાવનાર સ્થાને લાગે છે કે તમારી અંધ સા અને જાહેરાત કરનાર ? તથા તો એ છે કે બાજનો માનવ પોતાની જ સ્વીકાર કરવાનું બાજુનો જ નથી તેમ જ એને પોતાની બૂઝ બતાવનાર ન ગમે છે એક રસોમાના દાણે એક વાર શાકમા મસાલો વધુ પડી ગયો ખાતાની જીભ તતડવા લાગી અને બાજે નીર ચાલવા લાગ્યાં એટલે મોઠે પૂછ્યું આટલો મસાલો કેમ કરતાં પડી ગયો ? તો તે રસોમા બોલ્યો બાજે મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા બોડાક દિસ્યો પડી શાકમા મસાલો એણે પડ્યો જમનાર એને બા ? બામ મેશ જેવું લાગ્યું પૂછ્યામાં આવતાં એણે કહ્યું આજે મુંઝવેવું શાક બનાવ્યું હતું વધુ મસાલો પડ્યો તો કહે મારવાડ જેવા અને એણે મસાલો પડ્યો તો કહે મુંઝવેવા એને પોતાની બૂઝ તા દેખાતી જ નહોતી.

જાવી જ વાત થર-મ ની છે. લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું
થર વસાવી દીધું. સાથેને પૂજારી કે વડુ તથા જ મહિનામાં જુદી કેમ થઈ
ગઈ? તે કહેશે, વડુના નખરાઓ હુ છે. જા થઈ ગઈ અને વડુને પૂજારી તો
કે જુદા થવાની એવી તે કઈ બાજમકતા પડી ગઈ? તો તે જવાબ આપશે-

શુ કહ્યું મારા સાધુની છાશ સગ મળતી છે (સળામાં દસાદસ) તે દમેઈ
મરણ પશ્ચિવરને જ નહીં પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હશે છે અને એક
બીજાને નિંદે છે પોતાની જાણ દેઈને દખાતી નહીં

ન.અ.તા. મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ અળગતા જૂનગુથી પણ કહી શકો. અવધની અધારી રાતે પણ જૂનગુ અળગે છે તેમ તમે વિપત્તિની કાળ રાતે અળગતાં દેખો. ૮ નરો-૯ નરો વિપત્તિઓ બેસાડ મકાસનુ એક કિંમ્મ પણ ન દેખાય ત્યારે તમે સુદગન અને કામદેરનુ રમરમ કરાવો તેઓ તમારી અધારી રાતે દેખો. દીવડે મકાસાની મી.

આવક દૂળમાં જ મતી બાળક કામદેવ અને સુદેવને ઠાઈ કામે
જૂઠી રોકે નહીં કામદેવ પોતે જાવનમાં બોલ છે એમની સામે બિખલ
૨૫ દર બિખલ છે દાદામાં સળ તો તથા છે તે કદી રજો છે કામદેવ
અક સા ક દ ર તુ તો ધમ અસલ છે તેમ ન કહેવાનો વિચાર
દેડે તા આ મતી લ થ તો નવલ છે અક ર પાએ સરીત્ય દૂડે-દૂડે

કરી નાખશે કામદેવે આનો જે જરાળ આપ્યો તે અહીં હંતર વરસ પછી પણ આજે આગમમા સુરક્ષિત છે એમણે કહ્યું " તમારી તલવાર શરીરને માત્રી મદે છે, આત્માને નહીં અને ગરીર તો અનંત વાગ મધુ છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, હાલે માન આત્મજે આત્મ જુદા ર્ધ જન્ય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-ભ મહારીગુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીજી બાજુ જ્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના લયાનક ઉપદ્રવથી ખીડાયેલું હતું ત્યારનો આ વાત છે ગ્વયસમ્રાટ ટ્રેમ્લિક પણ મહેતોમા લપાઈને ખેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમાં રાદેરા ચાલ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલગ્યુ સૌએ પચુ ત્રિઆયુ કંકત મુદ્દરને " પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોનો તરસ રાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથો મળવા ન દે એ કદી ખતાં શકે નહીં અર્જુનનો આતક માની ગનિને બહાવા દે તો એ છવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શેલરો નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ શુશુરોલ ચૈત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિભૂતિ બનીને આપ્યો પણ ધૈર્યના ગહારીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂંદેભૂંદા બિડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે અળદતા રહેજો અને જો સુખના પારણે બૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશે નહીં શ્રાવણના બૂલા તો તમે જોયા હશે મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલું જોવા મળશે શ્રાવણમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરા લે છે, ચારેય બાજુ વનસ્પતિ ખીલી બેઠે છે બહેનો શ્રાવણના દિવસોમા પારણા-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો કુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસતુ--અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય જોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય વૌસમી સદી જેટલું કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલું વાસ્તવિકતાને નહીં

એવા જ માટે તે સૌ દર્શ અને વેશભૂષા બધાંમાં હૃદય સોજતી પસંદ કરાય છે. વેશભૂષા તે શુ કદી જ પશુ તેની જ પસંદ થશે કે ને એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પશુ તેની જ દર્શ કે ને સાંતે કળાકારો પહેરે છે પછી બનેને હાડીમાં કરતા રહ્યા અને ગરમીમાં નિરાશતા રહ્યા. ઢેઢલાયને એવા ભોવામાં આવ્યા છે કે ચાહે હાડી હોય કે ગરમી મોળા હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તે મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશનને તે ગળજી કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તરફ આટલી બહારતીય નહીં રહી હોય જોઈએ કે આજે છે. વેશભૂષા સાલ-સલન, આચાર અને વ્યવહાર, બધાંમાં વેશથી ભારતનું વિશ્વમતીકરણ થઈ રહ્યું છે. મુખ પર પાવર અને હાથે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેશન આપ્યું છે. પાંચુ જેન શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની આ પૂજા શોભા દેતી નથી. આ ફેશન પરસ્તીનું આપણે સમજી શકીએ છીએ. બીજીની આંખે આપણા સાચા હોખાઈએ વાર ત્યારે તમે જરા નહીં બતાવો કે તમે ક્યાં શા માટે પહેરો છો. બીજીની આંખે તમે કાલા હોખાઓ એકથે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે. બીજીના દિશમાં મોઢું ઘીસવું કરવા માટે આવક કરી કપડાં પહેરી શકો છો નથી.

સાચો આવક વેશપરિધાનમાં ત્રણ બળનને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય. ૨ સખ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી બાબત છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે હૃદયની સુરક્ષા માટે જ વસ્ત્રોને ઉપયોગ કરાય છે. એવો પોષાક શા કામનો કે જોવાથી તણુ બીસાવું હોય અને સ્વતંત્રતા દુરક ક્યાં જ બેસી શકાય ન હોય. એક વાર એક કાઈ હસતાઈ આપ્યા તે બેસવા માગતા હતા એમની આંખો કાઈ સીંગ બોલ રહી હતી. મેં પૂછ્યું-શું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપ્યો. શું બધાં કાઈ ખુરસી નથી? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું પટલુન ખુરસી મ મી સ્ટુ હતું. ત્યારે બેસસે તેા એમાં સજા પડી જશે. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી બાબત છે કાલકે કપડાંનાં ચપનમાં ખાન રાખવું જોઈએ કે તે સખ્તા હોય, સાદા વસ્ત્રો વડે પશુ શરીર દાંડી સજાય છે તે પડી રોડ સાં જા. નવમાની સાંજોની શી રજા છે? પૈસા બે નિનેરીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક ત્રિલિયમ પેજે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગ્ન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કપાસ-બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદ્મ-પદ્મ જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા જો બીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગ્ન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે.

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવસ્થક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં ન્યાંજ્યા આવકના બડિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યાં ત્યાં “**गृहाय कथं बलिक्कम्मे**” નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામાં ફેશનને મહત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોષાકને લઈને લોકો તમારો નરક વધુ આકર્ષાશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્યોધન, કસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કોઈ આદમી પોતાની સાજસજેલ અને છેલ્લેનીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજવવું છે તો દિલને જ સજવો.

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ગુલાબના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવો શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદ્યતે લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાઈ? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલદી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સાડુ લાગે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્ભાગ્યનો પીડાયેલો કોઈ ગરીબ લાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પામે આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિબ્બેરીના હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલ.

નાખે છે કે બધા બિખારીઓ મારી જ દુકાને આવે છે પણ બનારે ઈ કમરેકસ ઓફિસર દુકાન પર આવે છે ત્યારે પણ શું તમે આખો કામમાં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે નેવો કે પેલા ગરીબ લોકોની સામે રજૂ થયા હતા ? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની ગારક નામ મની જશી એને હાથ નેડી નેડીને આપશો કહેશો સાહેબ બાટલું લઈ સો અને રાત્ર આપો. આજનો માત્ર દાસ નેડીને દબાવે આપો શી છે પરંતુ જે હાથ નેડીને લેવા આવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં આપે.

શુઓ પેનો મેકુસો (મિથ) શુઓ છે પુત્રીના પટ પર વહેતા સુરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જ્યાં પેલા સ્થામલ મેકુસાથી પણ થોડુંક તો શીખો જે સ્વધર્મી લોકોના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે હિંદના બીજા તાપમાં જેમણે જીવન બાઈઈ રજૂ છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. થાક રાખને સંપત્તિનો જેટલો કાજ બીજાના કામમાં પણ લેવો વધારો છે તે જ તમારો છે.

તમે લાગ્યતાળી જનવા માહો છો તો લોકમાંથી કાજ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગ્યતાળી બની શકતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ કાજ છે વહેંચણીમાં ને તમને તમારો કાજ નહીં ? મને તો તમે બંધેન જાતી જશી. પોતાના કાજને લેવા છાત્રુ તમે એટલા બધા બંધેન છો કે જે છાત્રુ તો તમે મેટના બારણાં ખખડવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો ત્યારે સ્વધર્મીને કાજ આપવા તમે તૈયાર છો કે નહીં ? તમે સ્વધર્મીને ને કાજ ન આપ્યો તો જે માટે આજુબાજુ ને દીપાં પ્રગટા નેઈએ કારણ તમારી આ બૃહદ્દેશાલ કાઈએને ખેડો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે.

ધાર સહેરની વાત છે જીવનમાં થોડાક બારો પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા એક જ થા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કંપની સરવૈયુ છે દરેક જ સખાહાણુ તમે દિસાળ મરિા છો જીવનનો દિસાળ પણ કહી શકો. આ ? ફેટલું જાન્યુ અને ફેટલું ગયું ? આ મા કામમાં કોમ તરફ ફેરવો મરો ? નમનામાં બહુ કાર તરફ ફેરવો મરો ? સરળતાથી જીવન તરફ મરો ? મુખી પહેઓ ? આ તો બીજા જીવને પગાડો છે કે કોએ સતોતને ? ગમથી ત્યાં જશી મરો કે ત્યાંથી જ કાન આજી વધો ? પુરુષોના કુદરતોનો દિસાળ રાખનાર શું આ માતા જીવિઆનો દિસાળ પણ રાખરી ખરા ?

આ રૂઢે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂંવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કષ્ટકે ખીજું જ વિચારતો ખેઠો હતો તે આત્માનું નફો, ધરતું સરસું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે ખીજી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠે સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને ખેઠો છે અને ચોરી સમાજનું પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોદ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધા વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી રહેને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામના એવેન બની જશે જો એની મિત્રિતિ જામી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોવાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાઈ તુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠે જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવચિત હતા પણ હાર ગૂંમ 'આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કેઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગખ્યા કેઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેજો કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેમાં ચોરી કરવી તે જ્ઞાન્યમાં જ્ઞાન્ય પાપ અપરાધ

હો આ એ વાતનો હોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનુ કેમુ વ્યવસ્થાનું એમ છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પણ જૂઠું અને પત્તી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આપણે એ પણ જોવું પડશે કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આદમને સર્પને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી ક્ષમ્ય જાતી શકેતા નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા માટે સાધનસાધન અક્રિયાઓ આજળ આવવું જોઈએ.

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી બધા છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પીઠવ્યું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસલાજી પણ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં અનાજ છે કે નહીં ? એ બાકી મારું સમજ જ એમું નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાશ્રમમાં આવીના જાતી છે અને ચોરી જેવા જાન્ય જૂન માટે વિવશ થવું પડ્યું હશે. અન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલો ખરાબ નથી.

આ બાકી કાર સર્પ તો બાઈ થેર તો પહેંચો પણ રહે એને આત્મા એને ખોલો રહો આ દુરુત્ય માટે હાથ આગળ કેમ વખ્યા ? મોલીઓથી પણ મોલી માનવતા કું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાનને વીણી લાવ્યો રાત આખી આજીવન રહો અને એની સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ કાર સર્પ તે શૈલની દુકાને પહેંચો પણ છોકા કેમ કરીને બોલે નહીં કે કામે ઉપાશ્રમેથી આપનો કાર કું સર્પ આપ્યો છું મનુષ્યો હાથ આગળ પ્રસારતાં બોલ્યો. આ કાર રાખી મો. નગરશૈલની આંખોને પોતાનો કાર ઓળખતાં વાર લાગી નવી પણ તેઓ અજાણ્ય જાતી પૂછવા લાગ્યા. સર્પ આ કિમનો કાર શા માટે લાવ્યા છો ? આજરૂંકે દબાતા અવાજે જવાબ આપ્યો, આ રાખી મો અને એના બદલે મારું દાન આપો જેથી એક ગરીબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સર્પ શૈલની વાત. તમને પણ વાત પૂછી લઉં આવો જ તમારો કાર બેવાઈ જ્યાં હોય અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પેસિસને હવામાં ફેરશો કે નહીં ? બીજે જ દાકે મુજાઈ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને મેં થેર એની / વાત કહેતા ફેરશો. શી પચા છ મનુષ્ય પચામું બદલતો હાથવા પણ પચામું પણ હવે તો વાત પણ પચાવતાં શીખો. શુઓ પેલા નગરશૈલના દિલની ઉકારતા-

તેઓ બોલ્યા, “ભાઈ, તમે જૈન કૃષ્ણમા જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કળૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગતુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામઠામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ એ હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો.”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અભિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમા પેલો ડબ્બો દેતા બોલ્યા, “જિંદગીનો કરો લારસો નથી આને સલામીને રાખજો આમા એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામા થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણાં એાજ પૈસા લઈ ગયો છે.”

આવિકા ડબ્બો હાથમા લેતા કહેવા લાગી, “આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કમી થવાની નહોતી. ભયુભાદ્યુ ધર છે જો કોઈના દુખ દરદમા કામમા નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “મેં એને ધણુ ધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામા એને પણ શરમ આવતી હતી.”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકે આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેધ સમુદ્રમા જ વરસી પડે છે સાગરમા વરસેલુ શુ કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો! અલાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

મારે દિશ ખોલીને વરસો. મોંઘવારીની ચઢીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મજમૂરગી બાઈઓ અને આ માન્ય અસદાચ વિદ્યાર્થીઓ જેઓ શુદ્ધિને કુશળ છે પરંતુ અમોઘાવે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રસાઈ પાયા છે તે સૌ મારે તમારા સાધનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનગમત જાણે એવી મનજી કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સવત ૨૦૧૭

જૈન ઉપાધ્યય કાંદલાદી મુંબઈ

શુદ્ધિમાનોનું દુનિયા સન્માન કરે છે ચારિત્રવાનનું
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાસી માણસ જીને કોઈ નથી
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર શુદ્ધ નથી.

એક પાશ્વર્ય વિદ્યાને કશું છે કે સ્વ અને વિશ્વાસ
સસારનું મદિર છે

સ્વ અને તેસ સદા ઉપર જ રહે છે સ્વ જાટલીના
જૂસ સમાન છે

શુદ્ધિમાળથી શબ્દ ચારિત્રજ્ઞાન ઉચ્ચ છે

કદાચરણને બેઠું એટલે સદાચાર. સારો સ્વચ્ચવ
એટલે સીધ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોડ ચમક

(જૈન ધર્મગ્રંથ ત્રિલોકીમા આપેલ એક પ્રાચીન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી! બાંધુઓ,

તમાગમા બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગવતનો રાજવાની દિલ્હીમા આગ્રાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઢાણિયુ ચાલી રહ્યું છે હમેશા મધ્યવીર લયન કે આઠના ચોકમા પ્રવચન ચાલે છે પરંતુ તમારામા બહુ મોટી મક્કિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગે પાસે જોયી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત્ત મી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને સુન્દર રીતે સ્પષ્ટતાવી ચૂક્યા છે અગ્રેષર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમા એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરો અને સ્મારુ લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમા પેદા થયેલો કપાસ સીધે નીધો આપણી મર્યાદા જળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકીથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે ગળાવી નથી ગકતો જોને તો ન્યારે વણકુ દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમા આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેન શકીએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમણી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા જીવન પર ચુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને જહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમા પડી જશે, પણ દિલ્હીમા તો તેની મજાક ને જશે તમે જમા જોની જુદિમના જોઈદગી ભાંડે. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમા પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપડ બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કાર્ય કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં કેળવણીનું મહત્વ મોટું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વક્રીકૃત ઝોકદર, શિક્ષક વગેરે નહીં બનાવે છે પણ કુખની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તો ધારે નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષે પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીએ એકવાર પૂછ્યો હતો. એક બાલુ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા છોડી શાંતિ સ્થળ નીકળ્યો. મેઢરીની ચિલામાં તે ભેગેન કરતો હતો. આ વાત જુલુ કેવી છે કે એક મનુર શાળામાં ૩ રૂપિયા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા અભ્યાસક્રમે મેઢરી માટે બાંટાદેરા માર્યા કરે.

જે શિક્ષણ માણસને એવો શેટમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજું શું આપવશે? પણ આનું કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણથી અમજ તે બહુ વધી જાય છે પણ હાથ નાના રહી ન જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોટું હોય તે હાથ જોઈને જોયા નાના હોય તો તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજકાલ હાથ નાના રહી જાય છે તે અમજ વધી જાય છે એમાં કિન્દી બધું જ ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેવું જાણે શું શું જાણે છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણનો કમ જ બદલાઈ ગયો છે એવો પ્રારભ જ ફેરારને મિલ્કાઈથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્વક્રમ અનુક્રમે શીખવાનું હતું (માવૈચો મલ્લ વિલૈચો મલ્લ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની દ્રષ્ટિમાં જાય છે Dog ડોગ એટલે ફેરારે જાયવાં Cat કેટ એટલે મિલ્કાઈથી. આ તરીકે ત્રણ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તો એમાં જ અલપ્રતિભા હતો તે જ આજે ગરિબ ગઈ ગયો.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરો ભારતીય રહી શક્યા. આપણું મન બની ગયું મુરોપિન બને બાહ્યા રહ્યો ભારતીય બને સરીર પણ બાસ્તી જ રહ્યું કારણ કે એને તો મુરોપિન જેવું મોટું ન બનાવી શક્યા બને રોય પાવરમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા સરીરને મુરોપિન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી પેશખૂયા તો મુરોપીય બની ચૂકી છે.

આજે આપણા જીવનનું પ્લેય જ બદલાઈ ગયું છે જીવનમાં જન સમતા મુશીલતા બને સહાનુભૂતી અવગણના છે ત્યાં માત્ર એકલી સામ-

રતા રહી છે. સાદરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાદરતા એક વિઝમના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીભ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરજો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનંદ કે ગોપના સ્વપ્ના જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા ભગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધારક છો. સદાચારી જ્યાં જ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ ફેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિત ઉજ્જવલ છે, મગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવાઆવ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામાં હસચલ મચી મઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે પહેલાં વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'તમારા લખાતરનું ધ્યેય શું છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, 'તમારા અભ્યાસને ઉદ્દેશ શો છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહીં. તે હિમતપૂર્વક જોત્યો 'આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો. કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાં આવેલો નથી આવેલો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબંધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,' કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપનામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરચિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાળતચિતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો ચિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષા આગળ વધ્યા ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો,
મારે ડોક્ટર બનવું છે ' હોઈએ વજીલ બનવાની ઇચ્છા મેં કરી, હોઈએ
બેરિસ્ટર, હોઈએ એન્જિનિયર એમ સવુંએ પોતાના વડવાની ભાવના બતા
હી. લાંબાને છે એક વિદ્યાર્થી બિચો હતો. એને પણ પરીક્ષા પૂછી
તમારા જાબાસનું ક્ષેત્ર શું છે ? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું
કે નથી બનવું બેરિસ્ટર, મને આ ૨૦ ૨૨ માં વિધાસ નથી કે
તો એટલા મારે સાળામા આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું ક્ષેત્ર સમજ
શકું અને હું સાચો માનવી છું જ્ઞાન બનું આ જગતની પરીક્ષા એકજ
મહત્ત્વ ક્ષેત્ર કે ખાસગાં રાખેલો મુવલુમદક એ વિદ્યાર્થીના હાથમાં થી
હીધો. હવે તમે પણ ક્યા જગતની મુશ્કેલી મુશ્કેલી મુશ્કેલી ૨૦૨૨ કે આ
જગત ઉપર બેઠક મુશ્કેલી હું કેળવણી સીધી મોડે મારું છે માન્યને
માનવતા સીધવવાનું તે આ સીધી મથા તો આપણે પણ જાણી શકી
મથા હીએ એમ સમજી

૫૨૨ આજનું શિક્ષણ પુરતી હજી છે શિક્ષિત બહિન સારીરિક
કમતી વાતને જાતબાતબાત સમજે છે જીવનને બાંધારા કમતી લેઓ વિદ્યુત
બની મથા છે અને તેથી જા ૨ એક જેટલાં નેટમેં આત્મવિશ્વાસ, ફર
કે કમતિયા નેરા મગે છે તેથી એક શિક્ષિતમાં નેરાં નથી મદતી

५५३ - ५५३

પ્રિય સગજનો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે ‘ધર્મ અને આજનો યુવક.’ થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો આ, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઇચ્છતો નથી.

બમરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને બાલ ફેંકી દેવા માટે. હાડમનું પણ તેવું જ છે હાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની બાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રોણ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રોણવત્ છે; જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશૈરનું નાનકડું તુબ્બુ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અદી અક્ષરને નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને કુબચાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિત્તે પયાયા, સ્વિપ્પ ગચ્છન્તિ અમર ભવણાદં ।

જોસિ પિયો તવો સંજમો અ, સંતી ચ વમચેરં ચ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને અહમકાર જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ભગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના અમણથી બચી જઈ સ્વર્ગના દિવ્ય લવનોને પામે છે

સમાજ બે પ્રકારનો છે પહેલો સમ્પત વૈજ્ઞાનિક સાધન-પ્રતાપને વડે કારપૂર છે-બીજા પાંચ-પાંચ મિનિટે રહેો રોડે છે સમગ્ર ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસનના દાંચ જતાવવા આવથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની લાંબી દારમણાં જોઈ થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (બોરિસો) પર ટેલીફોનની પટ્ટી રણધારા માંથી જ કરતી હોય ૩૩ રેલો દ્વારા મધુર સમીપ-પરિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

બીજા રેલોને સમાજ ગ્રામ્ય-સભ્યતામાં પળતો હોય છે બીજા નથી રેલમાટીઓ કે નથી રેલિંગના રણધારા કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એવું નહીં પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જાને નહીં (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો ? તમારી જીભ કામે ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનયુક્ત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલાં સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા-દવેનું સામાજિક હોય કારણ જાડું બીજાને ખટી કચરી પોતાના જ સ્વાર્થને રાંધે રોકવાતો હોય છાયા-વારે ત્યાં લૂટ અને ખારખૂંટના કાંઠા રચાતાં હોય ત્યાં તેના સમાજમાં પણ શું તમારું પસંદ કરશો ? નહીં બાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં કમ રેલિંગના સમીપનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં બાલાનું સમીપ છે પ્રેમ અને આર્થિકતાની સેવા-શ્રદ્ધા વડે છે તમ બારી માન્ય-સમ્પત્તિ ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો સુશીલ સભ્યતા પ્રથમ સમાજની બચનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે બાલુગોળની ટોટ માચી રહી છે બીજા કારણ બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે બીજા ભૌતિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભક્ષ મતે રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર મતે રતો છે અને બીજા જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજ્વલ છે “સાચકલા ધમકલા કિણાદ” ।

સમગ્ર ધેર ધમ કળા જીવિત દની એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્ય દની રામ કહેતા અપોખ્યાનો તાર મુકે દુ ની વડે બીજા જા જાડું જાગત કહેતો-દુ નહીં લઈ

તમારા ધેર લક્ષ્ય લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ જીવમાં પમી અપેવી ઘન્ટી-શક્તિને દૂર કરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે બીજા સખ્દોમાં કહ્યું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકડો પ્રતિભાષા થયેલી આપણા જીવનમાં આવે છે. એની પાછળ લગભગ બાળ આડબાળે રહ્યા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ન્યા એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે કે પેઢી રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે સનિદ સજીવે દાનન કરવામાં પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપનાધીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામાં ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુચનની ઝોથે કાકિંગની કલ્લ કંપાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામાં પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ મુધી ખૂણે બેઠી રડવામાં ધર્મ માને છે પાદરી સ્વર્ગના નામે હુડી લખી આપવામાં ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દંધપાઠ-પુરીને ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંલણ રવીડાગવામાં ધર્મ માને છે, એક લકત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો નિલક લગાવી લજિતનું પાટિયું લગાવવામાં ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મના ઉપદાંસ છે જે ક્રિયાઓમાં ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિઃઆત્મ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુઠાલ બનાવે છે

હવે ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમાં અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની આરિઅશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમાં સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમાં સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત અંગમયે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંણી સિદ્ધતા ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રાગ મગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો આવીને યુગે આજના જેવી ખર્ચાલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી ફેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખેળે, નહીં તોના આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘પત્ની’ ભયેને એ વિદ્યાર્થી કોઈ રાજકુમાર હોય કે મોટીપુત્ર હોય કે પત્ની કોઈ ચરીત્ર જણુનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જ્યાં પ્રત્યે એકલાય રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મઠા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના યોગે એસી આચાર્યશ્રી પાસે જાળાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિવિનજનનો આદ્ર વર્ણનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યાર્થી પામ્યો. પુત્ર-વિશેષ ત્રપિના અને ઉદ્દેશ પમાડી રહ્યો હતો. એને રતેક આંખોમાં આંસુ રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં પણ શોક-જન્ય જ્વાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે જામીને આંખોમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન અને આચાર્ય એ ધામ છે કે નાની વચમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યાર્થી પામ્યો ? આમારા કુળમાં તે જાળ-પણમાં કદી કોઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યોઃ કુદરતના એક વિચિત્ર છે એવું સંસ્કર હોય પામી ‘સકલ છે ભાઈ’ અને મૃત્યુ કંપારે અને કઈ કણે આવશે તે કશું કહી શકે તેમ છે ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યોઃ મુરદેર કામા કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કરી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાયિયું પસાર થયું આચાર્ય દિવિનજન જનારસ બણી ચાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા. ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા. કેમ પધારવું થયું ? એ વાત પત્ની પણ પહેલાં આપ બોજત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા અને શૂન્ય નહીં. તમે પહેલાં જમી સેય પૂંડી કે એનો સ દેશ આપીશ. એના ચાર જ કે આઠી સુધી પત્રપાઠે આંખો છું ” ધર્મપાલે કહ્યું. મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા ચાર એવો કોઈ સ દેશ કોઈ શકે નહીં કે જે મારી જૂન-તરસ ઉગ્રી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમક ક્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર જામુકરી આંખોએ બોલ્યા “ ધર્મપાલ જહુ ખરાબ સદેશો સાંભળે છું મર્ષ કાંતે જ તમારો પુત્ર અમાનક જવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને કે તમને આ સમાચાર પહોંચાડવા આંખો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના જવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું મુખ પડી શકે અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઘળી પાસે. પરંતુ એમની આશામાં વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન, કામા કરજો,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે મારો પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમારો આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मनि विवर्जयामो ॥

अनारियं च परिवर्जयामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અને મૃત્યાવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુબ્ધર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સમોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માદી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રૌઢ અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂજનજન-જ દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, ઓકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાબળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ”

આમ કેમ બને છે એ વતું પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સતિમામા, દિલ્લી સિતારોને જોવામા કે દિલ્લમ શુદીગ જોવામા, પિકનીક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા ભણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ડારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા-

સરકાર ના મતી દોલ છે કે જેથી ભવિષ્યમાં એ (બાળક) સતી કે સત
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અનુભવ છે એક વખત ગોચરી (આદાર) મારે કુ
થોડાં અથો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુત્રકારીઓ અને રમકાઈ વા' એનું
મન છૂતવાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોઢી
બાળા રમીશ નહીં નહોતર જોઆ મરણજ સાહેબ બાળ્યા છે ને, એ
તન પકડીને સઈ જરી. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સભામાં
હસાહસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિઃપ્રયોગ પદ્ધતી વચ્ચે કરે છે તે
બીજી બાજુએ બાળકના કામળ સ્વરૂપમાં એરી સ કારો રેખતી દોલ છે બ્યારે
એ મોટો થાય છે ત્યારે બાવા સરકારો પશુ વિકાસ પામે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે બા કોઈ પક નયરા છે એટલે એમની પાસે જતું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી બાવ પશુ એ એને રચતે દેરમ રમય
એસે તો એમાં નવાઈ કી? માતાઓ પાસે દરિયાક સાવે પશુ માતાઓ
બા સરકારો તો તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ ૭ પશુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિ સા
હ્યા કમને કોઈ સ્વુ યુવક અરાળ નહીં દર્શાવે. હા રહીત વિવાહો
પર, અમુક પ્રધાન વિશેષ રીતિ-રસમે ઉપર એવા મનમાં એકી બકા છે
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે બાળનો આપણો વગીસવર્ગ ઉપામયમાં
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર બસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સમે નહીં આવે. ધમની બાવાં જીવ્ય ઉત્તરનો
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે બાળના મુનના જાણુમાર સાધિકદ
તો બા લેકે જ છે પરંતુ કુદને પડેલ્યા ચાંદીની બજાબજાટ થય લામી
કે બધ જ વેરાબનો રમ કોણુ નલે ક્યાં બાદરમ થઈ જાય છે. પુરૂષોને
મિથ્યા મનાત્યતાર એક નવો પેસો પશુ ઉઘવા તેધાર નહીં થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપામયમાં છે મનરની એને
હવા ભાગતાં ૮ એ છુમતર થઈ નય છે બાળનો જુદિચાદી યુવક બા
મધુ પોતાની ન હરે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપામયમાં રમ એક છે
બ્યારે મ તરમાં કઈ બીજો જ તગવા જીવનનુ બા બાકુરપીપશુ યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામ્યા કે?

બીજી બાજુ એક શક્તા માતા સામાયિક કરે છે પશુ બાગન ગીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમા (સાધનામાં) મોટા

નથી એની આખો ફરતી ફરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ કયું, તેમ કેમ કયું પાસે બિભેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે ફરિયાદોની હારમાળા બિબી કરી?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમા પણ ફેટલાક એવા તત્ત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપીય આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-માલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને ગાચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સંસ્કારોના બી રાપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ બીજા-અકુરો એવા છે જે પદ્ધતિ થતાની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને વિનય પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ! (હસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારી નોકરી અપાવે પૈસાનુ આત્મપણુ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને રોકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભણે જોડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલુ આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તેને જ બધા છે અજે સમાજમા સપ્તિશાળીનુ માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજીત છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભણે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમા ગહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં બને પગનુ બનારે એ હૃદયમા પેને છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિશ્વાસમાં ઉપધીવી પડ્યો જતી રહે છે પરંતુ હવેમાં પોટેસો પૈસો બૂખથી વ્યાકુલ માટે પડ્યો કામમાં જાવી શકતો નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને નોટસો બાદર બાપો એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને બાપતા નથી. તે પછી એ બાપા કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાશીલી યુવકો પેદા થાય ?

આ બાબતુ શ્રીમતિનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે દાંડા દેવાય છે પૈસાથી પાપ દહાય છે પણ પાપ ધોવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા જતાં જ બીજા વાર જન્મ કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વધારી રહ્યો હોય તે પણ કોઈ સસ્થાના ઉદ્ધારનામાં દસ દબારની થેલી ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રયુજ્ય જતી જાય છે અને એ જ સમારોહમાં શેક સાહેબને સમાજના ગ્રાણ્ય બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથિ વિતાવી દેતા હોય છે દેનિક પત્રોમાં એમના ફાટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હાથે છે એ સમાજનો ભોક્ષિત્ય જતી જાય છે પણ પેલી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં બાંસુ કોણુ છુટી ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી યુવકો ઉપર જરૂર માડી જસર નામે છે એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તે પછી ધર્મનો પણ પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી જાય તેમાં નયાર્થ પડ્યો શી ?

હા તે કુલ-વર્ગને જો ધર્મ ભણી બાકરિત કરવો હોય તે પૈસાના ધાર્મિક જીવનના ગરુડાપીપ્પાને દૂર કરે. કેળવણીમાં બામુદ્ધ પરિવર્તન બાણે અને પૈસાના પ્રયુક્તને એકાધુ કરે ત્યારે જ બાપ કોઈ સકારક કે ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રે યુવકવર્ગ વધારા કરતાં મોજારે ન હશે.

દિનાંક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

નેન ઉપાધ્યક્ષ

કોટ મુંબઈ ૧.

સત્યશ્રવણ એ વિદ્યાસતી પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાંથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સૌ વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાંથી દસ પથ્થુ જે આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો કોળીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં એ પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સત્ત્વરમાં ભીડીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી એ શબ્દો સાંભળતા બાજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે એ નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પત્રાચીમાંથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કામ માહિતીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની જગ્યા આગમોમાં લેવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાક્ષરો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જેઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અસુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યો કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યો, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ત્યારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાંવી જાણુ એક પ્રકારની હલચલ મળી જતી. પરંપરામાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાળ પ્રજા પધાર્યા છે ત્યાં તેમનાં દેશન કરીએ તેમની જીવનરૂપિણી વાણીના બે રાખે કાન ઉપર પડે. અને ત્યારે જાણુ જનપ્રવાહ બિહારતો. આ તેમની સત્યભવજુની બિહારતી કાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આને પણ જનપ્રવાહ બિહારતો છે પણ ક્યાં ? સત આંખે ત્યારે ? એ તે મુત્ર વીંચે તેમ તે વાત પણ વીંચી ગઈ જાળ છે સહેર કે ગામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં માર્ગ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે નગરમાં એક જાળની હલચલ મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મો સચીત ? જે ફિલ્મો ગીતો પ્રિય લાગે તે વિચારનું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના બરી છે ? જીવનની વાસના જ વાસનાક્ષરો મીતો પસંદ કરે છે પણ જો કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તે સમજાવે કે હલચલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવે. હોય ત્યારે દુષપ્રકાર કડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે માર્ગને સાપ કરડવો હોય ત્યારે તેને લી જાનાં ક્યાં પાંદડાં વારીને પીવડાવવામાં આવે છે તે ક્યાં પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેમ શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કડુતામાં મિઠાઈનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જો જીવનને માટે મીઠું હોય તેને સાંભળે. સત્યભવજુથી હલ વિલેક્ષી બનેલાંને જાણે છે.

એ માટે વીતરાગ પરમાત્મા ભગવાન મહારીર હરખાવે છે કે :

સોચ્છા સાખદ કલ્યાણં સોચ્છા સાખદ વાવર્ગં ।

કમલ સાખદ સોચ્છા નં સેય સં સમાવરે ॥

દશપીઠાધિક મુત્ર જા. ૮-૧૧

સત્યભવજુથી આત્મા ઝોળખી શકે છે કે કલ્યાણનો માર્ગ કયો છે અને પાપનો માર્ગ કયો છે જાણુથી વિકાસનો રાહ અને વિનાશનો માર્ગ ત્યાં સહાય છે જાણુ કાલ માર્ગ જતાવવાનું છે ક્યાં રસ્તે ચાલવું તની નસની તે તમારે કરવાની છે એ તે માર્ગ દર્શિ આપે છે ચાલવાનું કાલ તા પગનું છે પણ એક વાત છે કે જાણુ, ગાંઠ પડી મમેલી મુંમને પણ / ખુલીપૂર્વક કીરીતી આવે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની મુઠ્ઠા ઉકેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હોતો.

બંને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદવશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

આમ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપ્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિમિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે આમ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે? કેટલીક વખત એની લાલુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ હુખીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની હુખીસુકી રોટલી પર મેહની સ્તિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જાણીને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના ભવિષ્યના ભાવનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે? ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાતસહ્યથી કહ્યું-મેટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણામાં ખીચડી પીરસી.

હુધ થી આકુલ પુત્રે જલ્દીથી ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાવા માટે તેના

હાથ નાખ્યો. બીજી જ ક્ષણે તે એકમ ગીસ પાડી ઊડ્યો. કારણ કે તેને હાથ જ મ ખીચીને આ તાં દાઝી ગયો માએ કશું કે તું ફલુ પેસા ચાણાક અને ચદ્મુપ્ત જેવો મૂખાં છે

ચાણાકના કાતે આ રા દો પડતાં તે ચમકી ઊડ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચદ્મુપ્ત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાએને એક પ્રાચીનદા મૂખ હરાવી રહી હતી! ખાતુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવદા માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણાક અને ચદ્મુપ્તને મૂખાં ફરતી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂખાંઈ કરી? આમ તો જાને જણાવણા હુદિમાન ગણાય છે

જદાએ કહ્યું—બેટા! ફરક વસ્તુને મરણ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણાક અને ચદ્મુપ્ત, નહિ સપ્તાચક્ર કે કરવા માટે છે. ફલુ તેમણે મોટી બૂલ કરી છે આસપાસની સીમા એને કબજે કરી વિના તેમના કૈન્યને વચ્ચે ઉનાયું અને પ્રાચીન કૌશલ આક્રમણ કમ પરિણામ એ આવ્યું કે મારે બાબુથી ઘેરઈ ગયા જાવી જ મૂખતા મારે દીકરે કરી રહ્યો હતો. આબુનાબુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ દાઝત નહિ. ત્યુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દાઝી ગયો.

ચાણાક અને ચદ્મુપ્તે એકબી નની સામે નેણુ એક ધરડી ગામડીયે તેમને વિત્તુ સ્વસ્થ સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળે સાંભળવામાંથી જ તમને ખાતરી વાતો મળશે જે તમારી પ્રતિષ્ઠા અપેક્ષી સમસ્યાએને એક ચિતિતમાં ફોલી આપશે. મનુષ્યતના વિહાસમાં અવધુત જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાતિક જીવનમાં ફલુ છે. ની વાગવતી સૂતમાં ભગવાન મહાવીર કહે છે —

‘ સવજે વાજે ય ચિન્નાજે વચ્ચલાજે ય સંજમે ’

મજજાપ સયો જેલ જોવાને અકિરિયા સિચિ ॥

ભગવતી સૂત ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી ભૂમિકા અવધુ છે. સાંભળવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે. જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે. વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજાવતો. વિનિશ્ચિત્વાત્મક જ્ઞાન

એ વિદ્યાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિદ્યાન છે. તત્ત્વવિનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાલિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના બેદનું વિદ્યાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ બને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો બીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે બીજું કાંઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ બને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાથી બહાર નીકળના પહેલા તમે વાળ ઝોળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેરી રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્ય તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાંઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણ તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાંઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાતો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળવું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સલ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન ચારિત્રા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આચના જેવા નથી તેમાં ચેતન્યની જ્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રયત્નો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ વૃત્તિનાં છે. જો કે મુખી જડ પાત્રી બેઠેલાં મુળિયાનો નાશ કરવાનું મોટું કામ સતો કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપસનાની વૃત્તિને દૂર કરી સફરતિ અને સફરજોની ઉપસનાને પ્રેત્સાહન આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સતો અગુણનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક સામ અજાણી જોડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ હાસતી જણાય છે સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ લાગતા નથી.

ત્યારે ખાદી અને ખાદીની સ્પર્ધા ચાલતી હતી મહાપ્રમા ખાંધી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઈચ્છતા હતા ત્યારે એક જગે કહ્યું - વ્યાધુ ! સહે ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું - કેમ ? સહે ખાદીમાં એવો કષો અવગણ્ય છે !

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જાણી ચકતો નથી અને સહે ખાદી જાણી મેલો થઈ જાય છે ત્યારે ચાંધીજીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સહે મેલ જાનેને લાગે છે પણ વસ્તુ એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે જ્યારે સહે ખાદી મેલ જતાકે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સહે ખાદીનું જીવન છે સત્યા અને સંપત્તિની કાચિમા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જાણી જતાવે છે.

સત્યમયણ પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબી-જોને જાણી જાણી દર્શાવે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના જમાના ધોતાઓ માત્ર ધોતાઓ છે આક્રમક નથી. તમે જાણી સંવેદનવા જ આવે છે કે કાંઈક સેવા પણ ?

મને તો લાગે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે અવણુ કરીને કરનાર." માત્ર સાંભળતા રહે અને કાંઈ તે અનુચર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાંભળતા જ નથી આપ કહેતો રહે અને ઘીકરો કામ ન કરે તો આપ કહેશે કે હું કહું છું તે સાંભળે છે કે નહિ ! માને તે માનવ." આપ સતી કેટલી વાતો માને છો ! તમે તો માત્ર સાંભળવા આવે છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય લાગે, જીવનમાં જમ્મતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના બગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાને કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ન્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા ગ્રેમની ઘેલજામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો. તેના તરફ જોવાથી પણ અને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે ક્વીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો.

જીલને માત્ર ગળી અને ગળપણાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે.

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાબળવાનો શોખીન પણ છે આ સાબળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ જોઈએ જમ્યા પછી મો ઘોડું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે.

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખબેથી સામાન ત્રીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિરાસુ આવક આવ્યો અને બોલ્યો-આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું.

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ ભકતો કહેશે કે-જુઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ઘટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયની પિપાસા પણ રાખતા રહો. સાબળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઢો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ પ્રધારો કે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાયી જુએ ખાડીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી. સેક્રેડ પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માનના વાળ બદલાઈ ગયા તે વે મળ્યામાંથી મોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોણ છે કે હૃદય કેમ સ્વજનન બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોભ્યસોના પગથી ઉપજાવનાં પત્રિકાં ધસાઈ ગયાં પણ કાલની કૃતિઓ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સાવકા ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાવકાને જરા કંઈ ખસો છાગ્યો ત્યારે ખજાની જ્યાં (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું-ગાડી કેમ ઉઘડી પડી ? ત્યારે આમળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે આડે હતો, ત્યારે ખજાન બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટો કેમ ન વગાડી ?

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોત તો પડીતો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઈચ્છા પણ એકથી બીજા ગાણુ અસ્યમ નરિ, તો ખજી શું સમજાયું ? કુ એમ નથી કહેતો કે તમચામાં ચેતન નથી. તમે બધા ચૈતન્યની ભવિષ્ય મૂર્તિઓ છો. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાત્ર સંવાસથી કંઈક જરા આવી થઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરા કેમ ખસતી નથી એ નેત્રું પછી અને તેનું કારણ મોળવું પડે. જૂલ ક્યાં છે એ શોધી કાઢુ પ મે. એક સુજ્ઞાની કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ સ્થો જાણી મારા સતો

જુનો ધમ સ્થો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર બોલે તરખા નદિ સમાણી રે

હાં તો જાન જ આજમું એનું

હાં તો સરિતા મુખણી રે

કાપત તમે કોઈ નર બેઠે કુધા ખૂન પીધણી રે

નદિ કાપત એ જાણીશો, કે જાગરેખા જૂસણી રે

નદીના તીરે કોઈ જાનિ બોલી છે તુલસી તેના દોહ મુદ્રાઈ ગયા છે તેનાં બે કારણો દોષ મો હાં તો તે જાનિ એવી આજમું દોષ કે નદીમાં ત્યાં જઈને ને પટ્ટા પીધાની મદેન ન કરતી દોષ જાણ્યા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમાં પાણી સૂકાઈ ગયું હોય ! કદપટ્ટની નીચે બેઠીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કદપટ્ટની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કદપટ્ટ માની બેઠો છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાખરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ બે સમાજ એક તરુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના હવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમાં પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા

ખીને વિકલ્પ છે ગૃહસ્થહવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે બે વરસ પહેલાં કાંઈને ત્યા જગત્રા માટે ગયા હો અને વ્યાગતમાં દૂધપાક-પુરી થાળીમાં આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દાનત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામાં મીઠું ચોખ્ખું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો બે વરસ પછી પણ ભજિયાનો વાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમળેર નથી કાંઈ પડોસણ એક વાટકી ચણાનો લોટ બીછીનો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છે મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાંઈ સગા કે સગાઈ ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ બે ગઈ ઝલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરે

એક ખીજ પણ વાત છે હીપ નદીમાં પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની હીપમાં મોતી પાકતા નથી. મોતી તો સમુદ્રમાંની હીપમાં જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની હીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ઠપાકારો કે તેના ધગદગ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મુખ !
 મરાળી જૂથો પહોંતે કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
 સેક્ટર પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા તે તો કળામાંથી
 ઘેળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેમ ઈન્જનવળ મનુ ?
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી જીવામનનાં પ્રસિધ્ધિ પ્રસાર
 ગયાં પણ કમ્પ્યુટરી ઇતિહાસ ન બસાઈ

એ મિત્રો સામકસ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સામકસને જરા કંઈ ધક્કો
 લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું - ગાડી
 કેમ કચલી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો
 ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે મટડી કેમ ન વગાડી ?

જો ચૈતન્યવાળો માનવી હોય તો મટડીનો ખવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જતા સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉંચ પક્ષ
 એકથી બીજા બાજુ ખસાવ નહિ તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે બધા ચૈતન્યની જ્વલત મૂર્તિઓ છો.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જગના વધુ પડતા સદ્વાસથી કારકે જગતા બાવી
 ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગતા કેમ ખસતી
 નથી એ જોવું પડે. અને તેનું કારણ જોણવું પડે, શૂંધે ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડે. એક મુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર જિએ તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો બન જ બાળસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કપૂરતુ તજે કાઈ નર બેઠે સુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપનરુ, એ બાવળીનો, કે ભાગ્યરેખા જુસણી રે.

નદીના તીરે કાઈ વ્યક્તિ જિબી છે તૃપ્તિ તેના હોય સુખઈ રહ્યા છે.
 તેનાં બે કારણે હોઈ શકે હાં તો તે વ્યક્તિ એવી બાળસુ હોય કે નદીમાં
 વાંધ વળીને બે ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. જમવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન આહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ધર્મ-હોય કે જાણુમાનો દોડે હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, શ્રવણના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારક કરતા કહે છે કે .

“ સઘ્વે સુહસાયા દુષ્ણ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઈચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત સુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની સંખ્યા પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો કુરો જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિરાળ વૃક્ષ બીજું થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત શાંતિનો કહે છે કે

છીપ તે રક્ષા સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિદુઓ તેમાં મોટી નીખળવે છે. બ્યારે નદીની છીપને હળારો દન મીઠું પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે બ્યારા મોટાઓ પશુ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિષ્ઠિ પશુ પાકને જમાડે છે તે બધા અતિષ્ઠિ તેા નથી થતીને.

બ્યાખાનને તમે બોજળ તરીકે નહિ પશુ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો. બોજળ તેા પેટ ભરીને ખાવાનું હોય છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને ખાવાની હોતી નથી. ઉપદેશ તમે હવા તરીકે તેની ગતિમાં-ગ્રામણમાં લો.

ગપાનની એક પ્રાચીન પરંપરા છે ત્યાં બ્યારે કોઈ ભાવણ બાપણ બિલુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પગે બિલા રહીને મોસો. તેની મતલબ એ છે કે જોટલી વાર એક પગ ઉપર બિલા રહીને મોસો લક્ષ્ય એટલું જ મોસો-એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા મોડાં ભાગણે કરનારને માટે બા કોટલી સરસ સળ છે.

શવલુની સાથે બાચરલુનો શાખ રાખો. શવલુ પશુ કંઈક છે બચર, પશુ તે સર્વરૂપ નથી. જાત્રિ પર લખેલ નિમજ વાંચવાથી હાડી દૂર નથી થઈ શકતી. હાડી તેા જાત્રિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી શવલુ કે વાંચનાથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે બાચરલુના જાત્રિનું સાંનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ગમક આવે. શવલુ બાચરલુમાં કિતરીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકે.

દુનિયાના ત્રણ અપજ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદોય કે જાણીમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સન્ને સુદસાયા તુક્ષ્ણ પઙ્કિલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શત્રુ જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે આત્માર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમાં વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બનુ થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત યાંત્રીઓ કહે છે કે

ધમે સ્વચારિ થોણા રાજા રાજાઓ દિવ મળ્યો ।

—ભાવિકાલિકા ધર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ યુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કોઈની પાસે નોટલુક છે ? બધા દુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવાં સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસંદ નથી ।

જય વસ્તુઓના કિંમતીને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા મોપાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે. તેને લખનાર મોટા પગારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસંદ રાખવા નથી ।

માતા મોહનનાં હાથરેખાં ગાઈ જાણકોને સુવાડે છે એવી રીતે જનતા જ્ઞાન દેશનીશ વીતરાજ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરેખાં ગાઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ જ્ઞાનનાં સ્વરૂપ જ્ઞાન કરાવતાં કહે છે કે —

ઓ જ્ઞાતિના સાક્ષત માર્ગો ! જો તારે આત્મજ્ઞાતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ મારે દોષોનું નિવારણ કર. આ સુધી આ દેશે તારા હૃદયમાં ભરેલા હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાતિ મળવાની નથી. એક જ્યુતે પસંદ વિચાર કરી વિના તેનું વચન કર.

મોહનજીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ ગય તો એકદર પાસે જાઓ છે. એ કોઈએ આવેશમાં આવી એર પાંચ હેતુ તો વને પસંદ દોષોનાં સર્વ જગ્યામાં આવે છે. મોહન રાગીને તપાસે છે પહેલાં મોહનજીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનું જીવધ આપે છે. જી નને ઉઘડી થઈ અને એર બહાર નીકળી જાય તેવો હવા આવે છે. મોહન કહેશે કે નેટલી જમી ઉઘડી થઈ એર બહાર નીકળી જશે તેટલો જમી કરીને આરામ થશે.

આપને પાચનની હવા મેઈએ છે કે વમનની ? આને તો જોયે પ્રવાહ સાથે રહો છે ઉપાસનામાં આવી સમજાવની સાધનાના અમૂલ્ય પાત્ર થશે જી અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છે. કપાલરિજનનો રસ પ્રધિ અને આદિસમા જઈ કાઢી નાખ્યો અને જે કપાલરિજનને કાઢી નાખવનું કારણ આવે છે તેને દહનવાળે પ્રપ્ત થાય છે ! આ તો એવી થાન થઈ કે અમૂલ્ય પચતુ નથી અને એર નીકળતુ નથી ! પછી તદુરભી રી રીતે મથે !

જ્યાં સુધી કપાય ઓછ ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા હિપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં જલરો આવે તો એકદમ જલરાઈ ન જાય તે માટે તેમાં બેચાર પાણીના દીપા નાખ્યા છે. પાણીના દીપાથી જલરો બેગી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી ખાછો બે પાચ મિનિટમાં ફરીથી જલરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે. જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે જલરાયા જ કરશે.

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામાં તે જીકળી જીઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામાં આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી જીકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યાં સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્તનો જીકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલાં કપાયરૂપી અગ્નિના ઈધન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાથે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે.

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે. ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલાં તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે. બીજાને સળગાવતા પહેલાં તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમાં સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે. ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે. જો અભાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમાં આવી સમાનપણે ટાકર મારે છે તો મગજનો પારો જીએ ચઢ્યા વિના રહેતો નથી.

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ. જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાંથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલાં દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરીવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાંથી

મમે જસારિ વોસા રજ્જતો હિય મવ્વજો ।

—સૈદ્ધાંતિક સૂત્ર

સોનાના બ્રહ્મા સમી રાખવા જેવું આ મુલ્ય ૨૫ છે તેને તમારી નોટબુકમાં લખી મે. કોઈની ખાસે નોટબુક છે ? પણા દુખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર બ્રહ્મા સોનેરી સૂરો લખવા માટે કોઈની ખાસે નાની સરખી નોટબુક પણ નથી ।

જે વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે । પરંતુ જીવનના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટબુક પણ રાખતા નથી ।

માતા મેઢનાં હાથર । માર્ષ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે અનંત જ્ઞાન દેશનરીધ વીતરામ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરડાં માર્ષ આત્માને મેઢની નિસ્ત્રાંથી જળુન કરે છે

વીતરામદેવ સાંતિનાં અવધનુ દર્શન કરાવતાં કહે છે કે—

એ સાંતિના શાશ્વત મગી ! જો તારે આત્મસાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ મારે છેવેતુ નિવારણુ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી સાંતિ મળવાની નથી. એક કણુતો પણ વિચન જ્યાં વિના તેનું વચન કર.

મેઢબીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને દસ મિનિટમાં ઉઘડી થઈ જાય તો એક્ટર ખાસે જાણે છે । જો કોઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાણુ હોય તો વને પણ હોટિપ્લકમાં થઈ જવામાં આવે છે એક્ટર રોમીને તપાસે છે પહેલાંને મેઢબીનો તસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનું જોવય આને છે બીજાને ઉઘડી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવાં દવા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ૧૮લી ત્વડી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી કરીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા ગેઈએ છે કે વચનની ? આને તો ઉભેર પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમજાવની સમજનાના અજનનાં પાન કરે છે અને ઘેર જઈ કાઢી નાખે છે. કયાવિન્યયનાં રસ પીધો અને એલિસમ જઈ કાઢી નાખે અને ૧ કયાવિન્યયને કાઢી નાખવનું કહેવામાં આવે છે તેને ટકાવવાને પ્રયત્ન આપે છે । આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચતુ નથી અને ઝેર નીકળતુ નથી । પછી તદુરસ્તી થી વને મળે !

આવેશની ક્ષણોમા તે યુરુને યુરુપે નેતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદાનો તિરસ્કાર કરી બેસે છે. ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેઠી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સભ્યતા અને સિષ્ટતાની મર્યાદા ખોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો. મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોરિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સૌ યુદ્ધનો એક યુદ્ધ છું. આખા શહેરમા મારા યુદ્ધપણની ધાક છે કોઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સંજ્ઞાત વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ જૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના યુદ્ધ પણનો સ્વીકાર કરે છે !

દોષનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી જાણ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય થૂંકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત જ્ઞાન હોય તો ક્રોધ તેને પ્રાગલ્ભ્ય નથી બતાવી શકતો પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો ઝુઝાઈ જાય છે દીવો ઝુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક ધમા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરો તે તો ક્રોધનો નશો જીત્યા પછી જ ખબર પડે છે.

મુમ્બઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બેઠો હતો તેની પાસેના રાબેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કોઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લગાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સંક્રાંત અનુભવે છે, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગનિવાસ માટે સંકરે રૂપિયા ભરખાદ

પસાર કરવા માટે દોરારને પાતળા બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સપ્તાર સાતરને પૂર કરવા માટે કપાસરૂપી દોરારને પાતળા પાડવો આવશ્યક છે. આ સુધી કપાસોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી ભવપર પરાની શક્તિ ખતરી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મા ભગવાન મદદવીર કહે છે—

કોહી ય માષો ય મનિગદિષા

માયા ય હોમો ય વચકૂમાળા ।

અસારિ વય ય કસિયા કસાયા

સિચન્તિ મૂઢાઃ પુનઃમવન્ત ॥

—દશૈકાધિક સૂત્ર

આ સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને આત્મા તથા દેહ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાસોની વિપલેશ વધતી જ રહેશે અને ભવપર-પરારૂપી રૂઝો ખટવાનાં નથી.

એટલે આપ હમેશાં નિવૃત્ત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં આરે બેસો હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે? આરે ક્રોધ આવશ્યક હોવા જેથી પેસે છે ત્યારે વિવેક પાછળા હોવાજેથી ભાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈવાનંદુ સાક્ષન રહે છે વિવેકનું સાક્ષન મધુ એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું મની સામે બેસું છું મારી સામે મારા આદરણીય પૂજ્ય પિતા બિલા છે જ મદદગારી આપ છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને હકમાં ઉપાધી ફેરવ્યા ક્યેર છે અવરાનું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠા છે જેમણે હાલની અધારી ગ્રામમાં પ્રકાશ પુણ્ય છે જેના કલામ્બ હસ્તરખવાં મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઇ છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તૈયાર થઇ જાય છે.

તારાણ્યુ અર્દનાતિ જીવનના આ સ્તરને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદ્યાજ યાજ્ઞન્તિ માતરં પિતરં શુભ ।

મધિપિત્રહન્તિ સાધુ ય રાયાજો વૈશ્વવાણિ ય ॥

ઈસિ શ્વરિયાઇ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

અર્ધિભાગિત મુત્રમાં તારાણ્યુ અર્દનાતિ કોવાયિદ્યાજ બ્રહ્મિતનું મિત્ર રોગ છે આને સુગીમના પ્રત્યેક બદનમાં ક્રોધનું તંદુર થાય છે ત્યારે તેની આખા મન થઈ જાય છે પછી તે આત્મપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળજ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા કોઈની જવાબાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? કોઈનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી કોઈની જવાબામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી કોઈની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગમી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુણ્ય મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુભવ કરનારા કોઈને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુભધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાબાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાકે આપની પાસેથી માલ લઈ બહારમા પૈસાને બદલે પત્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુભધી કોઈ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પત્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સળધ રાખો છો ?

અનંતાનુભધી જ્યાં તો લવપરપરાનું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં ટેટલા દિવસ ટપી રહેવાનું ? જીવનમા જો સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુભધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રકારના ગોળા છે એક માટીનો, ખીત્તે લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માડે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડા થાય છે, લાકડાનો, પથ્થરનો અને લોખંડનો ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવે, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદાય હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે જાણે જાના તે કુ કે શૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે જાના તે કુ કે શૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને શુ અને પાન ચાવીને શૂકી નાખવું તે શૂ બીડીએ તે
 ખૂબમાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું ભોલી બાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-
 એને સ્થામ બનાવ્યા છે તેના તે કાણુ દિસાય ગયું છે ?

ધુમ્રપાન તે હાલની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. ચૂપ-
 ડીથી માંડીને મહેલો સુધી તેની ગતિ કેમ રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 બેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર જાનાના ચણા નહિ સહ તથા ફક્ત ચાર
 જાનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતો નથી એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એમણે જતી વખતે મદ્યમ કે પિસ્તા ખીસ્યામાં નથી નાખતા ફક્ત
 સીગારેટનું પાકીટ તેા હાથેસ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો ફક્ત આવાં દુબસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક બાલુ ગરીબની કશિયાઈ કરે છે અને બીજા બાલુ સૌંદર્ય અને સપ્તસિને
 નાશ કરનાર આવાં વ્યસનો ગમે વળગાડીને ફરે છે !

હા તેા ફૂટપાથ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તેા કઈ અવગણણી મા હતી કે જે છતાં સાધને પેતાનાં નાનાં બાળકોના
 માસની લાચી એાછી થવા દે ? તેની નાની બાળકીને શુ બન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા ફક્ત નથી ! તેની જક વધતી થઈ તેણે ફૂગો લેવા
 માટે કળ્યેા કરવા માંડ્યેા. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને સાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ જલા ઉપાયો કર્યા. ફક્ત એક કામ લાગ્યેા નહિ-
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ ભેગા થવા અને તે માતાને કપેક્ષ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ ફૂગો ખાવાવતી નથી ? બે પૈસામાં શી મેટલી વિચાર છે ?
 બાટલી કળુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિમને મોટા લગાવી ગઈ હાલિ અને કુ અથી
 તેની સમજગચ્છિત નાશ પામી. મનની સાતિને સ્થાને ધમધમાટ લગા માંડેા-
 આ બાલુ બાળકીએ જોરથી બે કડા તાણવા માંડ્યા. આથી માતાએ બાળે
 લમાં આવી તઈ જોરથી એક પછો માર્યા અને ઊઠારી રસ્તા ઉપર પડી
 થઈ અને પાતાની સાથે ૪ સપ્તમાઈ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. ભોલીનું બાળોગીનું લગાઈ ગયું એક મીસની
 સાથે તે ઊઠારી હાથેસને માટે ચાઈમઈ મા નીચે વળીને ડુબેલાં તેા જાયું.

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું ‘શું કહી રહ્યા છો, વરણ્ય દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી.’ પાણીએ જવાબ વાળ્યો, ‘કહેવાના ઘ’ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના ઘ’ડા છે તેમ છતાં તમે સાલળવા ઈચ્છો છો તો સાલજો. ‘નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડોકા કરી શકું છું પણ અધસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે.’

આ એક રૂપ છે પાણીની વાત તમે સાલળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારુ ઓસરી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનસમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આધળી આંખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-કથા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાંડ બનેલા ઈલાયતીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તળ્યા.

રાગ કેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના સિરે પાધડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરા એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જેન જગતને! હિનજવળ ત્યાગી ગળસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હતો સોમલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કી થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાંજનો જોગી બની મહાકાળ સ્મરણને પહોંચી જાય છે અને ત્યા જ આવે છે તેમનો સસરા પણ તે ગ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની લાવના લઈને આવે છે અને જુવાન જોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કંપ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.’

હતાય આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોટી શક્તિ નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને ચંદ્રને શણગાર્યો ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિસાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના કામથી જમવા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જ નહિ, કંઈ જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો કામ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ થાક રાખતો કે વેદનીય કમનો કામ એ વિછીનો કામ છે જે સધરાવી મૂકે છે પણ પ્રાણ ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી બધારે રાજનો કામ સંપન્ન કામ છે જે મનુષ્યન ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે થાક રાખતો વીછી કરતાં સાંપનો કામ જામ કરે છે એની મૃત્યુ સુધી પણ જીવન પક્ષી નથી માટે વેદનીય કમથી જમવા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-કથવને લઈને શુભ ક્રિયા કરતો તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનતો. ધન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રિયમાં આદ્યધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું ધન હવે અને ભવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનબાળાએ પ્રભુ મહાવીરને સૂઝાં આડના આકળનું ધન હવે અને જીવનની સાજાનું પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોનીઓ વડે વધાના ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને ધન દીધું. જ્યાં જ્યાં કરવાથી એની તો ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સની ચંદનબાળાએ એમને દીધાં વાસ્તવો મદાન સત જાણી ધન દીધું હતું બધારે સામુએ પોતાનો જન-ભાતા માની ધન દીધું હતું. પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે જી નર્મ રાજ-દષ્ટિ હતી. આ રાજ-દષ્ટિ જ જિવા-તત્ત્વન કારખી જાય છે જેમાં કંઈક જ્ઞાન મુજિતે કાતરી નાખે છે તેમ / રાજદષ્ટિ ધમ અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આશીર્વાદ કરી નાખે છે.

મોદ-ધર્મ એમી મોદને મળવું જસભાય છે. કારણ કે જે આત્માની દૃષ્ટિને વિકૃત કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળતુને પણ જોઈ શકાતો નથી. આવા જ આવરણમાં દ્યોઈ જનન સંજિમણાં આત્મા પણ કહર અને ચકર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ જનન છે આધિના અપારદ આત્મા એ શોક્ય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કીકળતું હતું નીચે રહેતો તે / જાનિ પત્ર-નો પાણીને મગમ કરી રતો દત્તે તે / રાજે પાણીમાં જન-ચનને જાણ જાણ સમ્યા પામે મોડેલી બદલે તે સંજિમણો તેને લાગુ પડી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી સ્વર્ગ અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હો છો બોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકુટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપ્ત છે, અકર્ષણનું સપ્તર્ષ રાજ એના રત્નને ખરીતી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી શકેન્દ્ર પોતાના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિદ્ધની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને બેમે છે ત્યારે એક સસલાથી પશુ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સામજિક છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કઈ લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ લઈએ છીએ ? પરંતુ ત્યાગના આસને બેગી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જશુ જેવો યુવક આહ-આહ પત્નીઓનો સહવાસ તથા એક દિવસમાં મુદ્ધર્મ ગણધર્મના ચેરો બની ગયો એ હવે ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાશ્વિભરો ! જે પન્નાના એક કિટકાને બત્રીસ-સુક્રમારીઓને તથા ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આનંદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરેવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભરણ છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની મુલાસતો આનંદ ભરણે લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શુ બોલે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાલસા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું મધ્યન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સલામ હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે, જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યો, નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ? તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો અત્મા શો જવાળા

તે પણ સાથે વજનદાર ઝોળી લઈને જ આવે છે. વજનદાર ઝોળીનો ભરતો તમે સમજી ગયા હોય. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી છો.

ખીજ બંધિત તમારા પુત્રની દીક્ષાની વાત કરવા આવે છે. જરા જાણી જતાવો કે બન્નેમાં કૃષ્ણક મેષુ ખાસે જ દીક્ષાની વાત કરનાર કે વૈવિશાળની કરનાર જ પણ બાળબાળ મુઝમાં ત્યાગની વાત કરનાર કોઈને મળતો નથી.

વમને જમે કે ન જમે, જમે તો બાઈ ત્યાગની જ વાતો કહેવાના વિશ્વસમાં ત્યાગ એ પહેલી શરત છે. ત્યાં સુધી ખીજ પોતાને માટીમાં એકરૂપ કરી સેતુ નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઠાને ઉપર આવી શકતું નથી. જ્યારે ખીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે જ એકને જાહેર હજારતું વરસન લઈ તે આજળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જેઓ એક દિવસ તમારી જાને જામારી જેવા જ હતા. પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઇચ્છાઓ જાને જામારોનું અધિશાન કયું. ખીજના દિતમાં પોતાને ખરાબી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હરોળમાં આવી શક્યા. કુનિષ્ઠાએ એમને જોયા અને તે એમની પાસે નમી પડી. વર્ષમાન રુદ્રામારે ત્રિશ્વ વધની કિશતી શરુ જુવાનીમાં રાજ-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી વનનો ગાઢ લીધા ત્યારે તેઓ જાગવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં લુહ અને ગાંધી જાયા મહાપુરુષો ત્યાગના જાણ જ આજળ વધ્યા હતા.

દનિષ્ઠાએ જોતીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ જારવતી જામિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ યસા. તેમ જાનેક ત્યાગીઓએ પણ અતી જ મ ધારણ કર્યો છે ત્યાગીઓના મંદિર તા તમે જા. પણ મારૂં રહેલાં જોઈ શકશો. પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર ક્યાં જામને દેખાશે નહીં. જ્યાં ત્યાગીની દેણ છે હજારો દેવો ચક્રવર્તીની સવામા રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી. પણ જ્યારે તે યાગિ-ધર્મના સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે. ખીજ જાડુ જાગનમાં વધુન આવે છે કે ચક્રવર્તી જો ચક્રવર્તી સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો જાને ખરે જ નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાંતન તજીને તે ત્યાગના સિદ્ધાંત પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી ઝગાડે
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે. ભોગ હોય ત્યાગની સામે નયો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકૂટ પર અમૂલ્ય રત્નો જડેલા છે એના તેજથી એનું મુખ દાંપી બેઠે છે. ચક્રવર્તીનું સંપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બીજો હજાર વિમાનોના સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજી સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ વહી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તથા એક દિવસમાં સુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હોતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધનનાના એક દિટકારે બીજા-સુકુમારીઓને તથા ત્યાગના પથે સમર્થો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આગ્વાદ તો જોણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભરણ છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુરાસનો આનંદ ભરણે લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો હોતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાકરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુક્તે જોયા ત્યારે તે રમતનું આનંદ છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સલામ હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મમાં હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહાનું પાણી કરોને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ? તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

આપે છે ? જ્યાં છે જ્યાં ગીતે શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ
મળે જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં આપશે ને ? તેમજ જ્યાં સ્વીકાર-સચ-
કોષે કે નકાર સચ ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે સર્વ
કંઈ બહી જ છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે. દિલ્લા એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે :

મેરા મેરા જો શું કહતા હૈં વહ કુછ મો કામ ન માપના
શું બહી મુઢિઠ માયા હૈં મૌર જાહી હાથોં માપના ॥”

આરથી જાન બાન્ધુ ॥ આરથી પ્રસ્થાન બોલે છે કે આ મારું છે
તે મારું છે આ હું મારું જ સર્વ સંપર્કનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે તારા જીવનની છેલ્લી પ્રતિજ્ઞામાં-
પ્રતિજ્ઞા પત્નની કાળી જવાથી તને ઉચારી લેવામાં અસમર્થ છે તું બાબો
તારે મુઠી માંધીને બાબો હતો તમે જોઈને કશું કે ન્યારે બાળક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠી વાળેલી હોય છે ન્યારે તું આપો મીઝી લઈને ત્યારે
આ બધું પચામું મઈ જશે તું તો ખાલી હાથે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમનું તો નિશ્ચિત છે જ પણ એકવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ લોકોનું ખાણી-પરસેવો કરીને આખી જિંદગી સુધી પૈસા ભેગા કરી
કરે છે ખાતો જ નથી ને અવગણતા જ નથી. પરંતુ અત્યુચ્ચ એક જ સપાટ
સર્વ કંઈ તજ અલી નીકળે છે ત્યારે લોકો બોલે છે આપડે જવું
છોડીને ચાલી ગયો. જીને માણસ પણ છે જે જીવિતને દાનશે-લાખો
રૂપિયા કમાવે છે પણ તેમાંથી તેણે ખાણું જીને કાને અવગણ્યું છે પોતાના
ગરીબ કાઈ-કાઈ જોને મારે દાનશે રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય છે ન્યારે
આવે માણસ અત્યુ ચતા ચાલી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
અધાદુર હતો જીવ જીવાની કળા એણે જાણી હતી તે ખતો જોડે
નહોતો ફક્ત એણે કરીકરીને મરી જમાવ્યો. તે નહોતો તેણે
કમાઈ જવું તેમ વાપરી પણ જવું વારુ ત્યારે હવે જલ્દી ફેસલો
આપો કે તમારે મિત્રાણ-ખાતો જનનું છે કે જલ્દાદુર ? હું માનું
છું કે કંઈપણ આપડે જનનાનું પસંદ નહીં કરે કામ-કામ કરીને કમાવું
જીને રાતા-રોતા છોડીને ચાલી નીકળવું એ જલ્દાદુરનું નહીં પણ કાવરોનું-
મિત્રાણનું કામ છે.

જલ્દાદુર જનનું છે તો મનને વિચાર જનવેલો. જી ન મારે કંઈ ત્યાજ
કર્તા રાખે મનને એણે તો જાણે કે ન્યારે સંપત્તિના વિચારનાને પ્રત્ય
આવે ત્યારે પણ તમે કહી શકો કે : તમે જ્યો મારે કંઈ નહીં જોઈ એ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હુ જ લઈશ;
તને નહીં આપુ ” આ નીનિ પર આલીને કેટકીએ-અથોખ્યાને નરક ખનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા લરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથતુ
પ્રાણપખેરુ ઊડી ગયુ અને અથોખ્યાનગરી સૂની બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહી, ત્યાગમા છે નળજાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગંભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહી, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈવામા વાસ કર્યો કુન્ને,
જેના રેમે રેમે સ્વાર્થ રમે,
મેહુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દમાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહી
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહી પણ અર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જોવા જવા સમય છે, પણ ધર્મસ્થાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂ પેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે જ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘ હુ એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા મૃદ્ધ ડકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો કેઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

જ્યારે મનમા અનાસક્તલાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યા

છે અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપવાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપમેઘ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાત્રિમિમિત ત્યાજ છે ક્રોધમા પણ ત્યાજ ક્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કણ પણ ખાધુ નરી તો શું એને આમ તપ માની શકાશે ખા ૧ વીનરામ દેવ આવા તપને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

શેની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે દુકાને ચીરદી જામી છે ઘેરથી બાળક બાળ્યુ અને કહેવા લાગ્યુ આમેં બાણુ હું મર્ધ રમું છે આ જાણુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોનાની ચીરદીને જોઈ કહેવતુ મન થતુ નથી તે કહી દે છે કે “ જા, તુ જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી લે. મને કમલું જૂખ લાગી નથી! બેા જનનો અહીં ત્યાજ ક્યો છે પણ તેમાં જાતમ- દિ નથી. ઔતિક પદ્ધતીના રાજમાં અનેકવાર આપમેં ત્યાજ ક્યો છે કોરમાં કોર પ્રતિવાદો પણ કરી છે પરંતુ ૭ ત્યાજમાં ચાનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

બ્રિહાનેરના મહારાજના ભાઈનું નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલડે નામની સુન્દર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલડે બીમાર પડી તેની અવસ્થતા જોઈ પૃથ્વીરાજ બેભાનમાં મર્ધ ગયો સ્વર્ગિય ચિન્તિતોને ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સ્ત્રી વાત તો એ હતી કે આકુષ્મતે વાતજો એટલે નાજૂક છે કે બપોરે તે વટે છે ત્યારે એને સાંધનાર મર્ધ મળતુ નથી એક સાંધરે કહ્યું છે કે

હાંઓના હાંને કહ્યાવનાડુ કાણુ છે ૧

કોરી વહી આકુષ્મતી તો સાંધનાડુ કાણુ છે ૧

જીવન-દીવ્યે બપોરે એલગમ છે ત્યારે દુનિયાની મર્ધ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રીપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો બર્ધ ગયા અને લાલડેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી જે દિવસે બ્રિહા નેરના રા જમહંસથો લાલડેની અર્ધી બહાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાં અંધારા વહી નીકળી અને એનો આમા તો વળી હાર- હ નર પારાઓમા સી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ રમતાન બમિ સુધી ગયો અદન-જિના ઉપર લ વડેના મુનદેશને મુકવામાં આવેા જાત-જોતામાં અગ્નિની જ્વાળાઓમાં ઔતિક દેહ ભરમ બના લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમાં ગોળી લાગવાથી
મૃત્યુ અનુભવી રહેલું પખી પોતાની પાખો ફફડાવતું હોય એમ ફૂફડી બેઠું.
વિયોગની વેદનામાં બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

“ તો રાંધ્યો નહીં સ્વાવશુ રે વાસદે નિસહ,
મો દેશ્વત હો વાલિયો લાલ દહદાં ફૂફડા ॥

અરે એ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-
દેના કામળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-
વેલી કાઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ
મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રાટલા સુધી ખવાતે છોડી દીધું
આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા ઘોનો, આપણે હજુ જિજ્ઞાસુ બિતરીને જોવાનું
છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ
છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન જોલતું નથી પણ દેહ પરની
મમતા જોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમાં આવા ત્યાગની કાઈ કિંમત
નથી મનમાં રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલાં
રાગને તળે અને પછી પદ્મધને તળે, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ
આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

જાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપાધ્ય,
કાલવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુસ્મ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ બરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કૃષ્ણસવિજ્ઞાના સમયમાં આપણે વિચાર-વિનિમય ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સમયમાં વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવા છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કમેસાં અપૂરણે માન છે બહેનો અનુભવ હશે છે તે તમે જોયું છે હવે તે ‘ઉ’ ના બદલે ‘હી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન થઈ ગયું છે કાંઈ ખજૂ ન કરવું એ શીમતાઈની નિશાની અણખ છે ખજી બને એવું અણખુ છવનથી અને તેટલી બિભારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથું બારે થાય છે ક્યારેક પેટ બારે થાય છે કાંઈ વખત કમનિમ્યાત થાય છે તે વળી કાંઈ વખત બેધ ન રી આવતી શા / શબ્દ કોઠરને ત્યાં દોડે એને હી આપે, પેટમાં ફવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંકાવે. બારી શીમતાઈ કે જે બે શટલી ખજૂ ચાંતિથી આવ્યા ન હે. તેના કરતાં ગરીબાઈ શું ખોટી છે ? ગરીબી, બંને શટલી સાથે લી ન આવે, જાતજાતનાં ચટલી-અણખાં ન આવે પણ તકુરતી તો સારી રાખે છે શરો શા ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણાં તો નથી પાડ્યા પડતાં. બંને ગરીબોની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ ક્યાં છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિભારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું યજ્ઞ સન્માન થવાનું નથી. આ તો તમે સોજાએ તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે એ સળીનો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે ખજી ગરીબોની કુપ્રીમાં તે શું કરવા તમ ?

ગામમાંની બહેનો જાણે પણ હાથે ધરીએ હશે છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથપટી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સરવનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળીઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પસળેલું
હોય તો અનાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કડકડાટ
અવાજ થાય છે

તેથી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જો સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજાવે કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

આંગ્રેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર બે ઈંગ મૂકનાર મુરબી
એટલો ફેફડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અથવા આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ
દિવસ નવન રજો જ નાંદિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી ભોગવી નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર લખે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાનાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સરકૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽहमस्मिभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्विषयजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्જोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અતરને અજવાળ્યું, એવા ભટકારિ
કહે છે-જ્યારે હું ગાંઠિ જાણતો હતો ત્યારે, મારું અંધારી મન એમ
કહેતું કે હું બહુ જ જાણુ છું આ અંધારે મારો જ્ઞાનદીપક જુઝારી
નાખ્યો હતો જ્યારે હું અધાગમા ડૂબીને ગોધવા મડ્ડો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પરિચયમા આવ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારતા ચોક્કસ મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યાં, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જો કોઈ શીખ્યો, જો કોઈ વિચાર્યું અને જો કોઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નરિ પણ અત્યંત દુઃખ અને તેને હું જ્ઞાન માની મોઠા દત્તે. તેથી મારા મનમાં બહાર જાણેલા આ ૮ હું સમજી શક્યો છું કે હું કેટલા અધારમાં છું. જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનો કલરમો બાજુ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિડી નદીઓ દોષ છે તે સાત દોષ છે પણ છીઝરાં નાળં એવો અવાજ કરે છે કે જાણે પાણીનો અખૂટ સાર દોષ. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે ઝૂઝ જ નરિ. આશુબાહુની નાની ખૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે એવી જાય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સહ્યો દરી તે મનનીના મનમાંથી ત્રણ વાર પણ દૂર નહિ જાય. જ્યારે તે તેની નજીક જશે ત્યારે તેની કદાચી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સપ્તિ તથાઈ ગઈ હતી કેટલાં દૂધ પીતાં બાળકો મરી ગયાં કેટલાં કુચનો અને જહો તથાઈ ગયા. તેના બાજુ દિન સુખી પત્તો નથી કેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાફ ગઈ તથા દ ગરો તથાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સપ્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં મનનીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ વેદ દમેદને મારે ગી ૮૮ કેટલા દસનાને રજાબા બી નબોના રોટલા કિતરી લીધા એવી કાળી કદાચીઓ માનનીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નરિ.

૧૮૭ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આસવા દોષ છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે જિજ્ઞાસા આપવા ઈચ્છે છે પણ અવકારી પોતે જ પાત્રાનું પતન સાવે છે અદકાર થું છે તે છે બાજુ મનનો સાર જો વળા ગયા તો એક તેવાસાર પણ નથી. પણ તેના સાર એટલો છે કે ત ૨૫ માન ૭૨૨ કલાએ ત્યાં નથી દેના. તે આપણી જિએ જાણની ગણાને કાપી નાખી પતનના મારા પડક છે તે ચારીત્રી જોઈતી દોષ વેદ સા આ મનના બા ને હ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત ઉપા. ન જ્યાં ત્યાં નમન એટલું દળપણુ સાચી કે નજે માયા નથી મળુ માર ૧૮૮ નજા માનને ત્યો લાભ જ્યાં કરતાં નહુ છે રોગન પ્રમુ સી ૧૮૯ જિતન આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

૬૦— 'માણ વિજયેજ મમ્મે ! જીવે કિં જાન્યઈ !

૯૦—માણ દિજયેજં મદવં જળયદ્દ । માણ દેયણિજ્જં કમ્મં ન
યન્ધદ્દ । પુલ્લુ લુલ્લં ચ નિજ્જરેદ્દ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! માનસિકત્વથી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલાં માર્મિક અને જીવનને સ્પર્શિતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
ભેટી જીવન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બેસતા હોય છે કે પાતાળને ફેડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની ફેર્ધ વાત
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સરાસો બેઠેલી ગયા ! ખજી ભલેને કીડાની ગાદીઃ ધરમા ઝકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલુ ખીટુ વંધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ગેફી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આનંદે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરો

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ યુગે, ડંપાય મદ પડે, કૌટુંબિક જીવનમા
કેમ શાંતિ આવે, જીવનની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
ધીમ્મની જૂનોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે મુશ્કારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ જીવનમા કેવી રીતે જીતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કાઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નર્કની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ જીવન અને જગતના રહસ્યના સાતા
ભગવાન મહાવીરને જીવનને સ્પર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનનો ભાર ઉતારીને ફેફા ફે છે ત્યારે તેને શો લાલ
મળે છે ? આ લાલને તમે ચળકતા ચાદીના દુકાનો લાલ ન સમજશો

તમારે શુ જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાલ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાલ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નહોતો, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકાની બીજા માગવી એ
શુદ્ધિમતાથી દૂર છે

આ પ્રમના જીવજમાં વીતણમ પ્રભુ મન્દીર દરમાવે છે ૧- દે
ગોનમ ! મન પર વિગ્ધ મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને મેળવે છે

જીવનની કામળતામાં કથે આનંદ છે તે તે આપ સતાને પૂઠા.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનોને બને જડે તે ખેડી જાય છે ત્યારે
તે નાની સનાને તાથુ જઈ શકતી નથી નાની વેશે જમે તેવા પ્રય-
મના ના પુરમા પણ પોતાને સજામન રાખે છે કાચુ કે તેમજ કામળતાની
કળા નરુ છે પાણીના પુરની સામે આજ રીતે તે રસી સહે છે મોટાં મોટાં
જુઓ તેમના મુજ જમીનમાં બેઠે શુધી મરેલાં દોષ છે તે નખડી જાય
છે તેના ઘણાંપરખા ! અખડી જાય છે પણ નાની વેલીઓ એ તોફાનની
સામે રમતી દોષ છે કેમકે તેને ખૂંટાં આવડે છે

તેને ખૂંટાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી સહે છે કમચાન મન
વીરને ખૂંટાં આવડુ હતુ મારે તો તે તોફાન સાથે ખેસી શકવા બને
એવા ખેસ્યા કે તેમનાં કષ્ટોની વાતો સાલજનારનાં આ ? પણ રામાયણમાં
કઈ નય છે વિપતિઓની વીગળીઓના કમલા મધ્ય સકરોના પદ્ય તરી
પામ્યા આ કષ્ટોના પદ્ય માત્ર અભેદ બન્ધ્યો તરફથી જ નરોના આ થ
પણ આપ કહેવડવનાર બેઠોએ પણ એ કરોની પરખાને વધારવામાં કઈ
બાકી રાખી નાંતી. જ્યાં એ માન સાધક એ સપજાં દુષ્ટો વચ્ચે
સ્મરણ ૨ : વિરોધીઓના પ્રવરોની મખમાં રહેવા જ્યાં પૈવની પ્રતિમા
સરખા મારે વિપતિ ઊગ્ધુ નરુતુ તમે આમજ વધના જ રુપ વિરો
ધને રિતે રુપ કામા નરુની નાખવાની કળા નામ કામળતા છે

માન ઉર વિભ મેળવનાર સપજને જીવનની મૃદુતા પ્રાપ્ત થાય છે
બને જન સધામાં આમજ વધરુ શુદ્ધ પણ તે જ પ્રાપ્ત કરી મો
છે તે પ્રાપ્ત ! અથ આઠો નયો કે તે અસત્ય કે અન્યાયની સામે નમી પડે
અન્યાય ના ૧ ન મન્દક ઉપા ૧. જ્યાં એ સધામાં તનુ કામળતા
બે ૨ ન ૧ નામિ મધ્યની નામજમા નામજ રાગે માં પણ પોતાની
૩ ન નામ પ્રતિષ્ઠા અરિનય તેમ આ અરિનય આમ
૪ ન નામ ૧૨મા જુદાર ૧૫ હતુ અન્યાયની સામે તમને
૧ ૨ ૧ ન મના મન તમને વિરોધ દેતો જ્યાંનો સાથે
૩ ૩ ન ૧૨૨ હતા એ તો તેમના પરિમમાં બેઠે પામરી

વિનયવત આત્મા માનના યોગને ઉતારીને ફેંકી દે છે. પછી માનને પરિણામે વેદવા પડતા કર્મોના બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કર્મો એટલા ક્રામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે. કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપમાનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી આપી દીધી ફોટોગ્રાફર ન્તબ્બ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું—“તમને ખબર છે આ કેનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું—“હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાસુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાસુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જીવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટો પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એકલાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિંસા અને વિશ્વપ્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણામય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેંસનારો હું ! એમની વચ્ચે જોસતા કેટલી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

સૈનિક એક વ્યાસન ઉપર બેસે. એટલા માટેજ મે ફોટા સળગાવી કે જે બનત ના મનમાં પવિત્ર સતોની સ્મૃતિ રહે ક્ષમ્યક સેનાપતિની નવિ.

આ એક નિરાશિમાનીપણ અને નિષ્વાસસત નુ ચિત્ર છે જેના આત્માને અભિમાન અપાયું નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ મુશ્કેલીમાં શીતળતા અસમ્ય છે, તેમ અદકારીના મોંમાંથી નમ્રતા-અર્થ વાક્યો નીકળતાં અસમ્ય છે અદકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો 'મને ઓળખો છો કુ કાલુ છું !

એક સાત વાંની વ્યથિતાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને અદકારમાં શા ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે અદકાર કહે છે કે—તમને કાઈ કાઈ સમજતો નથી

સાત વાંની વ્યથિતાને અભિમાન અને અદકારની જુદી પરિસ્થિતિ આપી છે. અભિમાન અદકાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જુદો કરે છે. પડેલી તો તે પેતાની ઘરમથક માને છે અર્થે બીજી તે બીજાને જુદા સમજે છે. આદર અભિમાન કે તે તમે બીજાને જુદા માનશો તે બીજાની નિરાશમાંથી તમ બહારી જશે.

આકાશમાં નિર્ગમન પામી, આખી દુનિયાને નાની મનમે દર્શાવે તે રિશ્તો તો કશો કે દુ કે જે બીજો થઈ જશે નહીં. આથી જોઈતાં દુનિયાનાં મોટાં મોટાં ક્ષણોએ જન્મ નતાં નવાં દેખાય છે. અદકારભરી આંખોમાં તમે જાગી તો શું મનુષ્યે જન્મ જોઈ શકે દેખાય છે પણ એ ન જુદા. કે દુનિયાને નાની જોવાર પામને એ અજર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ જન્મ મોજ દેખાય છે.

પરંતુ અદકાર એટલું ક્યારે જ દર્શાવે છે. મોટાં મોટાં જાદુ લીધાં મે. જાગી સ્વચ્છ દર્શાવે અદકાર તો દેની નથી અને અજરના એમો જાગી નીકળે છે તે નથી. એ દર્શાવે અજરમનમાં રહેલી અદકારની જેમ. અદકાર અજરને અદકાર નીકળતા દેની નથી અને અજરના પ્રકાશને અદકાર તો દર્શાવે નથી. આ અજરના અજરમાં અજર તો ને અજરના અજર નથી જન્મ ઉરો રહે છે.

અભિમાન અજરમાં પામી જાગી રહે છે એ જોઈતો ને અજરના અજર તો અજરની મનદર્શી નીકળે ઉપર અજરના અજર અજર

અધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહીં કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લક્ષ્યાઈ-ઓને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહીં કારીને કાઠની સાચી શિખામણ પણ સાલજવામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જતરતા જાય છે જેના જીવનને અહીં કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાંથી અહીં કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાજિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામાં નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે કાંઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હજાર વાર તમારું ગૌરાવ વધરો પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોજન અને લાભની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે.

ભગવાન મહાવોર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાખ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમાં, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પગિત્યાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધ્યજીવનની લાખી યાત્રામાં તારે ભૂખ અને તૃપ્તાના સંકટો પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ક્યોથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનાં જરા સંખ્યા હાટ પણ ન આવે, લલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો.

તનની દુર્બળતા મનમાં ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીરૂપે કહે છે-

“ કાલી પલ્લંગ સકાસે, ક્રીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ અદીળમણલો ચરે ” ॥

બૂખ અને તરસને કારણે તારો રેઢ કામચલા પગ પેગા ફટ થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને વિદ્યા વાડુ ઉપ જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ. ધર્મ કથા શ્રાવણ-યનુ એક બાજુ છે અને એ તપ પણ છે. મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે. છતાં પણ સાધક તું વિદ્યા માટે સ્વાધ્યાય ન કરોય. નહિ. તે સમાન્ય જનતા તેના સીધા અર્થ એવો કરશે કે બાહ્ય માધું બાહ્યો છપ્પેસ દીધો એ બધું માત્ર એ શે સા માટે હતું. આ વૃત્તિ વાચ સ્વાભિમાની જીવન માટે શેષકારક નથી તેમ જ જૈન યાસનને માટે લાંબાંરૂપ છે.

તમે નમ્ર બનેા પણ દીન નહિ. એવી જ રીતે સ્વાભિમાની બનેા પણ અભિમાની નહિ. અભિમાન અને સ્વાભિમાનમાં એટલું અંતર છે કે જોઈતું વાવની ગરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક ગરમીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના સરીરમાં ગરમી હોય છે. જો ગરમી ન હોય તો તે મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ જો પેપરચર સાચબાવા કરતાં ઉપર જાય તો તે ચિતાનું કામજી બનશે. તેને માટે ઉજ્જેસન પણ લેવું પડે.

ગરમી એવી જ રીતે, સ્વાભિમાન સરીરની જરૂરી ગરમી છે. બક્ષિતને પોતાના દેહનું પોતાના ધર્મનું પોતાના અમાન્યુ ચોરવ હેલુ નોઈએ. જો કોઈ મનુષ્ય યોગ્ય પૈસાની ખાતર રાખૂનાં કિતનો નાસ કરવા તપર થાય તો જાણવું કે અપ્રમદાપે ચાલને મોટું તુકસાન કરી રહ્યો છે.

તમારામાં આત્મચોરવ હેલું નોઈએ ગાંધીજી એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાહ્ય છે. પોતાની જૂલ જો જલ્પાતી તો એક નવા બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ બાકિ કાની મુશ્કેલીમાં એક અગ્રિજ તેમને ગાંધીમાંથી જાણા ખાલી કરવા કહ્યું તો તેઓ જરાપે ચલક્યા પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ વૃધ્ધિ તેમને કહ્યું હેલ તો તેને જા આપવામાં એક ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કર્યો હોત. પરંતુ બધી પ્રશ્ન બુદ્ધિ હતો. જો તેમણે જાણા ખાલી કરી હોત તો સમગ્ર બારતનું સ્વાભિમાન જી રહેત. એટલા માટે તેઓ તે અગ્રિજની પ્રાણી અને માર ખાઈને પણ જાણા ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાભિમાનનો સંચાલ હતો.

આત્મચોરવ કાને નથી? ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈનો નિરંકાર સ્ખન કરી શકતી નથી. કોઈક માનવામાં આવે છે તો તે કોઈક મારનારના ખાણે ચડીને બેઠી જાય છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહ કારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહ કાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમા એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમા કહ્યું તો—

“જો તમારો અહ કાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, ન્યા બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો.”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માહુ ગા.

દેવી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા અસ્તિત્વ કરે છે

જેમ મયૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની ગોલા મયૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની ગોલા પરસ્પરના પ્રેમસબંધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ શત્રુના વૈરાગ્યિને માટે ઇંધનરૂપ છે જો આગમા ઇંધણ ન પડે તો તે શુગ્રાઈ જાય છે

દરેકે મનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન બને. તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે. પણ તેમ જેમ તે આજળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો બદલાર તેના મુજબ બદલાયત કરતો જાય રહે છે. સ્વર્ણવાની સાથે સાથે મનવમનમાં બદલાય છે તે બદલ તેનો પ્રતિનિધિ રૂપ છે મનના બદલાને એક અંગ્રેજ વિચારક ટાલ્સ્ટોની જાણ આપી છે. ટાલ્સ્ટો કાજળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું મધુ તેને આજળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે બદલાય જાય જોઈતી બનેલ બકિતનું મસ્તક તેની પ્રગતિને બદલાવે છે.

અકારી અકિતની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના / કાચીને સવસ્ત્રે ઠ મારે છે. તેના કાન હમેશાં પોતાની પ્રશસ્યા સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે.

બદલાર એ કાચનું જાળું રૂપ છે. આ કાચના સબધમાં સંબંધિત આ ના જા. આ પહેલાં તમે મનની જાણના કોષ કાચના સબધમાં સાંભળ્યું છે. આજે મન પર વિચાર કરીએ.

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે તો મારે ? એક માણસ જાત બને સ્વસ્થ મોડો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી વાજ લાગી જાય છે તે જાનમિત પસન્ન બાદમાં એકદમ સાચાપણે થઈ જાય છે. એ જાણે એવું શું કામ કરે છે કે નથી કમાવેથી કોષ જાળી નમ છે. આપ જાણ જાણથી જાણે કમારે પણ એકાન્તમાં ચિત્તને જાત રાખી આ સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મનમાં બને બન્યું / જુઓને નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે. કાંઈ રાજના જાણે તે જાતમાં જુસી અર્થ

હૈય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુરત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો.

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમાં પ્રવેશેલા રોગના જીવોનો નાશ કરતાં પહેલાં, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે કોધના ઝેરી જીવો કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જાણશે કે કોધના જીવો અહંકારમાં પેદા થાય છે કોધનું મૂળ અહંકાર છે, ત્યારે માનવ મનના અહંકાર પર આધારિત થાય છે, ત્યારે તે ઊછળે છે, આ જીઠળતા અહંકારનું નામ કોધ છે.

ત્યારે કોઈ કાર્ક કંઠી વાત કહે છે તો તે બોલી જાડે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું ? આ "હું" ઉપર ચોટ લાગી કે બિલકે ચડ્યો આ અહંકારીક વાર કુટુંબ પરિનાર સુધી વિસ્તરે છે, તો ફેટલીક વાર પોતાની જાતે કે વશપર પરા સુધી ફેલાય છે આથી ફેટલીક વખત કોઈના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હાલકા પાડે તેવી વાત સાંભળી આખો લાલ્લ અર્ધ જાય છે તેવી વશપર પરાને કોઈ નીચી કે હાલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહંકારના જ આ બધા રૂપાંતર છે.

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરે શકે છે, પણ તેના અહંકાર ઉપર ધા પડે ત્યારે તે હુલ્લવાઈ જાડે છે અહંકાર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને હાલક કરી નાખે છે અહંકાર થયેલો ધા એવો હલો કે જેને પરિણામે આખું તૈરવસૈન્ય નાશ પામ્યું ટ્રોપીકોએ માત્ર એટ જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, "આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય" આ વાક્ય દુર્યોધને સાંભળ્યું અને તેનું અહંકાર બચાડ્યું અને તે ધામાથી અહંકાર અક્ષૌહિણી સેનાના સ્થિર વજા વાદ રાખે કે માનવ મનવા સુરત અહંકાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉલ્લાસ છે.

તો એ પણ ન ભૂલશો કે જ્યાં સુધી હંધ્યમાં અહંકાર લયે છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુંબોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ડોકર માગે છે ? તું ડોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર જીઠળે છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ડોકરો ખાવી પડે છે આ બાબુ આવે તો પણ લાલ અને સાગી પાટી ખાસે જાય તો ત્યાં પણ લાલ.

કુટુંબોલે કહ્યું-વાત તો સાચી છે મને પણ આ તિગ્ગકાર પર રોય ચડે છે જ્યાં જાઉં ત્યાં લાલે ચડે છું, પણ તેનું કાગળ એ છે કે માગ.

પેટમાં અકારની હવા બેસી છે તે અને ઠોકરા ખવડાવે છે સ્વાં સુધી એ હવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરા ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડે છે ત્યારે એ નહીં છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગરીબાઈથી દુઃખેલા હોય, તમારા અકાર સામે વિરોધતા શરૂ થાય ન કરે પરંતુ તેને ઠોકર તે નજર હાથે છે યાદ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખેત્રે ખાદ્યે કષ્ટને બુધ્ધિમંત્રી રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા મળે તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસનના કિસ્મત તેની આશ્વસન શિક્ષક પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ ક્યોઈ કરો કે જેમનાં કિસ્મત મંથા હુના સૂચની આદ્ય ચમત્કાંતો હતાં જેમના મહેતોમાં જી કે તેમને બદલે અચરના દીવાઓ જળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો બચડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સૂકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે કોઈ દિવસ એક પાણીનો ધોળો પણ કપો નહાતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજવાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાણ બુદ્ધિમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો ધર બ ગરીબીથી ભર્યો છે અને તે એવા આશ્વસન વખતે છે કે આ ૭ મિલિયનથી વધારે પક્ષિઓ એક જ માનવીએ પોતાના આશ્વસન અભિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના ગમણા મુરતી તરફથી કલ્યા રત્ની જોઈના દુર્ભાગ્યના અવધાની ગરકરી કરશે નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે જેને તે જર્વ કરે ને કદાચ વૈભવને ત્રવ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમીપેને યાદ કરે કે જેમની પાસે કારનકારનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જેના કાચા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભદ્રની સંપત્તિને યાદ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિને ત્રવ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગઈ કાલ સુધી વચ્ચે મો રોમાં મહાશય હતા અને આ ૭ કાચ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અગ્રીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પસંદાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગકિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનગા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર કરો તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેના હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો છાની દોકાને કહેતો કે મારી ડિક્ગનેરોમા “અસ-લવિત” જેવો કોઈ રાજા જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામાં તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી વચ્ચરી ભૂકંપી જનનાના પ્રાણુ ન પી ભાંગના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટણીયે પડવું પડશે પણ તેનું દિશ્મત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ન પાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર દેરીની હાલતમાં મર્યો હજારો વીરોના લોહા વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમાં પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગણતીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગદીપણાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક રાજસભ્યવૃદ્ધી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છાડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મગતક મુખ્યે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પગમાં જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમાં તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમાં હાથકડી અને બીજા હાથમાં ઓગળ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર ઓગળ પડે તમારા મહેલો ઉપર ઓગળ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉઠી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમાં પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામાં ભારતના સાતસો રાજ રજવાડાઓની :

સત્તા જિનગ્રંથ મર્થ સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નસાવી ૫૨ રાને ખતમ મતાં બે મહિના પછી ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદ્ધાંત પછી અભિમાન આવે છે. પણ સૌ પનો ફેર ફેટો વખત ટકવાનો છે. જામિની ઉપાધિ તેની પાછળ પડેલી જ છે. જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મુબતની હેન્ડિપટમાં જઈને ખાતરી કરો. ચાર દિવસ પહેલાંનું સુદર સુક્રમાર બાળક આજે ચામડીના શાશ્વતી એવું પી. ૧૦ જેવામાં આવશે કે તેના સામું પછી તેવું તમોને નહિ મળે. કદાચ વ્યવિધી બચશે. તે સીદ્ધાંત દુશ્મન જેવી શ્વેતસ્થા તો આવશે. / આ જ વાત બળતી છે. જે અકર તીંચે! એક બાજુ વડે એક લાખ ચોદાઓને મારી શકતા હતા. તેઓ પણ સદને માટે સર્ધ મથા લોભાની બેડીઓને કાચા સુતરના તાનલાની માફક તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદ્દાદુશ કાચા સુતરથી એવા બધાઈ મથા કે પાસુ જલ્લવાનું પણ મુરોલ્ય બન્યું.

એક ચી / મીછ પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેવું પણ અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ જ્યારે કોઈ જાણ હલ્લવળા મનુષ્યને ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવરતની કોટિમાં / મૂકે છે. જે ચાર મોઠા આમથી કે તેમથી મોટે કમી પછે જ્યારે કોઈ સાધુ સત પડે મથા ત્યારે તે મોઠો એવી હબથી ઉચ્ચારે છે કે ૧ જે કવિ કાલિદાસ જ બોલી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશે. કેમ જાણે એમ બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું.

આમમ કે ચોદામથી બેમાર પ્રમો માફ કરી લીધા પછી જો કોઈ સાધુ કે સાધ્વી આમમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રમો કરશે. જો કોઈ પ્રમોવત મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ જ છે. કદાચ કોઈ એવો પ્રસન્ન આવ્યો કે કોઈ અસ્પષ્ટિ સાધુ કે સાધ્વી મળી મથા. તો પછે તેના અલકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનપ્ર પ્રમ કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બૌરવભરી રીતે ગરદન બેચી કરશે. હસને માટે પ્રમનુ સમાધાન કરશે અને જાણુનાણુ બેઠેલાઓ તરફ એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત કર્યો હોય. પણ જો કદાચ કોઈ પહેલિય સાધુસત તેને જો ચોદામથી / વચ્ચેથી પ્રમ પૂછે તો રમ બલ્લાર્થ જતો અને તે શ્વેત પહેમેથી જ ગણવા બેચી જશે.

હા તો આ વાત કુદ હલ્લની છે. ચાતાલરણીય કમના ક્ષેત્રોપતમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણમાં ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહંકારને ન ખોળે

તમને ખબર છે કે જે હિન્દી જ્ઞાતના જૂઓ હોય છે તે પોતાના ફોને ઢાકીને મળે છે તેના ઉપર કંઈક ક્રોધનું હોય છે જનમ, નાળિયેર વગેરે બીજી જ્ઞાતના ફોને છે તે બધા ઉપર ક્રોધનું કાચલી હોય છે કારણ કે તેના પહે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી રહે, પણ હનકરી જ્ઞાતના ફોને પર આવું એક પણ આવગળું હોતું નથી જમરખ બુઓ તેના ઉપર ક્રોધ હોતું નથી હા, તો સહભાગ્યથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખે. ગૌરવને પ્રગટ કરવામાં તેનું રાત્ર નાશ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બીગી મંદ છે જે તેના ઉપરથી માટી કાઢી નાખવામાં આવે તો એને તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બીગી રાત્ર નથી તેથી જ રાત્રે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બખાલકાર કરવા જેવું છે

જે કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અહંકાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરો અને વિચાર કરો એ અનંતમાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરો અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમાં તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ છુલના જ્ઞાન-અહંકાર રૂપી રોગને માટે ખાવરકુલ ઈન્જેક્શનનું કામ આપણે

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનનો પણ જીડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમાં રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વાતાની ઝાપ હતી કેટલીયે સભાઓમાં તેમણે વાદવિવાદમાં ભાગ લીધો હતો જે સભામાં જતા તે સભામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા અથો અથોથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વાસભા મળી હતી આ સભામાં વિદ્વાનો કોઈએક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરતા આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે શાસ્ત્ર પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જ્ઞાતા સમક્ષ સામૂહિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતઃ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતઃ જો દૂર જ બાગી જતુ અને વ્યક્તિગત બધું કામ કરવા મરી પડતુ જ્યારે વાદમાંથી સ્વતઃ જતુ રહે છે અને બહુભયતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશ છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે પછી સ્વતઃની શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ખ્યેય માત્ર બી નતે પરા જ્ઞાપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જ્ઞ-પરાજ્ઞની આ રૂપોમાં સ્વતઃ બેવડાઈ જાય છે

જો તે આ વિદ્વત્સભામાં શાસ્ત્રાત્મક આરોજન થયું વિજેતાને સલામ પાંચસો ધ નજો આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે શાસ્ત્રાર્જની સફળતા થઈ ઉપાધ્યાય ધરોવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વત્ અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજયી નીવડ્યા નિયમ મુજબ સલામ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક રથવેળી બી ન રથવેળે વિકાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની યશપતાકાઓ બની બ્રાહ્મણ બાધતી આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔરવાન્દિત બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક યોગી જ્ઞાનદધનજીને ભેટ થયો બન્ને પૂરતા રનેહીઓ હતા

યોગી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો જોઈ અને તે આમાયની મનોદશા ધ્રુમી મપા પોતાના સાથીના મનને બહુ કાર આજવા તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આમાય ! તમે સરજીવ યાની કોને માને છો ?

આમાય ધરોવિજયજીએ કહ્યું- મારી હાથિએ કેવળ યાની મદાપુરુષ સરજીવ યાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા જનત યાનના તેજથી પ્રકાશાય છે

યાનની હયામા તેમનાથી જોબ યાનચણક કોણ છે ? યોગીરાજ બી ન પ્રશ્ન કર્યો

તમનાથી બીજો નબર ચોઠ પૂરંપરો આવે. તિનેપરની પછી તેમનો નબર આવે. આમાય ધરોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન - તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પાત્રી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપતું જ્ઞાન કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્યપર ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધમ્મએ ફેરકેતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ? થોડું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી. પણ આજે જે ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહાં તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશંસાના ગીત સાંભળવા આવો છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ધણી સેવા કરી છે તમારા જેવાઓ તો સઘનું ગૌરવ છે સંવની પ્રગતિ માટે ધણી સેવાઓ આપી છે” આપના જ્ઞાન આવી પ્રશંસા સાંભળવા આતુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશંસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ ટુંકાયાથી જ પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ લાવથી તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ મૈય-દેય તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ કાણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદ કાર નાશ પામ્યો

મનનો દેનું વિકાસ છે. પણ તેનો અદકાર તો હવનને બધે પતન જ થાય છે. અન્ન કૃત્ત્વ હોય છે પણ તેની આજ હી નથી હોતી. આત્મનો ગુણધર્મ ઉચ્છ્વળા છે એટલે તે તો સગમાવવાનું જ કામ કરશે. ખરે બધે તે આજ સાક્ષાત્તી હોય કોષાસાત્તી હોય કે અદકારની પણ તે દ્રવ્યના વિના રહેશે નહિ.

આત્મની માફક જ અદકારનો સ્વભાવ પણ દ્રવ્યનાનો જ છે તે હમેશાં મનની સાતિને સગમાવ્યા કરે છે. વિનયના ગુણને વાખ કરે છે ખરે બધે તે અદકાર દેહનો હોય અપતિનો હોય, અગ્નિનો હોય મનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

ધણા માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદકાર જાગે છે. મે આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કર્યો આટલી અડા ધ્યાની કરી બીજા શું કાંઈ કરો શકશે? પણ અરે! અરે ભણા માણસ તો જો તે વ્રત કર્યો સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને કૃત્ત્વ કર્યો. પણ તારા મનનો અદકાર કૃત્ત્વ થયો કે નહિ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ, મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, જળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો અદકાર સાધનાના ધર્મોંએ એળવે છે એટલાથી દૂષ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ બધાકે હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂષને અદકારના એરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને મારે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મહુગા

અમારની આમકિત વાચના ક્રમેસગ છે અને પ્રભુની આમકિત, ભક્તિ કહેવાય કે ઈશ્વરના આપણી તરફ એવાનો પ્રવલ્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનમા લગાવનાને એવું છે, જ્યારે આમા સસાગના પદ્મયોગ પોતાનો મનાતમક મગધ વંદ છે ત્યારે તે મગ આમાને માટે પતનનું કારણ બને છે, કાનુ કે તેમા મોદ છે મોદ પોતે એક બધન છે જ્યા મુધી પદ્મયો પ્રત્યેની આસક્તિ મદી નવાં જતાં લા મુધી રીતગમતા તરક મનનુ આકર્ષણ નથા વતુ

મોદની સ્થિતિ મીતે જાડોડી સાગગપમની છે તેમાથી જ્યારે અગવોતેર કોડકોડી લય થાય છે ત્યારે આતમાને 'નમો અગિતાયુ' મોલવાની લાગના વનશન વાય છે.

જ્યાં મુધી ભૌતિક પદ્મયોનુ આકર્ષણ મનને એચતુ રહેતે ત્યાં મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લામને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યાં પશુ તેની મોદમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદ્મયો સાથેના આતમાનો મગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપગ્રથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુષ્પજ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ જોડવો પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત ગગને હસવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશરો લેવામા આવે છે પરંતુ, તે પ્રગત રાગ પશુ હોડવા માટે જ છે તેને માટે એક અચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કાંચ વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પશુ વધુ અણીમગ જાડો ભોક્વામા આવે છે, પરંતુ તેનુ કાર્ય પૂરુ થતા તેને પશુ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અણુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિનયરના ગુણેનું વર્ણન આ મળ્યું છે. પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ કાલ્પ બની શકે છે.

જેવી રીતે સાધારણ વસ્તુ નદીના તટમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે. તેવી રીતે બક્ષિતના પ્રવાહમાં તબુચવાળો આત્મા પ્રભુમય બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે. તે જમાં સાધનોને સોડા સાથુ જરોડા ઈશ્વારની ઉપમા આપીએ તો બક્ષિતને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોડા સાથુ વગેરે સફાઈ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો ઠાઈ ઉતરોત નથી. ખીજું જો સોડા સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપાસ ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મ્મનાની છે. સાચી ત મ્મતા આત્માના મેશને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રેરિત હોવા જોઈએ તેમાં જીવનના જવાળા હોવા જોઈએ. જેમાં આત્મા ન જોઈએ હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગર છે. જો દુકાનમાં માલને સ્ટોક ન હોય તો માત્ર સો-ફોસો વેપારમાં સ્થાવક થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપમાં પહેલી મેવાથી ગ્રાહ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર ચેખા ઉપર ચડતા રહે છે. મદ્દ કરે જીવનનાં સાંભળીને બધા પામે છે. રજુશ્રમિના નામથી જોમને દુનિયારી છૂટે છે. તથાપર પડખાં જુ જોમને આવડતું નથી એવા સૈનિકા ઠાઈ ઈતિહાસના પાને જમર થઈ શકતા હશે. આવી જ વાત બાલ કિયાની છે. જાસુક પ્રકારની વિશેષ કિયાઓ કરવી તે જાસુકારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનનું સાધન છે. મરતું રત્નનિભવની ત મ્મતા કઈક જુદી જ મીન છે. તેને સળધ જાસુકથી જોઈએ નથી. ડેટસો જીવનમાં છે. સૈનિકનો સળધ જોઈસો વીરનાથ છે. એટસો તેના અણુવેશમાં નથી. વીરતા ન હોય તો અણુ વેશની કિ મત ડેટથી. સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક ખાટીનાં પુલગાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના જાને બક્ષિતમાં વસ્ત્રો જાને માળાઓ એટલી જ નીર જામ નથી. ક ની કે ડેટથી જીવનની ત મ્મતા કરે. જીવનની ત મ્મતાનાં જાસુકે સાધના નિ પ્રણુ બની જશે. તેમાં સમ્યક્ જાને સજ્જતાનો જવાલ હશે. સમ્યક્ વિના કાંઈ પણ વસ્તુની કિ મત નથી. જે અસહ્ય વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં જોઈ હોવા છતાં તેનું મુખ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળનામાં

આવે છે કે રૂઝિયા ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમાં અધિક કિંમતી છે, તેની એક તોલાની કિંમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિંમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી ટોચી નોઈએ લાવે એક કણ હોય, જે અસલ રૂઝિયાનો. તે ને ચમકશે, પણ જે અસલ નહિ હોય તો એક તોલો ૭૫ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમાં જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જે તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સમ્યક્ષની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિંમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોહાની નાવમાં બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામાં આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નહીં તાજગી અને મૃત્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમાં નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમાં તલમાત્ર ફેર ન પડ્યો, મૃત્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “વૈદ્ય મજા, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજી કોઈ ભસ્મ ?” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમાં પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જંગ પણ વિજય ન મળ્યો, શોડા પણ કારણ ગળતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર ચઢી ગયો, વીતરાગને રટના રટતા, એક ઇંચ જેટલો પણ રાગ ઘટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રંગ જેવી કોઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી? અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમાં કોઈ દૂષો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમાં વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કોઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમાં વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગતા કોઈ અસર પેદા કરી શકતી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા નોઈતી હોય તો સારામાં સારી લો, લાવે તે ગમે તેટલી કિંમતી કેમ ન હોય, છતાં જે પરેશ ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવે તો બ્રાહ્મરોજને મટાડવામાં તે ઓપધિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપથ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તશ્રીના રાખીને મીઠાચણી ચીખે શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારુ નથી આવતું.

આશય તો એ થાય છે કે પ્રાથના આગરે પણ તમે અપથ્ય વસ્તુ ઓતી માનવી કરે છો. રાખી વૈભવની પાસે જાય છે અને પોતાને ભાવતી પણ અપથ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરે છે પણ કેટલા વેલ જતા પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસતે નતવેતા સોઢેટિસ, ઇશ્વર પાસે હમેશાં એવી પ્રાથના કર્યા કરતો કે હે નમુ! જ્યે કુ નામુ કે ન મામુ પણ મને એવી વસ્તુ કદી પણ ન આપવો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું બહિત કરનારી હોય તથા મારી શુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. મતલબ કે મારવું એ ભક્તિના ભેદ જન્મરની વસ્તુ છે ભક્તિમાં તો સમર્પણ છે આરાખની સમક્ષ સરસ્વ સમર્પણ કરવાનો પવિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે ભક્તિની પૃષ્ઠતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે હસ્તિમાતેને નાક થઈ જવો એ ભક્તિની પૃષ્ઠતા છે. બીજા સંબંધમાં તો નમુમા ન મમ થઈ જાય અને પ્રમુ તારામા સમર્પ જાય એ ભક્તિની ચરમ સીમા છે. હનુમાન ભક્ત હતો તેમણે ચમત્તો ચરણે પોતાનું સ્વસ્થ સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ ચમત્તમ હતા. મીરાંની તત્ત્વવત્તા કૃષ્ણ પોતાની જાને પણ સમ્પાદી દેતી હતી આપણી નાને જુલીને જ આપણે તેને આપણ જાનની સમ્પાદી લીએ ત્યાં સુધી કુણુ રહેશે ત્યાં સુધી દેહબુદ્ધિ રંગે અને જ્યાં દેહબાધ તો સાધનમાં બધા છે દેહબાધી ભક્તિ ના. હજો / પ્રેમ કરે છે તે ગમે તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની હદિ ૬ પ્રા. / દોષ છે તેના બધા પ્રણનો દેહબાધને મારેજ દોષ છે. ભક્તિના ચાર પ્રકાર છે —

૧. માતભક્તિ. કુ બધી પ્રાર્થને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે આ ન ના ૬ કુ બધા સમર્પમાં બધી જાનુથી નિરાસ માનરોને સરખાપ પ્રમુ. ખ. ૧. ૭

૨. અધ્યાત્મિકભક્તિ. જ્યાં બીજા પ્રાર્થની ભક્તિ છે તેમાં માત્ર ૧૦૧ ના અધ્યાત્મી પ્રિયને ઉપસના કરે છે ઉપસનાનું ૧૦૧ અમ (૧૦ / ૧ / ૧ અધ્યાત્મિકભક્તિ કહેવાય છે.

૩ નિઃશાસ્ત્રલકિત આ પ્રકારની લકિતમાં, લકિતના મનમાં નથી તો દુખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રવેશન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયલકિત આ લકિતમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઈચ્છે છે કોઈ પીડાની શુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, ચાદોના દુઃખાઓથી તેના મનની ખાસ યુગાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહો, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો લકિત સોપાનિક લકિતમાં થઈ શકતો નથી તે નિરૂપાધિક લકિતનો આહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદબનજી તેમના કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આયુષ્ય બહુ ઓછું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય છે અને સસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક લકિત આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોધણું નહિ, પરિવ્રતનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો જણજણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં રિચરતા હોય છે. નિરૂપાધિક લકિત, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક લકિતની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણું કાંઈ ખાગી આવી કે તે દુરમન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રાજિક બેઠો બૂંધીને બેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જોડેલો જીવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મનત વેર પશુ જૂલો જીવ છે વીતરાગ દેવ-અરિકતની સામે વામ-જકરી સામે બેસે તો ત્યાં વામ પોતાની કૂરતા જૂલો જીવ છે અને તેથી જકરીના હૃદયમાંથી સ્વપ્ન જાગી જીવ છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના આંતરિક બેદો જૂલો જીવ તેમાં કઈ આશ્ચર્ય નથી.

ગ્રાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો. તેમાં તેમને ધણે સામે સફળતા પશુ મળી હતી. જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેની જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમાજના હૃદયમાં પશુ તે જીવ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગ્રાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પત્યાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પવિત્ર છો. જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણું સમરણ હૃદયમાં ઘણું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશો તો આવતી કાલે પત્યાસ રૂપિયા ગ્રાંધીજીને ભેટ ધરીશ. ખરેખર, આપણા નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો. એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગ્રાંધીજીએ કહ્યું— ભાઈ! આ રૂપિયા મારે ન જોઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને યાદ કર્યો અને તાવ કિતરી ગયો. એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે. પશુ જો કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગ્રાંધીજીને આજે દેવા પશુ તૈયાર થયા હોત. એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી.

આ સોપાનિક ભક્તિ છે. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેતો ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાર્થ પૂર્ણ થતાં તે પશુ અતમ ભઈ જશે. ભક્તિનું ફળ છે વૃષ્ટાંતો નાશ, વાસનાનો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિવૃત્તિ. જો તરફ પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજો કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપણા હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દુષ્ટ છે તો બીજી શુભ. શુભ અને દુષ્ટ કઈ એક વાસ્તુમાં રહી શકે?

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસ્તવ પૂરી થશે વૃષ્ટાંતો સત્યપરો અને તે જગ્યા સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જ ઓના મન ત્યાં છો ખરી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટાંતો અને ઈચ્છાઓનો ત્યાંથી નાશ કરે છે અમર અને પ્રકાશ બને એક સાથે રહી શકતાં નથી. એક અવર કે બીજો તરીકે ત્યાં પડે છે એવી રીતે આસક્તિ વિપરીત

ધૃષ્ટિ છે, ત્યારે ભકિત ઈશ્વરને ધૃષ્ટિ છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈ-છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ધૃષ્ટિ છે ઐશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની ભકિતમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ દરામ નહિ.

એકલી શકિતથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભકિતથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શકિત, ભકિત અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી ઠોકારા દેકારા છે કાઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બનાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસક્ત અને નક્ષી ભકિતની છે સાચી ભકિતની છે સાચી ભકિતની તલ્લીનતા જુદી હોય અને નક્ષી ભકિતનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કાઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકત્તાર પળખ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર ખેડા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુલ્લિની બહાર ખેતી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર ખેતીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર ખેતીને ? ” અમુલ્લિનીને કહ્યું—“ માળા ફેરવવાના એ ઉદ્દેશ હોય છે સદગુણોને અહણુ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર ખેતી સદગુણોને અહણુ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર ખેતી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભકિતનો ઉદ્દેશ છે સદગુણોનું અહણુ એ માટે તો આપણે ઉપારયનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

ભકિત અને જ્ઞાન

ભકિતથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભકિતશून્ય જ્ઞાનશून્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કાગળ કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઢીલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે મધ વાસણમાં દૂધ નો રાખીએ તો તે ખરાબ થઈ જાય. તેવી રીતે ભક્તિશૂન્ય ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંગળું છે જમ સાસરામાં જતા પતિની બધી મિલકત ઉપર પત્નીનો હક થઈ જાય છે તેવી રીતે ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તિનો આધિકાર થઈ જાય છે સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં પીપેરનાં નામ જોત વચેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં શકુચિત શુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાભરી વાસના પણ નાશ પામે છે શેરડી ભથ્થે કળી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્તિયોગે તે જાતિ, વંશ કે પરપણો હોય તે જાતનાં આટે તો અચનીય રહેશે.

આદુઆ

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં શુદ્ધિમાનીની ચીજ હોય તો એકામતા છે ને એમાં અરણી હોય તો આપણી શક્તિને વિચેરી દે છે.

અસિક નવલકથાકાર આલ્સ ડિકન્સ કહે છે કે ખ્યાન એક ઉપયોગી નિરાપદ નિર્મિત અને ગ્રામ્ય કરવા ચે.જી. મુલ્ય છે.

ને ચિત્તમાં એકામતા હોય તો ૭ વર્ષનો હક પણ ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કાપ કરી જતાવરી.

ને કાર્યમાં તમ થઈ નય છે એને કાર્યનો એજ સામનો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જાનિ આદ્ય દાન જાણ્યે મો તરુણ લાગે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સળધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમાં આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે -
બાહ્ય તપની તરફ તે જોડેલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમાં અન્ય તર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણ્યોને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે
કેમકે અણુસણુ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સળધમાં તમે ધણી વખત સાબળ્યું
છે ત્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા
છે શ્રમણવર્ગમાં મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમાં પણ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસનો
ઉપવાસ છે

ગયે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની
કિંમ્મ બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મગણ અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામાં ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના
વર્ષોત્તપ આવે છે, તે કેટલીકને પાચમો ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમો છે-
કેટલીકને સાતમો છે. જો કે પચુપણુ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-ભગવાન મહાવીરની જેમ તપસાધનાના પગમે પગને ભેન સમાજ ચલી રહો છે તેમની તપસાધના સાચેસાચ વહનીય છે

સાધેસાધ એ પશુ શૂંઘવાનું નથી કે ભગવાન મહાવીરે તપની મીઠાંસ કરતાં તેના એ એક બનાવ્યા છે એક છે બાક તપ અને બીજું અભ્યતર-બાહ્ય તપની સાધના અભ્યતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાદર્શીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને વાળે છે તે અભ્યતર તપ મનને અત્યુજવાથી ભેડે છે સ્વાખ્યાય પશુ અવરતું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક મના સ્વાખ્યાયથી તમે જેટલી સાધી શકો છો તેટલી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતતા માટે માળાનો આચાર પશુ સેવાય છે પશુ માળા, ક્યાં સુધી મનને રકડી રાખી શકશે? માળાના મલુકાની સાથે સાથે તમારા મનના મલુકા પશુ ફરતા રહે છે મનની એકમતતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધન છે સ્વાખ્યાયથી એ લાભ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકમતતા હાઈપ્સુ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોય પશુ ભયાં સુધી તેમાં ત અથવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેના ખર્ચે રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાતુર્યવિત્ત. જ્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે તે વિચારોમાં રમીએ છીએ હજારો વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંબંધી વિષયો જે વિચારસરોવરો બાંધ્યાં છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય હ તરે વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે બાંધેલા જીવનના પ્રયત્નને તમે એક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે

કે માળાને ખરાબ નથી માનતા. જાન્ય અભ્યાસ માટે તે પશુ આવશ્યક છે જે વહો અક્ષરચાનથી શૂન્ય છે તેમને માટે તે માળા એક માત્ર સાધન છે પશુ જેઓ અક્ષરચાન સહિત છે તેમણે તે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેમજ.

બાહ્યનીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે જ્ઞાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાર આપણે માગ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સંદેશ છે,’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ રહી શકશે

જેન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આઝ્યા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કાંઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિત્તી સજ્ઞાયં ચોય જ્ઞાણં ક્ષિયાયદ્ ।

તદ્યાય મિક્ષાયરિયં પુણો વડત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યાયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમા શિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી શિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રગાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “તદ્યાય મિક્ષાયરિયં” ને આતે “કાલે કાલે સમાચરે” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પરંપરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગત દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભંગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનુષ્યમાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાખ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાખ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાખ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાખ્યાય જીવનનું નિહાવન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુણ્ય મળે છે આચાર્યનાં મધુર શબ્દો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિહાવનમાં ક્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રવ્યો ન જો પડે છે તેવી રીતે સ્વાખ્યાયમાં એક પછી એક મનોરમ દ્રવ્યો દેખાય છે કાંઈક જગ્યાએ મદ્યપુસ્પેત્રી જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તો કાંઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અત્રવાન મદ્યવીર સ્વાખ્યાયના કદર સમયક હતા. તેઓ જોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાખ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાખ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશુધર ઔતમે પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસ્ટાપય મમ્ને કીયે કિં અણચર્હ ?

હ૦ 'સમસ્ટાપય જાણા વરચિર્મર્સ કસ્મ કારેહ !

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાખ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અત્રવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાખ્યાયથી આત્મા યાનાવસ્થીમાં રહેને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાખ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાખ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે જેટલું રાત્રી ખાવાથી રાત્રી ખાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું લાગે નથી / પણ કે રાત્રી ખાગે ખાઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાખ્યાયનું રૂપ પણ ગુરત / મળે છે આપ સ્વાખ્યાય કરો અને બીજા જે કશું આપને લેવું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાખ્યાય વાળીતું તત્ત્વ છે તે આત્માને મદ્યત્મા અને મ. માન પમ્મા ના સાથે નેહ્યારી કરી છે એ જગત્તર છે કે સ્વાખ્યાય વાળી સાથે સમય / મળે છે જ્યાં તેને ખાત્રી વાળી સુધી / સ્થિતિ રાખવાની શ્રેય નથી. મ. પાપ ની આશય પાડે બોલી જતા કે તેનું બાપ દાન નાશનું ક. નુ એ સ્વાખ્યાય નથી એ તો સ્વાખ્યાયનું પદેનું પદમિતુ

છે. પાઠ જોવા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કોઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની ઝસરત છે

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કોઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો. તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે

આગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ પર્વટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ સહજોને તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગમ્મો પછી, પાઠ અનુભવી અને બિડા ઉતરેલાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રશ્ન કરો તેમાં વિચારણાનું દોષ, વિચિત્રીયુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દશવચની સાવન્ય અને કામ કરતી હોય તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રશ્ન કરો તો સાચી જિજ્ઞાસાથી કરો.

૭ પર્વટન-પ્રશ્ન અને પ્રત્યુત્તરો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્વટન આશુ રાખો. પર્વટન (ફિસ્ફો)ના બળાવે તમારું જ્ઞાનધન વિધિન ચર્ચ જશે. પછી ભૂધાર્ધિ અમેશા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હ નરો શિષ્યા મેળવ્યા પછી તેને ખોઈનાખનાં આવે છે. મતલબ કે પશ્ચિમ જ્ઞાનની આશ્ચર્યજનક જરૂરી છે.

૮ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ સ્વાધ્યાયનો પ્રારંભ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કાંઈ તો વાસ્તુ હોય પ્રશ્નો પરીધી જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારે હોય તેના ઉપર હરીથી વિચાર કરો. આદ્ય સંબંધી તમે જેનજનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય બૌદ્ધસનનાં વાંચ્યાં હોય, તો તેમાં શું જ્ઞાન-શુ છે? જન્મેમાં કેટલું સાચું છે? ક્યાં તેમાં મત-ભેદ છે? મતભેદ હોય તો કેટલે બંધો છે? શા માટે છે? જન્મેની ચિંતન દેશીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની પાછળ શા હેતુ કામ કરે છે?

કાંઈ પશુ પુત્રક તમે વચ્ચે તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુત્રક ઉપર તે સમયના અન્ય લેખકોનો કેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને કેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુખ સાવન્યજ્ઞાને સાકારક અપવામાં તે કેટલો સારો થયો છે?

આ બધાં વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૯ મુખકથા-પ્રશ્નકથા સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુયોગ જીવનમાં પ્રેરણા આપે છે. સાધનનાં માન દરમિયાન આજ્ઞા વધનારા મદા પુત્રાનાં જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં લગ્ન પ્રમે આજ્ઞા વધવામાં પ્રેરણાવાળી છે. આપણા પછા તત્ત્વાત્મના પિપ્પામુઓ કે જે છે કે કથામાં શું છે? જન્મ ન થાય શાખા કે કથામાં જ્ઞાનનો ઈન્દિયસ જીવે. પડ્યો છે. તમારું જીવન કથાજન કાઢી નાખવામાં આવે તો ઈન્દિયસની કાઠીઓ તમારું જીવન નાશ કરે. ના જીવસાન મદાવીરો. જનિ ભા પજુ એક કથા છે અને જીવન નાશ કરે. ઈન્દિયસ જન્મ વાતારી જ છે અને જ્ઞા વાતારીને કાઠી નાખીને તમારું જીવન ઈન્દિયસ રદ છે. શું જીવન જીવ આજ્ઞાનો મદા જન્મ કથાનુયોગ રહે છે. તમારું વિચાર કરો તીવ્ર કરો. જન્મ કથા કદાચ કેમ બાધ છે. તમારું જન્મ તત્ત્વને તને રૂપ કે વર્ણનના રૂપમાં રદ કરીએ.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલ્દીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ જરાજર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના બેઠે દૂકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાસ્ત્રો કે ગ્રંથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જો મનમાં અસ્થિરતા હશે તો આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને બીજી બધી બાબતોથી છૂટકે કરી, તેમાં જ પરાવલું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે બીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણાં લોકો આરબે શરૂ હોય છે મોટા ગ્રંથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ જોડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે ચેપી રોગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે આજે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને બીજું ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માથો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ કેજાનુ હલ વાસનાના રંગમાં પૂનેશું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી કદના વાસનાને વાગાવે છે યેજાટોય કહે છે-ગદુ સાદિત્વ ઝેરથી ખસ વધારે કમ કર છે કેમકે ઝેર ઘરીરને ખારે છે પણ ગદુ સાદિત્વ તો સદા સિને ખારી નાખે છે

એવી જ રીતે પુસ્તકની પચદમીમાં ખુશ્વા મને કામ લેવું જોઈએ. સાપ્રત્યક્ષ વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિત્વને જોઈએ તો તે આપણને ખરાબીના પ્લાય જોવું જાગશે. જાનુક પુસ્તક સમજ છે કે જાનુક મિથ્યા છે તેનો જોડકમ નિજુ જ કરવો એ અવિવેક કહાવે છે વસ્તુત્વમાં સમજ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશાં છે આ દેવદિગ્દિશિ ક્ષમાધમજી, બી નદી મૂત્રમાં આ સ્થાને રજૂ કરવા કહે છે-

સમ્મવિદિસ્સ સમ્મ સુવાદ । મિષ્ઠાદિદિસ્સ મિષ્ઠા સુવાદ ।

સમજ દષ્ટિ રાખનારને ખારે મિથ્યા સાચો પણ સમજ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને ખારે સમજ સાચા પણ મિથ્યા અને છે મતસભ કે જાનુક સમજાય સિવાયનું બીજું સાદિત્વ મિથ્યા છે એવી વિચારણા સકી- જી ત્યાં તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વચિંતનથી વચિત રાખશે.

ખુશ્વા મને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો માત્ર કહાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

માહુત્રા

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કઈક કહું પણ પ્રાર્થના અગે શું કહેવાય? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પરમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે? શક્તિ અને કિંમત બન્ને દષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રયોજનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા ચત્તાની સાથેજ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે? એ બાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે જાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ જાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુર્તિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરખી ઘટાડી સ્વસ્થ રાખતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની જુરાઈઓને દૂર કરી સ્વસ્થ સુદર નિવારણો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જોરથાન છે. આત્મા માટે પ્રાથનાનું તેવું જોરથાન છે. ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝાઝા દિવસ ટકી શકે નહીં. તે જ પ્રમાણે વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી? ભોજનમાં એક ભત્તી તેજ છે એક તાકાત. એક દિવસ ખજાનો ખાન ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતું મોં પણ કંઠાઈ જશે. તેમ પ્રાથના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને એવો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ભાગ જની જશે. તો આત્માને પણ તેવો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિષળ નહીં જની જાય? આજનો યુવક શરીરને ખોરાક દેવા માટે બાઈ-બાઈ કલાક અવિસ્ત અમ કરે છે. પણ આત્માના ખોરાકને એ વિચરી મને.

પ્રાથના બંને એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા છાત્ર ખાવા કરતાં પ્રાથના કરેલ અધીક ઉપયોગી છે. ખાવાનું ભાસે છૂટી જાય પણ પ્રાથના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાથના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યે હલમાં એવું કુખ થવું જોઈએ. પ્રાથના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હશે પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે? ઘેર ચઢ્યા મોટી બને અને તમને ચઢ્યા લીધા વગર / અગિયે જવું પડે તો કુખ થશે. હા કેમ ન થાય? જરૂર તમને અથા વિના અગિયે જવું કુખજનક જાણે અને એ બદલ શ્રામતીજીને તો હસવાયો પણ સાંજની પંચી. એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જેટલું કુખ થાય છે. પ્રભુ પ્રાથના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવણની કુકાને ગયા અને તમે મેં જાની આપી. એક જાનાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી ગયા. પણ એ પાનના રચકમાં પેસા બાકી રહેતો એક આતો લેવાનું બૂલી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આતો થાક આપ્યો અને તેથી તમને કુખ થશે. હા તો આતો ભરી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાથના ભરી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે? ત્યાં તો તમારા દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાથના કરતાં પણ પેસા એક જાનાની કિમત વધી જાય છે. પરંતુ સતના હલમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે તે એને કદી બૂલી શકે ખરા? સત ન દિવસ ખાવાનું છગી શકે છે અને એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી તો મંકિના અને જે-જે મંકિના સુધી ભોજનને ઊંચી રે છે પણ તમને ભજનને ઊંચી નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મૂલ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે.

ગાંધીજીને પ્રાર્થના અંગે એક બીજી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસાગમા વ્યભિચારી થતા બચ્ચો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત જિત્યકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણુ ધારણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારા પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું અંતરેને અંતર કહેના યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સડો આવી છે, મે રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સંસ્કૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીવ્હા ઉપર રામ બિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંધ્યાકાળે પ્રાર્થના યોગ્યતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા.

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીસે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીપ્તિને જુઓ, જેને અન્ટર્ડર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાતની શાત દાણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરબુ-ફરબુ, ખાલુ અને પીલુ.

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત એ કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી ભાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ અનુપ્રાસના તો એ અમૃત છે ન્યા-નેર્મા દગાબાજની સભાવના કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાસના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો અધુર અનુભવ તો એ જ હલને ઘર્ષી શકે છે જે પ્રાસનાના સંગીતથી રવાયેલા છે

સંખ્યાવેળાએ ગામ ધાત્ર ચરીને ઘર બાણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરડું મળી રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર બાણી નજર નાખે છે પેતાની જમનીને જાંઝણે આવતી જોઈએ આરંભ પડે જિહ્વા-જિહ્વાને નાચવા લાગે છે અને હર્ષ-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરડા વળે એ હજુ બધાંયેસુ છે માસિક અંધરે એ દોરડાના જલનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા। પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડી અને જ્યારે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ જાવાળ-બરવાડ માણી શકશે ખરે ? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ ટેલેસો જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાંથી પેલા વાહરડા માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરડાના હલને જ પૂછે દા તો તેવી જ રીતે પ્રાસનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અમલ તેમ છે તેમ ન એ પ્રાસનાના ઠાઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત ઠાઈ બાકત હલ જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈનો જ્ઞાનદ સર્વ ઠાઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદ્ધ જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાસનાનો જ્ઞાનદ પણ ફક્ત પ્રાસના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બી ન તો માત્ર દરેક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની સહેશે એમના હલને સ્પર્શી શકવી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેસુ વ્યક્તિય પણ એમને જ્ઞા જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા આડે વિચિત્રા પ્રત્યેક ધર્મમાં પ્રાસનાને મહત્વ અપાયું છે જો કે સિદ્ધાન્તોગ્ય ધમ ધમ વચ્ચે બહો મતભેદ પ્રવત છે જ્યાં અનુ-પ્રાસના સમધે તો સવચ્ચ જ્યાં ધર્મોમાં એક મત રજો છે ક્રિદુ ધર્મ તો પ્રાસનાનું મહત્વ દર્શાવતા કહે છે “ રામ સે ગણિક રામ કર જામા અર્થે રામ કરતા પણ રામ નામમાં વધુ શક્તિ છે મુસ્લિમ ધર્મ અને ક્રિદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ બીજી એટલો તકાવત છે અને ગિરિજા વિપરીત દિશાના

પરિષદ છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અને એમનામાં એકમત એવા મળશે

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જો કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ મુખ્ય અને સૌથી-બેદને એક બાબત રાખી તમે એમાં જોડા બિતરશે તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે બહારાતો અનુરાગ જ દેખાશે

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશે કે રવિવારના દિવસે ઈસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં સાત-સપ્તહીન પ્રાર્થનામાં તક્લીન બેસેલું દેખાશે જૈન દર્શન જો કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાહે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિશે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારોશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહ કારરહિત પ્રવલ અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય બાણી જવા માટે નિરહકારી પ્રવલ કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્ત કરણનું પરિમાણન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રવલવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગલો છે, જ્યારે બીજા બાજુ પ્રવલવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં જર્વ આવી ભ્રમ છે એટલે બન્ને ગ્રહણ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રવલવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નહતો ■ જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે, પ્રવલવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગતિ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની હોય છે એવું મૂલ્ય પણ જલ્દી જાણ છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરેખરમાં એટલું મધ્ય સાથે ફટકો તોડેતો મુલ્ય પણ જાણી જાય અને સાથે-સાથે એવું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો શબ્દ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંગીતપ્રાણીથી જેવું હૃદયપાત્રિ ચાલુ થાય છે તે શબ્દો રટણ આત્માની પરિવ્રજામાં અભિનિદિ કરે છે જેવી રીતે ધમણી અગ્નિ પર્વતી રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રદીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમંદરણ હવનના અગ્નિ અને ગ્રોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી શકે છે.

પરમાં રાતના અધારુ હોય ત્યારે જિહ્વાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાયુની ક્રિયા હરામ કરી નાખે છે તમે એવાથી મુક્તિ પામવા સાથે છો અને એક નાનો એવો દીવલો એવાથીને ધરમાં મૂકી દો છો તો જ્યાં જિહ્વા કંઈ જાણે જ્યાં નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવલો હવનમાં પ્રકાશવત્ જાગે ત્યાં સુધી ક્યાંની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની સાક્ષિતે હરામ કરતા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દીવલો એવાથી દો છો તે હવાય અને વાસના રૂપે જિહ્વા નાસી જ જાય.

વચ્ચાનુ બીજા જો કે રાત્રિના દાણા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અમ્મ બી / ઉપર માટી એકડી થઈ જાય છે અને બોર પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજા એક દિવસે વિશાળ વચ્ચાનુ રૂપ ધારણ કરી દે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજા ને તમારી હૃદયસુગમિયાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એવું સિંચન કરો છો તો તમારા હૃદયમાં એક દિવસે ખરખર ઉપરિપ્રવા પ્રવટરી તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપરિપ્રવાનો સાત શુભ પ્રકાશ પ્રવટરી જાય. તમે પોતે તમારામાં એક વિશિષ્ટ અંતરિયુ હસન કરશો. હપની જાણ છોડી સાદી ભાષામાં કહો તો તમે પોતે ઉપરિપ્રવા જાની જાણો. હું એ તમે સર્વેમાં ઉપરિપ્રવા પામીએ જોઈ છું જો કે જાણે જાણે એ સદેખાંને હોય પરંતુ એવું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે. હવે હવે જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર કાઈ જાણને તમે શીએ છો ત્યારે એવું સન્નો

ગોપી-ગોપીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુ-મંત્રણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય ન્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, મુનકે શબ્દ કીટ મૂંગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

વેચદ્દ શગદ બ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૂંગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં થોડી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સંપ્રદાયની રીતી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પશ્ચીમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાત્ત્વી અને ખરી વનમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દેશ પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભલેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે ન્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિગ્ગ્ધ સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘અવ્વા સો પરમાવ્વા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં ન્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ ભીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીટો લાવી એની સામે શૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેત્રો પેટ ધસીને ચાલનાર કીટો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક એક એ આવે છે કે એક એકદિવ્ય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

શાસ્ત્ર તે જી છે કે લમરી બારે ઇર્ષ મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષની સુરક્ષા મારે
 અને એમના ખોરાક મારે એ કંઠિ લઈ આવે છે આમ સદા દિવસ મુખી
 ઇર્ષિને સેવા માટે ઇચ્છુ ફરી જાય છે એમથી લમરી નીચે છે અને ઇર્ષી
 જાય છે પણ જાલી કવિ ચોખી જ્ઞાન દમનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપ કહ્યું
 છે તે બાજે સમજી સક્ષમ તેમ નથી તે પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તે
 પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જતી થો
 છે ઇર્ષીના મચનથી ૭મ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રજુ નામના મચનથી
 આત્મા ક્ષિપરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રજુ નામ તે મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને રાત કરે છે જે
 માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તથા હાથે છે મૂર્ત
 જ્યારે આજના જોળા વરસાવી રહ્યો હોય છે ત્યારે આરસ પાવરના મહેલો
 પણ વધી જાય છે ત્યારે માનવ હજી હજી માનવ હોય છે આપણી જન્મમાં
 જ્યારે સ્વામવર્ણી વાળાં કિલારાય છે અને મુખ્ય વરસાદ પડે છે ત્યારે
 તાપ રહે છે પૃથ્વી પણ રાત જાને છે તેમ આકાશ પણ રાત જાને છે
 જમરો ને ઉગાટ આપતા મહેલો પણ હવે તે જમવા હાથે છે. બસ, જ્યારી
 જ રક્તિ પ્રજુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં ક્યાંયની જવાણ જાલી
 રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જાળાં હોય છે તે વેળાએ પ્રજુ નામ મેળવ
 કામ કરે છે અને ક્યાંયની જવાણ રાત જાને છે વાસનાનાં તેજાન સમી
 જાય છે

શાસ્ત્રે જ પ્રજુ નામ અર્થાત મન માટે પ્રસાત મેષ છે અર્થાત સ્વંચર
 માટે વહાણ પણ છે કામત માટે તે તેટલો જ ઇર્ષ છે જેટલું કે કુળતા
 વહાણમાંના માણસો માટે નાની એવી નીકા જ્યારે ચારે વજાણુ અસીમ જલ-
 રાશિ પાણી જ પાણી) કેળાય અને કિનારો શોધતી જાયો. હથેરોની શાસ્ત્રે
 અધ્યાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ હોય હોય હાથે છે
 તેણ સમયે અચર એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તે એવી મનુષ્યને
 એટલી પ્રત્યક્ષતા થયે કે જાણે કુળતા પ્રણે માણ આત્મા. તેવી જ રીતે
 સ્વચરના અસીમ સાગરમાં કુળ અને અર્થાતિની હડી અગ્નિમાં જ્યારે
 વમરો આત્મા મેષા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રજુ નામની નીકમાં સ્વાર થઈ
 જશો તે એ વખતે કિનારે પહોંચાશો-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના કિલારામાં કિલારો તે ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિનું માર્ગ

તત્વ કામ કરતું દેખાગે શબ્દમા પણ ધણી મોટી શક્તિ છે—તાકાત છે દેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમા પ્રસન્નતા સચાગિત થશે દેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે ક્રોધને ધેર ગયા. એણે ખૂબ મ્નેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું—તેવું નહો, વ્વાદિન્ટ હતું બદામ દેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી બે પ્યાલા ગરગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો—હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કઈડ ગભરાતા આવળે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમા તો થોડુંક ઝેર બળેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અચડાતા જ તમારા મનમા ઉછળફૂદ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો રવાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા દૂમતાર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક ફૂવામા પડી ગયું બસ આટલું સાબળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી બિહારે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો ક્યા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીચે શાંતિને લગ કરી દીધો બીજા જ ક્ષણે બીજો કોઈ આવી એને કહે છે કે ફૂવામા જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કોઈ હરિજનનું હતું આ સાબળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે બીજા શબ્દે એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ ૫૬૨ કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને બુદ્ધનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી બિહારે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાગ્યો જેનેના હૃદયોને હવાની દે છે પરંતુ સુરિતમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિમત નથી એમની સામે અહલાહ અથવા પેગબર—મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નથી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનવતા કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાબળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ બોધે એ કે શબ્દની શક્તિ છે

શબ્દ હસાવી ખસુ થકે છે અને રોવડાની ખસુ થકે છે કાંઈને તમારી સ્તુતિઓને શબ્દો કલા તો તમારુ મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીલી જિંદગી ખસુ કાંઈ અપમાનવાળી શબ્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસર અને ઘણા કરી છે તો તેથી તમારી સુખાકૃતિ ગંભીર નથી જશે.

રણ મેદાનમાં જ્યારે યુદ્ધની બેરીઓ ખૂંટા જોડે છે ત્યારે વીરોના મનમાં વીરતાની ભાવના જાગી જોડે છે બેરી વાંછત્રોમાં ખસુ એક શબ્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાંછત્રોમાં ખસુ બેઠે હોય છે લમના પ્રસંગે ખસુ સરજાઈ ઈચ્છા વિ. વાંછત્રો વગાડાય છે એ વળના પૂઢકાચ કાંઈ શેડ દાની દુનિયાથી વિદાય લે છે ત્યારે ખસુ વાંછત્ર ના? છે આ જ ને પ્રકારમાં કાંઈ બિ બેઠે જાણાય છે? હા ધસે મોટે તક્તવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડતાં વાંછત્રોને જ્યારે તમારા હૃદયમાં આનંદ કરી દેશે જ્યારે જીજ્ઞા ખસુ પ્રસંગે જ્યારે તમારામાં ગમગીની પ્રસરાવશે તમારા અસ્થિમાંથી બહાર રોકે. રૂપિયો પડી જશે તો એનો ગજુકરો તમારા હૃદયમાં ગઈ ત્યાં જીવી કરશે, જ્યારે વરસાદની પ્રથમ ગમગી અને તોફાનમાં પાડેલોમાંથી કાંઈ કામો નીત મૂખિત થશે અને ત્યારે જે શબ્દ તમને સાક્ષાત્તે એમાં તમને મધુરતા નથી લાગે જેટલી તમે પેલા રૂપિયાના રણકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીતમાં ખસુ એક શબ્દ-શક્તિ રહેલી છે કુશળ સંગીતજીવીશાના તાર ઉપર જ્યારે સુરીશા અવાજમાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શ્રોતાજાણેલા હૃદયે યેથી જોડે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધસી મોટી તાકાત-શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે અખ્યુતને સંગીતકાર જ્યારે મેથ રાગનો આશ્વાસ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી જાંટા વરસી જતાં કારતળ પ્રસિદ્ધ સંગીતજીવી તાનસેનની વાન તો પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યો મુકત એલચામેલા દીવ્યની દારમાળા સત્તી જ્યારે એ દીવ્ય-રાગની વાન છેડતો ત્યારે પેલા એલચામેલા દીવ્ય જાગી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીડને દલકા મનાવી દે છે ખસુ એમાં આશ્વ જેવું કાંઈ નથી. સંગીત વડે ફર પશુઓની કિસકે જીવિમાં ખસુ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી કરોન્વિત નથી જ્યારે એમાં તે જ આશ્વ છે વાશ! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો ખસુ મટાડવામાં આવે છે.

ધરતી દેશનો વાન છે તેરમા શિકામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાચ-રોગ કહેતા હતા સરીર ઉપર જ્યારે એ રોગનું આક્રમણ

મતુ ત્યારે સુતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊઠીને બહાર આવી નાચવા લાગતો આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ ભાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસહીષ્ણુ શબ્દો બોલવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઇલાજ નહોતો સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજમાં આવતું નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પાસે એક કેસ આવ્યો તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઓપધ બની ગયું આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સંગીતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જ-મજૂગિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમાં હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકથેગ બની જાય પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊડી જાય છે ત્યારે તે નિઃપ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલાં પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [પશુ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સારી ગયા છે પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કાઢી નહીં નર પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીવનની પણ જરૂર નથી મૂળો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી હારતના ભક્ત ઋષિ સરદાસ પોતાની પાસે આખોનો

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના ક્ષેત્રે અમર ઘર્ષ થયા છે એ ક્ષેત્રમાં તેમ જ્ઞાત નાનું એવું દિશ્વ જોઈએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય તજ કરવા માટે નહીં કેટલોક વખતે આશ્ચર્ય એવું વિચારે છે કે ચાલો અત્યારે કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ. એ સાચું છે કે તમે કામચાળા છે પણ પ્રાથના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નક્કરો સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જેમ સડેલ રજા બાપી રહ્યાં નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ બાપી રહ્યા નથી તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી જોઈએ પ્રાથનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં જ્ઞાન હોવાનું જોઈએ પ્રાર્થનાના પદમાં મનને જોડી દેવું જોઈએ. એમાં જો મનને ન જોડવું તો એ પ્રાર્થના દબ-પ્રાથના ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ ફાયદો નથી.

બોજન અને ભજન બન્નેનો સંબંધ એક સાથે છે કેમકે બોજનને સ્વાદ એક જ લઈ શકે છે અને ભજનની મધુરતા પણ જીવણી જ મેળવી શકાય છે પરંતુ જ્ઞાત એક ન તો પૂરો બોજનનો જ્ઞાન હોઈ શકે છે તેમ ન ભજનનો રસ. જ્યાં મુખી એમાં મનનો સંયોગ નથી થાય ત્યાં મુખી જ્ઞાન હોવાનું જોઈએ નથી કારણ કે જો તમે સંયોગ એક બંને મનની સાથે છે તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ એક બંને મનથી થવી જોઈએ એક જ બંને જ્ઞાન જુદા-જુદા લઈ જાય તો ગાદી નહીં રચાને પહોંચી શકતી નથી તેવી જ રીતે મન બંને વચ્ચે મન અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રાથના જો ફેરાર બની શકતી નથી. એની સફળતા તો મન બંને વચ્ચે બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

જ્ઞાત નામ મેવા અગ્રથી એક વ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણે સારો તરી આવે છે આતાનું નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનું ચિત્ર સામે આવી જાય છે કસ્ટાર્ડનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની કાચનું દસ મગજીનીકાચું દસ નજર સામે આવી બેસુ ઘર્ષ તથા છે તેવી જ રીતે સત્નું નામ લેવામાં આવશે તો એની અદિસા દયા ક્રમાનું ચિત્ર સાક્ષર બની આવશે અને વીતરાજ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક સક્રિયતા એમની પવિત્રતા અનંત યન વચ્ચે થયા જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી તથા છે વીતરાજપણ અરાવતુ એક માનસ-ચિત્ર જેને જોઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમકી જાય છે એમની બાર બાર વાર સુધીનો કઠોર સાધના ! અનુદ્રુણ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહેની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નગર સમક્ષ આવી અદર્શ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સખળતામાં પસંદાવે છે મુરકેલીઓથી ભરેલી ધણીઓમાં જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રઢત અધિકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમાં એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાસના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજ્યી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દહતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતું અને પ્રાર્થના કરતા વંચી વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એટલું જ કંઈક કારણ હશે એ કહેવું જોડું જ કરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રાટલા બહી ખાવા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રાટલા ખાધા પણ ભૂખ સમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રાટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેથી રાતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમાં પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ બૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે અશ્વર્થ શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગે વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી કેટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક ફરતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમાં ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમાં ભરતો પ્રત્યે અસીમ રમેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના ફળથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમાં બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદાસ જવું

હવે તો કસકટા મેલમાં બેઠા જ રા મટે? તેમ પાપના ફળથી મરણ હોય તે પાપથી બચો. એક ઉદ્ધૃત શાસ્ત્ર કહ્યું છે કે યદિ દ્વાદશ કરના દે સો આદત સે યજો । ક્યોંકિ આદત બીર દ્વાદશ થોનો સાથ નહીં રહ સકતી । અર્થાત્ ઇલાદત કરવી હોય તે આદતથી બચો કારણ કે આદત અને ઇલાદત બન્ને સાથે રહી શકતાં નથી.

સ્વામીશ્રુતિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની બોધા દેવળમાં જઈ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઇશ્વાર સમાપ્ત થઈ જાઓ" ત્યારે આ બાબત ઇશ્વારમાં અગ્નિને દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે કમરનું અમારા દુશ્મન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમે જ બતાવો ઇશ્વર કેનો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાથનાની વ્યા રીત જ શુદ્ધકરેલી છે કુ તો બાવી રીત-રસમને લઈ જ કહીશ. પ્રાથનામાં તમે તમારા પાપોની આશોચના કરેલ આશોચનાપ્રધાન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા મનલે સુણી મારુ હવે કરખ્યો અપારો
સુણી જનોના ગુણ નથી કીધાં કીધાં મેં બાલ કનરો નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારો

નિજ સ્વાર્થે તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી અપારો
કુખી જનોની કશુ ન કીધી કીધાં મેં કહ અપારો નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારો

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના અંતર મનને બોલીને ધૂણી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાર્થના એ સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન અપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નોંધે એ નહીં તેમ જ અપણે આંતરિક મોહાક દુઃખાં મારે પ્રભુ સાથે કામ ટેકવા નોંધે. પરંતુ એમના જીવનનો ઉચ્ચત્વળા ઇતિહાસ નેઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું નોંધે એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ્ય ॥

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરક્ષિ આવે છે સામગ્રી તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની બિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ કેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જે કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જે કે લગનને ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, ખીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો કુબાડવાનો છે પણ જે તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોંચી શકાય છે નદી-કિનારે ઊભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊકુ હતું એણે પામે ઊભેલા એક ખીજા સન્નજન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સન્નજને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોંચી શકો છો’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુ કાંઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોંચતા શી વાર લાગશે ?’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોંચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે ઊભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુરકેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધા સામે પાર પહોંચવાની સલાહ દેનારા પેલા સન્નજન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો લીડ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ડૂબી મરવાને સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોંચી ગયો હોત’ પેલા સન્નજને જવાબ વાળ્યો ‘ભાઈ, આટલા ઉઝળો નહીં મે તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાણી નહીં’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જે દેક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાઠ એમી જ્યાં તો એમ તમારું મન પણ પરાવાસી નહીં તેમ એમાં ત મમતા પણ આવશે નહીં તે પછી એની પ્રાથના કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ ? શબ્દ તો સ્તુતિનું શરીર છે અને જ્ઞાન એ એનો આત્મા છે આત્મા-જ્ઞાન દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી બાહ્ય વિદ્યાન લઈ ચૂક્યો છે એ શરીર ને તમે જાહે તે લો સત્યવે આબૂપણેથી લઈ જવા છતાં શુ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે પ્રાથનાના શબ્દ સ્વર અને ક્ષય એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અચર જ્ઞાન નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અમુક પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ ધરૂં જ મનસીલીમાં જનારી છે કે -

જન્ય પનિદ્ધારી કુલ ન વિસરે નત્રી ચત્ત નિધાન,
પદ્મ ન વિસરે પદમણી પિંછિ સર્ણી અઢવી ન વિસરે શ્યાન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસેા પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયજ્ઞ છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે હીરીએ-હીરીએ જતરને દવિત કરતો જાડુ ભર્યો છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જનાવે છે આ ? પણ નાના જામાઓમાં આ રીત કામ છે માન્યો. દૂર દૂર જઈ પાછી ભરી આવે છે પરંતુ આપણા સંદેશની અને આસ કરીને મુજબની માતાઓ તે પુણ્યશાળી છે તેઓ તે આ વ્રજથી દૂર છે જામગ્રમાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જનું જ કામ પોતે જ કરે છે પરીએ જાણી દે છે એટલે એમને ઘેર ઘોઘટો જાડુ જોળ પહોંચે છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરાત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષ જાનથી ન શકેશમાં દૂર-દૂરથી પાળી લાવવાનું તે છુટ્ટ છે પણ આની સાથે જ શાન્તિએ પણ ધરે પદ્મનાં છે ગરીએ-ગરીએ ઘોઘટો. જામના સર્ષને મોડા છે અને વા દુઃખે મોડા નહીં પણ દુઃખે રક્ષિત તમા નથી તપ છે તમે નારાજ ન થશો દુઃખ ઘોઘટોની રીત કરતો તમા ન તુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ જોડ્યો છે ત્યારથી જ સંદેશમાં શાન્તિ અને સ્થા. કમી છે.

ત્યારે જામગ્રની માતાઓ સવારે ડુવા ઉપર પાળી ભરતા તપ છે ત્યારે એમના શિરે એક નહીં પણ બે-બે ધા ઢોલ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-સંગેલા ધણ તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હમરો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાજુએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હમરો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પડેવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ધણ તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની મુગધ સ્વાગે હોય છે પણ ફૂલ જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંટણી ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ઝવર જેમ ગૂંથ જોડે તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે તીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી એસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ જોભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં ન્યા સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યા સુધી એનો લક્ષ્યો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આટા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીની ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે ન્યા સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યા આવી બોનાઓ મેજ બનતી જ રહેતી હતી હતી કોઈ કેળાની જાણવી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કોઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ઢબરમાં

આંચો આંચે છે રસ્તે ચાલતા ઠઠી ઢાઈના પગમાં ખીલી વાસે છે તે ઢાઈને બાંધીદાર પત્તાની કણી ખૂંચે છે અને તેથી પગ મોલી-મોલ્યું બને છે રાહદારી તોઆ પોદારી નામ છે ક્યાએક વળી રસ્તે ચાલતા ઢાઈનો પગ પૂક અથવા ગળદા ઉપર પડે છે અને ગટ્ટો ઘઈલાવ ત્યારે એવું ખન તિરસ્કાર વગ્ધાયે છે આ જાંબો બાસ્તરચ નાઝરિકપણીની વાત છે ઠઠરમાં રહી નાઝરિકપણીની ઉપેમા જ્યાં સુધી થતી રહેશે ત્યાં સુધી આવી બીનબો બનતી જ રહેવાની.

હા તો પેતો ફક્ત મસ્ત બની મોડાને કુબા રેતો અને નદીમાં મળતો મોટું (આટો) મેતો ચાલ્યો જતો હતો કે અચાનક એવા પગમાં તોખી ખીલી વામી ખાલી બાંધીદાર હોવાથી ખૂબ ભડે સુધી એને જામ થયો. એક આદની સાથે તે ત્યા જ રહી પામેલ એવા પગમાંથી અંધર કોલી વતી ગયું રીડને લોપિ એવું તદ્દય મેચેન હતું રસ્તે ચાલતાં મેકો રાહદારીઓ ત્યાં ગયા તો ગયા. ફેરલાક તો ફક્ત હચક કપે જ ત્યાં ઉભા રહી ગયા તો ફેરલાક વળી પેલા ફક્તની પીડ સાથે પોતે પણ પીડા બનું જાવવા લાગ્યા પામેના દકોમણ પણ આખા પારો બાંધવાની સામઘીએ પણ દની પણ પેડી ખીલી જ્યાં સુધી નીકળે નહીં ત્યાં સુધી પારો પણ બાંધે ઢાઈ ગીને! દકોમે ખીલી કા વાનો મગલ કહ્યો. દનુ બાંધે પણ નદાલે ને ફક્ત ચોસ પાડે એવું ખીલી કાલ્યા આરે ઈકાર કરતાં એણે કહ્યું.

આ ખીલી ક્યા જાતી નથી અચાનકે ઈલાલ કરવા જેવી રીતે! આખરે એવું કહ્યું. પણ ત્યારે જ માર વાને નમાવત જાનોય. ત્યારે એમાં ત મગ બની ગડે ત્યારે આ ખીલી બેગી કા જે અને એવી અગર પણ નહીં પડે. પણ હમ ત કહ્યું પામ્યું એ પેલા નમાવમાં ત મગ બન્યો કે આ જાલ દક. ઠીલી બેગી કા નમાવત કામ પૂરું થતાં જ એવું પામ્યું. પણ ખીલી નીકળી ગઈ! અગીને રાહ કરવા બાંધ્યો જે મગ. પણ દનુ બન અગર તનુ ન પાડે કે ખીલી તો બેગી કામ ઈ. પણ ત મગ તનુ અક મિત. માં સુધે જનુ જ જુઓ જાવ છે.

તે પામ મ ને તુમ ન બન આપદા ડિમામમાં ફો
ક મગ સથા આવા રજા પડેનું સુનિદ અમેશા માં
તે ન ત્યારે આ જાલ ને મગ. કામલ કામલ ત્યારે મગ પામ
ક મગ. પણ કામલ ના પામ. પણ કામલ ના પામ. પણ કામલ ના પામ
તે ને આ કુનિય પામ. પણ કામલ ના પામ. પણ કામલ ના પામ. પણ કામલ ના પામ

રીતે પ્રાર્થનાની ઠાણોમાં પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાચું પણ જોઈએ, અને જ્યારે જ વસ્ત્રો અસ્પૃશ્ય થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાધુનું ધામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે, માટે તપ વડે તપ કરનાર રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજર્ણુ પ્રવચન અને નિગ્રહથી સજાય રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે લક્ષ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેજની તિ તેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાજુ તમે મારો છે. છતાં કમ જેવું હોય-અનુભવ તો નાંચે ઇસિદ્વીક વાણ (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે લક્ષ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાન નારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપળ છે

દુનિયામાં સૌ કરતાં વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો જી પણ સર્પ નમ છે પરંતુ ચરણ મન રાત ન દિ અવિરામ ચતિથી દોડતું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ હોય જા બાજુથી દોડશે અને બીજી બાજુથી હવા ખાવી તે તે બાજુ દો શે જાત મન પણ એ રત્ન પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના અપાટા લગી દોડતું રહે છે મનની આ ચપળતા જાએ મહામુનિ કેલીક્રમ્મર મહાચરણ ચીતમ સામે એક પ્રમ કરે છે આ બાજુ મીતામાં અનુન મીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

वचसं हि मन कृष्ण ! प्रमादिव बलवत्पुच्छम् ।

तत्त्वाह लिप्लह मन्वे वायोरिध सुषुप्तावम् ॥

ચેત્તિન્દ્ર કૃષ્ણ ! મનની ચપળતા દુર્મત છે આ મનની મળવાન ચતિ માનવતા વિચારેને મજબૂત છે આપણા જેવા માટે એનો નિગ્રહ વાધુને મુખમાં જાય કરવા જેમ છે

જો તે આ દુન મનની ફરિયાદ લઈને મીકૃષ્ણ પાસે પડો તો છે કૃષ્ણ આપણે આપણી મુશ્કેલીઓ ત્યારે વચ્ચે આવતું કામકામ / એવું અમા

ગયું હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અંગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ એસે છે તો કદી ગદ્દી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુખ્તોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદ્દી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દર્શકો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દૃશ્ય આંખો અને બે સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત બીજું દૃશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમાં હમણાં એક દૃશ્ય આવે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દૃશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દર્શકોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમાં ક્યાંયને ક્યાંય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમાં બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમાં ઢળી પડે છે સમવસરણમાં પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આંધુદોરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ ક્યાં જાય ? પ્રભુ વર્ષમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમાં”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ બેસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જોવા બોગી કીટકો ક્યાં ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સંદેહોથી પર-હૂ-હોય છે વિચલપને ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હલુ બાંધી હલુ થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હલુ મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેવ-સાગરમાં ડૂબના-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, “ભગવાન, જો રાજર્ષિની આંધુ-દોરી હમણાં તૂટે તો ?”

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમાં” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજુ ચિચારી જ રહ્યા હતા કે આગળના દેવદુ-દુલિનો ગડગડાટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડાટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

જાવવાનું બોલ્યા. સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન સવર જાતી ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોષ્ઠા કરી રહ્યા છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડ સિંચો ગાજ રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિશ્ચય સાધના પર તમારું મન મહાનુભવ જાતી ગયું હતું અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા. ખરું જાવનાં! હું કઈ સમજી શકતો નથી જાવનાં! આ કોયેડો હોંઠેલી શક્યો નથી. થોડીક મિનિટો પહેલાં સાતમું નરક હતું અને હમણાં જ કેવળગાન! જાવનાં, જરા સ્પષ્ટ કરી અને સમજાવશો!

પ્રભુ બોલ્યા. ભૈષ્ણિક જે શસ્ત્રે રાજર્ષિને વધન કરી તમે જાણી જાણ્યા હતા તે શસ્ત્રે એમનું તન તેા મુનિ-સાધનામાં હતું. ખરું મન! તમે એની મતિને પકડી નહીં શકો તે એ શસ્ત્રે બીરાજ સદ્ધર કરી રહ્યું હતું. પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન મુનિ બન્યા. આ જાણુ શત્રુઓએ કુળજતાનો લાભ લઈ ગ્રાહી કરી હતી. મુદ્ધ ખેલાર્થ રહ્યું હતું રમ્તે પચાર થઈ કોઈ વ્યક્તિએ રાજર્ષિ તરફ ઈશારો કરતાં કહ્યું. પિતા મુનિ બન્યા ખરું પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ લઈ ગયા. શત્રુની વિચ્છાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ઘેરાઈ ગયા છે.

આ સમયે રાજર્ષિના કાને અચ્છાદ્ય અને એમનામાં વિદેષનો જાણી જાણી જાયે. મન મુદ્ધના મોરચે તઈ પહેંચ્યું અને જાણુઓથી ભીંસણ પ્રકાશે થઈ રહ્યો હતો. કાયમની જવાબામાં સંગમતું મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકન્યા દેખો. એક કહી રહ્યું હતું કે આ તે જ શસ્ત્રે લઈ રહ્યું હતું કે જ્યારે તમે પ્રભુ કપોં હતો અને મેં મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો. જાણ સરીર સાધનામાં હતું. ખરું અત્તમન શત્રુઓના શિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યું હતું.

હા કયા કળુ વાધૂરી છે મુદ્ધ પૂરનેશમાં હતું. દબરો વીરો કપાર્થ ચૂંચ્યા હતા શત્રુદલ પણ સમાપ્ત થવા જાણ્યું હતું. રાજ-સામગ્રી ખરું સમાપ્ત થવા જાણી હતી કે અચ્છાદ્ય સમ્રાટ પ્રસન્નમનનો કોષ ક્રિયા રાઈ જાયો અને એક સાસે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનલીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ રાજ ગ્રાધવા લાગ્યા. પણ જ્યાં રાજો કાગળાં જાણી ચૂંચ્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યું સામાં મુદ્ધ ન ખરો. એક જ પ્રકારે શત્રુ-શિર જમીન સાથે જાણાસે અને જ્યાં દાઘ ઉપર છે તેા મુદ્ધ કરેલું શિર હતું ક્યાં હતો મુદ્ધ!

બસ, તેજ દાણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું મુદ્દ ૧ ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ઢાણોમાં શુભ પરિણુતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દેષ પરિણુતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ બે ઉપર બેઠે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી શુક્રમાં ધોણી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજળ છે વેગ આ મનનો, ગજળ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા સ્નાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સદૃશ થવામાં વિધ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આલો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એટલેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

ડો એસ ડી કાલગેજ ખર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રબળ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ઠસોમાંથી ૪૦ હજાર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે જ્યાં જ અધૂરા ગરણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડોક લોટીઓ લખી કે એમના મનિષ્ઠકમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અચિરતામાં તેઓ ચાલીસ હજારમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી બેઠાંએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિણ્ણો છે કિણ્ણોમાં બે તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈડિયાસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અગ્નિતત્ત્વ કયાંય બહાર આવતું નથી પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્રકારોનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને આપે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિત્રકારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવા એ અસહજતાને નોતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે દૂવો ખેડવો શરૂ કર્યા પચ્ચીસ દામ સુધી ખેાલો પણ પછી ન નીકળતું એનું મન લેવાસ થઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે ત્રણ ખાંડે ખેાલો પચ્ચીસ દામ સુધી ત્યાં પણ ખેાલું પણ પાણીનું એક ટીપું જ નીકળતું. તેમ એણે વળી ત્રીજે ઠેકાણે પણ પચ્ચીસ દામ સુધી ખેાડતા પછી ન નીકળવાથી ચોથે ઠેકાણે ખેાડતું શરૂ કર્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દામ લેઈ ખેાલું પણ ત્યાં પાણીનું ટીપું નસીબમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દામના આર દૂરા ગુચ્છ-ગુચ્છ ન ખેાડતાં એક જ જગ્યાએ સો દામ ખેાલું હોત તો એને પાણીનાં દશ નજર થાત. ચલણ મન જ એની અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરવ નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ ડેલી શકે છે. પરંતુ તે જ મતિથી વહેતું પાણી અને તેનો પ્રવાહ રક્ત અવાજ કરીને / સ્ત્રી ગાય છે. એના અસ્તિત્વને બદાવવાનું કોઈ ચિહ્ન પણ બાકી રહેતું નથી.

પ્રમાત્ર વિચારક ઇમિસન બોલે છે. જીવનમાં શુદ્ધિમાંની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી શુરાઈ પેતાની શક્તિએને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં અધન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રશ્ન એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક બેઠક કહે છે. મનોનિમગ્ન વડે મેરી-મેરી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની ચલણ ચલિને રોકવી એ તો મશ્કન ચોગીઓનું કામ છે. આપણા ડેરા બેઠક માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે ભેંસા કહેવા હોય છે કે જોએ વાસનાના ગુચ્છ છે. આત્મ-ચર્ચા સાધોને પૂછીશ તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે એ આપણે ડાકાય છે આપણે એના નથી.

મનોનિયંત્રના ઉપાય

એક વાત સમ્રાટ ચેન કરુણાવતાર ભગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની અપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમારા જેવા પ્રાણી શું મનોનિયંત્રના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય જાણુનું વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ લણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમાં અમે ગંજ્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિરકુશતા પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ધન પણ છોડવું ન પડે ઔદિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન શુદ્ધ જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તો એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ સંખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જવા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચલતું રહેલું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેવોમાં પણ જાય એ ખુસ્તી તકવારો સાથે દરવાજો ઊમેઢા ઓઢીદારો પણ એને મહેવમાં પ્રવેશતા રોઢી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુસ્તમનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બહારની વાત છે

જૈન આગમોમાં ચક્રવર્તીના બોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના બોજન સાડુ ત્રણ સો ને સાઠ બ્રાહ્મણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે છે ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક જામ છે અને કહેવાય છે કે એવી એવામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી તોરે દિગ્વિજય માટે નીકળે છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપટીમાં ચૂંસ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે જ્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે !

તેમ છતાં બાવા જળવાન ચક્રવર્તીને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ! જ્યોત્સ્ન મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભગર સમય ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બી નતી તો વાત જ શી કરવી ! આ પ્રકૃતિનો અદ્યત્ત નિયમ છે એને કોઈ ત્યાગત બદલી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ આ શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ! જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જ્યોત્સ્ન બાપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિમજ્જણ ગુમાવી બેસશે. આપણે એકવાર ચાંદીમાં કંઈ અને જીભ ઉચ્ચારશે કોઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી ચાંદીમાં તે / છે ચાંદીમાં અક્ષય પણ છે પણ જરા (જલદર) જુઆક્રમણ પત્ર પર થશે તો હવે મૂકવા જશે. સીધા પણ પડશે અને વાંદાચૂકા પણ. કહેના એક શાવરે પણ કહ્યું છે કે

ઝોર ચલ ફિર છે જરા તમ તમ કે વ બકિ મર્વા,
ઘાર વિન કે વાદ ભેરી ઢેહી કમર હો માયગી "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અક્ષય સમાપ્ત થઈ જશે કંઈની સાથે વાસ એક બીજા સાથે અભ્યાસ છે તેમ અડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અભ્યાસે વણી રુક્ષ બની જશે અને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે શરેશ્વ વાંસનો જવા / દેવ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ ગયેલાં કોનો પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો સ્નેહ હાડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી બક્ષિત રહેતો નથી

હા આ ત્યા-જમનું ચિત્તન માનવીના સૌંદર્યનો અદ્યત્ત સમયથી કે છે દરોજ સ્નેહને પાવર પાલનશાઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌંદર્ય ક્યાં મુગી રહી રહેવાનું છે ! મનુષ્યને પોતાના સૌંદર્યનો નશો દેવ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અભ્યાસ કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણસોએ લક્ષિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહકારને ચેલેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કાના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનું ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન છુદ્દને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધવયથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સફારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું . “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું -જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે -“ શું આ જરા સુકુમાર સુઠરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્ન પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું -“ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભીડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું બીજું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમાં બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રા (દોરા) કાપા છે, ગમે તેટલી મજબૂતોથી બાંધે, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમાં જ થવાનો છે ન્યા સયોગ છે ત્યા વિયોગ અવસ્ય ભાવી છે મનુષ્ય સયોગો બેડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમાં એ રોવા એસે- છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે. પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો ધાણ એ જડ-સયોગ છે. પત્ની, પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે. પરંતુ સંપત્તિ સામન નથી. પુત્ર અને પરિવાર જામર નથી. દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં છો તે પશુ એ બધાને છોડી તેા જીવો કે તમને એ છોડી તેા નહીં જાય. દૂર ન જાઓ. શરીરના જાગે જ્યાં જાન નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તેા સાથે ચાલમે તે ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે. ધન સ્ત્રી પરિવાર પર મારું સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પસંદ છે. પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારનો પ્રસંગ આવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વધાવે છે. રોવ એ શુભામીત્વ ચિહ્ન છે એક નોકરને એસ્ટિલર બનાવે કાની મૂકે છે ત્યારે એ આંસુ બોલી શુભામી ચિહ્ન કરે છે. મારે તમે વસ્તુના સ્વામી નથી. પશુ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બનાવે કંઈક સ્વીકાર આવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ જનત જનવ કાળ સુધી. તમે બનાવે કંઈક મકાન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો. સડે એમાં લખાવો છો. ત્યાં સુધી સુખ અને ચંદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પશુ એ બેળા મનવી. આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવના પહેલાં તું એ તેા વિચારી લે કે સુખ અને ચંદ્ર ત્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પશુ રહીશ ને ?

આવે જ સંપત્તિ સ્વખત્ત અને શક્તિ પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે.

जिमके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

छाड़ उमको कम पर दी, और निशा कुछ मी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમંચ પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબા ને આત્મા ગયા. એમનો સાચો ઇતિહાસ કહેનાર આ ? કંઈ રહ્યું નથી. બાદશાહ શાદજ્જાન બને કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના ખતનામાં પેખર મૂલ્ય કરતો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો બાક કાઢી શકે નહીં. શાસ અને ઇશાન મૂલ્યની સમુક્ત સંપત્તિ કરનાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે કાપાળી બાદશાહને ખતો મૂક્યા. મારે દિવાનો પડેાળો કરાવવા કહ્યું. કારણ કે સંપત્તિ મૂકવા મારે એ ત્યાં રહેવાની

પાતી દત્તી ગાદી એ પ્રાપ્ત કરી નાહું ' તપનતાહિસ ' બતાવ્યો, તેનું મન એ દુનિયા પર કોઈ પણ વસ્તુ અને એમાં કોઈ મની હીન જવાહરો જાણના એ વસ્તુ દત્તી એ તપનતાહિસમાં એ મન એનું ઉપયોગમાં પેરવું હતું અને જાણેલા તીવ્ર-જવાહરોનું વર્તન હતું મન મનું રાજ્યના કુળી કારીગરોએ રાત રાતમાં એ તૈયાર કર્યું હતું.

આજે જરા મોડો તો ખાન એ નાદજવાન અને એના તપનતાહિસને આગનો ટીનો એની ગો-ગો કર્યા ભયે મળ્યાએ નાદજવાન સમાપ્ત થયા અને મોડો જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિતન કરવું જોઈએ કે ' હું વિયોગ ધર્મી છું ' આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો આદકાર દર જોડે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આજે લાયક થઈને પડ્યો છે.

અપત્તિના દુઝડા સારું ભઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, હિમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુઝડા બેગા કર્યા એ બધા અદી જ ગંડી જવાના છે નાટે વિયોગ ધર્મીનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જન્ય આત્મિકતા દર કંઈ છે.

વેગ ધર્મી :

મનોનિઝાદ માટે ત્રીજો વિચાર છે, " હું વેગ ધર્મી છું " આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસતિ દર કંઈ છે ને આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઇન્દ્રિયાલક્ષમાં જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગયો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દર્દને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ બૂઝો પાડી ગયો છે આ બધું જોતો તો ફેલાલિમાન દર થશે નહન મથિયાર પાસે ટોડોની સપત્તિ દત્તી આગમોમાં એની સપત્તિનું મિશન વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકા સાથે નાળા ગજગેજોવાં ધેગયો અને એથી એના આશુ-આશુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોષણા કરાવી કે જે માગ ગોગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ એશ્વિકેને સાચું અદ્યપણું બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે અધ્યાત્મિક બોલા. આવી આંખોમાં જ્યારે પીઠ બેસી ત્યારે આરા પિતામહીએ થેલીઓનાં મોઢાં ખુલ્લા કરી દીધાં. કુશળમાં કુશળ વરો જાણ્યા. દિવ દિને આવી ચિકિત્સા પણ કરી પણ સમાપ્ત પિતામહીની જાણ. સંપત્તિ અને વેદોની લાંબી ચિકિત્સા પણ અને રાજ્ય મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાં અને મુક્તિનો રાહ જાણ્યો છે.”

રાજ પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે જે તેમ-શાંતિ નીનિતે પસંદ કરે છે. જ્યાં તે જાણે છે જાણે છે વિશ્વાસ-વૈભવના સાગરમાં રૂમેશો માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શોધતાં આવે છે જ્યારે બીજાનો વખતે એ મિત્રોને શોધતો કરે છે બીજાનીમાં આત્મીયતાનો તાતલો જરા સંભળે છે અસ્વસ્થ દાહતર્ક જ્યારે કોઈ આપણી સેવા-મુશ્કેલી કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેળે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની એ વ્યક્તિઓમાં મનબેઠ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીજા પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોઈનો એ મનબેઠ મિવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીજાની પણ એક વરદાન બની જાય છે.

કુ રામ ધર્મી છુ એ ચિત્તન માનવીની સૌ કર્મોક્તિને ઓછી કરે છે એક મુદ્દર જાળક છે જ્યારે ઓરી-જાળમાં એના શરીર દૂર છે અને એના મોં પર મધુ-ચિહ્ન જવાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે જ્યારે આપણને આપમાં જ રૂપને બદલાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તનુ જોઈએ કે અને રાજ્ય પીઠિત કરી શકે છે અને આધિ-આધિ આરા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ કારખી શકે છે.” આ ચિત્તનુ ને તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે શરીરમેહથી પાર્શ્વ દૂરથી અને આત્મા બચી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત આલવી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મોનિયનો મોઢો ઉપાય છે મૃત્યુનુ ચિત્તનુ મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે કોઈની પાસે નો પ્રવચસચ્ચ કરી તો રાજ્ય એની ઘસે દરકરી નથી માતા મરુદેલી જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાવ છે જીવનની લાંબી માત્રામાં માતા મરુદેલીને એક દાંડી પણ માથુ કુ ખવા જાણુ નહોતું પરંતુ મૃત્યુના જાનમાંથી તો એ પણ ગમી શકી નહીં

આ નિયમ-મધન સમાટને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સગક પગ રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ ચક્રવર્તી થાય છે, આઠ લગ્ન દેવો એમની મેવામાં રહે છે એમની પાસે મુદર્જન ચક્ર છે, જે ચતુષ્કોનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે મુદ્દના મેદાને એ દસ લગ્નર વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમાં મુવડવી મોકે છે પરંતુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે મુર્ધન જાગે છે

નવ તરંગો અંગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અંગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધગવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમાં એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ લાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રથા છે બધા પ્રશ્નોમાં મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામાં પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સંબંધે તો કોઈના જે મત કોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણો) પૂરો છે સાથી નેઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નેઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નેઈએ તો ધર્મ પુગતક ધણ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ લયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામાં મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનચીં એ કંઈ શોખી શકે નહીં, પણ મૃત્યુચીં એ જરૂર શીખી શકે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતિહાસના પૃષ્ઠોમાં અમર ઘર્ષ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો બૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલાં યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમાં પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા આવે છે પરંતુ એને જો તે જ ઘણું એના મસ્તિષ્કમાં મૃત્યુની સ્મૃતિ ઘર્ષ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત પુત્ર સુધી છાવા સારુ હુ જાઓ નથી મારી
પસે જાના જાતે સીમિત રિ રહી છે તે પછી ક્યા જાણ-સા જીવન
માટે પાપની આ વિશાળ ભારો સા માટે? હુ માનુ છું કે જાત્રાચાર ભણી-
જાણ જ વધતા કાશીને મૃત્યુની આ અમૃતિ જાણ જ વધતાં બટકારથી, અને
તેમ થતાં માનવતાની માનવતા સજીવ થશે.

મૃત્યુની શાકાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના ભયથી નિભય જનાર છે જોયે
મૃત્યુને નિશિત આની લીધુ છે તે કની એનાથી કરશે નહી જીવનજ્યેષ્ઠ મૃત્યુ
અસે ને પત્રને નૃત્ય કરતુ દેખાય છે દુષળ મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે
જોઈ જાણ જ વધવાની દિ મત કરી રહ્યો નથી પણ જોયે અમૃતિ-પ્રભ
પર મૃત્યુનું ચિત્તન છે એના પત્ર કહી પાછા પડી નહી

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી મરોહી
સેવક છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને બહુ લેમજ સાથે
દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે
તરતુ જાત્રાને જામર માનવાર ભારતમાં મૃત્યુ નામથી દિલ લગવ લાગે છે.

હા તે મૃત્યુનું ચિત્તન માનવોને જાત્રાચાર અને જાત્રામ ભણી જતાં
રોકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જતી જીવન-સેવકમાં જાણ જ વધી રહેશે.

આ ચારેય ચિત્તન જીવનમાંની આસક્તિને દૂર કરે છે ત્યાં સુધી
આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચમળા દૂર થઈ રહેશે નહી ચમળાતાના
મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચમળાતાને દૂર કરવા માટે
જાનતો અકુલ લાગે.

નારો શો અકુલ વિશાળક્રમ કાશીને પણ લશમાં રાખી રોકે છે તે
જાનતો અકુલ મન પર નિમક સા માટે નહીં કરી રોકે? પરન્તુ હા
મનનો નિમક કાઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહી અને માટે કીર્ત-
કાશીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખો. પાસના દૂર કરો
પછી મન તમારુ સ્વામી નહી પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે
સજીવ પણ તમારી સાથે જ રહેશે.

કિર્તીક

તા ૧ -૮-૧૯૫૮

૧૦૮ ઉપદેશ,

૧૦૮ મુંબઈ-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પવિર્તન કળના કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા ન્યમ્ય હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વજ્ઞાપનાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના ફેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો ફેટલાક દ્વેયાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેયાનુપ્રેરિત વિદારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિભાવમા પસંદાવના કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ધણી વાર તુકસાન વેઠવું પડે છે કોધને કાગળે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ધણા જાયા ધ્યાનો શુભાશ્વા છે અને નીચી પાયરીએ જાતરી ગયેલ છે કાઈને પૂછીએ કે-લાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ધણી સારી જગાએ હતો દોઢમે રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે ખીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ જ મહિના સુધી ધણી ધણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ક્યો, પરંતુ ન્યા જાઉં ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના લાઈના સાગાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા ફેટલી વિટળણા જીભી કરી આપ સુખઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલણી હશે એવી ફેટલીએ વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આ-ચા હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, ફેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જરાજવરીભર્યા ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જાઓ હોદ્દો અને આજરૂ જમાવી હોય, પણ એક ધણુના

કેવળી ચિનચારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ લાગે છે તેને જોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝાળખુ છું તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
હાંમેલાં કૃપા કિતરતી રહી છે અને તેણે ધણી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ કુર્બાન્ય કહો કે ગમે તે કહો, પણ તે કાંઈ પણ જગ્યાએ જશુ મહિનાથી
વધારે ટકી રહ્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બટકતો રહે
એ શું એટલી સરખી વાત છે? પ્રતિકાશાળી અને શક્તિશાળી વક્તિઓને
આમ બટકતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સબંધીઓની યુક્તિઓ કરતો ફરે અગર દાતાઓ તરફ હાથ લંબાવે એ શું
એટલી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધા કુખનું મૂળ છે કેવળી જરા સરખી ચિનચારી કે જે
માનવીની બધી ઈચ્છાઓ અને અરમાણાને સંસ્મિતમૂલ કરી નાખે છે એમ
ન માનવી કે કેવળી આજ બીજાને સજાવા છે બીજા તો બલે જ છે
પરંતુ કેવળ કરનારનું હૃદય પણ એ આવના કાલથી જળનું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીરે છે તે તેને જીવનભર માફ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેવળી સર્વમાર્તમાં
મૂખતા હોય છે અને અતર્માં પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેઢો યુગાઓ છે તેને કાંઈ કુખ
નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી? પ્રસન્નતા હૃદયમાં હિંમત થાય છે
તે તો કાંઈ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને મુજો ત્યારે અગર પડે એક વખત
પુરણી મળ્યા પછી હ નરો વન સુધી તેના પર પીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વપ્નાં સેવતી હોય છે પ્રસન્નદૂરક સાળના મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરણીને
તે મરતાં સુધી જોવા તૈયાર નથી હોતી બલે તે તેને માટે થાયક હોય કે
ન હોય. પણ પુરણી તો ત્યારે જ છોડશે કે જ્યારે જીવનની વાસા છૂટશે.

તે દિવસે હોદ્દા છૂટે કે રિનવી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો તેજો નહીં કે તેના પરનું કાંઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે ક્ષણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
યુગાંબુ છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-ગણન એક અશ્વિત્ર ખડું થઈ જાય.

છે શૂન્યતાની જાહેરવાદી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિલને એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડોગ પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિને ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાયકાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જોયો તેનાથી ધણુ પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આગા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આગા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેવા લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું શુભાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો ઊતરી ગયેલા શરાબીની ગિથિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની બાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેફ ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેફ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂરું પાંચુ એસરી જાય છે આવી જ હાલત કેમ્પીની હોય છે કોધની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિવાળો માને છે અને ખીજને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ ઊતરી જાય છે ત્યારે તે એવો ઠંડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી બિચો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પરતાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી ખીજનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમા માણસ કાચનો પ્યાલો ફેડે છે પણ તેને પૂછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુક્સાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી ખરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીશી અને હથોડી લઈ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની વ્યવસ્થાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર જૂલ કાઢે છે જોનારનો તો જૂલ નાકવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ડેડથી મહેનત પડી છે ! ડેડથી જીવિ વાપરવી પડી છે ! ડેડથી સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતો વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કલા છે તે જ સુએ છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી સુએ છે. જ્યારે ખામ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કલાકારનો મિત્ર જરૂર થઈ જાય છે અને તે મિત્ર પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથા વધુ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી તથા મિનિટ થયુ લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બહુભવ થયો છે એક સ્થાઈને એક સ્થાનની નકલ તૈયાર કરવા કશું સમયજન્ય એક મહિનામાં તે સ્થાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક સ્થાઈએ કશું કે બીજું તો ઠીક છે પણ લિપિ જરા અશુદ્ધ છે જસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા સ્થાઈતુ ખમજ ખમજ થઈ ગયું અને તે નાચના મારી નજર સામે જ ડુકડે ડુકડા કરી નાખ્યા.

પણ મણસો નાજુક ચિન્નજના હોય છે પોતાની વિશ્વ જરાપણ સાક્ષજવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના કોખની કે તેમના કમના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કુ સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોખનો ખોરાક

મનની ખાધા વિનય જીવી શકતો નથી તેમ કોખ પણ તેના ખોરાક વિનય વધી શકતો નથી આપને થશે કે શું કોખ તે કંઈ મનની છે કે ખોરાક જોઈએ ! કોખ મનની નથી અને તે મનનીને પણ મનની રહેવા દેતા નથી છતાં જ તે ખાય છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતા નથી પણ તે ખોરાકનું અભ્યગ્ય કરે છે દરેક કુ આપને વધુ વખત સહયમાં રાખવા માંગતો નથી કોખનો ખોરાક છે પ્રાણિ વિનય અને વિવેક કોખ દમગા મનનીના આ ત્રણે ત્રણેને ખાઈ નવ છે કોખી મનુષ્ય દમતાં દુનિયા રહે છે કારણ કે કામ તે અદરથી જાગ્યા કરે છે તેની વાતમાં તે ન વસતું નથી અને જાણ તો તેની ખામે દેવ છે જ કલા ! આવેશની રાજામા મનોજન નાસી નવ છે

મનનીના ત્રણે ત્રણે નાશ ખમવા જનાં તે કોખને ત્યાગ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જ્ય યોલાવે છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના આરણ્ય સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણુમા ઊભી ઊભી આસુ સારે છે.

આગ ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂંટાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂંટાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વસતિમાંથી એક પણ એવો સુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે ચોલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જે ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂંટાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તે ક્રોધ બિઘળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કારો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે ક્રોધે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખે તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત ઠરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર આખ્યાનો સાલખ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત યુગ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જે આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તે માનવું જ પડશે કે, આપણા હૃદયના ક્રોધક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જોઈયો વિચાર ક્રોધ પર છે તેનો એક ટોલ પણ ક્રોધ પર નથી એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે

અસ્તિત્વે જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ ક્રોધની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના ક્રોધે ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યાં છે એક માનવી પોતાના ક્રોધને શમાવી ન શક્યો તો તેણે ક્રોધે માનવીઓની વારો દાળી દીધી મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મહામુઠ્ઠો એ માનવીના ક્રોધની જ કથાઓ છે માનવીઓએ ક્રોધને એટલું સ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે દાશર્થ્ય ત્રિશળ, તસ્વાર, વિઘ્ન અગ્નિ અને બિમલસ બિરામણા રૂપી મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે ! આ ક્રોધની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનંત કળ થયો આત્મા ક્રોધને અપનાવતો આબો છે સિદ્ધ અને ઊંડા સ્વપ્નમાં તેણે ક્રોધને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો સાપ અને વિહીન બરમાં તેણે ક્રોધ તરે કામ લીધું આ અનંત જન્મેનો આશ્વર્ય આત્મા આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય ક્રોધથી લપટાયેલો રહે છે તેને ક્રોધ ઊઝાડવાની વાત કરીએ તો પણ તે ક્રોધે ભરાય છે તે સપત્તિને ઊગી શકે છે ક્રોધેના વૈભવ-વિશાસને ઠોકરે મારી શકે છે વૈભવભરો આસિસાન ઇમારતો એ કલ્પમાં ત્યાંથી શકે છે સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે ખૂદી શકે છે રતેદભરી ખેતી અને દુધમય બળકોની મમતા છાંડી શકે છે પણ ક્રોધને ત્યાંથી યાતો નથી અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ ક્રોધની નવાળાઓ જન્મતો જ દોષ છે

પણ શાક રાખો-ક્રોધને ઉત્પન્ન કરવો એ જેટલું સહેલું છે તેના કરતાં તેને દમાવવો એ ધણુ વિકટ છે ક્રોધના રતે ચાલવું સહેલું છે પણ શેઠાઈ કરોશ છે આમ તો તમે ધણા મનુર છો મુનર્દિ જેવા સદ્ગુણ રહેનાર છો જરાક ઇચ્છારામાં સમજો તેવા છો આ સ્ત્રી મોટર મારી મૂર ઝાંખે જઈ રહી છે અને પોર્સસ શેકવાનો ઇચ્છારો કરે છે તે આપ એકદમ માગી પોઆવી દો છો પોલીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ બેસે કરે છે અને આપ ગાડી પોતાની દો છો ત્યારે કુ વારવાર મળુ બેમી ના તેવા સદા પાંદોને મમળવું મુ તે મુ તમે સમજીશ ? તમે સમજીશ એમ માગ તુલ્ય કલ્પ કરવું નથી અનંત મનીઓ વારવાર કરે છે કે 'મેં એ' કરવાના પડે આમળ ન વળી કરવું કે એ રતેના સમાપન નથી તે તમે પોતી મના કે નહિ એ / વિચારવાનું છે

એક ઝેંગલ પર એક એન્જિન લાવેલું હતું. માડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફરી ગયું હતું. રાઈસ એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી સારત મેળાયા પેટકોર્મ પર નનન ખુલ્લા દવામા ફરી ગયો હતો. એવામા તેનો એક ન વર્ષનો છોકરો એન્જિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક માવીઓ ફરવા લાગ્યાં થોડાં વાગ્યા તેણે દાઢ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર કબો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યું. ફાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અસર આવી તેણે કમીને જોયું તો તેનો પોતાનો જ છોકરો અદર ક્રિયો હતો. રાઈસે તેને ખૂબ પાડીને કહ્યું કે એન્જિન ઝેડ, નહિ તો મરી જઈશ. છોકરાએ કહ્યું કે મેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યું કે નીચે ફેંદી પર ત્યારે ધુરે કહ્યું કે-ફેંદી પડવાનું જિગર ચાલતું નવા ચાલુ એન્જિનમાયી નીચે ફેંદી પડ્યા માટે પણ સાવધિતાની જરૂર છે.

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કગનાં મી દલા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અધગયું, એન્જિનના હુલે હુલકા થઈ ગયા અને છોકરાના તો લાડલા પણ દાઢ ન આવ્યા.

તેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનું જ શીખ્યા છે અને રોકવાનું નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે. કોધને ઉત્પન્ન કરવાનાં, પ્રજ્વલિત કરવાનાં અને ઉપગ્રાત વર્ષસ કોધને કરીની જગવચાની ઢળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ઢળા જાણના નથા તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને પાંચે આવવા કરતા તેને રોકવાની ઢળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગદ મખ્દ બધાં નીચળો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દષ્ટિ કરે. વૈર-માથી અવૈર તમ્મ જાઓ કેવિમાથી લામા તમ્મ આગળ વધો એ જ સાચો સાતિનો માર્ગ છે.

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની એ કિંમત જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે તે સહેલો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે કિંમત અનિવાર્યપે જરૂરી છે એને આજમમાં આવશ્યકની સમાજ જાણ છે આત્મશુદ્ધિ માટે અદ્યતન કિંમત-કાંઈ એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મજાણના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરબીએ આપણી દષ્ટિ બીજાને જેવામાં નિખરવાત-પડુ છે પણ જ્યાં પોતાને જેવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે ધૂર થઈ જઈએ છીએ. આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જેવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જેવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

પ્રતિક્રમણનો શાબ્દિક અર્થ છે “પાછા વળીને આવવું” આત્માની વૃત્તિઓ જ આશુકા કાળી ગઈ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો આવ એ પ્રતિક્રમણ છે સામાન્ય પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલો વિચ્છેદ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં આશુકાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ મોરો ઉપર સાધક સક્તિદષ્ટિ રાખીને જોઈએ વેપારીના ઘરમાં મોર વસી આવે તે એને એની ખજાનાર પણ ન રહે તે કેટલું મોટું નુકસાન એને સહેનું પડે ? વેપારી તો નાનું હોય અને મોર કદાચિત આવી પણ જાય તે પણ ચિંતા બોલી છે કારણ કે મોરોને એની જાનનાયસ્કાનું જાન

યતા એ એમને નસાડી મૂકવામાં સક્ષમ બનને હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમાં પોતાના મનમાં સતાયેલા એવો ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમાં ચયેલી ભૂલ ક્યાંકે લાયક થઈ પછી બની ગય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કંઈ હોઈ શકે વાડ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામાં આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ય-કેન્સર વગેરેને રાજરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા એગળી ગય છે જ્યાં સુધી રોગની પરીલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અસ્તિત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કરાવવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમાં પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાળે અને સવારે કર્મરૂપે દરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના ૭ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિગતવ
- (૩) વદણ
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) ગાયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમલાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લાણી એના મનમાં લોભ-લાલચના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ ધણા-ભાવ ઘાબરતો નથી કહુ પ્રસન્ન નજર સમક્ષ
આવતાં એના પિશ્વમાં કાઠિયા પ્રખે કરી દુઝાવના જન્મતી નથી.

તેજ સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને લાભ-
નુકસાનમાં ફક્ત સમભાવ જ હોય છે હજારો-જાઓનો લાભ થવા છતાં
એને અદકાર રમણી ચક્રતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રચલનવાને હાતરી
સકતુ નથી સાકલાશ વેચનારનો કસિ કદી લેવો કદી નીચો થતો હોય
છે ફક્ત ક્ષેરરેખા કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે સાક-ભાજી ખરીદવા જનરમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાક-ભજી
તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો ફક્ત તમે એને થોડું વધુ
નાખવા-તેળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળા વધુ નાખે છે તેમ છતાં
તમે મોસી ભરો છો આટલી લોભી કેમ બની ગઈ છો? થોડીક ભાજી હજી
નાખ એ બિચારી સેવના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળા થોડું ઉમેરે છે અને
ફક્ત તમારી થેલામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછા આવ્યા જાઓ છો.
હવે એકદમ તમારા ઘેર સ્વચ્છ પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આણમાં આપવા
માટે તમને સેનાલી જરૂર પડે છે કાચુ કે આણુ વગર તો આજે સ્વચ્છ
થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સબંધો હવે પેસાન્ય
તાંત્રણે બધાવા લાગ્યા છે એમાં પ્રેમતી મીઠાશ નથી ફક્ત પેસાની પૂળ
જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા સરાફને-સોનીને ત્યાં જાઓ છો જ્ય
તોણા મોનું ખરીદ્યું સરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
ઓમો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના તબી ત્યાં તમે એક સ્વચ્છ
ફક્ત મોલકેય તો તમારી ચતુરાઈનું માપ નીકળી જશે અને તમે ઠોક મણાશે.

સાકલાશ વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો ફક્ત
સરાફની દુકાને તમે કંઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાંથી કાઢ્યાં
નીચાં થઈ નય છે બપોરે સરાફનો કસિ-ત્રાજવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે જતાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ત્રાજવાં જનવું છે કે પેલા સરાફનાં?
કુ માનું છું પેલી બાઈનાં કીર્તિ-નીચાં થતાં ત્રાજવાં જેમ જનવાનું તમે
પલક નહીં કરો તો સમઘટિ ખરાવતો આદમ્ય સપ્તિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય અથવા મોતની કળી બપા,

તેમ છતાં એ કેદી પાછળ નહીં હરે પ્રગસાના પુખ્તો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મજ નહીં કરી ગઈ સ-ગાનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા ચૂટડાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે જાતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયતો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી નહીં એ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે સત્ત્વના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ સત્ત્વને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છૂટયા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોઈનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર કેદી દર્દીએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂંઝ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સદિબ્ધતા અને ઢમાનો પાઠ શીખવો છે આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા લઘુત્વ પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રમે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ-સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રમમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યા છ થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ-મયાદાથી એક ડગલું તમે પાછળ છો મુનિ છતાં ગુણુસ્થાને છે તો તમે પાત્રમાં ગુણુધ્યાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ-પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ-આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક એ ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન જોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્ને ટાઈમિ જોત્યરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બ-ની રઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તેા મુનિને યાવત્-જીવનની સામાયિક છે માટે એને પણ ભોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ યત્ના (જળણ) પૂર્વક જમવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી. જ્યારે અપત્નાની વિશા શાય છે ત્યારે જ દોર થાએ છે મુનિનો આદાર સવમમાં આધા પહેંચાનાર નથી પણ સવમ-સકલક હેતુ છે સવમની સાંખી મળત્તમાં સમાધિપૂવક આમળ વધવા માટે આદાર જરૂરી છે જ્યારે આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધડીની છે આટલા અરૂપ-મળની સાધનામાં ખાવા-પીવાની રજા દેવાનો કાઈ પ્રસ જ બહતો નથી

■ તેા સામાયિક એક ધણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની સાધના સાધુ કરે છે તેા એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે છે તેા એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બધેને એ અરૂપ કાળ માટે જ હેતુ ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તેા એ પણ ગળી જ થામશે પણ કામેને એ એનો-ખાંડનો અરુ જ હેતુ ને ! એ અરૂપ કણ પણ જો તમને ગળાયુ નહીં આપે તેા એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે જ નહીં

સામાયિકની સાધના અને મધામુનિ ગૌતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ થમણુ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રસ કરે છે —

પ્ર० સામાયયેજ મળ્લે સીલે કિં જ્ઞણયહ !

હ૦ સમાયિવર્ણ સાધજ્ઞ જોગ વિરહં સજયહ ॥

ઉત્તરખવન અ. ૨૬ સ. ૮

કેટલેા માનિક પ્રભોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રસ છે એમાં સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ નરકને પણ મધ્યસ્થ નથી જીવનની સમભાવ સાધના અંગેનો આ પ્રસ છે જે આત્માએ સમતાની અધત્તનિ દુએતું પાન કર્યું છે એ કષો આનંદ મેળવે છે ! પ્રસમાં ગભીરતા દેખાય છે તેા જ્ઞાન એથી પણ વધુ ગભીર છે

ગૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સારથ-યોગની પ્રવૃત્તિથી વિરહત બને છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દોરી રહી છે સામાયિક એમને અશુભ તરફથી વળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દોરી સર્વ નવ છે પછી આત્મા નિર્ભય બને છે જે પક્ષિત જુઓને ખાંડે આધી દે છે પછી એમના ખાંડી જવાનો ભય રહેતો નથી તેથી જ રીને

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિદ્યારો બધી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવચ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યમિદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-શૂનિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્વ નથી. શરૂઆત પ્રસન્નચદનું શરીર તે સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ચૂસાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અચિરતાના યોગે એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખાતરી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક આણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનડો છીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. શેરડાકે આઘાત પામતા જ એ પોતાનો ગૂંતો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી દેહસંક્રિત તને પુદ્ગલાસંક્રિત ઓછી થતી તથી જેના માનસમાં સમતાની અનર્ત-ફરણા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે ધ્વનિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કદંધી પીંગાતા હતા એટલે તેઓ ચડા લેતા હતા નાના મુનિજી ચડા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચડા લીધો અને પાતરું સાક ટરી જ ગયા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આની એનો ચહેરો બાકુળ હતા એણે કહ્યું “મહાગજ, ચડા હજી પીધા તો નયો ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો ? એનો હાથોગ તો ચઈ ચૂંચ્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ સૂત્ર ચઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વસ ન એકા કાગળ દે ગેટા મુનિજી જ્યારે ચડા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પજુ કરચલી પહેલી ભેઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાઠ મોટા મધારાજશ્રી પાસે ગયા. એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચંદામાં મીઠું હતું કે ખાંડ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો. રાજ-રાજ ગળી ચંદા પીએ છીએ. એક ઘડે ખારી પી ગયા તો એમાં શું તુકસાન થઈ ગયું વળી? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કલ્યાણને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અમત્ત બની જાય છે. જીવનમાં કલ્યા-મીઠા પૂટાં હસનાં-હસનાં ઉતારી રહે છે ત્યારે જ સમતાના ક્ષેત્ર પામી શકાય છે.

અતુર્વિં શતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

અતુર્વિં શતિ-સ્તવન એ અવસ્થાનું બીજું અભ્યાસન છે. પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે. જીવનમાં વીતરાજની સ્તુતિનો કમ રાખવામાં આવ્યો છે. આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે. સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને. પછી શુદ્ધાધિક પ્રત્યેકની સ્તુતિ કરે. મહાપુત્રોનું શુભ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે. એટલા માટે જ અતુર્વિં શતિ-સ્તવન શ્રેય સાધક સામન્સના પાત્ર ચિત્ત કરે છે.

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાતે પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અગ્નિ અધકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વટોળ જ લેકા કરશે. એમને તે દૂર કરવા દરી તે તમે માનવ-મર્દિમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની ભોળિત જગ્યો એક કવિએ કયું પણ છે -

પાપ પરાલ કા પુન કવો અતિ માનદું સેક આકારો ।

સે સુમ નામ દુતાસન સેતી પ્રજ્જ્ઞા સારો ન ધારો ॥

પદ્મ પ્રભુ પાપમ નામ તિદારો ॥

હવે વિનયમદ્રજી બોલે છે એમના સ-સ દે અત્માની સ્વર વહેરીએ. મૂળ તો જ એમા હજી સમીત જ નથી. ત્યુ અખ્યાતની સ્વરી છે. આપના ક્ષેત્રમાં સંજ્ઞાન સમીત એ ૧ મ તા મદારનું નથી પણ ત્યાં તો તદ્દન સમીત તેઈએ એક વૈદિક કવિના સંજ્ઞામાં કહ્યું છે એ ૧ ગેટુ જલ્ય બોલ છે તેટલું પરમાત્મા સાક્ષી છે અને હવે જે

મીન-રૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ઘાસના વિશાળ ઢગલામાં બે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ. બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મણુ કાપલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રયાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉજ્જ્વળતા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાત્ર)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીં તર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં બળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાના ગાંઠોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવંત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સધી મુગધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે ખારી પાસે મણુ કરતુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-મુગધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરાદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં.

બીજી બાબુ બીજો જણ એમ કહે કે ખારી પાસે ફક્ત પાત્ર તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રાગીને પણ બે એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઢી. હવે તમે જ બતાવો કે તમે સત્તા ભાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઢા ભાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉચ્ચ-પાચલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માદીના મૂલેથી પણ ગઈ મુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના આહંક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી; જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરીઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સમગ્ર પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અંગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ સ્વઝ્ઘીસરથપણ માટે જીવે કિં જાણયદ્,
જ્ઞ૦ સ્વઝ્ઘીસ યપર્ણ ક્ષણ વિસીદી જાણયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સુ. ૬

અર્થવિ શતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શુ સ્થાન છે સમજવન? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન જાણે છે ત્યારે આત્મા કયા આધ્યાત્મિક સુસુક્ષ્મતાને મેળવે છે ?

શિવની ત્રિશાસના જ્ઞાનમાં સમવાન હરમાવે છે પ્રાથમિક પ્રાપ્ત આત્માના જ્ઞાન જ્ઞાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર જ્ઞાન-સુષુપ્તિ પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે ખલુ વીતરાગની શતિ આપલુંને ત્રિશાસનથી સમકલ્પ બાધી થઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથમિક દ્વારા આપલું પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાગ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને ખજી એમના દેહાધ્યાત્મ જીવનને સામે ધરી આપલું આપલું જીવનની વાસના તેમ જ મદસીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાર્થના દ્વારા આત્મા વીતરાગના જીવન અને એમની વાણી પ્રભુને અનુરક્ત બને છે મનમાં શક્તિ બને છે આદ્ય જ્ઞાન-વિશુદ્ધિ પ્રભુ છે અને વીતરાગના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ ખલુ કરે છે જીવનનું સાધન સરણુ ખલુ આખરે તે એ જ છે ને ! ત્યાં જ આદ્યમા અભય બની શકે છે જે સુસુષુપ્તિ રક્ષણ કરી શકે તે જ સરણુ છે નહીં તો બીજા સરણુ તે વિશ્વલ્પ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુબાર માદી બોલ્યા મયે. જે બાળેથી માદી બેસી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાધનો રાક્ષસ હતો અને કુબારને કુબારની ક્વાદી પાવડે પેસા સાધની પૂછડી સાથે અભયપે. ફોરન કરતો સાધ રાક્ષસાથી બહાર નીકળ્યો એની વિશ્વાસ કલાને નેઈ કુબારના સાધેમાંથી પાવડે-કુવાડી છરી પાવડાં અને પ્રાણુ જાણવવા એ નાસી દુરનો. બહુ ગાંધી દોષો. દૂર જઈ પહોંચ્યો એટલે એક દંણુ મારે અરકચો. પાછળ નજર કરી તે મોન મોં ફાટી પાછળ-પાછળ આવી રણુ દનું એ પ્રાણુના મોદને થઈ દેખા જતો જ હતો કે સાધના જ એક મરડે એને ખાકાર થયો “સાધ મારે નાસી નઈ રહ્યો છે ? મારી પાસે આવી જા બદી તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીછે કરી રણુ છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યાં

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાતરી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોડ મૂકી હજુ થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાળ દેરા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સ્વપ્ન પાછળ જ દોડ્યો-આલ્સો આવતો હતો ચાકેલો માણસ-કુભાર-બિચારો હવે શરણુ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામા એક દેડકા ફાટિ-ફાટિ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણુ કરો, તમારા શરણુ આવ્યો છું સા જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી આલ્સુ આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકા એનું શુ રક્ષણુ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણુ કરી શકતો નથી સા શરણુ આવેલાનું એ શુ રક્ષણુ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણુ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી આલ્સો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણુ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ બેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણુ, વર્કસોને શરણુ અને ધન તથા સત્તાને શરણુ પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણુ સ્વીકારતા પહેલા એ બિચારી લેજો કે શુ એ પોતાનું રક્ષણુ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણુ લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણુ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણુ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર નોડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણુ તજી વીતરાગને શરણુ આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણુ લ્યો અને એમની અખ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાંત વીતરાગ-જીવન અપનાવો.

૫ દજી-આવશ્યક

૫ દજી એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણુ કે એ એમની સામે પોતાના ખાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં ખાપોની આલોચના કરી જીવનને અભિયુક્ત બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદદા તે જગતની જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની મરિતે પૂરી ખોલી જ નહીં રહે. એટલા માટે સાધક વહન માટે પશુ ગુરુની જાનુમતિ મેળવે છે. ઈચ્છામિ ખમાસમણે. આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. હુમા શમણ, જો આપની સમાધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તો હું વહણા કરવા માટે આપના જ્ઞાનકર્મમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વહણા એ કેમળ-હૃદયની હેલુમી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમત્ત આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમત્ત પશુ નથી અને વહણામાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જો બીડાયેલા રહે પશુ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-બીડાવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો કેદી પશુ હાથ જ જોડે છે ને! એક શુભામ પશુ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ જોડે છે પશુ એમાં નમત્ત ટપકતી નથી જાતર-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વહણામાં મનનો અકાર જળી જવો જોઈએ ગુણીજનો પ્રત્યે જદા શબ્દ પેદા થવો જોઈએ. ગુણીજન પામે જતુ છે તે નમના અને વિનયને લઈને જ જશે. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. ધ્યાનમાં પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પશુ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્વ વિદાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમવું પડશે. મનુષ્ય કે સ્વત્રનું જાવું જાય છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આશાએ તમે ગુરુ-દાર પહોંચો છો તો વિનયને ઉપદાર-બેટ સાધે લઈ જવો બૂઝણો નહીં. એમને પહેલાં વહણાની બેટ મસ્તાનુ ચૂકશો. નહીં રાજત પ્રદેશી જ્યારે મનુષ્યનિ કેશીકુમાર સામે જાત છે અને વહણા ક્યો વિના જ પ્રમ સદ કરી દે છે ત્યારે મનુષ્યનિ કેશીકુમાર કહે છે - યજ્ઞ-કર્ષ વેપારી વેપાર માટે માત્ર લઈને આવે છે પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સાથે નારો આવતાર કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દમીય અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી જમ નહીં મળે કારણ કે એ માટે ચાર છે.

દા તો રાજન, લેખ તુ જનુ મારી ચેર છે કારણ કે મરી ખરે

મોન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિતા નહીં પણ મન ખાલી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂર્ણની વદણા પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનનાં લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજીની સાથે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂર્ણ વદણા છે જે ગુણાનુસારને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમનાં ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સઘે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાનાં કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ હૃદયથી વદણા છે. ધીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ જતાવે છે અકબર પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમયે જન્મ્યો પણ એના દિવસમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ઠાટાની જેમ મોઝાનું હતું ભારતનાં લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું બધાં સુધી પ્રતાપની પાલકી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યાં એણે પ્રતાપને સંદેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “બધા મુઠવાલર બધા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-શૂનિને રક્ષણી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો અતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીનાં ટુકડાં માટે આ મતક કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની જેડોઓમાં જડાઈ સોનાનાં સિંહાસન ઉપર બેસાડ કરતાં આ પ્રતાપ વનવંશમાં ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતાં આઝાદીનાં સૂકાં ધાસનાં સેટલા અને વધુ આનંદ પમાડશે”

રાણી સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું ચિહ્ન હતું સુખ ને યેનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માધુ નમાવવાનું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બહુર સામે જાણતમ રવાના થયા તેમ છતાં રાણીને અદકારી માનસી નહીં વિનય અને નમ્રતા તે એમને ગળથૂમીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરજનોની આજ્ઞા વહન કરવા હમેશાં આજ્ઞા રવા કરી પણ અહીં તે પ્રભુ જ બીજો હતો. અહીં વહુના નમ્રતાનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોહાને વશ બની પૂરવ્ણા દેવાનો એટલા માટે જ રાણીએ વહુની જગ્યાએ વનનું આલિંગન કર્યું.

જે વહુના પૈતાથી ગુણાધિક ગુરુજન મત્તે કરાય છે તે જ આદ્યમાને વિકાસ ભણી સર્વ ભય છે જુઓ ઉત્તરાધ્યયન સત્રમાં વહુના અંગે થયેલા કુદર પ્રભોવરનો ઉદ્દેશ આપે છે.

પ્ર० અન્વયપદ્યે મળે જીવે કિં જનયદ્ ।

સ૦ અન્વયપદ્યે નીચ ગોચ કર્મ્મ જાહેદ્ । સત્ત્વ ગોચ કર્મ્મ નિષ્કર્મ્મદ્ । સોહગા જ પ જ અપદિહય માજાકલં નિષ્કર્મ્મદેઈ દાહિય માય જ પે જનયદ્ ॥

ઉત્તરાધ્યયન જ્ઞ ૨૬ સુ ૧૦

સ્થિત પ્રભુ કરે છે જનવન, વહુ દ્વારા આદ્યમા ક્યા આલિંગન યોગે પ્રગટ કરે છે । સ્થિતના આ પ્રકારના જ્ઞાનમાં જનવાન કરમાય છે.

વહુ દ્વારા આદ્યમાના નીચ ગોચ રૂપે જાણતા વિષાક કમ જપે છે અને ઉચ્ચ ગોચ મધ્યક છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપરિવ્રત આદ્ય-ફળ પ્રાપ્ત છે. અહીં એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિષ્ઠાનો મર્ધ માત્રની એના સબ્દોને જોળાવી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિરેક સાથે શાસિતો માત્રની મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ નથી નથી. સાથે-સાથે વહુના તે આત્માન્તર દ્વેષાશાવ તથા આત્મનિ પ્રગટ કરે છે તે કહેવાનો આજ્ઞા એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહુના આત્માને નીચ ગોચથી ઉત્તરારીને ઉચ્ચ ગોચ તરફ દોરી ભય છે,

એક વખત આદ્ય મેણિક જનવાન મહાવીરને વહુ કરે છે એની સાથે સાથે કાનર રહેલા અન્ય મુનિ-જનો પણ વહુ કરે છે એ વહુમાં આદ્યમાનો તે શુભ કમ જાણાય છે જે મદાસતના મુલ્યોને સ્પર્શ છે અને તે સાતમા નરકના એકાગ્રિત થયેલાં કર્મોને ખાણવી ફક્ત પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ઓવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહ કારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી ચતા પ્રમોદલાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશની વિલિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વદણા કરતી રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહી, પછી ભલેને કાઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ દેખ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવે જ નમસ્કાર છવવને શુદ્ધ-દિશાએ પહોચાડે છે

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કટોથી ભગેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી જયવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દુદાયિત કટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેગી જશો એને ધગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહી વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

તીવ સોમથી તમે પગમાં જોતરશો એથી તમને પીડ થશે કદાચિત કોઈ પશુ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહી કરો. પગમાં વાગેલા કદાચને કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો શું એટલી સાવધાની તમે જીવનના કદા કાઢવા માટે રાખો છો ખરું ?

ધાતક ગૃહસ્થજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાંનમાં રહે છે. એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને લક્ષ્યમાં જાતો નથી. અતુર મહેન શેઠશી થકે છે એને અજારે-ભાટે-શકે છે કારણ કે ભાટે શેઠના પગર એ પાકવી પણ નથી બસ, બાપી જ રીતે ધાતક સંસારની આજ સાથે ખેડે-રમે-છે બાં સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજાને માન પસુ નથી. પણ એ અજારા સાથે રમવા-ડીકા કરવા-જાતિ જીવનમાં કાંઈ લાજવા દેતો નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અજર કંઈ લાગી શકે નહીં તે એને સાવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાંઈ પહેથી છે અને સઘમાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાંઈ પર ક્યાં પણ ઘેડી એવી કાળી રેખા અથવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તે પહેલાં એને સાર કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીકળો છો તો વસ્ત્ર પરના કાંઈકની ચિંતા છે તેમ આત્મા પરના કાંઈકની પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક અને વાસનાએના કેટલા કાંઈક લાગ્યા એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું ? પસુ ખરું ! પગમાં વાગેલા કદાચને કાઢવા માટે તમે બહુત છો તેમ મિથ્યાત્વના કદાચને કાઢવા માટે પણ બાટલી સાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અતિઆસ્થા કદાચ જાણ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય ગયું છે ખરું ?

બવહારની વાતોમાં મનુષ્ય બધી સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શેઠ વિચાર કરો છો આજે કેટલું કમાયા ને કેટલું ખર્ચું ? એ માટે તમે જાણ-પહોળા મોપપ રાખો છો. સો-દોઢસોના પગારે તમે મુનિએ રાખો-રેશા-છે પણ એમ નો પૂછાય કે જીવનનું સર્વૈયુ કાઢવા માટે એક નાની-સી ઇસ્ટી-રોજનીશી-પસુ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળશો ? હું માનું છું-એનો જવાબ નકારમાં જ આવશે. પણ આત્માની-સાવધાની-વાત કંઈક બીજું / છે જેમ વેપારી પ્રતિદિન સાં ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-નવખર્ચ સર્વૈયુ કાઢે છે એની જ રીતે આત્માને પશ્ચિ પસુ સર્વ-સમ્યક ટાલે-ચરુના ચાત-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સર્વૈયુ કાઢે છે

આજે આત્મા કતથી અજતમાં કેટલો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉલ્લી ? બે આવી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃ સાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના પરણનો હતો કે પછી સંવલનનો ? એ કોઈની જવાબમાં ખીજના દિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેશમાં મે જે સખ્તો વાપર્યા હતા તે ઉચિત હતા કે અનુચિત ? એમાં બૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? મહેલ કોણે ડરી ? આ બધાનું સરરેયુ ગાદનું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શુ કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા ખીજની જીવનયાત્રામાં પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીજના જીવનની દુર્ગંજતાને જાણી એને સદાગ્ર-પોષ્ણ જવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમાં વ્યક્તિગત અહંકારને પોપી સધર્મનું ખીજરોપણ તો નથી ક્યું ને ? મનમાં કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાતા કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ ક્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગાયો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-રખાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ અવસ્થકમાં ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિસાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમાં લાગેલા અતિયાદોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરી એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમાં પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમાં જીવન પણ આવતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિન્હામિ દુક્કડ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાંના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમાં જેટલા પાપ થાય, તેટલા લાલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિન્હામિ દુક્કડ ” કરીશું કે બધા પાપો ત્યાંખેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

આવી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જ્યોત્સના એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહે જાને જગમાં એક દુનખી મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધિવાઈ જશે.

પણ થાક રાખજો ભાઈઓ પાપનો રંગ કંઈ એવો હલો-હલો નથી કે એક વખતના મિન્છામિ દુહાડાથી એ સાફ થઈ શકે બધવા તે જગમાં દુનખી મારી કે જાણું ધિવાઈ જશે નહીંતર જો આ માન્યતા સચી ફરતી હોય તો તો જગમાં નિરતર તરતી રહેતી માછલીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનાય મેક્ષમાં ચાલી અર્થા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ જગમાં વીટે છે પણ આ જાણી વાતો તો ડાકીયાની વાતોઓ સદ્ય છે આવી વાતોથી જો ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેકડે મણ પાણી પીઈ શકતું નથી પણ પ્રચલિત-પશ્ચાત્તાપના આસુનાં બે ટીપાં એને એ મિનિટમાં પીઈ શકે છે. પશ્ચાત્તાપના અભુમિદુઓ સદૃશ્યોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પવિત્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રચલિતમાં આ જાતની પ્રવિણ હોતી નથી એને ભૂલે એવો જ ઘણે કે પાપ કરતા જાઓ અને મિન્છામિ દુહાડાં પણ કરતાં જાઓ. આ તો પેલા કુકારના મિન્છામિ દુહાડાં જેવું છે એનું કંઈ મૂલ્ય નથી.

પ્રતિજ્ઞાઓમાં સાધક પોતાની જૂસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં આસુનાં સાથે છે એક વિચારે કણુ છે જે જૂસ કરે છે તે મનવ છે પણ જૂસ પર બધું કાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂસ થવી સ્વાભાવિક છે પણ એ જૂસો ઉપર બીરવ જનુભવવું અને જૂસોને દૂધ મારી બેસવું એ જ મોટામાં મોટી ભૂલ છે એ જ જીવનમાં અમલગ થઈ જાય જાય છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી ભૂલનો એક વાર-રવીકાર કરી સહિષ્ત તો જ્યાં સાથે મારું જાપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂસ છે કારણ કે ખૂંટી ગટર કરતાં જાપ ગટર વધુ દુર્ગંધમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપ્પું રખાવેલું પાપ વધુ જાપ પતન કરાવે છે ખૂંટીને કબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક ભૂલને સત્યાવા સાધુ બીજી ભૂલ કરવી પડે છે એવી વળી બીજા દષ્ટ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કોયલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આરોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વની આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડો ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તણ દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રાજ દિવાળી હોય છે અને હંમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અભિમા શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું.”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય? અને તે પણ ઇશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ? એનું પણ શું કદી પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ.”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને બળે આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં મુશ્કેલી થઈ, ખુદનો ઉપકાર માન્યો અને એને અનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દસ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન શેઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી બેઠે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો બાજમાં બસીભૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટમાં બૂટવાઈ ચૂકો હતો એ ભિચારા બાંસુ વદાવી રહ્યા હતા ત્યારે વારુ મન ત્યારી દુકાન બચવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનપ્રમાં ! બાઈઓની બાંબોમાં બાંસુ નીતરતા હતાં અને કુ પ્રભુને મન-વાદ બાંધી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળો ખારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

■ તો જ્યારેના સત ફરીની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના છવનમાં હૃદયની પવિત્રતા મોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કાયો છે એ પાપ ઉપર બાંસુમાં સાચાં છે

તેવી જ રીતે પ્રતિકમલમાં આપણે છપાયેલી સ્વાર્થ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જાતોદી-વિનાશની વાતથી મન હવીનિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિકમલને કમ મેળવે છે

પ્રતિકમલ શું છે ? આત્માની સામે એના શુદ્ધ મન છે ! ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના અંગે વિશદ ચિંતા રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિદ્ધ પ્રમ કરે છે

મક્ષ પદિક્ષમણેણં મન્સે ! કીંચે દિં કવ્યપદ !

મયાષ પદિક્ષમણેણં વયસિદ્ધાણિ વિદેહ,

પિદ્ધિય વય-કિદે પુલ-નીષે નિદયાસથે

મસવલ્લ ચરિત્તે મદ્દસુ પવપ્પમાયાસુ

કવ્યકર્તે મપુદ્ધતે સુપ્પાણિદ્ધિય વિદેહ !

ઉત્તરાખ્યન બા. ૨૬ સુ. ૧૧

પ્રમ કમવન પ્રતિકમલ કરીને આત્મા ક્યા વિશિષ્ટ ધુણે જમાવે છે !

સિદ્ધિના મનની નિરાસાનુ સમાધાન કરતાં કમવાન કરમાવે છે પ્રતિકમલ દ્વારા સાધક વ્રતના હિંદોને દાંકે છે પ્રમાણવશ મતમાં જો રમણન મધુ દોષ, સાધક પ્રતિકમલ દ્વારા એને દૂર કરે છે ઉદ્ધર્ગ વચ્ચે મહાનર્માં-ધરમાં ક્યાંય પણ નાનું એક હિંદુ કરે છે તે તમે ચિંતા કરવા ઘાતો છે. તમે એ જુસ્તા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ મતમાં હિંદો પડી જાય છે ત્યારે તો તમે બસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તા નાની એવી જુસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી જુસ પણ છવન-

નૈયાના હિદયત્ છે નાવ-વહાણુમા છિદ્ર પડ્યું છે. નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણુને લઈ ફેળે છે એટલા મારે સાધકે તો મતોમા પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધો એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે હિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે મતોમા પડતા છિદ્રો બધ થતા જ ડોળોનો આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીન્ને લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી શખળતાને દૂર કરવી શખળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા. જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શખળાગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણુ કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીલુ જ છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીલુ જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એનું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમા એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે. આ બધુ જ બહુરૂપિયા જેવું છે આવું જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપિયાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ ગુરિત અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાત્રમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાર્યોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાર્યોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાર્યોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એના અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દબતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક શુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

દૂધોને નહીં પણ કટાકીલું રાહ છે જ્યાં જમને ને ખમશે સમરે કહે છે વિદાર-ચત્રામાં ગરમી-કીન્યા સેકડો પરિપક્વો સહેવા પો છે એટલે બે સાધકના મનમાં જે પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં

જે પત્ની આસક્તિ સમ્યાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન સુદર નથી શક્ય નહીં. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે ત્યારે જે પ્રત્યે એનો આસક્તિ-ભાવ સમ્યાપ્ત થઈ ગયો હોય છે કામદેવ આચકના મનમાં જો દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખલુ-ખલુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે પેમે પિશાચ આકૃતિમાં રહેશે કેવે બોધે છે કામદેવ શા સારુ પીડાએ છે ? કહી દેને કે સમવાન મહાવીરનો ધર્મસિક્કાન્ત મિથ્યા છે આ બે શયે માત્ર દમણ જ એક મિનિટમાં વમારી વેદનાનો ખત ભાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી બાજુ કલ્પ બે સન્દે ઉત્તારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ સમવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત મજસુકુમારની છે મારી અગ્નિ લાલુકી રહ્યો છે અગ્નિ જ્વાળામાં ભેદી ને માંસ વધીતરીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્વાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામદેવે શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમ્યાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ ભલે છે કે નહીં છે તે ખરું નથી જાને ને ખરું છે તે કદી ભરત થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની-સવાનજની જ્વાળા પણ ભરખીમૂત કરી શકતી નથી. જે પરતે અમલભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે મજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણધાતક શત્રુને પણ કામ્યા આપી શક્યો કાપોત્સર્ગ અંગે સિત્ત પ્રશ્ન કરે છે

પ્રશ્ન : કાલસર્ગોળે મળે જીવે કિં જળયદ્ !

સવાદ : કાલસર્ગોળે સીય પશુપ્તર્ણ પાપચિત્તે વિસોદેદ, વિસુદ્ધ પાપચિત્તેષ્ઠે જીવે નિષ્કુણ્ટિય જોદરિયમરુધ્ધમારપદે પસરય શાખોવગય સુદંસુદેર્ણે વિદરદ્ !

પ્રથમ ભગવન, કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન કહેવાય છે “ કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે ચચેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેઠો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મનુષ્ય ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાંઈ નહીં હોય પણ એ છૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધઃપતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ શુદ્ધ-વિકલ્પમાં રાખે છે પણ ન્યાય દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંપ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાગી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્વનું સ્થાન છે ભાગ્યેય સંસ્કૃતિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે લક્ષ્મીપુત્રો કરતા સસ્તવતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે લક્ષ્મી કરતાં સસ્તવતીનું ધ્યાન ઘણું છે લક્ષ્મી તો જાણે છે, કામે નથી જ્યારે સસ્તવતી તો જન પર્વત સાથે જ રહે છે અને જ્યાં જીવન સુધી જ નહીં પણ આખા જીવનમાં પણ એ સાથે જાણે છે-આખી રાત્રે છે પણ જમણું-ચરકુંતિ કહે છે યાન કરતાં ત્યાજનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ યાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહ્ણા કરતા નથી, જ્યાં જૈનપ્રાણીઓ સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં બે યાન છે જ્યારે તીર્થંકર યાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં જાગળ છે પણ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-શ્રદ્ધા કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહ્ણા કરી રાકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ યાનશ્રેણી એક દેવ પણ મુનિ કરતાં જાગળ છે પણ જૈનપ્રાણી પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મનિ-જને મુનિયાનના ધારક મુનિ વહ્ણિ છે પરંતુ અવધિયાનનો ધારક દેવ વહ્ણિ નથી.

જૈનપ્રાણીઓ એક બીજા વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અલગ છે એક બાજુ ચક્રવર્તી છે બીજા બાજુ ચક્રવર્તીના સેવક છે જે બેઉ હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની રાદમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક તે ચારિત્ર્ય-જમ અગ્રીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તીના મનમાં વૈરાગ્યની ભાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તણ મુનિ બને છે ચોવીસ જણાક પહેલાં એમના જ સેવક દ્વિજા પ્રહાર કરી છે એટલે એક બાજુ સેવક છે અને બીજા બાજુ સામ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સામ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આદર્શ દિવસે બેસે એ બિખારી બની સામ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ જાણે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાજ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં ચૂકતો રહ્યો ગુલામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ જાણે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી અને વાદવ એના ચરણોમાં ચૂકે છે

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ આત્મા કરી રાકતો નથી. નવકારમાં-લક્ષ્મીમાં પ્રત્યાખ્યાનવચ્ચેનું ઉપશમન, ક્ષમ અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિભૂતિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન અંગે કિલ્લ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન : પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયદ ?

જા૦ પચ્ચક્ષણેણ આસવ દારાદ નિરંમદ,

પચ્ચક્ષણેણ દન્ઢા નિરોહં ઘણયદ ।

જ્ઞાન નિરોહં મણિ જં જાવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તણ્ઢે
સીદ મૂપ વિહરદ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સુ ૧૩

પ્રશ્ન — “ લગવન, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા લગવાન ક્રમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારેને રોકે છે જ્યાં સુધી આવતા આશ્રવેને
રોકાતા નથી ત્યાં સુધી કર્મોત્તે પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે જ્યાં
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ
દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ
વસ્તુ દ્વારા કર્મોત્તે આશ્રવ તે વ્યાજ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યારે
શરીરને ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાંની હમણે વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તત્ત્વા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર થઈ નથી માટે જ્યાં સુધી આસક્તિ
સંપાત્ત થતી નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે જ્યાં સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો
ને ત્રણ સાર્થકો છે તમે કહો એક મોટર અને બે સાર્થકોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાવેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
જ્યાં સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણું-દૂર કર્યું નથી ત્યાં
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવો જ પડશે યસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુબઈમાં એક મહાન જાડે લીધું અને પછી દેશમાં આત્મા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈઆત્મા મક્કન માલિક તમારી પાસેથી જાડું માજરી તમે કહેશો. સલા આકમી, હુ તે એક સ્વિચ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તે એલું જાડું મેડું એ કહેશે, તમે રહે જાવવા ન રહે એનો કાઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુબઈ તે તમે એના માલિક રહ્યો હો જુઓ તે ખરા કે આ તાજુ તમે મારેલું છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે તમારું સ્વામીત્વ કાલમ-આલુ રાખ્યું છે તે તમારે એલું જાડું પણ આપવું જ પડશે. આવા સ્વામીત્વને-માલિકીપણને જ તે આખ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં મુબઈ પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુબઈ આમલ આજુ જ રહેશે. પ્રમાખ્યાન જ એ આમલદારને શોધી રહે છે

સાથે જ પ્રમાખ્યાન ઇચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઇચ્છિતને અસંદિન ક્યો વિના પ્રમાખ્યાન સહાયી રહ્યું નથી. એટલે પ્રમાખ્યાનદાર જ આત્મા ઇચ્છિતો પર કટોકટી કરી રહે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એલે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કંઈ શોભ-તાલચ કે આસક્તિ પેદા કરી રાહતી નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ લાભ છે કે મનની તૃષ્ણા-જન્મ ચચળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સંતોષી બની રહે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિભક્તમાં આપણે આપણી આસેતન કરીએ છીએ અતીતના દોષોને સાવધાનીપૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એવું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને કલિવિખમાં એમના નિરોધ મારે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલના છે આવસ્થાનો કમ પણ પૈદાનિક અને સખરામાં આપ્યો છે પહેલો સામાનિક આવસ્થક જીવનમાં સમજાવતી સાધના સીખવે છે સમ આવ આવા વિના સહજુઓ પ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત બનો નથી તેમ દુગુણીથી વિરક્તિ પણ થતી નથી. સમજાવતો સાધક જ મુખાનુરામી બની રહે છે એવા મારે જ સામાનિક પાને એવીસી સ્તરનો કમ આવે છે પ્રણ-પૂજા જન્મ પછી જ માનવી ગુણીની પૂજા કરે છે અને તારે જ ગુરુ જન્મના ચરણે નમે છે એટલા મટે જિન-ગુનિ પડી ગુરવ-જાનો કમ આપ્યો છે

તેમાં મન, ચચન ને કર્મમાં નમના છે તે જનાઆરેથી દૂર રહે છે

અને અતિયારો પ્રત્યે સખગ રહે છે પ્રમાદવશ પણ જો એમાં અપલન થઈ જાય છે અને પ્રતોમાં દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદલ્લા પછી પ્રતિક્રમણનું સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. ભૂલોના સ્મરણ સારું મન, વચન ને કાયામાં સ્થિરતા થયો જરૂરી છે માટે જ ખાચગો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાચક્ષિત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સભવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામાં પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામાં પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમાં પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણ છે

દિનાક

જૈન ઉપાશ્રમ,

તા ૧૪-૬-૧૯૫૮

કોટ, મુબઈ

અહિંસા એ ભારતીય સમૃદ્ધિનું જીવનશૃત તત્ત્વ છે ભારતીયોના રોમે રોમમાં એનું તત્ત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિંસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિંસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોડું ખીલું નામ છે અહિંસા

આપના મનને એક માત્ર દયાકર્તા પૂણ્યસ્થિત આશુપ-
શુધી સુખે

આત્મશક્તિના પ્રવીર સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદેશો ભવશ્ચ કરી રહ્યા છો, તમે રેડિયો-સદેશો સાંભળો છો અને નિર્ધારિત સદેશો સાંભળવા તમારા હૃદય આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદેશો તમે સાંભળ્યા છે પ્રધાનમંત્રીના સદેશો સાંભળવા માટે ચેપાટી તરે સાંભળી સંખ્યામાં તમે સૌભાગ્ય શાઓ છો અને ધણી પ્રેમથી એમનો સદેશો ઝીંચો છો. પણ કે પછી છ કે આત્માનો સદેશો તમે સાંભળ્યો છે કદી કે નહિ ? આત્માનો સદેશો જેવું સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો કેઈ સદેશો સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધીમા જ સયમ પહેલાં તમારો સામે મજબૂતીયારની પવિત્ર વાત આવી હતી તે ત્યાજ અને નિસિદ્ધાનજારી વાત મારા સાથે મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજાતનું અપોતિર્ધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હલ્લ હતો ત્યાંથી પોતાના સુકુમાર ત્યાગના માર્ગે ધનધનવા જાગરા મૂકી રાહમા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હલ્લ હતો કે એ ધનધનવા આત્માને સમજાવપૂર્વક સહી સર્જી રાહતુ એ જવાબમાં તને જાણી રહ્યું હતું રહત અને માર્ગ બિઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની બાજુ મન સુધી પહોંચી રહી નહિ. તે મનને ત્યાગી રહી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તનને તપાવનાર આ જવાબ શાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણોસર સમવિત બની રાહતુ કે એમણે આત્માનો સદેશો સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આત્માની એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે બ્યારે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને જાણી રહ્યું છે તેથી કોણ જાણી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુધ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ સ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સીકારવો પડશે મન અને હૃદયને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્તંભ-વરાળ બંધાઈ પાવર નળીમાં સયમિત જની જાળ છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કંરણે હંમરો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાવ્યે હૃદય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ત્યારે બાજુ ફેરવું રહે, હૃદયો વાસના તરફ દોડતી ફેરે અને પછી આપણે ઈચ્છાએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આદિસર્મા એવી રૂપિયા ભેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? બધા સુધી હૃદયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

હૃદયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ધ્વજ બતાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै वाय्मा** ” આ ધ્વજપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને હૃદય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે હૃદયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો હૃદયો વડે સસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ હૃદયો વડે ભવભ્રમણમાં પકડી કરી શકે છે

પેન્સિલની બધી કાઠવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો કોઈ બીજાની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અણયકુમારે ફૂકડને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનંત-અનંત કર્યોનો કાષ કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત હાનિ ફેરડા અને એના સ્વામીએ અનંત-અનંત નવા કર્યો બાંધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દિવાળતી કરતી લેખા જો એ દિવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોઠવી ફરી પાછી તે

જીવીમાં મૂકી દે છે. એવી જ રીતે એક જ્ઞાત્રી ૨૪ સોન લાખ, એમાંથી એક પચ્ચ સોન ખેવાઈ ગય છે તે તેને પચ્ચ શાધી કાઢે છે. પદ્મ મિનિટ એવી શાધ પાછળ મુભાવી દે છે. પચ્ચ એને જતી કરવા નથી અને બીજુ તે શુ ચોખ્ખા લખતી વખતે શાદી સુકવવા માટે જે રેતી અક્ષરો ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પચ્ચ તમારા વિભાગમાં કિંમત છે જાણે ફાઉન્ટેનનો મુગ આવી ગયો છે પરંતુ આજથી પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં ફેરક દુકાને કાળી શાદીથી લખાતુ હતુ અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરાતો હતો. અક્ષરો ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનુ શુ થતુ ? શુ એને ફેલી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જીવીમાં નાખી દેતા હતા. એ રીતેની પચ્ચ નકામી જવા દેતો નહોતા વારુ, તે જતાવે કે એની કિંમત શુ હશે ? બે—ચાર પૈસામાં તે પૂરી જી ભરાઈ ગય છે પરંતુ એનો પચ્ચ તમે સુકુપ્તોગ કરો છે.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સકુપ્તોગ કરો છે. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાખા એ રૂપિયા આપ્યા અને થેલી લરીને ઘેર આપ્યા તમે ખ્યાલ રાખો છો કે થેલીમાંની ફેરીઓ ભગડે નહિ—પિચાપ નહિ. એના જગડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શુ તે પચ્ચ મારે મનાવવુ પડશે ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો. અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો થોડી લેવાય છે ઉપરતુ દીરીયુ કાઢી સાફ સ્વચ્છ કસાઈવિષય વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીતરતિ એક જાનુ રાખી લેવામાં આવે છે. પછી વારો આવે છે જીવજીવિતો એમાંથી પચ્ચ બસીધસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછે શુ એને ફેલી દે છે ? ના ભાઈ હજુ તે પચ્ચ જાણી છે જલ્દની કરી કરીને જીતરતિ અને જીટલતિ ધિવાય છે જીટલીક વખતે એક વાર તે જીટલીક વખતે એ કે તણ વખત પાણીમાં ધિવાય છે ક્યાંય દૂધમાં પચ્ચ ધિવાનાં દોષ છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીના ફોતેના મનાવાય છે શા સારુ બીજાનો ફોતેનો કરો છો ? (સમામાં હસાહસ)

હવે તે દીગી ખાત લેટમો જ રસ એમાં રહેવા દીધા નથી. હવે તે ફેલી રેણ ને ? ના ભાઈ ના હજુ નહિ ફેલીય કાઢી બરોમાં જોવામાં આવ્યું છે કે પેલાં જીતરતિનું શાક મનાવી દિલ્લિનોશમાં નાખી કે છે દિલ્લિનોશનો અર્થ તે તમે સમજી જ ગયા છો ને ? હા—પેલાં હવે રેતી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીનું પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાય ચાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

બે આનાની ફરીનો તમે ગોટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી જાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇંદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

જ્ઞાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ જ્ઞાનો વડે દિશ્મી સંગીત પણ પહેલું કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે બીજું કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાલક્ષુ' સંગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ લક્ષી લઈ જતું ગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો સદુપયોગ છે

જ્ઞાન વડે તમે બીજાની નિંદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ બીજાની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સત્ય બતાવો કે કોઈની નિંદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનું ગુણ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી જાણો છો કે હા, હીન છે પણ અદરથી કેને જોયો છે, વધુ ઘણે તો કહેશો મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિંદાની વાત જ્ઞાને આવશે તો કહી જાણો લાઈ મને તો આજે જ ખબર પડી કે તે આવે છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી જોજો હોય પણ અંદરથી મેલો નિંદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિચ્યા યઈ ગ્દી હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો જોયી જાય છે કે જાણે ગુદ વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જશે પણ ત્યાંથી હલવાનું નામ નહિ લે

અગે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (જ્ઞાન) સદા નિંદાત્મક વાતો સારુ,

તમારે જ રહેલા હોય છે તેઓ ખાન રાખે છે કે ક્યાં કઈ નવી વાત નવી અને આરે પણ એમના લાઘમાં કોઈ એવી વાત આવી જાય છે ત્યારે તે એનું પૂર્ણ જ શું ? કોઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત હશે. મળતાંની સાથે જ પૂછશે કઈ નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા લગભગ આજે આ યોગ એવો તો ફેલાયો છે કે એવી કોઈ સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બળત્રા રહ્યાં નથી કેટલાક યોગી તો એટલા આરે જ આરે છે કે કોઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય તેઓ આપણે, મુનિને લાગે નેમણે પણ એમની આંખે આરે જાણુ હરતી રહેશે-એથી કે ક્યાં શું કઈ રહ્યું છે ? સામયિકમાં પણ લગભગની સાધનાના સ્થાને આવી જ સાધના થાય છે પેલાંએ આમ કહ્યું અને કલાણાએ તેમ કહ્યું મુનિની જસે આવશે ત્યારે પણ એમની એ જ રહાઈ આજુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપશ્યે રહ્યો હતો એક ભાર્ત જાગર જામથી આવ્યા અને નોતાં જ થેલી એક બાજુ ફેલી દીધી અને વચ્ચે ફેલી વચ્ચે પૂરી કઈ નહિ કે એ બોલ્યા મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે લગભગ બોલે હતો કે એ શું કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કોઈ પણ બાંધેલે સ્થાન બાંધવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે અમરવત માટે સુચિત પદાર્થો કઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છે કોઈ સુખવશરી વાત લઈને આવ્યા હો કોઈના સદ્ગુણોની સુવાસ લઈને આવ્યા હો તો મને સંભળાવો. ને કોઈની જુરકની વાત હોય છે તેવી કુલ ધ મહેરબાની કરી અહીં અહાવશે નહીં આ સંભળતાંની સાથે જ એણે વચ્ચે પકડી લીધાં અને બોલ્યો : મહારાજ આપે મારી આંખે બેસી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કે ધર્મસ્થાનમાં સુચિત વાત લઈને જ આવશે.

હા તો મારા કહેવાને અર્થ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દષ્ટિમાં તમારી વાસ્તુમાં અને તમારા કાનોમાં સવત્ર પવિત્રતા રહેવી નેમણે. ધર્મસ્થાનમાં આવે તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવે અને સદ્ગુણોની સુવાસ લરી વાતો લઈને આવે અને તેવી જ સુચિત વાતો લઈને જાઓ. કાન બંદે સદ્ગુણ અવશ્ય કરવો તે એનો સાર્વજનિક છે અને નિઃક સાંભળતી તે કાનને દુરુપયોગ છે.

અમુ-ઈન્દ્રિય-મોત્ર પકડી અમુ ઇન્દ્રિયનું સ્થાન છે આંખ કેમણે કરતાં પણ એવું છે કેનેશ સામે આવેલી વસ્તુને ફેરો લે છે આંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામાં નવા નવા રંગ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડા પાછળ કેટલાયે રંગો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અલ્પ પ્રકાશમાં પણ ફોટો લઈ લે છે તેવો કેમેરા તમને બસો અથવા એ હંતરમાં મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને કેટલામાં મળ્યો, એની કોઈ દિ મત છે ખરી ? હળંગે-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી શકતા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરામેન ફોટો લેવામાં સાવધાની ગમે છે, મુદ્દર દસ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દસ્યોનો જ ફોટો ખેંચ્યો

મેવામની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી દશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પચ્ચટ્ટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આત્મ-ચીના પક્ષમાં જોઈ જાણ્યા બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમાં એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આબૂપણો ઉતારી એક પત્ની એક રત્નામાં નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પચ્ચટ્ટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં જૂ પડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમાં રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમાં નીકળી પડ્યા વૃક્ષ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રત્ને વિખરાયેલા આબૂપણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આબૂપણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આબૂપણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ઇતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સંયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુળહલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદામિવન્દનાત્ ॥

હે ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુડળને કારણે આજ સુધી આખ ઉઘાડીને મે ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું ઘરણું છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આંખોના સંયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે જ્યાં શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સંયમની વાત માઈલો દૂર ચાલી ચઈ છે. આજે તો જેમ રસમુક્તા ખાવા માટે જીભ સજાવે છે તેમ સૌ દર્પ જોવા માટે આંખો ટપ્પળની જેમ છે. ચાલશે સડક ઉપર અને આંખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આંખોનો સંયમ ગમે એટલે / તો મતિમાની રાષ્ટ્રી-ઓને જોવા માટે ગિરદી નામે છે. પણ આ માટે સૌ દર્પ પર પતંગિયુ ખનનારા જ નહિ, પરંતુ સૌ દર્પનું પ્રદર્શન કરનારા પણ આજ જવાનદાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જોવા પાછળ દોઢર ખાનાર જૂથ કરી બેસે છે તેમ સિનેમાના ચર્ચા પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક શ્રેણી જ છે.

સૌ દર્પ પ્રત્યેની આસક્તિ આંખની માપક શક્તિને સંમિત કરી દે છે. રાવણ સીતાના સૌ દર્પમાં એટલો આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ. એ સૌ દર્પ પ્રત્યેના રાગનું જ પરિણામ હતું કે ગુણાવલી વીરમતીની સાથે કનકાંબળના સ્વપ્ન જોવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચક્રને કૂકડે બનવું પડ્યું. પોતાના પતિ ચક્રાગને કૂકડાના રૂપમાં જોઈ ગુણાવલીનું હૃદય ફેટકું થયું હતું. ચક્રાગનો રક્ત સાંભળનારાઓ આ વાત સારી રીતે જાણતા હતાં. બક્ષત તુકારામ મદારાજીનું પ્રસિદ્ધ સત ચઈ ગવા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાષી વાસના નહો રેડ ઢોસા ।

ત્યાંતૂળ માંધલા કરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી મૂળ પર કૃષ્ણ જેવો તો એટલું જ કરજો મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન ચઈ થકે તો સારું થાય કે હું બંધ બની નહીં. અઘાદીનીની આંખોમાં જો વિકાર ન આવતો તો મિત્રો ની રાષ્ટ્રીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌ દર્પને આખ જાનવવા વિવર મર્કું પાત નહિ.

શ્રીમતીજી જો જાનરમાં ટીરી અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સાંધિયા જોશે તો તેનાની સાથે જ મન એમાં હસાઈ જશે. લેવા માટે દાય તેવાર ચઈ જશે. પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાય થઈ જશે. સર્વો શુદ્ધ થેર આવશે કે નહિ સમી લેવા આપેરા અપાઈ જશે. એમણે જો

જેય બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચક્ર જગે અને પછી તો ઘનની રાતિનો
પણ લગ થઈ જગે માનુ સાથુ દાગણુ આખો જ હતી

તમારી આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ રેસાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પગલિત કરી શકતો નથી
અમેરિકન પંજાનિકાએ એક આણુવિદ્યાલુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમ્બો
ધગતુ છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂર્ણ ગણિતાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આખો નેટલો પ્રકાશ થવાનું કંઈ છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાથેલી મીણુખત્તીને એની શક્તિ વડે
જોઈ શકાય છે આટલું બહુ હોવા છતાં પણ હું પછુ છું કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના હાથમાં મરવામાં આવે તો એનો શુ અર્થ નીવડશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દુરબિનનું મહત્ત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી
શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું
દરખીન બનાવી શકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડ સુધીના
અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ થયો કે તમારો આખ બે કરોડવાળા દુરબીનથી પણ વધુ
દિ મની છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખળ આદમીઓમાં પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમાં વ્યર્થ જ વીળણીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમાં વીળણી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

ચક્ષુ ઈન્દ્રિય પર સંયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, ગ્સનેન્દ્રિય, રપરોન્દ્રિય
અને મનના સંયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સંયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો પાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસંયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામાં ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બૂલતું એક સુદર

ખાંખડીઓવાળું મુઠાખતુ ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખવા લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂઠા પાટી કાઢ્યું એ ફૂલમાં એક કીડો પડેલો હતો. તે ફૂલ સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂસી ગયો. તબાકુ-છી છી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખસ ધાણે નિવેલો દુરુપયોગ છે. જોને તે હજીવી નથી અને બળપૂર્વક એમાં ઘૂસાડવી તે ખસ એક જૂથ છે.

જીમને વસ થઈને ખસ માનવી કંઈ જોણું પાપ કરેલો નથી હળવો ખસુઓની દલ્લા જીમ માટે જ થાય છે. અનતકામ કંઈનું સેવન ખસ એટલા માટે જ થતું હોય છે. આખા મીઠાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મસાસો મરચુ ભરી લેવામાં આવે છે અને એનું ચાકુ જ્યારે શાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ બેઠી જોડે છે. વાહ કયું સરસ શાક થયું છે! આ રસના (ચાક) ખાઈ અને બોલી એમ બંને જમડે છે. કંઈ માણસે પાંચ હવરતો ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન આપ્યું અને ગુલાબગળુ, કેપરાપાક અને બરફી વ. અનેક ભતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જો રાગતામાં થોડું મીઠું જોણું ખસુ હશે તો હોવા થઈ જશે. એના કમીઠારવા પર તમે પાણી ફેરવશો. ધરમાં હળમાં જો મીઠું જોણું થશે તો કેટલાક એવા ખસુ હાલા માણસો મળશે કે ધળી ફેંકીને આસના થઈ જશે.

રસન-ઈવ પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. આત્મનિશ્ચયને ખર્ચ જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખસુ સીમી અને કીતરી ન્તો જોઈએ ખસુ આજે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખસુ જોછા નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું. ખસુ હવે તે જોછી ચીને બનવા લાગી છે કે ગણતરી કરવા બેગીએ તે આડધા કલાક થાય અને મીઠાના રમીને હવે પોકેસા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે. એટલું હોવા છતાં પણ આ સાથ જાઈ (જીમ)ને સતેલ થતો નથી અને તે બોલી પડે છે. બરમાબરમ દોઢળાં હાથો ને! (સત્તામાં દસા-સ)

જીમની મોઝુપના એ તી બધી વધી ગઈ છે કે માણસ આ ? કરેક ચીનમાં રસ / જોને જી મર્યા-મસાલાનો વધુ ઉપયોગ આ જ રસના (જીમ) માટે / થતો હોય છે. પેટ ના પડે છે તો ખસુ જીમને સારુ સાને છે એટલે તે ખાતો ૧૫ છે. આખો કુખડી હોય અને વેડે વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકતું નથી જે રોગનું નિદાન મોઝ્ય થયું હોય, ડોક્ટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને હવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ જે રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીલ વચ્ચે નથી.

પાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સરેવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આને બધી બાબતોમાં મ્હા જોઈએ છે વ્યાખ્યાનમાં પણ રસ જોઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને જોયે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કન્યા કેટલીક વાર કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમાં પણ રસ જોઈએ. માણસ આને કેટલો ચરોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને બોલવામાં જેણે પોતાની જીભની સખળતાને વસ કરી લીધી છે, એણે બધાને પોતાને વસ કરી લીધા છે

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રક્ષના (જીલ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીભના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીલ જ્યારે તમારા કાબૂમાં છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો બોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અહ્વાર લ અને મહાર લનો વિચાર રાખો છો, આદ નહિ પણ સ્વાસ્થ્યનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રક્ષેન્દ્રિયમાં સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય

સાથે જ જમતી વેળા બોલવામાં પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે મોતને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોબગવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને દુઃખવાનું કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીલ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા ફેરા, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીલ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ટરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીભ ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમાં પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. વેશમાં સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ દેટલા કીનો સહાર થયો છે એની તમને ખબર લાગતી નથી. બધા રેશમમાં તસ જીવોની દિસા પડ્યું છે બધા મધુ પાપ રોના માટે છે ! જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તેજ એ પાપનો આગીધર બને છે તેથી જ એક યુગરાતી કવિ કહે છે -

ભલે હજારો હાથી લુણાય, પજુ ઢાતની ચૂંટી પહેસ્નારા
કીડા કરોડો ભલે કપાય પજુ, રેશમ વસ્ત્ર ધરનારા
આવક નામ ધરનારા, જરી લુગ્યો ને તપાસી કામ તારા

યુગરાતી કવિ વસંતભદ્રસ આવકોને ફટકારનાં કહે છે કે એ આવક જરા તુ તારી જાતને જો. તુ કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે ? તુ આવક છે વીવરાગનો ઉપાસક છે તારુ જીવન દેટલું બિચુ હોવું જોઈએ. અકપારક પૂતક જીવન જીવવાની કળા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક દમક ઉપર તુ યા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? બધા ચમક-દમક પાછળ દેટલા અણી એનો સહાર જઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે ? ઢાંતની બગીચો માટે હજારો હાથીએનો સહાર આપ છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ જનાં તુ એવી ધીમ્મોનો ઉપયોગ કરે છે અને પાછે પોતાને આવક પડ્યું કહેવાય છે શું આ કુખ ત્વક વાત નથી !

બધા તો માતાઓ માટે વાત જઈ અને એ સંભળા તમે મનમાં જ હરખાયા પજુ તમારા જટ-ગૂદમાં પજુ કઈ એણે પાપ થતું નથી તમારે પજુ રેશમી શૂટ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા જૂદ જોઈએ ! પજુ બધા ચમક લાવવા માટે દેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બધી મુઠ્ઠી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે ગર્જાવતી આવને મારવામાં આવે છે અને એના મજાસેમ સિંધુ લાકડી વડે ટીચાય છે ત્યારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમી અને ચમક આવે છે

બધા રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પજુ બધા તમામ પાપ ચમકદાર જૂદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પજુ મધુચ્ચ કઈ એણે પાપ કરતો નથી બધા મવાલીપણ અને મુઠ્ઠીરી એમાંથી જ જ આં છે એને માટે જઈને સતીઓનું સપ્તેવ વૃથાજી અને મુઠ્ઠીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરેના મોહીની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શું હો ! બધા તમામ હિન્દીઓ જ રામ કંતો.

પેલો વનમા ઘૂમતો મદોન્મત હાથી હાથથીના પુતળાને બેઠીને જ ખાખમા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્યો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ ચિત્તોત્તિ વિહીન-સેવામ્
ધર્મ ઘિનોતિ વિદ્વાતિ બિનિન્દ્યકર્મ ।
રેફલ્ચિત્તોત્તિ કુરુતે ચિરુષ વેશ
કિંવા હૃપીક વશ સ્તતન્નુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ ગ્રીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સ્થાય કરે છે અને વિશ્વ વેશ ધારણ કરે છે સાચુ છે કે જે ઇન્દ્રિયોના શબ્દમા રહેશે તે રજના રાજમા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમા આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપષ્ઠે વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાચનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે રૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને બીધ આવી જાય ત્યારે ગીત બધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સ્વરૂપી દીધા, પરંતુ રૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું રવામી હજી હમણા જ સૂતા છે થોડો વાર પછી બધ કરાવી ઋષિશ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો એથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

રૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આજ્ઞો ફરી, એણે કહ્યું “ ક્ષમા કરે! પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ ” વાસુદેવે કહ્યું “ હા, હીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે ” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસું ફલતો દો હવે તમે બેઠી શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લય કર દુ ખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પળાઈ નહિ અને પશ્ચિમાએ અસીમ દુ ખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છદ્ધિઓમાં વિવશ બનેલો માણસ વીતરાજસેની આગળ કોઈ પણ ખન ક્ષી-
જનત-જનત કુખોનાં દાર ખોલી કે તો એમાં આશ્ચર્ય થી કરવું !

એક કવિ કહે છે

મિયા લોહે સમજાયો સો સો કાર ।

વિપવ મુર્ગજ સો કુચ પાયો પુનિ કિન સો કિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રહ્યો પર પદમાં મદરત ક્યો કોશયો ॥

તન ઘન સ્વજન મહી ભેરે માલક મેહ કમાયો ।

ક્યો ન તજે કમ જાન સમાનુષ કો નિજ નંદ છુદાયો ॥

કવિ દેવેનું સૂઝર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેવેલી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈશ નહીં પરંતુ તારી આંતર જ એવી
પણ ગઈ છે કે તમે એવી વાર સમજાવ્યું છું પણ તે બધું એવો જાણ છે
આ મનની આંતર મ કો । એવી થઈ ગઈ છે મનમાંને ? બાજુ જતો
રોજવામાં આવે છે તે જ બાજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા દેવેલીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેવેલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોરી-દોરીને જાણ છે માતા બાળકને નવગાવી-ધોવાયેલી સ્વ ૭ કપડાં
પહેરાવે છે પણ બાળક જ્યારે જઈ પાછું માટીમાં રમવા જાય છે ત્યારે
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કમ તો નથી કરતાને !
ઉનાથમાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધોવાયેલી
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે બાળકમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવી ને તેવી જ બની
જાઓ છો (સભામાં હસાદસ)

બીજાને ઢાંકર ખાતાં જોઈ જે સાવધાન બની જાય છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ છદ્ધિઓની ગુમામીયા જાગ્યેલો બીજાને પાતે જોઈને
પણ સલામ થતો નથી પત્રિકા બીજા પત્રિકાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
જો છે અને એને બાજીમાં બળતા પણ જુઓ છ તો પણ તે દીપકની
બળતી વા સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાજ કેવો અમર્યાદ મહાવર
થેતાની ભેદથી દેવદત્તમાં આ તરફ સાથે રાખી કરમ્ભવે છે

હવેસુ કો મિચિ મુયેઈ વિચ્ચ મકામિય પાવર સે કિનાઈ
સગાદરે સે જહવા પરબો આકોય કાલે સમુદેઈ મરુષુ ॥

વિતરાજ-ખન અ. ૪૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ડપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર આણી વિનાશના ખાણમા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે.

દુનિયા વી છૂટી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી વો પયા ફલ પાયે । મૌન મૃગા બ્રહ્મ મહા ચર્યંકર, પ્રીતિ લે વો મી પિટારે મે આવે । પ્રીતિ કે કારણ દેહો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદીનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હઠીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગાળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મનનીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઇન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પક્ષગ પર એસના સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલગ પર એસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો અરે જ, ઇન્દ્રિયોના વિપયોએ આરિત્ર્યના દુઝા કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઇન્દ્રિયો પર વિજય પ્રાપ્ત કરના શીખો પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઇન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યતા થોડાક એવા પણ સાર્થકા થઈ ગયા છે જેઓ મનને ધ્યાને ઇન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિહવ-મગજની વાર્તા આપે છે એમની આખો ત્રિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેડી ન ખી અનાધિગાના ફોડો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની સંતાનિયતની શિક્ષા ઇન્દ્રિયોને કરવા જેલુ થયુ માટે ઇન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજય મેળવો એના પર વિજય મળતા જ ઇન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવગ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ કેશીકુમાર સામે આ રહ્યો બતાવના રહે છે

પગે જિવ જિયા પંચ પંચગિવ જિયા દસ ।

દસદા ડ જિણિજાણે સવ્વ સત્તુ જિણા મહં ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઇન્દ્રિયો પર તમારો વિજય થઈ જાય છે.

અને પવિત્ર ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પંચે અવતો પર પશુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અતરની દુનિયાના તમામ યત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઇન્દ્રિયોને તમારે ડેળવવી જોઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું હૃદય સ્વયં જોળજો કાનને કહેજો, જે જે તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ મેળે વાણીને કહેજો, જ્યાં તું મોક્ષ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મધાસ મેળવજો કાશને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની મુશ્કેલ દેશવજો

તમે તમારી ઇન્દ્રિયોને જો આ રીતે ડેળવશો તો તમે નિઃસ્વ-સ્વમન્ય પદ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સ્વયમ છે. શ્રીમદ્ રામચંદ્ર કહે છે “આ દેહ હોય તો સ્વયમને માટે છે” તમે પશુ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા મેળો.

सर्वं कर्म परियाणामि सर्वं कर्म कथं कथं कथं ।

હે પ્રભો ! હું આસ્થામનો રાહ છોડી સ્વયમ તરફ આવું । જ્યારે જીવનમાં સ્વયમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કશું છે શ્રીમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન જો અમૃત છે તો પેશનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે તો મહત્ત્વની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જન સ્વયમ છે તો કાનૂન-કાવલની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જો સ્વયમ હોય તો કાવલ-કાનૂનની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે આસ્થામથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સ્વયમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિકટ આવતી જશે.

॥ ॐ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્થા શુદ્ધ

ચોથ

જેન ઉપામય,
કાંચવાડી સુ બર્મ

૫૭.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુષણ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાતું આ પર્વ આપણને સદેગ આપી રહ્યું છે કે આપણે ભૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનંત યુગો વીતા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા અર્ધએ અધ્યાત્મિક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની ભૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે બહોતો મોટો અધ્યાત્મિક સંદેશ છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યાં સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશાઓને નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આચરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી સિજ્જનતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રીનાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશે કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા જેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી અર્ધ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ ચતાવો એમને કહેશે કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવતી છે તે કહેણી ખારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ-
ભાવણમાં જે સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ
સમયી કેમ જની ચર્ચા વાત એ જ છે એક સાધરના સન્દેશા કહું તે।

હમેં કહના આતા દે કરના નહીં આતા,

હમેં યોછના આતા દે જાહના નહીં આતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિત્રના હિમાલયને
આપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચક્રતા એક
એક કસે પરસેવાનાં રીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે હિમાલયની કદરભાવે
પાર લાગે છે આખ્યાત્રિક કદરભાવે પાર કરવી હોય તે। આચાર્યને
અમતિ કરવી પાછો ત્યારે જ આપણે જીવનના સદૃશ મુખી સ્થેતી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરન કમવાન મહાવીરે જે આખ્યાત્રિક લક્ષ્યો જતામાં છે તે
અને તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે. જા સુ પ્રવચન તમે સાંભળી શૂંચા એ
આજે આપણે જીવનના ચોક્કસ સદૃશ સમય વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે
મહાપુરુષે જીવનનું ચોક્કસ લક્ષ્ય એ જતાંયુ છે કે -

“મહિરિય પરિયાળામિ કિરિયં જવસંપચરતામિ ।

અર્થાત્ અસ્થિ કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સમિત જનીએ આજે
આપણુ જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ચર્ચ છે નિષ્ક્રિયતા એ પેટે જ જડ છે
જેનજન એ જડને નહીં પણ કૈતન્યનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશી
જ નાને ત્યારી સક્ષિ જનો. કારણ કે કૈતન્યનો ગુણ છે સદા ક્રિયાશીલ
રહેવું આદે નિયોદની અધકારપણુ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ
હોય જનમાં આત્મા સદા સક્ષિ રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે
અતરણ કરના કહી પણ પૂણુ લેલ જતો નથી તે સદા સચોપસમુપે રહે
છે એટલે નિર્ગો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તે રહે જ છે પછી એ વાત
નથી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ નથી
સિદ્ધ સ્થિતિમાં અતરણ કરના સર્વજ્ઞ ક્ષમ છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા
નિર્ગુણમાં સદા પરિચુનનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચિતપૂરક જ્ઞાન છે અને એના
ઉપર એવો આલેખ મૂકાય છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે
પરંતુ દુ કહીશ કે જૈનની આવી માગણ છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-
લક્ષને ધ્યાનમાં જ નથી જૈનદશને કહી પણ ગાઈ એક આજ્ઞા પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાતમાં વસે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો શેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહયુગો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠ કરવામાં પણ વિવેક જળવડે પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકાસથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભ વૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો ધિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્રિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ શુત્તિ રૂઠં ઘવહારણયાદુજિણ ભાસિયં ॥

ઋગ્યસંપ્રદ-૪૫

દ્રવ્ય સમ્રક્તના શ્લોકાર્થમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય તેમજ દ્રશ્ય જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકાસથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે દલપના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી જાડી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ સુનિ માટે જોટલું પ્રતિબંધન અને પ્રમાજન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાંધી પડશે અને તેમાં છવોતપત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું લક્ષણ નથી.

આ રે તો ધણી ય સંપન્ન ધરોમાં તોઠર દ્વારા આ કમ થવું હેવ
 છે પરવું તોઠર તે થી ખેવના રાખસો ? તેને છવેની શું દણ દસે ? જેવ
 દિશમાં અનુકંપા નથી જોતે તત્વનો મોષ નથી જોવા પાસે જપજપ અને
 જ્વાળી શી આશા રાખી રોકાય ? હા તો એક બહેન કચરો વાળી એક
 ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એણે પણ કિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન
 બધી અને એણે પેલા કચરને છપાથી બધાર ફેકવાને બદલે ફરી ધરમાં
 વીંધેરી દીધા. કિયા તો બનેએ કરી છે પરવું પહેલી બહેનની કિયા તે
 સ્વાર્થક કિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની કિયા તે નિષ્કળ કિયા છે તેથી જ
 રીતે ત્રિઆત્વ અને અઘાન અવસ્થામાં આત્મા જે કઈ કિયા કરે છે તે
 આ બીજી બહેને કરી હતી, તેથી કિયા છે તે કચરને બધાર ફેકી નથી
 અપિતુ વિવરતે વાસનાધરો કચરો પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે
 એને અશુભ કિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ કિયા કરવો છે

તમે અશુભથી શુભ બણી ગમન કરો. ત્યારે વિચારવું જોઈએ કે
 તમારી કિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ,
 વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ કરીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં ? મન વડે
 તમે પ્રવૃત્તિ માટે ઠેરજી ચિંતન કરો છો ? કે માત્ર હું, અહિં, ચિંતનમાં
 તમારું મન જતું નહિ હોય કાચુ તમે આવક છે કાચવાન મહાવીરની
 છપાસક છે ? પરવું તમારા પાંચેથીની દુકાને ગિરદી આવે છે અને તમારી
 દુકાને એક પણ આદક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું જોએ છે ? કે
 કાચવાન, અમીની દુકાને કાપર આદકો શા માટે જાય છે ? એની દુકાને જાય
 કઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકબી તને તોડી પાડવાની
 કિયા તે અશુભ કિયા છે તમારા ઘણે કાર્મીન બાજુ થાય તો કર્મને પણ
 કાર્મીને લેવી ખા શા તો નહિ જ પાણી મૂળિયાને જમીન સાથે દિશર કરે
 છે અને પ્રયત્ન દવા એ મૂળિયાને છપાથી દે છે એટલે દબે તને વિચારી
 શો કે તમારે શું બનવું છે ? દવા કે પાણી ?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરજો.
 બી તના પગ મળજી રહેજો. પાણુ ચાળુ છે પણ જાણવું મુશ્કેલ છે
 આ જ્ઞાનના નિર્મોલમાં એક વા સાચુ દરી પણ એને તોડી પાડવા માટે
 તે દાન દોર જ દિવસ ખોપત ધરો સ્વપ્નમાં બેઠું અથવા કાઈ જવું
 મનવજમું તમારો ઘાતરો વર્ધને બે વાની કાર્મી કરે તો તમ એને કાવવામાં
 માદ કરજો અને પેટી આડ આપવાનો વાકેદી પણ સાચવામાં અને અજાન

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યારે તમે તો વળી ચેતનામય છો, પરોન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પણી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સંભવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર બાજી ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? પાક રાખજો, પુણના મુયોએ તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેલી ગંગામા દોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે વધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સક્રિયશી ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સક્રિય બનતી જશે.

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો જૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના દાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે.

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ત બહેન એક સંખીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જગ્યા આબૂપણું હતી, તે ઉપર ગઈ અને સાંખીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્તની વદના પણ જરા એવા હાથક હોય છે તે વધુ નથી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતાં જરા કપડાંની ઈંઝા બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડી પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને ક્રામળતાને ઓછી કરી દે છે.

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેહાર વદના કરી, અને નીચે એની ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા કરતી હતી સાંખીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન અતિત કરે છે કઈક મદદ કરા જો તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કાગોળા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે.

મદાસતીજીની વાત સાલણીને પેલી શેઠાણી બોલી મહારાજ, બેટની ગરદન લાખી છે તો તે શું કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેંચી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાંથી સળો

નહિ થોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી ચોલામે ઘેર ચાલી ગઈ આ બીના બન્ધાને હજુ ૭ દિવસ પસુ વીત્યા નહિ હોય કે તે બહેનનો પુત્ર હાજી બજારને બંને પકડાઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં કે છૂટવાની કોઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રાણ જીવિયા દસ હજાર કોડી તથા અને આખરુ પસુ ગાલીમાં મળી ગઈ જીંટની ગરત બેઠ જ કપારે કપાઈ ગઈ

આને તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ ખાતે વપરાય છે અને કેટલો અશુભ ખાતે ? ચોલાના વૈભવ અને વિલાસમાં સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાગ્ય કરવી હશે તો ફર્ટ્ કલાસની ટિકિટ લેશો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો ફરવી લેશો. પસુ કેઈ ગરીબે ચોલાની સજ્જન આજુએ મૂકી હાથ પસારી તો તમામ ઈન્કેમટેક્સ, સેલ્ફટેક્સ યાદ આવી જશે અને બ્યારે સમાવતું કોઈ હાથ આવશે તો હાથ લેશો કે સાહેબ હજુ તો ૭ દોકરીઓને વરાવવાની જી શુભ કાર્યમાં એ-એ બન્ધાના યાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે બ્યારે દિલ સક્રિય બને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હજુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજાવે નથી ! તરતજમાં પુણ્ય અને પાપ તત્ત્વનું રહસ્ય કે તાં-કરતાં ગણ સૂક્ષ્મ પરંતુ જીવનના મેદાને બ્યારે આ પ્રકારે બ્યારે ત્યારે નાસી જ ગયા !

તેનકસન હરખાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થાઓ અને શુભમાંથી શુદ્ધતા જાણી જાઓ. જપ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ છે તે નિર્જનની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શાકો રૂચિયો છે અશુભને સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અભાવવામાં આવે છે કારણ કે કોઈ વડે કયો કોઈ સમય છે સસારના યમને નિવારણ માટે ત્યાગનો યજ્ઞ અપનાવવો છે અને ત્યારે ત્યાગનો પસુ યજ્ઞ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે બીવરજ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારો અને મારી તમામ સુખના વતરાય દસા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે એક કવિએ પ્રાપ્ત કરનાં કહ્યું છે કે :

પ્રમુ લીલરાગ રૂપામાં ઘટ પ્રાપ્ત દમાલી

દમ મિત્ર સ્વરૂપ વાયે વાયે દયા મુદ્દારી ॥

આજની પ્રથમનું લક્ષ્ય છે નિરાશ્ય જાત થા મેજરની એવી સંપત્તિ

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપટાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધાણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસનાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગ્યા સોનું છે કે ફિતળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર । એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને જોઈ એ બોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પામળું રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિશ્ચ મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા કરમાવે છે કે,

લંઘત ચંદન નાથ પ્રતિ ડિન ચે
પસો લિપમ પદ્મરો ।

ચરણ રૂપ લેલો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત ઘારો
ઘારણ મૈં લીમો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિશ્ચ મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધિગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપ્રમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, આરિત્રાપી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

આરિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-બ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાબુથી ધસાયેલો હોય તો બળ્લરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા અધર્મી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે બંને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લૂલા એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય ભદ્રપાદ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

સહા કરો અમ્બુજ મારવાહી
 મારસ્સવાહી બહુ અમ્બુજસ્સ ।
 પર્વે શુ ણાળી કરણેજ હીણો
 મારસ્સ વાહી વૈહુ હોમ્મહ પ ॥

વિશેષાવલોક માધ્ય

મન એક સુખપ્રિય ચીજ છે એનું એક રીધું તાપથી તપતાં કરીએ
 શીતળતા પ્રદાન કરે છે અનુભવ તે શુ વિપદર સાપ એની સુવચન
 પોતાને ભૂલી ભવ છે પરતુ મનને જે ગમે પરલાકવામાં આવે તો તે
 શુ એની સુખપ્રિય જ્ઞાનક માણી શકશે? એ તો વિચારો કે હુ અપાર
 માર રવાન પર પહેલું અને મારી પીઠે લાલ્લા આ લારથી મુક્ત બની
 હસી શકું આગમવેલા આગમન કદાચ હશે છે કે નહીં આ ન રીતે
 જેણે જાન મેળવ્યું છે પણ એને એક બીજા પણ આચરણમાં કિતવે નથી
 તેમ બોલે આ ગમિય જેવા જ્ઞાનના કારણકે માત્ર છે એના જ્ઞાનક
 એમતા નસીબમાં નથી.

જાન હેમ કે મન હેમ બને અપાર ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે
 એ કેરણ સ્વરૂપ ન જાની રહે છે મન બેજુ કરવા લાડુ પરસેવે વહેવો
 સવારથી સાજ સુધી દોડધામ કરી અને થોડુંક બેજુ કયું પરતુ અપાર
 સૂખ લાગી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે કશોય ઉપયોગ કયો નહિ એવો
 એવા સદાધિપતિઓ જેવામાં આ વા છે કે આ સવારે પોતાનાં જાનકને
 હમ તે શું પણ અમનું પાણી પણ ખતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એને
 સુખ્ય ન કરવાર આવે ન જાણવિશે છે તેમ બોલે મહાલમાં પહોં
 કયું હોવા છતાં તરસે મન્યારે જેવા છે

જ્ઞાનની વાત પણ એવી જ વસ્તુ છે જળ એવી એવીને સીંચા,
 સવારે વહેલાં બિડી એનું અભ્યવન કયું અડધી રાત સુધી નર્તનિ રોમે
 વાડ કયું પણ અપાર એને જીવનમાં ઉત્તરવાનો પ્રથમ જાણો ત્યારે ત્યારે
 નાહા એનો અથ એ ન થયો કે એણે નજીવા જેવું નાજુ છે પુરુષ
 પુરુષ પોખી-પોખીને જળ સુકવ્યું છે પણ એ / પુરુષને ઉપાધી અપારે
 મનવાચક દૂર કરવાની વાત આવી, સ્વપ્નમાં કે હકી આપવાની વાત આવી,
 લાવ સંક્રાંતિવા લાગ્યા આમ / જવાનું હોય તે પછી એ નવું સીંચવાનો
 બને રહ્યું કરવાનો શી અથ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, જિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. ખાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ જાનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ જનવામાં ફેટલો સમય લાગ્યો ? ખાર-ખાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લખાનક કળેને સહન કર્યો પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાંભળતાની સાથે જ કાયરોતુ હ્રદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં ફેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામાં ફેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કાણ નથી જાણતું, વાતુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ફૂંચેલી પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેંદી પડી ફેટલું સાહસ હશે એમનામાં ? હા, તો સાંભળવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે જ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુખર્ષિ નામ સાંભળી લેવા માગથી કે તમે જોનો રસ્તો જાણી લેવા માગથી હું કાઈ ગુર્ણ પહોંચી ગયો નથી, એને સારુ થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કર ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમારી મુખર્ષિગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મઝીસ મુઝી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મઝીસ મુઝી પહોંચવા માટે જ્ઞાન વેઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચત્રિ આવતું નથી, અને કૃષ્ણ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાજ્ઞાન ચત્રિ વિના કેવળજ્ઞાન ચઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન અથા પત્રી પણ ત્યાં મુઝી આત્મા સર્વ સવરૂપ સ્વર્ણ ચત્રિ અને નેલેંગી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતો

નથી ત્યાં મુઘી આત્મ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું લોભી નિષ્ટ પ્રતી દારણ તે આરિત્ર જ છે આરિત્ર વિના આનંદ ફક્ત આવતો નથી. કષ્ટભય કરી એક માણસ પ્રીતિભોજનમાં ગમે ભાણમાં પૂરીએ આથી અને લાડુ ફક્ત આજ્ઞા તે લાડુ આવડેને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા લાગે. હવે તમે જ બતાવો શું એને લાડુ આવડેને આનંદ મળશે ખરો ? લાડુને ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ ખાવાથી આનંદ આવે છે તેવી જ રીતે મેક્ષ વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં આનંદ આવે છે

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા માંડ્યા પછી જ તમને તમારા જીવન સક્ષમ મુઘી પકાંચાઈ શકશે

જી રાતિ રાતિ

જાન્યુ ૧૬ ૨૦૬૦
૨૦૬૦ સવત ૨ ૧૬

જે મર્મ સ્થાનક
કાંઈવાડી મુજબ

આલોક ને પરલોકના મુખ જ્ઞાની દેશ પર /
નિશર છે

ખાતે આરાથી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું જ્ઞાન
દેવ છે જ્યારે મૂખ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન દોવ
નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમ-
જ્યા, પાંચા : આપો દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જોવું,
જે સામાન્ય રીતે અર્થગત છે. દર્શનનો એક અર્થ તત્ત્વિક ગિતાત પામ્ય છે
આમુક પામ્ય પ્રકારની વિચારધારા પામ્ય આપણે ત્યાં દર્શનના નામે જોવાપામ્ય
છે જેમ કે જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે દર્શનનો એક
બીજો પામ્ય અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે તત્ત્વનો નિયમ એ
પામ્ય દર્શનની એક પરિભાષા છે આપણે આવી છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો
અર્થગ કયોનો છે

ત્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી મતનું દર્શન નથી થઈ
શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે હેય (ત્યાજ્ય)
વસ્તુને હેયરૂપે, જેય (લાભવા ચોગ્ય) ને જેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા
જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે જોવાખરી તેનું નામ દર્શન છે

સમ્યક્દર્શન એક બીજ છે જે એક દિવસ આગ્રિના વિશાળ વડલામાં
પક્ષરાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર
બને છે તે સાધનાના ભય મહેલનો પાયો છે પાયા વિના-મજબૂત પાયા
વિના, રેતી ઉપર ચણાચેડો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે! અતરમાં ન્યા
સુધી સમ્યક્દર્શનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના કિયા-
કાકા, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી જાણે
તેનાથી વ્યર્થના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ
ઘટતા નથી

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકદમ .

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે એ પહેલાં એકઠે હેમ અને પછી મીઠાં ચઢવતાં જાએ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હસમણી વધતી જાય છે નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાએ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસમણી વધતી જશે. પરંતુ એ એકઠે કાળે નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ? એ જ રીતે સાધનાને આટે સમ્મત્ય એકઠાનું કામ કરે છે.

સમ્મત્યનની આ વિશાળ શુભગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મનમાં પછે કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ સુખ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ તમે જોઈ તે તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર જુદી ગયો છે તેણે જુદા કરી છે સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ એ આવે તો કુ તેને વાત કરું બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે એ આ જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્મત્યન સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર મિત્ર આપે છે તેમાં વિકારી બાવનાઓ નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે વિષના ઘણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં બનાસકિતિભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા રહેતો નથી. વહાણ પાણીમાં ચમે છે તેની આર તરફ પાણી હેમ છે તેનો અધિભાર પાણીની અંદર હેમ છે તેની નીચે અચાનક પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્મત્યની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની આર તરફ વાસનાઓ સાગર છે છંપી અને દેવના મગરમગ્ગો ફરતા હેમ છે છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે બીડે સુધી ડૂબી મારે છે. કિતારે બીજેસ બંધિને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો હાથ જાલી રહ્યો કે નહિ ? પણ ઘેટી ન વારમાં તાનારો હાથ જાલી જાય છે સમ્મત્યનવાળો અત્યા સંસાર સમુદ્રના બીડામાં ડૂબી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં મુધી મોહની લાવના છે ત્યાં મુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશે જ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર જીતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે ક્રોડાક્રોડીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અજનોતર ક્રોડાક્રોડીયો પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાજ કહેવાની લાવના જન્મીત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની અગ્નિને બેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે. તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી આયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિથ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાક્ષી ચૂક્યા છો કષાયવિજય સળધી મેલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે. જો પહેલાં એકઠે હોય અને પછી મીઠાં ચણવાં જાઓ, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તોટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જાય. પરંતુ જો એકઠે કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્પત્તિ એકઠાતું કામ કરે છે.

સમ્પત્તિનની આ વિશાળ ગુણગ્રામી પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નહીં દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાર્થિત પછી જીવન અને જીવનને નેવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સેનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મન પછે ઠાઈ બીજો માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના નેવામાં ફેર છે એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર સૂઝી ગયો છે તેણે ખૂસ કરી છે. સેનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો હુ તેને વાત કરું. બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચાર છે કે જો આ જવા ખસી જાય તો હુ વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્પત્તિન સંસારને નેવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે. તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધાર પ્રગટ થાય છે. સાથે જ તેનામાં બનાસકિંતબાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં ચાસે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે. તેને બાંધી ભાગ પાણીની અંદર હોય છે. તેની નીચે અભાગ પાણી છે. છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી. તેમ, સમ્પત્તિ પણ સંસારની અંદર રહે છે. તેની આરે તરફ વાસનાઓ સ્વાગર છે. હિંમી અને દેવતા મગરમગ્ગો હરતા હોય છે. છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી. કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. બેડે સુધી ડૂબકો મારે છે. કિનારે કોનેસ બંધિને ચિતા થાય છે કે આ તો હું નીચે ગયો. ઉપર આવી ચઢ્યો કે નહીં ! પણ બૈધી જ વારમાં તળાવો ઉપર આવી જાય છે. સમ્પત્તિનવાળો જાત્રી સાર સમુદ્રના બિંદુઓમાં ડૂબકો મારે છે. છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દ્વર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશે જ લીળડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીળડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર જિતરી જતા લીળડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ઔત્તિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ નેતે અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની ચિત્તિ સિતે કાઝકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાથી અગનોતર કાઝકોડીયાં પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની લાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો આઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને બેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્કાંતિ આણું ગહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે હમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિથ્ય મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિન્ય સબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વોના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ આધારભેરી રાત્રિ જ્યાં આપણે દિતો અને અદિતો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્ત્વમાં અસત્ત્વની જગ્યા દેખાતી હોય અને અસત્ત્વની આપણે સત્ત્વરે પૂન કરના હોઈએ છીએ તેને આજન્મી શાધમાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાય અને સત્ત્વ જાનોને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્ત્વથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્ત્વનું દશન કયું છે પણ સ્વાયે તેના પીછા છાંયો નથી. આવે વખતે તે સત્ત્વનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની જોડાન પોતામાં અસત્ત્વની પૂજા કરે છે આ અસત્ત્વનાં બે રીપાં સત્ત્વનાં દૂષને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્પક્ત મોહનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રશ્નમાં સત્ત્વની લાગણી દેખાઈ રહી છે આં દલ્લુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલ્લુ મોહક આધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રત્યોદય બાકી રહે છે

ત્યારે આત્મા દશન સ્પષ્ટકનો પૂર્ણપણે ધ્રુવ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષણિક સમ્પક્ત કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખાલીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને જ્ઞાતી કે છે તેની રીતે ફટકરી પચ્છીમાં નાખવાથી પચ્છીમનિ કયરો છોડે પછે નીચે બેઠી તથા જ અને પાણી મોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને તથાવવામાં આવે તો પાછો કયરો ઉપર પાણીમાં બારી નીંચે છે કયરો જાનિક સમ્પક્તમાં આત્મા દશન સ્પષ્ટકનો ફટકે બાગે કાય અને કે મેઘ બધો ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરે કાય કે રડુ ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાંદાં બે (ક્ષણિક અને ઉપસમન) ગેટવી રિશ્તિ નથી.

આ અતરની ઉદ્ધાનિ તેના જીવનમાં જડ મોટો ફેફાર લાવે છે કયે તે સત્ત્વનો દશ છે અને મુક્તિમાર્ગનો ચારી છે તેનું લક્ષ્ય ૫। જાતગઈ જાય છે સ્વપરિજ્ઞાનમાં સ્થિત થતું એ જ તેનું લક્ષ્ય અને છે કુનિયાના જોનિક પદ્ધતીની વિષ્ણુ તેના મનને બાપી ચમી સજી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્પક્ત પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી બે છે ૫.૧ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુચિત આવસ્ય પેદા થાય છે

સમ્પક્ત દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જાર આવે છે કે તે સ્વ અને પાંદાં રહસ્યને સમજે છે આ રહસ્ય જાન ત્યાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પત્ની પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાબ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતા, જે એકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ જતી જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નદિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક નિઃસ, તેને ખીજના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્તરી છૂટી છે તે સસારની બધી ક્ષિપ્રાઓ કરે છે ખીજાઓનું ગદાણું પણ કરે છે કેમકે તે જ રાખદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવસ્થાના બેઠનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ગ્રિહિતિનો અત લાભ છે કામ્ય કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેના હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેના શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કામ્ય કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી સગવળ સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિંતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાર, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેના યુગલ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું ચચેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે બે ધડીતા રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ ને મને જ રાજ્ય છે પ્રયોગ અને સામ્રાજ્યની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ ને પ્રકીર્તે એવ જ છે

પદાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ તમે ઝોળાખરો પછી દુઃખ જેવી ભેદ વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વ્યાખ્યાં પરિચય એ જ સમ્મત છે તે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે એ જાણવો કે તમે સસારને જેમ માને છે કે મહેસો ? જાણે, જેમ સમજાવો. એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કોઈ અનુભવીને દસ વર્ષની કેદની સજા થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેનો મુક્તિનો દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે પણ જેણે જેમને મહેસ જ માની લીધા તેનો છૂટકારો કયે દિવસે થશે ?

સમ્મતની આત્મા સસારને મહેસ વરદિ નહિ પણ જેમ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મહે છે ? કહે તેને મોકો મળે તે જ કહે તે, એ જેમનાં જયનો તોડી નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક સેકન્ડ પણ તેની પાસે જોયો નહિ રહે સિદ્ધને ને કદાચ પાનરામાં પૂરવામાં આવે તો તે મુખવાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમગ્ર છે કે હું વનને સ્વતંત્ર રાજ્ય છું હું કેદી બનવા સંજોગો નથી તેને ને કે કે તો કસ્વામાં આવ્યો છે પણ જે મિનિટો ભાગી જવાનો મોકો મળે તે જ કહે તે ત્યાંથી નાસી જશે એક સેકન્ડ પણ જોયો નહિ રહે બીજાવાર તે પાનરાની સાથે જાય જોશે નહિ.

પરંતુ મેં જાણે પોષ્ટના સળખમાં એવું નથી વધારે વખત પાનરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પણ તે પાનરા છોડી રાખવા છતાં તે જાણી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી કદાચ મુકવામાં આવે તો પણ તે જાણીને પાછાં ત્યાં આવી જશે કારણ કે તેમણે પાનરાને / પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્મતનું આત્મા કદાચ સ્વતંત્ર રમવાને જ પોતાનું ઘર માને છે આજીનાં જ્યાં તેને મરે પારકાં ઘર છે

આથી સમ્મતની, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ કે તે શું જાણીને નહિ અનુભવ (Manager) જાણીને રહે છે કદા તમે જાણવો કે તમે શું જાણવા છોડો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની મુસે ક્યારેકની તમામ બંધવસા દેખ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને જાણ છે છતાં પણ તેને લાખોના ગાયવાણી દર્પ થતો નથી કે લાખોના જવાણી રોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે એ કે શેઠ પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગળતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિઆળમા એક નવો પૈસો પણ ધટ્યો તો રોકના મમજમા ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

દષ્ટિભેદ

મમજદારી અને મિથ્યાત્વી જન્મે ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે. મમજદારી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડા કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પણ જાનેમા કેર ગા છે? તેના જવાબમા જહેવુ પડે કે બહારથી જન્મેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પરંતુ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ મમજદારી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્પવતી ચારીને કાચુકની આખો પણ જુએ છે અને સતતી આખો પણ જુએ છે પણ તે જન્મેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર ભર્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળદતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડા નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે મમજદારી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર ગાયમાનો પર્વાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્વાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને જોડીને સ્વભાવચિત્ત થઈ સુક્ષિપ્ત મેળવી શકે છે આ ૩૩ સમ્યગ્દર્શનસખન આત્માની દષ્ટિ ત્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વક્તવ્યો કાયદાના એકજ પુસ્તકા વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાર્થેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે દિલનો અને અકિલનો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ધ્વજા ફગાઈ દેતી અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આજમની લાવામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી અદ્યત્ત દષ્ટિ મિશ્ર દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દહન કર્યું છે પણ સ્વામી તેના પીછે છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનું ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે જ્યાં અસત્યનાં બે દીપાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમય બનાવે છે.

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણી ફગાઈ રહી છે જ્યાં હજુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજુ થોડાક અધકારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રમોદવ સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય બાકી રહે છે.

જ્યારે આત્મા દહન સપ્તકનો પુણ્યપણે ક્ષાપ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાપિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વશ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી ખરડીમણિ કચરો જૂટો પથ્રી નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં એક દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દહાવવામાં આવે તો પાછો કચરો ઉપર પાણીમાં આવે તો શકે છે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા ત્યાં સપ્તકનો ફેટતેક અમે ક્ષાપ અને કે પેક અસે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષાપ કે નુરુ ઉપશમન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (કુનિક અને ઉપશાન્ત) ટેટલી વિશુદ્ધિ નથી.

આ જાતની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં નવ મેટો ફેરફાર આવે છે હવે તે સત્યનો છાંછ અને મુક્તિમાયની માયી છે તેનું સ્વરૂપ પણ અદ્યત્ત જાય છે સ્વસ્થિતિમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્રયેય અને છે કુનિવાન્ય કીર્તિક પદ્મથીની મિથ્યા તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવા પાછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે નવું એ સમરે તેને ચારિત્ર અને અનુચિત જાવાય પેલ થાય છે.

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થવા પછી, આત્મામાં એકજુ પરિવર્તન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં સંસ્પર્શને સમગ્ર છે આ સંસ્પર્શ સમજનાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમગ્રના પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીઠરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ જની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીઠરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક દિવસ, તેને ખીજના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી જીવની છે તે સંસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાણદારી લઈને ખેડે છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-ચિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સંયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આબુ છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગધુ છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રંગમય (Stage) માને છે રાજગરાજની ઘટનાઓ એ નાટકના દર્શ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દર્શ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી શવજીનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લાગનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ ગ્રાહ થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રાનાર, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો જે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું અચેત્તુ નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દર્શ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે જે ધરીના રાજ્યને જુદું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડીનું જ રાજ્ય છે. પરંપરા અને સાચરાવગતી સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ બેધર્મિને એક જ છે.

પરાર્થતું સાચું સ્વરૂપ તમે ઝોલાખરો પછી દુખ દેવી મોઢું વસ્તુ જ રહેશે નહિં તત્ત્વનો વધાર્થ પરિચય એ જ સમ્પત્તિ છે તે યોગ્ય થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાના જેવા લાગશે. બધા તમે એ બતાવો કે તમે સસારને જેલ માનો છો કે મહેસો? જેલને, જેલ સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી શકે છે. કેઈ અરાધીને દસ વધની કેદની સ ન થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા નવ વધને તેના મુક્તિનો દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે પણ જેલે જેલને મહેસો જ માની લીધો તેના છટકારો કપે દિવસે થશે?

સમ્પત્તિની આત્મા સસારને મહેસો તરીકે નહિ પણ જેલ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કહે તેને મોઢો મથે તે જ કહે તે, એ જેલનાં બંધનો તોડી નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક સેકડ પણ તેની પાસે જોમો નહિ રહે સિલેને નેકલાય પાટરામાં પૂરવામાં આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનના સ્વતંત્ર રાજા છું. હું કેદી બનવા સમર્થો નથી તેને જો કે તે કદાચ તેમનાં આંખો છે પણ જે મિનિટ બાગી જતાનો મોઢો મળશે તે / કહે તે ત્યાં નાસી જશે એક સેકડ પણ કળે નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંડરાની સાચું પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેના અને પોતાના સબધમાં એવું નથી વધારે વખત પંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંજરા ઉપાકુ રાખવા છતાં તે જોડી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘડી મુકવામાં આવે તો પણ તે જોડીને પાઠાં લાં આવી જશે. કાણ કે તેમને પાંજરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે. સમ્પત્તિની આત્મા ફક્ત સ્વાત્મ રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે. બાકીનાં બધાં તેને મટે પારકા ઘર છે.

આથી સમ્પત્તિની દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કદાચ કે તે શેઠ બનીને નહિં વ્યવસ્થા. (Manager) બનીને રહે છે. બધા તમે જાણવો કે તમે શેઠ બનવા ઈચ્છો છો કે મેનેજર? મેનેજરની ખસે એકદિલની તમામ બવસ્થા હોય છે લાખો રૂપિયા તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જો કે શેઠ પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિંતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કેળવો.

દૃષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ હર્ષવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાગી હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુરુષનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્ચાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ચાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીણો કાયદાના એકજ પ્રતિકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો અપત્ત કરે

છે તે બીજો તેને દેશવવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્રાટી અને મિષ્ટાન્તરી બંને સચારની વાસનાઓમાં જ આ દેશ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુસ્તક પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે બવપરપરાની રહિતું કારણ બને છે તે બીજો નથી એ જ સાદિત્ય બવપરપરાનો કુચ્છે કરનારુ બને છે

સમ્યક્ત્વ બંને મિષ્ટાન્તર એ ઝાઝી પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તે વ્યક્તિની દષ્ટિમાં રહેલાં છે અને દષ્ટિ થુલ હોય બંને મનમાં પરિવર્તન હોય તે મિષ્ટાન્તર પણ સમ્યક્ત્વરૂપ થાય છે અને દષ્ટિમાં દેવ ભયો હોય મિષ્ટાન્તરે રમ ધેરા હોય તે તેવાઓને માટે સમ્યક્ષુદ પલુ મિષ્ટા નિવરે છે એટલા માટે નહીં રૂઝમાં જાગ્યાં જેવિંચણિ કામગમલુ સમ્યક્ષુદ બંને મિષ્ટાન્તરની બાબત આપતાં કરે છે કે —

સમ્મવિદિસ સમ્મસુવાર

મિષ્ઠાવિદિસ મિષ્ઠાસુવાર ।

નહીં સુઝ.

ચોર અને ચાકુદાર બંનેના દીકરા જાણે બધું છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની ઠણાણુ ચાન પ્રાપ્ત કરશે, બ્યારે શેકરો દીકરો તેમાં ચાકુ કરીનાં તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ અને એકસરખું દોષ પુત્રના વિરોધ જેવી કદરૂપ ધરના વખતે જાણની આત્મા આર્ત બંને રીઝ બાન કરી કાળાકાળ મધ પામશે સમ્યક્ત્વની લાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ જાવશે. તેને ત્યાં કદે મધાં બમર રહેવાનાં છે એવું કાંઈ નથી જતાં પણ એના શોકની કદરૂપ ધીઓ તેને માટે નિર્ગુણ હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સચેત્ર એક વિવેક વિરોધમાં પસંદાઈ જવાનો છે તેને બંને મારો સજન આટલાજ દિવસોનો હશે. પણ તેને માટે જાણુ થું કરવા પડ્યાં કે કુખ વખતે મિષ્ટા દષ્ટિવાળો બારમા ક્ષુધિત અને જાણુ સારવા બેસી, જસે બ્યારે સમ્યક્ત્વ તેને નવી જગતિનું સદેશવાલક માનશે.

બે વ્યક્તિઓ કેવળા છે

આ દષ્ટિબેની પાળા એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ કેવળા છે એક દોષજની પેટીમાં પુરાબેલી છે અને બીજી કામની પેટીમાં મધન લે બંનેને માટે છે પણ જાણેનાં મધનોમાં ફર છે પડેલી પોતાને જ નોઈ છો છે બીજો નહીં તે જાણારમાં છે બ્યારે બીજી પ્રકારને પામી રહે

છે આ જ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકેય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાંહે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાફર અને ફટકડી બન્નેની પિંછાન છે અરે ! એટલું જાન તો એ જ માખીને પણ હોય છે તે સાફર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. જોશમા જોશો એટલો તો વિવેક ગયો માત્ર બાલ રંગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીરી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું થર્મોમિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કોઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આખી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ભીંગેચી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અશે કપાયોનાં કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેકને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમી રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કળિયાનું મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધું પ્રાણી કહેવાય છે પણ ફસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂળા ધાસના તાખવામા આવે તો તે લડયા વિના રહેશે નહિ આજે ભાગતની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખે ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાંથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મઝા નહિ તો બીજું શું ગણાય ? પણ સમસ્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારે ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપજોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અસાતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેકને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમજે ત્રણે પુત્રાને ગોવાળ્યા અને કહ્યું કે મારી પાસે એક રત્ન છે તમારા ત્રણેમાંથી જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કાર્ય કર્યું હશે તેને હું આપીશ. ત્રણે જણા પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કાર્યો ગણાવવા મગ્ગા મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાજી! આજ મેં જાંબુ કંરેતા સારુ કામ કર્યું છે દુકાન ઉપર એક ધરાક બાળ્યો તેણે પાંચ શેર લી માગ્યું મેં પાંચ શેરના પૈસા લીધા અને તેને સાંભાલ્યાર શેર તોલી આપ્યું હું કહેવો હોશિયાર છું.

તમે પણ એને હોશિયાર સમજો છોને? પાંચ શેરના બે ચાર શેર આપે સ્વ વારના બદલે નવ વાર આપે, સારા લીના પૈસા લખને વેળિ-
દેખાવ આપે, એવા બધાને તમે હોશિયાર માનો છો? અને દુકાન ઉપર આવી હોશિયારી જાતલી ઉપાધનમાં આવી સામાયિક કરેા છો કે જાણે મહારાજ પણ ખુશ થઈ જાય! મહિમાં જાળીને બે રૂઠા અડધે જાણે સ્વવાન પ્રસન્ન થઈ જાય! જાળ્ય છે તમારી આ હોશિયારી! ને બાજ તમારી હોશિયારીની બાળ્યા હોય તો પછી જાળ અને કપડાંની બાળ્યા કરી!

પણ જલ શેડની કુલળાની બાળ્યા તમારી બાળ્યા કરતાં કંઈક જુદી હતી. તેમણે મોટા દોકરાને રત્ન આપવાનો ઈકાર કંપો. બી નમે કરું-આજે હું દુકાન ઉપર બેઠો હતો તેવામાં એક ગરીબ કિખારી આવ્યો. તેની હાલત ખરેખર હજી હજમગાવી થઈ તેવી હતી. તે જણ દિવસને જુઓ હતો. થોડે તેના તરફ જોઈને બાકુ મોં કરી જતા રહેતા અને તેના પ્રેરે જ્યાં આવી મેં તેને બે કપિયા આપ્યા. બિચારે બે દિવસ મુખેથી આસે હવે કહો. હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહીં!

પિતાએ કહ્યું-કહ્યું જરા રહે તારા નાના જાઈની વાત સાંભળવાની આવી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું-પિતાજી! મારે એક દુરમન હતો તે મારા તરફ તિરકારની નજરે જોતો હતો. હું પણ તેણે મોં જેવા ગાગતો નહોતો અને તેના ન તેની આખમાંથી રક્ત ઝરતું તે મારા લોહીનો તરરો હતો. મઈ કાને સાંભળ્યું હું નહીંનિયારે હરવા ગયો હતો. ત્યારે જ્યાંનાં કોઈની સ્ત્રીસ સંભળાઈ કોઈ જાણતું માણસ મારે મારે મોકાર પાડે રહ્યું હતું હું નજીક ગયો અને તેણે તે જ જાણતું હતો કે મને મારે મારા મનમાં ખૂબ નુબાવના બારેલી હતી. પહેલાં તે મારા મનમાં થયું કે સારુ થયું આજ જાણે બદલો લેવાનો મોઢો મળ્યો છે અને જાણે. પણ નીજ

જ પળે, મારા અતરંગાથી માનવતાનો પોદાર પડ્યો-તુ માણસ છે ? જે તારામા માણસાઈ હોય તો એક માણસ હૂંમતો હોય ત્યારે આમ જિભો જિભો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમા માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હુ તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને ખાણીમાંથી બચાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમા તો તે જીવવાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયુ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું-તમે મારા જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે જોડાવી માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

તેણી વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છે હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સહામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યુ તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા જિસુક છો માત્ર કંપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનુ નથી સમ્યક્ત્વ એ કાઈ એવા પડીકે બધાયેલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ ભડતોને આપી શકો તેમ જ તે કાઈ અમુક પાડો જોખી બધાથી આવી જતુ નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતુ નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતુ નથી તે તો અનતાનુબધી કપાય અને દર્શનત્રિડનો નાશ થઈ છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમા જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દ્રષ્ટિમા સમ્યક આવશે દ્રષ્ટિનુ ત્રિપથપણુ એ અતરની વિદ્યુતિનુ સ્પર્ક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિદ્યુતિને મટાડે છે વસ્તુનુ સાચુ સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બન્ને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જ્યે તેમા સિપમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી મુસ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષુ જાંબોની બીમારી છે. મારા અધીશ ગુરુજીને પક્ષુ એક વખત ધુળિયામાં બાંધેલા જાંબોનો ફેલ થયેલ હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજીને કહ્યું—જાંબો પાસે એક બેઠે હતો તે જાંબોને એમ લાગ્યો કે જાંબો પાસે ચાર સિપોયો બેઠા છે. આ સ્વારુ છે. ફેલને લઈને એના ચાર દેખાવા એ કાઈ જાનની બાત નથી. ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં જાતી અને ગુરુદેવની જાંબો પહેલાની આફત જોઈ ચકલી થઈ ત્યારે જ તેમને જાન લઈ ગયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હૃદયને જાન લઈ જાય છે. તમારી જાંબો નબળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નવર લઈ શકો છો. ડોક્ટર એક કાચ તમારી જાંબો લગાડે છે. જો તમને તેનાથી અકાશના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન જોઈએ. તે બીજો કાચ લગાડશે તેનાથી તમને અકાશ મોટા દેખાશે તો પક્ષુ તમે ના કહેશો અકાશ. જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ કાચના ધરમાં તમે લેશો.

સમજકર્ષન, એ એવા ધરમાં છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે અનિત્ય. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષુ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર અનિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષુ મિથ્યા છે અને ઘટનાની અંતિ છે. કેમકે વસ્તુ તો નિત્યાનિત્યમય છે. તે દ્વંદ્વરૂપે નિત્ય છે અને પર્વાયે અનિત્ય છે. પદ્મરેણે જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદષ્ટિ છે. સમજકર્ષન એવી જાનેહાન્ત દષ્ટિ બાપે છે કેઈ પક્ષુ અધિવિશેષનો આશ્રય રાખેલા અથવા તેને જ સત્ય માનવા એ એકાન્તવાદ છે. જે વીતરાગદેવે મિથ્યા કરી છે અનેહાન્ત દષ્ટિ વસ્તુનું વચાર્થ ફર્કન કરાવે છે અને વસ્તુના વચાર સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમજકર્ષન છે. મિથ્યા જ્ઞાનફલન અશુદ્ધ જનાવે છે. ત્યારે સમ્યક્ત્વ ઘટનાની વિશુદ્ધિ છે તમે ફલન—વિશુદ્ધિને સમ્યક્રૂપે ઓળખો. અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો સામ્યકર્ષાર થઈ ચકરી.

સફળતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ યાહે છે. વિશ્વમા વસતા કરોડો માનવ પોતાના કોઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બધામનુ લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સફળ થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે કોઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ બેડી દે છે, તથાપિ સફળતા સૌને વરતી હોતી નથી

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સફળતા ઇચ્છિતો હોવા છતાંય સફળ થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જો આ પ્રશ્ન મૂકવામા આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે ‘ધૃતિરની એવી જ ઇચ્છા હતી’ કોઈ ભગતી તરુણાવસ્થામાં બીસ વર્ષનો યુવક અવસાન પામે તો એનું (ધૃતિરવાદીનું) દર્દભયું દિલ એવી જાહેશે ‘ધૃતિરને એ જ પસંદ હશે’ પરંતુ આ જવાબોમા ધૃતિરની વીતરાગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત ટુણાનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામા તોળતા ઠીક બેસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો યુક્તિપુર સગ જવાબ આપે છે કે બધી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાંય શા માટે માનવ અસફળ થાય છે ? સર્વ જાતની યોજનાઓને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સફળતા માનવીના હાથથી શા માટે વફૂરી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને બહુ ચિંતન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂદી છે કોઈ પણ કાર્યની સફળતા માટે પાત્ર હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુરુષાર્થ અને નિયંત્રિત્વાદ

હા એ શાદ રાખવું પડશે કે કાર્યસિદ્ધિના આ પચિસ હેતુ સમુહ (સમવેત) હોવા જોઈએ ને ત્યારે જ કાર્યમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચમવામ પશુ કહેવાય છે. હાઈ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈકાર કરવો એ અસફળતાને નિગમનુ દેવા સમાન છે.

“કાળવાદ”

-૧ દેશમાં ઘણાં નિકા ફક્ત કળાદી હોય છે તેઓ માને છે કે ફક્ત કામની સફળતા અને અસફળતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે. માનવીનું જીવન કાળચક્ષી ખૂસરી પર અમલુ કરે છે એની પ્રત્યેક ક્રિયા પર કળાની કૃતિ રહેલી છે. સિદ્ધાંતમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માટે છે. બ્યારે જીવનમાં એ ઠંડા પદાર્થોને શાદ કરે છે એ કાળનો જ અભાવ છે. કામ કર ગરમી બાદ વર્ષામિડુઓ ખૂબી અને ગમનના શાદવરણમાં એક સદા સ્થિતગતા સાવી શકે છે. સ્થિતગત મદદ હવા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે. એમાંથી બાદ પાછો સિવાયો આવે છે. સુષ્ટિચક્ષુના પરિવર્તનનું આ વૃત્ત મેના સંકેત પ્રમાણે ચર્ચ રહ્યું છે. જવાબ મળશે, વિશ્વનું પરિવર્તન ચા કાળની ખૂસરી પર ચૂમી રહ્યું છે.

કાળવાદીને વિશ્વાસ છે કે નિશ્ચની પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હોય છે. હવા ગમે તેટલી મેષ હોય પરંતુ એનો ટકો જીવાતનાની સાથે જ એ પાનાની બહાર રેખાદી ટકતી નથી. સાથમાં શારુ ઈન્જેક્શન પશુ લેવામાં આવે તો પશુ બીજા મિનિટ જ રોગ દૂર થઈ શકતો નથી. ટકિનાશાળી હવા પશુ રોગ દૂર કરવા શારુ થોડો સમય જરૂર માગી શકે છે.

લેટર-એકસમાં પત્ર નાખતાની સાથે જ એ તમારા મિત્ર પાસે પહોંચી જતો નથી. મામામાં એને પશુ એકાદમાં એકાદ બે ત્રણ થાડા થામી ત્ય છે તાર અને રસિદોન જોઈ પત્ર કરતાં શીઘ્રતાથી છે તેવું સમાનની જરૂરિયાત તે ત્યાં પશુ રહે જ છે એ જ પ્રમાણે એક માણી બાબો રોપે છે. પરંતુ ગ્રામીને માદીનાં દયાવતાની સાથે જ કઈ બાબા જમી જતા નથી. માળા બને ઘાઘા વારી કરીને પાણી ખાય, એને સીમે તો પશુ આમરહોને નર-પચ્ચવિત થતાં સમય તો તર શાકરી જ હાઈ પશુ કાર્ય પેલાની પૂજા સાડુ સમય અવસ્ય માગી જ ને છે. તમે પશુ જો બતરીથી કસકસાત માર રવાના થશો તો મેલ-ટૂંનામાં મેલનાની સાથે જ કઈ કસકસ

મહી પહેાગી જવ તમે લલે વિમાન મારફતે જાઓ તોપણ અલ્પ અશે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે શક્તિ છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જે માસમાં જ સૂર્ય શા માટે પ્રચડ બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રચડ કિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમાં સમાન લાસે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા કિરણો કયા અદૃશ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનોમાં નરી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીલી ઊઠે છે. ટાયલની સંગીત-માહુરી શા માટે આ જ વખતે ઊભરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર છે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ ટેલો ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલા જે ચોખ્ખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલા ખાધા અને જે મધુગતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયા છે વારુ ?

જલ પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. બૂલેચૂકે પણ જે મોઝેચો ગાળો બોલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગળ ઘડીએ-દિવસે, આ અમગળ મળદો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય બનાતો માનવી પણ સભ્યતાની સીમા ઓળંગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ ચોરીકે વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દાડે બે-ચાર ગાળો કાન પર ચાથડાય અને સુખેથી બે-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું દાડીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઉં નોખા એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્યુપણ વખતે આવો ગંકે છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આને જમવા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્યુપણમાં જમવા માટે આગ્રહ ગમતા હશે

એક વાત શ્રદ્ધા આવે છે તે એ જતાવે છે કે સમગ્રના વહેણ સાથે મનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે। એક ધરડો માળી દરરાજ ક્રોધેતો કાર બનાવી ઘેર મુવાન રાજને બેઠ મોકલતો હતો એક ઘડો એ મુવાન રાજએ મલકાતા-મલકાતા એ જુદ-માળીને પૂછ્યું કામ એ તો બનાવો કે તમારી કમર શું છે ? માળીના કરમાયેલા મોં પર રિમત હવાનું અને એણે કહ્યું સમાદ વળોની તો મેં ધલુત્રી રાખી નથી પણ મેં આપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ જીત્યું છે. સમાદે બીને પ્રેમ ક્યો વારુ, ત્યારે એ બતાવે કે મારુ સાસુન સુદર છે કે મારા પિતામહનું કે પિતામહનું ? જુદ માળીએ જવાબ વાળ્યો સમાદ આ પ્રશ્નને બહી જ થકાવી લો કારણ કે સવાધીલને એ જાન હોવા નથી કે એ નગન સત્ત્વ સાંભળી શકે અને દવે તે આ જુદ કસ્યા 'પણ નગન-સત્ત્વ કહેવા નજ આવતી નથી કારણ કે હું એથી આવનાર પરિણામથી ચારી રીતે માહિતગાર છું

મુવાન રાજએ કહ્યું કાકા તમારી ઘેરપણ વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં તમતમારે ક્ષિત્તિ જોવીને વાવ કરો તમારા પાકેલા બાજ તમારી પરિપક્વ છુદ્ધના સ્વચ્છ છે જનુભરતી એરણ પર કસાયેલી તમારી વાવ તો મારાં મારે લાલકાની જ નાનકે. માળીએ કહ્યું કીક તો સાંભળો ! આપણા આ નગર બહાર કાળી માતાનું મંદિર છે દર વર્ષે ત્યાં મેળો ભરાય છે આ મેળો સેકેડ વર્ષોથી જરાજર ભરાતો ચાલ આવ્યો છે

એક મેળા વખતની વાત છે અ્યારે આપના પિતામહનું રાજ હતું મેળામાં હળડો ભોકો જિમટના હતા હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સમાદાણ ઘેર મધુ હતું તેણે પાછા ફરતાં મેં તેણે કે એક ગોઠ વર્ષની ડોકરી એક પૂણે જિમી રી રી છે મેં એને પૂછ્યું બેઠી-ડોકરી ત્યાં મારે રહે છે ? એણે આંખો લુછી જવાબ વાળ્યો. અમે બહારમાનથી આવેલા મુસાફર છીએ મેળો જોવા આવ્યા હતા. પણ આ મેળાની ત્રિરદીમાં હું મારા પરિવાર જીવનૂરી પડે ઘેર છું મેં એને સ્થાનતવના આપી અને મારે ઘેર સર્ક આવ્યો થાણે જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આવ્યો. આ ? દિવસે એનો બાપ એને સાધના-સાધના મારે ઘેર આવી લાગ્યો. ડોકરી એના જિવનને નેઈતે ગાંધી બની અને દોષીને એના બહેન બહારી પડી પિતાએ પોતાની પુત્રીને હેનએમ પાછી મેળવી એના ઉપાસકમાં મારે

આભાર માનતા મને શા પાચસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા મેં કહ્યું ‘આ પાચસો રૂપિયામાં હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં’. એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમાં પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ ચાદીના દુકડા એકદમ કરવા લાગે તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર નથી’ સાલજી એના હરખલથી મને-એણે સેકડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સત્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આવ્યું ત્યારે મારું મન-આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈક ઉદ્ધાસ જની ગયું મનકું કહે તે જૂલ કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાચસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ જતી હતી ? ”

યુવાન રાજાએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ?” જદ્દ માળીએ કહ્યું, “સાહેબ, હાલનો વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મેં કેટલી મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખખર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ઘડપણ ટાણે હાથે શેટલો રાંધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમાં કાળનું ધણ મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લબ્ધિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે કાળલબ્ધિ પાકી જાય છે ચરમ પુરુષ પરાવર્તનનો ધણો સમય વીતી જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકવાની કાળલબ્ધિ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂટી લઈ ધાસમાં નાખશે તો એ ધાસ-સમૂહ પણ એને પંડવશે પરંતુ સમય પહેલાં જ માળી એને ચૂટી લે અને ધાસમાં નાખી દે તો એ આખો પાકે નહીં, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને પેલું ધાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એક વખતે પાકે છે અને બીજી વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલબ્ધિ હજુ પાકી નથી .

આત્માની કાળઘડિયા પાકી નથી તો પાકી ચાહે તે મોટા સત સમીપે જાવ. ચાહે તેટલા સાત્ત્વોનું અધ્યયન કરી જાઓ, બધું બર્થ જશે. એકાગ્રતા અને જમાવી પ્રકાશપુર્ણ સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પણ આ મારે અપહારમાં લાખ્યા ? જેના દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બ્રહ્માઓની કાળઘડિયા હજુ પૂરી પાકી નથી.

કાળથી બધી સમાન્ય કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી કાળથી મનસ્સુ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પણ કહેવાય છે એને જ બ્રહ્મ સેવામાં આપ્યો છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં જેટલો સમય લાગે છે એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે. લાખ્યા તરીકે એક વસ્તુને વધુવામાં મોડાક કાળની અપેક્ષા છે એક ઘડાને બનાવવામાં પણ થોડો સમય લેઈએ છે જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કસ્ટુ પણ જાકામાં જેટલો સમય લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જાકાઈ જમા બાદ જેટલા સમય પડી એનો ઉત્પન્ન થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે.

આ રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાવની સફળતા અને અસફળતાનો એક માત્ર આધાર કાળને માને છે.

કાલઃ સ્વમતિ મૂળાતિ કાલઃ સંહરતે પ્રજા ।

કાલઃ સુપ્તેષુ માગતિ, કાલો દિ પુરતીકમ ।

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વનો મૂળ હેતુ કાળ છે. કાળ જ વિશ્વના પ્રાણીઓને જીવન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે. આરે સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પણ કાળ અપ્રમત્તરે ગીતાનું કથન મનુ ગમે છે. સાચે જ કાળની રમીમા લાંબી બસ જાય છે. આ છે કાળવાદ સ્વભાવ વાદ.

વસ્તુવદ-દર્શન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદાર્થો અજાય સિદ્ધ છે. આત્માની મોટાંથી જ આત્મા પેદા થઈ શકે છે. લીનોળીને તમે તેટલું ખાતર મૂકો અને તેટલા એની પાછળ પ્રયત્ન કરામ, પરંતુ એ લીનોળીથી બાળ્ય પદાર્થ નહીં જ થઈ શકે. કાળની પણ સહિત છે પરંતુ કાળની પૂરી સહિત પણ સ્વભાવથી ચિદ્દ વસ્તુનિર્માણ કથામાં અસમ્ભવ છે. મૂળાતિ એક નામ એ નામ પણ નર-નરનાર વર્ણ સુધી બેનરમાં રાખવામાં-રોપવામાં આવે ત્યારે કાળની એ સહિત નથી કે એ ક્રમશઃથી એ અમરજી પદાર્થ કરી દે.

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા મળીને પણ વિપતે અમૃતમાં
બદલવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું
શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિ-
વર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠંડીમાં પણ
એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર
રાખવામાં આવે તો એ લાંબા ઠંડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવબેદ
માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની
દુનિયામાં કરી કિંમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધમાં તળાવમાં મૂકી આવું,
તો એ એનો ઇન્કાર કરશે એની સાથે જો જબરદસ્તી કરાશે અને એને
પાણીની બહાર જોવી કાઢશે તો એ પ્રાણ તણ દેશે પણ પાણીને છોડશે
નહી માણસને માટે એ કદાચ પણ પાણીમાં મડવું રહેવું અશક્ય છે આ
છે સ્વભાવવાદ

નાની એવી ચક્રી આગાશમાં જામે-જામે જોડી રાકે છે, પણ વિશાળ
પાખોવાળું શત્રુમૃગ એક ધ્વિ પણ આકાશમાં જોડી શકતું નથી પાખો તો
એને પણ છે જ પરંતુ જોડતું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે
લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કોડી પણ પગના બળે ચાલે છે
માવનું બચ્ચું (વાછરકું) જન્મતાની સાથે જ ઉજળવા-ફૂદવા જાગે છે.
જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ
છાયામાં થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્ર-
તાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અનનો જ ઉપયોગ કરવામાં
આવે છે, પાણીનો નહી, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અનના દાણામાં
જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે.
પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ,
સાંઘર અને મીઠાશ આપે છે લીજી, વારગી અને આમલી ખટાશના જ
તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચું તીખા
તત્ત્વોને બેગા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બી
નો જે સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ પ્રકૃતિ કરે છે

સ્વભાવે ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ,
(૩) અતિસ્વભાવ અને (૪) કાળસ્વભાવ.

વસ્તુ સ્વભાવ જામે આપણે ઉપર વિચાર કરી તથા હીમે

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. યુરોપના રહેવાસીઓની આમણી ગોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના હાંસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે. આ જ દેશના વાયુમંડળનો સરીર પડેલો પ્રભાવ. જે દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર કક્ષા કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે. જન્યત્ર ક્યાંય નથી.

ભારતની ખાડીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની ખાડીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

હૃદયના સિરે આમણીની એ કચ્છી ક્યા કળકારે નિર્માણ કરી છે? મથુરની પાંખ ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દશનનો અનુયાયી એમ કહેશે કે આ વિષયની વિચિત્રતા ઇશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે. પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક હૃદયના સિરે આ કચ્છી છે. કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે. પોપાને તમે બહાવી શકે કારણ કે કોઈ વસ્તુને શીખી લેવાની એનામાં યોગ્યતા છે. પણ અધ્યતને કોઈ એ કાચા પો છે. નથી કારણ કે કાચુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે. એક વક્ષ એ મહિને જ ફળ આપવા માને છે તો કોઈ મહિને જૈન દર્શનમાં આરા અન્ન નિરપેક્ષ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જેટલી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મોક્ષા જઈ શકે છે. પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને! પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે. એના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન પામી રહી છે. એ જ સક્રિય નામ કાળ છે. અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે. કાળ ની શક્તિ પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઉચ્ચ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી. વીતતી ક્ષણને પાછી વાળી સકાય નથી. એની પાછળ જતો પુરુષાર્થ નકામો જશે કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંટકસ્ય સીઘ્નત્વ મયુરસ્ય વિચિજ્ઞતા ।

વર્ણાશ્ચ તામ્રચુડાના રવમાત્રેભ મવન્તિ હિ ॥

કાટાને અણીદાર બનાવનાર કોણ છે ? મયુર-પાખોને મિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કુકડાને કોણે શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી : બીકને કોણે કોણે શીખવ્યું કે વસત આવતાની સાથે જ પાચેય સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્માન્તિકાય ગતિ સંકાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સંકાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આશમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલાં એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજે તર્ક કરે છે "સદ્યાગતિ પરિણામાદ્ય" ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેત્વો હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે,

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિદ્યારૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દ્રિદસૂક્ષ્મ કર્મવાદના પાયા પર બિભી છે આ વિશ્વની ત્રિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની દૂખે જન્મનારા બે લાઈએમાં જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુશાગ્ર હોય છે બ્યારે બીજે બુદ્ધિમંદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે બ્યારે બીજો એક વાતને દસવાર સમજીને તો પણ સમજતો હોતો નથી

દહેગાય છે કે એક ગાણુસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બ્યારે બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજે પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ અંગે આપણે ઉપર વિચાર કરી મથા છીએ
 કેશ સ્વભાવ

કેશીક બાળકોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુગેશ્વર
 રહેવાસીઓની આમડી ગેરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કૃષ્ણીઓનો વર્ણ
 કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમણનો સરોર પડતો પ્રભાવ એ દેશ
 સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે અન્યત્ર ક્યાં નહીં

ભારતની માટીમાં બાળ્ય પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આમ
 પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભતિ સ્વભાવ

દુઃકમ્પા શિરે આમડીની એ કશ્મી ક્યા કળાકારે નિર્માણ કરી છે
 મથુરની પાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? પૈદિ દેશનો અનુચારી એમ
 કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ધરતી ઇચ્છા ઉપર અવલંબિત છે પરંતુ
 જૈન દર્શન માને છે કે આ ભતિસ્વભાવ છે પ્રત્યેક દુઃકમ્પા શિરે આ
 કશ્મી છે કારણ કે એની નખી તલિને આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે
 બહારી શકો કારણ કે કાઈ વસ્તુને સીખી લેવાની એનામાં ચેત્નતા છે
 પણ અવિદ્યને કાઈ એ બહારનો છે નહીં કારણ કે બધુપણ એ એને
 ભતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વસ્તુને
 મહિને જ ફળ આપ્યા બાદ છે તે કાઈ છ મહિને જૈન દેશનમાં આપ્યા
 ચક્રુ નિરુચ્છ આવે છે પહેલા આપ્યા વખતે પૃથ્વી જેટલી સરસ હતી
 તેટલી સરસ એ બીજા આપ્યામાં નહોતી ત્રીજા અને ચોથા આપ્યામાં
 જ મેમો માનવી મેલ્લ જઈ શકે છે પાંચમાને નહીં આ કાળ સ્વભાવની
 વિચિત્રતા છે ને! પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જેના પર પ્રત્યેક વસ્તુ
 પ્રતિક્રમ્ય પરિવર્તન પામી રહી છે એ / સક્રિય નામ કાળ છે અને
 પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે

સ્વભાવવાદીનો તર્ક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં રિખત છે
 કાળ ત્રી સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈર્મિ આ કે તે વરદ થઈ
 શકતી નથી વીતતી શકુને પાછી વાળી શકાય નહીં એની પાછળ થતો
 પ્રભાવ નકામો જોઈ કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી

ફેટકસ્ય તીવ્રજાત્ય મયુરસ્ય વિવિધતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાતા રવભાષેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને આબીજન જનાનનાર પ્રાણ છે ? મયુર-પાણોને ચિતરનાર ચિત્ર-
કાર કાળ છે ? કદાને કાળે શીખવ્યું છે કે તુ આર વાગતાની સાથે જ બોલી
ડાને કાપવને કાળે શીખવ્યું કે વગત આવતાની સાથે જ પાગેય સ્વરેમા
વ સંગીત ગેસાવને આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દૃષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ
પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે ધર્માન્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ
હોય છે, રિવનિ સપાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભા
વવાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ
એનો સ્વભાવ જ નથી ગાગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ
જ શા માટે કું છે, અધે ગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાત્તાકાર પહેલા
એક કાગળ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન જુએ
તો એક પછી બીજે તર્ક કરે છે “તથાગતિ પરિણામાચ્ચ” ઉર્ધ્વ-
ગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ
છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુનો હોય છે એના પછી
કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમા કોઈ તર્ક આવતા નથી, સર્વભાવ-
સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે
અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમા લાવનાર કર્મ છે જૈન
દર્શનની દ્રિષ્ટિથી કર્મવાદના પાયા પર જોવી છે આ વિશ્વની રચિતતાનું
મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા જે લાઈઓમા
જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમા કુશાલ હોય છે બ્યારે બીજે બુદ્ધિમદ પણ
હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજે
એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કળવણી
માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાગે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ
છે બ્યારે બીજે પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુ-
કૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ
એની સાથે જ બીજે પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમા
કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે
એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિયમોમાં ફેરફાર થઈ શકે છે તમે ચાટેા તે એ કાવધ
એને ઠોકર મારી શકો છો પરંતુ કમ-સત્તાના કાવધને તમે ચાલો
અથવા ન ચાલો તે પણ તમારે માનવા જ પડે. કહેવાય છે કે મારિય
શીલ નારીઓના શીયળમાં એટલી શક્તિ છે કે એ અગ્નિને પણ નીરમાં
ફેરવી શકે છે અગ્નિને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાધ્વીઓમાં
હતી પરંતુ કમને બહુલી નાખવાની શક્તિ તે એમનામાં પણ નહોતી.

અત્યંત મહાવીરે આજથી અઢી દહાસ વર્ષ પહેલાં એવાં એક
અવસ્થામાં હતાં કે —

સુચિષ્ણા કમ્મા સુચિષ્ણા ફલ મયન્તિ ।

સુચિષ્ણા કમ્મા સુચિષ્ણા ફલા મયન્તિ ॥

શુભ કર્મોનું પ્રતિફળ આત્માને શુભરૂપે જ મળશે અને અશુભ કર્મોનું
અશુભરૂપે. લક્ષ્ય-કૃત્તિ આઈ ને કાંઈ એકઠીની સુવચ નહીં લઈ શકાય
એ જ રીતે કોઈ આત્મા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે.
એમનાં આજરી વાત્સ્ય શ્લોક ગમે તેટલી પ્રાર્થના-આજીવ કહે તે પણ
એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યાં
બાદ ચાહે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તે પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ દિસ્ત્વંતિ તાન ક્ષ્યા બાદ વ્યક્તિને બીજા પર કોમ તથા વૈર
જાગ્રત નહીં થાય. કારણ કે જ્યારે આપણને એ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે આ
આપણને જે જ નિમત્ત છે અને આજે એ આવી છે તે પછી એનો
તિરસ્કાર શા માટે ? મહામત્સ્ય ગ્રંથમાં અત્યંત મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

પ્રશ્ન.—

‘ સીધાણં મન્થે । અપરકઠં દુષ્કરં વેદન્તિ

પરકઠં દુષ્કરં વેદન્તિ તદુમયકઠં દુષ્કરં વેદન્તિ ।

અત્યંત । આ જીવ આત્માનું દુષ્ટ અને ભોજે છે કે પરકઠ દુષ્ટ અને
ભોજે છે અથવા તદુમયકઠ દુષ્ટને ભોજે છે ?

જવાબ —

નોયમા ! અપરકઠં દુષ્કરં વેદન્તિ સીધા મોપરકઠં

દુષ્કરં વેદન્તિ નો તદુમયકઠં દુષ્કરં વેદન્તિ ।

—મગવલી સૂત્ર ।

અત્યંત ભોજ્યા ગ્રંથમાં જીવ સ્વકૃત કર્મને જ ભોજે છે

પ્રેલો મર્મભર્યા આ પ્રશ્ન છે સ્વયં ને નરક લાસીનું આ ઉદ્ધત
નહીં જીવને સ્પર્શતા. પ્રશ્ન છે આત્મા સ્વકૃત દુષ્ટનો અનુભવ કરે
છે ” એ સત્તમાં કર્મદિસ્ત્વો ભરી પડી છે અને આ વિચાર વિપત્તિની

ક્ષેત્રોમા આપણને ઘણી મોટી સાન્તવના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો ઘેરાય છે ત્યારે એ બીજા પર રોષે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના બી તમે જ વાળ્યા હતા, આજે એ વિરાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો પછી બીજા પર રોષ કે દ્વેષ શા માટે ? જ્યારે દિવસુકી
માનવીના મનમાં પૂર્ણરૂપે પેમી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાંથી મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સકટ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે બીજાને એ આરોપમાંથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
બીજા બાળુ અશાન્તિની જવાબા જ્યારે એની ચારે બાળુ લબૂકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને

કર્મબંધના એ મુખ્ય પ્રકારો છે નિદ્ધિત અને નિકાચિત જ્યાં મુધી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોતુ બંધન કરે છે ત્યાં મુધી બંધન કંઈક હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકદી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

તીવ્ર પગિણામો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામાં એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઠ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
અસિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટીપ્પા બાદ એને ચાહો તોય જૂદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોજવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જૂદું કરી શકતા નથી એમાં કર્મોતુ
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાઈ પણ કારણે સંભવિત નથી

કર્મવાદીનો એ તર્ક છે કે જે કાઈ આપણે પૂર્વ જન્મમાં કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમાં આવે છે એને ભોગવવું જ પડશે.
આપણા કર્મની સફળતા અથવા અસફળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જે શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાય કંવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વસ્થ રહેશે અને પછી પુરુષાર્થ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સફળતા શુભ કર્મમાં જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનું મૂળ પુરુષાર્થ છે બંધી જતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્યને દાઘ-પગ ન હોવાને તેને અસહ્યારહેશે જૂન લાગી છે થાઈ બેજન જાનવાની જામી ઝીંજે મોજુદ છે પણ શાંતો મજાર જહેન પરિભ્રમ ન કરે તે જૂન સાંત થઈ શકશે નહિ. જે ધાલીમાં લોજન પીરસાય છે અને પેટમાં સખત જૂન લાગી છે પરંતુ તમે જે જાળિમાંથી દાઘે ડાળીએ થઈ મોં સુધી પહોંચાવાનું કષ્ટ નહિ કરો તો શું કરી પેટ લાગઈ શકશે ? કશું નહીં.

માનીએ કે દડીમાં આખલું છે પણ જે ડાઈએક આઠમી દડી સારે સાખાંજ પ્રજ્વાલ કરીને કસાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે 'હોંદેવ ! મેં આખલું આપ્યું !!' તો કુ માનું છું કે જે કસાક તો શું એ જે હંજાર વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તોય એને દડીમાંથી આખલું એમ મળી શકશે નહીં. તમે સમુદત રહો છો. સમુદને તો અન્ધકાર કહેવય છે ત્વ સમુદ તો દિશ્વ રહી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર એ આર મૈદાં મોતી આપે તો અનત કાળ વીતી જાય તોય ન સમુદ તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવનો પ્રભાવ પુરુષાર્થ જ સમુદના અમાધ બિદાલમાંથી મોતી લાતી શકે છે.

એક વિચારકે કહ્યું છે કે ભક્તિ પાસે હૃદય છે જ્ઞાન પાસે બાંધ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પગ છે હૃદયથી આપણે ડાઈવન્ટ પર વિશ્વાસ કરી શકીએ છીએ. બાંધ વડે આપણે રાહ ભોઈ શકીએ છીએ પણ ચાલવાનું કામ તો પગનું છે મનિષ્યની દૂરી રક્ત વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ ન જોય માનવી એ નજીક આવે છે તરુ આપણ પગ જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી શકે છે ભક્તિમાં તન્મયતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તો કર્મમાં સજીવતા-ચૈતન્ય છે.

એ નિમિત્ત સિદ્ધાંત છે કે સરીરમાં મુલો પુષ્પથી સાંપડે છે પરંતુ આપણા મુલોને વિકસિત કરવા એ પુષ્પની સંતિ જ્ઞાનની વાત છે આદિમક મુલોને વિકાસ આપણા પુરુષાર્થ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે મુંઝવેના નામરિકો જાણુ પુષ્પશાળી છો. વીસમી સદીના (સતાન્દિ)ના વૈજ્ઞાનિકો પે તાની જામી નવી શોધો અને અવિજ્ઞાનો તમારી સમવજા સારુ કરી રહ્યા છે. ઉજળાટ થાય છે તે જરા જટન જાણી શો કે પખો એવો તો ફરવા સજીરો. જાણે મહામાયકનો શીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવતી પહોંચે છે કમકર ઉજળાટ અને ગરમી હોય બિના-બિના પવનથી તમે એવેન થઈ રહ્યા હો અને ફરતો પખો પણ ગરમ લવા ફેડી સ્ત્રોતોય તો તમારા સારુ પાતાનુકૂલિત (એરક ડીસનર) તૈયાર છે એ ગરમીમાં તમારા સારુ એવી તો હાક પ્રધાન કરશે જાણે સીમચા ન તમારે ધેર જાવી અર્થ છે.

આજના મુને પુષ્પશાળી એને જ માનવામાં આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એવું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કાર કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય.

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ઘટી ચણાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુબઈની પુણ્યશાળી માતાઓ સાથે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિજ્ઞાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગયા ને જમના તો તમારા આગણે જ આવી પહોંચી પહેલાની માતાઓ લોટ દાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્કીઓ તૈયાર છે શેટલા બનાવગ માટે પહેલા લાકડા અને ફાલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેગનગતિ થતી આજે ગેસના ચૂકા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાઈ હેરાનગતિ સાલજ્યુ છે કે ભોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગાક ધયાવત્ ભરીને મૂકા અને એને ચૂકા પર ધરી કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે શેટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સભામાં હસાહસ)

આને ભલે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બનાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આળસ ભણી એવી જાય છે એને પુણ્ય શે મનાય ? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચઢી વધી જાય છે, અને શરીર ખેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ બીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ જોરનારને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ્ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે ખેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ બેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યાગી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ શૂન્યો જ રહેશે.

નિયતિવાદ (સાવિત્રી)

નિયતિ વાદનો તર્ક છે વિશ્વની પ્રત્યેક વ્યવસ્થા નિયત (નિમિત્ત) છે. દિવસ પછી રાતનું આવવું નિમિત્ત છે જ્યાં ને કોનું સમસ્ત પદાર્થો નિયતિવાદની કૃપારી પર ઘૂમી રહ્યાં છે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે અને પુરુષાર્થ જ આપણા હાથની વસ્તુ છે. પરંતુ ઘરો એ જ કે જે નિયતિવાદની વ્યવસ્થામાં નિયત (નિમિત્ત) છે. કદી કોઈ અકસ્માત બને છે ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે એ તરફ આપણે ન ગયા હોત તો આમ ન થાત પરંતુ આ તો આપણી કૃપા (અપ) કૃપિતા રીતરેખા છે. પૂર્ણ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં આ એમ થવાનું હતું જ એટલે એ તો નિમિત્ત માત્ર હતું. પણ મયામમાં એ સમયે એમ થવાનું જ હતું.

વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ જા. નેમિનાથ પાસે દારકાના રિખવસ બને પ્રસ છે. ભગવાને એમને જ્યાં આપ્યો દિપાવન સુવિતા ક્રોધની જ્વાળામાં તારી. દારિકા એક દાંડિ ભરમ થઈ જશે. ભગવાન નેમિનાથના આ સંપ્રદાયને લેધે વાસુદેવના મનમાં ઘેરી ચિતા પેડી ચિત્તિત મને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા. ભગવાન ક્રોધ ઉપાય છે કે દારિકા જપ્તી થશે. ભગવાન બોલ્યા. વાસુદેવ આ આમ થવાનું જ છે તથાપિ એમણે કૃષ્ણના મનને સમજાવવા સારું ઉપાય મળ્યા પો. જ્યાં સુધી દારિકામાં આજનીય થતાં રહેશે (ત્યાં સુધી) દૈવધન દારિકાનું કંઈ નહીં ભગવાન થઈ. પરંતુ એ દિવસ પછી આજે જ્યારે દારિકાના બાળ્ય રૂપમાં તે એ વિરાળ નયરી દારિકામાં આજનીય કરનાર ક્રોધ ન મળ્યું અને જોત જોતાં જ દારિકામાં અગ્નિ-વ્યવસ્થાઓ કોના લાગી અને ધોડાક જ કથાકોમાં રચ્ય નયરી દારિકા રાખ બની ગઈ.

સાક્ષીનારના મનમાં કદાચ એમ ઘરો કે એક વ્યક્તિ ને આજનીય કરી હોત તો દારિકા જપ્તી જાત પણ એ કેમ કરી જપ્તી થશે એ દાંડિ એ સમાપ્ત થવાની જ હતી. દેવાવન તો એક નિમિત્ત હતો. પણ સમય તો એ હતું કે દારિકાના દિવસો વીતી ગયા હતા. ચેતવની નયરી મારીને બેટવા જઈ રહી હતી. દૈવધને તો એક ચિન્તારી જ રહેલી હતી.

સ્વર્ણ આજો અદ્યારના નિમિત્તને જ જુએ છે અને નિમિત્ત પર એ શાય અને હા. કાલે છે પરંતુ તત્ત્વરથીના કથનામાં એ ચીજ એ દિવસે થવાની હતી જ તમારા જ્યાં પ્રપત્નો નકામ હતા. જો સારું થવાનું છે તો તેવાં નિમિત્ત પછી એમાં આવી જાણશે તમારો પુરુષાર્થ પણ એ બાધુએ જ દેખશે. તે અશુભ થવાનું છે તો બધા જ પ્રપત્નો પછી બધા સિદ્ધ થશે. પાંચ પાંચ નેચા બળવાનોની કાજરી હોવા છતાં જ કોપરીની લા / લુટાવી હતી. બામની ગદા અને અશુભનું માંડીવ એક બાધુએ જ કથાં રહી.

મયા તમે પૂછ્યો શા માટે ? એનો જવાબ છે, એમ થવાનું જ હતું આજે એક વ્યક્તિ દીક્ષા લે છે અને કાલે એ છોડી પણ દે છે સર્વદા મોતાના માનયશ્ચ વડે જુએ છેકે આ વ્યક્તિ દીક્ષા નહીં પાળે શાસનનો સહારક શત્રુ બનશે તો પણ દીક્ષા દે છે કે નહીં ? જવાબ છે, જરૂર અપાય છે, આગમ સાક્ષી છે કે એવી વ્યક્તિઓને દીક્ષા અપાઈ છે ભગવાન મહાવીરે જમાલીને દીક્ષા આપી હતી અને એને મોતાનો ગિય્ધ બનાવ્યો હતો પ્રશ્ન થશે એમ શા માટે ? કારણ કે તેઓ એ જાણતા હતા કે એ દીક્ષા લઈને છોડી દેશે, તેમ તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે મારા હાથે આ થવાનું જ છે એને થભાવવાની તાકાત એમના હાથોમા પણ નહોતી

ભાવિભાવ એ તત્ત્વ છે કે જેને આધીન કાળ, સ્વભાવ, કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બધા છે એક માળા આળો રોપે છે, વર્ષાઋતુ આવી, કાળ સમવાય પણ અનુકૂળ છે ગોટલીમાં ભગવાનો સ્વભાવ પણ છે ઋચિત કર્મના શિંગે માળા પાસે આપ્તાની ગોટલી પણ છે અને માળા એને જમીનમા રોપે છે એની રક્ષા કરે છે, અહીં પુરુષાર્થ પણ છે પરંતુ આ બધું હોવા છતાં એને એક કીટક લાગી ગયું, જેણે ગોટલીને ખોખલી કરી નાખી, એ જગી ન-શકી એ ગોટલીને આપ્તાના વિશાળ વૃક્ષ પરિણત થવાનું હતું જ નહીં

એક વિદ્યાર્થી છે એનો એ ધ્યેય છે કે પરીક્ષામા પહેલા નંબરે પાસ થવું પરંતુ એના સારુ સમયની પણ જરૂર રહેશે એક દિવસમા જ કાંઈ એ બધું વાચી શકશે નહિ માટે સમય સ્ત્રેપમા કાળ સમવાય જરૂરી છે એનો વાચવાનો સ્વભાવ પણ છે કારણ કે ચેતન વાચી શકે છે જડ નહીં એટલે સ્વભાવ સમવાય પણ અનુકૂળ છે શાનાવરણના ક્ષયોપશમથી બુદ્ધિ પણ સાંપડી છે કર્મ પણ સહયોગી છે, વાચન સારુ એ પરિશ્રમ પણ કરે છે, પુરુષાર્થ છે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય કે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો અને એ ૧૦૫ હીંમતી તાવમા સપડાઈ ગયો પરીક્ષામા બેમી શક્યો નહીં, અને એમ એને સફળતા મળી નહીં અહીં બધું ઉપસ્થિત છે તો પણ એક વસ્તુનો અભાવ રહ્યો કહેવું પડશે કે નિયતિવાદ અનુકૂળ ન હતો એને જે પરીક્ષામા પાસ થવું જ હતું તો એ ખીમાર જ ન પડત

: ચોડાક પ્રશ્નો :

પ્રથમ સમવાયના તત્ત્વ ઉપર ચર્ચા ચાલી રહી છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભાવિભાવ અને કર્મ વચ્ચે શો ભેદ છે ? કારણ કે મનુષ્યને શુભ કર્મનો હિત્ય હશે તો એ સફળ થશે જ અને અશુભનો હિત્ય હશે તો એના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ સિદ્ધ થવાના, તો પછી ભાવિભાવને સ્વતંત્ર જુદું માનવાની શી જરૂર છે ?

વાયુકાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અત્યુદ્ધર્ષની ઉત્કૃષ્ટ, તથા હનર વર્ણની.
વનસ્પતિની સ્થિતિ, જમન્ય, અત્યુદ્ધર્ષની ઉત્કૃષ્ટ, કચ્છનર વર્ણની.

૨૧ મરણ દ્વાર

તેમા, સમોદિષા તે ઝળની પેઠે જાણે

અસમોદિષા તે હાની પેઠે જાણે

૨૩ આગતિ દ્વાર ને ૨૪ ગતિ દ્વાર

પૃથ્વીકાય, અપૂકાય વનસ્પતિકાય, એ ત્રણ એકોદિષમા જન્ય ગતિનો
જાણે, તે ૧ મુખ્ય ૨ તિર્થંચ, ૩ દેવનો જમ્ય એ ગતિમાં, તે ૧ મુખ્ય ને ૨
તિર્થંચમાં, તેજસ્વ્ય ને વાયુકાય એ એ એકોદિષમાં એ ગતિને જાણે, તે ૧
મુખ્યનો, ૨ તિર્થંચનો જમ્ય એક ગતિમાં તે તિર્થંચમાં.

હતિ પાશ્વ એકોદિષના પાશ્વ ૬૬૬ સંપૂર્ણ

બે ઇન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઠાન્દ્રિય ને તિર્થંચ સમૂહિત
પંચેન્દ્રિયના ૬૬૬.

૧ શરીર

બેઇન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઠાન્દ્રિય ને તિર્થંચ સમૂહિત પંચેન્દ્રિયમાં કરી
જન્ય તે ૧ બૌદ્ધારિક ૨ તેજસ્વ ૩ કાલજ.

૨ અવગાહના

બે ઇન્દ્રિયની અવગાહના, જમન્ય આગિલના અસંખ્યાતમા કામની
ઉપર, આર નેજાના.

ત્રિઇન્દ્રિયની અવગાહના જમન્ય આગિલના અસંખ્યાતમા કામની
ઉપર ૩ કામની.

ચૌઠાન્દ્રિયની અવગાહના, જમન્ય, આગિલના અસંખ્યાતમા કામની
ઉપર ૩૦ કામના.

તિર્થંચ સમૂહિત પંચેન્દ્રિયની અવગાહના જમન્ય આગિલના
અસંખ્યાતમા કામની ઉપર જુદી જુદી નીચે મુજબ.

- ગાથા -

જેયણ સહસ્સ, ગાઉઆં પુહુત્તં તત્તો જેયણ પુહુત્તં;

દાણહ તુ ધણહ પુહુત્તં સમૂછીએ હોધ ઉચ્ચત્તં. ૧

૧ જલચરની, એક હજાર જોજનની

૨ સ્થળચરની, પૃથક્ ગાઉની છે, (જેથી નવ ગાઉ સુધીની)

૩ ઉરપરિસર્પની, પૃથક્ ચોળનાની છે, (જેથી નવ ચોળન સુધીની)

૪ જીવપરિસર્પની, પૃથક્ ધનુષ્યની છે (જેથી નવ ધનુષ્ય સુધીની)

૫ ખેચરની, પૃથક્ ધનુષ્યની છે (જેથી નવ ધનુષ્ય સુધીની)

૩ સહનન દાર.

ત્રણ વિકલદ્રિય (ગેહદ્રિય, ત્રિહદ્રિય, ચૌહદ્રિય) ને તિર્થંત્ર સમૂછમ

૫ ચેદ્રિયા, સહનન એક તે, એક સેવાત

૪ સંસ્થાન દાર.

ત્રણ વિકલેદ્રિય ને તિર્થંત્ર સમૂછીએ ૫ ચેદ્રિયાં, સંસ્થાન તે

એક, દંડ

૫ કપાય દાર. તેમાં કપાય ચાર

૬ સંજ્ઞા દાર. તેમાં સંજ્ઞા ચાર.

૭ લેશ્યા દાર. તેમાં લેશ્યા ત્રણ ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત

૮ ઇન્દ્રિય દાર.

ગેહદ્રિયામાં ૪ દ્રિય એ

ત્રિહદ્રિયામાં ૪ દ્રિય ત્રણ

ચૌહદ્રિયામાં ૪ દ્રિય ચાર

તિર્થંત્ર સમૂછીએ ૫ ચેદ્રિયાં ૪ દ્રિય પાંચ

૯ સમુદ્ધાત.

તેમાં સમુદ્ધાત ત્રણ તે, ૧ વેદનીય ૨ કપાય, ૩ મારજુતિક

૧૦ સંજ્ઞી અસંજ્ઞી દાર.

ત્રણ વિકલેદ્રિય તથા સમૂછીએ તિર્થંત્ર ૫ ચેદ્રિય, અસંજ્ઞી

૧૧ વેદ દ્વાર

તેમાં વેદ એક તે નપુસક

૧૨ પર્વાસિ દ્વાર

તેમાં પર્વાસિ પાંચ ૧ આહાર પર્વાસિ, ૨ સરીર પર્વાસિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્વાસિ, ૪ આસો દ્વાર પર્વાસિ, ૫ જાણ પર્વાસિ.

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર

બેઠકિય, ચિત્તકિય, ચોક્કસિય તે તિર્થજ સંપૂર્ણિય ૫ એ દિવના અપયોપિતભા દષ્ટિ ને તે, ૧ સમક્ષિત દષ્ટિ, ૨ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ પર્વાપિતભા એક મિલકત દષ્ટિ.

૧૪ દર્શન દ્વાર

બેઠકિય, ચિત્તકિયમાં દર્શન એક, તે ૧ અચ્છુર્ણન ચોક્કસિય તે તિર્થ સંપૂર્ણિય ૫ એ દિવનામાં દર્શન બે, ૧ અચ્છુર્ણન, ૨ અચ્છુર્ણન

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર

અપયોપિતભા જ્ઞાન બે, ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ કુતજ્ઞાન અજ્ઞાન બે, ૧ મતિ જ્ઞાન, ૨ કુત જ્ઞાન પર્વાપિતભા જ્ઞાન બે.

૧૬ યોગ દ્વાર

તેમાં યોગ ચાર ૧ જ્યોત્સરિક સરીર કાપયોગ, ૨ જ્યોત્સરિક ચિત્ત સરીર કાપયોગ ૩ કર્મજી સરીર કાપયોગ, ૪ વ્યવહાર વચન યોગ.

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર

બેઠકિય, ચિત્તકિયના, અપયોપિતભા પાંચ ઉપયોગ, ૧ મતિજ્ઞાન ૨ કુતજ્ઞાન ૩ મતિજ્ઞાન ૪ કુતજ્ઞાન, ૫ અચ્છુર્ણન પર્વાપિતભા ત્રણ ઉપયોગ બે જ્ઞાન તે અચ્છુર્ણન ચોક્કસિય તે તિર્થજ સંપૂર્ણિય ૫ એ દિવના અપયોપિતભા ૭ ઉપયોગ, ૧ મતિજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ કુતજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ મતિ જ્ઞાન, ૪ કુતજ્ઞાન, ૫ અચ્છુર્ણન ૧ અચ્છુર્ણન પર્વાપિતભા ચાર ઉપયોગ બે જ્ઞાન, બે દર્શન.

૧૮ આહાર દ્વાર

આહાર ૭ વિધાનો બે, જલ પ્રકારે કરે તે, ૧ જોગ્ય ૨ શમ ૩ ક્ષય, તે ૧ સમિત, ૨ અસિત, ૩ મિથ.

૧૯ ઉપજીવના દ્વાર, ૨૨ અવવાના દ્વાર

બેઠકિય, ચિત્તકિય, ચોક્કસિય બે જગ્યા ૧૯ જ્યોત્સરિકો આબે તે પાંચ બેઠકિય ત્રણ ચિત્તકિય, મનુષ્ય ને તિરથનો ને આપ તે ૧૯ દર્શનો.

તિર્થંચ સમૂર્ધિમ પંચેદ્રિયમાં દશ ઔદારિકનો આવે, તે ઉપર મુજબ દશ કલા તે, જાય ખાવીશ દંડકમા-તે જ્યોતિષી, ને વૈમાનિક એ બે વિનાના ખાવીશ દંડકમા જાય

૨૦ સ્થિતિ દ્વારે

એકદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ ૫૨ વર્ષની
ત્રિદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ ૪૯ દિવસની
ચોદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસની
તિર્થંચ સમૂર્ધિમ પંચેદ્રિયની સ્થિતિ, જુદી જુદી નીચે મુજબ.

ગાથા

પુવ્વ ક્ષોડ ચક્રિશી, તેપન, ખાયાલીસ, બહુતેર; સહસ્રાધ
વાસાધ, સમુચ્ચિમે આઉયં હોધ.

જલચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વકોડ વર્ષની
સ્થળચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ ચોરાશી હજાર વર્ષની.
ઉરપરિસર્પની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રેપન હજાર
વર્ષની.

ભુજપરિસર્પની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ, બેતાળીશ
હજાર વર્ષની

એચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુર્હતની, ઉત્કૃષ્ટ બહોતેર હજાર વર્ષની

૨૧ મરણદ્વાર

સમોદિયા મરણ, તે એળની પેર ચાલે,

અસમોદિયા મરણ, તે ફડીની પેઠે ચાલે

૨૩ આગતિ દ્વાર, ૨૪ ગતિ દ્વાર

એકદ્રિય, ત્રિદ્રિય ચોદ્રિયમાં બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્ય,
ને ૨ તિર્થંચનો, જાય બે ગતિમા તે એક મનુષ્ય, ને ૨ તિર્થંચમા

તિર્થંચ સમૂર્ધિમ પંચેદ્રિયમાં બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્યનો,
ને ૨ તિર્થંચનો જાય ચાર ગતિમા તે, ૧ નાગડી, ૨ તિર્થંચ, ૩ મનુષ્ય, ને
૪ દેવ એ ચારમાં જાય

ઇતિ ત્રણ વિકલે દ્રિય, (એકદ્રિય, ત્રિદ્રિય, ચોદ્રિય) ને તિર્થંચ
સમૂર્ધિમ પંચેદ્રિય દંડક સપૂર્ણ.

તિર્થંચ મર્જન પંચેદ્રિયમેઽયં ૬૩૬

૧ શરીર

તિર્થંચ મર્જન પંચેદ્રિયમા સરીર ચાર. ૧ જોડારી ૨ વૈદિ,
૩ તેજસ ૪ કામંય

૨ અવગાહના ગાથા,

જોપણ સહસ્ત્ર ૭ ગાઉં આપી તો જોપણ સહસ્ત્ર,
પુકુલ સુલભે મણહ પુકુલ ચ પખીસુ

જલચરની, જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની, ઉત્પન્ન એ
જન્મ જોજાગની.

જલચરની જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની ઉત્પન્ન ૭ જાગની
ઉપરિસર્પની, જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની, ઉત્પન્ન એ
જન્મ જોજાગની.

સુખપરિસર્પની, જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની ઉત્પન્ન
૫૫૫ જાગની.

જોચરની જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની ઉત્પન્ન ૫૫૫ જાગની
ઉપર એકિય કરે તો, જમન આશ્રિયના અસંખ્યાતમા જાગની, ઉત્પન્ન ૬ જોજાગની

૩ સહનન દ્વાર તિર્થંચ મર્જન પંચેદ્રિયમા સહનન ૭

૪ સંસ્થાન દ્વાર, તેમાં સંસ્થાન ૭

૫ કપાલ દ્વાર તેમાં કપાલ ચાર

૬ સપ્તા દ્વાર, તેમાં સપ્તા ચાર

૭ લેરવા દ્વાર, તેમાં લેરવા ૭

૮ હિંદિય દ્વાર, તેમાં હિંદિય પાંચ

સમુદ્રપાત દ્વાર તેમાં સમુદ્રપાત પાંચ તે ૧ વેદનીય, ૨ કપાલ, ૩
માન્યગતિઃ ૪ વહિવ, ૫ તેજસ.

૧૦ સર્પી દ્વાર તે સર્પી.

૧૧ વેદ દ્વાર તેમાં વેદ ગ્રંથ.

૧૨ પર્ણાંશિ દ્વાર તેમાં પર્ણાંશિ ૭ તે અપર્ણાંશિ ૭

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર તેમાં દષ્ટિ ગ્રંથ.

૧૪ દર્શન કાર.

તેમા દર્શન ત્રણ તે, ૧ અક્ષુ દર્શન, ૨ અઅક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન.

૧૫ જ્ઞાન કાર.

તેમા જ્ઞાન ત્રણ તે, ૧ માત જ્ઞાન, ૨ શ્રુત જ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન અજ્ઞાન
પણ ત્રણ તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન, ૩ વિભગ જ્ઞાન.

૧૬ યોગ કાર.

તેમા યોગ તેર તે, ૧ મત્ય મનયોગ, ૨ અસત્ય મનયોગ, ૩ મિશ્ર મનયોગ,
૪ વ્યવહાર મનયોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ, ૭ મિશ્ર વચનયોગ,
૮ વ્યવહાર વચનયોગ ૯ ઔદાર્ગિક શરીર કાયયોગ ૧૦ ઔદારીક મિશ્ર શરીર
કાયયોગ, ૧૧ બૈદ્ધિય શરીર કાયયોગ, ૧૨ બૈદ્ધિય મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૧૩
હાનંશ્ય શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ કાર

તિથિ અગર્ભજમાં ઉપયોગ નવ તે, ૧ મતિ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત
જ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ અવધિ જ્ઞાન ઉપયોગ ૪ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૫ શ્રુત અજ્ઞાન
ઉપયોગ, ૬ વિભગ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૭ અક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૮ અઅક્ષુ દર્શન
ઉપયોગ, ૯ અવધિ દર્શન ઉપયોગ

૧૮ આહાર કાર. તેમા આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં કાર. તેમા ચોવીશ દંડકનો આવે

૨૨ અપવાનાં કાર. જ્યાં પણ ચોવીશ દંડકમા

૨૦ સ્થિતિ કાર.

જલચરની, જલન્ય, અતર્ધુદ્ધર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ધની

સ્થલચરની, જલન્ય, અતર્ધુદ્ધર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રણ પદ્યની

ઉરપરિસર્પની, જલન્ય, અતર્ધુદ્ધર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ધની.

ભુજપરિસર્પની, જલન્ય અતર્ધુદ્ધર્તની; ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ધની.

ખેચરની, જલન્ય, અતર્ધુદ્ધર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, પદ્યના અસખ્યાતમા ભાગની

૨૧ મરણ કાર

મરોહિયા મગ્ધ તે જોળની પેઠે આવે

અમરોહિયા મગ્ધ તે દહીની પેઠે આવે

- ૨૩ આગતિ દાર, તિર્યંચ ગર્ભજ પંચેદ્રિયમા આરવતિનો આરે
 ૨૪ અતિદાર, તે આર ગતિમાં નાન
 ઇતિ તિર્યંચ ગર્ભજ પંચેદ્રિયનો એક ૬૬૬ સંપૂર્ણ

મનુષ્ય ગર્ભજ પંચેદ્રિયનો એક ૬૬૬

૧ રાત્રીર મનુષ્ય મહાજામાં સરીગ પાંચ

૨ અવગાહના દાર

અવસર્પિણી કાળમા

મનુષ્ય ગર્ભની અવગાહનાં પહેલાં આરો બેસતા નવ રાત્રીની
 ઉતરે આરે એ રાત્રીની

બીજો આરો બેસતા એ રાત્રીની ઉતરે આરે એક રાત્રીની

ત્રીજો આરો બેસતા એક રાત્રીની ઉતરે આરે પાંચસે મનુષ્યની

ચોથો આરો બેસતા પાંચસે મનુષ્યની, ઉતરે આરે સાત કાળની

પાંચમો આરો બેસતા સાત કાળની, ઉતરે આરે એક કાળની

છઠ્ઠો આરો બેસતા એક કાળની ઉતરે આરે મહા કાળની

ઉત્સર્પિણી કાળમા

પહેલાં આરો બેસતા મહા કાળની, ઉતરે આરે એક કાળની

બીજો આરો બેસતા એક કાળની, ઉતરે આરે સાત કાળની

ત્રીજો આરો બેસતા સાત કાળની, ઉતરે આરે પાંચસે મનુષ્યની

ચોથો આરો બેસતા પાંચસે મનુષ્યની ઉતરે આરે એક રાત્રીની

પાંચમો આરો બેસતા એક રાત્રીની ઉતરે આરે એ રાત્રીની

છઠ્ઠો આરો બેસતા એ રાત્રીની, ઉતરે આરે નવ રાત્રીની

મનુષ્ય ગૌરિય હરે તે ગર્ભજ, અગ્રુયનો છ પદ્ધતિનો નામ, ઉત્કૃષ્ટ, લાજ
 ગામન અધિક

૩ સહનન દાર, તેમા સહનન છ

૪ સસ્થાન દાર તેમા સસ્થાન છ

૫ કપાલ દાર તેમા કપાલ આર

૬ સંજ્ઞા દ્વાર. તેમાં સંજ્ઞા ચાર

૭ લેશ્યા દ્વાર તેમાં લેશ્યા ચાર

૮ ઇન્દ્રિય દ્વાર તેમાં ઇન્દ્રિય પાંચ

૯ સમુદ્વેષાત દ્વાર. તેમાં સમુદ્વેષ ત સાત

૧૦ સંજ્ઞી દ્વાર તેમાં સંજ્ઞી

૧૧ વેદ દ્વાર તેમાં વેદ ત્રણ

૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર તેમાં પર્યાપ્તિ ૭ અપર્યાપ્તિ ૭

૧૩ દર્શિત દ્વાર તેમાં દર્શિત ત્રણ

૧૪ દર્શન દ્વાર દર્શન ચાર

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. જ્ઞાન પાંચ, અજ્ઞાન ત્રણ

૧૬ યોગ દ્વાર. યોગ પંદર

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર. તેમાં આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૮ આહાર દ્વાર. તેમાં આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. મનુષ્ય ગર્ભજન્મા, 'ગોવીંદ'ક્રમે આવે, તે તેજસ્કાય, ને વાયુકાયના બે દડકે વિનાના, બાહ્યના ગોવીંદ દડકે આવે

૨૨ અવધાનાં દ્વાર. જાણ ગોવીંદ દડકા

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

અવસર્પિણી કાળમાં

પહેલો આરો બેસતાં, ત્રણ પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરો બે પથ્થની

બીજો આરો બેસતાં, બે પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરો એક પથ્થની.

ત્રીજો આરો બેસતાં એક પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરો કેડ પૂર્વની

ચોથો આરો બેસતાં. કેડ પૂર્વની સ્થિતિ, ઉતરતે આરો બેસો

વર્ષમાં બેસી

પાંચમો આરો બેસતાં. બેસો વર્ષમાં બેસી સ્થિતિ, ઉતરતે આરો

વીંશ વર્ષની

છઠ્ઠો આરો બેસતાં વીંશ વર્ષની, ઉતરતે આરો સોળ વર્ષની

ઉત્સર્પિણી કાળમાં

પહેલો આરો બેસતાં, સોળ વર્ષની, ઉતરતે આરો વીંશ વર્ષની.

બીજો આરો બેસતા, ત્રીજો વર્ષની ઉતરતે આરે બસે વર્ષની
 ત્રીજો આરો બેસતા, બસે વર્ષની ઉતરતે આરે કોડ પૂર્વની.
 ચોથો આરો બેસતા, કોડ પૂર્વની, ઉતરતે આરે એક પક્ષની.
 પાંચમો આરો બેસતા, એક પક્ષની ઉતરતે આરે બે પક્ષની.
 છઠ્ઠો આરો બેસતા બે પક્ષની ઉતરતે આરે ત્રણ પક્ષની સ્થિતિ.
 ૨૧ મરણ દ્વાર મરણ બે ૧ સામોઢિયા મરણ, ૨ અસમોઢિયા મરણ.
 ૨૩ આગાતિ દ્વાર મનુષ્ય ત્રણજમા આર મતિનો આવે, તે ૧ નાસ્તી
 ૨ તિર્થંક ૩ મનુષ્ય, ૪ દેવના.

૨૪ મતિ દ્વાર મનુષ્ય ત્રણજ નામ પાંચ મતિમાં.

મતિ મનુષ્ય ગણવિનો ૬૬૬૫૫૫૫

મનુષ્ય સમૂહિમનો ૬૬૬

૧ શરીર

મનુષ્ય સમૂહિમના શરીર ત્રણ તે, ૧ જોડાવિક ૨ તેજસ, ૩ કમલ.

૨ અવગાહના દ્વાર

તેની અવગાહના, જમન, અગ્નિના અસખ્યાતમા સાક્ષી બાપટ, પણ
 અગ્નિના અસખ્યાતમા સાક્ષી

૩ સહનન દ્વાર તેમાં સહનન એક તે ૧ સેવાત

૪ સંસ્થાન દ્વાર તેમાં સંસ્થાન એક તે, ૬૬

૫ કપાય દ્વાર તેમાં કપાય આર

૬ સંસા દ્વાર તેમાં સંસા આર

૭ સેરયા દ્વાર તેમાં સેરયા ત્રણ તે, ૧ કુખ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત.

૮ હરિષ દ્વાર તેમાં હરિષ પાંચ.

૯ સમુદયાવ દ્વાર સમુદયાવ ત્રણ તે, ૧ વેદનીય ૨ કપાય ૩ મરણીતક.

૧૦ સન્ની દ્વાર તેમાં અસતી.

૧૧ વેદ દ્વાર તેમાં વેદ એક તે, નવ સહ વેદ.

૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર તેમાં પર્યાપ્તિ આર તે અપર્યાપ્તિ પાંચ.

૧૩ હરિ દ્વાર તેમાં હરિ એક ૧ નિભાવન હરિ.

૧૪ દર્શન દ્વારે તેમા દર્શન બે, ૧ ચક્ષુદર્શન, ૨ અચક્ષુદર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વારે. તેમા જ્ઞાન નથી અજ્ઞાન બે તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન.

૧૬ યોગ દ્વારે.

તેમા યોગ ત્રણ તે, ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૩ કાર્મણ શરીર કાયયોગ.

૧૭ ઉપયોગ દ્વારે.

ઉપયોગ ચાર ૧ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ ચક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૪ અચક્ષુ દર્શન ઉપયોગ.

૧૮ આહાર દ્વારે.

આહાર બે પ્રકારનો, ૧ ઔદાત્મ, ૨ રાગ, તે ૧ સચિત, ૨ આચિત, ૩ મિથ

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વારે.

મનુષ્ય સંમૂર્ણમના આઠ દંડકનો આવે તે, ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપૃથ્વીકાય, ૩ વનસ્પતિકાય, ૪ જીવદ્રિય, ૫ ત્રિષદ્રિય, ૬ ચૌષદ્રિય, ૭ મનુષ્ય, ૮ તિર્થંચ પંચે દ્રિય એ આઠનો આવે

૨૨ ચવવાનાં દ્વારે.

તે પાંચ એકેદ્રિય ત્રણ વિક્ષેપદ્રિય મનુષ્ય ને તિર્થંચ એ હજી દંડકમા જાય

૨૦ સ્થિતિ દ્વારે.

તેની સ્થિતિ જઘન્ય, અતર્થુર્હર્તાની, કિદ્વૃષ્ટ, અંતર્થુર્હર્તાની

૨૧ મરણ દ્વારે. મરણ બે ૧ સામોહિયા મરણ, ૨ અસમોહિયા મરણ.

૨૩ આગતિ દ્વારે. તેમા બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્ય, ૨ તિર્થંચનો.

૨૪ ગતિ દ્વારે. જાય બે ગતિમા તે મનુષ્ય ને તિર્થંચમા

છતિ મનુષ્ય સંમૂર્ણમના દંડક સંપૂર્ણ.

જુગલીયાનો દંડક,

૧ શરીર દ્વારે.

જુગલીયાનાં શરીર ત્રણ તે, ૧ ઔદારિક ૨ તેજસ, ૩ કાર્મણ

૨ આવગાહના દ્વાર.

દેવવપ, હિરણ્યવપર્મા જમન્ય, આશુકના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપર,
એક માછલી

હસ્તિસ, રમકવાસર્મા જમન્ય, આશુકના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપર,
બે માછલી

દેવકુર ઉતરકુરર્મા જમન્ય, આશુકના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપર,
ત્રણ માછલી

છપન અતરદીપર્મા આક્રમે ધ્રુવધી

સહનન દ્વાર

ભુવલીવાર્મા સહનન એક તે, ૧ વજ્રવપનારના સહનન.

૪ સંસ્થાન દ્વાર.

ભુવલીવાર્મા સંસ્થાન એક તે, ૧ સમ્યક્સરત્તિ સંસ્થાન.

૫ કથાજ દ્વાર ભુવલીવાર્મા કથાજ ચાર.

૬ સપ્તા દ્વાર ભુવલીવાર્મા સપ્તા ચાર.

૭ હેરયા દ્વાર ભુવલીવાર્મા હેરયા ચાર તે ૧ કુવ ૨ નીલ ૩ કાપેલ,
૪ તેજો.

૮ ઇન્દ્રિય દ્વાર ભુવલીવાર્મા ઇન્દ્રિય પાંચ.

૯ સમુદ્રચાત દ્વાર ભુવલીવાર્મા સમુદ્રચાત ત્રણ તે, ૧ વેદનીય ૨ કથાજ
૩ માચ્છાનિહ.

૧૦ સરૂપી દ્વાર ભુવલીવા સર્પી. અતરદીપર્મા સર્પી, અસર્પી

૧૧ વેદ દ્વાર તેમાં વેદ બે ને, ૧ અંબેદ, ૨ પ્રાગવદ.

૧૨ પર્વાદિત દ્વાર તેમાં પર્વાદિત ૭ ને અર્વાદિત ૭.

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર

પાચ દેવકુર પાચ ઉતરકુરમા દષ્ટિ બે તે, ૧ સમક્ષિ દષ્ટિ
૨ નિષ્પાત્વ દષ્ટિ

પાચ હ રવાસ, પાચ રમકવાસ, પાચ હેમવપ, પાચ હિરણ્યવપ
એ વીશ અકર્મજુમિ, ને છપન અતરદીપર્મા દષ્ટિ એક તે ૧ નિષ્પાત્વ દષ્ટિ

*૩ અકર્મજુમિર્મા ૨ દષ્ટિ અને ૨ યજ્ઞ તથા ૨ અગ્નિ ૭ અને ૫૬
અતરદીપર્મા ૧ નિષ્પાદષ્ટિ અને ૨ અગ્નિ હોવાનું પણ હેટલાક પ્રશ્નમાં છે

૧૪ દર્શન દ્વાર.

મર્વમા દર્શન એ તે ૧ ચક્ષુદર્શન ૨ અચક્ષુદર્શન

૧૫ જ્ઞાનદ્વાર.

*પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં એ જ્ઞાન તે, ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન

પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં એ અજ્ઞાન તે. ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨

શ્રુતઅજ્ઞાન

બાકી રહેલ વીસ અકર્મભૂમિ, ને છપ્પન અંતરદીપમાં એ અજ્ઞાન,

૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુતઅજ્ઞાન

૧૬ યોગ દ્વાર.

સર્વમાં યોગ અગિયાર તે, ૧ સત્ય મનયોગ, ૨ અસત્ય મનયોગ,
૩ મિત્ર મનયોગ ૪ વ્યવહાર મનયોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ,
૭ મિત્ર વચનયોગ, ૮ વ્યવહાર વચનયોગ, ૯ ઔદારિક શરીર કાચયોગ, ૧૦
ઓદારિક મિત્ર શરીર કાચયોગ, ૧૧ કાર્મણ્ય શરીર કાચયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

*પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં ઉપયોગ ૭ તે, મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન,
૩ મતિઅજ્ઞાન, ૪ શ્રુતઅજ્ઞાન, ૫ ચક્ષુદર્શન, ૬ અચક્ષુદર્શન.

બાકીના વીસ અકર્મભૂમિ ને છપ્પન અંતરદીપમા ઉપયોગ ચાર, તે ૧
મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ ચક્ષુ દર્શન, ૪ અચક્ષુ દર્શન

૧૮ આહાર દ્વાર.

ભુગલીયામાં આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. ૨૨ ચલનનાં દ્વાર.

ત્રીશ અકર્મભૂમિમાં એ દહકનો આવે, ને ૧ મનુષ્ય, ૨ તિર્થંચનો.

જાય તેર દહકમાં, તે દશ લવનપતિના દશ દહક, ૧૦ એક વાણવ્યતર,
૧૧. એક જ્યોતિષો, ૧૨ લેમાનિક ૧૩, એ તેર દહકમા

છપ્પન અંતરદીપમા એ દહકનો આવે, તે ૧ મનુષ્યનો તિર્થંચનો જાય
અગિયાર દહકમા તે, દશ લવનપતિ, એક વાણવ્યતર એ અગિયારમા જાય

*૩૦ અકર્મભૂમિમા ૬ ઉપયોગ (૧ જ્ઞાન, ૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન) અને
૫૬ અંતરદીપમાજ ૪ ઉપયોગ (૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન) પણ અન્ય પ્રથેમા કહેલ છે

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર

દેખવન, દ્વિગ્ધવનમાં જનન્ય એક પક્ષમાં દેસ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ એક પક્ષની
 દસ્તિાસ રમકણાસમાં જનન્ય એ પક્ષમાં દેસ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ એ પક્ષની.
 દેવકૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટમાં, જનન્ય જનુ પક્ષમાં દેસ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ જનુ પક્ષની.
 ૭૧૫૫ જાતસૂત્રમાં જનન્ય પક્ષના જાસપ્તમાં જાગમાં દેસ ઉણી,
 ઉત્કૃષ્ટ પક્ષના જામ પ્તમાં જાગની

૨૧ મરણ દ્વાર

મરણ મ ૧ સમોદિયા મરણ, ૨ અસમોદિયા મરણ

૨૩ આગતિ દ્વાર

વમાં આવે ને ગનિને ૧ મગુખ ને ૨ નિવંજનો

૨૪ ગતિ દ્વાર

જામ એક ગતિમાં તે, ૧ દેવચા

ધતે જુમલીયાનો ૬૬૬ સંપૂર્ણ

સિદ્ધનો વિસ્તાર

૧ શરીર દ્વાર સિદ્ધમાં શરીર નથી

૨ અવગ્રહણ દ્વાર પાસે ધનુખના સિદ્ધ થયા હોય તેની મરણે
 તેનીમ ધનુખ ને જાગીત જાગુલની

સાત હાથના સિદ્ધ થયા હોય તેની ચાર હાથ ને સોળ જાગુલની

મે હાથના સિદ્ધ થયા હોય તેની એક હાથ ને આઠ જાગુલની

૩ સહનન દ્વાર સિદ્ધ અસહનની (અસધવણી)

૪ સંસ્થાન દ્વાર સિદ્ધ અસસ્થાની

૫ કથાય દ્વાર સિદ્ધ આકાશી

૬ સમ્યા દ્વાર સિદ્ધને સમ્યા નથી

૭ સેરયા દ્વાર સિદ્ધને સેરયા નથી

૮ ઈદિય દ્વાર સિદ્ધને ઈદિયો નથી

૯ સમુદયાત દ્વાર સિદ્ધને સમુદયાત નથી

૧૦ સન્ની દ્વાર સિદ્ધ સન્ની નથી, અસન્ની નથી

૧૧ વેદ દ્વાર સિદ્ધને વેદ નથી

- ૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર, સિદ્ધને પર્યાપ્તિ નથી, અપર્યાપ્તિ નથી.
- ૧૩ દષ્ટિ દ્વાર, સિદ્ધમાં સંગતિત દષ્ટિ.
- ૧૪ દર્શન દ્વાર, સિદ્ધમાં કેવલદર્શન
- ૧૫ જ્ઞાન દ્વાર, સિદ્ધમાં કેવલજ્ઞાન
- ૧૬ યોગ દ્વાર, સિદ્ધને યોગ નથી
- ૧૭ ઉપયોગ દ્વાર, સિદ્ધને ઉપયોગ બે, ૧ કેવલજ્ઞાન, ૨ કેવલદર્શન
- ૧૮ આહાર દ્વાર, સિદ્ધને આહાર નથી
- ૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર, સિદ્ધમાં ઉપજવું છે.
- ૨૦ સ્થિતિ દ્વાર, સિદ્ધને આદિ છે પણ અંત (છેડો) નથી.
- ૨૧ મરણ દ્વાર, એકે મરણ નથી
- ૨૨ અવણ દ્વાર, સિદ્ધને અવણ નથી
- ૨૩ આગતિ દ્વાર, આગતિ, તે એકે મનુષ્યનો આવે
૨૪. ગતિ દ્વાર સિદ્ધને ગતિ નથી

એવા સિદ્ધ ભગવંતજીને મારો ત્રણે કાલ નમસ્કાર હો

ધૃતિ શ્રી સિદ્ધ ભગવંતનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ.

ધૃતિ ચોવીસ દંડક સંપૂર્ણ

(૭) આઠ કર્મની પ્રકૃતિ.

પ્રથમ આઠ કર્મનાં નામ.

- ૧ માતાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુષ્ય,
- ૬ નામ, ૭ ગોત્ર ૮ અતરાય.

આઠ કર્મનાં લક્ષણ.

- ૧ માતાવરણીય કર્મ, સર્વને હાકવા જેમ વાદળ તે સમાન છે
- ૨ દર્શનાવરણીય કર્મ, રાજા પાસે જતા જેમ દારપાળ તે સમાન છે.
- ૩ વેદનીય કર્મ શાતાવેદનીય=મધથી ખરડેલી તરવારની ધાર જેમ તે સમાન છે તે ચાટે તો ગળી લાગે, પણ જીભ કપાય

અચાતાનેહીય—જીવી જરૂરના અગ્ર સમાન.

૪ મીઠનીય કર્મ દારૂનો જેમ કેદ, તે સમાન તથા એટલે સમાન કે

૫ જાણુષ કર્મ તે રાજની જેમ કેડ (બી) તે સમાન છે, વખત પૂરે થયા સિવાય છૂટે નહિ.

૬ દામધર્મ જેમ ચીપણે તે સમાન વિવિધ પ્રકારના ૬૫ બતાવે છે

૭ એત કર્મ કુલાસુ તક જેમ પિંડને ફેરવે તેમ જીવને સારમાં ફેરવે છે

૮ અતરણ કર્મ સર્વ શિક્ષણ છટ્ટીને ગમે છે જેમ સુ તને ભાગી જ દારૂને.

આઠ કર્મની પ્રકૃતિ, તથા આઠ કર્મ કટલા પ્રકારે બાધે, તથા કટલા પ્રકારે બોખવે, તથા આઠ કર્મની સ્થિતિ, એ સર્વ બેઠ.

૧ જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મનો વિસ્તાર

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ. ૧ મતિ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૨ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૩ અવધિ જ્ઞાનાવસ્થીય ૪ અનર્થ જ્ઞાનાવસ્થીય ૫ જોવ જ્ઞાનાવસ્થીય.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ ૭ પ્રકારે બાધે ૧ નાજુ પશ્ચિમીયને તે જ્ઞાનના તથા જ્ઞાનના અવજીવક બોધે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે ૨ નાજુ નિન્દવશ્ચિયાએ, તે જ્ઞાન ખમણનારને જોજીવે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે ૩ નાજુ અતરણેજી તે જ્ઞાનની અતમવ પાડે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે ૪ નાજુ પશ્ચિમીય તે જ્ઞાન કે જાતી ૭ ૨ ફેર ફેર નો જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે ૫ નાજુ આસાધણીએ તે જ્ઞાનની તથા જ્ઞાનીની આશાતના કરે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે ૬ નાજુ વિસવાધણીએ તે જ્ઞાની સાથે એકે વિધા કરે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે એ ૭ પ્રકારે બાધે.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ ૬૫ પ્રકારે કોગવે,

૧ મોત-આવજી, ૨ મોત્રિયાન આવજી, ૩ નેત-આવજી, ૪ નેત વિચાન આવજી ૫ પ્રાણ-આવજી ૬ પ્રાણવિચાન-આવજી, ૭ ત્સ આવજી ૮ ગચિયાન-આવજી, ૯ પદ-આવજી ૧૦ સ્પર્શવિચાન-આવજી.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મની સ્થિતિ, બધ-બ, અત્યુદ્ધારની ઉત્કૃષ્ટ મીઠ મીઠાદી આગેવનની અમાધામજ રજી હજાર વર્ષને.

ક્રમે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મનો વિસ્તાર સંખ્યક

૨ દર્શનાવરણીય કર્મનો વિસ્તાર.

દર્શનાવરણીય કર્મની પ્રકૃતિ નવ.

૧ નિદ્રા, તે સુખે ઉઘે, સુખે જાગે

૨ નિદ્રા નિદ્રા, તે દુઃખે ઉઘે, દુઃખે જાગે

૩ પ્રયસા તે બેઠા બેઠા ઉઘે

૪ પ્રયસા પ્રયસા, તે બોલતા બોલતા, ખાતા ખાતા ઉઘે.

૫ થીશ્વરિ (સ્વાનર્હિ) નિદ્રા, તે ઉઘને વિષે અર્ધ વાસુદેવનું બળ આવે, ત્યારે ઉઘમાં ને ઉઘમાં ઉઠે, ઉઠીને પટારા ઉપાડે, ઉઘાડીને માહુથી ધરેણાનો ડાબલો લે, અને લગ્નનો જયજો બાધીને તે લગ્નને નદીએ જાય, તે ધરેણાનો ડાબલો હજાર મથુની શિલા ઉચી કરી તેની નીચે દાટ ને લૂમડા ઘોષને ઘેર આવે, ત્યારે જાગે પણ અખર ન પડે ધરેણાનો ડાબલો શોધે પણ અખર ન પડે ધરેણાનો ડાબલો શોધે પણ જડે નહિ એવી નિદ્રા ફરીથી જ મહિને આવે ત્યારે ધરેણાનો ડાબલો ફાટ્યો હોય ત્યારી લગ્નને આવે, ને જ્યાં હોય ત્યાં મુઠ, ત્યારપછી કાળ કરે, એવી ઉઘવાળો હોય તે મરીને નગે જાય તેને થીશ્વરિ (સ્વાનર્હિ) નિદ્રા કહીયે.

૧ ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, ૭ અગ્નિ દર્શનાવરણીય ૮ અવધિ દર્શનાવરણીય, ૬ કેવળ દર્શનાવરણીય, એવ નવ

દર્શનાવરણીય કર્મ છ પ્રકારે બાંધે.

૧ હંસજી પડિણિયાએ, તે ચક્ષુ આદિ ૪ દર્શનના કે તે દર્શનના મારકના અવરણવાદ (વાદા) બોલે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૧.

૨ હંસજી નિનલુવણિયાએ, તે દર્શન અને દર્શનીના ઉપકાર એળવે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૨

૩ હંસજી અંતરાયએ, તે દર્શન અને દર્શનના સાધનોના અંતરાય પાડે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૩

૪ હંસજી પત્તોસેજી તે દર્શન કે દર્શનીના ઉપર દેશ કરે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૪

૫ હંસજી આસાયણાએ, તે દર્શન અને દર્શનીની આશાતના કરે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૫

૬ કંઠેણુ વિશ્વવાયણા ભોગેણુ, તે સ્થાની સાથે જોતા ક્રમ્બા વિખણા
કરે તે સ્થનાવસ્થીય કર્મ નામિ. ૬

इति नावस्थायि कर्म नव प्रकारे भोगवे.

[illegible]

अति शान्तावस्थीय कर्मना विस्तार संपूर्ण

३ वेदनीय कर्मणा विस्तार

વેદનીય કર્મના એ બ ૧ સાતા વેદનીય ૨ વ્યસાતા વેદનીય

વેદનીય ધર્મની મોળ પ્રકૃતિ, તેમ જ શાતા વેદનીયની આઠ પ્રકૃતિ, ને અશાતા વેદનીયની આઠ પ્રકૃતિ

प्रथम शाखा वेनीन कर्मनी व्याप्त भवति

૧ મનોરથ સુખ, ૨ મનોરથ રૂપ, ૩ મનોરથ મધ, ૪ મનોરથ રમ ૫
મનોરથ વસ ૬ મનોરથ સૌખ્ય, ૭ રમ, ૮ આખ્ય ૯ હાથ મૌખ્ય

અશાંત વેદનીય કર્મની આશ્રય પ્રાપ્તિ.

૧ જામનોદા મજા ૨ જામનોદા ૨૫, ૩ જામનોદા ૩૫ ૪ જામનોદા ૨૫,
૫ જામનોદા ૫૬ ૬ મનુકુ જા, ૭ વમનકુ જા, ૮ શાવકુ જા કુપ સોજી મહતિ

વેદનીય ઈર્ષ ૨૨ પ્રકારે બાધે, તેમા શાતા વેદનીય ૬૨ પ્રકાર
તે બાધે

+1 પાવાણી કાંપિયાએ ૩ ભૂવાણ કાંપિયાએ, ૩ હવાણ કાંપિયાએ
 ૪ મતાણ કાંપિયાએ ૫ ગદુલ ૫ જાણ ભૂવાણ હવાણ મતાણ બૃહ જાણિયાએ,
 ૬ અસોવણિયાએ ૭ અમરજિયાએ ૮ અરીષ્ઠજિયાએ ૯ અપીઠજિયાએ, ૧
 અર્ધસિંહજિયાએ એ ૧૨ પ્રકારે નાધી

માંખ્યને રથાને મુદિયા શબ્દ છે

+૨ પાણી જનકપા ૨ જૂના જનકપા ૩ દેવ જનકપા, ૪ સત્તવ જનકપા
૫ જલદુ પ્રજ્ઞી ભૂત દેવ મરચોન કુખ આપવું નહિ ૬ શોક કર્યો નહિ, ૭
સ્ત્રી કમી નહિ ૮ યશ દયક અગિ પાડવા નહિ ૯ પીરવ નહિ ૧
પંક્તિ પતા કરવી ૧ -

અશાતા વેદનીય બાર પ્રકારે બાંધે તે.

૪૧ ૫૨ દુ ખલિષાએ, ૨ ૫૩મોચલિયાએ, ૩ ૫૪ઝુરલિયાએ ૪ ૫૨ટીપ્પ-
લિયાએ, ૫ ૫૨પીટલિયાએ, ૬ ૫૩પાંતિવાલિયાએ, ૭ ૫૪લુ પાણી ભૂમાણ
લુવાણ સતાણ દુ ખલિષાએ, ૮ સોચલિયાએ, ૯ ઝુરલિયાએ, ૧૦ ટીપ્પલિયાએ,
૧૧ પીટલિયાએ, ૧૨ પરિતાવલિયાએ, એવ બાર કુલ બાવીશ.

વેદનીય કર્મ સોળ પ્રકારે ભોગવે, તે સોળ પ્રકૃતિ કહી છે તે પ્રમાણે.

વેદનિય કર્મની સ્થિતિ

શાતા વેદનીય સ્થિતિ, જ્યન્ય, બે સમયની ઉત્કૃષ્ટ ૫૨ કોડા કોડી
માગરોપમની અબાધાકાળ કરે તો જ્યન્ય અ તમૂર્તનો ઉત્કૃષ્ટ, દોઢ હજાર વર્ષનો

અશાતા વેદનીય સ્થિતિ, જ્યન્ય એક સાગરના સાત ભાગ કરીએ
તે મહિના ત્રણ ભાગ ને એક પથ્યને અસ પ્યાતમે ભાગ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડા
કોડી માગરોપમની એનો અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો

૪ મોહનીય કર્મનો વિસ્તાર.

મોહનીય કર્મના બે ભેદ, ૧ દર્શન મોહનીય, ૨ આગ્નિ
મોહનીય

૧ દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ, ૧ સમ્મકૃત્ય મોહનીય, ૨
મિથ્યાત્ય મોહનીય, ૩ સમમિથ્યાત્ય મોહનીય

૨ આગ્નિ મોહનીયના બે ભેદ, ૧ કષાય આગ્નિ મોહનીય, ૨ નોકષાય
આગ્નિ મોહનીય

કષાય આગ્નિ મોહનીયની સોળ પ્રકૃતિ, નોકષાય આગ્નિ
મોહનીયની નવ પ્રકૃતિ, એવ કુલ અઠાવીશ.

કષાય આગ્નિ મોહનીયની સોળ પ્રકૃતિ.

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ, તે પર્વત ફાટ્યા સમાન,

૨ અનંતાનુબંધી માન, તે પથ્થરના સ્થંભ સમાન,

૩ અનંતાનુબંધી માયા, તે વાસના મૂળ સમાન.

૪૧ પરને (બીજાએને) દુ ખ આપવું ૨ પરને સોઠે કરાવવો, ૩ પરને
ઝુરણા કરાવવી, ૪ પરને આસ પકાવવા, ૫ પરને પીટાવવું, ૬ પરને પરિતાપના
આપવી, ૭ ૫૪ પ્રાણી ભૂત જીવ સત્ત્વોને દુ ખ આપવું, ૮ જોક કરવો, ૯ ઝુસ્સા
કરવી, ૧૦ ટપક ટપક આસિ પાડવા, ૧૧ પીટવું, ૧૨ પરિતાપના કરવી

૪ અનતાનુભવી સોભ, તે જીરમજના રમ સમાન.

એ ચારેની ગતિ નરકની સ્થિતિ જાવ જવની, ધાત કરે સમક્રિતની.

૫ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, તળાવની તિરાડ સમાન.

૬ અપ્રત્યાખ્યાની આન, તે હાલકાના રથના સમાન.

૭ અપ્રત્યાખ્યાની આયા, તે ઘેડાનાં લીઝાં સમાન.

૮ અપ્રત્યાખ્યાની સોભ, તે નગરની ગટરોના કર્મ સમાન.

એ ચારેની ગતિ તિવ્ર બની સ્થિતિ એક વળની ધાત કરે રેણ મતાની.

૯ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યીય ક્રોધ, તે વેણુ મખે લીટી સમાન.

૧૦ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યીય આન, તે સાકાના રથના સમાન.

૧૧ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યીય આયા, તે ચીમૂંચિકા સમાન.

૧૨ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યીય સોભ, તે ગાડાના અજળ કે અજળ સમાન.

એ ચારેની ગતિ અનુષ્ઠની સ્થિતિ ચાર માસની ધાત કરે સાધુવણની.

૧૩ સત્ત્વસનનો ક્રોધ, તે તણી મખે લીટી સમાન.

૧૪ સત્ત્વસનનો આન, તે નેનના રથના સમાન.

૧૫ સત્ત્વસનની આયા, તે વાંસની છાંઈ સમાન.

૧૬ સત્ત્વસનનો સોભ, તે ખત્ર તથા હલસના રમ સમાન.

એ ચારે ગતિ કરે રેવની, સ્થિતિ ચંદ્ર દિવસની ધાત કરે વધાખ્યાન

માત્રની એ ૧૧ કથાય ચારિત્ર શિદ્ધનીય.

નોકરાય ચારિત્ર શિદ્ધનીયની નવ પ્રકૃતિ

૧ હાસ્ય ૨ ર્જિત ૩ અરજિત ૪ ભય ૫ શોક, ૬ દુઃખ, ૭ રોડે
વેદ ૮ પુરુષ વેદ, ૯ નપુસક વેદ એવ નવ યજ્ઞને કુલ રૂપ ને પ્રથમ ઈંદન
મેદનીયના અઞ્જ પ્રકૃતિ ૩૩ અકૃતિ પ્રકૃતિ થઈ.

શિદ્ધનીય કર્મ ૭ પ્રકારે બાધે તે

૧ તીવ્ર ક્રોધ ૨ તીવ્ર માન ૩ તીવ્ર આયા ૪ તીવ્ર સોભ, ૫ તીવ્ર
અન મોહનીય, ૬ તીવ્ર ચારિત્ર શિદ્ધનીય.

શિદ્ધનીય કર્મ પાંચ પ્રકારે બોધવે તે.

૧ મન્થનન મેદનીય ૨ મિથ્યત્વ મેદનીય, ૩ સમ્બંધ મિથ્યાત્વ
મેદનીય, ૪ કથાય ચારિત્ર મેદનીય ૫ નોકરાય ચારિત્ર મેદનીય.

મોહનીય કર્મની સ્થિતિ, જ્યન્ય, અતર્મુહર્તની, ઉત્કૃષ્ટ સંતિર કોડા કોડી સાગરાપમની, અજાધાકાળ જ્યન્ય અતર્મુહર્તનો ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષનો.

૫ આયુષ્ય કર્મનો વિસ્તાર.

આયુષ્ય કર્મની ચાર પ્રકૃતિ, તે ૧ નારકીનું આયુષ્ય, ૨ તિર્થંચતુ આયુષ્ય, ૩ મનુષ્યનું આયુષ્ય, ૪ દેવનું આયુષ્ય

આયુષ્ય કર્મ સોળ પ્રકારે બાંધે, તેની વિગત. ૧ નારકીનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે, ૨ તિર્થંચતુ આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે, ૩ મનુષ્યનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે ૪ દેવનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે

નારકીનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ મહા આરભ, ૨ મહા પાન્નક, ૩ કુણ્ણિમ, આદાર, ૪ ૫ એદ્રિય વધ, એવ ચાર

તિર્થંચતુ આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ માયા સહિત અલિક, ૨ તિવડ માયા અલિક, ૩ અલિક વચન, ૪ જોટા તોલ જોટા માપ, એ ચાર કુલ આઠ

મનુષ્યનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ ભદ્ર પ્રકૃતિ, ૨ વિનયપ્રકૃતિ, ૩ સાનુકોશ, ૪ અમલસર, એવ ચાર કુલ ૧૨

દેવનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ સરાગ સંધમ, ૨ સંધમા-મ વમ, ૩ ખાલતપોષકર્મ, ૪ અકામ નિર્જરા, એવ ચાર કુલ સોળ

આયુષ્ય કર્મ ચાર પ્રકારે ભોગવે.

૧ નારકી, નારકીનું ભોગવે, ૨ તિર્થંચ, તિર્થંચતુ ભોગવે, ૩ મનુષ્ય, મનુષ્યનું ભોગવે

આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ.

નારકી દેવની સ્થિતિ જ્યન્ય દશ હજાર વર્ષ ને અતર્મુહર્ત અધિક, ઉત્કૃષ્ટ તેનોશ સાગર ને પૂર્વકોડીનો વ્રજે ભાગ અધિક

૬ નામ કર્મનો વિસ્તાર.

નામ કર્મનો બે ભેદ, ૧ શુભ નામ, ૨ અશુભ નામ

નામ કર્મની ૯૩ પ્રકૃતિ, તેના ૪૨ શોક.

૧ ગતિ નામ, ૨ જાતિ નામ, ૩ શરીર નામ, ૪ શરીર અજોષાગ નામ, ૫ શરીર અધન નામ, ૬ શરીર સન્નાતકરણ નામ ૭ સહનન (સધવણ) નામ, ૮ સસ્થાન નામ, ૯ વર્ણ નામ ૧૦ ગ્રંથ નામ, ૧૧ રસ નામ, ૧૨ સ્પર્શ નામ, ૧૩ અગ્રહણ નામ, ૧૪ ઉપધાત નામ, ૧૫ પરાધાત નામ, ૧૬ અનુપૂર્વી નામ,

૧૭ ઉચ્છૈષ્ઠ નામ ૧૮ ઉચીત નામ ૧૯ આતાપ નામ, ૨ બિહાવચ્છિ નામ
૨૧ મંથ નામ, ૨૨ રથાવર નામ, ૨૩ સુદ્રમ નામ, ૨૪ આદર નામ, ૨૫ પર્ણ
નામ ૨૬ અપચ્છિ નામ ૨૭ પ્રત્યેક નામ ૨૮ સાધારણ નામ ૨૯ શિષ્ય નામ,
૩ અસ્થિર નામ ૩૧ શુભ નામ ૩૨ અશુભ નામ, ૩૩ સૌમાન્ય નામ,
૩૪ કુશાન્ય નામ ૩૫ સુસ્વર નામ, ૩૬ દુસ્વર નામ, ૩૭ આદેય નામ, ૩૮
અનાદેય નામ, ૩૯ કરીયાકાર્તિ નામ ૪ અપસાદાકાર્તિ નામ, ૪૧ તીર્થકર નામ,
૪૨ નિતીશુ નામ, એ ૪૨ થોડ.

૪૨ થાકની ૯૩ પ્રકૃતિ

પહેલી ગતિ નામના ચાર કોડ ૧ નરકની ગતિ ૨ તિથિની ગતિ,
૩ મનુષ્યની ગતિ ૪ દેવની ગતિ, એવ ચાર.

બીજી ગતિ નામના પાંચ કોડ ૧ જોદિવની ગતિ ૨ મેષદિવની
ગતિ ૩ ત્રિષદિવની ગતિ ૪ ચોષદિવની ગતિ, ૫ ૫ મેષદિવની ગતિ, એવ નવ.

ત્રીજી શરીર નામના પાંચ કોડ ૧ જોદાગિક શરીર ૨ વૈદિક શરીર
૩ આકારક શરીર, ૪ તેજસ શરીર ૫ કામજી શરીર, એવ ચોડ.

ચોથી શરીર આંગ્રાપાગના ત્રણ કોડ ૧ જોદાગિક શરીર અગ્નિપાંચ,
૨ વૈદિક શરીર આંગ્રાપાંચ ૩ આકારક શરીર અગ્નિપાંચ એવ ત્રણ કુલ સપ્ત.

પાંચમી શરીર બધેન નામના પાંચ કોડ ૧ જોદાગિક શરીર બધેન,
૨ વૈદિક શરીર બધેન ૩ આકારક શરીર બધેન ૪ તેજસ શરીર બધેન ૫
કામજી શરીર બધેન એવ પાંચ કુલ ગણીય.

છઠી શરીર સંધાતકરણના પાંચ કોડ ૧ જોદાગિક શરીર સંધાતકરણ,
૨ વૈદિક શરીર સંધાતકરણ, ૩ આકારક શરીર સંધાતકરણ ૪ તેજસ શરીર
સંધાતકરણ, ૫ કામજી શરીર સંધાતકરણ, એવ પાંચ કુલ સપ્તગણીય.

સાતમી સંકલન નામના ૭ કોડ, ૧ વજ્રવચનારાત્મ સંકલન, ૨
રથવચનારાત્મ સંકલન, ૩ નાસત્મ સંકલન, ૪ અપનારાત્મ સંકલન ૫ કલિકા
સંકલન, ૬ સેવાર્ષ સંકલન એવ ૭ કુલ તેનાં.

આઠમી સંસ્થાન નામના ૭ કોડ ૧ સમગ્રાસ સંસ્થાન, ૨ ન્યગ્રોપ
પરિમલ સંસ્થાન ૩ સાદિ સંસ્થાન, ૪ કુલ્લ સંસ્થાન, ૫ વામન સંસ્થાન,
૬ કુલ મરેથાન એવ ૭ કુલ જોડાણીય.

નવમી વર્ણના પાંચ કોડ ૧ કાળો ૨ નીલો ૩ ચતો ૪ પીળો,
૫ ધોળો, એવ પાંચ કુલ મુગ્ધાણીય.

દશમે ગંધના બે ભેદ, ૧ મુરલિ ગંધ, ૨ કુરલિ ગંધ, એવ બે કુલ છેતાળીય.

અગ્નીઆરમે રસના પાંચ ભેદ, ૧ તીખો, ૨ કઠવો ૩ કસાયલો, ૪ ખાટો, ૫ મીઠો; એવં પાંચ, અષ્ટ કુલ ઓકાવન.

આરમે સ્પર્શના આઠ ભેદ, ૧ હળવો, ૨ ભારે, ૩ ઠંડો, ૪ મુંઢાળો, ૫ ટાટો, ૬ ઉંઢો, ૭ છુજો, ૮ ચોપડયો, એવ આઠ, અષ્ટ કુલ ઓગણસાઠ

તેરમે અશુદ્ધિનું નામનો એક ભેદ, એવં સાઠ.

ચૈત્તમે ઉપધાત નામનો એક ભેદ, એવં એકસઠ

પત્તરમે પરાધાત નામનો એક ભેદ એવ બાસઠ

સોળમે અનુપૂર્વીના ચાર ભેદ, ૧ નારીની અનુપૂર્વી, ૨ તિર્થંચની અનુપૂર્વી, ૩ મનુષ્યની અનુપૂર્વી, ૪ દેવની અનુપૂર્વી, એવં ચાર, કુલ ઇસઠ

સત્તરમે ઉચ્છવાસ નામનો એક ભેદ, એવ સડસઠ

અઠારમે ઉદ્યોત નામનો એક ભેદ, એવ અડસઠ.

ઓગણીશમે આત્માપ નામનો એક ભેદ, એવ ઓગણ્યોતેર

વીશમે વિહાયગતિ નામના બે ભેદ, ૧ પ્રચલત વિહાયગતિ તે મધ હસ્ટીની પેઠે શુભ ચાલવાની ગતિ, ૨ અપ્રચલત વિહાયગતિ તે જાંઠની પેઠે અશુભ ચાલવાની ગતિ, એવ બે કુલ ઓઠતેર

બાકી જે બાવીશ બોલ રહ્યા તે દરેકના એક એક ભેદ છે. સર્વ થઈ દહ ભેદ તે દહ પ્રકૃતિ સ પૂર્ણ.

નામ કર્મ આઠ કારે બાંધે. તેમાં શુભ નામ કર્મ

ચાર પ્રકારે બાંધે તે.

૧ કાયાની સરલતા તે, કાયાના યોગ સારા પ્રવર્તવે

૨ બાયાની સરલતા તે વચનના યોગ સારા પ્રવર્તવે

૩ ભાવની સરલતા તે, મનના યોગ સારા પ્રવર્તવે.

૪ અકલેશકારી પ્રવર્તન, તે જોડા રાડ, અધિક વિવાદ ન કરે

અશુભ નામ કર્મ ચાર પ્રકારે બાંધે તે.

૧ કાયાની વક્રતા, ૨ બાયાની વક્રતા, ૩ ભાવની વક્રતા, ૪ કલેશકારી પ્રવર્તન

નામ કર્મ ૨૮ પ્રકારે સોગવે તે

૧ શુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે, ૨ અશુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે

શુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે તે

૧ હ્રસ્વ સ્વર, ૨ હ્રસ્વ રપ, ૩ હ્રસ્વ જપ, ૪ હ્રસ્વ રસ, ૫ હ્રસ્વ રસર્ષ ૬ હ્રસ્વ ગતિ ૭ હ્રસ્વ સ્થિતિ, ૮ હ્રસ્વ લાવણ્ય, ૯ હ્રસ્વ મૃદામિતિ, ૧ હ્રસ્વ ઉત્થાન, કર્મ જ્યોતીર્વ પુરુષાકાર પરાક્રમ, ૧૧ હ્રસ્વ સ્વર, ૧૨ ક્રિત સ્વર, ૧૩ પ્રિત સ્વર, ૧૪ મનોહ સ્વર, એ ચૌદ

અશુભ નામ ચૌદ પ્રકારે સોગવે

૧ અનિષ્ટ સ્વર, ૨ અનિષ્ટ રપ, ૩ અનિષ્ટ જપ, ૪ અનિષ્ટ રસ, ૫ અનિષ્ટ રસર્ષ ૬ અનિષ્ટ ગતિ, ૭ અનિષ્ટ સ્થિતિ, ૮ અનિષ્ટ લાવણ્ય ૯ અનિષ્ટ મૃદામિતિ ૧ અનિષ્ટ ઉત્થાન કર્મ જ્યોતીર્વ પુરુષાકાર પરાક્રમ, ૧૧ હ્રિત સ્વર ૧૨ ક્રિત સ્વર, ૧૩ અનિષ્ટ સ્વર, ૧૪ અજ્ઞાન્ત સ્વર, એ ચૌદ કુલ ૨૮

નામ કર્મની સ્થિતિ, જ્યન્ય આઠ મુદ્દાની ક્રિષ્ટ નીચે દેખાશે. સાતરોજમની અપાધાકાગ મે હળાર વર્ણો.

૭ યાત્ર કર્મની વિસ્તાર

યોત્ર કર્મના ન બેદ, ૧ ઉચ્ચ યોત્ર, ૨ નીચ યોત્ર

યાત્ર કર્મની સોળ પ્રકૃતિ, તેમાં ઉચ્ચ યોત્રની

આઠ પ્રકૃતિ, ને નીચ યોત્રની આઠ પ્રકૃતિ

ઉચ્ચ યોત્રની આઠ પ્રકૃતિ

૧ નતિ વિશિષ્ટ, ૨ કુળ વિશિષ્ટ, ૩ જળ વિશિષ્ટ, ૪ રપ વિશિષ્ટ ૫ તપ વિશિષ્ટ ૬ મત્ર વિશિષ્ટ, ૭ લાભ વિશિષ્ટ, ૮ ઐશ્વર્ય વિશિષ્ટ

નીચ યોત્રની આઠ પ્રકૃતિ

૧ તપિ વિશિષ્ટ, ૨ કુળ વિશિષ્ટ, ૩ જળ વિશિષ્ટ, ૪ રપ વિશિષ્ટ ૫ તપ વિશિષ્ટ, ૬ મત્ર વિશિષ્ટ, ૭ લાભ વિશિષ્ટ, ૮ ઐશ્વર્ય વિશિષ્ટ

યાત્ર કર્મ સોળ પ્રકારે બાધે, તેમાં ઉચ્ચ યોત્ર આઠ પ્રકારે બાધે ને નીચ યોત્ર આઠ પ્રકારે બાધે

ઉચ્ચ યોત્ર આઠ પ્રકારે બાધે તે, ૧ નતિ અમર, ૨ કુળ અમર, ૩ જળ અમર, ૪ રપ અમર ૫ તપ અમર ૬ મત્ર અમર ૭ લાભ અમર ૮ ઐશ્વર્ય અમર

નીચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે બાંધે તે. ૧ જાતિ મદ, ૨ કુળ મદ, ૩ બળ મદ, ૪ રૂપ મદ, ૫ તપ મદ, ૬ સ્ત્ર મદ, ૭ લાભ મદ, ૮ ઐશ્વર્ય મદ, એવ આઠ, કુળ સોગ.

ગોત્ર કર્મ સોળ પ્રકારે ભોગવે, તેમા ઉચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે, ને નીચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે. તે જે પ્રમાણે ઉચ ગોત્ર તથા નીચ ગોત્રની આઠ આઠ પ્રકૃતિ છે તે જ આઠ આઠ પ્રમાણે ભોગવે.

ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ, જલ્પ આઠ મુદ્દર્શની, ઉત્કૃષ્ટ, વીર કોઠાકોઠી સાગરોપમની અબાધા કાળ એ હજાર વર્ષનો.

૮ અંતરાય કર્મનો વિસ્તાર.

અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ.

૧ દાનાત્રાય, ૨ લાભાત્રાય, ૩ ભોગાત્રાય ૪ દિપભોગાત્રાય, ૫ વીર્યાત્રાય, એ પાંચ,

અંતરાય કર્મ પાંચ પ્રકારે બાંધે, તે ઉપર પ્રમાણે.

અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકારે, ભોગવે, તે પણ તે પ્રમાણે.

અંતરાય કર્મની સ્થિતિ, જલ્પ, અત્યુદ્દર્શની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રીશ કોઠા કોઠી સાગરોપમની અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો.

ઇતિ અંતરાય કર્મ સંપૂર્ણ.

ઇતિ આઠ કર્મનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ

(૮) ગતાગતિ

ગાથા,

૧ પારસ, ૨ ચઉવીસાધ, ૩ સંતર, ૪ એગસમય, ૫ કંતરી, ૬ ય; ૭ ઉવદ્ધુ, ૮ પરભવ આદિયં, ૯ ચ અઠે ૧૦ આર્ગવિસા. ૧. પહેલો પારસ દ્વાર.

નાગી, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ એ ચાર ગતિમા હિતપણ થવાનું તથા ચલવાનું. અતર પડે તો જલ્પ એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પાર મુદ્દર્શન અતર પડે સિદ્ધગતિમાં અતર પડે તો જલ્પ એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનું ચલવાનું નથી

બીજે ચૈત્રવીશ ક્ષર

૧ પહેલી નરકે, આ તર પડે તો, જમન એક સમય કૃત્ય, એ
મુહૂર્ત

૨ બીજી નરકે, આ તર પડે તો જમન, એક સમય કૃત્ય, એ
દિવસ

૩ ત્રીજી નરકે, જમન, એક સમય, કૃત્ય ૫૨ દિવસ

૪ ચોથી નરકે, જમન, એક સમય, કૃત્ય, એક માસ

૫ પાંચમી નરકે જમન એક સમય કૃત્ય એ માસ

૬ છઠી નરકે, જમન એક સમય, કૃત્ય, ચાર માસ

૭ સાતમી નરકે, જમન, એક સમય, કૃત્ય, ૭ માસ

ભવનપતિ, વાલુબ્ય તર જ્યોતિષી, પહેલા બીજા દેવસોકે મુ
આ તર પડે તો જમન એક સમય કૃત્ય, ચોવીસ મુહૂર્ત

ત્રીજે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન, એક સમય, કૃત્ય, ન
દિવસ ને વીસ મુહૂર્ત

ચોથે દેવસોકે આ તર પડે તો જમન એક સમય કૃત્ય ન
દિવસ ને ૪૦ મુહૂર્ત

પાંચમે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન, એક સમય, કૃત્ય સા
નાવીસ દિવસ

છઠ્ઠે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન, એક સમય, કૃત્ય પીસાળી
દિવસ

સાતમે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન એક સમય કૃત્ય, એ
દિવસ

આઠમે દેવસોકે આ તર પડે તો જમન એક સમય કૃત્ય, એ
દિવસ

નવમે-દશમે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન એક સમય, કૃત્ય
સપ્તાહ માસ

અગિયારમે-બારમે દેવસોકે આ તર પડે તો, જમન એક સમય
કૃત્ય સપ્તાહ વર્ષ

ત્રેવેચકની પહેલી ત્રિકે આ તર પડે તો, જમન એક સમય, કૃત્ય
મપ્પાતા જગત વર્ષ

ત્રેવેયકની ત્રીજી ત્રિકે અંતર પડે તો, જનન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ,
સંખ્યાતા લાખ વર્ષાં,

ચાર અનુત્તર વિમાને અંતર પડે તો, જનન્ય, એક સમય ઉત્કૃષ્ટ,
પદ્યના અસંખ્યાતમા ભાગનું,

પાંચમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને અંતર પડે તો, જનન્ય, એક સમય
ઉત્કૃષ્ટ, પદ્યના સંખ્યાતમા ભાગનું,

પાંચ એકેદ્રિયમાં અંતર નથી;

ત્રણ વિકલેદ્રિય ને તિર્થથ સંમૂર્ષિમમાં અંતર પડે તો, જનન્ય,
એક સમય ઉત્કૃષ્ટ, અતરુદ્ધતાં,

તિર્થથ ગર્ભજ, મનુષ્ય ગર્ભજમાં અંતર પડે તો, જનન્ય, એક
સમય, ઉત્કૃષ્ટ, બાર મુદ્દાં,

મનુષ્ય સંમૂર્ષિમમાં અંતર પડે તો, જનન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ,
ચોવીશ મુદ્દાં,

સિદ્ધમાં અંતર પડે તો, જનન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનું એમજ
સિદ્ધ વર્ણ અવવાનું ઉત્પન્ન રિરહનો પેર જાણવું

બીજો દ્વાર સંપૂર્ણ.

ત્રીજો સમ્યંતર નિરતર દ્વાર.

સમ્યંતર કહેતા અતર સહિત, નિરતર કહેતા અંતર સહિત ઉપજે તે

પાંચ એકેદ્રિયના પાંચ દંડકે વર્ણને, બાકીના આગણીશ દંડકે
તથા સિદ્ધમાં સમ્યંતર તથા નિરતર ઉપજે

પાંચ એકેદ્રિયના પાંચ દંડકમાં નિરતર ઉપજે. એમજ ઉદ્વર્તન
(અવવાનું) પણ સિદ્ધને વર્ણ સર્વને જાણવું

ત્રીજો દ્વાર સંપૂર્ણ.

ચોથો એક સમયમાં જે બોલમાં બેટલા ઉપજે તથા ચવે તે દ્વાર.

સાત નારકી, ૭. દશ ભવનપતિ, ૧૭. વાણવ્યંતર, ૧૮. બ્યોતિષી,
૧૯ પહેલાથી આઠ દેવલોક, ૨૭. ત્રણ વિકલેદ્રિય, ૩૦ તિર્થથ સંમૂર્ષિમ,
૩૩. એ તેત્રીશ બોલમાં એક સમયમાં જનન્ય, એક, બી, ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ
ઉપજે, તે સંખ્યાના તથા અસંખ્યાતા ઉપજે.

નવમુ-દશમુ-અગિયારમું-બારમું એ ચાર દેવલોક ૪, નવ
ત્રેવેયક ૧૩ પાંચ અનુત્તર વિમાન ૧૮, મનુષ્ય ગર્ભજ ૧૯, એ

ઓગણીશ બોલના, નમન, એક બે, ત્રણ કિશ્કે સપ્તાતા ઉપર પુરવી,
પાણી, અગ્નિ, વાયુ, એ ચાર એકદિશમાં, સમયે, સમયે, અસપ્તાતા ઉપર
વનસ્પતિમાં, સમયે સમયે સપ્તાતા અસપ્તાતા અને (વધારવાને)
આતા ઉપર

સિદ્ધમાં એક સમયે નમન, એક બે, ત્રણ કિશ્કે એકસોને બધ
ઉપર થાય. એમજ ઉત્પત્તિન પણ સિદ્ધ વર્ણ સર્વને નાણું છતિ એક સમયે
ઉત્પન્ન થવાનો તથા અવવાનો શાષા દ્વાર સંપૂર્ણ

પાચમી ઠાં (કયાલી આવે), છત્રો ઉદવર્તન
(અવીને જાય) તે જાને દ્વાર

૫૧૩ મહિના ને ને મોલનો આવીને ઉત્પન્ન થાય તે આગ્રહિત
[કસમાત (કયાલી) આવે], ને અવીને ૫૧૩ મહિના ને ને મોલમાં અવ તે
આત (ઉદવર્તન)

૧ પહેલી નરકે ૨૫ બોલની આગ્રહિત, તે ૫૨૨ કર્મ જ્ઞાન, પાંચ
સતી તિર્થ, પાંચ અસતી તિર્થ, પચદિશ એ પચીસ પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે ૫૨૨ કર્મ જ્ઞાન, પાંચ સતી તિર્થ, એ
વીસના પર્યાપ્ત, તથા અપર્યાપ્ત એમ આગ્રહની

૨ બીજી નરકે વીસ બોલની આગ્રહિત, તે ૧૫ કર્મ જ્ઞાન, પાંચ
સતી તિર્થ, એવ ૨ પર્યાપ્તના

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૩ ત્રીજી નરકે, ઓગણીશ બોલની આગ્રહિત, તે બીજી નરકમાં ૭
વીસ મોલનો આવે છે, તેમાંથી એક જુનપરિમય નાદ કરતાં બાજીના ઓગણીસની

અતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૪ ચોથી નરકે અદ્વાર બોલની આગ્રહિત, તે બીજી નરકમાં ને વીસ મોલનો
આવે છે તેમાંથી ૧ જુનપરિમય ૨ એકર એ ને નાદ કરતાં બાજીના અદ્વારની

અતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૫ પાચમી નરકે સત્તર બોલની આગ્રહિત, તે બીજી નરકમાં ને વીસ
મોલનો આવે છે તેમાંથી ૧ જુનપરિમય ૨ એકર, ૩ સ્થળચર, એ ત્રણ નાદ
કરતાં બાજીના સત્તર મોલની.

જનારની અને દેવતા કાળ કરીને મનુષ્ય કે તિથિ જમાં જન્મે છે તે અપર્યાપ્ત
અરેવામાં મળ્યા નથી. તે અપેક્ષાએ મોર્ષ માત્ર પર્યાપ્તના માને છે

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૬ છઠી નરકે સોળ બોલનો આગતિ, તે બીજી નરકમા જે વીશ બોલનો આવે ૬ તેમાંથી ૧ જીજ્ઞપરિસર્પ, ૨ ખેચર, ૩ રથળચર, ૪ ઉરપરિસર્પ, એ ચાર નાદ કરનાં બાળના મોળની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે.

૭ સાતમી નરકે સોળ બોલની આગતિ, તે પંદર કર્મભૂમિ ને જળચર એ સોળની, તે મધ્યેની સ્ત્રી મરીને ન આવે, પુરુષ તથા નપુંસક મરીને આવે

ગતિ ૬૨ બોલની, તે પાંચ સસી તિર્થંચના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તની.

૮ પચીસ ભવનપતિ, છવીશ વાણવ્યંતર, એ એકાવન જાતિના દેવની આગતિ, ૧૧૧ બોલની, તે ૧૦૧ સંસી મનુષ્યના, પર્યાપ્તા, પાંચ સસી તિર્થંચ પચોદ્રિય ને પાંચ અપચી તિર્થંચ, એવ ૧૧૧ ના પર્યાપ્તની.

ગતિ ૪૬ બોલની તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થંચ, એવ વીશ, બાદર પૃથ્વીકાય, ૨૧, બાદર અપકાય ૨૨, બાદર વનસ્પતિકાય ૨૩, એ ત્રેવીશના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની

૯ જ્યોતિષીને પહેલા દેવલોકે ૫૦ બોલની આગતિ, તે ૫૦ કર્મભૂમિ, ત્રાંશ અકર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થંચ, એવ પચાસ પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, તે ભવનપતિ પ્રમાણે

૧૦ બીજા દેવલોકે ચાળીશ બોલની આગતિ, તે પંદર ક્વિમ કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થંચ, એ વાંશ ને ત્રીશ અકર્મભૂમિમાંથી પાંચ ક્વિત્વચવધ એ ૬૨ બાદ કરતા, બાકીના વીશ, એવ ચાળીશ પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, ને ભવનપતિ પ્રમાણે

૧૧ પહેલા કિંદેવધીમાં ત્રીશ બોલની આગતિ, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સંસી તિર્થંચ, પાંચ દેવકુર, પાંચ ઉત્તરકુર, એવ ત્રીસના પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, તે ભવનપાત પ્રમાણે

૧૨ ત્રીજા દેવલોકથી આઠમા દેવલોક સુધીના, નવ લોકોંતકના, ને બીજા ને ત્રીજા કિંદેવધી, એ સત્તર જાતિના દેવની વીશ બોલની આગતિ, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થંચ, એ વીશના પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થંચ, એ વીશના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની

૧૩ નવમા, દશમા, અગિયારમા, બારમા, એ ચાર દેવલોક, નવ ત્રેવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન, એ અશ્વર જાતિના દેવની આગતિ, પદર કર્મભૂમિના પર્યાપ્તની

અતિ ૩૦ બોલની, તે પદર કર્મશૂનિના પર્વાપ્ત અને અપર્વાપ્તની
૧૪ પૂર્વી, પાછી, વનસ્પતિ, એ ત્રણની આગતિ, જ્યાં તે
વેવાળીય બોલની તે એકસો ને એક મનુષ્ય સમર્થિમના અપર્વાપ્ત, તે પદર
કર્મશૂનિના અપર્વાપ્ત ને પર્વાપ્ત એવ ત્રીસ કુલ એકમે એકથીય ને અગાળિય
જાતિના તિર્થંચ એવ ૧૭૬ ને એકસઠે આતિના દેવ (તે પચીસ ભવનર્વાય
જાતિય વાણ્વતર, ૫૧ ને ૬૪ બ્રોગિની, ૬૧ પહેલા કિન્નરથી ૬૨ પહેલ
બીજી દેવસે ૬૪) ના પર્વાપ્ત એવ જ્યાં ને વેવાળિય બોલની.

અતિ ૧૭૬ બોલની તે, એકસો ને એક મનુષ્ય સમર્થિમના અપર્વાપ્ત
ને પદર કર્મશૂનિના અપર્વાપ્ત ને પર્વાપ્ત એવ ત્રીસ કુલ ૧૩૧ ને અગાળિય
જાતિના તિર્થંચ એવ ૧૭૬ ની

૧૫ વેવાળિય વાણ્વતર આગતિ, ૧૭૬ બોલની તે જપર હવેલ છે તે.

અતિ અગાળિય બોલની, તે ૪૮ જાતિના તિર્થંચની.

૧૬ ત્રણ બિહસેદ્રિયની આગતિ ૧૭૬ બોલની, તે ૧૭૬ બોલ જપ
કહેલ છે તે.

અતિ ૫૭ ૧૭૬ બોલની જપર મુળમ

૧૭ અસુક્ષ્મી તિર્થંચની આગતિ ૧૭૬ બોલની તે એકસો ને એક
મનુષ્ય સમર્થિમના અપર્વાપ્ત અને પદર કર્મશૂનિના અપર્વાપ્ત ને પર્વાપ્ત એવ
ત્રીસ, કુલ ૧૩૧ ને અગાળિય જાતિના તિર્થંચ, એવ ૧૭૬ ની.

અતિ ૩૬૫ બોલની તે, જ્યાં અવસ્થીય ને એકવન જાતિના ૬૫
૧ ૭ પહેલી નરક ૧ ૮ તે એકસોઆઠના અપર્વાપ્ત ને પર્વાપ્ત એવ ૨૬૬ ને
૧૭૬ જપર હવેલ છે તે, કુલ ૩૬૫ ની.

૧૮ સુક્ષ્મી તિર્થંચની આગતિ ૨૬૭ બોલની તે ૮૧ જાતિના દેવ
(નવાજી જાતિના દેવતામાંથી જપરના આર દેવસે ૬ નવ દેવસે ૫૫ અનુજ
વિમાન એવ આદર નાદ કરતાં જાળીના એકાથી), સ્વત નરકના આરજીના જ્યાં
૮૮ ને ૧૭૬ બોલ જપર કહેલ છે તે, એવ ૨૬૭

અતિ ૪૦ બોલની, તે પદર કર્મશૂનિ, પાંચ સચી તિર્થંચ, એ વીસઠ
પર્વાપ્ત અને અપર્વાપ્તના

પાંચની જુદી જુદી ગતિ.

૧ જળમયની ૫૨૭ બોલની તે, પાંચસે ત્રણ મદિથી નવમા
દેવસે ૫૫ સચર્વાસક નુખીના ૧૮ જાતિના દેવના અપર્વાપ્ત ને પર્વાપ્ત એવ ૭૫
બોલ નાદ કરતાં જાળીના ૫૨૭ ની.

૨ ઉરપરિસર્પની પરઝ બોલની તે, ઉપર પાચસે સત્તાવીશ કલા
તેમાથી, છઠી ને સાતમી નરકના અપર્ણા ને પર્ણાત એ ચાર બાદ કરતા બાકીના
પરઝ બોલની

૩ સ્થળચરની પર૧ બોલની તે, ઉરપરિસર્પના પાચસે ત્રીશમાથી
પાંચમી નરકના અપર્ણા ને પર્ણાત એ બે બાદ કરતા બાકીના પર૧ ની.

૪ એચરની પર૬ બોલની તે, પર૧ બોલમાથી ચોથી નરકના અપર્ણા
ને પર્ણાત એ બે બાદ કરતા બાકીના પર૬ બોલની.

૫ ભુજપરિસર્પની પર૭ બોલની તે, પર૬ બોલમાથી ત્રીજી નરકના
અપર્ણા ને પર્ણાત એ બે બાદ કરતા બાકીના પર૭ બોલની.

૧૯ અસફી મનુષ્યની આગતિ ૧૭૧ બોલની તે, ઉપર ૧૭૯
બોલ કહેલ છે તેમાથી તેજસ, વાયુના આઠ બાદ કરતા બાકીના ૧૭૧ ની.

ગતિ ૧૭૯ બોલની તે ઉપર ૧૭૯ બોલ કહેલ છે તે

૨૦ પદર કર્મભૂમિના સંજ્ઞી મનુષ્યની આગતિ, ૨૭૧ બોલની તે,
૧૭૯ બોલ કહેલ છે, તેમાથી તેજસ વાયુના આઠ બાદ કરતા બાકી ૧૭૧ બોલ
તે ને નવાણું જાતિના દેવ, એ ૨૭૦ ને પહેલેથી જ નરક સુધી, એવ ૨૭૧ ની

ગતિ ૫૬૩ ની,

૨૧ ત્રીશ અકર્મભૂમિના સંજ્ઞી મનુષ્યની આગતિ, વીશ બોલની
તે, ૫૬૨ કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થ, એ વીશ પર્ણાતની

જુદી જુદી ગતિ નીચે મુજબ.

પાંચ દેવકુરુ, પાંચ ઉત્તરકુરુ, એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની ૧૨૮
બોલની, તે ચોસઠ જાતિના દેવના અપર્ણા ને પર્ણાત એ ૧૨૮ ની

પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમકવાસ એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની
૧૨૬ બોલની, તે ઉપરના ૧૨૮ બોલમાથી પહેલા કિલાવણીના અપર્ણા ને
પર્ણાત, એ બે બાદ, એવ ૧૨૬ ની

પાંચ હેમવય, પાંચ હિરણ્યવય, એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની
૧૨૪ બોલની, તે ઉપરના ૧૨૬ બોલમાથી બીજા દેવકાકના અપર્ણા ને પર્ણાત
એ બાદ કરતા બાકીના ૧૨૪ ની

છપન અતરહીપના જુગલીયાની આગતિ પચીશ બોલની તે,
૫૬૦ કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થ, પાંચ અમત્રી તિર્થ, એવ ૨૫ પર્ણાતની

ચતિ ૧૦૨ બોલની, તે પર્ણીક બનવપતિ, બીજા વાલુઅતર એ ૧૧
ના અપર્ણા ન પર્ણા એ ૧ ૨ બોલની

એ બાવીશ બોલ સંપૂર્ણ એ બાવીશ બોલમા બાવીશ
કક્કની ગતાગતિ કહી

નવ દેવતા પદવીમાથી મારસિક સજા બાદ કરતા આઠ પદવીપર
તથા મિથ્યાત્વ તથા ત્રણ વેદ, એ

બાર બોલની ગતાગતિ

૧ તીર્થંકરની આગતિ ૩૮ બોલની, તે વૈભવનિકતા ૩૫ એ તે
પરમેશ્વરી ત્રણ નરક એ ૩૮ ની.

ગતિ મોક્ષની

૨ ચક્રવર્તીની આગતિ ૮૨ બોલની, તે નવજુ નતિના દેવતાથી
૫૨ પગપાધર્મી ત્રણ કિર્તિવધી એ બધા બાદ કરતાં બાકીના ૮૧ ને પચેલી
નરક કુલ ૮૨ બોલની.

ચતિ ૧૪ બોલની, તે સાત નરકના અપર્ણા ને પર્ણા એ ચોક્કસ
(એ તે દાસ થી લેવા ૩ મોક્ષી).

૩ વામુદેવની આગતિ ૩૨ બોલની, તે બાર દેવલોક નવ મોક્ષાતિ,
નવ પ્રવેશક ન પચેલી બીજી નરક કુલ ૩૨ બોલની.

ચતિ ૧૪ બોલની, તે સાત નરકના અપર્ણા ને પર્ણા એ ચોક્કસ

૪ બ્રહ્મદેવની આગતિ ૮૩ બોલની, તે ચક્રવર્તીના ૮૨ બોલ ૧૦૦
ન તથા એક બીજી નરક કુલ ૮૩ બોલની.

ચતિ ૭૦ મોક્ષની, તે વૈભવનિકતા ૩૫ બળતા અપર્ણા ને પર્ણા
એ ૩ ૫૦ તથા મોક્ષની.

૫ દેવલીની આગતિ, ૧૦૮ બોલની, તે નવજુ નતિના દેવતાથી
૧૦૦ પગપાધર્મી ને ત્રણ કિર્તિવધી એ બધા બાદ કરતાં બાકીના ૮૧ ને ૫૨
૩૫ મૂર્તિ પર્ણા મરણી તિવચ, ૨૫૦ પાણી બનરપાન એ ૧ ૪ ને પરમેશ્વરી
મા નરક એ ૧ ૮ પર્ણાની.

ચતિ નજી મોક્ષની

૬ સાધુની આગતિ ૨૭૫ બોલની, તે ૭૫૨ ૧૦૮ બોલ કરેલ ૭
નમ પા નમ મ વાવુના બાદ બાકી કરતાં બાકીના ૧૦૧ ને ૬૬ ભવતના દેવ, એ
૧૧ ને ૨૫૫ની ૧૫૫ નરક એ ૨૭૫ ની.

ગતિ ૭૦ બોલની, તે બળદેવ પ્રમાણે

૭ આવકની આગતિ ૨૭૬ બોલની, તે સાંકુની ૨૭૧ બોલની કરી છે તે, ને જીંદી નરકના પર્વાપ્તિ, એવ ૨૭૬ ની

ગતિ ૪૨ બોલની, તે બાગ દેવલોક, નવ લોકાતિક, એ ૨૧ ના અપર્વાપ્તિ ને પર્વાપ્તિ એવ ૪૨ ની.

૮ સમ્યક્ત્વ દષ્ટિની આગતિ ૩૬૩ બોલની, તે નવાણુ જાતિના દેવતા પર્વાપ્તિ, ને ૧૦૧ સરી મનુષ્યના પર્વાપ્તિ એવ ૨૦૦ ને ૧૦૧ મનુષ્ય ના મૂર્છિમના અપર્વાપ્તિ એવ ૩૦૧ ને ૧૫ કર્મભૂમિના અપર્વાપ્તિ. ૩૧૬, સાત નરકના પર્વાપ્તિ, એવ ૩૨૩, ને તિર્થંચના ૪૮ ભેદમાર્થી, તેજસ્ વાસુના આઠ બાદ કરતા બાકીના આળીશ એવ ૩૬૩ ની

*ગતિ ૨૫૮ ની તે, નવાણુ જાતિના દેવ, ૫૬૨ કર્મભૂમિ, પાચ સરી તિર્થંચ, છ નગ્ક એ ૧૨૫ ના અપર્વાપ્તિ ને પર્વાપ્તિ એવ ૨૫૦, તથા વિકલે દ્વિપના અપર્વાપ્તિ એ ૨૫૮, ને પાચ અસરી તિર્થંચના અપર્વાપ્તિ એવ ૨૫૮ ની

૯ મિથ્યાત્વ દષ્ટિની આગતિ ૩૭૧ બોલની, તે નવાણુ જાતિના દેવતા ને ૧૭૬ બોલ આગળ કહેલ છે તે, એવ ૨૭૮, સાત નરકના પર્વાપ્તિ એવ ૨૮૫, ને ૮૬ જાતિના જુગલીયાના પર્વાપ્તિ એવ ૩૭૧ ની.

ગતિ ૫૫૩ ની તે ૫૬૩ બોલમાથી પાચ અનુત્તર વિમાનના અપર્વાપ્તિ ને પર્વાપ્તિ એ ૫૫૩ બાદ કરતા બાકી ૫૫૩ ની

૧૦ સ્ત્રી વેદની આગતિ ૩૭૧ બોલની, મિથ્યાદષ્ટિ પ્રમાણે

ગતિ ૫૬૧ બોલની, તે સાતમી નરકના અપર્વાપ્તિ ને પર્વાપ્તિ એ બે બાદ કરતા બાકીના ૫૬૧ ની

૧૧ પુરુષ દેવની આગતિ ૩૭૧ બોલની, તે મિથ્યાત્વ દષ્ટિની આગતિ પ્રમાણે

ગતિ ૫૬૩ ની

૧૨ નપુ સક વેદની આગતિ ૨૮૫ બોલની, તે નવાણુ જાતિના દેવતા પર્વાપ્તિ ને આગળ ૧૭૬ બોલ કહ્યા છે તે, ને સાત નરકના પર્વાપ્તિ ને આગળ ૧૭૬ બોલ કહ્યા છે તે, ને સાત નગ્કના પર્વાપ્તિ એવ ૨૮૫

ગતિ ૫૬૩ ની

ઇતિ પાંચમો છઠ્ઠો દ્વાર સંપૂર્ણ.

*૨૨૨ ની પણ મનાય છે. તે ૧૫ પરમાધામી અને ૩ કિલ્લિપી એ ૧૮ ના પર્વાપ્તિ-અપર્વાપ્તિ એમ ૩૬ વર્ણને

સાતમી આયુષ્ય દ્વાર

આ કાચા આયુષ્યના ટેટલાને જાણે પરભવના આયુષ્યનો જન્મ પડે તે
 હસા બૌદ્ધશિક્ષના ૬૬૬ સોપકર્મી અને નોપકર્મી બાબુવા.
 નારકીનો એક ૬૬૬ ને દેવના ૧૩૦ એ ચોક્ક ૬૬૬ નોપકર્મી
 બાબુવા.

હસ બૌદ્ધશિક્ષના ૬૬૬ છે તેમાં જેઓને અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય છે
 તેઓ નોપકર્મી છે. સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા છે તેમાં સોપકર્મી છે ને
 નોપકર્મી ■

નોપકર્મી તે નિશ્ચયે આયુષ્યને ત્રીજે જાગે પરભવ આયુષ્ય નાધે

સોપકર્મી તે આયુષ્યને ત્રીજે જાગે, તેને ત્રીજે જાગે, ઉપર ભાલ્યાર્થ
 રહે તારે પણ પરભવ આયુષ્ય નાધે.

અસંખ્યાત વર્ષના મનુષ્ય, તિર્થંક તથા નાસ્ત્રી કેવ નોપકર્મી છે તેઓ
 નિશ્ચયે આયુષ્યના છે ગામ કુંડ છે તારે પરભવ આયુષ્ય નાધે. પરભવ
 જતા હવ છે બોલે સાથે આયુષ્ય નિવરત કરે છે

૧ જાતિ, ૨ મનિ, ૩ રિશતિ, ૪ અવગાહના, ૫ પ્રદેસ અને ૬ અનુભવ.

ક્રતિ સાતમી દ્વાર સંપૂર્ણ

આઠમી આયુષ્ય દ્વાર

આઠમીએ તથાવિષ પ્રવરે કરી કર્મ કુત્રવર્તન પ્રવુ-એવુ જેમ મન
 પાણી પીતાં જલથી પાણી જુએ તથા પીએ, તેમ હવ જાતિ નિવરતિ અકુત્રવરે
 તત્ત્વ એક એ તથા ભાગ્ય આઠમી કરી નાધે.

તે આઠમીનો અવધ-અનુભવ

સવથી થીયા હવ આઠ આઠમે કરી જાતિ નિવરતાયુષ્યને નાધનાર, તેથી
 માટે કરી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી જાતિ નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય તેથી વાંચથી
 નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી માત્રથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી તથાથી નાધનાર
 સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી મેથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય તેથી એથી નાધનાર
 સંખ્યાતયુષ્ય

ક્રતિ આઠમી દ્વાર સંપૂર્ણ

ક્રતિ જાતિ ક્રતિ સંપૂર્ણ

(૯) છ આરાના ભાવ.

૨૧ કોડકોડી સાગરોપમના છ આરા ભણવા.

પહેલો આરો.

આર કોડકોડી સાગરોપમનો પહેલો આરો સુખ સુખ નામે એટલે અતિશય સુદર ભણવો એ આરાને વિષે ત્રણ ગાઉનું શરીર ને ગણુ પદ્યોપમનું આયુષ્ય ભણવું, ઉતરતે આર એ ગાઉનું શરીર ને એ પદ્યોપમનું આયુષ્ય ભણવું. એ આરાને વિષે શરીરમા ૨૫૬ પાસળીઓ ભણવી, ને ઉતરતે આર ૧૨૮ પાસળીઓ ભણવી, એ આરાને વિષે, વજ્રકપલ નારાય સંહનન, ને સમચ્છરસ સસ્થાન ભણવું એ આરાને વિષે આં પુરૂષના ૩૫ વર્ણા શોભાયમાન દેખાય એ આરાને વિષે અઠમભકતે (ત્રણ દિવસે) આહારની છાછા થાય, ત્યારે શરીર પ્રમાણે આહાર કરે જમીનની સરસાર્ધ (૨૨) સાકર સરખી ભણવી એ આરાને વિષે કલ્પવૃક્ષ દશ પ્રકારના મનવાહિત સુખ આપે, તે દશ પ્રકારના મનવાહિત સુખની—

ગાથા

મત ગાય લિંગા, તુડીયંગા દીવ જોછ ચિતગા;
ચિતરસા મણુવેગા, ગિહગારસ અનિયગણાઉ. ૧

અર્થ—૧ મત ગા કહેતા મહુર રસના ફળના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૨ લિંગા કહેતા રત્નજડાવ ભાજનનાં કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૩ તુડીયંગા કહેતા, ૪૬ જાતિના વાજિત્રના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૪ દીવ કહેતા રત્નજડાવ દીવાના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૫ જોછ કહેતા રત્નજડાવ સૂર્યની જ્યોતિના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૬ ચિતગા કહેતા, ચિત્રામણ સહિત ફૂલની માળાના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ચિતરસા કહેતા, ચિત્તને ગમે તેવા રસવતા ભોજનના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૮ મણુવેગા કહેતા રત્ન જડાવ આભરણના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૯ ગિહગારસ કહેતા, ૪૨ ભોમીયા આવા-મનાં કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૧૦ અનિયગણાઉ કહેતા, નાકને વાયરે ઉડે એવા ઝીણા રત્નજડાવ વસ્ત્રના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, એ દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ જુગલીયાને સુખ આપે એ આરાને વિષે જુગલીયાને આયુષ્યના છ માસ પાકી રહે, તે વખતે જુગલીયા પરભવનું આયુષ્ય પામે, ત્યારે જુગલાણી એક જોડું પ્રસવે તે જોડાની પ્રાતપાલના (આસના-વાસના) ઓગણપચાસ દહાડાની કરે જુગલ જુગલાણીને

એ દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ તેની પાસે જે ફળ છે તે જ આપે છે એટલે દશે કલ્પવૃક્ષ મળીને દશ વસ્તુ આપે છે પણ જે મનમાં ચિંતવે તે આપના સમર્થ નથી

કણ માત્રનો વિરોધ ન પડે એકને છીક આવે ને એકને જગાસુ આવે, મરીને દેવગતિમાં નથ, એના સરીરનો નિહારણ (મરણક્રિયા) દેવ કરે. મતિ એક દેવની એ આરાના વિષે ઝેર નહિ, વેર નહિ હર્ષો નહિ, જરા (પ્રહરણ) નહિ, રોગ નહિ, ક્રોધ નહિ, પશિષૂર્ષ આગ ઉપાંખને વિષે સુખ ભોજવે, તે પૂર્વના ઘન, પુન્નના ફળ ભણવાં.

હતિ પહેલા આરાના ભાવ સંપૂર્ણ

ઘીએ આરો.

પહેલો આરો ઉતરીને ઘીને આરો ભેસે, ત્યારે વર્ણ, મધ, રસ, રસના પાવ અનત અનત જોજી થાય, એ આરો મધ મેઘામેઘી સાગરોપમતા ભણીને એ આરો શુભ નામે ભણે. એટલે સુદર ભણે. એ આરાને વિષે ને માઉનુ સરીરને એ પાપોપમનુ આયુષ્ય ભણુ. ઉતરતે આરે એક માઉનુ સરીર ને એક પાપોપમનુ આયુષ્ય નણુ. આરાને વિષે વજ્રજાળનારામ સદનન સમ્યક્સરસ સરથાન ભણુ એ આરાના વિષે ૧૨૮ પંસળીયો. ઉતરતે આરે ૧૪ પંસળીયો ભણી એ આરાને વિષે હકુમકતે (ને વિષે) આદાત્તી હજી ઉપ? ત્યારે સગીર પ્રમાણે આદાર કરે જમીનની સરસાધ (સ) ખાંડ સરખી નણી. ઉતરતે આરે જોજી સરખી ભણી. એ આરાને વિષે ૬ પ્રકારનાં કપરક ૬ પ્રકારનાં મનવર્જિત સુખ આવે તે ઉપર પહેલા આરામાં ક્રોધ તે પ્રમાણે ભણવાં. એ આરાને વિષે જુગલીવાના આયુષ્યના ૭ માસ બાકી રહે ત્યારે જુગલીયા પરમવનુ આયુષ્ય નાધિ, તે વખતે જુગલીયા એક નેકુ પ્રસન્ન તે ગેઝાની પ્રતિજ્ઞના એક દિવસ કરે જુગલ જુગલીયોને કણ માત્રનો વિરોધ ન પડે એકને છીક ને એકને જગાસુ આવે, તે મરીને દેવગતિમાં નથ એના સરીરનો નિહારણ દેવ કરે. મતિ એક દેવની ભણી એ આરાને વિષે ઝેર નહિ વેર નહિ હર્ષો નહિ જરા (પ્રહરણ) નહિ રોગ નહિ ક્રોધ નહિ, પશિષૂર્ષ આગ ઉપાંખને વિષે સુખ ભોજવે, તે પૂર્વના ઘન, પુન્નના ફળ ભણવાં.

હતિ ઘીએ આરાના ભાવ સંપૂર્ણ

ત્રીએ આરો.

ઘીને આરો ઉતરીને ઘીને આરો ભેસે ત્યારે વર્ણ, મધ, રસ, રસના પાવ અનન દીળા થાય. એ આરો ને મેઘામેઘી સાગરોપમતા એ આરો શુભ શુભ નામે ભણવાં એટલે સુદરના ઘણી ને વિગમતા ઘીની ભણી. એ આરાને વિષે એક માઉનુ સરીર ને એક પાપોપમનુ આયુષ્ય ઉતરતે આરે પાંચમે પાપોપમનુ સરીર ને એક પાપોપમનુ આયુષ્ય એ આરાને વિષે વજ્રજાળનારામ સદનન ને

સમયનું સ સંચાન જાણવું એ આગને વિષે ૧૪ પાસળીઓ, ઉતરતે આગે ૩૨ પાસળીઓ જાણવી એ આગને વિષે ચલિયબકતે (એક દિવસે) આહારની ઈચ્છા ઉપજે, ત્યારે શરીર પ્રમાણે આહાર કરે જમીનની સરસાઈ (મ્સ) ગોળ સંખ્યા જાણવી હિતગતે આગે સારી જાણવી એ આરાને વિષે કલ્પવૃક્ષ મ્સ પ્રકારના સુખ આપે એ આગને વિષે છેલ્લા જુગલીયાના આયુષ્યમાં છેલ્લા છ માસ બાકી ગહે ગ્હે ત્યારે જુગલીયા પરભવનું આયુષ્ય બાધે, તે વારે જુગલાણી એક જોડું પ્રસવે, તે જોડાની પ્રતપાસના ઝોગણએ શી દિવસની કરે જુગલ જુગલાણીને કાણ માત્રના વિયોગ ન પડે એકને છીક ને એકને જગાસું આવે, તે મરીને દેવ ગતિમાં જાય એના શરીરને નાહારણ (મન્દકિયા) દેવ કરે એ ત્રણ આરા જુગલીયાના એકલો જુગલ ધર્મ જાણવો. એ ત્રીજા આરામાં જુગલીયા મુઘી, ગતિ એક દેવની જાણવી એ આરાને વિષે જુગલીયા ધર્મ મુઘી એ નહિ, વેર નહિ, દુષ્ટા નહિ, જગ નહિ, ગગ નહિ, કુપ નહિ, પરિપૂર્ણ અગ ઉપાગને વિષે સુખ ભોગવે તે પૂર્વના દાન પુન્યના કળ જાણવી

ઇતિ જુગલીયા ધર્મ સપૂર્ણ.

ત્રીજા આરાના જતાં શેષ ચોરાસી લાખ પૂર્વ ત્રણ વર્ષ અને સાઠ આઠ મહિના રહ્યા ત્યારે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય ભોગવીને, ત્યારી ચંદ્રાને, વનિતા નગરને વિષે, નાલિરાજને ધેગ મરદેવી ગણીની કુક્ષીમાં શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી ઉપન્યા પછી સત્રા તવ માસે જન્મ થયો. પ્રથમ ઋષભનું ૨૧મ દીકું માટે ઋષભદેવ નામ પાડ્યું તે ઋષભદેવ સ્વામીએ જુગલ ધર્મ નિવારી (કાઠી નાખી) ને ૧ અસિ, ૨ મસિ, ૩ કૃષિ, ૪ કલ્યાણિક બેહાતેર કળા કુરૂપને લીખવી, આને મોસઠ કળા લિખારી અનુક્રમ વાસ્તે વીશ લાખ પૂર્વ તો કુવરપણાના રજા ત્રેસઠ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળ્યું પછી પોતાના મુત્ર ભગતને રાજ્ય સોંપી, પોતે આગ હજાર પુરૂષ સહિત સયમ લીધા સયમ લીધા પછી એક હજાર વર્ષ દેવની માન ઉપન્યા, એમ છત્રચપલ્ય, તથા દેવજપણ્ય મળીને પૂર એક લાખ પૂર્વના સયમ પાળીને, અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર, પદ આસને બેસીને દશ હજાર સહુ સહિત, ભગવત મોક્ષ પદાર્થ તે સ્વામીજીના પાત્ર દલાણીક, ઉતરાપાઠા નક્ષત્રના થયા, તે ૧ પહેલે કલ્યાણીકે, ઉતરાપાઠા નક્ષત્રમાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચંદ્રાને મરદેવી રાણીની કુક્ષીમાં ઉપન્યા, ૨ બીજે કલ્યાણીકે ઉતરાપાઠા નક્ષત્રમાં જન્મ થયો, ૩ ત્રીજે કલ્યાણીકે, ઉતરાપાઠા નક્ષત્રમાં રાજ્યાસને ગિરાજના, ૪ ચોથે કલ્યાણીકે, ઉતરાપાઠા નક્ષત્રમાં દીક્ષા લીધી, ૫ પાંચમે કલ્યાણીકે, ઉતરાપાઠા નક્ષત્રમાં કેવળજ્ઞાત પામ્યા અને અકિન્નિત નક્ષત્રમાં પ્રભુજી મોક્ષ પદાર્થ એ જુગલીયા ધર્મ નિવાર્યા પછી મતિ પાત્ર જાણવી

ઇતિ ત્રીજા આરાના લાવ સપૂર્ણ.

ચોથા આરો

ચીમે આરો ઉતરીને ચોથા આરો બેઠા. ત્યારે વર્ણ મધ, સ્ત, સ્પર્શના ખંડ
 ખંડ ખંડ ચોળ થયા એ આરો એક કોઠાકોટી સાચોપમમાં બેતાળીસ કલાર ત્યાં
 જોડા ભણવે. એ આરો વળમ મુવમ નામે ભણવે. એકમે વિખતતા પુણી ને સુમત
 શેડી ભણવી એ આરોને વિષે પાંચે પળખનું સરીર ને કાઠ પૂવનું આપુખ
 ભણવું ઉતરતે આરે સત કાષ્ટુ સરિ ને ગયે. વર્ષા કિય આપુખ ભણવું
 એ આરોને વિષે સકનન છ હસ્થાન છ એ આરોને વિષે કર પંચળીયો ભણવી,
 એ આરોને વિષે કિન કિન મલ્લે આકારની હપ્પા થાય, તે વારે પુરેવ કર કલ્લે,
 ને આ રહ કલ્લેનો આકાર કરે પત્તીની સસ્પાઈ (સ્પ) સારી ભણવી. ઉતરતે
 આરે તેથી કોઠા ભણવી એ આરોને વિષે કૈવ ભર્ષા છપ વરસ અને સાપખાં
 મહિય ભાડી રજા ત્યારે દરબા પ્રાણત દેવસેકી વીસ સાચોપમનું આપુખ ભેળવી
 ચીતે મહાકાંડ નમરીને વિષે ભવમધ્ય આસળુના ઘેર, દેવાનહા બહાણીની કુશીમાં
 મી મહાવીર સ્વામી કિખના, ત્યાં સ્વામી ૮૨ ર્જની સા. ૮૩ મે ર્જની
 સહેનું આસન આપુ ત્યારે સહેકો ઉપયોગ મુજાને જોયાં તેા મી મહાવીર સ્વામી
 મિહુ ને કુમે ઉપ મ એમ ભણવું તે ખનતે કાળે આમલ્ય થયું તે વારે સહે
 કિરિયમમેથી દેવને ભોલાવાને કહુ કે તમે ભણો. બધને મી મહાવીર સ્વામીના
 મર્ષ સમિયકુદ નચરને વિષે સિદ્ધાર્થ રાગને ઘેર, તિસલારેથી રાણીની કુશીએ
 મુજા. અને તિસલારેથી સર્ણની કુશીએ પુત્રીયે મર્ષ છે તે દેવાનહા બહાણીની
 કુશીમાં મુજા. એમ કહુ ત્યારે તે કાસુમમેથી દેવે ત્યાં તીર્થતિ (કો) છા તેમ
 કીક) એમ કરીને તેજ વખતે તે માહલકુદ આમ્યો ન ત્યાં ભસ્વતને નમસ્કાર
 કરીને કહુ એ કે સ્વામી તમે સાર ભણ્યો. કુ તમારો મર્ષ સાકાર છે તે
 વખતે દેવાનહા બહાણીને આવસ્થાપિની નિદ્રા મુજાને મર્ષ સાકારો તે મર્ષ
 કિસિકુદ નચરને વિષે, સિદ્ધાર્થ રાગને ઘેર તિસલારેથી રાણીની કુશીમાં મુજા,
 અને તિસલારેથી રાણીની કુશીમાં એ મુજાનો મર્ષ કતો તે દેવાનહા બહાણીની
 કુશીમાં મુજા. પછી સમ મર્ષ સ્થાનવ માસે ભવવત્તો ભમ થયે. પછી કિસે
 વિષે વધવા કાગ્યા. ભનુકે મોવનાવસ્થા પામ્યા ત્યારે કૈલાસ નામે આ પવન
 મસારિક સુખ ભોજનત્યાં એક પુત્રી મર્ષ તેનું નામ કિસલારેના પાણુ મીઠા વપ
 નસાર્યા મ્ક માતાપિતા મરણ પામ્યા પછી એકએકપણે સવમ લીધા. જવમ
 મળતે સાકાવાર મર્ષ ને એક પવનલીધા લગી સત તપ તુ ખાન કરીને
 ભસ્વતને કન્કાળાને બી ને ખાન ચોથા પથ તે બેતાળ મુડી દરબ તે સવા
 નામ વિમ, વિજ્ય નામ મુજા ઉતર કાલુની નજી, મદયા મુખ આવે,
 ૧૨ રિશી ત્યાં જવાએ પીવાતા નામ પામથી પોત્તીએ મુલિયા નચરની મર્ષ

અબુવાલિકા નદીને ઉત્તર દિશાને તટે સામાયિક ગાથાપતિ કૃષ્ણીના ક્ષેત્રને વિષે વૈયાટથી પક્ષના સ્થાનકના દર્શાન પ્રુષ્ટે, ત્યાં શાહવક્ષની નજીક, ઉત્કે અને ગોધુમ આસને તડકાની આતાપના લેતાં થકા, એવે શુભ પ્રકારે પાણી પીવા રહિત, મહિવીઆરો હઠ્ઠલકતા કરે, શ્રી મહાવીર ઉંચા દીવ્યથી નીચું મરતક, એવી રીતે ધર્મધ્યાનમાલી પ્રવર્તતાં ધ્યાનક્રમ ક્રોધાને વિષે પહેલ્યા છતે, શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ છે તેણે અતરાલે (વચ્ચે) વર્તતા થકા આઠ કર્મ મધ્યે, ૧ સ્નાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ મોહનીય, ૪ અતરાય, એ ચાર ધનઘાતી કર્મ અરિ કહેતાં શત્રુ સમાન, વૈરી સમાન, ઝોટિંજ સમાન તેને હણી, ક્ષય કરી, દૂર કરીને મહા પ્રકાશ કરે એવું કેવળજ્ઞાન કેવલદર્શન પ્રાપ્ત થયું એગમગ્રંથોશ વર્ષ ને સાઠ પાંચ મહિના સુધી, કેવળજ્ઞાનપણે વિચાર્યાં એવ સર્વ થકને બહોતે વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને, ચોથા આરાના ક્ષેપ જતાં ત્રણ વર્ષ ને સાઠઆઠ મહિના બાકી રહ્યા, ત્યારે કાર્તિક વદી અમાસને દિને, પાવાપુરી નગરીને વિષે એકાએકપણે સ્વામી નિર્વાણ (મોક્ષ) પધાર્યા તે ભગવતના પાંચ કલ્યાણીક ઉત્તરા ફાલગુની નક્ષત્રમા થયા, તે ૧ પહેલે કલ્યાણીકે ઉત્તમ ફાલગુની નક્ષત્રમા દશમા પ્રાણત દેવલોકથી ચવીને કેવળજ્ઞાની કુક્કીએ ઉપન્ન્યા, ૨ બીજે કલ્યાણીકે, ગર્ભનું સાહસ્ય થયું, ૩ ત્રીજે કલ્યાણીકે, જન્મ થયો, ૪ ચોથે કલ્યાણીકે, દાક્ષા લાધી, ૫ પાંચમે કલ્યાણીકે, કેવળજ્ઞાન પામ્યા ત્વાતિ નક્ષત્રમા ભગવત મોક્ષ પધાર્યાં એ આરાને વિષે ગતિ પામ્ય જાણવી શ્રી મહાવીરદેવ નિર્વાણ પધાર્યાં, તેજ વખતે શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્ન્યુ તે ગૌતમ ત્વામી બાર વર્ષ કેવળ પ્રવચ્ચ્યાં પાળીને મોક્ષ પધાર્યાં, તેજ વખતે શ્રી સુધર્મા ત્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્ન્યુ, તે સુધર્મા સ્વામા આઠ વર્ષ કેવળ પ્રવચ્ચ્યાં પાળી મોક્ષ પધાર્યાં, તેજ વખતે શ્રી જંખૂસ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્ન્યુ, તે જંખૂસ્વામી ૪૪ વર્ષ ભગી કેવળ પ્રવચ્ચ્યાં પાળીને મોક્ષ પધાર્યાં, એવ સર્વ થકને શ્રી મહાવીર દેવને મોક્ષ પધાર્યાં પછી ૬૪ વર્ષ ભગી કેવળજ્ઞાન નહ્યું, પછી વિચ્છેદ ગયુ (નષ્ટ થયુ.) એ આગને વિષે જન્મેલ હોય, તે પાંચમા આગમા મોક્ષ જાય, પરંતુ પાંચમા આગનો જન્મેલ હોય, તે પાંચમા આરામા મોક્ષ જાય નહિ જંખૂસ્વામીજી મોક્ષ પધાર્યાં પછી દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે આ પ્રમણે:- ૧ પરમ અવધિજ્ઞાન ૨ મનર્થવજ્ઞાન, ૩ કેવળજ્ઞાન, ૪ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ૫ સ્વસ્થ સપગય ચારિત્ર, ૬ યથાખ્યાત ચારિત્ર, ૭ પુલાકલબ્ધિ ૮ ક્ષપક-ઉપશમ એણી, ૯ આદ્યારક શરીર, ૧૦ શ્વનકેશી સાધુ એ દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા (નષ્ટ થયા.)

ઇતિ ચોથા આરાના લાવ સ પૂર્ણ.

પાશ્વર્યા આશ્રો.

ચોથો આશ્રો કૌરવિ પાશ્વર્યા આશ્રો બોલે, ત્યારે વર્ણ મેષ, રસ, રસદર્શન
પર્વેષ અર્જન અર્જન જોજા થયા. એ આશ્રો એકવીસ કનર વર્ણો ગણવે. એ
આશ્રો કુવમ નામે ગણવે, એટલે એકવીસ તત્ત્વ વિષમત્ત ગણવે. એ આશ્રોને ત્રિ
સાત હાથનું સરીર અને અસો વર્ષમાં બીજી આયુષ્ય ગણવું. કૌરવે આશ્રો એ
હાથનું સરીર ને વીસ વર્ષનું આયુષ્ય ગણવું. એ આશ્રોને વિષે સહનન જ
સ સ્થાન ૭ કૌરવે આશ્રો સેવર્ત સહનન, ૬૩ સસ્થાન. એ આશ્રોને વિષે ૧૧
પાસળીયે, કૌરવે આશ્રો આઠ પાસળીયે ગણવે. એ આશ્રોને ત્રિ ૧૬૧ દિન પ્રત્ય
આઠાસ્યા પ્રત્યક્ષ ઉપર તે વારે પેત્રોતોતાના સરીર પ્રમાણે આશ્રો ૩૨ નામની
સરસાધ (૨૫) બોલી એટલે કૌરવે કૌરવે કૌરવે આશ્રો કુઆસા ની નામની
કૌરવે સરસાધ ગણવે. એ આશ્રોને ૧૫૫ ત્રિતિ માર ગણવે. (પાશ્વર્યા એક પ્રત્યે
ન ગણ) પાશ્વર્યા આશ્રોના લક્ષણ ૩૨ બોલ નીચે પ્રમાણે -

- ૧ નમર તે મામડાં સરખા થશે
- ૨ મામડાં તે મસાણુ સરખા થશે
- ૩ ભથા (જિયા) કુળના એક તે લસ દમી સરખા (નીચા કુળના) થશે
- ૪ પ્રથાનો ભાવની થશે
- ૫ રાગઓ વમરક સરખા થશે.
- ૬ સારા કુળની સ્ત્રી તે લગ્નગરબિન થશે
- ૭ સારા કુળની સ્ત્રી તે વેશ્યા સરખા થશે.
- ૮ કુવ પોતાના હાથે (મરજી કુળના વત્રો) માલરી
- ૯ સિધ્ધ કુરના અપરાધ બોલશે
- ૧૦ કુર્બન એક સુખી થશે
- ૧૧ લગ્નના ભોજ કુખી થશે
- ૧૨ કુલિય કુલના થવા પડશે
- ૧૩ કૌરવ, સર્વોદિની હાલ થવા પડશે
- ૧૪ વાઙ્મયે અર્જના ભોજી થશે
- ૧૫ હિસાએ ધન પ્રજાતિનાર થવા થશે
- ૧૬ એક ધનના થવા ભેદ થશે
- ૧૭ નિશ્ચતીની દેવ થવા થશે,

૧૮ મિથ્યાત્વીની લોક ધણા થશે

૧૯ માણસને કેવલર્થન દુર્લભ થશે.

૨૦ વિદ્યાધરના વિલાપભાવ થોડા રહેશે

૨૧ ગોરસ (દૂધ, દહી, ખી,) માં સરસાઈ થોડી રહેશે

૨૨ બળદ પ્રભુખના બળ, આયુષ્ય થોડા રહેશે.

૨૩ સાધુ, સાધ્વીને માસ કલ્પ તથા યોગાસુ કર્પાં જોવાં ક્ષેત્ર થોડા રહેશે

૨૪ xશ્રાવકની અગિયાર પ્રતિમા તથા સાધુની બાર પ્રતિમા વિચ્છેદ જશે

૨૫ શ્રદ્ધ શિષ્યને લાણાવશે નહિ

૨૬ શિષ્ય અવિનીત, કલેશી ધણા થશે.

૨૭ અધર્મી, કલેશી, ઝગઝગોર, કુમાણસ ધણા થશે, ને સુમાણસ થોડા થશે

૨૮ આચાર્ય પોતપોતાના ગમ્મળની પરપરા, સમાચારી છુટી છુટી પ્રવર્તાવશે, તથા મૂઢ, મૂખ માણસને મોઢું, મિથ્યાત્વના પાયમા નાખશે, ઉત્સવ ભખશે, નિહતિક, કુલુહિક ધણા થશે, પોતપોતાની પરપરામાં રાચશે

૨૯ સરસ, ભદ્રિક, ન્યાયી, પ્રમાણિક પુરુષ થોડા રહેશે

૩૦ મ્લેચ્છના રાજ્ય ધણા થશે

૩૧ હિંદુના રાજ્ય અલ્પ ઋદિવાળા ને થોડા રહેશે

૩૨ મોટા કુળના રાજ તે નીચ કામ કરી અન્યાય અધર્મ તથા દુષ્ટ-સનમાં ધણા રાચશે. એ ઉર યોદ્ધ સંપૂર્ણ.

એ આરાને વિષે ધન સર્વ વિચ્છેદ જશે. લોકાદાની ધાતુ રહેશે. આમઝાની મોહિરો ચાલશે, તે ધનવત કહેવાશે એ આરાને વિષે એક ઉપવાસ તે માસ-ખમણ સરખો થશે [એ* આગતે વિષે જ્ઞાન સર્વ વિચ્છેદ જશે, દ્વન્ત દશરૈકાલિક સૂત્રના પહેલા ૪ અધ્યયન રહેશે કોઈ માને છે કે, દશરૈકાલિક, ૨ ઉત્તરાધ્યન, ૩ આચારાગ ૪ આવશ્યક એ ચાર સૂત્ર રહેશે તે ઉપર ચાર જીવ એકાવતારી થશે તે ચાર જીવના નામ દુષસહ નામ આચાર્ય, ૨ કાલ્યુતી નામ સાધ્વી ૩ જનદામ નામે આવદ, ૪ નાગશ્રી નામે આવિકા એ સર્વ ધર્મને ૨૦૦૪ પાયમા આરાના છેડા સુધી શ્રી મહાવીરના યુગધર બજાવા]

x શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાનો વિચ્છેદ કોઈ કોઈ નથી માનતા

* દાઉસ [] માં લખેલી વાત સિદ્ધાંતમાં નથી, અથવા છે અને ચર્ચાર્થ છે

અપાર કુદી ૧૫ ને દિન કોઈનું આસન મળશે, ત્યારે સર્વે ઉપવેન મુખને ભેટી ૩ આજે પાંચમે આરો ઉતરીને કાસે છો આરો મેસરી એમ બંસુને સર્વે જાણશે આવીને તે ચાર જીવને કહેશે ને કાસે છો આરો મેસરી, માટે જાણોતી, પડિકામી, નિદા નિઃશ્વસ યાજો, એમ સર્વે કહેશે પણ તે ચાર જીવ તે પ્રભાણે હેરી, સર્વને ખમાવી, નિઃશ્વસ થઈ સવારો કસે તે વખતે સવારે મહાસર્વક નામે વાપરો થશે, તેણે હરી પકાસ, ખર્ચત, મહં, બેદ, કુપા વાત, સર્વ સ્થિતિ વિકાસ (નાશ) થઈ માત્ર ૧ વેદાદ્ય જવ ત્વ ૨ મત્રા નહી, ૩ સિંધુ નદી, ૪ કુપાકુ ૫ સરસ્વતી આદિ એ પાંચ સ્થાનક રહેશે બીજા સર્વ સ્થાનક વધી પડશે. તે ચાર જીવ સમાવિ પડિકામે કાળ કરાવે પહેલાં દેવોએ જાણે ત્યારે ચાર ભોલ વિચ્છે જશે ૧ પહેલે પ્રકારે જૈન ધર્મ વિચ્છે જશે ૨ બીજા પ્રકારે મિષ્ઠાત્રીનો ધર્મ વિચ્છે જશે, ૩ ત્રીજા પ્રકારે રાગની રીતભાત વિચ્છે જશે ચોથા પ્રકારે નાદર અગ્નિ વિચ્છે જશે

એ પાંચમા આસના ઉપ કુદી ચાર યનિર્મા જીવ નાથ, એક પાંચમે મોક્ષ પ્રતિષ્ઠા ન નાથ ધર્મ પાંચમા આસના સાવ સંપૂર્ણ

છો આરો.

ત્યારે પાંચમે આરો ઉતરીને છો આરો મેસરી તે વખતે થઈ ૧૫, ૨૫, ૨૫ના ૧૧૧ જાનતા જાનતા જોણા થશે. એ આરો એકાદિય કાળર વર્તે જાણશે. એટલે એ આરો પછો ભવ કર-પણે પ્રસાદાયક જાણશે. એ આરોને ત્રિ એક હાજુ કરીર, ને ૨ વર્ષનું આકાશ ઉતરતે આરે મુક્ત હાજુ કરીર ને ૨ વર્ષનું આકાશ, ઉતરતે આરે મુક્ત હાજુ કરીર ને ૧૧ વર્ષનું આકાશ જાણુ એ આરે સકાન એક સેવાત સરવાન એક દુઃ ઉતરતે આરે જાણુ એમજ જાણુ એ આરોને ૭ દિને જાક પાંચમો ઉતરતે આરે ચાર પાંચ ગાથા, એ આસના વિશે ૭ વર્ષની સી ગર્જા ધમ્મી તે કાળા કુદા પી રીસાત, નાથ તે દેશ પળા એવા યોદ્ધા જાણુ તે કુદાની પાંચ પતિવાર સાથે દેસરી ન આગને ત્રિ મત્રા નહી નિધુ નદીમા વેતાદ્ય જવ ત્વના મત્રે ૭૨ બીજા વાગે ન બીજાનાં મનુષ્ય તથા નિર્જાત બીજામાન રહેશે મત્રા સિંધુનો સાદી ખાસ જોજાનો પદ ૭ નેવાં રથના મીથા પ્રમાણે પહેલો તથા ચાકાની પરી બો એકાદ પાણી રહેશે તેમાં મત્ર ૩ ૭ પાણુ થશે. તે જરતિ બીજાના મનુષ્ય, ન પાને પ્રમાત સમરે, મત્ર ૩ ૭ કાળને વેણુ કાણુ, તે સ્થાના તાજી તેમજ તાજી સિંધુએ રહેશે તેને મનુષ્ય જાણુ ર કસી. તેનાં હાલો તથા માખાં તેમજ માખીને મુદી, મુદાના માખાનાં જોપતીમાં પાણી લાવીને પીશે એ રીત

એકવીસ હજાર વર્ષ પૂરા કરશે જે માણુમ દાન પુન્યગ્રહિત, તેમજ નમોઝ્કાર રહેલ પ્રત પ્રત્યાખ્યાન રહિત સમકિત વિનાનો હશે, તે એવા આરાને વિષે આવીને ઉપધીશે એવું જાણી જે કોઈ મનુષ્ય જોન ધર્મ પાળશે, અથવા જોન ધર્મની આસ્થા રાખશે તે જીવ આ કાવાખિત્રમથી તરીને પરમ સુખ પામશે

ધર્મિ છઠા આરાના ભાવ સંપૂર્ણ.

ધર્મિ છ આરાના ભાવ સંપૂર્ણ.

૧૦ દશ દ્વારના જીવસ્થાનક.

ગાથા.

જીવજાણુ નામ, લખખણુ કિંધ, કિરિયા, કર્મસત્તાઅ, બંધ, ઉદીરણુ, ઉદઅ, નિબજરા, છ ભાવ, દશ દ્વારઅ ૧

અર્થ - દશ દ્વારના નામ, ૧ પહેલો ચક્ર જીવસ્થાનકના નામનો દ્વાર ૨ બીજો લક્ષણ દ્વાર, ૩ ત્રીજો સ્થિતિ દ્વાર, ૪ ચોથો ક્રિયા દ્વાર, ૫ પાંચમો કર્મસત્તા દ્વાર, ૬ છઠો કર્મ બંધ દ્વાર, ૭ સાતમો કર્મ ઉદીરણુ દ્વાર ૮ આઠમો કર્મ ઉદઅ દ્વાર, ૯ નવમો કર્મનિબજરા દ્વાર ૧૦ દશમો છ ભાવ દ્વાર

દશ દ્વારનો વિસ્તાર.

પહેલો નામદ્વાર, તે ચોદ જીવસ્થાનકનાં નામ

૧ મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનક ૨ સાસ્વાદાન જીવસ્થાનક, ૩ સમમિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનક ૪ અવગી સમદષ્ટિ જીવસ્થાનક ૫ દેશવર્તી જીવસ્થાનક ૬ પ્રમત્તા સંચલિ જીવસ્થાનક ૭ અપ્રમત્તા સંચલિ જીવસ્થાનક, ૮ નિર્વર્તિ આદર જીવસ્થાનક, ૯ અનિર્વર્તિ આદર જીવસ્થાનક ૧૦ સક્ષમ સપગય જીવસ્થાનક ૧૧ ઉપશમ મોહનીય જીવસ્થાનક, ૧૨ ક્ષીણ મોહનીય જીવસ્થાનક. ૧૩ મયોગી દેવલી જીવસ્થાનક ૧૪ અયોગી દેવલી જીવસ્થાનક ધર્મિ નામ દ્વાર સંપૂર્ણ.

બીજો લક્ષણ દ્વાર.

૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મિથ્યાત્વના બે પ્રકાર ૧ ઉચ્છાદિત, ૨ તવાદિત

૧ ઉચ્છાદિત તે એ છુ અધિકુ સદાહે તથા પ્રરૂપે

૨ તવાદિત તે વપરીત સદાહે તથા પ્રરૂપે

મિથ્યાત્વના ચાર લેહ

૧ એક મૂળમીજ પીતરાવનાં વચન કહી નહિ, અસુધે એક ધાવડીસ, સાખ સુત્ર સુત્રાગ્રની (સુત્રાગ્રની)

૨ એક કંઈક કહી કંઈક ન કહી, જમાણી પ્રમુખ સાત ની કવચ સાખ સુત્ર ઉવવાઈ વચ ધર્માગ્રના સાતમે ઠાણે.

૩ એક જાણુ પાણુ જોણુ જાણુ, કહી, ઉદયેદાસ કુવલ, સાખ સુત્ર સુત્રાગ્રની જીળ કુવલધેના સત્તથા અધ્યયને.

૪ એક શાનાતરાદિક લેહ બોલને વિષે સહા કયા લેહ લે. ૧ શાનાતર ૨ કર્મનાતર, ૩ ચરિત્રાતર, ૪ સિત્રાતર, ૫ પ્રવચનાતર, ૬ પ્રાવચનાતર ૭ કળાતર ૮ મર્તિતર, ૯ મર્તાતર, ૧૦ અત્રાતર, ૧૧ નર્મતર ૧૨ નિષર્મક ૧૩ પ્રમાણાતર. તેની સાખ સુત્ર જગતી સતક ૫૬મે, ઉદેશી જીને ૧

૨ સાસ્વાદાન સમદષ્ટિ સ્વસ્થાનકનું લક્ષણ, જે સમક્ષિ વચકે ૧મતો છે. પરાસ માત્ર તહે, જે હ દિવાદાસ ને અવગત વચકે હોમ, પર્વાત થવા પછી મહી નામ, સહી ૫ ચોદિય ને પર્વાત થવા પછી પચ હોમ, તેને માર્ગદાન સમદષ્ટિ સ્વસ્થાનક કહિએ. સાખ સુત્ર સ્વર્ણાગ્રના ૬૩મે અધિકારે

૩ ત્રીજી સમમિથ્યાત્વદષ્ટિ સ્વસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મિથ્યાત્વમંત્રી નીલપો પચ સમક્ષિ પામ્યો નહા, એવે જાતરાએ અધ્યવસાયને રસે કરીને પ્રસાદે થકો જાણુ કમ જાણુ નહિ કાળ પચ કરે નહિ, સાથી જે થોડા કાલ માટે અનિશ્ચયપણ માટે જીજ્ઞાસી પડીને પહેલે જાવે, અથવા તપાથી એક જાણુ સ્વસ્થાનકે નામ, ત્યારે જાણુ જાણુ, કાળ પચ કરે સાખ સુત્ર જગતી, સાત નીલમે અથવા જાણુમે. ૩

૪ ચોથું અવગતી સમદષ્ટિ સ્વસ્થાનકનું લક્ષણ, જે સહા કક્ષિ રક્ષિતપણે પીતરાવના વચન શુદ્ધ જાવે કહી, તથા પ્રીત જાણુ ગાયને એરી પ્રમુખ વિદા અથવાજી જાણુ નહિ શા માટે જે લોક મધ્યે દિલ્લીક નિહી કહેવાય માટે, મધ્યજીવીને અવકા ન પડેનિ, તેની સાખ સુત્ર ઉત્તરાધ્યયન ૧૨ મા મોક્ષ માત્રના અધ્યયને ૪

૫ પંચમતી સ્વસ્થાનકનું લક્ષણ, ૭ પચાતર સમક્ષિ સદિત, વિદ્યાન વિવેક મર્દિત, દેસવળી મત જાણુ, તે તથા એક નમોદાસવી પ્રત્યાખ્યાન તથા એક જગને અધ્યવસાય પ્રત્યાખ્યાન, ઉદ્દે ૧૧ પાવડી પ્રતિષ્ઠા જાણુ તેને દેસવળી પ્રત્યાખ્યાન કહિએ સાખ સુત્ર જગતી સતક સતરમે ઉદેશી જી ૭ છે ૫

૬-પ્રમત્તસંયતિ અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે સમક્તિ સહિત સર્વ
મત આદરે, પ્રમત્તનો અર્થ જે (અપ્રમત્ત અવસ્થાનકે સંબલનના આગ્રહાય છે
તે યજ્ઞ) પ્ર કહેતા વિશેષે, મત્ત કહેતા માતો છે સંબલનનો ક્રોધ, માન, માયા
લોક તેને પ્રમત્ત સયાત અવસ્થાનક કહિયે, પણ પ્રમાદી ન કહિયે ૬

૭ સાતમા અપ્રમત્ત સંયતિ અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે અ કહેતા
નથી, પ્ર કહેતા વિશેષે, મત્ત કહેતા માના, સંબલનનો ક્રોધ માન, માયા, લોક
એટલે છદ્દાથી કાઠક પાતળો છે, તેને અપ્રમત્ત સયતિ અવસ્થાનક કહિયે ૭

૮ આઠમા નિવર્તિ આદર અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે નિવર્તિ કહેતા
નિવર્ત્યો છે, સંબલનના ક્રોધ અને માનયજ્ઞ તેને નિવર્તિ આદર અવસ્થાનક
કહિયે ૮.

૯ નવમું અનિવર્તિ આદર અવસ્થાનકનું લક્ષણ, અનિવર્તિ કહેતા
નથી નિવર્ત્યો, સંબલનના લોક યજ્ઞ તેને અનિવર્તિ આદર અવસ્થાનક કહિયે ૯

૧૦ દશમું સૂક્ષ્મ સંપરાય અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે થોડાં મંત્ર-
વનના લોકનો ઉદય છે, તેને સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થાનક કહિયે ૧૦

૧૧ અગિયારમું ઉપશાંત મોહનીય અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે
મોહનીય કર્મનાં ૨૮ પ્રકૃત ઉપશમાયી છે તેને ઉપશાંત મોહનીય અવસ્થાનક
કહિયે. ૧૧

૧૨ બારમું ક્ષીણ મોહનીય અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મોહનીય
કર્મનાં ૨૮ પ્રકૃતિ ક્ષય કરી છે તેને ક્ષીણ મોહનીય અવસ્થાનક કહિયે ૧૨

૧૩ સયોગી કેવળી અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મન, વચન, કાયાના
શુભ યોગ સહિત, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનપણ્ય પ્રવર્તે, તેને સયોગી કેવળી અવસ્થાનક
કહિયે

૧૪ ચૌદમું અયોગી કેવળી અવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે શરીર મહિત
મન, વચન, કાયાના યોગ રૂપીને કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનપણ્યે પ્રવર્તે તેને અયોગી
કેવળી અવસ્થાનક કહિયે ૧૪

ઈતિ બીજે લક્ષણ દ્વાર સંપૂર્ણ.

ત્રીજે સ્થિતિ દ્વાર

પહેલા મિથ્યાત્વ અવસ્થાનકની સ્થિતિ, ત્રણ પ્રકારની.

૧ અનાદિ અપર્યવસિત તે મિથ્યાત્વની આદિ નથી અને અંત (છેડા)
પણ નથી, તે અજાત્ર જીવોનું મિથ્યાત્વ જણાવું

૨ અનાદિ સપર્થવસિત, તે મિથ્યાતાવની આદિ ધર્મ જન્ય બદ (૭૩) ઉ તે જન્ય દવેનુ મિથ્યાત્વ જન્યુ ૨.

૩ સાદિ સપર્થવસિત, તે મિથ્યાત્વની આદિ ઉ જને જત જન્ય છે અનાદિ કાળનુ દવને મિથ્યા વ છે, તે જન્ય દવ કોઈક વારે, સમક્ષિત થામે તેમણી સસાર પદિ જન્ય થોગ કર્મને વિરોધે કરી, સમક્ષિતથી પ્રાપ્તે તે મિથ્યાત્વ થામે, તે જન્ય દવ સમક્ષિત પદિવાદ આપી જન્યુ તે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ, જન્ય-અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટ અર્થે પુદગલ પરાવર્તનમાં દેશ જલ તે દવ, નિશ્ચય સમક્ષિત થામે મોક્ષ જન્ય ૩

મિથ્યાત્વ દવસ્થાનકની સ્થિતિ કહી તેની સાખ, સત્ત દવસ્થાનકને કમને અધિકાર

૨-૩ ઊંચા અને ત્રીજા કો બે દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-એક સમય ૭ ઉત્કૃષ્ટ, અત્યુદ્ધતની, ૨-૩

૪ થોથા દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-અત્યુદ્ધતની, ઉત્કૃષ્ટ જન્ય સાચોપમ કમોરી ૪

૫ પાચમા દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-અત્યુદ્ધતની, ઉત્કૃષ્ટ કો પૂર્વમાં દેશ નહી ૫.

૬ છઠ્ઠા દવસ્થાનકની સ્થિતિ પતિવાદ આપી, જન્ય-એક સમય ઉત્કૃષ્ટ કો પૂર્વમાં દેશ નહી પ્રવર્તન આપી જન્ય-અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટ કો પૂર્વમાં દેશ નહી તે કમોદેવ આપી તેની સાખ સત્ત કમવતી રાત્રે નત્રે ઉત્કૃષ્ટ નત્રે ૬

૭ સાતમા, ૮ આઠમા, ૯ નવમા, ૧૦ દશમા, ને ૧૧ અધિધારક એ પાંચ દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-એક સમયની ઉત્કૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની તેની સાખ, સત્ત જન્યની રાત્રે પતિવાદે ૧૧

૧૨ બારમા દવસ્થાનકની સ્થિતિ જન્ય-અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની ૧૨

૧૩ તેરમા દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટ કો પૂર્વમાં દેશ જલ ૧૩

૧૪ ચૌદમા દવસ્થાનકની સ્થિતિ, જન્ય-અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની તે અત્યુદ્ધત કેવુ જન્ય પાચ નત્રે (અ. ૫ ઉ. ૫. ૫) ઉત્કૃષ્ટ એકમા વચ્ચે ૭ કાળ, તે અત્યુદ્ધત જન્યુ ૧૪

હતિ ત્રીજે સ્થિતિદાર સંપૂર્ણ

ચોથો ક્રિયાદ્વાર.

ક્રિયા પચીસ છે, તે ૧ કાષ્ઠવા ક્રિયા ઇન્દ્રિયિક પચીસ ક્રિયા પ્રથમ લખી છે, તેમાંની ક્રિયા જે જે જીવસ્થાનકે જોડી જે જે કારણે કરીને લાગે તેના વિસ્તાર કર્મ આઠ છે, તેમાં એક ચોથું મોહનીય કર્મ સરદાર છે, તે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે.

તે ૨૮ પ્રકૃતિના વિસ્તાર કર્મ પ્રકૃતિના ચોક્કસ મધ્યે લખેલ છે તે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિની સત્તા, ઉદ્ભવ, ક્ષયોપશમ, ક્ષયને લીધે જે જે ક્રિયા લાગે અને જે જે ક્રિયા ન લાગે તે કહિયે છીએ.

પહેલે મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનકે, જે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે, તેમાં ૧ અલગ્યને છત્રીશ પ્રકૃતિની સત્તા છે તે ૧ સમક્રિત મોહનીય, ૨ સમ-મિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બે વર્ણને, કેટલાએક લગ્ય જીવને ૨૮ પ્રકૃતિનો ઉદય છે, તેમાં મિથ્યાત્વનું બળ વિશેષ છે, તેમાં બેનું 'અરૂં' તે ત્રણનો વાદ બેનું 'અરૂં' તે, ૧ સમક્રિત મોહનીય, ૨ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનું 'અરૂં' ત્રણનો વાદ તે, ૧ અક્રિયાવાદી, ૨ અચાનવાદી, ૩ વિનયવાદી, એ ત્રણનો વાદ; તેણે કરીને ચોવીસ સપગય ક્રિયા લાગે. ૧.

બીજી જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિમાંની અઠાવીશનો ઉદય છે, તેમાં સાસ્વાદાનનું બળ વિશેષ છે, તેમાં બેનું 'અરૂં' તે બેનો વાદ બેનું 'અરૂં' તે ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૨ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનું 'અરૂં' તે બેનો વાદ તે ૧. અક્રિયાવાદી, ૨ અચાનવાદી એ બેનો વાદ, તેણે કરીને ચોવીસ સપગય ક્રિયા લાગે ૨.

ત્રીજી સમમિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની ૨૮ નો ઉદય તેમાં સમમિથ્યાત્વનું બળ વિશેષ છે, તેમાં બેનું 'અરૂં' તે બેનો વાદ બેનું 'અરૂં' તે ૧ સમક્રિત મોહનીય, ૨ મિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનું 'અરૂં' બેનો વાદ તે ૧ અચાનવાદી, ૨ વિનયવાદી, એ બેનો વાદ, તેણે કરીને ૨૪ સપગય ક્રિયા લાગે ૩.

ચોથે અપ્રતી સમદષ્ટિ જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની સાતનો ક્ષયોપશમ, એકીશનો ઉદય, સાતનો ક્ષયોપશમ, તે અનર્તનુગધી કેવ, માન, મજા, લોભ, સમક્રિત મોહનીય ૫, મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬, સમમિથ્યાત્વ મોહનીય ૭, એ સાતનો ક્ષયોપશમ ૨૧ નો ઉદય તે, ઉપર જે સાત ભેદ થયા તે વર્જ્યા, સાતના ક્ષયોપશમ ખાટે, એક મિથ્યાદર્શનવતિયા ક્રિયા ન લાગે, એકીશ ૧૧ ઉદય મારે, તેવીશ સપગય ક્રિયા લાગે ૪.

પાંચમે દેગપ્રતી જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની ૧૧ નો ક્ષયોપશમ ૧૭ નો ઉદય આગામીનો ક્ષયોપશમ તે ૧ અનર્તનુગધી

કેપ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લોભ, ૫ સમક્ષિત મોહનીય, ૬ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૭ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, ૮ અપ્રત્યાખ્યાની કેપ, ૯ માન, ૧ માયા, ૧૧ લોભ, એ અનિવારનો ધ્યેયપદ્ધતિ. સત્તરનો ઉચ્ચ, તે, જે ઉપર અનિવાર બોલે છે તે વર્ણ, તેજ સત્તરના ઉચ્ચ, ૧૧ ના ધ્યેયપદ્ધતિ માટે મિથ્યાત્વદર્શનવર્તિયા ક્રિયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, એ બે ક્રિયા ન બાંહે સત્તરના ઉચ્ચ માટે ૨૨ સપ્તય ક્રિયા બાંહે ૫.

છઠ્ઠે પ્રમત્ત સંપત્તિ છવસ્થાનકે મોહનીય ક્રમની ૨૮ પ્રતિ મહિની ૧૫ નો ધ્યેયપદ્ધતિ તેરનો ઉચ્ચ. પત્તરનો ધ્યેયપદ્ધતિ તે ૧ અનતાનુભવી કેપ, ૨ માન ૩ માયા ૪ લોભ ૫ સમક્ષિત મોહનીય, ૬ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૭ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, ૮ અપ્રત્યાખ્યાની કેપ ૯ માન, ૧ માયા ૧૧ લોભ, ૧૨ પ્રત્યાખ્યાની કેપ ૧૩ માન, ૧૪ માયા ૧૫ લોભ, એ ૧૫ નો ધ્યેયપદ્ધતિ તેરનો ઉચ્ચ તે ૨ છે ૨ છે તે ૧૫ વર્ણો તેજ ૧૩ નો ઉચ્ચ ૧૫ ના ધ્યેયપદ્ધતિ માટે ૨૨ સપ્તય ક્રિયા ન બાંહે તેરના ઉચ્ચે કરીને ૧ અનિવાર ૨ માયાપદ્ધતિ, એ બે ક્રિયા બાંહે છો છવસ્થાનકે આરણ નહિ કરે પણ પુનઃ ૩ અવસ્થા.

સાતમે છવસ્થાનકે, મોહનીય ક્રમની ૨૮ પ્રતિ મહિની સોળનો ધ્યેયપદ્ધતિ ૧૨ નો ઉચ્ચ. સાતનો ધ્યેયપદ્ધતિ તે ૧૫ ઉપર છે તે બે ૧ સજ્જનનો કેપ એજ સોળના ધ્યેયપદ્ધતિ આરનો ઉચ્ચ તે ધ્યેયપદ્ધતિ ૧૧ લોભ તેજ આરનો ઉચ્ચ સોળના ધ્યેયપદ્ધતિ માટે ૨૩ સપ્તય ક્રિયા ન બાંહે પાંચા ઉચ્ચ માટે, એક માયાવર્તિયા ક્રિયા બાંહે ૭

આઠમે છવસ્થાનકે, મોહનીય ક્રમની ૨૮ પ્રતિ મહિની સત્તરનો ઉચ્ચ તથા દર્શિત ૧ નો ધ્યેયપદ્ધતિ, અનિવારનો ઉચ્ચ. સત્તરનો ઉચ્ચ તથા દર્શિત તે ૧ અનતા નથી કેપ, ૨ માન ૩ માયા ૪ લોભ ૫ સમક્ષિત મોહનીય, ૬ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૭ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય એ સત્તરનો ઉચ્ચ તથા દર્શિત ૧ નો ધ્યેયપદ્ધતિ તે, અપ્રત્યાખ્યાની આર, પ્રત્યાખ્યાની આર એજ અઠ, ૬ સજ્જનનો કેપ, ૧ માન, એ દરનો ધ્યેયપદ્ધતિ. અનિવારનો ઉચ્ચ તે, નોપાપના તથા ૧ સજ્જનની માયા ૧૧ લોભ એ અનિવારનો ઉચ્ચ દરના ધ્યેયપદ્ધતિ માટે તેજ સપ્તય ક્રિયા ન બાંહે અનિવારના ઉચ્ચ માટે એક માયાવર્તિયા ક્રિયા બાંહે ૮

નવમે છવસ્થાનકે, મોહનીય ક્રમની ૨૮ પ્રતિ મહિની ૧ નો ઉચ્ચ તથા દર્શિત ૧૧ નો ધ્યેયપદ્ધતિ ૭ નો ઉચ્ચ તેજ દરનો ઉચ્ચ તથા દર્શિત તે, અનતા નથી આર ૫ સમક્ષિત મોહનીય, ૬ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૭ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય તે ત્વે એ ૧ નો ઉચ્ચ તથા દર્શિત અનિવારનો ધ્યેયપદ્ધતિ અપ્રત્યાખ્યાની આર પ્રત્યાખ્યાની આર ૮ ૬ સજ્જનનો કેપ ૧

માન, ૧૧ માયા એ અગિયારનો ક્ષયોપશમ 'સાતનો ઉદય તે નોકપાય ૬ માયી
પશુ વેદ વર્ણને છે, અને સજ્જલનો લોભ, એ સાતનો ઉદય ૧૧ ના ક્ષયોપશમ માટે
૨૩ સપરાય ક્રિયા ન લાગે, સાતના ઉદય માટે એક માયાવત્તિયા ક્રિયા લાગે ૬

દશમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માલેની ૨૭ નો ઉપશમ
અથવા ક્ષાતિક, એક થોડા સજ્જલનના લોભનો ઉદય, ૨૭ ના ઉપશમ અથવા
કા પિંકે કરી ૨૩ સપરાય ક્રિયા ન લાગે, એક સજ્જલનના લોભને ઉદયે કરી, એક
માયાવત્તિયા ક્રિયા લાગે ૧૦

અગિયારમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ તે સર્વે
ઉપશમાવા છે, તેણે કરીને ૨૪ સંપનય ક્રિયા ન લાગે, પણ સાત કર્મનો ઉદય છે,
તેણે કરીને એક ઇર્ષ્યાપથિકા (ઇરેયાવાહયા) ક્રિયા લાગે. ૧૧

બારમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ, છે, તે સર્વે અપાવી છે,
માટે ૨૪ સપરાય ક્રિયા ન લાગે પણ સાત કર્મનો ઉદય છે, તેણે કરીને એક
ઇર્ષ્યાપથિકા ક્રિયા લાગે ૧૨

તેરમે જીવસ્થાનકે, ચાર ઘાતીયા કર્મ અપાવ્યા છે, તેણે કરીને ૨૪
સંપરાય ક્રિયા ન લાગે, ચાર અઘાતયા કર્મના ઉદયે કરીને એક ઇર્ષ્યાપથિકા ક્રિયા
લાગે. ૧૩

ચૌદમે જીવસ્થાનકે, ચાર ઘાતીયા કર્મ અપાવ્યા છે ચારનો ઉદય તેમા,
પશુ વેદનીય કર્મનું ગળ કણ તે ક્ષાત્યુ તે બણી ત્યાં એક પણ ક્રિયા ન લાગે
ક્રિયા ચોથા ક્રિયાદાર સંપૂર્ણ.

પાંચમે કર્મની સત્તાનો દ્વાર.

પહેલે માહીને નિરંતર ૧૧ મા જીવસ્થાનક પર્વત આઠે કર્મની સત્તા,
બારમે જીવસ્થાનકે સાત કર્મની સત્તા, મોહનીય ન હોય તેરમે તે ચૌદમે જીવ-
સ્થાનકે ચાર કર્મની સત્તા તે ૧ વેદનાય કર્મ, ૨ આયુષ્ય કર્મ, ૩ નામ કર્મ
૪ ગોત્ર કર્મ

ક્રિયા પાંચમે કર્મની સત્તાનો દ્વાર સંપૂર્ણ.

છઠ્ઠે કર્મના બધનો દ્વાર.

પહેલે તથા બીજે જીવસ્થાનકે સાત આઠ કર્મ બાધે, સાત બાધે તે
આયુષ્ય કર્મ વર્ણને સાત કર્મ બાધે ચોથાથી સાતમા જીવસ્થાનક સુધી સાત,
તથા આઠ કર્મ બાધે, તે આયુષ્ય કર્મ વર્ણને ત્રીજા, આઠમા નવમા જીવસ્થાનકે
સાત કર્મ બાધે, તે આયુષ્ય કર્મ વર્ણને દશમે જીવસ્થાનકે છે કર્મ બાધે,
તે આયુષ્ય ને મોહનીય એ બે કર્મ વર્ણને અગિયારમે બારમે તેરમે જીવસ્થાનકે
એકમા સાતાવેદનીય કર્મ બાધે ચૌદમે જીવસ્થાનકે એકે પણ કર્મ ન બાધે

ક્રિયા છઠ્ઠે કર્મના બધનો દ્વાર સંપૂર્ણ.

સાતમી કર્મની ઉદીક્ષાનો દ્વાર

પહેલે અવસ્થાનકે સાત અથવા આઠ અથવા ૭ કર્મની ઉદીક્ષા કરે
સાતની કરે તે વેતનીય વર્ણને જીની કરે તે વેતનીય, આગુપ્ત એ ને વર્ણને
બીજે ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે અવસ્થાનકે, સાત તથા આઠની ઉદીક્ષા
કરે. સાતની કરે તે આગુપ્ત વર્ણને.

છઠ્ઠે સાતમી, આઠમી, નવમી એ ત્રણ અવસ્થાનકે, છાત, આઠ જીની
ઉદીક્ષા કરે. સાતની કરે તે આગુપ્ત વર્ણને જીની કરે તે આગુપ્ત ને વેતનીય વર્ણને
દશમી અવસ્થાનકે, ૭ ને પાંચની ઉદીક્ષા કરે જીની કરે તે આગુપ્ત
ને વેતનીય એ ને વર્ણને, પાંચની કરે તે આગુપ્ત વેતનીય, એ વેતનીય, એ ત્રણ વર્ણને
અગિયારમી અવસ્થાનકે, પાંચ કર્મની ઉદીક્ષા કરે તે આગુપ્ત, વેતનીય
એ વેતનીય, એ ત્રણ વર્ણને.

બારમી, તેરમી, અવસ્થાનકે એ કર્મની ઉદીક્ષા કરે તે ૧ નામ ને
૨ ગ્રામની.

ચૌદમી અવસ્થાનકે એક જગ કર્મની ઉદીક્ષા કરે નહિ.

હતિ સાતમી કર્મ ઉદીક્ષાનો દ્વાર સંપૂર્ણ

આઠમી કર્મના ઉદયનો દ્વાર, ને નવમી કર્મની નિર્જરાનો દ્વાર.

પદમથી માંડીને નિરવગ સ્વભા અવસ્થાનક સુધી આઠ કર્મની ઉદય ને
આઠ કર્મની નિર્જરા અગિયારમી, બારમી અવસ્થાને શ્રીકૃતીય વર્ણને સંપૂર્ણ
ઉદય ને સાતની નિર્જરા. તેમજ, ચૌદમી અવસ્થાને ત્રણ કર્મની ઉદય ને આઠ
કર્મની નિર્જરા તે ૧ વેતનીય, ૨ આગુપ્ત ૩ નામ ૪ ગ્રામ એ ત્રણ.

હતિ ઉદય નિર્જરા દ્વાર સંપૂર્ણ

દશમી ૭ ભાવનો દ્વાર

૭ ભાવના નામ, ૧ જોડાવક ૨ જોડાવક ૩ સ્વાધ્યાસ ૪ કથન
કથન ૫ પાંચામિક ૬ માનિયાનિક

૭ ભાવના કોટ

૧ ઔદાયિક ભાવના એ કોટ ૧ જોડાવક ૨ અજોડાવક

૧ અવ ઔદાયિકના એ કોટ ૧ જોડાવક ૨ જોડાવક નિર્જરા ૧

૧ તેમા આઠ કર્મની ઉદય એ ને જોડાવક થકરે, અને ૨ આઠ કર્મના ઉદય
થકી ૭ ૭ જાણ નીચળે તેને જોડાવક નિર્જરા કહિયે તે આઠ કર્મના ઉદય
થકી ૭ ૭ જાણ નીચળે તે માથા અર્થે કરીને બીજા બોલ એમ ૭ તેમ
કહિયે હોય

ગાથા

ગાંઠ, કાચ, કસાય, વેદ, લેસ્સ, મિચ્છદિઠિ, અવિરિએ;
અસત્તી અનાણીઆહારે, છઉમથ સજોગી સંસારથઅસિદ્ધેય.

અર્થ - ગાંઠ ચાર, ૪ કાચ છ, ૧૦ કસાય ચાર ૧૪ વેદ ત્રણ, ૧૭ લેશ્યા છ, ૨૩ મિચ્છાત્વદષ્ટિ એક ૨૪ અમતીપણુ એક, ૨૫ અસત્તીપણુ એક ૨૬ અજ્ઞાન એક, ૨૭ અહારકપણુ એક, ૨૮ છન્નસ્થપણુ, ૨૯ સજોગીપણુ, ૩૦ સસારને વધે રહેવાપણુ, ૩૧ આસક્તપણુ, ૩૨ એ પ્રમાણે ૩૨ બોલ જીવ ઔદયિકથી પામે એ જીવ ઔદયિકના ભેર કહ્યા ૧

૨ અજીવ ઔદયિકના ઔદ લેદ. ૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક શરીર ને ને પુદ્ગલ પાંચમે ૩ વક્રિય શરીર, ૪ વૈક્રિય શરીર ને ને પુદ્ગલ પાંચમે, ૫ આહારક શરીર, ૬ આહારક શરીર ને ને પુદ્ગલ પાંચમે ૭ તેજસ્ શરીર, ૮ તેજસ્ શરીર ને ને પુદ્ગલ પરિણમે, ૯ કાર્મણુ શરીર, ૧૦ કાર્મણુ શરીર ને ને પુદ્ગલ પરિણમે, ૧૧ વર્ણ, ૧૨ ગધ, ૧૩ ગ્સ, ૧૪ સ્પર્શ એ અજીવ ઔદયિકના લેદ સપુણુ ૨

બીજે આપશમિક લાવના બે લેદ. ૧ ઔપશમિક ને ૨ ઔપશમિક નિષ્પન્ન ઔપશમિક તે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ ઉપશમાવી છે તે ઔપશમિક નિષ્પન્ન તે મોહનીય કર્મના ઉપશમ થઈ ને ને પદાર્થ નીપજે તેને ઔપશમિક નિષ્પન્ન કહ્યું

ઉપશમથી શા શા પદાર્થ ઉપજે તેની ગાથા તથા અર્થ

ગાથા.

કસાય પેજજદાસે, દસણુમોહણીને ચરિત મોહણીને;
સમ્ભરા થરીત લાદિ, છઉમથ વીચરાગે ય. ૧

અર્થ - કસાય ચાર, ૪ ગગ, ૫ દોષ ૬ દર્શન મોહનીય, ૭ ચારિત મોહનીય, ૮ એ આહતી ઉપશમતા સમકિત તથા ઉપશમ ચારિત્રની લાંબાની પ્રાપ્તિ, ૯ છન્નસ્થપણુ ૧૦. મથાખ્યાત ચાન્તિપણુ ૧૧ એ અગિયાર બોલ ઉપશમથી પામે ૧ તેમજ એજ અગિયાર બોલ, ઉપશમ નિષ્પન્નથી પણુ પામે ૨ ૪ તઉપશમભાવ સપૂર્ણ

ત્રીજે ક્ષાયિક લાવના બે લેદ. ૧ ક્ષાયિક, ૨ ક્ષાયિક નિષ્પન્ન તેમાં ક્ષાયિક તે આઠ કર્મને ખપાવે તે ૧ ક્ષાયિક નિષ્પન્ન તે આઠ કર્મ ખપાવ્યા પછી ને ને પદાર્થ નીપજે તેને ક્ષાયિક નિષ્પન્ન કહ્યું ૨

ક્ષાયિક નિષ્પન્ન આઠ લેદ.

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ખપાવે ત્યારે કેવળજ્ઞાન પામે, ૨ દર્શના વરણીય કર્મ ખપાવે ત્યારે કેવળ દર્શન પામે, ૩ વેદનીય કર્મ ખપાવે ત્યારે નિગમપ્રાપ્તિ પામે,

૪ મેઘનીય કમ' અપાવ ત્યારે દ્વાવિક સમ્મત્ય પામે, ૫ આણુબ કમ' અપાવે ત્યારે અણુમણુ પામે, ૬ નાગ કમ' અપાવે ત્યારે અણુપીણુ પામે, ૭ એવ કમ' અપાવે ત્યારે અણુમણુ પામે, ૮ અત્યાગ કમ' અપાવે ત્યારે વીર'પણુ પામે
છતિ દ્વાવિક વાવના એક સંપૂર્ણ

દ્વાવે દ્વાવેપરમિક વાવના એક ૧ દ્વાવેપરમિક નિષ્પન્ન દ્વાવેપરમિક તે ઉત્તમ અપાવે, ને ઉત્તમ નથી અપાવે તેને ઉત્તમાવે તેને દ્વાવેપરમિક કહિયે. દ્વાવેપરમિક નિષ્પન્ન તે દ્વાવેપરમિકથી ને ને પદાર્થ નીપજો તેને દ્વાવેપરમિક નિષ્પન્ન કહિયે.

દ્વાવેપરમિકથી શા શા પદાર્થ નીપજો તેની માથા તથા અર્થ ગાથા

દશ ઉવકિંગ તિહિક, અર્થ અરિત, અરિતાચારિતે ૫,
દાણુર્થ ૫ અ લાકિ વીરિયતિ ૫ અ ઉદયે. ૧
દુવાસસ, અગ ધરે નવ પુલ્લી આવ અર્થેય યુવિએ,
ઉવસમ, ગણિ પદીઆમ, અર્થ અર્થસમ, નીપજને ૨

અર્થ-૧ ઉવસમ અવ-મના ૧ ૩ ૬ ૮ ૧૩ ૪ અર્થિ પદેર્થ

૧૦ અવપણુ ૧૮ ધનાવિક પન્નઅમ ૨૩ ૩ નીર્થ ૨૬ ૫ ઉદિય, ૩૨
૧૨ અમનુ ૫૨૫ ૪૩ ૬ પૂર્વનુ અણુપુ અણુ ૧૪ પૂર્વનુ અણુ ૪૪ ઉવસમ
૪૫ આવાવની પ્રવિમા ૪૬ એ ૪૬ એક દ્વાવેપરમિકથી નીપજો દ્વાવેપરમિક નિષ્પન્નથી પણ તે પ્રમાણે.

પાચમે પારિણમિક વાવના એ એક ૧ સદિ પારિણમિક, ૨ અનાદિ પારિણમિક તેના પ્રથમ અનાદિ પારિણમિકના દશ એક ૧ અર્થોસ્તિમાય, અર્થોસ્તિમાય ૩ અર્થોસ્તિમાય, ૪ અર્થોસ્તિમાય, ૫ અર્થોસ્તિમાય ૬ અર્થોસ્તિમાય, ૭ અર્થ ૮ અર્થ, ૯ એક ૧ અર્થોસ્તિમાય એ દશ અર્થોસ્તિમાય એ સદિ પારિણમિકના પન્ન એક એ તે માથા અર્થે કરીને કહિયે છાએ.

ગાથા

બુના મુરુ બુના ગુપા, બુના યિય, બુના તદુસ ચેવ,
અભય અભયરૂપા, સદ અર્થેય નમદા ૧
ઉદાવાએ તિસદાદે, અર્થએ વિજ્યુએ વિજ્યાએ,
બુવઅ અર્થોસ્તિમાયે યુમિતા મહીતા રમેવાએ ૨
અર્થોસ્તિમાય, બુગવત્તમા અર્થોસ્તિમાયે ગુરેપદિવેસા
પદિ ૧૪ પદિગુરુ ૧૪૫૫ ઉદમ અર્થ કવિ દસા આમો ૩
અમા વાસદુર્થય નામ અર બુ ૧૨,
પપસ પાપાત અવબુ અ નિર્મલ પાસાએ ૪

પુલ્લવિસત કુર્યોખ્યાર, ગેવિજ્ય અણુતર સિદ્ધિ;
પરમાણુ યોગ્ગલદોષ્યએસી, જાવ અણુતંત્ર્યએસી અંધે ૫

અર્થ—જુનો દાર, જુનો ગોળ, જુનું ફૂત (લી), જુના ચોખા, વાદળાં, વાદળાની રેખા, સંખ્યાનો વર્ણ ગંધર્વના ચિહ્ન, નગના ચિહ્ન (૧). ઉલ્કાપાત, ૨ દિશિગદ્ધ, ૩ ગર્જના, ૪ વીજળી, ૫ નિર્ધૃત (કલકો), ૬ શુદ્ધપછનો ખોલો-અદ્રમા, ૭ આકારો જણના ચિહ્ન, ૮ ધૂધર દાલી, ૯ ધૂધર ઉજળી, ૧૦ રજેવાત (૨). અદ્રમાનુ મહણ, સૂર્યનુ મહણ અદ્રમા જળકુડે સૂર્ય જળકુડે, એકી લખતે બે મદ્ર, બે સૂર્ય દેખાય, ઈદ્ર ધનુષ્ય, પાણીન્યાં વાદળા મગધરના ચિહ્ન વાદરાના ચિહ્ન, શસના ચિહ્ન ગાણના ચિહ્ન (૩). શ્વેત, વર્ષધર, પર્વત, ગ્રામ, ધર, નગર, ગ્રાસાદ (મહેલ), પાતાલ કલશા, ભવનપતિના ભવન, નરકવાસા (૪) સાત પૃથ્વી, કલ્પ (દેવનોક) ગાગ, નવ ચોતક, અનુતર રિમાન-પાંચ, સિદ્ધશિક્ષા પરમાણુ પુલ્લવ, બે પ્રદેશી રક-ધ, -યાવત્—અનંતપ્રદેશી—રક-ધ-(૫)—એ બેલ કલ્પા તેમા પુલ્લવ જાવ તથા આવે, ગળે તથા મળે, તેને સાદિ પારિણામિક કાલુચે

છઠે સાન્નિપાતિક ભાવ, તેના રફ ભાંગા છે. બે સયોગી દશ, ત્રણ સયોગી દશ, ચાર સંયાગી પાચ, પાચ સંયાગી અક, એમ છવીસ છે તે યત્રે કરીને કહીએ છીએ

બે સયોગી દશ ભાંગ					
ભાંગા	ઔદયિક	ઔપશમિક	ક્ષાયિક	ક્ષયોપશમિક	પારિણામિક
	૧	૨	૩	૪	૬
૧	૧	૧	૦	૦	૦
૨	૧	૦	૧	૦	૦
૩	૧	૦	૦	૧	૦
૪	૧	૦	૦	૦	૧
૫	૦	૧	૧	૦	૦
૬	૦	૧	૦	૧	૦
૭	૦	૧	૦	૦	૧
૮	૦	૦	૧	૧	૦
૯	૦	૦	૧	૦	૧
૧૦	૦	૦	૦	૧	૧

ત્રણ સંધોગી ૬૨૬ ભાગા.

ક્રમ	બીજા	ત્રીજા	ચોથા	પાંચમા	પાંચમા
૧	૨	૩	૪	૫	
૧૧	૧	૧	૧		
૧૨	૧	૧		૧	
૧૩	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪	૧		૧	૧	
૧૫	૧		૧		૧
૧૬	૧			૧	૧
૧૭		૧	૧	૧	
૧૮		૧	૧		૧
૧૯		૧		૧	૧
૨૦		૦	૧	૧	૧

૫૨૬માં બીજા તરફ, બીજા જીવસ્થાનકે બાજુ, સોળમાં બીજા પહેલા સહ જીવસ્થાનકે બાજુ.

ચાર સંધોગી પાંચ ભાગા.

ક્રમ	બીજા	ત્રીજા	ચોથા	પાંચમા	પાંચમા
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૧	૧	૧	૧	૧	
૨૨	૧	૧	૧		૧
૨૩	૧	૧		૧	૧
૨૪	૧		૧	૧	૧
૨૫		૧	૧	૧	૧

૨૩ માં બીજા ઉપરમ મેલ્ડીના બાજુમાંથી ૧૧ માં જીવસ્થાનક સુધી બાજુ.

૨૪ માં બીજા ઉપર મેલ્ડીના ૮ માંથી ૧૧ માં વજી નારના જીવસ્થાનક સુધી બાજુ.

પાંચ સંધોગી એક ભાગા.

ક્રમ	બીજા	ત્રીજા	ચોથા	પાંચમા	પાંચમા
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૬	૧	૧	૧	૧	૧

આ છઠ્ઠા સાન્નિપાતિક ભાગા પત્રે કરી કહ્યા. એ છઠ્ઠા ભાગામાં પાંચ ભાગા પાંચામિક છે બાકીના ૨૧ ભાગા અપારિણામિક છે, એ છઠ્ઠા સાન્નિપાતિક ભાવના છઠ્ઠા ભાગા સંપૂર્ણ

ઘટિ છ દારના ભાવ સંપૂર્ણ.

ઘટિ શ્રી ગુણસ્થાનક સંપૂર્ણ.

(૧૦ અ) શ્રી ગુણસ્થાનદ્વાર.

ગાથા.

નામ, લક્ષણ, ગુણ ક્રિય, કિરિયા, સત્તા, બંધ, લેહેય,
ઉદય, ઉદિરણ, એવ, નિબજરા, ભાવ, કારણા. ૧
પરિસહ, મગ્ગ, આયાય, છવાય લેહે, જોગ, ઉવવોગ,
લેસ્સા, અરણ, સમ્મત, અરપાભહુઆ, ગુણાભેદિ. ૨

પહેલા નામદ્વાર.

પહેલુ મિથ્યાત્વ ગુણાણુ બીજું સાસ્વાદન ગ્રં, ત્રીજુ સમામિથ્યાત્વ ગ્રં, ચોથું અવિરતિ સમ્યક્વદષ્ટિ ગ્રં, પાંચમુ કેશવિરતિ ગ્રં, છઠ્ઠુ પ્રમત્તસંજ્ઞતિ ગ્રં સાતમુ અપ્રમત્તસંજ્ઞતિ ગ્રં આઠમુ નિયદ્વિત્તાર ગ્રં, નવમુ અનિયદ્વિત્તાર ગ્રં, દશમુ સદ્ગતિસંપ્રાપ્તિ ગ્રં, અગિયારમું ઉપચારભોગ ગ્રં, બારમું કીર્ત્યભોગ ગ્રં, તેરમુ સન્નેગિ કેવલિ ગ્રં, ચૌદમુ અન્નેગિ કેવલિ ગુણાણુ, એ નામદ્વાર સમાપ્ત.

લક્ષણગુણ દ્વાર.

પહેલા મિથ્યાત્વ ગુણાણુનાં લક્ષણુ :- શી વીતરાગની વાણીથી ઓણુ અધિક વિપરીત શ્રદ્ધ છે પણે કરસે તેને મિથ્યાત્વ કહિયે ઓણી પરપણા તે કેને કહિયે ? જેન કોઈ કહે ને છવ અ ગ્રા માત્ર છે, તદુલ માત્ર છે, શામા માત્ર છે, દીપક માત્ર છે, તેને ઓણી પરપણા કહિયે ૧ અધિકી પરપણા તે કેને કહિયે ? એક છવ સર્વ લોક પહોં માનમા બ્યાપી રહ્યો છે તેને અધિકી પરપણા કહિયે ૨ વિપરીત પરપણા તે કેને કહિયે ? કોઈ કહે ને પચ ભૂત ચક્રી આત્મા ઉપચાર છે, અને એને વિનાયે છવ પણ વિષય છે, તે જડ છે, તે થકી ચૈતન્ય ઉપચાર વિષય છે, એમ કહે તેને વિપરીત પરપણા કહિયે ૩ એ મિથ્યાત્વ એમ નવ પદાર્થનુ વિપરીતપણુ શ્રદ્ધ છે પણે કરસે તેને મિથ્યાત્વ કહિયે જેન માગે આત્મા

૧ ત્રય સંયોગી દસ ભાગા ૧					
ભાગ	ઓદવિક	ઓપચનિક	દ્વાવિક	દ્વાપચનિક	પાસ્વિક
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧૧	૧	૧	૧		
૧૨	૧	૧		૧	
૧૩	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪	૧		૧	૧	
૧૫	૧		૧		૧
૧૬	૧			૧	૧
૧૭		૧	૧	૧	
૧૮		૧	૧		૧
૧૯		૧	૧	૧	૧
૨૦		૧	૧	૧	૧

૫ દસમે ભાગે તેરમે, બોલે સ્વરચનાને બાલે, સોળમે ભાગે પંચ સાત સ્વરચનાને બાલે.

ચાર સંયોગી પાંચ ભાગા.					
ભાગ	ઓદવિક	ઓપચનિક	દ્વાવિક	દ્વાપચનિક	પાસ્વિક
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૨૧	૧	૧	૧	૧	
૨૨	૧	૧	૧		૧
૨૩	૧	૧		૧	૧
૨૪	૧		૧	૧	૧
૨૫		૧	૧	૧	૧

૨૩ મે ભાગે ઉપચન મેળીના આઠમાંથી ૧૧ મા સ્વરચના સુધી બાલે.
૨ મે ભાગે દ્વાવિક મેળીના ૮ માંથી ૧૧ મા સ્વરચના સુધી બાલે.

પાંચ સંયોગી એક ભાગા					
ભાગ	ઓદવિક	ઓપચનિક	દ્વાવિક	દ્વાપચનિક	પાસ્વિક
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૨૬	૧	૧	૧	૧	૧

નીની સુર કહે છે, જે કાળા અક્ષ સરખો હોય તે છડિંગ સરખો થયો, કૃષ્ણપક્ષી
ટળાને શુકલપક્ષી થયો, અનાદિ કાળનો ઉલટો હટો તે સુલટો થયો, સમકિત
સન્સુખ થયો, પણ પગ ભરવા સમર્થ નહિ તે વારે ગૌતમ સ્વામી હાથ જોડી
માન મોડી વદલ્યા નગરકાર કરીને શ્રીભગવતને પુછતા હવા, સ્વામિનાથ ! તે
જીવને શુ ગુણ નિપજ્યો ? તે વારે શ્રીભગવત કહે છે, તે જીવ ૪ મતિ ૨૪ દંકમાં
ભરીને પણ ઉત્કૃષ્ટો દેશે ઉચો અર્ધ પુરુષ પ્રાવર્તનમાં સંસારનો પાર પામશે ૩

શ્રીશુ અવિરતિ સમ્યક્ત્વદષ્ટિ ગુણકાણુ-તેના શુ લક્ષણ ? ૭ પ્રકૃતિને
ક્ષયોપશમાવે, અનતાતુલ્યથી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિથ્યા-
ત્વમોહનીય, મિત્રમોહનીય એ ૭ પ્રકૃતિને કાર્મિક ઉદય આવે તેને ક્ષમ કરે અને
સત્તામાં દલ છે તેને ઉપશમાવે તેને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ કહિયે તે સમ્યક્ત્વ
અસંખ્યાતી વાર આવે ૧૨ પ્રકૃતિના દલને સર્વથા ઉપશમાવે, દલે તેને ઉપશમ
સમ્યક્ત્વ કહિયે, તે સમકિત પાત્ર વાર આવે ૭ પ્રકૃતિના દલનો ક્ષય કરે તે વારે
ક્ષાયક સમકિત કહિયે તે સમ્યક્ત્વ ૧ વાર આવે એથે ગુણકાણુ આઠ્યો થકા
જીવાદિક પદાર્થ દ્રવ્યચક્રી, ક્ષેત્રચક્રી, કાલચક્રી, જાવચક્રી, નોકારસી આદિ જમ સી
તપ જાણે સદેહે પદ્ધે પણ ફરસી શકે નહિ તે વારે ગૌતમ-સ્વામી હાથ જોડી
માન મોડી શ્રીભગવતને પુછતા હવા સ્વામિનાથ ! તે જીવને શુ ગુણ નિપજ્યો ?
તે વારે શ્રીભગવત કહે, ગૌતમ ! તે જીવ સમકિત વ્યવહારપણે શુદ્ધ પ્રવર્તતો તે
જીવ જઘન્ય ત્રીજો ભવે મોક્ષ જય, ઉત્કૃષ્ટો પદર ભવે મોક્ષ જય, વેદક સમકિત
એક વાર આવે, એક સમયની સ્થિતિ છે પૂર્વે જો આશુપનો અંધ પડ્યો ન
હોય તો ૩ બોલમાં અંધ પાડે નહિ નરકનુ આશુષ, ભવનપતિનુ આશુષ,
તિર્ગતનુ આશુષ વાણ્વ્યતરનુ આશુષ, જ્યોતિષનુ આશુષ, અવેક, તપ્તસકવેદ
એ ૭ બોલમાં આશુપનો અંધ પાડે નહિ તે જીવ ૮ આચાર સમકિતતા આરાધી
મતુર્વિંધ સવની વાછમડા પરમહર્ષીનાર ભક્તિ કરતો થકા જઘન્ય પહેલે દેવલોકે
ઉપજે, ઉત્તમ જાગે દેવલોકે ઉપજે પન્નવચુની જામે પૂર્વે કર્મને ઉદયે કરીને
૧૧ પન્નવચુ કરી ન શકે પણ અનેક વસ્ત્રની શ્રમણોપાસકની પ્રવળપતિ પાલક
કહેયે દશાશુતકથે આવક કલ્યા છે તે માટે દશન આવકને અવિરત સમદષ્ટિ કહિયે ૪

પાંચમું દેશવિરતિ ગુણકાણુ :-તેના શુ લક્ષણ ? અગિયાર પ્રકૃતિને
ક્ષયોપશમાવે તે પૂર્વે દલી તે અન અપ્રત્યાખ્યાના ક્રોધ, માન, માયા, લોભ,
એવ ૧૧ પ્રકૃતિને ક્ષય કરે તો ક્ષાયક સમકિત કહિયે, અને ૧૧ પ્રકૃતિને દલે
ઉપશમાવે તો ઉપશમ સમકિત કહિયે અને ૧૧ પ્રકૃતિને કાર્મિક દલે કાર્મિક ક્ષય
કરે તેને ક્ષયોપશમ સમકિત કહિયે પાત્રને ગુણકાણુ આઠ્યો થકા જીવાદિક પદાર્થ
દ્રવ્યચક્રી, ક્ષેત્રચક્રી, કાલચક્રી, જાવચક્રી, નોકારસી આદિ દેખે જમાસી તપ જાણે સદેહે

અપ્રતિમ જીજ્ઞાસુ અવિનાશી નિત્ય ૭ શરીર માત્ર વ્યાપક ૭ તે વારે મૌતમ સ્વામી વક્તા કરીને શીજીવવતને પૂછતા હતા સ્વામિનાથ । તે મિથ્યાત્વી જીવને શુ શુલ્ક નિપજ્યો ? તે વારે શીજીવવતે કહ્યું, તે જીવરૂપ કહીને કર્મરૂપ ઝેરે કરી ૪ ગતિ, ૨૪ કલક, ૮૪ લાખ જીવાનેનિમ્મલિકે વારવાર પરિભ્રમણ કરે જ્ય સજારને પાર પાને નહિ. ૧

ત્રીજા ગુણધર્મના સંકલ્પ —જેમ કાંઈ પુરુષ ખીરખાંડનુ ભોજન જમ્યો ત્યારપછી વચન કહ્યું તે વારે કોઈક પુરુષ પુણ્યુ કાંઈ કાંઈ સ્વાદ સ્કો ? ત્યારે કહે ને કોયે સ્વાદ સ્કો, તે સમાન સમક્રિત, અને કમ્પો તે સમાન મિથ્યાત્વ. ૧ બીજુ કહાલ—જેવો પડ્યો નાક પહેલો ગહેર મળીર, પછી સ્કો સ્કો ગયો ગહેર મળીર સમાન સમક્રિત ને સ્કો સ્કો ગયો તે સમાન મિથ્યાત્વ. ૨ ત્રીજુ કહાલ—જીવરૂપ અમિ ને પરિણામરૂપ કાળ સમક્રિતરૂપ ફળ, તે મોકરૂપ વાપરે કરી પરિણામરૂપ કાળથી સમક્રિતરૂપ ફળ પુણ્ય મિથ્યાત્વ ધરતીમે આવી પડ્યુ નથી, વચન ૭ ત્યાંસુધી સાસ્વાદાન સમક્રિત કલકે, અને / ત્યારે ધરતીમે આવી પડ્યુ ત્યારે મિથ્યાત્વ. ૩ મૌતમ સ્વામિ હાથ જોડી માન મોટી શીજીવવતને પૂછતા હતા, સ્વામિનાથ । તે જીવને શુ ગુણ નિપજ્યો ? ત્યારે શી જીવવત કહે ૭ કુણ્ણપક્ષી કોનો તે શુકલપક્ષી ગયો. અર્થ પુણ્ય સજાર ભોજવવો. ૨૪ જેમ કોઈ પુરુષને માથે લાખ કોઈનુ કોણું હાથ તે પરદેસ જીવને કમાઈ અજ્યો, કોણું દેતાં એક અમિથીનુ કોણું સ્કો તેનુ બ્યાલ થયુ તેટલો સજાર ભોજવવો. ૪ શી સાસ્વાદાન સમક્રિત પાંચવાર જાણે ૨

ત્રીજા ગુણધર્મના સંકલ્પ —ત્રીજુ મિથ્યુલ્કાણુ તે મે વચ્ચ મળીને મિથ્ય શીજીવના કહાલ શીજીવ જેમ ખારો ને મીઠો મીઠસ સમાન સમક્રિત ને અલક સમાન મિથ્યાત્વ, તે જિનમાથ પજુ રહે નજે, તથા અન્ય માત્ર ખજુ રહે નજે. જેમ કોઈક નગર નજાર સાથુ મહાપુરુષ પધર્મ ૭ તેને આવક વાંચવા નય ૭ તત્કાલા મિત્રદિવાળો મિત્ર ખજ્યો. તેણે પુણ્ય ને ક્યાં નજો ૭. / તે વારે આવક કહે ને સાથુ મહાપુરુષને વાંચવા જીએ છીએ તે વારે મિત્રદિવાળો કહે એને વરિ શુ થાય ? તે વારે આવક કહે ને મહામાથ થાય તે વારે કહે ને શુ થય વાંચવા આણુ એમ કહીને મિત્રગુણધર્મવાચી વાંચવાને પય ઉપાડ્યા. તત્કાલા બી ને નિત્યાત્વી મિત્ર ખજ્યો. ત્યે પુણ્ય ૭ ક્યાં જણી નય ૭. / તે વારે મિત્રગુણધર્મવાચી કહે ને સાથુ મહાપુરુષને વાંચવા જીએ છીએ તે વારે મહામિથ્યામર્તિ કહે ને એને વરિ શુ થાય ? એ તે મેલા ધેલ ૭ એમ કહીને મેળવી નાખ્યો અને પાછો જ્યો. તે વારે સાધુધર્મીને આવક વાંચીને જ્યુ ૭ તાંમ ૧ વાંચવા પય ઉપડ્યો. તેને શુ ગુણ નિપજ્યો ? તે વારે

જીવ જીવાદિ પદાર્થ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી કાળથી, ભાવથી તથા નોકારસી આદિ દષ્ટને છમાસી તપ ધ્યાન જુગતપણે જાણે સદેહે પડે ફરસે, તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જન્ય, ઉત્કૃષ્ટો ત્રીજો ભવે મોક્ષ જન્ય અતિ તો પ્રાયે કલ્પાતીતની થાય, ધ્યાનને વિષે અપ્રમત ઉદ્યત થકા ગ્રહે છે, તથા શુભ લક્ષ્યાપણે કરીને, નથી પ્રમત કપાય જેને તેને અપ્રમત સર્જાત ગુણુકાણુ કહિયે

આઠમું નિયત્તિ બાદર ગુણુકાણુ :-તેનું શું લક્ષણ? ૧૭ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાશે, ૧૬ પૂર્વે કહી તે અને સંજ્ઞવલનનું માન એ ૧૭ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે વારે ગોતમસ્વામી હાથ જોડી માન મોડી શ્રીભગવતને પૂછતા હવા, સ્વામીનાથ ! તે જીવને શુ ગુણુ નીપજ્યો ? તે વારે શ્રીભગવતે કહ્યું, પશ્ચિમાધારા, અપૂર્વ કરણ જે કાંઈ કાળે જીવને, કોઈ દિને આબુ નથી, તે ઐશ્વિ જુગત જીવાદિક પદાર્થ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, નોકારસી આદિ દષ્ટ છમાસી તપ, જાણે, ગ્રહહે પ્રપે ફરસે, તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જન્ય ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજો ભવે મોક્ષ જન્ય, અહીંથી ઐશ્વિ ૨ કરે, ઉપશમઐશ્વિ, ને ક્ષપકઐશ્વિ. ઉપશમ ઐશ્વિવાળો જીવ ને મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિના દલને ઉપશમાવતો અધ્યારમા ગુણુકામા સુધી જાય, પડિવાઈ પણ થાય, હાયમાન પરિણામ પશ્ચિમે, અને ક્ષપક ઐશ્વિવાળો જીવ તે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ દલને અપાવતો શુદ્ધ મૂલમાથી નિર્જરા કરે. નવમે દશમે ગુણુકાણે થઈને બારમે ગુણુકાણે જાય અપડિવાઈજા હોય, વર્ક્માન પરિણામ પરિણમે નિયત્તિનાદરે અર્થ તે નિવર્ત્યો છે, બાદર કપાયથી, બાદર સંપરાય ક્રિયાથી, ઐશ્વિ કરવે અભવતર પરિણામે, અધ્યવસાય સ્થિર કરવે, બાદર અપલતાથી નિવર્ત્યો છે માટે નિર્વાદિનાદર ગુણુકાણુ કહિયે તથા બીજું નામ અપૂર્વ કરણ ગુણુકાણુ પણ કહિયે જે કાંઈ કાળે જીવે પૂર્વે એ ઐશ્વિ કરી ન હતી અને એ ગુણુકાણે પહેલું જ કરણ તે પડિતવીર્યતુ આવરણ ક્ષયકરણરૂપ કરણપરિણામધાગ, વર્ક્નરૂપ ઐશ્વિ કરે તેને અપૂર્વ કરણ ગુણુકાણુ કહિયે

નવમું અનિયત્તિબાદર ગુણુકાણુ :-તેનું શું લક્ષણ? એકત્રીસ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે ૧૭ પ્રકૃતિ પૂર્વે કહી તે અને સંજ્ઞવલનની માયા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુ સકવેદ, એવ ૨૧ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે વારે ગોતમસ્વામી હાથ જોડી માન મોડી શ્રી ભગવતને પૂછતા હતા સ્વામીનાથ ! તે જીવને શુ ગુણુ નિપજ્યો ? તે વારે ભગવતે કહ્યું તે જીવ જીવાદિક પદાર્થ તથા નોકારસી આદિ દષ્ટને છમાસી તપ દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, નોકારસી આદિ દષ્ટ અમાથી વિષયનિરવઅપણે જાણે, ગ્રહહે, પડે, ફરસે તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જન્ય, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજો ભવે મોક્ષ જન્ય અનિયત્તિનાદર તે સર્વથા ધણા ગંભીર છે, તે અન્ય પચસ ગ્રહાદિક અથ તથા મિદાનથી સમજના

પર્યે, સંજિત પ્રગણે હસે, એક પચ્ચખાણથી માંડીને ૧૨ થત ૧૧ જાનથી
 સંજિત આદરે, જાવત સંજેખણા મુખી જનશન કરી આરાધિ, તે વારે જોતસ્ત્રામી
 હાથ જોડી માન જોડી શીશવતને પૂજા હવા, તે છવને શુ ગુણ નીપજીને ?
 તે વારે શી બચવતે જાણુ, જ ત્રીજે કાને મોહ જાણ, ૭ ૧૫ કાને મોહ જાણ
 જ પહેલે દેવસોઠે ૭૧જો, ઉત્તર ૧૨ એ દેવસોઠે ૭૫જો તેને સાધુના જાણી
 જોપેશ્વરે દેવનિર્જિત કહિયે, પણ પરિણામથી જાનના ક્રિયા જનરી તથા જે
 જાન જાણ જાણ આરજ, જાણે પત્રિકી સુચીક સુચી, જાનિત કર્મજીવ
 જાણેઅવિદ્યની, મહાસનેયવિકારી જાણી, મૈત્રાજવત જોહાનજીવ સમજી,
 સુસાધુ, સુપાત જીવન ક્રિયાવાદી, આસ્તિક્ય, આરાધક, જૈનમાયપ્રભાવક, જાણ
 હતાના સિંધુ વર્ણવ્યા છે ઝીનાય જાણે છે સિદ્ધાંતની સાખ છે આવડત
 એક જાનમાં પ્રત્યેક જાણત વાર જાણે ૫

જીવ પ્રમાણસંજિત ગુણસંજી - એનું શુ લક્ષણ ? ૧૫ પ્રકૃતિને ધોષ
 પસંધાને, ૫ ૧૧ પ્રકૃતિ પૂર્વે કહી તે જાને પચ્ચખાણાવસ્થાથી કોપ, માન, શ્રદ્ધ
 જોત એવ ૧૫ પ્રકૃતિને કષ્ટ કરે તેા ક્ષાંતિ સમજિત કહિયે, જાને પ્રકૃતિને ધોષ
 ને કષ્ટ કષ્ટ કરે તેા ક્ષોપપદમ સમજિત કહિયે તે વારે જોતસ્ત્રામી હાથ જોડી
 માન જોડી શી બચવતને પૂજા હવા, તે છવને શુ ગુણ નીપજીને ? તે વારે
 શી બચવતે જાણુ ને તે છવ ક્રમથી જોતી, કાળથી જાનથી છર્વાઈ જા
 જાણે વળ નોહાસ્તી જાણે જાણી તપ જાણી મહાજે ૧૩જે હસે સંજીવ
 એક જાનમાં નવસેવાર જાણે તે છવ જાનના ત્રીજે કાને મોહ જાણ, ઉત્તર ૧૫
 કાને મોહ જાણ આરાધક છવ જાણ પહેલે જાણે ૭૫જો ઉત્તર જાણે વિજાને
 ૭૫જો ૧૭ જો સંજન નિર્મળ પાણી, ૧૨ જો તવસ્ત્રા કરે, પણ જોત મધ્ય જાણ
 વચ્ચે વચ્ચે મધ્ય દરિયપદવાના જાણ છે તેજે કરીને વધારે જીતમ જાણાઈ જા
 રે છે તેા પણ પ્રમાણ સંજી છે માટે પ્રમાણજો કરી તથા જાણાઈ જોતમ જાણ
 જોત મધ્ય કાળે પ્રવૃત્તિ જાણે છે માટે ક્યામ પ્રવૃત્તિ જાણ જાણ છે તે
 પ્રમાણસંજિત ગુણસંજી કિયે

સાતમુ અપ્રમાણ સંજિત ગુણસંજી - એનું શુ લક્ષણ ? ૧૬ પ્રમાણ
 ત્રે તે વારે સાતમે ગુણાણે જાણે, તે ૫ પ્રમાણના નામ

ગાથા

મહા, વિસય, કસાયા, નિદા, વિમહા, ૫ પજાયા, ભક્તિયા,
 જોએ ૫૫ પમાયા, છવા પાદનિત સંસારે

એ ૫ પ્રમાણ કહે જાને ૧૬ પ્રકૃતિને કષ્ટપદમાને ૧૫ પૂર્વે કહી તે જાને
 જાનના કોષ એવ ૧૬ પ્રકૃતિને ક્ષોપપદમાને, તેને શુ ગુણ નીપજીને ? તે

ક્ષાયક સમક્રિત, પાકતવીર્ષ, શુકલધ્યાન, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, એ ૧૦ બોલસહિત, જઘન્ય અતર્મુહર્ત, ઉત્તમ દેશેષિણી પૂર્વકોડી સુધી વિચરે વણા જીવને તારી પ્રતિબોધી નિહાલ કરીને બીજા ત્રીજા શુકલધ્યાનના પાયાને ધ્યાનને ચઢેએ જાય સજોગી તે શુભ મન વચન, કાયાના બેગસહિત છે બાહ્યજ્ઞાના ચલોપકરણ છે. ગમનાગમનાદિક ચેષ્ટા શુભ સહિત છે કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન ઉપયોગ સમયાતર અવિહિનપણે શુદ્ધ પ્રમાણે, માટે સજોગી કેવલી ગુણકાણુ કહિયે

ચઉદ્ધમુ અજોગી કેવલી ગુણકાણુ :-નેતુ શુ' લક્ષણ? શુકલધ્યાનનો ચોથો પાયો સમુદિગ્રહિયા, અનંતર અપ્રતિપાતી, અનિવૃત્તિધ્યાતા મનજોગ રૂધી, વચનજોગ રૂધી, કાયાજોગ રૂધી, આન પ્રાણ નિરોધ કરી, રૂપાતીત પરમ શુકલ ધ્યાન ધ્યાતા, ૭ બોલસહિત વિચરે તેરમે ૧૦ બોલ કલા તેમથી સજોગી સલેશી, શુકલ લેશી, એ ત્રણ વર્ણને રોષ ૭ બોલસહિત સકલ ગીરિનો રાજા મેરૂ તેની પરે અડોલ અચલ નિથર અવગ્યાને પામે, શૈલેશીપણે રહી પચલધુ અક્ષર ઉચ્ચાર પ્રમાણુ દાલ રહી, શૈલ વેદનીપ, આયુષ્ય, નામ, ઓત્ર, એ ૪ કર્મ ક્ષીણ કરીને મુક્તિપદ પામે શરીર ઔદારિક, તેજસ, કાર્મણ સર્વથા જાડીને સમચેણી કુલુગતિ અન્ય આકાશ પ્રદેશને ન અવગાહતો, અણુકુસતો એક સમય માત્રમા ઉદ્ધગતિ અવિમલહુગનિયે ત્યા જાય, એરડબીજ બાધન મુત્તવત નિર્લેપ તુ બીવત કોઈકુલત બાણવત, ધંધનવલ્લિમુક્ત ધુત્રવત જ્યા સિદ્ધક્ષેત્રે જઈ સાકારપયોગે સિદ્ધ થાય, શુદ્ધ થાય, પરાંગત થાય, પરપગત થાય, સકલ કાર્ય અર્થ સાધી કૃતકૃતાર્ય નિષ્કૃતાર્ય અતુલ સુખસાગર નિમમે સાદિ અનંત જાગે સિદ્ધ થાય, એ સિદ્ધ પદનો ભાવમરશ ચિત્ત મનન સદા કાળે મુજને હોશે? તે ઘાંટ પલ ધન્ય સદ્ગુણ હોશે અજોગી તે જોગરહિત કેવલસહિત વિચરે તેને અજોગી કેવલી ગુણકાણુ કહિયે.

ધૃતિ લક્ષણુ ગુણદાર બીજો સંપૂર્ણ. ૨.

ત્રીજો સ્થિતિ દાર.

પહેલા ગુણકાણુની ત્રિધિતિ ૩ પ્રકારની છે અણાદિવા અપજ્જવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ નથી તે અત પણ નથી તે અજગ્ય જીવના મિથ્યાત્વ આશ્રી ૧ અણાદિવા સપજ્જવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ નથી પણ અત છે તે જગ્ય જીવના મિથ્યાત્વ આશ્રી, ૨ સાદિવા સપજ્જવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ પણ છે તે અત પણ છે, પાકવાક્ર મમદગ્નિના મિથ્યાત્વ આશ્રી તેની ત્રિધિતિ જઘન્ય અતર્મુહર્ત, ઉત્તમ અર્ધપુદ્ગલ પગવતીન દેશે ઉણી, પછી અવશ્ય સમક્રિત પામીને મોક્ષ જાય ૩ બીજા ગુણકાણુની ત્રિધિતિ જગ્ય ઉગ્ય અતર્મુહર્તની ચોથા ગુણકાણુની સ્થિતિ જગ્ય અતર્મુહર્તની ઉગ્ય સામરોપમ ઝાઝેરાની, તે ૨૨ આગરોપમની સ્થિતિએ ૩ વાર જારમે દેવગોકે ઉપજે, ત્રણ પૂર્વકોડિ અધિક મનુષ્યના

કરામત સુદૃઢ સંપદામ ગુણમય - તેનું શુ વલણ ૨૭ પ્રકૃતિ
 કાર્યપદમાને ૨૧ પ્રકૃતિ પૂર્વે કહી તે, અને કાર્ય ૧ ચંતિ, ૨ અર્ચિ, ૩ અ
 ય, ૪ શૈલ ૫ કુન્દલ ૬ એવ ૨૭ પ્રકૃતિને કાર્યપદમાને તે વારે મોતપદમાને
 કામ ભેદી માન મોદી શ્રી ભગવતને પૂજતા હતા સ્વામિનાથ, તે જીવને શુ કુલ
 નિપજ્યો? તે વારે ભગવતે કહ્યું, તે જીવ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી ભાવથી જીવન
 પદાર્થ તથા નોકાસી આદિ જેને જમાસી તથા, નિરંજનના, નિર્વંજ, નિર્વંજ
 વાપણે નિરંજી, અભ્યામેક, અવિષમક, જાણે સદે પાપે ફરસે તે જીવ ભગ
 વતને મોક્ષ ભાગ, જીવ નીજે ભગ મોક્ષ ભાગ સદૃઢ મોક્ષ કરાવે કાલથી
 સંપદામ કિંમત સ્ત્રી છે તેને સદૃઢ સંપદામ ગુણમય કહિયે.

અભ્યાસકાલ ઉપશાંતિમોક્ષ ગુણમય - તેનું શુ વલણ ૨૮ પ્રકૃતિ
 ઉપશાંતિ તે ૨૭ પ્રકૃતિ પૂર્વે કહી તે, અને સંવત્સરનો કાલ ૧ એવ ૨૮
 મોક્ષનીવ કમ ની પ્રકૃતિને ઉપશાંતિ, સંપદા દારે ભગવતે કારી પ્રજ્ઞા અર્ચિત
 તે વારે મોતપદમાને કુલ ભેદી માન મોદી શ્રી ભગવતને પૂજતા હતા સ્વામિનાથ.
 જીવને શુ કુલ નિપજ્યો? તે વારે શ્રી ભગવતે કહ્યું તે જીવ જીવન કમ દ્રવ્યથી,
 ક્ષેત્રથી, કાળથી ભાવથી નોકાસી આદિ જેને જમાસી તથા વિતરામ અને
 અભ્યાસકાલ આગિપણે જાણે સદે પાપે ફરસે, એવામાં ને કાળ કરે તે જીવ
 વિમાનમાં ભાગ, જાણે મનુષ્ય ભગ મોક્ષ ભાગ, ને સદૃઢ મોક્ષને ઉપશાંતિ
 કમન આગિ પ્રકારે, પછી પડે કમનથી પડે તે પડેલા ગુણકાળા કુલ ભાગ પણ
 અભ્યાસકાલે મરણ તો નથી. ઉપશાંતિ એટલે? ઉપશાંતિ છે મોક્ષ સંપદા, ભગ
 વતે અગિ મોક્ષની પડે નહિ, પણ કાલે છે મારે ઉપશાંતિમોક્ષ ગુણમય કહિયે.

આશુ કીલ્મમોક્ષ ગુણમય - તેનું શુ વલણ ૨૯ પ્રકૃતિને સંપદા
 અપાને કુલકમોક્ષ કાલકાલે કાલકાલમક્ષિત કાલકાલ અભ્યાસકાલ આગિ કમન
 એવ સંપદા ભાગ સંપદા, જમાની ભગવાની વિતરામી, ભાવનિમ ૫ મ પૂર્વ સડ
 મ પૂર્વ આગિતના મકાવરની મકાસુમી અભ્યાસ, આ કારી મકાસુમી
 મકાસુમી વર્ષનન પાનિયામી અપનિયામ વાગ અતમુક્ષ ત રહે, જે ગુણકાલે કમ
 કરી નથી પૂનર્જિવ છે નહિ એટલે કમને પાન મોક્ષનીવ, નવ મોક્ષનીવ
 પદાર્થ અતમન સંપદામોક્ષ કરી તેમના ગુણકાળાને પડેલે કમને કાલ કરે
 કેવલ મોક્ષ પ્રકારે, મારે કીલ્મ તે કાલ કરી છે મોક્ષ સંપદા ૨૯ ગુણકાલે
 કીલ્મમોક્ષ ગુણમય કહિયે.

તેવસ સમોગી કેવલી ગુણમય - તેનું શુ વલણ ૩૦ પ્રકૃતિને સંપદા
 તે ને ગુણકાલે રિષ્ટ સમોગી સમોગી સમોગી ગુણકાલે પદાર્થ આગિ

નવમો ઉદીરણ દ્વાર.

પહેલા ગુણઠાણથી માંડીને ૭ ના ગુણઠાણ સુધી ૮ કર્મની ઉદીરણ તથા ૭ ની કરે તો આયુષ્ય વર્જિતે આઠમે, નવમે ગુણઠાણે ૭ કર્મની ઉદીરણ તે આયુષ્ય વર્જિતે, તથા ૬ ની કરે તો આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિતે દશમે ૬ ની ઉદીરણ કરે, આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિતે અને ૫ ની કરે તો આયુષ્ય, મોહનીય વેદનીય, એ ૩ વર્જિતે અગ્વારમે, ખારમે ગુ. ૫ ની ઉદીરણ, આયુષ્ય, મોહનીય, વેદનીય એ ૩ વર્જિતે, તથા ૨ ની કરે તો નામ, ગ્રામ એ ૨ ની અહિમે ગુ. ૭ ઉદીરણ કરે, નહિ.

ઇતિ ૯ મો ઉદીરણ દ્વાર સમાપ્ત ૯.

દશમો નિર્જરા દ્વાર.

પહેલાથી તે ૧૧ મા ગુણઠાણ સુધી ૮ કર્મની નિર્જગ ખારમે ૭ કર્મની નિર્જગ, મોહનીય વર્જિતે તેમ, અહિમે ૪ કર્મની નિર્જરા, વેદનીય આયુષ્ય નામ, ગ્રામ, એ ૪

ઇતિ ૧૦ મો નિર્જરા દ્વાર સમાપ્ત ૧૦.

અગ્વારમો ભાવ દ્વાર.

ઉદ્યભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પરિણામિકભાવ, સાન્નિધ્યભાવ પહેલે ને ત્રીજે ગુણઠાણે ૩ ભાવ, ઉદ્ય, ક્ષયોપશમ, પરિણામિક બીજે, ચોથે, પાંચમે, છઠે, સાતમે ને આઠમેથી તે અગ્વારમા ગુણઠાણ સુધી ઉપશમ શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદ્ય ઉપશમ, ક્ષયોપશમ ને પરિણામિક તથા ક્રોધક ઉપશમને ઠેકાણે ક્ષાયક પણ કહે છે અને ૮ માથી માંડીને ખારમા સુધી ક્ષાયક શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદ્ય, ક્ષયોપશમ ક્ષાયક પરિણામિક તેમજ અહિમે ગુ. ૩ ભાવ ઉદ્ય, ક્ષાયક, પરિણામિક સિદ્ધમા ૨ ભાવ, ક્ષાયક, પરિણામિક

ઇતિ ૧૧ મો ભાવ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૧.

ખારમો કારણ દ્વાર.

કારણ ૫ કર્મબંધના, મિથ્યાત્વ અવિવર્તિ, પ્રમાદ, કપાય, જોગ પહેલે ત્રીજે ગુ. ૫ કારણ લાભે બીજે ચોથે ૪ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ વર્જિતે પાંચમે છઠે ગુ. ૭ ૩ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ અવિવર્તિ એ ૨ વર્જિતે સાતમેથી દશમા ગુણઠાણ સુધી ૨ કારણ લાભે, કપાય અને જોગ એ ૧ લાભે. અગ્વારમે ખારમે, તેમજ ૧ કારણ લાભે તે ૧ જોગ અહિમે ક્રોધ કારણ નથી.

ઇતિ ૧૨ મો કારણ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૨.

સવ બાપી નવુવી તથા બે વાર અનુસર વિગ્રહના ૩૩ સાતરોપમની સ્થિતિને ઉપર ૩૩ કુ અસઠ સાતરોપમ, ને ૩ પૂર્વકાંડિ અધિક મનુષ્યન સવ બાપી નવુવી પાંચમા બાં તેમજ ગુણકાણાની સ્થિતિ જ અત ૭૦ દેસી ઉપી તે સાત બાં વર્ષ ઉપી પૂર્વકાંડિ સાતમાથી તે અગ્યારમ ૩ સુધી ૭૦ ૧ સમય ૭ અત બારમા ગુ સ્થિતિ ૭૦ ૩ અત ૦ મહિમા ગુણકાણાની સ્થિતિ પાંચ દુરવ અક્ષર (અ. ઇ. ઇ. ઇ. ઇ) બોલવા પ્રમાણે નવુવી

ઇતિ ત્રીજી સ્થિતિ દ્વાર સમાપ્ત ૩

ચોથા ક્રિયા દ્વાર

પદમે ને ત્રીજી ગુણકાણા ૨૪ ક્રિયા લાગે, ઇન્દ્રિયવૃદ્ધિ ક્રિયા વર્તિતે બીજી ચોથી ૩ ૨૩ ક્રિયા લાગે મિત્રવત્ત, અનિર્વત્ત, ઇન્દ્રિયવૃદ્ધિ એ ૩ વર્તિતે, છઠ્ઠી ગુણકાણા ૨ ક્રિયા આ રાજિયા ખાવાવલિયા એ ૨ લાગે સ્વરમે ગુણકાણાથી તે ૩૪મા ગુણકાણા સુધી ૧ આવાવલિયા ક્રિયા લાગે અગ્યારમે, બારમે, તેરમે ગુણકાણા ૧ ઇન્દ્રિયવૃદ્ધિ ક્રિયા લાગે અક્ષરમે ગુણ ૩૪ ક્રિયા લાગે ત્રીજી

ઇતિ ચોથા ક્રિયા દ્વાર સમાપ્ત ૪

પાંચમો સત્તા દ્વાર

પદમે ગુણકાણાથી તે અગ્યારમા ગુણકાણા સુધી બાં ૪૪ની સત્તા નારમે ૭ ૪૪ની સત્તા, ૧ મોહનીય ૪૪ વર્તિતે, તેરમે, અક્ષરમે ગુણ ૪ ૪૪ની સત્તા, વેદનીય, આગુણ, નામ યોગ.

ઇતિ ૫ મા સત્તા દ્વાર સમાપ્ત ૫

છઠ્ઠો બાંધ દ્વાર

પદમે ગુણકાણાથી તે સાતમા ગુણકાણા સુધી ત્રીજી ગુણકાણા વર્તિતે ૮ ૪૪ બાંધ અને ૭ બાંધ તે આગુણ વર્તિતે ત્રીજી આગમે નવમે ગુ ૭ ૪૪ બાંધ આગુણ વર્તિતે, છઠ્ઠી ગુણ ૬ ૪૪ બાંધ, આગુણ, ને મોહનીય એ ૨ વર્તિતે અગ્યારમે, બારમે, તેરમે ગુણ ૧ સાત વેદનીય બાંધ અક્ષરમે ગુણ ૪૪

૬ મા બાંધ દ્વાર સમાપ્ત ૬

સાતમો વેદ દ્વાર ને આઠમો ઉદય દ્વાર

પદમે ગુણકાણાથી તે છઠ્ઠી ગુણકાણા સુધી ૮ ૪૪ ને ૮ નો ૭૪ અગ્યારમે, બારમે, ૭ ૪૪ ને ૮ નો ૭૪, મોહનીય વર્તિતે, તેરમે ૪૪ ને ૮ ૪૪ ને ૪ નો ૭૪ વેદનીય આગુણ, નામ યોગ.

ઇતિ ૭ મા વેદ દ્વાર ને ૮ મા ઉદય દ્વાર સમાપ્ત ૭

નવમે ઉદીરણા દ્વાર.

પહેલા ગુણધર્માથી માંડીને ૭ ના ગુણધર્મા સુધી ૮ કર્મની ઉદીરણા તથા ૭ ની કરે તો આયુષ્ય વર્જિને આઠમે, નવમે ગુણધર્મા ૯ કર્મની ઉદીરણા તે આયુષ્ય વર્જિને, તથા ૬ ની કરે તો આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિને દશમે ૬ ની ઉદીરણા કરે, આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિને અને ૫ ની કરે તો આયુષ્ય, મોહનીય વેદનીય, એ ૩ વર્જિને અગારમે, પોરમે ગુ. ૫ ની ઉદીરણા, આયુષ્ય, મોહનીય, વેદનીય એ ૩ વર્જિને, તથા ૨ ની કરે તો નામ, ગોત્ર એ ૨ ની અઢિમે ગુ. ૭ ઉદીરણા કરે નહિ

ધતિ ૯ મે ઉદીરણા દ્વાર સમાપ્ત ૯.

દશમે નિર્જરા દ્વાર.

પહેલાથી તે ૧૧ મા ગુણધર્મા સુધી ૮ કર્મની નિર્જરા બારમે ૭ કર્મની નિર્જરા, મોહનીય વર્જિને તેરમે, અઢિમે ૪ કર્મની નિર્જરા, વેદનીય. આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, એ ૪

ધતિ ૧૦ મે નિર્જરા દ્વાર સમાપ્ત ૧૦.

અધ્યારમે લાવ દ્વાર.

ઉપલાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પારિણામિકભાવ, સાંનિવાર્ધિભાવ પહેલે ને ત્રીજે ગુણધર્મા ૩ લાવ, ઉદય, ક્ષયોપશમ, પારિણામિક બીજે, ચોથે, પાંચમે, છઠે, સાતમે ને આઠમેથી તે અધ્યારમા ગુણધર્મા સુધી ઉપશમ શ્રેણિવાળાને ૪ લાવ, ઉદય ઉપશમ, ક્ષયોપશમ ને પારિણામિક તથા કોષક ઉપશમને ઠેકાણે ક્ષાયક પણ કહે છે અને ૮ માથી માંડીને બારમા સુધી ક્ષાયક શ્રેણિવાળાને ૪ લાવ, ઉદય, ક્ષયોપશમ ક્ષાયક પારિણામિક તેરમે અઢિમે ગુ. ૭ લાવ ઉદય, ક્ષાયક, પારિણામિક સિદ્ધમાં ૨ લાવ, ક્ષાયક, પારિણામિક

ધતિ ૧૧ મે લાવ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૧.

બારમે કારણ દ્વાર.

કારણ ૫ કર્મબંધના, મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, જ્ઞેય પહેલે ત્રીજે ગુ. ૫ કારણ લાભે બીજે ચોથે ૪ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ વર્જિને પાંચમે છઠે ગુ. ૭ ૩ કારણ લાભે, મિથ્યત્વ. અવિરતિ એ ૨ વર્જિને સાતમેથી દશમા ગુણધર્મા સુધી ૨ કારણ લાભે, કષાય અને જ્ઞેય એ ૧ લાભે. અધ્યારમે બારમે, તેરમે ૧ કારણ લાભે તે ૧ જ્ઞેય અઢિમે કોષ કારણ નથી.

ધતિ ૧૨ મે કારણ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૨.

તેરમા પરિસહ દ્વાર

પહેલાથી તે એથા અલ્પાણા સુધી વધવે પરિસહ ૨૨ થાશે, પણ તે ૬ અથ ૭, નિર્જારણ પ્રકારે નહિ પાંચમાથી તે ૬ મા અલ્પાણા સુધી ૨૨ પરિસહ થાશે એક સમયે ૨૦ વેદ દાહનો ત્યાં તાપનો નહિ, તાપને ત્યાં દાહને નહિ ચાલવાનો ત્યાં બેસવાનો નહિ, બેસવાનો ત્યાં ચાલવાનો નહિ. ઇત્થે અગ્નિએ બારમે ૧૪ પરિસહ થાશે અગ્નિ ને મોહનીય કમને ઉપે દતા તે વર્ષા તે એકે અગ્નેશ્વરને, અરિષ્ટો, જ્ઞાનો, બેસવાનો આહોસનો, માનવાનો, સહાર કુસ્ત્રાને એ ૭ અગ્નિ મોહનીય કમને ઉપે દતા તે ને ૮ મોહક પરિસહ ઇત્થ મોહનીયને ઉપ દતો તે, એ ૮ અગ્નિને રૂપ ૧૪ સ્થાલ તે મહિષા એક સમયે ૧૨ વેદ દાહનો ત્યાં તાપનો નહિ તાપનો ત્યાં દાહનો નહિ. ચાલવાનો ત્યાં સ્થાનકનો નહિ સ્થાનકનો ત્યાં ચાલવાનો નહિ, તેરમે અગ્નિએ અલ્પાણે ૧૧ પરિસહ થાશે. પૂર્વે ૧૪ કલા તેમણી પ્રાણનો અગ્નિનો એ બે યાનાવસ્થુય કમને ઉપે દતા તે અને ૧ અગ્નિનો અતરણ કમને ઉપે દતો તે એ ૩ અગ્નિને રૂપ ૧૧ સ્થાલ તે મહિષા એક સમયે ૬ વેદ દાહનો ત્યાં તાપનો નહિ તાપનો ત્યાં દાહનો નહિ. ચાલવાનો ત્યાં સ્થાનકનો નહિ સ્થાનકનો ત્યાં ચાલવાનો નહિ

ક્રિતિ ૧૩ મા પરિસહ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૩

ચૌદમા માર્ગણા દ્વાર

પહેલે અલ્પાણે માર્ગણા ૪, ત્રી ૭ એથે, પશ્ચિમે, ક્ષાત્રમે જાણ નીએ ક્ષત્ર માર્ગણા ૧ પડે તો પહેલે જાણે પણ અગ્નિ નથી ત્રીએ માર્ગણા ૪ પડે તો પહેલે જાણે અને એ તો એથે પશ્ચિમે અને ક્ષાત્રમે જાણ એથે માર્ગણા ૫ પડે તો પહેલે જાણે ત્રીએ જાણે અને એ તો પશ્ચિમે ક્ષાત્રમે જાણ પશ્ચિમે માર્ગણા ૫, પડે તો પહેલે જાણે ત્રીએ એથે જાણે અને એ તો ક્ષાત્રમે જાણ છે માર્ગણા ૬ પડે તો પહેલે જાણે, ત્રીએ એથે, પશ્ચિમે જાણે અને એ તો ક્ષાત્રમે જાણ ક્ષાત્રમે માર્ગણા ૩ પડે તો છે એથે જાણે અને એ તો જાણે નવ જાણે માર્ગણા ૩ પડે તો ક્ષાત્રમે એથે જાણે અને એ તો નવમે જાણ નવમે માર્ગણા ૩ પડે તો જાણે એથે જાણે અને એ તો ૧૬મે જાણ ૧૬મે માર્ગણા ૪ પડે તો નવમે એથે જાણે, અને એ તો અગ્નિને બારમે જાણ અગ્નિને માર્ગણા ૨ કાળ કરે તો અગ્નિ વિમાને જાણ, પડે તો ક્ષાત્રમાંથી પહેલા સુધી જાણે અગ્નિ નથી જાણે માર્ગણા ૧ તેરમે જાણ અગ્નિ નથી તેરમે માર્ગણા ૧ એથે જાણ અગ્નિ નથી, અગ્નિને માર્ગણા એકે નથી એક જાણ

ક્રિતિ ૧૪ મા માર્ગણા દ્વાર સમાપ્ત, ૧૪

પંદરમો આત્મા દ્વાર.

આત્મા ૮, દ્રવ્યઆત્મા, કષાયઆત્મા, યોગઆત્મા, ઉપયોગઆત્મા, જ્ઞાન-
આત્મા, દર્શનઆત્મા, ચારિત્રઆત્મા, વીર્યઆત્મા એવં ૮. પહેલે, ત્રીજે ગુણાં
૬ આત્મા, જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ ૨ વર્જિતે. બીજે ચોથે ગુણાં ૭ આત્મા, ચારિત્ર
વર્જિતે. પાંચમે ગુણાં ૫૫૭ આત્મા, દેશથી ચારિત્ર છે છઠ્ઠી દશમા ગુણાં ૫૫૫
શુદ્ધી ૮ આત્મા. અગ્યારમે, બારમે, તેરમે ગુણ ૭ આત્મા, કષાય વર્જિતે ચતુર્થમે
ગુણ ૬ આત્મા, કષાય ને જોગ વર્જિતે સિદ્ધમા ૪ આત્મા જ્ઞાનઆત્મા, દર્શન-
આત્મા, દ્રવ્યઆત્મા, ઉપયોગઆત્મા,

ધતિ ૧૫ મો આત્મ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૫.

સોળમો જીવ ભેદ દ્વાર.

પહેલે ગુણાં ૧૪ ભેદ લાભે. બીજે ગુણાં ૬ ભેદ લાભે, બે હાદ્રય, તે
હાદ્રય, ચતુર્દિશ, અસહી તિર્યક પચેદ્રિય, એ ૪ ના અપર્યાપ્ત ને સંજી
પચેદ્રિયમા અપર્યાપ્તો ને પર્યાપ્તો એ ૬ ત્રીજે ગુણાં ૧ સંજી પચેદ્રિયનો પર્યાપ્તો
લાભે ચોથે ગુણાં ૨ ભેદ લાભે. સહી પચેદ્રિયનો અપર્યાપ્તો ને પર્યાપ્તો લાભે

ધતિ ૧૬ મો જીવભેદ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૬.

સત્તરમો જોગ દ્વાર.

પહેલે બીજે ને ચોથે ગુણાં જોગ ૧૩ લાભે, બે આહારકના વર્જિતે,
ત્રીજે ગુણાં ૧૦ જોગ લાભે તે ૪ મનના, ૪ વચનના, ૧ ઉદારિકનો, ૧ વૈકિપનો
એવ ૧૦ લાભે. પાંચમે ગુણાં ૧૨ જોગ, આહારકના ૨ ને એક કાર્મણનો
એ ૩ વર્જિતે ૧૨ લાભે છઠ્ઠે ગુણ ૧૪ જોગ લાભે, ૧ કાર્મણનો વર્જિતે જ્ઞાનમે
ગુણ ૧૧ જોગ તે ૪ મનના, ૪ વચનના, ૧ ઔદાગિકનો, ૧ વૈકિપનો, ૧ આહારકનો
એવ ૧૧ આકાંક્ષાથી માહીને ૧૨ મા ગુણાં શુદ્ધી જોગ ૬ લાભે તે ૪ મનના
૪ વચનના ને ૧ ઔદાગિકનો એ ૬ તેજમે ગુણાં જોગ ૭ લાભે, ૨ મનના
૨ વચનના, એ ૪ ને ઉદારિકનો, ઉત્તરિકનો મિત્ર કાર્મણ કાયજોગ, એવ ૭
જોગમે ગુણાં જોગ નથી

ધતિ ૧૭ મો જોગ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૭

અઠારમો ઉપયોગ દ્વાર.

પહેલે ને ત્રીજે ગુણાં ૬ ઉપયોગ લાભે, ૩ અજ્ઞાન ને ૩ દર્શન એવ
૬ બીજે, ચોથે, પાંચમે ગુણાં ૬ ઉપયોગ લાભે, ૩ જ્ઞાન, ૩ દર્શન, એવં ૬,
છઠ્ઠી તે બાગમા ગુણાં શુદ્ધી ઉપયોગ ૭ લાભે ને ૪ જ્ઞાન ને ૩ દર્શન એવ
૭ તેરમે, ચોદમે ગુણાં તથા સિદ્ધમા ૨ ઉપયોગ દેવજ્ઞાન, ને દેવલદર્શન

ધતિ ૧૮ મો ઉપયોગ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૮.

માટે ૧૦. તેથી ચોદમા ગુણઠાણાવાળા ને સિદ્ધ ભગવતજી અનંતગુણા ૧૧ તેથી
પહેલા ગુણઠાણાવાળા અનંતગુણા, એકેદિધ પ્રમુખ સર્વ મિથ્યાદષ્ટિ છે માટે ૧૨.

ધૃતિ ૨૨ માં અદ્યખહુત્ય દ્વાર સમાપ્ત. ૨૨*

ધૃતિ ગુણઠાણાના ૨૨ દ્વાર સંપૂર્ણ.

ભાવ ૬.

ઉદયભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પારિણામિકભાવ ને
સન્નિવાષ ભાવ

ઉદય ભાવના ૨ બેદ જીવ ઉદય નિષ્પન્ન ને અજીવ ઉદય નિષ્પન્ન
જીવ ઉદય નિષ્પન્નમા ૩૩ બોલ પામે, ૪ ગતિ ૬ કાય, ૬ લેચ્યા ૪ કષાય ૩
વેદ એવ ૨૩ ને મિથ્યાત્વ ૧, અગ્રાન ૨, અવિર્ગત ૩, અસંસીપણ ૪, આકાન્કાણ
૫, ઇન્દ્રિયપણ ૬, સંજોગીપણ ૭, સંસાર પચ્ચદ્વયા ૮, અસિદ્ધ ૯, અકેવલી
૧૦, એવ ૩૩ અજીવ ઉદય નિષ્પન્નમા ૩૦ બોલ પામે, ૫ વર્ણ, ૨ ગધ, ૫ ગ્મ
૮ સ્પર્શ, ૫ ગરીર, ૫ શરીરના વ્યાપાઝ એવ ૩૦ એવ ઉભય મળીને ૩૩ ને ૩૦
ત્રેસઠ બેદ ઉદય ભાવના કળા ૧.

ઉપશમ ભાવે ૧૦ બોલ છે આઝ કષાયનો ઉપશમ ૪, રાગનો ઉપશમ
૫ દોષનો ઉપશમ ૬, દર્શનમોહનીયનો ઉપશમ ૭, ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ,
એવ ૮ મોહનીયની પ્રકૃતિ અને ઉવસમિયા દંશશ્લલદિ તે સમક્રિત ૯ ઉવસમિયા
ચરિતલલદિ ૧૦, ઉવસમિયા અકષાય છઉમય વીતરાગલલદિ એવ ૧૧. ૨

ક્ષાયક ભાવે ૩૭ બોલ છે ૫ જ્ઞાનાવરણીય ૬ દર્શનાવરણીય ૨ વેદનીયની,
૧ રાગની, ૧ દોષની, ૪ કષાયની, ૧ દર્શનમોહનીયની ૧ ચારિત્રમોહનીયની ૪
આયુષ્યની, ૨ નામની, ૨ ગોત્રની, ૫ અતગયની, એવ ૩૭ પ્રકૃતિને ક્ષય કરે તેને
ક્ષાયક ભાવ કહિયે તે ૬ બોલ પામે ક્ષાયક સમક્રિત, ક્ષાયક જન્માખ્યાત ચાગ્રિ,
કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન અને ક્ષાયક દાનાદિ પાંચ લલિધ, એવ ૬ બોલ. ૩

ક્ષયોપશમ ભાવે ૩૦ બોલ છે. ૪ જ્ઞાન પ્રથમના, ૩ અગ્રાન, ૩ દર્શન,
૩ દષ્ટિ, ૪ આગ્ન પ્રથમના, ૧ ચરિતાચરિત તે આવકપણ પામે, ૧ આચાર્યગણિની
પદવી, ૧ ચોદ પૂર્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ૫ ઇન્દ્રિયની લલિધ, ૫ દાનાદિ લલિધ એવ
સર્વ મળી ૩૦ બોલ ૪

પારિણામિક ભાવના ૨ બેદ, સાદિપારિણામિક, અનાદિપારિણામિક સાદિ
વિણુસે, અનાદિ વિણુમે નહિ, સાદિ પારિણામિકના અનેક બેદ છે જુની સુરા,
મંદિરા, જુનો ગોળ, તદુલ એ આદિ ૭૩ બોલ, ભગવતિની શાખે છ અનાદિ
પારિણામિક ભાવના ૧૦ જોત્ર ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાન્તિકાય,
પુદ્ગલાસ્તિકાય, જ્વારાસ્તિકાય કાળ, લોક, અલોક, ભવ્ય, અભવ્ય, એવ ૧૦ ૫

સાલિયાઈ બાવળા ૨૬ જાગા, ૧ દિલ્લ જોગીના ૧ ત્રિલ્લ જોગીના
૫ શેલ્લ જોગીના ૧ ૫ વલ્લ જોગીના એવ ૨૬ જાગા, એનો વિચાર મી અરુણે
હાર સિદ્ધાંતથી નાખ્યો.

૧૪ મુલકાલુ ૫૫૧ ૧૦ દોલક દાર

પ્રથમ હેતુ દ્વાર કર્મનધના મુદ્દા હેતુ ૧ મિથ્યાત્વ ૨ અવિરતિ, ૩ ક્ષય
અને ૪ ભોજ્ય એ ચાર છે ઉપર હેતુ ૫૭ છે તે ૫ મિથ્યાત્વ, ૧૮ અવિરતિ
(૬ ક્ષય, ૫ હરિષ, ૧ મન) ૨૫ ક્ષય અને ૧૫ ભોજ્ય એવ ૫૭ હેતુ પાંચે
સંસ્કરણને ૫૫ હેતુ તે જ્ઞાતકારણ ૨ વચ્ચે ની? મુ. ૫૦ હેતુ તે ૫૫ મંથી ૧
મિથ્યાત્વ ઠળાં ત્રોજે સુ ૪૩ હેતુ તે ૧૨ અવિરતિ, ૨૧ ક્ષય, (અન્યનુસંગિક
૪ વિન) અને ૧ ભોજ્ય (૪ મનના ૪ વચનના ૧ જોડારક અને ૧ યોગિ)
એવ ૪૩ યોગે સુ ૪૬ હેતુ તે ૧૨ અવિરતિ, ૨૧ ક્ષય અને ૧૩ ભોજ્ય
પાંચમે સુ ૪ હેતુ તે ૧૧ અવિરતિ, (મધ્યાપ વચ્ચે) ૧૭ ક્ષય, (૪ જા
અને ૪ પ્રત્યાખ્યાની એ ૮ સિવાય) અને ૧૨ ભોજ્ય જે સુ ૨૭ હેતુ તે ૧૩
ક્ષય (સંસ્કરણનો યોગ અને ૬ નોકસવ) અને ૧૪ ભોજ્ય સાતમે સુ ૨૪
હેતુ તે ૧૩ ક્ષય અને ૧૨ ભોજ્ય આઠમે સુ ૨૨ હેતુ તે ૧૩ ક્ષય અને ૬
ભોજ્ય (૪ મનના ૪ વચનના અને ૧ જોડારક) નવમે સુ ૧૬ હેતુ તે ૭ ક્ષય
(સંસ્કરણના ૪ અને ૩ મેદ) અને ૬ ભોજ્ય દસમે સુ ૧ હેતુ તે ૧ ક્ષય
(સંસ્કરણનો યોગ) અને ૬ ભોજ્ય અગિયારમે તથા બારમે મુદ્દા ૬ હેતુ તે
નવ ભોજ્ય તેરમે સુ ૭ હેતુ તે સાત ભોજ્ય તેરમે સુ ૭ હેતુ તે સાત ભોજ્ય
અને ચૌદમે સુ ૭ હેતુ નથી. છતિ વડનો હેતુ ૬૭ સમાપ્ત.

બીજો કક્ક કાગ પહેલે ૩ ૨૪ કલક બી ૭ કુલ ૧૬ કલક તે ૪
આવના વળા ગા ૭ એથે કુલ ૧૬ કલક તે ૬ વિશદિય વળા વળે
૫૬ ૨ કલક સરીમનુલ, સરીનિર્નજ એ ૨ કલકથી તે ચોરમા કુલ કુલ
૧ મનુષ્યનો ૫૬ કલક બી ૭ ૫૬ કલક સમાપ્ત.

ત્રીજો અવાર્ધાન પ્રારંભ પહેલે મુજબ ૮૪ બાબ અવાર્ધાનિ નીચે
મુજબ ૩૨ બાબ તે જોડાવવાની વર્ગીત્રી ૭ ચોથો મુજબ ૨૧ બાબ અવાર્ધાનિ
પાંચમો મુજબ ૧૮ બાબ અવાર્ધાનિ ૬૬માં તે ૧૪ આ સંબંધિત સુધી ૧૪ બાબ
અવાર્ધાનિ હાલ નીચે યોગી ૬૧૨ સમાવ

શ્રીશ્યામનાથદેવદાસજીએ કુલ્ય જપ જાતકમુદ્રા ઉપર ૧૧ સ્તંભ
નામનું જમના ૧૩૨ સ્તંભર ઝાંઝેનનું તે ૧૬ સામા ચોથા કુલ્ય સ્તંભ જન
નું કુલ્ય હી પાછો આથે કુલ્ય ૧૧ સામા હી મિથ્યાત્વે જાને બીજાથી

માઠીને અગ્યારમા ગુણકાણા સુધી ૪૦ અંતઃ અથવા પદ્યનો અસંખ્યાતમો ભાગ તે એટલા કાળ વિના ઉપશમ શ્રેણી કરીને પડે નહીં. કિંતુ અર્ધપ્રદક્ષ દેશે કિલ્લે બારમે તેરમે ને ચોદમે ગુણ ૦ આતરું નથી, એ એક છવ્વઅાથી. છતિ ૪ અંતર દાર સમાપ્ત.

પાંચમે ધ્યાન દાર. પહેલે, બીજે, ત્રીજે ગુણ ૦ ૨ ધ્યાન પહેલા. ચોથે, પાંચમે ગુણ ૦ ૩ ધ્યાન પહેલા છડે ગુણ ૦ ૨ ધ્યાન આર્ત, ને ધર્મ ધ્યાન. સાતમે ગુણ ૦ ૧ ધર્મ ધ્યાન આઠમેથી માઠીને ચોદમા ગુણ ૦ ૧ શુકલધ્યાન. છતિ ૫ મે ધ્યાન દાર સમાપ્ત.

છટ્ટો ફરસનાદાર. પહેલું ગુણકાણું ૧૪ સજ્જોક સ્પર્શે. બીજું ગુણ ૦ હેલું પંડગવનથી તે છટ્ટિ નરક લગે ફરસે. તથા જોયું અધોગામની વિજયથી તે ૬ મૈત્રેયક સુધી ફરસે. ત્રીજું ગુણ ૦ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે. ચોથું ગુણ ૦ અધોગામની વિજયથી ૧૨ મા દેવલોક સુધી ફરસે અથવા પંડગવનથી છટ્ટી નરક સુધી ફરસે પાંચમું ગુણ ૦ પશુ એમજ અધોગામની વિજયથી ૧૨ મા દેવલોક સુધી ફરસે છઠ્ઠાથી તે અગ્યારમા ગુણકાણાવાળા અધોગામની વિજયથી ૫ અતુ-તરવિમાન સુધી ફરસે બારમું ગુણ ૦ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે તેરમું ગુણ ૦ સર્વલોક ફરસે ચોદમું ગુણ ૦ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે છતિ ૬ ટો ફરસનો દાર સમાપ્ત.

સાતમે દાર. તીર્થ કર ગોત્ર ૪ ગુણકાણે બાધે ચોથે, પાંચમે, છડે ને સાતમે, એ ૪ ગુણકાણે બાધે શેષ ગુણકાણે ૧ બાધે તીર્થ કર દેવ ૬ ગુણકાણા ફરસે તે ૪, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, એ ૬ ફરમે. છતિ ૭ મે દાર સમાપ્ત.

આઠમે દાર. ગુણકાણા ૧૪ મા ૧, ૪, ૫, ૬, ૧૩, એ ૫ આશ્વતા, શેષ ૯ ગુણ ૦ અશાશ્વતા છતિ આઠમે દાર સમાપ્ત.

નવમે દાર. ગુણકાણા ૧૪ મા ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, એ ૭ ગુણ ૦ ૬ સંધયણ, આઠમાથી તે ૧૪ મા ગુણકાણા સુધી એક વજ્રસંધય નારમ સંધયણ છતિ ૮ મે દાર સમાપ્ત.

દશમે દાર. આર્વાણ, અવેદી પરિહારવિશુદ્ધ્યાગ્રિવત પુષ્પક લખિધવત, અપ્રમાદી સાધુ, ૧૪ પૂર્ણ સાધુ અને આહારક શરીર એ ૭ તુ કોષ દેવતા સાહારણુ કરી શકે નહિ છતિ ૧૦ મે દાર સમાપ્ત.

દોષક દાર સમાપ્ત છતિ ગુણકાણાદાર સમાપ્ત.

(૧૧) તેત્રીશ બોધ

એક પ્રકારે અસયમ -સર્વ આત્મત્થી નહિ નિર્વર્તયુ તે

બે પ્રકારે બોધ -૧ સમયબ, ૨ દેવનય.

૧-૧ ॥

ત્રણ પ્રકારે કૃત -૧ મન કૃત, ૨ વચન કૃત, ૩ કાવ્ય કૃત ત્રણ પ્રકારે ગુણિત ૧ મા. ગુણિત ૨ વચન ગુણિત ૩ સરીર ગુણિત. ત્રણ પ્રકારે સમ્ય ૧ માયા સમ્ય, ૨ નિદાન સમ્ય, ૩ મિથ્યાદર્શન સમ્ય ત્રણ પ્રકારે અર્વ ૧ અધિર્મર્, ૨ સ્વમર્ ૩ સાતાગર્વ ત્રણ પ્રકારે વિશદના, ૧ જ્ઞાન વિશદના ૨ સ્મૃત વિશદના ૩ આસ્તિ વિશદના

આર પ્રકારે કથાય -૧ કોષ કથાય ૨ માન કથાય, ૩ માયા કથાય ૪ લોક કથાય આર પ્રકારે સમ્યા, ૧ આકાર સમ્યા, ૨ અવસમ્યા ૩ ગ્રેહુ સમ્યા ૪ પરિમલ સમ્યા આર પ્રકારે કથા, ૧ સ્ત્રી કથા ૨ અપ કથા, ૩ કૃષ્ણ કથા ૪ રાજ કથા આર પ્રકારે જ્ઞાન, ૧ જ્ઞાતિ જ્ઞાન ૨ જી. જ્ઞાન ૩ ધર્મ જ્ઞાન ૪ શુદ્ધ જ્ઞાન.

પાશ્ય પ્રકારે ક્રિયા -૧ કામિની ક્રિયા, ૨ આધિરશ્ચિત્રી ક્રિયા, ૩ પ્રદલિ ક્રિયા ૪ પાસ્તિપનિત્રી ક્રિયા ૫ પ્રાણાનિપાનિત્રી ક્રિયા. પાશ્ય પ્રકારે કમન્ય ૧ સ્વ ૨ રૂપ ૩ ગમે ૪ સ્મ ૫ રમ્ય પાશ્ય પ્રકારે મહામત, ૧ જી પ્રાણાતિપાતથી નિરામ, ૨ સર્વ જ્ઞાવાણથી વિરામ, ૩ સર્વ અજ્ઞાતથી નિરામ ૪ મન મૈથુનથી વિરામ, ૫ સર્વ પરિમલથી વિરામ પાશ્ય પ્રકારે સમિતિ, ૧ ક્ષમા સમિતિ, ૨ કાષા સમિતિ ૩ એવજ્ઞ સમિતિ ૪ આદ્યન કાકમાત્ર નિષેધ સમિતિ, ૫ કૃત્તિ-અમર-મેષ ૬ સ્ત્રી-મ વચેરેને પરિશ્વવાની સમિતિ. પાશ્ય પ્રકારે પ્રમાદ, ૧ મદ ૨ વિપદ, ૩ કપાય ૪ નિદા ૫ વિષમ.

છ પ્રકારે જીવનિકાય -૧ રૂપીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજસકાય, ૪ વાયુકાય ૫ વનસ્પતિકાય ૬ ત્વકકાય છ પ્રકારે લેરયા, ૧ કૃત્તિ-મેષ ૨ નાલસેરયા ૩ કાપેતમેષ્યા ૪ તેજોસેરયા ૫ અગ્નિમેષ્યા ૬ શુદ્ધસેરયા

સાત પ્રકારે ભાવ -૧ અસૌક ભવ અનુબ્યને અનુબ્યથી ભવ ભવ ૩ તે ૨ કપોક ભવ દેવનિય અથી ભવ ભાવ તે. ૩ આદ્યન ભવ બનથી ભવ ભવ તે ૪ અક્રમાત ભવ કાનાદિ દેખી ભવ ભાવ તે. ૫ વેદના ભવ કૃત્તિથી ભવ ભવ તે ૬ મસ્તુથી ભવ ભાવ તે ૭ અપવશ-અવજીર્ણથી ભવ ભવ તે

આઠ પ્રકારે મદ -૧ જ્ઞાતિ મદ, ૨ કુલ મદ, ૩ જન મદ ૪ રૂપ મદ ૫ નયો મદ ૬ મન મદ ૭ લાભ મદ ૮ એધર્મ મદ

નવ પ્રકારે અભ્યર્ચન શુદ્ધિ :- ૧ સ્ત્રી પશુ પક્ષ રક્ષિત આલય (સ્થાનક) મા રહેવું, ઉદર ખીલાલીના દષ્ટાંતે ૨ મનને આનંદ આપે તેવી ને કામ-ગમને વૃદ્ધિ કરે તેવી સ્ત્રી સાથે કયા-વાર્તા ન કરવી, લીધું રસના (જીભ) ને દષ્ટાંતે ૩ સ્ત્રીના આસને તેમ સ્ત્રી સાથે સહવાસ કરવો નહિ, કોળાની મધે કણ્ઠીકનો વક્ર બાજુ તે દષ્ટાંતે ૪ સ્ત્રીના અંગ અવલવ તેમ તેની નુરચના ને તેવું બોલવું, નિરીક્ષણ વગેરેને, વિષય સમર્પણથી બેવડું નહિ, સર્પ ચણના દષ્ટાંતે ૫ સ્ત્રી સગળી કુન્નિત, રેલન, ગીત. હાસ્ય, અઘ્રકંઠ વગેરે સંભળાય તે સ્ત્રીનાં કે દિવાલના અંતરે નિવાસ નહિ કરવો, લાખ અગ્નિના દષ્ટાંતે ૬ પૂર્વજાત સ્ત્રી સગળી કીડા, હાસ્ય, રતિ, દર્પ, સ્નાન, સાથે જમવું વગેરે યાદ કરવું નહિ, સર્પના ઝેરના દષ્ટાંતે ૭ સ્વાદિષ્ટ તેમ મજાજૂત પ્રણિત આહાર કરવો નહિ, ત્રિલોચીને કૃતના દષ્ટાંતે ૮ મર્ધાદા કાળે ધર્મયાત્રા નિમિત્તે જોઇએ તેથી વધારે આહાર કરવો નહિ, કામળની કોચળામા નાખ્યાને દષ્ટાંતે ૯ સરીર સુદર ને વિશુદ્ધિત લાગે તેવી શગા-શાભા કરવી નહિ, મરીખના રત્નને દષ્ટાંતે

દશ પ્રકારે અભયુધર્મ :- ૧ ક્ષમા, સહન કરતા શીખવું ૨ શુદ્ધિ, નિર્લોભતા રાખવી ૩ આજીવ નિખાલસ-સ્વચ્છ હૃદય રાખવું ૪ માર્દવ, કોમલ-વનય શુદ્ધિ રાખવી, અહંકાર-મદ નહિ કરવો ૫ લાઘવ, અલ્પ-થોડા ઉપકરણ-સાધન રાખવા. ૬ સત્ય, સતતાથી-પ્રમાણિકતાથી વર્તવું ૭ સયમ. શરીર-ઈન્દ્રિયો વગેરેને નિયમગા રાખવા ૮ તપ, શરીર કુર્બાન થાય તેમ ઉપવાસાદિ તપ કરવો. ૯ ચૈત્યદાન, ખીજાઓને ઉપકાર શુદ્ધિથી ય નહિ આપવું ૧૦ અભ્યર્ચન, શુદ્ધ આચાર, નિર્મલ પવિત્ર વૃત્તિમા રહેવું

દશ પ્રકારે સમાચારી :- ૧ આવશ્યક. સ્થાનકથી બહાર જવું હોય ત્યારે શ્રુત કે ઉપરીને કહેવું કે આવશ્યક મારે જવું છે ૨ નિવેદક. સ્થાનકમા આવવું હોય ત્યારે કહેવું કે નિશ્ચય કામ કરીને છૂટ્યા છું ૩ આપૂર્ણના પોતાનું કાર્ય હોય તો ગુરુને પૂછવું ૪ પ્રતિપૂર્ણના. ખીજા સાધુઓનું કાર્ય હોય ત્યારે વારવાર ગુરુને પૂછવું ૫ છંદના. શ્રુત કે વડાને પોતાની પાસેની વસ્તુ આમનજી કરવી ૬ ઈન્દ્રિયકાર શ્રુત કે વડાને કહેવું “હે મૂન્યા! આપની ઈચ્છા છે-સ્ત્રીયાર્થ ગાન આપશો?” ૭ મિથ્યાકાર. પાપ લાગ્યું હોય તે ગુરુ પાસે મિથ્યા કહી માફ કહેવું. ૮ તથ્યકાર. ગુરુ કયન પ્રતિ કહે કે આપ કહો છો તેમ કરીશ ૯ અવ્યુત્થાન. ગુરુ કે વડા આપણા સાત આઠ ડગલા સામા જવું, તેમ જતા સાત આઠ ડગલા સુધી મૂકવા જવું ૧૦ ઉપસંપદ શુદ્ધિ પાસે સ્વાર્થ લક્ષી થાયવા હોય તો કહેવું

અગીયાર પ્રકારે આવિક પ્રતિમા—૧ પહેલી પ્રતિમા એક માસની. તેમાં શુદ્ધ સત્ય ધર્મ રૂપિ હોય, પણ નાના પ્રતિ ઉપવાસ દિ અવસ્ય કરવાને તે આવકને નિયમ ન હોય તે દર્શન આવક પ્રતિમા ૨ બીજી પ્રતિમા બે માસની. તેમાં સત્ય ધર્મની રૂપિ સાથે નાના શીશવત-ગુણવત પ્રત્યાખ્યાન પોષે પચાસાદિ કરે પણ સામાયિક વિસાવકાસિક પ્રત કરવાને નિયમ ન હોય, તે ઉપવાસક પ્રતિમા ૩ ત્રીજી પ્રતિમા ત્રણ માસની તેમાં ઉપર પ્રમણે ઉપરાંત સ્વમાધિકારિ કરે પણ અદ્યમી મુદ્દશી અભાવાસ્થા પૂર્ણ માસી વચેરે પર્વમાં પોષપાપવાસ અદ્યમે નિયમ ન હોય ૪ ચોથી પ્રતિમા ચાર માસની. તેમાં પ્રતિપૂર્ણ પોષપાપવાસ અદ્યમાદિ સ્વ પર્વમાં કરે ૫ પાચમી પ્રતિમા પાચ માસની. તેમાં પૂર્વોક્ત સર્વ સાચવે વિરોધ એક રતિમાં કાપોત્સર્ગ કરે, ને તે પંચ બોધ સાચવે ૧ સ્નાન ન કરે, ૨ રાત્રિ ભોજન ન કરે, ૩ કાષ્ઠી ન વાગે, ૪ દિવસે ઘડગણ સાચવે, ૫ રાત્રિમાં પરિભ્રમણ કરે ૬ છઠ્ઠી પ્રતિમા છ માસની તેમાં પૂર્વોક્ત ઉપરાંત સર્વ વખતે ઘડગણ સાચવે ૭ સાતમી પ્રતિમા નવ-નવ એક દિવસથી ઉત્પન્ન બાક માસની તેમાં આરબ કરે નહિ, ૮ નવમી પ્રતિમા. તેમજ ઉત્પન્ન નવ માસની, તેમાં આરબ કરવા સાથે કરાવવાના પણ નિયમ કરે ૯ દશમી પ્રતિમા ઉત્પન્ન દશ માસની. તેમાં પૂર્વોક્ત સાથે આરબ કરીને આપે તે પણ ભેવાના નિયમ કરે. ઉપરાંત હુસ્તુડન કરાવે અથવા કિયા પિ મેઠાએ એક વાર પૂજ્યા થકા તથા વાર વાર પૂજ્યા થકા બે ભાણ બેઠાની અપ, ત્યે તે બા પાંચી કર્યે, ને ન ત્યે તે ના પાંચી કર્યે ૧૧ અગિયારમી પ્રતિમા ઉત્પન્ન અગિયાર માસની, તેમાં હુસ્તુડન કરાવે, કે કેસ લેખ કર્યે, માધુ-મનજ સમાન ઉપકરણ પાત્ર ત્નેકરણ વચેરે ધરે, સ્વતાનિમાં ગોચરી ભરે અત્યુ કરે કરે કે પ્રતિમાધારી કે આવક છુ નિશ્ચા આપવી! સાધુ મારે ઉપદેશ આપે. સાત પંચ વર્ષ ૧૧ પ્રતિમામાં નવ છ

આર વિશ્વની પ્રતિમા (અભિચક ૩૫)—૧ પહેલી પ્રતિમા એક માસની તે કરીર ઉપર મમતા સ્નેહભાવ ન રાખે, સરીર યુગ્મવા ન કરે, જે ગાં મનુષ્ય દેવ નિર્વચનો પરિક્ષ ઉત્પન્ન થાય તે સમ પરિણામે સહન કરે ૧

૨ એકલાંત આકા ની એકલાંતિ પાણીની લેવી કર્યે તે આકાર તુક નિરોધ કાર્મ મગજ આકમ્પ અતિશિ હુપ્પુ, કે અત્યુ અદિષ તથા અત્યુદને અતરાય ન પડે તેમ બી એક માણસ જન્મતો હોય તથા એકને અથે રાત્રિ હોય તે આકાર લે, બે અવામશી આપે તો ન મે ત્રણ વાર, પંચ વિચેર અથા એકા હોય તેમણી આપે તો ન મે, જન્મવતી ખરે નિપત્ત્યો હોય તે ન મે તથા નવમસતિનો આકાર ન મે, તથા માળકને હુ પાવા હોય તેના કાચને ન મે વળી એક પચ ઉમનમાં ને એક પચ ઉમગ આકાર એમ પચ મમી રૂઢવગે નો પ્ર નહિ તો ન મે

૩ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ કાળ ગૌચરીના કલા છે, આદિમ, મધ્યમ, ચરિમ એટલે એક દિવસના ત્રણ ભાગ કરે, પહેલાના ગૌચરી જ્ય તો ખીજા બે ભાગમાં ન જાય, એમ ત્રણેમાં-સમજવું.

૪ પ્રતિમાધારી સાધુને ■ પ્રકારે ગૌચરી કન્વી દહી છે ૧ પેટીને આઠારે (ચીખુણી) ૨ અર્ધ પેટીને આઠારે (બે પંક્તિ) ૩ બળદના મૂત્રને આઠારે. ૪ પતંગ દીડ હોડે તે માફક અતરે અતરે કરે ૫ શખના આવર્તનની પેરે ગૌચરી કરે ૬ જતા તથા વળતાં ગૌચરી કરે એ ૭ પ્રકાર.

૫ પ્રતિમાધારી સાધુ જે ગામમાં જાય ત્યાં જાણે કે આ પ્રતિમાધારી સાધુ છે તો એક રાત્રિ રહે ને ન જાણે તો બે રાત્રિ રહે, ને ઉપરાત રહ તો છે તથા પરિહાર તપ જેટલી રાત્રિ રહે તેટલા દિનવું પ્રાયશ્ચિત પામે

૬ પ્રતિમાધારી ચાર પ્રકારે બોલે ૧ યાચના કરે ત્યારે. ૨ પદ્ય પ્રસુખ પૂછના ૩ આજ્ઞા માગતા. ૪ પ્રશ્નાદિકનો ઉત્તર આપતાં

૭ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ પ્રકારના સ્થાનક જોવા પ્રતિભેખવા કહ્યે. ૧ આરામરૂપ ઘર, ૨ છત્રીના આઠારે, ૩ હાડતળે.

૮ પ્રતિમાધારી સાધુ એ ત્રણ સ્થાનકને યાચે-માગે

૯ એ ત્રણ પ્રકારના સ્થાનકને વિષે રહેલું કરે

૧૦ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ પ્રકારની શપ્થા જોવી કહ્યે ૧ પૃથ્વીરૂપ, ૨ શિલારૂપ, ૩ કાષ્ટરૂપ

૧૧ એ ત્રણ પ્રકારની શપ્થા યાચના કરવી કહ્યે

૧૨ એ ત્રણ પ્રકારની શપ્થા ભોગવવી કહ્યે.

૧૩ પ્રતિમાધારી સાધુ જે સ્થાનકમાં રજા હોય ત્યાં કોઈ જી પ્રસુખ આવે તો તે જી પ્રસુખના બચે કરી બહાર નાસે નહીં, તથા બહાર હાથ ઝાલી કાઢે તો ઇર્ષાસન્નિધિ શોધતા નીકળે

૧૪. પ્રતિમાધારી સાધુ જે ઘરમાં રજા હોય ત્યાં કોઈ અગ્નિ લગાડે તો તેના બચે કરી બહાર નીકળે નહિ. કોઈ બળાત્કારે કાઢે તો ઇર્ષાસન્નિધિ શોધતા નીકળે

૧૫. પ્રતિમાધારી સાધુને પગને વિષે કાંટો પ્રસુખ વાગે તો તેને કાઢવો ન કહ્યે

૧૬ પ્રતિમાધારી સાધુને આખમાં નાના છવ તથા નાના બીજ તથા રજ પ્રસુખ પેસે તો કાઢવો ન કહ્યે, ઇર્ષાએ ગાલવું કહ્યે.

૧૭ પ્રતિભાધારી સાધુને, જ્યાં મુર્ખ વ્યક્તિએ ત્યાંથી એક પણ માત્ર જુદા પડી શકાય ન હોય. એટલે પ્રતિભેજનની વેળા સુધી વિહાર કરે.

૧૮ પ્રતિભાધારી સાધુને સચિત પૂજી ઉપર સજી બેસવું, ઘોડી ત્રિશ પથ કરી ન કરે તે પૂરે જોએલાં રથાનકે ઉચ્ચાર પ્રમુખ પરિવ્રજી કરે.

૧૯ સચિત રજે કરી પણ પ્રમુખ અગ્રાએસા હોય તેવા કરીરે જરૂરના થયે ઝોમરી જવું ન હોય.

૨ પ્રતિભાધારી સાધુને પ્રાચીન ક્ષીતજ તથા ઉચ્ચ પાણીએ કરી હાથ ખાન દાન નાક જાંખ પ્રમુખ એક વાર ધોતું, વારવાર ધોતું ન હોય, અમુચિએ કોય લાગ્યો હોય તે તથા ભોજનથી અગ્રાએસ હોય તેટલું ધોતું કરે.

૨૧ પ્રતિભાધારી સાધુ, ઘોડો હાથી, જળદ, પાડો વચક (સૂચર) સહ વાધ ઈત્યાદિક કુદૃષ્ટ છવ સામાં આવતાં હોય તે તેના કાચે કરી પણ માત્ર પાછો મે નહિ પણ સુવાળો છવ સામો આવતો હોય તે તેની દયાને કાચે જતા ચરે પાછા એસરે.

૨૨ પ્રતિભાધારી સાધુ વિહાર કરતાં તકેથી છવિ ન જાય, જમિયાં ઘડો ન જાય. ટાક તાપ સમપતિલ્યમે સહન કરે.

બીજી પ્રતિભા એક માસની તેમાં બે દાતિ આદાર અને બે દાંતિ પાણીની ભવાં હોય.

ત્રીજી પ્રતિભા એક માસની તેમાં ત્રણ દાતિ આદાર અને ત્રણ દાંતિ પાણીની ભવાં હોય.

ચોથી પ્રતિભા એક માસની તેમાં ચાર દાતિ આદાર અને ચાર દાંતિ પાણીની ભવાં હોય.

પાંચમી પ્રતિભા એક માસની તેમાં પાંચ દાતિ આદાર અને પાંચ દાંતિ પાણી.

છઠ્ઠી પ્રતિભા એક માસની તેમાં છ દાતિ આદાર અને છ દાંતિ પાણી.

સાતમી પ્રતિભા એક માસની તેમાં સાત દાતિ આદાર અને સાત દાંતિ પાણી.

આઠમી પ્રતિભા સાત રાત્રિ દિવસની તેમાં પાણી રિના એકાંતર ઉપાસ કરે. માત્ર નમર સંજ્ઞાની વચેરની જહાર સ્થાનકે કરે ત્રણ વાસને વાસે ચતા સુવે પાસ વાળી સુવે અને પદાંકી વાળી સુવે. કોઈ પણ પરિવ્રજી કરે નહિ.

નવમી પ્રતિભા સાત રાત્રિ દિવસની ઉપર પ્રમાણે. દિવસ ત્રણમી એક વાસન કરે ૬૬ વાસન, જમન વાસન અને ઉત્કેદ વાસન.

દશમી પ્રતિમા સાત રાત્ર દિવસની ઉપર પ્રગાળે વિશેષ ત્રણમાથી એક આસન કરે, ગોદાસ આસન, વીંગસન ને અગ્નિપુત્ર આસન

અગિયારમી પ્રતિમા એક અઢોગત્રીની પાણી વિના છઠ્ઠે બકત કરે, ગામ બદાર બે પગ સડેથી હનત લાગા કરી કાચોત્સર્ગ કરે

બારમી પ્રતિમા ૧ રાત્રીની પાણી વિના અઠમ બકત કરે, ગામ, નગર બકાર શરીર ત્યજને અણુમિલા લોચને એક પુદ્ગળ ઉપર સ્થિર દષ્ટિ કરી તમામ ઇન્દ્રિયો સુપ્ત કરી બન્ને પગ એકત્ર કરી, બે હસ્ત લખાવી દહાસને રહે તેવા વખતે કેવ, મનુષ્ય કે તિર્થંચ સજ્જી ઉપસર્ગ થાય તે સહે સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન થાય તો, અર્વાધિ જ્ઞાન મન પર્યાવ જ્ઞાન કે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય બે અહિત થાય તો, ઉન્માદ પામે, દીર્ઘ કાલિક ગેગ થાય ને કેવળી પ્રગમ લમ્બી બ્રહ્મ થાય. એ પ્રતિમાના આઠ આસ થાય છે.

તેર પ્રકારે કિંચારથાનક.

- (૧) અર્થ દડ—પોતાના માટે હિસા કરે
- (૨) અનર્થ દડ—પરને માટે હિસા કરે
- (૩) હિસા દડ—તે મને હણે છે, હણ્યો હતા કે હણશે એમ સકલપી હણે
- (૪) અક્રમ્ભાત દડ—એકને મારવા જતા વચગાં જતા બીજાની હિસા થાય
- (૫) દષ્ટિવિપર્યાસ દડ—ફુલમન ધારીને મિત્રને હણે
- (૬) મૃષાવાદ દડ—અસત્ય બોલી દંડાય
- (૭) અદત્તાદાન દડ—અભિમાન કરે
- (૮) અબ્યસ્થ દડ—મનમા દુષ્ટ, અનિષ્ટ કલ્પનાઓ કરે.
- (૯) માન દડ—અભિમાન કરે
- (૧૦) મિત્રદોષ દડ—માતા, પિતા મિત્રવર્ગને નજીવા અપરાધે બારે દડ કરે
- (૧૧) માયા દડ—કપટ કરે
- (૧૨) લોભ દડ—લાલચ તૃષ્ણા કરે
- (૧૩) ઇર્ષ્યાધિક દડ—માર્ગમાં ચાલતા હિસા થાય તે.

ચૌદ પ્રકારે જીવ—(૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૨) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૩) બાહ્ય એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૪) માહ્ય એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૫) બેહન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૬) બેહન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૭) ત્રિહન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૮) ત્રિહન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૯) ચૌહન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૦) ચૌહન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૧૧) અસ સ્ત્રી ૫ એન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૨) અસ સ્ત્રી ૫ એન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૧૩) સ સ્ત્રી ૫ એન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૪) સ સ્ત્રી ૫ એન્દ્રિય પર્યાપ્ત

રાત્રિ ગયા પછીથી ગાદ અપાજ કરે તે (૧૭) ગન્ધમા બેઠ ઉત્પન્ન કરે તે (૧૮) ગન્ધમા કલેશ ઉત્પન્ન કરી માહોમહિ કુખ ઉત્પન્ન કરે તે (૧૯) સુપોકયથી સુપોરત સુધી અશનાદિ બોળન લીધા જ કરે તે (૨૦) અનેષણિક, અપ્રાણિક આહાર લે તે

એકવીસ પ્રકારે રાખલ કર્મ—(૧) હસ્તર્થ કરે તે (૨) મૈથુન સેવે તે, (૩) રાત્રિભોજન જમે તે (૪) આધાકર્મી ભોગવે તે (૫) રાજપિડ જમે તે (૬) પાત્ર બોલ સેવે તે ૧ વેચાણ આપે ને લે તે, ૨ ઉછીનું આપે ને લે તે, ૩ ખેળાકાર આપે ને લે તે, સહીઆરીની આઝા વિના આપે ને લે તે, ૫ સ્થાનકમા સામુ આપી આપીને લે તે, (૭) વારવાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને ભોગવે તે (૮) મહીનાની અઢર તથા ઉઢક લેપ કરે તે (૯) જ માસમા એક ગણથી ખીજગણુમાં જાય તે, (૧૦) એક માસની અઢર તથા માયાના આન ભોગવે તે (૧૧) શિયાતગનો આહાર જમે તે (૧૨) ધરાદ પૂર્વક હિંસા કરે તે (૧૩) ધરાદ પૂર્વક અસત્ય બોલે તે (૧૪) ધરાદ પૂર્વક ચોરી કરે તે (૧૫) ધરાદ પૂર્વક સચિત પૃથ્વી ઉપર સ્થાનક, શય્યા, ને બેઠક કરે તે (૧૬) ધરાદ પૂર્વક સચિત મિશ્ર પૃથ્વી ઉપર શર્યાદિક કરે તે, (૧૭) સચિત શિલા, પથ્થર, ઝીણા જીવો રહે તેવા કાષ્ટ તથા જીવસહિત અડ, પ્રાણી, ખીજ, હરિત વિગેરે જીવવાળા સ્થાનક ઉપર, આશ્રય, બેઠક, પથારી કરે તે (૧૮) ધરાદપૂર્વક (૧) મૂળ, (૨) કંઠ (૩) રકથ, (૪) ત્વચા, (૫) શાખા, (૬) પ્રશાખા, (૭) પત્ર, (૮) પુષ્પ, (૯) ફળ, (૧૦) ખીજ, એ દશ સચિતનો આહાર જમે તે, (૧૯) એક વર્ષની અંદર દશ ઉઢક લેપ કરે તે (૨૦) એક વર્ષની અંદર દશ માયાના સ્થાનક સેવે તે (૨૧) જગથી મીના હસ્ત, પાત્ર, જાળવન વગેરે કરીને અશનાદિ આપે તે લઇને ધરાદપૂર્વક ભોગવે તે

બાવીશ પ્રકારે પરિપક્વ—(૧) કુષા (૨) વૃષા (૩) શીત, (૪) તાપ, (૫) ડાસ-અલસ, (૬) અચેલ (નહિ વલ) (૭) અગતિ (૮) ભી, (૯) માસવુ તે, (૧૦) એક આસને ગિય રહેવુ તે (૧૧) ઉપાગ્રેય (૧૨) આકેશ (૧૩) વધ, (૧૪) યાચના (૧૫) અલાજ (૧૬) રોગ (૧૭) વૃશ્ચપર્શ, (૧૮) જળ (મેલ), (૧૯) સત્કાર, યુગ્તકાર (૨૦) પ્રદા (૨૧) અધાન, (૨૨) દર્શન,

ત્રેવીશ પ્રકારે સૂતકૃત સૂતનાં અધ્યયન—સોળમા બોલમા સોળ અધ્યયન કલા છે તે, ને સાત નીચે મુજબ.

(૧) પુકડીક કર્મજ, (૨) કિપાસ્થાનક (૩) આહારગતિજા, (૪) પ્રત્યાખ્યાન કિપા (૫) અજાગ્ય સૂત (૬) આર્દ્રકાર (૭) ઉક (પેદાલ પુત્ર)

ધ્યાવીશ પ્રકારના દેવ - (૧) દેવ કાવચપતિ. (૨) આંક વલ્લભદેવ
(૩) પાંચ ભ્યોતિષી (૪) એક વૈશ્વાનરિક

પચ્ચીશ પ્રકારે પાંચ મહા પ્રતની ભાવના.

૧ ભા મહાપ્રતની પાંચ ભાવના—(૧) ઈર્ષા સમિતિ ભાવના (૨)
ખનઃસમિતિ ભાવના. (૩) વચ્ચન સમિતિ ભાવના (૪) એવલુ સમિતિ ભાવના
(૫) આદાન-અક-માત્ર નિષેષના સમિતિ ભાવના.

૨ ભા મહાપ્રતની પાંચ ભાવના—(૧) વિચારી વિના મોક્ષુ નહિ
(૨) મોક્ષી મોક્ષુ નહિ, (૩) મોક્ષી મોક્ષુ નહિ. (૪) ભક્તી મોક્ષુ નહિ.
[૫] ભક્તી મોક્ષુ નહિ.

૩ ભા મહાપ્રતની પાંચ ભાવના—(૧) નિર્દોષ સ્થાનક કચી લેવું
(૨) તુલ્ય પ્રયુજ પાત્રી લેવું (૩) સ્થાનકાર્થિ મુખાસ્તુ નાક (૪) સ્વધર્મીત ભવ
લેવું નહિ (૫) સ્વધર્મીની પોષાવ્ય કરવી.

૪ ભા મહાપ્રતની પાંચ ભાવના—(૧) બી પશુ, પદ્મવાળા સ્થાનકો
લેવું નહિ. (૨) બી સાથે વિવેક સમર્થી કથા વાર્તા કરવી નહિ. (૩) વિવેક
રાજકોષ્ટી બોલો આજ, કાવચ નીરખવા નહિ. [૪] પૂર્વજા મુખ કીમા સમાપ્ત
નહિ. [૫] સ્વાદિ ૮, મજ્જીત આધાર ભવેલો નહિ.

૫ ભા મહાપ્રતની પાંચ ભાવના—(૧) સારા સખ ઉપર ૧૨ વે
મહા સખો ઉપર દેવ કરવો નહિ. (૨) સારા ૧૫ ઉપર રાત્ર ને માહ ૧૫
ઉપર દેવ કરવો નહિ. (૩) સારા મધ ઉપર રાત્ર ને માહ મધ ઉપર દેવ કરવો
નહિ, (૪) સારા સ ઉપર રાત્ર ને માહ મધ ઉપર દેવ કરવો નહિ (૫) સારા
૫૦ ઉપર રાત્ર ને માહ સખ ઉપર ૬૫ કરવો નહિ.

પચ્ચીશ પ્રકારે દસામીતરકેષ, લુહતકેષ ને બ્યવહારના અધ્યક્ષન-
(૧) દેવ ક્ષામ્ન કથના (૨) જ જલતકથના, (૩) દેવ બ્યવહારના અધ્યક્ષન છે.

સત્તાવીશ પ્રકારે અણુમારના ગુણ—(૧) સર્વ પ્રાણીજાતીની વિ. ૧૪
(૨) સર્વ ૫૧ વાદી વિ. ૧૫ (૩) સર્વ આદ્યજાતીની વિ. ૧૫ (૪) સર્વ ગીતુ તી
વિ. ૧૫ (૫) સર્વ પાંચવર્ણી વિ. ૧૫ (૬) મોક્ષેન્દ્રિય નિમજ્જ. (૭) અસુખેન્દ્રિય નિમજ્જ.
(૮) પ્રાણેન્દ્રિય નિમજ્જ (૯) સ્પેન્દ્રિય નિમજ્જ. (૧૦) સ્પર્શેન્દ્રિય નિમજ્જ. (૧૧) કોષ-
નિમજ્જ. (૧૨) માનવિજ્જ. (૧૩) અપાવિજ્જ. (૧૪) મોક્ષેન્દ્રિય. (૧૫) કાવચ-
(૧૬) ક્ષેત્ર- (૧૭) મોક્ષ- (૧૮) ક્ષમા. (૧૯) મોક્ષ- (૨૦) મનસાધારણ-
(૨૧) વચનસાધારણ- (૨૨) કાવચસાધારણ- (૨૩) યાન (૨૪) દેવ-
(૨૫) આત્મ, (૨૬) વેદના સદિષ્ય- (૨૭) મરણ સદિષ્ય- (૨૮) મરણ સદિષ્ય-

અઠાવીશ પ્રકારે આચારકલ્પ—(૧) માસ પ્રાચિત (૨) માસ ને પાચ દિવસ (૩) માસ ને દશ દિવસ (૪) માસ ને પંદર દિવસ (૫) માસ ને વીશ દિવસ (૬) માસ ને પચિસ દિવસ (૭) બે માસ. (૮) બે માસ ને પાચ દિવસ (૯) બે માસ ને દશ દિવસ (૧૦) બે માસ ને પદર દિવસ (૧૧) બે માસ ને વીશ દિવસ (૧૨) બે માસ ને પચિમ દિવસ (૧૩) ત્રણ માસ (૧૪) ત્રણ માસ ને પાંચ દિવસ (૧૫) ત્રણ માસ ને દશ દિવસ (૧૬) ત્રણ માસ ને પદર દિવસ (૧૭) ત્રણ માસ ને વીશ દિવસ (૧૮) ત્રણ માસ ને પચિસ દિવસ (૧૯) ચાર માસ (૨૦) ચાર માસ ને પાચ દિવસ (૨૧) ચાર માસ ને દશ દિવસ (૨૨) ચાર માસ ને પદર દિવસ (૨૩) ચાર માસ ને વીશ દિવસ (૨૪) ચાર માસ ને પચિસ દિવસ (૨૫) પાચ માસ એ પચિસ ઉપધાતિક છે (૨૬) અનુધાતિકારોપધ (૨૭) દ્વિતરન (સપૂર્ણ) (૨૮) અકૃત્ન (અસંપૂર્ણ)

ઓગણત્રીશ પ્રકારે પાપ સૂત્ર—(૧) જ્ઞમિકપ શાસ્ત્ર (૨) ઉત્પાત શાસ્ત્ર (૩) સ્વપ્ન શાસ્ત્ર (૪) આતરીક્ષ શાસ્ત્ર (૫) અગરવકાના શાસ્ત્ર (૬) રત્ન શાસ્ત્ર (૭) વ્યજન શાસ્ત્ર (મસા, તલ વગેરે સમાય છે) (૮) લક્ષ્ય શાસ્ત્ર એ આઠ સૂત્રી, આઠ વૃત્તી ને આઠ વાર્તિકથી કુલ ચોવીસ (૨૫) વિક્રમા અનુયોગ. (૨૬) વિદ્યા અનુયોગ (૨૭) મંત્ર અનુયોગ. (૨૮) યોગ અનુયોગ (૨૯) અન્ય તીર્થિક પ્રજ્ઞત અનુયોગ

ત્રીશ પ્રકારે મોહનીયનાં સ્થાનક—(૧) સ્ત્રી, પુરુષ, નપુસકને અથવા કાર્મિકસ પ્રાણીને જળમા પેસારીને જળરૂપ શાસ્ત્રે કરીને મારે તે મહામોહનીય કર્મ બાધે.

૨ હાથે કરી પ્રાણીના શુભ પ્રમુખ બાધી, શ્વાસ રૂધી જીવને મારે તે મહામોહનીય

૩ અગ્નિ પ્રગળા, વાડાદિકમા પ્રાણી રોકી ધૂમાડે કરી, આક્રુણ્યાક્રુણ કરી મારે તે મહામોહનીય.

૪ ઉત્તમાગ જે મગલક તેને ખડગાદિકે કરી ભેદે-છેદે-ફાડે તે મહામોહનીય

૫ ચામડા પ્રમુખની વાધરીએ ડરી મસ્તકાદિ શરીરને તાણી બાધી વારવાર અશુભ પરિણામે કરી કલ્હના કરે તે મહામોહનીય

૬ વિશ્વાસકાઠી વેષે ડરી-માર્ગે પ્રમુખને ત્રિષે જીવને હણે-તે લોકમા ઉપહાસ્ય માય તેવી રીતે તથા પોતે કર્તવ્ય કરી આનંદ માને તે મહામોહનીય

૭ કપડે કરી પોતાનો દુષ્ટ આચાર ગોપવે તથા પોતાની માયાએ કરી અન્યને પણ પાશમા નાખે તથા શુદ્ધ સ્વાર્થ ગોપવે તે મહામોહનીય

૮ પોને અનેક ચોગી બાળકાન (અન્નાય) પ્રમુખ કર્મ કાપ્ય દેવ, તે દેવ નિર્દોષી પુત્ર ઉપ નાખે, તથા વસસ્વીનો વસ ઘટાડા માટે બચ્ચા અથ અપે તો મહામોહનીય.

૯ જને રૂઝ મનાવતા માટે ૬૫ બાવર્થી અગદ (કમંચ) વધારતા માટે તજોથ ધરો મહા મધ્યે સત્ત્વ મુખ (મીઝ) બાપા મોમે તો મહામોહનીય.

૧ રાજાનો કાકારી પ્રમુખ તે રાજા પ્રધાન તથા સમય ગાઢ પુરખી સ્ત્રી પ્રમુખ તેવા પહે તથા તેની સ્ત્રી વિષ્ણુસાહે તથા તેના રાખી કુરાત્ત મન ફેરવે તથા રાજાને રાજ્ય કલબ્ધી બદા કરે તો મહામોહનીય.

૧૧ સ્ત્રીઓને વિષે શુદ્ધ થઈ પડ્યા છતાં કુમારપણાનું (કું કુવાયે કું) નિષ્ક ધગાવે તો મહામોહનીય.

૧૨ માથેની મધ્યે મદ્ય માફક આના વિત્ત વિષે મુદ્દમરો જાતનક અહિન કરનાર માયામુખા મોમે, અવધ્યચારી છતાં ધ્યસ્ત્વારીનું નિષ્ક ધારે તે મહામોહનીય. (મોહમાં મનનો અવિધાસ થાય પછી ઉપર પ્રાપ્ત ન રહે તે મરે)

૧૩ જેની નિશાએ આશ્ચર્ય કરે છે તેની સ્ત્રીને વિષે મુખ્ય કર્મ ઠેકે સ્ત્રી ભૂદ તથા પર પાસે ભૂટાવે તો મહામોહનીય, ચિંતાથી ચેરવત.

૧૪ જેણે દ્વિપક્ષ (નિર્ધનપક્ષ) મટાડી, માપસાર (દેખાદાર) કરે, તે અદિપક્ષ પામ્યા પછી છતાં દેવ કરી, કમુખિત મિત્ર કરે, તે ઉપકારી પુરમે વિપતિ આપે તથા ધન પ્રમુખ આજવાની અતરાય પાડે તો મોહનીય.

૧૫ પોતાનું અસ્તુપેક્ષ કરનાર રાજા, પ્રધાન પ્રમુખ તથા મન પ્રમુખ અખ્યામ કરાવનાર સુર્યાદકને હલે તો મહામોહનીય; સર્વજ્ઞી ન્યમ ઇચ્છને હલે તેમ

૧૬ દેવના રાજા તથા વાણીવાના જુઓ પ્રવર્તવક (બચ્ચારીઓ) તથા નમ સેક અ નવ થયા વચ્ચા મણી છે તેને હલે તો મહામોહનીય.

૧૭ જે મજા નવને આધારજીત (સમુદ્ધર્મ દાણ સમાન) છે તેને હલે તો મહામોહનીય.

૧૮ સવન લેજ સાવધાન થરો છે તેન તથા સવન લીધેમો છે તે મમ યો બ્રહ્મ કરે તો મહામોહનીય.

૧૯ અનતયા ૧૧ તથા અનતસ્ત્રી એવા તીર્થ કર દેવના અવધ્યવા મોમે તો મહામોહનીય.

૨ તીર્થ કર દેવના પ્રાપ્તિ ન્યાય માર્ગનો દુષી કર્મ અવધ્યવાદ મોમે નાદા કરે ને શુદ્ધ માથ વી લેકિર્ના મન ફેરવે તો મહામોહનીય.

૨૧ આચાર્ય ઉપાધ્યાય જે સુત્ર પ્રમુખ વિનયને શિખવે છે—સજાવે છે તેવા પુરૂષને હીને, નિ દે, ખી સે તો મહામોહનીય.

૨૨ આચાર્ય ઉપાધ્યાયને સામે મને આગધે નહિ, તથા અહંકારી થકો વાકિત ન કરે તો મહામોહનીય

૨૩ અગદ્ગુત (અલ્પસત્તી) થકો શાસ્ત્રે કરી પોતાની સ્લાધા કરે તથા સ્વાધ્યાયનો વાદ કરે તો મહામોહનીય

૨૪ અતપસ્વી થકો તપસ્વીનું બિરુદ ધગવે તો (જોડોને છેતરવા માટે) મહામોહનીય

૨૫ ઉપકારને અર્થે સુવર્ગદિનો તથા સ્થવિગ જ્ઞાન પ્રમુખનો જતી શક્તિએ વિનય ગૈયાવચ્ચ ન કરે (કહે જે મારી સેવા એણે પૂર્વે કરી નહોતી એમ તે ધૂત માયાવી મિથન ચિત્તનો ધણી પોતાના બોધ ખીજનો નાશ કરનાર અનુ-કપારહિત હોય) તો મહામોહનીય

૨૬ સાગ તીર્થનો ભેદ કરે એવી કથા વાર્તા પ્રમુખ (કલેશરૂપ શસ્ત્રાદિક)ને પ્રયોગ કરે તો મહામોહનીય

૨૭ પોતાની સ્લાધા વધારવા તથા ખીજ સાથે મિત્રતા કરવા અધર્મ-યોગ એવા વશીકરણ નિમિત્ત મત્ર પ્રમુખ પ્રયોગે તો મહામોહનીય

૨૮ જે ઠોષ મનુષ્ય સંબંધી ભોગ તથા દેવ સંબંધી ભોગને અનુસરણે ગાદ પરિણામથી આસક્ત થઈ આસ્વાદન કરે તો મહામોહનીય

૨૯ મહર્ષિ કે મહાજ્યોતિવાન મહાવશસ્ત્રી કેવેના અજ વીય પ્રમુખનો અવર્ણવાદ બોલે તો મહામોહનીય

૩૦ અરાની થકો લોકમા પૂજા (સ્લાધા) નો અર્થી ગૈમાનિક વ્યતર પ્રમુખ દેવને નહિ દેખતો થકો કહે જે હુ દેખુ છું, તેવું કહે તો મહામોહનીય

એકાંત્રશ પ્રકારે સિદ્ધના આદિગુણ—આઠ કર્મની એકત્રિશ પ્રકૃતિને વિજ્ય તે એકત્રિશ ગુણ તે એકત્રિશ પ્રકૃતિ નીચે મુજબ—

(૧) જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મની પ્રાંચ પ્રકૃતિ—(૧) મતિ જ્ઞાનાવસ્થીય
(૨) શ્રુત જ્ઞાનાવસ્થીય (૩) અવધિ જ્ઞાનાવસ્થીય (૪) મનર્થવ જ્ઞાનાવસ્થીય
(૫) કેવળ જ્ઞાનાવસ્થીય

(૨) દર્શનાવસ્થીય કર્મની નવ પ્રકૃતિ—(૧) નિદ્રા (૨) નિદ્રાનિદ્રા
(૩) પ્રયથા (૪) પ્રયથા પ્રયથા. (૫) થીલ્લહી [સ્ત્યાનહિ] (૬) અક્ષુ દર્શનાવસ્થીય.
(૭) અચક્ષુ દર્શનાવસ્થીય (૮) અવધિ દર્શનાવસ્થીયાં (૯) કેવળ દર્શનાવસ્થીય

સાથે મિશ્ર જે ઔદારિક પુદ્ગલજન્ય વ્યાપાર તે ઔદારિક મિશ્રયોગ બલ્યવે.

વૈક્રિય શરીરને યોગે જે છવનો વ્યાપાર તે વૈક્રિયયોગ અને દેવતા તથા નારહીને અપર્વાસાવસ્થાએ કાર્મણ સાથે મિશ્ર જે વૈક્રિય પુદ્ગલ જન્ય વ્યાપાર તે વૈક્રિય મિશ્રયોગ બલ્યવે અને મનુષ્યાદિકે ને ઉત્તરવૈક્રિય કરતા અસુખી તેની અર્થાસિ પૂરી થઈ નથી ત્યા સુધી ઔદારિક પુદ્ગલ સાથે વૈક્રિય પુદ્ગલ મિશ્ર હોય તેનાથી થતો છવનો વ્યાપાર તે વૈક્રિય મિશ્રયોગ બલ્યવે.

આદારક શરીરને યોગે જે છવનો વ્યાપાર તે આદારક કાર્યયોગ અને આદારક શરીર કરતા અસુખી તેની અર્થાસિ પૂરી કરી નથી ત્યાસુધી ઔદારિક શરીર સાથે આદારક મિશ્ર હોય તેનાથી થતો જે છવનો વ્યાપાર તે આદારક મિશ્ર કાર્યયોગ બલ્યવે.

કાર્મણ કાર્યયોગ એટલે કાર્મણ સાથે આત્મપ્રદેશનું મહત્ત્વ તે કાર્મણ શરીર તેનાથી પરમવાદિકેથી આત્મમનશક્તિ તેનું નામ કાર્મણ કાર્યયોગ. તેજસ શરીર અને કાર્મણશરીર સર્વદા સેવ્ય જ હોય, તેથી તેજસ કાર્યયોગ બૂદો નહીં મળતાં કાર્મણમહે જ બધવે છે.

દેવતાના તેર ૬૬૬, નારહીનો એક ૬૬૬ એ ચૌદ ૬૬૬ ૪ મનના ૪ વચનના ૩ કાયાના (તે ૧ વૈક્રિય ૨ વૈક્રિયનો મિશ્ર ૩

ક નોધ — મનુષ્ય અથવા ઉત્તર વૈક્રિય કે આદારક શરીર ઉત્પન્ન કરે ત્યારે અસુખી ઉત્તર શરીરની અર્થાસિ થઈ નથી ત્યાસુધી ઔદારિક શરીરની સુખ્યતા હોવાથી તે વખતે ઔદારિક મિશ્રયોગ કહેવાય છે અને સકલતા પૂરૂ ન સકેલાય બધ ત્યા સુધી વૈક્રિય કે આદારક શરીરની સુખ્યતા હોવાથી વૈક્રિય મિશ્રયોગ અથવા આદારક મિશ્રયોગ મળાય છે એમ કહેલાક વ્યાખ્યાયેનિ અભિપ્રાય છે તત્ત્વ દેવગી ગમ્ય.

કાર્મણુ કાયયોગ) એ પ્રમાણે ૧૧ યોગ કહ્યા છે

પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વનસ્પતિ એ ૪ દંડકમાં તથા સનુ-
ચિદ્રમ મનુષ્યમાં ત્રણ યોગ છે (તે ૧ ઔદારિક ૨ ઔદારિકનો મિશ્ર
૩ કાર્મણુ કાયયોગ એ ત્રણ યોગ છે) અને વાયુમાં ત્રણ તો પૃથ્વીવત્
તેમાં વૈક્રિયતા બે ભેગવતા પાચ યોગ છે

વિગલે દ્વિયના ત્રણ દંડકમાં અને અસહીતિય પચે દ્વિયમાં
બે ઔદારિકના, કાર્મણુ કાયયોગ અને વ્યવહાર વચન એ ૪ યોગ છે

ગર્ભજ સહિતિય પચે દ્વિયમાં આહારકનો મિશ્ર એ બે
વર્જવા શેષ ૧૩ યોગ છે.

મનુષ્યના દંડકમાં પંદર કર્મણુમિના ગર્ભજ મનુષ્યને પંદર
યોગ છે અને મનુષ્યાણીને સહીતિયવત્ ૧૩ યોગ છે.
સુગલીઆમાં ૪ મનના ૪ વચનના ૩ કાયાના (તે) બે ઔદારિકના
અને કાર્મણુકાયયોગ) એ ૧૧ યોગ છે.

અપ્રમત્ત શુણ્ણસ્થાનવર્તિ ઔદપૂર્વધરને આહારક લબ્ધિ
ઉપજે પણ એથી ઓછા જ્ઞાનવાળાને ન ઉપજે અને એને જ્યુત-
જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ અગીઆર અગની હોય તેથી અધિક ન હોય
માટે આહારક લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય નહીં તેથી મનુષ્યાણીમાં આહાર-
કના બે યોગ વર્જ્યા છે

(૩) શાસ્ત્રવતા યોગ :- પંદર યોગમાંથી આહારકના બે અને
વૈક્રિયમિથ એમ ત્રણ વર્જિને શેષ ૧૨ યોગ શાસ્ત્રવતા એટલે
હમેશાં છે. કેમકે એ બારતુ પ્રવર્તન હમેશા છે નારકીનો એક
દંડક દેવતાના તેર દંડક એ ૧૪ દંડકમાં ૪ મનના ૪ વચનના ને
વૈક્રિયકાયયોગ એ ૬ યોગ શાસ્ત્રવતા છે પાચ સ્થાવરમાં બે ઔદાર-
િકના ને ૧ કાર્મણુકાયયોગ એ ત્રણ શાસ્ત્રવતા છે.

વાયુમાં વૈકલ્પિકના બે ક્યારેક હોય અને ક્યારેક ન હોય માટે અત્રે શાસ્ત્રતામાં મનેષ્યા નથી. ત્રણ વિગદોદ્રિયમાં અને સમુચ્ચિત્તમ તિર્થંચ પચોદ્રિયમાં ૧ ઔદારિક ૨ વ્યવહારવચન એ બે શાસ્ત્રતા ॥ સસીતિર્થંચપચોદ્રિયમાં તથા મનુષ્યના ૬૬૮માં તથા યોગ શાસ્ત્રતા છે વિશ્વ કાળની ગણના બે ન લઈએ તો ૬૬૮ ૬૬૮માં પોતપોતાના ૬૬૮ પ્રમાણે ભોગ છે

(૪) અશાસ્ત્રતા યોગ - ૫૬૨ યોગમાંથી આહારકના બે અશાસ્ત્રતા છે કેમકે એ યોગ સહકાળે ન હોય. મનુષ્યના ૬૬૮માં પણ સચતિમનુષ્ય આહારક લિપ્તિવાળાને હોય છીજાને ન હોય તે પણ જન્મ ૧-૨-ને ૩ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક હજારને હોય વિશ્વ કાળ આત્મી દોષીસે ૬૬૮માં વિચારીએ તો દેવતાના ૧૩ અને નારકીનો ૧ એ ૧૪ ૬૬૮માં ૧ વૈકલ્પિકમિત્ર ૨ કાર્મલુકાયયોગ એ બે અશાસ્ત્રતા છે વાલુ વર્ણને શેષ ૪ અથાવસ્થા અશાસ્ત્રતામાં નથી. વાયુમાં વૈકલ્પિકના બે અશાસ્ત્રતા છે

વિગદોદ્રિયના ૩ ૬૬૮માં તથા અસસી તિર્થંચપચોદ્રિયના ૬૬૮માં ઔદારિકમિત્ર ૨ કાર્મલુકાયયોગ એ બે અશાસ્ત્રતા છે સસી તિર્થંચપચોદ્રિયમાં તે બે ઉપરાત વૈકલ્પિક અને વૈકલ્પિકમિત્ર એ બાર અશાસ્ત્રતા ॥ મનુષ્યમાં એ બાર ઉપરાત આહારકના બે મળી ૬ અશાસ્ત્રતા છે

(૧૪) લેશ્યા દ્વાર

(૧) લેશ્યા ૫૬. કર્મમિગત્માર્ન સિપતીતિ સેદ્યા

લેશ્યા એટલે કર્મ પુદ્ગલો (પરમાણુઓ) આત્મપ્રદેશ ઉપર લેપકૃપ પરિણમી અને તેને લગતા આત્માને પરિણામ થાય તે લેશ્યા તેના દ્રવ્ય અને કાવચી બે પ્રકાર છે, દ્રવ્ય લેશ્યા અને કાવ લેશ્યા કૃષ્ણકાવત શ્વેત રમય કર્મ પુદ્ગલો થાય તે દ્રવ્ય લેશ્યા અને

લેશ્યા યોગ્ય પરિણામ થાય તે ભાવ લેશ્યા. શુભાશુભ વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને અધ્યવસાયની તારતમ્યતા અનુસાર લેશ્યાના છ લેહ છે તે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજુ, પદ્મ અને શુકલ લેશ્યા. તે છ લેશ્યાનો આધાર, મન, વચન અને કાયાના જોગ અને કષાયની તારતમ્યતા, મંદતા કે અભાવ ઉપર રહે છે. કષાય અને જોગની પરિણતિનો આધાર બાહ્ય સંજોગો, દ્રવ્યો અને માનસિક કલ્પના ઉપર રહે છે બાહ્ય સંજોગો અને દ્રવ્યોમાં રાગદ્વેષનો અભાવ હોય અને નકામી કલ્પના (સકલ્પ વિકલ્પ) બંધ થાય તો ફક્ત યોગો ઉપર લેશ્યાનો આધાર રહે છે ત્યારે ફક્ત શુકલ લેશ્યા જ હોય.

જેમ ગાયના હુધમાં છાશ નાખવાથી, પોતાનો મીઠો સ્વાદ તણને ફર્ફીરૂપે ખટાશ પરિણમે છે અને જેમ સફેદ વસ્ત્ર મણકાદિ રંગમાં નાખવાથી શ્વેતરંગ તણને ખીલ રંગમય થાય છે તેમ ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયમાં, યોગ સાથે કષાયની તારતમ્યતા કે અભાવ પ્રમાણે કૃષ્ણ લેશ્યાના દ્રવ્યો નીલ લેશ્યાપણે પરિણમે, નીલ લેશ્યાના દ્રવ્યો કાપોત લેશ્યાપણે પરિણમે, કાપોતના તેજુના દ્રવ્યપણે પરિણમે, તેજુના પદ્મના દ્રવ્યરૂપે પરિણમે, પદ્મના શુકલપણે પરિણમે અને ઉલટા ક્રમથી શુકલમાંથી પદ્મ લેશ્યામાં આવે, પદ્મમાંથી તેજુમાં, તેજુમાંથી કાપોતમાં અને કાપોતમાંથી નીલમાં અને નીલમાંથી કૃષ્ણ લેશ્યામાં આવે અને છમાંથી કેઈપણ લેશ્યા સહિત આવી ઉપજે અથવા મરણ પામે.

જેમ વૈદુર્ય મણિ (કાચ)ના પાશમાં જેવા રંગનો દોરો નાખીએ તેવા જ રંગમય તે પારો દેખાય છે અને દોરો દુર કરવાથી પોતાના મૂળરૂપમાં આવી જાય છે તેમ દેવતા અને નારકીમાં દ્રવ્ય લેશ્યા કાયમ રહે છે અને બાહ્ય સંજોગોના નિમિત્તથી દ્રવ્ય લેશ્યામાં ઝાંચ પડે અને ભાવ લેશ્યામાં ફેર પડે પણ તે નિમિત્તો ફર થતા દ્રવ્ય લેશ્યા કાયમની હતી તે રહે છે તેથી તેઓ જે લેશ્યામાં ઉપજે તે લેશ્યામાં મરે છે.

સ્થાવર, વિગલેન્દ્રિય અને અસસી પચેન્દ્રિયમા મનના વ્યસાને છ લેશ્યામા પરિણતિ થતી નથી પણ અશુભ લેશ્યામા બોલસજાથી, ફેર પડે છે તેથી તેઓ જે લેશ્યામા ઉપજે તે લેશ્યામા મરે અથવા અન્ય લેશ્યામા મરે. કેટલાક પૃથ્વી, અપ અને વન રૂપતિના હોયે જેઓ તેજુ લેશ્યાવાળા દેવતામાંથી આવ્યા હોય તેમને અપર્યાપ્ત અવસ્થામા તેજુ લેશ્યા હોય પણ, પર્યાપ્ત થતા તેજુ લેશ્યા જતી રહે છે અને અશુભ લેશ્યામા રહે છે.

દરેક લેશ્યાને અસખ્યાત સ્થાન હોય છે જેમ સ્ટેડીક મણિને એકવાર રમવાથી મોઠો લેપ લાગે, ફરી રમવાથી વધારે રમ થડે તેવી રીતે પરિણામોની ધારા જેમ જેમ ગઠે ઉતરે તેમ તેમ સ્થાનનો પલટો થાય.

પાચેય આશ્રવ, ત્રણ અણુસિ, છ લવનિકાયની અવિરતિ, આરક્ષને વિષે તીવ્ર પરિણામ, શોક, પાપને વિષે સાહસિક દુગ્ધાસક્તિ, નિર્વશપરિણામ અને અલ્પતેન્દ્રિય વિગેરેનાં વ્યાપાર સંકિત, લવના પરિણામ તે કૃષ્ણ લેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

ઈર્ષા અમર્ષવત, જાતપત્ની, માયાવી, પાપચકી બીજે નહીં ચુંદ્ર ઇન્દ્રિય વિષમાશક્તિ પ્રમાણે રસનો લોહુપી, મામામવેષી, આરથી, અપ્રતિ અને પાપને વિષે સાહસિક વિગેરે વ્યાપાર સંકિત લવના પરિણામ તે નીલ લેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

ચાંકુ વાકુ સમાચરે નીવડ મામાકરે સ્વરૂપજ્ઞાથી સંકિત મોઠે જુહો અને પુઠે જુહો, મિથ્યાત્વિ બનાવ, દુષ્ટ વચન બાલતાશ બાર, અને મચ્છરી વિગેરેના વ્યાપાર સંકિત લવના પરિણામ તે કાંપીત લેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

અમાઈ અચપલ, અનુતુલથી વિનિત દમિતેન્દ્રિય, ચોત્રવત, ઉપધાનવત દ્રઢ ધર્મી, પ્રિય ધર્મી અને પાપચકી લય પામે વિગેરે વ્યાપાર સંકિત લવના પરિણામ તે તેજો લેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

ક્રોધાદિ ચારે કપાયો પાતલા પ્રશાંતચિત્ત ઇન્દ્રિયોને દમનાર ઉપયોગવંત; ઉપધાનવંત થોડું બોલે ઉપશાંત અને જીતે દ્વિય વિગેરે વ્યાપારે સહિત જીવના પરિણામ તે પદ્મલેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

આર્ત, રૌદ્રધ્યાન વર્ણ ધર્મ શુકલ ધ્યાન ધ્યાવે, પ્રશાંત-ચિત્ત સમતાવાળો આત્મરમણતા, પાંચ સમિતિએ સમિતા, ત્રણ ગુણિએ ગુણા, સરાગી તથા વીતરાગી, ઉપશાંતચિત્ત, અને જીતે દ્વિય વિગેરે વ્યાપારે સહિત જીવના પરિણામ તે શુકલલેશ્યાનું લક્ષણ બાણુ.

લેશ્યાના સ્થાનક અસખ્યાતી ઉત્સર્પીણી અવસર્પીણીના જેટલા સમય થાય અથવા લોકના જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય તેટલા લેશ્યાના સ્થાનક છે.

પ્રથમ નારકીના દંડકમા લેશ્યા ત્રણ છે, પહેલી બીજી નરકે એક કાપોતલેશ્યા છે, ત્રીજી નરકે બે લેશ્યા છે તે કાપોત ઘણી અને નીલથોડી, ચોથી નરકે એક નીલલેશ્યા છે પાંચમી નરકે બે લેશ્યા છે તે નીલ ઘણી અને કૃષ્ણ થોડી, છઠી સાતમી નરકે એક કૃષ્ણલેશ્યા છે.

દશભવનપતિના ૧૦ દંડક વાણુવ્યતરનો ૧ દંડક એ ૧૧ દંડકમાં ૧ કૃષ્ણ ૨ નીલ ૩ કાપોત ૪ તેજો એ ૪ લેશ્યા છે.

પૃથ્વી પાણી અને વનસ્પતિ એ ■ દંડકમાં અપર્યાપ્તાવેળાએ ભવનપતિવત્ ચાર લેશ્યા છે, અને એના પર્યાપ્તાવેળામાં, તેજ, વાયુ, વિગલે દ્વિય ત્રણમા અને સમુર્જિત તિર્યંચ અને સમુર્જિત મનુષ્ય એટલામાં ૧ કૃષ્ણ ૨ નીલ ૩ કાપોત એ ત્રણ લેશ્યા છે.

સગ્ગીર્ણજ તિર્યંચચેન્દ્રિય તથા ૧૫ કર્મભૂમીના ગર્ભજ મનુષ્યમાં છ લેશ્યા છે.

યુગલ્લીઆમાં ભવનપતિવત ૪ લેશ્યા છે, જ્યોતિષીના દંડકમાં એક તેજોલેશ્યા છે.

૧. વૈમાનિકના ૬૮૪મા ત્રણ લેશ્યા છે, તે પહેલે બીજે દેવલોકે ૧ તેજલેશ્યા છે, ત્રીજે થાથે પામમા એ ત્રણ દેવલોકે ૧ પદલેશ્યા છે, અને ૧૭૪ દેવલોકથી તે સર્વાર્થસિદ્ધ સુખી ૧ શુકલલેશ્યા છે.

૨. - (૨) સંકલિષ્ટ લેશ્યા સંકલિષ્ટ એટલે માઠી અશુભ, જેનાથી હવ નરક અને તિર્થંચની ગતિ પામે તેવી લેશ્યા ત્રણ છે તેના નામ-(૧) કૃષ્ણ (૨) નીલ (૩) કાપોત.

ચોવીસ ૬૮૪માંથી જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ બે ૬૮૪ વર્ણને શેષ બાવીસ ૬૮૪માં ત્રણ સંકલિષ્ટ લેશ્યાઓ છે જ્યોતિષી અને વૈમાનિકમા નથી.

(૩) અસંકલિષ્ટ લેશ્યા-અસંકલિષ્ટ એટલે સારી શુભ જેનાથી હવ દેવ અને મનુષ્યગતિ પામે તેવી ૧ તેજ ૨ પદ ૩ શુકલ એ ત્રણ લેશ્યા છે.

પૃથ્વી પાણી વનસ્પતિ ઇશ ભવનપતિ યુગલીઆ વાણવતર અને જ્યોતિષી એટલામા અસંકલિષ્ટ ૧ તેજલેશ્યા છે, સમીતિર્થંચ તથા મનુષ્યના ૬૮૪માં અને વૈમાનિકના ૬૮૪મા ત્રણે અસંકલિષ્ટલેશ્યા છે. બાકીનાં ૬૮૪માં નથી.

(૧૫) બુધસ્થાન દ્વાર

(૧) નામ દ્વાર

શુભસ્થાન એટલે બુધ જે હવના જ્ઞાન ઇશન આસ્ત્રિયકિં બુદ્ધને કેળવવાના સ્થાન તેમાં અધુર શુદ્ધ શુદ્ધતર શુદ્ધતમ વિજેષ અધ્યવસાયથી આગળ વિકાસ થાય છે હવના અસંખ્યાતા અધ્યવસાય સ્થાનક પોકે અસંખ્ય બુધસ્થાનક હોય છે તોપણ સુગભ્યવદ્વારે ચોદ બુધસ્થાનક કહ્યા છે. તેના નામ - ૧ મિથ્યાત્વ બુધસ્થાનક ૨ સામવાદન ચ. ૩ મિથ્યાર્થે શુ, ૪ અવિરતિ સમ્યક્દર્ષિ બુ.

૫ દેશવિરતિ ગુ, ૬ પ્રમત્ત સચત ગુ, ૭ અપ્રમત્ત સચત ગુ, ૮ નિવૃત્તિ ખાદર અથવા અપૂર્વકરણ ગુ, ૯ અનિવૃત્તિ ખાદર સપરાય ગુ, ૧૦ સૂક્ષ્મ સપરાય ગુ, ૧૧ ઉપશાત મોહ વીતરાગ ગુ, ૧૨ ક્ષીણમોહ વીતરાગ ગુ, ૧૩ સયોગી કેવળી ગુ, ૧૪ અયોગી કેવળી ગુણસ્થાનક

ગુણસ્થાનકના લક્ષણ - મિથ્યાત્વ એટલે જિન વચનથી વિપરીત તત્ત્વ દષ્ટિ જેમ ધતુરાના ખીજ ખાવાથી શ્વેત વસ્તુને પણ પીળી વસ્તુ જાણે છે તેમ મિથ્યાત્વ મોહનીયતા જ્ઞેરથી રાગ-દ્વેષ મોહાદિક અઢાર દોષે સહિત અથવા સસારના હેતુ એવા સ્ત્રી હથિઆર વિગેરે ચિન્હ સહિત હોય તેને પણ ભગવાન (દેવ) કરી માને. ધન ધાન્ય સ્ત્રી વિગેરે પરિગ્રહાદિકમા આસક્ત તથા સાધુના ગુણથીરહિત હોય તેને શુરુ કરી માને. હિંસાદિક અધર્મને ધર્મ કરી માને એને મિથ્યાત્વ કહીએ એવા મિથ્યાત્વ ઉદયવ તણવ પણ કોઈક દેખાદેખીએ કોઈ સુગતિની અભિલાષાએ તથા કોઈ ભદ્રીક તણ મોક્ષ હેતુએ ક્રિયા કરે માટે તેને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક કહીએ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડ સાગરની છે તેમાથી ૬૯ કોડાકોડ સાગરની સ્થિતિ પહેલા ગુણસ્થાનમાં ખાપાવવાની હોય છે તેથી પહેલું મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક કહ્યું છે

૨ ઔપશમીક સમ્યક્ત્વવત તણ અનતાનુબધી કષાયના ઉદયે ઔપશમિક વમતા ક્ષીરતા સ્વાદ સરખો ભાવ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક પામ્યા પહેલા જે તણને હોય તે સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ થીજી ગુણસ્થાનક ૩ મિશ્રમોહનીના ઉદયથી તણને રૂચી કે અરૂચી એ જાનને ન હોય એવા જે અધ્યવસાય તે મિશ્રદષ્ટિ થીજી ગુણસ્થાનક ૪ વિરતિગુણ જાણતો છતા પણ અપ્રત્યાખ્યાન કષાયોદયે કરીને વિરતિ આદરી ન શકે પણ તત્ત્વરૂચી સમ્યક્ત્વવત જિન વચન યથાવસ્થિતપણે પરિણમાવે તે તણનું ગુણસ્થાન તે અવિરતિ સમ્યક્ દષ્ટિ ચોથું ગુણસ્થાનક ૫ પ્રત્યાખ્યાની કષાયોદયે સંવ

વિરતિ પણ તે ન જાણી શકે પણ કાંઈક અંશે સાવધ-
 યોગની વિરતિ કરે જેમ નિરપરાધ નિરપેક્ષ સંજ્ઞાની પ્રસ-
 જ્ઞાને ન હજીવે ઇત્યાદિક સમ્યક્ત્વ સહિત અધ્યવસાય
 અથવા સમ્યક્ત્વ સહિત એક નવકારસી આદિ દેશથી મત પચ્ચક્રાણુ
 કરે એવા અધ્યવસાય તે દેશવિરતિ પાપામુ ગુણુસ્થાનક ૬
 દેશવિરતિ ગુણુસ્થાનકથી જનત ગુણુ વિશુદ્ધ સર્વ વિરતિરૂપ આસિ-
 ત્તા અધ્યવસાય છે પણ પ્રમાદે કરીને સહિત હોય તેનું નામ
 પ્રમત્ત સ્વમત છકુ ગુણુસ્થાન ૭ પ્રમાદ પાપ પ્રકાશના છે ૧
 મદ, ૨ વિષમ, ૩ કપાય, ૪ નિદ્રા અને ૫ વિકલ્પ તે પાંચે પ્રમા-
 દથી રક્તિ જનત ગુણુ વિશુદ્ધ નિશ્ચય આસિત્રે સ્થિરતારૂપ અધ્યવ-
 સાય તે સાતમુ અપ્રમત્ત સ્વમત ગુણુસ્થાન ૮ પૂર્વે નહિ પામેલા
 એવા અત્તત વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે કરી આસિત્રમોહનીની એકવીસ
 પ્રકૃતિ ઉપસમાવવા અથવા અપાવવાને અર્થે રસલાત, સ્થિતિલાત,
 ગુણુમેહી, ગુણુસકમ અને અપૂર્વસ્થિતિ બધે એ પાંચેવાનના એક-
 સામે પહેલા સમયથી જ શરૂ કરે તે આઠમુ અપૂર્વકરણુ ગુણુસ્થાનક
 અઝાઠના ગુણુસ્થાનની અપેક્ષાએ આ અપૂર્વકરણુ છે એટલે પહેલા
 એવું કરણુ કર્યું ન હતું અને કષપક મેહીની અપેક્ષાએ પૂર્વે કેઈ
 વખતે આવું કરણુ કર્યું ન હતું તેથી અપૂર્વકરણુ તેને નિવૃત્તિ
 ગુણુસ્થાનક પણ કહેવાય છે કારણ કે એક જ સમયે અનેક જીવ આ
 ગુણુસ્થાને અડે તે સમ સમયવર્તી સર્વ જીવોના અધ્યવસાયે એક
 સરખા હોવા નથી આ ગુણુસ્થાને કષપક અથવા ઉપશમ મેહીની
 ટેવારી થાય છે તેથી જનતાનુબધી કપાય અને મિશ્ર્યાત્વ સર્વે
 કષ્ણ થાય કે ઉપશમ થાય, વળી બાહર કપાય, બાહર સપરાય ક્રિયા,
 બાહર અપણતાથી જીવ નિવૃત્તિ પામ્યો છે તેથી નિમદ્વિબાહર ગુણુ
 સ્થાન પણ કહેવાય છે

૬- નવમુ અનિવૃત્તિ બાહર ગુણુસ્થાન છે, અહીં સમ સમય
 વર્તી સર્વ જીવોના અધ્યવસાય એક સરખા છે અથવા બાહર એટલે

મોટાખંડ અને સપરાય એટલે કપાયના આ ગુણસ્થાનકે જીવ કરે એટલે કપાયના ઉપસમાવવા કે ખપાવવાને અર્થે ઘણા ખંડ કરે તેથી તેનું નામ બાદર સંપરાય ગુણસ્થાન

૧૦ સૂક્ષ્મ છે સપરાય એટલે કિટ્ટીકૃત લોલ કપાયનો ઉદય જ્યાં તે સૂક્ષ્મ સપરાય નામે દસમું ગુણસ્થાનક ૧૧. જેમ મેલવાળું પાણી શાંત થવાથી મેલ નીચે જાય તેમ જ પાણી નિર્મળ થાય અથવા જણાય તેમ જ્યાં મોહની કર્મનો ઉપશમ થાય તેનું નામ ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનક પાણીમાં મેલ છે તે પાણી ડોળાવાથી અવશ્ય મલીન થાય તેમ આ ગુણસ્થાનક પામેલા જીવને કપાય સત્તામાં છે તેથી ત્યાંથી અવશ્ય પડે જ એમ બાણુવું

૧૨. સર્વ મોહની પ્રકૃતિ ક્ષય થતા સત્તામાંથી પણ મોહની કર્મ દલી જતાં અત્યંત વિશુદ્ધ અધ્યવસાય સ્થાનક છે જ્યાં તેનું નામ ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનક બારમા ગુણકાણેથી કોઈ જીવ પડે નહીં તેમ જ ગુણકાણે મરણ પણ પામે નહિ ૧૩ મન વચન ને કાય યોગ સહિત વર્તે અને ધાતી કર્મના ક્ષય થકી કેવલ જ્ઞાન હોય તે સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક

૧૪ ત્રણે યોગનું રૂઢન કરેલ હોવાથી બાદર મન વચન ને કાયના બ્યાપારને અભાવે મેરૂ પર્વતની પેઠે નિષ્કંપ શૈલેસી અવસ્થા તે અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક ચૌદમું બાણુવું તે ચૌદમાં ગુણસ્થાનકના છેલ્લા સમયે જીવના સર્વ કર્મો અને બધનોથી મોક્ષ થાય અને ઋણગતિએ સિદ્ધ થાય

નારકીનો ૧ દડક અને દેવતાના ૧૩ દડક એટલામાં પહેલા ૪ ગુણકાણા છે. પાંચ સ્થાવર તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્યમા એક પહેલું ગુણકાણું છે ત્રણ વિગલે દ્રિયમાં તથા સમુદ્ધિમ તિર્યચ પચેદ્રિયમાં ગુણસ્થાનક પહેલા બે છે. સસીતિર્યચ પચેદ્રિયમા પહેલા પાંચ ગુણકાણા છે ચુગલીઆને પહેલું અને ચોથું જો બે ગુણકાણા છે.

મનુષ્યના ૬ ઠકમાં ચૌદે ગુણઠાણા છે

(૩) કર્મની સ્થિતિ રસ આદિ ઘાતનું સ્વરૂપ (૧) સ્થિતિ ઘાત એટલે પૂર્વે કરેલા સત્તામા રહેલા કર્મમાથી અગ્રભાગની સ્થિતિ ઉકેરે એટલે તે સ્થિતિ સત્તાનો અગ્રભાગ ઉત્કૃષ્ટો તો ઘણા સારો પમ પ્રમાણુ હોય અને જ્યન્યથી તો પશ્ચોપમના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ હોય તે સ્થિતિ ખડને કટકા ટુકડા કરે એટલે ઉકેર છે તે ઉકેરીને તેનું દલિલ ઉદય આવવા ચોખ્ખી નીચેની સ્થિતિ વિભાજમાં સ્થાપે તે નાના એક અતર્મુદૂર્તમા થાય તે પ્રકેપ થએલા કર્મો સમયે સમયે ઉદય આવતા કર્મની સાથે ભોગવાય જાય જે સ્થિતિ શેષ રહે તેના અગ્રભાગ ધરી પશ્ચોપમના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ સ્થિતિખડને ઉકેરી તેનું ફળ અતર્મુદૂર્તે પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ બાકી રહેલા હેઠલા સ્થિતિજળ મધ્યે ભેળવે એમ અતર્મુદૂર્તે અતર્મુદૂર્તે સ્થિતિમાહે તેનું ફળ ભેળવવા અપૂર્વકરણના કાળ માંહે ઘણા કલાપ સ્થિતિના ખડ જાળી રીતે ભોગવાય જાય અને ખપી જાય ત્યારે જે અપૂર્વકરણને પ્રથમ સમયે જેટલી કર્મની સ્થિતિની સત્તા હતી તે થકી સખ્યાતગુણુદીન સ્થિતિની સત્તા રહી એ સ્થિતિઘાતનું સ્વરૂપ રહ્યું

(૨) રસઘાત એટલે સત્તાગત કર્મના રસનો જનતમે ભાગ બાકી રાખીને શેષ જનત ભાગોને અગ્રવર્તના કરણરૂપ શુદ્ધ અધ્યવસાયથી હવુ અતર્મુદૂર્ત જેટલા કાળમા ખપાવે પછી જે જનતમે ભાગ રહ્યો છે તેનો વધી જનતમે ભાગ મૂકીને શેષ જનુભાગના ભાગ સર્વ, અતર્મુદૂર્તમા ખપાવે પછી તે પૂર્વે મૂક્યો એવો જે જનતમે ભાગ રહ્યો છે તેનો વધી જનતમે ભાગ મૂકીને શેષ જનુભાગના ભાગને અતર્મુદૂર્ત (વનારો એમ અનેક સદસ રસઘાત એક સ્થિતિ ખડના ઘાતને વિશે થાય અને તે સ્થિતિખડના અનેક સદસે અપૂર્વકરણ સમાપ્ત થાય. રસખડના કાલથકી સ્થિતિખડનો કાલ

સંખ્યાતગુણો અધિક જાણવો તે થકી અપૂર્વકરણકાલ સંખ્યાત ગુણો અધિક છે

(૩) ગુણુત્રેણિ-એટલે અતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કર્મસ્થિતિ થકી ઉપલી કર્મસ્થિતિ જે વર્તે છે તે મધ્યેથી હલિક લઈને પોતાની ઉદયાવલિકાની ઉપરલી સ્થિતિમાહે સમય સમય પ્રત્યે અસંખ્યાત ગુણુ અસંખ્યાત ગુણુ ચઢતું હલ સક્રમાવે (લેળવે) તે આવી રીતે જે પ્રથમ સમયે સ્તોક પણુ અનંત અનંત કર્મપરમાણુઓ, તે થકી બીજે સમયે અસંખ્યાતગુણુ લેળવે, તે થકી ત્રીજે સમયે અસંખ્યાતગણુ વધતુ લેળવે એમ યાવત્ અતર્મુદૂર્તના ચરમ સમય પર્યંત કહેવું તે અંતર્મુદૂર્ત અપૂર્વકરણ તથા અનિવૃત્તિ કરણના કાળથકી લગારેક અધિક જાણવું. એ પ્રથમ સમયે શ્રદ્ધા જે હજી તેનો નિક્ષેપવિધિ કહ્યો એમ દ્વિતીયાદિ સમયથી માંડીને યાવત્ છેલ્લા સમય પર્યંત સમયે સમયે શ્રદ્ધાત દળિઆનો પણુ નિક્ષેપ વિધિ જાણવો એટલે જે સમય સમય પ્રત્યે હલિક લીએ તે સર્વ અંતર્મુદૂર્તના સઘળા અલગ અલગ સમયના હલમધ્યે લેળવે એમજ અસંખ્યાતગુણાં ચઢતું લેળવે એમ કરતા જે સમય લોગવતો જાય તે સમયથી આગલા શેષ સમયના હલમાહે લેળવે એટલે અપૂર્વ કરણના અને અનિવૃત્તિકરણના સમયે અનુક્રમે ઘટતેથકે શેષ રહે તેમા ગુણુત્રેણિહલિકનો નિક્ષેપ હોય તે ઉપરાત વધે નહીં

(૪) ગુણુ સક્રમ :- એટલે જે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયને વિષે જાણુ જ ધાતી એવી જે અતતાનુગધિ આદિક અશ્રુજ પ્રકૃતિ તેનુ હલ જ ધાતી એવી જે સજ્વલનાદિક પર પ્રકૃતિ તેમાં સમય સમયદીઠ અસંખ્યાતગણુ ચઢતુ સક્રમાવે સક્રમાવીને પર પ્રકૃતિ રૂપપણુ પરિણુમાવે તેને ગુણુ સક્રમ કહીએ તે પહેલે સમયે સર્વસ્તોક સક્રમાવે તે થકી બીજે સમયે અસંખ્યાતગણુ સક્રમાવે એમ સમય સમય દીઠ અસંખ્યાતગણુ ચઢતુ હલ સક્રમાવે

સાર - અનતાનુભવી કથાયને સજ્જના કથાયમા પરિણ
માવે, તે શુદ્ધ ઉપયોગના બોરથી બેમ થાય.

અપૂર્વસ્થિતિબદ્ધ - જોઈએ અપૂર્વકરણના પહેલા સમયમા
જે કર્મનો સ્થિતિબદ્ધ કહ્યો તેની અપેક્ષાએ અપૂર્વકરણના બીજા
સમયમાં જે બીજો સ્થિતિબદ્ધ આદરે તે સ્તોક (ચોડી-ટુ કી સ્થિતિનો)
જાણવો માટે અપૂર્વસ્થિતિ બદ્ધ કહ્યો જોને અન્ય સ્થિતિબદ્ધ પણ
કહે છે અર્થાત્ સ્થિતિબદ્ધ અને સ્થિતિબદ્ધતાનો કાળ સરખો જ
જાણવો જો જોને સમકાલે પ્રારંભ છે અને સમકાલે પૂર્ણ થાય પ
બેમ જો પાંચે પદાર્થ અપૂર્વકરણે પ્રવર્તે છે સ્વિયુક્ત સક્રમ જોટલે
જે અનુદય પ્રકૃતિનું હશે તે ઉદયવતી પ્રકૃતિ મધ્યે સક્રમાવતું તેને
સ્વિયુક્ત સક્રમ કહીએ.

(૪) અમર શુણ્ણસ્થાનક - ચાલેક શુણ્ણસ્થાનકમાથી ત્રીજો
બારમે અને તેરમે જો ત્રણ શુણ્ણસ્થાને કોઈ એવ મરે નહીં તેથી
જો ત્રણ શુણ્ણસ્થાનક અમર કહેવાય છે

ત્રીજો શુણ્ણકાણે મિશ્રદષ્ટિ છે જોટલે સમદષ્ટિ મિશ્રાદષ્ટિ
જોનેનો કોળ છે માટે જો શુણ્ણકાણાવાળા નથી મરતા બારમુ
કીણ્ણમોહ શુણ્ણસ્થાનક પામેલા એવને અવસ્થ સચોટી કેવળી થવું
છે અને તેરમાવાળાને અવસ્થ અચોટી કેવળી થવું છે માટે જો ત્રી
શુણ્ણસ્થાનકે પણ કેઈ એવકાળ ન કરે.

નારહીનો જોકે કેવતાના ૧૩ તિર્થેષ પચ્ચાંદિબેનો ૧ જો
૧૫ ૬૬૬મા અમર શુણ્ણકાણું જોકે ત્રીજું છે મનુષ્યના ૬૬૬મા
ત્રણેય છે (૫) પૂર્વસ્પર્શકાદિક સ્વરૂપ સ્પર્શક જોટલે એવ
અનતાનત કર્મપરમાણ્ણોના જોનેલા સકથને કર્મપણે મહે છે ત્યાં
જોકેક કર્મસ્થે મધ્યે જે સર્વ જથ્થાન્ય રસ છે તેના રચાસો (રસ
વિભાગ, રસ પલિચીક કે જોમાંનો જોકે રચાસ કેવળીની દષ્ટિએ
અવિભાજ્ય છે) સર્વ એવ થકી અનતગુણા અધિક છે તેમાના જે

સરખાં સરખાં જાણ્ય રસના કર્મ પરમાણુઓનો સ્કંધ દલ (સમુદાય) તે વર્ગણા કહીયે

તેથી એક રસાંશે અધિક રસાંશવાળા કર્મ પરમાણુઓનો સ્કંધ તે બીજી વર્ગણા તેથી બે રસાંશે ચઢતા કર્મ સ્કંધની ત્રીજી વર્ગણા એમ એકેક રસ વિભાગે ચઢતી ચઢતી વર્ગણા કરતાં અભવ્યથી અનંતગુણી અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણુ વર્ગણાનો સમુદાય તેનું નામ રસ સ્પર્શક કહીયે.

તે સ્પર્શકની ઉપરની વર્ગણાના રસ વિભાગ થકી એક રસ વિભાગે અધિક તથા બે રસ વિભાગે અધિક યાવત્ સર્વ જીવથી અનંતગુણી રસ વિભાગે અધિક રસ સહિત બે કર્મ સ્કંધ દલ હોય એવા સ્કંધનો સમુદાય તે બીજા સ્પર્શકની પ્રથમ વર્ગણા બાજુવી.

તેથી એક રસ વિભાગે અધિક કર્મસ્કંધની સમુદાય તે બીજી વર્ગણા એમ એકેક રસ વિભાગે ચઢતી ચઢતી અભવ્યથી અનંતગુણી વર્ગણા હોય તેના સમુદાયને બીજા સ્પર્શક કહીયે.

એમજ વળી સર્વ જીવથી અનંતગુણુ રસ વિભાગે અધિક ભેળતા કર્મ સ્કંધના સમુદાયની ત્રીજા સ્પર્શકની પ્રથમ વર્ગણા એમ તે પણ પૂર્વોક્ત અભવ્યથી અનંતગુણી એવી અનંતવર્ગણાએ સ્પર્શક હોય એવા અનંત સ્પર્શક જીવે પૂર્વે બાધ્યા છે તે માટે એને પૂર્વસ્પર્શક કહીએ તે મધ્યેથી ઠળ લઈને તે ઠળને પ્રકૃર્ષ-વિશુદ્ધિના કરણથી અત્યંત રસહિન કરીને અપૂર્વ સ્પર્શક કરે કેમકે આ સંસાર મધ્યે પરિભ્રમણ કરતા જીવે કોઈવારે બધાઆત્રી એવા રસસ્પર્શક નથી કર્યા પણ હંમણા જ વિશુદ્ધિના ઉપયોગથી કરે છે તે ભણી એને અપૂર્વરસસ્પર્શક કહીએ

કિટ્ટિકરણુદા એટલે ઉપર પ્રમાણે બતાવેલ રસહિન અપૂર્વ-સ્પર્શકના ઠળની અનંતી કિટ્ટિકરે, કિટ્ટિ કહેતા બે અપૂર્વસ્પર્શકથી વર્ગણા લઈ લઈને તેને અનંતગુણુ રસહિનતાને પમાડીને ઘણું

આંતરે અતરે યાગ્યું જેમ અસત કટપનાએ જેના કોકસો રમ્મ વિલાગ છે અથવા કોકોતેરસો બહોતેરસો હતા તેના પાચ પદર પચ્ચીસ રસવિલાગ રાખવા તેને કિદિ કહે છે વિશેષ સ્વરૂપ કમં ત્રયથી બાણવો અનિવૃત્તિ કરણની વખતે વર્તતા હોવને પૂર્વસ્પર્શકા કિંનું સ્વરૂપ હોય.

(૬) મરણચુકતા ગુણસ્થાનક-ચઉઠ ગુણસ્થાનકમાથી ત્રીજી બારસુ તેરસુ એ ત્રણ વહીને શેષ ૧૧ ગુણસ્થાનકે વર્તતા હોવો મરણને પામે છે માટે એને મરતા ગુણસ્થાનક કહે છે

નારહીનો ૧ દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ હઠકમા પહેલુ બીજી અને ચોથુ એ ત્રણ ગુણકાણા મરતા છે તિર્થંચપચેદ્રિના હઠકમા પહેલુ બીજી ચોથુ ને પાચસુ એ બાર મરતા ગુણકાણા છે.

પાચ સ્થાવર અને સચુહિમ મનુષ્યમા એક પહેલુ મરતુ ગુણસ્થાનક છે ત્રણ વિજલેદ્રિય અને સચુહિમ તિર્થંચ પચેન્દ્રિયમા પહેલા બે મરતા ગુણસ્થાનક છે

મનુષ્યના હઠકમા અગીઆરેય મરતા ગુણસ્થાનક છે ગુણ હીનામાં પહેલુ ને ચોથુ એ બે મરતા ગુણસ્થાનક છે અનુતરે વિમાનમાં એક ચોથુ ગુણસ્થાનક છે

(૭) શાશ્વતા ગુણસ્થાનક - ચઉઠ ગુણસ્થાનકમાથી ૧, ૪, ૫, ૬, ૧૩ એ પાચ ગુણકાણે વર્તતા હોવો સદાકાળે સાચીયા ભાવે છે છે, છે, ને છે માટે એ પાચ ગુણકાણાને શાશ્વતા કહેલ છે.

નારહીનો ૧ દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ હઠકમા પહેલુ ચોથુ એ બે શાશ્વતા ગુણકાણા છે. પાચ સ્થાવર ત્રણ વિજલેદ્રિય એ ૮ હઠકમા એક પહેલુ ગુણસ્થાનક શાશ્વત છે તિર્થંચપચેદ્રિયના હઠકમા ૧-૪-૫ એ ત્રણ શાશ્વત ગુણસ્થાનક છે મનુષ્યના હઠકમા શાશ્વતા પાંચ ગુણ સ્થાનક છે

(૮) અશાશ્વત ગુણુસ્થાનકે ચઉદ ગુણુસ્થાનકમાથી ૧-૪-૫-૬-૧૩ મા એ પાંચ વર્ણ શેષ નવ ગુણુસ્થાનકે પ્રવર્તતા છવે ક્યારેક હોય અને ક્યારેક ન હોય એટલે એ નવ ગુણુસ્થાને વિરહ પડે છે માટે અસાશ્વતા કહેલ છે

નારકીનો ૧ દેવતાના ૧૩ તિર્યચ પચેદ્રિયનો ૧ એ ૧૫ દહકમાં અશાશ્વતા બીજી અને ત્રીજી એ બે ગુણુસ્થાનક છે ત્રણ વિગલેદ્રિયમા એક બીજી ગુણુસ્થાનક છે મનુષ્યના દહકમાં અશાશ્વતા નવે ગુણુસ્થાનક છે પાંચ સ્થાવરમા અશાશ્વતું એકે ગુણુસ્થાનક નથી.

(૯) ગુણુસ્થાનકે સ્પર્શના નારકીનો ૧ દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ દહકવાળા છવે પહેલા ૪ ગુણુસ્થાનકે સ્પર્શે તિર્યચ પચેદ્રિયના દહકમા પહેલા ૫ ગુણુસ્થાનકે સ્પર્શે મનુષ્યના દહકમા ચઉદે ગુણુ-ઠાણા સ્પર્શે યુગલીઆ પહેલું અને ચોથું એ બે ગુણુઠાણા સ્પર્શે. ત્રણ વિગલેદ્રિય અને સમુદ્ધિમ તિર્યચ પચેદ્રિયને પહેલા બે ગુણુ ઠાણા સ્પર્શે પાંચ સ્થાવર ને સમુદ્ધિમ મનુષ્યને ૧ પહેલું ગુણુઠાણુ સ્પર્શે પાંચ અનુત્તર વિમાનવાલા દેવને ૧ ચોથુ ગુણુઠાણુ સ્પર્શે તીર્થ ૪૨ ૪, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪ એ નવ સ્પર્શે અન્યલિંગે સિદ્ધા ૪, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪ એ આઠ સ્પર્શે

(૧૬) સમકિત દ્વાર

તત્ત્વાનામપ્યાનાંશ્રદ્ધાનં તત્ત્વેન ચાપ્યાનાંશ્રદ્ધાનં તત્ત્વાર્થ
શ્રદ્ધાનમ્ તત્સમ્યગ્દર્શનમ્ તત્ત્વેન માંવતો નિશ્ચિત્ત મિત્યર્થઃ
જેન શાસ્ત્રોથી પ્રતિપાદન કરાએલ તત્ત્વભૂત પદાર્થોમા શ્રદ્ધા અથવા
તત્ત્વથી જે અર્થોનુ શ્રદ્ધાન છે તેને તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહે છે તે જે
તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનને સમ્યગ્દર્શન કહે છે તત્ત્વના યથાર્થ (નિશ્ચયાત્મક)
ભાવોમા રૂચી-પ્રતિતી-નિશ્ચય-શ્રદ્ધા તેને સમ્યગ્દર્શન કહે છે.
સમકિતનુ આ લક્ષણ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના લાખ્યમા કહેલ છે.

સમકિત પાંચ પ્રકારે છે તેનાં નામ—(૧) ઉપશમ સમકિત, (૨) ક્ષયોપશમ સમકિત, (૩) ક્ષાયિક સમકિત, (૪) વેદક સમકિત, (૫) સાસ્વાદન સમકિત.

ઉપશમ સમકિત એટલે દર્શન મોહનીયની ૩ પ્રકૃતિ તથા ચાત્રિ મોહનીયની ૪ પ્રકૃતિ તે બનતાનુબંધીની ઘોઠડી બે સાત પ્રકૃતિના સત્તામાં સ્હેલા હોવાને શુદ્ધ ઉપયોગથી ઉદયમાં ન આવવા દીધે, રાખથી ઢાંકેલા અગારાની જેમ ઢાંકી રાખે, ઉપશમાવી સખે એવી શુદ્ધ ભાવનામાં પ્રવર્તતી આત્મિક શક્તિને ઉપશમ સમકિત કહે છે સચીના ૧૬ ૬૬૬ના પર્યાપ્તામાં ઉપશમ સમકિત હોય.

ક્ષયોપશમ એટલે પૂર્વોક્ત ૭ પ્રકૃતિના હોવા ને ઉદયમાં આવ્યા તેને શુદ્ધ અભ્યવસાયથી નિરસ કરી પ્રદેશોને હોઝવીને ક્ષય કરે અને સત્તામાં સ્હેલા અનુદયદેશોને ઢાંકે હમાવે એવી ને આત્મિકશક્તિ તેને ક્ષયોપશમ સમકિત કહે છે તે બસ આતિવાર આવે. ક્ષયોપશમ સમકિત સચીના ૧૬ ૬૬૬માં હોય.

ક્ષાયક એટલે ઉદયમાં આવેલા અને અનુદય એટલે સત્તામાં રહેલા પૂર્વોક્ત ૭ પ્રકૃતિનાં હોવાને આકર્ષાને સવયા ક્ષય કરે એવી ને ઉત્કૃષ્ટ આત્મિકશક્તિ તેને ક્ષાયક સમકિત કહે છે બે શક્તિરૂપ સમકિત તે આત્માનો ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ગુણ છે બે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી જીવ પાસેથી તે ગુણ જતો નથી. ક્ષાયક સમકિત વૈમાનિક કેવમાં કર્મભૂમિ અને અકર્મભૂમિના મનુષ્યમાં, તિર્થંક પુત્રલીકર્મ અને પેલી ત્રણ નરકે હોય.

- 1

વેદક એટલે સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ઉદયમાં આવેલા કર્વ હોવાને વેદી નિર્જરી નાખવાના ને ઘરમ છેલ્લા સમયમાં પ્રવર્તતી આત્મિક શક્તિને વેદક સમકિત કહે છે બે સમકિત જીવને બેક જ લખત આવે બે સમકિતની ૧ સમયની સ્થિતિ છે ત્યારપછી અવસ્થ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે. આ સમકિત ક્ષેત્ર મનુષ્યમાં જ હોય.

સાસ્વાદન એટલે ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પડતા મિથ્યાત્વે આવતા ફક્ત છ આવલિકા અને સાત સમય સુધી જે ભાવનું રહેવું તે શક્તિને સાસ્વાદન સમકિત કહે છે એ સમ્યક્ત્વ પાંચ વખત આવે તથા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પણ પાંચ વખત આવે

ચાર ગતિ આશ્રી પાંચે સમકિત હોય પાંચ સ્થાવરમાં એકે સમકિત નથી ત્રણ વિગલે દ્રિય ના અપર્યાપ્તામા તથા અસ શીતિર્યથ પચ્ચે દ્રિયના અપર્યાપ્તામા તથા સ શીના ૧૬૬ ઈકમા સાસ્વાદન સમકિત છે

(૧૭) મિથ્યાત્વ દ્વાર.

મિથ્યાત્વ એટલે નવતત્ત્વ સખથી વિપરીત જ્ઞાન, અથવા અંકુશ, કદાચહરૂપ તે મિથ્યાત્વ તેના પ લેદ છે તેના નામ— (૧) અભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, (૨) અણુભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, (૩) અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ, (૪) સશયિક મિથ્યાત્વ, (૫) અણુભોગ મિથ્યાત્વ

૧ અભિગ્રહીક એટલે શુભ અવશુભ વિચાર્યા વિના જે કુમંત્રગ્રહણ કર્યો તેને જ લલો બાણ અને ઘીબની નિકા કરે. કહે કે. અમારા પૂર્વજે કરતા હતા તે અમે પણ કરશુ ઇત્યાદિક પરીક્ષા કર્યા વિના જે પોતાના ધર્મનો કદાચહ હોય તેને અભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ કહે છે

૨ અનભિગ્રહીક એટલે જેણે કરી સર્વ દર્શન ભલા છે એમ કહે પણ કોઈ વિશેષપણ બાણ નહી એવો કોઈ એક મધ્યસ્થ પરિણામે શુભ અવશુભની પરિક્ષા કરે નહિ તેને અનભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ કહે છે

૩ અભિનિવેશ એટલે પોતાનું અસત્ય વચન સ્થાપવા માટે સત્ય વચનને મરડે, કુચુકિત માડે, સમજાવ્યો છતા પોતાનો હક ન મૂકે, તેને અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ કહે છે

૪ શાશયિક એટલે જિનોકત તત્ત્વને વિષે સશય ધરતો

રહે જોટલે શુરુગીતાઈની સામગ્રી છતાં પણ મનમાં વિચારે જે કુ
બે પૂછીશ તો રજે ગુજને શુરુ જાણની બાણશે જોમ બાણીને
વીતારી શુરુને પૂછે નહી, સચચવતવકો તથા અવિચારી થકો રહે.
તેને સચચિક મિથ્યાત્વ કહે છે.

અનાલોગ જોટલે જે થકી દેઈ પણ દર્શન કુદબહુ ન
બાણે જેમ મૂર્ખાં પામેલો મનુષ્ય કહુનો રસ તથા સાકરનો રસ
વિશેષ ન બાણે તેની પંથ જે જોઈદ્રિયાદિક જીવો છે તે તત્વાત્મ
ન બાણે માટે જો સદુ અનાલોગિક મિથ્યાત્વ ત છે જોને અના
લોગિક મિથ્યાત્વ કહે છે

પાત્ર સ્થાવર અને ત્રણ વિગલોદ્રિય સમુદ્ધિમ તિર્થ પથે
દ્રિય તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્ય જોટલાને જોક અનાલોગિક મિથ્યાત્વ
છે. રોમ નારસીઆદિક સહીના ૧૬ ૬૬૩માં પાથે મિથ્યાત્વ છે

૧૮ દષ્ટિદાર

દષ્ટિ- સાચા જોટા તત્ત્વપૂર્વક જે અવલોકન કરવું તેને દેષ્ટિ
કહીએ તે દષ્ટિ ત્રણ પ્રકારની છે (૧) સમ્યક્દષ્ટિ, (૨) મિથ્યાત્વ
દષ્ટિ, (૩) મિશ્ર દષ્ટિ.

૧ શ્રી વીતરાજે કહેલા વસ્તુ તત્ત્વની જ્ઞાન પ્રમાણે આત્મ
પરિણતિ થાય તેને સમ્યક્દષ્ટિ કહે છે ૨. સમ્યક્દષ્ટિના લક્ષણથી
જે વિપરીત તેને મિથ્યા દષ્ટિ કહે છે ૩ સાજુ અવધા માકું
જ્ઞાન મેળવે વિષે જે સરખાપણાનો બાબ થાય તેને મિશ્રદષ્ટિ કહે છે.

નારસીનો ૧ બલનપતિના ૧૦ બલરનો ૧ બલોતિપિનો ૧
જો ૧૩ ૬૬૩માં ત્રણ દષ્ટિ છે પાત્રસ્થાવરમાં ૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ છે
ત્રણ વિગલોદ્રિયમાં ૧ સમ્યક્ દષ્ટિ ૨ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ છે તિર્થ
પથેદ્રિયના ૬૬૩માં સહીને ત્રણ દષ્ટિ છે અને અસહીને બે દષ્ટિ
છે તે સમ્યક્ દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ.

મનુષ્યના દંડકમા કર્મભૂમિના મનુષ્યને ત્રણ દષ્ટિ છે. ત્રીસ અકર્મભૂમિના યુગાલીઆના ક્ષેત્રમાં મિથ્યા દષ્ટિ અને સમ્યગ્ દષ્ટિ છે. છપન્ન અંતરદ્વીપના યુગલિયા મનુષ્ય તથા સમુર્ધિમ મનુષ્ય એટલા-જોને ૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ છે.

વૈમાનિકના દંડકમા બાર દેવલોકમા ત્રણ દષ્ટિ છે. નવઐવેયકમાં બે તે સમ્યગ્દષ્ટિ ૨ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ છે. પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં ૧ સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

૧૯ જ્ઞાન દ્વાર.

જ્ઞાન - જેણે કરી વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ, ગુણપર્યાયે કરી વસ્તુનો નિર્ણય ચથાર્થપણે કરીએ તેનું નામ જ્ઞાન. અથવા સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુને વિશે વિશેષ શ્રદ્ધાત્મક જે બોધ તેનું નામ જ્ઞાન કહેવાય છે. તે (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનપર્યાવજ્ઞાન, (૫) કેવલજ્ઞાન એમ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે.

૧. પાંચ ઇન્દ્રિય તથા મનવડે નિયત વસ્તુનું જીવને જે જ્ઞાન તેનું નામ મતિજ્ઞાન.

સાંભળવાથી જાણીએ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગપૂર્વક શાસ્ત્ર જાણવા વાચવા તથા સાંભળવાથી વસ્તુનું જીવને જે જ્ઞાન થાય તેનું નામ શ્રુતજ્ઞાન. મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન સાથે જ હોય, શ્રુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાન પૂર્વકજ હોય છે

ઇન્દ્રિયાદિકની અપેક્ષા વિના મર્યાદા પ્રમાણે રૂપી વસ્તુનું જીવને જે જ્ઞાન થાય તેનું નામ અવધિજ્ઞાન. ૪ સસી ૫ચેન્દ્રિય જીવના મનોગત લાવનું અર્થાત્ મનચિતિત અર્થનું જીવને જે જ્ઞાન થાય તેનું નામ મનપર્યાવજ્ઞાન.

૫. સપૂર્ણ લોકલોકનું તથા જીવ અજીવના સર્વ ગુણપર્યાયોનું તથા રૂપી અરૂપી સર્વ વસ્તુઓનું જીવને જે ત્રીકાલિક જ્ઞાન એકી

સાથે ધાય તેનું નામ કૈવળજ્ઞાન સર્વ જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મને ક્ષમ
 થવાથી આવશ્યક રૂપ ઉપાધી રહિત કૈવળજ્ઞાન સર્વથી એકજ પ્રકાર
 રતું છે અને બાકીના ચારે જ્ઞાન જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મના ક્ષયોપશમ
 પ્રમાણે બહુ પ્રકારના છે મતિજ્ઞાન ને સુતજ્ઞાન પરોક્ષ છે અને
 અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યાવજ્ઞાન દેશથી પ્રત્યક્ષ છે તથા કૈવલજ્ઞાન
 સંજ્ઞા પ્રત્યક્ષ છે

દેવતાના તેર હઠક, નારહીનો ૧, સરી તિર્થંથ પચેદ્રિય
 એ ૧૫ હઠકમા જ્ઞાન ૩ છે તે (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) સુતજ્ઞાન, (૩)
 અવધિજ્ઞાન મનુષ્યના હઠકમાં ૫૬૨ કર્મભૂમીમા પચે જ્ઞાન ૭
 ત્રીસ અકર્મભૂમીમા ત્રણ વિજલેદ્રિયના અપર્યાપ્તિમા અને સમુદ્ધિમ
 તિર્થંથ પચેદ્રિય અપર્યાપ્તિમા બે જ્ઞાન છે તે ૧ મતિજ્ઞાન ૨ સુતજ્ઞાન
 છપ્પન અંતરદ્વીપમા મનુષ્ય સમુદ્ધિમ મનુષ્ય અને પાંચ સ્થાવર
 એટલામા જ્ઞાન નથી

(૨૦) અજ્ઞાન દ્વાર

અજ્ઞાન- અનવધર્માત્મક વસ્તુને મોહનીય કર્મના ઉદયથી
 દોષ અકરૂપથી જ બાણે. સસારહેતુ તેને મોહહેતુ બાણે એકતિ
 બ્રહ્મ કર્વારૂપ અથવા ત્યાગ કર્વારૂપ એમ એકાતે જ વસ્તુ સ્વરૂપ
 માને, પણ ઉભયરૂપ ન બાણે માટે મિથ્યાત્વના ઉદયે કરીને મિથ્યા-
 ત્વીનું બાણપણું તે અજ્ઞાનરૂપ જ હોય તે (૧) મતિઅજ્ઞાન, (૨)
 સુતઅજ્ઞાન, (૩) વિભજ્ઞાન એમ ત્રણ પ્રકારના અજ્ઞાન કલા ॥

દેવતાના ૧૩ નારહીનો ૧, તિર્થંથ પચેન્દ્રિયનો ૧, મનુ
 ધાનો ૧ એ ૧૬ હઠક ॥ ત્રણ અજ્ઞાન છે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ
 વિગલેદ્રિય, યુગલીઆ, સમુદ્ધિમ તિર્થંથ તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્ય
 એટલામા બે અજ્ઞાન છે તે ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ સુતઅજ્ઞાન ૫ અનુતર
 વિમાનમા અજ્ઞાન નથી

(૨૧) દર્શન દ્વાર.

દર્શન- સામાન્યપણે નિરાકારોપયોગરૂપ વસ્તુનો જે અવ-
બોધ તેનું નામ દર્શન તે (૧) ચક્ષુ દર્શન, (૨) અચક્ષુ દર્શન, (૩)
અવધિ દર્શન, (૪) કેવળ દર્શન એમ ચાર પ્રકારે દર્શન છે.

૧ ચક્ષુ દર્શન- ઘટાદિ પદાર્થોને આખો વડે સમાન્યપણે
દેખવું તે ૨ અચક્ષુ દર્શન- એટલે ચક્ષુ સિવાય બાકીની ઇન્દ્રિયો
જે સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, શ્રોત્ર અને નોઈન્દ્રિય જે મન એણે કરી
શબ્દાદિક અર્થનો સામાન્યાવબોધ થાય તે અચક્ષુ દર્શન.

૩ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ એ ચાર મર્યાદામાં રહ્યાં જે રૂપીદ્રવ્યો
તેનો સામાન્યાવબોધ તે ત્રીણુ અવધિ દર્શન. ૪. ત્રિકાલિક સર્વ
દ્રવ્યો પર્યાયોનું સ્પષ્ટ નિરાવરણ અપ્રતિપાતી યુગપત દર્શન તે ચોથું
કેવળ દર્શન બાણુનું એ ચાર દર્શન અનાકાર છે.

પાંચ સ્થાવર બેઈન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય એ સાત હડકમાં ૧ અચક્ષુ
દર્શન છે, ચઉરિન્દ્રિયમાં તથા અસત્ત્રી તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, યુગલીઆ
અને સમુચ્છિમ મનુષ્ય એટલામાં પહેલા બે દર્શન છે. નારકીનો
૧, દેવતાના ૧૩ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયનો ૧ એ ૧૫ હડકમાં પહેલા
ત્રણુ દર્શન છે મનુષ્યના હડકમાં ચારે દર્શન છે

(૨૨) ઉપયોગ દ્વાર.

(૧) વ્યાખ્યા મૂળ ઉપયોગ બે પ્રકારનો છે- (૧) સાગારો-
વઉતા (૨) અણુગારોવઉતા ઉપયોગ એટલે વસ્તુને ઓળખવા,
બાણુવા, પ્રકાશવાને વિષે જે વ્યાપાર થાય તેનું નામ ઉપયોગ. એ
જીવનું લક્ષણ જીવ સ્વભાવે ચેતનારૂપ બાણુવું તે ઉપયોગ સાકાર
અને નિરાકાર એમ બે પ્રકારે છે

૧ તેમાં દરેક વસ્તુને વિશેષ ભેદ (વિકલ્પ) પૂર્વક, દ્રવ્ય, ગુણ
પર્યાયોના ભેદ પૂર્વક ગ્રહણ કરવી એ જ તેનો પરિણામરૂપ આકાર તે

જેનાથી થાય તે સાકારોપયોગ કહેવાય છે તે જ્ઞાન અજ્ઞાન બે બન્ને ઉપયોગરૂપ છે

૨ ઉપરોક્ત લક્ષણોથી બિન એટલે બાતિ ગુણ કિંચિદ્ધિ વિશેષજી રહિત તથા^૧વસ્તુના આકાર રહિત સામાન્ય સત્તા અથવા આભાસ માત્ર, ગુણપર્યાયિના વિકલ્પ વગર કાંઈક છે એવું દેખીએ તે દર્શનને અનાકાર ઉપયોગ કહે છે એ સાકાર અને નિરાકાર બન્ને અતના ઉપયોગો ધોવીએ ૬૬૩મા છે

(૨) સાકારોપવિતા ઉપયોગ સાકાર ઉપયોગના આઠ પ્રકાર છે તે પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન નારહીનો. ૧ દેવતાના ૧૩ તિર્થંક પચ્ચેન્દ્રિયનો ૧ એ ૧૫ ૬૬૩મા સાકારોપયોગ ૬ છે તે જ્ઞાન ત્રણ પહેલા અને અજ્ઞાન ૩/એવ ૬ છે

મનુષ્યના ૬૬૩મા આઠેય છે, ત્રણ વિગલેન્દ્રિયમાં તથા અસરી તિર્થંક પચ્ચેન્દ્રિય અને મુગલીબા એટલાઓમાં ચાર છે તે પહેલા બે જ્ઞાન અને પહેલા બે અજ્ઞાન. પાંચ સ્થાવરમાં તથા સમુદ્વિંછમ મનુષ્યમાં સાકાર ઉપયોગ બે છે તે પહેલા બે અજ્ઞાન બાણવા ૫ અનુત્તર વિમાનમાં સાકારોપયોગ ૩ છે તે 'પહેલા ત્રણ જ્ઞાન બાણવા

(૩) અણુઆરોપવિતા ઉપયોગ નિરાકાર ઉપયોગના ચાર પ્રકાર છે તે ચાર પ્રકારના દર્શન બાણવા તેનો વિસ્તાર ધોવીએ ૬૬૩ આશી દર્શનદ્વારની પેઠે બાણવે

(૫) ઉત્તર ઉપયોગ ઉત્તર ઉપયોગ બાર પ્રકાર છે- તે ૫ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન અને ૪ દર્શન એમ ૧૨ છે મનુષ્યના ૬૬૩મા બાર ઉપયોગ છે નારહીનો ૧, દેવતાના ૧૩, તિર્થંક પચ્ચેન્દ્રિયનો ૧ એમ ૧૫ ૬૬૩મા ત્રણ જ્ઞાન પહેલા, ૩ અજ્ઞાન, ૩ દર્શન, પ્રથમ એમ ૬ છે પાંચ સ્થાવરમાં પ્રથમ બે અજ્ઞાન ને ૧ અણુ

દર્શન એ ત્રણ છે બેદ્રિય તેદ્રિયમા જે જ્ઞાન પહેલા અને જે અજ્ઞાન તથા ૧ અચક્ષુ દર્શન એમ પાંચ છે ચતુરિ દ્રિયમાં તથા સમુચ્છિમ તિર્થંત્રમા અને ત્રીસ અકર્મભૂમિ એટલામા ઉપયોગ ૬ છે તે ૨ જ્ઞાન ૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન. છપ્પ અતરદ્વાપામાં તથા સમુચ્છિમ મનુષ્યમા ઉપયોગ ૪ છે તે ૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન એવ ૪ બાણવા પાંચ અનુત્તર વિમાનમા ૬ ઉપયોગ છે તે ૩ જ્ઞાન ૩ દર્શન એ ૬ બાણવા.

(૫) પાશણ્વીઆ ઉપયોગ પાશણ્વીઆ એટલે વસ્તુને સ્પષ્ટ પ્રમાણથી જાણી દેખી શકે તેવા ઉપયોગ ૬ છે તે મતિજ્ઞાન વર્જિને શેષ ૪ જ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન વર્જિને શેષ બે અજ્ઞાન, અચક્ષુદર્શન વર્જિને શેષ ત્રણ દર્શન એ નવ પાશણ્વીઆ ઉપયોગ છે

મનુષ્યના ૬૬૬કમા પાશણ્વિયા ઉપયોગ નવ છે દેવતાના ૧૭, નારકીનો ૧, તિર્થંત્ર પચ્ચેદ્રિયનો ૧, એ ૧૫ ૬૬૬કમા પાશણ્વિયા ઉપયોગ ૬ છે તે-(૧) શ્રુતજ્ઞાન, (૨) અવધિજ્ઞાન, (૩) શ્રુતઅજ્ઞાન, (૪) વિલગજ્ઞાન, (૫) ચક્ષુદર્શન, (૬) અવધિદર્શન એ ૬ છે પાંચ સ્થાવરમા પાશણ્વિયા ઉપયોગ ૧ તે શ્રુતઅજ્ઞાન છે બેદ્રિય, તેદ્રિય એ બે ૬૬૬કના અપર્યાપ્તમા પાશણ્વિયા ઉપયોગ બે છે તે શ્રુતજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન

ચૌરિદ્રિયમા તથા અસંજી તિર્થંત્ર પચ્ચેદ્રિયના અપર્યાપ્તમા તથા ત્રીસ અકર્મભૂમિમા પાશણ્વિયા ઉપયોગ ૩ છે તે (૧) શ્રુતજ્ઞાન, (૨) શ્રુતઅજ્ઞાન, (૩) ચક્ષુદર્શન ૫૬ અતરદ્વાપા તથા સમુચ્છિમ મનુષ્યમા શ્રુતઅજ્ઞાન અને ચક્ષુદર્શન એ બે છે અનુત્તર વિમાનમા (૧) શ્રુતજ્ઞાન, (૨) અવધિજ્ઞાન, (૩) ચક્ષુદર્શન, (૪) અવધિદર્શન એ ૪ પાશણ્વિયા ઉપયોગ છે શ્રુતજ્ઞાન કે અજ્ઞાનની બાબતમા પ્રત્યક્ષ નથી પણ ચિત્રામણ અથવા મનથી પદાર્થ રચનાને આકારે છે અને અસંજીને ઝોઘ સજાએ આલામ રૂપ સમજવું.

(૬) અપારાશ્વિયા ઉપયોગ - અપારાશ્વિયા એટલે વસ્તુને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જોઈ જાણી શકતા નથી પણ મનુષ્યન પ્રમાણથી જોઈ જાણી શકે છે તેવા ઉપયોગ ૩ છે—(૧) મતિજ્ઞાન, (૨) મતિઅજ્ઞાન, (૩) અવ્યક્તદર્શન.

સહીના ૧૬ ૬૬૪મા ત્રણ વિગતો દ્રિયના ૩ ૬૬૪માં તથા સમુચ્છિન્ન તિર્થંકરના અને ત્રીસ અકર્મભૂમિમા, એટલાએમા અપારાશ્વિયા ઉપયોગ ૩ છે પાંચ સ્થાવર, ૫૬ અતરદ્વીપા અને સમુચ્છિન્ન મનુષ્ય એટલામા અપારાશ્વિયા બે ઉપયોગ છે તે મતિ-અજ્ઞાન અને અવ્યક્તદર્શન ૫ અનુસાર વિમાનમા મતિજ્ઞાન અને અવ્યક્તદર્શન બે બે ઉપયોગ છે.

(૭) સાગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ - મતિજ્ઞાન વર્તિને શેષ ૪ જ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન વર્તિને શેષ બે અજ્ઞાન બે છે સાગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ કહેવાય છે મનુષ્યના ૬૬૪માં સાગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ ૬ છે દેવતાના ૧૩, નારહીનો ૧, તિર્થંકર ૫એ દ્રિયનો ૧ બે ૧૫ ૬૬૪મા સાગાર પારાશ્વિયા ૪ ઉપયોગ છે તે (૧) મુતજ્ઞાન, (૨) અવધિજ્ઞાન, (૩) મુતઅજ્ઞાન અને (૪) વિભગજ્ઞાન.

ત્રણ વિગતો દ્રિયમા તથા સમુચ્છિન્ન તિર્થંકર, ત્રીસ અકર્મ ભૂમિમા એટલામા મુતજ્ઞાન મુતઅજ્ઞાન બે બે સાગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ ૩ પાંચ સ્થાવર, ૫૬ અતરદ્વીપા અને સમુચ્છિન્ન મનુષ્ય એટલાએમા સાગાર પારાશ્વિયા ૧ મુતઅજ્ઞાન છે પાંચ અનુસાર વિમાનમા સાગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ ૨ છે તે મુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન.

(૮) અણુગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ - અવ્યક્તદર્શન વર્તિને શેષ ૩ દર્શન તે અણુગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ કહેવાય છે મનુષ્યના ૬૬૪મા ૩ છે દેવતાના ૧૩, નારહીનો ૧, તિર્થંકર ૫એ દ્રિયનો ૧ બે ૧૫ ૬૬૪મા અણુગાર પારાશ્વિયા ઉપયોગ બે છે તે અવ્યક્તદર્શન, અને અવધિદર્શન ચૌરિદ્રિયમા, અસહી તિર્થંકર ૫એ દ્રિયમાં, મુગલીઆમા સમુ

ચિર્હમ મનુષ્ય એટલાઓમા અણાગાર પાશણિયા એક પ્રભુદર્શન છે પાત્ર સ્થાવર, યેષદ્રિય તેષદ્રિય એ ૭ હંકમા અણાગાર પાશણિયા ઉપયોગ નથી.

(૯) સાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ :- સાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ એ છે તે (૧) મતિજ્ઞાન (૨) મતિઅજ્ઞાન, પાત્ર સ્થાવર, ૫૬ અતરદ્વીપ, સમુચિર્હમ મનુષ્ય એટલાઓમા સાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ એ મતિઅજ્ઞાન છે

દેવતાના ૧૩, નારકીનો ૧, તિર્યચ પચેદ્રિયનો ૧, મનુષ્યનો ૧, વિગલેદ્રિયના ૩ એ ૧૯ હંકમા સાગાર અપાશણિયા એ ઉપયોગ છે પાત્ર અનુત્તરવિમાનમા સાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ એક મતિજ્ઞાન છે

(૧૦) અણાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ :- અણાગાર અપાશણિયા ઉપયોગ એક અચક્ષુદર્શન છે નારકી આદિક ચોવીસે હંકમા અણાગાર અપાશણિયા એક અચક્ષુદર્શન ઉપયોગ જાણવો.

૨૩ ચારિત્ર દ્વાર.

બ્યાખ્યા - દ્રવ્યથી સાવધ જોગનો ત્યાગ અને ભાવથી જીવના શુદ્ધ સ્વભાવમા લઈ જાય તે ચારિત્ર

ચારિત્ર પાત્ર પ્રકારનું છે-(૧) સામાયિક ચારિત્ર, (૨) છેદોપ સ્થાપનીય ચારિત્ર, (૩) પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, (૪) સૂક્ષ્મ સપરાય ચારિત્ર, (૫) યથાખ્યાત ચારિત્ર ૧ સામાયિક એટલે જેનાથી આત્માને સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યથી સમતા ગુણનો લાભ થાય તેને સામાયિક ચારિત્ર કહે છે.

૨ જેદ કાપવું ઉપ સમીપે સ્થાપનીય આરોપણ કરવું. છેદોપસ્થાપનીય તે પૂર્વપર્યાયનો છેદ કરી નવીનપર્યાયનો એટલે ફરીથી પચમહાવ્રતનું સ્થાપન કરવું તેને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહે છે,

પરિહાર ત્યાગવા લાયક વિશુદ્ધ અત્યંત શુદ્ધ નિર્મલ પરિહાર વિશુદ્ધ તે જેનાથી ચારિત્રને મલીનતા ઉપજે એવા અશુદ્ધ ભાવોને ત્યાગ કરે અને જેનાથી ચારિત્રની વિશેષ નિર્મલતા ઉત્પન્ન થાય એવા વિશુદ્ધ ભાવોને અગીકાર કરે તેને પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કહે છે

૪ સૂક્ષ્મ અત્યંત પાતલી સપરાય લોભરૂપ ક્રિયા જે હલ પ્રવર્તે છે તેને સૂક્ષ્મ સપરાય ચારિત્ર કહે છે એ ચારિત્ર દશમા શુદ્ધ સ્થાનક સિવાય બીજા શુદ્ધસ્થાનકે ન હોય

૫ ક્ષુપક અથવા ઉપશમ મેષ્ટી દ્વારા દશમા શુદ્ધસ્થાનકથી ઉપરના શુદ્ધસ્થાનકે ચઢવાને સહાયતા મહદ આપનાર જે ચારિત્ર તેને અધ્યાખ્યાત ચારિત્ર કહે છે યજ્ઞ જેમ, જે પ્રમાણે આત્મ્યાત્મ વીર્ષકરોએ કહેલું મતલબ કે એ ચારિત્રવાલો જિનવચન પ્રમાણે કહે છે અને તે જ પ્રમાણે આચરણ કરે છે માટે અધ્યાખ્યાત ચારિત્ર કહે છે મનુષ્યના દહકમાં પાંચ ચારિત્ર છે શેષ ૨૩ દહકમાં એકે ચારિત્ર નથી.

વિશેષપણે જણવાને અર્થે પાંચ ચારિત્ર (૧) લેહ, (૨) વેદ, ૩ રાગ, (૪) નિર્મલ, (૫) જ્ઞાન, (૬) લિંગ, (૭) શરીર, (૮) ક્ષેત્ર, (૯) કાલ, (૧૦) ગતિ, (૧૧) યોગ, (૧૨) ઉપયોગ, (૧૩) કથા, (૧૪) લેશ્યા, (૧૫) શુદ્ધસ્થાનક, (૧૬) ભવ, (૧૭) આકર્ષ, (૧૮) ભાવ, (૧૯) અરૂપ ભક્ત્ય-એ ૧૯ બોલ સંસ્તેપે કહે છે

૧ સામાનિક ચારિત્રના બે લોક છે—(૧) ધર્ત્વરિક ને (૨) માવત્કથિક તેમાં ધર્ત્વરિક એટલે સ્વરૂપકાળનું ને તે પહેલા તથા છેલ્લા વીર્ષકરના વાણમાં હોય અને માવત્ કથિક એટલે ધણા કાળનું તે ૨૨ વીર્ષકરના વાણમાં તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં હોય છે.

છેદોપસ્થાપનિક ચારિત્રના બે લોક છે—(૧) સાતિચાર, (૨) નિરતિચાર તેમાં સાતિચાર એટલે મૂળગુણપ્રાપ્તિને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ

હોય અને નિરતિચાર એટલે ઇત્તરિક સામાયિકવત નવદીક્ષિતને વડી દીક્ષારૂપ હોય છે તથા ભરત ઇસ્વતના છેલા તીર્થ કરના શાસનમાં ભળનાર સાધુને હોય છે

પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રના બે ભેદ છે—(૧) નિર્વિંશ માનસિક અને (૨) નિર્વિષ્ટકાયિક નિર્વિંશ માનસિક એટલે કર્મ નિર્જરા અર્થે તપો વિશેષ કરનારા, આ ચારિત્રના આસેવક, તે કદંપમાં પ્રવર્તતા હોય તેને હોય

નિર્વિષ્ટકાયિક એટલે આ ચારિત્રમાં પ્રવર્તતાના વૈયાવચ્ચા ટિકના કરનારને હોય સૂક્ષ્મ સપરાય ચારિત્રના બે ભેદ છે (૧) વિશુદ્ધ માનસિક, (૨) સકલિષ્ટમાનસિક

વિશુદ્ધ માનસિક એટલે ઉપશમ શ્રેણીએ તથા ક્ષપક શ્રેણીએ ચડતાં જીવને વિશુદ્ધ પરિણામ રૂપ હોય છે. સકલિષ્ટ માનસિક એટલે ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા જીવને સકલિષ્ટ પરિણામ રૂપ હોય છે

યથાખ્યાત ચારિત્રનાં બે ભેદ છે—(૧) છાન્નસ્થિક (૨) કેવલિક છાન્નસ્થિક અગિયારમા તથા બારમા ગુણસ્થાનકે વર્તતા જીવને હોય છે

કેવલિક તે તેરમા તથા ચૌદમા ગુણસ્થાનકે હોય છે ૧ સામાયિક તથા છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ર સવેદીને અથવા અવેદીને પણ હોય તેમા સવેદીને ઓ, પુરુષ અને કૃત નપુસક એમ ત્રણે વેદે હોય અવેદીને ઉપશમવેદી તથા ક્ષપક વેદીને હોય છે.

પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર સવેદી એટલે પુરુષવેદવાળાને અથવા કૃતિમ નપુસકવેદવાળાને હોય છે સૂક્ષ્મ સપરાય તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર અવેદી એ ઉપશમ તથા ક્ષપક શ્રેણીગતને હોય છે.

પહેલેથી ચાર ચારિત્ર સરાગી હોય અને મયાખ્યાત ચારિત્ર વીતરાગી હોય છે ઇતિ નિર્મમના છ વેદ છે -

(૧) પુલાક, (૨) બકુચ, (૩) પ્રતિસેવનાકુરીલ, (૪) કપાચ કુરીલ, (૫) નિર્મમ, (૬) સ્નાતક ૧ જ્ઞાનાદિના અતિચારને અપવાદ માત્રે સેવે કરી મૂળ મતનો ભંગ કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત લે તે પુલાક ૨ શરીરની સુશુષ્કા વિશુષ્કા કરે અથવા ઉપકરણ બહુમુલ્ય સુશોભિત રાખે સમ્રાટ બેઠકે ઉત્તર પુણ્યમાં દોષ સેવે તેને બકુચ કહે છે. ૩ મૂળગુણ તો પાળે સેવે અપવાદ માત્રે ભગવદ્ ભવ તો પ્રાયશ્ચિત્ત લે પણ ઉત્તરગુણમાં કાઈ કાઈ દોષ લગાડે તેને પ્રતિસેવના કુશળ કહે છે

સન્નવલન કપાયોદ્ધમે કરી કાઈક અમરસ્ત પરિણામ થાય પણ મૂળગુણમાં તથા ઉત્તરગુણમાં કાઈ દોષ લગાડે નહીં તેને કપાચ કુરીલ કહે છે

૫૧

૫. સપૂર્ણ પ્રશીરહિત મોહનીય વર્જિત વીતરાગ છદ્મસ્ય તેને નિર્મમ કહીએ ૬ યાતિકમ સહિત સયોગી કેવળી તથા શૈલેશી પ્રતિપન્ન અયોગી કેવળી તે સ્નાતક કહેવાય છે. સદુસાધાન્યના પુણ્ય સરખા પુલાક સદુસાધાન્ય સરખા બકુચ મમ્મસ્યા પાન્ય સરખા પ્રતિસેવના કુરીલ ઉપરયા પાન્ય સરખા કપાચ કુરીલ. કણ્ઠી સહિત મોખા ૩ ખા નિર્મમ. અષ્ટીશુદ્ધ મોખા સદ્સ્ય સ્નાતક બલુવા. પુલાક બકુચ અને પ્રતિસેવના કુરીલમાં સામાયિક તથા છેદોપસ્થાપનીય એ બે ચારિત્ર હાલે. કપાચ-કુરીલમાં પ્રથમના ચાર ચારિત્ર હાલે. નિર્મમ અને સ્નાતકમાં એક મયાખ્યાત ચારિત્ર હોય છે ઇતિ નિર્મમ.

૫. પ્રથમના ચાર ચારિત્રે બે ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાન હોય છે અને મયાખ્યાત ચારિત્રમાં પાંચ જ્ઞાનની ભજના બલુવી ઇતિ

જ્ઞાન ૬ સ્વલિંગે પાંચ ચારિત્ર લાભે અન્યલિંગે અને ગ્રહસ્થલિંગે પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર વિના બાકીના ચાર ચારિત્ર લાભે એમ દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાએ બાણુનું તથા ભાવલિંગની અપેક્ષાએ સ્વલિંગે પાંચે ચારિત્ર હોય અને અન્યલિંગે તથા ગૃહસ્થલિંગે એકે ચારિત્ર હોય નહીં ઇતિ લિંગ

૭. પહેલા તથા બીજા ચારિત્રને વિષે ત્રણ ચાર અથવા પાંચે શરીર લાભે ત્રીજા ચોથા પાંચમા ચારિત્રને વિષે ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ્ય એમ ત્રણ શરીર હોય છે, ઇતિ શરીર ૮ કર્મ-ભૂમિમાં પાંચે ચારિત્ર હોય અને અકર્મભૂમિ તથા અતરદ્વીપમાં એકે ચારિત્ર હોય નહીં ઇતિ ક્ષેત્ર

ઉત્સર્પિણી કાળમાં જન્મની અપેક્ષાએ પહેલે આરે એકે ચારિત્ર ન લાભે અને બીજા ત્રીજા તથા ચોથા આરામાં પાંચે ચારિત્ર લાભે પાંચમા છઠ્ઠા આરામાં એકે ચારિત્ર હોય નહિ

અવસર્પિણી કાળમાં જન્મની અપેક્ષાએ પહેલાને બીજા આરામાં એકે ચારિત્ર ન હોય ત્રીજા ચોથા આરામાં પાંચે ચારિત્ર હોય પાંચમા આરામાં જન્મની અપેક્ષાએ પહેલા એ ચારિત્ર હોય અને છઠ્ઠે આરે એકે ચારિત્ર હોય નહીં ઇતિકાલ

૧૦ નારકી તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ ત્રણે ગતિમાં ચારિત્રનો આરાધક બન્ય નહીં પણ દેવગતિમાં બન્ય તેમાં સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ર આરાધક જઘન્ય પહેલે દેવલોકે અને ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાને બન્ય છે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર આરાધક જઘન્ય પહેલે દેવલોકે અને ઉત્કૃષ્ટ આઠમે દેવલોકે બન્ય સૂક્ષ્મ સપ્તમ અને યથાખ્યાત ચારિત્રના આરાધક અનુત્તર વિમાને બન્ય તથા યથાખ્યાત ક્ષાયક ચારિત્રનો આરાધક મોક્ષે બન્ય છે ઇતિગતિ

૧૧. મનયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણે યોગે અપેક્ષાપૂર્વક પાંચ ચારિત્ર અને અયોગીમાં એક યથાખ્યાત ચારિત્ર

લાભે. ઇતિયોગ. ૧૨ આગારઉપયોગમા પામ્ય આગ્નિ અને જનાગાર ઉપયોગમા સૂક્ષ્મ સપરાય આગ્નિ વર્જિને બાકીના ચાર આગ્નિ લાભે. ઇતિ ઉપયોગ. ૧૩ પ્રથમના ચાર આગ્નિ સંકષાથી અને યથાખ્યાત આગ્નિ કપાત રહિત બાણુનું સંકષાથી આગ્નિમાંથી પહેલા બીજા ને ત્રીજા આગ્નિ સંજવલનની જોકણી હોય છે તથા સૂક્ષ્મ સપરાય આગ્નિને જોક સંજવલન લોભનો કાર્ધક અશ હોય છે. ઇતિકથાવ. ૧૪ પહેલા બે આગ્નિમા ૩ દેશ્યા છે પણ અશુભ દેશ્યા બહુ મક હોય. પરિહારવિશુદ્ધિ આગ્નિમા ત્રણ શુભ દેશ્યા અને સૂક્ષ્મ સપરાય તથા યથાખ્યાત આગ્નિને વિશે શુદ્ધ દેશ્યા હોય છે ઇતિ દેશ્યા.

૧૫ પહેલા બે આગ્નિ ૬-૭-૮-૯ થી જોમ ચાર શુભ સ્થાનક હોય. પરિહાર વિશુદ્ધિ આગ્નિ ૭-૮ સાતમું જોમ તે શુભ સ્થાનક હોય સૂક્ષ્મ સપરાય આગ્નિ ૬ થી શુભસ્થાનક હોય અને યથાખ્યાત આગ્નિ ઉપરના ચાર શુભસ્થાનક હોય છે ઇતિ શુભસ્થાનક.

૧૬ સામાયિક અને ઉદોપસ્થાનપનિય આગ્નિવણા જમન્ય જોક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા આઠ ભવ કરે અને બાકીના ત્રણ આગ્નિવણા જમન્ય જોક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા ત્રણ ભવ કરે. ઇતિ ભવ. ૧૭ સામાયિક આગ્નિ જોક ભવમા જમન્ય જોકવાર અને ઉત્કૃષ્ટ નવસેવાર આવે. ઉદોપસ્થાનપનિય આગ્નિ જોક ભવમા જમન્ય જોકવાર અને ઉત્કૃષ્ટ જોકસોને ત્રીસવાર આવે પરિહાર વિશુદ્ધિ આગ્નિ જોક ભવમાં જમન્ય જોકવાર અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણવાર આવે. સૂક્ષ્મ સપરાય આગ્નિ જોક ભવમા જમન્ય જોકવાર અને ઉત્કૃષ્ટ ચારવાર આવે યથાખ્યાત આગ્નિ જોક ભવમા જમન્ય જોકવાર આવે અને ઉત્કૃષ્ટ બે વાર આવે જોમ કરા છે ઇતિ આકર્ષ.

૧૮ પહેલાથી ચાર આગ્નિ હાથોપશ્યમ ભાવે લાભે અને યથાખ્યાત આગ્નિ ઉપશ્યમ અને ધામિક ભાવ જો બે ભાવે લાભે. ઇતિ ભાવ.

૧૯ સર્વથી થોડા સૂક્ષ્મસપરાય ચારિત્રવાળા તેથી પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા સખ્યાતગુણા તેથી યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સખ્યાતગુણ તેથી છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્રવાળા સખ્યાતગુણ તેથી સામાયિક ચારિત્રવાળા સખ્યાતગુણા જીવો લાભે ઇતિ અદ્ય બહુત્વ.

(૨૪) નિયંત્રક દ્વાર

નિયંત્રક છ પ્રકારના છે તેના નામ (૧) પુલાકનિયંત્રક, (૨) બકુસનિયંત્રક, (૩) પ્રતિસેવણાકુશીલનિયંત્રક, (૪) કષાયકુશીલનિયંત્રક, (૫) નિર્બંધનિયંત્રક, (૬) સ્નાતકનિયંત્રક એ નિયંત્રકાનુ સ્વરૂપ ચારિત્ર દ્વારથી જાણવું મનુષ્યના ૬૭૩૫ છએ નિયંત્રકલાભે શેષ ૨૩ ૬૭૩૫ એકે નિયંત્રક લાભે નહીં

(૨૫) સજ્જત્યાદિ દ્વાર

૧ સચાંત ૨ અસચંતિ ૩ સચતા સચંતિ છઠા ગુણસ્થાનકથી તે ચઉદમાં ગુણસ્થાનકસુધી વર્તનારા જીવોને સંચંતિ કહેવાય છે પહેલાથી થોડા ગુણસ્થાનક સુધી વર્તતા જીવોને અસચંતિ કહેવાય છે પાંચમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવોને સચતાસચંતિ કહેવાય છે. મનુષ્યના ૬૭૩૫ ત્રણે છે તિર્યચ પચેન્દ્રિયના ૬૭૩૫ અસચંતિ તથા સચંતા સચંતિ એ જે છે બાકીના ૨૨ ૬૭૩૫ એક અસચંતિ છે

(૨૬) વિરતિ અવિરતિ દ્વાર

૧ વિરતિ ૨ અવિરતિ ૩ વિરતા વિરતિ છ કાયની હિંસાથી તથા પાપ ઇન્દ્રિય અને મન એ છ નો અસવર એમ ૧૨ અવ્રત થકી નિવર્ત્યા છે, તેને વિરતિ કહે છે એ ૧૨ અવ્રતથી નથી નિવર્ત્યા તેને અવિરત કહે છે એ ૧૨ અવ્રતથી કાઈક નિવર્ત્યા છે ને કાઈક નથી નિવર્ત્યા તેને વિરતાવિરતિ કહે છે

મનુષ્યના ૬૭૩૫ ત્રણે જોલ છે તિર્યચ પચેન્દ્રિયના ૬૭૩૫ ૧ અવિરતિ ૨ વિરતા વિરતિ એ જે જોલ છે શેષ ૨૨ ૬૭૩૫ એકલા અવિરતિ છે

(૨૭) સ્વપુઠાદિ દ્વાર

૧ સ્વપુઠા ૨ અસ્વપુઠા ૩ સ્વપુઠા સ્વપુઠા, સ્વપુઠા-એટલે જેણે ઇદ્રિયોને વશ કરેલ છે તે, અસ્વપુઠા-એટલે જેણે ઇદ્રિયોને વશ નથી કરેલ તે, સ્વપુઠા સ્વપુઠા-એટલે જેણે ઇદ્રિયોને કાંઈક વશ કરેલ છે અને કાંઈક વશ નથી કરેલ તે, મનુષ્યના ૬૬૬માં ત્રણે બોલ લાભે તિર્થંચ પચ્ચિન્દ્રિયના ૬૬૬માં અસ્વપુઠા, સ્વપુઠા સ્વપુઠા એ બે બોલ લાભે શેષ ૨૨ ૬૬૬માં બેક અસ્વપુઠા ॥

(૨૮) પચ્ચક્ષ્ણાણાદિ દ્વાર.

૧ પચ્ચક્ષ્ણાણિ ૨ અપચ્ચક્ષ્ણાણિ ૩ અપચ્ચક્ષ્ણાણી જેણે સર્વ સાવધયોગના સ્વર્થા પચ્ચક્ષ્ણાણુ કર્યા છે તેને પચ્ચક્ષ્ણાણી કહે છે. જેણે સાવધ યોગના બીજકુલ પચ્ચક્ષ્ણાણુ નથી કર્યા તેને અપચ્ચક્ષ્ણાણી કહે છે જેણે કાંઈક પચ્ચક્ષ્ણાણુ કર્યા છે અને કાંઈક નથી કર્યા તેને અપચ્ચક્ષ્ણાણી અપચ્ચક્ષ્ણાણી કહે છે

૧ મનુષ્યના ૬૬૬માં ત્રણે બોલલાભે. તિર્થંચ પચ્ચિન્દ્રિયના ૬૬૬માં અપચ્ચક્ષ્ણાણી, પચ્ચક્ષ્ણાણા પચ્ચક્ષ્ણાણી એ બે બોલ લાભે શેષ ૨૨ ૬૬૬માં બેક અપચ્ચક્ષ્ણાણી છે

(૨૯) પંડિતાદિ દ્વાર

૧ પંડિત ૨ અપંડિત ૩ પંડિતા પંડિત. શ્વત્રથીની વિશુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે જે પોતાના આત્માની શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તેને પંડિત કહે છે. જે એ પ્રમાણે નથી કરતો તેને અપંડિત કહે છે અને કંઈક કરે છે ને કાંઈક નથી કરી શકતા તેને પંડિતા પંડિત કહે છે મનુષ્યના ૬૬૬માં ત્રણે બોલ લાભે. તિર્થંચ પચ્ચિન્દ્રિયના ૬૬૬માં અપંડિત તથા પંડિતા પંડિત એ બે બોલ લાભે શેષ ૨૨ ૬૬૬માં અપંડિત ॥

(૩૦) જગૃતાદિ દ્વાર

૧ જાગૃતા ૨ સૂતા ૩ સૂતા જાગૃતા. આત્મજ્ઞાન ધ્યાનમાં

રમણતા કરનારા સર્વ વિરતિઓ સદાય જાગતા છે એ પ્રમાણે નથી કરતા તે અવિરતિઓ તે સદાય સૂતા છે અને કાઈક આત્મજ્ઞાન ધ્યાનમાં રમણતા કરે છે ને કાઈક નથી કરી શકતા એવા દેશવિરતિઓ તે સૂતા જાગતા છે

મનુષ્યના ૬૬૬૩માં ત્રણે જોલ લાલે તિર્યંચ પચેન્દ્રિયના ૬૬૬૩માં સૂતા, સૂતા જાગતા એ જો જોલ લાલે શેષ ૨૨ ૬૬૬૩માં એક જોલ સૂતાનો લાલે

(૩૧) ધર્મીઆદિ દ્વાર

૧ ધર્મી ૨ અધર્મી ૩ ધર્મીઅધર્મી હુર્ગતીમાં આત્માને પાડવાના જે જે કારણો છે તેનાથી પોતાના આત્માને જેઓ સર્વથા બચાવે છે એવા જે સર્વવિરતિ તેને ધર્મી કહે છે જેઓ પોતાના આત્માને હુર્ગતીમાં પડતા બચાવી શકતા નથી એવા જે અવિરતિ તેને અધર્મી કહે છે અને જેઓ હુર્ગતીમાં પડવાના કારણોમાંથી પોતાના આત્માને કાઈક બચાવે છે ને કાઈક નથી બચાવી શકતા એવા જે દેશવિરતિ તેને ધર્મીઅધર્મી કહે છે

મનુષ્યના ૬૬૬૩માં ત્રણે જોલ લાલે તિર્યંચ પચેન્દ્રિયના ૬૬૬૩માં અધર્મી ધર્મીઅધર્મી એ જો જોલ લાલે શેષ ૨૨ ૬૬૬૩માં અધર્મી છે સૂત્રમાં દેવોને અસાતના ન ઉપજે તે માટે નોધર્મીયા કહીને બોલાવેલ છે

(૩૨) આચાર દ્વાર.

આચરણમાચારો વ્યવહાર જ્ઞાનાદિ વિષયે સેવા इत्यर्थः આચરણ કળુ તે આચાર અથવા એને વ્યવહાર પણ કહે છે તેના પાંચ પ્રકાર છે-(૧) જ્ઞાનાચાર, (૨) દર્શનાચાર, (૩) ચારિત્રાચાર, (૪) તપાચાર, (૫) વીર્યાચાર

૧ જ્ઞાયતેઅવગમ્યતે તત્ત્વં અનેનેતિ જ્ઞાનંતસ્ય

જ્ઞાનાચારોજ્ઞાનાચાર : જેવી રીતે બહે તેવી જ રીતે તત્ત્વમા રમ જીવા કશય છે તેને જ્ઞાન ઉપયોગ અથવા ભાવથી જ્ઞાનાચાર કહેવાય. અવહારથી તે જ્ઞાનનો કાલાદિક અતિથાર ટાળાને પઠનાદિક કરવું તેને જ્ઞાનાચાર કહે છે તેના આઠ પ્રકાર છે.

૨ **દર્શને સમ્યક્ષ તસ્યા ચારો દર્શનાચાર :** દર્શન એટલે સમ્યક્ષ તેને વિષે જે નિયતિત્વદિકપણે અમકિત્વ રક્ષણ કરવું તેને દર્શનાચાર કહે છે તેના આઠ ભેદ છે એમ દર્શન શબ્દે અહુદર્શનાદિક દર્શનનો અર્થ ન કરવે.

૩ **ચારિત્ર સંયમ તસ્યાચાર ચારિત્રાચાર :** ચારિત્ર એટલે સચમનું જે વડે રક્ષણ થાય તેને ચારિત્રાચાર કહે છે તેના આઠ ભેદ છે.

૪ **તપોયાગ્યામ્યતર મેદેન દ્વાદશાવા તસ્યાચાર તપાચાર :** તપશ્ચર્યા બ્રાહ્મણ્યતરૂપ બાર પ્રકારની છે જેના આરાધનથી સકામ નિર્લેશ થાય તેને તપાચાર કહે છે અથવા તપાવીએ રૂઠ કર્મો દિક જેણે કરીને તેને તપ કહીયે. તેમા જે પ્રવતન કરવું તેને તપાચાર કહીએ તેના બાર ભેદ છે.

૫ **વીર્ય વીર્ય શક્તિરિતિ તસ્યાચારો વ્યાપારો મનો વાક્ કાય વીર્ય મેદેન ત્રિધા જ્ઞાનાદિપુ શક્તેર ગોપનં વીર્યાચાર :** વીર્ય એટલે જીવની શક્તિ એ પ્રકારનું આચાર એટલે મન, વચન, કાયાના ત્રણ પ્રકારના વ્યાપારને રત્નત્રયીમા જીવની શક્તિ (ઉત્થાન, કમ, જળ, વીર્ય પુરુષાકાર પરાક્રમ) દેવતાવા તેને વીર્યાચાર કહે છે તેના ત્રણ ભેદ છે ઉપયોગ, અધ્યયન અને અણુઓપન અથવા જ્ઞાનના ૮ દર્શનના ૮ ચારિત્રના ૮ તપના ૧૨ એ ૩૬ માં વીર્ય દેવતાવું તેથી વીર્યના છત્રીશ ભેદ પણ કહેવાય છે એનો વિશેષ ખુલાસો નીચીય ભાષ્યથી અને આચાર પ્રતિપાદિક અધ્યાયી બાળી લેવું.

મનુષ્યના ૬૭૮મા પાંચે આચાર છે તિથ ચ પથિન્નિચના ૬૮૮મા ત્રણ આચાર છે તે (૧) દર્શનાચાર, (૨) તપાચાર (૩) વીર્યાચાર તિથ અમા શુનજ્ઞાન અણુવાનો અભવ નથી માટે જ્ઞાનાચાર

નથી, તેમ સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્ર નથી માટે ચારિત્રાચાર પણ નથી દેવતાના ૧૩ અને નારકીનો ૧ એ ૧૪ દંડકમાં ૧ દર્શનાચાર ૨ વીર્યાચાર એ એ છે દેવતા અપચ્ચક્ષુખાણી છે માટે તપાચાર નથી નારકીમાં પણ દેવ જેમ જાણવું.

પાત્ર સ્થાવર ત્રણ વિગલે દ્વિય એ આઠ દંડકમાં એકે આચાર નથી વિગલે દ્વિયના અપર્યાપ્તતામા સારવાદાન સમક્ષિ છે પણ તે જીવ સાસ્વાદાનના છ આવલિકાને સાત સમયનો કાળ પૂર્ણ થયા પછી અવશ્ય મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણે જાય માટે વિગલે દ્વિયમાં દર્શનાચારનો ઉપયોગ નથી દર્શનાચારના અભાવે જ્ઞાન અને વીર્યાચારનો પણ અભાવ છે

નારકી દેવતા અને તિર્યચમા જ્ઞાનાચાર નિષેધ્યે તેનું કારણ એ છે કે જ્ઞાનાચાર તો અચારાગાદિક સૂત્રોના લણુવારૂપે સૂત્રજ્ઞાન મનુષ્ય ગતિ સિવાય બીજે નથી માટે વળેલ છે, અને દેશવિરતિ ગુણુસ્થાનક આશ્રી તિર્યચના દંડકમા દેશ થકી સામાયિક ચારિત્ર આશ્રી ચારિત્રાચાર છે પણ સર્વથા ચારિત્રાચાર પાત્ર સમિતિ ત્રણ ગુણિરૂપ નથી માટે તિર્યચમા ચારિત્રાચાર નથી

(૩૩) સમિતિ ગુપ્ત દ્વાર

(૧) સમિતિ સમ્યગ્ પ્રવર્તનં સમિતિ : તીર્થ કરદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે સયમમા જે પ્રવર્તવું તેને સમિતિ કહે છે તેના નામ- (૧) રસ્તામા ઉપયોગ પૂર્વક જોઈને ચાલવું તે ધર્મી સમિતિ. (૨) ઉપયોગપૂર્વક નિર્વધ ભાષા બોલવી તે ભાષા સમિતિ (૩) ઉદ્દગ-માદિક ૬૬ દોષ વર્જિતે આહારાદિક લેવા તે એષણુ સમિતિ. (૪) વસ્ત્રપાત્ર ચત્તાથી લેવા મૂકવા તે આદાન નિક્ષેપણુ સમિતિ (૫) ઉચ્ચાર પાશવજ્ઞાદિક શરીર સખધી મળે ચત્તાથી પરકવવાં તે પરિકાવણિયા સમિતિ

એ પાત્રેય સમિતિ મનુષ્યના દંડકમા છે શેષ ૨૩ દંડકમાં નથી એ પાત્રે સમિતિ ચારિત્રના આચારરૂપ છે.

(૨) શુષ્કિ ગોપનમન પ્રમૃતીનામ શુમાનુષ્ઠાનાશ્ચિ
 વર્ણન શુષ્કિ : શુષ્કિ એટલે સર્વથા મનાદિયોગોની પ્રવૃત્તિને રૂંધવી
 અથવા તેમ ન થાય તેો અશુભાનુષ્ઠાનમા પ્રવર્તતા મનાદિયોગના
 વ્યાપારથી આત્માને ગોપવી સવરીને શુભયોગની પ્રવૃત્તિમા એકલે
 તેને શુષ્કિ કહે છે તેના નામ-(૧) મનશુષ્કિ, (૨) વચનશુષ્કિ, (૩)
 કાયશુષ્કિ એ ત્રણ શુષ્કિ મનુષ્યના હકકમા છે આશ્વિના આચાર્ય
 છે શેષ ૨૩ હકકમા નથી. સમિતિ શુષ્કિ મળીને આઠ આચાર
 આશ્વિના સમજવા.

(૩) અશુષ્કિ મનઃ પ્રમૃતી નામ ગોપનમ શુષ્કિ :
 મનાદિક યોગના અશુભ વ્યાપારને ગોપવું નહીં તેને અશુષ્કિ કહે
 છે તેના નામ મન અશુષ્કિ, વચન અશુષ્કિ, (૩) કાય અશુષ્કિ.

સુગ્રીના ૧૬ હકકમા ત્રણ છે પાંચ સ્થાવરમા એક કાય
 અશુષ્કિ છે ત્રણ વિગલે દ્વિયમા વચન અશુષ્કિ, કાય અશુષ્કિ એ બે છે

(૩૪) સરાગ વીતરાગ દ્વાર

સરાગ એટલે રાગદ્વેષની પ્રવૃત્તિ સહિત. વીતરાગ એટલે
 રાગદ્વેષની પ્રવૃત્તિ સહિત અથવા રાગદ્વેષને મૂળથી ક્ષય કરનાર, મનુ
 ધ્યના હકકમા બે છે અને શેષ ૨૩ હકકમા એક સરાગી છે

(૩૫) મુપ્રવિધાન દ્વાર

(૧) મુપ્રવિધાનઃ- પ્રણિધિ પ્રણિધાનં વ્યાપાર શોમનં
 સંયમાર્પ્યોયેતં પ્રણિધાનં મુપ્રવિધાન પ્રણિધિઃ એટલે ક્ષય, ધન,
 સંયમ શીલયુક્ત જે વ્યાપાર તેને મુપ્રવિધાન કહે છે તેના ત્રણ
 પ્રકાર છે (૧) મનમુપ્રવિધાન, (૨) વચન મુપ્રવિધાન, (૩) કાય
 મુપ્રવિધાન. સુગ્રીના ૧૬ હકકમા ત્રણ છે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ
 વિગલે દ્વિય એ ૮ હકકમા મુપ્રવિધાન નથી.

(૨) દુપ્રવિધાન દુષ્ટ અશોમન સયમાદિ વિરાગ

નારૂપંપં પ્રણિધાનં દુઃપ્રણિધાનં દુષ્ટ પ્રકારે સંયમ શીલાદિકૃતી
વીપરીત જે વ્યાપાર તેને દુઃપ્રણિધાન કહે છે. તેના ત્રણ પ્રકાર છે.
(૧) મન દુ પ્રણિધાન, (૨) વચન દુ પ્રણિધાન, (૩) કાયદુ પ્રણિધાન
સંજીના ૧૬ દંડકમાં ત્રણે છે વિગલે દ્રિયમાં મન વર્જિને શેષ બે છે. પાંચ
સ્થાવરમા ૧ કાયદુ પ્રણિધાન છે

(૩૬) ત્રણ પ્રકારના દંડ દ્વાર.

ત્રણ પ્રકારના દંડ જેનાથી જીવના સુકૃત્યાદિકે દ્રવ્ય હુંટાય
તેને દંડક કહે છે. તેના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) મનનો દંડ, (૨) વચ-
નનો દંડ, (૩) કાયનો દંડ

સંજીના ૧૬ દંડકમાં ત્રણે દંડ છે. ૩ વિગલે દ્રિયમા વચન
કાયનો એ બે દંડ છે પાંચસ્થાવરમા ૧ કાયનો દંડ છે.

(૩૭) કલ્પ દ્વાર

કલ્પ પાંચ પ્રકારના છે (૧) સ્થિતકલ્પ, (૨) અસ્થિતકલ્પ,
(૩) સ્થવીર કલ્પ, (૪) જિનકલ્પ, (૫) કલ્પાતિત

૧ સ્થિતિ કલ્પ એટલે અચેલકાદિકે દશ પદોને વિષે પ્રથમ
ચરમ જિનના સાધુઓ, બાધેલી મર્યાદામા રહે, બાધેલી મર્યાદા
પ્રમાણે વર્તે તેને સ્થિતિ કલ્પ કહે છે ૨ અસ્થિતિ કલ્પ એટલે
મધ્યમ બાવીસ જિનના વખતમા તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રે ઉપરોક્ત
દશ પદોની મર્યાદા રહિત પણ કલ્પમા પ્રવર્તે તેને અસ્થિતિકલ્પ
કહે છે. બાકીના ત્રણ કલ્પો આ બે કલ્પોમા સમાઈ જાય છે માટે
જુદ વિવેચન લખેલ નથી

મનુષ્યના દંડકમા પાંચે કલ્પ છે શેષ ૨૩ દંડકમાં એકે
કલ્પ નથી મનુષ્યના દંડકમા પાંચ સંયતિ મનુષ્યમા છે બાકીનાને નથી

(૩૮) ભાવ દ્વાર

ભાવ એટલે આત્માના પરિણામ વિશેષ તેના પાંચ પ્રકાર છે.

(૧) ઉદયભાવ, (૨) ઉપશમભાવ, (૩) ક્ષયોપશમભાવ, (૪) ક્ષાયિક ભાવ, (૫) પરિણામિક ભાવ. ૧ શુભાશુભ કર્મના ઉદયની સાથે જીવના પરિણામો જે મિશ્રણ થાય છે તે પરિણામોને ઉદયભાવ કહે છે.

કર્મોયો ઉદયમા નહિ આવેલાનો ઉપશમ કરવાથી પ્રગટ થએલા જે જીવના પરિણામો એટલે કર્મોને ઉદય આવતા અટકાવવાના જે પરિણામ, તેને ઉપશમ ભાવ કહે છે. ૩ ઉદયમા આવેલા કર્મોયોનું શુદ્ધ અધ્યવચ્ચાયથી મદ કરી નિબૂળ કરી ક્ષય કરવું અને ઉદયમા નહિ આવેલા એટલે સત્તામા રહેલા કર્મોયોનું ઉપશમ કરવું એટલે હઠાવવું એવી મિશ્ર સ્થિતિમા પ્રવર્તતા જે આત્માના પરિણામો તેને ક્ષયોપશમ ભાવ કહે છે.

૪ સર્વથા કર્મના ક્ષય થવાથી પ્રગટ થયેલા આત્માના શુદ્ધ પરિણામોને ક્ષાયિક ભાવ કહે છે. ૫ જેનાથી કરીને આત્માને અસ્તિત્વ ધર્મ ત્રીકાલાભાષીત રહે છે તેને પરિણામિક ભાવ કહે છે. એ પાંચે ભાવના ત્રિતયોગાદિક ૨૬ ભાગા રૂપ સંનિષ્પાત ભાવ છઠો કહે છે અને એ ભાવની જરૂર ન હોવાથી લીધેલ નથી.

મોહનીય કર્મના ઉપશમથી ઉપશમ ભાવ પ્રગટે છે. આઠે કર્મોની ઉત્તર પ્રકૃતિમાની જેટલી સર્વથા ક્ષય થાય છે તેટલે જયે ક્ષાયિક ભાવ પ્રગટે છે અને ચાર ધાતી કર્મના ક્ષયોપશમથી ક્ષયોપશમ ભાવ પ્રગટે.

સરીના ૧૬ હઠકમા પાંચે ભાવ છે. ૫૯ સ્થાવર, ત્રણવિંગ લેદ્રિય એ ૮ હઠકમા ૧ ઉદય ૨ ક્ષયોપશમ ૩ પરિણામિક એ ત્રણ ભાવ છે. ભાવના લોકાદિકોનું વિશેષ સ્વરૂપ અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી બાણવું.

સરાગી વીતરાગી ભાવ સરાગી અને વીતરાગીમા અપેક્ષા પૂર્વક પાંચે ભાવ હોય. મનુષ્યના હઠમા સરાગી અને વીતરાગીને ઉપરોક્ત રીતે પાંચે ભાવ છે. મનુષ્ય વર્તિને શેષ સરીતા હઠકમા

સરાગીમાં ઉપશમ અને ક્ષાયક સમક્રિતની અપેક્ષાએ પાંચે ભાવ છે પાવરથાવર ત્રણુવિગલે દ્વિયમા સરાગી ભાવ ઉપરના દ્વારમા બતાવેલા ત્રણુ છે તે ઉપશમ અને ક્ષાયક વર્જિને બાકીના ત્રણુ.

(૩૬) તત્ત્વ દ્વાર

તત્ત્વ નવ છે (૧) જીવ તત્ત્વ, (૨) અજીવ તત્ત્વ, (૩) પુણ્ય તત્ત્વ, (૪) પાપ તત્ત્વ, (૫) આશ્રવ તત્ત્વ, (૬) સવર તત્ત્વ, (૭) નિર્જા સ તત્ત્વ, (૮) બધ તત્ત્વ, (૯) મોક્ષ તત્ત્વ ૧. જીવ એટલે જ્ઞાનાદિક ગુણે કરી ચેતના સહિત છે, નિશ્ચય નયે કરી સત્તાયે સિદ્ધાસમાન એટલે નિજ ગુણનો કર્તા અને ભોકતા અને વ્યવહાર નયે કરી શુભાશુભ કર્મનો કર્તા, હર્તા અને ભોકતા છે ચેતન્ન બ્રહ્મ, સદા ઉપયોગવત, સુખ અથવા દુઃખનો ભોકતા, સત્યતા પ્રદેશી, સ્વભાવનો કર્તા અને ભોકતા તે જીવનુ તત્ત્વ બાણુ.

૨. અજીવ એટલે જ્ઞાનાદિક ચેતના રૂપ ગુણે કરી સહિત જડ સ્વભાવવાળો અને જેને સુખદુઃખનુ જ્ઞાન નથી એ એનુ તત્ત્વ બાણુ ૩. પુણ્ય એટલે જેમ સાકરનુ તત્ત્વ મીઠાશ છે તેમ એના મીઠાંવપાક (ફળ) જીવ ભોગવે છે તે પુણ્ય કહેવાય છે એ એનું તત્ત્વ બાણુ

૪ પાપ એટલે જેમ અપ્રીયનુ તત્ત્વ કડવાશ છે તેમ એના કડવાવિપાકનુ ફળ જીવ ભોગવે છે એ એનુ તત્ત્વ બાણુ ૫ આશ્રવ એટલે પુણ્ય તથા પાપ એ એ તો કર્યા થાય અને આશ્રવતો કર્યા પછુ આવે અને અવત અને અણુ ઉપયોગ (અણુકર્યા) પછુ આવે. જે કારણે પુણ્ય પાપના જે દળિયા છે તે આશ્રવરૂપે છે. તે તો કર્યા આવે છે અને અવતિપણુના અને અણુ ઉપયોગના જે આશ્રવ છે તે તો પ્રયત્ન કે ઇચ્છા વગર આવે છે કેમકે એકે-દ્વિયને અવતિપણુ અઠાર પાપ સ્થાનકના આશ્રવ આવે છે એમ ભગવતિસૂત્રમા કહેલ છે માટે આશ્રવ પ્રયત્નથી કર્યા પછુ આવે અને વગર પ્રયત્ને પછુ આવે એ એનુ તત્ત્વ છે.

(૧) ઉદયભાવ, (૨) ઉપશમભાવ, (૩) ક્ષયોપશમભાવ, (૪) ક્ષાન્તિક ભાવ, (૫) પારિણામિક ભાવ ૧ શુભાશુભ કર્મના ઉદયની સાથે જીવનાં પરિણામો જે મિશ્રણ થાય છે તે પરિણામોને ઉદયભાવ કહે છે.

કર્મોશો ઉદયમા નહિ આવેલાનો ઉપશમ કરવાથી પ્રગટ થએલા જે જીવના પરિણામો એટલે કર્મોને ઉદય આવતા અટકાવવાના જે પરિણામ, તેને ઉપશમ ભાવ કહે છે ૩ ઉદયમા આવેલા કર્મોશોનું શુદ્ધ અધ્યવસાયથી મદ કરી નિષ્ફળ, કરી ક્ષય કરવું અને ઉદયમા નહિ આવેલા એટલે અત્તામાં રહેલા કર્મોશોનું ઉપશમ કરવું એટલે કબાવવું એવી મિશ્ર સ્થિતિમા પ્રવર્તતા જે આત્માના પરિણામો તેને ક્ષયોપશમ ભાવ કહે છે.

૪ સર્વથા કર્મના ક્ષય થવાથી પ્રગટ થયેલા આત્માના શુદ્ધ પરિણામોને ક્ષાન્તિક ભાવ કહે છે ૫ જેનાથી કરીને આત્માનો અસ્તિત્વ ખમં ત્રીકાલાબાધીત રહે છે તેને પારિણામિક ભાવ કહે છે. એ પાંચે ભાવના દ્વિસંયોગાદિક ૨૬ ભાગા રૂપ સંજ્ઞાપાત ભાવ છઠો કહે છે અને એ ભાવની જરૂર ન હોવાથી લીધેલ નથી.

મોહનીય કર્મના ઉપશમથી ઉપશમ ભાવ પ્રગટે છે આઠે કર્મોની ઉત્તર પ્રકૃતિમાની જેટલી સર્વથા ક્ષય થાય છે તેટલે અંશે ક્ષાયક ભાવ પ્રગટે છે અને ચાર માત્રી કર્મના ક્ષયોપશમથી ક્ષયોપશમ ભાવ પ્રગટે છે.

સરીના ૧૬ ૬૭૬માં પાંચે ભાવ છે પામ સ્થાવર, ત્રણવિંત હોદ્રિય એ ૮ ૬૭૬મા ૧ ઉદય ૨ ક્ષયોપશમ ૩ પારિણામિક એ ત્રણ ભાવ છે ભાવના સંદાહિતોનું વિશેષ સ્વરૂપ અનુયોગદ્વાર સૂત્રથી બાબુવું.

સરાળી વીતરાળી ભાવ સરાળી અને વીતરાળીમા અપેક્ષા પૂર્વક પાંચે ભાવ હોય. મનુષ્યના ૬૭૬મા સરાળી અને વીતરાળીને ઉપશાકત રીતે પાંચે ભાવ છે મનુષ્ય વર્ણને શેષ સરીના ૬૭૬માં

આત્મ પ્રદેશોભ્યો અષ્ટ કર્મપરિગાટનં આત્મપ્રદેશ વક્રી આઠ કર્મોનુ અશોથી ઝરીને દૂર થવું તેટલા કર્મનો આભાવ થવો તેને નિર્જરા કહે છે તે નિર્જરા બે પ્રકારની છે—(૧) સકામ નિર્જરા (૨) અકામ નિર્જરા

૧ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી જે કર્મોને આત્મ પ્રદેશોથી નિર્જરી દૂર કરવા તેને સકામનિર્જરા કહે છે એ નિર્જરા સમકીર્તિ જીવને હોય. બીજાને ન હોય

૨. ઉપરોક્ત હેતુ રહિત જે કર્મની નિર્જરા કરવી તેને અકામ નિર્જરા કહે છે તેમજ પોતાની ઇચ્છા સિવાય પરવશપણે ભૂખ તૃષ્ણા શ્રીતાતીક ગ્રહન કરવાથી થતી જે નિર્જરા તેને અકામ-નિર્જરા કહે છે તે નિર્જરા મિથ્યાત્વી જીવન છે. જે મિથ્યાત્વી સમકીર્ત સન્મુખ છે અને પરિત સસાર કરે છે તેને મહા નિર્જરા થાય છે.

સરીના ૧૬ દડકમા બન્ને નિર્જરા છે. પાવ્ય સ્થાવર, ગ્રજી વિગદે દ્રિયમા એક અકામનિર્જરા છે.

૪૦ ધ્યાન દ્વાર

ધ્યાય તે ચિંતયતે इति ध्यानम् अतर्मुहूर्तकालं चित्त स्थिरता लक्षणं—શુભ અને અશુભ તેમજ શુદ્ધ વિચાર કરવા ચિંતવના કરવી તેને ધ્યાન કહે છે અતર્મુહૂર્ત કાળ પ્રમાણે મને અથવા ચિત્તને સ્થિર રાખવું, કાર્યમા એકાગ્ર કરવું તેને ધ્યાન કહે છે તેના ચાર ભેદ છે—(૧) આત્મધ્યાન, (૨) રૌદ્રધ્યાન, (૩) ધર્મ-ધ્યાન, (૪) શુક્લધ્યાન.

૧ માનસિકાદિક પીડાથી ઉત્પન્ન થયેલા ચિંતામા ચિત્તનું એકાગ્રપણ તેને આત્મધ્યાન કહે છે ૨. રૌદ્ર હિંસાદિ દુષ્ટ ક્રૂર અધ્યવસાયથી ઉત્પન્ન થયેલ જે ચિત્તનું એકાગ્રપણ તેને રૌદ્રધ્યાન

કહે છે કે કુત ચારિત્રાદિ ધર્મોથી ઉત્પન્ન થએલ જે ચિત્તનું એકાગ્રપણ તેને ધર્મધ્યાન કહે છે

૪ આજીર્ણરૂપ મળ શોધવાને જે અત્યંત વિશુદ્ધ ચિત્તનું એકાગ્રપણ તેને શુકલધ્યાન કહે છે આર્તધ્યાનના ચાર ભેદ.-

(૧) મનને એટલે ચિત્તને નહિ ગમતા એવા શબ્દાદિ વિષયોની પ્રાપ્તિ થતા હૃદયમાં કલેશ લાગે ઉત્પન્ન થાય અને તે તેના વિષયોની ચિંતવના કર્યા કરે તે આર્તધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ બલુવેલ. અથવા મનોરૂપ શબ્દાદિ વિષયોની પ્રાપ્તિ થતા તેઓનો વિષય ન થાય એટલે તેઓના રક્ષણ કરવાના ઉપાયો ચિંતવવારૂપ જે ચિત્તની એકાગ્રતા તેને પણ આર્તધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ કહે છે

(૨) શરીરમાં ભવરાદિ રોગો ઉત્પન્ન થવાથી વેદના ધ્યાન છે અને તે વેદના સહન ન થવાથી શાતાની ઇચ્છાથી ચિંતવે કે આ હશે જલ્દી કેમ મરે? ફરીથી આવે હશે જેમ ન થાય એવા ઉપાય યોજવા એઈએ. એવી જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ બલુવેલ.

(૩) પૂર્વે અનુભવેલા એટલે ભોગવેલા કામ, ભોગનું અહર્નિશ સ્મરણ કરવું અને નવીન કામ ભોગોની પ્રાપ્તિને અર્થે વિવિધ પ્રકારના ઉપાયો યોજવા માટે ચિત્તનું એકાગ્રપણ તે આર્તધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ બલુવેલ.

(૪) નાનકડાંક લપ લપી ને ચારિત્ર પાછીને રાજ્ય, અકર્ષણ, વાસુદેવ, માદલીક રાજ્ય, ઇંદ્રાદિદેવોની યજ્ઞ પામવારૂપ નિદાન કરવું તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ બલુવેલ.

આર્તધ્યાનના ચાર ભેદો - જેથી આ છબ આર્તધ્યાન વાળો છે એમ બાળી શકાય છે તેને સ્પષ્ટ કહે છે તેના ચાર પ્રકાર છે (૧) મોળા મોળા સ્વરથી આક્રમક રૂદન કરવું તે પ્રથમ સ્પષ્ટ છે. (૨)

(૨) શોક કરવો ઉડા ઉડા નિશ્વાસ મૂકવા તે બીજી લક્ષણ, (૩) આંખોથી અશ્રુ પાત કરવા તે ત્રીજી લક્ષણ (૪) હાહા દૈવ ઈત્યાદિઃ વલોપાત કરવા તે આર્તધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ બાણવું.

(૨) રૌદ્રધ્યાનના ચાર લેહ ૧. રૌદ્ર પરિણામે જીવોને વધ બધાદિકોથી પીડા ઉપજાવે, દુઃખ ઉત્પન્ન કરે, અહર્નિશ એમાંજ રક્ત રહે, એજ પ્રકારની ચિત્તમાં ચિંતવના થયા કરે તે હિંસાનું બંધી નામે રૌદ્રધ્યાનનો પ્રથમ લેહ બાણવો.

૨. કુર પરિણામે કરી અહર્નિશ મૃષા અસત્ય વચનનો ઉચ્ચાર કરે કે જેનાથી ઘણી જાતના અનર્થો ઉપજે, અસત્ય વચનમાં રાચી રહે, પોતાના અસત્ય કૃત્યો ને સત્ય ઠરાવવા વાસ્તે કુચુક્તિઓની રચના રૂપે જે ચિત્તનું એકાગ્રપણું-તે મૃષાનુંબંધી નામે રૌદ્રધ્યાનનો બીજો લેહ બાણવો.

૩ રૌદ્રપરિણામથી ચોરી કરવી, પરધન હરણ કરવું, 'સમ-વ્યસનાદિક સેવવામાં જે ચિત્તનું એકાગ્રપણું તે સ્તેનાનુંબંધી નામે રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો લેહ બાણવો.

૪ વિષય સુખોને સાધવાના સાધન ભૂત જે દ્રવ્ય પૈસા તેનો જેમ અને તેમ નાશ થતો અટકાવી તેને સ્થિર કરવાના ઉપાયો ચોજવામાં જે ચિત્તનું એકાગ્રપણું તે રૌદ્રધ્યાનનો સારખણાણું-બંધી નામે ચોથો લેહ બાણવો.

રૌદ્રધ્યાનના ચાર લક્ષણ જેથી આ પ્રાણી રૌદ્રધ્યાનવાળો છે એમ જાણી શકાય તેને લક્ષણ કહે છે. તેનાં ચાર પ્રકાર છે. (૧) હિંસા અસત્ય ચોરી એમાંથી કોઈ પણ એકમા વર્તન કરવું તેને ઉસન દોષ કહે છે તે ઉસન દોષ એ રૌદ્રધ્યાનનું પ્રથમ લક્ષણ બાણવું (૨) હિંસા, અસત્ય, ચોરી, એ ત્રણેમાં પ્રવર્તન તેને બહુ-દોષ કહે છે તે બહુદોષ એ રૌદ્રધ્યાનનું બીજી લક્ષણ બાણવું.

(૩) કુશાસના અભ્યાસથી હિંસાદિકા ધર્મ માનવો તે અજ્ઞાન દોષ કહેવાય છે એ રૌદ્રધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ બાબતું (૪) જન્મથી માલીને મરણ પર્્યંત હિંસાદિક અધર્મ પ્રવૃત્તિઓમાં રાખ્યો રહે, તેને આ મરણાંત દોષ કહે છે એ રૌદ્રધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ બાબતું

(૩) ધર્મધ્યાનના ચાર લેહ ૧ તીર્થંકર દેવ કથિત પ્રવચનમાં જે જે આજ્ઞાઓ કહેલ છે તેનો નિષ્ક્રય કરી તે પ્રમાણે જ વર્તવા માટે ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી તે ધર્મધ્યાનનું આજ્ઞાવિચય નામે પ્રથમ લેહ બાબતે. ૨ જીવને રાગ દ્વેષાદિજનીત કર્મો આભવમાં તથા પરભવમાં અનર્થના કરનારા છે એવું ચિતવવારૂપ ચિત્તનું એકાગ્રપણ તે ધર્મધ્યાનનો અપાય વિચય નામે બીજો લેહ બાબતે.

૩ જ્ઞાનાવરણીયાદિક અશુભ કર્મોનો વિપાક એટલે રસ મહાકહેવો છે એવું ચિતવવારૂપ જે ચિત્તનું એકાગ્રપણ તે ધર્મધ્યાનનો વિપાક વિચય નામે ત્રીજો લેહ બાબતે. ૪ શ્રીપ, સમુદ્ર, લોક, જીવ વિગેરેના સ્થાનો, આકાશ, વિચિત્ર પ્રકાશના તે સ્થાનોનો નિષ્ક્રય કરી વૈરાગ્યભાવે પ્રવર્તવું લોક ભાવના વિરે જે ચિત્તનું એકાગ્રપણે ભાવતું તે ધર્મધ્યાનનો સ્થાન વિચય નામે ચોથો લેહ બાબતે. ધર્મધ્યાનના ચાર લક્ષણ જેનાથી આ જીવ ધર્મધ્યાનવત છે એવી પ્રતિતી કરાય, આલેખી શકાય તેને લક્ષણ કહે છે તે લક્ષણ ચાર પ્રકારના છે (૧) તીર્થંકર ભાષિત આજ્ઞાઓમાં રૂચીવત, પ્રીતિવત તે ધર્મધ્યાનનું આજ્ઞારૂચી નામે પ્રથમ લક્ષણ બાબતું (૨) સ્વભાવે, શુરુ મુખેથી ઉપદેશ સાક્ષાત્ત્વા વિના પોતાની મેળે જીવાદિ વર્તવો ઉપર રૂચી રાખનાર પ્રાણી હોય તેની નિસર્ગ રૂચી કહેવાય છે એ ધર્મધ્યાનનું બીજું લક્ષણ બાબતું (૩) તીર્થંકર ભાષિત દાદશાગ્રીકૃપ સિદ્ધાંતો બાબતે પ્રીતિવત તેને સૂક્ષ્મરૂપી કહે છે એ ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ બાબતું (૪) દાદશાગ્રીકૃપ સિદ્ધાંત વાળી શબ્દગુરુના મુખેથી અવળ કરે બળે અને તરવાય

ધારે જેમ જેમ તત્ત્વાર્થનો નિર્ણય થતો જાય તેમ તેમ વિશેષ સિદ્ધાંતો અવગાહે તેને અવગાહરૂપી કહે છે એ ધર્મધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ જાણવું ધર્મધ્યાનના ચાર અવલંબન જેની સહાયતાથી ધર્મધ્યાનરૂપ મહેલ ઉપર આત્માથી મુખે મુખે ચઢી શકાય તેને અવલંબન કહે છે તેના ચાર પ્રકાર છે (૧) નિર્જરાના હેતુથી શિષ્યોને સિદ્ધાંતોની વાચના આપતી વખતે ઇન્દ્રિયોના અન્ય સર્વ વ્યાપારોને તથા વાચનામાં એકાગ્રતા ધારણ કરવી તે ધર્મધ્યાનનું વાચણા નામે પ્રથમ અવલંબન જાણવું (૨) સિદ્ધાંતોકત વાક્યોમાં કાંઈક મતિ ભ્રમણાને લીધે સશય ઉત્પન્ન થયેલ હોય તે શુરુને પૂછી નિર્ણય કરવો તે ધર્મધ્યાનનું પુછણા નામે બીજું અવલંબન જાણવું (૩) પૂર્વે જેટલા સિદ્ધાંતો ભણેલા મુખપાઠ કર્યા હોય તેનું ફરીફરીને પર્ચાટન કરવું, ફેરવવું, તે ધર્મધ્યાનનું પરિચક્રણા નામે ત્રીજું અવલંબન જાણવું (૪) સૂત્રાર્થનું વખતો વખત હૃદયમાં વિચારવું, વિચારી નિર્ણય કરવો તે ધર્મધ્યાનનું અનુપ્રેક્ષા નામે ચોથું અવલંબન જાણવું ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા ધર્મધ્યાની જીવ હ્રમેશા તત્ત્વ સંબંધી વિચારણા કરે તેને અનુપ્રેક્ષા કહે છે તેના ચાર પ્રકાર છે

(૧) ધર્મધ્યાની જીવ વિચારણા કરે જે આ મારો આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશી છે, સદા ઉપયોગવત છે, જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રરૂપ નિજશુભે સહિત છે એવો એક આત્મા મારો છે અને એથી બિન્ન જે પુદ્ગલાદિ પર વસ્તુઓ મારી નથી એવી રીતે નિજ સ્વરૂપ, રૂપ એકત્વપણાની જે ભાવના ભાવવી તે ધર્મધ્યાનની પ્રથમ એકત્વાનુપ્રેક્ષા જાણવી, અથવા ચિંતવે જે આ અપાર સસારમાં મારો જીવ એકલો આગ્યો છે અને પરભવે એકલો જ છે કુટુંબ પરિવાર કોઈ સાથે આવે તેમ નથી એમ વૈરાગ્યપણે ચિંતવવું તેને બીજી એકત્વાનુપ્રેક્ષા કહેવાય છે

(૨) સસારમાં જેખાતા ધન, યૌવન, રૂપાદિ સર્વે પદાર્થો

ચળ, અનિત્ય છે એક શ્રી જિનભાષિત ધર્મ સ્થિર છે બાકી તમામ પદાર્થો અસ્થિર છે, એવી રીતે વૈશાખપક્ષે જિતવવું તે ધર્મધ્યાનની બીજી અનિત્યાનુમ્નેશ બાબતી.

।

(૩) સસારરૂપ સમુદ્રમાં પહેલા જ સુને જ મ, જરા, મરણ, વ્યાધી, દુઃખ, પીડાથી માતા પિતા વિગેરે સજાધીઓ ઠેઠ પક્ષ રક્ષા કરવાને સમર્થ નથી પરંતુ એ દુઃખોમાથી છોડાવવાને સમર્થ એક શ્રી વીતરાગનો ધર્મ જ સમર્થ છે એવી રીતે બે વૈશાખપક્ષે જિતવવું તે ધર્મધ્યાનની ત્રીજી અનિત્યાનુમ્નેશ બાબતી

(૪) સસારમાં માતા એ સ્ત્રી થાય છે સ્ત્રી, તે માતા થાય છે પિતા તે પુત્ર અને પુત્ર તે પિતા થાય છે, શત્રુ તે મિત્ર ને મિત્ર તે શત્રુ થાય એવો પલટાવાનો સ્વભાવ સસારનો છે તેથી એને સસાર કહે છે માટે એવા ક્ષણ સ્વભાવી સસારમાં શુ રાખવું? એવું જે જિતવવું તે ધર્મધ્યાનથી થોડી સસારાનુમ્નેશ બાબતી

(૫) શુકલ ધ્યાનના ચાર લેહ ૧ એક દ્રવ્ય બાકી પુદ્ગલાદિ ૩ ચોમા ઉત્પાદ, વ્યય દ્રૌન્ય રૂપે જે જે પર્યાયો રહેલા છે તે તે પર્યાયોના જુદા જુદા પ્રકાર વિચાર એટલે અર્થોથી વ્ય જનો અને વ્યજનોથી અર્થોમાં ચિત્તની એકાગ્રતા એટલે દ્રવ્ય પર્યાયોના લેહ પ્રલેહના સ્વરૂપમાં સમજુતા તે શુકલ ધ્યાનનો પૃથકત્વ વિતર્ક વિચારણા નામનો પ્રથમ લેહ છે

૨ દ્રવ્યના ઉત્પાદાદિ પર્યાયોમાંથી એક પર્યાયનું અવલગન કરી એટલે એકજ પર્યાયને લઇને મનની સાથે તેના સ્વરૂપનો પૂર્ણ પક્ષે વિચાર કરે એવા ઉત્પાદાદિ પર્યાયોને દ્રવ્ય સાથે અલેહપક્ષે સપૂર્ણતયા વિચારવું એટલે દ્રવ્ય એ પર્યાય રૂપે રહે ૩ અને પર્યાય તે તે જ દ્રવ્યનો ૪

એમ દ્રવ્ય પર્યાયમાં અલેખ પછાનો અનુભવ કરવો તે વળતે જે ચિત્તનુ એકાગ્રપણુ તેને શુક્લધ્યાનનો એકત્વ વિતર્ક અવિચાર નામે ખીજે લેદ જાણવો. ૩. મોક્ષ ગમનકાળે કેળવી ભગવતોને સૂક્ષ્મ એક કાયાની એટલે સૂક્ષ્મ કાયયોગના વ્યાપારરૂપ ક્રિયા હોય છે તે પણ જઘન્ય અવગાહનાવાળા પનક-લીલકુગના જીવોના શરીરની અવગાહનાથી અસંખ્યાતમે ભાગે સૂક્ષ્મ જાણવી અને ખીજ મન વચનના વ્યાપારરૂપ ક્રિયાઓ તો રોકાઈ ગઈ છે અને જે કાયયોગ વ્યાપારરૂપે સૂક્ષ્મ ક્રિયા છે તે પણ આસોઆસરૂપ છે એ સૂક્ષ્મ ક્રિયાને ટાળવાં માટે જે સ્વ સ્વરૂપમા અનુભવરૂપી રમણતા કરવી તેને શુક્લધ્યાનનો સૂક્ષ્મક્રિયા આનિવૃત્તિ નામે ત્રીજે લેદ જાણવો તેનાથી શૈલેસી કરણરૂપ કેળવી ભગવતોને સર્વ યોગના વ્યાપારોનું રોકાવું થાય છે અર્થાત્ જે ધ્યાનના બળથી કાય વ્યાપારરૂપ સૂક્ષ્મ ક્રિયા પણ રૂંધાઈ જાય છે ત્યારબાદ અયોગી અવસ્થા (સપૂર્ણ શૈલેશ અવસ્થા)મા આત્મ પ્રદેશોનો ઘન રથાય અને સર્વકર્મથી મુક્ત થાય તે જેનાથી થાય તે સમુચ્છિન્નક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામે ચોથો લેદ જાણવો. શુક્લધ્યાનના ચાર લક્ષણુ આ જીવ શુક્લધ્યાની છે એમ જેથી જાણી શકાય છે તેને લક્ષણુ કહે છે તેના ચાર પ્રકાર છે. (૧) ધર્મમા વિદ્ય કર્તારૂપ ઉપસર્ગેથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાના ભયથી ધ્યાનમાથી ચલાયમાન થાય નહિ અર્થાત્ વેદનાને વેદના તરીકે જાણવા માટે લક્ષ આપે જ નહિ તે શુક્લધ્યાનનું અવ્યથા નામે પ્રથમ લક્ષણુ જાણવું.

(૨) દેવાદિકની નીપજવેલ માયાવડે સૂક્ષ્મ પ્રદાર્થોમાં અથવા વિષયોમા જે મુજાય નહિ તે શુક્લધ્યાનનું અસંમોહ નામે ખીજું

૪. મેંધ - ત્રીજા પાયાથી ૧૩મા શુષ્કસ્થાનને અતે શૈલેશીકરણ (યોગરૂઢન) શરૂ થાય છે તે પૂરૂ થાય એટલે ૧૪મા અયોગી શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય તેમા ૪થા પાયાથી આત્મ પ્રદેશોનો ઘન બને અને સર્વ કર્મ રહિત થાય ત્યારે કામ પૂરૂ થાય . .

લક્ષણ બાણુ (૩) આત્માને ઠરના સયોગથી ભિન્ન રીતે અનુભવવો તે શુદ્ધધ્યાનનું ચિવેક નામે ત્રીજું લક્ષણ બાણુ (૪) દેહ ઉપાધી વસ્ત્રાદિકનો ત્યાગ કરી ઠામેત્સર્ગે રહેવું અથવા દેહાદિ ઉપરથી આક્રમણ ઉતારી વોચરાવવા તે શુદ્ધધ્યાનનું અત્સર્ગ નામે ચોથું લક્ષણ બાણુ

શુદ્ધધ્યાનના ચાર અવલંબન જેઓની મદદથી શુદ્ધ ધ્યાનરૂપ મહા મહેલમાં આત્મા સુખે થઈ શકે તેને અવલંબન કહે છે તેના ચાર પ્રકાર છે (૧) ક્ષમા, (૨) નિર્દોષતા, (૩) માર્ગવતા, (૪) સરલતા, શુદ્ધધ્યાનની ચાર અનુષ્ટા ૧ સસારની રખડ પટ્ટી, અનાદિકાળની છે જોવી જે હમેશા વિચારણા કરવી તેને શુદ્ધ ધ્યાનની પ્રથમ અનંત ચર્ચિતાનું પ્રેક્ષા કહે છે

૨ સર્વે પદાર્થો આ સસારમાં પ્રતિષ્ઠિત છે, લક્ષ્ય લક્ષ્ય પ્રત્યે વિવિધ પરિણામોને પામે છે જોવી જે વિચારણા તેને શુદ્ધ ધ્યાનની બીજી વિપરિણામાનું પ્રેક્ષા કહે છે ૩ સસારનું અશુભ ત્વપણું વિચારવું જેમ દેવતા મહાશક્તિવત મરીને અશ્વશક્તિવત પૃથ્વીમાંથી તિર્થંકર થાય છે હત્યાદિક સસારના અશુભપણાનું વિચારવું તેને શુદ્ધધ્યાનની ત્રીજી અશુભાનું પ્રેક્ષા કહે છે

૪ પ્રાણુતિ પાતાદિક આશ્રવદારોથી અનેક અનર્થો ઉપજે છે તેમ વહી રાગદ્વેષથી પણ આ ભવ પરભવમાં અનર્થો ઉત્પન્ન થાય છે માટે સમભાવમાં રહેવાની જે વિચારણા કરવી તેને શુદ્ધધ્યાનની ચોથી અપામાનું પ્રેક્ષા કહે છે

મનુષ્યના ૬૬૬માં ચારે ધ્યાન છે મનુષ્ય વર્તિને રોષ સત્તીના ૧૫ ૬૬૬માં અપ્રેક્ષા પૂર્વક પ્રથમના ત્રણ ધ્યાન છે. પાવસ્ત્રાવર, ત્રણ વિગ્રહેન્દ્રિય જો ૮ ૬૬૬માં મન નથી તેથી પ્રવૃત્તિ રૂપ નહિ પણ સત્તારૂપે પહેલા બે ધ્યાન છે તે પણ ૬૬૬માં અનુભવમાં બોધસમાજે ઉપયોગના કારણે અધ્યવસાય આમી લેવા

(૪૧) લેખિંધ દ્વાર

લખિંધ એટલે આત્માની શકિત તે અંતરાય કર્મનો ક્ષય તથા ક્ષયોપશમથી પ્રગટ થાય છે તે પાંચ પ્રકારની છે—(૧) દાનલેખિંધ, (૨) લાલલેખિંધ, (૩) લોગલેખિંધ, (૪) ઉપલોગલેખિંધ, (૫) વીર્યલેખિંધ એ પાંચે લેખિંધ ક્ષાયકે ભાવે તથા ક્ષયોપશમ ભાવે છે. ક્ષાયકે ભાવે રહેલી પાંચ લેખિંધનું સ્વરૂપ—

૧ દાનાતરાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્માને નિશ્ચયથી દાન લેખિંધની પ્રાપ્તિ થાય છે તે આવી રીતે કે આત્માને વીર્યગુણ સર્વગુણોને સહાયતા આપે છે અને તે વીર્ય, જ્ઞાન ગુણના ઉપર્યેષી વિના સ્ફૂરી શકતું નથી તેથી વીર્યને સહાયક જ્ઞાન ગુણ છે તથા જ્ઞાનમા રમણતા તે આરિત્રની સહાયતા છે અને પર ભાવમાં રમણતા ન કરે તે રૂપે આરિત્રને જ્ઞાનની સહાયતા છે એમ એકેક ગુણને અનંતગુણો સહાયક છે જે ગુણ સહાય આપે છે તે જ આત્માના ગુણમાં દાન ધર્મ છે અને તે પ્રતિસમય અનંત સ્વગુણ સહાયરૂપે આત્મા અનંત દાન આપે છે પણ કોઈ વખત એ દાન ધર્મનો ક્ષય આત્મામાંથી થતો નથી એવો જે અક્ષય દાન ગુણ આત્મામાં છે તેથી તેને ક્ષાયકદાન લેખિંધ કહે છે.

૨ લાભાતરાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્માને જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોનો સંપૂર્ણપણે લાભ થાય છે તેને ક્ષાયકલાભ લેખિંધ કહે છે લોગાતરાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્મા પોતાના પ્રયથિને સમયે સમયે પ્રયાસવિના લોગવે છે માટે તેને ક્ષાયકલોગ લેખિંધ કહે છે

૪. ઉપલોગાતરાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્માને પોતાના સ્વભાવમાંથી જ શુદ્ધ અનંત ગુણોનો, એકેક ગુણનો અનંત ત્રીકાલિક પર્યાયો દ્વારા, ઉપલોગ આપ્યા કરે છે માટે તેને ક્ષાયક ઉપલોગ લેખિંધ કહે છે.

૫ વીર્જાતશય કર્મનો સર્વથા શુદ્ધ થવાથી આત્માના ગુણોની પ્રવૃત્તિનું સહાયક બનતું વીર્જા બન્ન સહાયવિના સૂરી રહ્યું છે. તે વીર્જાની સૂરણા પ્રવાસ જોટલે ઉદયમ વિના સૂરે છે માટે તેને શ્યામક વીર્જા કહિયે કહે છે

જાએવી રીતે ક્ષાયક બાવે રહેલી ઢાનાડિ પાંચ લગ્નિની પ્રાપ્તિ આત્માને તેરમે શુદ્ધકાણે થાય છે. માટે ક્ષાયક ઢાનાડિ પાંચ લગ્નિઓ મુજબના ૬૬૪માં છે. શેષ ૨૪ ૬૬૪માં નથી. કુચોપશ્ચમ બાવે રહેલી પાંચ લગ્નિનું સ્વરૂપ ૧ ઢાનાંતશય જોટલે ઢાન અપવામા શેકાણુ કરનાર કર્મના સમૂહ કે જેના ભેરથી, પ્રાણીપક્ષે ઢાન કરવાની વસ્તુ હોય તેમ અપવાની વૃત્તિ થાય છતાં તે આપી શકતો નથી પણ જો તેને ઢાનાંતશયનો કુચોપશ્ચમ ઘણેલ હોય અગર કરે તો ઢાન કરવાને શક્તિમાન થાય તેને કુચોપશ્ચમ ઢાન કહિયે કહે છે ૨ લાભાતશય જોટલે લાભ મેળવવામા શેકાણુ કરનાર કર્મના સમૂહના ભેરથી, ભવને વસ્તુનો લાભ થવાનો હોય અથવા તો લાભ નજરે ડેખાતો હોય છતાં તે લાભ મેળવી શકે નહીં પણ જો તેને લાભાતશયનો કુચોપશ્ચમ ઘણેલ હોય અગર કરે તો તે લાભ મેળવવાને શક્તિમાન થાય તેને કુચોપશ્ચમ લાભ કહિયે કહે છે ૩ સોજાંતશય જોટલે સોજ્ય પદાર્થમા શેકાણુ કરનાર કર્મના સમૂહના ભેરથી, ભવની પાસે જોકે વખત ને પદાર્થ સોજવાય તેને સોજ કહે છે તે સોજ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ છે છતાં તે સોજવી શકતો નથી પણ જો તેને સોજાંતશયનો કુચોપશ્ચમ ઘણેલ હોય અગર કરે તો તે પદાર્થને સોજવી શકે તેને કુચોપશ્ચમ સોજ કહિયે કહે છે. ૪ ઉપસોજાંતશય જોટલે વજ્ર, સ્ત્રી, પ્રમુખ ને પદાર્થ વખતો વખત સોજવાય તેને ઉપસોજ કહે છે જોટલે ઉપસોજ્ય પદાર્થમા શેકાણુ કરનાર કર્મના સમૂહના ભેરથી ભવ પાસે ઉપસોજ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ છે છતાં તે પદાર્થનો ઉપસોજ લઈ શકે નહીં પણ જો ઉપસોજાંતશયનો કુચોપશ્ચમ ઘણેલ હોય અગર કરે

તો તે પદાર્થનો ઉપભોગ કરી શકે તેને ક્ષયોપશમ ઉપભોગ લખિય કહે છે. ૫ વીર્યાતરાય એટલે આત્મામાં અનંતશક્તિ છે તે શક્તિ ગુણને વીર્ય કહે છે તે વીર્યની રોકાણ કરનારા કર્મ સમૂહના ભેરથી, જીવ પોતાની વીર્ય શક્તિ ફેરવી શકતો નથી પણ જો તેને વીર્યાતરાયનો ક્ષયોપશમ થએલ હોય અંગર વર્તમાન કાળે ધર્મધ્યાનનો પુરુષાર્થ કરે તો તે એટલે અંશે વીર્ય ફેરવી શકે છે તેને ક્ષયોપશમ વીર્ય લખિય કહે છે.

જે જે જીવોને જેટલે જેટલે અંશે અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ થયો હોય તેટલે તેટલે અંશે ક્ષયોપશમ ઠાનાદિ પાંચ લખિયની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ક્ષયોપશમ ઠાનાદિ પાંચ લખિય ચોવીસે ૬૬૬કમાં છે.

(૪૨) આત્મા દ્વાર

(૧) આત્મા ત્રણ પ્રકારના છે—(૧) બહિરાત્મા, (૨) અંતરાત્મા, (૩) પરમાત્મા. ૧. બહિરાત્મ ભાવમા પુરુષલને વશ વર્તતાં આત્મ સ્વરૂપ બીજકુલ લક્ષમા ન આવે અને પુરુષલને જ સર્વસ્વ એટલે આત્મરૂપ માને તેને બહિરાત્મા કહે છે. તે પહેલા ત્રણ ગુણુકાણુનાં જીવો છે ૨ પુરુષલિક સસર્ગ છતાં એટલે પુરુષલમાં પ્રવર્તતાં, પ્રત્યેક ક્રિયામા તેનાથી આત્માનુ લિપ્તત્વપણું સમજે તેને અંતરાત્મા કહે છે તે ચોથા ગુણુકાણુથી બારમા ગુણુકાણુ સુધીનાં જીવોને સમજવા. ૩ નિર્લેપ જ્ઞાનાનદી અબધ સ્વરૂપી મિર્જાનંદી ચિદાનંદરૂપીદશામા વતે તેને પરમાત્મા કહેવાય છે. તે તેરમા ચૌદમા ગુણુકાણુવાળા તથા સિદ્ધભગવતો બાણુવા. મનુષ્યના ૬૬૬કમાં પ્રણે આત્મા છે મનુષ્ય વર્જિનેશેષસંસીના ૧૫ ૬૬૬કમા બહિરાત્મા અને અંતરાત્મા એ બે છે પાચસ્થાવર, ત્રણ વિંગલેન્દ્રિયમા ૧ બહિરાત્મા છે.

(૨) વળી આત્માના આઠ પ્રકાર છે—(૧) દ્રવ્યાત્મા (૨) કષયાત્મા, (૩) યોગાત્મા, (૪) ઉપયોગાત્મા, (૫) જ્ઞાનાત્મા, (૬) દર્શનાત્મા, (૭) ચારિત્રાત્મા, (૮) વીર્યાત્મા.

૧. ૧૦૧ દ્રવ્યાત્મા એટલે જ્ઞાનાદિગુણો તથા ઉત્પાદાદિ પદ્યમિનુ
જાજન અસ્ય પ્યાત પ્રદેશી છવ દ્રવ્યને દ્રવ્યાત્મા કહે છે ૨ દ્રવ્યાત્મા
જ્યારે ક્રોધાદિક ક્ષયાયથી રગાય, ક્ષયાયમા તત્ત્વમ યાય અર્થાત્
અનુપચયત ક્ષયામાધ્યવચ્ચાયે વર્તતો હોય ત્યારે તેને ક્ષયાત્મા
કહે છે ૩ મનુ, વચન કે કાયાની પ્રવૃત્તિમા, દ્રવ્યાત્માની પરિણતિ
યજેલી હોય ત્યારે તેને યોગાત્મા કહે છે ૪ જ્યારે દ્રવ્યાત્મા
સામાશેપયોમ મુકત હોય અથવા, અજ્ઞાગારોપમુકત હોય ત્યારે
તેને હ્રુપયોગાત્મા કહે છે, ૫ જ્યારે આત્મા મતિમુતઅદિ જ્ઞાન
સહિત વર્તતો હોય ત્યારે તેને જ્ઞાનાત્મા કહે છે ૬ જ્યારે સમ્યક્ત્વ
હોય ત્યા જ્ઞાન નિયમા હોય એટલે જ્ઞાનાત્મા સમક્રિતિને હોય પણ
મિથ્યાત્વને ન હોય. ૭ દર્શનાત્મા એટલે ચમુદર્શનાદિ દર્શનમુકત
દ્રવ્યાત્મા હોય ત્યારે તે દર્શનાત્મા કહેવાય છે ૮ જ્યારે દ્રવ્યાત્મા
સામામિકાદિક અદિત પરિણામ મુકત હોય ત્યારે તે ચારિત્રાત્મા
કહેવાય છે ૯ જ્યારે દ્રવ્યાત્મા ઉત્પાનાદિક વીર્યમુકત હોય ત્યારે
વીર્યના પ્રધાનપણથી તે વીર્યાત્મા કહેવાય છે

(૧) જ્ઞાનાત્મા, (૨) ચારિત્રાત્મા વર્ગિને, શેષ ૬ આત્મા
પાથ સ્થાવરના પાથ ૬૬૩માં છે મનુષ્યના ૬ ક્રમા આઠે આત્મા
છે મનુષ્ય વર્ગિને શેષ ત્રણના ૧૮ ૬૬૩માં આત્મા સાત છે.
આઠમાંથી એક ચારિત્રાત્મા વર્ગવો કેમકે એ ૧૮ ૬૬૩માં
અવિરતીએ છે.

(૪૩) વેદના, દ્વાર,

(૧) અનુપચયમિકાદિ વેદના વેદન વેદના સાથ સ્વમા-
ચેન મયતિ અપ્પાયોવીરણા કરગેન ચો દયાવલિકાર્યા
પ્રક્ષિપ્ય કર્મણો વેદનં અનુમચનં વેદના વેદુ ભોત્રવુ તેને
વેદના કહે છે તે વેદના બ્વભાવે થાય છે,, અથવા, ઉદીરણા
કરજે કરીને ઉદ્ધાનવિકામા કમ દળોને ફાળીને વેદવા તે, ઉદીરણા
કૃત વેદના કહેવાય છે

વેદના એ પ્રકારની છે-(૧) અભ્યુપગમિક વેદના (૨) ઉપક્રમિક વેદના ૧. અભ્યુપગમિક એટલે ઉદ્ધરણ કરીને વેદે તે લેવા પ્રમુખ. ૨. ઉપક્રમિક એટલે કર્મોદ્દયથી ઉત્પન્ન થએલ તે મનુષ્ય તથા તિર્યચ પચેન્દ્રિય એ બે દંડકમાં બન્ને જાતની વેદના છે. શેષ ૨૨ દંડકમાં તથા મનુષ્ય સમુચ્છિમ અને તિર્યચ સમુચ્છિમમાં એક ઉપક્રમિક વેદના છે

(૨) નિદાયાદિ વેદના - વેદના એ પ્રકારની છે (૧) નિદાય વેદના, (૨) અનિદાય વેદના ૧ નિદાય એટલે ઉપયોગયુક્ત મન સહિત વેદના વેદથી તે. ૨ અનિદાય એટલે શૂન્ય ઉપયોગથી મન રહિત વેદના વેદથી તે. અથવા ઓધ સજ્જાથી વેદથી તે.

સંસીના ૧૬ દંડકમાં બન્ને પ્રકારની વેદના છે. પાંચ સ્થાવર ત્રણ વિગલેદ્રિય તથા સમુચ્છિમ મનુષ્ય તિર્યચમાં એક અનિદાય વેદના છે.

(૩) જરાદિવેદના. વળી વેદના એ પ્રકારની છે-(૧) જરા વેદના, (૨) શોક વેદના. ૧. શરીરથી જે વેદાય તેને જરા વેદના કહે છે ૨ અને મનથી જે વેદાય તેને શોક વેદના કહે છે. સંસીના ૧૬ દંડકમાં બન્ને જાતની વેદના છે. પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિગલેદ્રિય તથા સમુચ્છિમ મનુષ્ય અને તિર્યચમાં એક જરા વેદના છે.

(૪) શીતાદિ વેદના વળી વેદના ત્રણ પ્રકારની છે-(૧) શીત વેદના, (૨) ઉષ્ણ વેદના, (૩) શીતોષ્ણ વેદના. નારકીના દંડકમાં શીતવેદના અને ઉષ્ણવેદના એ બે છે શેષ ૨૩ દંડકમાં ત્રણ વેદના છે

(૫) સાતાદિ વેદના. વળી વેદના ત્રણ પ્રકારની છે-(૧) સાતા વેદની, (૨) અસાતા વેદની, (૩) મિશ્ર વેદના. ઓવીસે દંડકમાં ત્રણ પ્રકારની વેદના છે.

૧૧ (૬) સુખાદિ વેદના વળી વેદના ત્રણ પ્રકારની છે-(૧) સુખ વેદના, (૨) ક્રાંત વેદના, (૩) અસુખ અદુઃખ વેદના. બોધીસે ૬૮૪માં ત્રણે પ્રકારની વેદના છે

(૭) શારીરાદિ વેદના વળી વેદના ત્રણ પ્રકારની છે-(૧) શારીરિક વેદના, (૨) માનસિક વેદના, (૩) મિશ્ર વેદના. સૂત્રીના ૧૬ ૬૮૪માં ત્રણે વેદના છે પાચ સ્થાવર ત્રણ વિગલે દ્રવ્ય તથા સ્થુલ સૂક્ષ્મ અનુષ્ઠ વિષય બને એક શારીરિક વેદના છે.

(૮) દ્રવ્યાદિ વેદના વળી વેદના ચાર પ્રકારની છે (૧) દ્રવ્ય વેદના, (૨) ક્ષેત્ર વેદના, (૩) કાળ વેદના, (૪) ભાવ વેદના. ૧ દ્રવ્ય વેદના એટલે આસપાસના શુદ્ધાદિક તથા વર્ણાદિકના પુદ્ગલોથી ઉપજે તે. ૨ ક્ષેત્ર વેદના એટલે ચાતપોતાના ઉત્પત્યાદિ ક્ષેત્ર સળખી ઉપજે તે. ૩ કાળ વેદના એટલે ભવસળખી. ૪ ભાવ વેદના એટલે અસાતા વેદનીય વા જ્ઞાતા વેદનીય કર્મોદયથી ઉત્પન્ન થયેલી તે. એ ચાર પ્રકારની વેદના બોધીસે ૬૮૪માં છે

(૪૪) ભવ્ય અભવ્ય દ્વાર

મહામાયિની સિદ્ધિરેપાં તે મહાસિદ્ધિ કો મમ્યા
 હૃત્યર્પસ્તવિપરીત અમયસિદ્ધિકાઃ (૧) ભવિષ્યમા જેઓ મોક્ષ
 પદ પામી શકશે એવી ચોખ્ખતા ધરાવનારા એવો ભવ્ય સિદ્ધિકે
 કહેવાય છે (૨) કાઈ પણ કાળમા જેઓ મોક્ષ પામવાની ચોખ્ખતા
 નહિ મેળવી શકનારા અભવ્ય સિદ્ધિકે કહેવાય છે. બોવાસે ૬૮૪માં
 એ બંને જાણ છે

(૪૫) પક્ષ દ્વાર

(૧) પક્ષ બે પ્રકારના છે-(૧) શુકલ પક્ષી એવ, (૨) કૃષ્ણ
 પક્ષી એવ. ૧ શુકલ પક્ષી એટલે જે એવને દેશેઉણુ અર્ધપુદ્ગલ
 સંસારમાં સ્થેતું છે પછી અવશ્ય મોક્ષે જાય તેને શુકલ પક્ષી કહે છે
 ૨ જે એવને દેશેઉણુ અર્ધપુદ્ગલ ધરાવતીન ઉપશંતિ દલ સસા

રમાં પરિભ્રમણ કરવું છે તેને કૃષ્ણ પક્ષી જીવ કહે છે ચાવીસે હંડકમા એ બન્ને જોલ છે (૨) અત્રે પ્રસંગવસાત પુદ્ગલ પરાવર્તન સ્વરૂપ કહે છે

૧ બાહર દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત ૨ સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત ૩ બાહર ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્ત ૪ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત ૫ બાહર કાળ પુદ્ગલ પરાવર્ત ૬ સૂક્ષ્મ કાળ પુદ્ગલ પરાવર્ત ૭ બાહર લાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત ૮ સૂક્ષ્મ લાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત

કોઈક આચાર્ય જીવ પુદ્ગલ પરાવર્ત સૂક્ષ્મ તથા બાહર એમ પશુ માને છે તેને મતે ઇસ લેદ છે પણ સિદ્ધાંતને મતે તો આઠ લેદ કહ્યા છે. પુરણ ગણન સ્વભાવવાળા દ્રવ્યને પુદ્ગલ કહે છે પુદ્ગલ પરમાણુઓના મળવાથી તથા વિખરાવાથી જે સ્કંધ બને તે પુદ્ગલ સ્કંધ કહીએ પરમાણુઓ અને સ્કંધો સર્વજીવથી અનંતાગણા છે. સર્વ લોકાકાશના પ્રદેશો, અનંતાનંત પરમાણુઓ અને પુદ્ગલ સ્કંધોથી બને છે તે જેટલે કાળે જીવ સર્વ પુદ્ગલોને ઔદારિકાદિક શરીરપણે ગ્રહીને મૂકે તેટલે કાળે બાહર દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત એવી સામાન્ય સજ્ઞા હોય.

આઠ જાતિના પુદ્ગલ પરાવર્ત કહ્યા છે તે મધ્યે પણ ચાર જાતિના બાહર પુદ્ગલ પરાવર્ત જે કહ્યા છે તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્તના સુખાવગોધને અર્થે કહ્યા છે જે મૂઢમતિ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ ન સમજે તેને બાહરનું સ્વરૂપ સમજાવીએ. તે બાહરના સ્વરૂપની સમજણમા મતિ લેદાય તો પછી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ પણ સુખે સમજી જાય તે લાગી બાહર કહ્યા છે.

બીજી જ્યાં પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ શાસ્ત્રમા કહ્યો છે ત્યાં તો સર્વ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત લેવા કેમકે તે જ શાસ્ત્રમા ઉપયોગી છે. જે સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી કિંચિત્ ન્યૂન-અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત માત્ર સંસાર મધ્યે રહે એમ કહેલ છે તે પણ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ

પરાવર્તનું અર્થ બાબતું તે ચારે બાતિના સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત માહેલો એકેક ઠેટલે કાળે હોય તેનું માન કરે છે

ભરત અને ચૈત્યવ ક્ષેત્રામા જે ચક્રતો કાળ ઉત્સર્પીણી અને ઉતસ્તો કાળ અવસર્પીણી વર્તે છે, તે બન્ને કાળ મળીને વીસ કોડ-કોડ સાગરોપમનું એક કાળ-ચક્ર થાય એક દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્તમા એવા અનંતા કાળચક્ર થાય, પણ તેનો કાળ બીજા પરાવર્ત કરતા ઘોઠો છે તેથી અનંતગણો ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત કાલ બાબતે, તેથી કાલ પુદ્ગલ પરાવર્તનો કાળ અનંતગણો બાબતે, તેથી ભાવ પુદ્ગલ પરાવર્તનો કાળ અનંતગણો બાબતે એ જીવને અતીતકાળે ભાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત અનંતા થયા, તેથી અનંતગણુ કાલ પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તેથી અનંતગણુ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા તેથી અનંત ગણુ દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા.

દ્રવ્યથી બાહર તથા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ, (૧) ઔદારિક, (૨) વૈક્રિય, (૩) તૈજસ, (૪) ભાષા, (૫) આસોઆસ, (૬) મન અને (૭) કાર્મણુ એ સાત પ્રકારે સર્વલોક માહેલા પરમાણુ સેક સમાતે તથા બાહર સૂક્ષ્મ પરિણુમને કરી સ્વસ્વ વર્ગણુ ચોખ્ખ પરિણુતસ્ક ધ ઔદારિકાકિ નેકર્મપણે તથા કાર્મણુપણે જેટલે કાળે એક જીવ અનંત ભવ જમણુ કરતો પરિણુઆવા અહીં, અપર્થી, મૂકે તેને બાહર દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત કહીએ.

એકવેળા શ્રદ્ધા એવા જે પુદ્ગલ તેને ફરી બીજી વેળા જાણુ કરે તે અહીંત અહણુદાર તથા પૂર્વે કંઈ અહણુ કર્યા કંઈ અજહણુ કર્યા એવા પુદ્ગલને અહે તે મિથ અહણુદાર તથા જે પૂર્વે અજહણુ કરેલા અહે તે અગૃહીત અહણુદાર.

અહીંત અહણુદાર તથા મિથ અહણુદાર અતિક્રમીને જે અગૃહીત અહણુદારે પુદ્ગલ અહણુ કરે તે લેખામા ગણવા એમ એક ઔદારિકપણે, બાજે વૈક્રિયપણે, ત્રીજે તૈજસપણે, ચોથો ભાષાપણે, પાંચમો આસોઆસ પણે, છઠો મનપણે અને સાતમો કાર્મણુપણે

એ સાત પરિણામ એકેક આણુંના થાય એમ સર્વલોકવર્તિ પુદ્ગલ દ્રવ્યના સાત પરિણમન એક જીવ પૂર્ણ કરે ત્યારે બાહ્ય, દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત પૂર્ણ થાય

અહીંયાં આહારક શરીર તો સસારમાં વસતો જીવ, ચાર વેળા કરે ત્યારે તેથી સર્વ પુદ્ગલની પરાવર્તિ ન હોય તેથી ન લીધો ૧ તથા જ્યારે સર્વ લોકવર્તિ આણુને ઔદારિકાદિક ખણે પરિણુભાવે પણ એટલું વિશેષ જે ઔદારિકખણે પરિણુભાવતા વચલે ભવે જે જે વૈક્રિયાદિક પુદ્ગલ ગ્રહણ કરે તે કોઈ લેખામાં ન આવે એમ અનતેભવે કરી સર્વ લોકનાં આણુઓ ઔદારિકખણે પરિણુભાવી ગ્રહી રૂપેથી મૂકે ત્યારે પ્રથમ ઔદારિક સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય

એજ રીતે સર્વાણુઓ વૈક્રિયખણે પરિણુભાવી ગ્રહીને મૂકે ત્યારે બીજી વૈક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય, એમજ તૈજસ શરીર ખણે પરિણુભાવી ગ્રહીને મૂકે ત્યારે ત્રીજી તૈજસ પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય, એમજ ભાષાદળખણે સર્વાણુ પરિણુભાવી ગ્રહીને મૂકે ત્યારે ચોથી ભાષા પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય એમજ પાચમુ શ્વાસોશ્વાસ છઠું મન અને સાતમુ કાર્મણુ પુદ્ગલ પરાવર્ત પણ બાણુવુ

અહંપણહૃત્વ - કાર્મણુ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતો છે પરંતુ બીજાની અપેક્ષાએ સ્તોક, તે થકી તૈજસ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંત ગુણો, તે થકી ઔદારિક પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતગુણો, તે થકી શ્વાસોશ્વાસ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતગુણો, તે થકી મન પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતગુણો, તે થકી ભાષા પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતગુણો તે થકી વૈક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ અનંતગુણો બાણુવો

કાર્મણુ પુદ્ગલ પરાવર્ત સર્વ ભવે ગ્રહણ કરે તેથી દ્વરત પૂરાય અને તે કાર્મણુ કળ થકી તૈજસ અનંતગુણો હીન પુદ્ગલ છે તે બહી અનંતગુણ કાળે પૂરાય એમ સર્વેમાં પોતાની ભૂતિયે વિચારિને કહેવુ

અતિત કાળે એક જીવને જનતા વૈદ્યિય પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના ભાષા પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના મન. પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના શ્રેષ્ઠ-શ્વાસ પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના ઔદારિક પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના તૈજસ પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા, તે થકી જનતણુના કાર્મણુ પુદ્ગલ પરાવર્ત થયા એમ અતિત કાળે અતિક્રમ્યા.

કેણક આત્માર્થ એમ કહે છે કે ઔદારિક વૈદ્યિય તૈજસ જાને કાર્મણુ એ વ્યાર શરીરપણે સર્વ લોકવર્તિ પરમાણુ જે જાહે તે તેના લેખામાહે જણાય એમ કરી સર્વ પરમાણુ વ્યાર શરીરપણે પરિણુમાવી જાહેને મૂકે તે બાહર દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત જાને જાનુ-ક્રમે એક શરીરપણે પરિણુમાવે તે લેખામાહે જણાય એવી રીતે સર્વાણુ એક શરીરપણે જ્યારે પરિણુમાવી રહે ત્યાર પછી વળી બીજા શરીરપણે પરિણુમાવે પણ ઔદારિક પરાવર્ત મધ્યે વૈદ્યિયારિક પુદ્ગલ લીધે તે લેખામાહે જણાય નહીં એમ જાનુક્રમે વ્યાર પ્રકારે સર્વાણુ પરિણુમાવતાં સુકુમ દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય.

બાહર તથા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ લેખ પરાવર્તનું સ્વરૂપ

સર્વલેખના આકાશ પ્રદેશ એટલે જે જાણુલ થન જાગમ્મ જાડના પ્રદેશાને સમય સમય પ્રત્યે એક એક અણુદરતા જાસ જ્યાંયા કાળગત એતિક્રમી જ્યમ એવા સૂક્ષ્મ નહ. પ્રદેશો છે તે સર્વ લેખના આકાશ પ્રદેશને જ્યારે એક જીવ જાનેક ભવે કરી સ્પર્શે એટલે સર્વ આકાશ પ્રદેશે મરણુ પામે તેમા જે આકાશ પ્રદેશે એક વેશ મરણુ પામ્યા તે જ આકાશ પ્રદેશે વળી બીજી વેશ મરણુ પામે તે લેખામા ન જણાય. પરંતુ જે જાણુસ્પર્શ્યા પ્રદેશને સ્પર્શી મરણુ પામે તે પ્રદેશ તેના લેખામા જણાય. એમ કરતાં સર્વ લેખાકાશ પ્રદેશને મરણુ કરી સ્પર્શે

અહીંયા જો કે જીવ અસંખ્યાતા આકાશ પ્રદેશ અવગાહીને રહ્યા છે તો પણ મરણ વેળાએ તેમાથી એક આકાશ પ્રદેશ જ ગણવેા એને બાહર ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત કહીયે.

અને જ્યારે અનુક્રમે એટલે જ આકાશ પ્રદેશે જીવ એક-વાર મરણ પામ્યો તે જ આકાશ પ્રદેશની શ્રેણીએ જ્યારે વળી તેની જોડના બીજા પ્રદેશે બીજી વેળા મરણ પામે તે લેખામાં ગણાય પરંતુ બીજે સ્થાનકે બીજે ભવે તેની વચમાં અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશે અસંખ્યવેળા મરણ પામે તે વચલા મરણના પ્રદેશ લેખામાં ન આવે એમ અનુક્રમે શ્રેણીબદ્ધ, પ્રતગ્નબદ્ધ, પ્રદેશ મરણ કરી સ્પર્શિતો થકો સર્વ લોકાકાશ પ્રદેશ સ્પર્શે ત્યારે સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય. તે મધ્યે અનંતાકાલ ચક્ર પ્રમાણ, બાહર પુદ્ગલ પરાવર્ત થકી અનંતશુણ્ય કાળ નીપજે

બાહર તથા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ કાળ પરાવર્તનું સ્વરૂપ

વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કાળચક્ર છે તેનાં સર્વ સમય મરણ કરી જીવ સ્પર્શે એટલે પહેલા સમય થકી માંડીને છેલ્લા સમય સુધી સર્વ સમયે મરણ કરે પરંતુ જો સમયે એક કાળચક્રમા મરણ પામ્યો તે જ સમયે બીજા ઘણા કાળચક્રમા મરણ પામે તે સમય લેખામા ગણાય નહી પણ અનેરે સમયે મરણ પામે તે લેખામા ગણાય એમ કાળચક્રના સર્વ સમય મરણ વેળાએ કરી જ્યારે એક જીવ સ્પર્શી રહે ત્યારે કાળથી બાહર પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય.

અને જ્યારે એક કાળચક્રને પહેલે સમયે મરણ કરી વળી જ્યારે કોઈ કાળચક્રને બીજે સમયે મરણ પામે તે લેખામાં ગણાય પણ કોઈ કાલચક્રને ત્રીજે સમયે જીવ મરણ પામે તે લેખામાં ગણાય પરંતુ વચલા આગલ પાછલના સમયે અનેક મરણ કરે તે લેખામા ગણાય નહી એમ વળી જ્યારે કોઈક કાળચક્રને ચોથે

સમય મરણ હોય. પાપમે સમય મરણ હોયે ચાવત કાળચક્રના છેલ્લાં સમય પર્યંત અનુક્રમે સર્વ સમય મરણે 'હરી' રૂપે'.

અહીંયાં કોઈક કાળચક્રની એક સમય લેખામાં આવે અને વચેમાં સુખ્યાતા અસુખ્યાતા ચાવત અનંત કાલચક્રના મરણ પણ લેખામાં ન આવે પરંતુ પહેલા જે સમયે મરણ પામે છે તેને આગલે સમયે જ મરણ પામે ત્યારે તે જ લેખામાં આવે, એમ અસુખ્યાતે મરણે પણ અનંતાકાળચક્ર વ્યતીત થઈ જાય ત્યારે કાળ પ્રમાણ સૂક્ષ્મ કાળ પુદ્ગલ પરાવર્ત, યાય.

સાવચક્રી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ ખાદર પરાવર્ત

ક્યાંય અનુરૂપ લેખાના અધ્યવસાય સ્થાનક મદ, મદતર, મદતમના લેખે અસુખ્યાત લેખાકાશ પ્રમાણે છે, તે સર્વ અધ્યવસાય સ્થાનક મરણે હરી અનુક્રમે રૂપે' એલે તે રસ બંધના સ્થાનક ક્યારેક મદ, મદતમ, મદતર ત્રિવ ત્રિવતમ એવા સ્થાનકે મરણ પામેતો ત્યારે એક જ સર્વસ્થાનક ફરસી રહે ત્યારે સાવ ચક્રી ખાદર પુદ્ગલ પરાવર્ત યાય.

અને ત્યારે પ્રથમ જન્મન્ય અધ્ય વસાયે મરણ પામીને વળી ત્યારે કોઈ એક કાળાવરે તે થકી ચઢતે બીજે અધ્યવસાય સ્થાનકે મરણ પામે તે લેખામાં ગણાય પછી વળી કોઈક કાળાવરે તે થકી ચઢતે ત્રીજે અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તેતો મરણ પામે તે લેખામાં ગણાય પરંતુ બીજા ગ્રાધ પાછા અધ્યવસાયે મરણ પામે તે લેખામાં ન ગણાય એમ અનુક્રમે નિર્દેશ પછે જન્મન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય સ્થાનકે પથ ત સર્વ કર્મના અસુખ્યાતા રસ બંધના અધ્યવસાય સ્થાનક છે તે અનુક્રમે મ હોયે હરી રૂપે તેની વચમાં તે જ અધ્ય વસાયે તથા સાવર અધ્યવસાય સ્થાનકે અનંતા મરણ ફરે તે પણ લેખામાં ન આવે પરંતુ જે પૂર્વના અધ્યવસાય હોય તે થકી ચઢતે અધ્યવસાયે મરણ પામે તો જ તે લેખામાં આવે એમ અનુક્રમે મુવ અનુભાગ બધ સ્થાનક જન્મ અથવા મરણે હરી રૂપે', ત્યારે સાવચક્રી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત યાય.

પ્રકાશતરે વળી પાંચવર્ણ, જે ગદ્ય, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને અગુરુલઘુ એ ૨૧ ભેદ કરીને સર્વ લોકવર્તિ પુદ્ગલ પરમાણુ સ્પર્શી મૂકે ત્યારે ભાવથી બાહર પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય અને એ ૨૧ થી એકે કાપણે અનુક્રમે સર્વ પુદ્ગલ સ્પર્શીને રહે ત્યારે ભાવથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય

એ રીતે આઠ પુદ્ગલ પરાવર્ત કહ્યા છે તથા અઘાતરે ભવ પરાવર્ત કહેલ છે તે કોઈ એક જીવ નરકાદિક ગતિને વિષે દસ સહસ્રવર્ષ જઘન્યાયુથી સમયાધિક સમયાધિક સ્થિતિ વધારતા નેતું હનરની સ્થિતિ પર્યંત તથા દસ લક્ષ વર્ષ સ્થિતિ થકી સમયાધિક સમયાધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સ્થિતિને આઢિએ સર્વ નરકાયુ સ્થિતિના સ્થાનકે નારકીના ભવે કરી તથા દેવગતિ મધ્યે દસ હનર વર્ષાયુથી લઈ સમયાધિક સમયાધિક એકત્રીસ સાગરોપમ સુધી સર્વ દેવાયુસ્થિતિના સ્થાનકે દેવભવે કરી તેમજ મનુષ્ય તિર્યંચ ગતિ-મધ્યે જઘન્ય ક્ષુદ્ધલક ભવથી લઈને સમયાધિક સમયાધિક 'મનુષ્ય' તિર્યંચની યાવત્ ત્રણ પલ્લેપમાયુ સ્થિતિ સુધીના સ્થાનકે મનુષ્ય તિર્યંચના ભવે કરી એમ સર્વાયુસ્થાનકે અનુક્રમે સ્પર્શતો બાહર ભવ પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય અને સમયાધિક સમયાધિક સ્થિતિ અનુક્રમે એકેક ગતિના ક્રમેક્રમે કરી આયુના સર્વ સ્થાનકે સ્પર્શતો આરે ગતિના સર્વાયુ-સ્થાનક જીવ સ્પર્શે ત્યારે સૂક્ષ્મ ભવ પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય એમ દિગંબર ભત માને છે તે અહીં પ્રસંગે બાણુવા નિમિત્તે લખ્યું છે.

ક્ષેત્રથકી સૂક્ષ્મ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત દેશેલ્લો જેને સસારના રહેલું છે તે શુકલપક્ષી બાણુવો

૪૬ પરિતાદિ દ્વાર

પરિત એટલે જે જીવે અનાદિ અનંત સસારને શુભ અધ્ય-વસાયના બળથી દૂર કરેલ છે અર્થાત્ જેના સસારનો અંત

સખ્યાતા ભવમા ઘરો તેને પરિત કહે છે અને જે છવે સસારને દૂકો કરેલ નથી તેને અપરિત કહે છે ધોવીસે ૬૬૬માં એ બન્ને બોલ છે

૪૭મો ચરમા ચરમ દ્વાર

ચરમ કોટલે તે ૬૬૬નો છેલ્લો ભવ કરવો અથવા સસાર વસ્થાનો છેલ્લો ભવ કે જે ભવના ક્રમે મોક્ષ વર્તુ છે તેને ચરમ કહે છે અને અચરમ કોટલે તે ૬૬૬ આઠી અથવા સસાર આઠી હલ પ્રણા ભવ કરવાના છે તેને અચરમ કહે છે અથવા અભવ્યના સસારનો છેલ્લો નથી માટે તેને પણ અચરમ કહે છે ધોવીસે ૬૬૬માં ચરમ અચરમ બને છે નિશ્ચયથી ચરમ શરીરી એક મનુષ્યના ૬૬૬માં જ છે જે ૬૬૬નો છેલ્લો ભવ હોય તે અવહારથી તે ૬૬૬ની અપેક્ષાએ ચરમ શરીરી અણાય.

અચરમ શરીરી કોટલે તે ૬૬૬માં નીકળી હલ સખ્યાતા અસખ્યાતા તથા અનતા ભવ કરવા છે તેને અચરમ શરીરી કહે છે તેઉં, વાયુ અને ત્રણ વિમલેદ્રિય તથા સમુચ્છિંમ મનુષ્ય, તિર્થંચ, અચરમ શરીરી ૬ શેષ ૬૬૬ ૧૬માં બને બિલવાળા છે પણ નિશ્ચયથી ચરમ શરીરી મનુષ્ય જ છે

૪૮મો સસરી અસસરી દ્વાર

સસરી જેને મન હોય તેને સસરી કહે છે અસસરી જેને મન ન હોય તેને અસસરી કહે છે નારકીનો ૧ ભવનપતિના ૧૦ તિર્થંચપચિન્દ્રિયનો ૧ મનુષ્યનો ૧ વાણુઅતરનો ૧ એ ૧૪ ૬૬૬માં સસરી અસસરી બન્ને છે અત્યેતિબિનો ૧ વૈમાનીકનો ૧ એ બે ૬૬૬માં એકલા સસરી છે પાંચ સ્થાવર ત્રણ વિમલેદ્રિય કલ્પ અસસરી છે અસસરી તિર્થંચ પચિદ્રિ પર્યાપ્તો મરીને કાઉ પહેલી નરકમાં કે ભવનપતિ કે વાણુઅતરમાં ઉપજે ત્યારે તેના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જ અસસરી કહેવાય, પણ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં તો સસરી જ કહેવાય.

(૪૯) સૂક્ષ્મ ખાદ્ય દ્વાર

સૂક્ષ્મ એટલે છદ્મસ્થ પોતાની કોઈપણ ઇદ્રિયથી ઓળખી શકે નહીં પણ જ્ઞાની બાણી દેખી શકે તે સૂક્ષ્મ ખાદ્ય એટલે છદ્મસ્થ પોતાની ઇદ્રિય દ્વારા બાણી શકે અથવા ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકે તે ખાદ્ય ચોવીસ દડકમાં પાંચ સ્થાવરને વિષે સૂક્ષ્મ અને ખાદ્ય એ બન્ને છે શેષ દડક ૧૯માં ખાદ્ય છે (૧)

(૫૦) ત્રસ સ્થાવર દ્વાર

ત્રસ સુખ, દુઃખ, શીત, તાપાદિક વેદનાથી ત્રાસ પામે તેને ત્રસ કહીએ અથવા જેનામાં હાલવા ચાલવાની શક્તિ છે તેને પણ ત્રસ કહીએ સ્થાવર - જેનામાં ગમનાગમન કરવાની શક્તિ નથી અને શીતાદિ વેદનાનો પરાભવ હોવા છતાં પણ ગમનાગમન કરી શકતા નથી તેને સ્થાવર કહીએ

અથવા ત્રસનામ કર્મ જેણે ઉપાજેલ છે તેને ત્રસ કહે છે અને સ્થાવરનામ કર્મ જેણે ઉપાજેલ છે તેને સ્થાવર કહે છે ચોવીસ દડકમાંથી (૧) પૃથ્વી, (૨) પાણી, (૩) તેલ, (૪) વાયુ, (૫) વનસ્પતિ એ પાંચ દડક સ્થાવર છે અને શેષ ૧૯ દડક ત્રસ છે

(૫૧) પ્રત્યેક-સાધારણ દ્વાર

પ્રત્યેક - શરીરે શરીરે એકેક ભૂખ હોય તેને પ્રત્યેક કહે છે સાધારણ:- એક શરીરમાં અનતાભુવ હોય તેને સાધારણ કહે છે વનસ્પતિના દડકમાં પ્રત્યેક અને સાધારણ બન્ને છે શેષ ૧૯ દડક ૨૩માં દક્ષત પ્રત્યેક છે

(૫૨) જાતિ દ્વાર

જાતિ પાત્ર છે-(૧) એકેદ્રિયની જાતિ, (૨) બેદ્રિયની જાતિ, (૩) ત્રેદ્રિયની જાતિ, (૪) ચૌદ્રિયની જાતિ, (૫) પાંચદ્રિયની જાતિ. પાંચ સ્થાવરના દડકમાં એક એકેદ્રિયની જાતિ છે

ત્રણ વિગદેદ્રિયના ૬૬૭માં પોતપોતાની જાતિ બાણવી. શેષ ૧૬ ૬૬૭માં એક યથેદ્રિયની જાતિ છે

(૫૩) કાચ દ્વારા

કાચ એટલે શરીરધારી હોવોનો સમુદ્ધ, તે કાચ ૭ પ્રકારની છે (૧) પૃથ્વીકાચ, (૨) જ્વામકાચ, (૩) તેલકાચ, (૪) વાસુકાચ, (૫) વનસ્પતિકાચ, (૬) ત્રસકાચ છે

પાંચ સ્થાવરના ૬૬૭માં પોતપોતાની કાચ બાણવી. શેષ ૧૬ ૬૬૭માં એક ત્રસ કાચ છે. હવાબિજમલુ સિદ્ધાંતમાં તેલકાચ તથા વાસુકાચને ત્રસ કહેવા છે તે જાતિ ત્રસ બાણવા પણ તેને ત્રસ નામકર્મનો ઉદય નથી પણ સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય છે પ્રદેશોનો સમુદ્ધ તે પણ કાચ કહેવાય તે જાતે લીધેલ નથી.

(૫૪) ગર્ભજ જગર્ભજ દ્વારા

ગર્ભજ — એટલે માતાના ઉદરથી ચેતનિદ્વારા જન્મે તેને ગર્ભજ કહે છે જગર્ભજ — ગર્ભજ સિવાયના બાકી જમાલે હોવો જગર્ભજ કહેવાય છે મનુષ્યના તથા તિર્યંચ પથેદ્રિયના બે ૬૬૭માં ગર્ભજ તથા જગર્ભજ બે બન્ને છે અને શેષ ૨૨ ૬૬૭ના હોવો જગર્ભજ છે

(૫૫) સિદ્ધિદ્વારા

પહેલી ત્રણ નરકના નીકળ્યા ફરેક નરકના જન્મ્ય એક જને ઉત્તુદ્ધ હસ એક સમયે સિદ્ધે. બીજી નરકના નીકળ્યા એક સમયે ઉત્તુદ્ધ ચાર સિદ્ધે. શેષ ત્રણ નરકના નીકળ્યા સિદ્ધે નહીં.

હસ જાવનપતિ, ગર્ભજ તિર્યંચ પથેદ્રિય તથા મનુષ્ય, વાણ્જીતર, જ્યોતિષિ બે ૧૪ ૬૬૭ના નીકળ્યા એક સમયે ઉત્તુદ્ધ હસ સિદ્ધે. જાવનપતિની દેવી તથા વ્યવસ્તી દેવીના નીકળ્યા એક સમયે ઉત્તુદ્ધ પાચ પાચ સિદ્ધે. તિર્યંચણીના નીકળ્યા એક સમયે

દસ સિંજે મનુષ્યાણી તથા જ્યોતિષિની દેવીના નીકળ્યા એક સમયે વીસ વીસ સિંજે. વૈમાનીકના દડકના નીકળ્યા એક સમયે એકસો ને આઠ સિંજે તેની દેવીના નીકળ્યા એક સમયે વીસ સિંજે.

પૃથ્વી, પાણીના નીકળ્યા એક સમયે ચાર ચાર સિંજે વન-સ્પતિના દડકના નીકળ્યા એક સમયે છ સિંજે તેઉ, વાયુના નીકળ્યા મનુષ્ય ન થાય અને ત્રણ વિગલે દ્રિયના નીકળ્યા એક, પણ સિંજે નહીં

અત્ર પ્રસંગ વસાત્ ખીજ પણ કેટલાક બોલ સિઝણાના કહે છે, સ્વર્લિંગે ૧૦૮ સિંજે, અન્યલિંગે ૧૦ સિંજે ગૃહસ્થલિંગે ૪ સિંજે સ્ત્રીલિંગે ૨૦ સિંજે પુરુષલિંગે ૧૦૮ સિંજે. નપુસકલિંગે ૧૦ સિંજે. ઉદ્ધર્વલોકે ૪ સિંજે. અધોલોકે ૨૦ સિંજે. ત્રિછેલોકે ૧૦૮ સિંજે. ઉત્કૃષ્ટિ અવગાહનાવાળા ૨ સિંજે જઘન્ય અવગાહનાવાળા ૪ સિંજે. મધ્યમ અવગાહનાવાળા ૧૦૮ સિંજે સમુદ્રમા ૨ સિંજે નદી પ્રમુખ શેષ જળમા ૩ સિંજે તીર્થમા ૧૦૮ સિંજે અતીર્થમા ૧૦ સિંજે, તીર્થંકર ૨૦ સિંજે અતીર્થંકર ૧૦૮ સિંજે સ્વયંબુદ્ધ ૪ સિંજે, પ્રત્યેક બુદ્ધ ૧૦ સિંજે બુદ્ધબોદિ ૧૦૮ સિંજે. એક સિદ્ધા તે એક સમયે ૧ સિંજે અનેક સિદ્ધા તે એક સમયે ૭૦ ૧૦૮ સિંજે

વિજય વિજય પ્રતે એક સમયે વીસ વીસ સિંજે ભદ્રશાલ-વન, નંદનવન, સોમનસવન એ ઉમાં ચાર ચાર સિંજે પંડગવનમા ૨ સિંજે અકર્મભૂમિમા ૧૦ સિંજે કર્મભૂમિમા ૧૦૮ સિંજે. પહેલે ખીજે પાચમે છઠે એ ૪ આરે દસ દસ સિંજે ત્રીજે ચોથે એ બે આરે ૧૦૮ સિંજે અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી એ બેમા ૧૦૮ સિંજે. નોઉત્સર્પિણી નોઅવસર્પિણીમા ૧૦૮ સિંજે અતર રહિત, આઠ સમય સુધી સિદ્ધ થાય તો - પહેલા સમયે ૧૦૮, ખીજા સમયે ૧૦૨, ત્રીજા સમયે ૯૬, ચોથા સમયે ૮૪, પાચમા સમયે ૭૨, છઠ્ઠા સમયે ૬૦, સાતમા સમયે ૪૮, આઠમા સમયે ૩૨ એમ ઉત્કૃષ્ટ પદે સિદ્ધ થાય પછી જરૂર અતર પડે.

(૫૬) પદવી દ્વાર

(૧) પદવી ત્રેવીસ છે તેના નામ (૧) તીર્થ કરની પદવી (૨) ચક્રવર્તિની (૩) વાસુદેવની (૪) જલદેવની, (૫) કવલીની, (૬) સાધુની, (૭) શાવકની, (૮) સમ્મત દક્ષિની (૯) મ લિંકની. એ નવ મોટી પદવી તથા ચૌદ રત્ન ચક્રવર્તિના એકલતા ત્રેવીસ પદવી યાચ. તે ચૌદ રત્નના નામ (૧) સેનાપતિ રત્ન (૨) ગાથાપતિ રત્ન, (૩) વાર્ષિક રત્ન, (૪) પુરોહિત રત્ન, (૫) સ્ત્રી રત્ન, (૬) હંસ્તિ રત્ન, (૭) અશ્વ રત્ન એ સાત પચ્ચેન્દ્રિય રત્ન છે તથા (૧) ચક્ર રત્ન, (૨) ખડ્ગ રત્ન, (૩) છત્ર રત્ન, (૪) ચમ રત્ન, (૫) દંડ રત્ન, (૬) મણિ રત્ન, (૭) કાગણિ રત્ન, એ સાત એકેન્દ્રિય રત્ન બાબુવા. એમ નવ મોટી પદવી સાત પચ્ચેન્દ્રિય રત્ન અને સાત એકેન્દ્રિય રત્ન યથાને ત્રેવીસ યાચ.

(૨) કાર્ય - ચૌદ રત્નમા સેનાપતિ દેશપ્રાપ્તિ, ગાથાપતિ પ્રાન્ય રચવટી નીપજાવે. વાર્ષિક આવાસ ઘર નીપજાવે. પુરોહિત ધાવ સાબ કરે, શાપિ કર્મ કરે અને વિધન ટાલે. સ્ત્રી રત્ન લોગ સાધન આવે. અશ્વ તથા હંસ્તિ સ્વારી કરવાને ઠાન આવે ચક્ર રત્ન વૃત્તપદ સાધતા માર્ગ જતાવે. ખડ્ગ રત્ન વૈરીનું મ તક છે. છત્ર રત્ન જરૂર પડે ત્યારે ચક્રવર્તિના હસ્ત સ્પર્શે એટલે બાર ભોજન મુખી વીંતરે અને બાર ભોજન મુખી છાયા કરે. ચમ રત્ન તે કાર્ય ઉપને છેતે ચક્રવર્તિના સ્પર્શે બાર ભોજન વિસ્તરે ને તેમા પ્રજાતકાલે બીજ નાવે તે સંધ્યાકાલે ઉપસોગમા આવે અને સાથે પ્રમુખને ઉત્પલ કરે.

દંડ રત્ન તે વાહી બુધિ મગી કરે, કામ રડ્યે દહાર ભોજન ધરવી વીદારે અને તિમિસ્ત્રાદિક ગુહાના બાર ઉપાટે મણિરત્ન હંસ્તિ રત્નના કપાલપર બાધવાથી પ્રકાશ આવે અને બાર ભોજન મુખી પ્રિપાત કરે અને કાગણિ રત્ન વૈતાલક પર્વતની ગુફામા યોજન યોજનને આતરે વર્તુલાકારે ઘસવાથી સૂર્યમંડળ મુખાન પ્રકાશ આવે.

(૩) ઉત્પત્તિ સ્થાન— ચક્ર રત્ન ખડગ રત્ન છત્ર રત્ન અને દડ રત્ન એ ચાર રત્નો ચક્રવર્તિની આયુધશાળામાં ઉપજે ચર્મ રત્ન, મણિ રત્ન, અને કાંગણિ રત્ન એ ત્રણ રત્નો લક્ષ્મીના લાંઠારમાં ઉપજે સેનાપતિ, ગાથાપતિ, વાર્ધિક અને પુરોહિત એ ચાર રત્નો ચક્રવર્તિના પોતાના નગરમાં ઉપજે સ્ત્રી રત્ન વૈતાલ્ય પર્વતે વિદ્યાધરના નગરમાં ઉપજે અશ્વ તથા ગજ રત્ન વૈતાલ્ય પર્વતના મૂળમાં ઉપજે

(૪) માન પ્રમાણ — ચક્ર, છત્ર અને દડ એ ત્રણ રત્ન એક ધનુષ્ય એટલે ચાર હાથ પ્રમાણના હોય ચર્મ રત્ન બે હાથ પ્રમાણ હોય ખડગ રત્ન ૫૦ આંગુલ લાંબુ ૧૬ આંગુલ પહોળુ, અર્ધ આંગુલ જાડું હોય મણિ રત્ન ચાર આંગુલ લાંબુ ને બે આંગુલ પહોળુ હોય કાંગણિ રત્ન સુવર્ણમય ચાર ચાર આંગુલ લાંબુ પહોળુ અને ઉચ્ચ હોય સેનાપતિ ગાથાપતિ વાર્ધિક અને પુરોહિત એ ચારની ઉચાઈ અવગાહના ચક્રવર્તિ પ્રમાણે જાણવી સ્ત્રી રત્ન ચક્રવર્તિથી ચાર આંગુલ નીચી હોય, અશ્વરત્ન કાનના મૂળથી તે પુછના મૂળ સુધી એકસોને આઠ આંગુલ લાંબો અને એ સી આંગુલ ઉચ્ચો હોય અને ગજરત્ન ચક્રવર્તિથી બમણો ઉચ્ચો હોય છે સર્વે રત્નનું માપ ચક્રવર્તિના આત્મ આંગુલ પ્રમાણે જાણવું

(૫) આગતિ — (૨૩ પદવીમાં આગતિ) પ્રથમ નરકના નીકટ્યો ૧૬ પદવી પામે તે ૨૩માંથી ૭ એકેન્દ્રિય રત્નની વર્જવી, બીજી નરકના નીકટ્યા ૧૫ પદવી પામે તે ઉપર કહેલી ૧૬માંથી ચક્રવર્તિની પદવી વરજવી ત્રીજી નરકના નીકટ્યા ૧૩ પદવી પામે તે પૂર્વે કહેલી ૧૫માંથી વાસુદેવ તથા જલદેવ એ બે વર્જવી, ચોથી નરકના નીકટ્યા ૧૨ પદવી પામે તે ઉપરોક્ત ૧૩માંથી તીર્થ કરની પદવી વર્જવી પાંચમી નરકના નીકટ્યા ૧૧ પદવી પામે તે ઉપરોક્ત ૧૨માંથી કેવળીની પદવી વર્જવી, છઠી નરકના નીકટ્યા ૧૦ પદવી પામે તે ઉપરોક્ત ૧૧માંથી સાધુની પદવી વર્જવી.

સાતમી નરકના નીકળ્યા ત્રણ પદવી પામે તે (૧) સમકિત દષ્ટિની, (૨) અશ્વની, (૩) ગજની એ ત્રણ પામે.

૬૭૬ બંવનપતિ, વાસુદેવ તર અને જ્યોતિષિ એ ૧૨ ઇડકના નીકળ્યા ૧૧ પદવી પામે તે ૨૩માથી તીર્થંકર અને વાસુદેવની એ બે વર્ગવી પૃથ્વી, અપ, વનસ્પતિ તથા ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્થંચન નીકળ્યા ૧૬ પદવી પામે તે ૨૩માથી ૧ તીર્થંકર ચક્રવર્તિ ૨ વાસુદેવ ૩ બલદેવ ૪ એ ૪ વર્ગવી ત્રણ વિઝલેન્દ્રિય તથા સમુદ્ધિર્મ મનુષ્ય અને તિર્થંચ પશ્ચિદ્રિયના નીકળ્યા ૧૮ પદવી પામે તે ઉપરોક્ત ૧૬માથી કેવળીની વર્ગવી તેટલે, વાસુના નીકળ્યા ૬ પદવી પામે તે સાત એકેન્દ્રિયની અને એક અશ્વની, એક ગજની એમ નવ પામે.

૫૭૭ પરમાખામી અને પહેલા કિલ્લિયિના નીકળ્યા વિઝલેન્દ્રિયવત્ ૧૮ પદવી પામે. બીજા ત્રીજા કિલ્લિયિના નીકળ્યા ઉપર કહેલ ૧૮ પદવીમાંથી સાત એકેન્દ્રિયની વર્ગવી થેય ૧૧ પદવી પામે. વૈમાનીકના ઇડકના નીકળ્યા ૨૩ પદવી પામે તેનું વિવરણ પહેલા બીજા દેવલોકના નીકળ્યા ૨૩ પદવી પામે. ત્રીજા દેવલોકથી તે બ્રાહ્મ દેવલોક સુધીના અને નવલોકાતિકના નીકળ્યા ૧૬ પદવી પામે તે ૨૩માથી ૭ એકેન્દ્રિયની વર્ગવી. નવમા દેવલોકથી તે નવમા ઔવેશક સુધીના નીકળ્યા ૧૪ પદવી પામે તે ઉપરોક્ત ૧૬માથી અશ્વ અને ગજની એ બે વર્ગવી. પાંચ અનુત્તર વિમાનના નીકળ્યા ૮ પદવી પામે તે નવ શ્રોતી પદવીમાંથી એક વાસુદેવની વર્ગને થેય ૮ પદવી થેવી.

(૬) એકી સાથે કેટલી પદવી હોય—તીથ કર અને ચક્રવર્તિને વિષે કોઈ હોવાને (૧) તીર્થંકરની, (૨) ચક્રવર્તિની, (૩) મહાલિકની (૪) સમકિતીની, (૫) સાધુની, (૬) કેવળીની એમ ૭ પદવીઓ હોય. વાસુદેવને વિષે (૧) વાસુદેવની, (૨) મહાલિકની, (૩) સમકિતીની એમ ત્રણ પદવીઓ હોય. બલદેવમા (૧) બળદેવની, (૨) માહલિકની, (૩) સમકિતીની, (૪) સાધુની, (૫) કેવળીની એ પાંચ પદવી હોય.

મનુષ્યમા પુરુષ લિંગે ૧૩ પદવી લાભે તે નવ મોટી પદવી અને (૧) સેનાપતિ, (૨) ગાથાપતિ, (૩) વાર્હિક, (૪) પુરોહિત એ ૪ રત્નો લેલવતાં ૧૩ પદવી લાભે. મનુષ્યમા સ્ત્રીલીંગે પાંચ પદવી લાભે તે (૧) સમકિતીની, (૨) શ્રાવકાની, (૩) સાધ્વીની, (૪) કેવળીની, (૫) સ્ત્રી રત્નની એ પાંચ લાભે

(૭) કયા ૬૬૬માં ૨૩માંથી કેટલી પદવી — નારકીનો ૧, દેવતાના ૧૩, અને ત્રણ વિગલેન્દ્રિય એ ૧૭ ૬૬૬માં તથા સમુદ્ધિમ-તિર્થંચ પચેન્દ્રિય એટલામાં એક સમકિત દષ્ટિની પદવી લાભે. પૃથ્વીકાયના ૬૬૬માં ૭ પદવી લાભે તે સાત એકેન્દ્રિય રત્ન લેવા તિર્થંચ પચેન્દ્રિયના ૬૬૬માં ચાર પદવી લાભે ને (૧) સમકિતીની, (૨) શ્રાવકની, (૩) અન્ધની, (૪) ગજની એ ૪ લાભે મનુષ્યના ૬૬૬માં ૧૪ પદવી લાભે તે ૨૩માંની ૭ એકેન્દ્રિય રત્ન અને (૧) અન્ધ (૨) ગજની એ નવ વર્જની શેષ ૧૪ લાભે પૃથ્વી વર્જિને શેષ ચાર સ્થાવરના ૬૬૬માં એકે પદવી લાભે નહીં

(૮) ૨૩ પદવીવાળાની ગતિ — નરકના ૬૬૬માં ૧૧ પદવી વાળા જાય તે ૭ પચેન્દ્રિય રત્ન, (૧) ચક્રવર્તી, (૨) વાસુદેવ, (૩) મહાલીક, (૪) સમકિતી એમ ૧૧ વાળા જાય હસ લવતપતિ, વાણુબ્યતર, જ્યોતિષી એ ૧૨ ૬૬૬માં ૧૦ પદવીવાળા જાય તે સાત પચેન્દ્રિય રત્નમાંથી સ્ત્રી રત્ન વર્જિ શેષ ૬ લેવા, (૭) મહાલીક, (૮) સમકિતી, (૯) શ્રાવક, (૧૦) સાધુ એ ૧૦ વાળા જાય

વૈમાનિકના ૬૬૬માં ૧૧ પદવીવાળા જાય તે બળદેવની પદવી વધી પાંચ સ્થાવરમા ૧૪ પદવીવાળા જાય તે ૭ એકેન્દ્રિય રત્ન અને ૭ પચેન્દ્રિય રત્નમાંથી સ્ત્રી રત્ન વર્જિ શેષ ૬ લેવા અને મહાલીક એ ૧૪ વાળા જાય ત્રણ વિગલેન્દ્રિયમા ૧૫ પદવીવાળા જાય તે ૭ એકેન્દ્રિયની, પચેન્દ્રિયની સ્ત્રી વર્જિને ૬, એક મહાલીકની, અને એક સમકિતીની એમ કુલ ૧૫ પદવીવાળા જાય. તિર્થંચ પચેન્દ્રિય તથા મનુષ્યમા વિગલેન્દ્રિયવત્ ૧૫ પદવીવાળા જાય

૧ ૫૭ સમુદ્ધાત દ્વાર

(૧) વ્યાખ્યા - (સમુદ્ધાત=સમ ફક્તીમાવ ઉત્ પ્રવલ્લા ઘાત-ક્ષય) જેમા રમ્ જોડે જોડી ભાવથી, ઉદ્ જોડે પ્રબલ પશુથી, ઉદીરણ કરીને, ઉદ્યાવલિકામા નાખીને શીઘ્ર સોગવીને, ઘાત જોડે ધણા ક્રમેનિ ક્ષય કરે તે

(૨) નામ - સમુદ્ધાતના સાત પ્રકાર-(૧) વેદના સમુદ્ધાત, (૨) કપાય સમુદ્ધાત, (૩) મરણ સમુદ્ધાત, (૪) વૈકિમ સમુદ્ધાત, (૫) તૈજસ સમુદ્ધાત, (૬) આહારક સમુદ્ધાત, (૭) કેવલી સમુદ્ધાત

(૩) ભાવાર્થ - વેદના સમુદ્ધાત - જોડે આત્મ ત વેદના ઉત્પન્ન થવાથી તેની અદર આત્માનું ત મયપણું 'થઈ જેવું' અને તેમા ધણાજ ક્રમેનો ક્ષય થવો તેનું નામ વેદના સમુદ્ધાત. અ્યારે જીવને અત્યંત વેદના શાય છે ત્યારે પોતાના આત્મ પ્રદેશો બહાર નીકળે તે નીકળેલા આત્મ પ્રદેશથી પોતાજીનો ભાગ પૂરી રે અને લાંબાકાળે સોગવવા લાયક ક્રમેને ઉદીરણ કરી ખેચી, વર્તમાન કાળે સોગવી હે. જો કે તે વખતે તેટલા ક્રમેનિ ક્ષય થાય પણ હુ ખ ઉપર દ્રેષ નયવા હામ વોય થવાથી ફરી અશ્વતા વેદનીમ ક્રમેજન ધણાજ બધાય છે

અશ્વતા વેદનીમનો જ સમુદ્ધાત થાય. પણ શાતાવેદનીમનો સમુદ્ધાત ન થાય કારણ કે જેની શાંતિ ન થાય તેને માટે સમુદ્ધાત હોય પણ શાંતિ થાય તેને માટે સમુદ્ધાત ન હોય. વેદના સમુદ્ધાતનો કાગ અત્યુદ્ધતનો છે.

કપાય સમુદ્ધાત - જોડે અ્યારે જીવને તીવ્રકપાય થાય ત્યારે કપાયની પ્રગળતાથી જોડીભાવ તન્મયતાના યોગે પોતાના આ મપ્રદેશો બહાર નીકળે છે નીકળેલા જીવ પ્રદેશથી પોતાજીનો ભાગ પૂરી રે છે અને લાંબા કાળે ભોગવવા લાયક કપાયને ઉદીરણ

કરી, જેથી વર્તમાન કાળે ભોગવી લે છે તેથી તે કર્મોનાં તો ક્ષય થાય પણ અશુભ પરિણામ વડે ખીજા નવા કર્મ ઘણા બંધાય છે તે કષાય સમુદ્ધાતનો કાળ અતર્મુહૂર્તનો છે, ને પછીથી આત્મપ્રદેશો શાત થઈ જાય છે

૩. મરણ સમુદ્ધાત - એટલે જ્યારે જીવને અતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય ખાકી હોય ત્યારે આત્માના પ્રદેશોને જે ગતિમા જવાનું હોય ત્યાંથી લખાવે છે અને અતર્મુહૂર્તનું આયુષ્ય ભોગવી લે છે આ વખતે તે જીવ સખધીના ખાકી રહેલા કર્મોના ક્ષય કરે છે, પણ તે સમુદ્ધાતથી નવા કર્મો આયુષ્યના બંધાતા નથી મરણ સમુદ્ધાત અસમાધીવાળો જીવ કરે છે

૪. વૈકિંચ સમુદ્ધાત :- વૈકિંચ લખિયવાળો જીવ વૈકિંચ શરીર નામકર્મ શુકત હોય તે સમુદ્ધાત કરવા માટે પોતાના આત્મપ્રદેશોને, સ્વ શરીરથી બહાર કાઢી, શરીર પ્રમાણે બંડો અને સખ્યાત જોજન પ્રમાણે લાખો બંડ રચીને, પૂર્વ ઉપાર્જિત વૈકિંચ નામકર્મના ઘણા પરમાણુઓને ઉઠેરી, તેમને નિર્જરવા પૂર્વક વૈકિંચ શરીર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગળોને અહણુ કરી, જેવા બનાવવા હોય તેવા વૈકિંચ શરીર કરે તે વૈકિંચ સમુદ્ધાત કહેવાય

૫. તૈજસ સમુદ્ધાત - જ્યારે જીવને તૈજસ સમુદ્ધાત કરવી હોય ત્યારે તૈજસ નામકર્મ વડે, જેના ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકવી હોય ત્યાંથી આત્મપ્રદેશો લખાવે અને તૈજસ પુદ્ગળો અહણુ કરી તેના ઉપર મૂકે અને તે લેશ્યા જો શીતલ હોય તો તેને શાત કરે ને ઉષ્ણ લેશ્યા હોય તો બાળી નાખે છે તૈજસ સમુદ્ધાતનો કાળ અતર્મુહૂર્તનો છે

૬. આહારક સમુદ્ધાત-કેઈ લખિયવત ચૌદપૂર્વધારી પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીર બહાર કાઢી, બંડ રચી, પૂર્વબદ્ધ આહારક શરીર નામ કર્મના ઘણા પુદ્ગળોને ઉઠેરીથી ઉઠ્યાવલિમા નાખી,

દર્શનમાં લાવી નિર્જડવા પૂર્વક આહારક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો લઈને મુંઠા હાથ પ્રમાણ શરીર કરે અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે તીર્થ કંઈની જાણી જોવા અથવા કોઈ સૂક્ષ્મ શકાનું સમાધાન કરવા મોકલે. તે આહારક શરીર ત્યાં જઈ જતમુંદૂતમાં પાછું આવી વિસરાણ થઈ જાય છે. જોકે જીવ જોકે ભવ આથી આહારક સમુદ્ધાત જન્મ જોકે વખત અને ઉત્કૃષ્ટ બે વખત કરે અને સર્વ ભવ આથી ચાર વખત કરે, પછી અવશ્ય તે જ ભવે મોક્ષ જાય.

૭ કેવળી સમુદ્ધાત જોલે જ્યારે કેવળી ભગવાનને સમુદ્ધાત થવાની હોય ત્યારે તેમના આત્મપ્રદેશો બહાર નીકળીને ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ હઠ કરે. બીજે સમયે તે પ્રદેશો ઉત્તર દક્ષિણ દેવાય, ત્રીજે સમયે પૂર્વ પશ્ચિમ દેવાય. ચોથે સમયે આતરાપુરે અને પાંચમે સમયે તે આતરા સહરે, છઠે સમયે ઉત્તર દક્ષિણના આત્મ પ્રદેશો સહરે. સાતમે સમયે પૂર્વ પશ્ચિમના આત્મ પ્રદેશો સહરે અને આઠમે સમયે હઠ સહરે છે, કેવલી સમુદ્ધાત વડે ધણાં કર્મનો ક્ષય કરે અને વેદનીય કર્મ અને આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ સરખી કરે.

નારદી અને વાયુકાયના હઠકે વેદની, કપાય, મરણ અને વૈદ્યિય જો ચાર સમુદ્ધાત હોય છે. પૃથ્વી, અપ, તેડી, વનસ્પતિ અને ત્રણ વિગલેદ્રિય જો સાત હઠકે વેદના, કપાય અને મરણ જો ત્રણ સમુદ્ધાત છે. દેવતાના તેર હઠકે અને ત્રિર્થવ્યપચેદ્રિયનો જોકે જો ૧૪ હઠકા વેદના, કપાય, મરણ, વૈદ્યિય અને તૈજસ જો પાંચ સમુદ્ધાત છે અને મનુષ્યના હઠકે સાત સમુદ્ધાત છે. સમુદ્ધિમ તિર્થંથ પચેદ્રિય, સમુદ્ધિમ મનુષ્ય, યુગલિયા નવગ્રવેષક અને પંચ અનુત્તર વિમાન જોટલામા વેદના કપાય અને મરણ જો ત્રણ સમુદ્ધાત હોય છે.

(૪) છત્રસ્થ સમુદ્ધાત—સાત સમુદ્ધાતમાથી પ્રથમની છ

સમુદ્ધાત છદ્ધસ્થને છે, મનુષ્યના દડકમાં છએ સમુદ્ધાત છે અને બાકીના દડકોમાં સમુચ્ચ સમુદ્ધાતમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે તેટલી સમુદ્ધાત લેવી

(૫) કેવળી સમુદ્ધાત સાત સમુદ્ધાતમાંથી એક સાતમી કેવળ-સમુદ્ધાત એ કેવળી સમુદ્ધાતના નામથી ઓળખાય છે. કેવળી સમુદ્ધાત મનુષ્યના દડકમાં છે શેષ ત્રેવીસ દડકમાં નથી જે જીવને આયુષ્યકર્મ અદ્ય રહેલ હોય અને વેદની નામ-તથા ગોત્ર કર્મ ધણાં હોય તો આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ જેટલી વેદની યાદિ ત્રણ કર્મની સ્થિતિ સમાન કરવા માટે કેવળી સમુદ્ધાત કરે. તે કેવળી સમુદ્ધાતનો કાળ આઠ સમય પ્રમાણે છે

કેવળી સમુદ્ધાતવાળા ત્રીજે ચોથે ને પાચમે એ ત્રણ સમયે અણાહારક હોય અને એ જ ત્રણ સમયે કેવલીને એક કાર્મણુ કાય યોગ હોય છે. (૨, ૬, ૭ મે સમયે ઔદારિક મિશ્ર અને ૧, ૮ મે સમયે ઔદારીક) યોગ હોય છે. વેદની (વગેરે ત્રણ) કર્મ અપાવવા નિમિત્તે કેવળી સમુદ્ધાત કરે છે

(૫૮) સંઘયણુ દ્વાર.

(૧) વ્યાખ્યા - હાડકાના સમુહની સંધીનુ બધારણુ તે સંઘયણુ સહનન અર્થાત્ શરીરના હાડકો દ્રઢ દ્રઢતર (દ્રઢતમ) કે શિથિલ બધ તેને સંઘયણુ કહે છે (૨) નામ - તે સંઘયણુ છ છે ૧. વજ્રઋષભનારાચ, ૨ ઋષભનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્ધનારાચ, ૫ કીલિકા, ૬ સેવાર્ત (૩) ભાવાર્થ - (૧) વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણુ એટલે વજ્ર=ખીલી, ઋષભ=પાટો અને નારાચ એટલે મર્કટ બધ (વાદરીને તેનું બચ્ચુ બે હાથે આકડા લીડાવે છે તેમ સાધના હાડકા માહોમાહે આકડે આકડા જોડેલા હોય તેને મર્કટ બધ કહે છે) એટલે હાડ ને બે પાસે મર્કટ બધ તેના ઉપર ખીણુ પાટાની પેઠે ફરતું હાડકું અને તેના ઉપર ત્રણે હાડકે આરપાર

ખીલી રૂપ હાકડુ, એવો અતિ દ્રઢ હાક સખીબધ તે વજ્રસખનારાય સઘયણુ ઠહેવાય છે

વજ્રસખનારાય સઘયણુવાળો કહી શિખેથી પશ્ચર ઉપર પડે તો તે પશ્ચરના ચૂરેચૂરા ઘઈ બાય પણ તેની હાડસધી ત્રુટે કે વણુટે નહિ એ પ્રથમ સઘયણુનો ધણી અતિ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે થકલી પદ્મીના દેવતામા ઉપજે અને કેહક કમ ખપાવી કેવળ જ્ઞાન પામી મોક્ષે પણ બાય અત્યંત દ્રઢતમ સધી જમરૂપ પહેલા સઘયણુ વિના બીજા સઘયણુનો ધણી મોક્ષ સાધી શકે નહિ, અતિ અશુભ અધ્યવસાયથી સાતમી નરકે પણ પ્રથમ સઘયણુ વાળો બાય છે

૨ ઋષભનારાય સઘયણુ એટલે જે પાસે મકંટ બધ અને ઉપર પાટો હોય તે ઋષભનારાય સઘયણુ ઠહેવાય એ ઋષભનારાય સઘયણુનો ધણી અતિ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે નવ ઐવેચક સુધી અને અતિ સકલિષ્ટ અધ્યવસાયે છઠી નરક સુધી બાય છે

૩ નારાય સઘયણુ એટલે જે પાસે મકંટ બધ હોય પણ ઉપર પાટો કે ખીલી ન હોય તે નારાય સઘયણુ ઠહેવાય એ સઘયણુનો ધણી અતિ ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે બારમા દેવલોક સુધી અને અતિ સકલિષ્ટ અધ્યવસાયે પાંચમી નરક સુધી બાય છે.

૪ અર્ધનારાય સઘયણુ એટલે હા સખીના એક પાસાએ મકંટ બધ અને બીજા પાસાએ ક્ષિલિકા હોય પણ બન્ને પાસાએ મકંટ બધ પાડે કે ખીલી ન હોય તે અર્ધનારાય સઘયણુ ઠહેવાય એ સઘયણુનો ધણી અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે ત્રી આ મા દેવલોક સુધી અને અતિ સકલિષ્ટ અધ્યવસાયે ચોથી નરક સુધી બાય છે

૫ ક્ષિલિકા સઘયણુ એટલે હાડ સખીબધ દ્રઢ એક ખીલીએ જ હોય પણ મકંટ બધ કે પાટો ન હોય તે ક્ષિલિકા

સઘયણ કહેવાય એ સઘયણનો ધણી અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે કરી છઠ્ઠા દેવલોક સુધી અને અતિ સંકલિષ્ટ અધ્યવસાયે ત્રીજી નરક સુધી જાય છે

૬ સેવાર્ત - એટલે હાડકાના છેડા એક બીજાની જોડે લાગેલા હોય એટલે અડેલા હોય પણ બીલી પાટો કે મર્કટ બધ ન હોય તે સેવાર્ત સઘયણ કહેવાય એ સઘયણવાળો અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે કરી ઉત્કૃષ્ટ ચોથા દેવલોક સુધી અને અતિ સંકલિષ્ટ અધ્યવસાયે છેવટ બીજી નરક સુધી જાય છે

(૪) દડકમા સઘયણ ગર્ભજ મનુષ્ય તથા ગર્ભજ તિર્યચના દડકે છ એ સઘયણ હોય પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિગલેન્દ્રિય તથા સમુદ્ધિગમ મનુષ્ય અને સમુદ્ધિગમ તિર્યચને એક સેવાર્ત સંઘયણ હોય નારકીનો ૧, દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ દડકે એકે સઘયણ નથી

તીર્થ કર, ચકવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ, તદ્ભવ મોક્ષગામી તથા અનુત્તર, વિમાનગામી મનુષ્ય અને અસંખ્યાતા આયુષ્યવાળા મનુષ્ય તથા તિર્યચોને પહેલુ જ સઘયણ હોય છે જીવાભિગમ સૂત્રમા ઔપચારિક રીતે બતાવ્યું છે કે સ્થાવરને એક સેવાર્ત સઘયણ છે

(૫૯) સસ્થાન (સઠાણ) દ્વાર

સઠાણ સસ્થાન એટલે જીવને શુભા શુભ લક્ષણવાળી શરીરની આકૃતિ અથવા આકાર વિશેષ હોય તેને સસ્થાન કહે છે તે સસ્થાન બે પ્રકારે છે એક જીવસબધી ને બીજું અજીવસબધી જીવસબધી સસ્થાન છ પ્રકારના છે તેના નામ-(૧) સમચતુરસ્ત્ર, (૨) ત્ર્યંગોષ્ઠ પરિમહળ, (૩) સાદિ, (૪) વામન, (૫) કુખજ અને (૬) હુડક

અજીવસબધી સસ્થાન પાચ પ્રકારના છે. તેના નામ

(૧) ચક્રરસ, (૨) ત્રસ, (૩) પરિમલ્લ સુકીને આકાર, (૪) વાટણ ગોળ હાંને આકાર, (૫) આચલ-લાળુ

જીવ સબધી સસ્થાનનું વર્ણન

૧ સમચતુરસ્ર સસ્થાન એટલે સમચોરસ આકાર જેમકે પર્વ કાસને બેઠા છતાં ચારે બાજુએ સરખા માપ થાય. તે આવી રીતે-જમણા ઠીંગણથી ઠાળા ઠીંગણ સુધીની જેટલી લંબાઈ થાય તેટલી જ ઠાળા ઠીંગણથી જમણા ખસે અને જમણા ઠીંગણથી ઠાળા ખસે તથા પર્વ ઠાળાના મધ્યભાગથી માથા સુધી જેમ ચારે લંબાઈ સરખી થાય. તે સમચતુરસ્ર સસ્થાન. અથવા પોતાના એકસા આઠ આંગુલ પ્રમાણ હેઠે બરાબ એવું સર્વાંગ સુદર લાલા લક્ષણવાળું તે સમચતુરસ્ર સસ્થાન બાબતું

૨ ત્ર્યમ્બક પરિમલ્લ સસ્થાન એટલે વલ્લુકની જેમ નાભી ઉપરનો ભાગ સુદર પ્રમાણેપેલ સુલક્ષણવાળા અને નાભીની નીચેનો ભાગ અત્યુદર અલક્ષણોપેલ હોય તે ત્ર્યમ્બક પરિમલ્લ સસ્થાન બાબતું

૩ સાદિ સસ્થાન એટલે આદિનું નાભિ નીચેનું સુલક્ષણ પ્રમાણેપેલ અને નાભીના ઉપરનું અત્યુદર અલક્ષણોપેલ હોય તે સાદિ સસ્થાન બાબતું

૪ વામન સસ્થાન તે ઠીંગણ સસ્થાન તેમા હાથ પગ નાના હોય છાતી પેટ પૂરા હોય તેથી ઠીંગણું દેખાય. ૫. કુમ્ભ સસ્થાન એટલે કુમ્ભનું તેમાં છાતી પેટફિત અને અવ્યવસ્થિત હોય તેથી ઠંદરુ દેખાય હાથ, પગ, શિર, ઠાઠ ઠીક હોય તે કુમ્ભ સસ્થાન બાબતું

૬ કુલ્લક સસ્થાન એટલે સર્વ અંગોપાંગ પ્રમાણ પગદાન, કુલ્લકાણ, કિનામિક, ખસીલીનક હોય તે કુલ્લક સસ્થાન બાબતું

નારકીનો ૧, પાંચ સ્થાવરના ૫, ત્રણ વિગલેદ્રિયના ૩, સમુદ્ધિમ તિર્થંચપચેદ્રિય તથા સમુદ્ધિમ મનુષ્ય એટલાને એક હુંડક સંસ્થાન છે.

દેવતાના ૧૩ હુંડકમા એક સમચતુરસ્ર સંસ્થાન છે. ગર્ભજ તિર્થંચ પચેન્દ્રિય અને ગર્ભજ મનુષ્યના ૬૩૬ છે એ સંસ્થાન છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પાંચ સ્થાવરના ૬૩૬ હુંડક સંસ્થાન છે. તે પાચેના સંસ્થાન જુદા જુદા કહે છે પૃથ્વીનું સંસ્થાન મસુરની દાળ તથા ચક્રમાને આકારે છે પાણીનું સંસ્થાન પાણીના પરપોટાને આકારે છે. તેઉનું સંસ્થાન સોયના બારાની અણિયોને આકારે છે વાયુનું સંસ્થાન ધળ પતાકાને આકારે છે વનસ્પતિનું સંસ્થાન નાના પ્રકારનું છે

વાયુકાય વૈકિય શરીર કરે તો પણ ધળપતાકાના જેવા સંસ્થાન કરે, ગર્ભજ તિર્થંચપચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય તથા બારમા દેવલોક સુધીના દેવો ઉત્તર વૈકિય શરીર કરે તો તે ઘણા પ્રકારના આકારે સંસ્થાને કરી શકે છે નવગ્રીવેયક તથા પાંચ અનુત્તર વાસી-દેવોને ઉત્તર વૈકિય કરવાની શક્તિ છે પણ તેવા શરીરનું તેમને પ્રયોજન નહી હોવાથી કદીએ ઉત્તર વૈકિય શરીર કરતા નથી નારકી ઉત્તર વૈકિય શરીર કરે તો તે પણ શરીર હુંડક સંસ્થાને જાણુવી તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, વાસુદેવ, બલદેવ અને અસંખ્યાતા આયુષ્યવાળા મનુષ્ય તથા તિર્થંચોને એક પ્રથમ સંસ્થાન હોય છે

(૬૦) પ્રાણુ દ્વાર.

પ્રાણુ એટલે આત્માનું જીવન લક્ષણ, આ જીવતો છે એમ પ્રાણુથી જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ છે પ્રાણુને ધારણ કરે તે પ્રાણી જીવ કહેવાય છે પ્રાણુ જો પ્રકારે છે—(૧) દ્રવ્યપ્રાણુ અને (૨) બાવપ્રાણુ શરીર સબધી પાંચ ઇન્દ્રિયો, ત્રણ યોગ, શ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષરૂપ બાહ્યપ્રાણુ તે દ્રવ્યપ્રાણુ અને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને બાવપ્રાણુ

આયુષ્ય, સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય, મનબળ, વચનબળ, કાયબળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એ ૬૨ દ્રવ્ય પ્રાણ છે જ્ઞાન દર્શન, મુખ અને વીર્ય એ ચાર ભાવ પ્રાણ છે

પાંચ સ્થાવર ને સ્પર્શેન્દ્રિય કાયબળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એમ ચાર પ્રાણ હોય છે. યથા વિગેરે જે ઇન્દ્રિયને ઉપર કહેલા ચાર પ્રાણની સાથે રસેન્દ્રિય અને વચનબળ સહિત ૭ પ્રાણ હોય છે. કીડી, માકુ, આચ- વિગેરે તેષ્ટેન્દ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા ૮ પ્રાણોની સાથે શ્રોત્રેન્દ્રિય સહિત સાત પ્રાણ હોય છે. માખી જમરા વિગેરે ચૌરેન્દ્રિય જીવોને ઉપર કહેલા સાત પ્રાણોની સાથે ચક્ષુરેન્દ્રિય સહિત આઠ પ્રાણ હોય છે.

અસંસી તિર્થંચ પચ્ચેન્દ્રિયને ઉપર કહેલા આઠ પ્રાણોની સાથે શ્રોત્રેન્દ્રિય સહિત નવ પ્રાણ હોય છે અને સમુચ્છિન્ન મનુષ્યને વચનબળ નહીં હોવાથી અને શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ પૂરી ન કરે માટે તેને સાત કે આઠ પ્રાણ હોય છે. સંસીના સોઢે ૬૪કમા ૬૨ પ્રાણ છે. પ્રાણની સાથે જીવને જે વિયોગ થાય તેનું નામ મરણ કહેવાય છે.

(૬૧) દેવ ક્ષાત્ર

દેવના પ્રાણ પ્રકાર (૧) ભવ્ય દ્રવ્યદેવ, (૨) નરદેવ (૩) ધર્મદેવ, (૪) દેવાધિદેવ (૫) ભાવદેવ ૧ મનુષ્ય અથવા તિર્થંચ પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાંથી જેને દેવતાના ભવમાં ઉપજવાની યોગ્યતા છે અને તે આવતા ભવે દેવ પણે ઉપજશે એવા જીવો ભવ્ય દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે. ૨ ચૌદ રત્ન, નવનિધાન જેને હોય તે નરદેવ ૩ સાધુના સત્તાપીસ શુણ્ણ સહિત હોય તે ધર્મદેવ. ૪ / બ્રાહ્મણ સહિત અઠારદોષ સહિત તથા યોગીસ અતિશય પાત્રીસ વાણીના શુણ્ણ વગેરે અનવશુણ્ણ સહિત ધર્મના પ્રવર્તક હોય તે દેવાધિદેવ ૫ ચાર નિકામના દેવો તે ભાવદેવ. ભવ્ય દ્રવ્ય દેવની સ્થિતિ જ્યન્ય

અતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લેપમની કહી છે નરદેવની જઘન્ય સ્થિતિ સાતસો વરસની ઉત્કૃષ્ટ ચોરાસી લાખ પૂર્વની કહી છે ધર્મદેવની જઘન્ય સ્થિતિ અતર્મુહૂર્તની ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઉણી પૂર્વકોડીની કહી છે. દેવાધિદેવની જઘન્ય અહોતેર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ ચોરાસી લાખ પૂર્વની કહી છે ભાવદેવની જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની જણવી

ભવ્ય દ્રવ્યદેવચ્ચવીને દેવતા થાય નરદેવચ્ચવીને નરકે જાય અથવા આશિત્ર અહણ કરીને ધર્મદેવ થાય તો સ્વર્ગે અથવા મોક્ષે જાય છે ધર્મદેવ કાળ કરીને વૈમાનિક દેવ થાય અથવા મોક્ષમા જાય છે. અને ભાવદેવ ચ્ચવીને બાહર પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, મનુષ્ય અને તિર્યચ પચેન્દ્રિય એ પાંચ દંડકમા જાય છે સર્વથી થોડા નરદેવ હોય તેથી દેવાધિદેવ સખ્યાત ગણા હોય તેથી ધર્મદેવ સખ્યાત ગણા હોય તેથી ભવ્ય દ્રવ્યદેવ અસખ્યાત ગણા હોય તેથી ભાવદેવ અસખ્યાત ગણા બાણુવાં

ભવ્ય દ્રવ્યદેવને વિષે યુગલીઆ મનુષ્ય તથા યુગલીઆ તિર્યચ અને સર્વાર્થ સિદ્ધનાદેવ વિના બાકીના સર્વ સ્થાનકેથી છવો આવી ઉપજે નરદેવને વિષે દેવતાના તેર દંડકને પહેલી નરકના નિકળ્યા છવો આવી ઉપજે ધર્મદેવને વિષે છત્રી ને સાતમી નરક તથા તેહ, વાયુ અને યુગલીઆ મનુષ્ય તથા યુગ આ તિર્યચ એટલા વર્જિને બાકીના સર્વ સ્થાનકમાથી નીકળેલા છવો આવીને ઉપજે દેવાધિદેવમા કિલ્વીષિયા સિવાય વૈમાનિક દેવલોકના દેવો તથા પહેલી ત્રણ નરકમાથી નીકળેલા છવો આવીને ઉપજે

ભાવદેવને વિષે સસી-અસસી તિર્યચ પચેન્દ્રિય અને સત્રી મનુષ્યમાથી નીકળેલા છવો આવીને ઉપજે, ભવ્ય દ્રવ્યદેવનું આતર પડે તો જઘન્ય દસ હજાર વર્ષને અતર્મુહૂર્ત અધિક ઉત્કૃષ્ટ અનંતા કાળનું આતર પડે નરદેવનું જઘન્ય એક સાગર બાએર, ઉત્કૃષ્ટ

અર્ધપુરુષ પરાવર્તન દેશે ઉલ્લુ ધર્મદેવનું જ ભોજન અને જ
અર્ધપુરુષ પરાવર્તન દેશે ઉલ્લુ દેવાધિદેવનું આતર નથી. ભાવદેવનું
જનન અતર્ક્યુતનું ઉત્કૃષ્ટ અનતાકાળનું આતર બાણનું

ભવ્ય દ્યોદેવતા જેને વૈદ્યિક લખિયા ઉપલ્લ હોય તેને
નરદેવને તો હોય જ, ધર્મદેવતા જેને હોય તેને, ભાવદેવને તો
હોય જ, એવાર વૈદ્યિકરૂપ કરે તો જનન્ય ૧-૨-૩ ઉત્કૃષ્ટા સખ્યા
કરે. શક્તિતો અસખ્યાતારૂપ કરવાની છે પણ કરે નહિ. દેવાધિદેવની
શક્તિ મણી છે પણ કરે નહિ. સમઠણા એટલે દેવનો દેવ પણ રહે
તો કેટલોકાણ રહે તેને સચ્ચિદાનંદ કહે છે. ભવ્ય દ્યોદેવની સમિઠણા
જનન્ય અતર્ક્યુતની ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પદ્મોપમની નરદેવની જનન્ય
સાતસો વર્ષની ઉત્કૃષ્ટી ચારાસી લાખ પૂર્વની ધર્મદેવની જનન્ય
એક સમઠની ઉત્કૃષ્ટ દેશેરણિ પૂર્વકોપીની દેવાધિદેવની જનન્ય
બહોતેર વધની, ઉત્કૃષ્ટી ચારાસી લાખ પૂર્વની. ભાવદેવની જનન્ય
૬૨ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટી તેત્રીસ સામરોપમની.

દેવતાના તેર હઠકમાં એક ભાવદેવ છે તિર્થંક પદ્મદ્રિપતા
૬૬૭માં એક ભવ્ય દ્યોદેવ છે મનુષ્યના ૬૬૭માં ભાવદેવ વર્ણને
શેષ વ્યાર દેવ છે પાચસ્માવર. પ્રણુ વિમલોન્દ્રમ અને એક નરકને
એ નવ હઠકમાં એક દેવ નથી

(૬૨) ગતિ આગતિ દ્વાર

(૧) ૬૬૭માંથી ગતિ તે ૫૬૭માંના કેટલા સેદર્માં ભવ્ય
નરકના ૬૬૭માંના ૪૦ સેદર્માં ભવ્ય તે ૧૫ કર્મ સૂમિ અને ૫ સૂરી
તિર્થંક એ વીસના અપર્માસા ને પર્માસા મળી ૪૦ સેદર્માં પહેલીથી છઠી
નરક સુખીના ભવ્ય આતમી નરકવાસા પાચ સૂરી તિર્થંકના અપર્માપ્તાને
પર્માપ્તા એ ૧૦ સેદર્માં ભવ્ય. દેવતાના ૧૩ ૬૬૭માંથી બીજા
દેવસોઠ સુખીના દેવ, ૪૬ સેદર્માં ભવ્ય તે ૪૦ તો નરકના ૬૬૭માં
ભવેની ગતિના સેવા. તેમાં જાદર પૃથ્વી, પાણી ને વનસ્પતિ એ

૩ ના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા એ ૬ લેખવતાં ૪૬ જાણવા. બીજા કિલ્વીપીથી આઠમા દેવલોક સુધીના નરકના ૬૭૭૫૮ ૪૦ લેહમાં જાય નવમાં દેવલોકથી સર્વાર્થ સિદ્ધ સુધીના ૧૫ કર્મભૂમિના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા એ ૩૦ લેહમાં જાય.

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ અને ત્રણ વિગલેદ્રિય એ ૬૬૭૭૬૬-વાલા ૧૭૬ લેહમાં જાય તે ૧૦૧ ક્ષેત્રના સમુર્ધિમ મનુષ્યના અપર્યાપ્તા, ૪૮ લેહ તિર્થંચના અને ૧૫ કર્મભૂમિના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા મળી ૩૦ એમ સર્વે ૧૭૬ લેહ જાણવા તેઉ વાયુ તિર્થંચના ૪૮ લેહમાં જાય તિર્થંચ પચ્ચેદ્રિયના ૬૭૭૫૮થી સહી તિર્થંચ પચ્ચેદ્રિય પાંચસો સત્યાવીસ લેહમાં જાય તે ૫૬૩માંથી નવમા દેવલોકથી તે સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી ૧૮ જાતના દેવતાના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા એ ૩૬ લેહ વર્જવા.

અસંજી તિર્થંચ પચ્ચેદ્રિય, ત્રણસો પચ્ચાણુ લેહમાં જાય તે ૧૫ કર્મભૂમિ, ૫૬ અંતરદ્વીપાના મનુષ્ય, ૧૦ ભવનપતિ, ૧૫ પરમાધામી, ૧૬ વાણુવ્યંતર, ૧૦ જંભકા, અને પહેલી નરક મળી ૧૨૩ના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા મળી ૨૪૬ થયા તેમાં વળી ૪૮ લેહ તિર્થંચના તથા ૧૦૧ ક્ષેત્રના સમુર્ધિમ મનુષ્યના અપર્યાપ્તા લેખવતાં ત્રણસો પચ્ચાણુ જાણવા.

મનુષ્યના ૬૭૭૫૮થી ૫૬૨ કર્મભૂમીના મનુષ્ય પાંચસો ત્રેસક લેહમાં જાય. ૫ દેવકુરૂ ૫ ઉત્તરકુરૂ એ ૧૦ એકસો અઠમાવીસ લેહમાં જાય તે ૧૦ ભવનપતિ ૧૫ પરમાધામી ૧૬ વાણુવ્યંતર ૧૦ જંભકા ૧૦ જ્યોતિષિ પેલુ બીજુ દેવલોક અને પેલાકિલ્વીપી એ ૬૪ જાતના દેવતાના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા મળી ૧૨૮ લેહ જાણવા.

૫ હરિવાસ, ૫ રમ્યક્રવાસ, એ ૧૦ના નીકળ્યા એકસો છવીસ લેહમાં જાય તે ૧૨૮માંથી પહેલા કિલ્વીબિના બે લેહ વર્જવા શેષ

તિર્યંચ, પાચ અસરી તિર્યંચ, એમ ૧૧૧ ના પર્યાસા, જ્યોતિષીનાં એક દડક અને વૈમાત્રિકના દડકમા ઓઘે તથા પહેલા દેવલોકમાં પચાસ લેદવાલા આવે તે ૧૫ કર્મભૂમિ, ૩૦ અકર્મભૂમિ ને ૫ સંસી તિર્યંચ એમ ૫૦ ના પર્યાસા. ણીજ દેવલોકમા ૪૦ લેદના આવે તે પૂર્વોક્ત ૫૦માંથી ૫ હેમવચ, ૫ એરણ્યવચ એ ૧૦ના પર્યાસા વર્જ્યા.

પહેલા કિલ્વીષિમાં ૩૦ લેદના આવે તે પૂર્વોક્ત ૪૦માંથી ૫ હરિવાસ, ૫ રમ્યકવાસ એ ૧૦ના પર્યાસા વર્જ્યા ત્રીજ દેવલોકથી આઠમા દેવલોક સુધી છ દેવલોક, નવ લોકાતિથ, બે કિલ્વીષિ એટલામાં ૨૦ લેદના આવે તે પૂર્વોક્ત ૩૦માંથી ૫ દેવકુરૂ, ૫ ઉત્તર કુરૂ એ ૧૦ ના પર્યાસા વર્જ્યા, નવમા દેવલોકથી તે સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીમા ૧૫ લેદના આવે તે ૧૫ કર્મભૂમિના પર્યાસા લેવા.

" પૃથ્વી, પાણી, વનરપતિ એ ૩માં ૨૪૩ લેદના આવે તે ૧૭૬ જાવાના લેવા ને તેમા જવનપતિથી માડીને પહેલા કિલ્વીષિ સુધી ૬૪ જાતના દેવતાના પર્યાસા ભેગવતા ૨૪૩ લેદ જાણવા. ઉપરતા દેવતા ચ્યવીને ણાદરમા જાય, સૂક્ષ્મમા ન જાય, કારણ કે સૂક્ષ્મનાં અપર્યાસામા તેજુ લેશ્યા નથી તેઉ, વાયુમા તથા ત્રણ વિગલેન્દ્રિયમાં ૧૭૬ લેદના આવે તે ૧૭૬-લેદમા જાય તે લેવાં એ ૧૭૬ ની લટ કહેવાય છે.

તિર્યંચના દડકમા સસી તિર્યંચમા ૨૬૭ લેદવાલા આવે તે ૯૯ જાતના દેવતામાંથી નવમા દેવલોકથી સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી ૧૮ વર્જતા શેષ ૮૧ જાતના દેવતા અને ૭ નરક એ ૮૮ ના પર્યાસામા ૧૭૬ની લટ ભેગવતા ૨૬૭ લેદ જાણવા, અસરી તિર્યંચમા ૧૭૬ની લટવાળા આવે એટલે ૧૭૬ લેદવાળા આવે

મનુષ્યના દડકમા ૫૬૨ કર્મભૂમિના મનુષ્યમાં ૨૭૬ લેદના આવે તે ૧૭૬ની લટમાંથી તેઉ વાયુના આઠ વર્જવા શેષ ૧૭૬

તેમાં ૬૬ જાતના દેવતા અને પહેલી ૭ નરક એમ ૧૦૫ ના પર્યાપ્તા ભેગવતા ૨૭૬ લોક બાણુવા.

ત્રીસ અકર્મભૂમિમાં ૨૦ લોકના આવે તે ૧૫ કર્મભૂમિ ને ૫ અતીતિર્થંકર એ ૨૦ના પર્યાપ્તા લોક. છપ્પન જાતશ્રીપર્યા ૨૫ લોકવાળા આવે તે છપ્પનના ૨૦ સાથે ૫ અસત્રીતિર્થંકરના પર્યાપ્તા હિમેસ્તા ૨૫ લોક બાણુવા. સમુદ્ધિષ્ઠ મનુષ્યમાં ૧૭૧ લોકના આવે તે ૧૭૬ની લટમાંથી તેથી વાણુના આઠ વર્ગવા.

(૩) તીર્થંકર આદિ બ્રાહ્મણ આગતિ અને ગતિ. તીર્થંકર દેવમાં આગત ૩૮ લોકની તે ૧૨ દેવલોક, ૬ લોકાતિક, ૬ પ્રેવેશક, ૫ અનુત્તરવિમાન ને ૩ નરકપહેલી. એ ૩૮ ના પર્યાપ્તાની. ગત ભ્રાજની.

ચક્રવર્તિમાં આગત ૮૨ લોકની તે ૬૬ જાતના દેવતા માંથી, ૧૫ પરમામાત્રી, ૩ કિલ્લીયિ એ ૧૮ વર્ગવા એમ ૮૧ જાતના દેવતાને પહેલી નરક એ ૮૨ લોકના પર્યાપ્તાની ગત ૧૪ લોકની તે ૭ નરકના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા એ ૧૪ ની લેવી. પશુ દીક્ષા લીએ તેા વૈમાનિકમાં કે બ્રાહ્મણ બધા. જળદેવમાં આગત ૮૩ લોકની તે ચક્રવર્તિના ૮૨ પૂર્વે કહ્યા તેને એક બીજી નરક વધી એમ ૮૩ની. ગત ૭૦ લોકની તે ૧૨ દેવલોક, ૬ લોકાતિક, ૬ પ્રેવેશક ને ૫ અનુત્તરવિમાન એ ૩૫ ના પર્યાપ્તા ને અપર્યાપ્તા એમ ૭૦ની અને બ્રાહ્મણ પશુ બધા.

વાયુદેવમાં આગત ૩૨ લોકની તે ૧૨ દેવલોક, ૬ લોકાતિક ૬ પ્રેવેશક એ ૩૦ને પહેલી એ નરક એમ ૩૨ના પર્યાપ્તાની અને ગતિ ૧૪ બ્રાહ્મણી તે ૭ નરકના પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા.

કેવળીમાં આગત ૧૦૮ લોકની તે ૬૬ લોક દેવતામાંથી, ૧૫ પરમામાત્રીને ૩ કિલ્લીયિ એ ૧૮ વર્ગવા એમ ૮૧ રહ્યા ને ૧૫

કર્મભૂમિ ૫ સંગ્રાતિર્થ'એ એમ ૧૦૧ ને ૪ નરક પહેલીને બાહર પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ એમ ૧૦૮ના પર્યાપ્તાની ગત મોક્ષની.

સાધુમાં આગત ૨૭૫ લેહની તે ૧૭૬ની લટમાંથી તેઉ વાયુના આઠ વર્ગ'તા શેષ ૧૭૧ તેમા ૬૬ જાતના દેવતા અને પહેલી પાંચ નરક લેગવતાં ૨૭૫ની ગત બલદેવની જેમ ૭૦ લેહની. અને મોક્ષની.

આવકમાં આગત ૨૭૬ લેહની તે પૂર્વે ૨૭૫ કહ્યા તેમાં છઠી નરક વધી એ ૨૭૬ની ગત ૪૨ લેહની ને ૧૨ દેવલોક, નવ લોકાતિક. એ ૨૧ના અપર્યાપ્તા, તે પર્યાપ્તાની. સ્મર્યકેતવ દક્ષિમાં આગત ૩૬૩ લેહની તે ૬૬ જાતના દેવતાના પર્યાપ્તા, ૧૦૧ સમુચ્છિમના અપર્યાપ્તા, ૧૦૧ સંસ્રી ચતુષ્થના પર્યાપ્તા, ૧૫ કર્મભૂમિના અપર્યાપ્તા, ૭ નરકના પર્યાપ્તા અને ૪૮ તિર્થ'અમાંથી તેઉ વાયુના આઠ વર્ગ'યા શેષ ૪૦ રહ્યા તે એ સર્વ થઈને ૩૬૩ ની ગત ૨૨૨ની તે ૮૧ જાતિના દેવતા તે ૬૬માંથી ૧૫ પરમા ધામીને ૩ કિલ્વીષિ એ ૧૮ લેહ વર્ગ'યા તે, ને ૧૫ કર્મભૂમિ, ૫ સસ્રી તિર્થ'અને ૬ નરક એમ ૧૦૭ના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા બસે ચઉક અને ૩ વિગલેદ્રિયના અપર્યાપ્તા અને ૫ અસસ્રી તિર્થ'અના અપર્યાપ્તા એમ ૨૨૨ની.

મિથ્યાત્વીમાં આગત ૩૭૧ લેહની તે પૂર્વેની સમજિત આશ્રી ૩૬૩ કહ્યા તેમા તેઉ વાયુના ૮ વંધ્યા ગત ૫૫૩ લેહની તે ૫૬૩માંથી ૫ અનુચર વિમાનના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા એ ૧૦ વર્ગ'યા શેષ ૫૫૩ની.

સ્ત્રી વેદ પુરુષવેદ એ બેમા ૩૭૧ લેહની આગત તે મિથ્યાત્વીની ચેકે. ગત પુરુષની ૫૬૩ની સ્ત્રી વેદની ૫૬૧ની, તે સાતમી નરકના બે લેહ વર્ગ'યા. નપુ સક વેદમાં આગત ૨૮૫ લેહની તે ૬૬ જાતના દેવતાના પર્યાપ્તા, ૧૭૬ની લટ ૭ નરકના પર્યાપ્તા એ ૨૮૫ની મહેદ્દિક દેવ ચ્યવીને જન્મ નપુસક ન થાય

પણ કૃત નપુસક વેદ સમજવા (જેમકે ગરિય અણુગાર) અત
પદ્મ સેદની, નારસી દેવતા જે અતિમા બચ ત્યા અર્પાપ્તા થઇને જ
મરે છે અપર્પાપ્તા મરે નહિ. માટે નારસી દેવતાની અતિમા
અપર્પાપ્તાના સેદ જણવા નહિ.

૪ ઉત્પન્ન અવન-કલિસંચયા એટલે એક સમયમા
એથી માંડીને સંખ્યાતા ઉપજે તે ૧૬ હકમા છે, પાચ સ્થાવર વર્તવા
અકલિસંચયા એટલે એક સમયમાં અસંખ્યાતા ઉપજે તે
વનસ્પતિ વર્તિને ૨૭ હકમા અસંખ્યાતા ઉપજે કૃત મનુષ્યના
હકે સરી મનુષ્યમા અકલિ સંચયા નથી કેમકે સરી મનુષ્ય
ઓગણુત્રાસ આકે સંખ્યાતા છે અર્થાત્ કલિસંચયા છે 'પણ' સમુ
ચિંતમ મનુષ્યમા કલિસંચયા, અકલિ સંચયા અને અવકલચ એ
ત્રણે લાભે. વનસ્પતિમા અસંખ્યાતાને સ્થાનકે 'અસંખ્યાતા' અને
અનતાને સ્થાનકે અનતા ઉપજે એકેક સમયે 'સમયે અવકલચ
એટલે એક સમયે એક ઉપજે તે પાચ સ્થાવર વર્તિને એવ ૧૬
હકમા છે પાચમા વર્ગ મૂળને છઠા વર્ગ મૂળથી શુદ્ધિયે ને એટલે
અક આવે તેટલે અકે ગર્ભજ મનુષ્ય હોય અથવા બ્રહ્માના અકને
છન્નુ વખત શુદ્ધવાથી જે અક આવે તેટલે અકે ગર્ભજ મનુષ્ય
હોય એ ઉદ્દૃષ્ટ આથી જાણવું ગર્ભજ મનુષ્યના ૨૬ અકમા યોનિમાં
મસ્તારાનો સમાવેશ થાય છે કારણ કે ૨૬ અક એટલા મનુષ્યને
રહેવા માટે પૂરતી જગ્યા જાડીદ્રીપમા નથી. યોનિમા મસ્તાર
એકથી નવ લાખ ઉત્પન્ન થઇને મરે છે

ઉત્પન્ન અવન-બોલીસે ૬૬૩૧ પાચ સ્થાવર વર્તિને એવ
૧૬ હકમા અવન્ય એક જે ત્રણ ઉપજે અને અથવે. પાચ સ્થા
વરમા એક જે ત્રણ ઉપજતા તથા અવનતા નથી. પણ પૃથ્વીઆદિ,
આર આવરમ ૭ સંખ્યાતા અને વનસ્પતિમા અનતા ઉપજે અને
અથવે ૭ માટે અવન્ય ઉપજવા અથવામા ન લીધા.

૧૧ પતિ વર્તિને ૨૭ હકમા ઉદ્દૃષ્ટા સંખ્યાતાને કામે

સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા ને ઠામે અસંખ્યાતા ઉપજે. સ્થવે, અને વનસ્પતિમા સંખ્યાતાને ઠામે સંખ્યાતા, અસંખ્યાતાને ઠામે અસંખ્યાતા અને અનંતાને ઠામે અનંતા ઉપજે તથા સ્થવે છે

(૫) ઉવવાય દ્વાર.

કયા દંડકમાં કેટલા દંડકના ઉપજે :- નારકીને ૧, દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ દંડકમાં બે દંડકના આવીને ઉપજે તે મનુષ્ય અને તિર્યચ પચેન્દ્રિય એ બે દંડકના ઉપજે. પૃથ્વી પાણી વનસ્પતિ એ ૩ દંડકમા ૨૩ દંડકના આવી ઉપજે તે એક નરકમાં વળે.

તેઉ વાયુ તથા ત્રણ વિગલેન્દ્રિય અને અસરી તિર્યચ પચેન્દ્રિયમા દશ દંડકના આવી ઉપજે તે ૫ સ્થાવર, ૩ વિગલેન્દ્રિય, અને તિર્યચ પચેન્દ્રિય તથા મનુષ્ય એ ૧૦ના ઉપજે સરી તિર્યચ પચેન્દ્રિયમા ૨૪ દંડકના ઉપજે

ગર્ભ મનુષ્યમા તેઉ વાયુ વર્જિને શેષ ૨૨ દંડકના ઉપજે સમુર્જિષ્ઠ મનુષ્યમા આઠ દંડકના ઉપજે તે પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, ૩ વિગલેન્દ્રિય, તિર્યચ પચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય એ ૮ દંડકના ઉપજે. યુગલ્લીઆમા મનુષ્ય તથા તિર્યચ પચેન્દ્રિય એ બે દંડકના ઉપજે

(૬) ચવણુ ચ્યવીને કેટલા દંડકમાં જાય - નરકના દંડકમા છઠી નરક સુધીના ચ્યવીને બે દંડકમા જાય તે સરી મનુષ્ય તિર્યચમા અને સાતમી નરકના એક સરી તિર્યચનક દંડકમા જાય. દસ લાવનપતિ વાણવ્યતર જ્યોતિષિ અને વૈમાનિકના દંડકે બીજા દેવલોક સુધીના ચ્યવીને બાદર પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, સરી મનુષ્યને સરી તિર્યચ પચેન્દ્રિય એ પાંચ દંડકમા જાય

ત્રીજાથી આઠમા દેવલોક સુધીના ચ્યવીને મનુષ્ય તથા તિર્યચ એ બે દંડકમા જાય નવમા દેવલોકથી તે સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીના

પંદર કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના દહકામાં જાય અને એમાં એક મનુષ્યના દહકાના જ ઉપજે.

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, ઊ વિગદોદ્રિય અને સમુદ્ધિષ્ઠમ મનુષ્ય એટલા ધ્વણીને દસ દહકામાં જાય તે પ સ્થાવર, ત્રણ વિગદોદ્રિય, મનુષ્ય ને તિર્યચ એ દસમાં જાય. તેજ વાયુ ધ્વણીને નવ દહકામાં જાય તે ઉપર કહેલા દસ દહકામાંથી મનુષ્યનો વળંવે.

સહી તિર્યચ પચ્ચેદ્રિય અને સહી મનુષ્ય ધ્વણીને ૨૪ દહકામાં જાય. અસહી તિર્યચ પચ્ચેદ્રિય ધ્વણીને જ્યોતિષિ ને વૈમાનીક એ બે વર્ગ શેષ ૨૨ દહકામાં જાય. ત્રીસ આકર્મભૂતી વાળા દેવતાના તેર દહકામાં જાય. છપ્પન અતરહીપાવાળા દસ ભવનપતિ ને વાણ્વજીવર એ ૧૧ દહકામાં જાય.

(૬૩) સસા દ્વાર

(૧) ચાર સસા - સસા એટલે જાણિલાવ અથવા જ્ઞાન, બે પ્રકારની સસા (૧) જ્ઞાન સસા અને (૨) અનુભવ સસા. જ્ઞાન સસા તે (૧) મતિજ્ઞાન (૨) સુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્ચવ જ્ઞાન, (૫) કેવળજ્ઞાન. તેમાં કેવળજ્ઞાન રૂપસસા ક્ષાયિક અને મતિ, આદિક સર્વસસા ક્ષાયોપધ્યામિક છે.

અનુભવ સસા તે પોતાના કરેલા ચાલા વેદનીયાદિ કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે તે. જેમકે આ વસ્તુ મારે આદાર થોજ્ય છે, આ વસ્તુથી મારું પોષણ થશે ઇત્યાદિક. જોકેદ્રિયાદિકને પણ અવકલબ સસા છે. અનુભવ સસા ચાર પ્રકારની છે—(૧) આદાર સસા, (૨) જય સસા (૩) મૈથુન સસા, (૪) પરિમદ સસા.

ધાણીસ દહકામાં ચારે સસા છે તેમાં નરકના દહકામાં જય સસા ધણી છે. તિય જના દહકામાં આદાર સસા ધણી છે. મનુષ્યમાં મૈથુન સસા ધણી છે, દેવતાના દહકામાં પરિમદ જના ધણી છે.

આહાર સંજ્ઞા વેદનીયકર્મના ઉદયથી, શેષ ત્રણ સંજ્ઞા મોહનીય કર્મના ઉદયથી છે

હસ સંજ્ઞા - હસ પ્રકારની સંજ્ઞા :- (૧) આહાર સંજ્ઞા, (૨) ભય સંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા, (૫) ક્રોધ સંજ્ઞા, (૬) માન સંજ્ઞા, (૭) માયા સંજ્ઞા, (૮) લોભ સંજ્ઞા, (૯) ઓધસંજ્ઞા, (૧૦) લોક સંજ્ઞા

ખીજા ગ્રંથોમાં વળી (૧) સુખ, (૨) દુઃખ, (૩) મોહ, (૪) વિતિગિચ્છા, (૫) શોક અને (૬) ધર્મ એ છ પ્રકારની પણ સંજ્ઞા કહેલી છે. એ સંજ્ઞાઓ તે પૂર્વોક્ત હસ સંજ્ઞાઓમાં અંતર્ગત છે.

નરકાદિક ચોવીસે દડકે સર્વ જીવોને ઉપર કહેલી હસે સંજ્ઞાઓ હોય છે. પૃથ્વીકાયાદિક જીવોને મન નથી તોપણ આ કહેલી સંજ્ઞાઓ તે સર્વ જીવોને હોય જેમ વનસ્પતિકાચ જીવો જળાદિકના આહાર વડે જીવે છે અને આવા પ્રકારની વસ્તુઓ મળે તો સાઈ, આ વસ્તુથી માઈ શરીર પુષ્ટ થશે એવો અવકતવ્ય શબ્દા ચીત્ત્વેષ તે આહાર સંજ્ઞા જાણવી

લજમણી વિગેરે કેટલીએક વનસ્પતિ મનુષ્યના હાથનો સ્પર્શ થવાથી સકોચાઈ જાય છે એ ભયસંજ્ઞા જાણવી તીલક, ચંપકાદિવૃક્ષોને જીનો સ્પર્શ થવાથી પ્રકુલ્લિત થાય છે અથવા તાલી વૃક્ષની પાસે તાડવૃક્ષ હોય તો જ તાલી રૂળે છે, કૃળવાલી થાય છે એ મૈથુનસંજ્ઞાના લક્ષણ જાણવા

ચીલ્લ પલાસાદિવૃક્ષો નિધાન ધનના ઉપર ઉગે છે અથવા પોતાના મૂલીઆ વડે નિધાનને વીટે છે. નિધાનની આસપાસ વિટળાય છે એ પરિગ્રહ સંજ્ઞાનું લક્ષણ જાણવું. કોકનદ વૃક્ષને મનુષ્યાદિકને પગ લાગવાથી હુકારા કરે છે એ ક્રોધ સંજ્ઞાનું લક્ષણ જાણવું હું છતાં આ લોકો હું ખી કેમ થાય છે એવા અહંકારથી

દેવતાવેલ રૂઢન કરે છે કારણ કે તેથી સુવર્ણ સિદ્ધિ થાય છે, એ માન સંપાદન લક્ષણ છે

વેલડીઓ પોતાના રૂળને પાકડા વડે બંધે છે એ માથા સંજ્ઞાના લક્ષણ છે અતી તીવ્ર લોભના ઉદયે જીવ ધન ઉપર વૃક્ષ થાય છે અથવા કેઈ મોટો ફળીયર નાગ ઘર્ષ ધનની રક્ષા કરે છે એ લોભ સંજ્ઞાના ભાવ બાબત સૂર્ય વિકાસી કમળ સૂર્યના ઉદય વખત પ્રકૃતિ થાય છે એમ માનવું તે લોક સંજ્ઞા

વેલડીઓ માર્ગ તણ વૃક્ષને વીટણાય એ બોમ સંજ્ઞા તથા ક્ષીડીઓ મેણી બધ વાલે છે માકડ એકદમ નાચે છે આ લવમા કંઈ મરણ નથી આવ્યું તો પણ હું મરી જઈશ એ જીવને ભય લાગે છે એ સર્વ પ્રવૃત્તિ સંજ્ઞાના ભાવ બાબત જીવ ભવોભવથી અધ્ધારાદિક કૃત્યવડે ટેવાયેલો છે માટે અબાલપણે અસંજીયણે અથવા તો સંજીયણે પણ ઉપર ઠહેલી સર્વ સંજ્ઞા સહિત જીવ હોય છે

(૬૪) ચોનિ દાર

બ્યાખ્યા - જીવે, તેજસ કાર્મણ ચરીચ્છી ઔદારિકાદિ ભવધાત્મીય દેહ ચોચ સુદ્ગુણોની સાથે બોધાય તે ઉત્પત્તિ સ્થાન ચોનિ કહેવાય છે

ચોનિના ત્રણ પ્રકાર (૧) શીત ચોનિ, (૨) ઉષ્ણ ચોનિ (૩) શીતોષ્ણ મિશ્ર ચોનિ નાશકીના દહકમા શીત અને ઉષ્ણ બોલે ચોનિ છે દેવતાના તેર દહકમાં એક મિશ્ર ચોનિ છે તેકમા એક ઉષ્ણ ચોનિ છે પ્યાર સ્થાનર, ત્રણ બિગલદ્રિય, મનુષ્ય અને તિર્થંક પર્વદ્રિયમાં ત્રણે ચોનિ છે ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્થંકને શીતોષ્ણ ચોનિ હોય છે અને સમુદ્ધિમને ત્રણે ચોનિ હોય

(૨) ચોનિના બીજી ઠીતે ત્રણ પ્રકાર (૧) સચિત, (૨) અચિત (૩) અચિત અચિત મિશ્ર નાશકનો ૧, દેવતાના ૧૩ બો

૧૪ દંડકવાળાની એક અચિત ચોનિ છે શેષ ૧૦ દંડકવાળાની ત્રણે ચોનિ છે ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યચની મિશ્ર ચોનિ છે. સમુચ્છિંમમા ત્રણે ચોનિ છે

(૩) ચોનિના ત્રીજા ત્રણ પ્રકાર (૧) સવુડા (સંવૃતા) (૨) વિયડા (વિવૃતા) (૩) સવુડા વિયડા (સવૃતા વિવૃતા) સવુડા એટલે ઢાકેલી વિયડા એટલે ઉઘાડી. સવુડા વિયડા એટલે ઢાકી ઉઘાડી ૧ નારકીનો, ૧૩ દેવતાના અને ૫ સ્થાવરના એ ૧૯ દંડકવાળાની એક સંવુડાચોનિ છે ત્રણ વિગલેન્દ્રિયની તથા સમુચ્છિંમ તિર્યચ પચેન્દ્રિય અને સમુચ્છિંમ મનુષ્ય એટલાની એક વિયુડા ચોનિ છે ગર્ભજ તિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્યની એક સવુડા વિયડા ચોની છે

(૪) ચોનિના ત્રણ પ્રકાર - (૧) કુર્મોન્નત ચોનિ, (૨) શખાવર્ત ચોનિ, (૩) વશીપત્રા ચોનિ. કુર્મોન્નત એટલે કાચખાની પીઠના જેવી ઉપસેલી શખાવર્ત એટલે શખના આવર્તનને આકાર. વશીપત્રા એટલે વશવૃક્ષના પાદડાના આકાર

તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ ચાર ઉત્તમ પુરુષની માતાની ચોનિ (જનનેન્દ્રિય) કુર્મોન્નત હોય શ્રી રત્નની શખાવર્ત ચોનિ છે એ ચોનિમા જીવો ઉપજે પણ નીપજે નહિ એટલે જન્મે નહિ બાકીની મનુષ્યણિયો અને તિર્યચણીઓની ચોનિનો આકાર વાસના પત્રના જેવો હોય છે અર્થાત્ વશીપત્રા ચોનિ છે દેવાગનાઓની ચોનિનો આકાર વશીપત્રા જેવો છે પણ એ ચોનિમા કંઈ જીવ ઉપજતો નથી કારણ કે દેવાગનાઓની ચોનિઓ અચેત છે

મનુષ્યના દંડકમા ત્રણે ચોનિયો છે, દેવતાના ૧૩ અને તિર્યચનો ૧ એ ૧૪ દંડકવાળાની સ્ત્રીઓની ચોનિ વશીપત્રા હોય છે, શેષ ૯ દંડકમા સ્ત્રીવેદ ન હોવાથી આવા પ્રકારની ચોનિ નથી

(૫) ચોરાશી લાખ ચોનિ - ૧ ઉત્પતિ સ્થાન અસંખ્ય છે પણ સમાન વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સસ્થાનવાળી અનેક

ચેદિનિઓને એક ચેદિનિરૂપ ગણતા ૮૪ લાખ ચેદિનિ થાય છે ૧ નારકીનો, ૧૩ દેવતાના અને ૧ તિર્થંચ પથેદ્રિયનો એ ૧૫ હકકવાળાં હવેની ચાર ચાર લાખ ચેદિનિ છે પૃથ્વી પાણી તેજ વાયુ એ ચાર હકકવાળાં હવેની સાત સાત લાખ ચેદિનિ છે વનસ્પતિનાં હકકવાળાં ૨૪ લાખ ચેદિનિ છે તેમા ૬૨ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિની છે અને સાધારણ વનસ્પતિની ચૌદ લાખ ચેદિનિ છે એટલે વનસ્પતિની ૨૪ લાખ ચેદિનિ છે

અષ્ટદિગ્ગ તેષ્ટદિગ્ગ અને અર્ધરિદિગ્ગ એ ૩ હકકવાળાંની છે એ લાખ ચેદિનિ છે મનુષ્યનાં હકકવાળાંની ચૌદ લાખ ચેદિનિ છે સામાન્ય રીતે જે જે હવના ઉત્પત્તિસ્થાનક વર્ણ, મધ, રસ અને સ્પર્શમાં સરખા હોય તે સર્વે એક જાતની ચેદિનિમા ગણાય. જેમ જોખરમા એટલે છાણમાં જુદા જુદા ક્રિડા, કરમીયા, વીંછી વિગેરે થય્યા હપ ઉપજે છે તે સર્વનાં જુદા જુદા ક્રુણ, છે પણ ચેદિનિ તે એકજ ગણાય. કારણ કે એકવર્ણ એકમધ, એકરસ એક સ્પર્શ ને એક સ્પર્શમા લાગે.

પૃથ્વીકાચનાં મૂળ હવાચેદિનિ સાઠ ત્રણસે છે તેને ને મધે શુણ્વવાથી સાતસો થાય તેને પાચ વર્ણે શુણ્વવાથી સાઠત્રણ હજાર થાય. તેને પાચ રસે શુણ્વવાથી સાઠા સત્તર હજાર થાય. તેને પાચ સ્પર્શને શુણ્વવાથી સાઠી સત્તાસી હજાર થાય. તને આઠ સ્પર્શે શુણ્વવાથી સાત લાખ પૂરા થાય.

એમ અપ તેજ વાયુની મૂળ ચેદિનિ પૃથ્વીવત્ ૩૫૦ છે પ્રત્યેક વનસ્પતિની મૂળ ૫૦૦ ચેદિનિ છે સાધારણ વનસ્પતિ અને મનુષ્ય એ બન્નેની મૂળ ચેદિનિ ૭૦૦ છે ત્રણ વિગર્થેદ્રિયની મૂળ ચેદિનિ ચો સો છે તિર્થંચ પથેદ્રિય નારકી અને દેવતાઓ એટલાઓની મૂળ ચેદિનિઓ બસે બસે છે. તે સર્વેને પૃથ્વીની જેમ જલુવાથી તેટલા તેટલા લાખ ચેદિનિઓ થાય છે એ રીતે ગણતાં અર્ધ સહારી હવેની ચારાસી લાખ ચેદિનિ છે

(૬૫) કુળ કોડી દ્વાર

સર્વે ભુવોની કુળ કોડી એક કોડી ને સાડી સતાણું લાખ છે. નારકીના ૨૫ લાખ કુળ કોડી છે દેવતાના તેર દંડકે એધે ૨૬ લાખ કુળ કોડી છે પૃથ્વીના ૧૨ લાખ કુળ છે અપ, વાયુ ને ભેદંદ્રિય એ ત્રણ સાત સાત લાખ કુળ છે તેહના ત્રણ લાખ કુળ છે વનસ્પતિના ૨૮ લાખ કુળ છે તેહંદ્રિયના ૮ લાખ કુળ છે. ચક્રિંદ્રિયના નવ લાખ કુળ છે મનુષ્યના ૧૨ લાખ કુળ છે.

તિર્થંચના દંડકે જળચરના સાઠાણાર લાખ કુલ છે. સ્થળચરના ૧૦ લાખ કુળ છે. ઉરપરના ૧૦ લાખ કુળ છે. ભૂચરના ૬ લાખ કુળ છે. એચરના ૧૨ લાખ કુળ છે એવી રીતે તિર્થંચના દંડકમા સર્વે યદને સાઠાત્રેપન લાખ કુળ છે એમ સર્વેમલીને એક કોડી સાડીસતાણું લાખ કુળ કોડી છે પૂષ્પનો ભૂગ કાષ્ટનો ભૂગ ગોખરના ભૂગ એવી રીતે કુળ બુદ્ધા બુદ્ધા નાણુવા

(૬૬) સ્થાનક દ્વાર

પ્રથમ નરકનાં સ્થાનકોની વિવિધતા કરવાને માટે સાતે નર્કના ગોત્રના અર્થ કહે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રણ કાંડ-વળિયા છે તેમા પહેલો સોળ હજાર ભોજન કઠણ રત્નમય કાંડ છે બીજો ચોરાસી હજાર ભોજનનો પક-કાદવ-ખહુલકાંડ અને એ રી હજાર ભોજનનો જળ ખહુલ કાંડ છે

પહેલો કાંડે રત્ન ઘણા છે માટે તેનું નામ રત્નપ્રભા બીજી નરક પૃથ્વીને વિષે કાકરા ઘણા હોવાથી તેનું નામ શર્કરાપ્રભા ત્રીજી નરક પૃથ્વીને વિષે વેણુ (રતી) ઘણી હોવાથી તેનું નામ વાણુકાપ્રભા ચોથી નરક પૃથ્વીને વિષે કાદવ ઘણા હોવાથી તેનું નામ પકપ્રભા પાચમી નરક પૃથ્વીને વિષે ધુમાડો ઘણો હોવાથી તેનું નામ ધુમપ્રભા છઠી નરક પૃથ્વીને વિષે અધકાર ઘણો હોવાથી

તેનું નામ તમઘણા અને સાતમી નરક પૃથ્વીને વિશે ઘણો ઘણો અધિકાર હોવાથી તેનું નામ તમઃતમા ઘણા છે એમ સાતે નરક પૃથ્વીના ગુણ નિર્ધારન બોલે બહુવા.

પ્રથમની રત્નઘણા પૃથ્વી એક લાખ એસી હજાર ભોજનના પીંડવાળી છે લાખી પહેાળી અસખ્યાત ભોજનની છે અને ત્રણમળી સહેરી પરિધિવાળી આલસના આકારે છે પરિધિને ફરતા ઉપરને છેડે વલયાકારે છે ભોજન સુધી ઘનોદધિ, સાડચાર ભોજન સુધી ઘનવાત અને મોઢ ભોજન સુધી તનવાત છે પછી અલોક છે.

તે નરક પૃથ્વીને નીચે ૨૦ હજાર ભોજનનો ઘનોદધિ છે તેની નીચે ઘનોદધિથી અસખ્યાત ગુણો ઘનવાતનો પિંડ છે તેની નીચે ઘનવાતના પિંડથી અસખ્યાત ગુણો તન વાત છે અને તેની નીચે તનવાતથી અસખ્યાત ગુણો આકાશ છે આ બધા ઘનોદધિ, ઘનવા તનવા અને આકાશ ઉપર નરકની સામે જતા પાતળા પ તા બાવ છે.

તે નરક રત્નઘણા પૃથ્વી એક લાખ એસી હજાર ભોજનની જે બહી ઠહી છે તેમાથી ઉપર નીચે હજાર હજાર ભોજન ઠહીએ ત્યારે બાહીની એક લાખ અઠોતર હજાર ભોજન ઠહી પોલાસ્વાળે પૃથ્વી પિંડા છે તેને વિશે તેર પ્રવર માલ પાવડા છે તે પનીચે સુજન છે—(૧) સીમતો, (૨) શેરબો, (૩) રબ, (૪) ઉજવત, (૫) અજાત, (૬) અસજાત (૭) વિજાત, (૮) ભજ, (૯) શીત, (૧૦) વકાંત, (૧૧) અવકાંત, (૧૨) વિકલ, (૧૩) શેરક.

તે ફરેક પ્રવર ત્રણ હજાર ભોજનના ઉઆ (બાડા) અસખ્યાત ભોજન લાખા પહેાળા અને અગીઆર હજાર પાવસો ત્યાસી ભોજન ઉપર એક ભોજનના ત્રીજા ભાગ જેટલા અતરે અતરે એક બીજાથી નીચે નીચે છે.

તેમા ત્રીજલાખ નરકાવાસ છે તે બે પ્રકારના ૮ (૧) ગુપ્તાવિદીયુ જેટલે છટા ફૂલની પેઠે જ્યા ત્યા ફેલેલા છે તે

ઓગણત્રીસ લાખ પંચાણ હજાર પાંચસો સહસ્ર છે. (૨) મેણી બધ ચાર હજાર ચારસો તેત્રીસ છે એમ બન્ને મલી ત્રીસ લાખ નરકવાસા છે.

પહેલા સીમત પ્રતરના મધ્ય ભાગમાં સીમત નાંમનો ઈંદ્રક મુખ્ય નરકવાસો પીસ્તાલીસ લાખ જોજન લાંબો પહોળો છે અને બાકીના સર્વે નરકવાસા (માં ૨૪ લાખમાં એક ઓછો) સખ્યાતા તથા છ લાખ અસખ્યાતા જોજન લાંબા પહોળા છે. તેમાં નારકીના જીવો રહે છે.

પહેલી નરકની નીચે બીજી શરકસપ્રભા નરક પૃથ્વી એક લાખ છત્રીસ હજાર જોજન જાડી, અસખ્યાતા હજાર જોજન વિસ્તારવાળી અને વિસ્તારથી ત્રણ ગણી ઝાઝેરી પરિધિવાળી બાહરના આકારે છે. પરિધિ ને ફરતા વલયાકારે ૬૬ જોજનનો ઘનોદધિ; પોણાપાંચ (૪૬) જોજન સુધી ઘનવાત અને દોઢ જોજન ઉપરાંત ૧/૧૨ જોજન સુધી તનવાત છે ને તે પછી અલોક છે.

તે નરક પૃથ્વી નીચે વીસ હજાર જોજન ઘનોદધિનો પિંડ છે તેની નીચે ઘનવાત, તનવાત અને આકાશ અનુક્રમે નીચે નીચે એક બીજાથી અસખ્યાત અસખ્યાત જોજન પૂર્વોક્ત રીતે રહેલા છે. તેની નીચે ત્રીજી નરક છે તે શરકસપ્રભા નરક પૃથ્વીનો એક લાખ બત્રીસ હજાર જોજનનો પીંડ છે તેમાંથી ઉપર તથા નીચેથી એકેક હજાર જોજન દળ કાઢીએ ત્યારે બાકીની એક લાખ ત્રીસ હજાર જોજન પૃથ્વી રહી તેમાં અગીઆર પ્રતર છે તે નીચે મુજબ છે—(૧) સ્તનિક, (૨) સ્તનક, (૩) મણક, (૪) ચણક, (૫) ઘટ્ટ; (૬) સઘટ્ટ, (૭) જાળ, (૮) અજાળ, (૯) લોલ, (૧૦) લોલાવત, (૧૧) ઘણલોલુક.

તે દરેક પ્રતર ત્રણ હજાર જોજન ઉચા (બાડા), અસખ્યાત જોજન લાંબા પહોળા અને નવહજાર સાતસો જોજનના અંતરે

મતરે એક ઘીબથી નીચે નીચે છે. તેમાં પચીસ લાખ નરકવાસી છે તે બે પ્રકારના છે (૧) પુષ્પાવલીજી, ચોવીસ લાખ સત્તણું હબાર ત્રણસો ને પાંચ છે (૨) એલીબંધ. બે હબાર છસો પચાસ છે એમ બંને મળીને પચીસ લાખ નરકવાસી છે. તે સર્વ નરક વાસીમાં કેટલાક સજાતા અને કેટલાક અસજાતા એજન લાંબા પહેળા છે તેમાં નારહીના લગે રહે છે.

૧૦. પૃથ્વી વાલુકાપ્રસ્થ નરક પૃથ્વી એકલાખ આઠવીસહબાર એજનની બધી, અસજાતા એજનની વિસ્તારવાળી અને વિસ્તારથી ત્રણજણી હાટેરી પરિમિવાળી આલસના આકાર છે. પરિમિને ફરવા વલયાકારે ૬૩ એજન સુધી થનારૂં પાંચ એજન સુધી થનવાત અને ઢાઢ એજન ઉપરાત ૧/૬ એજન સુધી થનવાત છે ને તે ખીબી બલોક આવે છે.

તે નરક પૃથ્વીની નીચે વીસહબાર એજનનો થનારૂં પિંડ છે તેની નીચે થનવાત, તનેવાત અને આકાશ અનુક્રમે નીચે નીચે એક ઘીબથી અસજાત અસજાત એજનના પૂર્વાકત રીતે રહેલા છે અને તેની નીચે ચોવી નરક પૃથ્વી છે વાલુકાપ્રસ્થ નરક પૃથ્વી એકલાખ આઠવીસ હબાર એજન બધી છે. તેમાં ઉપરથી તથા નીચેથી એકેક હબાર એજનનો રૂળ કાઢીએ ત્યારે બાહીની એક લાખ છવીસહબાર એજનની પોલાણવાળી પૃથ્વી રહી તેમાં નવ પ્રવર છે તેનાં નામ (૧) વખત (૨) વપિત, (૩) વપન, (૪) વાપન, (૫) નિશામ, (૬) મજબાલસ, (૭) મજબલિત (૮) સજન લિત, (૯) સમજવલિત.

તે ફરક પ્રવર ત્રણ હબાર એજન ઉચા (બાહી) અસજાત એજન લાંબા પહેળા અને બાર હબાર ત્રણસો પચિતરે એજનના અતરે અતરે એક ઘીબથી નીચે નીચે છે તેમાં પદર લાખ નરકવાસી છે તે બે પ્રકારના છે (૧) પુષ્પાવલીજી તેમાં

લાખ અઠાણ હજાર પાંચસો ને પંદર છે અને (૨) શ્રેણીબંધ એક હજાર ચારસો ને પંચાશી છે. એમ બંને મલી પદર લાખ નરકાવાસ છે તે સર્વ નરકાવાસમાં કેટલાએક સંખ્યાતા તથા કેટલાએક અસંખ્યાતા જોજન લાંબા પહોળા છે. તેમાં નારકીના ભવો રહે છે.

ચોથી પંકગ્રભા નરક પૃથ્વી એક લાખ વીસહજાર જોજન જાડી, અસંખ્યાતા જોજનનાં વિસ્તારવાળી અને વિસ્તારથી ત્રણગણી ઝાઝેરી પરિધિવાળી અલરના આકારે છે પરંપિને ફરતા વલયાકારે સાત જોજન સુધી ધનોદધિ સવા પાંચ જોજન ધનવાત અને પોણાબે જોજન સુધી તત્તવાત છે ને તે પછી અલોક આવે છે.

તે નરક પૃથ્વીની નીચે વીસહજાર જોજન ધનોદધિનો પિઠ છે તેની નીચે ધનવાત, તનવાત અને આકાશના અનુક્રમે નીચે નીચે એક બીજાથી અસંખ્યાત અસંખ્યાત જોજનના પૂર્વોક્ત રીતે રહેલાં છે અને તેની નીચે પાંચમી નરક પૃથ્વી છે પંકગ્રભા નરક પૃથ્વી એક લાખ વીસહજાર જોજન જાડી છે તેમાંથી ઉપર તથા નીચેથી એકેક હજાર જોજન દળ કાઢીએ ત્યારે બાકીની એક લાખ અઠાર હજાર જોજન પૃથ્વી રહી. તેમાં સાત પ્રતર છે તેનાં નામ. (૧) આર, (૨) તાર, (૩) માર, (૪) વર્વ, (૫) તમ, (૬) ખાડખડ, (૭) ખડખડ

તે દરેક પ્રતર ત્રણ હજાર જોજન ઉંચા, (જાડા) અસંખ્યાત હજાર જોજન લાંબા પહોળા અને સાળ હજાર એકસો છાસઠ જોજન ઉપરાત એક જોજનના છ ભાગ કરીએ એવા ચાર ભાગના અતરે અતરે એક બીજાથી નીચે નીચે છે

તેમાં દસ લાખ નરકાવાસ છે તે બે પ્રકારના છે (૧) પૂંખાવકીર્ણ. તે નવ લાખ નવાણુ હજાર જસો ત્રાણુ છે અને (૨) શ્રેણી બંધ

નોંધ - પહેલી છ નરકના ૮૩૯૯૯૯૫ નરકાવાસ છે તેમાંથી પાંચમા ભાગ ૧૬૭૯૯૯૯ નરકાવાસ અસંખ્યાત જોજન લાંબા પહોળા છે. બાકીના ૮૩૯૯૯૯૫ સંખ્યાતા જોજનના લાંબા પહોળા છે.

સાતસોને સાત છે, એમ બન્ને મળી ઇસ લાખ નરકાવાસ છે તે મુક્તિ નરકાવાસમાં કેટલાએક સંખ્યાતા અને કેટલાએક અસંખ્યાતા બેજન લાંબા પહોળા છે તેમાં નારકીનાં હવે રહે છે ૧૭

૧ પાંચમી ધુમપ્રભા નરક પૃથ્વી એકલાખ બહાર હબાર બેજન બાંધી અસંખ્યાતા હબાર બેજન લાખી પહોળી અને વિસ્તારથી ત્રણજણી કાંચેરી પરિધિવાળી ઝાલરના આકારે છે. પરિધિને ફરતા વલયાકારે ૭૬ બેજન સુધીના ધનોદધિ આકાપાસ બેજન, સુધી ધનવાત અને પોણા બે બેજન ઉપરાત ૧/૧૨ બેજન એલે ૧૬૬ વનવાત છે તે તે પછી, અલોક છે

૮) ૧) નરક પૃથ્વીની નીચે વીસ હબાર બેજન ધનોદધિના પીઠ છે તેની નીચે બનવાત, વનવાત અને આકાશ અનુક્રમે નીચે નીચે એક બીજાથી અસંખ્યાત અસંખ્યાત બેજનના પૂર્વોક્ત રીતે રહેલા છે અને તેની નીચે છઠ્ઠી નરક પૃથ્વી છે. હવે, તે ધુમપ્રભા નરક પૃથ્વી જે એક લાખ બહાર હબાર બેજનની બાંધી કહી છે તેમાંથી ઉપર તમા નીચેથી એકેક હબાર બેજન હજી કાઢીએ ત્યારે બાકીના એક લાખ સોળ હબાર બેજનની પોલાણવાળી પૃથ્વી સ્ત્રી તેને વિષે પ્રશ્ન પ્રવર છે તેના નામ (૧) ખાવ, (૨) વમસ, (૩) લિસ, (૪) અધ, (૫) વિમિસ તે ફરક પ્રતર ત્રણ હબાર બેજન ઉંચા, અસંખ્યાત બેજન લાંબા પહોળા અને પચીસ હબાર બસે પચાસ બેજનના અવરે અવરે એક બીજાથી નીચે નીચે છે

તેમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ છે તે બે પ્રકારના છે. (૧) પૂષ્પાવલીસુ તે બે લાખ નવાસુ હબાર સાતસો ધારીય અને (૨) મોટી મધ બસે પાસક છે. એમ બન્ને મળી ત્રણ લાખ નરકાવાસ છે તે સર્વ નરકાવાસમાં કેટલાએક સંખ્યાતા અને કેટલાએક અસંખ્યાતા બેજનના લાંબા પહોળા છે તેમાં નારકીનાં હવે રહે છે

છઠ્ઠી ધુમપ્રભા નરક પૃથ્વી એકલાખ સોળહબાર બેજનની બાંધી અસંખ્યાતા બેજનની લાખી પહોળી અને વિસ્તારથી ત્રણજણી

ઝાઝેરી પરિધિએ કરીને સહિત ઝાલરના આકારે છે પરિધિમાં ફરતાં વલયાકારે ૭૬ જોજન ઘનોદધિ, પોણા છ જોજન ઘનવાત અને ૧૧૬ જોજન (૧૧૧-૧/૬ જોજન) સુધી તનવાત છે. ને તે પછી અલોક છે તે નરક પૃથ્વીની નીચે વીસહજાર જોજન ઘનોદધિમાં પીંડ છે તેની નીચે ઘનવાત તનવાત અને આકાશ અનુક્રમે નીચે નીચે એક બીજાથી અસખ્યાત અસખ્યાત જોજનના પૂર્વોક્ત રીતે રહેલા છે ને તેની નીચે સાતમી નરક પૃથ્વી છે.

તે તમપ્રભા નરક પૃથ્વી એકલાખ સોળહજાર જોજનની બાંડી કહી છે તેમાંથી ઉપર તથા નીચેથી એકેક હજાર જોજન કળ કાઢીએ ત્યારે બાકીની એકલાખ ચૌદહજાર જોજનની પોલારવાળી પૃથ્વી રહી તેમાં ત્રણ પ્રતર છે તેના નામ (૧) વાહી, (૨) વાદલ, (૩) મેદલક, તે દરેક ત્રણહજાર જોજન ઉંચા, અસખ્યાત જોજન લાખા પહોળા અને બાવન હજાર પાંચસો જોજનના અતરે એક બીજાથી નીચે નીચે છે.

તેમાં નવાણુ હજાર નવસો પચાણુ નરકાવાસ છે. તે પ્રકારના છે (૧) પુખાવકીણું તે નવાણુ હજાર નવસો અત્રીસ છે અને (૨) શ્રેણીબધ ત્રેસઠ છે એમ બન્ને મલીને નવાણુ હજાર નવસો પચાણુ નરકાવાસ છે તે સર્વ નરકાવાસમાં કેટલાક સખ્યાતા અને કેટલાક અસખ્યાતા જોજનના લાખા પહોળા છે. તે સર્વમાં નારકીના છવે રહે છે.

સાતમી તમ તમપ્રભા નરક પૃથ્વી એક લાખ આઠ હજાર જોજનની બાંડી અસખ્યાતા હજાર જોજનની વિસ્તાવાળી અને વિસ્તારથી ત્રણગણી ઝાઝેરી પરિધિએ કરીને સહિત ઝાલરને આકારે છે પરિધિના ફરતા વલયાકારે આઠ જોજન સુધી ઘનોદધિ, છ જોજન સુધી ઘનવાત અને બે જોજન સુધી તનવાત છે. ને તે પછી અલોક આવે છે.

તે નરક પૃથ્વીની નીચે વીસહજાર જોજન ઘનોદધિમાં પીંડ

છે. તેની નીચે ધનવાત તનવાત અને આકાશ અનુકેર નીચે નીચે
 જોકે બીજાથી અસખ્યાત અસખ્યાત જોજનના પૂર્વાકૃત રીતે રહેલા
 છે ને તેની નીચે અલોક છે તે તમા તમપ્રજ્ઞા નરક પૃથ્વી જે
 જોકેલાખ આકલ્બાર જોજનની યાદી કહી છે તેમાંથી સાદીબાવનકલ્બાર
 જોજન ઉપર મૂઢીએ અને સાદી બાવન કલ્બાર જોજન નીચે મૂઢીએ
 તેની વચમાં જોકે પ્રવર છે તેનું નામ અપધકાણું તે પ્રવર ત્રણકલ્બાર
 જોજન કહ્યો અસખ્યાત જોજન લાગ્યા પહેાળો છે અને તેમાં
 જોકે જ પ્રવર હોવાથી અતર નથી.

તે નરક પૃથ્વીમાં પાંચ નરકાવાસ છે તે એવી બધ છે
 તેમાં પાંચ નરકાવાસમાં મધ્યને અપધકાણું જોકેલાખ જોજન લાગ્યા
 પહેાળો છે અને બાકીના ચારે નરકાવાસો અસખ્યાત અસખ્યાત
 જોજન લાગ્યા પહેાળો છે તેમાં નારકીના લોકો રહે છે

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સાતે નરકમાં સીમત પ્રવરથી અપધકાણું
 પ્રવર સુધી સર્વે મળીને જોગણપચાસ પ્રવરો છે તેમાં પહેલા સીમત
 નામના પ્રવરમાં સીમત નામને નરકાવાસો જે વિસ્તાલીસ લાખ જોજ
 નનો છે તેને ફક્ત ચાર દિશાએ જોગણપચાસ જોગણપચાસ તથા
 ચાર વિદિશાએ જાકતાલીસ અકતાલીસ નરકાવાસો છે. તે એવી બધ છે.
 તેમાંથી તેની નીચેના બીજા પ્રવર વચેરે સર્વ પ્રવરોમાં દિશા તથા
 તથા વિદિશાએ વધને જાક જાક નરકાવાસો જોછા જોછા એવી
 બધ છે ઉપર સર્વથી નીચલા અપધકાણું નામના નરકાવાસની
 ચાર દિશાએ જોકેકો નરકાવાસો છે, ત્યાં વિદિશામાં નથી.

સર્વ એવી બધ નરકાવાસો નવ કલ્બાર છત્રોને ત્રેપન છે
 અને પૂર્વાવધીર્જ નરકાવાસો આસીલાખ નેવુંકલ્બાર ત્રણસો મુક
 તાલીસ છે તે બન્ને મલીને યોરાસીલાખ નરકાવાસો થયા તેમાં પહેલો
 સીમતો તથા છેલ્લો અપધકાણું મૂઢીને બાકીના સર્વ નરકાવાસો
 સખ્યાત અસખ્યાત જોજનના લાગ્યા પહેાળો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છે

તેનું કાઈક પ્રમાણ સમજાવવાને માટે શાસ્ત્રકારો કહે છે કે કોઈક દેવતા ત્રણવાર ચપટી વગાડતા જેટલો વખત લાગે તેટલા વખતમાં આ જ ખૂદ્દીપને એકવીસવાર પ્રદક્ષિણા દીએ એવી શીઘ્રગતિએ સાડા આઠ-આઠ લાખ જોજનનું પગલું ભરતો નરકાવાસામાં ચાલે તો પણ કોઈકનો એક માસે અને કોઈકનો છ માસે સંખ્યાતા જોજનના નરકાવાસાનો પાર પામે. પણ અસંખ્યાતા જોજનના નરકાવાસાનો પાર પામે નહિ. એવા મોટા તે નરકાવાસા છે.

સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા જોજનના નરકાવાસામાં અનુક્રમે સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા નારકીઓ રહે છે. શ્રેણીબદ્ધ નરકાવાસા વાટલા ત્રિખૂણા અને ચોખૂણા આકારે છે અને પુષ્પાવકીર્ણ વિવિધ આકારના છે.

રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભામાંના સર્વે તથા પંક-પ્રભામાંના ઘણા અને ધુમપ્રભામાંના થોડા નરકાવાસાની ભૂમિકા લાલચોળ ખેરના અગારથી પણ અતિ ઉષ્ણ છે અને થોડા પંક-પ્રભામાંના, ઘણા ધુમપ્રભામાંના અને તમપ્રભા તથા તમતમ પ્રભામાંના સર્વે નરકાવાસા જામેલા પાણી (ખરક)થી પણ અતિ શીતલ ભૂમિવાળા છે.

ઉષ્ણ ભૂમિમાં રહેલા નારકીઓને ઉષ્ણવેદના અતે શીત ભૂમિમાં રહેલા નારકીઓને અતિ શીત વેદના છે જેમ પીત્તજ્વર (તાપ)વાલો માણસ આચ્છાદન વિના ઉનાળાના દિવસમાં મધ્યાહ્ન કાળે ચારેબાજુએ અગ્નિની વચમાં રહેલો હોય અને ત્યાં તેને ઉષ્ણવેદના થાય તેનાથી અનતગુણી ઉષ્ણવેદના ઉષ્ણભૂમિના નરકાવાસામાં રહેલા નારકીઓને હોય છે અને અતિ દુર્ગંધ વૃદ્ધ માણસ કાંઈ પણ આચ્છાદન વિના શિયાળાની રાત્રે ઉચેથી ખરક પડતો હોય, ચારે બાજુથી શીત વાયુ વાતો હોય અને હીમાચલના ઠંડા પ્રદેશમાં ખરક ઉપર રહેલો હોય તો ત્યાં તેને જેટલી શીત વેદના

થાય તેથી અનંતગુણી શીતવેદના શીત ભૂમિમા નરકાવાસમાં રહેલા નારત્રીઓને હોય છે નરકાવાસા શેત્રોનો વર્ણ ગદ્ય રસ અને રમ્ય અતિ અચર્ય નિહામણો અને અતિ દુઃખદાયી છે.

(૨) હસ ભવનપતિ નિહામના ભુવનો

રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો પીઠ એક લાખ એ સીકલર ભેજનનો ભલે છે તેમાંથી એક હલાર ભેજન ઉપર અને એક હલાર ભેજન નીચે મૂકીએ બાકી એક લાખ અઠોતેર હલાર ભેજન પિંડ રહ્યો તેમાં પાંચદશ વચ્ચે વચલા ૧૦ આંતરામાં હસ ભવતિના ભુવનપતિનીકાવના હોવાના ભુવનો છે.

મરૂ પર્વતના એ આઠ કુચક પ્રદેશ છે ત્યાંથી અશ્વિનિર્ધાર જે બેકરીએ એક દક્ષિણદિશાનું અર્ધ અને બીજુ ઉત્તર દિશાનું અર્ધ એવા બે ભાગે ભુવનપતિના ભુવનોની શેણીઓ છે તેમાં દક્ષિણ દિશાની શેણીમાં અસુરકુમારના ચોત્રીસલાખ, ભુવન છે, ત્રામ કુમારના ૪૪ લાખ ભુવન છે, સુવર્ણકુમારના ૩૮ લાખ, ત્રિપુલ કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદયિકુમાર, હિમિકુમાર, સ્તનિવ કુમાર, એ હરેકના આલીસ આલીસ લાખ અને પવનકુમારના પચાસ લાખ ભુવનો છે. એ સર્વે મળી દક્ષિણ દિશાની શેણીમાં ચારકોટ ને છ લાખ ભુવન છે.

ઉત્તર દિશાની શેણીમાં અસુરકુમારના ૩૦ લાખ, બીજાના ૪૦ લાખ, ત્રીજાના ૩૪ લાખ, ચોથા, પાંચમાં છઠ્ઠા, સાતમાં, આઠમાં અને હસમાં એ હરેકના છત્રીસ છત્રીસ લાખ અને નવમાંના ૪૬ લાખ ભુવનો છે એ સર્વે મળી ઉત્તર દિશાની શેણીમાં ત્રણ કોટ છાસક લાખ ભુવન છે.

કેમ જાને શેણીના મહીને કુલ સાત કોટ બહોતેર લાખ ભુવનપતિના ભુવનો છે એ ભુવનો નાનામાં નાના જ જુદીપ જેવડા મોટા છે મધ્યમ સખ્યાતા ભેજનના અને મોટામાં મોટા અસખ્યાત

જોજન લાખા પહોળા, બહારથી વાટલા, અંદરથી ચોખ્ખા અને ભૂમિ-
તળીએ કમળની કણીકાને આકારે, ઘણા સુંદર, સાનુકુલ વર્ણુ, ગંધ,
રસ અને સ્પર્શે કરીને સહિત છે

સંખ્યાતા જોજનવાલા ભુવનમાં સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા
જોજનવાળા ભુવનમાં અસંખ્યાતા દેવો રહે છે

(૩) વ્યતરના નગરો :- રત્નપ્રભા પૃથ્વી ઉપર મૂકેલો જે
એક હજાર જોજનનો જાડો પૃથ્વીપીંડ તેમાંથી એકસો જોજન ઉપર
અને એકસો જોજન નીચે મૂકીને વચલો આઠસો જોજન જાડો,
અસંખ્યાત જોજન લાંબો પહોળો પૃથ્વીપીંડ છે તેમાં આઠ જાતિના
વ્યતર દેવોના ઉત્તર તથા દક્ષિણ શ્રેણીએ અસંખ્યાતા નગરો છે.

તે નાનામાં નાના ભરતક્ષેત્ર જેવડા, મધ્યમ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર
જેવડા અને મોટામાં મોટા જમ્બુદ્વીપ જેવડા લાખ જોજન જેવડાં
છે, તે સર્વે નગરો બહારથી વાટલા, અંદરથી ચોખ્ખા અને ભૂમિ-
તળીએ કમળની કણીકાને આકારે અતિ સુંદર, મનોહર, સાનુકુળ,
વર્ણુ ગંધ, રસ અને સ્પર્શે કરીને યુક્ત છે તેમાં વ્યતરના દેવો રહે છે

(૪) વાણુવ્યતરના દેવોના નગરો.-વળી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં
ઉપર મૂકેલો જે એકસો જોજનનો જાડો પૃથ્વીપીંડ તેમાંથી દસ
જોજન ઉપર અને દસ જોજન નીચે મૂકીને વચલો એ સી જોજનનો
જાડો અસંખ્યાત જોજનનો લાંબો પહોળો પૃથ્વીપીંડ છે તેમાં આઠ
જાતિના વાણુવ્યતર દેવોના ઉત્તર તથા દક્ષિણ શ્રેણીએ અસંખ્યાતા
નગરો છે. તે નાનામાં નાના ભરતક્ષેત્ર જેવડા, મધ્યમ મહાવિદેહ
જેવડા અને મોટામાં મોટા જમ્બુદ્વીપ જેવડા લાખ જોજનના છે

(૫) તિર્યછેલોક :- ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વ્યતરના તથા
વાણુવ્યતરના અસંખ્યાતા નગરો છે તે સમુદ્રોની નીચે નથી પણ દ્વીપોની
નીચે પૃથ્વીના પિંડની પોલારમાં છે અનતાનંત આકાશ પ્રદેશના
મધ્યભાગમાં કટીએ હાથ રાખી પગ પસારી ઉભેલા પુરુષના આકારે,

અનુગ્રિમ, નિશ્વજ અને પચાસ્તિકાયના સમુદાયમુકત ચૌદ શબ્દ મમાણ લોક છે એ ચૌદ શબ્દલોકના મધ્યમા એક । શબ્દ લગિ પહોળો અને મેરુસમીપે સમભૂતલા પૃથ્વીથી । નવસો ભેજન નીચા ,ને નવસો ભેજન ઉંચો તિર્થોલોક છે.

તિર્થોલોકમા પચ્ચીસ કોડાકોડી ઉદારપદ્મોપમના શેટલા સ્તમ્ભ થાય તેટલા દ્વીપ અને સમુદ્રો છે અર્થાત અસંખ્યાતા દ્વીપ અને સમુદ્રો છે તેમા ત્રણ વિગ્રહોદ્રિષ અને તિર્થ ચ પદ્મ દ્વિર્થો સ્થે છે. માટે એ ચાર હકવાળાના સ્થાનકો અસંખ્યાતા છે ।

(૬) અલીદ્વીપ અને મનુષ્ય ક્ષેત્ર જળુદ્વીપ :- તે સર્વદ્વીપ સમુદ્રાની અવસ્થામા લાખ ભેજનનો લાખ પહોળો થાળીના આકારે ભાજ આ પ્રથમ જળુદ્વીપ છે તેમા ૧ ભસ્વ, ૧ ધસ્વ, ૧ મહાવિરેહ એ ૩ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો છે અને ૧ હેમવથ, ૧ એશ્વવથ, ૧ હરિવાસ, ૧ રમ્યવાસ, ૧ દેવકુરુ ૧ ઉત્તરકુરુ, એ ૭ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો છે એમ નવ ક્ષેત્રો જળુદ્વીપમાં છે ।

તેને ફરતો સુડીને આકારે બે લાખ ભેજનનો લંબણ સમુદ્ર છે તેમાં છપ્પત્ર અતર દ્વીપો છે તે ભસ્વક્ષેત્રના યુલદિમવત પર્વત અને એસ્વત ક્ષેત્રના ચિખરીપર્વત એ બને પર્વતના પૂર્વ પશ્ચિમને છેડે બે ઘાઘાળો નીકળી છે તે એકેલી ઘાઘા ધારાસીસે ધારાસીસે ભેજનની વાગેરી લાળી છે તે એકેલી ઘાઘા ઉપર સાત સાત અતરદ્વીપો છે એમ આઠ ઘાઘાળો ઉપર થઇને છપ્પત્ર અતરદ્વીપો છે.

તે જળુસમુદ્રને ફરતો ચાર લાખ ભેજનનો ઘાતલીખડ નામાદ્વીપ છે તેમા ૨ ભસ્વ, ૨ ધસ્વ, ૨ મહાવિરેહ એમ ૬ ક્ષેત્ર કર્મભૂમિના છે અને ૨ હેમવથ, ૨ એશ્વવથ, ૨ હરિવાસ, ૨ રમ્યવાસ, ૨ દેવકુરુ, ૨ ઉત્તરકુરુ એમ ૧૨ ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિના છે.

તે ઘાતલીખડને ફરતો આઠ લાખ ભેજનનો કાળોદિષ્સમુદ્ર છે તેને ફરતો આઠ લાખ ભેજનનો અર્ધપુષ્કળામા દ્વીપ છે તેમાં

ઘાતકીખડના એટલા જ કર્મભૂમિ તથા અકર્મભૂમિના ક્ષેત્રો છે. એમ સર્વે મળીને ૧૦૧ ક્ષેત્ર છે. અર્થાત્ મનુષ્યના સંખ્યાતા એટલે એકસોને એકવીસ ક્ષેત્ર છે.

તે કાલોદયિ સમુદ્રને ફરતો પુષ્કરદ્વીપ ને તેને ફરતો પુષ્કર-
વર સમુદ્ર વિગેરે એક બીજાથી બમણા બમણાં વિસ્તારે ચુડીના
આકારે અને પ્રશસ્ત વસ્તુના નામે અસંખ્યાતા દ્વીપને અસંખ્યાતા
સમુદ્રો છે. સર્વથી છેલ્લો સ્વયંભુરભણુ નામે સમુદ્ર છે તે અર્ધ-
રાજથી કાંઈક ઝાઝેરા વિસ્તારે છે.

(૭) જ્યોતિષી - જંબુદ્વીપમા જે ચંદ્ર ને જે સૂર્ય, લવણ
સમુદ્રમાં ચાર ચંદ્ર ને ચાર સૂર્ય, ઘાતકીખડમા બાર ચંદ્ર ને બાર
સૂર્ય, કાલોદયિ સમુદ્રમાં બેતાલીસ ચંદ્ર ને બેતાલીસ સૂર્ય. 'અને
પૂષ્કરાર્ધમા ૭૨ ચંદ્ર ને ૭૨ સૂર્ય છે એ બધા મળી એકસો બત્રીસ
ચંદ્રને ૧૩૨ સૂર્ય તથા બ્રહ્મદિકે જ્યોતિષિઓના વિમાનો આ
મનુષ્ય ક્ષેત્રમા છે, તે સર્વેચર છે.

મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર અસંખ્યાતા દ્વીપ તથા સમુદ્રોમાં
અસંખ્યાતા જ્યોતિષિના વિમાનો છે તે સર્વે સ્થિર છે. દરેક
ચંદ્રને અઠ્યાસી બ્રહ્મ, અઠાવીસ નક્ષત્ર અને છાસઠ હજાર નવસો પચોતેર
કોડા કોડી તારાનો પરિવાર છે. પૃથ્વીના સમભૂતળ થકી ઉચે સાતસો
નેવું જોજને તારાના વિમાન છે, ત્યાંથી ૧૦ જોજન ઉપર સૂર્યનું
વિમાન છે, ત્યાંથી ૮૦ જોજન પર ચંદ્રમાનું વિમાન છે, ત્યાંથી
ઉપર ૪ જોજને નક્ષત્રના વિમાન છે, ત્યાંથી ૪ જોજન પર બુધનું
વિમાન છે, ત્યાંથી ૩ જોજન પર શુક્રનું વિમાન છે, ત્યાંથી ૩
જોજન પર ગૃહરપતિનું વિમાન છે ત્યાંથી ૩ જોજન પર મંગલનું
વિમાન છે, ત્યાંથી ૩ જોજન પર સર્વથી ઉપર શનિનું વિમાન છે.
એવી રીતે ૧૧૦ જોજન બહુપણે અને સમભૂતળથી નવસો
જોજન ઉચે જ્યોતિષ ચક્ર છે.

તે વિમાનો મરૂપવંતથી અગીઆરસે એકવીસ ભેજન ચાર તરફ દૂર છે, અને અગીઆરસે ને અગીઆર ભેજન એલોકથી દૂર નહીં સ્તી બાબુમા એટલે લોકમા છે એટલે એલોકની અજાણ્યે લ્યેવિષ થકે છે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાંના અદ્રમાના વિમાન એક ભેજનના એકસક ભાગ કરીએ એવડા, છપ્પત્ર ભાગના લાખા પહેળા ને અઠાવીસ ભાગના ઉંચા છે

સૂર્યના વિમાન એકસકીયા ૪૮ ભાગના લાખા પહેળા ને ૨૪ ભાગના ઉંચા છે. શ્રવના ૨ ગાઉના લાખા પહેળા ને એક ગાઉના ઉંચા છે નક્ષત્રના ૧ ગાઉના લાખા પહેળા ને અર્ધગાઉના ઉંચા છે અને તારાઓના પાંચસો મનુષ્યથી એક હજાર મનુષ્ય સુધીના લાખા પહેળા ને ૨૫૦ થી ૫૦૦ મનુષ્યના ઉંચા છે,

મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારના લ્યેવિષિના વિમાનોનું પ્રમાણ મનુષ્ય ક્ષેત્રના વિમાનોથી અર્ધા અર્ધ છે એટલે મનુષ્ય ક્ષેત્રમા રહેલ અર્ધનું વિમાન એકસકીયા ૫૬ ભાગનું છે તા મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારનું અર્ધનું વિમાન એકસકીયા ૨૮ ભાગનું છે એમ પાંચે લ્યેવિષિઓના વિમાનોની લખાઈ પહેળાઈ અને ઉંચાઈનું પ્રમાણ અર્ધઅર્ધ છે.

અર તથા સૂર્યના વિમાન વાહક દેવો સોળ સોળ હજાર છે શ્રવના વિમાન વાહક દેવો આઠ હજાર છે નક્ષત્રના ચાર હજાર છે અને તારાના બે હજાર દેવો છે. અર સૂર્ય શ્રવ, નક્ષત્ર અને તારાની વ્યવસ્થાની ગતિ અનુક્રમે એક બીજાથી શીઘ્રશીઘ્રતર છે

લ્યેવિષિના વિમાનનું માહોગાંઠે અતર પંચાશતે ઉત્કૃષ્ટ જાર હજાર બસે બહેવાથીસ ભેજનનું અને અન્ય

૧ હથ હજાર મેજનનો મેજને બે પાંચે મેજને ૧૧૨૧ મેજન છેડીને વિમાનો વાહે છે માટે ૧૨૨૪૨ મેજન અતર થાથ.

અસો ને છાસક જોજનનુ છે નિર્વાધાતે એટલે વ્યાધાત ન હોય ત્યારે, ઉલ્કૃષ્ટ એ ગાઉનુ અને જઘન્યથી, પાચસે ધનુષ્ય, એક તારાથી ખીજા તારાની વચ્ચે એ તરછે.

'સૂર્ય' ઉચો સો જોજન, નીચો અઠારસો જોજન, અને તિરેઈ સુડેતોલીસું હજાર અસો ત્રેસક જોજન અને સાઠીયા એકવીસે લાડી તપે છે, એટલે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂર્યનું તાપ ક્ષેત્ર છે. 'લવણ' સમુદ્રે જ્યોતિષિના વિમાનો છે તે ઉઠક સ્ફટિક રત્નનાં અને ખીજા સર્વ જ્યોતિષિના વિમાનો, સ્ફટિક રત્નનાં છે. તે સર્વવિમાનો અર્ધકવીલા અર્ધ કોઠ ફલના આકારે મનોહર દેહીખ્યમાન પ્રકાશવાલા અને અતિસુદર જ્યોતિષિઓના વિમાનો છે તેમજ અસંખ્યાતા દ્વીપમાં જ્યોતિષિના અસંખ્યાતા દ્વીપો તથા રાજધાનીઓ છે તેમા અસંખ્યાતા જ્યોતિષિ દેવો રહે છે.

(૮) વૈમાનિક દેવોના વિમાન-વૈમાનિક દેવોના વિમાનો જ્યોતિષિના વિમાનોથી અસંખ્યાત કોઠા કોડી જોજને અર્ધવા આઠમા રાજલોકના છેટે ધનોઢધિના આધારે (૧) સૌધર્મ દેવલોક દક્ષિણ દિશાએ અને ખીજુ ઇશાન દેવલોક ઉત્તર દિશાએ છે તે બન્ને દેવલોકના ભેગા મળી વલયાકારે તેર પ્રતર છે તેર પ્રતરની વચ્ચે અર્ધાઅર્ધ એ ખડ કરીએ ૧ દક્ષિણ દિશિખડ અને બીજો ઉત્તર દિશિખડ દક્ષિણના ખડનો અધિપતિ સૌધર્મેદ્ર અને ઉત્તરના ખડનો અધિપતિ ઇશાનેદ્ર છે. સૌધર્મના ૩૨ લાખ વિમાન છે તેમાં ૪૯૪ ત્રિખૂણા, ૪૮૬ ચોખૂણા, ૭૨૭ વાટલા અને એકત્રીસલાખ ૯૮ હજાર અસો ત્રાણુ વિવિધ આકારના યુગ્માવકીર્ણ વિમાનોન છે.

૨ નિષધ અને નીલવર્ત પર્વત ત્યારસો યોજનના ઉચા છે તેના ઉપર પાચસો પાચસો યોજનના શિખર છે તે શિખરે ઉપર અઢીસો યોજન પહોળા છે તેની એ જાણુએ આઠ આઠ યોજન છોડીને વિમાનો ચાલે છે માટે જઘન્ય અંતર અસો છાસક યોજન યાય છે.

તથા ઇંચાનેક્રના ૧૮ લાખ વિમાન છે તેમાં ૪૬૪ ત્રિજૂલ, ૪૮૬ ચોજૂલ, ૨૩૮ વાટલા અને ૨૭ લાખ ૬૮ હજાર સાતસો અસી વિવિધ આકારના છે પુખ્તાવલીલું વિમાનો છે તે જન્ને દેવલોકના સર્વ વિમાનના સોયતળીયાનો પૃથ્વીપિઠ સત્તાવીસસો ભેજનનો બડો છે ને તે વિમાનો પાચસો ભેજનના ઈંચા છે કેટલા એક સખ્યાતા ને કેટલાએક અસખ્યાતા ભેજનના લાંબા પહેળા છે અને કાળા નીલા રાતા પીળા ને ષોળા એમ પચ વર્ણના છે.

તે વિમાનોની ઉપર અસખ્યાત ભેજને અથવા નવમા રાજ લોકના છેઠ મનવાતના આધારે ત્રીજી સનત્કુમાર દેવલોક દક્ષિણ દિશાએ અને ચોથો માહેન્દ્ર દેવલોક ઉત્તર દિશાએ છે તે જન્ને દેવલોકના એકા મળી વલગાકારે બાર પ્રતર છે તેમાં પચ પૂર્વોક્ત રીતે દક્ષિણમળનો અધિપતિ સનત્કુમારેન્દ્ર અને ઉત્તરમળનો અધિપતિ માહેન્દ્ર છે

સુનત્કુમારેક્રના ૧૨ લાખ વિમાન છે તેમાં ૩૫૬, ત્રિજૂલ, ૩૪૮, ચોજૂલ, ૫૨૨ વાટલા અને ૧૧ લાખ ૬૮ હજાર સાતસો શુભાતેર વિવિધ આકારનાં પુખ્તાવલીલું વિમાન છે તથા માહેક્રના ૮ લાખ વિમાન છે તેમાં ૩૫૬ ત્રિજૂલ, ૩૪૮ ચોજૂલ, ૧૭૦ વાટલા અને ૭ લાખ ૬૬ હજાર એકસો છવીસ વિવિધ આકારનાં પુખ્તાવલીલું વિમાન છે

તે જન્ને દેવલોકના સર્વ વિમાનના સોયતળીયાનો પૃથ્વી પીઠ છવીસસો ભેજનનો બડો છે ને તે સર્વ વિમાનો છસો ભેજનના ઈંચા છે કેટલાએક સખ્યાતા અને કેટલાએક અસખ્યાતા ભેજનના લાંબા પહેળા છે અને કાળા વર્ણ સિવાય બાર વર્ણના છે

ત્રીજા ષોથા દેવલોક ઉપર અસખ્યાતા ભેજને અથવા દશમાં રાજલોકના મનવાતને આધારે પાચમો પ્રકાર દેવલોક છે તેમાં ૭ પ્રતરને ૪ લાખ વિમાન છે તેમાં ૨૮૪ ત્રિજૂલ, ૨૭૬ ચોજૂલ,

૨૭૪ વાટલા અને ૩ લાખ ૯૯ હજાર એકસો છાંસઠ વિવિધ આકારના પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન છે

તેનું લોચતળીઉં પચીસો જોજન જડું છે ને તે વિમાનો સાતસો જોજન ઉંચા છે કેટલાએક સંખ્યાતા ને કેટલાએક અસંખ્યાતા જોજન લાંબા પહોળા છે અને કાળા ને નીલા વર્ણ સિવાય ત્રણ વર્ણના છે. પાંચમા દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાતા જોજને અધીરો દસમાં રાજલોકના છેડે ઘનોદધિ ને ઘનવાતના આધારે છઠાલાતક દેવલોક છે. તે દેવલોકમા પાંચ પ્રતર ને પચાસહજાર વિમાનો છે તેમાં ૨૦૦ ત્રિખૂણા, ૧૯૨ ચોખૂણા, ૧૯૩ વાટલા અને ૪૯ હજાર ચારસો પંદર વિવિધ આકારના પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન છે. વિમાનના લોચતળીઆનુ જડપણું તથા ઉંચાઈ અને વર્ણ પાંચમાં દેવલોકની જેમ જાણવા અને તે વિમાનો કેટલાએક સંખ્યાતા અને કેટલાએક અસંખ્યાતા જોજનના લાંબા પહોળા છે.

છઠા દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાતા જોજને અથવા અગીયારમાં રાજલોકમાં ઘનોદધિ અને ઘનવાતના આધારે સાતસો મહાશુંક દેવલોક છે તેમા ચાર પ્રતરને ૪૦ હજાર વિમાનો છે તેમાં ૧૩૬ ત્રિખૂણા, ૧૩૨ ચોખૂણા, ૧૨૮ વાટલા અને ૩૯ હજાર છસો ને ચાર વિવિધ આકારના પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન છે. તેના લોચતળીયાનો પૃથ્વી પીઠ ચોવીસસો જોજન જડો છે ને આઠસો જોજન ઉંચા છે. કેટલાએક સંખ્યાતા ને કેટલાએક અસંખ્યાતા જોજન લાંબા પહોળા છે અને પીળા તથા ઘોળા એ જે વર્ણવાળા છે.

સાતમા દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાત જોજને અથવા અગીયારમા રાજલોકના છેડે ઘનોદધિ અને ઘનવાતના આધારે આઠમો સહેસાર દેવલોક છે તેમા ૪ પ્રતર ને ૭ હજાર વિમાનો છે, તેમાં ૧૧૬ ત્રિખૂણા, ૧૦૮ ચોખૂણા, ૧૦૮ વાટલા અને ૫ હજાર છસો અડસઠ વિવિધ આકારના પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન છે. તે વિમાનના

જોમતંગીઆનું બાંધપણ, ઉંચાઈ લાંબાઈ પહોળાઈ અને વજન એ સર્વે સાતમા દેવલોકની જેમ બાંધવા.

૧૧મા આકાશ - દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાત ભેજને અથવા વારમાં શબ્દલોકમાં આકાશના આધારે નવમો આવૃત્ત અને હસ્યો પ્રસૂત શ્રેષ્ઠ દેવલોક બેઝબેઠ છે અને તે બન્ને દેવલોકનો ૧ ઈંદ્ર, ૨૨, તે બન્ને દેવલોકમાં થઈને ૪ પ્રતરને ચાલેલો વિમાનો છે, તેમાં ૬૨ ત્રિપૂણ, ૮૮ ચોપૂણ, ૮૮ વાટલા અને ૧૭૨ વિવિધ પ્રકારના પુષ્પાવલીઈ વિમાન છે.

૧૨. તે વિમાનના લોચતળીઆનો પૃથ્વીપીઠ ત્રેવીસસો ભેજન બેઠે છે, તે 'તે વિમાનો' નવમો ભેજન ઉચા છે તેમાના કેટલાએક સંજ્ઞાતાને કેટલાએક અસંખ્યાત ભેજનના લાંબા પહોળા છે અને દેવલોકના વજનના છે નવમા હસમા દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાત ભેજને અથવા વારમાં શબ્દલોકના છેડે આકાશના આધારે ૧૧મા આકાશને ૧૨મા અસૂત દેવલોક બેઝબેઠ છે તે બન્ને દેવલોકનો એક ઈંદ્ર છે તે બન્ને દેવલોકમાં થઈને ૪ પ્રતર ને ચાલેલો વિમાનો છે, તેમાં ૭૨ ત્રિપૂણ, ૬૮ ચોપૂણ, ૬૪ વાટલા અને ૬૬ વિવિધ પ્રકારના પુષ્પાવલીઈ વિમાન છે તે વિમાનના લોચતળીઆનું બાંધપણ ઉંચાઈ લાંબા પહોળાં ને વજન એ સર્વે નવમા હસમાં દેવલોકની જેમ બાંધવા.

૧૧મા અને ૧૨મા દેવલોકના ઉપર અસંખ્યાત ભેજને અથવા તેરમા શબ્દલોકમાં આકાશના આધારે નવમો વેચક છે તે હરેકનો અંકેકો પ્રતર હોવાથી નવમો વેચકના નવ પ્રતર છે તે નવ પ્રતરમાં પ્રથમ નીચની ત્રીકે ત્રણ પ્રતર ૧૧૧ વિમાન છે તેમાં ૪૦ ત્રિપૂણ, ૩૬ ચોપૂણ અને ૩૫ વાટલા વિમાન છે. એ હેઠલી ત્રીકમાં પુષ્પાવલીઈ વિમાન નથી.

૧૩. - તેના ઉપર અસંખ્યાત ભેજને બીજી અમ્બની ત્રીકે ૧૦૭

વિમાન છે તેમાં ૨૮ ત્રિખૂણાં, ૨૪ ચોખૂણાં, ૨૩ વાટલા અને ૩૨ પુખ્વાવકીણું વિમાન છે તેના ઉપર અસખ્યાત જોજને અથવા તેમાં રાજલોકને છેડે ઉપરનું ત્રીજું ત્રીકું છે તેના ૧૦૦ વિમાન છે તેમાં ૧૬ ત્રિખૂણા, ૧૨ ચોખૂણા, ૧૧ વાટલા અને ૬૧ પુખ્વાવકીણું વિમાન છે એમ નવઐવેયકના સર્વે મળી ૩૧૮ વિમાન છે. તેનાં લોચતળીઆનો પૃથ્વી પીઠ બાવીસો જોજનનો જાડો છે, તે વિમાનો એક હજાર જોજન ઊંચા, કેટલાએક સખ્યાતા ને કેટલાએક અસખ્યાતા જોજન લાખા પહોળા છે ને તે ફક્ત ધોળા વર્ણના જ છે.

નવઐવેયકની ઉપર અસખ્યાતા જોજન અથવા ચૌદમા રાજલોકના છેડે આકાશના આધારે પાચ અનુત્તર વિમાન છે. તેનો એક પ્રતર ને પાચ વિમાન છે તેમાં વચ્ચું સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન લાખ જોજનનું લાંબું પહોળું ને વાટલું છે તેની ચારે દિશાએ અનુક્રમે વિન્ય વિન્યત, જ્યત ને અપરાણત એમ ચાર વિમાન છે. તે ત્રિખૂણા છે.

તે વિમાનના લોચતળીઆનો પૃથ્વી પીઠ એકવીસસો જોજન જાડો છે વિમાન ૧૧સો જોજન ઊંચા છે અસખ્યાત જોજન લાખા પહોળા અને ફક્ત ધોળા વર્ણના જ છે. તે પાંચ અનુત્તર વિમાનની ઉપર બાર જોજને ૪૫ લાખ જોજનની લાખી પહોળી છત્રાકારે મધ્યભાગે આઠ જોજનની જાડી છેડે માખીની પાંખ જેવી પાતલી એક કોડ ૪૨ લાખ ૩૦ હજાર ૨૪૬ જોજન ઝાઝેરી પરિધિ અને પાણીના કણીયા, મચકુડનું કુલ, રૂપાનો ૫૮ ને મોતીના હારથી પણ અધિક ઉજળી એવી સિદ્ધશિલા છે તે સિદ્ધશિલાની ઉપર એક જોજનને છેડે લોકનો અત છે ત્યાં એક ગાઉનો છઠ્ઠો ભાગ એટલે ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ્યની ઉપર બત્રીસ આગલમા સર્વ સિદ્ધના અંતા છવે રહ્યા છે.

૧૨ દેવલોક નવઐવેયક અને પાચ અનુત્તર વિમાનના સર્વે

મલીને ૮૪ લાખ ૬૭ હજાર ને ત્રેવીસ વિમાનો છે. તે વિમાનો

અત્યંત મુગધીમય માળવનાં જેવો મુદ્દસ્પર્શ, નિત્ય ઉદોત્પલ,
મનોહર છે તથા શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, કન્ધિ, પ્રતિ,
લાવણ્ય, ક્ષતિ, સ્થિતિ એ દશ વાના મનોહર છે જેમા એવા અતિ
મુદ્દર વિમાનોને વિષે અસંખ્યાત રેવો રહે છે પૃથ્વી પ્રમુખ પાંચ
સ્થાવરો અહીં રાજસૌકર્મ્ય ભરેલા છે માટે એ પાંચ દક્ષવળાના
રહેવાના અસંખ્યાત સ્થાનકો છે

(૬૭) વિરહ દાર

વિરહકાળ એટલે એક લવ ઉત્પન્ન થયા પછી બીજા છવે
કેટલા કાળને અતરે ઉત્પન્ન થાય અથવા વ્યવે એમ ફરક દક્ષમા
કહેવું તેનું નામ વિરહ કાળ બાણવું નારદી આદિ કોર્વાસ દક્ષમાથી
પાંચ સ્થાવર વર્તિને શેષ ૧૬ દક્ષમાં ઉપજવા તથા વ્યવવાનો
જનન્ય વિરહ એક સમયનો છે પાંચ સ્થાવરમા વિરહ પડતો નથી
માટે અવિરહિયા કહેલ છે

નારદીના દક્ષે પ્રાચ્ય સમય સમય પ્રત્યે લવ ઉપજે ૧
અને વ્યવે ૧ પરંતુ ક્યારેક અતર પડે તો જનન્ય ૧ સમયનું
અને ઉત્કૃષ્ટ બાર અર્ધવર્તનું અણવું સાતે નરકમા કેટલું લવ ઉત્પન્ન
થાય તો વધારેમાં વધારે બાર અર્ધવર્તનું સુધી ન ઉપજે માટે સામા
ન્યે સાતે નરક આશી બાર અર્ધવર્તનો વિરહ બાણવે.

જુદી જુદી નરકની અપેક્ષાએ પહેલી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટો ૨૪
અર્ધવર્તને, બીજી નરકે સાત દિવસને, ત્રીજી નરકે ઉત્કૃષ્ટો ૧૫
દિવસને, ચોથી નરકે ૭૦ એકમાસને, પાંચમી નરકે ૭૦ બે માસને,
છઠી નરકે ૭૦ બાર માસને, સાતમી નરકે ૭ માસને, વ્યવવાનો
વિરહકાળ એટલે અતર ઉત્કૃષ્ટો બાણવે. અહીં જેનો એટલો વિરહ
કાળ કહ્યો છે તેટલા કાળથી ઉપસત કાળમા અવશ્ય એ નરકોને
જિંદે કેટલું પણ લવ ઉત્પન્ન થાય એમ કહ્યું છે.

દશ ભુવનપતિના દંડકે જીવ નિરતર ઉપજે છે અને રચે છે, પરંતુ ઠરી ઉત્કૃષ્ટ વિરહ પડે તો ૨૪ મુહૂર્તનો, તેમજ બ્યંતર જ્યોતિષી અને વૈમાનિકના દંડકે અને પેલા બીજા દેવલોકને વિષે પ્રત્યેક ઉપજવા તથા રચવાનો વિરહ ઉં ૨૪ મુહૂર્તનો છે, ત્યાર-પછી નિશ્ચય બીજા કોઈ જીવ દેવતાપણે ઉપજે અથવા રચે.

ત્રીજા દેવલોકે ૬ દિવસ ને ૨૦ મુહૂર્તનો ચાથે દેવલોકે ઉં ૧૨ દિવસ ને ૧૦ મુહૂર્તનો પાચમે દેવલોકે ઉં સાડીબાવીસ દિવસનો છઠે દેવલોકે ઉં ૪૫ દિવસનો સાતમે દેવલોકે ઉં ૮૦ દિવસનો આઠમે દેવલોકે ઉં સો દિવસનો નવમા તથા દસમા દેવલોકમા પ્રત્યેકે ઉં સંખ્યાતા માસનો અગિયારમે બારમે દેવલોકે ઉં સંખ્યાતા વર્ષનો પેલીત્રીકે ઉં સંખ્યાતા સોવર્ષનો તે જ્યાંલગે હજાર વર્ષ ન થાય ત્યાં સુધી, બીજી ત્રીકે ઉં સંખ્યાતા હજાર વરસનો તે જ્યાં સુધી લાખ વર્ષ ન થાય ત્યાં સુધી ત્રીજી ત્રીકે ઉં સંખ્યાતા લાખ વરસનો તે જ્યાં સુધી કોડ વરસ ન થાય ત્યાં સુધી વિજ્યાદિકે ચાર અનુત્તર વિમાને ઉં પદ્યોપમના અસંખ્યા-તમા ભાગ જેટલો અને સર્વાર્થસિદ્ધ મહા વિમાનને વિષે ઉં પદ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો ઉપજવા તથા રચવાનો વિરહ-કાળ જાણવો.

પૃથ્વીકાયાદિ પાચે એકે દ્રિયના દંડકે પ્રત્યેક સમયે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને રચે છે માટે તે એકે દ્રિયને વિષે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ નથી અર્થાત્ અવિરહીયા છે અને ત્રણ વિગલે દ્રિયનો ઉં અતર્મુહૂર્તનો ઉત્પાત અને રચનનો વિરહ જાણવો ગર્ભજ તિર્યચ પચે દ્રિયને વિષે ઉં બાર મુહૂર્તનો અને સમુદ્ધિમ તિર્યચ પચે દ્રિયને વિષે ઉં અતર્મુહૂર્તનો ઉપજવા તથા રચવાનો વિરહ જાણવો.

ગર્ભજ મનુષ્યને વિષે ઉં બારમુહૂર્તનો અને સમુદ્ધિમ મનુષ્યને વિષે ઉં ચોવીસમુહૂર્તનો ઉપજવા તથા રચવાનો વિરહ

જાણવેલ સુખ્યથે ચાર ગતિનો ઉપજવા તથા સ્થવવાનો વિરહકાળ
જનન્ય ૧ સમયનો, ઉત્કૃષ્ટ બાર મુદૂર્તનો સર્વ ઉદ્ધર્યાનકે ઉપજવાનો
વિરહ ૪૦ ૧ સમયનો, ઉં ૭ માસનો. મોક્ષમા નિગતર હવ ઉપજે
છે પણ ક્યારેક વિરહ પડે તો ૪૦ ૧ સમયનો ને ઉં ૭ માસનો
તથા સિદ્ધગતિથી સિદ્ધના હવોને સ્થવવું નથી માટે જોને સ્થવન
વિરહકાળ જોય નહીં

(૬૮) શૂન્યકાળાદિ દ્વાર

૧ શૂન્યકાળ, ૨ અશૂન્યકાળ, ૩ મિશ્રકાળ, ૧ શૂન્યકાળ
જોટલે પુષ્પા સમયે જોટલા હવ જે ૬૬૩મા છે તેમાંથી સ્થવીને
તે જયા હવો નીકલી જાય જોમાંનો જોક પણ હવ તે ૬૬૩માં
રહે નહિ તે આશી જોને શૂન્યકાળ કહે છે તે શૂન્યકાળ વનસ્પતિ
વર્જિને શેષ ૨૩ ૬૬૩મા છે વનસ્પતિમા શૂન્યકાળ નથી. ૨ અશૂ
ન્યકાળ જોટલે પુષ્પા સમયે જે ૬૬૩મા જોટલા હવ ઉપજ્યા
તેમાંનો જોક પણ સ્થવ્યો નથી તેમજ નવો ઉપજ્યો નથી અર્થાત્
તોટલા જ હવો હલ તે જ ૬૬૩માં છે તે આશી તેને અશૂન્યકાળ
કહે છે તે અશૂન્યકાળ ધોવીસે ૬૬૩માં છે

૩ મિશ્રકાળ જોટલે પુષ્પા સમયે જે ૬૬૩મા જોટલા હવ
ઉપજ્યા તેમાંથી ધોડાજોક હવો તે ૬૬૩માંથી નીકલી જયા છે અને
ધોડાજોક હલ તે ૬૬૩મા છે જોટલે નથી નીકલી જયા તે આશી
તેને મિશ્રકાળ કહે છે તે મિશ્રકાળ ધોવીસે ૬૬૩મા છે જોટલે
વનસ્પતિ વર્જિને શેષ ૨૩ ૬૬૩મા ત્રણેકાળ છે અને વનસ્પતિના
૬૬૩માં શૂન્યકાળ વર્જિને જાહીના જો કાળ છે

(૬૯) અવગાહના દ્વાર

(૧) બ્રાહ્મણ-અવગાહના પદાર્થ જોટલા આકાશ પ્રદેશોમા
સમાય તેટલા આકાશ પ્રદેશો તે પદાર્થની અવગાહના ક્રય છે અથવા
પદાર્થની ઉચાઈ ઘનાઈ, પહેળાઈ અને જા ધનું જે માપ તે

અવગાહના કહેવાય (૨) અંશુલનુ સ્વરૂપ—અવગાહનાનું સ્વરૂપ જાણવા માટે પ્રથમ ત્રણ પ્રકારના અંશુલનુ સ્વરૂપ કહે છે જીવોના શરીરાદિકના માપ જે અંશુલથી માપીએ તે અંશુલ ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) આત્માશુલ, (૨) ઉત્સેધાશુલ અને (૩) પ્રમાણાશુલ. (૧) આત્માશુલ—જે કાળે જે ક્ષેત્રે જેટલું મનુષ્યનું અંશુલ હોય તે અંશુલ પ્રમાણને આત્માઅંશુલ કહે છે આત્માશુલે નગર, ગામ, કુવા, તળાવ, વાવ, ગઢ, પોણ, કોઠા, વહાણ, રથ અને ગાડાદિક મપાય છે જેમકે ઋષભદેવ પ્રભુના વખતમા ઋષભદેવના અંશુલ પ્રમાણે માપીને લોકો ઘર, હાટ, કુવા, પ્રમુખ કરતા હતા અને શ્રી મહાવીર સ્વામીના વખતમા મહાવીર સ્વામીના અંશુલ પ્રમાણે માપીને ઘર હાટ પ્રમુખ લોકો કરતા હતા એ પ્રમાણે આત્મ-અંશુલનું સ્વરૂપ જાણવું

(૨) ઉત્સેધ અંશુલનું સ્વરૂપ માટે જુઓ—અનંતા સૂક્ષ્મ પરમાણુએ એક વ્યવહાર પરમાણુ થાય તે વ્યવહાર પરમાણુ મંદિરને વિષે છિદ્રાદિકથી આવતા સૂર્યના કિરણોમા જે ઉડતા રજના કણ દેખાય છે તેના અનંતમા ભાગ જેટલો ઝીણો હોય છે અનંતા વ્યવહાર પરમાણુનો એક ઉણુ શ્રેણીયો પરમાણુ થાય, આઠ ઉણુ શ્રેણીયા પરમાણુનો એક શીત શ્રેણીયો પરમાણુ થાય આઠ શીત શ્રેણીયા પરમાણુએ એક ઉર્ધ્વ રેણુ થાય આઠ ઉર્ધ્વ રેણુએ એક ત્રસરેણુ થાય તે ત્રસરેણુ બેધદ્રિયાદિક ત્રસજીવોને ચાલતા જે રજ ઉડે છે તેના એક કણ બરાબર જાણવી

આઠ ત્રસરેણુએ એક રથરેણુ થાય તે રથરેણુ રથાદિક ચાલતા જે રજ ઉડે છે તેમાના એક કણ જેવડી જાણવી આઠ રથ રેણુએ દેવ-ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રના યુગલિયા મનુષ્યનો એક વાલાઝ કુરૂક્ષેત્રના આઠ વાલાઝે હરિવર્ષ તથા રમ્યક્ષ વર્ષના યુગલિયાનો એક વાલાઝ હરિવર્ષ રમ્યક્ષ વર્ષના આઠવાલાઝે હેમવય એરણુવય ક્ષેત્રના યુગલિયા મનુષ્યનો એક વાલાઝ, હેમવય એરણુવયના આઠ વાલાઝે મહાવિદેહના મનુષ્યનો એક વાલાઝ, મહાવિદેહના આઠ વાલાઝે ભરત ઇશ્વર ક્ષેત્રના મનુષ્યનો એક વાલાઝ જાણવો

આઠ વાણમે એક દિવસ આઠ દિવસે એક જુ આઠ જુએ એક જવગમ્ય અને આઠ જવગમ્યે એક ઉત્તેષાગુણ થાય. એવા ૭ ઉત્તેષાગુણે એક પગ. ૪૨ પગે એક વેલ જે વેતે જવગમ્ય થાવીસ અગુણે એક હાથ. ૪૨ હાથે એક મનુષ્ય. એ હજાર મનુષ્યે એક ગાઉ, અને ૪૨ ગાઉએ એક ભોજન થાય.

ઉત્તેષાગુણે દેવતાદિક સર્વ ૬૪૬૧૧ આસારી ભુવોની જવ ગાહનાનું પ્રમાણ (માપ) કહ્યું છે એક હજાર ઉત્તેષાગુણે ૪૨ને એક પ્રમાણ અગુણ થાય. તત્ત્વે તુ કેવલીગમ્ય, અને એક પ્રમાણે મુલના ઉત્તેષાગુણ હજાર થાય. ૨૪ પ્રમાણાગુણે એક હાથ. ૪૨ હાથે એક મનુષ્ય. એ હજાર મનુષ્યે એક ગાઉ અને એવા ૪૨ ગાઉએ એક ભોજન થાય.

શાશ્વતા પર્વતો, દ્વીપો, સમુદ્રો નદીઓ, રૂઢો, પૃથ્વી, હોય, અલોક, નરકાવાસ, વિમાનો, રાજધાનીઓ વિગેરે સાશ્વતિ વસ્તુઓની લગભગ, પહેળાઈ તથા પરિમિતિ વિગેરેના માપ પ્રમાણાગુણે કહ્યા છે.

(૩) જમન્ય અવગાહના - ભોવીસે ૬૪૬૧૧ ભુવોના જવ પ્રાચીન શરીરની જમન્ય અવગાહના અગુણને અલગપણે જાણે છે તે પણ ઉત્તેષાગુણનો અસમ્યક્તાનો ભાગ લેવો. આગલા કારણે ઉત્તેષાગુણનો અવગાહનો સ્વરૂપ કહેશે તેનું માપ ઉત્તેષાગુણે લેવું એમ ઉત્તર દેશિકામાં પણ જણાવ્યું.

(૪) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના - જોશરિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવધારણીય અવગાહના હજાર ભોજનની ગણેરી, કમળના ગાળને

નોંધ:- ઉત્તેષાગુણથી પ્રમાણાગુણ બારસોગણુ લાગુ હોય છે અને અલીગણુ પહેળુ હોય છે તે ફક્ત લખાઈથી ગણતા બારસોગણુ હોય છે અને પહેળાઈ સહિત ગણીએ તે હજારગણુ થાય છે.

ન્યાયે જાણવી વૈકિય શરીરની ઉં પાંચસો ધનુષ્યની, આહારક શરીરની જઘન્ય સુડાહાયની ને ઉત્કૃષ્ટી એક હાથની, તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરની ઉં પોતપોતાના શરીર પ્રમાણે અથવા ચૌદ રાજ-લોક પ્રમાણે કેવળી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ સમજવી.

નારકીના દડકમા ૧લી નરકે ઉત્કૃષ્ટ પોણા આઠ ધનુષ્ય ને છ અંશુલની, ૨જી નરકે ઉં સાડા પંદર ધનુષ્ય ને ૧૨ અંશુલની, ૩જી નરકે સવાએકત્રીસ ધનુષ્યની ચોથી નરકે ઉં સાડો ખામઠ ધનુષ્યની, ૫મી નરકે ઉં ૧૨૫ ધનુષ્યની, છઠી નરકે ઉં ૨૫૦ (બસો પચાસ) ધનુષ્યની સાતમી નરકે ઉં ૫૦૦ ધનુષ્યની.

પહેલી નરકના પહેલા પ્રતરે નારકીની ઉં દેહમાન ૩ હાથનું છે. બીજે પ્રતરે ૫ હાથ ને સાડા આઠ અંશુલનું એમ દરેક પ્રતરે બે હાથ સાડા આઠ અંશુલ વધારતા છેલા તેરમાં પ્રતરમાં પોણા આઠ ધનુષ્ય ને છ અંશુલનું ઉં દેહમાન જાણવું.

બીજી નરકના પહેલે પ્રતરે ઉં દેહમાન પોણાઆઠ ધનુષ્ય ને છ અંશુલનું જાણવું બીજા પ્રતરે સાડા આઠ ધનુષ્ય ને નવ અંશુલનું એમ દરેક પ્રતરે ત્રણ હાથ ને ત્રણ અંશુલ વધારતાં છેલા ૧૧મા પ્રતરમાં ઉં દેહમાન સાડા પંદર ધનુષ્ય ને બાર અંશુલનું જાણવું ત્રીજી નરકના પહેલા પ્રતરે ઉં સાડા પંદર ધનુષ્ય ને બાર અંશુલનું દેહમાન. બીજા પ્રતરે ઉં સાડાસત્તર ધનુષ્ય ને સાડાસાત અંશુલનું એમ દરેક પ્રતરે ૭ હાથ ને સાડાઓગણીસ અંશુલ વધારતા છેલા નવમા પ્રતરે સવાએકત્રીસ ધનુષ્યનું ઉં દેહમાન છે.

ચોથી નરકના પહેલા પ્રતરે સવાએકત્રીસ ધનુષ્યની ઉં અવગાહના છે અને બીજા દરેક પ્રતરે પાંચ ધનુષ્ય ને ૨૦ અંશુલની વૃદ્ધિ કરતાં છેલા ૭મા પ્રતરે સાડાબાસઠ ધનુષ્યનું ઉં દેહમાન છે.

પાંચમી નરકના પહેલા પ્રતરે ઉં સાડાબાસઠ ધનુષ્યનું દેહમાન છે અને બીજા દરેક પ્રતરે ૧૫ ધનુષ્યને અદીહાયની વૃદ્ધિ

કરતા છે. આ પાંચમાં પ્રતરે ઉં ૧૨૫ મનુષ્યનું દેહમાન છે. બી નશ્કના પહેલા પ્રતરે ઉં ૧૨૫ મનુષ્યનું દેહમાન છે, બીજા રીક પ્રતરે સાઠાબાસઠ મનુષ્યની વૃદ્ધિ કરતા છે. આ ત્રીજા પ્રતરે ઉં ૨૫૦ મનુષ્યનું દેહમાન છે. સાતમી નરકે એક જ પ્રતર છે તેમાં ઉં પાંચસો મનુષ્યનું દેહમાન છે.

બવનપતિનું ૬૪, અતરનો એક, બ્યોતિષીનો એક, વૈશ નિકનો એક, તેમાં પચ્ચ પહેલે બીજે દેવલોકે એટલા સ્થાનક ૬૯૧૧ દેવ દેવીઓનું ઉ દેહમાન ૭ હાથનું છે ત્રીજે ચાલે દેવલોકે ૭ હાથનું છે પાંચમે છઠે દેવલોકે પાંચ હાથનું સાતમે બાઠમે દેવલોકે ૪ હાથનું નવમાંથી બારમાં સુધીના બાર દેવલોકમાં ૩ હાથનું છે. નવમીવેયકમાં બે હાથનું છે ચાર અતર વિમાનમાં એક હાથનું છે. દેહમાન છે અને સર્વાર્થસિદ્ધમાં સુધી હાથનું દેહમાન છે.

બાર સ્થાવર અને નિર્જીવનું ઉ દેહમાન અગ્રહને અસંખ્યાતમે જાણે છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિનું ઉ દેહમાન હજાર ભોજન ઝાડે, બાવળ, બેઈંદ્રિયનું ઉ દેહમાન ૧૨ ભોજનનું, તેઈંદ્રિયનું ૩ જાડનું, ચૌઈંદ્રિયનું ૪ જાડનું તિર્થંચના ૬૯૧૧ જળચર સમુદ્ધિમાં અને પ્રલંબ તથા ઉપર સર્પગર્ભની ઉ અવગાહના હજાર ભોજનની છે. ભૂજાપરિ સર્પ ગર્ભની ઉ પૃથક્ત્વ એટલે બે બી નવ જાડની, સ્થળચર બૌદ્ધ ગર્ભની ૭ જાડની, ગર્ભ જેવડી પૃથક્ત્વ મનુષ્યની, સમુદ્ધિમાં ઉપરિ સર્પની પૃથક્ત્વ ભોજનની, સમુદ્ધિમાં સ્થળચર બૌદ્ધની પૃથક્ત્વ જાડની, સમુદ્ધિમાં ભૂજાપરિ સર્પને જેવડી પૃથક્ત્વ મનુષ્યની છે.

મનુષ્યના ૬૯૧૧ સમુદ્ધિમાં મનુષ્યનું ઉ દેહમાન પચ્ચ અગ્રહને અસંખ્યાતમે જાણે જાણવું, ગભજ મનુષ્યની ઉ અવગાહના ૩ જાડની છે તે હેતુ તથા કાળની અપેક્ષાએ લેવી.

દેવદુર ઉત્તરદુરમાં ૩ જાડની, હસ્તિાસ રમ્યદ્વાસમાં બે

બે ગાઉની, હેમવય એરણુવયમા એક ગાઉની, ૫૬ અંતરદ્વીપામાં ૮૦૦ ધનુષ્યની, ૫ મહાવીરેહમા ૫૦૦ ધનુષ્યની

૫ ભરત ૫ ધરવતમા કાળઆશ્રી પહેલે આરે બેસતા ૩ ગાઉની, ઉતરતા બે ગાઉની, બીજે આરે બેસતા બે ગાઉની, ઉતરતાં એક ગાઉની, ત્રીજે આરે બેસતા ૧ ગાઉની, ઉતરતા ૫૦૦ ધનુષ્યની, ચોથે આરે બેસતા ૫૦૦ ધનુષ્યની, ઉતરતા ૭ હાથની, પાચમે આરે બેસતાં ૭ હાથની, ઉતરતા ૧ હાથની, છઠે આરે બેસતા ૧ હાથની, ઉતરતા મુંડા હાથની એમ ચડતા અવળા-સવળી જાણવી.

સૂક્ષ્મ ને સાધારણ નામ કર્મના ઉદયે કરીને અનતા જીવોએ મહાજી કરેલું એક શરીર તે સૂક્ષ્મ નિગોહ સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિ-કાયનુ શરીર કહેવાય એ શરીર સર્વ જીવોના શરીરથી અતિ સૂક્ષ્મ અગુહના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલું છે, સૂક્ષ્મ નિગોહિઆના શરીરથી અસખ્યાતગણું મોટું સૂક્ષ્મ વાયુકાયનુ શરીર જાણવું, એટલે અસખ્યાતા સૂક્ષ્મ નિગોહના શરીરે એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનુ શરીર હોય.

તેથી અસખ્યાતગણું મોટું સૂક્ષ્મ તેલિકાયનુ, તેથી અસખ્યાત ગણું મોટું અપકાયનુ, તેથી અસખ્યાતગણું સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયનુ શરીર છે, તેથી અસ ખાદર વાલિકાયનુ, તેથી અં ખાદર તેલિકાયનુ શં તેથી મોટું અં ખાદર અપકાયનુ શં તેથી અં એક ખાદર પૃથ્વી-કાયનુ શં તેથી પણ અં એક ખાદર નિગોહ, સાધારણ વનસ્પતિ કાયનુ શરીર કહેલ છે.

એ પ્રમાણે પાચ સૂક્ષ્મ ને પાચ ખાદર એ દસેના શરીર એકબીજાથી અનુક્રમે અસખ્યાતગણું મોટા મોટા કદ્યા છે પરંતુ દસેના શરીરમાનું મોટામા મોટું શરીર પણ અગુહના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલું જાણવું. કારણ કે અગુહના અસખ્યાતમા ભાગના પણ અસખ્યાત ભેદ કદ્યા છે

પૃથ્વીઆદિ પાચે સૂક્ષ્મ એકેદ્રિય જીવોના શરીર એવા સૂક્ષ્મ

છે કે એક શરીર તો દેખાય જ નહીં પણ અસંખ્યાતા કે અનંતા સૂક્ષ્મ હોવાના શરીરોનો પીઠ એકઠો હોય તો પણ તે દેખાતા નથી, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિફલ સિવાય પૃથ્વીયાદિ પાંચે બાકર એકેન્દ્રિય હોવાના શરીર પણ એવા ઝીણા છે કે તે અસંખ્યાતા હોવાના શરીરના પીઠ એકઠા હોય તો જ દેખાય છે

શાસ્ત્રજ્ઞો કહે છે કે એક પથ્થર કે ત્રીકાના કકડાને કેઈ અતિ બલવાન પુરુષ ઘણી વખત વાટીને સૂક્ષ્મ ચૂર્ણ કરે તો પણ તેમાં સહેલા કેટલાએક હાવના શરીરોને ક્ષિલામણા યાચ કેટલાએક હાવના શરીરોને ક્ષિલામણા પણ ન યાચ. કેટલાએક મરે ને કેટલા એક મરે પણ નહિ અને કેટલાએકને તો માલમ પણ પટે નહિ જેમકે ૧૨ ભેજન લાળી ને ૬ ભેજન પહેાળી નમરીને વિષે ઘણા લોકો વસે છે તેમાં કોઈના મરે બાર ખાતર પાડે છુટે કે મારે તેની ખજર નમરીના લોકોમાં કોઈને પટે ને કોઈને ન પટે તેમ જાણી પણ બધી લેવું

જ્યન્મ ઉત્તર વૈકિંચ અવગાહના - જે જે દહના હોવાને વૈકિંચ શરીર અથવા વૈકિંચલગ્નિ ઉપલ યજ્ઞેલ હોય તે હોયો નાનામાં નાના કૃપા બનાવે તો અણુલને સંખ્યાતમે જાને કરી શકે ને મોટામાં મોટા લાખ ભેજન બાએરા મોટા કરી શકે તેને ઉત્તર વૈકિંચ શરીર કહે છે

ઉત્તર વૈકિંચશરીર નાશકી તથા હોવાને તો હમેશાં છે કેમકે નાશકી તથા હોવાને અવધારણીય વૈકિંચ શરીર છે માટે એઓમાં સ્વાભાવિક રીતે ઉત્તરવૈકિંચ શરીર કપવાની શક્તિ છે અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચપચ્ચેન્દ્રિયના હઠકમાં સંખ્યાતા વર્ણની આમુખ્યની સ્થિતિવાળા ગર્જાજ મનુષ્ય અને તિર્યંચપચ્ચેન્દ્રિયમાં પણ જેને વૈકિંચ લગ્નિ ઉત્પન્ન થઈ હોય તેઓ જ ઉત્તરવૈકિંચ શરીર કરી શકે છે બાકીના બીજા કરી શકતા નથી.

બાહર વાયુકાય પર્યાપ્તામા પણ જેને વૈકિયશરીર હોય છે તે જ ઉત્તરવૈકિય કરી શકે છે બીજા નથી કરી શકતા નારકીનો ૧, દેવતાના ૧૩, તિર્યચપચેદ્રિયનો ૧, મનુષ્યનો ૧ એ ૧૬ હંડકવાળા ઉત્તર વૈકિય કરે તો જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમાં ભાગ સુધીની અવગાહના કરે, અને વાયુકાય જઘન્ય અંગુલને અસંખ્યાતમે ભાગે અવગાહના કરી શકે. કેમકે વાયરાની ભવધારણીય અવગાહના અંગુલને અસંખ્યાતમે ભાગે છે માટે સંખ્યાતમે ભાગે ન કરી શકે.

(૬) ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈકિય અવગાહના-નરકના હંડકમાં જે જે નરકે તથા જે જે પ્રતરે જેટલી જેટલી ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગાહના છે તેનાથી બમણી ઉત્તર વૈકિય શરીરની અવગાહના કરી શકે.

જેમકે પહેલી નરકને પહેલે પ્રતરે ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથની છે. તો તે પ્રતરવાલા ઉત્તરવૈકિય અવગાહના છ હાથની કરી શકે પણ વધારે ન કરી શકે. એમ નરકના હંડકમાં સાતે નરકે દરેક પ્રતરે ભવધારણીયથી બમણી ઉત્તરવૈકિય અવગાહના બાણવી. એટલે નરકના હંડકમાં ઉત્તરવૈકિયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હજાર ધનુષ્યની બાણવી

- દેવતાના ૧૩ હંડકમાં ઉત્તર વૈકિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના લાખ જોજનની બાણવી મનુષ્યના હંડકમાં લાખ જોજન ઝાઝેરી બાણવી, તિર્યચના હંડકમાં નવસો જોજનની બાણવી વાયરાની ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુલને અસંખ્યાતમે ભાગે બાણવી શેષ હંડક ૭ માં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તર વૈકિય અવગાહના નથી કેમકે તેઓને વૈકિયશરીર અથવા વૈકિય લખિય નથી

(૭) ઉત્તર વૈકિય સ્થિતિ જે જે હંડકવાળા ઉત્તર વૈકિય શરીર કરી શકે છે તેને હંડકવાળાનું ઉત્તર વૈકિય શરીર, ઉત્તર વૈકિય પછે જેટલો કાળ રહી શકે તેને ઉત્તર વૈકિય સ્થિતિ કહે છે. નારકી તથા વાયરાનું ઉત્તર વૈકિય શરીર અતર્મુહૂર્ત સુધી રહે.

મનુષ્ય તથા તિથિ ચપચપે દ્વિયનું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર આઠ મુકૂર્ત સુધી રહે
 હેમતાનું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ઉત્કૃષ્ટ પદ્મ દિવસ પર્વ ત રહે. શેષ ૬૩
 ૭મા વિકૃર્વણા સ્થિતિ નથી. આ સ્થિતિ ચોતાના શરીર આશ્રીય
 સમજવી, અન્ન પ્રકારની વિકોવણા ઘણો વખત રહે, તત્ત્વ કેવળી અન્ન.

(૭૦) સ્થિતિ (કાળા પ્રમાણ) દ્વાર

સ્થિતિ તે બે પ્રકારની છે—(૧) સખ્યાતી, (૨) અસખ્યાતી.
 ૧ સખ્યાતી (૧) એટલે જેનો ગણીત કરવાથી છેડા પામીએ તેને
 સખ્યાતી સ્થિતિ કહે છે અથવા અવરમુકૂર્તથી લઇને ઉત્કૃષ્ટ
 સખ્યાતા વર્ષની જે સ્થિતિ તેને પણ સખ્યાતી સ્થિતિ કહે છે

૨. અસખ્યાતી એટલે જેનો ગણીત કરતા છેડા ન પામીએ
 પણ શાની પુરુષો જેનો છેડા પામી શકે તેને અસખ્યાતી સ્થિતિ
 કહે છે અર્થાત્ સખ્યાતી જે અતિત તને અસખ્ય કહે છે અથવા
 પદ્મોપમ સાગરોપમના જે સ્થિતિ તેને પણ અસખ્યાતી સ્થિતિ
 કહે છે હવે આવીસ ૬૪૪માથી જ્યોતિષિ અને વૈમાનિક એ બે
 ૬૪૪ વર્ષને શેષ ૨૨ ૬૪૪મા સખ્યાતી સ્થિતિ છે, અને પાંચ
 સ્થાવર, ત્રણ વિજયોદ્વિય એ આઠ ૬૪૪ વર્ષને શેષ ૧૬ ૬૪૪મા
 અસખ્યાતી સ્થિતિ છે આ સ્થિતિદ્વાર વર્તમાન કાલ આશ્રી અલુવે.

જે જીવોના આમુખ્ય અસખ્યાતી સ્થિતિ એટલે પદ્મોપમ
 સાગરોપમના કલા છે તે પદ્મોપમ અને સાગરોપમનું સ્વરૂપ અલુવા
 માટે પહેલા પચ્ચનું સ્વરૂપ અલુવું જોઇએ—(૧) ઉદ્ધાર પદ્મોપમ,
 (૨) અદ્ધાપદ્મોપમ, (૩) કોત્રપદ્મોપમ, કોવી રીતે ૩ પ્રકારના
 પદ્મોપમ છે. ને તે ૬૪૬ના બાદર અને સકમ એમ બે સેક અલુવા
 પદ્મોપમ ૭ પ્રકારના છે

(૧) ઉત્સેદ્ધાશુભ ૧૧ માપ પ્રમાણે જોકે જોજન પ્રમાણ એટલે ૪
 ગાઉ લાંબા પહેલો ને ઉઠા જોવો જોકે કુપાકાર પાલો કંપીએ ને
 તે પાલો મધ્યે કુશ્મીરમા ઉત્પલ ઘણેલા ૭ દિવસના યુગસિયાનો

એક વાલ ઉત્સેષાંગુલ પ્રમાણુ લઈ તેના સાતવાજ આઠ આઠ ખંડ કરીએ ત્યારે એ એક અંગુલ પ્રમાણુ વાલના ૨૦ લાખ ૬૭ હજાર એકસોને ખાવન ખંડ થાય તેવા ખંડો ઠાસીને એ પાલો ભરીયે તે એવી રીતે ઠાસીને ભરીએ કે તેના ઉપર ચક્રવર્તિનુ કટક ગ્રાહ્યુ નથ તેા પણ તે લચકે નહિ. ગગાના પ્રવાહથી લેદાય નહિ, અગ્નિથી ખળે નહિ અને વાયુથી એક ખંડ પણ ઉડે નહિ એવો ઠાસીને ભરીએ

પછી એ પાલામાથી એકેકા સમયે એકેક ખંડ કાઢતા જેટલે કાળે તે પાલો ખાલી થાય તેટલા કાલને (I) બાહર ઉદ્ધાર પદ્યોપમ કહે છે તે ઉદ્ધાર પદ્યોપમ સખ્યાતા સમય કાળ પ્રમાણુ હોય છે કેમકે ખંડ સખ્યાતા છે માટે કાળ પણ સખ્યાતો થાય એવા દસ કોકોકોડી બાહર ઉદ્ધાર પદ્યોપમનો એક બાહર ઉદ્ધાર સાગરોપમ થાય એ પદ્યોપમ ને સાગરોપમ તો, સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પદ્યોપમ અને સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર સાગરોપમ સુખે કરી નાણી શકાય તે માટે પ્રજ્વળા માત્ર છે

પૂર્વે જે વાલાશ્ર ખંડે કરી પાલો ભર્યો છે તે ખંડને જ્ઞાનીઓ બાહર વાલાશ્ર કહે છે તે એકેકા બાહર ખંડના અસખ્યાતા અસખ્યાત સૂક્ષ્મ ખંડ મનથી કલ્પીએ, એક ખંડનો બીજો ખંડ ન કલ્પી શકાય એવા સૂક્ષ્મ ખંડે કરી પૂર્વોક્ત રીતે પાલો ભરીયે તેમાથી સમયે સમયે એકેકા ખંડ કાઢીએ એમ કાઢતા જેટલે કાળે તે પાલો ખાલી થાય તેટલા કાળને સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પદ્યોપમ કહે છે.

સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પદ્યોપમ અસખ્યાતા સમય કાળ પ્રમાણુ છે દસકોડા કોડી સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પદ્યોપમે એક (II) સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર સાગરોપમ થાય એવા અઢી સાગરોપમના જેટલા સમય થાય તેટલા દ્વીપ સમુદ્રો છે દ્વીપસમુદ્રોની સખ્યાની ગણતરી માટે આ પદ્યોપમની પ્રજ્વળા કરેલ છે માટે સાર્થક છે પણ કેવળ પ્રજ્વળામાત્ર નથી

(૨) પૂર્વોક્ત ચોજન પ્રમાણ પાલો બાદર વાલાત્રે ભરીને લેમાંથી સો સો વર્ષે જોકેક ખડ કાઢતા જેટલે કાળે તે પાલો ખાલી થાય તેટલા કાળને (I) બાદર અથવા પલ્લોપમ કહે છે એવા ક્ષત્ર ક્રોધક્રોધી પલ્લોપમે જોકે બાદર અથવા સાગરોપમ થાય. પણ એનું પ્રયોજન નથી, કેવળ પ્રકૃપણા માત્ર છે.

તે જ બાદર ખાના પૂર્વોક્ત રીતે અસખ્યાત સૂક્ષ્મ ખડ કપીને સો સો વર્ષે જોકેક ખડ કાઢતા પાલો જેટલે કાળે ખાલી થાય તેટલા કાળને (II) સૂક્ષ્મ અથવા પલ્લોપમ કહે છે.

એ પલ્લોપમ અસખ્યાતા કોડ વર્ષે થાય એવા ક્ષત્ર ક્રોધી પલ્લોપમે જોકે સૂક્ષ્મ અથવા સાગરોપમ થાય. એ સૂક્ષ્મ અથવા પલ્લોપમને સાગરોપમે કરી કેવળ નારકી તિર્થજ્ઞ જાને મનુષ્યના આશ્રય તથા સ્વકામસ્થિતિ ભવસ્થિતિ જાને કર્મસ્થિતિનું કાળમાન કહ્યું છે અર્થાત્ એ પલ્લોપમનું પ્રયોજન છે પણ કેવળ પ્રકૃપણા માત્ર નથી.

(૩) પૂર્વોક્ત રીતે જોકે ચોજન પ્રમાણ પલ્લને વિરે ભરેલા બાદર વાલાત્રેમાંથી જોકેક વાલાત્રે સ્પર્શેલા જેટલા જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા તેટલા સમયે જોકેક વાલાત્રે કાઢતાં જેટલે કાળે તે પાલો ખાલી થાય તેટલા કાળને (I) બાદર ક્ષેત્ર પલ્લોપમ કહે છે.

તે પલ્લોપમ અસખ્યાતી ઉત્સર્ગિણી જાને અવસર્ગિણી જાય છે. પણ એ પલ્લોપમ કેવળ પ્રકૃપણા માત્ર છે તે જ બાદર વાલાત્રેમાંથી પૂર્વોક્ત રીતે અસખ્યાત સૂક્ષ્મખડ કપીએ ને કપીલા સૂક્ષ્મ વાલાત્રેને સ્પર્શેલા પ્રદેશ તથા અણુસ્પર્શા એવા સમસ્ત આકાશ પ્રદેશને સમયે સમયે કાઢતાં જેટલા કાળે તે પાલો ખાલી થાય તેટલા કાળને (II) સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લોપમ કહે છે.

સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લોપમનું કાળમાન પૂર્વોક્ત બાદર ક્ષેત્રપલ્લોપમની અસખ્યાતજણ અસખ્યાતી ઉત્સર્ગિણી ને અવસર્ગિણી પ્રમાણ કહેલ છે.

એવા દસ કોડકોડી સૂક્ષ્મ પથ્યોપમે એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર સાગરોપમ થાય. એમ પાથ્યોપમ તથા સાગરોપમે કરી ત્રસાદિક જીવો અને પુદ્ગલોનું પરિમાણ (માપ) કરવું એમ કહ્યું છે

ત્રણ પ્રકારના સૂક્ષ્મ પથ્યોપમ તથા સાગરોપમનું પ્રયોજન શાસ્ત્રને વિષે છે અને ત્રણ પ્રકારના બાહર પથ્યોપમ કહ્યા તે તો ફક્ત સૂક્ષ્મ પથ્યોપમના સુખાવગોષ થવા માટે કહ્યા છે તેનું કાંઈ ખીણું પ્રયોજન શાસ્ત્રને વિષે નથી

(૭૧) ભવ સ્થિતિદ્વાર.

(૧) જંઘન્ય ભવ સ્થિતિ નારકીનો ૧, ભવનપતિના ૧૦, વ્યંતરનો ૧ એ ૧૨ હંકવાળાની જંઘન્ય ભવસ્થિતિ દસ દસ હજાર વર્ષની છે જ્યોતિષીના હંકમા જંઘન્ય ભવ સ્થિતિ-ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, નક્ષત્ર દેવદેવીની પા પથ્યની છે તારા દેવદેવીની પથ્યનો આઠમો ભાગ છે વૈમાનિકના હંકમા જંઘન્ય સ્થિતિ એક પ્રથ્યની છે, તે પહેલા દેવલોક આશ્રી અને ખીજે દેવલોકે જ૦ એકપથ્ય ઝાઝેરી સમજવી શેષ પૃથ્વ્યાદિકે દસ હંકમા જંઘન્ય ભવસ્થિતિ અતમુંહૂર્તની છે

(૨) ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ નરકના હંકમા ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે ૧લી નરકે ૭૦ ૧ સાગરની, ૨જી નરકે ૩ સાગરની, ૩જી નરકે ૭ સાગરની, ૪થી નરકે ૧૦ સાગરની, ૫મી નરકે ૧૭ સાગરની, ૬ઠી નરકે ૨૨ સાગરની, ૭મી નરકે ૩૩ સાગરની ૭૦ સ્થિતિ છે પહેલી નરકની જે ૭૦ સ્થિતિ છે તે ખીણ નરકની જંઘન્ય સ્થિતિ બાણવી. એમજ ખીણ નરકનો ૭૦ સ્થિતિ છે તે ત્રીજી નરકની જ૦ સ્થિતિ બાણવી એમ દરેક નરકમા બાણવું

અસુરકુમારમા દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોની ૭૦ ૧ સાગરની, તેની દેવીઓની ૭૦ સાડાત્રણ પથ્યની ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારની ૭૦ ૧ સાગર ઝાઝેરી, તેની દેવીની સાડાચાર પથ્યની છે. દક્ષિણ

દિશાના નામક્રમાસદિક નવનિકાષના દેવોની ઉં ૬૦ દોઢ પાંચની, તેને દેવોની પાંખા પાંચની, ઉત્તરદિશાના નવનિકાષના દેવોની ઉં ૭૦ પદ્મ રંગે ઉગ્ની છે, તેની દેવીની જેરો ઉગ્ની ૧ પાંચની છે.

પૃથ્વીની ૨૦ હજાર વર્ષની, આપની ૭ હજાર વર્ષની, તેની ૩ હજાર વર્ષની, વાયુની ૩ હજાર વર્ષની વનસ્પતિની ૧૦ હજાર વર્ષની, એકદિશની ૧૨ વર્ષની, તેથીદિશની ૪૮ દિવસનો, ચારિદિશની ૭ માસનો નિશ્ચય પામેયિના હજારમાં જલચર સમુદ્રિમ વસા ગર્ભજ અને ગર્ભજ ઉપરિ તથા ભુજપરિ સર્વ એકલાની ઉં પૂર્વ કોટીની છે ગર્ભજ મ્યગચર, ચૌપરની ઉં ૩ પાંચની, જેચર ગર્ભજની ઉં પાંચોપામના અમ્બજ્ઞાતા ભાગની, સ્વચર સમુદ્રિમની ૮૪ હજાર વર્ષની, ઉપરિ સમુદ્રિમની ૫૩ હજાર વર્ષની ભુજપરિ સમુદ્રિમની ૪ હજાર વર્ષની, જેચર સમુદ્રિમની, ૭૨ હજાર વર્ષની ઉં મિથિ છે.

મનુષ્યના દેહે સમુદ્રિમ મનુષ્યની જમન્ય ઉત્કૃષ્ટી આત્મ સુર્વની ૭ દેવગુરુ ઉત્તરગુરુમાં ૩ પાંચની, દરિવાસ રમ્યકૃષાકમાં ૨ પાંચની રમગમ એકગુરુમાં ૧ પાંચની મદાવિરેન રોતમાં પૂર્વ કોટીની ભક્તિ ધરવતે ખરેખ આદે ભેગા ૩ પાંચની, ઉત્તરતા ૨ પાંચની, બીજે આદે ભેગા ૨ પાંચની ઉત્તરતા ૧ પાંચની ત્રીજે આદે ભેગા ૧ પાંચની ઉત્તરતા પૂર કાટીની યોગે આદે ભેગા પૂર કાટીની ઉત્તરતા ૧૨૫ વર્ષની ૫ દિ આદે ભેગા ૧૨૫ વર્ષની ઉત્તરતા ૨૦ વર્ષની ૭૩ આદે ભેગા ૨૦ વર્ષની ઉત્તરતા ૧૧ વર્ષની, એમ ય ત આગા મળી આવે.

વજ્રાળની ૧ પાંચની નનો દેવીની બદ પાંચની અનિનિન ૩ કે યગમના દેવી ૧ પાંચન એક તાપ વર્ષની તેનો દેવીનો અપજ પત અપકાપ વર્ષના મુજના દેવોની ૧ પાંચની હજાર વર્ષનો નવ વર્ષનો બદ પાંચન ૫૨ વર્ષના દેવોની ૧ પાંચની

તેની દેવીની અર્ધપત્ન્યની, નર્મદાની, અર્ધપત્ન્યની. તેની દેવીની પાપત્ન્યની આંધેરી. તારાની ઉંપાપત્ન્યની તેની દેવીની ઉંપત્ન્યની આંધેરી લાગ આંધેરી છે.

વૈમાનીકના હંડકમાં ઉં ૩૩ સાગરની છે પહેલે દેવલોકે ૨ સાગરની, તેની પરિગ્રહીતાદેવીની ૭ પત્ન્યની અને અપરિગ્રહિતા દેવીની ૫૦ પત્ન્યની, બીજે દેવલોકે ઉં ૭ સાગર આંધેરી, તેની પરિગ્રહિતા દેવીની, નવપત્ન્યની ને અપરિગ્રહિતાની ૫૫ પત્ન્યની છે. (૩) જમ્બવ્યંત્રકૃષ્ણ ભવં સ્થિતિ ત્રીજે દેવલોકે જમ્બવ્યં ૨ સાગર ઉં સ્ત્રી સાગર, ચૈત્યે દેવલોકે જં ૦ ૭ સાગર આંધેરી. ઉં ૭ સાગર આંધેરી, ૫ દેવલોકે ૭ સાગર ઉં ૧૦ સાગર, છઠ્ઠે દેવલોકે જં ૦ ૬ સાગર. ઉં ૧૪ સાગર, ૭ મે દેવલોકે ઉં ૧૭ સાગર, ૮ મે દેવલોકે ઉં ૧૮ સાગર, નવમે દેવલોકે ઉં ૧૯ સાગર, ૧૦ મે દેવલોકે ઉં ૨૦ સાગર, ૧૧ મે દેવલોકે ઉં ૨૧ સાગર, ૧૨ મે દેવલોકે ઉં ૨૨ સાગર, પ્રથમેશ્વરેયકે ૨૩ સાગર, બીજેશ્વરેયકે ૨૪ સાગર, ૩૭ શ્રેં ૨૫ સાગર, ૪થી શ્રેં ૨૬ સાગર, ૫મી શ્રેં ૨૭ સાગર, છઠ્ઠી શ્રેં ૨૮ સાગર, ૭મી શ્રેં ૨૯ સાગર, ૮મી શ્રેં ૩૦ સાગર, ૯મી શ્રેં ૩૧ સાગર, ચારઅનુત્તરે ૩૩ સાગર, સર્વાર્થસિદ્ધે જમ્બવ્યં ઉત્કૃષ્ઠી ૩૩ સાગર

૫ દેવલોકની જે ઉં સ્થિતિ છે તે છઠ્ઠાની જમ્બવ્યં નાણવી એવી રીતે નવ શ્રેયેયકની જે ઉં છે તે ચાર અનુત્તરની જમ્બવ્યં સ્થિતિ નાણવી

(૭૨) કાયસ્થિતિ દ્વાર

(૧) કાયસ્થિતિ - કાય એટલે સમુદ્ધ પૃથ્વીના જીવોનો સમુદ્ધ તે પૃથ્વીકાય તેને વિષે ફરી ફરી મરણ પામીને તેની તે જ કાયમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેની અપેક્ષાએ જે સ્થિતિકાળ માન તેનું નામ કાયસ્થિતિ કહે છે તેનાં જે બોલે-જમ્બવ્યં કાય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ઠ કાય સ્થિતિ.

૧૧) નારહીના ૧, દેવતાના ૧૩) એ ૧૪) ૬૪૪માં જ્યંતિ ને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ જન્મન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થિતિ પ્રમાણે' બધુવે પૃથ્વી પાછી તેડ વાયુ એ ઠળી જન્મન્ય કાયસ્થિતિ અતર્મુદ્ધર્વની અને ઉત્કૃષ્ટ કાય સ્થિતિ અસજ્જાતિ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળની અર્થાત્ પૃથ્વીનો છવ પૃથ્વી પછે રહે તે, એટલે પોતાની કાળને મૂકે નહિ તે। અસજ્જાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ સુધી રહે એમ જ અર્થ તેવ ને વાચકાવમાં પણ જાણવું

વનસ્પતિ (પ્રત્યેક અને સાધારણ જન્મે લેણી મળીને તેની) કાયસ્થિતિ જન્મન્ય અતર્મુદ્ધર્વની અને ઉત્કૃષ્ટીર્વનવાકાશ પ્રત્યે બધુવીર્વર્ણાત્ વનસ્પતિનો વનસ્પતિપછે એ રહે તે। ઉંઝ અસજ્જાતિ મુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી રહે તે પછી અવશ્ય વનસ્પતિપછુ છાંદે અને નિર્ગોદિની ઉંઝ કાય સ્થિતિ અરી પુદ્ગલ પરાવર્તન છે।

વિગલેદિમની જંઝ અવઝ અને ઉંઝ સજ્જાતી હજાર વર્ષ સુધીની બાધુવી, પછી અવશ્ય વિગલેદિયપછુ છાંદે, તિર્થંચ પવેદિય ને મનુષ્યની કાયસ્થિતિ જંઝ અવઝને ઉંઝ ૩ પચ્ચને, પ્રત્યેક પૂર્વ કાળીની તે એમકે અર્જંજ મનુષ્ય તથા તિર્થંચ પવેદિય સાવ અવ તે। હજોહજ પોતાની અવિમાં પૂર્વકાલે જાણુઅતાં કદે, અને જાણમે અવ મુગલેવાનો ૩ પચ્ચને જાણમે પોતપોતાના ૬૪૪માં કદે, અને નવમે અવે દેવતા કાય એટલે અવશ્ય પછે પ્રોતાનો ૬૪૪ ઊઠવો જ પડે અર્થાત્ પોતપોતાના ૬૪૪માં ૩ પચ્ચને ૭ પૂર્વકાલીથી અધિક ન રહે

અસકાયની કાયસ્થિતિ જંઝ અવઝ ઉંઝ ને હજાર સામર અને સજ્જાતી વર્ષની છે, તે પછી અવશ્ય અસપછુ છાંદીને સાવર સાથે, સહીની જંઝ કાયસ્થિતિ અવઝ ઉંઝ નવસો સામરપામની છે પછી અવશ્ય અસહી સાથે કાય સ્થિતિનું વિશેષ સ્વરૂપ બધુવાની કાળાવાકાએ પન્નવધુાના ૧૮માં કાયસ્થિતિ પાછી બધી લેવું

(૧) કાયસ્થિતિનું અતર ને છવ ને કાયમાં અવતા ને

દંડકમાં હોય તે કાય વા તે દંડકમાંથી નીકળીને ફરીથી પાછો તે કાય અથવા તે દંડકમાં આવે તેની પૃથ્થા જેટલો કાળ બાય તેને અંતર કહે છે. તે અંતર બે પ્રકારનું છે—(૧) જઘન્ય અંતર અને (૨) ઉત્કૃષ્ટ અંતર.

નારકીનો જીવ નરકમાંથી તે જીવ સંખ્યાથી આશુભ્યં પૂરું ફરીને ફરીથી નરકમાં આવે તો જઘન્ય અંતર આવે અને જો અનંતકાળે પણ આવે. અર્થાત્ નારકીમાં જોકે જીવ આશ્રી અંતર પડે તો જો અંતર અને જો અનંતાકાળનું. એવી રીતે શ્રેષ્ઠ ૨૨ દંડકે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અંતર નારકીની જેમ બાણવું.

વનસ્પતિમાં જઘન્ય અંતર પડે તો અંતરુંદૂર્તના અમે ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળનું કેમકે વનસ્પતિ સિંચાય બીજી કાચેની કાયસ્થિતિ અનંતકાળની નથી. પણ અસંખ્યાત કાળની કાયસ્થિતિ છે. માટે વનસ્પતિમાં ઉત્કૃષ્ટ અંતર અસંખ્યાત કાળનું પડે

(૭૩) જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભાવદ્વાર.

જે દંડકમાં જીવ વર્તમાન ભવે છે તે વર્તમાન ભવ પૂરો કરી મરણ પામી તે દંડકમાં અંતર રહિત ફરી ઉપજે એવી રીતે નિરંતર જેટલો ભવ કરે તે કહે છે. નારકીમાં દંડકમાં જો ૧ ભવ કરે કેમકે નારકી મરીને નારકી થાય નહિ. એમ જ દેવતામાં ૧૩ દંડકમાં નારકીની પેઠે જ જો ૧ ભવ કરે

વનસ્પતિ વર્જિતે ચાર સ્થાવરમાં જો ૧-૨-૩ ભવ કરે અને જો અસંખ્યાત ભવ કરે વનસ્પતિમાં જો ૧-૨-૩ ભવ કરે એસે જો અનંતાભવ કરે ત્રણ વિગ્રહોદ્ધિમાં જો ૧-૨-૩ ભવ કરે જો સંખ્યાતભવ કરે ત્રિવિધોદ્ધિ તથા મનુષ્યમાં જો ૧-૨-૩ ભવ કરે જો ૮ ભવ કરે તેથી વધારે ન કરે.

જાન્યુઆરી ૧૯૫૫ (૭૪) મરણુદાર

(૧) સમોદિયા, અસમોદિયા મરણુ, મરણુ જે પ્રકારના છે-
(૧) સમોદિયા મરણુ તે સમુદાયવચ્ચિત મરણુ અને (૨) અસમોદિયા મરણુ. ૧ સમોદિયા મરણુ તે ઇતિહાસવિષયે કોઈની છાત્રની, પુત્ર છાત્રના પ્રદેશ છુટા છુટા નીકળે તેને સમોદિયા મરણુ કહે છે. અસમોદિયા મરણુ તે બહુકલા કલાકારની જે છાત્રના પ્રદેશ સામંતઃ એકીસાથે નીકળે તેને અસમોદિયા મરણુ કહે છે. જે જે પ્રકારના મરણુ થાય તેને કહવામાં આવે છે.

(૨) અર્થશાસ્ત્ર અર્થશાસ્ત્ર મરણુ થાય તેને કહવામાં આવે છે. અર્થશાસ્ત્ર અને નોંધકોના ૧, રેવનુના ૧૩ અને ૧૪ કહવામાં આવે છે. અર્થશાસ્ત્ર નથી. પણ રથાવર, ડે વિગતે દિવ અને સમયના વર્ણનની રીતિના આધારે અર્થશાસ્ત્ર નિર્ધારિત થાય છે અને અનુષ્ઠાનના અર્થશાસ્ત્ર મરણુ છે અને અસમયના વર્ણનના આધારે અનુષ્ઠાન નિર્ધારિત અર્થશાસ્ત્ર મરણુ નથી.

(૭૫) આધ્યાત્મિક દાર

(૧) આધ્યાત્મિક દાર ૭ નોંધની સાથે પરમવર્તુ આધ્યાત્મિક દાર તેના નામ-(૧) મતિ નામ, (૨) ભક્તિ નામ, (૩) ચિત્તિ નામ, (૪) અવગતિ નામ, (૫) અનુભવ નામ, (૬) પ્રદેશ નામ. યોગીએ કહ્યું આધ્યાત્મિક દાર ૭ છે.

(૨) આધ્યાત્મિક દાર ૭ નોંધના સાથે પરમવર્તુ આધ્યાત્મિક દાર ૭ નોંધની સાથે છે. જે દાર આધ્યાત્મિક દાર ૭ નોંધની સાથે છે તે દાર ૭ નોંધની સાથે ઉપકારની મરણુ નથી પણ પોતાના અનુષ્ઠાનની રીતિ સ્વયં મરણુ છે અને તેથી આધ્યાત્મિક દાર ૭ નોંધની સાથે અનુષ્ઠાન નથી તેને કહેવામાં આવે છે. પણ મરણુ મરણુ.

(૩) સોપકમી નીરૂપકમી જેને, વિષ, વિગેરેને ઉપકમ લાગવાથી મરણ પામે તેને સોપકમી કહે છે. અને જેને કેઈ પણ પ્રકારનો ઉપકમ નથી લાગતો તે જે આયુ ક્ષયે સ્વભાવે મરણ પામે તેને નીરૂપકમી કહે છે.

ચોવીસ દંડકે નારકીનો ૧, દેવતાના ૧૩ એ ૧૪ દંડકમાં એક નીરૂપકમી છે. શેષ દંડકે દસમા સોપકમી અને નીરૂપકમી બંને છે. અસંખ્યાતો વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યચો તથા મનુષ્યો અને તીર્થંકર, વાસુદેવ, બલદેવ, ચક્રવાર્તી તથા ચરમ શરીરી એટલા નીરૂપકમી જાણવા.

(૭૬) ગતિ આગતિ દ્વાર

(૧) ગતિ દ્વાર - ગતિ એટલે ગમન કરવું, પહેલીથી છૂટી નરક સુધીના નારકી મરીને મનુષ્યની અને તિર્યચની એ બે ગતિમાં જાય. સાતમી નરકના નારકી એક તિર્યચની ગતિમાં જાય.

દશ ભવનપતિ, વાણવ્યતર, જ્યોતિષિ અને વૈષ્ણવિકના દંડકે સાતમા દેવલોક સુધીના દેવતા મરીને મનુષ્યની અને તિર્યચની, એ બે ગતિમાં જાય. નવમા દેવલોકથી તે સર્વાર્થસિદ્ધિ સુધીના એક મનુષ્યની ગતિમાં જાય.

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ અને ૩ વિગેરે દ્રવ્ય તથા સંસુષ્ટિમ મનુષ્ય (૧) મનુષ્યની (૨) તિર્યચની એ બે ગતિમાં જાય. તેજ વાયુ એક તિર્યચની ગતિમાં જાય. ગર્ભજ મનુષ્ય પાંચ ગતિમાં જાય, સંસુષ્ટિમ ને ગર્ભજ તિર્યચ પાંચ દ્રવ્ય ચારે ગતિમાં જાય. યુગલિયા એક દેવગતિમાં જાય.

(૨) આગતિ દ્વાર - આગતિ એટલે આગમન. કયા કયા દંડકને વિષે કેટલી કેટલી ગતિના જીવો આવી ઉપજે તે નારકી,

કથા કિર્તનપતિ, વાંચુવ્યંતર, જ્યોતિષિ અને વૈમાનિકના ૬૬૫૧
 આકાશ દેવલોક સુધી ૧ મનુષ્ય ૬ તિર્થવની એ બે અતિના
 કપલે ભવમા દેવલોકથી સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીમા 'એક મનુષ્યની અતિના
 કપલે પૃથ્વી પાણીને વનસ્પતિમા ૧ મનુષ્ય ૬ દેવપતિ ૬ તિર્થવની
 એ ૩ અતિવાળા આવે. તેક વાધુ ને ૩ વિગલોદિય તમા સમુદ્ધિમ
 મનુષ્ય ને સમુદ્ધિમ તિર્થવ એટલામાં ૧ મનુષ્ય ૬ તિર્થવની
 એ બે અતિના કપલે સુગંધિયામા પાણી એક ને અતિના કપલે
 ૧૬૬૬ મનુષ્ય ને, તિર્થવ ૫૬૬૬૬૬મા ચારે અતિવાળા આવે.

(૭૭) અધ્યવસાય દ્વાર ૧, ૧, ૧,

કેટલ સચારી લવેને અધ્યવસાય બે પ્રકારના હોય છે (૧)
 પ્રસસ્ત ને અપ્રસસ્ત ૧ પ્રસસ્ત એટલે જાદા અને ૨ અપ્રસસ્ત
 એટલે માથા એ બે પ્રકારના અધ્યવસાય ધારીએ ૬૬૬૬૬ છે.

(૭૮) અધ્યવસાય દ્વાર ૧, ૧, ૧,

કેટલ લવ એ કમી જામન કદ છે તેના મૂળહેતુ યંત્રો -
 મિથ્યાત્વ, અવત, પ્રમાદ, કપાલ અને ભેગ પણ પ્રમાદ વીજ
 આદર્શ અતર્કિત જઈ નીચે છે તેના ઉત્તર હોઈ પછી માથ છે -
 સૈનાખિતમદરે કપાલ, ૫૫ યોગ, ૧૨ અવત, ૧૨ મિથ્યાત્વ
 એ સર્વે મળીને ૫૭ થયા.

નરકના ૬૬૬૬માં ૫૧ હેતુ હોય તે પંચમાથી ૬ ઔદારિક ૬
 ઔદારિક મિથ, ૬ અધારક ક્રિક, ૫ અવિદ ૬ પ્રભુવેદ એ ૬
 ૫૬૬૬૬ ૫૧ હોય કેવલાના ૧૩ ૬૬૬૬માં ૫૨ હેતુ હોય તે ૫૭
 માંથી ઔદારિકના ૨ આધારકના ૨ અને નપુસક વેદ, એ પાંચ
 વજેલા સેવ પર હોય. પૃથ્વી પાણી તેક ને વનસ્પતિ એ ૪માં
 ૩૬ હેતુ હોય તે અવિદ ને પ્રભુવેદ વચ્ચેને કૌપ ૩૬ કપાલ,
 ૧૨ અવત, ઔદારિક ઔદારિકનો મિથ અને કાર્મણ એ પ્રભુ કાવ
 યોગ, અને અનાસોમ મિથ્યાત્વ એ સર્વે મળીને ૩૬ હેતુ હોય
 વાલશમા ૪૧ હેતુ હોય તે ૩૬ તા પૃથ્વીના ને તેમાં વિદિય

વૈકિયનો મિશ્ર એ બે ઉમેરતા ૪૧ હોય ત્રણ વિગલે દ્રિયમાં ૪૦ હેતુ હોય તેમા ૩૯ તે પૃથ્વીના અને એક વ્યવહાર વચન ઉમેરતાં ૪૦ હોય તિથ્ય પચૈદ્રિયના ૬૬કમા ૫૫ હેતુ હોય તે પાંચમાંથી આહારક ૧ આહારકનો મિશ્ર એ બે વર્જવા મનુષ્યના ૬૬કમાં ૫૭ હેતુ હોય.

૭૯ કરણ દ્વાર

(૧) કરણ પચાવન છે. તેનાં નામ દ્રવ્ય-પાંચ તે ૧ દ્રવ્ય ૨ ક્ષેત્ર, ૩ કાલ, ૪ ભાવ, ૫ ભવ, શરીર ૫, ઇદ્રિય ૫, મન ચાર પ્રકારના ૪, વચન ચાર પ્રકારના ૪, કષાય ૪, લેશ્યા ૩, સમુદ્ઘાત ૭, સંજ્ઞા ૪, દષ્ટિ ૩, વેદ ૩, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ તેના નામ ૧ પ્રાણાતિપાત ૨ મૃધાવાદ ૩ અંદતાદાન ૪ મૈથુન ૫ પરિમહ એ સર્વે મળીને ૫૫ કરણ બાણવા એ પચાવન કરણમાંથી કયા કયા ૬૬કમાં કેટલા કેટલા કરણ હોય છે તે કહે છે.

નારકીના ૬૬કમાં ૪૫ કરણ છે તે દ્રવ્ય ૫ શરીર ૩ તે પમાથી ઔદારીક ને આહારક એ બે શરીર વર્જવા, ઇદ્રિય ૫, મન ૪, વચન ૪, કષાય ૪, લેશ્યા ૩ પહેલી, સમુદ્ઘાત ૪ પહેલી, સંજ્ઞા ૪, દષ્ટિ ૩, વેદ ૧ નપુસક, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ એ સર્વે મળીને ૪૫ બાણવા

ભવનપતિના ૧૦ વ્યતરનો ૧ એ ૧૧ ૬૬કમાં ૪૮ કરણ છે તે દ્રવ્ય ૫, શરીર ૩ તે પમાથી ઔદારીક ને આહારક એ બે શરીર વર્જવા, ઇદ્રિય ૫, મન ૪, વચન ૪, કષાય ૪, લેશ્યા ૪ પહેલી, સમુદ્ઘાત ૫ પહેલી, સંજ્ઞા ૪, દષ્ટિ ૩, વેદ ૨ તે નપુસક વર્જવા, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ એ સર્વે મળીને ૪૮ બાણવા.

પૃથ્વી પાણી ને વનસ્પતિ એ ૩ ૬૬કમાં ૩૧ કરણ છે તે દ્રવ્ય ૫, શરીર ૩ તે વૈકિય ને આહારક એ બે વર્જવા, ઇદ્રિય

૧. સ્પર્શેન્દ્રિય, કપાય ૪ લેશ્યા ૪ પહેલી, સમુદ્ધાત ત્રણ પહેલી, સસા ૪, દષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વની, વેદ ૧ નપુસક, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ એ સર્વે મલીને ૩૧ બણવા.

તેડના ૬૬૬માં ૩૦ કરણ છે તે પૃથ્વીના ૬૬૬માં કહેલા ૩૧માંથી એક તેજોલેશ્યા વર્ગની વામુના ૬૬૬માં ૩૨ કરણ છે તે ૩૦ તે તેડના ને તેમાં એક ચૈત્ત્વિય શરીર ને બીજી ચૈત્ત્વિય સમુદ્ધાત એ બે લેશ્યા ૩૨ કરણ બણવા. બેઈદિશમાં ૩૩ કરણ છે તે દ્રવ્ય ૫, શરીર ૩, ઇન્દ્રિય ૨ તે સ્પર્શેન્દ્રિય રસેન્દ્રિય, વચન ૧ તે બ્યવહાર વચન, કપાય ૪, લેશ્યા ત્રણ પહેલી, સમુદ્ધાત ૩, પહેલી સસા ૪, દષ્ટિ ૨ તે ૩૧માંથી મિથ્યા દષ્ટિ વર્ગની, વેદ ૧ નપુસક, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ એમ ૩૩ કરણ બણવા.

૧૪ ૧૬ તેઈદિશમાં ૩૪ તે એક પ્રાણેન્દ્રિય વખી ચૌરિદિશમાં ૩૫ તે એક ચક્ષુઈદિશ વખી સમુદ્ધિમ તિર્થંથમાં ૩૬ તે એક શ્રીતેન્દ્રિય વખી બર્ગ તિર્થંથમાં ૫૨ કરણ છે તે ૫૫માંથી આહારક શરીર આહારક અને પહેલી એ બે સમુદ્ધાત એમ ૩ વર્ગવા.

૧ મલજ મનુષ્યમાં ૫૫ કરણ છે સમુદ્ધિમ મનુષ્યમાં ૩૪ કરણ છે તે અસંકીર્તિત ૫ ચૈત્ત્વિયના ૩૬માંથી ૧ બ્યવહાર વચન ને ૨ સમકિત દષ્ટિ એ બે વર્ગવા શેષ ૩૪ કરણ બણવા.

બ્યોત્તિપિના ૬૬૬માં ૪૫ કરણ છે તે દ્રવ્ય ૫, શરીર ૩ ઇન્દ્રિય ૫, મન ૪ વચન ૪, કપાય ૪, લેશ્યા ૧ તેજો, સમુદ્ધાત ૫ પહેલી, સસા ૪ દષ્ટિ ૩ વેદ ૨ તે નપુસક વર્ગનો, પ્રાણાતિપાતાદિ ૫ એ સર્વે મલીને ૪૫ કરણ બણવા.

વૈમાનિકના ૬૬૬માં ૪૭ તે ૪૫ બ્યોત્તિપિના લેવા ને તેમાં ૧ પચ્ચેશ્યા ને ૨ શુકલલેશ્યા એ બે લેગવતાં ૪૭ કરણ બણવા પેલા બીજા દેવસૌકમ્ય બ્યોત્તિપિની પેઠે ૪૫ કરણ બણવા. બીજાની

આરભા દેવલોક સુધીમા ૪૪ કરણ છે તે પૂર્વોક્ત ૪૫માંથી સ્ત્રી-
વેદ વર્જવો અને લેશ્યામાં તેજુ વર્જવી ને તેને ઠેકાણે ૩ થી પર્મા
સુધી પદ્મ લેવી અને છઠ્ઠાથી ૧૨મા સુધીમાં-શુક્લ લેવી.

નવ શ્રવેયકમાં ૪૧ કરણ છે તે ૪૪માંથી વૈક્રિય ને તેજુ
એ બે સમુદ્ધાત તથા મિથ્યાદષ્ટિ એ ૩ વર્જતાં શેષ ૪૧ નાણુવા
પાંચ અનુસર વિમાનમાં ૪૦ કરણ છે તે ઉપરોક્ત ૪૧માંથી ૧
મિથ્યાદષ્ટિ વર્જવી શેષ ૪૦ કરણ નાણુવા.

(૮૦) નિર્વર્તિ દ્વાર

નિર્વર્તિ દ્વાર છે. તેનાં નામ કહે છે-કર્મ ૮, શરીર ૫,
ઇન્દ્રિય ૫, મન ૪, ભાષા ૪, કપાય ૪, વર્ણ ૫, ગંધ ૨, રસ ૫,
સ્પર્શ ૮, સંઠાણ ૬, સંજ્ઞા ૪, લેશ્યા ૬ દષ્ટિ ૩, જ્ઞાન ૫, અજ્ઞાન
૩, યોગ ૩, ઉપયોગ ૨, એ સર્વે મલીને દ્વાર થઈ

નરકની દંડકમા ૭૦ નિર્વર્તિ છે, તે ક્રમ શરીર ૩,
ઇન્દ્રિય ૫, મન ૪, ભાષા ૪, કપાય ૪, વર્ણ ૫, ગંધ ૨, રસ ૫,
સ્પર્શ ૮, સંઠાણ ૧ હુંડ, સંજ્ઞા ૪, લેશ્યા ૩ પ્રથમ, દષ્ટિ ૩,
જ્ઞાન ૩ પ્રથમ, અજ્ઞાન ૩, યોગ ૩, ઉપયોગ ૨, એ ૭૦ નાણુવી

ભવનપતિના ૧૦, વ્યતરનો ૧ એ ૧૧ દંડકમા ૭૧ નિર્વર્તિ
છે તે નરકની ૭૦માંથી હુંડસંઠાણ ને નપુસક વેદ એ બે વર્જતા
૬૮ રહે તે ૬૮મા સમ્યકરસ સંઠાણ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ એ
૩ ભેગવતા ૭૧ થાય

૧ વળી કરણ ત્રણ પ્રકારના છે - (૧) સારભ=હિંસાદિ પાપ
ચિંતવણુ (સ કલ્પ) (૨) સમારભ=હિંસાદિ પાપ કરવા તૈયાર થણુ
કે તેનો આદેશ આપવો (૩) આરભ=હિંસાદિ પાપ કાયાથી કરણુ.
ચોવીસે દંડકમા એ ત્રણે કરણ છે

પૃથ્વી પાણી તે વનસ્પતિ બે ૩ હડકામાં ૫૧ નિર્વતિ છે તે હર્મ ૮, શરીર ૩, ઈદ્રિય ૧ સ્પર્શ દ્રિય, મન નથી બાપા નથી કપાલ ૪, વર્ણ ૫ જાંઘ ૬ રસ ૫ સ્પર્શ ૮, સઠાણ ૬ કુંઠ, સગા ૪, લેશ્યા ૪ પ્રથમ, દષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વ, જ્ઞાન નથી અજ્ઞાન ૨, તે નિર્ભંગ જ્ઞાન વર્ણવી યોગ ૧ કાયાને, ઉપયોગ ૨ બોમ ૫૧ બાણવી તેમાં ૫૦ છે તે ઉપરોક્ત ૫૧માંથી તેજુલેશ્યા વર્ણવી વાસુમા ૫૧ છે તે ૫૦ તે તેજની લેવી તેમા ૧ વૈદિય શરીર ઉમેર્યા ૫૧ થામ.

બેઈદ્રિયમા ૫૬ નિર્વતિ છે તે હર્મ ૮, શરીર ૩, ઈદ્રિય ૨ તે સ્પર્શ દ્રિય ને સ્પેદ્રિય, મન નથી, બાપા ૧ અવહાર, કપાલ ૪, વર્ણ ૫, જાંઘ ૨, રસ ૫, સ્પર્શ ૮, સઠાણ ૧ કુંઠ, સગા ૪, લેશ્યા ૩ પહેલી, દષ્ટિ ૨ તે ત્રિભ વર્ણવી, જ્ઞાન ૨ પ્રથમ, અજ્ઞાન ૨ પ્રથમ, યોગ ૨ તે જાનને કાયાને, ઉપયોગ ૨ બોમ ૫૬ બાણવી.

તેઈદ્રિયમાં ૫૭ તે બેક પ્રાણેદ્રિય વધી. ચૌદ્રિયમા ૫૮ તે ચતુર્દ્રિય વધી. અંતઃકી પચ્ચદ્રિયમાં ૫૯ તે બોતેદ્રિય વધી. સૂક્ષ્મ તિર્વલ પચ્ચદ્રિયમા ૬૦ નિર્વતિ છે તે ૮૨માંથી અપહરક શરીર મનસ્વવજ્ઞાન કેવલજ્ઞાન બે ત્રણ વર્ણવી.

જર્મલ મનુષ્યમા ૮૨ નિર્વતિ છે મનુષ્યમા ૮૧ તે ૮૨ માંથી આહારક શરીર વર્ણવું સમુદ્ધિમ મનુષ્યમા ૫૪ નિર્વતિ છે તે હર્મ ૮ શરીર ૩ ઈદ્રિય ૫, મન નથી, બાપા નથી, કપાલ ૪, વર્ણ ૫, જાંઘ ૬ રસ ૫, સ્પર્શ ૮, સઠાણ ૧ કુંઠ, સગા ૪ લેશ્યા ૩ પહેલી, દષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વ, જ્ઞાન નથી, અજ્ઞાન ૨ પહેલા, યોગ ૧ કાયાને, ઉપયોગ ૨ બોમ ૫૪ બાણવી.

બોતેતિષિના હડકામા ૬૮ નિર્વતિ છે તે હર્મ ૮, શરીર ૩ ઈદ્રિય ૫, મન ૪ બાપા ૪ કપાલ ૪, વર્ણ ૫ જાંઘ ૨ રસ ૫ સ્પર્શ ૮, સઠાણ ૧ સમયઉરસ, સગા ૪ લેશ્યા ૧ તેજુ, દષ્ટિ ૨

જ્ઞાન કે પહેલા, અજ્ઞાન કે, યોગ કે ઉપયોગ કે એમ ૬૮ જાણવી. વૈમાનિકના ૬૮કમાં ૭૦ નિર્વાતિ છે તે ઉપરોક્ત ૬૮ માં ૧ પદ્મલે-
શ્યાં ને શુકલલેશ્યા એ જો લેણવતાં ૭૦ થાય પહેલે બીજે દેવલોકે
જ્યોતિષિની જેમ ૬૮ નિર્વાતિ છે ૩-૪-૫ એ ૩ દેવલોકમાં પણ
૬૮ નિર્વાતિ છે તે તેજુલેશ્યાવર્ણને તેને ઠેકાણે પદ્મલેશ્યા કહેવી.
છઠ્ઠી પારમા દેવલોક સુધી પણ ૬૮ નિર્વાતિ છે. તે પદ્મલેશ્યા-
વર્ણને તેને ઠેકાણે શુકલ લેશ્યા કહેવી. નવમૈવેયકમાં ૬૭ નિર્વાતિ
છે તે ઉપરોક્ત ૬૮માંથી ૧ મિશ્રદષ્ટિ વર્જવી. પાંચ અનુત્તર વિમા-
નમાં ૬૩ નિર્વાતિ છે તે ઉપરોક્ત ૬૮માંથી ૩ અજ્ઞાન ને ૨ દષ્ટિ
તે, મિશ્યાત્વને મિશ્ર એ પાંચ વર્જવી શેષ ૬૩ નિર્વાતિ જાણવી.

(૮૧) ૬૬ દ્વાર

૬૬ પાંચ પ્રકારના છે. (૧) અર્થદંડ, (૨) અનર્થદંડ, (૩)
હિંસાદંડ, (૪) અકસ્માતદંડ, (૫) દષ્ટિવિપર્યાસદંડ ૧ અર્થદંડ તે
પોતાને કાર્યદંડાય રે. અનર્થદંડ તે પોતાના ક્વાર્થ સિવાય
દાગડનો પરના કાર્યદંડાય કે હિંસાદંડ તે જીવદાત કરવાથી દંડાય
તે. ૪, અકસ્માત દંડ તે જેને મારવા ધારેલ છે તેને મારતાં
જૂથમાં બીજને મરાય તે. ૫. દષ્ટિ વિપર્યાસદંડ તે સમજ દેશી
પોતાનાં મિત્રને શત્રુ બાણીને મારે તે. એ પાંચે દંડ એવીસે દંડકમાં
છે પાંચ સ્થાવર ને ૩ વિગલેદ્રિય એ ૮ દંડકમાં પાંચ દંડ પાછલા
ભવ આશ્રી અથવા ઓઘ સજાએ લેવા, તત્ત્વ કેવળી ગરય.

(૮૨) ક્રિયા દ્વાર

ક્રિયા ક્રિયંતે કર્મ ઉપાર્જ્યંતે આમિસ્તાઃ ક્રિયાઃ
જેના થકી કર્મ ઉપાર્જન કરી શકાય છે તેને ક્રિયા કહે છે તે પાંચ
પ્રકારે છે—(૧) કાચિકી ક્રિયા, (૨) અધિકરણક્રિયા, (૩) પાઉસિયા
ક્રિયા, (૪) પારિતાવણિયા ક્રિયા, (૫) પાણ્ડવપાણ્ડયા ક્રિયા.

૧ કાંચકી તે કાચ શરીરના વ્યાપારરૂપ છે, ક્રિયા તેને કાંચિકી કહે છે ૨ અહગાદિક અધિકરણથી ઉદ્ભવ થએલા જે વ્યાપાર એટલે ક્રિયા તે અધિકરણિકી, કહે છે ૩ મત્સર પ્રાણી ઉત્પન્ન થએલા જે ક્રિયા તેને પ્રામેષિકી કહે છે ૪ પરમાણીને પ્રરિતાપના કુળ, મીઠા ઉત્પન્ન કરવા રૂપાણી ક્રિયા તેને પ્રરિતાપનિકા કહે છે ૫ પરમાણીના પ્રાણીકલ્પારૂપ જે ક્રિયા તેને પ્રાણીપાતકી કહે છે એ પાંચે ક્રિયાઓ જોવીએ હકકમા છે.

૮૩ પરિચલ દ્વાર

(૧) પરિચલ એટલે મુઠાલાવ, એટલે પદાર્થ ઉપર સીમલ ભાવ રાખવો તેને પરિચલ કહે છે પરિચલના ત્રણ પ્રકાર-(૧) કમ પરિચલ, (૨) શરીર પરિચલ, (૩) બાહ્ય બટાપનરણિક પરિચલ. એ ત્રણ પ્રકારના પરિચલ પાંચ સ્થાવર ને, નારકી એ ૭ હક વર્તે ને એ ૧૮ હકમા છે અને પાંચ સ્થાવર ને, નારકી એ ૭ હકમાં એ જાતના પરિચલ છે તે ૧ કમ પરિચલ ૨ શરીર પરિચલ એ ૭ પરિચલ છે.

(૨) બીજા ત્રણ પ્રકારના પરિચલ (૧) સંચિત પરિચલ (૨) અચિત પરિચલ અને (૩) મિશ્ર પરિચલ એ ૩ પ્રકારના પરિચલ જોવીએ હકકમાં છે.

(૮૪) સંયોગરણ દ્વાર

સમ્ય જો કીમાથે નાજસરણ મેજગ્ર ગમન મેલાપકા સમયસરણમ્ અત્યક્ષ પ્રકારે એકી ભાવ વડે એકત્ર થઇને અર્થાત એકત્ર મહત્ત્વ તેને સંયોગરણ કહે છે તે સંયોગરણ ચાર પ્રકારના છે તેના નામ કહે છે ૧ ક્રિયાવાદી ૨ અક્રિયાવાદી ૩ અધ્યાનવાદી અને ૪ વિતથવાદી.

સપ્રદેશી એવાર સમોસરણમા ક્રિયાવાદીનો એક સમોસરણ અપેક્ષા પૂર્વક સમકીર્તી છે બાકીના ત્રણ સમોસરણ મિથ્યાત્વી છે. અર્થાત્ ૧ સમદષ્ટિ છે ને ત્રણ મિથ્યાદષ્ટિ છે અપેક્ષા- એકાંત ક્રિયાવાદ મિથ્યાત્વમા નાથ પણ જ્ઞાન સાથે મળતા સમકીર્તી છે.

નૈરકનો ૧ દેવતાના ૧૩ તિથ્ય ચં પચે દ્રિયેનો ૧ મનુષ્યનો ૧ એ ૧૬ દહકમાં ચારે સમોસરણ દોલો પાચ સ્થાવર ત્રણ વિગલે દ્રિયેના ૮ દહકમાં ૧ અક્રિયાવાદી ને ૨ અજ્ઞાન વાદી એ બે સમોસરણ છે ક્રિયાવાદી મરીને ૧ મનુષ્ય ૨ દેવગતિ એ બે ગતિમાં નાથ એને સમ્યક્ આરાધનાથી મોકલે પણ નાથ એને બાકીના ત્રણ સમોસરણવાળા ચારે ગતિમાં નાથે સમોસરણનું વિશેષ સ્વરૂપ લેજાવતી શંતક ૩૦ ઉદેશો ૮ થી બાંધવું

(૮૫) સપ્રદેશી અપ્રદેશી દ્વાર

સપ્રદેશી એટલે જેને ઘણા સમય ઉત્પન્ન થયા પછી થયા હોય તેને સપ્રદેશી કહે છે અને અપ્રદેશી એટલે જેને એક સમય ઉપજવાને થયો હોય તેને અપ્રદેશી કહે છે નારકીઆદિ ચોવીસે દહકમાં સપ્રદેશી અપ્રદેશી બન્ને હોય છે ૧ આહાર ૨ લબ્ય ૩ સંશીર્ષા લેશ્યા ૪ દષ્ટિ ૬ સચતિ ૭ ક્રેપાંચ ૮ જ્ઞાન ૯ અજ્ઞાન ૧૦ જોગ ૧૧ ઉપયોગ ૧૨ વેદ ૧૩ શરીર ૧૪ પર્ચાય એ ૧૪ બાલમા પણ ચોવીસે દહક આશ્રી સપ્રદેશી અપ્રદેશી બન્ને ઉતારવાં તેમજ એના ભાંગા વિગેરેના વિશેષ સ્વરૂપ સપ્રદેશી અપ્રદેશી પદથી જોણી લેવા

(૮૬) સોપચયાદ દ્વાર

(૧) સોપચયા એટલે ઉપચય સહિત તે વધે પણ ઘટે નહીં તે સિદ્ધ ૨ સાપચયા એટલે અપચય સહિત તે ઘટે પણ વધે નહિ. તે લબ્ય ૭૫ (૩) સોપચયા સાપચયા તે વધે પણ ઘટે ને ઘટે પણ ઘટે તે ઉપજવા ચ્યવવા આશ્રી, તે ૪ ગતિ ને

૨૪ દહક આથી સમજવા (૪) નિરૂપણમાં નિરૂપણમાં તે વધે
 વધે નહીં તે 'સર્વ' એવ તથા અલગ્ય એવ આથી મિલિત જોઈ
 ભોજા સમુદાયે એવમા છે

પાંચ સ્થાવર વર્જિતે શેષ ૧૬ દહકમાં (૧) સાપ્તમ્યા તે
 ઉપજ્યા કરે તેનો કાળ આપલિકાનો અસખ્યાતમો ભાગ છે, (૨)
 સાપ્તમ્યા તે થાળ્યા કરે, અતર ન પડે તેનો કાળ પણ આપલિકા
 કાનો અસખ્યાતમો ભાગ છે (૩) સાપ્તમ્યા સાપ્તમ્યા તે સમયે
 સમયે ઉપજે આવે પણ અતર ન પડે. તેનો કાળ આપલિકાનો
 અસખ્યાતમો ભાગ છે તે પછી અવશ્ય અતર પડે અને પાંચ
 સ્થાવરમાં સમય સમય ઉપજે ને આવે તે સર્વદાકાળે લાભે સ્થાવરમાં
 ઉપજ્યા અવશ્યનો અતર પડેતો નથી. જોઈએ આ ત્રીણે ભાગો
 ઘોળીએ દહકમાં છે

પાંચ સ્થાવર વર્જિતે શેષ ૧૬ દહકમાં નિરૂપણમાં તેનો
 કાળ એટલો વિરહ તેલો જ કહેવો. એટલે જે વપ્તે ઉપજ્યા
 અવશ્યના બંને વિરહો સાથે પડે ત્યારે એ ભાગો લાભે, અંચ
 સ્થાવરમાં એ ભાગો નથી કેમકે એમાં ઉપજ્યા તથા અવશ્યના એ
 બંને વિરહો ખડા નથી. અર્થાત્ પાંચ સ્થાવરમાં એક ત્રીણે ભાગો
 છે શેષ ૧૬ દહકમાં ચારે ભાગો હોય છે

હાલમાન કાળ તે ૨૪ દહકે આપલિકાનો અસખ્યાતમો ભાગ
 વર્ધમાનનો કાળ ૨૪ દહકમાં આપલિકાનો અસખ્યાતમો ભાગ,
 અવશ્યનો કાળ અવશ્ય ૧ સમય ઉં વિરહકાલથી બમણો અણવો.
 પણ સિંધમાં વિરહ તેટલો જ કહેવો. અંચ સ્થાવરમાં વિરહ જ નથી
 માટે એમાં અવશ્યિત કાળ છે

મસ ૨- (૧) સાપ્તમ્યા કાળને વર્ધમાન કાળમાં શુ ૧૬૧

(૨) હાયમાન કાળ ને સાપચયા કાળમા ફેર શું? (૩) સોપચયા સાપચયા કાળ ને અવહીયા કાળમા ફેર શું?

ઉત્તર- સોપચયા કાળ તે સમયે સમયે લગતા ઉપજે પણ અંતર ને પડે અને વર્દમાન કાળમાં ઉપજે ઘણું ને ચ્યવે થોડા. એટલે વધતા રહે, તેને વર્દમાન કાળ કહીએ. સાપચયા કાળ તે સમયે સમયે ચ્યવે પણ અંતર ન પડે અને હાયમાન કાળ તે પહેલાં જેટલા હોય તેમાથી ઘટે, ચ્યવે અર્થાત્ ચ્યવે ઘણું ને ઉપજે થોડા, તેને હાયમાન કાળ કહીએ.

સોપચયા સાપચયા કાળ તે જે સમયે જેટલો ચ્યવે તે સમયે તેટલો જ અથવા વધારે ઘટાડે પણ ઉપજે, પણ જેમા વધઘટ થવાનું પ્રયોજન નથી, એટલે જે સમયે ચ્યવે તે જે સમયે ઉપજે અને અવહીયા કાળ તે ચ્યવવા અને ઉપજવાનો એ બન્ને વિરુદ્ધ પડે ત્યારે જેટલા પહેલા હોય તેટલા જ રહે તથા જેટલા ચ્યવે તેટલા જ ઉપજે, પણ વધઘટ ન હોય, તેને અવહીયા કાળ કહીએ.

અને જે વેળાએ ચ્યવવા તથા ઉપજવા એ બેનો વિરુદ્ધકાળ હોય તેને નીરૂપચયા કહીએ. પાચ સ્થાવરમાં હાયમાન વૃદ્ધમાન અવહીયા એ ૩ કાળ આવલિખાને અસખ્યાતમે ભાગે કદા તે કેમ?

ઉત્તર-તેમા ચ્યવવા ઉપજવાનો વિરુદ્ધકાળ તો નથી પણ લગતા ઘણા ઘણા ઉપજે અને થોડા થોડા ચ્યવે એટલે ક્યારે વધે ત્યારે વર્દમાન કાળ બાણવો પછી તો જરૂર ફેર પડે લગતા વધતા રહે તો આવૃં અં ભાગ સુધી વધે ૧ એમ જ હાયમાન કાળમાં લગતા ઘણા ચ્યવે ને થોડા ઉપજે તે હાયમાન કાળ પણ આવૃં અં ભાગ સુધી રહે પછી જરૂર ફેર પડે ૨ અને જેટલા ઉપજે તેટલા ચ્યવે પણ વધ ઘટ ન હોય તે અવહીયા કાળ પણ આવૃં અં ભાગ સુધી પછી જરૂર ફેર પડે.

૧૧૧૧ હમા જેવલેકથી અનુત્તર વિમાન સુધી સમય સમય ઉપજે તથા અવે તો આવ૦-અ૦ ભાગ સુધી જોને જોની જતામલે તો સચી-મનુષ્યની છે, જોને તે તો સજ્યાતા છે, જોને આ૦-અ૦ ભાગ તો અસજ્યાતા સમયનો હોય, છે તો કેમ મનુષ્યમા, આવે ?

૫ ઉત્તર-જોમાં સજ્યાતા સમયનો ભાગ કહેવો પણ પૂછે તો આવ૦ અસ૦ ભાગ કહે. પણ તે ભાગ સજ્યાતા સમયનો બાકવેલ અવકાશકાળ વિરહકાળથી અમલો. કહ્યો 'તે કેમ ?' અવર્ણા ઉપજવા બનેલું વિરહ પટે અચારે આવ૦ અસ૦ ભાગ સુધી આવે. જેટલા જેટલા હરી ઉપજે પછી જોનેનો વિરહ, પટે, પછી વળી જેટલા અવે જેટલા ઉપજે જોમ કરતા વિરહકાળથી અમલો કાળ સુધી તો અવકાશકાળ હોય. પછી જરૂર વધવડ હોય.

૧ સંકુચિત મનુષ્યમા અવકાશકાળ ૪૮ મુદ્દર્વનો છે પછી જરૂર વધવડ હોય ૩ વિગલેદ્રિય અને અસંજ્ઞિ વિચારના વિરહ કાળથી અર્ધસામાના કાળ વિગે સાર્થિકા બાકવા. તે ૬૨ જાણના કાળના અસ્પષ્ટમા કહ્યું છે તથા પતવણામા, ઔદારિક મિત્ર ભેગ સામતો કહ્યો તે અચારે બાકવેલ.

૮૭ માર્ગણા ૬૩

માર્ગણા ૬૨ ઉ તે આ પ્રમાણે—૪ ગતિ-(૧) દેવ, (૨) મનુષ્ય, (૩) તિર્થંક, (૪) નરક ૫ અતિ-એકેદ્રિય, દ્વિષ્ણ તેષદ્રિય, ત્રીશદ્રિય, પચ્ચદ્રિય. ૮ કામ-પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ વનસ્પતિ, ત્રસ. ૩ રોગ-મન વચન અને કાયાના. ૩ વેદ-યુજ્ય, સ્ત્રી અને નપુસક ૪ કપાય-કામ, માન, માયા અને લોભ. ૫ જ્ઞાન-મતિ, મુત, અવધિ, મનાપયવ, કેવળ. ૩ અજ્ઞાન-મતિ, મુતઅજ્ઞાન, વિજ્ઞાનજ્ઞાન. ૭ સયમ અસયમદાર-સામાયિક, ઉદોપસાપતીક, પરિદારવિશુદ્ધ, સૂક્ષ્મ સપરાય, યથાજ્યાત, દેશચરિતિ, અસમમ ૪ હર્ષન-યશુ અયશુ અવધિ, કેવળ. ૮ લેશ્યા-નૃપ્ત નીલ,

કાપોત, તેજો, પદ્મ, શુકલ. ૧ લભ્ય ૧ અલભ્ય. ૫ સમકિત-
ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયક, -મિશ્ર, -સાસ્વાદન, ૧ મિથ્યાત્વ ૧
સસી ૧ અસસી ૧ આહારક ૧ અનાહારક કુલ ૬૨. માર્ગણા.
ક્યાકયા ૬૩કમા કેટલી કેટલી માર્ગણા હોય નરકના ૬૩કમાં ૩૬
માર્ગણા હોય છે તે ૧ નરકની ગતિ ૨ પચેદ્રિયની ભતિ ૩
ત્રણકાય ૬ જોગ ત્રણે ૭ નપુસક વેદ ૧૧ કયાય આરે ૧૭ જ્ઞાન ૬
તે ૩ જ્ઞાન પહેલા ને ૩ અજ્ઞાન ૧૮ અસયમ ૨૧ દર્શન ૩
પહેલા ૨૪ લેશ્યા ૩ પહેલી રૂપ લભ્ય ૨૬ અલભ્ય ૩૧ સમકિત
પાથ અને ૩૨ મિથ્યાત્વ ૩૩ સસી ૩૪ અસસી ૩૫ આહારક
૩૬ અઆહારક એમ ૩૬ બાણવી

ભવનપતિના ૧૦ વ્યતરનો ૧ એ ૧૧ ૬૩કમા ૩૭ માર્ગણા
છે. તે ઉપરોક્ત ૩૬માથી નરકની ગતિ અને નપુસક વેદ અને
ક્યાક સમકિત એ વર્જતા શેષ ૩૩ રહે તેમા ૧ દેવગતિ ૨
તેજોલેશ્યા ૩ સ્ત્રીવેદ ૪ પુરુષવેદ એ ૪ માર્ગણા ઉમેરતા ૩૭
બાણવી જ્યોતિષિના ૬૩કમા ૩૩ માર્ગણા છે તે ઉપરોક્ત ૩૭માથી
૧ અસસી ને ૩ લેશ્યા તે કૃષ્ણાદિ પહેલી એ ૪ માર્ગણા વર્જવી
શેષ ૩૩ બાણવી

પૈમાનિકના ૬૩કમા ૩૬ માર્ગણા છે તે ઉપરોક્ત ૩૩મા
ક્યાક સમકિત અને ૧ પદ્મ ૨ શુકલ એ બે લેશ્યા કુલ ત્રણ
ઉમેરતા ૩૬ બાણવી પહેલે બીજે દેવલોકે જ્યોતિષિની પેઠે ૩૩
અને ક્યાક સમકિત મળી ૩૪ માર્ગણા બાણવી ૩ થી તે ૧૨
દેવલોક સુધી ૩૩ માર્ગણા છે તે ઉપરોક્ત ૩૪માથી સ્ત્રીવેદ વર્જવો
અને ત્રીજે ચોથે ને પાચમે દેવલોકે લેશ્યામા તેજોને બદલે પદ્મ
કહેવી ને છઠ્ઠાથી ૧૨મા દેવલોક સુધી પદ્મને બદલે શુકલ કહેવી.
નવમૈવેયકમા ૩૨ માર્ગણા છે તે ઉપરોક્ત ૩૩માથી એક મિશ્ર

સમક્ષિત વર્ત્તો શેષ ૩૨ બાણવી. ખાચ અગુસેર વિમાનમા ર૭
માર્ગણા છે તે ઉપરેકત ૩૨માર્ગી ૩ અજ્ઞાન ૪ સાસ્વાદન પે
મિધ્યાત્વ વર્ત્તો શેષ ૨૭ બાણવી.

પૃથ્વીના ૬૬૪મા ૨૩ માર્ગણા છે તે ૧ તિર્થંજની જાતિ ૨
ચૈત્રિયની જાતિ ૩ પૃથ્વીકાચ ૪ કાચપોજ પ નપુ સ્કવેદ ૬ કંપાચ
ચારે ૧૧ પહેલા બે અજ્ઞાન ૧૨ અસંયમ ૧૩ અવશુદ્ધ્યન ૧૭
પહેલી ૪ લેસ્થા ૧૮ બળ્ય ૧૯ અબળ્ય ૨૦ મિધ્યાત્વ ૨૧ અસંજી
૨૨ આહારક ૨૩ અણુહારક એમ ૨૩ બાણવી જાપ અને વનસ્પતિ
એ બે ૬૬૪મા પણ ઉપરેકત ૨૩ માર્ગણા બાણવી પણ કાચ
માર્ગણામા પોતપોતાની કાચ લેવી તેજ ને વાઉના ૬૬૪મા ૨૨
માર્ગણા છે તે ઉપરેકત ૨૩માર્ગી તેજુ લેસ્થા વર્ત્તવી ને કાચ
માર્ગણામા પોતપોતાની કાચ લેવી.

ચૈત્રિય તેઈદ્રિયમાં ૨૬ માર્ગણા છે તે ઉપરેકત તેજની
૨૨ તેમાં પહેલા બે જ્ઞાન ને સાસ્વાદન સમક્ષિત ને વચનયોગ એ
૪ ઉમેરતાં ૨૬ થઈ તેમાં ઈદ્રિય માર્ગણામાં પોતપોતાની ઈદ્રિય
કહેવી ને કાચ માર્ગણામાં ત્રસકાચ કહેવી એટલે ૨૬ બાણવી
ચૌત્રિયમાં ૨૭ માર્ગણા છે તે ઉપરેકત ૨૬માં અશુદ્ધ્યન ઉમેરતાં
૨૭ બાણવી ને ઈદ્રિય માર્ગણામાં પોતાની ઈદ્રિય કહેવી.

તિર્થંજપથેદ્રિયના ૬૬૪માં ૪૨ માર્ગણા છે તે ૧ તિર્થંજની જાતિ
૨ પથેદ્રિયની જાતિ ૩ ત્રસકાચ ૬ એગ ત્રણે ૬ વેદ ત્રણે ૧૩ કંપાચ
ચારે, ૧૬, ૩ જ્ઞાન પહેલા ને ૧૬ ત્રણ અજ્ઞાન ૨૦ રેશવિરતિ ૨૧
અસંયમ ૨૪ હસન ૩ પહેલા, ૩૦ લેસ્થા ૭ એ ૩૧ બળ્ય ૩૨
અબળ્ય ૩૮ સમક્ષિત પાંચ અને મિધ્યાત્વ, ૩૬ સહી ૪૦ અસંજી
૪૧ આહારક ૪૨ અણુહારક એમ ૪૨ બાણવી.

મનુષ્યના દંડક્રમા ૫૦ માર્ગણા છે તે ૧ મનુષ્યની જાતિ,
૨ પંચેન્દ્રિયની જાતિ, ૩ ત્રસકાય, ૬ યોગ ત્રણ, ૬ વેદ ત્રણ, ૧૩
કષાય ૪, ૨૧ જ્ઞાન અજ્ઞાન આઠ, ૨૮ સચમ આઠિ સાત ૩૨
દર્શન ચાર ૩૮ લેશ્યા ૬ ૩૯ લબ્ય ૪૦ અલબ્ય ૪૬ સમકિત
પાચ અને મિથ્યાત્વ, ૪૭ સસી ૪૮ અસસી ૪૯ આહારક ૫૦
અણાહારક એવં ૫૦ બાણવી

(૮૮) અદ્યાત્મહુત્વ દ્વારે

હવે ૨૪ દંડક્રમા અદ્યાત્મહુત્વ કહે છે. ૧ સર્વથી યોગ
મનુષ્ય ૨૪ બોલે છે. ૨ તેથી વૈમાનિક અસંખ્યાત ગણા ૨૮
બોલે છે ૩ તેથી ભવનપતિ અસંખ્યાત ગણા ૩૦ બોલે છે
માટે. ૪ તેથી નારકી અસંખ્યાત ગણા ૩૧ બોલે છે માટે.
૫. તેથી વાણ્વતર અસંખ્યાત ગણા ૩૬મે બોલે છે માટે.
૬ તેથી જ્યોતિષિ સંખ્યાતગણા છે ૪૧મે બોલે છે માટે
૭. તેથી તિર્યચ પંચેન્દ્રિય વિશેષાહિયા ૪૪મે બોલે છે
માટે ૮ તેથી ચારિન્દ્રિય વિશેષાહિયા ૫૦મે બોલે છે માટે
૯ તેથી તેષ્ઠિન્દ્રિય વિશેષાહિયા ૫૧મે બોલે છે માટે ૧૦. તેથી
ઐષ્ઠિન્દ્રિય વિશેષાહિયા ૫૨મે બોલે છે માટે ૧૧ તેથી તેઉકાય
અસંખ્યાતગણા ૬૮મે બોલે છે માટે ૧૨ તેથી પૃથ્વીકાય વિશેષાહિયા
૬૯મે બોલે છે માટે. ૧૩ તેથી અપકાયયા વિશેષાહિયા ૭૦મે બોલે
છે માટે ૧૪ તેથી વાઉકાયયા વિશેષાહિયા ૭૧ મે બોલે છે માટે
૧૫ તેથી વનસ્પતિકાયયા અનંતણા ૮૬ બોલે છે માટે

૮૯ અથ શ્રી વાટે વહેતા જીવના ૩૧ બોલ કહે છે.

૧ વાટે વહેતા જીવમા મિશ્ર વર્જિને શેષ ૩ સમકિત

નોંધ - વાટે વહેતા જીવમા ૧૧મે ગુણસ્થાને કાળ કરી
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને જનાર નેજ ઉપશમ સમકિતનો સલવ છે ત્યાં
ઉપજી પછી ક્ષયોપશમ સમકિત પામે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય, બીજા
વાટે વહેતા જીવને ઉપશમ સમકિત ન હોય.

અને મિથ્યાત્વ હોય. ૨ વાટે વહેતા જીવમા ૧ વજ્રસં ૨ કાર્મણ્જી એ બે શરીર હોય. ૩ વાટે વહેતા જીવમા ગુણુકાણાં ૧-૨-૪ એ ત્રણ હોય. ૪ વાટે વહેતા જીવમા ઉપભોગ ૧૦ હોય તે ૧ મનપર્મવજ્ઞાન ૨ અક્ષુર્યન એ બે વર્ણ્યા.

૫ વાટે વહેતા જીવમા દુકલ ભાવધનિજ ૫ તે છત્રસ્ય આશ્રી સમજવી, કેવળીને નથી. ૬ વાટે વહેતા જીવમાં જોગ ૧ કાર્મણ્જી, ૭ વાટે વહેતા જીવમા લેશ્યા ૬ તે સિદ્ધને નથી.

૮ વાટે વહેતા જીવમાં દષ્ટિ ૨ તે મિશ્ર વર્ણવી. ૯ વાટે વહેતા જીવમા અજ્ઞાન ૩ હોય. ૧૦ વાટે વહેતા જીવમાં સમુદ્ધાત એ પહેલી. ૧૧ વાટે વહેતા જીવમા જ્ઞાન ૪ તે મનપર્મવ જ્ઞાન વર્ણવું.

૧૨ વાટે વહેતા જીવમાં ઈશન ૩ તે અક્ષુર્યન વર્ણવું. ૧૩ વાટે વહેતા જીવમા સત્તામા વેદ ૩ હોય તે અવેદી પણ હોય. ૧૪ વાટે વહેતા જીવમાં પ્રમાણિત ૬ માહેલી જોડે નથી, ૧૫ વાટે વહેતા જીવમાં સ્મિતિ જમન્ય ૧ સમયની ઉત્કૃષ્ટી ૪ સમયની, ૧૬ વાટે વહેતા જીવમા કપાય ૪ હોય, ૧૭ વાટે વહેતા જીવમાં ઇદ્રિય સહિત તથા રહિત હોય, ૧૮ વાટે વહેતા જીવમા જીવના લેદ ૭ હોય તે અપર્વાત્મા લેવા.

૧૯ વાટે વહેતા જીવમાં સમક્રિતિ અને મિથ્યાત્વ હોય, ૨૦ વાટે વહેતા જીવમા ૧ આપુખ્ય માણુ હોય, ૨૧ વાટે વહેતા જીવમા સહી તથા અસહી હોય, ૨૨ વાટે વહેતા જીવમા ત્રસ તથા રથાત્ર હોય, ૨૩ વાટે વહેતા જીવમા આત્મા ૭ તે આત્રિત્રાત્મા વર્ણવે, ૨૪ વાટે વહેતા જીવમા સજ્ઞા ૪ હોય. ૨૫ વાટે વહેતા જીવમા અભાવમા ઉ ૨૬ વાટે વહેતા જીવમા કરણુ ૨૮ હોય.

૧ ક્રમ ૫, શરીર તે ૮૪-કાર્મણ્જી ૨ કપાય-૪ લેશ્યા ૬ સમુદ્ધાત-૨ સજ્ઞા ૪ દષ્ટિ ૨, વેદ ૩ જોગ ૨

૨૭ વાટે વહેતા જીવમાં હેતુ^૨ ૩૩ હોય, ૨૮ વાટે વહેતા જીવમાં સૂક્ષ્મ તથા બાહ્ય હોય, ૨૯ વાટે વહેતા જીવમાં આણુહારિક છે, ૩૦ વાટે વહેતા જીવમાં ક્રિયા સહિત તથા રહિત હોય, ૩૧ વાટે વહેતા જીવમાં જોગ એક કાર્મણુ કાયનો છે

૨ ૧ અનાલોગ મિથ્યાત્વ ૨૫ કષાય ૬ અવિરતિ (છકાયના વધરૂપ) ૧ કાર્મણુકાય યોગ એવ ઠઠ.

*

*

*

હવે શિષ્ય જોધ થાવાને માટે ૨૫૨ દ્વાર યત્રથી કહે છે.

તેના કોઠા ૨૧૪માં પેઈજથી શરૂ થાય છે તે કોઠામાં જે શબ્દો બાધેલા છે તેની પૂરી અમજબ આ કોઠાની વિગત પૂરી થાય છે ત્યાં આપેલ છે.

	ના.	ભ.	પૃ.	પા.	તે.	વા.
૨૩ તેજસ બધેલગા દ્વાર	છે	છે	છે	છે	છે	છે
૨૪ તેજસ મુકેલગા દ્વાર	છે	છે	છે	છે	છે	છે
૨૫ કાર્મણ બધેલગા દ્વાર	છે	છે	છે	છે	છે	છે
૨૬ કાર્મણ મુકેલગા દ્વાર	છે	છે	છે	છે	છે	છે
૨૭ ઇદ્રિય લગ્નિય દ્વાર	૫	૫	૧	૧	૧	૧
૨૮ ઇદ્રિય નિષ્પન્નકાલ દ્વાર	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.
૨૯ દ્યૌદ્રિય દ્વાર	૧૦	૧૦	૨	૨	૨	૨
૩૦ ભાવેદ્રિય દ્વાર	૧૦	૧૦	૨	૨	૨	૨
૩૧ ઇદ્રિય નામદ્વાર	૫	૫	૧	૧	૧	૧
૩૨ ઇદ્રિય કામી દ્વાર	૨	૨	૦	૦	૦	૦
૩૩ ઇદ્રિય ભોગી દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૩૬ ઇદ્રિય ઉપબોજકાલ દ્વાર	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.
૩૭ ઇદ્રિય અર્થ અવશ્યક	૧	૧	પાઞ્ય	સ્થાવર	તથા	ત્રણ
કાલ દ્વાર	સુભય	સુભય				
૩૮ ઇદ્રિય ઇન્દ્રિયકાલ દ્વાર	અત.	અત.	૦	૦	૦	૦
૩૯ ઇદ્રિય અવાયકાલ દ્વાર	અત.	અત.	૦	૦	૦	૦
૪૦ ઇદ્રિયધારણકાલ દ્વાર	સુઅ.	સુઅ.	૦	૦	૦	૦
કાલ કાલ						
૪૧ ઇદ્રિય અર્થાવશ્યક કાલ	જ ૧સ.	જ ૧સ.	૦	૦	૦	૦
અક્રિયકાલી સામ પરિ. અને ઉ. સ. ઉ. સ.						
પદાર્થના ભાવ સમ. આમી	અ.કાલ	અ.કાલ				
૪૨ ઇદ્રિય અજનાવશ્યક	જ આ.અ.	જ આ.અ.				
કાલ દ્વાર	ઉ મ.	ઉ મ.				અવલીકાનો
	આસ.	આ.મ.				

વ.	ખ.	તે	ચૌ	તિ	મ	બ	બ્યો	વૈ
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
૧	૨	૩	૪	૫	૫	૫	૫	૫
અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત
૨	૪	૬	૮	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૨	૪	૬	૮	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૧	૨	૩	૪	૫	૫	૫	૫	૫
■	○	■	■	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૨	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત	અત
વિગલેન્દ્રિય આશ્રી એક સમય તત્વ કેવલી ગમ્ય								
૧	૧	૧	૧	૧સમય	૧સમય	૧સમય	૧સમય	૧સમય
○	○	○	■	અત	અત	અત	અત	અત
○	○	○	○	”	”	”	”	”
○	○	■	○	સ અ	સ અ	સ અ	સ અ	સ અ
				કાલ	કાલ	કાલ	કાલ	કાલ
○	○	○	○	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ
				ઉ સ	ઉ સ	ઉ સ	ઉ સ	ઉ સ
				અ કાલ	અ કાલ	અ કાલ	અ કાલ	અ કાલ
અસખ્યાતમો ભાગ				જ આ	જ આ	જ આ	જ આ	જ આ
તત્વ કેવલી ગમ્ય				અ ભા	અ ભા	અ ભા	અ ભા	અ ભા
				ઉ પ્ર	ઉ પ્ર	ઉ પ્ર	ઉ પ્ર	ઉ પ્ર
				આસ				

	ના	ભ	રૂ	પા	તે	વા
૪૩ નોઈદ્રિય અર્થજ્ઞાનકાલ દ્વાર	જ ૧સ. ઉ અ' વા.અ. કાલ	જ ૧સ. ઉ અ' વા.અ. કાલ	•	•	•	•
૪૪ નોઈદ્રિય અર્થજ્ઞાનકાલ દ્વાર	•	•	•	•	•	•
૪૫ ઓતેઈદ્રિય બ'ધેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	•	•	•
૪૬ ઓતેઈદ્રિય મુકેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૪૭ અણુઈદ્રિય બ'ધેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	•	•	•	•
૪૮ અણુઈદ્રિય મુકેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૪૯ શાસ્ત્રેન્દ્રિય બ'ધેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	•	•	•	•
૫૦ શાસ્ત્રેન્દ્રિય મુકેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૫૧ રસેન્દ્રિય બ'ધેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	•	•	•	•
૫૨ રસેન્દ્રિય મુકેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૫૩ સ્પર્શેન્દ્રિય બ'ધે લગાદ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૫૪ સ્પર્શેન્દ્રિય મુકેલગા દ્વાર	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૫૫ આસોઆસ નિપ. કાલ દ્વાર	અ.ત. અ	અ.ત. અ	અ	અ	અ	અ
૫૬ આસોઆસ લેવા કાલ દ્વાર નિર	જ ૭મી. પ્ર.મુ.ઉ. ૧ પસે	નિ. નિ. નિ. નિ.	નિ.	નિ.	નિ.	નિ.
૫૭ ભાષા પર્યાસિ નિપ. કાલ દ્વાર	અ	અ	•	•	•	•
૫૮ ભાષમા કાલ દ્વાર જ ૧સ. ઉ અ.	ઉ	ઉ	•	•	•	•
૫૯ અભાષમા દ્વાર સરીમાં અપર્યાપ્તા લેવા	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૬૦ ભાષ્યકાલ દ્વાર	જ ૨ સ.ઉ. અ	જ ૨ સ.ઉ. અ	•	•	•	•

વ.	ઘ.	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્ય	જ્યો.	વૈ
૦	■	○	○	જ ૧સ.	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ
				ઉ સ	ઉ સ	ઉ સ	ઉ સ.	ઉ સ
				અ	અ	અ	અ.	અ કાલ
				કાલ	કાલ	કાલ	કાલ	
○	■	■	○	○	○	○	○	○
○	●	■	○	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
○	○	○	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
○	○	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
○	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
અ.	અ.	અ.	અ.	અ	અ.	અ.	અ.	અ.
નિ.	નિ.	નિ.	વિ.	નિ	નિ	જ. ઉ થો.	જ ઉ. પ્ર.	જ પ્ર સુ.
						ઉ. પ્ર	સુ.	ઉ.
						સુ		ઉ ૩ પદ.
○	અ.	અ.	અ	-અ	અ	અ	અ.	અ
○	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે
છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે	છે

○ જ. રસ. જ. રસ જ રસ. જ રસ. જ રસ જ રસ જ રસ જ રસ
 ઉ અં ઉ અં. ઉ અ. ઉ અ ઉ અ ઉ અ. ઉ અ ઉ અ.

	ના.	લ	પૃ	પો.	તે.	વા.
૬૧ અભાવજ કાલ દ્વાર જ અતમું ઉ અનતકાળ	જ અ જ અ જ અ જ અ જ અ જ અ	ઉ અ ઉ અ ઉ અ ઉ અ ઉ અ ઉ અ				
૬૨ ચાર ભાષા દ્વાર	૪ ૪	૦	૦	૦	૦	૦
૬૩ મન પર્યાસિ નીપ કાલ દ્વાર	અ અ	૦	૦	૦	૦	૦
૬૪ મન પર્યાસિ કાલ દ્વાર	જ ૧ સ. જ સ.	૦	૦	૦	૦	૦
	ઉ અ ઉ અ					
૬૫ ચાર પ્રકારના મનનું દ્વાર	૪ ૪	૦	૦	૦	૦	૦
૬૬ પર્યાસિ દ્વાર	૬ ૬	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪
૬૭ પર્યાસા અપર્યાસા દ્વાર	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨
૬૮ શાસ્ત્રવતા પર્યાસા દ્વાર	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧
૬૯ શાસ્ત્રવતા અપર્યાસા	૦ ૦	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧	૧ ૧
૭૦ સુવીર્ય અવીર્ય દ્વાર	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨	૨ ૨
૭૧ કર્મોત્પતિ દ્વાર	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪
૭૨ મૂલ પ્રકૃતિ બધ દ્વાર	૭-૮ ૭-૮	૭-૮ ૭-૮	૭-૮ ૭-૮	૭-૮ ૭-૮	૭-૮ ૭-૮	૭-૮ ૭-૮
૭૩ મૂલ પ્રકૃતિ બધ દ્વાર	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮
૭૪ મૂલપ્રકૃતિ વેદ દ્વાર	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮
૭૫ મૂલપ્રકૃતિ ઔદીશ્યા દ્વાર	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮
૭૬ મૂલપ્રકૃતિ નિજરા દ્વાર	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮
૭૭ મૂલપ્રકૃતિ સત્તા દ્વાર	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮	૮ ૮
૭૮ ધાતિ કર્મ દ્વાર	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪
૭૯ અધાતિ કર્મ દ્વાર	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪	૪ ૪
૮૦ ઉત્તર પ્રકૃતિ બધ દ્વાર	૧૦૧ ૧ ૩	૧૦૬ ૧૦૬	૧૦૫ ૧ ૫	૧૦૫ ૧ ૫	૧૦૫ ૧ ૫	૧૦૫ ૧ ૫
	ઘોષે					
૮૧ ઉત્તર પ્રકૃતિ ઉદય દ્વાર	૮૦ ૮૫	૮૧ ૭૬	૭૬ ૭૬	૭૬ ૭૬	૮૦-૭૬ ૭૬	૮૦-૭૬ ૭૬
૮૨ ઉત્તર પ્રકૃતિ ઔદીશ્યા દ્વાર	૮ ૮૫	૮૧ ૭૬	૭૬ ૭૬	૭૬ ૭૬	૮૦-૭૬ ૭૬	૮૦-૭૬ ૭૬

વ	ખે	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્યં	જયો	વૈ.
જ અ	જ અ.	જ અં	જ અ	જ અં	જ અ	જ અ	જ અ	જ અં
ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ	ઉ અ
૦	૧	૧	૧	૪	૪	૪	૪	૪
૦	૦	૦	૦	અ.	અ	અ.	અં	અં.
■	■	■	■	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ	જ ૧સ
				ઉ અં	ઉ અ	ઉ અ	ઉ. અ	ઉ અ
૦	૦	૦	૦	૪	૪	૪	૪	૪
૪	૫	૫	૫	૬	૬	૬	૬	૬
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૭-૮	૭-૮	૭-૮	૮-૮	૮-૮	૮-૭ ૬-૧	૭-૮	૭-૮	૭-૮
નેઅળ ધક								
૮	૮	૮	૮	૮	૮-૭-૪	૮	૮	૮
૮	૮	૮	૮	૮	૮-૭-૪	૮	૮	૮
૮	૮	૮	૮	૮	૮-૭-૬	૮	૮	૮
૫-૨ને								
૮	૮	૮	૮	૮	૮-૭-૪	૮	૮	૮
૮	૮	૮	૮	૮	૮-૭-૮	૮	૮	૮
૪	૪	૪	૪	૪	૪છેનેનથી	૪	૪	૪
૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૧૦૬	૧૦૬	૧૦૬	૧૦૬	૧૧૭	૧૨૦	૧૦૩	૧૦૩	૧૦૪૫
૮૧	૮૩	૮૩	૮૩	૧૦૨	૧૦૫	૮૫	૮૫	૮૫
૮૧	૮૩	૮૩	૮૩	૧૦૨	૧૦૫	૮૫	૮૫	૮૫

	नं.	म.	पृ.	पा.	ते.	ब.
८३ उत्तर प्रकृति सत्ता द्वार	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८	१४८
८४ भुव न ध उत्तर प्रकृति द्वार	१४७	१४७	१४७	१४७	१४७	१४७
८५ अभुव न धी उत्तर प्रकृति द्वार	५४	५६	६२	६२	५८	५८
ॐ ६२						
८६ भुवोदधी उत्तर प्रकृति द्वार	२७	२७	२७	२७	२७	२७
८७ अभुवोदधी उत्तर प्रकृति द्वार	५७	५८	५४	५२	५२	५२
५३						
८८ भुवसत्ता उत्तर प्रकृति द्वार	१२६	१२६	१२६	१२६	१२६	१२६
८९ अभुवसत्ता उत्तर प्रकृति द्वार	२२	२२	२२	२२	२२	२२
९० आद्यपञ्चक्रियादी कोष द्वार	४	४	४	४	४	४
९१ आद्यपञ्चक्रियादिमान द्वार	४	४	४	४	४	४
९२ आद्यपञ्चक्रियादिभाषा द्वार	४	४	४	४	४	४
९३ आद्यपञ्चक्रियादिबोधा द्वार	४	४	४	४	४	४
९४ आद्योपनिषत्पञ्चक्रिया द्वार	४	४	४	४	२	४
९५ आ. निवर्त्तपञ्चक्रिया द्वार	४	४	४	४	४	४
९६ आ. निवर्त्तपञ्चक्रिया भाषा द्वार	४	४	४	४	४	४
९७ आ. निवर्त्तपञ्चक्रिया बोधा द्वार	४	४	४	४	४	४
९८ क्षेत्रादिबोधात्पति द्वार	४	४	४	४	४	४
९९ क्षेत्रादिमानोत्पति द्वार	४	४	४	४	४	४
१०० क्षेत्रादिभाषोत्पति द्वार	४	४	४	४	४	४
१०१ क्षेत्रादिबोधात्पति द्वार	४	४	४	४	४	४
१०२ भूत कथा द्वार	४	४	४	४	४	४
१०३ उत्तर कथा द्वार	१६	१६	१६	१६	१६	१६
१०४ नोक्तया द्वार	६	६	६	६	६	६
१०५ वेद द्वार	१	२	१	१	१	१
१०६ भूतयोऽत्र द्वार	३	३	१	१	१	१
१०७ उत्तर योऽत्र द्वार	११	११	३	३	३	३
१०८ शाश्वता योऽत्र द्वार	६	६	३	३	३	३

[illegible]

	ના.	બા.	પૃ.	પા.	તે.	વા.
૧૦૯ અશાન્ધતા યોગ દ્વાર	૨	૨	૦	૦	૦	૨
૧૧૦ લેશ્યા દ્વાર	૩	૪	૪	૪	૩	૪૩
૧૧૧ સંકલિષ્ટ લેશ્યા દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧૧૨ અસંકલિષ્ટ લેશ્યા દ્વાર	૦	૧	૧	૧	૦	૦
૧૧૩ ગુણ ઠાણા દ્વાર	૪	૪	૧	૧	૧	૧
૧૧૪ અમર ગુણ સ્થાનક દ્વાર	૧	૧	૦	૦	૦	૦
૧૧૫ મરતા ગુણ સ્થાનક દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૧૬ શાન્ધતા ગુણ ઠાણા દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૧૭ અશાન્ધતા ગુણ ઠાણા દ્વાર	૨	૨	૦	૦	૦	૦
૧૧૮ ગુણ સ્થાનક સ્પર્શના દ્વાર	૪	૪	૧	૧	૧	૧
૧૧૯ સમકલિત પાંચમાથી વેકક	૪	૩	૦	૦	૦	૦
ફક્ત મનુષ્યમા જ હોય						
૧૨૦ મિથ્યાત્વ દ્વાર	૫	૫	૧	૧	૧	૧
૧૨૧ દષ્ટિ દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૨૨ જ્ઞાન દ્વાર	૩	૩	૦	૦	૦	૦
૧૨૩ અજ્ઞાન દ્વાર	૩	૩	૨	૨	૨	૨
૧૨૪ હર્શન દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૨૫ મૂલોપયોગ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૬ આગારિનઉત્તા	૬	૬	૨	૨	૨	૨
ઉપયોગ દ્વાર						
૧૨૭ મહાગારી નઉતાઉપી	૩	૩	૧	૧	૧	૧
યોગ દ્વાર						
૧૨૮ ઉત્તર ઉપયોગ દ્વાર	૬	૬	૩	૩	૩	૩
૧૨૯ પારાણીયા ઉપયોગ દ્વાર	૬	૬	૧	૧	૧	૧
૧૩૦ અપારાણીયા ઉપીયોગ દ્વાર	૩	૩	૨	૨	૨	૨
૧૩૧ આગાર પારાણીયા ઉ દ્વાર	૪	૪	૧	૧	૧	૧

૧	બે	તે.	ચૌ	તિ	મ	વ્યં	જ્યે	વૈ.
૦	૨	૨	૨	૪	૬	૨	૨	૨
૪	૩	૩	૩	૬	૬	૪	૧	૩
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૦	૦
૧	૦	૦	૦	૩	૩	૧	૧	૩
૧	૨	૨	૨	૫	૧૪	૪	૪	૪
૦	૦	૦	૦	૧	૩	૧	૧	૧
૧	૨	૨	૨	૪	૧૧	૩	૩	૩
૧	૧	૧	૧	૩	૫	૨	૨	૨
૦	૧	૧	૧	૨	૯	૨	૨	૨
૧	૨	૨	૨	૫	૧૪	૪	૪	૪
૦	૧	૧	૧	૪	૫	૩	૩	૪
૧	૧	૧	૧	૫	૫	૫	૫	૫
૧	૨	૨	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૦	૨	૨	૨	૩	૫	૩	૩	૩
૨	૨	૨	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૧	૧	૨	૩	૪	૩	૩	૩
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૪	૪	૪	૬	૮	૬	૬	૬
૧	૧	૧	૨	૩	૪	૩	૩	૩
૩	૫	૫	૬	૯	૧૨	૯	૯	૯
૧	૨	૨	૩	૬	૯	૬	૬	૬
૨	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૨	૨	૨	૪	૬	૪	૪	૪

ક્ર.	નામ	ના.	બા.	૨	પા	તે	ના.
૧૩૨	અણાગાર પાસણીયા ઉપ યોગ દ્વાર	૨	૨	૦	૦	૦	
૧૩૩	સાગાર અપાસણીયા ઉપયોગ દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૩૪	અણાગાર અપાસણીયા ઉપયોગ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૩૫	ચાંદ્રિત દ્વાર	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૩૬	નિચઠા દ્વાર	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૩૭	સબ્યાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૩૮	વૃત્તાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૩૯	સવુદ્યાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૦	પચ્ચદ્ભાસુદિ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૧	પંડિતાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૨	બંધુતાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૩	મમીયાદિ દ્વાર ૩ માંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૪	આચાર દ્વાર પાચમાંથી	૨	૨	૦	૦	૦	૦
૧૪૫	સુમતિ દ્વાર	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૪૬	સુમિ દ્વાર	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૪૭	અગુમિ દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૪૮	સરાગ વીરાગ દ્વાર બેમાંથી	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪૯	સુપ્રજિમાન દ્વાર	૩	૩	૦	૦	૦	૦
૧૫૦	કુ પ્રજિમાન દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૫૧	કંઠ દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૫૨	કંપ દ્વાર	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧૫૩	જાળ દ્વાર	૫	૪	૩	૩	૩	૩
૧૫૪	સરાગીવીતરાગી જાળ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૫૫	તરંગ દ્વાર	૮	૮	૬	૬	૬	૬

વ	બે	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્ય	જ્યે	વે
૦	૦	૦	૧	૨	૩	૨	૨	૨
૧	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૦	૦	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૦
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૧	૧	૧
૦	૦	૦	૦	કલ ત બી ૫		૨	૨	૨
૦	૦	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૩	૦	૦	૦
૧	૨	૨	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૧	૧	૧	૧	૨	૧	૧	૧
૦	૦	૦	૦	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૨	૨	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૨	૨	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૦	૦	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૦
૩	૩	૩	૩	૫	૫	૪	૪	૫
૧	૧	૧	૧	૧	૨	૧	૧	૧
૬	૬	૬	૬	૮	૬	૮	૮	૮

	ના.	ભ.	પૃ.	પા.	તે.	વલ.
૧૫૬ નિર્લેશ દ્વાર સકામ, અકામ	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૫૭ ધ્યાન દ્વાર	૩	૩	૨	૨	૨	૨
૧૫૮ લબ્ધિ દ્વાર	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૧૫૯ ત્રણ આત્મા દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૦ આઠ આત્મા દ્વાર	૭	૭	૬	૬	૬	૬
૧૬૧ અબ્યુપગમીકાદિ વેદના દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૬૨ નિદાયાદિ વેદના દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૩ જરાદિ વેદના દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૪ શ્રીતાદિ વેદના દ્વાર	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૫ સાતાદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૬ મુખાદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૭ શરીરદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૬૮ ડબ્યાદિ વેદના દ્વાર	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૧૬૯ ભવિ, અભવિ (૨)	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૦ પક્ષ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૧ પરિતાદિ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૨ અરમાઅરમ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૩ અરમાઅરમ શરીર દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૧	૧
૧૭૪ મ શી અસ શી દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૭૫ સૂક્ષ્મ બાહર દ્વાર	૧	૧	૨	૨	૨	૨
૧૭૬ ત્રણ સ્થાવર દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૭૭ મત્તેક આધારણ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૭૮ ભતિ દ્વાર	૧૫	૧૫	૧૫	૧	૧	૧
૧૭૯ કાય દ્વાર	૧૩.	૧૩.	૧૫.	૧૫.	૧૫.	૧૫.
			કાય	કાય	કાય	કાય
૧૮૦ ગુભ જ અગુભ જ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૮૧ મિત્રજ્ઞા દ્વાર	૩૪	૧૫	૪	૪	૦	૦
(ત્યાગી નીકળ્યા)						

વ	ઁ	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્યં	ઓ	ૈ
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૨	૨	૨	૩	૪	૩	૩	૩
૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૧	૧	૧	૧	૨	૩	૨	૨	૨
૬	૭	૭	૭	૭	૮	૭	૭	૭
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૨	૨	૨
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧	૧	૧	૧	૩	૩	૩	૩	૩
૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨	૧	૧	૧	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૨	૧	૧
૨	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૨	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧	૧ ઁ	૧ તે.	૧ ચૌ	૧ પ	૧ પ	૧ પ	૧ પ	૧ પ
૧ વ ન.	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ	૧ ત્રસ
કાય	કાય	કાય	કાય	કાય	કાય	કાય	કાય	કાય
૧	૧	૧	૧	૨	૨	૧	૧	૧
૬	૦	૦	૦	૨૦	૩૦	૧૫	૩૦	૧૦૮
								૨૦૬૯વીના ની
૧૯	૧૮	૧૮	૧૮	૧૯	૧૯	૨૧	૨૧	૨૩

	ના.	બા.	પૃ.	પા.	તે.	પા.
૧૫૬ નિર્જરા દ્વાર સકામ, અકામ	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૫૭ ધ્યાન દ્વાર	૩	૩	૨	૨	૨	૨
૧૫૮ લબ્ધિ દ્વાર	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૧૫૯ ત્રણ આત્મા દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૦ આઠ આત્મા દ્વાર	૭	૭	૬	૬	૬	૬
૧૬૧ અભ્યુપગમીકાંઠિ વેદના દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૬૨ નિદાચાંદિ વેદના દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૩ જરાંદિ વેદના દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૬૪ ક્ષીતાંદિ વેદના દ્વાર	૨	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૫ સાતાંદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૬ સુખાંદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૧૬૭ શરીરાંદિ વેદના દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૬૮ દ્રવ્યાંદિ વેદના દ્વાર	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૧૬૯ ભાવિ, અભાવિ (૨)	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૦ પક્ષ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૧ પરિતાંદિ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૨ અરમાઅરમ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭૩ અરમાઅરમ શરીર દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૧	૧
૧૭૪ મર્મી અસર્મી દ્વાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૧૭૫ સુદમ જાદર દ્વાર	૧	૧	૨	૨	૨	૨
૧૭૬ ત્રસ સ્થાવર દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૭૭ પ્રત્યેક સાધારણ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૭૮ જ્ઞાતિ દ્વાર	૧૫	૧૫	૧૫	૧	૧	૧
૧૭૯ કાય દ્વાર	૧૩	૧૩	૧૫	૧૫	૧૫	૧૫
૧૮૦ ગર્ભાંજ અગર્ભાંજ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૮૧ સિંચણ દ્વાર (ત્યાગી નીકળ્યા)	૩૪	૧૫	૪	૪	૦	૦

૧૮૨ કે પ પામે રરમાંથી તે દ્વા. ૧૬ ૨૧ ૧૬ ૧૬ ૬ ૬

વ	ખે	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્યં	લગી	વ.
૦	૧	૧	૧	૪	૧૪	૧	૧	૧
૧૪	૧૫	૧૫	૧૫	૧૫	૧૫	૧૦	૧૦	૧૧
૩	૩	૩	૩	૫	૭	૫	૫	૫
૩	૩	૩	૩	૫	૬	૫	૫	૫
૦	૦	■	■	૦	૧	૦	૦	૦
૧	૧	૧	૧	૬	૬	■	૦	૦
૧	૧	૧	૧	૬	૬	૧	૧	૧
૪	૬	૭	૮	૯ ૧૦	૮ ૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૦	૦	૦	૦	૧	૪	૧	૧	૧
૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૫૨૭	૫૬૩	૪૬	૪૬	૪૬
સામુ								
૨૪૩	૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૨૬૭	૨૭૬	૧૧૧	૫૦	૫૦ઘી
૧	૩	૩	૩	૩	૨૩	૩	૩	૩
૦	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩
૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૦	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩
૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨૩	૧૦	૧૦	૧૦	૨૪	૨૨	૨	૨	૨
૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૨૪	૨૪	૫	૫	૫ ઘી.
૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૧	૧	૧
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૧	૧	૧
૧સંવુ	૧વિયડા	૧ વિ.	૧ વિ	૧સ વિ	૧સવિ	૧સ	૧ સ	૧સં.
૦	૦	■	૦	૧૫શી	૩	૧ વં.	૧ વ	૧ વ.

	ના.	બા.	પૃ.	પા.	તે.	વા.
૧૮૩ કેટલી પાઠવી લાશે તેજ	૧	૧	III	૦	૦	૦
૬ મા કેટલી ?						
૧૮૪ કે પવાળો કયા બાજુ તે દા.	૧૧	૧૦	૧૪	૧૪	૧૪	૧૪
૧૮૫ સમુદ્ધાત દ્વાર	૪	૫	૩	૩	૩	૪
૧૮૬ ઉપર સમુદ્ધાત દ્વાર	૪	૫	૩	૩	૩	૪
૧૮૭ કેવલી સમુદ્ધાત દ્વાર		૦	૦	૦	૦	૦
૧૮૮ સમયથી દ્વાર	૦	૦	૧	૧	૧	૧
૧૮૯ સઠાણ દ્વાર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧૯૦ પ્રાણ દ્વાર	૧૦	૧૦	૪	૪	૪	૪
૧૯૧ કેવ દ્વાર, ૫ પ્રકારમાંથી	૦	૧	૦	૦	૦	
૧૯૨ પદ્મમાના કે લે.મા	૪૦	૪૬	૧૭૬	૧૭૬	૪૮	૪૮
બાજુ તે દ્વાર						
૧૯૩ કેટલા લોકો આવે તે દ્વાર	૨૫	૧૧૧	૨૪૩	૨૪૩	૧૭૬	૧૭૬
૧૯૪ કલિસ બધાં દ્વાર	૩	૩	૧	૧	૧	૧
૧૯૫ બધ-મ ઉવવાય દ્વાર	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૦	૦	૦	૦
૧૯૬ ઉત્કૃષ્ટ ઉવવાય દ્વાર	૨	૨	૨	૧	૧	૧
૧૯૭ બધ-મ અવન દ્વાર	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૦	૦	૦	૦
૧૯૮ ઉ અ. કદા સ. અસ	૨	૨	૧	૧	૧	૧
અનતા એ ક્રમાંથી						
૧૯૯ ઉવવાય દ્વાર	૨	૨	૨૩	૨૩	૧	૧૦
૨૦ અવન દ્વાર	૨	૫	૧૦	૧૦	૬	૬
૨૦૧ આર સજા દ્વાર	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૨૦૨ કયા સજા દ્વાર	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૨૦૩ શીતાદિ યોનિ દ્વાર	૨	૧	૩	૩	૧	૩
૨૦૪ સમિતાદિ યોનિ દ્વાર	૧	૧	૩	૩	૩	૩
૨૦૫ સુવહાની યોનિ દ્વાર	૧સવુ	૧સવુ	સવુ	૧સવુ	સવુ	૧સવુ
૨૦૬ કુમોનિતાદિ યોનિ દ્વાર	૦	૧૧શી.	૦	૦		૦

વ	ઘે	તે	ચૌ	તિ	મ	વ્ય	જ્યો	વે
૦	૧	૧	૧	૪	૧૪	૧	૧	૧
૪	૧૫	૧૫	૧૫	૧૫	૧૫	૧૦	૧૦	૧૧
૩	૩	૩	૩	૫	૭	૫	૫	૫
૩	૩	૩	૩	૫	૬	૫	૫	૫
૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦
૧	૧	૧	૧	૬	૬	૦	■	૦
૧	૧	૧	૧	૬	૬	૧	૧	૧
૪	૬	૭	૮	૬ ૧૦	૮-૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૦	૦	૦	૦	૧	૪	૧	૧	૧
૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૫૨૭	૫૬૩	૪૬	૪૬	૪૬
								સમુ.
૨૪૩	૧૭૬	૧૭૬	૧૭૬	૨૬૭	૨૭૬	૧૧૧	૫૦	૫૦એ
૧	૩	૩	૩	૩	૨-૩	૩	૩	૩
૦	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩
૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
■	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩	૧-૨-૩
૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨૩	૧૦	૧૦	૧૦	૨૪	૨૨	૨	૨	૨
૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૨૪	૨૪	૫	૫	૫ એ
૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦
૩	૩	૩	■	૩	૩	૧	૧	૧
૩	■	૩	૩	૩	૩	૧	૧	૧
૧સંતુ	૧વિયડા	૧ વિ	૧ વિ	૧સ વિ	૧સવિ	૧સ	૧ સ	૧સ
૦	૦	૦	■	૧વશી	૩	૧ વ	૧ વ	૧ વ.

ના. જા. પૃ. પા. તે. વા.

૨૦૭ ચોની દાર

૪લાખ ૪ લા. ૭ લા. ૭ લા. ૭ લા. ૭ લા.
રેવ૧૩
૬ સમુ

૨૦૮ મુલકોડી દાર

૨૫લા. ૨૬ લા. ૧૨લા. ૭લા. ૩લા. ૭લા.
કો કુ છે કો.કુ છે કોઠ કોઠ કોઠ કોઠ

૨૦૯ સ્થાનકે દાર

૮૪લા. ૭ કો. જા. જા. જા. જા.
નવાસા ૭૨લા.
છે જુ છે

૨૧૦ જમન્ય ઉવવાય વિરક દાર	જ ૧	૧૫	૦	૦	૦	૦
૨૧૧ જમન્ય મ્યવન વિરક દાર	૧૫	૧૫	૦	૦	૦	૦
૨૧૨ ઉત્કૃષ્ટ ઉવવાય વિરક દાર	૧૨મુ	૨૪મુ	૦	૦	૦	૦
૨૧૩ ઉત્કૃષ્ટ મ્યવન વિરક દાર	૧૨મુ	૨૪મુ	=		૦	૧
૨૧૪ મુન્ય કાણાકિ દાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૨૧૫ જમન્ય જવધારણીય અવબેણા દાર	અમુ	અ	અ	અ	અ	અ
૨૧૬ ઉત્કૃષ્ટ જવધારણીય અવબેણા દાર	૫૧૧	૭૬૫	અ	અ	અ	અ
૨૧૭ જ ઉત્તરવૈકીય અ. દાર	અ	સ	અ	સ	૧	૧
૨૧૮ ઉ ઉત્તરવૈકીય અવ દાર	૧ક.ધ	૧લા.એ	૧	૧	૧	અમુ
૨૧૯ ઉત્તર વૈકીય સ્થિતિ દાર	અ	મુ	૧૫	૧	૧	૧
૨૨૦ સખ્યા અસ સ્થિ. દાર	૨	૨	૧	૧	૧	૧
૨૨૧ જમન્ય જવ સ્થિતિ દાર	૧૧ક.	૧૧ ક	અત.	અત.	અત.	અત.
૨૨૨ ઉત્કૃષ્ટ જવ સ્થિતિ દાર	૩૩સા.	૧સા.	૨૨ક.	૭ક.	૩અ.	૩ક.

જા.નવ. વ. વ. રા. વ.
રે ૨
પમ્મરે
ઉણી

	ના.	બ.	૫	પા	તે	વા
૨૨૩ જાનકામ સ્થિતિ દ્વાર	૧૦૬.	૧૦૬.	અત.	અત.	અત.	અત.
	૫.	૫.				
૨૨૪ ઉ. કામ સ્થિતિ દ્વાર	૩૩	૧૨૫	અ.ઉ.	અ.ઉ.	અ.ઉ.	અ.ઉ.
	સા.	અ.ન.	અવ	અવ	અવ.	અવ.
		ફેલે	સુપિ	સુપિ.	સુપિ.	સુપિ.
		પદ્મ				
		ફેલે				
૨૨૫ જ કામ સ્થિતિ દ્વાર	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.	અત.
૨૨૬ ઉ કામ સ્થિતિ અ.દ્વાર	અ.કા	અ.કા	અ.કા	અ.કા	અ.કા	અ.કા
૨૨૭ જમ-અ. અવ દ્વાર	૧	૧	૧ ૨ ૩	૧ ૨ ૩	૧ ૨ ૩	૧ ૨ ૩
૨૨૮ ઉત્કૃષ્ટ અવ દ્વાર	૧	૧	અસ	અસ	અસ	અસ
૨૨૯ મરણ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨૩૦ પર્માપ્તા અપર્માપ્તામરણદ્વાર	૧	૨	૨	૨	૨	૨
૨૩૧ આયુષ્ય જમ દ્વાર	૬	૬	૬	૬	૬	૬
૨૩૨ આકર્ષા દ્વાર	૮	૮	૮	૮	૮	૮
૨૩૩ સોપાનથી નિરૂપકથી દ્વાર	૧નિરૂ	૧નિરૂ	૨	૨	૨	૨
૨૩૪ અતિ દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૧	૧
૨૩૫ આઅતિ દ્વાર	૨	૨	૩	૩	૨	૨
૨૩૬ અધ્યવસાય દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨૩૭ કારણ દ્વાર	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૨૩૮ હેતુ દ્વાર	૫૧	૫૨	૩૬	૩૬	૩૬	૪૧
૨૩૯ કરણ દ્વાર	૪૫	૪૮	૩૧	૩૧	૩	૩૧
૨૪૦ નિર્વર્તિ દ્વાર	૭	૭૧	૫૧	૫૧	૫	૫૧
૨૪૧ હઠ દ્વાર	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૨૪૨ ક્રિયા દ્વાર	૫	૫	૫	૫	૫	૫
૨૪૩ સારભાદિ કરણ દ્વાર	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૨૪૪ ઠમાદિ પરિગ્રહ દ્વાર	૨	૩	૨	૨	૨	૨
૨૪૫ સુચિત્તાદિ પરિગ્રહ	૩	૩	૩	૩	૩	૩

[illegible]

	ના.	ભ.	પૂ.	પા.	તે.	વા.
૨૪૬ સમોસરણ દ્વાર	૪	૪	૨	૨	૨	૨
૨૪૭ સપ્રદેશી અપ્રદેશી દ્વાર	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૨૪૮ સોવભિચાર દ્વાર	૪	૪	૧	૧	૧	૧
૨૪૯ દશમાર્ગ દ્વાર	૩૮	૩૭	૨૩	૨૩	૨૨	૨૨
૨૫૦ ધાતિ પ્રકૃતિ દ્વાર	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫
૨૫૧ સર્વધાતિ પ્રકૃતિ દ્વાર	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦
૨૫૨ હેશધાતિ પ્રકૃતિ દ્વાર	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫
૨૫૩ અધાતિ પ્રકૃતિ દ્વાર	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫
૨૫૪ અધ્યાત્મિક દ્વાર	અ.શુ	તે.ભ.	નિ.શે.	વિ.શે.	અ.શુ	નિ.શે.
	૩૧	૩૧	૬૬	૭૦	૬૮	૭૧
	બા.શે.	૩૩૦	બા.શે.	બા.શે.	બા.શે.	બા.શે.
	૭૪	બા.શે.	૧૨	૧૩	૧૧	૧૪

૩૨ તથા ૩૩ યુ દ્વાર બળતુ નહિ હોવાથી કેદામાથી કમી
કરેલ છે એથી આ ૨૫૪ દ્વાર ના બદલે ૨૫૨ દ્વાર સમજવા-

વ	ખે.	તે	ચૌ	તિ	મિ	બ્ય	જ્યો	વૈ
૨	૨	૨	૨	૪	૪	૪	૪	૪
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪
૨૩	૨૬	૨૬	૨૭	૪૨	૫૦	૩૭	૩૩	૩૬
૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫	૪૫
૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦	૨૦.
૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫	૨૫
૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫	૭૫
અનં	વિશે	વિશે.	વિશે	વિશે	સર્વ થોડા	અસ ખેજ	સંખે	તેથી.વૈ.
૮૬મેં	૫૨	૫૧	૫૦	૪૪મે	મનુ.૨૪મે	શુ ૩૬મેં	શુ ૪૧	અસ. શુ
બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	બોલેછે	૨૮ મે
૧૫	૧૦	૬	૮	૭	૧	૫	૬	બોલેછે૨

દ્વાર યત્રના ઠેઠામા બાધેલા

શબ્દોની સમજણ

ન.	- નરક	હ.	- હનાર
જ. ય.	- જીવન પતિ	વ.	- વરસ
પૃ. ૪૪	- પૃથ્વી	શ.	- શરીર
ક. ૧૧	- કડક	સ.	- સજ્જાતા
પા.	- પાણી	જા.	- જાસજ્જાતા
વ. ૧	- વનસ્પતિ	પરિ.	- પરિવર્તન
તિ.	- તિર્થંજી	સ.	- સમજ
જો.	- જોઈદ્રિય	જા.જા.	- જાણથી જાણજ્ઞાતા
જો.	- જોઈદ્રિય	પ્ર.	- પ્રયત્ન
તે.	- તેઈદ્રિય	જા.	- જામ
ઓ.	- ઓરિદ્રિય	નિપ.	- નિપજાવવા
પ.	- પૈદ્રિય	નિ.	- નિરતર
વા.	- વાણિજ્ય તર	ઉ. જા.	- ઉત્કૃષ્ટ જાન તકાલ
જ્યો.	- જ્યોતિષી	ઉ. જા.	- ઉત્કૃષ્ટ જાતમુદુર્ત
તે.	- તમાનીક	કો.	- કોડ
સા.	- સામાન્ય	ક. વ. વી.	- કર્શન તપ વીર્ષ
વિ.	- વિશેષ	ત્ર.	- ત્રલકાપ
જા. પ.	- જાપચાંપા	ની.	- નીકળવા
જા. કા.	- જા. કારક	કે.	- કેટલા
જા.	- જા. કાર	લે.	- લેક
દિ.	- દિશા	સ. યુ.	- સમુચ્ચય
જા. ત.	- જા. તરુકુર્ત	જ્ય.	- જ્યનન
જા.	- જા. તરુકુર્ત	દા.	- દાર
જ.	- જ. ન્ય	સ. પુ.	- સપુઠ
ઉ.	- ઉત્કૃષ્ટ	સ. નિ.	- સપુઠ વિષય

વિ	- વિચડા	અવગર્ધિ	- અવસર્ધિણી
વ	- વશીપતા	પુદ્ગ	- પુદ્ગલ
લા	- લાખ	પરાવ	- પરાવૃર્ત્ત
કુ	- કુલ	પૂ	- પૂર્વ
સુ	- સુહૃત્	અ કા	- અનતકાલ
અગુ અ'	- અગુલ	અન	- અનતકાલ
ને	- નેજન	નિરૂ	- નિરૂપકંભી
અ. દ	- અવગેચ્છા દ્વાર	અ શુ	- અસંખ્યાત ગુણ
ધ	- ધનુષ્ય	વિશે	- વિશેષાર્થ
સા	- સાગર	સર્વ	- સર્વથી
જા	- જાહેરી	મનુ	- મનુષ્ય
નવ	- નવનિકાય	સ ખે	- સ ખેત્ર
દે	- દેશે	ખે	- ખાલે
અ ઉ	- અસંખ્ય ઉત્સર્ધિણી		

અનુષ્ટુપ્ વૃત્તમ્-

સ જીવતિ યશો યસ્ય, કીર્તિં યસ્ય, સ જીવાતઃ;

અગ્શોડકીર્તિસંયુક્તો, જીવન્નપિ, મૃતોપમઃ

અર્થ - યશ સાથે જેની કીર્તિ ગવાય છે એજ પુરુષ જીવતો છે
અપયશ યુક્ત જેની અપ કીર્તિ છે, તે જીવતો છતા મુખ્યા સમાન છે

અવિચ્છિન્ન પ્રવાહશાળી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી વીતરાગ શાસન,
તેના આરાધનને માટે અનુકૂળ, અનત પુણ્યરાશિએ હુલ્લ મનુષ્ય
જન્મ, પવિત્ર આર્યક્ષેત્ર, મહા મગળકારી શ્રી જિનેશ્વર દેવ પ્રતિ પાદિત
ઉત્તમ ધર્મવાસિત શ્રાવક કુળ આદિ સામગ્રી પામીને અહર્નિશ તેના
આરાધનમા ઉદ્યમવત રહેવું તે જ માનવ જીવનનું સર્વસ્વ છે વિવેકી
લબ્ધ જીવનું કર્તવ્ય છે અને આ ભવ પરભવના સુખ સાધન સાથે
સુકિતપદ મેળવવાનો પરમ માર્ગ છે -

અથ - પ્રશસ્તિ

દોહરા

આપ્ત વાણી અનુસારથી, આ દડકેના દારે,
મોઢ પ્રમાસ ઠેઠી લખ્યા, સ્વ પરને કિતકાર ૧
ઠવ્ઠ સ્વચ્છ વર દેશમાં, આપ્ત દેરિ વૃક્ષ પક્ષ,
સાગુર પ્રખર પકિત પ્રવળ નિમ્મલિકરિ સુરિદ્ધ ૨
તે ગુરના સુપસાચથી માણેક મુનિએ આસ;
ગુર્જર ભાષામાં લખ્યા, નાનથ ડ ગુર પાસ ૩
ગતિ ભવ નિધિ શરી આલમાં, પાલનપુર ઘડિમાંસ;
હીધ જ્ઞાન પથમી દિને પૂરણ જોહ પ્રમાસ ૪

ઇતિશી દડકાવજોષ અથ સમાપ્ત